SELECTIONS FROM

CLASSICAL GUJARATI LITERATURE

VOLUME II.

(SIXTEENTH AND SEVENTEENTH CENTURIES.)

EDITED BY
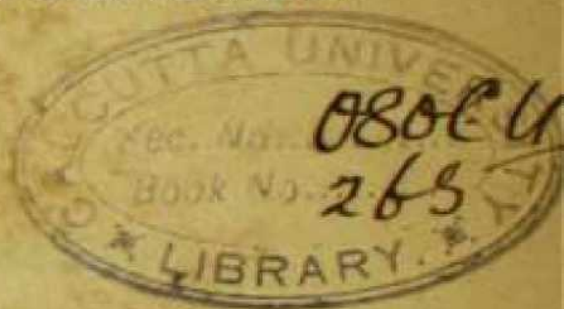
IRACH JEHANGIR SORABJI TARAPOREWALA, B.A., PH.D., BAR-AT-LAW.

Sometime Professor of Comparative Philology and Lecturer in Gujarati in the University of Calcutta; Principal, the M. F. Cama Athornan Institute, Andheri, Bombay.

CALCUTTA:

PRINTED BY E. N. KANGA AT THE NAVROZ PRINTING WORKS,
29-30, Ezra Street, Calcutta.
and Published by
THE UNIVERSITY OF CALCUTTA.

1930.

TO

THE SACRED MEMORY

OF

SIR ASUTOSH MUKERJEE.

TO

WHOSE INSPIRATION

THIS WORK

OWES ITS BIRTH.

OUTLINE OF A SCHEME FOR THE ADVANCED STUDY OF THE INDIAN VERNACULARS

BY

SIR ASUTOSH MUKERJEE.

The time has long passed away when elaborate arguments were needed to make even Indian scholars realise the vital importance of a critical and scientific, historical and comparative study of the great Indian vernaculars. During the last twelve years, fortunately, the opinion has steadily gained ground that the intellectual activity of a corporation of scholars in this country may be most profitably directed towards a systematic investigation of the language and literature of our chief vernaculars. The duty has, indeed, been officially imposed upon one of the Indian Universities to encourage research in vernacular literatures and languages and to foster their growth, by the publication of critical editions of early texts, and by historical investigations of their origins, early development and ramification into a variety of dialects. I have long maintained the view that a subject so extensive in scope, so well calculated to rouse intellectual curiosity, may fittingly be included in the scheme for our highest Degree Examinations. But this object can be successfully attained, only after the materials for study and investigation have been made easily accessible to teachers and students. This was precisely my purpose, when I induced Rai Saheb Dineschandra Sen to prepare, for the University, volumes of Typical Selections in Bengali on a comprehensive scale. These volumes present the development of the Bengali Language Literature in a style never before attempted and have been enthusiastically acclaimed

by competent scholars working in various seats of learning, in and beyond India. I am emphatically of opinion that the time has arrived when a further definite advance should be made in this direction and plainly, the initiative should be taken by the Post-Graduate Department of the University. Animated by this desire, I have utilised my recent visits, in my capacity as a Member of the Univeristy Commission, to different parts of India, in discussing the question with a number of distinguished scholars, and I am now in a position to lay before my colleagues the outlines of my plan. My proposal in substance is that the services of competent scholars, wherever available, should be secured to prepare a series of volumes of Typical Selections, dealing with the chief Indian Vernaculars and illustrating the origin and development of both the language and the literature. The selections will be made from sources published and unpublished and manuscript materials will be utilised to the fullest extent desirable. The general plan of the volumes will be historical and critical, similar to that adopted for the Bengali Typical Selections, and I venture to entertain the hope that if the Selections are judiciously made, they will not only serve to illustrate linguistic and literary evolution, but will also help to illuminate many a dark corner of social, religious and administrative history. Each volume will be furnished with an introduction, glossary, notes and appendices. The volumes, as they become ready, will be published by the University and will no doubt tend to enhance its reputation as a true seat of learning.

The 29th June 1918.

FOREWORD BY THE COMPILER.

Quite six years have gone by since the first volume of *Selections from Classical Gujarati Literature* have appeared. The second volume has had a rather fitful history attached to its printing. We first gave it to be printed at a Bombay press and that press changed hands with the result that our work was completely dislocated. After quite a long period of waiting (nearly two years) we managed to get possession of the forms already printed and the remainder was printed at the Navroz Press, Calcutta. The latter did the work very promptly and steadily. Still there was yet another break of about six months. This was due to my transfer from Calcutta to Bombay at the beginning of this year.

This volume covers a very important period in the history of Gujarati Literature. A large portion of the volume (quite one half) has been taken up by Premanand Bhatt. But I really think he is worth all that space devoted to him. The greatest of the "classicals", his life was one of immense activity extending to close upon a century. The difficulty has not been so much what to choose as what to leave out. I have given some of his stories quite complete and in others I have made my selections in such a way that the whole story may be followed easily. I have followed this plan especially in the case of the lesser known Pauranic stories.

Samal Bhatt, the great rival and contemporary of Premanand occupies the next position both in importance and in bulk. Here, too, the choice of material has been immense, and here, too, I have followed the same plan as for Premanand.

Akho, the third of this great trinity, is not so voluminous as the other two. I have selected those passages that appealed most to me. I hvve put together his *chhappas* (of course in selection) without any special regard to subject-matter.

Many mistakes of commission and omission there must be in this volume. I hope my critics will pardon them. In undertaking this task I have been led mainly by a love for this language,—the language which has been the language of my people for quite a thousand years and which has numbers among its speakers two of the greatest names in modern India—Dadabhai and Gandhi.

The critics of my first volume I have to thank for their kind words and encouragement. And I have to thank many friends for their help and encouragement. I would wish specially to name among them the two veterans Narsinharao B. Divatia and Anandshankar B. Dhruva and the twin-stars of Modern Gujarati Literature (as well as of politics) my friends Kanaiyalal and Lilavati Munshi.

Andheri, Bombay,
September 1930.

IRACH J. S. TARAPOREWALA.

CONTENTS.

SIXTEENTH AND SEVENTEENTH CENTURIES.

1 Devidas (Circa 1575—1625 A. D.)
2 Shivadas (Circa 1575—1625 A. D.)
3 Murari (Circa 1590—1640 A. D.)
4 Sridher Swami (Circa 1590—1640 A. D.)
5 Akho Bhagat (1615—1675 A. D.)
6 Gopaldas of Surat (Circa 1620—1670 A. D.)
7 Vishvanath Jani (Circa 1625—1675 A. D.)
8 Ratanji (Circa 1625—1680 A. D.)
9 Premanand Bhatt (Circa 1636—1734 A. D.)
10 Samal Bhatt (Circa 1614—1730 A. D.)

1. Devidas (*circa* 1575–1625 A. D.)

He is a minor poet, whose work **રુક્મિણી હરણ** (written 1604 A. D.) is very popular in Gujarat. There are some miscellaneous verses by him also.

From, રુક્મિણી હરણ

1. The Assignation

કાગળ ઉકેલી વાંચે કૃષ્ણજી;
રુક્મિણી કેરું લખ્યું પ્રશ્નજી. ૧

ઢાલ.

પ્રશ્ન લખિયાં રુક્મિણી તણાં, વિનતી વિનય વિચિત્ર;
વ્યાકર્ણ અક્ષર શોભતા, હરિ કરે સાહ્યું પત્ર. ૨
સ્વસ્તિ શ્રી દ્વારામતી, વૈકુંઠભૂમિ એ સ્થાન;
પૂજ્યારાધ્ય બ્રહ્મ શિવ, સુર કોટિ કંદ્રપ કહાન. ૩
ઉપમા સર્વ ધટે તમને, ગોગ્ય હલધર વીર;
છપ્પન કુળ મહારાજજી, નવઘનસ્યામશરીર. ૪
રુકમૈયાની ગતિ સાંભળી, જાણી હશે યદુનાથ;
પણ હું તો સિંહનો ભાગ છૌં, રખે જાય શૃગાલને હાથ. ૫
સુકૃત મારે કાંઈ નહીં, જો તીર્થ વ્રત દાન પુણ્ય;
તો વર થાજો વિઠ્ઠલા, કંદર્પ કોડિ લાવણ્ય. ૬
વહાર કરજો વિઠ્ઠલા, જ્યમ આગે ભક્ત અપાર;
બિરદ મનમાં ચિંતવીને, શીઘ્ર કરો સંભાળ. ૭
મીન રૂપે વેદ વાળી, મારયો શંખાસુર;
મચ્છપ રૂપ તમો ધરીને, મથ્યો સાયર શૂર. ૮
રત્ન ચૌદે પ્રગટ થયાં, તે દેવ સ્થળે વહેંચાય;
હું તો હરિ તમ ભાગ્ય આવી, સહુ દેખતાં હાથ સોંપાય ૯
વરાહ રૂપ વેગે ધરીને પ્રભુ, ડાઢે અવની રાક્ષ;
હિરણ્યાક્ષ પહેલાં મારીઓ, તેનાં થયા સુરનર સાક્ષ. ૧૦
પ્રલ્હાદ ભક્તને કારણે, પ્રભુ ધર્યું નરસિંહ રૂપ;
સ્થંભ ફોડી પ્રગટ થઇ, હિરણ્યકશિપુ માર્યો ભૂપ. ૧૧
વામન રૂપ વેગે ધરી, ઈંદ્રાસન રાખ્યું નાથ;
ભૃગુવંશ રાખ્યું રામ ઋષિમુખિ, ક્ષત્રી ક્ષય કીધો હાથ. ૧૨

દશરથનંદન વિશ્વવંદન, અઘનિકંદન રામ;
જુધ કરી જળનિધિ પાજ કરી, પછી મુને લાવ્યા ગામ. ૧૩
હમણાં વસુદેવ નંદન પ્રગટ્યા, પૂરવા મારી આશ;
ભક્તને કાજે દેહ ધરી, તે માટે મને વિશ્વાસ. ૧૪
હવે ગોકુલ લીલા શું લખું, યશોમતિ પ્રાણજીવન;
નંદગોપ સુખ પામીઆં, બહુ પ્રાક્રમ કીધાં બન. ૧૫
નાથ ગોપ વધૂને દયા કીધી, આણી પ્રીત અપાર;
રાસલીલા રમાડીઆં, તે જાણે સહુ સંસાર. ૧૬
ઋષિપત્નીને દયા કરીને, આપ આરોગ્યા અન્ન;
ગોપ ગૌને કારણે, કર ધર્યો ગોવર્ધન. ૧૭
જ્યમ એટલાને કૃપા કીધી, ત્યમ કરજો મુજ સંભાળ;
હરિ સુભટશું વર્ણવું, અસુરતણા તમો કાળ. ૧૮
મારી વિનતી ચિત્ત આણજો, જાણજો અબળા મંન;
વહાણે વહેલા પધારજો, લઇ ઘણું સાથે સૈન્ય. ૧૯
આંહિ સુભટ મોટા આવશે, જરાસંઘ સરખા રાય;
નાથ તે માટે એમ જાણજો, નર દુષ્ટનો ભંગ થાય. ૨૦
મારે દેવી અંબિકા, તેનું પુજન કરવા જાવું;
તવ આવી રહેજો તહાં સરા, જ્યમ ચરણ તમારાં પામું. ૨૧
પ્રભુજી વહેલા પધારજો, રખે ઘડી લાગે જેડય;
સાજન મારા પ્રાણવલ્લભ, આવી સાથે તેડય. ૨૨

2. The Elopement.

કડવું—રાગ આસાવરી.

પછે રુક્મિણી આચમન કરી, એ દેહેરામાંહે પરવરી;
અનુસરે અંબાજીને પરણમેજી. ૧

ઢાળ.

પરણમે અતિ પ્રીતશું, રીતશું કુંવરી સુજાણ;
જગત જનનીનું દર્શન કીધું, શું કરું મુખે વખાણ. ૨
જડિત્ર મુકુટ વિરાજતો, દ્વય શ્રવણે કુંડલ સાર;
નયણાં સકોમલ માતનાં, ત્યાં તેજનો નહિ પાર. ૩
કંઠે આભર્ણ ઓપતાં, અતિ ચંપકળી મણિમાળ;
ચોપાસ દીપક મૂકિઆ, તે દીસે ઝાકઝમાળ. ૪

ચોળી પહેરી સાવટુ જીરે, મુક્તાફલના હાર;
ચર્ણ ચિત્ર અનોપમ લખીઆં, રૂપતણો નહિ પાર. ૫
કનકચૂડો પાણે શોભિત, ડાકડમરૂ ત્રિશૂલ;
મહીષાસુર તે મરડી માર્યો, અસુર છેદ્યાં મૂળ. ૬
આદ્ય તુંજ વ્યાપક તુંજ થાપક, ત્રિપુર સુંદરી નામ;
ધડણ મંડણ ટાળ્યાં પાળ્યાં, કર્યાં અગોચર કામ. ૭
વિદર્ભ દેશની રાણી આદ્ય, અમ કુળદેવ્યા હોય;
માત મારાં પૂરો મનોરથ, જે મન વાંછું સોય. ૮
એવું કહીને કરે પૂજા, ભાવે ભક્તિ અનેક;
ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય તાંબુલ, પુષ્પહાર - વિશેખ. ૯
ઘંટા વાજિંત્ર વાજતે, આરતી કપૂરે કીધ;
નમસ્કાર કરતાં પ્રસન્ન થયાં, આશીષ અંબે દીધ. ૧૦
શીશ ચડાવી સુંદરીએ, લીધી તેણી વાર;
આધાં થઇને એમ કહ્યું, અંબે આપો કૃષ્ણભરતાર. ૧૧
વરદાન માગી એટલું, પાછી વળી કુમાર;
રમઝમ નૂપુર વાજતે, રુક્મિણી પધાર્યાં બહાર. ૧૨

વલણ.

બહાર પધાર્યાં રુક્મિણી, તે શોભા સુંદર શી કહું રે;
શુકજી પરીક્ષિતને કહે છે, રૂપ રામાનું નવ લહું રે. ૧૩

કડવું-રાગ આસાવરી.

ચંદ્રવદની સોહે સુંદરી, સખિ મંડપદ્વાર નીસરી;
સાંચરી મહીપતિ જોવા બહુ મળ્યા રે. ૧

ઢાળ.

મહીપતિ જોવા મળ્યા સહુકો, અનેક દેશના ભૂપ;
શિશુપાળ સંગે અવર નર, તેણે દીઠું રુક્મિણી રૂપ. ૨
શણગાર સોળે સજ્યા પૂરે, શ્રી લક્ષ્મી અવતાર;
ઉરજ અંગે પ્રગટ થયા, દો બીલીફળ આકાર. ૩
યૌવનવાળી અતિરસાળી, આભર્ણ અંગે ઉદ્યોત;
ઘુંઘટ માંહેથી મુખ દીસે, જાણે શશિયર જ્યોત. ૪
સુંદરી દેખી મોહ્યા મહીપતિ, પડ્યા સઘળા રાય;
મોહ બાણ વાગ્યાં હૃદે લાગ્યાં, ન દીસે તન ઘાય. ૫

કામ કામ ભડ મૂર્છા પામ્યા, પડ્યા રસથી ભોમ;
શ્વાસ વાયુ તેને નહીં, અને હૃદે ઉઠયાં રોમ. ૬
તેમના હાથનાં આયુધ પડિયાં, ન્યમ થયા અશુદ્ધ;
નેત્ર પાણી ને પાઉ નિહાળે, હૃદે નહિ કોને બુદ્ધ. ૭
તત્સમે શ્રી રુક્મિણીજીએ, દૃષ્ટિ ચહોદીશ કીધ;
શ્રીકૃષ્ણજીનો રથ દીઠો, કાર્ય સઘળાં સિદ્ધ. ૮
પરસ્પરે મીટાં મળ્યાં, તત્કાળ આવ્યાં પાસ;
રુક્મિણી સાથે અવર સ્રી, તેણે દીઠા શ્રીઅવિનાશ. ૯
વિશ્વમોહન વદન સુંદર, લોચન પદ્મ વિશાલ;
શ્રવણે કુંડળ રત્ન ઝળકે, કંઠે કૌસ્તુભ માળ. ૧૦
પીતાંબર તન અંબર પહેરયાં, મેઘસ્યામ શરીર;
શ્રી દ્વારિકાનો નાથ નિરખે, નવ રહ્યાં કોનાં ધીર. ૧૧
વનિતા સહૂ વિમોહ થઇ, તત્ક્ષણ તેણીવાર;
રુક્મિણી દેખી પુરુષ મોહ્યા, નારી મોહી મુરાર. ૧૨
તેણે સમે લઇ રથે બેસારી, સ્યામા લીધી શરણ;
કરુણા સિંધુ કૃપાળ કૃષ્ણે, હેલાં કીધું હરણ. ૧૩
ઉતાવળો રથ ખેડીઓ, રુક્મિણીને લઇ જાય;
બળભદ્ર સૈન્ય પોતાતણું, આવી મળ્યું ક્ષણ માંય. ૧૪
કટક છપ્પન કોટી યાદવ, હરિ હળધરનું જાણ;
સુભટ સહુકો રહ્યા કેડે, આગળ સારિંગપાણ. ૧૫
તવ હાલક હુલક ત્રાસ પડિયો, બુંબારવ બહુ થાય;
નગર માંહે નાસતાં, બુંબીઆ ધસમસ થાય. ૧૬
તેણે જઇને જાણ કીધું, જ્યાં હુતો શિશુપાળ;
કૃષ્ણ કન્યા હરી ગયા, તમો શું બેઠા ભુપાળ. ૧૭
સાંભળતાં અંગે અગ્નિ ઊઠી, ચઢી સયને રીશ;
દુર્વાક્ય બોલી ખડ્ગ કાઢી, છેધું તેનું શીશ. ૧૮
તવ જરાસંધ એમ કહે, રાય એ શું માર્યો રાંક;
ભવિષ્ય તમારૂં એવું સરજ્યું, તો એનો શો વાંક. ૧૯
સેનાપતિ, શિશુપાળ મહાભડ, કટક કીધું સાજ;
ઉતાંવળાં કૃષ્ણ કેડ લીધી, યુદ્ધ કરવા કાજ. ૨૦
પછે મહાબળીઓ માગધ મહીપતિ, કટક કીધું સાજ;
ઉતાવળો કૃષ્ણકેડે ધશિયો, યુદ્ધ કરવા કાજ. ૨૧
શાલવ સેનાપતિ મહાભડ, કટક કીધું સાજ;
ઉતાવળો કૃષ્ણકેડે ધશિયો, યુદ્ધ કરવા કાજ. ૨૨

રુક્મિણી હરણ

સેનાપતિ દંતવક્ત્ર મહાભડ, કટક કીધું સાજ;
ઉતાવળો કૃષ્ણકેડે ધશિયો, યુદ્ધ કરવા કાજ. ૨૩
ચેદી દેશના રાય સઘળા, કટક કીધાં સાજ;
ઉતાવળા કૃષ્ણકેડે ધશિયા, યુદ્ધ કરવા કાજ. ૨૪
ઠામ ઠામે કટક ધાયું, ઓળીઆ શિશુપાળ;
કેસરી કેરો ભાગ તે ક્યમ, લેઈ જાય શૃંગાલ. ૨૫
ત્રંબાળુ નિશાણ ગાજે, વાજે બહુ રણુસર;
યાદવ સાથે યુદ્ધ કરવા, નીસરિયા મહાશૂર. ૨૬

3. The Wedding

બ્રહ્મા આદિ બ્રહ્મ ઋષિરાજ, દેવ તેણે સ્થાન;
સમય સહુ રહો વિપ્ર કહે, સમયે વર્તે સાવધાન. ૧

ઢાળ.

સમયે સહુ વર્તે સાવધાન રે, ઋષિપત્નિ કરે છે ગાન રે;
ત્યાંહાં આડાં અંતપટ તાણ્યા રે, પછે કન્યા પધરાવી આણ્યા રે. ૨
વર સામાં કન્યા બેસરયાં રે, પિયરકેરાં દુઃખ વિસાર્યાં રે;
હાથેવાળો સાહ્યો બેહુ પાણુ રે, વરકન્યા સુંદર સુજાણ રે. ૩
વરમાળ આરોપી કંઠય રે, પછે પાડી પટકુળે ગંઠય રે;
આડેથી અંતર્પટ લીધું રે, કન્યાએ તાંબુળ છાંટણું કીધું રે. ૪
જેવારે છાંટીયા અવિનાશ રે, તવ સુરલોક કરે છે હાસ રે;
જવ નેત્ર પરસ્પર મળીઆં રે, તવ દુઃખ હ્રદેથી ટળીઆં રે. ૫
ચોરી ચોકી મુહૂર્ત વિચારે રે, મધ્યે વર સહ કન્યા બેસારે રે;
હવન કરે છે શ્રીગુરુ રૂખ રે, ઘૃત ધારા હોમે અગ્નિ મુખ રે. ૬
ગર્ગાચાર્ય મોટા મહા મુન્ય રે, ત્યહાં લાગી છે વેદની ધુન્ય રે;
તિલ જવ ઘૃત લજ્જા હોમાય રે, સમે સોહામણી સહુ ગાય રે. ૭
યાદવ યુથ્થ સહુકો નિરખે રે, પેહેલું માંગલ્ય વરત્યું હરખે રે;
બીજે ત્રીજે પ્રદક્ષિણા સાર રે, ભલે વર્ત્યાં માંગલ્ય ચારે રે. ૮
વરકન્યા બેસાર્યાં જોડ રે, માત તાતના પોહોત્યા કોડ રે;
સાવિત્રી દે છે કન્યાદાન રે, એણીપેર પરણ્યા શ્રીભવાન રે. ૯
વસુદેવ દેવકી પરણ્યાં રે, વડા વડા યાદવ સહુ આવે રે;
આવ્યા ઉગ્રસેન તેણી વાર રે, આપે ગજ રથ ધન ભંડાર રે. ૧૦
હાથે ધાતે બળભદ્ર વીર રે, મણિ માણિકને બહુ ચીર રે;
અક્રૂર ઉદ્ધવ ધાતે હાથે રે, અશ્વ ધન આપે ઘણી ભાતે રે. ૧૧

કૃતવર્મા યાદવ પૌઢ રે, આપે મેગળ તોરી આરૂઢ રે;
ત્યહાં સાત્યકિ યાદવ સાર રે, રત્ન તણા આપે ભંડાર રે. ૧૨
વળી યાદવ અવર અનેક રે, ધાતે હાથે વસ્તુ વિશેક રે;
વિપ્રને આપે ભલાં દાન રે, ઋષિ સંતોષ્યા દેઇ માન રે. ૧૩
કંસાર સાવિત્રી લાવ્યાં રે, કૃષ્ણ કન્યા લઇ આરોગાવ્યાં રે;
કન્યા કૃષ્ણજીને આરોગાવે રે, આરોગાવતાં રૂડેરાં ભાવે રે. ૧૪
અણુવર કૃષ્ણના કર સાહે રે, હાસ્ય વિનોદ તે બહુ થાયે રે;
કંસાર આરોગ્યાં ભલી રીતે રે, એમ ધરણ્યા દ્રુપતિરાજ રીતે રે. ૧૫
ચાર સોહાશણી વધાવે રે, કૃષ્ણજી લોકમાંહે ભલા ભાવે રે;
એણીપેર પરણ્યા યદુરાય રે, ત્રિભુવન જયજયકાર થાય રે. ૧૬
પરણી ઉઠ્યા યદુનાથ રે, દેવકી રોહિણી મા છે સાથ રે;
અક્રૂર ઉદ્ધવને ને બળદેવ રે, તેડ્યા યાચક સહુ તતખેવ રે. ૧૭
આપ્યાં વસ્ત્રાભૂષણ બહુ ધન રે, બંદીજન સંતોષ્યા મંન રે;
યાચક જાતા દે આશીષ રે, જીવો ઘણું રૂક્મિણી જગદીશ રે. ૧૮

કડવું–રાગ આંદોલ ગોડી.

પરણી પધાર્યા કૃષ્ણજી, વાજે ઢોલ નિશાણ;
સુરસ્યામા ગાય પ્રેમશું, પૂર્વ સુકૃત વખાણ. ૧

ઢાળ.

પૂરવ સુકૃત વખાણ, લાખેણી લાડી લઈ વળ્યો એ;
વસુદેવ નંદન સુજાણ, લાખેણી લાડી વળ્યો એ. ૨
દેવકી સુત સુખદાઇ, લાખેણી૦
યદુકુળ ત્રિભુવન રાય, લાખેણી૦ ૩
આવ્યો આવ્યો નંદગોવાળ, લાખેણી૦
દૈત્ય દલન કંસ કાળ, લાખેણી૦ ૪
આવ્યો આવ્યો માખણચોર, લાખેણી૦
ગોપીજન રમણ કીશોર, લાખેણી૦ ૫
આવ્યો આવ્યો હલધર વીર, લાખેણી૦
ભક્ત વત્સલ રણધીર, લાખેણી૦ ૬
આવ્યો આવ્યો વૃંદાવનનો; લાખેણી૦
સમરથ સારિંગપાણી, લાખેણી૦ ૭
જીત્યો જીત્યો જરાસંધ ભૂપ, લાખેણી૦
ભીમક સુતા મહારૂપ, લાખેણી૦ ૮

જીત્યો જીત્યો શિશુપાળરાય, લાખેણી૦
વળાવ્યા નિશાણે ઘાય, લાખેણી૦ ૯
જીત્યા જીત્યા યુદ્ધ કરી ભૂપ, લાખેણી૦
રુકિમણી હરી બહુ રૂપ, લાખેણી૦. ૧૦
નીચું જોવરાવ્યા યોધ, લાખેણી૦
રુકમૈયો બાંધ્યો કરી ક્રોધ, લાખેણી૦ ૧૧
કુંદન નગરે દીધી દોટ, લાખેણી૦
સુભટ સંહારયા કોટ, લાખેણી૦ ૧૨

કડવું

શ્રીશુકદેવ બોલે વાણી એ, તે હદે સંગાથે જાણી એ;
આણી હદે સાથે પરીક્ષિત સુણે એ. ૧
રુકિમણી શ્રીહરિશું પરણી એ, જય જય કહે સહુ ધરણીએ;
ચોક પુરાવે મોતી આંગણે એ. ૨

ઢાલ.

આંગણે ચોક પૂરાવીઆ, મંગળ ગાય નિજ નાર રે;
વાજિત્ર વાજે રે અતિ ઘણાં, વસુદેવ કેરડે દ્વાર રે. ૩
બેઠા શ્રીકૃષ્ણ સિંહાસને, રુકિમણી સુંદર જોડ રે;
ઓવારણાં લે વળી વળી, તવ દેવ તેત્રીશ ક્રોડ રે. ૪
સુભદ્રા સજીને લાવીઆં, આરતી કેરડો સંજોગ રે;
અગર કપૂર કસ્તૂરિકા, ધૂપ દીપ સુગંધ અમોઘ રે. ૫
આરતી કીધાં ઓવારણાં, ભગિની સુભદ્રાજી તેણીવાર રે;
ઝળહળ અંગે નંગ જડીઆં, સુંદર મોતીના હાર રે. ૬
શંખ શબ્દ બહુ વાજતા, ચમર ઢળકે સાર રે;
સુર સહુ આનંદ પામીઆ, કહે સહુ જયજય કાર રે. ૭
ગોત્રજ દેવ્યા આગળ જઈ, બેઠા શ્રીકૃષ્ણ દેવ રે;
વર કન્યા બે સોર* રમે, વિવિધ વિનોદ તતખેવ રે. ૮
ચાર વાર કૃષ્ણે હાળીઆ, વળી વળી હાળે સકુમાર રે;
જીત્યાનો યશ યદુપતી, છાજે સદાએ સંસાર રે. ૯
પરસ્પર હાથ કાંકણ તે સમે, દોરડા છોડાય રે;
રુકિમણીને બાંધ્યો બ્રહ્માજીએ, તે કેમ છોડયો જાય રે. ૧૦

* વરકન્યા પરણી ઉઠયા પછી ગોત્રજપૂજન વખતે સોપારી પૈસાથી જે રમત રમે છે તે.

વલણ.

તે ક્યમ છોડયો જાય રુકિમણીવર, સુરપત્ની ગુણ ગાયરે;
દોરડે દશ ગાંઠ બાંધી, છો શ્રી યદુરાયરે. ૧૧

કડવું–રાગ કેદારો.

બ્રહ્માએ દીધી દશ ગાંઠ; છબીલા, દોરડો ક્યમ છૂટશે;
તારો વસુદેવ તાત તેડાવ્ય; છબીલા, દોરડો ક્યમ૦ ૧
વળી દેવકી માત બોલાવ્ય; છબીલા, દોર૦
વળી રોહિણી માત તેડાવ્ય; છબીલા, દોર૦ ૨
વળી ઉદ્ધવ મિત્ર તેડાવ્ય; છબીલા, દોર૦
વળી નંદજી પિતા તેડાવ્ય; છબીલા, દોર૦ ૩
વળી જનની જશોદા તેડાવ્ય; છબીલા, દોર૦
તારી વ્રજની ગોપી તેડાવ્ય; છબીલા, દોર૦ ૪
વળી ગોવાળ મંડળી બોલાવ્ય; છબીલા, દોર૦
વળી સુભદ્રા બેહેન તેડાવ્ય; છબીલા, દોર૦ ૫

કડવું–રાગ પૂર્વીછાયા.

સુર વધુએ જશ કૃષ્ણનો, ગાયો વ્રજનો સાથ;
વિવાહતણું સુખ વીસરયું, હરિ કરે અશ્રુપાત. ૧
નયણે આંસુ ઉલટયાં, સાંભરયું ગોકુળ ગામ;
જમુના તટ રળીઆમણું, વૃંદાવનનો ઠામ. ૨
મહુવર વેણુ વજાડતાં, ગાએ ગોવાળા માંહે;
બાળકેલી રંગે રમ્યા, બંશીવટની છાંહે. ૩
ખોળે બેસારતા નંદજી, વળી જશોદા માય;
પ્રીતે પાળી પોઢા કીધા, તે ક્યમ વીસરી જાય. ૪
બ્રહ્માદિક પામે નહીં, વ્રજ લીલાનો પાર;
ઇંદ્ર દશ સુર શેષને, તે સુખ નહીં લગાર. ૫
શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમુખ બોલીઆ, ગોકુળનો મહિમાય;
દેવ સહુકો એમ કહે. ધન્ય ધન્ય ત્રિભુવન રાય. ૬
રુકિમણી છોડે દોરડો, યાદવ યુવતી ગાય;
બેઠી ગાંઠ એ દૃઢ કરી, લાડી એ ક્યમ છોડી જાય. ૭

ઢાળ.

તે કેમ છોડી જાય રે, લાડી ક્યમ છૂટશે;
તારા સુરલોક સકળ તેડાવ્ય રે લાડી દોરડો ક્યમ છૂટશે. ૧

રુક્મિણી હરણ

તારી સાવિત્રી માત તેડાવ્ય રે, લાડી દોરડો૦
વળી સરસ્વતી બેહેન તેડાવ્ય રે, લાડી દોરડો૦ ૨
વળી નારદ ભ્રાત તેડાવ્ય રે, લાડી દોરડો કયમ૦
વળી ભીમક તાત બોલાવ્ય રે, લાડી દોરડો કયમ૦ ૩
વળી જનની સગી તેડાવ્ય રે, લાડી દોરડો કયમ૦
વળી રુકમૈયો ભ્રાત બોલાવ્ય રે, લાડી દોરડો૦ ૪

કડવું—રાગ ધન્યાશ્રી.

શુકદેવ વાણી નિર્મળ બોલ્યા, સાંભળો અભિમન્યુ તનજી;
રીતભાત પરિપૂર્ણ કરીને, ઉઠ્યા જગજીવનજી. ૧
માતતાતને ચરણે લાગી, હરિ ઓરડે પધાર્યાજી;
નરનારી બે સુંદર જોડી, સેજ ઉપર બેસાર્યાંજી. ૨
કનક ઢોલીઓ કોમળ તળાઇ, ઓસીકાં અતિ સારજી;
અગર કસ્તૂરી બાવના ચંદન, નાના પુષ્પ અપારજી. ૩
વસુદેવનંદન ભીમકતનયા, જોડી સુંદર સોહેજી;
કૃષ્ણ રુક્મણી રૂપ મનોહર, દેખી સુરનર મોહેજી. ૪

2. Śivadas (*circa* 1575-1625 A. D.)

He was a native of Cambay. But he had settled at Bijapur (in the Deccan) where he wrote the **દ્રૌપદી સ્વયંવર** in 1617 A. D. His other works are **ડાંગવ આખ્યાન, એકાદશી મહાત્મ્ય** and some scattered pieces.

From, **દ્રૌપદી સ્વયંવર.**
The Winning of Draupadi.

વૈશંપાયન બોલ્યા વાણી, સુણ જન્મેજય આનંદ આણી;
પછી કન્યા મંડપમાં આવી, સૌ ભૂપતને મન ગૌ ભાવી.
રૂપ અદ્દભુત જાણે ઇંદ્રાણી, અથવા રુદ્ર તણી એ રાણી;
કાંતિ કળા ગુણ પૂરણ ભાવે, જોતાં જોડે માનવ નાવે.
ચંદ્રકળા સરખું મુખ દીસે, અતિ સુંદર જોતાં મન હીસે;
વદન કમળ અધર પરવાળી, શીર વેણી શોભે અતિ કાળી.
કર્ણ કપોળ કુંભસ્થળ ભાલ, મૃગમદ તણું તિલક વિશાળ;
શોભે અધર રંગ રેખા પ્રવાળી, ગળ સ્થળ કોમળ રંગ રસાળી.
દંત દાડમ કળી રતનાળી, વદન સ્ફાટિક હસિત સુખાળી;
ચંચળ નેત્ર ચપળ ગતે જોતી, કીર નાસિકા શોભે મોતી.
કર અંગુળી અતિ સુંવાળી, કાય સુકોમળ રંગે રસાળી;
કોટ કપોત જશી જાણે, તેજ આનન તે ચંદ્ર પ્રમાણે.
ભુજ જાણે ગજસુંડ સમાન, સર્વ સામુદ્રિક ગોરેવાન;
કર કંકણ બાજુબંધ ભારી, કનક ચૂડી ખલકે અતિ સારી.
હસ્ત કમળ કે ચંપક ફુલ, કે કંઇ અવર નહીં સમતુલ્ય;
નખ પુખરાજ ગુલાબ કણેરી, જડિત મુદ્રિકા ભાત અનેરી.
હાથેળી મધ્ય રેખા શોભતી, નખમણિ ચંદ્ર જસા જળ જ્યોતિ;
પોયણ પાન જશું જેનું પેટ, ઉરસ્થળ શોભે અતિ નેટ.
શંખવત નાભી અતિ વંકી, શોભે કટિ કોમળ સિંહ લંકી;
જંઘા સ્થંભ શોભે અતિ ભારી, નિતંબની શોભા અપારી.
ઉભય ચરણ કદળી શાં રાજે, કાંડે તોડા રૂડા બિરાજે;
પદ્મ પાયપાની કુકુંમશી, રેખા પગ તળીએ બત્રીશી.
પગ નેપુર વાજે ધમધમતાં, માતંગની ચાલે ચાલંતાં;
કન્યા ષટ્દશ વર્ષ કુમારી, નહિં ત્રૈલોક વિષે એવી નારી.
જાણે સ્વર્ગ વિષેથી આવી, સકલ દેવને મોહ ઉપજાવી;
જોતી કટાક્ષથી મદમાતી, કનક થાળ વરમાળ સોહાતી.

સાથે સખીયો છે મનગમતી, કરે ચમર બેહુ ગમ ભમતી;
અગ્નિ જાત મંડપમાં આવી, સહુ સભા તણે મન ભાવી.
મંડપમાં બેઠા નૃપ જેહ, મૂર્છાગત થઇ પડિયા તેહ;
ઉઠી ધનુષ્ય ગ્રહી સ્થંભ ઝાલે, મૂકે બાણ પણ મચ્છ ન હાલે.
ચૂકે ચોટ ચોખૂણે ધારી, સૌ કો પસ્તાયા મન ભારી;
તદપિ કૌરવ આદિ દુર્યોધન, ગર્વે ઉઠયા કરી દૃઢ મન.
વાર અકેકી ઊઠયા સર્વ, રામ સર્વેએ મૂકયા ગર્વ;
કોણે મચ્છ ન માર્યો ત્યાંહે, કન્યા જોતી મંડપ માંહે.
સર્વે ભૂપતે આશા મૂકી, બેઠા મંડપ નિશાનને ચૂકી;
ઊઠયો કર્ણ તેણી વેળામાં, હમણાં મચ્છ પાડું હેલામાં.
તે સૂતપુત્ર છે કન્યા જાણી, સર્વે દેખતાં બોલી વાણી;
એ કર્ણ મચ્છ મારે સહી જાણું, પણ એ વર મનમાં ન આણું.
એ સૂતપુત્ર ને હું ક્ષત્રાણી, નહીં ભરથાર કરું એને જાણી;
કર્ણ સુણી રહ્યો દુઃખ પામી, પાછો ફરી બેઠો શિર નામી.
બળભદ્ર ઊઠયા તેણી વાર, વારી રાખ્યા જગદાધાર;
બાંધવ કામ નહીં એ તમારૂં, માનો સત્ય વચન અમારૂં.
મચ્છ વેધનાર બેઠા આંહે, સકળ સભા મુનિવરની માંહે;
તે વિના કોણે ન થાય કામ, ક્ષણું એક રહી જુઓ રામ.
આ બ્રાહ્મણ સભામાં બેઠા સોય, તે પાંચે કુંતાસુત હોય;
એવું સુણી હરખ્યા બળદેવ, ભલે અગ્નિથી વંચ્યા બેય.
આપણી ફોઇ તણા સુત જાણુ, વિપત ટાળું હવે નિરવાણ;
આજ સર્વ કૌરવને મારૂં, રાજ્ય સર્વે લઇ આપું સારૂં.
જ્યારે ક્રોધે ચડયા બળવીર, વારી રાખ્યા શ્યામશરીર;
બાંધવ એમ ન કીજે આજ, સહી પાંડવ પામશે રાજ.
એમ કહી સમજાવ્યા ભ્રાત, અર્જુન દ્વિજમાં કરતો વાત;
સર્વ સભા મુનિવરની જ્યાંય, ઉઠી અર્જુન બોલ્યો ત્યાંય.
પાંડવનો ધર્મ રાખ્યો સહી, ઉપર અંતરજામી સહી;
વૈશંપાયન કહે સુણ રાય, હવે કહું અર્જુન મહિમાય.

વલણ.

મહિમા કહું અર્જુન તણો, જે વસ્યો વિપ્ર સભાય રે;
કાપડી વેશે ફૂડલો, જેને નહીં ઝામો કળાય રે.
વૈશંપાયન બોલીયા, સુણ જન્મેજય રાયજી;
માન તજી મહિપત રહ્યા, કોણે મચ્છ વેધ્યો નવ જાયજી.

અર્જુન એવું દેખતાં, દ્વિજ પ્રત્યે બોલ્યો વાણજી;
જો સ્વામી મુને આજ્ઞા દો તો, મચ્છ વેધું નિર્વાણજી.

ઢાળ.

આજ્ઞા દો તો ધનુષ લઈને, મચ્છ વેધું મારાજ;
મુને વાર ક્ષણું લાગે નહીં, હમણાં કરૂં એ કાજ.

* * * * *

તેને સુભટ સરખો દેખતાં, કરે અન્યોન્ય વાત;
એ વિપ્ર નહિ કો રાય છે, બળવંત ક્ષત્રી જાત.
પ્રચંડ ભુજ એના સહી, મચ્છ વેધશે એ આંહી;
એ વાત મુખથી તો કરે, જો સત્વ છે એ માંહી.
જો જીતશે તો અતિ ભલું, વિપ્રની વાધે લાજ;
નહિ તો બ્રાહ્મણ થઈને છુટશે, ચિંતા કશી છે આજ.
પછે ઉઠાડયો ત્યાં પાર્થને, સર્વે મળી દ્વિજ રાય;
ત્યારે યુધિષ્ઠિર સહદેવને લઈ, ભિક્ષા અર્થે જાય.
સકલ દ્વિજને ચર્ણે લાગી, કર્યો દંડ પ્રણામ.
આશીષ દેતા સકલ મુનિવર, પુત્ર કર્ય એ કામ;
પછે સભામાં ચાલી ગયો, જ્યાં મચ્છ બાંધ્યો સોય;
ત્યાં ધનુષ તાણી જુવે અર્જુન દેખતાં સૌ કોય.
નકુલ બલ્લવ સંગ આવી, વકારયો નિજ ભ્રાત;
સ્વયંવરમાં કન્યા રહી, વરમાળ ઝાલી હાથ.
શલ્ય કરણ શિશુપાળ આદે, સકળ કૌરવ જોય;
નર મુકુટ બેઠા થઈ, જોતા હવા સર્વ કોય.
તેને સુભટ સરખો દેખતાં, સૌ કરે અન્યોન્ય વાત;
એ વિપ્ર નહિ કો રાય છે, બળવંત ક્ષત્રી જાત.
એના સબળ ભુજા પ્રચંડ છે, એનું મુખ સુંદર દેહ;
નરનાથ સરખો શોભતો, સહી કન્યા વરસે એહ.
ત્યારે કૃષ્ણ કહે બળભદ્રજી, જુઓ પાર્થ કેરૂ પાણ;
સૌને દેખતાં દ્રુપદસુતાને, લઈ જશે નિર્વાણ.
અર્જુને ત્યાં ધૌમ્ય ઋષિને, કર્યો દંડ પ્રણામ;
ગુરુ દ્રોણનું ચિંતવન કરીને, ગ્રહ્યું ધનુષ તે ઠામ.
પછે શર ચડાવી અર્જુને, જળ વિષે જોયું ત્યાંય;
તત્ક્ષણ વેધી મચ્છ પાડયો, ગગન બાંધ્યો જ્યાંય.
ત્યારે કન્યાએ તતખેવ મુકી, પાર્થ શિર વરમાળ;
એવું દેખતાં તેણે સમે, કોપીઆ સહુ મહિપાળ.

3 Murâri *(circa* 1590-1640*)*.

Nothing is known of him except that his father's name was Jagannath. The earliest Ms. of his only work is dated 1619 A. D., so he must have been born at least a generation earlier.* His ઇશ્વરવિવાહ is full of quaint humour.

From, ઇશ્વરવિવાહ

1. An impossible Suitor.

કડવું-રાગ દેશી ચાલતી.

સુણ સખિ વાણી સારોદ્ધારજી, શંકર વર ત્યાં સો શણગારજી,
કોય ન પામે એનો પારજી, કેમ વર વરીએ એ ભરતારજી. ૧

ઢાળ.

ભરતાર ભવનું તરણ તારણ, અર્ધ આપ શરીર;
જો હોય સખિએ સરિખડું, જેમ મળે સાકર ક્ષીર. ૨
મહામૂલ મોટાં મુક્તાફળ, જાળહળે હૈયે હાર;
એને કોટે મોટા સાપ સળકે, ત્રિશળ પાણે ધાર. ૩
બાઇ પેહેરે પટકુળ પંચ વરણાં, ધાગે નવલો વેષ;
એને મૃગચર્મ* કછોટો, ને શિવ કરે આલેખ. ૪
સુવા ચંદન વિલેપન, કસ્તુરી કર્દમ સાર;
સ્મશાન માંહે શિવ જઇ, તન ભસ્મ ચોળે છાર. ૫
કુસુમ કેતકી પારિજાતક, પદ્મ પરિમળ સાર;
એ ધર લગે ધંતુરો સેવે આક ને કલ્હાર. ૬

વલણ.

આક ને કલ્હાર હરને, એ દેખું નિરવાણ;
વન જઇ વિવાદ માંડયો, સુણો શ્રી સુરવાણ. ૭

કડવું-રાગ દેશી ચાલતી.

વળી વિશેખે બોલ્યાં બંભજી†, એ તો ઘરડો તું તો રંભજી;
તું તો પોઢે ઢોલ‡ તળાઇજી, એને સાથરડે તૃણની તળાઇજી. ૧

---

* The language is also decidedly archaic; e.g. the ચા ending in genetive singular.

† બ્રાહ્મણ. ‡ ઢોલીઓ.

ઢાળ.

તળાઇ તો તરણાં તણી, એનો વાસ વગડા માંય;
તું અવાસ ઊંચા ઉપરે, સખિ પરવરી ગુણ ગાય. ૨
તારે મુખે ભાવતાં ભોજન, નિત્ય નવા અષ્ટ ભોગ;
એ પંચ ઘરની ભીખ ભીખે, ભક્ષવા અતિ જોગ. ૩
તાહરે છે સિંહ વાહન, એહને છે ધંઢ;
તું રૂપ સુંદરી એહને ઝોળી તે ખાપર કંડ. ૪
કામિની કોપે પરજળે, વિપ્ર નોહે કો દુષ્ટ;
ઇશને ઉવેખતો તું, જા પરો પાપિષ્ટ. ૫
ભક્તિ મારે ભોળા ચક્રવર્તિની જન્મ જન્મ વિશેષ;
સુખ પામે સદા સર્વદા, દુઃખ નહીં લવલેશ. ૬
નિંદા કરે નરનારી તેનાં, નરકે પડશે પિંડ;
તું બ્રંભ નહિ પણ દુષ્ટ દીસે, પરવર્યો પાખંડ. ૭

વલણ.

પરવર્યો પાખંડ પંથે, કીધું કર્તવ્ય ભેદ;
ભવાનીનું ધ્યાન ભાંજવા, વળી વળી વિશેષ. ૮

2. A mountainous gathering.

કડવું–રાગ–ભૂપાલ.

હિમાચળે સજન તેડાવીઆં એ, આપ સરીખડા દેવ;
હરખે વિવાહ યજ્ઞ માંડીઓ એ, સજ્જન કરવા સેવ. ૧
પેહેલી કંકોત્રીએ આવીઓ, ધરડો ગિરિ ગિરનાર;
સોરઠ દેશથી સામો જાયે, બરડાના નવ પાર. ૨
સુધો સેત્રંજો મળ્યો, એ જોડે જીરાળો;
આબુના અચલેશ્વરજી ને, શિરોહી કેરો ભાલો. ૩
માન દીધાં સહુ માંડવીઆને આદરથી તેડ્યા ઘેર;
સુમેરુ સરખા આવીઆ, સિદ્ધાચળ જાણી પેર. ૪
સજન સહુકો ત્યાંહી મળ્યા, મુખ જોવા શ્રી માહેશ;
માનપાન આદર ઘણા, તેથી હરખ્યા નરેશ. ૫

3. The mother-in-law Scandalised.

કડવું–રાગ–સામગ્રી.

એ વર આવ્યો ચઢીઓ પંઢજી જગ પરવરીઓ ધરીઓ ડંડજી;
છપ્પન કોટિ ચમ્યાં મંડજી, ચોસઠ ચેલી તેની ટુંડજી. ૧

ઢાલ.

ટુંડ તીક્ષણ જોગણી, તેનાં વદન અતિ વિકરાલ,
ભૂતાવળ છે પાંચસે, સાથે ડાક ડમરૂ કાળ. ૨

એ જોઈ સહીયર મેનકાને, સઘળી પૂછે વાત;
કૈલાશ કેરો નાથ એ, તમ બેટડીનો નાથ. ૩
તવ વચન બોલે મેનકા, સુણો સુંદરી સાન્નિધ્ય;
હસો છો કે સત્ય કહો છો, કે ફરી તમ મુખ્ય. ૪
જૂઠું ન બોલીએ ઘર થકી, સાંભળો બાઇ વાત;
ગોધ ઉપર તે ચઢયો, સાથે ભૂત જોગણીનો સાથ. ૫
અરે સાંભળો સર્વ સુંદરી, હું હળાહળ વિષ ખાઇશ;
જો જમાઇ એ હશે તો, પરૂં મુખ લેઇ જાઇશ. ૬
પળી પાળી ત્યાંથી મેના, ગઇ તે ઘર દ્વાર;
ભલપણે જો ખપ કરો તો, ઇશ પરો પધાર. ૭

વલણ.

ઇશ પરો પધાર ઘેર તું, સંદેશો મેનાં કહાવીઓ;
ગોડલે ટોડરમલ પહોંચ્યો, પાંઢ ચઢી વર આવીઓ. ૮

કડવું.

જોઉં જો અક્ષર કરમ અમારડા, આ પુરુષ પાર્વતીને પરણશે એ;
મારી તનયાનો વર દિગંબર કાપડી, અણઘટતું કયમ કીજીએ એ. ૧

ઢાલ.

અણઘટતું કયમ કીજીએ, જો ઉગે પશ્ચિમ સૂર;
આ રત્ન કુંવરી અજાકોટે, બાંધીએ કયમ ભૂર. ૨
જઇ કહો કે પાછો વળે, એ સગપણ પાખે સાર;
ભલો હો તો કોઇ દિન તું, નાવીશ મારે દ્વાર. ૩
નિર્લજ્જ હર તું ભૂર થયોરે, ન આવે તુજ લાજ;
કાં આવે છે આથો આથો, વર વિના કરશું કાજ. ૪
બેટડી એને શું દઉંરે, મરે બીહીને મારી બાળ;
કન્યાદાનના પુન્ય પાખે સરો, જેથી દોષ લાગે આળ. ૫
તોરણ તુંને પોંકું નહીં, તું આશ મ રાખીશ શંકરા;
ત્રણ્ય ભુવનમાં ખોળી કોઢો, જોજે કર્મના અક્ષરા. ૬

કડવું.

મેં પણ જોયા અક્ષર રે, મારી નિલવટ કેરડા;
મારા મનના મનોરથ રે, એણે કીધા અનેરડા. ૧
મારા દોખીને સોપ્યા રે. ભલાડા ભલેરડા;
તેણે દુઃખ પડીઆં રે, મેનકાને ઘેરડા. ૨

ઢાળ.

શેરડા પડીઆ દુઃખતણા, એમ કહી થઇ અચેત;
આ પરણશે શું પાર્વતીને, પુરુષ પુગે પ્રેત ? ૩
હૈઉં હણતી હાથ ઘસતી, ઝાળ ઉઠી અંગ;
ચાટકો ચરણથી શિખા પર્યંત, લાગ્યો થઇ મતિભંગ. ૪
હાય હાય દેવ હું શું કરૂં ? મારૂં પેટ ફોડું કે કૂખ ?
મારી રત્નરંભા બેટડીને આજ વરસે રૂખ. ૫
એ જોગીને કેમ જોગ વીસરે, ઘર ઘર ભિક્ષા માગે;
વિપરીત મતિ આ કાં વશી, મારૂં હૈડું ઝરઝર લાગે. ૬
બેટડી મારી સુકોમળ, ને આ દીસે છે કાળ;
આ અઘટતું કયમ શોભે, બીહી મરે મારી બાળ. ૭

વલણ.

બીહી મરે મારી બાળરે, તું કાળ સરીખો શંકરા;
મારી બાળકીને એ વર શો છે, જો જો કર્મના અક્ષરા. ૮

કડવું.

મેના ગઇરે મંદિર માંય, ત્યાં તેડાવ્યા હિમાલય રાય;
લાગું સ્વામી તમારે પાય, આગળ નહીં કશો ઉપાય;
જાય જન્મારો કયમ કરી રે. ૧
સ્વામી આ અણઘટતું હોય, કાં ફૂટડી તમારી * દોય;
આ જોડું કજોડું હોય, ન પૂછ્યું અજાણ્યા હતા તોય;
બેટડીનો ભવ બોળીઓ રે. ૨
જેમ વાઘ મુખે ગઇ ધેન, એવું કેહેવાયું આ કેહેણ;
તમે સાંભળો મારાં વેણ, એમ રોય રાતાં થયાં નેણ;
એ તો નિર્વાણે એમ લખ્યું રે. ૩
જેમ મૃગલીને ઘાલે પાશ, ત્યમ ભાંગી બેટીની આશ;
વેરીડા સહુ કરે છે હાસ, કાપડીની કાં કીધી આશ;
સૌ લોકો એમ લવલવે રે. ૪
એ તો વસશે જંગલ જાળ, ત્યાં બીહી મરશે મારી બાળ;
પેખશે મોટા પર્વત પહાડ, ફૂંફવે મોટા ફણિધર કાળ;
કયમ કાળ એ પેરે ઠેલશે રે. ૫
એવાં દુઃખ ગણાવું અનેક, તોયે નવ આવે કંઇ છેક;
એને છે જોગીનો એક, નહિ કોઇ વાત તણો વિવેક;
એ દુઃખ બેટી કયમ સહેશે રે. ૬

---

* બે આંખ

કડવું—રાગ રામગ્રી.

મન ઝંખવાઇ મેના માતજી, એ કન્યાને કરૂં ઉપઘાતજી;
શિખરે ચડાવી ઊંચેથી ઢોળુંજી, કરમાં ચાંપું જળમાં બોળુંજી. ૧

ઢાળ.

જળમાંહે બોળું બાળ મારૂં, કર્મે કીધો કોપ;
દેખી પેખી ક્યમ દીજીએ, હવે વાચા કરશું લોપ. ૨
છરી હોએ હેમની, લઇ મારીએ શું પેટ;
હસારથ હોય જગતમાં, ભવ સુધી વળગી વેઠ. ૩
હાથે સાહી દીવડો, કો જઇ પડે કાં કૂપ;
અવધૂતને ક્યમ દીજીએ, વીંઝીએ એનાં રૂપ. ૪
જો મેળવો કો વિધાતા, હું પૂછું કર્મ વિપાક;
કોણ અપરાધે કીધું કજોડું, રત્ન બાંધ્યું આક. ૫
નાનું મોટું નહિ ઘરમાંહે, એકલી મારી ધેય;
સજાઇ જુઠી સહુ લાવીઓ, જૂઓ જમાઇ એહ. ૬
ચામડાં ઓઢાણ પેહેરણે, ક્યમ પૂરશે એ પાંગર્યું;
પાર્વતીનો પુરુષ જોયો, જાતિ ભાતી નહીં વર્ણ. ૭

વલણ.

જાંત ભાતિ નહીં વર્ણ, એ ક્યમ કરૂં મારી માઇ,
ઝખ્યા કો છૂટે નહીં, મન મેનાં અતિ ઝંખવાઇ. ૮

કડવું—રાગ રામગ્રી.

પેર પેર જોતાં કંઇએ ન સૂઝેજી, રહી એકલડી હૃદે આલોચેજી;
હું શે સરજી વંઝા નારીજી ! મારે પેટે એ કાં અવતારીજી ! ૧

ઢાળ.

અવતાર ધરીઓ મારે પેટે, કાંઈ પડીઉં કષ્ટ;
કદલીગર્ભ મુજ કુંવરી, ને એહનો દેહ ઉચ્છિષ્ટ. ૨
પાંહ વાહન એહને, ઘેર નહીં કશો વિવેક;
સાત પાંચજ નથી મારે, બેટડી છે એક. ૩
ભોજન નહિ મન ભાવતાં, નહિ ઘર રહેવા ઠરિઠામ;
સાસુ સસરો કો નથી, તવ તારૂં કોણ લેશે નામ. ૪

વલણ.

કોણ લેશે નામ, તું તો આવી કુંડું તપ કરી;
હરને ન પોંકે મેનકા, કહો જાય એ પાછો વળી. ૫

મુરારી

કડવું–રાગ રામગ્રી.

વળી વળી મેના મંન વિમાસેજી, આ જન્મારો કયમ જાશેજી;
નયણે નિહાળે આવ્યાં આંસુજી, ઉંચું નીચું સુંય વિમાસુંજી. ૧

ઢાળ.

ઉંચું નીચું શું વિમાસું, સ્વર્ગ ને પાતાળ;
પાણી પી ઘર પૂછીઉં, મારૂં સમુદ્ર બોળ્યું બાળ. ૨
એહ સાથે વિવાહ કરતાં, ન માને મુજ મંન;
કનક માંહે કાચ જડવો, વિષ મેળવવું અન્ન. ૩
કળ નહીં મુજને ક્ષણુ, એ પાપ પ્રગટ્યું અંગ;
શે ન સરજી વંઝા નારી? ન થાતી મન ભંગ. ૪

વલણ.

ન થાતી મન ભંગ હું, એમ મેનકા કલેશજ કરે;
જાન દેખી હરખતી, વર જોઇ નીચું મુખ ધરે. ૫

કડવું--રાગ રામગ્રી.

આવી ઉભા તોરણુ વર રાયજી, પોંકવા તે મેના નવ જાયજી;
મારો ધિક્ક પડો અવતારજી, મુજ તનયાનો આ ભરતારજી! ૧

ઢાળ.

ભરતાર ગિરિ તનયાતણો, એણે કીધું મુજ મન ભંગ;
કુંફવે ફણિધર કોટે કાળા, રૂંઢમાળા અંગ. ૨
અવધૂત ભૂત વિભૂત ચર્ચે, ડાક ડમરૂ ડમાલ;
વાઘ ચામડ ઓઢણે, કરમાંહે બ્રહ્મ કપાલ. ૩
અંગે વસ્ત્ર દીસે નહીં, જંગોટો કેડે કચ્છ;
વૃષભ વાહન અશુભ એને, વૃદ્ધ એ લછબચ્છ. ૪

વલણ.

વૃદ્ધ લછબચ્છ દીસે, તોરણુ ઉભા શિવ તપે;
પોંકે નહિ નિજ માવડી, તવ પાર્વતી કોપે તપે. ૫

4. The Mother-in-law Satisfied.

કડવું–રાગ રામગ્રી.

ગૌરીએ કહાવ્યું સહિયર સાથજી, રૂખે રીસાવતા શિવનાથજી;
મૂર્ખ માવડી કંઇએ ન જાણેજી, નવ મોટમ તમારી પ્રમાણેજી. ૧

ઢાળ.

મોટમ એ જાણે નહીં, છે અલ્પ બુદ્ધ અપાર;
ક્ષમા કરજો એહના, અપરાધ મુજ ભરતાર. ૨
રીશ ન આણુશો શંકરા, કરો ઇશ આપ સંભાળ; .
રખે સ્વામી રીસાવતા, મુજ કિંકરી વાચા પાળ. ૩
ભોગવો છો જોગ કંઠે, ત્રિભુવન વ્યાપક સુંદરા;
કરો સાર મોરી, હું દાસ તોરી, પ્રાણપતિ શિવ શંકરા! ૪

કડવું–રાગ ગોડી.

ચાલી રે પાર્વતી મેનાં કને, મેનાં માવડી સુણજો;
દોહેલું મ ધરશો મા મંનમાં, અપયશ મ લેજો. ૧
આઇ એ મોટા મહાદેવજી, એનો પાર ન લહીએ;
એહ અકલ ગતિ જાણજો, સમોવડ કો ન કહીએ. ૨

ઢાળ.

આઇ એ સમોવડ કો નહીં, તું સુણને માતા માહરી;
એણે કપટ કારણ વેશ ધરીઓ, જોવા પેરજ તાહરી. ૩
પેરજ જોઈ એણે તાહરી, મા તેં ન લહ્યો એ મર્મ;
જાન માંહે ઈંદ્ર સરખા, વિષ્ણુ ને વળી બ્રહ્મ. ૪
સૂર્ય આદિ નવે ગ્રહ વળી, સ્થાવર જંગમ જે મળ્યા;
શંભુને શણગાર કરતાં, કોટિ બ્રહ્મા સુર વળ્યા. ૫
જે અમર ગણ તેત્રીશ આવી, ઈંદ્ર આગળ શિર નમે;
એ અમૃત આહરી પ્રતાપી, પણ શિવ વિના ભૂલા ભમે. ૬
તરીયાં તોરણ ત્રિકળશાં, જળહળે ગિરિ કૈલાશ;
કોટિ ભાનુ સમાન દીસે, સદા ત્યાંય પ્રકાશ. ૭
એવાં રૂપ લક્ષણ જાણિને, મેં તેહ કારણ તપ કર્યો;
વાચા દીધી વિશ્વનાથે, માવડી વર મેં એ વર્યો. ૮

વલણ.

માવડી વર મેં એ વર્યો, જા સજ રૂડા શણગાર રે;
પરવારીને પટ અંગ ધરી, તું પોંક મુજ ભરતાર રે. ૯

કડવું–રાગ ચાલતી.

એવી એવી ઉપમા મ બોલ ઉમયા, અણઘટતું મુને લાગે;
એને કરે કિંનરી બ્રહ્મકપાળી, તેણે માહૂં મન ભાગે. ૧
એણે આભર્ણ પેહેર્યાં અશુભ, અસંભવ તે કહ્યાં નવ જાય;
મારા હાથડા એ બોમિ પડ્યા તો, હવે મેં કંઇય ન થાય. ૨

ઢાળ.

હવે તો કાંઇ ન ચાલે હેલી, કાળ મારી કુંવરી;
પચારે પાડા પાડોશી, દૃષ્ટિ આગળથી જા પરી. ૩
• માત આગળ ઉપમા, મોશાળનાં શુંય વખાણ;
તું મુજ પેટે આવી તો, શે પેટ ન પડીઓ પાહાણ ! ૪
વૃષભવાહન તેજ વ્યાપક, કાને મુદ્રા મેખળા;
રાખ રોળી અંગે ચોળી, ભક્તિ કરે ભૂતાવળાં. ૫
એને પાય સુધી લાંબી રૂંઢમાળા, કાળા કોટે સળવળે;
ડાક ડમરૂ ડમડમ વાગે, જોવાને જન સહુ મળે. ૬

વલણ.

જોવા સાજન સહુ મળ્યા, એ તો હેલી તેં કીધી જ હું;
તપ કરી કો એ વર માંગે, તું પુત્રી વિન શે ન રહું !

કડવું–રાગ રામગ્રી.

ઉમયાએ કહાવ્યું સહિયર સમાણીજી, સહુ સંતોષો અમૃતવાણીજી;
મૂર્ખ માતા કંઇએ નવ જાણેજી, તમસા મોટા મેન ન આણેજી. ૧

ઢાળ.

તૂંજ મોટા ચિત્તે તારે, સર્વ છે સમતુલ્ય;
આભર્ણ પેહેરો અભિનવાં, શિર મુકુટ ધરો અમુલ્ય. ૨
મુને હેલી હસ્તી દીન ભાંખી, રૂપ પ્રગટો રૂદ્ર;
આપાપણા પિઉ તણી પોઢમ, કહે તમારાં છિદ્ર. ૩
પરિવાર પોઢો પિતાનો, મુજ માત ને મોસાળ;
તે સ્વજન સહુમાં સર્વોપરિ, મને કરો દીન દયાળ. ૪

વલણ.

કરો દેવ દયાળ મૂર્ત્તિ, રખા સુરનર પેખે;
લઘુવય લીલવિલાસ કાંતિ, ધરો સહુકો દેખે. ૫

કડવું–રાગ દેશાખ.

ચઢિયો રે મહા ભડ તોરણે આવ્યો રે, ચાલો રે મા જગપતિ જોઇએ રે. ૧
ઉઠોજી સાસુ કરો શણગાર એ, વર ઘર તોરણે આવિયા એ. ૨

ઢાળ.

વર ઘર તોરણે આવીઆ, સહુ ત્યાં જઇને જોઇ;
જેને નિંદે વંદે તેને, ફિરનાર જાણી સોય ૩
અહ તેજ તારા રુદ્રમાળા, તિલક રત્નમય અંગ;
વર વદન દીઠે વાંક ભાજે, ચાપ પ્રાજે ભંગ. ૪

હવે હવા વર્ષ દશ પંદરના, ને રૂડા રૂપ અનંગ;
સાસુ મન સંતોષ પામી, હવે રાખ્યો રંગ. ૫
આ વરજી ક્યમ કરી પોંકીએ, પાળીએ ક્યમ કરી પાગ;
કહો તિલક કેહી પેર કીજીએ, જો તેજ ન લહીએ માગ. ૬
એને અંગે અંગે કનકમય, વળી રત્ન કુંડળ કાન;
છત્ર ચામર ધનદ નંદી, નિગમ ગાયે ગાન. ૭

વલણ.

નિગમ ગાયે ગાન રંગે, તોરણે આવ્યા શંકરા;
પોંકી વરજી માહેરે લીધા, શ્વશુર પક્ષ હરખે ભર્યા.

કડવું–રાગ પ્રભાતિ–માંગલ્ય ગાન.

ઝોંસર મૂશળ સરીઓ ત્રાક રે, ઇંઢી પીંડી સાંપડ ચાંપી પાગ રે. ૧
ધાટ ઝોળાં શિરપર સોહે રે, ધાટ સકળ પેહેર્યા મન મોહે રે. ૨
ઓઢણે નવરંગ ચુંદડી રે, ભાલે પિયળ કંઠે મોતી છડી રે. ૩
માથે ઓપે છે અતિ શુભ મોડ રે, પોંકતાં સાવધાન સર્વ જોડ રે. ૪
પેહેલે પીળિયા હરતણા પાગ રે, વર પોંકી તાણીઉં નાક રે. ૫
હરજીએ આડો ધરીયો હાથ રે, જુઓ જુઓ કૌતક ત્રિભુવનનાથ રે. ૬
વર માહેરીયામાં આવ્યો રે, સાસુજીએ સંતોખે વધાવ્યો રે. ૭
કન્યા પધરાવ્યાં તતખેવ રે, જોઇ ચકિત થયા સહુ દેવ રે. ૮
મેનાં નામેછે નીરની ધાર રે, હિમાચળ તે ચરણ પખાળ રે. ૯
જોશીડા ભણે છે સાવધાન રે, હિમાચળ દે છે કન્યાદાન રે. ૧૦
રૂડા ધાય નિશાણે વળીયા રે, હાથેવાળા બેહુના મળીય રે. ૧૧
આડાં અંતર્પટ શુભ ધરીયાં રે, આચાર્યે દેવ કારજ કરિયાં રે. ૧૨
વરવહુઅર બેહુ મન હરખે રે, અંતર્પટ પાછું કરી નિરખે રે. ૧૩
અંતર્પટ હવે પાછાં કરાય રે, બેહુ પક્ષમાં મંગળ ગાય રે. ૧૪
તાંબૂલ છાંટણાં કરાય રે, કૌતક વરખ કહ્યા નવ જાય રે ૧૫
માંડવડી સહુ વર દેખી મોહે રે, હરનું વદન ફરી ફરી જોયે રે. ૧૬

કડવું–રાગ મેવાડો.

ઢોલ ઢમકયો રે લાડીનો હાથ મળ્યો, નરનારીનો પાર ન જાએ કળ્યો. ૧
પાર્વતીની સહિયર પાસે રહી, તે લૂણ ઉતારે પૂઠે થઇ. ૨
એક હેલી રે હરને કરે હસું, એક પૂછે રે વરનું નામ કશું. ૩
એ તો જોગી જંગમ વેષ ધરે, એ તો ધર મૂકી નિત્ય વંન ફરે. ૪
એને માત નહીં, એને તાત નહીં, એને બેહેન કે બાંધવ કોય નહીં. ૫
એની જાનમાં કો ધાર ધણી નહીં, એને ગાઇએ ગોરવીએ કોણ કહી. ૬

એનાં ગોર ને ગોત્રજ કોણ લહે, શિવનાથ દિગંબર સર્વ કહે. ૭
એમ માહેરા માંહે વિનોદ કરે, સુણી પાર્વતી મનમાં હરખ ધરે. ૮
તવ આનંદ ઉત્સવ સર્વ થયા, સુખ સંપત્તિ વરમુખ જોઈ લહ્યા. ૯

કડવું–રાગ ધન્યાશ્રીની દેશી (ઢાળ.)

વરવહુ આરોગે કંસાર, અન્યોઅન્ય કોળીઆ ભરે;
ત્યાં મળી સહિયર બેચાર, હરને હસું હેલી કરે. ૧
હેલી આવોની તાણીએ નાક, હરે મુખ પરૂં કર્યું;
હસીઓ સુરનરનો સાથ, મેના માતનું મન ઠર્યું. ૨

ઢાળ.

મન ઠર્યું મેના માત, સાથે તાત મન ઉલ્લસીઉ રે;
સ્વજન સહુ સુખ હોય, ભલું ભાગ્ય એમ મન વસીઉ રે. ૩
તેજ તણો ભંડાર, સકળ કળા સુંદર સોહે રે;
સુરનર નાયક ઈશ, જોતાં મુનિનાં મન મોહે રે. ૪
પચારે સાજન લોક, મેનાંને કહી એ વિધિ રે;
આવા છે શ્રી હરરાય તેની નિંદા કાં કીધી રે. ૫
કૂડું કાઢ્યું તમે ફોક, ઈશે અવગુણ નવ ગણ્યા રે;
જય જય કહે સર્વ કોય, આશીશ સર્વ જન ભણ્યા રે.

4. Śidhar Swami (*circa* 1590-1640.)

Nothing is known of this poet. The earliest ms. bears the date 1619 A. D. His ગૌરીચરિત્ર narrates the well known tale of Śiva and the Bhil woman.

From ગૌરીચરિત્ર.

કડવું–રાગ કોલેરો.

ભીલડીએ કીધી ગતિ, માંડી છે રે આ લતિ;
જગાડું જગપતિ, સ્તુતિ કરી એ. ૧
સ્તુતિ અદ્ભુત જ્યારે સુણી, સામું જોયું કૈલાશને ધણી;
હરખ તે પામ્યા હર મુખ પેખતાં એ. ૨

ઢાલ.

પેખતાં હરજી હરખ પામ્યા, ભાવ લાગ્યો ભામિની;
દીલે અનિશય અનંગ વ્યાપ્યો, મુખ કમળ દીઠું કામિની. ૩
મન કામિની અભિલાષ લાગ્યો, સાદે તેડી સુંદરી;
કવણ કારણ કહે મુજને, એકલી વન કિંનરી. ૪
કિંનરી મંદિર ક્યહાં તારૂં, ક્યહાં વસો વન ગહ્વરે;
સાસરે પિયરે સાખ શી, તારો કંથ કામ કશું કરે. ૫
શું કરે અંતરિયાળ ઊભી, નારી નવયોવન ભરી;
મહાદેવને મન મોહ લાગ્યો, રૂપ દીઠે ભીલડી. ૬

કડવું–રાગ ચાલતો.

પૂછંતી એ પુલંદરી, મદને મત્સરે ભરી;
ઉત્તર આપ્યો હરને મરકલે એ. ૧
મરકલે હરશું હશી, સ્વામી તમો કહીએ તપશી;
પરાઇ કથની એવડી તે કાં કરો એ. ૨

ઢાલ.

કથની પરાઇ કાં કરો, તમો બ્રહ્મચારી વન વસો;
શિવ–પરનાર દેખી શાણુપ હરૂં, જોઉં કાંક ભાવ કરી હસો. ૩
હર હસે હરશું હસી બોલે, ચક્ષુપાલ કરે ધણી;
શીધરા સ્વામી દેવ સાંભળ, કહું કથાવત અમતણી. ૪
પાર્વતી–અમતણી જાત કુજાત કોળી, ભીલ ભરથારે વરી;
છ માસ થયા છાંડી ગયા, તે નાથ જોવા નીસરી. ૫

નીસરી પણ માર્ગ ભૂલી, આ લવું આ રતિ કરી;
માર્ગ મારો કહો જોગી, પૂછે નારિ પુલંદરી. ૬

કડવું—રાગ ચાલતો.

બોલીઆ ભીલવિલાસ, છાંડી ગયા થયા છ માસ;
તેનીરે આશા તે ભીલી કાં કરો એ. ૧
આશા તેહની પરહરી, તું આવની રે અમારે ઘરી;
પાછવું પીયેર ભલી પેર કરી એ. ૨

ઢાલ.

પાછવું પીયેર પેર કરી, તું હા ભણે જો હેલડી;
માય બાપ બાંધવ બેહેન માંહે, ભલી ભવાડું ભીલડી. ૩
ભીલડી રે ભરથાર પાખે, નારી સદા નિરુપરી;
અનેક જન અપવાદ બોલે, એકલી કાં નીસરી. ૪
પરવરો તો સહુ પાય લાગે, નમે સહુ સોહામણી;
પતિ જમલી પૂજાયે, તું સદા સાસર વાસણી. ૫
વાસણી વિશ્વાધાર બોલે, નારી જો તું કહ્યું કરે;
સંન્યાસ છાંડું, ગેહ માંડું, લીલ વિલાસી ઉચરે. ૬

કડવું-રાગ ચાલતો.

સંન્યાસી સાંભળ વાત, અતિ દોહેલો અમચો નાથ;
કંથયો ઘાત ઘાતે અતિ ઘણી એ. ૧
યમ પોહે જૂહો ભરથાર, સકલ તણો તેહ સંહાર;
એવા છે વ્યાપાર તેને ધરચકો એ. ૨

ઢાળ.

ધરચકો એ વ્યાપાર એને, અવશ્ય કોય ન ઉગરે;
મધ માંસાહારી હું છું નારી, બ્રહ્મચારી ક્યમ વરે. ૩
ક્યમ વરે તપશી એ સંગે, અબળા આવી ઊધડી;
લોભે વાહ્યો મ બોલ જોગી, ગઈ તારી સુધડી. ૪
પરવરૂં તુજશું ભસ્મ ચોળું, જોગવું જોગણ થઈ;
મા બાપ બાંધવ બેહેન મારી, હસાવું સઘળી સહી. ૫
સહીયર સઘળી હસે મુજને, પચારે પ્રમદા વળી;
ખાખી સંગે કેમ રહીએ, જન્મારો જાયે બળી. ૬

કડવું—રાગ દેશાખ.

હર હશીયા રે, અતિ મન માંહે કે નાર મુને નવ ઓળખે;
ઓળખિયો રે, કોઇ ઉદાસી કે, આશ ન માંડે તે * તખે. ૧

* તખે—તણી.

ઢાળ.

આશ ન માંડે તે તણી, એણીએ વિશ્વનાથ નથી કળ્યો;
આવો ભસ્મે ભર્યો મુજ દેહ દેખી, જાણે જોગીશ્વર મળ્યો. ૨
સુર મળ્યો જાણે મંન નાણે, ભજે નહીં ભરડા ભણી;
ડાક ડમરૂ હાથે દેખે, જાણે છે કો દર્શની. ૩
દર્શનની દેહે પતિ કેમ વરૂં, એમ જાણી અબળા ઓસરે;
અવધૂત ભૂત વિદષ્ટે દેખે, ત્રાસ એ મનમાં ધરે. ૪
ક્યમ વરે તરૂણી પુરુષ પ્રૌઢો, ચતુરા ચિત્તે ના વસે;
પછી આપણું અવિગત રૂપ દાખી, વદન જોઇ જોઇ હર હસે. ૫

કડવું–રાગ ચાલતો.

રુદ્રે કીધું રે સકલ સ્વરૂપ, ભૂપ ત્રિભુવન કેરડું;
વનકેરા રે કારણુવેશ, તે સર્વ શંકરે પરહર્યા. ૧

ઢાળ.

પરહર્યા કારણુવેશ વનના, થઇ પુરુષ સોહામણો;
લાવણ્ય લીલા લક્ષણ લઘુવય, વર્ષ દશ ને ખટ તણો. ૨
નરતણો નિર્મળ દેહ દીસે, વિશ્વમોહન હર કર્યું;
દેવાંગે રૂપ વિભૂપ ભૂષણ, ચિત્ત ચૂડામણિ ધર્યું. ૩
તેજઃપુંજ ને કાંતિ નિર્મળ, તાપસરૂપ તે સંવર્યું;
ભુવન શોભા અંગે આણી, વર વરવા લઘુવય ધર્યું. ૪
મણિધરી મનોહર શેષ સમોવડ, મદન લજ્જિત મુખ કર્યું;
ઉપમા નાવે ઇંદ્ર આદે, રૂપ જે રુદ્રે ધર્યું. ૫

કડવું–રાગ ચાલતો.

દેવીએ દીઠડો રે, આદિ અનંત કંથ સકોમલ સુંદરો;
સુંદરીએ રે, કીધો ઉપક્રર્મ, મર્મ જોવા માહેશનો. ૧

ઢાળ.

મર્મ જોવા માહેશ કેરો, રૂપ જે રુદ્રે કર્યું;
નિરખવા નારદ મોકલ્યા, ત્રિપુરારે તવ એ શે ન ધર્યું. ૨
શે ન ધર્યું પુનરપિ, વળી જ્યારે મેનકાને મંદિર ચડયો;
એ બાલીનો બોળવ્યો ભૂપતિ, જ્ઞાન છાંડી અવગુણ પડયો. ૩
અવગુણી પડયો એ નારદે રે, શક્તિ મન હરખે ઘણું;
શીધર સ્વામી દેવ સાંભળ, નામ કહો મુને તમ તણું. ૪
તમતણું નામ તો હું ન જાણું, પુરુષ તો દેખું વડો;
હીન જાતી હશી બોલું, દેવ તું મેં દીઠડો. ૫

શ્રીધર સ્વામી

કડવું–રાગ ચાલતો.

સાંભળરે અમારૂં નામ, ગામ કૈલાશ કેરો ધણી;
ધણીઆણી રે તું ધરનાર, ઘરુણી થા તું શંકરતણી. ૧

ઢાળ.

શંકરની ઘરુણી ક્યમ થાઉં, અબળા આગે બેવ છે;
દિન પાંચ પૂઠે તું પરહરે, તવ બીલ મન ભાજે પછે. ૨
ભાજે મન ભરથાર કેરૂં, પડે પીયરની દિશા;
શિવતણે ઘેર સાંભળી જે, કલત્ર છે એ કર્કશા. ૩
કર્કશા કોપે લાજ લોપે, તવ ન માને તુજને;
ચડવડી આવે શોક્ય એ, તવ મળી મારે મૂજને. ૪
મુજને અહર્નિશ દીસે દોહેલું, શોક્ય સંતાપે વડી;
એ નારી હેઠળ દાસ ક્યમ હોઉં, કહે ભવાની ભીલડી. ૫

કડવું–રાગ ધનાશ્રી.

સાંભળે રે સુંદરી, હેમતણી જે કુંવરી;
એ છે અન્યારે અલીઅલ અંગના એ. ૧
અંગના એ અંગની, પાર્વતી અર્ધાંગની;
ગંગાની સંગત તો હવે નવ કરૂં એ. ૨

ઢાળ.

ગંગાની સંગત નવ કરૂં, મેં ભાવે છાંડી ભગવતી;
ત્રિપુરારિ કહે તુજને ન મૂકું પરહરી વળી પાર્વતી ૩
પાર્વતીને પિયર મૂકું, કાં તો કરાવું સેવના;
જાનહવી જમલાં ચર્ણ વંદે, નમે બહુ દેવાંગના. ૪
પાર્વતી–એ બોલ તમારા હું ન માનું, નાર મૂકી ક્યમ નીસર્યો;
ઘર તજી ઘઘરણું કરો, પરિવાર પ્રથમ કેમ વીસર્યો. ૫
શિવ–વીસર્યો વળી વદન તારે, પ્રીતિ માન પુલંધરી;
આ વાચ મારી સાચ માને, તુંને ન મૂકું સુંદરી. ૬

કડવું–રાગ ચાલુ.

સ્વામી તે શંકરે, સાખ દીધી દિન કરે;
વેદની વાચા દીધી ત્રણ વાર એ. ૧
સ્વામી વાચા દેજો વિચારી, તમો કહીએ ત્રિપુરારિ;
નારી જો નરને માને નહીં એ. ૨

હાલ.

નાર નરને માને નહીં, એ ભેદ ભીલીએ કહ્યો;
બે નારીનો ભરતાર કૂડો, માટે આપો સાખિયો. ૩

ગૌરીચરિત્ર

સાખીયા દો ચંદ્ર સૂરજ, વેદ વૈકુંઠનો ધણી;
અમરાવતીનો ઈંદ્ર કહાવે, સોય સાખ શંકર તણી. ૪
કર તણી ચૂડી સઘટ સાડી, કોડે કમખા કાંચળી;
પાર્વતીનાં પાંગરણુ, પત ગરે ગૌરી વર વળી. ૫
વર વળીઓ ધરણે મળીઓ, ચિત્ત ચળીઉ કામિની;
નર નારિ વંન મુઝાર વિલસ્યાં, શંકર સાથે સ્વામિની. ૬

કડવું–રાગ ચાલુ.

મુનિવર માણીઓ, જોગેશ્વર જાણીઓ;
રૂપને ભવાનીએ તે કીધલું એ. ૧
કીધલું કાંઇ કારણ, સકલ સાધારણ;
ધરુણી ધારણ ઉતારીઉં એ. ૨

ઢાલ.

ઉતારીઉં જવ ધરુણી ધારણ, સદાશીવ હવા સુખી;
શૃંગારતણો વિહાર કીધો, અચલતનયા ઓળખી. ૩
ઓળખી તવ અમર હશીયા કલત્ર કરે પચારણું;
આકાશ માર્ગે ઇશ હશીયા, ઇશ લાજ્યા અતિ ઘણું. ૪
અતિ ઘણો કોપે કંદર્પ શાપ્યો, અનંગ વિના હશે કશું;
જો ચૂક્યો કૈલાસવાસી તો, અવર પુરુષ કહીએ કશું ? ૫
અવર પુરુષ કહીએ કશું, માથે જોગી હર ઘર આણીઓ;
તે દેવીનાં હું ચરણ પૂજું, જેણે મુનિવર માણીઓ.

કડવું–રાગ ચાલુ.

કંથ મનાવીઆ, મંદિર લઇ આવિયા;
ભાવીઆ ભગવાન ભગવતી એ. ૧
ભગવતી ધ્યાઇએ, સદાશિવ ગાઇએ;
ચરિત્ર ગાયાં ગૌરીવર તણાં એ. ૨

ઢાલ.

ગાય ઇશ્વિર ચરિત્ર ગૌરી, સાંભળે સહજે કરી;
તેનાં પિંડ પાતક જાઇ, પુણ્ય થાય માઘ મર્જન સરસ્વતી. ૩
સરસ્વતી સાયર નીર નિર્મળ, સોમશિરે ધારા ઢળે;
પુણ્યતણા પ્રભાવ વાધે, જે કો ગાયે સાંભળે. ૪
શીધર સ્વામી ચરિત્ર શિવનાં, ભાવે ગાતાં સાંભળે;
મન મનોરથ પૂર્ણ હોયે, કૈલાસપતિ પ્રેમે મળે. ૫

5 Akho Bhagat (1615-1675 ?)*

During the 17th century of the Samvat era there was a wonderful recrudescence of poetry all over Gujarat and Akho was the first among the long line of writers who adorned that period. He was also among the three greatest writers of that century. Indeed in the history of Gujarati Literature Akho occupies a rank surpassed only by Premanand and Samal among his contemporaries; by Narasimha and Miran among his predecessors and by Dayaram among his successors upto middle of the 19th century. He was by caste a goldsmith from a village near Ahemedabad. He was practically uneducated beyond his own calling, but his mind was from very early times bent on serious topics. This natural bent was a good deal strengthened by the death of a dearly beloved sister. From that time he became distinctly a *viragi*, a man who had no pleasure in the world for its own sake. In the course of his calling, too, he came across the baser side of human nature, its gullibility, its want of mutual confidence and when a very dear lady friend actually suspected him of treachery towards hereself, when he had, indeed, put himself out of pocket for her sake, he lost all faith in the honesty of human beings. He was about that time the master of the mint at Ahmedabad; and he was, here too, falsely accused of enriching himself by debasing the coinage. He was imprisoned but after

* I have given the date given in Jhavari's book. Others put the date of his birth between A.D. 1614 and 1619 and his death between A.D. 1674 A.D. and 1679. One writer puts the date of his birth in the year A.D. 1597 (See *Report of 2nd Sahitya Parisad*, paper on Akho by A. B. Jani.)

a trial was honourably let off. His heart however now refused to have anything further to do with worldly affairs; and so he sold all he had and went out into the world in search of some spiritual Teacher who could show him the right path to salvation. He wandered about far and wide and owing to his riches many of the so-called "holy men" received him with favour. But he did not find what he was searching for—a true *guru* to give peace to his weary soul. At last he reached Benares and as the story goes he found out a teacher who used to discourse on the Manikarnika Ghat to but one single pupil. Akho heard him quietly and unseen from behind this holy man's hut and after a year's patient listening came to the conclusion that he had at last found a man who was indeed above the attraction of worldly power and pelf. Then he discovered himself to this person and begged him to accept him as his disciple. Under him Akho lived and studied for three years, during which he studied all the important works on Vedanta Philosophy. His serious nature responded to the magnificent philosophy of S'ankara. He thus learnt and the rest of his life he spent in expounding it in a popular fashion to his own people. He returned home to Ahmedabad and soon became famous for his terse and powerful writings on philosophy.

He delighted in exposing the follies, the hypocrasies and the knavery of mankind and he did it mercilessly and with words that fall like the blows of a sledge hammar. "He never minced his words and painted the unfavourable aspect of wealth, that women, progeny and attendants, friends and relatives, their

hollowness and their lip-loyalty*. He exposed the true business of human nature and tore off the mask of hypocritical virtue. His language is homely without any attempt at polish—sometimes even vulgar, and this, in fact, constitutes the secret of his hold upon the popular mind. Many of his lines have become popular and are used in every house in the every day affairs of life. His hold on people is extraordinarily great and the heart of the people instnictively recognising the truth, appreciated his exposure of the vain outward shows of the world. His most remarkable characteristic is the wealth of his illustrations, the apt and homely similies and comparisons by which he drives home the truth of his remarks. All these are drawn from the homely every day life of the people, mostly of the village folk. For above all he is the writer of the village masses. He wrote in order to explain to them the great truths of life which he had found out after so much trouble and he uses their homely language and only such illustrations as they could understand. He rarely deals with the abstract discussions of Vedanta for his prime object was to popularise the abstract ideas of Śankara's philosophy. How far he has succeeded may be judged by the fact that his poems have caught the heart of the masses and have retained their hold to this day. But in spite of all this deliberate simplification of thought and language the subject of Akho's poems is so complex that very often his lines convey no meaning unless after prolonged meditation.

As a satarist Akho is unrivalled in Gujarati

* Jhaveri, *Milestones in Gujarati Literature*, p. 59.

although the range of his satire is somewhat limited. Akho was not an educated, not even a polished man and hence his satire, though biting, lacks the gracious wit that should accompany it. He was essentially an enthusiast and somewhat of a bigot; hence he never got out of his somewhat narrow Vedantic circle. But he had got over the still narrower view of the Pandits that the philosophy of Vedanta is meant only for those learned in Sanskrit. His remarks on the use of the learned language are not at all flattering to lovers of Sanskrit. He says distinctly that he wants to write in the language of the people without troubling his head about the classical Sanskrit. For the same reason he disdains to all himself a poet. He says he has got wisdom and is a *Jnānī* and that all he cares to do in life is to put what he has got in the plainest language he can command.

Akho deliberately broke with the tradition of Bhakti which was prevalent in the preceding two centuries. From his time poetry become more varied and to a large extent secular. The cult of the cowherd of Brindaban receded distinctly into the background, and "poetry became, so to speak, secular, and ceased to minister to religion."* But the importance of secular subjects in the field of literature was recognised more fully by Premanand and by Samal, who with Akho make the glorious trinity of poets in the seventeenth century.

The chief works of Akho are: **અખેગીતા, ચિત્તવિચાર સંવાદ, પંચીકરણ, ગુરૂશિષ્યસંવાદ, અનુભવબિંદુ, કૈવલ્ય-**

* Jhaveri, op. cit., p. 64.

ગીતા, પંચદશીતાત્પર્ય and the most popular and best known his છપ્પા. These last are 746 in number and though called છપ્પા are not written in that well-known metre but are merely six *pádas* of the ordinary *chopái* metre. Akho never bothered about the strict regularity of his lines and if judged by the strict canons of prosody his metre is often very defective.

1. From અખેગીતા

કડવું ૧ લું–રાગ ધન્યાશ્રી.

ૐ નમો ત્રિગુણપતિ રાયજી, સર્વે પહેલો જે પૂજાયજી;
અગમ અગોચર જેને વેદ ગાયજી, તેના ચરણ ચિન્તવી લાગું પાયજી. ૧

પૂર્વછાયા.

ચરણ ચિન્તવીને સ્તુતિ કરું, ચિદ્દશક્તિ બ્રહ્માનંદની;
અણછતો અખો અધ્યારોપ કરે, તે કથા નિજ આનંદની. ૨
ગુરુ ગોવિંદ ગોવિંદ ગુરુ, નામ જુગલ રૂપ એક;
તેને સ્તવું નીચો નમીને, કરું બુદ્ધિમાન વિવેક. ૩
પરાત્પર પરબ્રહ્મ જે, તે મન વાણીને અગમ;
તેનો લક્ષ આપી શકે, તે માટે ગુરુ તે બ્રહ્મ. ૪
શ્વાન શૂકર બિડાલ ખર, તેનાં ટોળાંનો જે જંત;
તેને મૂકે હરિ કરી, જેને મળે સદ્દગુરુ સંત. ૫
ગુરુમહિમા છે અતિ ઘણો, કો સમજે સંત સુજાણ;
તે ગુરુગોવિંદ એકતા ભજે, જેને લાગ્યાં સદ્દગુરુ બાણ. ૬
જેમ રવિ દેખાડે રવિધામને, તેમ ગુરુ દેખાડે રામ;
તે માટે હરિ તે ગુરુ, ગુરુગોવિંદ એવું નામ. ૭
ચેહેન સમ્યાં જે સંતનાં, તે ગુરુગોવિંદ એકતા ભજે;
જેમ બીબામાંહે રસ ભર્યે, ભાઇ વણ ઘડયે રૂપ નીપજે. ૮
જેમ સુવર્ણ કેરી મોહોર માંહે, અન્ય મુદ્રા છે અતિ ઘણી;
તેમ ગુરુભજનમાં સર્વ આવે, જો મન વળે ગુરુ ચરણ ભણી. ૯
જેમ બધિર ન જાણે નાદ સુખને, સ્વાદ નોહે રસના વિના;
તેમ ગુરુ વિના હરિ નવ મળે, જેમ ભોગ ન પામે નિર્ધના. ૧૦
કહે અખો કહું વળી વળી, જો ટાળવા હીંડો જંતને;
એ આરત સહુ ઉરમાં ધરો, અને સેવો હરિ ગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૨ જું.

કવિ જને આગે પંથ બહુ કર્યાજી, વિધવિધ કેરા શબ્દ વિસ્તર્યાજી;
ખટ્દર્શનના મત બહુ ઓચર્યાજી, પૂર્વની કવિતા તેણે તાળ બહોળા ધર્યાજી. ૧

પૂર્વછાયા.

બહોળા ધર્યા બહુ સ્તુતિ કરીને, એવી ગ્રંથકારની રીત છે;
કહું સૂર્ય આગળ ખદ્યોત કશો, મુજ એવી બોલવાની નીત છે. ૨
જાહ્નવી આગળ જેમ વોકળો, સુર તરુ બદરી યથા;
પારિજાતક પાસે અરણી, મહા કવિ આગળ હું તથા. ૩
ગરુડ આગળ યથા કુરરી, સાગર આગળ જેમ કૂપ;
મેઘ આગળ યથા ઝાકળ, ભાઇ ક્યાં તેલ ને ક્યાં તૂપ. ૪
બાવના ચંદનની બેહેકે આગળ, કશો શોભે કરીર;
કશું નીર નવાણનું, કિહાં રસકૂપિકાનું નીર. ૫
પારસના પરતાપ આગળ, અન્ય વિદ્યા કેઇ માત્ર;
ક્યાં ક્ષુદ્ર દેવ ઉપાસના, જેને કરે અક્ષય પાત્ર. ૬
એવા કવિજન ગ્રંથ આદે, ગલિત વચન બોલતા હવા;
કહું કોપ ક્રોધ કરો રખે, હું હિંડું બાળક બુદ્ધે બોલવા. ૭
તેણે ગ્રંથ પહેલું એમ જાણવું, અમો મગણ જગણ નથી જાણતા;
તુક ચોક ને ઝડઝમકેક, અમો લક્ષ વિના નથી આણતા. ૮
એમ ગલિત પણે ગરુઆ થયા, કરુણા ઉપજાવી કવિ જને;
હું એટલું જ કહીને સ્તવું, જો કવિતા જાણું મુજને. ૯
હું તો જેમ દારુકની પુતળી, ચાળા કરે અપાર;
પણ કાષ્ઠમાંહે કાંહિ નથી, એ તો કળ ચાંપે સૂત્રધાર. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો. એમ સમજો નિજ જંતને;
ઇચ્છો પરમ પદને પામવા, તો સેવો હરિ ગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩ જું.

અણછતો આત્મા તે શું ઓચરેજી, આપનું વર્ણન આપે કરેજી;
જીવતણું પદ તે જોતાં નહીં સરેજી, સાંખ્યયોગ જોતાં જે હરિ ઉગરેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

ઉગરે જે વિચાર કરતાં, બ્રહ્માદિ જેને ગ્રહી રહ્યા;
તે હરિને તમો ઓળખો, જે આદ્ય પુરુષે અજને કહ્યા. ૨
જે પદ શિવના તન પ્રત્યે, દત્તે કહ્યું વિશદ કરી;
આકાશવત્ કેરી કથા, કહી ષડાનને ઉરમાં ધરી. ૩

વિધિ વસિષ્ઠે કહી કથા, રઘુનંદન આગળ જેહ;
અર્ણવ બ્રહ્મવિદ્યાતણો, ભાઈ દેખાડયો છે તેહ. ૪
અનંત પ્રકારે અચ્યુતે, કહ્યું ભારતને જ્ઞાન;
ગીતા ગાઈ ગોવિંદે, કર્મયોગ નિદાન. ૫
સમજાવ્યા શાને કરી, જનકે જે શુકદેવ;
મહામુક્ત થઇને પરવર્યા, જ્યારે પ્રીછ્યા અંતર ભેવ. ૬
ભીષ્મે ભગવાન સાન્નિધ્ય, પાંડવ પ્રત્યે જે કહ્યું;
શાંતિપર્વે શાતા કીધી, હત્યાનું હારદ ગયું. ૭
વેદવ્યાસે વેદ વહેંચ્યા, કર્મધર્મે પોષ્યા જીવને;
તેની દાઝે લાગ્યા દાઝવા, જો જાણ્યો નહિ શિવને. ૮
પછી નારદે નારાયણ કેરું, નિજ જ્ઞાન કહ્યું મહા દ્વિજને;
ત્યારે દ્વૈપાયનની દાઝ ભાંગી, જ્યારે કૃપા કીધી સંતજને. ૯
શિવે કહ્યું શિવા પ્રત્યે, નિરાલંબ નિજ ધામ;
અમર કીધો આત્મા, અદ્યાપિ સહસ્ર નામ. ૧૦
કહે અખો વસ્તુજ્ઞાન વિના, કુશલ ન હોય જંતને;
નિજ ધામ હીંડો જાણવા, તો સેવો હરિ ગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૪ થું.

જંતે ન જાણ્યો જેણે નિજ આત્માજી, તે ભટકયો ભમ્યો માયાના સાથમાંજી;
રયણીનો ભૂલ્યો ઘર પામે પ્રાતમાંજી, પણ દિવસે દિસ મોડયો ઘણું ભમે રાતજી. ૧

પૂર્વછાયા.

રાતમાંહે રડવડે, અજ્ઞાને આવર્યો હતો;
તે નિજ આતમાથી ઓતળીને, વિચરતો માયાવતો. ૨
જેમ સુતો નર નિદ્રા વિષે, માયા બહુ બીજી રચે;
કારજ કારણ પોતે થઇને, નિદ્રાવશ માંહે પચે. ૩
આપથી ઓતળો થકે, અસંભાવના ઉપજે;
પછે વિપરીત ભાવના આચરે, તે દુઃખ પામે થોડે ગજે. ૪
પંચપર્વા માયા અવિદ્યા, હું મારું આદે સહી;
તે ફરે ફેરા ભવ વિષે, જ્યમ મણિ નિગમે આંધળો અહિ. ૫
તે ભોગ દેખી ભૂર થાએ, લડાવા મન ઈંદ્રિય વિષે;
સંસારનાં સુખ સત્ય જાણી, કર્મમોદક નિત્ય ભખે. ૬
કર્મજડને કર્મ વહાલાં, મર્મ ન સમજે બ્રહ્મનો;
ફરી ફરી તે આચરે, પણ ટળે નહીં દેહ ચર્મનો. ૭
પરમાત્માને પુંઠ દઈ, આત્મા ઈંદ્રિયને જુવે;
પણ ઈંદ્રિયની દૃષ્ટિ વિષે સાહામી, એમ આપોપું નર ખુવે. ૮

વિષય વગતો કરે હરિથી, નીચપણું દે જીવને;
અજ્ઞાને અવળો ફરે, તે સન્મુખ ના હોય શિવને. ૯
સંસારનાં સુખ અધિક દેખી, કૃપા માને ઇશ્વરી;
અંતરમાંહેનું જ્ઞાન ન જાણે, જે પ્રાણપતિ ગયો વિસરી, ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, જો આણો જીવના અંતને;
હીંડો પરમ પદને પામવા, તો સેવો હરિ ગુરુ સંતને. ૧૧

પદ ૧ લું–રાગ સામેરી.

જીવની આદ્ય વિચારો રે પંડિતો, આદ્ય જોતાં તે અનાદ્ય દિશે;
દેહતણી છાયા સમાયે દેહ વિષે, જ્યારે મધ્ય આવે સર શીશે. જીવની. ૧
તન મનને ઓળખ્યા વિના આફળે, જેમ સૂત્રધાર નિજ નાવ નીરમે;
તે જ સૂત્રધાર તે નાવે બેઠો થકો, પછે પરવશ પડયો પંથ કરમે. જીવની. ૨
તન મન નૌકા જીવ ગણે મારું, પણ ભવસાગર મધ્ય કાળ બેઠે;
કર્મના વાયુને વશ લાગ્યું તે ડોલવા, ત્યારે હાથથી વાટ વટકીજ નેડે. જીવની. ૩
ભ્રમણાએ ભટકે ઘણા ભવ વિષે, ગુરુ ગોવિંદના શરણ પાખે;
માયારૂપિણી મા જ વહાલી અખા, તે જાણીને જનની ભેદ રાખે. જીવની. ૪

કડવું ૫ મું–રાગ ધનાશ્રી.

મર્મ ન સમજે જે માયાતણોજી, તે નર જાણે હું ઘણું બોલણોજી;
તેને જાણે જનની આપણોજી, તે ભવ ભટકે સહુથી અતિ ઘણોજી. ૧

પૂર્વછાયા.

ભવમાંહે ભટકે ઘણું, પોતાનો કરી ઠગે;
જ્યમ વિશ્વાસીને વેધે વેરી, દીન થઈ મારે દગે. ૨
જેમ પાળે બેરીને ખાટકી, તેને ભક્ષ્ય ભોજન આપે ઘણું;
પછી વધ કરે વારુ કરીને, એ લક્ષણ અજાતણું. ૩
તે મેંઢો જાણે માહરો, પાલક પોષક છે ધણી;
તેને આપ જાય અર્પવા, મોટમ મનમાં અતિ ઘણી. ૪
વાત્સલ્ય જાણી વામ દક્ષિણ, વણ દોર્યો કેડે ફરે;
તેને મહાજન મૂકાવા કરે, તોય તે જવન કેડે સંચરે. ૫
હાથ ફેરવે તે થકે મનમાંહી, હેતુ જાણે તેહને;
પણ સુનાને મન વાત અળગી, તે ભારે ભાળે દેહને. ૬
અળગા આશય બેઉતણા લોભે લાગ્યો અજ હળે;
તેને યવન જાણે ભક્ષ કરું, જો ઘણેરું વપુએ વળે. ૭
પછે ચરણ ઉંચે અધોમુખે, ને નેટ તે રાખે સરે;
માયા કેરી રીત એવી, અંતે જીવને એમ કરે. ૮

વિષય દેખાડે વિશ્વના, ચિત્રવિચિત્ર તે ચિત્ત ધરે;
પછે પંડિતને પૂછે પ્રભુ, મહાભોગ કેમ પામુંશ શિરે. ૯
ત્યારે પંડિતરૂપે બોલે માયા, કર્મની કીરત ઘણી;
વિત્ત હરિને વાત દેખાડે, નાનાવિધ કહે ભણી ભણી. ૧૦
કહે અખો રુચિ ઊપજે, જો એવું પોષે જંતને;
કર્મ ગેહે ન હીંડો વામવા, તો સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૬ ઠું.

એમ એ માયા વેષ નાના ધરેજી, કર્મ ધર્મના શબ્દ બહુ ઓચરેજી;
જીવ કેરાં મનને અતિ ઘણું આવરેજી, તેણે પુરંજન ભવ ફેરા ફરેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

ફરે ફેરા બહુ ભવવિષે, વિષયનો તાણ્યો વહે;
તે પ્રત્યક્ષ ભોગ દેખે ભલા, વળી પંડિતને પોષતો રહે. ૨
કર્મનાં ફલ લખે માયા, વળી માયા બેડી તે કથે;
શબ્દ કેરે બાંધણે બાઇ, બાંધી જીવ રાખે જથે. ૩
અંતરમાંહેથી મનરૂપે, સંકલ્પ વિકલ્પ સુત જણે;
નિમેષ માંહે નવા નવા, જેમ ઇંદ્રજાલ ગુટિકા ગણે. ૪
કર્મ ફલ ને જીવ કેરો, જોગ માયા મેળવે;
વિષયતૃષ્ણામાંહે મૂકી, એમ જગતને ભોળવે. ૫
માયા સ્વર્ગના ભોગ વખાણે, અને બીક દેખાડે નર્કની;
તે કામનાએ લાગ્યો ફરે, ભાઈ ગતિ જેવી કૂપચક્રની. ૬
કામ ધામ ને ધન દારા, માત પિતા સુત બાંધવા;
વર્ણ વેષ ને રૂપ મુદ્રા, નમણુ દમણુ દેવ વંદવા. ૭
ચાલ ચાતુરી ચૌદ વિદ્યા, અવિદ્યા સર્વ સાધના;
પંડિત જાણુ કવિ ગુણી દાતા, સર્વ માયા કેરી આરાધના. ૮
રમે રમાડે આપ માયા, નીચો ઉંચો લઇ ચડે;
જેમ મર્કટ હીંડે માગતો, પેલા ભિક્ષુક કેડે રડવડે. ૯
એમ ભમે બહુ ભવ વિષે, પણ ભેદ કોયે લહે નહીં;
દોરી સંચારો માંહિ માયાતણો, ભૂલવણુ મોટી એ સહી. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, તમે જુઓ અંતરના તંતને;
એ જાળમાંહેથી તો જ નિસરો, જો સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૭ મું.

માયા મોટી જગમાંહે નટીજી, તે આગળ કોઇ ન શકે ખટીજી;
હરિહરઅજથી જે આથી વટીજી, સમજી ન જાય એવી માયા અટપટીજી. ૧

પૂર્વછાયા.

સમજી ન જાય એવી માયા, દીસે નહીં ને બલવતી;
ચૌદ લોકોની આદિ માતા, ૐકારથી પહેલી જે હતી. ૨
ત્રિગુણ પહેલી શૂન્ય સામ્યની, તેણે ગુણ જન્મી ઉભા કર્યા;
પછે જનની થૈ તે યોષિતા, પછે બલ પોષી પોતે વર્યા. ૩
ચિદ્શક્તિ ચતુરા ચરાચર, ગુણ સાથે ભજે ભળી;
દેવ દાનવ નાગ માનવ, રમે રમાડે એકલી. ૪
ઊર્ણનાભ જેમ ઊર્ણા મૂકે, ને વળી પાછી ભખે;
તેમ માયા ચિદ્શક્તિ માટે, મોહોટું સામર્થ્ય એ વિષે. ૫
ત્રિગુણ થઈ ચોવીસ રૂપે, તેહનો ભેદ કહું નથી;
જ્યમ જલ જમાયે શીતયોગે, તેને જડતા પ્રગટે માંયથી. ૬
સત્વ રજ તમ રૂપે થઇ માયા, પછે એક એકના બહુ થયા;
પંચભૂત ને પંચ તન્માત્રા, તામસના નિપજી રહ્યા. ૭
રાજસની ઇંદ્રિય દશે, અને દશ તેના દેવતા;
ઇંદ્રિયે ઇંદ્રિયે તે વસ્યા, આપ આપણું સ્થળ સેવતા. ૮
મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર જે, તે સત્વગુણથી ઊપના;
એ સૃષ્ટિનાં ચોવીસ કારણ, માયા શબલિત રૂપના. ૯
પ્રકૃતિ તે પંચવીશમી, પરિવાર તેનો સર્વ કહ્યો;
પણ છવ્વીશમો પરમાત્મા, તે યથારથ જ્યમ ત્યમ રહ્યો. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, એ કહ્યું છે ધીમંતને;
એ સમજે કામ સરે નરનું, જો સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૮ મું.

એણે અનુક્રમે જગતને જાણીએજી, ત્રણ ભુવનમાંહે માયા પ્રમાણીએજી;
સ્થૂલ સૂક્ષ્મ જે કહ્યું જાય વાણીએજી, તેટલું સર્વે માયા વખાણીએજી. ૧

પૂર્વછાયા.

માયા વખાણીએ માટ એણે, દૃષ્ટ પદારથ જેટલો;
શ્રુતિ પદારથ જે જે કહાવે, પાછો વણસશે તેટલો. ૨
ઉપન્યું તે અલપાય નિશ્ચે બ્રહ્માઆદે કીટ જે;
જે જાયું તે જાય જાણો, અમર સંશય મેટજે. ૩

અમર દાનવ ધ્રુવ તારા, ચંદ્ર સુરજ જાએ વિલે;
જાય જોગ અષ્ટાંગ સાધક, તો પ્રાકૃત જીવ કેટલે ભળે. ૪
લીલાવપુ જો ધરે નિર્ગુણ, તોય નેક તે પાછો વળે;
કાલમાયાનું નાટક એવું, જે ઉપજાવી અહર્નિશ ગળે. ૫
જેમ કરસણી ઉછેરે કરસણ, તે કાચું પાકું સર્વે ભખે;
તેમ જગત્ કરસણ કાળ માયાનું, તે ન મૂકે ખાધા પખે. ૬
જેમ મેઘનાં બિંદુ નાનાં મોટાં, રેલાઈ પૃથ્વીએ પડ્યાં;
તેમ માયાને મન સહુજ સરખું, જે પ્રાયે પોતાનાં ઘડ્યાં. ૭
જેમ અર્ણવ ન જાયે ઉછળી, જો નવશેં નવાણું નદી ભળે;
સિંધુ થયો સલિતા સ્વરૂપે, તે માટે બાધી ગળે. ૮
તેમ માયાનું આ જગત્ નિર્મ્યું, કાળ યોગે સર્વથા;
પરમાત્માને વતરેક કારણ, તેની કલ્પામાં નાવે કથા. ૯
મ્હાલે માયા અનન્ત રૂપે, પણ અલ્પજ્ઞને ભાસે ભલી;
જેમ બાળકીનાં ધંધોલીયાં, રમે અનંત પ્રકારે એકલી. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, જો આણો માયાના અંતને;
તો આપોપું ઓળખો, ને સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

પદ ૨ જું-રાગ આશાવરી.

માયા પીડતી જાણી પરબ્રહ્મને આરાધીએ, સાધીએ સ્વામિને ચિત્ત પૂરે;
સદ્દગુરુ કેરડાં ચરણ આદર કરી, માર્ગ ઝાલીએ મનસું રે. મા૦ ૧
મનકમવચને ગુરુ તે ગોવિંદ ખરા, ભિન્ન ન આણીએ ભાવ બીજે;
જાતને વરણ આશ્રમ અધ્યયનનું, માન મૂકી બ્રહ્મરસ પીજે. મા૦ ૨
જેમ અગ્નિને સંગે શીત વ્યાપે નહીં, જ્યોતિ દેખાડે ને તિમિર ત્રાસે;
તેમ સદ્દગુરુ પ્રતાપે પરબ્રહ્મને ભેટીએ, માયારૂપિયું ઘેન નાસે. મા૦ ૩
જ્યમ કાષ્ઠ આવી પડે વહ્નિજ્વાલા વિષે, તે દારુક શીટીને તે અનલ થાયે;
તેમ અનન્ય આરાધના જે કો કરશે અખા, તેમની માયા ફરી ચરણ સાહ્યે. મા૦ ૪

× × × ×

કડવું ૧૦ મું.

વિરહવૈરાગ્યે જેનું મન તપેજી, રુંએરુંએ માંહે તે નર હરિ જપેજી.
સદ્દગુરુચરણે આપોપું અર્પેજી, પરબ્રહ્મ રહે ને પોતે ખપેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

પરબ્રહ્મ રહે ને પોતે ખપે, તેનો ભેદ કહું તે સુણો;
તે વચન માને ગુરુ તણું, ને ભાવ ભરોંસો અતિ ઘણો. ૨

ગુરુ કહે રામ રમે સકલમાં, સર્વાવાસ સ્વામિ ભર્યો;
એવું સાંભળતામાં વચન માન્યું, ભક્તિ ઉપર આદર્યો. ૩
તે હરિ હરિ દેખે સકળમાં, જેને જીવ જીવ દેખતો;
હરિ જાણી હેત કરે સકળમાં, પહેલાં જે ઉવેખતો. ૪
હરિ જાણે થકે ભક્તિ થાએ, તેજ ભક્તિ જાણો ખરી;
અણજાણે જે આચરે, તેને દ્રોહ થાએ પાછો ફરી. ૫
સદ્‌ગુરુનાં વચન સુણીને, ભક્તિ જેને ઉપજે;
અચિરકાળમાં તે પામે આત્મા, સદ્‌ગુરુ વચને જે ભજે. ૬
ભાઇ ભક્તિ જેવી પંખણી, જેને જ્ઞાન વૈરાગ્ય એઉ પાંખ છે;
ચિદાકાશમાંહે તેજ ઉડે, જેને સદ્‌ગુરુરૂપી આંખ છે. ૭
તે દેખે નેત્રે પરબ્રહ્મનાં, પરબ્રહ્મ કારણ માત્ર;
પાદપાણી પરબ્રહ્મનાં, પરબ્રહ્મ દાતા ને પાત્ર. ૮
જળે પરબ્રહ્મ સ્થળે પરબ્રહ્મ, પરબ્રહ્મ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે;
ગિરિ ગહ્વર વનવાટિકા, પરબ્રહ્મ જાળે ને માળે. ૯
પરબ્રહ્મ વિના નહિ ઠામ ઠાલો, એમ દેખે તે ભરપુર;
જિહાં તિહાં દેખે હરિ હરિ ભાઇ, જેનાં પડળ થયાં છે દૂર. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, ભક્તિ આવી તે જંતને;
એવાં શુદ્ધ ભજનને પામવા, તમો સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૧૧ મું.

વળિ વળિ કહું છું ભક્તિ વિશેષજી, જેહ ન દેખે હરિ વિના રેશજી;
પેખે સઘળે હરિના વેષજી, તે જન ન કરે કેહેનો ઉવેખજી. ૧

પૂર્વછાયા.

ઉવેખ ન કરે કોયનો, એ તો આત્મા વિલસી રહ્યો;
જેને શ્રી ભાગવત ગાયે, ગીતા ઉપનિષદે જેને કહ્યો. ૨
ભાઈ ભક્તિ જે એમ જાણે, જાણીને હૃદયે ધરે;
સ્વામી મારો રહ્યો સઘળે, અહર્નિશ ચિંતન એમ કરે. ૩
ભુવન ત્રણમાં રહ્યો પૂરી, પૂર્ણ સ્વયં પરમાતમા;
પોતે તો પિયુજી નિરંતર, પણ ભેદ દિસે ભાતમાં. ૪
મારો રામ રમે છે સર્વ વિષે, એમ હેતે હીસે મન;
હરિ કહે હરિ સાંભળે, ને હરિને સોંપે તન. ૫
નિત્ય રાસ નારાયણ કેરો, દેખે તે અનંત અપાર;
જિહાં તેવો તિહાં તેવો, નારાયણ નર ને નાર. ૬

ગદ્‌ગદ્ કંઠે ગાતે થકે, રોમાંચિત હોયે ગાત્ર;
હર્ષ આંસુ બહુ હેત હૃદય, પ્રેમ કેરું તે પાત્ર. ૭
ખાતો પીતો બોલતો, દેખતો તે સઘળે રામ;
વેંધ્યું મન રહે તેનું, શિથિલ સંસારી કામ. ૮
નવનીત સરખું હૃદય કોમળ, કહ્યું ન જાયે હેત;
આંખ માંહે અમૃત ભર્યું, હરિભક્તિ કેરું ખેત. ૯
જેમ જારે વળુંધી જુવતી, તેનું મન રહે પ્રિતમ પાસ;
અહર્નિશ રહે આલોચતી, ભાઈ એવું મન હરિદાસ. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, હરિલક્ષ લાગ્યો ચિંતને;
મનન તેને માવનું, તે સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

× × × ×

કડવું ૧૩ મું-રાગ ધન્યાશ્રી.

જે નર સમજ્યા તેણે તો એમ લહ્યુંજી, આપ વિષેથી આપોપું ગયુંજી;
બ્રહ્માગ્નિમાંહે તે સર્વે દહ્યુંજી, મર્મ સમજ્યાથી હતું તેમ થયુંજી. ૧

પૂર્વછાયા.

થયું તેમ જેમ હતું આગે, જાણનહારો જાણિયો;
જે ૐકારની આદ્ય હતો, વળી વેદ પુરાણે વખાણિયો. ૨
ક્યારે દેખે ધ્યેય ને ધ્યાતા, ક્યારે ધ્યેય રહે ને ધ્યાતા ટળે;
તટસ્થ ઉપન્યું જ્ઞાન જેહને, એમ સુરત ચળવળે; ૩
ક્યારે ઇન્દ્રિય આરામ વર્તે, ક્યારે વૃત્ય વેણી સર્ત્ય છે;
તટસ્થકેરું એ જ લક્ષણ, જ્ઞાનકેરી તે મૂર્ત્ય છે. ૪
જીવન્મુક્ત તેહજ કહાવે, જેહને એહ વૃત્તિ ઊપની;
આકાશવત્ તે રહે સદા, ક્યારેક સ્થિતિ તે રૂપની. ૫
જેમ મહાજળ માંહેલો મકર મોટો, તે અંબુ મધ્યે આઘો રહે;
ઊંચો આવી અલ્પ વર્તે, વળી મહાજળમાં જાતો રહે. ૬
જીવન્મુક્ત તે યોગીશ્વર, જે એમ વર્તે દેહ વિષે;
જેમ નાગને અંગે જરા પાકી, તે અળગી થઈ રહે નખશિખે. ૭
તે ચલણ વલણ કરે ખરી, પણ અંગથી એકતા ટળી;
તેમ જીવન્મુક્તને દેહ જાણો, જેમ ભુજંગને કાંચળી. ૮
ઉપનીતી તે સહજ માંહે, અનાયાસે અંગથી;
જ્યારે વિરમીને થયો વેગળો, ત્યારે ભિન્ન દીઠી ભુજંગથી. ૯
એમ જીવનમુક્તને જાણજો, ભાઈ દેહનો જે સંગ;
છે ને છે ને નથી સરખી, જેમ દૃષ્ટાંત ફણુંગ. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, એમ જાણો જીવનમુક્તને;
એ દશાને હીંડો પામવા, તો સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૨૦ મું.

એમ એ નાટક ચાલ્યું જાયજી, જેના સ્વામી તમો પ્રભુ રાયજી;
કૈવલ્ય ઇશ્વર ભૌતિક કાયજી, અણુછતો જીવ મધ્યે ઉભો થાયજી. ૧

પૂર્વછાયા.

અણુછતો મધ્યે જીવ થાય ઉભો, તે જાય હરિને જાણવા;
નરને ઓછાયો કેમ કળે, તે હીંડે બુદ્ધિમાં આણવા. ૨
જેમ છો તેમ તમે પ્રભુજી, કાયા માયા સ્વે આપ;
બિંબ પ્રતિબિંબ થાયે દર્પણે, તેમ તમારો વ્યાપ. ૩
કૈવલ્ય પદ તમે નિજ સ્વરુપે, ઈશ્વર પદ તે અનંત;
મોટું સામર્થ્ય માયા કેરૂં, જ્યાં ઉપજે મિથ્યા જંત. ૪
તે જંતને બહુ કામના, વાસના માટે તે જીવ;
દેહ આસક્તિ તેને અતિ ઘણી, જાણે આયુ વાધે થઇએ શિવ. ૫
તે પિંડને બહુ પરભવે, અને કરે તે કર્મકલેશ;
ચિરંજીવી થવા હીંડે, મોટો મન ઉદ્દેશ. ૬
ભૂત ભવિષ્યની વાત લેવા, અતિ ઘણા મન કોડ;
ઈશ થાવાની આશ મોટી, સાધે પિંડ મન મોડ. ૭
સિદ્ધિ કાજે તે કરે, અતિ ઘણા ઉપાય;
તેણે અહંતા વાધે અતિ ઘણી, તેણે જીવ જાડેરો જાય. ૮
માયા સાધે મન વડે, જાણે એજ પરમાત્મ પદ;
મમતાતણાં તેણે પડલ ચડે, લમ લમ વાધે મદ. ૯
એવા પ્રકાર અજાતણા, સાધે તે જીવ અપાર;
નાટકમાં નર નાચ નાચે, એમ સરાહે સંસાર. ૧૦
કહે અખો પદ મૂળગે, પહોંચ નહિ એ જંતને;
મર્મ મૂળગો તેજ પામે, જે સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

પદ ૫ મું–રાગ ભૈરવ.

મર્મ સમઝ રે મનુવા મેરા, તામેં સમાસ જબ હોવે તેરા;
મન જગતકા ધારણહારા, મન મુવે મેટિયા સંસારા. મર્મ. ૧
લોક ચૌદ સ્ફુર્યા હે મનકુ, તાતે મન પાવે બંધનકુ;
મન મુવા તબ હે સબ રામા, એહલોક પરલોકકી મેટી કામા. મર્મ. ૨
મન મુવે તે રહે જે મનવા, સો હરિરૂપ જાણીજે જનવા;
કહે અખો રહ્યા નહિ બાકી, જબ હિકમત બુઝી ઘરવાકી. મર્મ. ૩

× × ×

કડવું ૨૮ મું.

વળી વિદેહીતણા કહું ચિન્હજી, જ્યાં નવ પહોંચે વાણી મનજી;
જે સ્થળ ન મળે રયણી દિનજી, જે વેત્તા તે તન્મય તનજી. ૧

પૂર્વછાયા.

તન્મય તન તે માટ એણે, તે કહું દૃષ્ટાંતે કરી;
જેમ ભાસ્કર ભાસ્યો તોયભાંડે, પણ ત્યાંનો ત્યાં જોતાં ફરી. ૨
તે વાર્યમાંહેયો વાયુ જોગે, ડોલતો દીસતો ઘણું;
પણ તરણિ તેમનો તેમ પ્રાય, અચળ મંડળ આપણું ૩
તે તપ્તજલ માંહે તપ્ત ન હોએ, શીતલ ન હોએ શીતથી;
રક્તજલમાં ન હોએ રાતો, પીળો ન હોય પીતથી. ૪
તે અશુચી જલમાં ભાસ્યા માટે, અશુદ્ધતા પામે નહી;
વારિ વિષધરમાંહે દીઠે, અંતરમાં આમય નહીં. ૫
સુરસરિકેરાં * નીરમાંહે પવિત્ર ન હોએ દિનમણિ;
સુધારસમાં ભાસ્યા માટે, અમર ન થાય અહર્મણી. ૬
પાત્રમાંહે હેઠો દીઠો, પાતાલમાંહે નથી પડ્યો;
અણુલિંગી પદ એમ જાણો, વિત્રેક કારણ પરવડ્યો. ૭
અર્ક ત્યાં ઉપાખ્ય ન મળે, ઉત્તમ મધ્યમ અવની તણી;
મહાપદનું ત્યાં મહાતમ એવું, જ્યાં પક્ષ ન મળે અન્ય આપણી. ૮
વિશેષણ જેટલાં કહ્યાં, તે રહ્યાં ભૂનાં ભૂવિષે;
વિત્રેક નાવે વાચ્ય માંહે, અન્વય પદમાં એ ખપે. ૯
અતિ આઘો લક્ષ વપુ વિના, સમજ્યા સરખો સાર છે;
વિદેહીકેરી વાત મોટી, તે શબ્દ કેરે પાર છે. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, એ સમજ છે મહંતને;
એ અર્થને જે સમજે, તે રહે પાર વેદાન્તને. ૧૧

પદ ૭ મું–રાગ સારંગ.

સંતો બાત બડી મહાપદકી,
શબ્દસાન કછુ નહિ લાગત, એસી સ્થિતિ બેહદકી. સંતો. ૧
દંદ્વાતીત દ્વૈત સો ભાસત, કહા કહું કોબિધકી;
આપ અવાચ્ય વાચ્ય કરી બોલત, અજબ કળા મહાનિધકી. સંતો. ૨
જહાં કછુ નાહીં તાહિમે તકીઆ, ઠામ નહિ જ્યાં હદકી;
શબ્દાતીત સુરતકી લગના, ચોજ અહો ચિદ્દઘનકી. સંતો. ૩

* મંદાકિની.

આહક આવુ આવ નહિ તામેં, વાણ્ય ખુટી જહાં શ્રુત્યકી;
રૂપ અરૂપી આપ અખા હે, ગુઝ બડી અગાધ્યકી. સંતો. ૪

કડવું ૨૯ મું-રાગ ધન્યાશ્રી.

જે ઘટ ઉપન્યું એવું જ્ઞાનજી, ત્યાં તો થયું સર્વ સમાનજી;
જીવ ઇશ્વરનું પામ્યું નિદાનજી, ત્યાંથી ટળિયું પ્રકૃતિનું ભાનજી. ૧

પૂર્વછાયા.

પ્રકૃતિનું ભાન ટળ્યું ત્યાંથી, યથારથ જેમ તેમ થયું;
હવે કહું દરશન ખટ જે, અપૂરવ અમયું રહ્યું. ૨
ન્યાય પાતંજલ મીમાંસા, વૈશેષિક સાંખ્ય વેદાંત;
એવા ખટ દર્શનના ભેદ કીધા, તે જાણજો તમે સંત. ૩
શૈવ સાંખ્ય ને જગત કર્તા, ચાર્વાક બૌદ્ધ ને જૈન;
એ ઉપદર્શનનાં ભેદ જાણો, શરીર સંબંધી ચેહેન. ૪
જટિલ મુંડિત માળાધારી, કોઇ કરે ખંચન કેશ;
કો વાળ ધરડા શીશ વીરે, કહે લિંગ શિવ ઉપદેશ. ૫
એ ખટ દર્શન તે મૂલગાં, ભાઈ શાસ્ત્ર કેરાં નામ;
તેના થયા પાખંડ છન્નુ, તે ચાલ્ય ગામોગામ. ૬
પાખંડનાં બહુ ફડસુઆં, ગણતાં તે નાવે છેક;
તે મત ભાંખે જૂજવા, પણ ચાલ્યા ન મળે એક. ૭
એક એક નિંદે એ માંહોમાંહે, અને પોતાને કહે સાર;
એમ ખટ દર્શન ખટપટે, પણ ન કરે મૂળ વિચાર. ૮
તે ભણી ભણીને ભેદ પાડે, અક્ષર તણી લે ઓટ;
સિદ્ધાન્ત નાવે સમજ માંહે, બાંધી રહ્યા ખટ કોટ. ૯
છએ કરે વાદ માંહોમાંહે, ત્યારે સહુને પોષે માય;
સમાસ માયા આપે સરખો, હાર્યો કોએ ન જાય. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, મત નોહે મહંતને;
નિર્દાવે નારાયણ મળશે, જો સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૦ મું.

શ્રુતિ સ્મૃતિ તે એમ વખાણેજી, જીવને જીવનાં કર્મ પ્રમાણેજી;
કર્મ અનુસારે જીવને જાણેજી, એવું સિદ્ધાન્ત અઢારે પુરાણેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

સિદ્ધાન્ત કીધો વેદ પુરાણે, કર્મ ને વળિ જીવનો;
કહે કર્મ ને જીવ ચાલ્યા જાય, એ ડાક છે સદૈવનો. ૨

જ્યો પરઠી ચાલે આધા, કર્મને આડાં કરે;
કર્મ ત્યાં તો જીવ સાચો, એમ જગતજ પરવરે. ૩
વેદે થાપ્યો જીવ સાચો, સ્મૃત્યે પિંડ પરઠ્યો ખરો;
કર્મ ધર્મ આચરણ લખિયાં, એમ પ્રૌઢો પ્રપંચ પરવર્યો. ૪
પણ આદ્ય ન કાઢી જીવની, જે પ્રાય જંત સ્યાનો ઘડ્યો;
નિયંતા કોણ ને નિમિત્ત શાથી, એવડો ખપ કરવો પડ્યો. ૫
એ પરંપરા કોએ નવ જુએ, અને જુએ તે જંત નવ રહે;
જેમ વાયે વાંસ ઘસાય માંહોમાંહે, વહ્નિ વન આખું દહે. ૬
નૈયાયિકનો ન્યાય સાચો, તે ન્યાયે જીવ પરઠ્યો ખરો;
તે કર્મ દેખી જીવ દેખે, તે દીઠા માટે ઉચર્યો. ૭
દેખે તે ત્યાં કહે ખરું, ન્યાયવાદી નામ એહનું;
હવે પાતંજલી તે પ્રાણ સાધે, કૃત્ય માને દેહનું. ૮
તે દેહ પ્રાણને કહે સાચા, કહે જીવ વિના દેહ કેમ રહે;
તે પિંડ દેખી જીવ પરઠે, પતંજલી તો એમ કહે. ૯
મીમાંસા કહેજે જીવ નોહે, તો સ્વર્ગભોગ કોણ ભોગવે;
પુરંજન પ્રાયેજ છે, તો સંસારને રહ્યો જોગવે. ૧૦
કહે અખો શાસ્ત્ર સઘળાં, સત્ય થાપે જંતને;
નિર્વાણ પદ તોજ પ્રગટે, જો સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૧ મું.

વૈશેષિક કહે જંત વિશેષજી, જંત વિના નોહે નાના વેષજી;
એમ તે ગણે ગુણના લેખજી, કોણે ન હોય જીવનો ઉવેખજી. ૧

પૂર્વછાયા.

કોણે ન હોય જીવ ઉવેખ જીવનો, સૌ દેખે દેહને;
હવે કહું સિદ્ધાન્ત મોટું, સાંખ્ય બોલે જેહને. ૨
સાંખ્ય સંખ્યા કાઢે તત્વની, જીવ કેરું રૂપ કહે;
કહે માયા શબલિત બ્રહ્મ છે, કર્મ ભારને તે વહે. ૩
જો માયા કેરો સંગ છૂટે, તો પ્રાય શિવ છે તે સદા;
આવરણના વિક્ષેપ માટે, ભોગવે છે આપદા. ૪
વેદાંત કહે છે વાત મોટી, એ તો અજા રમે છે અણછતી;
કર્તા કારયિતા એજ માયા, દીસે છે જાતી આવતી. ૫
એ તો માયાને માયા પૂરી છે, કર્મ ફળને જીવ અજ્ઞ;
જે જે કર્તવ્ય તે માયાનું, જો ધર્મની બાંધે ધ્વજ. ૬

એ મૂલ મત ખટ દર્શનનું, શાસ્ત્ર કેરું કહિયું છદે;
પણ અરવાચી તેના ઉપાસક, તે તો મનના મત બહોળા વદે ૭
જીવ થાપ્યો મત સઘળે, પછી આચરણ જુજુઆં આચર્યાં;
જીવ રૂપે માના ઉદરથી, અળગા કો નવ નિસર્યાં. ૮
સાંખ્ય ને આંખ્ય છે પા વસાની, જો ચાલે તો ચાલી શકે;
વેદાંતને વાત સત્રે સુધી, જે માયા મુખથી નવ બકે. ૯
એક એક માંહોમાંહે ખટપટે પણ હારદ હેતે લહે નહીં;
મધ્યે એવી માયા મોટી, તે અપત્યવ રાખે અહીં. ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, એમ સમજ છે મહંતને;
એનું હારદ તો હાથ આવે, જો સેવો હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૨ મું.

સંતનો અતિ મોટો મહિમાયજી, સીજે કારજ સંત પસાયજી;
સંતના જશને ગીતા ગાયજી, સાધુ સેવતાં કારજ થાયજી. ૧

પૂર્વછાયા.

કારજ થાય ને ગેહેન પળાયે, જ્ઞાન યથારથ ઊપજે;
નિર્મળ નેત્ર તે કરે હરિજન, જો ભાવે સંત જનને ભજે. ૨
ભાઇભાવ ન ઊપજે જ્યાં લગે, તૃષાવંતને જેમ તોયનો;
ભાવ વિના પુંશ્ચલિ તન જેવો, કહાવે નહીં તે કોયનો. ૩
ભાઇરતિ વિના રામ નવ મળે, ખરી કીધા વિના ખેપ;
જેમ પિપાસા જાયે પાન કીધે, શું હોય કીધે જલ લેપ. ૪
ભાઇઆદર વિણ આવે નહીં, સ્વયં આત્મારામ;
સંતને સેવી કામ સાધો, સુખે પામો નિજધામ. ૫
સંતસંગ કીધા વિના જન, જેવો વનનો હોય પશુ;
ઉપજે ખપે તે વનનો વનમાં, તેને વસ્તિનું નહિ સુખ કશું. ૬
સંતસંગે સર્વ સમજે, પશુ ટળી થાય પાત્ર;
સંત કૃપાદૃષ્ટિ કરે તો, નવપલ્લવ થાય ગાત્ર. ૭
કામ ક્રોધ લોભ મોહ તાપે, બળી રહ્યાં જેહનાં મન;
તે જીવને ટાઢો થવાને, સંત તે પરજન્ય. ૮
મમતા ધાણીએ જોતર્યાં, જીવ ચડ્યા કાળને હાથ;
તેને સંત કૃપાદૃષ્ટિ કરીને, કાપી મૂકે નાથ. ૯
જેમ કેસરી કેરા ગંધથી, ભાઇ, કરિ પલાયે કોટ્ય;
તેમ સંતકેરા શબ્દ સુણતા, બંધન જાય ભવકોટ્ય. ૧૦

કહે અખો એ હામ મહોટો, હરવાનો છે જંતને;
હરીહામ ત્યારે જીવ બેસે, જ્યારે સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

પદ ૮ મું–રાગ સિંધુડો.

હરિ હરિજન અળગા કરી રખે ગણો, સંત સેવ્યા તેણે સ્વામિ સેવ્યા;
નિર્ગુણ બ્રહ્મ સગુણ સંત જાણવા, જેમ વહ્નિથી તેજવંત થાય દીવા. હરિ.
અગ્નિથી દીપ થાય બહુ આદર કર્યે, દીપથી દીપ તે થાય સહેલો;
તેમ જ્ઞાનિની મૂર્ત્તિ તે જાણો ગોવિંદની, તહાં ભગવાન ભેટે જ વહેલો. હરિ.
દૃષ્ટિ ઉપદેશ આપે મોહોટી કળા, જે થકી જનનાં કાજ સીજે;
સેવતાં સુખ હોયે અતિશે ઘણું, જો સદ્ગુરુકેરું મંન રીઝે. હરિ.
પ્રત્યક્ષ રામ તે તત્વવેત્તાવિષે, જેમ કુંડલવિષે કનક દિસે;
મન કર્મ વચને સંત ભજશે અખા, તેનું દ્વૈત દેખી મન નહિજ હીસે. હરિ.

કડવું ૩૩ મું–રાગ ધન્યાશ્રી.

સંતસંગ કીજે વળી વળી જંનજી, તો અનુભવ વાધે આધે દિનદિનજી;
માયા ઉપરથી ઉતરે મંનજી, હરિસું ટળશે ભિન્નાભિન્નજી. ૧

પૂર્વછાયા.

ભિન્ન ટળે વસ્તુ મળે, મોટો મહિમા હરિજંનનો;
ચૈતન્યસાગરમાંહે ભેળે, અધ્યાસ ટળે આ તંનનો. ૨
શોભે જીવિતવ્ય સંતજનકેરું, ભવમાંહે તે અત્ય;
સુખદાયક તેને હોય સહુકો, જેને સંત સાથે હોય રત્ય. ૩
સંત આપ સરીખો કરી મૂકે, એવી તે સંતની પ્રીત્ય;
જેમ વેહેરો ન કરે વરસતાં, એવી છે ઘનની રીત્ય. ૪
સિંચે સરખા સહુજનને, તેણે ફળે તે ભાર અઢાર;
હરિ હરિ તે કરી મૂકે, એહવી સંત સંગત સાર. ૫
સૂકે જવાસો તેણી રતે, તો મેઘનો શો વાંક;
પરજન્ય તોય પાય ઘણું, પણ પી ન શકે એક ટાંક. ૬
એ અસંત સંત સંગત કરે, તેને ન લાગે રંગ;
મેલી ન દે એ માયા મધ્યથી, જેમ તેમ પાડે ભંગ. ૭
જેમ તલ કુસુમે કરી વાસિયે, તેણે સઘળે તે લાગે વાસ;
તે મધ્ય આવે કાંકરી, તેને ન લાગે પાસ. ૮
જેમ સલિલ મધ્યે શિલા રહે, તેને અંતર ન ટળે આગ્ય;
તો નીર તેને શું કરે, ભાઈ, ભેદવા નહિ જાગ્ય. ૯
જેમ ચંદનને ગંધે કરી, થાએ ચંદન આક પલાશ;
પણ ગાંઠ હોએ હદે વાંસને, તેને લાગે નહિ વાસ. ૧૦

કહે અખો હરિકૃપા હોયે, તો સમું પડે તે જંતને;
દોષદર્શન નવ હોએ, જે સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૪ મું.

સંત સંગત કરતાં વિલંબ ન કીજેજી, જેમ તેમ કરીને હરિરસ પીજેજી;
મહાજન સંગે કારજ સીજેજી, વસ્તુરૂપ થઇને તો જીવીયેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

વસ્તુરૂપે થઈ જીવિયે, તે કળા આપે મહંત;
તત્વ સઘળાં એમ દિસે, જેમ પટવિષે રહે તંત. ૨
જેમ છીપને રત ખરી ઊપજે, તો ઉપર આવે જલમાંહેથી;
તેની સુરત્વનો તાણ્યો પરજન્ય, તે આવી વરસે ક્યાંહેથી. ૩
તેનાં મુખ વિકસી રહે, લેવા કાજે બિંદને;
તો મુક્તા નીપજે મહા મનોહર, તે પામે નિજ આનંદને. ૪
જે મેહેરામણથી બહાર નાવે, તે ત્યાં ઠાલી રહે ખરી;
તેમ હરિગુરુ સંતને જે ન સેવે, તે ન પામે નિશ્ચે હરી. ૫
તેજ વૃષાના બિંદુ બીજાં, પડે અહિના મુખ વિષે;
તેહ હલાહલ થઈ નીવડે, તેણે મૃત્યુ પામે જે કો ભખે. ૬
સંતવચન તો કહે યથારથ, પણ વાંકું ગ્રહે ખલ બુદ્ધવડે;
પણ પાત્ર યોગે ભલો ભુંડો, જ્યમ ક્ષેત્રનો વેહેરો પડે. ૭
નિર્મલ બુધ્યે સંત સેવીએ, તો ઉપજે નિર્મળ જ્ઞાન;
મનસા વાચા કર્મણાએ, રાખો હરિવિષે ધ્યાન. ૮
જેમ કુંઝી મૂકે ઈંડાને, તે દૂર જઇ ચારો કરે;
તેની સુરત્ય સરખી રહે માંહોમાંહે, તો અપત્ય ત્યાંથી ઉછરે. ૯
વણ સેવે સેવાય બાલક, જો કૃપા આવે ગુરુ તણી;
તેમ સલક્ષણાને મળે શ્રીહરિ, જેનું મન વળે ગુરુ ચરણભણી. ૧૦
કહે અખો સહુકો સાંભળો, એ કહું છું બુદ્ધવંતને;
જે સુણતાં માંહે ઝડપે વચનને, તે સેવે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૫ મું.

સંત સેવે તે સર્વ સુખ પામેજી, મન ન લાગે બીજે ભામેજી;
જન્મ મરણ ને સુખ દુઃખ વામેજી, જેમ જળ ઢળી આવે નીચે ખામેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

જેમ નીચી ભોમે જળ ઢળી આવે, તિહાં ખામા માટે રહે ભર્યું;
તેમ રામ હૃદયમાંહે વસે, ગુરુગોવિંદે ત્યાં ઘર કર્યું. ૨

જેમ ભક્તને ભગવાન વહાલા, તેમ ભક્ત વહાલા ભગવાનને;
અંતર માંહેલો આશય જાણી શકે ન મૂકી ધામને. ૩
જેવા ભક્તને ભગવાન દુર્લભ, એવા ભક્ત દુર્લભ રામને;
ભક્ત બીજા છે ઘણા, ઇચ્છે ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામને. ૪
સકામે સ્વામીને ભજે, આશ્ચર્ય એહનું નહિ કશું;
નિષ્કામ વહાલા નાથને, હેતે જેનું મન વસ્યું. ૫
અણુલિંગીની ભક્તિ વસમી, કોઇક જાણે તે કરી;
ત્યાં ધ્યેય ધાતાનું કારણ ન રહે, તે જાણે જેણે આચરી. ૬
ભાઈ, સંતસંગ પ્રતાપ મોટો, રસના તે બાપડી શું કહે;
જેને વીતશે તે જાણશે, અખો તો એટલું લહે. ૭
જેને કૃપાનિધાન કૃપા કરે, તે સંતને સદ્‌ગુરુ મળે;
તે સદ્‌ગુરુ મળતે પાર પામે, જીવ બ્રહ્મમાંહે ભળે. ૮
જીવ બ્રહ્મમાં ભળ્યાનો, અખેગીતામા ભેદ છે;
એ અનુભવતાં અદ્વૈત થાયે, એ અવિચલ વાણી વેદ છે. ૯
કાય કલેશ કીધા વિના, શ્રીકૃષ્ણમાં તે જંતુ ભળે;
એ ગીતાનું હારદ પ્રીછે, તે જીવ તે તતક્ષણ ટળે. ૧૦
કહે અખો એ ગીતા કેરી, ગમ્ય છે મહંતને;
તેને રામ હૃદયમાં રાખે, પ્રતાપે હરિગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૬ મું.

અદ્વૈત પદ તે વાણીમાં ન આવેજી, જે આવે તે દ્વૈત કહાવેજી;
એ ગીતા તે દ્વૈત સમાવેજી, વાક્‌જાલ વામે ત્યારે લક્ષ આવેજી. ૧

પૂર્વછાયા.

વાક્‌જાલ તે વિશ્વમાંહે, અણછતું જાણે સહુ;
નાના વિધિની વાણ ચાલી, મનના મત ફેલ્યા બહુ. ૨
ત્યમ વસ્તુ વિચારે વિશ્વ નહિ, તો કૃત્ય તેનાં શાં ખરાં;
એ તો વંધ્યાપુત્રે પોતાકેરાં, ચેહેન લખી સાચાં કર્યાં. ૩
સંસાર સુત વંધ્યાતણો, તમે જાણજો નિરધાર;
પોતે કહે ને પોતે સાંભળે, એ વાણનો વિસ્તાર. ૪
તેણે ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ લખિયાં, ભૂત ભવિષ્ય ને વર્ત્તમાન;
બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થ સંન્યાસી, એ વંધ્યાસુત નિદાન. ૫
અંડજ ઉદ્‌ભિજ સ્વેદજ જરાયુજ, ચાર ખાણ ચોર્યાસી લક્ષ;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ દશો દિશ, સર્વ વંધ્યાસુતની પક્ષ. ૬

જન્મ મૃત્યુ ને દેહ કર્મ, ગુણ નથી કાંઇ પ્રાય;
મંત્ર યંત્ર ને યજન યાજન, વંધ્યાસુતની કાય. ૭
દાતા ભુક્તા દેશ કાળ કર્મ, ફળ સર્વે જાણો એહ;
થયું નથી તેનું થાય સ્યાનું, એ તો મિથ્યા નરનો દેહ. ૮
ભાઇ વસ્તુ વિષે કાંઇ એ નથી, એ તો અણછતુ થાય રહે જાય;
શિવ તો તેમનો તેમ સદા, જેને લિંગ નહિ પ્રાય. ૯
જેને ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાવ નહિ, અન્ય વિના ગ્રહે તે કોણ;
આરોપણ એ વિશ્વ સઘળું, એ તો સ્ફુર્યા છે ત્રણ ગુણ. ૧૦
કહે અખો એ વસ્તુ વિચારે, ન મળે કાંઇ સ્થલ જંતને;
જેમ છે તેમ એ શિવ સદા, નિજ સ્ફુરણ મહંતને. ૧૧

પદ—રાગ મારુ.

એ ચિદ્ જ્યુંકા ત્યું સદાઇ, જિહાં આપાપર ન મિલે અહર્નિશ;
બેહદ હદ ન કહાઇ, એ ચિદ્ જ્યુંકા ત્યું સદાઇ. એ ચિદ્. ૧
દ્વંદ્વાતીત આપ નિર્ગુણ સગુણ, એ સબ કહેવે તાંઇ;
આપાપર બિન રમત નિરંતર, નહિ પંચભૂત ન કાંઇ. એ ચિદ્. ૨
જાત અજાત નહિ તિહાં રેહેની, ગયાસક્ત નહિ આઇ;
શોભણ શોભ સ્થલ બિન સ્થિરતા, ના ઇચ્છક ઇચ્છાઇ. એ ચિદ્ ૩
જ્ઞાતા જ્ઞેય જ્ઞાન બિન જા ઘર, જિહાં પહોંચત નહિ ગિરાઇ:
લક્ષાલક્ષ અખા જિહાં નાંહી, સદા સદોદિત સાંઇ. એ ચિદ્. ૪

II અનુભવ બિંદુ.

કુંડલિયા.

પરમ ધામ પરમાત્મ હરિ, પ્રથમ કરું પરણામ;
પરમ જ્યોતિ પરબ્રહ્મ સદા, જ્યાં નહિ રૂપ ને નામ;
ત્યાં અણછતો થૈ પરણમું, વર્ણવું વાકયવિલાસ;
જ્યાં મન વાણી પહોંચે નહીં, ત્યાં શું કહી સ્તવે દાસ;
નિર્ગુણમાં ગુણ અણછતા, આરોપી અખે ઓચર્યું;
સત્ય સત્ય પરમાતમા, હું નહિ એવી સ્તુતિ કરું. ૧

છપ્પય.

નિર્ગુણ ગુણપતિ નામ, ધામધર ગુણને આળે;
સ્તુતિ અંબરાતીત, દ્વૈત નિર્લિંગી નરાળે;
ત્યાં આરોપ્યા ગુણ ઇશ, શિશ ઢળે જેને ચમ્મર;
નિકટ રહે અષ્ટ સિદ્ધિ, નિદ્ધિ નવ ને બહુ અમ્મર;

સુર વીણાધર તે થકે, ચિદ્દશકિત મહા સરસ્વતી;
જમલો જાણી અખો સ્તવે, સર્વાતીત સર્વનો પતિ. ૨

અનુક્રમે કવું એહ, જેહ છે પ્રપંચ પારે;
તત્વમસિ પદ જેહ, તેહ કહું વાણી ઉચ્ચારે;
કૈવલ્ય ઇશ્વિર જીવ, ભેવ કહું વિવિધ વિચારે;
અંબરવત્ મન થાય, જાય ગુણ તત્ત્વજ ધારે;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્યધર, બોલે અખો વાણી અમળ;
એ ભાષા બ્રહ્મવિચાર વિધિ, સમજે તો નર જળકમળ. ૩

જાણીને જગદીશ, શીશ સદ્દગુરુને નામી;
અવસર છે આ વાર, સાર શ્રીપતિ ભજ સ્વામી;
તે જાવું નથી દૂર, ઊર અંતર અવલોકી;
ટાળ અસત્ અહંકાર, ચાર સ્થળ રહો ઇ રોકી;
ચરણકમલ ગુરુ દેવનાં, સેવંતાં સદ્ય હરિ મળે;
જેમ અર્કતણા ઉદ્યોતથી, અખા અંધકાર સેજે ટળે. ૪

મહાપદ તેજ મહંત, સંત શયાણા જાણે;
જ્યાં લઘુબુધનો નહિ લાગ, વાક્ય વિચિત્ર વખાણે;
મનસા વાચા કાય, પાય વણ પંથ વિચરવો;
સુગરો જાણે સંચ, પંચ પર અનુભવ ધરવો;
લિંગ ચતુષ્ટય વિણુ અખા, ચિદ્દયોનિ ચોદિશ ભર્યો;
નિરાલંબ નર નાગ સુર, અલગ રહ્યો સત્ આવર્યો. ૫

નહિ તેજ ને તોય, દોય નહિ અવની વાએ;
આકાશથી આછું જેહ, નિગમ ત્યાં નેતિ ગાએ;
ત્રિગુણ નહીં ન શૂન્ય, પુણ્ય નહિ પાપ ન ધારે;
રક્ત પીત નહિ શ્વેત, શ્યામ નહિ નીલ વિચારે;
ગતિ અવગતિ તે ત્યાં નહીં, તો કહો વિચાર કે પેર વદે;
અંબરવત્ તે ઇશને, ઓળખ અખા સદ્દગુરુ હદે. ૬

દેશ વિદેશ ન ભાત, જાત નહિ વર્ણ વિચારે;
દશ પચ અષ્ટ ને એક, છેક પરપંચની પારે;
ભાનુ ભવન મધ્ય વાસ, ઉજાસ અંબરથી આપે;
એ જગત જાળ જંજાળ, કાળમાયા શિર થાપે;
આપ અંબુઅંબુજ વિધે, અલગ રહ્યો જળથી અકળ;
સહેજ વિલાસ શ્રીહરિતણો, સમઝ અખા વર્તે સકળ. ૭

અનુભવ બિંદુ.

મહાપદનો એ મર્મ, ચસ્મ વિણુ ચિદ્દમાં દીશે;
અવલોકે બહુ લોક, જેમ મુખ વિના અરીશે;
જેમ દીપકનો એક દેહ, તેહથી થાય અનંતા;
તેમ વસ્તુ વિશ્વ ઉત્પન્ન, અન્ય નહિ આપ નિયંતા;
લોક ચૌદ લગી વિસ્તર્યું, અંબર આખું એમ લહ્યું;
અખા આપ વિસ્તાર વિધ, જગત્ ભેદ જાણી કહ્યું. ૮

હવે અવનીનો કહું અર્થ, વૃથા રખે અવસર ખોતા;
સેહેલે જે સમજાય, કાય મન સ્થિર કરી શ્રોતા;
ભૂત ભુવન વૃક્ષ ધાત, સાત વાસનાદિ રૂપે;
સ્થાવર જંગમ જાત, ભાત સ્થૂલ સૂક્ષ્મ અનૂપે;
સુર નર નાગ વૈકુંઠ લગે, દ્રષ્ટે દીસે જે સહૂ;
અખા અવની એક તેમ, આત્મા વ્યાપી રહ્યો બહૂ. ૯

વળી કહું એક દૃષ્ટાંત, શાંતિ મન સુણતાં પામે;
પુરુષે કરિયું શયન, ઘેન જેમ જાગ્રત વામે;
વધ્યો સ્વપ્ન સંસાર, પારણે પોઢ્યો રાજે;
હય હસ્તી નહિ પાર, ચાર પ્રિય પુત્ર બિરાજે;
લક્ષ કોટિ રૂપે અખા, જંત જેમ એક વિસ્તર્યો;
સર્વાતીત એમ આત્મા, એ પેરે સભરો ભર્યો. ૧૦

જેમ વારિધિ કેરું વારિ, સકલ દિશામાં ચાલે;
પૃથ્વીપર પથરાય, વનરાજી સહુ ફૂલે ફાલે;
ઉગરતું રહે અંબુ, સર્વ ઢળી આવે ઢાળે;
તે નામ નદીનું ધરાય, નહાય સહુ મહિમા ભાળે;
ગર્વભરી ગાજે અખા, સરું ન વહે સરિતા સહી;
જેમ સાગર તેમ શ્રીહરિ, વચ્ચે જીવનદી થઇ હું વહી. ૧૧

જીવ થતાં જંજાળ, કાળ માયાવશ પડિયો;
પિતૃઋણ ગ્રહ દેવ, સેવની વણજે જડિયો;
ધન, દારા, સુત, માત, તાત જીવિકાવશ વરતે;
અધિક ન્યૂનતા જોઇ, તોય છૂટે નહિ મરતે;
અણસમઝે અહમેવવશ, મર્મ ન સમઝે મંદમતિ;
પ્રપંચ માંહિ પચ્યો અખા, જેમ સર્પપરશે વણસે દધિ. ૧૨

અકસ્માત ઉછાળ, કાળ જોગે દેહકરણી;
જેમ આત્મા ઉદ્યોત, જ્યોતિ મધ્યે આવરણી;

જ્યારે ઉપજે ભાવ, સાવ સ્વતંતર થાવા;
પ્રગટે ભક્તિ વૈરાગ, માગ જડે નિજ ઘર જાવા;
ચરણકમલ ગુરુદેવને, શરણ જતાં ચિદ્ ઉપજે;
સદ્ગુરુ પરમ શુદ્ધ શોધતાં, અખા પામી લે વર વિજે. ૧૩

સાન સમી કહે સંત, જંત હરિ દેખે જમલો;
ઉજ્જ્વલતા જેમ થાય, જાય જો કાળશ કમળો;
અહમેવવર્જિત અંગ, લિંગ લીન થાએ લેખે;
સમી જાય સકળ વિકાર, પાર મન પામે પેખે:
આલોચે અંબર વિષે, લીન થાય લક્ષે કરી;
જંત જાય નિજ આલયે, અખા જાળ સર્વે પરહરી. ૧૪

જેમ વર્ષા ઋતુ જાય, શરદ્ ઋતુ રુડી દીસે;
દામિનિ દોડી પળાય, વાય મન હળવા હીંશે;
ચોદિશ ચમકે ચંદ, દંદ બહુ મનનો ભાગે;
તેમ ભાગે ભવભ્રાંતિ, કાંતિ જેમ દ્વિતીયા આગે;
વિમળવપુ હોય વારિ, ચતુર્લિંગ દેખી લહે;
ચિદાકાશ ચિન્મય અખા, ધ્યાતા ધ્યેય સમરસ રહે. ૧૫

જેમ દીપક તે વહ્નિ, વહ્નિ દીપક નહિ દોએ;
તેમ સેવક સ્વામી જાણ, વાણી કહેવાની હોએ;
જેમ સૂરજ ને કિરણ, ચરણ સન્મુખ જેમ દેહે;
તેમ છે આ વ્યવહાર, પાર જડે જુવે તેહે;
જીવન્મુક્ત કહેવાય અખા, વચન ન લાગે તે સ્થળે;
ગુરુ ગમ્યે આલોચતાં, સેહેજપણે સર્વે કળે. ૧૬

ક્યાંથી ક્યાંયે જાય, કાંઈ નહિ કશો જ કેહેવા:
વચન તિહાં ન સમાય, જાય કોણ કેને લેહેવા;
ક્યાં છે તે વણ ઠામ, ધામથી દૂર કે નેડો.
ક્યાં છે ઉંચ કે નીચ, ક્યાં છે મધ્ય કે છેડો;
કંઈ અવકાશ નહિ તે વિના, અધિક ન્યૂન નહિ શું કરું;
ત્યાંથી શું કાઢું અખા, શામાં શું લાવી ભરું. ૧૭

કેને કહું હું મર્ત, તર્ત જો જીવિત દેખું;
કેને કહું હું સ્થૂલ, મૂલ જે સૂક્ષમ પેખું;
કેને કહું મહાભાગ, લાગ નહિ હીણો કેવા;
કેને કહું હું નીચ, ઉંચસ્થલ નહિ કોઈ રહેવા;

વેત્તા વિણુ વિજ્ઞાન વિના, કોણુ અખા કેને કહે;
જ્યાં નહિ શબ્દ ઉચ્ચારવિધિ, ચિદાકાશ ચિદ્દમાં લહે. ૧૮

નહિ લેનારો કોય, હોય નહિ દિલમાં ધરવા;
એવું અચરત એહ, છે નહિ પંથ વિચરવા;
જ્યાં નહીં શબ્દોચ્ચાર, સાર છે ત્યાંહાં સરખા;
ઉપાય ઉપાંતર નહિ, તહાં છે કોઈક સેવા;
આપ મરતાં એ અખા, સેહેજે સહજ શરાઇએ;
લેખે લિંગ લાગે થકે, વણુ બોલે શું ગાઇએ. ૧૯

જેમ રુદન કરે રણુમાંય, ત્યાં કોને કો વારે;
તેમ જાણુવાં કર્મ, ધર્મ સહુ અર્થજ સારે;
તિમિર ભરીને પાત્ર, થકી જન રહ્યો ઉલેચે;
જેમ કુસુમઆકાશ, તાસ લહી ધરધર વેચે;
તેમ અધ્યાતમ જ્ઞાન વિના, કૃત્ય સકલ જાણો અખા;
મન્દમતિ માની રહ્યા, કરતા દીસે પખપખા. ૨૦

કે કર્તા દીશે ગાન, તાનને સાધન માને;
કે વર્ણાશ્રમઅભિમાન, વાન અસમંજસ ભાને;
કોય સાધે અષ્ટાંગ, સાંગ કાયાકૃત જાણે;
કોય કરે પૂર્વજ દેવ, સેવ અધિકતા આણે;
એ સર્વે કાયકલેશ છે, મનમલીનતા એ સહી;
અખા તક્રના પાનથી, અંગ તાપ ઉપજે નહીં. ૨૧

કે ષટ્દર્શનનાં જ્ઞાન, વાન જિહ્વાની અગ્રે;
કે ઇશ્વિર થૈ પૂજાય, ગાય જસ નગ્રે નગ્રે;
કોય કવીશ્વર થાય, પાય પૃથ્વીપત લાગે;
કોય થાય દાનેશ, ઇશ કર્ણાદિક આગે;
તિહાં લગી જાણો અખા, ન સમી સઘળી વાસના;
લિંગનું ભંગ થયા વિના, સર્વે મનની ઉપાસના. ૨૨

ભૂત ભવિષ્યની વાત, સાત કોય કૈને આલે;
કો કહાવે ત્રિભુવન નાથ, હાથ મુખ બીડી ઘાલે;
કોઇક સુર તેત્રીશ, ઇશ ને અજ દેખાડે;
કો કરે પ્રૌઢી કાય, અંડ કટાહજ ફાડે;
તોએ તે જાણો અખા, માયાએ મર્કટ કર્યાં;
વાસના દોરી કંઠમાં, કાળ નાટ્ય સાથે ફર્યાં. ૨૩

માટે જન તું જાણ, વાણિ લે વિવિધ વિચારી;
તે નહોય કવિત ને ગીત, દ્વૈતનું મૂળ સંસારી;
જે કાપે નિજ અંગ, ભંગ કરે ચતુરૃ દેહનો;
તે છે ખાંડું એહ, છેહ જે જુવે તું તેહનો;
ગુરુતણિ દૃષ્ટે જોતાં અખા, ઘેન તે સવ વામિયે;
આત્મતણું જે પારખું, તે ખાંડ શું ખાતાં પામિયે; ૨૪

સર્વે માયા જાણ, આણ મન મૂળગે ઠામે;
આપથી બીજું તેજ, વિઘન રે છે નિજધામે;
જેમ રાજપુત્રનો ન્યાય, ઉપાય ત્યાં તેમજ કરવો;
જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ ભ્રાત, તાત લગ વાંછે મરવો;
તે માટે અભ્યાસ તું, કરી લે અખા એ વિધે;
દ્વૈતતણો આયાસ છે, તે ટાળે તમ કે વિધે; ૨૫

જો દેખે ત્રિભુવન ઈશ, તોય વિષ વિશ્વા માયા;
જો દેખે સિદ્ધિવંત, અંત નહિ અમર કાયા,
જો તું દેખે સ્વર્ગ, વર્ગ જાણે માયાનું;
ઉત્તમ મધ્યમ વાત, શાંત એ કૃત કાયાનું
પસર્યું સર્વ સંકેલ જે, મને માન્યું મિથ્યા થશે;
અખા એજ આલોચતાં, સુરત સહજ તનમાં હશે. ૨૬

મોટા મંદિર બહાર, ચાર દિશ કાચો ઢાળ્યા;
નીલ પીત બહુ રંગ, ઢંગના ભેદો ભાળ્યા;
ઉગ્યો શશિ કાં શૂર, દૂરથી અતિશે ઝળકે;
દેખાડે બહુ રૂપ, ધૂપ વિવિધ પેર ચળકે;
અખા ઉપર અવલોકતાં, તહાં તેમનું તેમ છે;
તેમ ત્રિલોકી જાણજે, એક વસ્તુ વડ એમ છે. ૨૭

નવ ભૂલીશ તું ઘાટ, નાટ સૌ જાણે ખોટું;
પિંડ તેવું બ્રહ્માંડ, છાંડ સૌ ન્હાનું મ્હોટું;
સૂક્ષ્મ તેવું થૂળ, થૂળ સૂક્ષ્મ નહિ અંતર;
નારી કુંજર ચીર, ધીર થૈ જુવે પટંતર;
પૂતલી જોતાં બહુલતા, પૂતલિકા દૃષ્ટે પડે;
હસતી તેમ વિરાટ અખા, દિસે બહુલતા એ વડે. ૨૮

એથી આઘો ચાલ, ઘાલ હામ આપજ ખાવા;
થૂલ પિંડ બ્રહ્માંડ, છાંડ નથી કો ગાવા;

અનુભવ બિંદુ.

જીવ ને ઈશ્વર દોય, કોય નથી એણે ઠામે;
સ્રી કુંજર દષ્ટાંત, જંત ઈશ્વરને ધામે;
કૈવલ્યતામાં કોઈ અખા, બુદ્ધિ બળ પહોંચે નહીં;
એ સ્થૂલ સૂક્ષ્મ દષ્ટાંતને, કોઈ ધીમંત શકે ગ્રહી. ૨૯

જેમ પર્વતની ઓઢ, દિશે તેની તે માટે;
કોશ દશ વીશ હોય, તોય નિકટ એમ નાટે;
તે વડે દીસે તેહ, એહ પરમ પરિબ્રહ્મ;
નહીં બોલવા લાગ, પાગ છબે નહિ કર્મે;
તું એવું જાણી રહે અખા, લિંગ ભંગ સહેજે હશે;
અન્ય ઉપાય જંજાળ છે, તે ટાળ્યે પ્રૌઢું થશે. ૩૦

સાધન સર્વ વિચાર, બુદ્ધિથી જોને શોધી;
હું તું નહિ તેહ નહિ, નહીં ધર મૂક વિરોધી
ગુરુ થા તારો તુંજ, બીજો નથી કોઈ ભજવા;
બાહ્ય સુરતને ટાળ્ય, વાળ્ય અંતરમાં સેવા;
જેમ છે તેમનું તેમ અખા, થયું ગયું કાંઈ નથી;
આપે આપ આનંદઘન, સ્વસ્વરૂપ જોયું નથી. ૩૧

એ અનુભવ પરમાણુ, જાણી જે રાખે હૃદિયે
સમઝતાં સમજાય, જાય નિશિ અર્કને ઉદિયે;
એ અનુભવ ભાખ્યો ઈશ, શીશ નામી પૂછ્યું ઉમિયા;
એ અનુભવ કહ્યો વશિષ્ઠ, તુષ્ટ થઈ રઘુપતિ બનિયા;
એ અનુભવ શુકદેવને, જનક વિદેહે ભાખિયો;
એ અનુભવ નારદે અખા, વેદવ્યાસ પ્રતિ દાખિયો. ૩૨

એ અનુભવ કહ્યો સોહમ્,* બ્રહ્મ સનકાદિક પ્રીછ્યા;
એ અનુભવ કહ્યો કપિલ, દિલ દેવહુતિ ઈચ્છા;
એ અનુભવ કહ્યો વેદ, ભેદ જે ચૌદમે કાંડે;
એ અનુભવ કહ્યો શુકદેવ, ભેવ જે સુણ્યો બ્રહ્માંડે;
એ અનુભવ પરિપૂર્ણ છે, ઠામ ન ઠાલું હરિ વિના;
સુર અસુર માનવિ અખા, એ સમજ્યાવિણ નિર્ધના. ૩૩

એ અનુભવ કહ્યો કૃષ્ણ, પ્રશ્ન પૂછ્યું જે અર્જુન;
ગીતા અમૃત પાન, જ્ઞાન ગંગાજલ મજ્જન;

* सोऽहम्

એ અનુભવ કહ્યો ભીષ્મ, ધર્મ પ્રત્યે પર્વ શાંતે;
એ અનુભવ અવધૂત, શિવસુત પ્રતિ એકાંતે;
અખા એજ અનુભવ ખરો, જેણે મહાજન નીપનાં;
લિંગભંગ થયા વિના, સૌ સાધન કાલની સેવના. ૩૪

એક અજાનું દોજ, ભોજ્ય ઘૃત નાવે શતથી;
જેમ કુલીનો આહાર, ફાર દીસે બહુ વતથી;
જેમ બદીનો વેપાર, સાર શું ઉગરે તેને;
જેમ ઝાકળની વૃષ્ટિ, અર્થ શું આવે મે'ને;
તેમ અણુલિંગી અનુભવ વિના, સાધન સર્વે જે કહ્યાં;
આકનું ફળ શોભે અખા, પણ તૂલ થઇ ઉડી ગયાં. ૩૫

પારસનો ધનવંત, અંત જેમ ધનનો નાવે;
તેને વસ્તુ નહિ દુઃપ્રાય, ખાય પેરે જ્યમ ભાવે;
જેમ રવિ રથ બેસે કોય, તો તેહ સર્વે દેખે;
જેમ પંખિ મળે લખ કોટય, જોડય નહિ અનલજ લેખે;
તેમ મહા અનુભવ આગળ અખા, કૃત્ય સકળ લેખો નહીં;
પરિબ્રહ્મની પ્રૌઢતા, તે રસના શું શકે કહી. ૩૬

એજ છપા છત્રીસ, ઈશિ અજનું છે જીવન;
એજ સુધારસ પાન, માન દેવઅંશીનું પીવન;
તત્વજ્ઞાન ઉપદેશ, લેશ નહિ તેહજ ધારે;
જે હરિનો અવતાર, સાર અહિ તેહજ તારે;
જેમ ઘટ મધ્યે આકાશ રહે, તેમ સંસારી મધ્યમાં;
એ આરોપિ કહે અખો, જો જાણે તો અવધ્યમાં. ૩૭

જણ્યો નહીં કોય જંન, તંન શું કાળું ગોરું;
કોનો કહું તાત માત, જન્મ જ્યાં ન મળે છોરું;
છતે અણછતી વાટ, ઘાટ આવે તો આવે;
વાંઝયાતણો સુત જેહ, તેહ છતી રણુ ફાવે;
અખા એજ અકથ કથા, સમજુ નર સમજી જશે;
મહા અનુભવ આકાશવત્, પણ ખેતર સરખો ઉગશે. ૩૮

જે સુણશે નર નાર, સાર વસ્તુ તે રહાશે;
બ્રહ્મ હેમાળો જેહ, દેહ ગળી જળમાં જાશે;
જેમ પવને જાય બરાશ, આડય કીધા વણુ ઉડે;
તેમજ બ્રહ્મવિચાર, સાર પામે સત ગૂઢે;

જે જાણો તે જાણજો, બુદ્ધિમને એમ ઓચર્યું;
નિમિત્ત માત્ર અખો કહે, જે જાણે તેણે કર્યું. ૩૯
આદ્ય અંત્ય ને મધ્ય, બુદ્ધિથી જુવો વિચારી;
તે તે કૈવલ્ય બ્રહ્મ, શ્રમ ન લે નર ને નારી;
એ છપ્પા છત્રીશ, દિસે છે મર્મ નિશાનો;
ચાર કહ્યાં ફળ સ્તુતિ, વેપ તે બ્રહ્મદશાનો;
સર્વ મળી ચાલીશ અખા, સમજી જે ઉરમાં ધરે;
ચિદાનંદ ચિદ્રૂપ તે, શ્રીહરિ મુખથી ઉચ્ચરે. ૪૦

III. From ચિત્તવિચારસંવાદ.

ચિ૦ જારે એકપણું તાં કળ્યું, તારે ત્રણ કટકે કરિ મળ્યું;
કેવળપણુ તો અદભદ રહ્યું, ત્યાં તો કાંઈ ન જાયે કહ્યું. ૧
ઇશ્વિર તો બહુ સામર્થ્યવાન, જેનું કર્યું ન જાય વ્યાખ્યાન;
જીવ તો કર્માધિન જ સદા, પરવશ પડ્યો લિયે આપદા. ૨
એક જ બ્રહ્મ કહે કેમ તાત, ઘાટ બેઠે મળે એકજ વાત;
વિ૦ તાત વાંક તો છે તાહરો, મારે ઘાટ બેસે છે ખરો. ૩
પ્હેલાં તો તું જીવ વિચાર, તેનું એકપણું નિરધાર;
લાખ ચોરાશિ જીવની જાત, નામ રૂપ ને અળગી ભાત. ૪
એક એકથી બળિયા બળે, કીટ પતંગ ને બ્રહ્મા લગે;
એક બીજાથી બળિયા ખરા, પણ બળિયાથી ન થાય ઊફરા. ૫
જેહથકી જેમાં બળ ઘણું, તેટલું તેમાં ઇશ્વિરપણું;
જે થકી જે રે બળ હીણુ, તેટલું જીવપણું તે ખીણુ. ૬
પશુઓ ને પંખિડાં ઘણાં, તેઓમાં ભેદ આપ આપણા;
દેવ નર નાગમાં ભેદાભેદ, નવાંણુ પર્વત દ્રુમ વાણિ વેદ. ૭
સિંધુ ગુરુ તાં સરસાઈ ઘણી, એ ઇશ્વિરતા જાણી ભણી;
વસ્તુમાં જેથી જે હીન, જીવપણામાં તે આધીન. ૮
જીવને ઇશ્વિર સળંગ સદાય, એમાંથી કાંઈ અલગ ન થાય;
જેમ અંધારે કીજે દીપ, તેમ ઇશ્વિરતા થાય સમીપ. ૯
તે ઉપર જારે પ્રકટે શશી, દીપ જીવનિ હીણુતા વશી;
તે ઉપર જ્યાં દિનકર તપ્યો, તહાં સુધાકર જીવમાં ખપ્યો. ૧૦
અર્ક મહા તેજે અલપાય, ઇશ્વિરતા તાં ફીટી જાય;
અંધારે ઇશ્વિરતા દીપ, જારે ઊગ્યો શશી સમીપ. ૧૧
તાં ઇશ્વિર થૈ શોભ્યો ચંદ્ર, જીવપણું પામ્યો દીપ ઈંદ્ર

જ્યાં ઈશ્વિર થૈ અર્કજ તપ્યો, તારે સુધાકર જીવમાં ખપ્યો. ૧૨
તે રવિ જ્યારે રાહે ગળ્યો, જીવ થયો ને ઇશ્વર ટળ્યો;
જીવપણું તે ઇશ્વરપણું, સમઝી લેતાં સારું ઘણું. ૧૩
કહે વિચાર ચિત સુણજો તાત, જીવેશ્વર સમઝયાની વાત;
સ્થળકેરાં તો બહુ છે નામ, એક પરમ ચૈતનનું ધામ. ૧૪
સમજ્યે નહિ ઉપજે અહંકાર, વણ સમજ્યે માયા અંધાર;

* * *

ન્યાય શાસ્ત્ર સાર

શાસ્ત્ર મોટું નૈયાયક ઘણું, થયું નીઠ એ મુજ તુજ તણું. ૧૫
તેં પરઠાવ્યાં તત્વ જ ચાર, તે ઉપર સઘળો વિસ્તાર;
જગત્ રૂપ થૈ તું પરવરે, નહિ તો આપ સંકોચન કરે. ૧૬
અણુતણો ભાગ થૈ વીસમે, અરૂપ થૈને સરખો સમે;
વળિ પાછું થાએ મંડાણ, પ્રેરક માત્ર તે ઈશ્વિર જાણ. ૧૭
સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ એહનું, કારણ તત્ત્વ ગણો દેહનું;

વૈશેષિક શાસ્ત્ર સાર.

કહે વૈશેષિક તે એમ નથી, બહુ સમર્થ ઈશ્વિર મહારથી. ૧૮
તત્ત્વ સામર્થ્ય છે ઈશ્વિરતણું, ભારત મુખ્ય તત્ત્વ શિર ઘણું;
છે અનાદિ તે પાંચે ખરાં, તત્ત્વ જ ઈશ્વિર થૈ પરવર્યાં. ૧૯
રહ્યાં છ ઇંદ્રિ વિષે છ જ્ઞાન, સુખ દુઃખ દેહતણે અનુમાન;
દોષ એકવિશ વિરહિત થયો, તો જ આદિપદ મુક્તે ગયો. ૨૦
દેહનાં સુખ દુઃખ વર્જિત શાંત, મુક્ત થઇને રહે એકાંત;
ન્યાય વૈશેષિકની એક મુક્ત, હવે સાંખ્યની કહું છૌં જુક્ત. ૨૧

સાંખ્ય શાસ્ત્ર સાર.

પ્રકૃતિ પુરુષ જોગ સદાય, સાંખ્ય કહે છે ચાલ્યો જાય;
તત્ત્વ ભાગ જે પ્રકૃતિ તણો, તે માન્યો જીવે આપણો. ૨૨
ગાંઠ બંધાણી પ્રકૃતિ વડે, તે ત્રિલોકમાં રહિ આથડે;
પાછો તે મૂકે અહંકાર, પ્રકૃતિ પુરુષનો કરે વિચાર. ૨૩
સાંખ્ય યોગ કરિ જાણે યુક્તિ, તે જ સાંખ્યની જાણો મુક્તિ;

મીમાંસા શાસ્ત્ર સાર.

માને મીમાંસા જીવ સદાય, કર્મ તણે વશ ચાલ્યા જાય. ૨૪
આદ્ય અંત વર્જિત છે જંત, કોઈ કાળે નથિ એનો અંત;

સત્કર્મે જે સ્વર્ગે રહે, દુષ્કર્મે ચોરાશી વહે. ૨૫
સ્વર્ગ ભોગવે માને મુક્તિ, હવે પાતંજળની કહું યુક્તિ;

પાતંજળ શાસ્ત્ર સાર.

મૂળ પ્રકૃતિનું સૌ બંધાણ, પ્રકૃતિ વડે તારા શશિ ભાણ. ૨૬
પ્રકૃતિ વડે ચૌદે લોક રચ્યા, જીવ સકળ તેમાંહિ વચ્યા;
જીવમાં પ્રકૃતિ જીવ જ તણી, તે જો વધારે ગત્ય આપણી. ૨૭
પ્રકૃતિ પુરુષનો યોગ સદાય, જો સાધે તો ઈશ્વર થાય;
પિંડ બ્રહ્માંડ પવનનો બંધ, સાધે તો અજરામર કંદ. ૨૮
વણ સાધે નિત મરતો ફરે, સાધે બ્રહ્માંડ પોતે કરે;
સિદ્ધિ પામ્યે પામ્યો મુક્તિ, હવે વેદાંતની કહું યુક્તિ. ૨૯

વેદાંત શાસ્ત્ર સાર.

વેદાંત કહે મહાનિધિ કોય, તાં તાં જીવની ગમ્ય ન હોય;
કહે વેદાંત શાસ્ત્ર પાંચે ખરાં, પણ અસંભાવના લૈ ઉચ્ચર્યાં. ૩૦
વિપરીત ભાવના જ્યાં ઊપજે, તારે રૂપ અનેરું ભજે;
જ્યાં હું કરિ માન્યો સત્ય દેહ, ત્યારે યુક્તિ લેવિ પડિ તેહ. ૩૧
જ્યાં છે સઘળો ચિદ વિલાસ, તાં ઉચ્ચરવાં નહિ અવકાશ;
તો તે કેને કહું હું કથી, જો આ જક્ત જ પ્રાકતન નથી. ૩૨
વેદાંતે કર્યા એવો લક્ષ, પાંચે બોલ્યા દ્વૈતનો પક્ષ;
પાંચેને ઉપનાનો લેખ, વેદાંતે કર્યો તે જ ઉવેખ. ૩૩
વિચાર કહે સાંભળ ચિત ભૂપ, મેં ષટ્ દર્શને દેખાડ્યા રૂપ;

* * *

ચિ૦ ઘણી વાતના ગુરુ મેં લહ્યાં, તે તો પરપંચમાંહી રહ્યા;
જે વિદ્યા જે ગુરુથી લહી, તે જ કળાનો તે ગુરુ સહી. ૩૪
વેદવિદ્યા ચૌદે પરજંત, જે જે કર્તવ્ય આદરે અંત;
તે વાતોના ગુરુ તે હોય, તેને તેને સેવતાં સોય. ૩૫
તું સત્ય કિયો રાખે છે ગુરુ, મારું જાણ્યું મેં ઉચ્ચર્યું;
વિ૦ શુણ એકાગ્ર થઈ ચિત વાત, જ્યારે અર્ભક જન્મે માત. ૩૬
પ્રસવતાં જ કરે પય પાન, તારેં જે ગુરુ આપે જ્ઞાન;
તે ગુરુ તો સાથે છે સદા, બીજા ગુરુ તો છે જુદજુદા. ૩૭
ચિ૦ પ્રિય સુત એમ તો છે જ સ્વભાવ, યંત્ર ભેદ ચાલ્યો જાય સાવ;
જો દ્રુમ કેમ પીયે છે નીર, અવનીનું શોષી લે હીર. ૩૮
મુક્તા નર માદા કને જાય, સંપુટ બેસી એકઠાં થાય;

અંબુજ અર્ક સામું કેમ રહે, એમ સૌ સેજ સ્વભાવે વહે. ૩૯
ભુલીને તું એમ મ ગણીશ, લૂખા લક્ષ પરે રોહીશ;
જે અવાચ્યને છે જ સ્વભાવ, તે છે ગુરુ સ્વતંતર સાવ. ૪૦
પ્રિય સુત જો ગુરુ એમ જ છેજ, તો અંતરથી કાં નવ હેજ;
બાર ગુરુ કાં શોધવો પડે, તું કે પ્રાપ્ત હોય સેવા વડે. ૪૧
સેવાયે હોય ગુરુ સ્વરૂપ, તેં તો ગુરુને કહ્યો અરૂપ;
વિ૦ તું તો ગુરુને જોતો નથી જ, પણ પ્રત્યક્ષ દીશે છે ઇજ. ૪૨
એ ઉપર કહું જે દૃષ્ટાંત, તે શોળે અંશે માને શાંત;
સૂર્ય ધામ કોય જોવા કરે, જોઇ ન શકાય તે આકરે. ૪૩
જેટલાં માંડે જળના પાત્ર, તાં પ્રતિબિંબે રવિ સાક્ષાત;
જ્યારે દીઠો પ્રત્યક્ષ અર્ક, ત્યારે ગયો સંશયનો તર્ક. ૪૪
બિંબ જોવાએ પ્રતિબિંબ વડે, તેમ ગુરુ જોવાએ ગોવિંદ જડે;
તે પ્રતિબિંબ ત્યાં ઝળકે બહૂ, તે માટે ગુરુને ગોવિંદ કહૂં. ૪૫
અર્ક આકાશે પ્રતિબિંબ ધરી, પણ લક્ષ જોતાં એક જ ખરી;
ગુરુ તે એમ જે રે વ્યતિરેક, તે ગુરુ સદા સ્વતંતર છેક. ૪૬
એમ શિષ્યને દેખાડે આપ, તે સદ્‌ગુરુનો રાખે થાપ;
બીજા ગુરુ બીજી વાતના, મંત્ર યંત્ર ઔષધ ધાતના. ૪૭
વિદ્યા અવિદ્યાના દાતાર, તેનો શિદને કરછ વિચાર;
એ સર્વે પ્રપંચના ગુરુ, તેનું જોતાં માથાસરું. ૪૮
પ્રેરક તેનું છે જ અવાચ્ય, સપના સરખું જાણી રાચ્ય;
કોડી નિશાને દ્રવ્ય તોતખરો, તેનો કે વિકે સહુકો કરો. ૪૯
પણ ઢાળ ન નિપજે ગાળ્યા થકે, કોય મુદ્રા પાડી ને શકે;
પરપંચમાં કાજાગરિ વાત, નીપજ નોય તેથી સાક્ષાત. ૫૦
ચિ૦ એક પ્રશ્ન સુઝે છે મને, તેં તો ગુરુ દેખાડયો કને;
પણ પરથમ તે રાખ્યો થાપ, જે કરવી ભક્ત સહિ બાપ. ૫૧
હવે તે વચન કયાં બેસશે, જે બહુ પિંડે તું કેછે રસે;
નવધા સુધી ત્યાં કહિ ભક્તિ, એક એકની નવનની યુક્તિ. ૫૨
અર્ચન વંદન કીર્તન કરે, પદ સેવન અર્ચન આદરે;
સ્મરણ દાસત્વનો બહુ ભેદ, સખા ભાવને આત્મ નિવેદ. ૫૩
એકાશી સુધી તે લખી, તે તેં કહી પરસી પારખી;
બહુ પિંડે તું આચરણહાર, વેશ ક્રિયાને વિવિધ આચાર. ૫૪
તે તેં શું જાણીને કહ્યું, વસ્તુ વિષે તો કાંઈ નવ રહ્યું;
વિ૦ હવે કહું સાંભળ ચિતરાય, મેં કહિયું તેનો અભિપ્રાય. ૫૫

તુજને જ્યારે પિંડ જ સ્ફુરે, ત્યારે સ્વરૂપ નિશ્ચય વીસરે;
જેમ જેમ બહોળો દેહાધ્યાસ, તેમ તેમ હોય સ્વરૂપનો નાશ. ૫૬
જ્યારે નિજપણ ગયું વીસરી, ત્યારે સ્વપ્ન શ્રેણી ચોરાશી ખરી;
તે નિદ્રા નિર્ગમવા કાજ, ભક્તિ દેખાડી અંતરબાહ્ય. ૫૭
જેમ કેને ઉપજે ભ્રમ રોગ, વિકળ થૈ જાય તન મન જોગ;
સ્વાદે લાગ્યો દહી ખાંડ ખાય, તેમ તેમ ગ્રથલ ઘણેરું થાય. ૫૮
તે પછી નિર્મળ કરવા કાય, તીખાં ખારાં ઓસડ ખાય;
શાંતિમાં આવ્યે થાય આરોગ્ય, રસમાં પડે તો થાયે રોગ. ૫૯
જેમ કોય બાળક આડે ચડે, શ્વાસ લઇને પૃથ્વી પડે;
તેને આળેલુંબે લગાડે માત, ત્યારે કરતો રે ઉતપાત. ૬૦
કર્યું હતું ઘટાડવા ઉન્માદ, તું તો કરવા લાગ્યો વાદ;
નહિં નાચ્યા ખુંદ્યાનું કામ, અંતરમાં ઓળખવો રામ. ૬૧
એ ઓસડનું અજીરણ થાય, વ્યસને લાગ્યો ક્યાંયે જાય;
ચિ૦ સુત જ્યારે કરવી ભકત્ય, પાછી આણવી આતમ વૃત્ય. ૬૨
આંઈ ભકિત તે કેવી ઘટે, આ તો લખાણી ગુણને પટે;
જેણે પામીયે સ્વામી સદ્ય, એવું અમુલ્ય વિચારી વદ્ય. ૬૩
વિ૦ હું કહું તે દષ્ટાંતે જાણ, અણલિંગી ભકિતની ખાણ;
મેઘવૃદ્ધિ થાનાર હોય ઘણું, ત્યારે દેખાડે બહુ તેજ પણું. ૬૪
તપે ઘણું તેણે પિંડ બ્રહ્માંડ, તેણે કળી આવે સઘળે માંડ;
બહુ તેજે જળ પરગટ થાય, હરી હરી પૃથ્વી થઈ જાય. ૬૫
એણે દષ્ટાંતે જે છે ભકિત, આતુરતા ઉપજે અમિતિ;
બહુ તાપે જેમ પ્રગટે તોય, અંતરથી હરિ પરગટ હોય. ૬૬
વ્રે વૈરાગ અંતરે અપાર, બાર ન જાણે કોય લગાર;
જેમ ગજ કોઠાની પર થાય, અંતર થાક દ્રવ્ય બળિ જાય. ૬૭
તેમ દેહાભિમાન અંતરથી ગળે, રસરૂપ થૈ સ્વામીમાં ભળે;
સદા સમવાનો તે ઘટ રામ, અહંકૃત થૈ રચ્યું રૂપ નામ. ૬૮
અણલિંગી ગુરુ તેને મળ્યો, ગુરુ રહ્યો ને શિષ્ય તે ટળ્યો;
લૌકિક ભકિત તહાં નવ હોય, આપે આપની નીપજ જોય. ૬૯
કરવી કહીતી જે મેં ભકિત, તેની એમ જાણી લે યુકિત;
ગુરુસેવા તે આતમ અલખ, બ્રહ્મ બ્રહ્મ ત્યાં રેછે પક્ષ. ૭૦
જો નીપજે તો એમ નીપજે, બાકી સૌ મન ગમતું ભજે;
દેહાભિમાન એ મોટો રોગ, જેણે નોએ આતમ જોગ. ૭૧
સમઝવો છે મરમ ચિત્ત એહ, હળવો છે વાસના લિંગ દેહ;

દેહાભિમાન રહ્યું છે અહીં, ત્યારે કુશળ રહ્યું નૈં કહીં. ૭૨
યાં તો છે ટાળ્યાનું કામ, અહં ટળે રહે આતમ રામ;
જો જાણે તો એમ જ જાણ, મેં તો કૈ મૂક્યું નિર્વાણ. ૭૩

* * *

IV. From ગુરુશિષ્યસંવાદ.

પૂર્વછાયા.

શિષ્ય–તજ્ઞ પુરુષ તે કહો કિયાં, અને તજ્ઞ તણી કાંઈ જાત;
સ્યે એંધાણે ઓળખું, તેની કયા ચિન્હની ભાત. ૧
ગુરુ–તત્ત્વદરશી મહા પુરુષની, નાત નોય નોય વર્ણ;
પરપંચ પક્ષે પેખતાં, બુદ્ધિ ન પામે ધર્ણ. ૨

સોરઠ.

જોશે એંધાણ જો દેહ તણાં, તો તું ભટકિશ હજિ ઘર ઘણાં;
દેહ ધારીને ચિન્હ જ ઘટે, મૂકી બ્રહ્માંડ તજ્ઞ આઘો વટે. ૩
પરપંચને યોજંતાં પુત્ર, નૈં પામે જ્ઞાતાનું સૂત્ર;
સંશય ઉપજે તો વળિ દાખ્ય, એ ઉપર કહું તુજને સાખ્ય. ૪
શિષ્ય જોને શુક જોગી હવા, તત્વદર્શિ મહા મોક્ષ પાંકવા;
કૃષ્ણ ભોગિમાં પ્હેલા ખરા, તત્વદર્શિ તે થ્યા ઉફરા. ૫
રામ જનક તે કર્ત્તા રાજ, તત્વદર્શિનાં કીધાં કાજ;
કર્મકાંડમાં મુખ્ય વસિષ્ટ, તત્વદર્શિમાંહી તે શિષ્ટ. ૬
ગુરુ કહે શિષ્ય સાંભળ તાત, પાંચેની જો વિચારી વાત;
લક્ષ એકને વિચરણ અલગ, થાય ધિમંત તે ગૃહે સળંગ. ૭
તજ્ઞ નામ તે માટે વીર, જેને લક્ષમાં નથી શરીર;
સ્વપ્નમાત્ર જ્યાં નથી પ્રપંચ, ત્યાં તેને કેમ લાગે અંચ. ૮
તેહ તણું તુજ કહું દષ્ટાંત, જો તું મન આણે એકાંત;
ગૌર સ્યામ પાંડુ વર્ણો પુરુષ, તેની છાયા નોય દેહસદશ. ૯
વસ્ત્ર અલંકૃત છે બહુ રંગ, પણ છાયાંનું એક જ અંગ;
છાયા તેમ જ્ઞાનીનો લક્ષ, લક્ષણા કરિ ન શકે કોઇ દક્ષ. ૧૦

પૂર્વછાયા.

શિષ્ય–મહાનુભાવ મહંત ગુરુનો, કરવો જે સતસંગ:
તેના કાંઈ લક્ષણ નહીં, તો કેમ ભળે પરસંગ. ૧૧

ગુરુ–સતસંગનેં કાંઇ સીંગ નોહે, થાં તો ગ્રહવો ચોજ;
સંત શાસ્ત્ર સદગોષ્ટની, જાણી લેજે ખોજ. ૧૨

સોરઠ.

તે ઉપર દષ્ટાંત અદભૂત, જે કેમ નિપના દત્ત અંવધૂત;
તેણે ચોવિશ ગુરુ કર્યાં હતા, નિજબુદ્ધિથી ગ્રહેતા જતા. ૧૩
વિચાર કરતાં લાધી વસ્ત, દ્વૈત સકળ ત્યાં પામ્યું અસ્ત;
યાજ્ઞવલ્કય બ્રહ્મજ્ઞાની હવા, તેણે પ્રતિબોધ કીધા નવા. ૧૪
ભણ્યા વૈશંપાયન સૂરજ કને, શું બીજા ભણતા નહિ તે કને;
તે માટે શિષ્ય સાંભળ વચ્છ, થૈ મુમુક્ષુ ને ભિડવો કચ્છ. ૧૫

પૂર્વછાયા.

શિષ્ય–સ્વામિ કહો છો તત્જ્ઞને, ચિહ્ન નહી લવલેશ;
પણ ઉદ્ધવ પ્રત્યે ઓચર્યાં, લક્ષણ ત્રીશ દેવેશ. ૧૬
તે સ્વામી કેને કહ્યાં, તે જે લક્ષણ ત્રીશ;
તે વિવિધ વચને પ્રીછવો, જેમ પામું પદ જગદીશ. ૧૭

સોરઠ.

ગુરુ–મુમુક્ષુને સર્વે એ કહ્યું, જેને કાંઇ પામવા રહ્યું;
પણ તત્જ્ઞનું છે પદ આરૂઢ, તેને અંતર ભાવ ન ગૂઢ. ૧૮
જે જનને ઊતરવું પાર, નાવ નાવિકનો કરે નિર્ધાર;
જ્યારે નર પારંગત થયો, ત્યારે જળનો સાજ ત્યાં રયો. ૧૯
મુમુક્ષુને સરવે એ ઘટે, જેનું મન પામે વા રટે;
વણ પામ્યે નહિ શીતળ હોય, તેણે ઉપાય કરવો સહુ કોય. ૨૦
હવે પદાર્થનું કહું દષ્ટાંત, તે ચિત દૈ સાંભળજે શાંત;
જેમ લક્ષણ બત્રીશનો જન, તેને પગલે પગલે ધન. ૨૧
સ્વતઃ સિદ્ધ ઉપનો ધનવંત, તેને ભોગ તણો નહિ અંત;
શ્યાને કાજે કરે ઉપાય, જ્હો ચરણે લક્ષ્મીધર થાય. ૨૨
ભોગે ભર્યો રહે દિનરાત, તે કેમ લહે દરિદ્રની વાત;
તેને દરિદ્ર દીઠું ન સાંભળ્યું, જહાં તહાં મન ભોગે ભળ્યું. ૨૩
તે ઉપાય કરે નહિ કશો, ધન દેખી જેએ નૈ ધસ્યો;
એમ પદારથ પદને વિષે, મગ્ન થયો તે અન્ય નવ લખે. ૨૪
તે મન દરિદ્રી નૈં કોય વળી, મહા ભોગે જેની મત ઢળી;
ચિદ્રૂપને ત્યાં અન્ય જ નથી, શુણ તું મુમુક્ષનું કહું મથી. ૨૫
મુમુક્ષુ તે સાધારણ જન, જેને આતુરતા ઉપની મંન;

લક્ષણ ત્રીશ ધરીને તાત, જેમ તેમ લેવું પદ સાક્ષાત. ૨૬
જે જન જાણે છે સંસાર, હું બંધાણો છૌં નિરધાર;
તે જાણે મન છુટું સહી; વારંવાર એ અવસર નહીં. ૨૭
એ અજ્ઞાની કહ્યો ન જાય, જ્ઞાની નહિં જેવો રઘુરાય;
તેને શાસ્ત્રતણો અધિકાર, શોધીને ઊતરવો પાર. ૨૮
સંતતણા લક્ષણ શુણ તાત, જે અનુભવતાં થાય સાક્ષાત;
આદરતાં ત્રાંબુ હેમ થાય, લક્ષણ ગૃહતાં બદલી જાય. ૨૯
તે માટે એ લક્ષણ સાર, જે સાંધે તે પામે પાર;
પેહેલું તે સત ભાષણ કરે, બીજું ક્ષમા મન માંહી ધરે. ૩૦
ત્રીજું લક્ષણ દ્રોહ બુદ્ધિ ટાળ્ય, ભૂત ઉપર કૃપા કરિ ન્યાળ;
આતમભાવ રુદેને વિષે, સમાન દષ્ટે સહુને લખે. ૩૧
પ્રિય અપ્રિય કેને નવ ગણે, સર્વ ભૂતપર કરુણા ધણે;
ધીર બુદ્ધિ હોએ તે જંન, કામ ક્રોધ પ્રાભવ નહિં તંન. ૩૨
લોહું સુવરણ ન ગણે લેખ, જેનું મંન ગળ્યું છે શેષ;
બાહ્યાભ્યંતર અતિ પવિત્ર, એકાદશ રાખે તે સૂત્ર. ૩૩
કોમળ ભાવ રુદે ને વિષે, પ્રાપત ભોગ એવે તે ભખે;
નૌકા તે ભવસાગર તણું, રહિત વિકારે મન આપણું. ૩૪
નિષ્કંચન જાણેવા જંન, મુકિત સંગે ઇચ્છા થૈ મંન;
બ્રહ્મચર્ય હરિ સેવે સદા, અલ્પ આહાર સંતોષી મુદા. ૩૫
લેહીન હોય દેહે વૈરાગ, જાણે સકળ તત્વના ભાગ;
સ્થિર ભાવે હરિ ચરણે રહે, શીતળ શુદ્ધ અંતઃકરણ વહે. ૩૬
મતપણું નહિં અતિ દીનતા, ઉદધી કેરી ગંભીરતા;
મરાળ કેરી મન ચાતુરી, પય ગૃહી નીર દિયે પરહરી. ૩૭
ખટ ઉરમી લોપી નવ શકે, નિરભિમાની સહુ ભૂતને વિષે;
નિજ આતમ દેખે સહુ માંય, કલ્પદ્રુમના જેવી છાંય. ૩૮
દુઃખ હરે શરણે આવ્યાનું, નિજજ્ઞાન આપે આપ્યાનું;
આતમ સુખ આપે તે સંત, મિત્રભાવ જાણે ભગવંત. ૩૯
બ્રહ્મભાવ કરુણા મન ધરે, સંગી બાહ્ય અસંગી ફરે;
ફળ નહિ ઇચ્છે હરિને ભજે, અનન્ય ભાવે પામે વિજે. ૪૦
તે સમદર્શી કહાવે જંન, જેને રાગ દ્વૈષ નહિ તંન
ઘરમાં ન રહે વંન ન જાય, લેલિન થૈને સમો સમાય. ૪૧
નિશ્ચળ ધ્યાન એવું તે ધરે, સમ બુદ્ધે ભકતી આદરે;
લક્ષણ ત્રીસ કહ્યાં ભગવંત, તે ગૃહિ લેજે એકે ચંત. ૪૨

મુક્ત મુમુક્ષુનું લક્ષણ કહ્યું, જેવું મેં બુધ માને લહ્યું;
વળિ ઉપજે તો પૂછ્યે પ્રશ્ન, કેશ હું જો કેવરાવશે કૃષ્ણ. ૪૩
ગુરુ—હું તો બાપ કહીશ ખરો, મોટી વાત અગાધ;
મોટાનો અનુભવ મહા, તે નહિ છીલરને સાંધ્ય. ૪૪

સોરઠ

પ્હેલું તે ભાવાદ્વૈત નામ, બીજું ક્રિયા દ્વૈત છે સ્વામ;
દ્રવ્યાદ્વૈત નામ ત્રીજાતણું, શુણ લક્ષણને વિચારી ભણું. ૪૫
એકમેવ અદ્વૈત જ બ્રહ્મ, કાયા ભાવે જુજવાં કર્મ;
ખરો અધ્યાસ ભિન્ન ભિન્ન થયો, કથ્યા પુછ્યાનો ઉત્તર રયો. ૪૬
ત્રણ દ્વૈતનો કહું વિસ્તાર, ધારિશ તો તે બેસશે ઠાર;
દ્રવ્ય કેતાં તે પંચ મહાભૂત, લોક ચૌદ નાના અદ્દભુત. ૪૭
સચર અચર ચોરાશી લક્ષ, દ્રવ્ય સ્વભાવે જુજવી પક્ષ;
મનુષ્ય દેવ પશુ પક્ષી બહૂ, એક કેતાં જાણેવા સહૂ. ૪૮
વિચરણ સમાધિ નહિ એક રિત, એનું નામ તે દ્રવ્યાદ્વૈત;
ભાવાદ્વૈતની શુણ કહું વાત, સમજી લેજે મર્મે ધાત. ૪૯
ભાવાદ્વૈત જાણ્યે તું પુત્ર, જે પિંડ સકળ નોહે એક સૂત્ર;
પશુ પંખી યક્ષ કિંનર નાગ, પિંડ સ્વભાવે જુજવા રાગ. ૫૦
હેતુ વિનાનાં કારણ વેર, સહજ સ્વભાવે જુજવી પેર,
મુષક માર્જાર વ્યાઘ્ર ગૌતણે, સ્હેલો સર્પ હસ્તિ સિંહ હણે. ૫૧
પ્રિત્યાદિકની જાણે પેર, સ્હેજ સ્વભાવ ન કારણ વેર
માનવ દાનવ તિર્યક્ જાત, સકળ પિંડે નોહે એક ભાત. ૫૨
ભાવાદ્વૈત એ સમજ્યે તાત, ક્રિયાદ્વૈતની શુણ કહું વાત;
કોઈ જળચર કોઈ થળચર ઠરે, કોય પંખી આકાશે ફરે. ૫૩
કોઇકિ ભખે બળતા અંગાર, કોઇકિ દધદ્દતણો કરે આહાર;
શાખામૃગ શાખાયેં રમે, અનળ અકાશે મીન જળ ભમે. ૫૪
તેમ માનવમાં ક્રિયા જૂજવી, કોય કેની ન શકે અનુભવી;
પંખી ગત પશુએ નવ થાય, પશુગત ક્રમે કરી નવ જાય. ૫૫
વૃક્ષ પૃથ્વીયિ આકર્યે તોય, માનવ દેવે તે નવ હોય;
પ્રત્યેકે ક્રિયા છે જુજવી, વછ વિવેકે જો અનુભવી. ૫૬
ત્રણ દ્વૈત દેખાડ્યાં તાત, વળી ઉપજે તો પૂછ્યે વાત;
ચિત દૈ જોતાં દીશે એહ, મહા અનુભવથી ભાગે તેહ. ૫૭

પૂર્વછાયા.

શિષ્ય–શિષ્ય કહે છે હે પ્રભુ, એક સંશય મને મહારાજ;
કૃપા કરો તો દાખવું, એ સંદેહ ટાળો આજ. ૫૮
સ્વામી મેં સાંભળી હતી, કોઈકને મુખ વાત;
જોગ સિદ્ધિ પ્રગટચે થકે, અસંભાવ્ય કૃત થાત. ૫૯
તે અન્ય દેહનાં કૃત કરિ શકે, તો ગયું ગણીજે દ્વૈત;
તેને કૈવલ્ય પરઠવો તે, કેવો પ્રભુ અદ્વૈત. ૬૦

સોરઠ.

ગુરુ–કૈવલ્યતા પરઠી નવ જાય, પરઠીજે તે સર્વે માંય;
સિદ્ધિ સકળ માયાનું રૂપ, સુરદાનવ મ્હોયા મુની ભૂપ. ૬૧
વ્યસની જીવ માયા વશ પડ્યો, કરે ઉપાય સંકલ્પે ચડ્યો;
સંકલ્પે ચડ્યું મન જેહ, પરપંચે દેખે બહુ તેહ. ૬૨
એક બે વાર કાંઈક તે થાય, ચટક દેખાડી સર્વે જાય;
જેમ વેશ્યા નિર્ધનને તજે, વંહિ તે પુનરપિ નવ ભજે. ૬૩
સિદ્ધ સાધકનો કરે એમ અંત, માટે સત ન ધારે ચંત;
બિજે પ્રકાર કહું શુણુ વીર, મૂળ મરમ સમજે એમ ધીર. ૬૪
એકમેવ અદ્વૈત કહે વેદ, જ્યાં બીજે તે ભેદાભેદ;
વાસના લિંગ વિના નોય કૃત્ય, કૃત્યે થાય વાસના સત્ય. ૬૫
સત્ય વાસના જીવ કેવાય, ભરમે ભ્રમણ કરે ભવમાંય;
તે માટે મિથ્યા અભ્યાસ, કૈવલ્યતામાં સર્વે નાશ. ૬૬

પૂર્વછાયા.

શિષ્ય–સ્વામી હું એમ જાણતો, જે છે એમ તે સિદ્ધ;
કૈવલ્યતા જે તમે કરી, એ તો છે મહા નિદ્ધ. ૬૭
સ્વામી એટલું મેં લહ્યું, જે નામ રૂપ પરપંચ;
કાળ કર્મની પ્રેરણા, તે જાણ્યો માયા સંચ. ૬૮
જહાં સ્થા ભાસે સકળ, મિથ્યા રૂપ ને નામ;
તે સ્થૂલ કાંઈ કહી શકો, તો તે દેખાડો ઠામ. ૬૯

સોરઠ.

ગુરુ–લક્ષાલક્ષ વિવર્જિત જેહ, પક્ષાપક્ષ વિવર્જિત તેહ;
મન વાણી પામે વિશ્રામ, કોણ કેને દેખાડે ઠામ. ૭૦

હું નહિ તું નહિ તાં છે તેહ, જ્ઞાન નહિ જ્ઞાતા ને જ્ઞેય;
જો કાંઇએ કહ્યું નવ જાય, ઓંકારાદિક વર્ણ સમાય. ૭૧

તે ગુરુ શિષ્યને શું કરિ કહે, મન વાણીથિ અગોચર રહે;
મન કલ્પે તે બીજું થાય, મનેં તહાં હું કયું ન જાય. ૭૨

માટે શિષ્ય કહું સુણુ વાત, સમસ્યાથી તું સમજ્યે ધાત;
એક વસ્તુ બીજું કાંઈ નથી, હું છું એમ કેનેં કે કથી. ૭૩

સામું ત્યાં પ્રતિબિંબ નવ મળે, વેત્તા વિણુ કોણ કેને કળે;
પોતે કહે ને કહે હું સત્ય, શિષ્ય કરી જો એનું નૃત્ય. ૭૪

પૂર્વછાયા.

શિષ્ય–હું ને તમો કયાંઇયે નથી, જેમ છે તેમનું તેમ;
શું થૈ શું દેખી કહું જે, આ વાતનું તે કેમ. ૭૫
પરાત્પર પરિબ્રહ્મ એ, મહાનિધિ જેમ છે તેમ;
અણુઝતો હું તો માનતો, જેમ થયું હતું તેમ. ૭૬
એમ કહી શિષ્ય લય થતો, પ્રેમે કરે પ્રણામ;
હું હુંને પ્રણમી કહું, નમો નમો નિજ ધામ. ૭૭
મહા અનુભવ મહા પુરુષનો, સાર ગ્રહી કર્યો ગ્રંથ;
પરમ પદ છે તે વિષે, જે ચાલે એ પંથ. ૭૮
સંસાર દીર્ઘ રોગને, ટાળવા હીંડિ જેહ;
તે ઔષધ હોય આ ઘટે, જીવન્મુક્ત વિદેહ. ૭૯
મોહ કળણે કળ્યો કંઠ લગી, મનની તજવા ધાંખ;
તેને હરિ હીંડિ કાઢવા, તો તેને એ પાંખ. ૮૦
અજ્ઞાન અર્ણવે માનવી, ડુબ્યો ભટકે ભૂર;
હીંડિ નિજ ગૃહ પામવા, તો તેને આ સૂર. ૮૧
અંતર આશય મુગતનો, મુમુક્ષુને ઉપાસ્ય;
મૂરખને કાંઇએ નહીં, શ્રીફળ વાનર પાસ. ૮૨
ગુરુ શિષ્ય નામે ગ્રંથ એ, જેમાં ખંડ છે ચાર;
હરિચરણે જેને વાસ કરવો, હોય તે શુણો નરનાર. ૮૩
અંતરજામીયે જે કહ્યું, તે અખે કીધો વિવેક;
દૂષણ ભૂષણ હરિ ભણી, એંશી ઉપર વળિ એક. ૮૪

V. From વેદાંતપદ.

પદ ૧

દયો મયો બે બળદીઆ રે, તારા પુનના જો તરવાળ—
વાલિડા, પુનના જો તરવાળ;
રાશ તો જ્ઞાનની કરીએ રે, સત પરોણો ગ્રેહો હાથ—
સાથિડા જોડીને સંભાળીએ. ટેક
પહેલે ગુણ પધારીએ રે, તારા કાળના ગુડા કાહાડ—
વાલિડા, કાળના ગુડા કાહાડ;
બીજ વાવીએ નિજ નામનું રે, તારે પાપ સમૂળાં જાય—
સાથિડા જોડીને સંભાળીએ.

ત્રીજી ગણુતી ત્રિકમ નામની રે, તારી તૃષ્ણા એટલી ટાળ— વાલિડા૦
ચોથી ગણુત્રી ચત્રભુજ નામની રે, તારૂં ખેતર આવ્યું હાથ— સાથિડા૦
ખેતર પાકયું ત્યારે પોંહોંક થયો રે, તારા મનનો માળો બાંધ— વાલિડા૦
આગો ફણ તો જ્ઞાનની કરીએ રે, પ્રેમના ગોળ ફૅફાડ— સાથિડા૦
ધણી તો આવ્યો હાળવા રે, તારી હાળ ભલેરી હોય— વાલિડા૦
ખાઓ પીઓ ધન વાવરો રે, એના ભોગ ભગવાનને હોય— સાથિડા૦
કેહે અખો તમે ચેતજો રે, અરે ચેતો નર ને નાર— વાલિડા૦
આ ધન જોબન ન રહે જરાએ રે, જાતાં ન લાગે વાર— સાથિડા૦

પદ ૨.

અલેખ ને આરાધો, માંહેલા આતમને શોધો રે. ટેક.
અજં પારો જાપ જપે, સૌ નરનારી જોગી;
સોહં સોહં જાપ જપંતાં, પામે બ્રહ્મને ભોગી રે; અલેખ૦
ત્રિવેણી ટંકશાલ પડે, નિશ્ચે હોય તેને પરચો જડે;
કામ ક્રોધ વ્યાપે નહીં, ચૌદ લોક તો ભાગીને ગડે રે; અલેખ૦
જીવતા નર તમે જીવને જુઓ, અજવાળો તે એકજ દીવો;
પંચતત્વનો વાગો આપે રે, પેહેર્યો ને આપે શીવ્યો રે; અલેખ૦
વસ્તુ વણુતા વેરો અખ્યે, શેઠ વાણોતર સઉકો લખે;
ગાફલ હોઇ કે જ્ઞાન જ કથે, સૌ નર ન પાવે દેદાર પખે રે; અલેખ૦

મનમાં વિમાસી કરો પ્રીત, ઘર દેવળ કર કરો મશીદ;
વિશ્વાસી દે રે વધામણી, અમ ઘર આવ્યા અમૃત અતીત રે; અલેખ૦
જીવ માત્ર તે જીવમાં ભળે, લુણ પાણીની પેંઠે ગળે;
જીવ શિવને એક કરી જાણો, સો નર જાઇ અભયમાં ભળે રે;* અલેખ૦
ઇમાનીઆ તો ઇમાન આણે, કુરાન બેદા પીર પીછાને;
ભૂનાથ ચરણે ભણે અખો, તાણો વાણો તે એક કરી જાણો રે; અલેખ૦

પદ ૩

જોતાં રે જેમ છે તેમ દીઠું;
વાક્ય જાળ સઘળું ટળ્યું, જ્યારે લાગ્યું મીઠું. જોતાં રે—ટેક.
ભાઇ આપથકી અળગા, થતે કૃત સઘળાં સુધી;
અન્ય આપોઆપ ઉલશે, એક લિંગી કોએ પુગી. જોતાં૦
મનના તાણ્વા રે માનવી, હીંડે ભવમાં રે ભમતા;
વિદ્યા અવિદ્યા મન લગે, જોતાં મનના માનીતા. જોતાં૦
મૂળ ન જાણ્યું મુરખે, તે તો બોલે બંધાણા;
શબ્દ કારણ મોતે કળ્યા, કાળ કરે વેચાણા. જોતાં૦
પોતાના પ્રીછ્યું પામરે, તે તો ભ્રાંતે ભુલ્યાં;
વાતે વ્યાજ ચડી ગયું, મૂળગેથી રે કલ્યાં. જોતાં૦
શબ્દે સાચું પામીએ, શબ્દ વેત્તા જાઇએ;
વિચારે વિમાસશે એ, આરોગ્ય થઇએ. જોતાં૦
ગડબડ છે ઘણા ગ્રંથની, જેમ ડોળ્યુંજ પાણી;
હસ્તામળક છેદન કરે, તે તો જ્ઞાતાની વાણી. જોતાં૦
જ્ઞાની તેને જાણવા, અણુલીંગી જે બોલે;
આપ મુવે આપ રહે, અખા તેને તોળે. જોતાં૦

પદ ૪.

સંતો રે પ્રેમને ભલકે લડીએ, શરાપૂરાના ક્ષેત્રમાં,
કેશરીઆં કરએ. ટેક
સતની શમશેર બાંધીએ, ખાંડું ક્ષમાનું ધરીએ;
મોએલા હોય તેને મારીએ, મળતાશું મળીએ. સંતો૦
ધીનો ઘડો અગ્નિ ધર્યો, ગલતી ના કરીએ;
ચારે કળા વચે જાળવી, ઘોગા મેલીને કરીએ. સંતો૦

ઘટમાં ગીરધર ગાઇએ, ભાવશું હેતે ભળીએ;
અજ્ઞાને ઓળખ્યા વિના, ધારણા શી ધરીએ. સંતો૦
શીર સાટે મોઘું મળે, તેનો ધોકો ન ધરીએ;
જો શીશ દીએ આપણું, તો આપો આપમાં ભળીએ. સંતો૦
એલે પદલીઓ અનુભવી, કો અંતરની આશે;
ગુરૂ પ્રતાપે કહે અખો, પ્રેમ જ્યોત પ્રકાશે. સંતો૦

VI. From the *Chhappas.*

૧.

સુતર આવે તેમ તું રહે, જ્યમ ત્યમ કરિને હરિને લહે;
વેષ ટેક છે આડી ગલી, પેઠો તે ન શકે નિકળી;
અખા કૃત્યનો ચડશે કપાય, રખે તું કાંઇ કરવા જાય.

૨.

ખટ્દર્શનના જુજવા મતા, માંહોમાંહી ખાધા ખતા;
એકનું થાપ્યું બીજો હણે, અન્યથી આપને અધિકો ગણે;
અખા એ જ અંધારો કુવો, ઝગડો ભાંગી કોય ન મુવો.

૩.

સમજી રહે તો સઘળો લાભ, કાયકલેશે વાધે ગાભ;
હું માને તો હોય સંતાન, આતમતાનું થાએ જાન;
અખા હરિ જાણી હું ટાળ, જન્મ કોટિની ઉતરે ગાળ.

૪.

હું ટાળી અછતો થઇ રહે, હરિ પ્રભા માંહેથી વહે;
પોતાપણેથી જે નર ટળે, અણુઆયાસે હરિમાં ભળે;
અખા વાત સમજી લે વિધ્યે, જ્યાં છે ત્યાં આકાશ જ મધ્યે.

૫.

પડે નહીં જે પૃથ્વી સુવે, કને નહીં તે કહો શું ખુવે;
ટાઢું ઉનું નોહે આકાશ, પાણીમાં નોહે માંખણ છાશ;
બ્રહ્મજ્ઞાન એવું છે અખા, જ્યાં નહિ સ્વામી સેવક સખા.

છપ્પા.

૬.

એક નહીં ત્યાં બીજું કશું, જાણું નહીં શું વાસો વસું;
પંચ નહીં ત્યાં કેની શાખ્ય, વણ રસના અચખ્યો રસ ચાખ્ય;
અખા સમજી તો સમજી જુવે, બાપના બાપને ઘેલાં રુવે.

૭.

આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણવૈષ્ણવ કીધા ઘણી;
બારે માસ ભોગવે એ એય, સૌને ઘેર આવી ગઈ રેય;
અખા હરિ જાણે જડ જાય, નહીં તો મનસા વાચા પેશી ક્યાંય.

૮.

પોતાનાં પડખાં નવ જુવે, હાડ ચામડાં મૂરખ ધુવે;
શુદ્ધ કેમ થાય જો ચામડું, મોટું માંહે એ વાંકડું;
હરિ જાણ્યા વિના ભૂલ્યા ભમે, અખા પાર ન પામે ક્યમે.

૯.

ઇશ્વર જાણે તે આચાર, એ તો છે ઉપલો ઉપચાર;
મીઠાં મહુડાં માન્યાં દ્રાખ, અન્ન નોય અન્નમાંની રાખ;
સોનામુખી સોનું અખા નવ થાય, આંધળી પાથરતાં વાણું વાય.

૧૦.

ગુરુ થઈ બેઠો હોંશે કરી, કંઠે પહાણ શકે ક્યમ તરી;
નાર નાનડી હવું પ્રસૂત, વળતી વાધે નહીં અદ્ભુત;
શિષ્યને ભારે ભારે રહ્યો, અખા એમ મૂળગેથી ગયો.

૧૧.

પોતે હરિ નહીં જાણે લેશ, કાઢી બેઠો ગુરુનો વેશ;
સાપને ઘેર પરોણો સાપ, મુખ ચાટી ચાલ્યો ઘેર આપ;
એવા ગુરુ ઘણા સંસાર, તે અખા શું મૂકે ભવ પાર.

૧૨.

તું તારું સમજીને બેશ, કાં ચોળે દિલે પ્યારી મેશ;
તુંબડું ત્યમ માંહેથું મરે, જે લઈ પેશે તે સૌ તરે;
તરુવર ફળ દેવા નવ જાય, અખા આવી જાચે તે ખાય.

૧૩.

પહેલો તું પરમારથ પ્રીછ, પછે ગુરુ થાવાને ઇચ્છ;
પારો મુવો તે રોગ નિર્ગમે, પછે ભોજન ભોળું તે જમે;
ત્યમ નિરાશે મળે નારાણ, અખા તું પહેલે એવું જાણ.

૧૪.

આપે આપ પૂરણ બ્રહ્મ હરિ, પોત પસાર્યું રચના કરી;
ચૈતન્ય બ્રહ્મશલાનું ચિત્ર, ઋષિ જક્ષ માનવ પશુ પિત્ર;
થાય જાય એ માયાભેદ, અખા ચૈતન્ય નોહે ઉચ્છેદ.

૧૫.

સુધું સમજી સુખિયો થા, મૂકી આપ ઇશ્વિરમાં જા;
ધર્મ અર્થ મોક્ષ ને કામ, એ માયા પગ મૂક્યાં ઠામ;
નિઃસ્પૃહી તે નિરાળો રહે, અખા લાલચીઓ લીધે વહે.

૧૬.

સમજે ત્યાં અવળું છે તાન, બીજું ઇચ્છે એહ જ જાન;
સોના માંહે બીજું ભળે, મૂળ રૂપ તેનું જ્યમ ટળે;
જ્યમ છે ત્યમ એ છે આતમા, અખા કેની એવી છે ક્ષમા.

૧૭.

કવિતા ઘણા કવિ કવી ગયા, અદ્યાપિ કવે પ્રત્યક્ષ રહ્યા;
વળી આગળ કવસે બહુ કવિ, મનની વૃત્ય જોજો અનુભવિ;
અખા મનાતીત ત્યમનું ત્યમ, મનની વૃત્તિમાં મનની ગમ.

૧૮.

જ્ઞાનીની કવિતા ન ગણીશ, કિરણ સૂર્યનાં કેમ વરણીશ;
શબ્દ તણો છેડો કેમ થાય, આકાશને કેમ તોળ્યું જાય;
એવું વચન અણુલિંગીતણું, અખા નહિ કોઇ પર આપણું.

૧૯.

સ્થિતિ નહીં આપાપરતણી, પિંડ બ્રહ્માંડનો થાએ ધણી;
અચળ્યું સરખું દીસે આપ, ભૂત ભવિષ્યનો નોહે થાપ;
અખા જોતાં ચિદઆકાશ, આવિર્ભાવ વિના શ્યો નાશ.

૨૦.

જો ઉપજે તો ભલો વૈરાગ્ય, બીજાં કૃત્યનો ન છબે પાગ;
હેલામાં હરિ પામે વેદ, જો ઉપજે સાચો નિર્વેદ;
જ્યમ ફુલ પાછળ ફળ નિદાન, અખા વૈરાગ્ય તે પરમ નિધાન.

૨૧.

સત્ય વૈરાગ્ય શામીનું હદે, મહા પુરુષ સર્વે એમ વદે;
જે વૈરાગ્ય દેખાડે કરી, એ તો મનકેરી મશ્કરી;
પલકે પલકે પલટે ઢંગ, એ તો અખા માયાના રંગ.

૨૨.

સૂરજ તેમ સાચો વૈરાગ્ય, પડતાં ન જુએ જાગ્ય કુજાગ્ય;
સહુને તેજ કરે તે સહી, પડછાયો પોતામાં નહીં;
જ્યાં ઉપજે સાચો નિર્વેદ, નોહે અખા ત્યાં ભેદાભેદ.

૨૩.

ગોળે મરે કાં શોધે વખ, તપી ભમી કાં પામે દખ;
ફરતા ફરતા દીસે ઘણા, જેમ તાતી વેળુમાંહે ચણા;
અખા ઉઠી જો અળગો પડે, વસ્તુ વિચાર સદ્‌ગુરુથી જડે.

૨૪.

હેત વિના પ્રવૃત્તિ વધે, હોંસે કુબુદ્ધિ બેસે ગધે;
દેખાદેખી સહુ કોઈ કરે, કોણ જુવે જે શું છે સરે;
અખા જો વિચારી જુવે, રોતાં દેખી સહુ કોઈ રુવે.

૨૫.

ભૂતાં ભાંડ એક જોતાં શરુ, લાગ્યો અગ્નિ કહાવ્યું ઠીકરું;
તેમ જીવ શિવ વસ્તુગત એક, અહંતા કેરી લાગી ટેક;
અખા જીવ અહંતા ભાગ, ઉજ્જ્વલમાં જેમ કાળો ડાઘ.

૨૬.

પૂરો તે જે પૂરણ લહે, બીજા વેહતા કેડે વહે;
જે નર દેખે સઘળે હરિ, પૂર્ણ ભક્તિ તો તેણે કરી;
જ્યાં જેવો ત્યાં તેવો રામ, અખા સઘળાં એના નામ.

૨૭.

ધીર ધીર મન ધસતું રાખ, કર્મ શાસ્ત્રની ન પૂછે સાખ;
આગળ મને વિષયે લાલચી, તેને બ્રહ્મ દેખાડે રચી;
અખા મોટું છે એ વાંકડું, જેમ કરડ્યું વિંછીએ માંકડું.

૨૮.

હું નહિ ગુણ ઇંદ્રિ દેહવાન, પ્રકૃતિ પુરુષનું નહિં મુજ માન;
મુજમાં સહુ, હું સર્વાતીત, હું છું ત્યાં નહીં દ્વૈતાદ્વૈત;
અખા એમ સમજી રહે જેહ, જિવન્મુક્ત યોગેશ્વર તેહ.

૨૯.

પૂરણતામાં સર્વ સમાય, નદીવડે સાગર ન ભરાય;
જેમ દાવાનળ બાળે સર્વ, તેમ જ્ઞાનદીપ દહે સર્વ;
દેહવિકાર હરિજનને કશા, અખા જેહની મોટી દશા.

૩૦.

અણુલિંગી હરિજનની કળા, કર્મ ન બાંધે આવી બલા;
અહંતા પોત વિના નોહે ભાત, દિવસ વિના તે શેની રાત;
લૌકિક લેખું રહે લોકમાં, અખા જિત નહિં ફોકફોકમાં.

૩૧.

રૂડું જાણી નથી રાખવા, કૂડું જાણી નથી ત્યાગવા;
તન તપાસી મુજને શોધ, બાહ્ય ઉપચાર મૂકી બુધ બોધ;
તજ્યા ભજ્યાવણુ તે યોગેશ, અખા જો માને ઉપદેશ.

૩૨.

તજતાં ભજતાં નહિ પૂરવે, જૂનું તજ્યે મન લાગે નવે;
જ્યાં જેવો જીવ કાઢે વેશ, તે સાથે મન કરે પ્રવેશ;
મનની રીત જે ગુંથે જાળ, કાઢ અખા આતમની ભાળ.

૩૩.

હરિ જાણીને સુવે નચંત, સુલભ મારગ સમજ્યા સંત;
સનકાદિકે ન ભજ્યો પ્રપંચ, જનકાદિકે ન તજ્યો રંચ;
તજવું ભજવું તે સંસાર, અખા સમજતાં આવે પાર.

૩૪.

સર્વાતીત શ્રુતિ કહેતા હવા, માયા રંગ બીજા નવનવા;
મનને જોડ માયાશું ઘણો, કરે ઉપાય તે ભજવાતણો;
વસ્તુ વિષે છે મનનો અંત, તેહ અખા લહે વિરલા સંત.

૩૫.

હું નહીં, તું નહીં, તે કહેવાય, જે જોતાં જોનારો જાય;
ત્રણ પ્રકાર વિના જેમ તેમ, તેથી હેઠો મનનો વેમ;
નહીં પદાર્થ જોવા ઝીલવા, અખા સરખું છે નહિ પ્રીછવા.

૩૬.

વસ્તુ અનોપમ છે તેમાંય, તો તે કહિએ કેમ ઉપાય;
ઉપમા સર્વ છે માયાવડે, તે ત્યાં કૈવલ્યે નહિ અડે;
અખા વસ્તુ ગુંગાનો ગોળ, ઉપમા તે માયાની ટોળ.

૩૭.

માયાના ગુણ કર્મ રૂપ નામ, માયાના ગુણ શ્વેત ને શ્યામ;
માયાને મારા પારકા, દેવ દાનવ બે માયા થકા;
માયાના ગુણ જ્યાં નવ છબે, તેને અખા તે કોણ આલંબે.

૩૮.

ક્ષર પિંડ ને અક્ષર આતમા, જે સમરચો સરજ્યો વાતમાં;
તત્ત્વ ચોવીશતણો સમુદાય, મુજવડે સહુ આવે જાય;
હું પૂરણ ચૈતનઘન એક, નામ રૂપ ગુણ કર્મ અનેક.

૩૯.

મહા વળગણી માયા પાપિણી, જેમ સેવતાં ડસે સાપણી;
સિદ્ધિ કાજે યોગી જન, થાવા અજર કરે છે જતંન;
મંત્ર અઘોર ખવાડે નર્ક, અખા ન દેખાડે આતમ અર્ક.

૪૦.

ઇંદ્રિય આથ નહીં હરિલિંગ, જીવને જોઇએ નાના રંગ;
રંગ ઢંગ માયામાં ઘણા, સૌકો સેવક માયાતણા.
અખા જીવતણી એ વજા, અજને ઠામે પૂજે અજા.

૪૧.

સૌકોની માયા છે માત, મળવા ન દીએ કેને તાત;
પિતાતણું વદન જે જુવે, માતાને ખોળે નવ સુવે;
તાત ભજંતાં આડી થાય, અખા સહુ માયાગુણ ગાય.

૪૨.

મુક્તિ વાંછવી એજ બંધન નામ, ઘડી માપતાં પ્રગટચો જામ;
વસ્તુ અમોઘ ઇંદ્રિયગુણવર્ત, માયાની જાણે સંસૃત્ય;
અખા વિચારે ત્યમનું ત્યમ, તો સમજે જો હોય ગુરુગમ.

૪૩.

જ્યમ સર્પે નર સમણે ડસ્યો, તે દેખે વેખે મરતક જશો;
મણિમંત્ર મેલી ઔષધિ, મૃત્યુ પામ્યો કરતાં વિધિ;
સર્વ મંત્ર ઔષધ ઉપચાર, જાગે અખા ટળ્યો સંસાર.

૪૪.

અણલિંગી કરતાની કથી, માંહી બહાર ચસમાને નથી,
તો તેજ બળ પોખે આંખ્યને, જો જો ભેદ યોગસાંખ્યને;
કહેતામાં તે સમજી જશે, અખા ગુરુનો કર શિર હશે.

૪૫.

જે બોલે ચાલે સાંભળે, કરતાયકો કેમાં નવ ભળે;
નર નારી ને નપુંસકલિંગ, જળચર થળચર ખેચર અંગ;
કર્ત્તા ભર્ત્તા હર્ત્તા જેહ, અખા ભક્તા જે જાણે એહ.

૪૬.

પૂજ્ય તેને સમજી ઓળખી, જે વચને વચને ટાળે દુઃખી;
નરવેશે હરિ પૂરણ બ્રહ્મ, સુકતે કરી સમજાવે મર્મ;
ગુણાતીત ગુણ અંગી કરી, અખા આપ સમજાવે હરી.

૪૭.

પૂજંતાં પ્રતિમા ગુણ સેજ, પણ બોલતી મૂર્ત્તિમાં હરિ છેજ;
જડમૂર્ત્તિ મુખ બોલે નહીં, ચેતન કે તુજ સેવા સહી;
પિંડ ન જોઇશ જોજે વસ્ત, અખા મળે હરિ હસ્તેહસ્ત.

૪૮.

અખિલ જગત્ મૂર્ત્તિ રામની, મહા જ્ઞાનીની મૂરત કામની;
જડથી ચૈતન મૂરત ભલી, જ્ઞાની મૂરત સર્વોપરી;
કારણ તેનું એક વિશેષ, અખા હું ન મળે જ્યાં શેષ.

૪૯.

પૂજાનો એ ભાળે ભેવ, જે પૂજી નિપન્યા શુકદેવ;
જનક વિદેહી સેવ્યા દ્વિજે, તે બેઠા જ્ઞાનીને ધ્વજે;
અખા જ્ઞાનીનો મહિમા ઘણો, ઇશેઇશ રખે કોઈ ગણો.

૫૦.

ભક્તિ એકાસી પૂરી થઈ, બ્યાસીમી બુદ્ધિ આવી રહી;
તેવો ભક્ત જ્ઞાનીને ભજે, નવની કાશ નહિ રહે રજે;
પંચ કરે તે સૌકો કરે, અખા એવું વિરલા મન ધરે.

૫૧.

સોળે અંશે હરિ જાણી હૃદે, જેની વાણી બીજું નવ વદે;
જેમ અગ્નિથી દીવો થયો, દીવામાં દાવાનલ રહ્યો;
તે માટે હરિજન સ્વે હરી, અખા રખે કો પૂછો ફરી.

૫૨.

તીર્થ કોટિ હરિજનને ચરણ, કૃપા હશે તે જાશે શરણ;
બારે કાળે હરિજનને હૃદે, હરિ બોલાવે તે જન વદે;
મહા મોટા જનનો પ્રતાપ, અખા થાય હરિ આપેઆપ.

૫૩.

જો મુક્તિ વાંછે માનવી, તો એ કાશી એ જાહ્નવી;
પ્રગટ મુક્તિ આપે હરિદાસ, હરિ દેખાડે સર્વાવાસ;
અખા નહીં ઉધારે પડી, હરિજન મુક્તિ આપે રોકડી.

૫૪.

રામ રડવડતાં કેહેને મળ્યો, ઘેલો તે ઘર સુખથી ટળ્યો;
હરિવણ જાણે ક્ષેપણ કાળ, ઘોયે હીર ન થાયે વાળ;
હું મારું ખોયાશું કામ, મળે અખા ઘર બેઠાં રામ.

૫૫.

છળ નિંદા જો નહીં વિસરે, ખડિયો કાંધે શું નિસરે;
મન જાણે હું પાવન થયો, પણ રેખ દોષ પેલો નવ ગયો;
અખા પડી એ સઘળી વેઠ, જો નહીં લાધી હરિની પેઠ.

૫૬.

હેતેશું હરિજનને મળે, મૂકી માન માર્ગમાં ભળે;
હરિની તું પ્રીછી લે પેર, પછી ફર કે બેશી રહે ઘેર;
અખા આ તંન જોને હાડ, દહી મથી ઘી અળગું કાઢ.

૫૭.

એમ સમજે તે પામે પાર, હરિથી બીજો તે સંસાર;
તપ ત્યાગે કરી તીરથ ફેર, વને તપે બેસી રહેજે ઘેર;
કાળા ધોળા સઘળા કેશ, અખા હરિ જાણીને બેશ.

૫૮.

લોભે લોક બડાઈતણો, ઊંદર કાજે ડુંગર ખણો;
આગળ એક રીઝવવું મન, તેને કાજે બહુ જતન;
અખા શું છે કીધે થવા, વ્યસની ચાલ્યો ખાવા હવા.

૫૯.

જે કરતવ મોટા આદરે, કરતાં દેખી સૌ કો કરે;
માયા મન નિરંતર સાવ, સૌ બેઠા પણ એક જ નાવ;
અખો તેહને મોટો વદે, જેને રામ રમે છે હ્રદે.

૬૦.

ધન્ય તને કોય મોટો કુળે, કોય વિદ્યા કોય ખાંડા બળે;
એ મોટમ સઘળી જાય ટળી, આતસબાજી પલકે બળી;
અખા કારણ વિના વડપણ વડું, જેમ અલ્પ મૂલે તારે તુંબડું.

૬૧.

કૃત્યે ન મળે વસ્તુ અમૂલ, મટે જાડ્ય તો ભાગે ભૂલ;
કોય શૂર કોય દાતા દયા, કોય તપસી સતવાદી થયા;
સૌને જોડ અધિક થઇ મળે, અખા વસ્તુથી સૌ કો ટળે.

૬૨.

સાચી વાત ન માને રગે, સૌ લાગ્યા માયાની ઠગે;
પ્રત્યક્ષ દૈવ પોતામાં વસે, મૂરખ સામો જાણી ધસે;
જેમ છે તેમ ન શકે ઓળખી, અખા શી પેરે થાશે સુખી.

૬૩.

ચૂસે અસ્થિ શ્વાન મહા દુઃખે, નિસરે રુધિર પોતાને મુખે;
રાતો રંગ દેખી મલકાય, પણ કારણ પડ્યું પોતામાંય;
સઘળે રચ્યાણું તારું મન, અખા ગમે તેમ કરે જતન.

૬૪.

શબ્દતણી માંડી છે જાળ, ચાળા કરે છે માયા કાળ;
ચણ સૂકે માંહી ફળકામના, મોહ્યા પશુ પડે દામચામના;
ત્રણ ભુવનમાં એક પારધી, અખા કોક ઊગરે સારધી.

૬૫.

જ્યારે ઊપની મન કામના, ત્યારે ફેર પડયા ગામના;
સેજે નર થાયે નિષ્કામ, તો નથી લેવા જાવો રામ.
જેમ સૂર ઉગેથી વાદળ ટળ્યું, અખા ધામ દિસે નિર્મળું.

૬૬.

અર્થ સમજે છૂટે અનર્થ, જ્યમ અળગો છોડી નાંખ્યો રથ;
કટકે નામ જૂજવાં સહી, પણ વેલ વચ્ચેથી દિસે નહીં;
અખા દેહ ગુણના વ્યાપાર, વાસ્તે તું રાખે નિર્ધાર.

૬૭.

સ્વામીનું પદ સર્વાતીત, જે કોય સમજે આતમ રીત;
ચુંબક દેખી લોહ ચેતન થાય, ચુંબક તેમનો તેમ છે પ્રાય;
ત્રણ ગુણ તેમ છે દેહ વ્યાપાર, અખા આત્મા આપ વિચાર.

૬૮.

દેશ કાલનો મહિમા ક્રમ, ભાવ ભેદ નહીં પદ પરમ;
સત્ય જુગ ત્રેતા દ્વાપર કળી, લઘુ દીર્ઘ હસ્તે આંગળી;
અખા હાથ ચેતન તેમ એક, એમ સમજવો વસ્તુવિવેક.

૬૯.

હીસે મન જુગ મહિમા સુણી, અદકે ઓછે નહિ કોય ધણી;
જુગના જુગ છે વર્તમાન, કયાં રે જપ તપ યજ્ઞ ને ધ્યાન;
અખા એ માયા વિસ્તાર, ચારેના ઉદરમાં ચાર.

૭૦.

મુક્તિબંધ નહીં જુગ માટ, અણુજાણ્યા જીવ બાંધે ઘાટ;
સાઠ સહસ્ર સાગરના તન, થયા અવગતિયા પામ્યા પતન;
ત્યારે અખા કલિજુગ ક્યાં હતો, એ બારે કાળ માયાનો મતો.

૭૧.

અચાનક જ્ઞાન ઉપજે એમ જાણ, કાંઈ દેશ કાળનું નહીં પ્રમાણ;
જેમ અકસ્માત્ પડે પર્જન્ય, ઋતુ કુઋતુ નહીં મેઘને મન;
વય-વર્ણ દેશ કાળ જ કશા, અખા જ્ઞાનની મોટી દશા.

૭૨.

ધર્યા અવતાર ચોવિશે વિષ્ણુ, તેમાં પૂરણ બ્રહ્મ કહાવ્યા કૃષ્ણ;
તેથી બળિયા બીજા હતા, માનવ દાનવ બહુ દેવતા;
છતે પિંડે કેવળ કૃષ્ણ રહ્યા, અખા અધિક તે તેણે કહ્યા.

૭૩.

કૈવલ્યને આધારે સહુ, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ જ બહુ;
સહુ તેમાં થઈ રહે જાય, અદકી ઓછી વસ્તુ ન થાય;
તું તદ્રૂપ વિચારે અખા, બાકી શબ્દ સઘળાં મોં રખા.

૭૪.

વારંવાર માનવદેહ નથી, પામ્યો તો ચેતે ઘરથી;
જ્યારે જર્જર થાશે અંગ, ઇંદ્રિય મૂકી જાશે સંગ;
ત્યારે અખા જપમાલા ગ્રહે, ભાંગ્યે ઘડે પાણી કેમ રહે.

૭૫.

અવસર ચેતે તે નર ભલો, શરો જેમ ઝુઝે એકલો;
મહારથી તેમ સાચા હરિજન, મનમાં નાણે તન કે ધન;
જેમ તેમ કરી સારે નિજ કાજ, અખા જાઓ કે રેજો લાજ.

૭૬.

વૃદ્ધ થયો વંઠયું મન તન, ઉપાય ટળ્યો ને ખુટયું ધન,
ત્યારે ધર્મ સાધવા જાય, કોહ્યું કાપડ સોદો થાય;
અખો ભજી નહીં જાણ્યો નાથ, ભોંયે પાડયા ચારે હાથ.

૭૭.

હરિમણિ કંઠે પોતાને અમૂળ, તે પડયો જાણી બહાર ખોળે ધૂળ;
ત્યાં કર્મ કાચની કણિકા જડી, તેને વ્યસને લાગ્યો કાઢે હડી;
અલ્પ પ્રાપ્ત ને અતિ આયાસ, અખા ન જાણે આતમ પાસ.

૭૮.

વણ સમજે સબળો સંસાર, સમજે જાયે સઘળો ભાર;
જેમ જેમ સાચું માને જન, તેમ તેમ વાધે દંને દંન;
અખા પ્રેત બીહીનાને ખાય, ધીરજવાન તે કુશળો જાય.

૭૯.

એક અફીણ બીજો સંસારી રસ, અધિક કરે તેમ આપે કસ;
જેમ જેમ અધિકું ખાતો જાય, અંગે અકલે હીણો થાય;
જો મૂકે તો મુવે સરે, નહીં તો અખા તે ખાતો મરે.

૮૦.

ત્યમ એ ભોગતણો સંસાર, જીર્ણ થયો તો પડિયો આહાર;
નવો નીપજે તેમ લાગે સ્વાદ, તો કેમ જાએ ભવની બ્યાધ;
અખા ખસ જેમ સંસાળ્યે થાય, ઘસી ફેદી તો સમૂળી જાય.

૮૧.

જાય સમૂળો તેમ સંસાર, કરતાં આત્મા તત્ત્વ વિચાર;
અન્ય ઉપાય નથી એ જવા, સામા બંધ બંધાએ નવા;
કર્મ કરતાં નાવે છેક, અખા વિચારે ન મળે શેષ.

૮૨.

સાધન લખિએ વેદ પુરાણ, અદ્વૈતની ઉપજવા જાણ;
ધ્યેય ધ્યાતા જાણવાં એક, નવધા ભક્તિનો કીધો વિવેક;
ત્યારે અખા પટ ઉજ્જવળ થાય, ભક્તિ વૈરાગ્યે દ્વૈત પળાય.

૮૩.

ચૈતન્ય બ્રહ્મ સદોદિત સદા, સેજ કલ્લોલ કરે કે ચિદા;
નાટક ચાલ્યું જાય સદાય, કો કહે કર્મ કો કહે માય;
પણ એવાનું એવું અખા, વચે અણછતી કરે પખપખા.

૮૪.

અંત જુઓ જેની નહીં આદ્ય, કોયે કાળ પડે નહીં બાધ્ય;
નિત નિત થાતું જાય નવું, કો ન કહે મુજ આગળ હવું;
અખા વિચારી જો એહને, પણ વળગીશ નહિં તું દેહને.

૮૫.

જ્યારે જગત વિચાર્યું જને, તે ઉઠ હાથને ન રહે તને;
દિસે સ્વતંત્ર ભૂતમાં ભૂત, અદકું ઓછું નહીં અદ્ભૂત;
અખા વિચાર વિના સંસાર, જો સમજે તો ઘરમાં પાર.

૮૬.

જન કોય ભૂખ્યો ઊંઘી ગયો, કરે આહાર સ્વપ્નવશ થયો;
ભક્ષ કરે પણ માંહે ભૂખ, હાલીને હાલી રહે કુખ;
તેમ અખા સઘળો સંસાર, ત્રિગુણ ભોગનો કરતો આહાર.

૮૭.

પ્રત્યક્ષ મૂકી જુવે પરોક્ષ, કર્તવ્યને શિર મૂકે દોષ;
સભર ભરાઈ રહ્યા છે નાથ, હિંડતા લાગે હરિને હાથ;
અખો કહે ફેરવવું મન, જો જાણો તો જાણો જન.

૮૮.

અહંકાર વિચારે કર્યો નિરધાર, હરિસાગરનો જોઇયે પાર;
અહંકાર પાર કાઢવા ગયો, વિચાર વિચારી બેસી રહ્યો;
પાર કાઢતાં અહંકાર ટળ્યો, વિચાર અખા વર્ત્યો હરિ ભલો.

૮૯.

મળે વિચારે હરિ તે ખરો, બીજાં સરોડાં કાં સાંભરો;
કૃષ્ણ ઉદ્ધવનો એ નિરધાર, સ્વરૂપ મારું લહે સદ્વિચાર;
ગુણ ગુણને કાજે અવતરે, અખા દ્વૈત નોહે માહરે.

૯૦.

જેને જગત માને હરિ કરી, તે કૃષ્ણે ગીતા ઉચરી;
અર્જુન મહારે નહીં અવતાર, ગુણ ગુણ થું વરતે નિર્ધાર;
મારું ને હું બે જ્યાં નહીં, તે જ શકે અખા મુજ લહી.

૯૧.

હરિના હોય તે હરિને લહે, બીજા હરિની મોટપ કહે;
સાગર ઉદર માંહેલો મર્મ, માલમ જાણે જે કુળધર્મ;
બીજા જળવડે કરે વ્યાપાર, અખા જ્ઞાનિજન લે નિર્ધાર.

૯૨.

હરિ સેવકને કો હરિપુત્ર, કુંવરનું બાંધ્યું ઘરસૂત્ર;
સેવક તે જાણે નિજ દાસ, આપ અન્યને રાખે પાસ;
આત્મ જ છે તો એક આતમા, ત્યાં અખા કેની શી તમા.

૯૩.

તાત્પર્યમાં તાણા તાણ, સેજમાં નહિ વૃદ્ધિ ને હાણ;
સેજ તેજ સ્વે હરિનું રૂપ, તાત્પર્ય તે જીવ સ્વરૂપ;
અખા તે માટે સેજ જ સાર, ચૈતન્ય તે ઈશ્વર નિર્ધાર.

૯૪.

માયા મૂકીશ મા તું અખા, નવરો થઇને સુઇ જા;
મરતાં પહેલો જાને મરી, અણહાલ્યું જળ રહે નીતરી;
ત્યાં કર્મરૂપિયાં ધાલ્યાં ઢોર, મેલું મન અંધારું ઘોર.

૯૫.

ઉન્મત્ત મનને યોગ સાધવો, જો કર્મ ઓધ કરે નહીં નવો;
જેમ છુટી ધેનુ મારતી ફરે, અંધારે બાંધે ટેવ વિસરે;
અખા તે જાણી કર્યો ઉપાય, ત્યાં સિદ્ધિરૂપી લાગી બગાય.

૯૬.

જેમ છે તેમ રહી શકતો નથી, જીવને ટેવ પડી ધરથી;
અંતર્ભૂતને પ્રેરે માય, સંકલ્પ વિકલ્પ મન કરતું જાય;
અખા એ બીજો અહંકાર, આપ નહીં તો નહીં સંસાર.

૯૭.

અંતર ઉપજી મોટી બલા, હું ભુંડો ને હરિ તે ભલા;
એ આરોપણુ બેને વિષે, એને વેદ માયા કરી લખે;
અખા ઉપજતું રહે જો એહ, પ્રાયે જાણે કૈવલ્ય તેહ.

૯૮.

અદ્બદમાં ઉપજે તે જીવ, જીવના કલ્પ્યા ઇશ્વિર શિવ;
જ્યારે જંતે તપાસ્યું આપ, રજ્જુ નહિ તો શેનો સાપ;
અખા તેમનું તેમ સદાય, બંધ મોક્ષ વણસમજ્યામાંય.

૯૯.

સુજ વિના સઘળાં સાધંન, વાધે અદકાં દંનેદંન;
ધાણીનો બળદ ઘરમાં ફરે, દશ ડગમાંહે થાકી મરે;
એમ અખા સઘળો સંસાર, સમજ વિના નહિ પામે પાર.

૧૦૦.

પ્રભુ પામવા મારગ એક, સદ્ગુરુ શરણે જ્ઞાન વિવેક;
બીજા મારગ કોટાનકોટ, રહે આવર્યા ગુણની ઓટ;
અખા નૌકાના મુખક જથા, વાર પાર ન જાણે કથા.

૧૦૧.

દર્શન ભેદ દાવા મત ઘણા, ગઢ બાંધી રહ્યા આપ આપણા;
એક એકપે હુંકી રહ્યા, હું પામ્યો બીજા વહેતા ગયા;
અખા નાટકની એવી રીત, મન લાગે છે દ્વૈતાદ્વૈત.

૧૦૨.

જે છે તે ત્યાં આપોઆપ, બીજે તે નારાયણ થાય;
સમી સમજ સમજ્યા નહિં સૌ, આપાપણા મત તાણે બૌ;
અખા ચાલ્યો મત માયાતણો, દ્વૈત અભ્યાસ સૌને છે ઘણો.

૧૦૩.

પંડિત ડાહ્યા વિચારો સાત, પણ સાત વાતની એક જ વાત;
જો પ્રગટ હરિ વસનારા થાય, ત્યાં સાધન ધર્મ ન જુવે કાંય;
અખા સાધન બીજાં જે બૌ, કાળ કર્મ કર સોંપ્યાં સૌ.

૧૦૪.

ભણે ગણે હરિ નાવે હાથ, દાન તપસ્યા કાળને સાથ;
વ્યાકરણ વેદ સમાધિ અભંગ, જોતાં સર્વ માયાનું અંગ;
અખા અણલિંગી પદ અનૂપ, જ્યાં ધ્યેય ધ્યાતા ન રહે રૂપ.

૧૦૫.

વચ્ચે લહરી તરંગ બુદબુદા, બિંદુ વિકાર ઈંદુને નહિ કદા;
એમ પરમાત્મા જાણે પિંડ, તે પરમાત્મા જાણે બ્રૂમંડ;
મહા વિચાર વિચાર્યો અખે, જે ગગનચંદ નાવે જલવિખે.

૧૦૬.

પ્રાય પ્રપંચ આળ પંપાળ, તેતણાં પંડિતે ગુંથ્યાં જાળ;
શ્લોક સુભાષિત મીઠી વાણ, તેણે ભોળ્યા કવિ અજાણ;
કહે અખો મર્મ સમજ્યા પખે, સંસ્કૃતનું પ્રાકૃત કરી લખે.

૧૦૭.

કવિએ શક્ય જણાવા કાજ, ગાજે જેમ રોહેણીનો ગાજ;
વૃષ્ટિ થવાને નવ ગડગડે, સામો અવધ્યથો પાછો પડે;
મિથ્યા સંસાર કવિ સાચો કવે, રખે અખા તું એવું લવે.

૧૦૮.

પૂજાવા મનમાં બહુ કોડ, શબ્દતણા જોડે છે જોડ;
ભૂખ્યો નર બહુ તક્ર જ પિયે, જાણે ઉદર ભરી પુષ્ટિ પામિયે;
તેણે પ્રાય નહીં ને લાધે રોગ, એમ અખા નોહે આતમભોગ.

૧૦૯.

કવિ થઇને અધિકું શું કવ્યું, જોતાં નહીં બ્રહ્મ અણચવ્યું;
રાગ દ્વેષની પૂંજી કરી, કવિ વ્યાપાર બેઠો આદરી;
તેમાં અખા શું પામે લાભ, વાએ ગયો જેમ સ્ત્રીને ગાભ.

૧૧૦.

ઘણા કૃત્ય કર્યાં મેં બાહ્ય, તોય ન ભાંગી મનની દાહ્ય;
દર્શન વેષ જોઈ બહુ રહ્યો, પછે ગુરુ કરવા ગોકુળ ગયો;
કહે અખો હું ઘણુંએ રટ્યો, હરિને કાજે મન આવટ્યો.

૧૧૧.

ગુરુ કર્યા મેં ગોકુળનાથ, ગુરુએ મુજને ઘાલી નાથ;
મનન મનાવી સદ્‌ગુરુ થયો, પણ વિચાર નગરાનો રહ્યો;
વિચાર કહે પામ્યો શું અખા, જન્મ જન્મનો ક્યાં છે સખા.

૧૧૨.

બહુ કાળ હું રોતો રહ્યો, આવી અચાનક હરિ પ્રગટ થયો;
ત્રણ મહા પુરુષ ને ચોથો આપ, જેનો ન થાએ વેદે ઉથાપ;
અખે ઉર અંતર લીધો જાણ, ત્યાર પછી ઉઘડી મુજ વાણ.

૧૧૩.

પરાત્પર બ્રહ્મ પ્રગટ થયા, ગુણ દોષો તે દિનના ગયા;
અચ્યુત આવ્યાનું એ એંધાણ, ચવ્યું નચાવે અખો અજાણ;
જે નરને આત્મા ગુરુ થશે, કહ્યું અખાનું તે પ્રીછશે.

૧૧૪.

સકળ લોક ત્યમ જ્ઞાતા પુરુષ, એમ જાણે તે નર છે મૂરખ;
દેહવિષે સૌ સરખા ગણે, જેમ કંચન તાર ત્રાપડમાં વણે;
અખા અમૃત તે પાણી નોય, રસ જાણી ગણશો મા તોય.

૧૧૫.

જ્ઞાનીનો લક્ષ પરપંચ પાર, જેમ નાવ ચાલે ધ્રુવને આધાર;
વણ વાળી જેમ વહે છે નદી, આવી મેલાણ કરે ઉદધી;
જેમ દીપક કેરી ગતિ ગગન, એમ પરબ્રહ્મમાં અખા તું ગણ.

૧૧૬.

પરાપાર પરમેશ્વર વસે, સેજે સહજ ત્યાંથો ઉલ્લસે;
આપે આપની પામે ભાળ, ત્યારે જાય જગતજંજાળ;
અખા વાત એ સાચી જાણ, તેહ વિના મનરખતી વાણ.

૧૧૭.

કામ સકળ હરિથી નીપજે, પણ હરિ શિર પોતે નવ લે રજે;
જીવથકી કાંઈ નવ થાય, હું હું થૈ ફોગટ બંધાય;
શકટ તળે જેમ ચાલે શ્વાન, એમ અખા ધરવું સૌ માન.

૧૧૮.

ભલું જાણુ તો હરિમાં ભળ, વાંકો જાતો વાટે વળ;
કર્મ કરે ને ફળની આસ, એ તો હરિમાર્ગમાં મેવાસ;
લોભે લાગો ચાલે ગામ, અખા સુવાનું નાવે* ઠામ.

૧૧૯.

ખરા વગુતા પંડિત જાણુ, કર્મતણું બાંધ્યું બંધાણુ;
ભણી ગણી થઈ બેઠા પૂજ, પણુ અળગું રહ્યું આત્માનું ગુજ્ઝ;
ભેદ ન લહ્યો વાંચ્યાં ફાંકડાં, કાળે અખા ફેરવ્યાં માંકડાં.

૧૨૦.

અંતર રહે અકર્તા થઈ, ત્યારે કર્મ કરતાં લાગે નહીં;
તેમ ભાંજે ઘડે સેજે સંસાર, પણુ અકર્તા રહે કિરતાર;
હરિજન અખા હરિલક્ષણે રહે, બાહ્ય ઇંદ્રિય વિષય સર્વ ગ્રહે.

૧૨૧.

દેહદમન મુંડાનું કર્મ, મૂરખ જાણે માંડ્યો ધર્મ;
પીડે પિંડ તે પેટને કાજ, કાયા કશી જાચે મહારાજ;
વિષે વળૂંધ્યો વ્યસની થયો, અખા આત્મપરિચય ગયો.

૧૨૨.

ભકત જકતને વેર સદાય, હરિજન આપ્યું હરિનું ખાય;
દ્રવ્ય હરિ ને હરિ દાતાર, વેહેતાગરો જીવ વહે ઉપકાર;
એમ જાણે દીધે હરિ ફળે, અખા અહંકારે આણું વળે.

૧૨૩.

હરિના હો તો હરિ ઓળખો, વણુચાખ્યું બીડું કાં ભખો;
સ્વાદ ન આવે રંગ ન થાય, તેમ ભકત ભકત કહિ લોકો ગાય;
જ્યાં હું હુવો ત્યાં હરિ તો ખરો, વંદો તેની નિંદા કાં કરો.

૧૨૪.

જેમ મચ્છ પ્રત્યે માછી દે દાન, તેમ દમે ભકત દુભાય ભગવાન;
લોક લોભ ઉપાય બહુ કરે, જેમ જમતાં રમતાં સુખ સરે;
તે દેખી ન શકે સંસાર, કરે નિંદા અખા લે શિર ભાર.

૧૨૫.

ભકત તો તે જે પ્રીછી ભજે, ફોતરાં ભાંગે નહીં તાંદુળ તજે;
સર્વાવાસ લહે હરિ મળે, નહીં તો બેઠો કંકોડી દળે;
એક સ્વામી સઘળે વિસ્તરો, એમ અખા જાણો તે કરો.

૧૨૬.

ખટપટને ખટપટવા દે, તું અળગો આવી પ્રીછી લે;
જંગી ઢોલ ઘણા ગડગડે, ત્યાં ઝીણી વાત કાને નવ પડે;
નિરદાવાના જનને બોળ, તે અખા બેસાડે બોલે બોલ.

૧૨૭.

પાને પોથે લખિયા હરિ, જેમ વેળુમાં ખાંડ વિખરી;
સંતે ખાધી કીડી થઈ, અને વંચકે તો સબુદ્ધિ વહી;
તે માટે તે તેવા રહ્યા, અખા સંત પારંગત થયા.

૧૨૮.

ભણ્યું ગણ્યું તે એટલું કરે, જેમ બેસે વાયુ સુકડ વેતરે;
તેણે ફળે કરી પંડિત પૂજ્ય, સંતને સુકડની પડ સૂજ્ય;
સંત તે જ હરિધનના ધણી, અખા ગત આપે આપણી.

૧૨૯.

કુલિશ મા નામ વૈષ્ણવ ધરે, શું થયું ઘેર ઘેર ખાતો ફરે;
કાંઇ રાજા નામ ધર્યો નોય રાજ, નરપતિ થયે નરપતિનું કાજ;
અખા અર્થ ઇચ્છિશ મા કશા, નામ તે જ મોટાની દશા.

૧૩૦.

કોય આળસ કોય ક્રોધે થયો, વાટે વેષ પહેરીને ગયો;
નહિ મહેનત વેઠે નહિ સાય, વંદે વિશ્વ એ ફળ મહિમાય;
હરિને અર્થે અખા વિચાર, પછે સમું પડે તેમ રહે સંસાર.

૧૩૧.

અણસમજ્યો જીવ ને બીજું ઝાંખરું, જ્યાં દેખે ત્યાં વળગે ખરું;
પ્રકૃતિ મળે તો ત્યાં તે અડે, નહીં તો પાછું વાટે પડે;
એમ અખા સઘળો સંસાર, ઝામર ઝોળે કરે વ્યાપાર.

૧૩૨.

વિશ્વ વસ્તુમાં શાનો ફેર, જે મણ એકના ચાલીશ શેર;
નાના કાટલે સઘળા પિંડ, મણ કહિયે વૈરાટ બ્રહ્માંડ;
હરિમાં વિશ્વ ને વિશ્વમાં હરિ, એમ અખા સૌ ઘરનું ઘર કરી.

૧૩૩.

વિશ્વ ભજંતા વસ્તુ ભજાય, નીર નદીનું સાગરે જાય;
લોક સકળ હરિ વેદ જ વદે, બ્રાહ્મણ મુખ ને સંતને હદે;
તે માટે હરિ ભજવા સંત, અખા ભવનો આણે અંત.

૧૩૪.

મોટપ દીધી હરિજન ખમે, હરિશું બોલે હરિશું રમે;
જનને દીઠે હરિ સાંભરે, તે જો હરિજન સાથે ફરે;
જેમ દીવે સમરસ ઉજાસ, એમ અખા હરિ ને હરિદાસ.

૧૩૫.

રવિ ભમતો ને શશિનો ખે, રાહુ તો ધડવોણો વહે;
કાણો શુક્ર ને લુલો શનિ, બૃહસ્પતિએ સ્ત્રી ખોઈ આપણી;
અખા હરિજનને ગ્રહ શું કરે; જે ગ્રહ બાપડા પરવશ ફરે.

૧૩૬.

એક પરમેશ્વર ને સઘળા પંથ, એ તો અળગું ચાલ્યું જથ.
જેમ અગ્નિ અગ્નિને સ્થાનક રહ્યો, અને ધુંવાડો આકાશે ગયો;
અળગો ચાલ્યો તે કેમ મળે, એમ અખા સૌ અવળા ફરે.

૧૩૭.

કીધું સર્વ હરિનું થાય, મૂરખ કર્મતણા ગુણ ગાય;
સત્ય હરિશ્ચંદ્ર દુઃખી થયો, જરાસુત વેરી વૈકુંઠ ગયો;
એવો અસંભાવ્ય હરિ મન વસ્યો, એમ જાણી અખો આળસ્યો.

૧૩૮.

કર્મ નામ તે હરિના વતાં, તુંમાં પ્રથમ સકળ કયાં હતાં;
મનુ ઉપજતાં ક્ષત્રી થયા, સનકાદિક તે યોગી રહ્યા;
જગત નોતું ત્યાં કયાંથી કર્મ, અખા હરિનો મોટો મર્મ.

૧૩૯.

ધામધૂમ તે ધનનો ધગા, મોહ અહંકાર મહેલીને ગા;
માવઠે મેહ વરસે ગડગડે, ફળ ન ઉમરે ને લાગાં પડે;
રત વિના કર્વણ કયાંથી ફળે, એમ અખા હરિ કયાંથી મળે.

૧૪૦.

મર્મ ન સમજે ભર્મે પડયા, કરે અહંકાર હીંડે ઉથડયા;
ટીલાં ટપકાં કાઢે ખાસ, જાણ્યો મારગ પણ છે મેવાસ;
વંદે ચરણ ને નંદે પંડ, ભકિત નોયે અખા પાખંડ.

૧૪૧.

ભણ્યા ગણ્યા ભલ પાંકે પંચ, ન્યાય ઉકેલે જાણે સંચ;
સભાપતિ થઈ બેશે મધ્ય, આતમની ન જાણે વિધ્ય;
અખા કયાંય ન કુંવારી ગાય, ઠાલા આવ્યા ને ભૂલા જાય.

૧૪૨.

મૂક મચ્છર ને પરહર માન, ચતુરાઈ સામું છે જાન;
કરકરો થયે કાળ નવ બિયે, જોરે જમ જીત્યો છે કિયે;
ગલિત થયે ઉતરશે ગાળ, અખા હરિ મળવાનો એ કાળ.

૧૪૩.

નિત્ય નિમિત્ત બે માથે પડયાં, જેમ બાળક હીંડે કાંધે ચડયા;
પુણ્ય ન લાગે પાડ ન થાય, પેટ પડયાં કેમ નાખ્યાં જાય;
નિષ્કર્મ થઈ નર હરિને જાણુ, તોજ અખા ટળશે તું જ તાણુ.

૧૪૪.

સત્યવાદી ને સૂર્ય એ બે, બોધ પ્રકાશ સૌ કોને દે;
જેમ અર્કે ઉદેલું કમળ શમે, તેમ કુબુદ્ધિને સાચું નવ ગમે;
અખા અદ્રોહી બુદ્ધે બોલે સમ, રવિની રીત જે ટાળે તમ.

૧૪૫.

ભક્ત દેખે સઘળે ભગવંત, તેને દુભે તો શાના સંત;
જ્ઞાનીને નિર્દાવો ઘટે, તે નિત્યે બેશીને આથડે;
ભક્તિ જ્ઞાન નોહે એ ખેદ, વંઠા જીવ અખો કહે વેદ.

૧૪૬.

સદ્ગુરુ મારગ સદા અળગ, જેમ પંખીને ગતિ સળંગ;
પગ નહિ દીસે પંથ કપાય, તેમ સદ્ગુરુ મારગ ઉપર જાય;
ઉપાય અખા નહિ લક્ષ શું કામ, કર્મ ધર્મ તો ન્યાં રૂપ નામ.

૧૪૭.

ડાંઠી પાંધડાં કર ને ઠામ, જો નહીં જાણ્યા આતમરામ;
મરડી મૂછ મુખ વાંકા બોલ, કાલ વળગશે ઢીલા ઢોલ;
અખા વરણાગી વણશી જશે, ભુંડા ભગળ ઉઘાડાં થશે.

૧૪૮.

ખાટા થઇને નહિ ખરી વળો, કાં ધાટા થઈ ગોવિંદથી ટળો;
એક મેલો મંત્ર ને બીજે કુતર્ક, સાધકને મુખે મૂકે નર્ક;
અખા ઈશ્વરને નહીં છેતરે, લાંબો દાંતો વેલો ખરે.

૧૪૯.

કળ વકળ કાળ મન કશી, શું બાળક છે, જે છેતરશો હશી;
હિરણ્યકશ્યપે વર માગ્યો છળે, હરિયે તે ઘાટ ઘાલ્યું કળે;
તો અખા તે હરિશું શી હોડ, હથેલીથી ઉજળો તે કોડ.

૧૫૦.

વા પાણી સઘળો સંસાર, તેનો શું આણે ઇતબાર;
મારુત માટીને લઈ ચઢે, તેનું નામ તે પિંડ જ પડે;
વંટોળે તે વપુ વાવડે, અખા આતમને કાંઈ નવ અડે.

૧૫૧.

વડપણ મેલી વસ્તુ વિચાર, તન તપાસી રહે સંસાર;
કોઈ વર્ણ વેષ અહંકારે મરે, વહાણ સોનાનું તે નવ તરે;
એક મિસાલે બ્રહ્મા કીટ, જોઈ વિચારી અખા ગુરુ મીટ.

૧૫૨.

ભૂત પંચનો આ સંસાર, મુરખ તે વહે વર્ણ અહંકાર;
ભાત ચાલવા વર્ણાવર્ણ, કો મસ્તક હસ્ત કટિ ચર્ણ;
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈસ્ય ને શુદ્ર, હરિનો પિંડ અખા કોણ ક્ષુદ્ર.

૧૫૩.

પિંડે બ્રહ્માંડ ને બ્રહ્માંડે પિંડ, વસ્તુ વિચારે જોને અખંડ;
શું શાથી કો અળગું પડે, જો સમરસ પિંડ બ્રહ્માંડ જ વડે;
જેમ વૃક્ષને પત્ર આવે ને ખરે, તો સ્વર્ગ નર્ક અખા શું કરે.

૧૫૪.

કામ સકળ મુજ પૂરણ થયું, બ્રહ્મ સાગરમાંહિ મળી ગયું;
બોલું ચાલું હરિની સાથ, અતિ પોતે જે રૈને આથ;
હું હરિમાં અને મુજમાં હરિ, એમ અખા નખશિખ રહ્યો ભરી.

૧૫૫.

આવવું જાવું જો અળગો હોય, જેમ વેધ્યું માર ન ભૂલે કોય;
વ્યાપકની વ્યક્તિ કેમ થાય, કહો આકાશે કેમ વહેર્યું જાય;
સલંગ જાણ્યું ત્યાં અખા અળગ, પાંખ આવી પડતું રહ્યું ખગ.

૧૫૬.

વાંકું સમું જાણું ત્યાં હરી, હું તો મારે બેઠો ઠરી;
ભલા ગૃહસ્થને વાડે ગાય, એમ આપ સોંપ્યું હરિમાંય;
છીંડું ખોળતાં લાધી પોળ, હવે અખા કર ઝાકમઝોળ.

૧૫૭.

બાવનથી બુધ આઘી વટી, ભણ્યા ગણ્યાથી રહિ ઉલટી;
ઉઘડ ભાંગ્યું ટાળ્યું આપ, સેજે ટળિયો દ્વૈતનો થાપ;
હવે રહ્યો તે હું કે હરી, વિગત કરે અખો સ્યે કરી.

૧૫૮.

એ સુખમારગ મેલીને શઠ, કાયકલેશ કરે કાં હઠ;
ગીતામાં ગોવિંદ મુખ કહે, જે મારું શરણ ગ્રહિને રહે;
મુજ વાયક જે માને અખા, તેને સ્કંધ લહિ ઉતારું સખા.

૧૫૯.

ભાષાને શું વળગે ભૂર, જે રણમાં જીતે તે શૂર;
સંસ્કૃત બોલે તે શું થયું, કાંઈ પ્રાકૃતમાંથી નાશી ગયું;
બાવનનો સઘળો વિસ્તાર, અખા ત્રેપનમો જાણે પાર.

૧૬૦.

સંસ્કૃત પ્રાકૃત જે વડે ભણે, જેમ કાષ્ઠ વિષે રહ્યો ભાથા કણે;
તે છોડયાં બાણો નાવે અર્થ, તેમ પ્રાકૃત વિના સંસ્કૃત તે વ્યર્થ;
બધા દામ વેપારી લખે, અખા બ્યાજ નોય છુટા પખે.

૧૬૧.

હરખે કરખે અનુભવ કશા, આકાશ ઉદરમાં વરતે દશ દિશા;
જ્યારે જેનું રાજ જ જાણ, ત્યારે માનવી તેની આણ;
જ્ઞાન ગગનમાં નોહે દેશ કાળ, અખા અજાણ્યા બોલે આળ.

૧૬૨.

જેમ દુધે ક્ષીણ ક્ષીસોટા થાય, તોલ ન વધે આકાશ રુંધાય;
જેમ અગ્નિ જોગે જળ ઉભરે, તેમ તત્ત્વે તત્ત્વ જગત અવતરે;
વકર્યાં તત્ત્વ ધરે રૂપ નામ, અખા ઉત્પત્ત લે ઠામનું ઠામ.

૧૬૩.

પંચતણા પંચવીશે તત્ત્વ, વાસનાલિંગ તે તેનું સત્ત્વ;
ભૂત ભૂત પ્રત્યે વિચરે, મૃત્યુ નામ પરપોટો મરે;
ભૂત કલ્લોલ સદા સર્વદા, ચિદ્વિલાસ અખા મન મુદા,

૧૬૪.

મારે સમરસ સેજ સંજોગ, સાવ સ્વતંતર પામ્યો ભોગ;
જેમ ભર સાગરે તિમિંગલ રમે, હું હરિમાં તો દેહ કોણ દમે;
હરિ પામવા સૌ તપ કરે, અખો હરિમાં મેળે ફરે.

૧૬૫.

પેરે પેરે મેં જોયું મથી, જે હરિવિના પદારથ નથી;
તો આઠ વેંતનો હું જે ઘડયો, તે તે કયાં અળગો જઈ પડયો;
એમ જોતાં હરિ લાગ્યો હાથ, ટળ્યો અખો ને એ રહી આથ.

૧૬૬.

જ્ઞાન કથી શું કીધું ઘાટ, અંતર અવિદ્યાયે વેધ્યાં હાડ;
અનુભવ કરે ત્યારે એક આતમા, મુખ નિંદા દીસે નહીં ક્ષમા;
અખા કથ્યું પણ ન લહ્યું જ્ઞાન, શું ગુરુ આગળ માંડયાંતાં કાન.

૧૬૭

ભલો કહાવ્યો પણ ભલપણ ક્યાં, જેમ ગોખર હિંડે ગોધણમાં;
વેધ પેરે વીટંબના વધી, વંઠ્યું દૂધ થયું નહિ દધી;
કવિતા થયે ન કાઢ્યું કર્મ, અખા ન સમજે મૂળગો મર્મ.

૧૬૮.

કથા સુણી શ્રોતા શું ખટયો, ગુણ ગાઇને ગાનારો વટચો;
થયા ગયા તે પોથે લખ્યા, પણ વણ થયાની લહો પારખ્યા;
વણ થયો વગત સર્વે કરે, તેને લહે અખા અર્થ સરે.

૧૬૯.

સાચો જૂઠ્ઠાના ગુણ ગાય, જૂઠે સાચો નવ લેવાય;
દર્પણ તો મુખ સુખને ગ્રહે, પ્રતિબિંબ કેમ બિંબને લહે;
આદર્શ સ્થાની જે નામ રૂપ, અખા શું તે લહે સત્ય હરિભૂપ.

૧૭૦.

વર્ણધર્મ તું રહે મૂળગે, જેણે સર્વ પડે ત્યાં વગે;
જાત વિચારે તે આતમા, અને આશ્રમ તો તારો તુજમાં;
તે જાણ્યો છે તે નોહે ધર્મ, અખા કુસકા કુટયે શ્રમ.

૧૭૧.

પ્રપંચ આધારે પરબ્રહ્મ કથે, મહી વિના પાણી જેમ મથે;
શ્રમ કરે પણ નાવે સાર, જેમ નપુંસક વહે હથિયાર;
એમ અખા નોહે સદ્જ્ઞાન, માદક કેમ કરે જળપાન.

૧૭૨.

કર્મ ધર્મ એ ભર્મને ભલાં, એકે ન રહે એક એકલાં;
બુધ વોણી ઘેનુ ચાટે ચર્મ, કર્મ ત્યાં ભર્મ, ભર્મ ત્યાં કર્મ;
વસ્તુવિચાર પશુને કશો, અખા ભર્મે ભર્મ અભ્યસો.

૧૭૩.

પંડ પખાળે પૂજે પાણ, મનમાં જાણે હું તે જાણ;
આપે આતમ બારે ભમે, મુરખ સામું માંડી નમે;
ડાહ્યો પંડિત થઇ આદરે, તે અખા ધાર્યું કેમ કરે.

૧૭૪.

ગુણ જોઇએ તો ગુરુને શોધ, જે ગુરુ આપે તત્ત્વનો બોધ;
પરને વળગ્યો હીંડે અંધ, આંખ્યાળો નવ વળગે ખંધ;
સદ્ગુરુ વિના ગળે બાંધી શલા, એમ અખા ભમ્યાં ભલભલા.

૧૭૫.

હરિ કહે છે તે કહે કયાં વસે, તેને જાણ કાયા કાં કસે;
બ્રહ્મજ્ઞાનમાં સર્વે વળે, જેમ બહુ મહોર સોનું એકલે;
તૃણ માર્યે કેમ પાડો મરે, એમ અખા સૌ સાધન કરે.

૧૭૬.

સુધ માંહી સાધન તે કર્શું, તેજમાં રૂપ કાંઇ વાસો વસ્યું;
જેમ મીનને તરવું તે સહેજ, પંખી જેમ આકાશે રહે જ;
તેમ જ્ઞાતાને સાધન તે સુઝ, એમ અખા સાંને કરી બુઝ.

૧૭૭.

બોલે; ચાલે તે હરિ વડે, પશુ પત્થરને લાગી પડે;
કોય પત્ર સેવે ને કો વસ્ત્રપૂજ, એમ ગઈ આતમની સૂઝ;
મોદ ભર્યા માને નહીં વાત, અખા અજાણે !આતમઘાત.

૧૭૮.

હરિમાં રહે તે ગુણ શું ગાય, પાપી પાવન થાવા જાય;
કુંવારી લે વરનું નામ, સદા સોહાગણ સંગે સ્વામ;
પોતે પોતાને કરવો સાદ, એ તો અખા ઘેલાંનો વાદ.

૧૭૯.

કર્તા કોણ ને સાધન કશું, સુખિ માની મન કરવા ધસ્યું;
વાતે વાત વાધ્યો વિસ્તાર, જેમ ધુંવાડો થયો નવસાર;
અખા વિચારી જોતાં ફોક, જેમ ઊંડો કુવો ને ફાટી બોખ.

૧૮૦.

લુધ્ધો કહે લુધ્ધો સાંભળે, તેણે જડપણું બેનું નવ ટળે;
જેમ ચિત્રામણના દીવા વડે, કેમ રાત અંધાની દષ્ટે પડે;
શું સાંભળે ને અખો શું કહે, જો માયા લાલચથી બીહે.

૧૮૧.

શબ્દજાળ કર્મના ગ્રંથ, એમાં સાર ન લાધે અંત;
સાચું સાધન જે કોઇ કરો, વાગવિલાસ સકળ પરહરો;
શબ્દાતીતને જાણે જેહ, અખા સાચું સાધન એહ.

૧૮૨.

શબ્દજાળ માયાનું કુંડ, ત્યાં નર પશુ પડે મતિ મૂંઢ;
શણગારી વાણી સૌ ગાય, ભોળા જીવ સાંભળવા જાય;
અખા શું વાંચ્યું સમજ્યો કશું, આંખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું,

૧૮૩.

અજ્ઞાની ને ઉંટ બાચકું, ઝાલ્યું મૂકે નહિ મુખ થકું;
તેને કર્તા ન જાણ્યો જડે, વઢે ઢીકે ને કટારી કડે;
અખા અણુજાણ્યે પેઠું કાન, ચાલ્યો પંથ દર્શન ને માન.

૧૮૪.

ભણે ગણે શી સાધી વાત, અવળાં પડ વળ્યાં વળી સાત;
પાંડિત્ય કરતાં લાગું પાપ, પાઈ દૂધ ઉછેર્યો સાપ;
ઊંચ નીચ હદિયામાં હતાં, અખા થાપીને કીધાં છતાં.

૧૮૫.

શું સમજ્યો ગુરુ શરણે જઇ, જો ભ્રાંતિ છોતિ ઘર વાંસે રહી;
અજ્ઞાન તો રંચે નવ ગયું, વાધ્યો ભર્મ એ અદકું થયું;
અખા હલાવ્યો હાલો હળ્યો, એ સગુરાથી નગુરો ભલો.

૧૮૬.

હિરણ્યગર્ભ હરિ આપોઆપ, ત્યાં દ્વૈત અચાનક લાગ્યું પાપ;
કોણુ સુણે ને કોણુ કહે, હરિની વાત તો એહ જ લહે;
કહે અખો મુજ આવે હસું, એ ક્યાંનું ટીખળ મનમાં વસ્યું.

૧૮૭.

આપે આપમાં ઉઠી બલા, એક કહે રામ ને એક કહે અલ્લા;
અલ્લા રામ તે કેનું નામ, કોણુ સંભાળે તે નિજ ધામ;
કહે અખો ઉપજાવ્યો કળો, કળકલે બાળ રમે એકલો.

૧૮૮.

અણુજાણ્યે જ્યાં ગુરુ કરી પડે, ભાત પટોળેથી કેમ ખડે;
અવળા શબ્દ પેઠા કાનમાં, વાધ્યો રોગ નાવે માનમાં;
અખા આત્મ વિન અવળી વજા, ફરે કાજી પણુ ન ફરે કજા;

૧૮૯.

બહુ વિધ છે શાસ્ત્રનું જાળ, ઉર્ણનાભિ મૂકે નિજ લાળ;
જીવ બુદ્ધયે કરી ગુંથ્યા ગ્રંથ, મમતે સહુ વધારે પંથ;
પણ જ્ઞાન તો છે આતમસૂઝ, અખા અનુભવ હોય તો બૂઝ,

૧૯૦.

મુક્તિ ભક્તિ બે વાંછે ભ્રમ, પણ બેઉથી અળગો આતમ ધર્મ;
જીવ થઈ થાપે ભક્તિ ભગવંત, જીવ થઈ મુક્તિ મન માને જંત;
એ તો તેમનું તેમ છે અખા, દ્વૈત વિના નોહે પખપખા.

૧૯૧.

જો હરિ માર્ગે ચાલે જંત, વેષ અભિમાન શું કાઢ્યા દંત;
જેમ તેમ પંથ કાપ્યાસું કામ, તો આવે હરિરૂપી ગામ;
અખા મોળો પંથે ભમ્યો, વાદ કરતાં આયુર નિર્ગમ્યો.

૧૯૨.

વેષતણું રાખે અભિમાન, સામું તેણે થાયે જાન;
સંસારી મળ ધોવા કાજ, સાબુ મેલને દીધે વાજ;
અખા મેલ જો નવ નીકળે, તો મેલું તે કઇ પેરે ટળે.

૧૯૩.

તપ તીરથ દેહ દમવા કાજ, જાણી ઉન્મત્ત આવે વાજ.
ફળ સંભળાવી કીધું ખરું, હરિ મળવાનું કારણ પરહર્યું;
અખા એ સર્વ મનનો તોર, કોઢી વટાવે નાવે મોહોર.

૧૯૪.

ભક્તિ કરતા ભરમે બહુ, પણ ભજનભેદ ન જાણે સૌ;
જ્યાં શુચિ અગ્ર રહેવા નહીં ઠામ, એમ ભરી પુરણ રહ્યો રામ;
ત્યાં તો કરતા દીસે ઘાત, તો એમ અખા કેમ ઘાતે વાત.

૧૯૫.

જ્ઞાન વિના ભક્તિ તે અશી, ભસતે શ્વાન જેમ ઉઠે નશી;
લારે લાર જેમ ચાલ્યો સોર, ત્યાં કોણે દીઠો તો ચોર;
જે જેણે દીઠું સાંભળ્યું, અખા તે તે વળણે વળ્યું.

૧૯૬.

જ્ઞાન વિના ભક્તિ નવ થાય, ચક્ષુ હીણો જ્યાં ત્યાં અથડાય;
તે માટે જ્ઞાની ગુરુ કરો, હરિ દેખાડે સભરો ભર્યો;
ગુરુ જ અખા નવ જાણે રામ, તે શિષ્યને શું આપે નામ.

૧૯૭.

અખે જગતથી અવળું કર્યું, જીવત મૂકી મૃતક આદર્યું;
મૃતક શમું મીઠું કાંઈ નથી, સારમાંથી સાર કાઢ્યું મથી;
પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ જીવતાને બે, પણ અખા મુવો તે નિર્ભય રહે.

૧૯૮.

જે આકારને માને સત્ય, તે શૂન્યવાદી તેમાં નહિ વત્ત;
આકાર નિરાકારને જે કે નથી, મિથ્યા વાદ કરતાં મરે બે મથી;
શૂન્યવાદી એ એનું નામ, અખા એથી પર હરિનું ધામ.

૧૯૯.

સાચો અંતરજામી ગોર, બીજો ગુરુ બાજીગર મોહોર;
તેનો અર્થ કહેવા શોભવા, સંસારીનું મન લોભવા;
પણ રીધ આવે જેમ રૂપૈયા વડે, તેમ અખા આતમથી આતમ જડે.

૨૦૦.

આતમ સમજ્યો તે નર જતી, શું થયું ધોળાં ભગવાંવતી;
બોડે તોડે જોડે વાળ, એ તો સર્વ ઉપલો જંજાળ;
પ્રીછીને સંકોડે વ્યાપ, તો અખા રહે આપે આપ.

૨૦૧.

વણ સમજે દાવાગિર ઘણા, વેષ વખાણે આપ આપણા;
ટળવું ઘટે ત્યાં સામો થાય, વણ સમજે એમ વાંકો જાય;
પેર્યો વેષ ને વાધી ટેક, એમ અખા કેમ થાએ એક.

૨૦૨.

ઉકેલ પડે તે જોડયું ખરું, જેણે જીવપણું જાયે પરું;
બાકી સઘળો મોહ જોડાય, મનનું ગમતું સૌ કો ગાય;
અખા અર્થ સહિત કહે જો સાત, નાચે પૂત તવ લાજે માત.

૨૦૩.

કૈવલ્યને કો કેમ કરી કવે, પોતે પોતાને શું સૂચવે;
દ્વૈત વિના નહીં બેસે ઘાટ, એકલો ત્યાં નવ બોલે નાટ;
અખા લક્ષ સહિત જે દ્વૈત, તે કહેતે કવતે છે અદ્વૈત.

૨૦૪.

હાથ પગાળો સુંદર સ્યામ, એવો અટકજ્યો લોકે રામ;
એવા પ્રભુતણા અમે દાસ, જેનો હશે વૈકુંઠમાં વાસ;
ક્યારે કહે તે લે અવતાર, તો એમ અખા કેમ પામે પાર.

૨૦૫.

સકળ ચરણ શિર કર અવેવ, સકળ શબ્દ બોલે જે દેવ;
તેમાં ઉગી નીકળ્યું સહુ, નિત્ય ખરે નિત્ય વાધે બહુ;
કેમ કહું કો કાળે અવતાર, જો તે વડે ચાલે સંસાર.

૨૦૬.

કદલીસ્થંભ ઘણા પડ વળે, વચમાંથી લુંબો નીકળે;
જકત કાતરો કેલ મહા ભૂત, જેવડે રંભા તે અદ્દભુત;
અખા અરૂપી ઉગ્યો જોઈ, પૂર્વપક્ષ ન કરશો કોઈ.

૨૦૭.

તરણા ઓથે ડુંગર રહે, એવો ઉખાણો સર્વે કહે;
તરણું તે જીવનો અહંકાર, તે પાછળે રહ્યો કર્તાર;
અખા અહકાર વધાર્યો ગમે, તે માટે જીવ ભવમાં ભમે.

૨૦૮.

બ્રહ્મ કર્મ ઉભેથા ભ્રષ્ટ, જેમ અધછેદ્યાં કુકટને કષ્ટ;
સંપ્રદાય શુદ્ધ નાવ્યું જ્ઞાન, મનમાં તે જ્ઞાનીનું માન;
કહે અખો નર મુક્તા ફરે, નગર છૂટી ધેનુ ઓખર કરે.

૨૦૯.

સુકું જ્ઞાન ને વ્યંડળ મૂછ, કરપી ધન કૂતરાની પૂછ;
એ ચારેથી અર્થ ન થાય, સામું એબ ઉઘાડે કાય;
અખા અમલ વિન હાકમ જશે, કથ્યું જ્ઞાન પણ હરિ નવ વસે.

૨૧૦.

કોને કયા થઈ બેશે જંત, જોતાં સૌનો આવે અંત;
જેનું જેનું વાંછે શરણ, તે ત્યાં સઘળા પામે મરણ;
જેમ નાળગોળે તુંબડીની આડ, એમ ન ભાંગે મનની જાડ.

૨૧૧.

શ્વાન શ્વપચ ગૌ બ્રાહ્મણ જોય, રામ થકી અળગો નહીં કોય;
તત્ત્વ એક ને ચૈતન એક, નામ રૂપ ગુણ કર્મ અનેક;
આપે અખા ચલાવે ખેલ, એમ સમજતાં પડે ઉકેલ.

૨૧૨.

ઉંચ ખરા તે ઉંચ ન જાણ, નીચ તે નોહે નીચ નિર્વાણ;
ઉંચમાં રામ બમણો નથી ભર્યો, નીચ પિંડ ઠાલો નથી કર્યો;
કહે અખો સ્વપ્નામાં બકયો, જેમ છે તેમ જોઈ નવ શકયો.

૨૧૩.

એક જ્ઞાની ને બીજું નાવ, તર્યાં તાર્યાંનો બેને ભાવ;
ભૂપતિ ભીખારી ગર્દભ ગાય, ચૈતન જાણી તાર્યા જાય;
આદ્ય અંત ન ગણે ને વહે, અખા વસ્તુ વિચારે રહે.

૨૧૪.

વેદ વચન માને સત્ય કરી, આપોપું સંભાળે ફરી;
એ મૂકીને થઈશ મા ભલો, તો વલોણે પડશે વલો;
નહીં પામો આતમ નવનીત, અખા આણ તું નિજ પરતીત.

૨૧૫.

પુણ્ય રાખ્યે નવ જાએ પાપ, અગ્નિ રાખ્યો તો રાખ્યો તાપ;
જોત કરે પણ લાગે ઝાળ, શોભે તેમ વધે જંજાળ;
અખા તે માટે વસ્તુ વિચાર,. જે હસતો રમતો પામે પાર.

૨૧૬.

સર્વે સુખની સીમા જ્ઞાન, જે સકલ તેજનું આપે ભાન;
રવિ રથ બેઠો જે નર ફરે, તેને તિમિર કેમ આવરે;
લક્ષાલક્ષ વિના જે લક્ષ, અખા ન મળે પક્ષાપક્ષ.

૨૧૭.

જ્યાં પ્રાણી ત્યાં છે પ્રાણેશ, તું જોતો હીંડે પરદેશ;
વિસર્યું તો સંતને જઈ પૂછ, તોડે જોડે કાં દાઢી મૂછ;
પેલું ત્યાં એક વાંકું થયું, અખા આપોપું વિસરી ગયું.

૨૧૮.

જીવતણી છે અવળી સૂજ, ધાય ધૂપે કો પાટલ પૂજ;
બાહ્ય કર્મ કરતાં ઘુંચાઈ, મતદર્શનના મળ બંધાઈ;
અખા જ્યાં છે અહંતા કાટ, ત્યાં ભીડયાં છે કર્મકપાટ.

૨૧૯.

ખરાબ થયો જીવ વ્યસને કરી, કર્મ વોહર્યાં ને ખોયા હરિ;
આગલા ભવને સારુ કરે, ધન તન મન ત્યાં બહુ વાવરે;
મને જાણે એ હરિ ભજન, અખા વાધે વેળ એ અવતરણ.

૨૨૦.

સાર હતું તે કયાંયે રહ્યું, વ્યસની મન કયાંયે વહી ગયું;
ચોર બોલાવ્યા સાથે ઘણા, તે ઠગતા જાય થઈ આપણા;
પરબ્રહ્મ મૂળગું ઘર અખા, કેમ પામે જેને એવા સખા.

૨૨૧.

કોય કહે મોટો શિવદેવ, કોય વિષ્ણુ મોટો અહમેવ;
જૈન કર્મની સદા દે શીખ, યવન માને કલમે શરીફ;
અખા સૌ બાંધે બાકરી, કોયે ન જુવે હરિ પાછો ફરી.

૨૨૨.

ઘણા શબ્દ પડ્યા જે કાન, તેને તેનું લાગ્યું ધ્યાન;
કોય મુશળ પરવાહે વહ્યા, કોઈ શબ્દને ગ્રાહે ગ્રહ્યા;
એમ ગોથાં ખાતો સંસાર, અખા વિના વસ્તુ વિચાર.

૨૨૩.

પ્રવાહ પુરાતન ચાલ્યો જાય, આગળ દીસે ને પાછળ ભુસાય;
મોઢે ફૂલ ને પાછળ અદીઠ, ખપે ખરું ને રહે અનીઠ;
અખા જો બેસે એ ઘાટ, એ સમજ્યા વિના સર્વ અટાટ.

૨૨૪.

પોતામાં વીખે વીખણું, નહી સંભાળે ઘર આપણું;
થઈ ગયું ને વળિ આગળ થશે, તેની વાત કરે સૌ રસે;
એમ ચાલ્યો અવળો સંસાર, અખા ઘરમાં ખોયો સાર.

૨૨૫.

વેલ ન દીસે દીસે પાન, દીસે કીરણ ન દીસે ભાન;
પ્રવાહ ન દીસે દીસે તરંગ, તેમ ચિદ્ ન દીસે દીસે અંગ;
અખા દેખણહારો દ્વૈત, ટળતે રહે તે સર્વાતીત.

૨૨૬.

લોહનાં બાર ને રૂપાના દેવ, એક દેરાસરમાં થાતી સેવ;
તેમાં આવી પારસ રહ્યો, સર્વ સાજ સોનાનો થયો;
ઉત્તમ મધ્યમ કર્મ જ્ઞાનવડે, અખા સર્વે હરિ નીવડે.

૨૨૭.

અખા સમસ્યા સરખી ખરી, જો સમજે તો નીપજે હરિ;
ઉંડા જળમાં રત્ન જ પડ્યું, કેમ ડબકી ખાય કને તુંબડું;
છોડ તુંબીફળ જડશે રત્ન, અખા સમજ તો મોહું જત્ન.

૨૨૮.

જેમ શિલા એક ટાંકી ચીતરી, અણઘડી બીજી મેલે ભરી;
બે નાખી ઉંડા જળ વિષે, પણ સરખી બેઉ તરવા વિષે;
પંડિત મૂરખ સરખા નીવડે, અખા દ્વૈતને રૂપક ચડે.

૨૨૯.

ચતુર તે જે ચતુરાઈ વમે, વર્ત્તન માત્ર જગતમાં રમે;
લક્ષ સદા રહે ત્રિગુણાતીત, વહ્નિને લાગે નહીં શીત;
ભવજલથી કોરો નીસરે, અખા એવો ચતુર તે તરે.

૨૩૦.

ઊઠ હાથનું ગણતાં આપ, તે નર જાણે નહીં અમાપ;
ઉત્પત્તિ લય કેવા માત્ર, રામરસે ભરવાનું પાત્ર;
અખા રામ સ્વતંતર ભાળ, જેણે જાય સર્વ જંજાળ.

૨૩૧.

પરબ્રહ્મ પ્રાય પોતામાં વસે, સદ્‍ગુરુ ગમે તે જો અભ્યસે;
ત્રાંબા પીતળ નિપજે ધાત, પ્રાય છે સુવર્ણની જાત;
કાષ્ઠ પાષાણ ન થાયે હેમ, અખા જ્ઞાનવણ બીજું તેમ.

૨૩૨.

તું તીરથ કાં સામું જુવે, કાં પોતાને પ્રતિબિંબે રુવે;
એવી બુધ જેણે આદરી, તેણે આપથી બીજો કીધો હરિ;
તું કલ્પદ્રુમ કાં કલ્પી રમે, અખા એમ પ્રીછે અર્થ શમે.

૨૩૩.

સુધું કહેતાં ન માનો દુઃખ, વેહેતે જળે ન દીસે મુખ;
ડેરાણે ભાસે જેવું યથા, વણ ડેરાણે પામ્યો વ્યથા;
જ્ઞાન એક સઘળે પિંડ વસે, અખા કૃત્યની પૂજા હશે.

૨૩૪.

એક મૂળ મંત્ર સાંભળજો સત્ય, જેણે પદાર્થ કહિયે નિત્ય;
જીવતણું જે જીવજાપણું, અને ઐશ્વર્ય જે ઈશ્વરતણું;
એ એના બે વિકાર જો તજે, તો શેષ ભાગ અખા નીપજે.

૨૩૫.

વિચારે ભક્તિ થાય વણ કરી, જ્ઞાન કથ્યા વિણ પામે હરિ;
વણ ત્યાગે જ ફળે વૈરાગ્ય, સદ્વિચાર જ્યારે આવ્યો ભાગ્ય;
હરિ જાણ્યા વિણ જે જે કરે, તેને અખા કલેશ ઉગરે.

૨૩૬.

તપ તીર્થ દાન વ્રત નેમ, ઘર બેઠા તે પામે એમ;
સદ્વિચાર થડ જેણે ગ્રહ્યું, તેને શાખા પત્ર બારું નવ રહ્યું;
સદ્વિચાર વિણ કરે જે ઘણું, તે ધૂળ ઉપર અખા લીપણું.

૨૩૭.

રહેણી વિના કહેણી જે કથે, મહિ વિના પાણી જે મથે;
જેમ કોયલસુતને પાળે કાગ, વસંત ઋતુએ ઊડી જાએ જાગ;
લક્ષ વિના કેહેણી જોઈ અખે, ભક્તિ દંભ કુતર્ક જ્ઞાન લખે.

૨૩૮.

જ્ઞાની છે હરિનું નિજ રૂપ, ચિહ્ન વિના કેમ કહિયે ભૂપ:
રાજપૂત્ર દળાણું નવ દળે, કાળ માયા જેને દ્વારે રળે;
શેષ શંકરનું જીવન જ્ઞાન, એવી નિધિ અખા વિણ સાન.

૨૩૯.

કુબુદ્ધિ કુતર્કે ને જ્ઞાન જ કહે, વિષય દંભ ભક્તિ કરે ગ્રહે;
ક્રોધિ ક્રોધને કહે વૈરાગ, હંસ આસને બેસાડ્યો કાગ;
ત્રણને નાખ્યો અખા હરિ હાથ, જેમ રૂપા ભરોસે શીપની આથ.

૨૪૦.

જ્ઞાનતણો મહિમા અતિ ઘણો, તે જાણે જે વિરલો જણ્યો;
ધ્યેય ધ્યાતા તેણે પદ નથી, નિરાલંબ પદ એટલા વતી;
કથ્યા ભણ્યાનું નહીં ત્યાં કામ, જો પ્રીછે અખા નિજ ધામ.

૨૪૧.

ઊઠ હાથ તરુ ચંદનતણો, ઉગે વણ વાવ્યો હોય નહીં ઘણો;
બ્રહ્મવેત્તાનું એ દૃષ્ટાંત, કૃત્ય રહિત જો હોય મહાંત;
એકે ચિહ્ન ન હોય તે વિષે, તે સરખો અખા તેને લખે.

૨૪૨.

વિષય માદક પુરુષે ભક્ષ કર્યો, ત્યારે બુધ નેત્રે ભર્મ જ સ્ફુર્યો;
ભ્રમ પડતે હરિ દૃષ્ટિ ગઈ, નેત્રે માયા આવી રહી;
માયાબળ છે અખા પ્રચંડ, તેનાં દર્શન જીનું પાખંડ.

૨૪૩.

સર્વ વિકાર એ મનનો જાણ, ચોર્યાશી લક્ષ ને ચારે ખાણ;
દૃષ્ટ પદારથ ચિત્તનો ઘડ્યો, ચિત્તવત એને ચિત્તસું જડ્યો;
ચિત્તરૂપી રોગ મનને થયો, અખા આપોપું ભૂલી ગયો.

૨૪૪.

મેલું મન તે સામું ધર્યું, જઈ માયા કેરે ચિત્ત વર્યું;
માયા તણો ત્યાં બહુ વિસ્તાર, હરિને પરઠ્યા દશ અવતાર;
ચિત્ત અંગી કરતે ભ્રષ્ટ થયો, અખા દોષ હરિનો ગ્રહ્યો.

૨૪૫.

વણ વિચારે વિશ્વનું ભાન, જ્યાં લગે નવ કાઢ્યું માન;
વસ્તુ વિચારે વિશ્વ જ નથી, હરિને કર્તા કહું શાવતી;
હરિ કર્તાને કહો શાતણો, જો કલ્પિત ભ્રમ અખા આપણો.

૨૪૬.

કુળવધૂ તે પરને નવ ભજે, તેમ સાધવી તે ત્યાં નીપજે;
આપ ઢુપાડે પોતાતણું, કંથમાન હોયે ત્યાં ઘણું;
તે ભક્તની ત્યાં એવી રીત, નમ્રપણે અખા છે જીત.

૨૪૭.

જ્ઞાનીને પર કોયે નથી, મન અમન થયું તે વતી;
ઉત્તમ મધ્યમ સઘળું ગયું, મન જાતે સર્વે લીન થયું;
ગત દિવસનું સ્વપ્ન જ જેમ, હું તું ભાવ અખા થયો તેમ.

૨૪૮.

જો ભુંડા તું છે ચિદ્ અંશ, જોને વિચારી તારો વંશ;
તું રાજપુત્ર કાં દીનમાં ભળે, કાં વિચારવોણો ઘરઘર ફરે;
નિજ પદ બેસ ટળી જા જંત, એમ અખા પદ પામ્યા સંત.

૨૪૯.

ભોગ કાજ ઉદ્યમ કાં કરે, ભોગ તુજને ખોળતો ફરે;
વણ વાંછ્યો આવે જેમ રોગ, એણે લેખે જાણે ભોગ;
કર્ત્તાએ કીધું તુજ કાજ, નવ મૂકે અખા મહારાજ.

૨૫૦.

આહાર આશાએ જીવ સૌ થાય, આશાએ દેવ ક્ષીરસાગર જાય;
આશાએ તપિયા દેહને દમે, આશાએ વ્રત તીર્થ સૌ ભમે;
રાય રંક આશાના દાસ, આશા અખા માયાનો પાશ.

૨૫૧.

જ્યારે પદ બેઠો નૈરાશ, ત્યારે સ્વયં જ્યોતિ હોય પ્રકાશ;
કૃતકૃત્ય કહીએ મહાપુરુષ, જેનો આશાપાસ ગયો અશ્રુષ;
જેમ વાદળ ટળે નિરાળો સુર, અખા પ્રકાશ તો આશા દૂર.

૨૫૨

પહેલી હરિશું લાગી પ્રીત, તેણે ભાંગી લૌકિક રીત;
એમ કરતાં સગપણ નીકળ્યું, તેણે ત્યાં કાંઇ કહેવું ટળ્યું;
સ્વામી સેવક પ્રીતે હતો ભાવ, સગપણ અખા સ્વતંતર સાવ.

૨૫૩.

માતા તન સઘળો સંસાર, પિતા પુત્રનો એક નિર્ધાર;
પિતા પુત્રને શરીર જ નથી, ભાસે તે ભ્રમની ભોરથી;
માતા તન ને ધ્યાતા ધ્યેય, પિતા પુત્ર અખા નિઃશ્રેય.

૨૫૪.

કાંઈ ન જાણ્યે જાણ્યો રામ, જાણપણે ભૂલો નિજ ધામ;
જેમ જેમ અદકું જાણતો જાય, તેમ તેમ હુંના મળ બંધાય;
યદ્યપિ કથે જીવ બ્રહ્મજ્ઞાન, તોય અખા નહીં મૂકે માન.

૨૫૫.

જાણ થાય બહુ વિદ્યાવડે, તેમ તેમ આવ્રરણ અદકાં ચડે;
નિત્ય ધોતાં પટ રાતું થાય, પાણીનું પડ ચડતું જાય;
મૂળગું પટ જોતાં તે મેલ, અખા અણુલિંગીપણું અભેલ.

૨૫૬.

જે રહ્યો વ્યાપી વિસ્તરી, તેની ત્યાં કથા નવ કરી;
ધર્મ કર્મે લાગ્યા બહુ લોક, સોદો ન થયો રોકારોક;
નગદ માલ ઉધારે પડ્યો, એમ અખા જીવ તો રડવડ્યો.

૨૫૭.

અમૂર્તિની મૂર્તિ આ સહુ, અણનામીનાં નામ જ બહુ;
અકર્તા કર્મ સર્વે કરે, અનિર્વચનીય વચન ઉચ્ચરે;
અખા એમ ખરા તે માન, બીજી વાત ન ઘાલીશ કાન.

૨૫૮.

સુખિયા દુઃખિયા દીસે બહુ, પણ માયાના કીધા સહુ;
સુખિયા પળમાં દુઃખિયા થાય, ધન તનં લજ્જા ફીટી જાય;
રંક હોય તે થાએ રાય, અખા એહ માયા મહિમાય.

૨૫૯.

માયાના મર્કટ સહુ લોક, પલકે સુખ ને પલકે શોક;
કપિને જેમ શણગાર્યો નટે, બીખ મગાવે રહ્યો ચૌવટે;
અખા લે સર્વે ઉદાલ, કંઠે દોરડી પુંઠે કાળ.

૨૬૦.

પલકે રિધ સિધ આવે ઘણી, જીવ જાણે હું સૌનો ધણી;
જેમ વરઘોડે મળિ બહુ વના, પલક રહીને થાએ ફના;
અખા માયા કરે ફજેત, ખાતાં ખાંડ ને ચાવતાં રેત.

૨૬૧.

કાંઇ ન દીસે જીવને હાથ, થઈ બેસે તે સૌનો નાથ;
ધન તન દોલત ઉડી જાય, રહ્યો રુવે પણ કાંઇ ન થાય;
મરડે મૂછ પણ માંહે કલૈબ્ય, અખા એહનું લક્ષણ જીવ.

૨૬૨.

બાળક જેમ રમાડે શ્વાન, દૂરથકી દેખાડે ધાન;
પુંછ હલાવે ચાટે લાળ, ઉચું કરી ભરાવે ફાળ;
લલચાવ્યો દેશાંતર જાય, અખા એમ રમાડે માય.

૨૬૩.

પ્રાય ઈશ્વર છે મનાતીત, પાણીથી અળગેરું શીત;
શીત યોગે જેમ નીર જમાય, તે ઉપર સૌ હીંડી જાય;
વસ્તુ વડે એમ જાણો મન, એમ અખા સમજે હરિજન.

૨૬૪.

જળ જામે ને જળ વિધરે, તે બાધી અવની પરવરે;
હીમ ન દીસે તેમાં રંચ, તેમ એ જાણો મનના સંચ;
ત્યાં હીમ તેમ ત્યાં રામ, અખા મન સત્તાનાં કામ.

૨૬૫.

અખા લાધવ સમઝવા માંય, જો અંતર્યામી થાએ સહાય;
સામો હોય તો સાહે હાથ, પોતે પોતામાં લેખો નાથ;
છે હુમાય પંખીની પેઠે, કોય હેતુવાદ કરશો મા હઠે.

૨૬૬.

અગ્નિ કાષ્ટ મેલીને પંખ, ઉપર ઉડી નાખે નિઃશંક;
નિજ ઇચ્છાયે બાળે કાય, સ્વાતિબુંદ ફરિ પરગટ થાય;
એમ અખા હોય બ્રહ્મવિચાર, ઉત્પન્ન લય જ્યાં હું તું સાર.

૨૬૭.

પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિની અળગી વાત, વિચાર વિના નવ આવે ઘાત;
જેમ કો ભાડે રથ બેઠો જાય, બળદ મરે રથ કટકા થાય;
નોહે ચિંતા તેને પ્રતિકાર, અખા જેને સત્ય વિચાર.

૨૬૮.

જેને નથી રૂપ ગુણ નામ, જોતાં તેનાં સઘળાં કામ;
પસર્યું આપ વિચિત્રતા ભાત, વેદે કહી એ મુખની વાત;
બહુ મુખનો મોટો મહારાજ, તો અખો શું કહે તેનાં કાજ.

૨૬૯.

પ્રણવ પ્રકારે ઘાલ્યો ઘાટ, એક બાહેર દેખાડી વાટ;
જે છે તે ત્યાં અસંખ્યાત, શબ્દે કહિયે શબ્દની વાત;
જે છે તેને અખો કેમ કહે, તેની વાત તો તે જ લહે.

૨૭૦.

તારી વાત કરે છે તું, ઓછાંયા મધ્યે વર્ત્યો હું;
બહુ તેજ મધ્યે હું રહ્યો, ત્યારે શેષ ઓછાંયો ગયોઃ
કહે અખો મૂકી નિઃશ્વાસ, હું તો છું તારો આભાસ.

૨૭૧.

પોતાની ઠગ પોતા સાથ, ઇચ્છા અમલ ખાધી તે હાથ;
તારું ઘેલપણું તે હું, સાન્ને તે ત્યાં તુંનો તું;
અખા સઘળો આ વસ્તુવિનોદ, હાંસી કહો કે તત્ત્વનો બોધ.

૨૭૨.

નટતણી હાલે આંગળી, હું હાલું જાણે પૂતળી;
તેનો બોલ પોતે નટ કહે, ઊંડે વિચારે અમથું રહે;
એમ અખા સહીયારી વૃત, હાથો હાથ દીસે છે તર્ત.

૨૭૩.

જન જાણે છે જે વૈરાગ, તે ત્યાં સામો ઉપજે રાગ;
વૈરાગ હોય ત્યાં નોહે દ્વેષ, તે ત્યાં સામો બાંધે કલેશ;
આપોપાનો થાયે ત્યાગ, ત્યારે અખા સાચો વૈરાગ.

૨૭૪.

ધ્વણી થયામા સઘળો ધંધ, જેમ રૂપ નહીં દેખે અંધ;
ગગનગામિને નહીં અટકાવ, ભૂવર્તિને બહુ ભેદ ભાવ;
ઉપર છજ્યો માર્ગ લે અખા, નહીં કો સાથી નહીં કો સખા.

૨૭૫.

જેમ જિહ્વા પંચામૃત ખાય, ખાતી કરતી નહીં લેપાય;
વણ ખાધે કર થાય ચીકણો, એવો ભેદ અણુલિંગીતણો;
અખો જેહ નર રહે અમન, તેવું કરવું સર્વ જતંન.

૨૭૬.

સામો કો દુઃખ દાતા નથી, જેમ તાળી ન પડે એકહથી;
સ્વપ્ને દીસે નરો અનંત, તેમ જ અછતાં પ્રગટે જંત;
અખા વસ્તુપણે જાગશે, તેને એનો અનુભવ હશે.

૨૭૭.

તિલક કરતાં ત્રેપન વહ્યાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
તીર્થ ફરી ફરી થાકયા ચર્ણ, તોય ન પહોંતા હરિને શર્ણ;
કથા સુણી સુણી ફૂટયા કાન, અખા તોય નાવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન

૨૭૮.

એક મૂર્ખને એવી ટેવ, પત્થર એટલા પૂજે દેવ;
પાણીને દેખી કરે સ્નાન, તુળશી દેખી તોડે પાન;
એ તો અખા બહુ ઉત્પાત, ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત.

૨૭૯.

મુક્તિ બંધ પૂછે મતિમંદ, શોધી જોતાં સ્વે ગોવિંદ;
બંધ મોક્ષ ન કરે ઉચ્ચાર, આકાશ કુસુમનો નોહે હાર;
પ્રાણુ પિંડમાં હું કે હરિ, જો જુવે અખા વૃત્તિ કરી.

૨૮૦.

પિંડ જોતાં કો મુકતો નથી, ત્રિવિધ તાપ ભોગવે ધરથી;
સત્ય સંકલ્પ ને અમર કાય, સર્વ રૂપ જાણે મહિમાય;
ત્યારે અખા મુમુક્ષુ મન, જાણે તે જાણી લે જન.

૨૮૧.

જે ધરી આવ્યો ભૌતિક કાય, દેવ નર નાગ કહ્યો નવ જાય;
કાળ સત્તામાં તે ત્યાં ખરો, એ તો મન કાદો કાંકરો;
મન વચન કર્મ હરિમાં ઢોળ, અખો સમજ્યો અંશે સોળ.

૨૮૨.

ગહન ગતિ છે કાળજ તણી, તેણે જે જે વાતો ભણી;
તે તેનાં પામ્યા પરમાણુ, પડછંદાની પેરે જાણુ;
માંહોમાંહે દુર્ઘટ અગાધ, અખા જીવને નાવે સાધ.

૨૮૩.

અનુભવી આગળ વાદ જ વદે, ઊંટ આગળ જેમ પાળો ખદે;
ઊંટતણાં આઘાં મેલાંણુ, પાળાના તો છંડે પ્રાણુ;
અખા અનુભવી ઇશ્વર રૂપ, સાગર આગળ શું કુદે કૂપ.

૨૮૪.

આવી નગરીમાં લાગી લાય, પંખીને શો ધોખો થાય;
ઉંદર બિચારા કરતા સોર, જેને નહીં ઉડવાનું જોર;
અખા જ્ઞાની ભવથી કયમ ડરે, અનુભવ પાંખ આકાશે ફરે.

૨૮૫.

જો જો રે મહોટાના બોલ, ઉજ્જડ ખેડે વાગ્યો ઢોલ;
અંધે અંધ અંધારે મળ્યા, જેમ તુલમાંહિ કોદરા ભળ્યા;
ઘેંસ ન થાય થાયે ધાણી, કહે અખો એ વાતો જાણી.

૨૮૬.

આંધળો સસરો ને શણગટ વહુ, કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યું કાંઇ ને સમજ્યા કશું, આંખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું;
ઉંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શિખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફોક.

૨૮૭.

વ્યાસ વેશ્યાની એક જ પેર, વિદ્યા બેટી ઉછેરી ઘેર;
વ્યાસ કથા કરે ને રડે, જાણે દ્રવ્ય અદકેરું જડે;
જે જાણે વાંચ્યાની પેર, અખા કાં ન વાંચે પોતાને ઘેર.

૨૮૮.

ગજ્ન પ્રમાણે પ્રબોધે જીવ, બંધનમાંહી રાખે સદૈવ;
સાચી વાતને સંત જ વદે, તેને મૂર્ખ ઉલટો નિન્દે;
અખા આંધળે લુંટયો બજાર, સંત ગુરુનો એવો વિચાર.

૨૮૯.

જગત્પ્રમોદી દાઝ ન ટલે, કુવાડામાંથી કાઢે જલે;
સમજુને છે સરખો લાવ, તે ગુરુના મનમાંય અભાવ;
એમ જાણીને રીશે બળે, અખા જ્ઞાનીની નિંદા કરે.

૨૯૦.

વિષયી જીવથી પ્રીતજ કરે, તત્ત્વદર્શીપર અભાવ જ ધરે;
ખાન પાન વિષયાદિક ભોગ, તત્ત્વદર્શીને સર્વે રોગ;
અખા તે ગુરુના મનમાં ખરા, જીવ આવકાર દઇ બેસાડે પરા.

૨૯૧.

ગુરુ થઈ બેઠો સેનો સાધ, સ્વામીપણાની વળગી વ્યાધ;
તે પિડાથી દુઃખિયો થયો, રોગ કરાર અનુભવથી ગયો;
વાયક જાળમાં ઘુંચવી મરે, અખા જ્ઞાનીનું કહ્યું કેમ કરે.

૨૯૨.

જ્ઞાનીને તો સર્વે ફોક, બ્રહ્માદિ લગી કલ્પ્યા લોક;
ત્રણ કાંડ કાળની માંડણી, તત્ત્વવેત્તાએ એવી ગણી;
તેની વાત ન જાણે ગૂઢ, અખા ગુરુ થઈ બેઠો મૂઢ.

૨૯૩.

સ્વામી થઇને બેઠો આપ, એ તો મનને વળગ્યું પાપ;
શિષ્ય રાખ્યાનો શિરપર ભાર, ઉપર ત્યાગ ને અંતર પ્યાર;
આશા રજ્જુને બાંધ્યો પાશ, અખા શું જાણે જ્ઞાનીની આશ.

૨૯૪.

જ્ઞાની ગુરુ ન થાયે કેનો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર તેનો;
અન્ય જીવની તેને શી પડી, જે તેને ઘેર નિત કાઢે હડી;
સેજ સુભાવે વાત જ કરે, અખા ગુરુપણું મનમાં નવ ધરે.

૨૯૫.

ગુરુ થઈ મૂરખ જગમાં ફરે, બ્રહ્મવેત્તાની નિંદા કરે;
ભૂત કાળમાં જે થઈ ગયા, તેની મનમાં ઇચ્છે મયા;
અખા વેલી કેમ ટાળે વ્યથા, જે નિત્ય વાંચે મડદાંની કથા.

૨૯૬.

જે પગલાં અગ્નિમાં જળે, તેને શરણે કાળ કેમ ટળે;
પડતું પક્ષી રાખે આકાશ, એમ પગલાં તે આપે વાસ;
નહીં પગલાંને શરણે જા, ત્યારે અખા ભવની મટે અજા.

૨૯૭.

ચરણ શરણ તો ખોટી કરી, વણ ચરણોનો દીઠો હરી;
ચરણ જળે કે ભૂમાં દાટ, કે શ્વાન શિયાળિયાં કરડે કાટ;
તેની શરણ અખો શું ગ્રહે, જે સમજે તે એવું લહે

૨૯૮.

જો જો રે ભાઈ વાતનું મૂળ, પેટ ચોળી ઉપાડયું શૂળ;
એક સમે ખર ભાડે ગયો, કાંદા દેખી ગળિયો થયો;
ખરે આપી તેજીને પેર, એવું જાણી અખા જુતો ઘેર.

૨૯૯.

કથા કરી તે શુકજી ખરી, પરિક્ષિતને મેળાવ્યા હરી;
શીખ થઈ ત્યારે આપ્યું શું, નગ્ન થઈ ગયા વનમાં પશુ;
નિઃસ્પૃહિની એવી છે કથા, અખા બીજી પેટ ભર્યાની વ્યથા.

૩૦૦.

રઘુ જદુરાજની વાત જ કહે, દત્ત ભરતનું ઓઠું લહે;
અજગર વરતી વનમાં પડયા, તે કયાંઈથી આવી ચડયા;
તેને પોતા સરખા કર્યા, અખા ઘેર ઘેર ઉપદેશ ન કથ્યા.

૩૦૧.

દેહાભિમાન હતું પાશેર, વિદ્યા ભણતાં વાધ્યું શેર;
ચરચા વદતાં તોલું થયો, ગુરુ થયો ત્યાં મણમાં ગયો;
અખા એમ હલકાથી ભારે હોય, આત્મજ્ઞાન તે મૂળગું ખોય.

અખો ભગત.

૩૦૨.

શશશૃંગનું વહાણુ: જ કર્યું, મૃગતૃષ્ણામાં જઇને તર્યું;
વંઝ્યાસુત બે વહાણે ચડ્યા, ખપુષ્પનાં વશાણાં ભર્યાં;
જેવી શેખશલીની કથા, અખા હમણાં આગળ એવા હતા.

૩૦૩.

જ્યાં જોઇએ ત્યાં કૂડે કૂડ, સામે સામાં એહાં ધૂડ;
કોય આવી વાત સૂરજની કરે, તે આગળ જઈ ચાંચ જ ધરે;
અખા મોટાની તો એવી જાણ્ય, મૂકી હીરો ઉપાડ્યો પાણ.

૩૦૪.

લીલાં વૃક્ષને ઓથે રહે, જેમ પારધી પશુને ગ્રહે;
એમ હરિ ઓથે ધૂતારા ઘણા, ઉપાય કરે કનક કામની તણા;
અખા ગુરુ શું મૂકે પાર, જે શિષ્ય ગર્દભ ને ગુરુ કુંભાર.

૩૦૫.

અંગ આળસ ને તપશી થયો, ઘર મેલીને વનમાં ગયો;
કામ બાણુ ન શક્યો જાળવી, રડવડતી એક આણી નવી;
શ્વાન ભસાવે હીંડે છક્યો, અખા હગ્યો નહીં ને ઘર નવ રખ્યો.

૩૦૬.

ગોરીના થાવા વડ ભાગ, માતા પાસે આજ્ઞા માગ;
બળદની તે કેમ થાય ગાય, મૂરખ મિથ્યા કરે ઉપાય;
જ્ઞાન વિના તે સાધન એવાં, અખા તેમાં ન લેવા દેવા.

૩૦૭.

સો અંધામાં કાણો રાવ, આંધળાને કાણાપર ભાવ;
સૌનાં નેત્રો ફૂટી ગયાં, ગુરુ આચાર્ય જ કાણા થયા;
શાસ્ત્રતણી છે એક જ આંખ, અખા અનુભવની ઉઘડી નહિ ઝાંખ.

૩૦૮.

મુંડ મુંડાવી હરિને કાજ, લોક પૂજે ને કહે મહારાજ;
મન જાણે હરિએ કૃપા કરી, માયામાં લપટાણો ફરી;
સૌને મન તે કરે કલ્યાણ, અખા એને હરિ મળ્યાની હાણ.

૩૦૯.

જ્ઞાતાનો એવો ઉપદેશ, પંચના ગુરુ તે સઘળો વેશ;
ઘર ઘર માહાત્મ્ય વધારતા ફરે, દામ ચામનાં જતન જ કરે;
અખા જ્ઞાતાની ન માને વાત, સાચું કહેતા ખીજે સાત.

૩૧૦.

હરિને કાજે ઘાટ જ ઘડે, નિજ સ્વરૂપથી પાછો પડે;
પાણો કહે હું પર્વત લહું, એ આશ્ચર્ય તે કેને કહું;
અખા થકી તે બીજો હરી, જેમ પર્વતમાંથી પાણો જ ખરી.

૩૧૧.

જાણપણામાં જાડા થયા, ડહાપણ ડોળી રોખડ રહ્યા;
નીર હતું તે કીચમાં ગયું, આત્મ થકી તે અળગું રહ્યું;
છે તો ઘણો નવ દીસે ચંદ, કહે અખો માયાનો ફંદ,

૩૧૨.

અનંત કળામાં અદકા ખરા, બ્રહ્મવેત્તા એ સૌથી પરા;
વેદ બ્રહ્માએ પૂજ્યા હરિ, તેથી લક્ષ યજ્ઞો આદરી;
ભૂત ભવિષ્ય ને અજપા જાપ, અખો નહીં તો શેનો થાપ.

૩૧૩.

વૈષ્ણવ ભેખ ધારીને ફરે, પ્રસાદ ટાંણે પત્રાવળાં ભરે;
રાંધ્યાં ધાન વખાણતા જાય, જેમ પીરશે તેમ ઝાઝાં ખાય;
કીર્તન ગાઈને તોર તોડ, અખો કહે જુવાનીનું જોર.

૩૧૪.

જ્યારે મન પામ્યું નિજ ભાન, ત્યારે સર્વે થયું સમાન;
સપ્ત પુરી મધ્યમ મારું આડચ, સર્વસ્વ હાર્યે ભાંગે જાડચ;
જેમ કરી કવાથ રોગીને વિષે, પણ અખા અરોગી સર્વે ભખે.

૩૧૫.

કે આળસ કે ક્રોધે થયો, વાટે વેષ પહેરીને ગયો;
નહિ મહેનત વેંડે નહિ શાય, વંદે વિશ્વ એ ફળ મહિમાય;
હરિને અર્થે એક વિચાર, અખા સમું પડે તેમ રહે સંસાર.

૩૧૬.

જાય સમૂળો સદ્ય સંસાર, કરતાં આત્મતત્ત્વ વિચાર;
અન્ય ઉપાયે નથી એ જવા, સામા બંધ બંધાએ નવા;
કર્મ કરતાં નાવે છેક, અખા વિચારે ન મળે શેષ.

૩૧૭.

અખા વસ્તુ વિચારે બ્રહ્મ, અંતરભૂત જાણવા કર્મ;
પ્રત્યક્ષ પોગર દિશે લોહમાંય, ગાળે ત્યારે ફીટી જાય;
પાછો વળી ઘડાએ ઘાટ, તેમનો તેમ પોગરનો ઠાઠ.

૩૧૮.

તે લોહનું જ્યારે દર્પણ કરે, શિકલ કરીને મશકલો ફરે;
તેજ નીકળે પોગર ઢંકાય, આપોપું દીસે તે માંહ્ય;
અખા જ્ઞાનની એવી પેર, કોટી જુગે કાં આજ આદેર.

૩૧૯.

લોહ ગળતે દીસે પોગર ગળ્યા, ઘાટ થાતાં તે પાછા વળ્યા;
અહંતારૂપી લોહ છે સદા, ઘાટ થયા વિના રહે કદા;
અખા અહંતા લોહું માર, મર્યાં પછી તે તરશે વાર.

૩૨૦.

જે જળમાં લોહ બૂડી જતું, તે ઉપર દીસે રમતું;
તેમ ભવસાગર હરિસાગર થયો, જ્યારે આપોપાનો ભાર જ ગયો;
અખા મધ્યથો જા તું ટળી, બંધ ને મોક્ષ થકી ક્ષમા મળી.

૩૨૧.

અખા બ્રહ્મ છે બાધું નામ, તે મધ્યે અળગાં અળગાં ગામ;
જેમ બાધું જોતાં એક જ ઝાડ, વિગતે જોતાં ભાંગે જાડ;
રંગ સ્વાદ પત્ર ફળ ફૂલ, સદ્‌ગુરુ મળે તો ભાંગે ભૂલ.

૩૨૨.

જાગ જોગ મંત્ર ફળ ને સિદ્ધિ, એ બ્રહ્મ ઉદરમાંહેલી રિદ્ધિ;
અંશી નર ઉંઘ્યો આપમાંહી, સ્વપ્ને ભોગવે ત્રણ તાપ ત્યાંહી;
વિધિ સહિત પરબ્રહ્મને જાણ, ત્યારે અખા ટળે ભવતાણ.

૩૨૩.

આત્મલક્ષમાં નહિ પર આપ, વણ સંતાને કેનો બાપ;
વણ જોનારે દર્પણ જથા, બિંબ પ્રતિબિંબની કહે કોણ કથા;
અખા દ્વૈત થયે ઉપાધ્ય, તન મન વિના એ સાધન સાધ્ય.

૩૨૪.

બ્રહ્મજ્ઞાની બહુ ભેળા થઈ, બ્રહ્મના દેશની વાત જ કહી;
બ્રહ્મવિદ્યા રહી બ્રહ્મને દેશ, પોતામાં નવ આવ્યો લેશ;
થઈ થઈ વાતો સહુ કોઈ કહે, અખા અણચવ્યો કોક જ રહે.

૩૨૫.

અણચવિયાનાં એ એંધાણ, જે સારાં માઠાં ઝીલે બાણ;
અધ્યાત્મ ન જાણે આત્મ થકી, નોખો નોખો કહે છે બકી;
અખા જાણે હું આત્મવેત્તા થયો, તે થાવામાં દેહ ભાગ જ રહ્યો.

૩૨૬.

પાતે ટળીને સઘળું પ્રીછ, વાટે ચાલતાં આંખ મ વીચ;
અદ્વૈત દ્વૈતનાં કરે છે કામ, સગુણ નિર્ગુણ ધાર્યાં નામ;
સગુણ નિર્ગુણ અખા બે જોગ, પોતે ટળશે તેને પડશે ભોગ,

૩૨૭.

પોતે ટળ્યા તે પિછ્યા જાણ, તેને શોભે સઘળી વાણ;
પોતે ટળ્યા વિના શા કામના, એ તો અકૃતે વધારી કામના;
કહે અખો કાં ફોકટ ફૂલ, ભણ્યાગણ્યા પણ ન ટળી ભૂલ.

૩૨૮.

ભણ્યાગણ્યા તો તે પરમાણ, જો જાણપણું ટાળીને જાણ;
મૂળ સ્વરૂપે જો કોઈ થયો, તેને ભણ્યાનો સ્વભાવ ગયો;
અખા એમ સમજ્યા તે મહંત, સચ્ચિદાનંદ વદે વેદાંત.

૩૨૯.

વેદાંતે વાત વિચારી અશી, ને શ્રોતા વક્તા સમજ્યા જશી;
વેદાંત વાચક મોટો ભેદ, આસુરીનો કર્યો ઉચ્છેદ;
દૈવી તો છે ધણીનું રૂપ, અખા આસુરી ઉંડો કૂપ.

૩૩૦.

આસુરી દૈવીને ગડબડ થઈ, દીસે દૈવી તેમાં આસુરી રહી;
માટે જ્ઞાની ટળતા ફરે, જેમ રૂડે ઘેર જાતાં શ્વાનથી ડરે;
અખા શ્વાન જો પ્રલ્યે થાય, તો રૂડાને ઘેર રૂડો જાય.

૩૩૧.

ઘર તો સઘળાં રૂડાં કર્યાં, ત્યાં આસુરી રૂપે ભસે કૂતરાં;
સમજુ ઘણા પણ શ્વાનનો સંગ, વણ ટેવે જેમ વણશે રંગ;
અખા આસુરી કુતરાં જાણ, આશાની ભક્તિ મોટી હાણ.

૩૩૨.

નિરાશી ભકિત જે કોઈ કરે, તેનું સહેજે કારજ સરે;
સ્વરૂપ અરૂપે અદ્વૈત થાય, દ્વૈતાદ્વૈતનો લેશ જ જાય;
આત્મ અનુભવે હોય પ્રકાશ, અખા અહંકાર તે પામે નાશ.

૩૩૩.

અહંકૃતિ તજી સ્મરણ કરો, મન ક્રમ વચન હરિવડે આદરો;
ગવરાવ્યા જશ હરિના ગાઓ, હરિના છો ને હરિના થાઓ;
અહંતે અણછતા ન થયા, છતા ધણીથી છેટા રહ્યા.

૩૩૪.

છતો ધણી તું છબીલો જાણ. જેની શોભે સઘળે વાણ;
છતો ધણી છે વાણી રહિત, છતો ધણી છે શબ્દાતીત;
એમ વાચ્યાવાચ્ય જેને સબળું હર્યું, અખા તેહનું કારજ સર્યું.

૩૩૫.

સાચો મારગ જે કોઈ લિયે, મિથ્યા મારગ મૂકી દિયે;
અટળ વસ્તુને અહોનિશ ધાય, ટળણે બાંધશે બાંધ્યો ન જાય;
ટળમાં રહે અટળશું પ્રીત, અખા એવા પુરુષની થાશે જીત.

૩૩૬.

જાણી વસ્તુને ઉપનો વૈરાગ, અણછતું આવ્રણ ન પામે લાગ;
ઓળખ્યા ચોર ને સાવચેત થયા, વળતા તે તો કુશળ રહ્યા;
અચેતને ચોર લુંટી ગયા ભાઈ, સાવચેતને ઘેર આનંદ વધાઈ.

૩૩૭.

આનંદ વધાઈ અનુભવથી થાય, અજ્ઞાન ગાંઠો છૂટી જાય;
અનેક જુગનું આવ્રણ જેહ, જ્ઞાનવજ્રથી ભાંગે તેહ;
ધન ધન જ્ઞાની જનનું ગાત્ર, જગત જાણ્યું અખા તૃણમાત્ર.

૩૩૮.

જ્ઞાની તે જે કરે વિચાર, પ્રપંચ તજે ને સંઘરે સાર;
સકળ કામના સવળી કરે, વાસના વપુ ઠેકાણે ઠરે;
ટાળે આપ ને ભાળે ઈશ, અખા એવા પુરુષને મળે જગદીશ.

૩૩૯.

મોટી તાણ છે પંથજતણી, નહી જુજવા એક છે ધણી;
પોતાના ઇષ્ટની પાળવી ટેક, સકળ ઇષ્ટનો અધિપતિ એક;
જેમ રાજા એક ને પ્રજા જુજવી, અખો એ રીતે જુવે અનુભવી.

૩૪૦.

રાજાનું જેમ શેહેર જ એક, પ્રજા જુજવી વર્ણ વિવેક;
દંબી હોય તે રહ્યા ચડભડે, તેનું નામ તે ખરડે પડે;
સર્વેને મળતો થઈ જાય, અખા આખું શહેર તેના ગુણ ગાય.

૩૪૧.

એ દ્દષ્ટાંત ન સમઝે કોય, સહુનું બળ સહુમાંહે હોય;
જ્ઞાની જ્ઞાને કરીને કહે, મતિયો મતના મતમાં રહે;
અખા જવા દ્યો જાણે તેમ થાઓ, આપણુ આપણા અવગુણ ગાઓ.

૩૪૨.

અવગુણ મ જોશો પ્રભુ મહારાજ, તમારા બાનાની તમને લાજ;
જે કો કેના થઇને ફરે, તે તો તેની પક્ષ જ કરે;
તમે તમારાની પ્રભુ કરો સાર, અખા કરું વિનતિ તજી અહંકાર.

૩૪૩.

અહંકાર તજીને આશે રહ્યો, મન કર્મ વચને તમારો થયો;
જેમ કાષ્ઠની પુતળી નાચે નરી, તે કળ સુતારે તમારે ફરી;
વાજું વજાડો તો વાજે તદા, વણ વજાડયું ન વાજે કદા.

૩૪૪.

વાજું હું તમો વજાવણહાર, તે વાજું શાને ધરે અહંકાર;
તે જોતાં સર્વ તમારાં કામ, આ અછતાનું અછતું નામ;
ધણધણ વાજું ધ્વનિકર થવે, અખા કર્તવ્ય અવળું લવે

૩૪૫.

આસુરી ફેરા ફરે છે જન, તે નવ જાણે વસ્તુ તન;
મૂળ આસુરી નવ ઓળખે અંધ, તો દૈવીનો કયાં મળે સંબંધ;
ચોર શાહની ચિંતા કરે, અખા વળતો શાહ ચોરથી ડરે.

૩૪૬.

કાઢી મૂકયા ક્રોધ ને લોભ, સાથી કીધા શીળ સંતોષ;
જ્ઞાનેન્દ્રિય કર્મેન્દ્રિય જેહ, સર્વે સવળી થઈ છે તેહ;
અંતઃકરણ અખા જે ચાર, થાય અહર્નિશ જ્ઞાનવિહાર.

૩૪૭.

જ્ઞાની વિહારી ગોપી જશા, જ્ઞાની જેને ગોપીની દશા;
ગોપી ભૂલી ઘર ને બાર, ગોપી ભૂલી કુટુમ્બ પરીવાર;
પોતાની દેહ પણ ભુલી ગઈ, અખા કામની કુળવંત થઈ.

૩૪૮.

વિધિ નિષેધ ને થાપ ઉથાપ, સંકલ્પ વિકલ્પ ટળ્યો સંતાપ;
પ્રગટયો ઉરમાં પ્રેમાનંદ, પિયે સુધારસ પ્રેમદા વૃંદ;
સખી સમાગમ સદા નિજધામ, અખા અખેરસ તેનું નામ.

૩૪૯.

અખેરસની ચાલે છે નદી, તે બ્રહ્મવેત્તા પીએ ભગવદી;
આળપંપાળ જેને આળસ્યું, સમદષ્ટિ સમજ્યા તે સમું;
કંઇ કંઈ કહેણી કથતા ફરે, અખા બ્રહ્મવેત્તા ભાગ્યે નીસરે.

૩૫૦.

બ્રહ્મવેત્તા કેમ દર્શે ભાઈ, જે બ્રહ્મ કળામાં રહ્યા સમાઈ;
મેલી આંખે જે કોઈ ધાય, બ્રહ્મવેત્તા કેમ દર્સ્યા જાય;
અખા આંખ જો ઉપજે નવી, તે બ્રહ્મવેત્તા દર્શે અનુભવી.

૩૫૧.

મેલી આંખને બેસે મળો, કથા કીર્તન કરે થઈ ભલો;
પછી સામસામા થઇ કરે જવ્બાપ, અહંકૃતિ જ્ઞાને વાધે આપ;
કેટલાકને જુદ્ધ કથ્યાનું જોર, અખા સિદ્ધાંત ન સમજે કરે બકોર.

૩૫૨.

સમજુને સમજુનો સંગ, અણસમજુને આપે અંગ;
સમજુ અણસમજુ મર ભેળા ભમે, ભેળા બેસે ને ભેળા જમે;
અણસમજુ તે આંધળા કુવા, સમજુ સજ્જન સરસો ગાઉ જુવા.

૩૫૩.

વસે વેગળા મર સમજુ સજ્જંન, તોયે ત્યાંથી અર્પે મંન;
પ્રપંચ રીતે ન રાચો ભાઈ, એવી પરાપરની છે સગાઈ;
એમ અનુભવી અનુભવીને લખે, અળગો રહે વિધાણા પખે.

૩૫૪.

બ્રેહે વેંધ્યો તે જાણે આપ, સાજાને શો બ્રેહનો સંતાપ;
સાજે તે સાજાને ગાય, બ્રેહની વેદના વેંધ્યાને થાય;
સાજા તો શાકટને જાણ, બ્રેહનો વેંધ્યો તે જ્ઞાની વખાણ.

૩૫૫.

શાકટને તો અનીતિ સાર, જેમ કાગને અશુભનો આહાર;
તે તો તેનું માને સુખ, કાળો કાળનાં ભોગવે દુઃખ;
શાકટને લાગે સુધારસ બાણુ, પણ જ્ઞાનીના તો વેંધે પ્રાણ.

૩૫૬.

જ્ઞાની વજ્રને સુધા કરિ ગણે, શાકટ તો સુધાને વિષ ભણે;
શાકટ જ્ઞાની બેઉ જાણવા માંય, અળગ કોઇ મ કહેશો ક્યાંય;
શાકટનો પ્રવૃત્તિ પરિવાર, જ્ઞાનીનો તો નિવૃત્તિ કુમાર.

૩૫૭.

એ બેઉને કરિયે એક, તો ગાદિયે બેસે જ્ઞાન વિવેક;
જ્ઞાની વિવેકી ઠેરાવ્યા રાય, આસુરીનાં થાણાં ઉઠી જાય;
અદલ થયું ત્યારે સવ્વાશેર, વિષ્ટિ કરતાં ચૂકયું વેર.

૩૫૮.

આનંદ મંગળ ઓચ્છવ થાય, હરિનાં જન તે હરિજશ ગાય;
હરિજશ ગાય તે શું કહે, આપ ટાળી ભજનમાં રહે;
અખા શહેરની શોભા નવી, જેમ વીતી રજની પ્રગટ્યો રવી.

૩૫૯.

હું હું રૂપી વીતે રાત, તેને ટળતાં થાય પ્રભાત;
જને પુરુષોત્તમ થાય પસાય, તેને સર્વે સવળું થાય;
અખા વસ્તુ આફરડી નવ મળે, આરત રાખી ધણીને બળે.

૩૬૦.

આરત વિના ન ઉપજે હેત, આરત વિના પૂજારો પ્રેત;
પુંશ્ચલી ભેંશ ન માંડે પગ, જોર કરીને થાક્યા ઠગ;
ઉપાડે ઘણા પણ ઉભી ન થાય, અખા જોર કરનાર પાછા જાય.

૩૬૧.

નથી વાંક વિસ્વંભર તણો, જે કહિયે તે વાંક આપણો;
જેમ કોઈ ભોજન જમાડવા કરે, ત્યાં રિસાશો તે રિસે ફરે;
પૂર્ણાનંદ પીરસનારો રહે, અખા અભાગિયાને કોણ કહે.

૩૬૨.

પૂર્ણાનંદ તો પૂર્ણ દયાળ, સર્વ જીવની કરે સંભાળ;
દયા સારુ લે દશ અવતાર, અસુર નિકન્દન ભક્ત ઉદ્ધાર;
દયા સારુ દાખવ્યા ધર્મ, અખા હરિનો મોટો મર્મ.

૩૬૩.

આત્મ ઉપકાર કઈ પેરે કરે, કોણ ઉપકારે આત્મા ઠરે;
ભક્ત યથારથ જે કોઈ હોય, આત્મા સહિત સમર્પે સોય;
કરી સમરણ નિર્મળો થાય, અખા ધણીના થકો ઠેરાય.

૩૬૪.

દેહ કાળ દ્વૈત પડને નડે, જેમ સજીવન સાથે સજીવન લડે;
પણ જીવન્મૃતક જે વિરલા ભમે, તેને તે સજીવન શું દમે;
જડ ચૈતન્ય તે શબ સમાન, અખા સજીવન વસ્તુજ્ઞાન.

૩૬૫.

જગત પ્રપંચ એમ ચાલ્યો જાય, જીવપણે જીવે તે સજીવ કહેવાય.
જડવત્ જીવનો એવો મતો, જીવન્મૃત જ્ઞાની ગણવો અણજતો;
મૃતકજ્ઞાની તે સજીવન સહી, અખા જીવપણે જીવે તે જીવતો નહી.

૩૬૬.

મૂળ સ્વરૂપ કહ્યું નવ જાય, એક સ્વરૂપ તે કેમ કહેવાય;
પ્રભુ આકાશથી ઉંચા ઘણા, ઉંડાપણની નહિ કંઈ મણા;
અખા દશ દિશામાં વ્યાપક અનૂપ, એ હૃદયે થાય કેમ અકળ સ્વરૂપ.

૩૬૭.

જેને જડયું તેને સમું ફળ્યું, જેમ બીબે રૂપ ઢળે વણ ઘડયું;
વણ ઘડયો જેમ ઉપજે ઘાટ, અહંકૃત જ્ઞાન મોટો ઉચ્ચાટ;
નિત્ય અનિત્ય સમજાયું ખરું, અખા પ્રપંચને મેલે પરું.

૩૬૮.

સમજુ શાખી અર્થી ઓચરે, તેની તરોવડ શું પંડિત કરે;
પંડિતને પંડિતાઇનું જોર, પણ અંતઃકરણમાં અંધારું ઘોર;
અખા તેથકી પ્રાકૃત ભલા, જો આવે સમજ્યાની કળા.

૩૬૯.

શબરી સંસ્કૃત શું ભણીથી ભાઇ, કયા વેદ વાંચ્યા કરમાબાઇ;
વ્યાધ તે શું ભણ્યોથો વેદ, ગણકા શું સમઝતી ભેદ;
વળી શ્વપચની સમજ્યો રીત, અખા હરિ તેના જેવી સાચી પ્રીત.

૩૭૦.

ઝીણી માયા તે છાની છરી, મીઠી થઇને મારે ખરી;
વળગી પછી અળગી નવ થાય, જ્ઞાની પંડિતને માંહિથી ખાય;
પણ ઝીણો થઇને ઝીણી હણે, અખો સાચી પ્રીત તેની ગણે.

૩૭૧.

નહાયા ધોયા ફરે ફુટડા, ખાઇ પીને થયા ખુંટડા;
જગત પ્રમોદે જાડા થઇ, પણ ઝીણી માયા તે માંહી રહી;
અખા કાય કરે ઝીણીની પક્ષ, તે ઝીણી જાડાને કરશે ભક્ષ.

૩૭૨.

છતી આંખને જઇ આથડે, જેમ પતંગિયો દીવામાં પડે;
જો કદાપી ઉપજે વૈરાગ, તો મીઠી માંહિથી ન દીએ માગ;
કોઇ કમાય ને કોઇ ખાય, કહે અખો મુડી કયાંથી થાય.

૩૭૩.

મુડી વણ કંઇ કહાવે મહંત, મુડી વણ કંઇ ભેખ અનંત;
મુડી વણ કંઇ ધનવંત ઘણા, હીરા માણેકની નહીં કંઇ મણા;
અખા રહેણી આંક લખ્યો નહિ એક, એમ એકડા વોણ્યાં મીંડાં અનેક.

૩૭૪.

અનેક રૂપે માયા રમે, જ્યાં જેવું ત્યાં તેવી ગમે;
વળી જો કોઇને જ્ઞાન ઉપજે, તો જ્ઞાની થઇને બેળી ભજે;
જે કર્મ હોય મૂકવા જોગ, અખા તેનો જ પડાવે ભોગ.

૩૭૫.

એવા માયાના ઘણા છે ઘાટ, જ્યાં જોઇએ ત્યાં માયાનાં હાટ;
હાટે હાટે વહોરતા હોય, કોય ખાટે કોય મુળગું ખોય;
ધન વોહોર જેણે વસ્તુ જોઇ, અખા પ્રેમપાત્ર વડા નર સોઇ.

૩૭૬.

મોય માયા નરમાઇને શું કરે, બળતી અગ્નિ પણ જળમાં ઠરે;
તૃણ તરુવરને અગ્નિનો ભે, આકાશ દાઝયું તે કોય ન કહે;
એમ અલ્પ આનંદિ સદા અલ્પાય, અખા પ્રેમાનંદનો પ્રલય ન થાય.

૩૭૭.

પ્રેમાનંદની ભક્તિ આકરી, વસમી વાટ મહા ખરેખરી;
કામ રહિત તે કામનો વેશ, તેનો જ્ઞાનીને ન લાધે દેશ;
પ્રેમાનંદી જ્યાં ગાય ને વાય, અલ્પાનંદીને અટપટું જણાય.

૩૭૮.

અલ્પાનંદી નિજને પ્રેમાનંદી ભણે, જેમ વાંઝણી પુત્ર ખોળામાં ગણે;
વાંઝણી પુત્ર તે શોભા અભિમાન, ઉદરમાં ન ઉપન્યું ગણે સંતાન;
એમ અલ્પાનંદી પોતાને ગણે ભલ, અખા પ્રેમાનંદથી ઉપન્યો પલ.

૩૭૯.

એમ ગાય વજાડે ગુણિજન ઘણા, રંગે રૂપાળા ન કાંઇ મણા;
કંઠે સુર તાળી ને તાન, ગમે ગંધર્વને પાતરનું ગાન;
પણ અખા એ તો કસબણ કહેવાયે, પતિવ્રતા પૂર્વે તેમ ન ગાય.

૩૮૦.

પતિવ્રતા જે પિયુને ભજે, અનાયાસે અવરને તજે;
જેનાં વસ્ત્ર સાંધ્યાં જેમ તેમ, તે બરાબર વેશ્યા કરશે કેમ;
અખા પતિવ્રતા કરૂપણી હોય, પણ મોટો ગુણ માંહે પતિવ્રત જોય.

૩૮૧.

પતિવ્રત તે જે સાચું વદે, સાચું બોલ્યું કેને ન સદે;
સાચું જેમ લીંબડાંનું પાન, તેમ કડવું લાગે સર્વે જ્ઞાન;
કડવે રોગ કાયાનો જાય, અખા મીઠાણે રોગ બમણો થાય.

૩૮૨.

રોગીને તો કડવું ઘટે, લીંબડો પીધે રોગ માંહિથી મટે;
નિર્ગુણ લીંબડો જો રોગ નિર્ગમે, તો સગુણ ભોજન સુખે જમે;
નિર્ગુણ થઇ સગુણમાં મળે, તો અખા દૂધમાં સાકર ભળે.

૩૮૩.

વિષ સગુણ તે વિષનું રૂપ, હરિલીલા સગુણ તે અમૃતરૂપ;
વિષય અમૃત જો ભેળાં થાય, તો વળતું સર્વે વિષ થઇ જાય;
નિર્વિષપણે કરે પ્રેમકલ્લોલ, અખા સર્વે મીઠું જેમ ઘી ને ગોળ.

૩૮૪.

નિર્વિષપણું તે સજીવન દશા, વિકાર સહિત તે મુડદાં જશા;
મુડદાંની આભડછેટ ઘણી, તે આભડછેટ કોઇએ નવ ગણી;
અળગી આભડછેટ જોવા જાય, પોતાની અખા પલ્લે નહિ થાય.

૩૮૫.

પોતાનું કોઇ ન જુવે મૂળ, કોણ છે જીવ ને કોણ છે સ્થૂળ;
કયો જીવ ને કયો એ દેશ, કયાંથી આવી કર્યો પ્રવેશ;
જાતો ક્યાં તે સમાસે જઇ, અખા એ અજાણપણ સર્વ માંહી.

૩૮૬.

અજાણી વસ્તુ મહા અનૂપ, ધણીના અંશ ને ધણીનું રૂપ;
જેમ અર્ણવ જળ રણમાં પરવરે, જામે ત્યારે નામ નોખું ઠરે;
તેમ ધણીના અંશમાં પરવર્યા ભાઇ, અસુરી રણમાં અખા સમાઇ.

૩૮૭.

અજ્ઞાની કહે હરિ એમ કેમ હોય, નોખો નોખો ઘણું વગોય;
સુખિયો દુઃખિયો થઇને દળાય, એવી ગડબડ કહો કેમ કળાય;
અખા તેનો આણુ જવાબ, જે સુખ દુઃખથી અળગા આપ.

૩૮૮.

જેમ લુણ આવી આંધ્રણમાં ઉકળે, તો અર્ણવ તેથી શે•ન બળે;
તેમ સુખ દુઃખ સઘળાં જીવને, તેમાંથી કાંઇ નથી શિવને;
લુણ જળ થઇ જળમાં ભળે, સુખદુઃખ અખા દાસ થયે ટળે.

૩૮૯.

લુણ તો જળમાં થઇ જળ થયું, ત્યારે લુણપણાનું નખોદ ગયું;
ઘણા કહે જ્યોતમાં જ્યોત સમાઇ, એમ દાસનું નખોદ ન હોય ભાઇ;
જળનું લુણ તે જળમાં ખપે, અખા હરિદાસ તે હજુરમાં જપે.

છપ્પા.

૩૯૦.

નકલ એમ ઉરમાં નહિ આણ, હરિજન રૂપ અસલ કરી જાણ;
એ દિઠે આપણો સરશે અર્થ, જોયા કરે મર જુજ્વા ગર્થ;
થડથકી તો ડાળે ચહડાય, અખા ડાળેથી થડે ઉતરાય.

૩૯૧.

થડને અહો એમ સઘળા કહે, પણ ડાળ વિના ફળ ક્યાંથી લહે;
એકલું થડનું થડ જો હોત, તો કોણ કહેત ને કોણ આ જોત;
અખા ડાળ પત્ર પુષ્પ ફળ થડમાં, તેમ અવતાર નામ સર્વે અટલમાં.

૩૯૨.

ઉપમા સહિત જે આત્મા કથે, તે મહી વિના જેમ પાણી મથે;
પાણી વિના જે મહી ડોળવું, તે ભાંગે ઘણું પણ થાય ઘોળવું;
જુગતી વિના જો એકલું ધ્યાય, તો અખા એકલે નવનીત થાય.

૩૯૩.

તેમ આપ ટાળી જો જુગ આચરે, તો ગુણવડે ગુણાતીતને વરે;
ગોરસને જળ ભેગાં મળે, મથે તો રૂપ મહી જળનું ટળે;
મથતાં માખણ થાય પ્રકાશ, અખા પછી રહી તે પરથી છાશ.

૩૯૪.

નવનીત કમાયો જુગતે કરી, દેહ આત્મા વડે ઓળખ્યા હરી;
તે વિવેકી સદ્દગુરુએ વલોવ્યું જદા, નવનીત નીરાળું પામ્યો તદા;
અનુભવ અગ્નિએ કીધું તૂપ, અખા ભાળ એ બ્રહ્મસ્વરૂપ.

૩૯૫.

મન મૂકી જેણે ભક્તિ કરી, તેણે દીઠા નિરંતર હરી;
પૈની પેરે ઘરમાં વસ્યો, તે શોકે ન રોયો ન હર્ષે હસ્યો;
અખા તે જ નર સુખિયો થયો, દ્વંદ્વાતીત નર સુખમાં રહ્યો.

૩૯૬.

આદિ કર્મે કીધે જીવ થાય, જેને કારણ અહંતા પરઠાય;
એ વિગત કરે તે વક્તા ખરો, અણજાણ્યે ભૂલાં કાં ફરો;
પંડિત જાણે કવિનો મર્મ, અખો જાણે જીવ સાધે ધર્મ.

6. Gopaldas of Surat (*circa* 1620-1670 A. D.)

His most important work is a philosophical treatise named **ગોપાળ ગીતા.** He has also composed a nice short poem called **બુદ્ધિ વહુને શિખામણ** and a number of miscellaneous verses.

I. બુદ્ધિ વહુને શિખામણ

સાચી સમજણ બુદ્ધિને ખોટી રે લાગે,
સંત મનાવે તો મનાવું, હો લોલણી–
સાચી સમજણ બુદ્ધિને ખોટી રે લાગે. ટેક.
શીલ સંતોષ કહો તો કલ્લાં ઘડાવું,
કરુણાની કાંબિયો પેરાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
વિવેક વિચાર કહો તો વિછુવા ઘડાવું;
હર્ષના ઘુઘરા બંધાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
સાધન સંપતિ કહો તો ચુડલો પેરાવું,
ક્ષમાની ચીપો મઢાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
જ્ઞાન વૈરાગ્ય બાજુબંધ સોવરાવું,
શાંતિનું રતન જડાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
પ્રેમનાં પુષ્પો કહો તો ગળામાં નખાવું,
લક્ષનો દોરડો પોવરાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
ટેક રૂપી કહો તો તુશિયો ઘડાવું,
દયાની દામણી બંધાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
સતસંગત રૂપી કહો તો ઘુલર ઘડાવું,
લગ્નનું લોળિયું પેરાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
ભક્તિ રૂપી કહો તો વાળી ઘડાવું,
મુક્તિની ચૂનિયો મેલાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
નેહનું નયણે કહો તો કાજળ સરાવું,
હેતની આડો કરાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
સીધી સમજણ કહો તો સેંથો પુરાવું,
જોગનો ચાંદલો ચોઢાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
ધીરજ રૂપી કહો તો વેણો ગુંથાવું,
ગુરુગમ ગોફળો લટકાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.

ચોખી ચાલની કહો તો ચોળી શિવડાવું,
ચેતનની ચુંદડી પેહેરાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
સાચી કરણીનો કહો તો કંચુવો શિવડાવું,
ભાવનું ભરત ભરાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.
દાસ ગોપાળ કહે એ સમજણ સાચી,
દક્ષનો લક્ષ બતાવું, હો લોલણી–સાચી સમજણ.

II. From ગોપાળ ગીતા.

કડવું–રાગ ધન્યાશ્રી.

વળતી બોલ્યા સદ્દગુરૂ દેવજી, વાત અનુપમ છે અવસ્યમેવજી. ૧
સાંભળ વીરા થઇ સાવધાનજી, અવિઘટ હરિનું દુરઘટ જ્ઞાનજી. ૨
પ્રથમ કીજે સદ્દગુરૂ સંગજી, ભાવે ભજીએ ભક્તિશું રંગજી. ૩
વચને વચને સંશય જાયજી, મન છે વિકારી તે નિર્મળ થાયજી. ૪
તન મન કેરી ઉર્મી ભાંગેજી, નામ રહિતશું મનડું લાગેજી. ૫

ઉથલો.

લાગે મન અવિનાશશું, જે સદા એક અખંડ,
આદિ અંત ન પામીએ, જેની કાયામાં પ્રચંડ. ૬
નિરામય નિજધામ હરીનું, અચળ અમર એક;
નિર્વિકાર અવિનાશ વ્યાપક, આદ્ય અંતે એક. ૭
સાંભળ થઇ સાવધાન સન્મુખ, વચન જે નિર્વાણ;
આપે આપ અનુભવીને, સિદ્ધાંત મન તું આણ. ૮
દશ દ્વારથી વેગળો, જળે નવ લેપાય
અગ્નિ તેને નવ દહે, સમીરે શોષ્યો ન જાય. ૯
આકાશથી આઘેરડો, ને ત્રિગુણથી અતીત;
ઉપાધીથી અળગો સદા, એ નિરંજનની રીત. ૧૦
ઉભો નહિં આસન નહિં, નહિં તૃષા નિદ્રા અહાર;
સ્થૂળમાં લેપે નહિં, તે બ્રહ્મ અપરંપાર. ૧૧
અંતઃકરણ મન બુદ્ધિ નહિં, નહિં ચિત્ત અહંકાર;
કામ ક્રોધ ન સંભવે, તે બ્રહ્મ અપરંપાર. ૧૨

ધર્મ કર્મ ને કલ્પના, તે નહિં જ્ઞાન વિજ્ઞાન;
આચાર અધ્યયન વેદ વક્તા, ભોગ નહિં દયા દાન. ૧૩
નહિં પૂજા પ્રેમ નેમ, ને નહિં માયા માન;
ઊંચ નીચ ન સંભવે, તેને સર્વ ભૂત સમાન. ૧૪
શોક મોહ વ્યાપે નહિં, નવ સુવે જાગે લગાર;
જન્મ મર્ણુ જરા નહિં, તે જગતનો આધાર. ૧૫
જડ નહિં ચૈતન્ય નહિં, ને નહિં નિકટ કે દૂર;
અદ્વૈત વ્યાપક નિરંતર વસ્તુ, નિરંતર ભરપૂર. ૧૬
અકર્ત્તા કર્ત્તા નહિં, ને નહિં આદ્ય અનાદ્ય;
જ્યોત પોત ન પેખીએ, નહિં સ્વાદ વર્ણુ ને નાદ. ૧૭
એકાદશ ઇંદ્રિય નહિં, ને નહિં તે વિષે પંચ;
નહિં રંગ ને લિંગ ત્રિવિધિ, નહિં તહાં પ્રપંચ. ૧૮
રાગ દ્વેષ ને દુઃખ નહિં, નહિં બાવન અક્ષર બાણુ;
વાંછના નહિં આશ ઇચ્છા, ન તે જાણુ અજાણુ. ૧૯
સુતલ વિતલ ને તલાતલ, વૈકુંઠ ને કૈલાશ;
સ્વર્ગાદિ બીજું જે નહિં, નર્ક કેરો વાસ. ૨૦
કાર્ય કારણુ શુદ્ધ કૈવલ્ય, મુક્તમય ચૌદે લોક;
એકાકાર એ અખંડ મંડળ વસ્તુતાયે નિર્દોષ. ૨૧
આપે પોતે સદા પૂર્ણુ, ન ઘટે વધે ક્ષણું એક;
બીજો હોય તે બોલ્યો, મહામૂનિ વાંછે છેક. ૨૨
વાણી વર્ણુવતાં રહી, કાંઈ કહ્યો નવ જાય;
નેતિ નેતિ નિગમ ભાખે, જ્ઞાન સાધુ ગાય. ૨૩
કામ નથી કંઇ ભક્તનું, કાં પ્રીછ્યાનું છે કામ;
કરે સાધન પામવા તે, નગુરાનાં કામ. ૨૪
સદ્ગુરૂ સમર્થ હોય ભલો, તેવો શિષ્ય હોય સુજાણુ;
ત્યારે તે સમજી શકે, ગત ગુંગો કરી સાન. ૨૫
ખટદર્શનને ઓળખતાં, વહી ગયા કોટિક કાળ;
વિયોગી તે વસ્તુતા માટે, લવે આળપંપાળ. ૨૬
જેમ કૃપણે ધન નિર્ગમ્યું, તેનું વ્યાકુળ થાયે મન;
વિપરીત બુદ્ધિએ તે વપુ વિસરે, તે ગતિ ખટ્દર્શન. ૨૭
એ અગમ ગતિ અવિનાશીની, જો સેહેજમાં લેવાય;
તો સત્શાસ્ત્રને સદ્ગુરૂ વિના, જ્ઞાની સૌકો થાય. ૨૮

જેણે બ્રહ્મ અનુભવ્યો, પ્રગટ કરે તેવો હોય;
અવર ભણ્યા ભૂલા પડ્યા, ન સૂઝે કંઇએક જોય. ૨૯
ભર્મ સાંકળ ભાંજવા, સમર્થ સંત લુહાર;
કર્મ કર્યાં ગૃહેથી નીસરે, ભાસે બ્રહ્મ સાક્ષાત્કાર. ૩૦
બ્રહ્મ નિરૂપણ વર્ણવ્યું, અગમ અનુપમ ધામ;
ગોપાલ કહે ગુરુ ગમ વિના, ન લાધે સકળ ઠામ. ૩૧

કડવું—રાગ વેરાડી.

સાંભળ વત્સ કહું એક સાર, જીત સિદ્ધાંતતણો નિરધાર;
પંચભૂત ગર્ભમાં મેળો મળે, સૂક્ષ્મ વસ્તૂ સ્થૂળમાં ભળે. ૧
સ્થૂળ સૂક્ષ્મ જોગે ચૈતન્ય થાય, તે ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય;
નખ શિખ પર્યંત શરીર, ચૈતન્ય ચલણ વલણ એક વીર. ૨
મૃગ સિંહનો માહેથો આમળ્યો, તેમ જીવનો એ અનુભવ કળ્યો;
પવન જોગે પત્ર ખડખડે, તેમ જોગે દેહ તરફડે. ૩
જેમ દોરીએ આમળો ચડે, પિંડ પ્રમાણે પરાક્રમ કરે;
જેમ વાયે વાદળ ચઢે, તેમ સંજોગે દેહ આફળે. ૪
જેમ વાયે પડવાઇ ગગનમાં ભમે, તેમ દેહ સંજોગે આત્મા રમે;
જેમ કારંજે જળ ઊછળે, સ્થૂલ સૂક્ષ્મ જોગે છળાછળે. ૫
ચકમક સંગે ઉપજે આગ, તેથી નીપજે કેટલાં કાજ;
જેમ લોહ ચમક પરસે પાહાણ, દ્રવીભૂત ઉભય તૂં જાણ. ૬
યંત્ર યોગ ઉપજે જેમ નાદ, તેમ જીવ ભાસે ઇંદ્રિ ઉપાધ;
જેમ શકટ વહે બહુ ભાર, ધરી કળ તણો આધાર. ૭
ઇંદ્રિ દેહ સંજોગે જીવ, અંતરગતિ અગોચર શિવ;
જેમ સૂત્રથી નાચે પુતળી, પ્રભૂએ દેહ એવી કળી. ૮
વ્યાપક પંચભૂતમાં રામ, જીવ ઉપજે જોગે તેણે ઠામ;
યોગે ચૈતન્ય સકળ શરીર, જીવ પ્રથમ કંઇ ન અળગો વીર ૯
ઇંદ્રિ અગોચર વ્યાપક વ્યોમ, ઉત્પત્તિ જીવ સકળની ભોમ;
જોગ સંજોગે ઉપજે રમે, જ્યાંથી ઉપજે તે ત્યાંથી સમે. ૧૦
જેમ કંચન તણા બહુ ઘાટ, ધરણી એક તણાં બહુ પાત્ર;
નાના ઘાટ ઘડે સુથાર, કાષ્ટ એક તણા બહુ પ્રકાર. ૧૧
ગગન માંહે વંટોળીઓ ભમે, ભમી ભમી ગગનમાં સમે;
અર્ણવ મધ્યે લહરી તરંગ, ઉપજે જુદજુદા અનંત રંગ. ૧૨

લહરે બુદબુદા ઉપજે સમાય, તોલ માપ જળનું નવ થાય;
જેમ ધૃત તક્ર થકું ઠરે, સ્વાદજથી તે નવ ફરે. ૧૩
રૂપ તણું નામ એ જીવ, વસ્તુ ગતે એ તો છે શિવ;
શરીર પ્રમાણે આવર્ણું જેહ, ક્ષેત્રજ્ઞ જીવ ભણીએ તેહ. ૧૪
જેમ પટ તંતે એક કપાસ, તેમ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સર્વાવાસ;
જેમ વડ બીજ તણા વિખ્યાત, વંદો તણી તું જો શીદ જાત. ૧૫
ફળે વનસ્પતિ ભાર અઢાર, તે જળ એક તણો વિસ્તાર;
જે ઇક્ષુ દંડતણી ઉપાધ, પેરીએ પેરીએ જુજવો સ્વાદ. ૧૬
તાણે વાણે તંતુ એક, સ્થૂળ સૂક્ષ્મ ઉભય તું પેખ;
ઇંદ્રિ ઉપાધિએ ભાસે બહુ રૂપ, પણ વસ્તુ સકળ મળી એક સ્વરૂપ. ૧૭
વળતો બોલ્યો શિષ્ય સુજાણ, જીવ સિદ્ધાંત કહ્યું તે પ્રમાણ;
સ્વામી પ્રશ્ન ઉપન્યું એક ચત્ત, કૃપા કરી પ્રીછવો ભગવત્ત. ૧૮
જીવ શિવ ઊભય છે એક, તો જીવને શા દુઃખ અનેક;
કો સુખીઓ કો દુઃખીઓ ઘણો, એ અચંબો મોટો જીવતણો. ૧૯
સાંભળ વત્સ કહું એક મર્મ, ક્ષેત્રજ કાયા માંહે બ્રહ્મ;
સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ ને સ્થૂલ શરીર, જોગ મળે જીવ ભાસે વીર. ૨૦
જેમ ગાડું તેમ દેહ પ્રમાણ, સમું સત્ર ત્યારે સર્વે જાણ;
કસૂત્ર થયું ત્યારે ખડખડે, મૂર્ખને તે દષ્ટે પડે. ૨૧
જેમ ઘંટ વાગે થાય નાદ, તેમ દુઃખ દીસે તે ઇંદ્રિ ઉપાધ;
રેંટીઓ ફરે ને કડકડ થાય, ત્યારે રેંટ શું દુઃખીઓ થાય. ૨૨
જેમ રેંટીઓ ગણગણ કરે, તે રુદન કરે કે ગાતો ફરે;
સુખ દુઃખ દીસે જોગે કરી, જોગ ટળે ઉપાધ થઈ પરી. ૨૩
સુખ દુઃખ ભાસે ત્યાં અજ્ઞાન, ભ્રમ ટળે જેમ દશ્ય સમાન;
જો? સત્ય સ્વરૂપનો અનુભવ હોય, તે જન સુખ દુઃખને નવ જોય. ૨૪
વસ્તુ ઘટે ન વધે અણુ એક, તો સુખ દુઃખ કંઈ નથી વિશેષ;
શરીર સ્વભાવે ચેષ્ટા કરે, સુખ દુઃખ જ્ઞાની મન નવ ધરે. ૨૫
ચંદ્ર બિંબ જળ સંગે સ્થિર રહે, તે શશિને શી બાધક કરે;
પવને પડવાઈ ઘુમટી ખાય, તે કયે દુઃખશું વ્યાકુળ થાય. ૨૬
તાડપત્ર પવને ખડખડે, તે કયે દુઃખે પીટણી પડે;
નાળ તણો તું જોની રે ઘોષ, કયે દુઃખે તે મૂકે પોક. ૨૭
વાએ વંટોળીઓ ભમે જેમ, કયે દુઃખે લોટે એ બોમ;
સેહેજ સ્વભાવે વર્તે શરીર, મૂર્ખને દુઃખ ભાસે રે વીર. ૨૮

નેત્રે નીરખી રૂપને જુએ, સારો કહી મુર્ખ સામું જુએ;
શ્રવણે સુણી મન ગુણને ગ્રહે, ગંધ નાસિકાના ગુણ લહે. ૨૯
રસના સ્વાદતણું સુખ સહે, તે તો મૂર્ખ કાંઇ નવ લહે;
ઉષ્ણ શીત તથા સ્ત્રીસંગ, સુખ દુઃખ પામે સંશયે અંગ. ૩૦
કર ચર્ણના દુઃખ અપાર, તે મનશું તું કર વિચાર;
મળ મૂત્ર દ્વારે દુઃખ બહુ, જંતુ માત્ર ભોગવે છે સહુ. ૩૧
કટુક મધુર રસના ગુણ વદે, તેના સુખ દુઃખ જાગે હૃદે;
જો ઇંદ્રિ એટલી નવ હોય, તો સુખીઓ અને દુખીઓ ન કોય. ૩૨
જ્યાં જેટલી ઇંદ્રિનો યોગ, ત્યાં તેટલો સુખ દુઃખનો ભોગ
જ્યાંથી ઇંદ્રિયો ક્ષીણ થાય, તેનું સુખ દુઃખ ત્યાંથી જાય. ૩૩
એક ઇંદ્રિ જો વૃક્ષની જાત, તેને સુખ દુઃખ કિંચિત્ માત્ર;
અખંડ આત્મા અગોચર એક, પિંડ ઉપાધિએ ભાસે અનેક. ૩૪
વ્યાપક વસ્તુ હરિ ભરપૂર, તો જીવ આવે જાય કયાં દૂર;
જેમ સાહેરમાં પરપોટા થાય, જ્યાંથી ઉપજ્યા ત્યાંજ સમાય. ૩૫
ભાંડ પાત્ર ઉપજે બહુ નામ, સાજાં ભાગ્યાંનો પૃથ્વી ઠામ;
જીવનું કારણ જાણ તું હરી, નિત્ય નિરંતર રહ્યો વિસ્તરી. ૩૬
શિવ જીવ વસ્તુતા છે એક, જેમ દિનકરથી દીપક અનેક;
દીપકની છે ઉત્પત્તિ નાશ, દિનકર જોત છે નિત્ય પ્રકાશ. ૩૭
ખટ્ વિકારે દેહ સંયોગ, તે જીવને ભાસે દુઃખ ભોગ;
ક્ષુધા તૃષ્ણા પ્રાણને નડે, શોક મોહ મનને તો અડે. ૩૮
જરા મૃત્યુ ભોગવે શરીર, એ ખટ્ ઊર્મી ભોગવે તે જીવ;
ખટ્ ઊર્મી તે જીવને નડે, જેમ અચળ વૃક્ષ પત્ર ખરી પડે. ૩૯
પદ્મ પત્ર તથા ફળ એક, તો ત્યાં સુખ દુઃખ શાં વિશેષ;
સ્થૂળ સૂક્ષ્મ દિસે મૃગજળ ભાસ, સ્વપ્ન ગતિ સંસાર પ્રકાશ. ૪૦
ચૌદભુવન સ્વપ્નનું પાત્ર, તો જીવનું દુઃખ તે શા માત્ર;
પૂર્ણ પદ પડચેશું જડે, ત્યારે સુખ દુઃખ સ્વપ્ને ન અડે. ૪૧
કહ્યાં વચન તે ચિત્તજ ધરે, સ્થિર કરી મન અનુભવે કરે;
ત્યારે યથાર્થ જાણીશ વીર, તત્ક્ષણ ગળશે લિંગશરીર. ૪૨
ત્યારે ઉપજશે જ્ઞાન પ્રકાશ, જાતાં દેખીશ સર્વાવાસ;
ભિન્ન ભાવનો થાશે રે નાશ, મન બુદ્ધિ સ્વઇંદ્રિ પ્રકાશ. ૪૩
વૈકુંઠની વાંચ્છના પણ સમે, તો બીજે સ્થળ મન કેમ ભમે;
ઉન્મુનિ આત્માશું રમે, દ્વૈતભાવ તેને કયાં દમે. ૪૪

તન મન સહેજ સ્વભાવે રમે, તેને તે સ્વરૂપ કેમ દમે;
જેમ તરુવર ફળ તણાં બધાય, તેમ નબળો સબળો જીવ જણાય. ૪૫.
કારે ફળ બળીઉં બળવંત, જેથી ઉપજે અનંત જંત;
કારેજ તરુ સબળો વાસ, જ્યાં ફળ બહુ પામે પ્રકાશ. ૪૬
દેહતણું દુઃખ દૃષ્ટે પડે, તે દુઃખ આત્માને નહિં અડે;
આત્મા વિદેહી અપરંપાર, જ્યાં અણુ માત્ર ન ભાસે સંસાર. ૪૭
ઉત્તમ મધ્યમ સુખ દુઃખ જે, સબળ નિર્બળ સ્વપ્નવત્ તે;
ક્ષિતિ થકી ઘટ મંદિર પાત્ર, પૃથ્વી તોલ ન વધે અણુ માત્ર. ૪૮
તોલ માપ પૂર્ણ પદ એક, તો મિથ્યા ભાષણ શો અવિશેષ;
અગમ ભેદ છે સૂક્ષ્મ વાત, એ વિધિ છે સદ્‌ગુરુને હાથ. ૪૯
એહ વાત નહીં કહેવા જસી, તું પાત્ર જાણી કહું છું ધસી;
સંસારી સમજે નહીં કોય, જે સમજે તે સિદ્ધ જ હોય. ૫૦
કોઈ સમજ્યો અણસમજ્યો રહે, તે અનર્થ કરતો નિત્ય વહે;
તે માટે ગુરુ ગોવિંદ જાણ, જેનો મહિમા બોલે વેદ પુરાણ. ૫૧
પ્રથમ સકળ કર્મને તજે, સાધુ સંગત સદ્‌ગુરુને ભજે;
બ્રહ્મવિદ્યા સદ્‌ગુરુને સાથ, દાસ ગોપાળ કહે અગાધ. ૫૨

કડવું–રાગ રામગ્રી.

વળતા બોલ્યા સદ્‌ગુરુ દેવજી, ગુરુનો મહિમા સુણ અવશ્યમેવજી. ૧
ગુરુપદ પામે પ્રગટે કહેવાયજી, તેનાં ગુણ લક્ષણ જૂજવાં થાયજી. ૨

ઉથલો.

ગુણ લક્ષણ તેનાં જૂજવાં, તે સાંભળ શિષ્ય સુજાણ;
પંચ ગુરુ તે કયા કયા, અનુભવ મનમાં આણ. ૩
પ્રથમ પિતા ગુરુ જાણજે, જેહથી થયો અવતાર;
પ્રતિપાલન કરી ઉછેરિયો, તેથી પામ્યો સંસાર. ૪
બીજો ગુરુ વિદ્યા તણો, જેથી ઉદર પોષણ થાય;
ત્રીજો ગુરુ કુળ ગ્રહતણો, જેથી શ્રાદ્ધ કર્મ કરાય ૫
ચોથો ગુરુ જે મંત્ર આપે, શ્રવણ સ્મરણ મંત્ર;
ચાર ગુરુની કામના નિરર્થક, અજ્ઞાન કેરા તંત્ર. ૬
એ ચાર ગુરુ માયાતણા, સંસાર ધર્મ વેહેવાર;
જ્ઞાન એથી નવ ઉપજે, નવ થાય જીવ ઉદ્ધાર. ૭

ગુરુ શિરોમણિ પાંચમો, જે કને હરિનું જ્ઞાન;
વિશ્વ વ્યાપક વસ્તુની, તે ઓળખે સહુ સાન. ૮
ઓળખે માર્ગ પિપીલિકાનો, હવે વિહંગમનો ભેદ;
પારંગત તત્ક્ષણ કરે, જ્યાં હાથ જોડે વેદ. ૯
એ વેદ પુરું નવ લહે, તે કહે શ્રી ગુરુ દેવ;
દિવ્ય લોચન ઊઘડે, તદ્રૂપ થાય અવસ્યમેવ. ૧૦
જગત રૂપ જગદીશ પેખે, દેખે આપમાં આપ;
સંસાર સર્વ સમર્થ થાય, ત્યારે દહે પુણ્ય ને પાપ. ૧૧
સ્વદેહે હરિને મેળવે, તથા કરે તેહ સમાન;
અહંકાર અંતર્ગત ક્ષય, પામ્યો પદ વિજ્ઞાન. ૧૨
જેને દોષ દષ્ટિ ન સંભવે, હરિ લહે સર્વાવાસ;
અલક્ષ ગત ઉન્મુનિ રહે, સદા સહજ ઉદાસ. ૧૩
તે મહંત મોટા જાણજો, જેને સદા સબળી સાન;
તેને ભાવ ભક્તિશું સેવીએ, તો કરે આપ સમાન. ૧૪
ચર્ણ પ્રક્ષાલન કરી કરી, લીજે ચર્ણામૃત પાન;
વેદ વચને માનજો, કર્યાં અડસઠ તીરથ સ્નાન. ૧૫
ગુરુ પ્રગટ દેખે રામને, ભાઈ તે દેખાડે રામ;
સ્વદેહે હરિને મેળવે, જીવન વૈકુંઠ ઠામ. ૧૬
પામે વિષ્ણુ પારખું, સર્વનું જાણે મૂલ;
પ્રપંચ સર્વ ઓળખ્યા વડે, ન ભૂલે માપ ને તૂલ. ૧૭
એવા સંતને શીર નમે, હરખે મન પ્રસન્ન;
કરોડ તેત્રીશ દેવનું, ઘેર બેઠાં થયું દર્શન. ૧૮
પ્રદક્ષિણા પૃથ્વીતણી, જેણે પૂજ્યા સદ્ગુરુ દેવ;
અન્ય ક્ષેત્રે દેશ દેશના, પુણ્ય તે અવસ્યમેવ. ૧૯
વચન પ્રમાણે કીજીએ, તે કહેજો સઘળાં કાજ;
સાવધાન થઇ સન્મુખ હરિ, મન તજી લોક લાજ. ૨૦
સેવા ઉપજે સાધુની, એહ શુભ સત્કર્મ;
નવધા ભક્તિએ સેવીએ, જેહ છે મોટો ધર્મ. ૨૧
નવધા ભક્તિ ગુરુને ઘટે, તે નવ જાણે કોય;
ગુરુ તજી હરિને ભજે, ત્યારે મુક્ત ક્યાંથી હોય. ૨૨
વિષયથી રહીએ વેગળા, દષ્ટિમાં નહીં અહંમાન;
નવધા ભક્તિ કેમ ઘટે, ન લહે તે મૂર્ખ જન. ૨૩

તેહ માટે નવધા ભક્તિ, ષોડશ પૂજા સાર;
કીજીએ ગુરુ દેવની, એ વેદ વચને વેહેવાર. ૨૪
.દાન જપ તપ ધ્યાન અધ્યયન, સકળ સાધન જેહ;
એકચિત્તે ઉપાસીએ, સદ્ગુરુ સંગે તેહ. ૨૫
પામવા પરિબ્રહ્મને, એક માર્ગ મોટો જાણ;
સદ્ગુરુ સ્વામી સેવતાં, હોય કોટિક કલ્યાણ. ૨૬

વલણ.

હોય કોટિક કલ્યાણ ભાઇ, એક પગથીઉં ગુરુ દેવ;
ગોપાળ કહે બીજે પગથીએ, હરિ પામીએ અવસ્યમેવ. ૨૭

કડવું–રાગ રામગ્રી.

બેહુ કર જોડી વીનવે દાસજી, સ્વામિ મારા મનની પહોંચી આશજી ૧

ઉથલો.

આશ પહોંચી મન તણી, પ્રભુ ભલો ભાખ્યો ભેદ;
સાંભળીને મારું મન ઠર્યું, એ વચન વાણી વેદ. ૨
મહિમા કહ્યો મહાપૂર્વને, ગુરુ તત્વ દાખ્યું સાર;
હવે કહો લક્ષણ સાધુનાં, જે યથાર્થ નિરધાર. ૩
સાધુને કેમ જાણીએ, કયાં લક્ષણ ને કયી ચાલ;
તે દયા કરીને પ્રીછવો, જેમ ભાગે ભર્મ તત્કાલ. ૪
સાધુ જ્યાં ત્યાં થઈ રહ્યા, તેણે ધર્યા બહુ વિધ વેષ;
દંભ જ્યાં ત્યાં વિસ્તર્યા, પાખંડ પ્રેરક અનેક. ૫
કો સંત જપ તપ આચરે, કો કરે દયા દાન;
કો તીર્થવાસી થઈ રહ્યા, કરે નિશદિન સ્નાન. ૫
કો વસ્ત્ર વેષે શોભતો, કો દિગંબર વેષ;
કો દુધાધારી કો નિરાહારી, કો કંદ મૂળ વિશેષ. ૬
કો જટાધારી બ્રહ્મચારી, કો મુનિ મુંડિત કેશ;
કો લુંચિત કેશ મુનિ વારતા, કો સોફી કો દરવેશ ૭
સંન્યાસી દશ નામ જાણ, બાર નામ જોગી પંથ;
કીકેસ નામ આઠ છે, પાંચ નામ કાપડી સંત. ૯
ચાર સંપ્રદાય વૈષ્ણવતણા, નિંબાર્ક વિષ્ણુ શામ;
માધવાચાર્ય ત્રીજો, ચોથો રામાનંદી નામ. ૧૦

કો દીક્ષિત કો અગ્નિહોત્રી, કો વેદવક્તા જાણ;
કો વ્યાકરણ અધ્યયન આગળો, કો કથે શાસ્ત્ર પુરાણ. ૧૧
એવા સાધુ ખટ્ દર્શનના, જૂજવા અંધને વેષ;
મમતે બોલે મતતણા, વાદ જુગતે અનેક. ૧૨
સંસારમાં એમ વિસ્તર્યાં, કરે આપે કર્યું વખાણ;
એમાં સાધુ જ્ઞાની તે કયો, સ્વામી કહે તેનું એંધાણ. ૧૩
એ તો કંઈ પ્રીછાતું નથી, કોણ સાધુ અસાધ;
એક એકથી દીસે આગળો, પાખંડ ડંડ અગાધ. ૧૪
ભલું પ્રશ્ન તેં પૂછ્યું, સાંભળ વીરા વાત;
સાવધાન થઈને પ્રીછજે, તુને કહું તેની ખ્યાત. ૧૫
લક્ષણ નહીં કો સાધુને, નહિ મહાપુરુષનું ચાલ;
કર્મ ધર્મ આચાર અધ્યયન, કર્યાં શિવ નિર્માલ્ય. ૧૬
પૂર્ણ બ્રહ્મ પ્રાપ્તી હવી, લહ્યા વ્યાપક સર્વાવાસ;
સાધન તે સાધ નવ કરે, હવો વાસનાનો નાશ. ૧૭
પામ્યો ફળ થડ કને બેઠાં, શાને ચડે તે ઝાડ;
કામ શું નૌકાતણું, જે પહોંચ્યો પેલે પાર. ૧૮
પારસમણી સહેજે જડયો, તેને ઉદ્યમનું શું કામ;
વાસના જેની વિશ્રમી, હરિ ઓળખ્યા સર્વ ઠામ. ૧૯
કૂપ ખણી તે શું કરે, જેને જળ મળ્યું ગંગા આદ્ય;
પૂર્ણ પદ પ્રાપ્તી હવી, તેને સમી સકળ ઉપાધ. ૨૦
સમજ્યાને સાધન કશું, નહીં ચેહેન લક્ષણ એક;
જ્ઞાન વિજ્ઞાન સર્વે શમ્યું, શમ્યા સકળ વિવેક. ૨૧
સ્વામિ શાંસ્ત્રે વર્ણવ્યાં, સાધુનાં લક્ષણ ત્રીશ;
તમો તો નથી સ્થાપતા, એ આશ્ચર્ય મોટું ઇશ. ૨૨
સાંભળ વત્સ તે પામવા, કરે કરણી પંચાશ;
સાધુ થઈ લક્ષણ ગ્રહે, ત્યારે રહવાયે ગુરુ પાસ. ૨૩
સદ્ગુરુતણે મન તો વસે, જો હોય શુદ્ધ આચર્ણ;
તે માટે લક્ષણ ત્રીશનો, વિસ્તાર પામ્યો ધર્મ. ૨૪
વ્યાસે બ્રહ્મ સૂચવ્યો, તે સુણે મૂરખ લોક;
સાચું તે સૂઝે નહીં, વળી કરે ડગમગ ફોક. ૨૫
શ્રોતા વક્તા શું કરે, જ્યારે પ્રીછવ્યામાં પડે ભૂલ;
પારખાંની ગમ વિના, કેમ થાય વસ્તુનું મૂલ. ૨૬

સદ્‌ગુરુ સેવા કારણે, શિષ્યે કર્યાં અનેક ઉપાય.
લક્ષણ ઉત્તમ આચરે, તે નમે પૂજે પાય. ૨૭
સત્ય શીલ સંતોષ શમ, દમ ક્ષમા દયા ઇંદ્રિજીત;
ત્રણ ઇક્ષિણા પરહરે તો, ગુરુ ઉપજાવ્યા પ્રતીત. ૨૮
સેવા કરતા સાધુની, સેહેજે લક્ષણ હવાં વિસ્તાર;
બાંધ્યાં વચન લખ્યાં પુસ્તકે, તે કર્યાં વ્યાસે નિરધાર. ૨૯
ત્યાંલગી લક્ષણ આચર્યાં, જ્યાં લગી હોયે દૂર;
તે ક્રિયા પછી શું કરે, જેણે જાણ્યા હરિ ભરપૂર. ૩૦
શિષ્યનાં લક્ષણ સૂચવ્યાં, ભાઇ કોણ સમજે મર્મ,
કથા કહે સર્વ સાંભળે, ચાલ્યો જાય ભર્મનો ભર્મ. ૩૧
ધન કારણ ધંધો કરે, જથા ભૂખ્યો માગે ભીખ;
ઇચ્છે પરિગ્રહ પામવા, તે નામે ગુરુને શીશ. ૩૨
આઠ પોહોર રખે અનાથીયો, ધનવંતને કશો શ્રમ;
પામ્યો તે પુરણ હવો, અણ પામ્યાને ત્યાં કર્મ. ૩૩
અણપામ્યાને જો કર્મ કહ્યાં, સાધન થાય છે સત્ય;
તો નિર્માલ્ય એ તે કહ્યા, તેની શી છે ગત્ય. ૩૪
સાધન સાચું તે જાણજો, સદ્‌ગુરુ સેવા વિવેક;
અન્ય સાધન પ્રીછજે, આશ્રમ ભાત વિશેષ. ૩૫
હરિને પામવા કાજ તે, કરે ગુરુજીની ભક્ત;
સંત તે સાધન જાણજે, અવર સાધન મત. ૩૬
ગુરુ ભક્તિથી જ્ઞાન ઉપજે, જ્ઞાનથી પામે મોક્ષ;
પ્રીછે તો છે પાધરું, નવ લહે મૂરખ લોક. ૩૭
રહે તથા કારણ કથી, સદાં તે અળગો સાધ;
સેહેજનું ઘર અનુસરે, તેને ન નડે ઊર્મિ ઉપાધ. ૩૮
પાખંડ મેલ્યા પરહરી, તેણે તજ્યા પ્રપંચ દંભ;
મન ગળી ઉન્મુની થયું, ચિત્ત ચોંટયું તે નિરાલંબ. ૩૯
અલૌકિક અનુભવ થયો, કાંઈ કરે તે લોકાચાર;
ગજ કામના દંત વદનમાં, દેખાડવાના બહાર. ૪૦
જે બ્રહ્મ તન પોતે થયો, તે કરે કયાં કર્મ;
લક્ષણ જેને સુચવ્યો, તેણે લહ્યો અનુભવ મર્મ ૪૧
જેમ બાળક સાથે તોતળું, બોલે તે માત ને તાત;
સંસાર સંગાથે શો પ્રપંચ, રમે ઉલટી ધાત, ૪૨

૫૬.

ગયા શ્રાદ્ધ જેણે કરયું, પછી તેને ન ઉપજે શ્રાદ્ધ;
પૂર્ણ કર્મ મારગ રાખવા, પ્રીછી કરે ઉપાધ. ૪૩
લક્ષણ સૌ લૌકિકમાં, અલૌકિકમાં છે અદ્વૈત;
જાણીને તે ઓચરે, લોકાચારની રીત. ૪૪
ગુરુ વિના સાધન કરે, તે જાણ તું દંભ;
પામ્યા કેડે જે કરે, તે વિશેષે પાખંડ. ૪૫
છાનું પાખંડ પ્રીછી કરે, ઋષભદેવ પામી જ્ઞાન;
મનની ગત પ્રીછયા વિના, ભૂલ્યા બહુ અજ્ઞાન. ૪૬
જનક જેમના તેમ રહ્યા, પ્રીછી તે તદ્રૂપ;
તેનાં દર્શન કાજે યદુપતિ, થયા રાજ તજી અદ્દભૂત. ૪૭
કો એમ રહ્યો કો તેમ રહ્યો, પણ પામ્યાનું ઘર એક;
આદ અંતે ક્રિયા નથી, છે પ્રીછવ્યું કાંઇ છેક. ૪૮
મોટા કહે તે માનીયે, જે કંઇ બોલે વીંગ;
અવર દેવ મસ્તક પૂજાવે, શિવ પૂજાવે લિંગ. ૪૯
સત્ ધર્મ કહે કરે, પણ અંતર ગત નહીં પ્રીત;
મોટા કાંઇ જે આચરે, તે સર્વને વસે પ્રતીત. ૫૦

વલણ

પ્રતીત સર્વને ઉપજે, મહંતના જોઈ પ્રપંચ;
ગોપાળ કહે તે કોણ સમજે, સમજે પૂરો સંત. ૫૧

III. Miscellaneous Padas.

૧.

એણે સાસરડે સુખ નહી મોરી માતા, નણદી અણઘટ બોલે;
એક એકથી બેઉ ચહડીઆતી, ત્રીભુવનમાં નહી કો તોલે; સાસ૦
પાંચ દીએર માહારી કેડે લાગ્યા, જુઠાં આળ ચડાવે રે;
સાસૂ તો સહુથી અધકારી, આગળ રહીને બોલાવે રે. સાસ૦
દેરાણીએ દગો કર્યો મુજસુ, જ્યાં ત્યાં હેરણાં હેરે રે;
સાચું જુઠું કેહે અળગી રહી, સહુ કોને ભંભેરે રે. સાસ૦
સસરો માહારો સૌથી ઊંડો, કોઇને લગાર નવ વારે રે;
પાયુડો તો પરવશ થયો, તેહેને જો બોલું તો મારે રે. સાસ૦

કટંબ સૌ કેડે થઇ લાગ્યું, મારા મનમાં એવું આવેરે;
દાસગોપાળ પ્રભુ હોય પાસે તો, સઉ કોને સમજાવે રે. સાસ૦

૨.

છોડ હો વ્યાસ વ્યાખ્યાન વિપરીતનું, પાધરો મારગ પ્રીછ ભાઇ;
કર્મ કર્તવ્ય સઉ મનતણી કલ્પના, એ થકી તાહરી શી વડાઇ. છોડ૦
ભ્રાંત ભણતર સિદ્ધાંત કરી સુચવે, મસ્તક ધૂણી ધૂણી શું વખાણે;
પ્રફુલી વૃક્ષ પાસે થકી પરહરી, છાયાનું માહાત્મ્ય સત્ય જાણે. છોડ૦
નોહે નિંરધાર એ પેર પ્રીછયા તણી, કરણે તું કાં કોકી ધૂએ;
શામ વદન તેમાં દરપણ શું કરે, તાહરી બુદ્ધિ તુજને વગૂએ. છોડ૦
એક આકાર નિરધાર જો મન લગે, બીજા સંસારની ભ્રાંત ભાંગે;
દાસગોપાળ કહે તેને પાયે લાગું, જેને જ્ઞાન વિજ્ઞાનની જ્યોત જાગે. છોડ૦

૩.

દશ અવતાર હરીના નિશ્ચે કર્યા, અવર અવતાર તે કોણ ભાઇ;
એ વૃનાંત પંડીત મને પ્રીછવે, તો તમારાં ભણ્યાંની બડાઇ દશ૦
વ્યાપક બ્રહ્મ અણું ઠામ ઠાલું નહીં, બ્રહ્મા તે કોણ સમાન કાહાવે;
વેદવાણી એમ વચન વિરોધતાં, એ અચરજ અદ્‌ભૂત આવે. દશ૦
નિરાકાર સાકાર સંસાર હરી, દશ અવતાર તેથી કેમ અળગા;
નિરગુણ સિરગુણ થકી વસ્તુ બીજી નથી, એહ સંશય મને મોટા વળગ્યા. દશ૦
ખોળતાં ખોળતાં પટ્‌દરશન ખોળી વળ્યા, જેને જઈ પુછીએ તે ઉથાપે;
પ્રશ્ન પ્રોહ્લાતણું અર્થ યથાર્થ તે, સાર સિદ્ધાંત કરી કો ન આપે. દશ૦
અરૂપ દીસે નહિં, રૂપ તું સ્થિર નહિં, એહની વાત લખી પાને પોચે;
દેખી જંજાળ ગોપાળ રહ્યો ઓસરી, અણછતી વ્યાય તે શાંને ભોગે. દશ૦

૪.

પ્રેમ સાધુ આગાધ ગુરુ, સત્ ગુરુ સેવક તમ તણો;
મુજ દીન ઉપર દયા કરો, સંસારમાં દાઝયો ઘણો.
સુખ નથી સંસારમાં, વિશ્રામ મનને પામવા;
બ્રહ્મ વિધિ બહુ આચર્યાં, સકલ વેદના વામવા.
તીરથ તો મેં બહુ કર્યાં, મારી કંચનસી કાયા કસી;
ભજન કરતાં માળા ગઈ, મારી વાસના તો ગઈ વસી.

વિષય ટળે ને હરિ મળે, ઉચ્ચાર ચિંતા બહુ થઈ;
હું શું કરું ને કાંહાં જાઉં, આયુષ્ય તો જાયે વહી.
નિયમ યોગ આભાસતા, નવધા તે ભક્તિ હરિ તણી;
ઉપાસતા બહુ દેવ દેવી, તેમ તેમ તૃષ્ણા અતિ ઘણી.
ઉંચા શાસ્ત્ર અનુભવી, ત્યાં સાધુતણો મહિમા સુણ્યો;
સંત વિના હરિ ના મળે, વિશ્વાસ મન ઉપનો ઘણો.
વિશ્વાસ જાણી શબ્દનો, હું આવ્યો સમીપ તમભણી;
જ્ઞાનનું અંજન કરો પ્રભુ, આંખ ઉઘડે મુજ તણી.
માયા પડળ પરાં કરો, મારાં દેવ ચક્ષુ સહુ ઉઘડે;
સકળ સૂઝે સહેજમાં, જગદીશ જેમ છે તેમ જડે.
દાન દીજે જ્ઞાનનાં, શાન્તિ તે રુદિયામાં વળે;
જેને હીંડું હું શોધતો, સ્વામી કહી મુજને મળે.
માટે મારી કલ્પના, વાસના વિપરીત ગળે;
લોભ લહેરી વિશમે, જગદીશ જેમ છે તેમ મળે.
પરમાર્થ બુદ્ધિ તમતણી, ને ઉપકાર માટે દેહ ધર્યો;
તમો દીનબંધુ હું દામણો, ભંડાર અવગુણનો ભર્યો.
કૃપા સાગર પ્રભુ કા'વો, નિર્વાણ પદને દાખીએ;
ગોપાળ આરતવંતને, પ્રભુ શરણાગત રાખીએ.

૫.

ભલી રઝળતી રાખી મારા, સ્વામી ગુરુ દીન દયાળ જી.
તમો વિના આવડી કોણ કરે, કરુણા ભક્તવત્સળ પ્રતિપાળ જી.
પશુતણી ગતિ હુતી મારે, પહેલી ભમતી રાનોરાન જી.
કાયા કલેશ કરંતી ટળી, વળી મુજને સાન જી.
મનુષ્ય તણી રે દેહ પાર પમાડી, દેવ તણી ગત દીધી જી.
ભવસાગરમાં ડુબતાં વહાલે, આપે ઉગારી લીધી જી.
ગુરુ ગોવિંદ સમાન કહેવાણા, તે પરગટ હું પામી જી.
ચિત્તનું ચંદન મનની માળા, આત્માર્પણ સેવા ઝામી જી.
તને શી ભેટ કરું ત્રિભુવન સ્વામી, એવી વસ્ત ના દેખું કાંઇ જી.
શું આપી ઓશીંકળ થાઉં, એવી હોંસ રહી મનમાંહી જી.
આ સેજતણું ઘર ઘાલ્યું, મારા સ્વામી મળિયા અંતરજામી જી.
દાસગોપાળની દક્ષિણા માની, લેજો સતગુરુ બહુ નામી જી.

૬.

વણુ પ્રીછે તમે કાં કરો,	ભાઇ કલ્પિત ધર્મ;		
ધર્મે ભંખ જ ઉપજે,	ન મળે પરિબ્રહ્મ.	વણુ.	૧
સાધન એ સંસારમાં,	કરે છે ગર્વ ક્રોધ;		
કહે ભાઇ હરિ કોને મળ્યા,	તું વિચારીને જોય.	વણુ.	૨
એળે તું કયાં નિર્ગમે,	મનુષ્ય અવતાર;		
વિધિ નિષેધે વાહિયો,	સઘળો સંસાર.	વણુ.	૩
સત્યુગમાં મુનીજન વઢયા,	આણીને અભિમાન;		
દ્વેષે ખટ્-દરશન હવા,	થૈ તાણા તાણુ.	વણુ.	૪
શાસ્ત્ર કર્યાં સર્વે જૂજવાં,	લખ્યાં વચન વિરોધ;		
જેને ગુરુ જેવા મળ્યા,	તેનો તેવો રે બોધ.	વણુ.	૫
આપ આપના મતે ઓચરે,	અવળા આચાર;		
આચારે ઉન્મત હવા,	ઉપન્યો અહંકાર.	વણુ.	૬
કીરતી કેરે કારણે,	ખરચે બહુ ધન;		
જેમ જેમ જશને સાંભળે,	તેમ તેમ હરખે મન.	વણુ.	૭
હું મારું મન નવ ટળ્યું,	ન ગળ્યું અભિમાન;		
દોષ રહ્યા સર્વ દષ્ટિમાં,	કીધું ગજસ્નાન.	વણુ.	૮
અવિગત શ્રી અવિનાશની,	રહી અળગી રે વાત;		
પરમ તત્વનું પારખું,	કોઇ સંતને હાથ.	વણુ.	૯
એવા સાધુને સેવિયે,	જે ઓળખાવે રામ;		
જીવ મળે જગદીશને,	પામે ત્યાં વિશ્રામ.	વણુ.	૧૦
મહંત મોટા મહારાજના,	ભાઇ છે પરધાન;		
માન મુકીને કીજિયે,	સેવા સાવધાન.	વણુ.	૧૧
એ ઉફરું જે સાધન કરે,	તે તો આળપંપાળ;;		
શીખામણુ સારી સુણો,	કહે દાસગોપાળ.	વણુ.	૧૨

7. Visvanath Jani (*circa* 1625-1675 A.D.)

He was a native of Pātan and in 1652 **A. D.** he composed a life of Narasinha Mehta. Premanand has taken over a good deal of the elder poet's work without acknowledgement.* The **હારમાળા** attributed to Premanand† is also to a considerable extent the work of Visvanath and known as **હારચરિત્ર**. Another work attributed to him is **ગનિમની લડાઇ**, but the authorship of this work is doubtful.

From **નરસિંહ મેહેતાનું ચરિત્ર.**

1. A miracle.

મેહેતીએ ઘણું એક વાર્યા, સ્રીએ કહ્યો સમાચાર;
હસિત વદને કહેવા લાગ્યા, નહિ નાચું નિરધાર. ૧
એક દિવસ મેહેતાજી પાસે, આવ્યો વૈષ્ણવ જન;
નીચ વરણુ હુતો તે પોતે, ઘેર માંડ્યું કિરતન. ૨
કરજોડીને કરી વિનતિ, મેહેતાજીસુ પ્રતે;
કીરતન છે આજ આપણે મંદીર, આવજો વેહેલા રાતે. ૩
પ્રસન્ન થૈને હા ભણી, તે મનમાંહાં આણી પ્રેમ;
મહેતીજીએ મન્ય વિચાર્યું, એ ભિયા તે એમના એમ. ૪
સમી સાંઝથી ઘરમાં ઘાલી, સાંકળ બાહાર દીધી;
મેહેતાજીએ હા ભણી તેસુ, (સન્ત્યા તેની કીધી)‡ ૫
(વીપ્રાએ)‡ રાતે મેહેતાજી, દીઠા શુદ્રતણે ભુવન;
મગન થઇને તાલ વજાડે, નાચી કરે કીરતન. ૬

---

* Was this the reason of Sāmal's biting criticism "કથ્યું કથે તે શાનો કવિ, શિખી વાત તે શાની નવી ?"

† See the **હારમાળા** in this collection given among the Mehta's works (Vol. I). It seems that Visvanāth himself had made copious use of the Mehta's own works on the subject.

‡ I have introduced the words in brackets.

તત્ક્ષણ સૌકો મળીને આવ્યા, મેહેતાના ગ્રેહે મુજાર;
મેહેતીને કહે વાંક નહિ આવું, પ્રીછો આજે સમાચાર. ૭

* * * * *

મેહેતીજી બોલ્યા સૌ પ્રતે, આ સ્વામી મારો પોઢયો ઘેર. ૮
દ્વાર ઉઘાડીને દેખાડયા, મેહેતો દીઠા સન્યાએ;
હવડાં જોઇ અમો આવ્યા છું, વિસ્મે મન સૌ થાએ. ૯
વીપ્ર દોડાવી તાંહાં જોવરાવ્યું, જુએ તો નાચે ગાય;
ફરી આવ્યા તો મેહેતો દીઠા, મેહેતાના ઘર માંહાંય. ૧૦
માંહોમાંહે જોઈ રહ્યા સહુ, લજ્જા પામ્યા મન;
ખરા ભક્ત તે એ દિસે છે, અકલિત ગત એ ધન. ૧૧
મેહેતાજીને જે કો નંદિ, તે ગણવો અસન;
પાગ્ય લાગીને સૌકો આવ્યા, પોતાને ભોવનં. ૧૨
દેવ ચરિત્ર મેહેતાનું દીઠું, ટળી મનની ભ્રાંત;
તે દિવસથી તે સમસ્તે, મૂકી મનથી ખાંત. ૧૩

2. A short life of the Mehta.

નરસૈં મેહેતો વૈષ્ણવરાજ, હરિ આરાધ્યા મૂકીને લાજ. ૧
રાત દિવસ ભજે ભગવાન, પ્રેમ ધરીને કરે ગુણગાન. ૨
હરખ શોક જેને ન મળે લેશ, પરમાનંદ જેને આવેશ. ૩
વસ્ત્ર અંગે પેહેરે અતિસાર, વૈષ્ણવના અંગે ધરે શણગાર. ૪
તોરા છોગા મસ્તક ધરે, નટવર રૂપે કીરતન કરે. ૫
કૃષ્ણ છબીલાનું ધરે ચિત્ત ધ્યાન, તેની ભક્તિ ને તેવો વાન. ૬
મંગળ રૂપ જેને હૈડે વસ્યું, અમંગળ તેને ન હોયે કશું. ૭
સ્વરૂપ સુંદર મેહેતાતણું, જેને ભક્તિ રસનું પોષણ ઘણું. ૮
પહેરણો ઝીણો વસ્ત્ર અનૂપ; પાઘડીએ શોભે છે રૂપ. ૯
ઉપમા મેહેતાની કહેવાય, લખપતિ જેથી ઝાંખા થાય. ૧૦
અમૃત ભર્યું છે આંખ મોઝાર, નિર્મળ દ્રષ્ટિ રહિત વિકાર. ૧૧
કૃપા દ્રષ્ટિ જે ઉપર કરે, તે ભક્તિ હરિની આચરે. ૧૨
સંગત પામે નર ને નાર, તે નિર્લજ્જ થઇને ભજે મોરાર. ૧૩
સ્ત્રી પુરુષ સૌ કીરતન કરે, મેહેતાની જોડે તાલ ધરે. ૧૪
નગર લોક થયા વૈષ્ણવ જન, ઘેર ઘેર મેહેતો કરે કીરતન. ૧૫
એણી પેરે મેહેતો સમરે ગોપાળ, એમ કરતાં વિત્યો બહુ કાળ. ૧૬

ઈશ્વરી ઈચ્છા એમ થઈ, મેહેતાની સ્રી વૈકુંઠ ગઈ. ૧૭
મેહેતોજી થયા પ્રસન્ન, કુંવરબાઇએ ભર્યાં લોચન. ૧૮
મેહેતોજી કહે ટળ્યો જંજાળ, પુત્રી સમરો શ્રીગોપાળ. ૧૯
કેટલા દિવસ ગયા પછી વહી, ગોવિંદ ગતિ નવ જાએ કહી. ૨૦
શામળદાસ સુત હુતો જે, પામ્યો રામ શરણ તાંહાં તે. ૨૧
ક્ષુદ્ર સુખ મેહેતાને ગયું, એહી સુખ અંતર ગત લહ્યું. ૨૨
રોયા સઘળા પૂરના લોક, મેહેતાને નવ વ્યાપે શોક. ૨૩
કુંવરબાઈ અતિ દુઃખીણી થઈ, આણું આવ્યું ને સાસરે ગઈ. ૨૪
તાતે મૂકયો મસ્તક હાથ, તાહારે માથે છે ગોકુલનાથ. ૨૫
મેહેતે વળી વિનતી કરી, તાલ ધરીને સમર્યા શ્રી હરિ. ૨૬
વહુ વિધવા તે ઘરમાં રેહે, મેહેતાતણી તે પેરેજ લેહે. ૨૭
જાણો જે સસરો છે દેવ, ભાગ્ય હોય તો કરું એની સેવ. ૨૮
પછે હરખ શોક મનનો પરહરી, સસરાની સેવા આચરી. ૨૯
પૂજા વિધની સાધે પેર, હરી ભજે બેસી રહે ઘેર. ૩૦
મેહેતાજીની વાણી જેહ, ગાયે શીખે ને સાંભળે તેહ. ૩૧
અવર સ્રી શિખે તે કને, હરિ ભજે સૌ એક મને. ૩૨
માનબાઈ નામે એક નાર, તેહને ઘણું વાહાલા મોરાર. ૩૩
રતનબાઈ બીજી સુંદરી, તેહને વાહાલી ભક્તિજ હરિ. ૩૪
લાજ રહિત ને નિર્મળ મન, મેહેતા સાથે કરે કીરતન. ૩૫
ગાવા લાગે ને વાહે તાલ, સંસારની તેને છુટી જાળ. ૩૬
બીજી સખી એવી બે ચાર, તેણીએ મૂકયો લોકાચાર. ૩૭
જોહાં જોહાં મેહેતા નીરતજ કરે, ત્યાં પૂંઠે સૌ ગાતી ફરે. ૩૮
નીતન રીત મેહેતાની ખરી, બે પાસા ઉભી સુંદરી. ૩૯
નાચે કંઠ ભરાવી હાથ, એમ વશ કીધો ગોપીનાથ. ૪૦
પુરુષ રૂપે નરસૈંયો જે, સખી ભાવ મન ધરતો તે. ૪૧
નિર્ધૂમ અગ્નિ હોયે જેમ, નરસૈં નિર્વિકારી તેમ. ૪૨
જેમ અગ્નિમાં ટાઢક નહિ લેશ, તેમ વિષય બુદ્ધિનો નહિ પરવેશ. ૪૩
મન જીતી આમ કીરતન કરે, મેહેતાના સરખું ચિત્ત ધરે. ૪૪
પંચાગ્નિ તપ કલ્પનું જે, પળસમ તાંથે નાવે તે. ૪૫
પણ મેહેતાજીનું છે વચન, શ્રી મુખે જે કહ્યું પાવન. ૪૬
મારું ગાયું ગાશે જેહ, ઘણા ગોદા ખાશે તેહ, ૪૭
મારું ગાયું ગાશે જેહ, સુખે વૈકુંઠ જાશે તેહ. ૪૮
એ વચનનો ભેદ વિચાર, જાણ્યા હશે તે લેશે નિરધાર. ૪૯

કૃષ્ણ ભક્ત નરસૈં સમાન, કલજુગમાં નહિ હોયે નિદાન. ૫૦
નરસૈંની વાણી જો ચિત્ત ધરે, ભવસાગર તે નિશ્ચે તરે. ૫૧

વલણ.

ભવસાગર તે તરે નિશ્ચે, જે જાણે ગત મેહેતાતણી;
લાડ પાળે સંકષ્ટ ટાળે, ભક્ત વત્સલ વૈંકુઠધણી. ૫૨

3. The wily Nagars.

મહેતાની ઘેર ઘેરે વાત, જૂનાગઢમાં વર્તી ખ્યાત;
દુરિજન લોક કરે બહુ વાત, કઠિણ હૃદયની નાગરી નાત. ૧
કો કહે એનો ભ્રષ્ટ આચાર, ઊઘાડો ગાએ શણગાર;
કો કહે એમાં પરાક્રમ ઘણું, દૈવત સાધન વીરજતણું. ૨
મંત્ર જંત્રનું કારણ ખરૂં, તેણે કરી સહુ કરે પાધરૂં;
કો કહે એ છે વૈષ્ણવ જન, હરિ છે એ ઉપર પ્રસન્ન. ૩
કો કહે કલિનાં કૌતક ઘણાં, મન સાચાં ન હોય કો તણાં;
હરિ મળવાની છે કઠણ વાત, ક્યાંહાંથી મળે કીધે ઉત્પાત. ૪
ઘણા લોક જાણે છે દેવ, પણ પાખંડીની છે એમાં ટેવ;
એવું સહુકો મનમાં ધરે, મહેતાની નિંદા ઓચરે. ૫
શું જાણે વૈષ્ણવની ગતિ, પશુજાત માણસ મંદમતી;
જેહેના દુષ્કૃત ક્ષેમ પામશે, તે સાધુને શિર નામશે. ૬
જેહેને માથે છે પાપના ભાર, તે હરિ જનસું ધરે અહંકાર;
પૂર્વ જન્મનું જો છે પણ, તો વૈષ્ણવ વાહાલા હોયે મન. ૭
કારણ રૂપ મેહેતો નરસૈં, તેહેની ગત દુષ્ટે નવ લહી;
જેહેને વાહાલા દેવ મોરાર, તે સાધુ સંગ રાખે મિત્રાચાર. ૮
શ્રી દામોદર જે રણછોડ, આરાધે તેહેને કરજોડ;
અંતરજામી જેહેનો સ્વામ, તેહેને નહિં બીજાશું કામ. ૯
કો આગળ શાહાને કાંઈ કહે, જેહેને સ્વામી પોતે લહે;
સમરતાં આવે તતકાળ, ભક્તવત્સલ હરિ દીનદયાળ. ૧૦
સકળ ભુવનનો મોટો દેવ, કામ પડે આવે તતખેવ;
એક ચરિત્ર મહેતાનું સાર, તેનો કહું માંડી વિસ્તાર. ૧૧
એક સમે જણ બે આવીયા, રૂપૈઆ સાત સો લાવીયા;
આવી પૂછ્યું નગ્ર મોઝાર, કો પારખ હુંડી કરનાર. ૧૨

નરસિંહ મેહેતાનું ચરિત્ર.

ઓળખું નહીં કો પુરના લોક, પણ ગાંઠે છે રૂપૈઆ રોક;
નાગર લોક બેઠા છે જ્યાંહાં, આવીને બોલ્યા એમ તાંહાં. ૧૩
હુંડી કરાવા આવ્યા અમો, કો પારખ દેખ્યા જો તમો;
રૂપૈઆ ગણી આપું રોક, દ્વારકા જઇને લેશું થોક. ૧૪
તે પ્રત્યે બોલ્યા વચન, કપટી નાગર ખોટાં મન;
હા ભાઈ આંહાં મોટો ધનપાલ, હુંડી કરશે તે તતકાળ. ૧૫
જ્યાંહાં તાંહાં સઘળે હુંડી કરે, કહીં આંથી પાછી નવ ફરે;
ઠગ વિદ્યાએ બોલ્યા લોક, જૈ લેશો રૂપૈઆ રોક. ૧૬
નરસૈં નાગર વસે આંહાં, ઓ પેલું ઘર જાઓ તાંહાં;
નાગર લોકે કીધું હાસ, પણ વ્યાપારીને મન વિશ્વાસ. ૧૭
નવ લહી કપટીની વાત, સાંભળતાં મન થયાં રળીઆત;
ઘર પૂછીને આવ્યા તાંહાં, મેહેતાજી બેઠા છે જ્યાંહાં. ૧૮
આવીને કીધો પરણામ, મેહેતાજીએ આપ્યો ઠામ;
માન દેઇને પૂછ્યું નામ, કહો કાંઈ અમ સરખું કામ. ૧૯
સ્વામ અમારી છે વિનતિ, જે હુંડી કરવી દ્વારામતિ;
રૂપૈયા રોક લ્યો સો સાત, લખો હુંડી ચાલું પરભાત. ૨૦
મોટા વ્યાપારી જાણ્યા તમો, તે માટે આવ્યા છું અમો;
મહેતા ને મન હરખ અપાર, હા મારો મોટો વ્યાપાર. ૨૧
પોતે મન જાણ્યું તતખેવ, નાગરને ઠગવિદ્યાની ટેવ;
જો સરવે મોકલીયા આમ, તો દામોદરજી કરશે કામ. ૨૨
રૂપૈયા ગણી લીધા હાથ, સંભાર્યા શ્રી દ્વારકાનાથ. ૨૩

વલણ.

દ્વારકાનાથનું સમરણ કરી, રૂપૈઆ લીધા સેં સાત;
લખી હુંડી શામળશા નામે, પરદેશી કીધા રળીઆત. ૨૪

4. The Hundi.

સ્વસ્ત શ્રી દ્વારામતિવાસ, શામળશા હું તાહારો દાસ;
અનેક ઉપમાના છો જોગ્ય, શુભસ્થાન છો સદા આરોગ્ય. ૧
ગૌ બ્રાહ્મણની લ્યો સંભાળ, વાચા અવિચળને પરમ દયાળ;
પ્રતિપત જશનો ભંડાર, કૃપાનિધિ પૂરણ ઉદાર. ૨
સદા સેવક જૂનાગઢ વાસ, લખિતંગ મેહેતા નરસૈં દાસ;
તમ કૃપાએ કુશળ છે આમ, મોટો આશરો તમારું નામ. ૩

શુભ ચિંતન તમારું કરૂં, જથા આજ્ઞાએ કારજ કરૂં;
અપરં આહાંની એ છે વાત, રૂપૈઆ લીધા સેં સાત. ૪
ગોવર્ધન દામોદરદાસ, લાવ્યા છે હુંડી તમ પાસ;
રૂપૈઆ ગણી રોક આપજો, વાણોતરની પત રાખજો. ૫
મેં તમસું કીધો વ્યાપાર, તમે કરજો જેમ વાધે કાર;
આડત જેમ ચાલે આપણી, કરવી ચિંતા સેવકની ઘણી. ૬
ક્ષણું એક વિસરતા નથી, શું કીજે જો કામારથી;
વળી વળી શાહજી એ વિનતિ, કાર ન કરવો એક રતી. ૭
થોડામાંહી ઘણુ જાણવું, કૃપા કરી મનમાં આણવું;
અમને તમાહારો આશરો, વ્યાપાર આપણુનો છે ખરો. ૮
તમાહારા નામ પ્રતાપે કરી, પેઢીની શોભા છે ખરી;
વાણોતરમાં ગણ્યા અમને, લાજ અમારી છે તમને. ૯
સેવકની હુંડી છે એહ, શકારજો ઉતાવળી તેહ;
લખી હુંડી ને દીધી આશ, ઉઠયા મન આણી વિશ્વાસ. ૧૦
મહેતાજીને નમીયા પાયે, લૈ હુંડીને થયા વિદાયે;
રૂપૈઆ સાત શત અલ્યા જેહ, મેહેતે પરમારથ ખર્ચ્યા તેહ. ૧૧
વેપારી ચાલ્યા તેણી વાર, મારગ માંહે કરે વિચાર. ૧૨

વલણ.

વિચાર કરતા પરવરે, દ્વારામતીને પંથ;
વેપાર જોઇ મેહેતાતણો, વિસ્મે પામ્યા ચંત. ૧૩

5. The Hundi honoured.

હુંડીવાળા કરે વિચારજી, મહેતાજીનો દીઠો વહેવારજી. ૧
વેપાર એહનો કહો કયમ ચાલેજી, નામું લેખું ખાતે નવ લહેજી. ૨

ઢાળ.

ખાતાવહી દીસે નહીં, નહીં નાણાવટની રીત
હુંડી નામે નોંધી નહીં, ને સ્મરણ હરીનું ચિત્ત. ૩
સેવા શાલીગ્રામની, ને તુલસી દલ ને તાલ;
ખોટી હુંડી કયમ લખે, જેહેને ભક્તિ શ્રી ગોપાળ. ૪

સમરણુ સેવા બહુ કરે, ને પાળે રૂડાં નેમ;
એહેવું જોઇને શેઠ એસું, રાખે છે અતિ પ્રેમ. ૫
શામળશા જે શેઠ એનો, કહાવે છે ધનપાલ;
હુંડી નેણેં નરખતાં, આપશે ગણી તતકાળ. ૬
મિથ્યા હુંડી કયમ લખે, જે હોયે હરિના જન;
કુડ કપટથી વેગળા રહે, ધરે શુધ પાવન. ૭
માંહોમાંહે વિચાર કરતા, ચાલ્યા બેહુ જાથ;
* * * * ૮

જાત્રીજ બેહુ કરે વિચાર, શામળશા ન મળ્યા નિરધાર;
ફર્યા પાછા મૂકી નિશ્વાસ, કામ ન થયું ને મન ઉદાસ. ૯
અંતરજામી દીનદયાળ, તતક્ષણુ તાંહાં થયા કૃપાળ;
શ્રીવર સુંદર દ્વારકારાયે, જાણ્યું રખે હુંડી પાછી ફરી જાયે. ૧૦
નરસૈંયે દીધું મુને કાજ, વાર લાગે તો મુહુને લાજ;
તત્ક્ષણુ પ્રકટ્યા ત્રિભોવન ભૂપ, શામળ પારખ સુંદર રૂપ. ૧૧
દીસંતો મોટો ધનપાલ, તેજ ઘણું ને તીલક વિશાળ;
પારખના સરખી પાઘડી, કહો પ્રભુજી કયમ આવડી. ૧૨
નેત્ર વિશાળ ને ભીંનિવાંન, ત્રિભોવન માંહાં કો નહિ સમાન;
મૂક્તાફળ કાને શોભતાં, મુખે તાંબોલ અતિ ઓપંતાં. ૧૩
અણીઆળું નાક શુક સમાન, ભ્રકુટી સોહે આકાર કમાન;
નીચી તાઇ ને સુંદર ઢોલણુ, તતક્ષણુ શીવી લાવ્યું કોણુ. ૧૪
કાને કુંડળ જ્યોત પ્રકાશ, કેડે પછેડી બેહુએ પાસ;
નીચા છેડા લટકે કણુા, સોહે ગાંઠડી નહીં કાંઈ મણુા. ૧૫
વેઢ વીંટી કર નંગે જડી, તતપર કોણે આણી ઘડી;
મોટી દુંદ ને તેહવી ચાલ, ચરણે ચમકે મોજાં લાલ. ૧૬
ખભે દોત ને નીચી ચાલ, રૂપ શોભાવ્યું શ્રી ગોપાળ;
લેખણુ એક ખોશી છે કરણુ, કયમ શીખ્યા એવાં આચરણુ. ૧૭
લડસડતા ચાલે છે નાથ, પારખની પેરે નાખે હાથ;
વાણોતર છે સંગ બે ચાર, કો વહી કો કોથળી ધરનાર. ૧૮
નરસૈં કારણુ ધરીઉં રૂપ, કમળાને કહે વૈકુંઠભૂપ;
જેમ હુંડીવાળા પાછા વળ્યા, ચૌટાને નાકે જઈ મળ્યા. ૧૯
આવતા જોઇને અરથી બેહ, વિચાર કરવા લાગ્યા તેહ;
ફરી ફરી થાક્યા આપણુ સહી, આ પારખ કો દીઠો નહીં. ૨૦

આ પારખ કો દીસે છે નવા, તતક્ષણુ રહ્યા ઉભા પૂછવા;
ચૌટાં સઘળાં જોઈ જોઈ વળ્યા, શેઠ આવાં કયાંથી નવ મળ્યા. ૨૧
ઉતાવળા જઈ પૂછે જેમ, પારખ મધુરે હસતા તેમ;
કહો શેઠજી તમો કાંહાં વસો, અમ સામું જોઈ જોઈ શું હસો. ૨૨
વળતા શેઠ બોલ્યા વચન, ચિંતાતુર દીસો છો તમો મન;
વાસ હમારાને શું કરો, કાજ હોય તે મુખ ઉચરો. ૨૩
મસ્તક ધૂણે ને કર ઘસે, નરસૈં કો જૂનેગઢ વસે;
તેણે ત્યાં કીધું ઉતપાત, રૂપૈઆ લીધા સેં સાત. ૨૪
લખી હુંડી શામળશા નામ, જોઈ જોઈ થાકયા આખું ગામ;
ઘેર ઘેર હીંડું છું પૂછતા, શામળશા નવ થાએ છતા. ૨૫
પણ મનમાંહાં મોટા સંદેહ, ભક્તજન કહાવે છે તેહ;
તીલક તાલ ને કીર્તન કરે, તે મિથ્યા પરધન કયમ હરે? ૨૬
તમો દીસો મોટા ધનપાલ, કહો કંઈ શામળશાની ભાળ?
સુણી વાણી એવી પ્રકાશ, પારખની પેરે કીધું હાસ. ૨૭
અરે ભાઇઓ કાં ઊતાવળા, શા માટે થાઓ આકળા;
શામળશા તે મળશે આંહાં, લાવો હુંડી જોઇએ કાંહાં. ૨૮
અરથી મન થયા રળીયાત, કાંઇએક ત્યાં દીસે છે વાત;
હુંડી લઇને આગળ ધરી, વાંચીને બોલ્યા નરહરિ, ૨૯
ખોટા તે ચૌટાના લોક, નરસૈંના રૂપૈઆ રોક;
શામળશા તે મહારું નામ, છાના વસીએ આણે ગામ. ૩૦
હરિજન વિના કો નવ ઓળખે, જુઠી હુંડી નરસૈં કયમ લખે;
શામળશા છોડે ગાંઠડી, દીઠે ટાહાઢી થૈ આંખડી, ૩૧
શેઠ ઉભા રૂપૈઆ ગણે, પારખી લીધા બેહુએ જણે;
માંહોમાંહે થયા રળીયાત, મહેતાજીની પૂછી વાત. ૩૨
કાગળ વળતા જાજો લેઈ, મેહેતાજીને કેહેજો જઈ;
પ્રીતસું કરવો વેહેપાર, તમ કરજો જેમ વાધે કાર. ૩૩
દુર્જન લોકે કથની કથી, અમ તમ વચ્ચે કંઈ અંતર નથી;
જે વાર તમને જોઇએ જેહ, અમ સરખું વળી લખજો તેહ. ૩૪
અહરનિશ પત્રની જોઉં વાટ, તમ અરથે માંડયું છે હાટ;
તમ આધારે રહ્યા છું અમો, એમાં સંદેહ ન રાખશો તમો ૩૫
એક ક્ષણું વિસરતા નથી, ઘણું શું કહીએ મોંહે કથી;
અરથી બેહુ થયા વદાય, ચાલ્યા ત્યાંથી નમીને પાય. ૩૬

ધંન ધંન રે સંગતિ સાધુની, સંભારોને ગત વિધિની;
મેહેતાની સંગત પામીએ, હરિ દર્શનથી દુઃખ વામીએ. ૩૭
સંગત સાધુની ક્ષણું એક જેહ, અક્ષય સુખ પમાડે તેહ;
સાધુ સંગતનો જે મહીમાય, સહસ્ત્ર જીભ્યાએ ન કહેવાય. ૩૮
અરથી હીંડ્યા કરી પરણામ, જે પોહોત્યા પોતાને ઠામ;
કાગળનું કહ્યું જે શેઠ, કામ થયું ને પોહોત્યા કેઠ. ૩૯

વલણ.

કેઠ પોહોત્યા અરથી બંને, આવ્યા જુનાગઢ માંહે;
આનંદ મનમાંહે આણી, આવી નમ્યા મેહેતાને પાએ. ૪૦

6. Satisfaction.

વેહેપારીનાં સર્યાં સહુ કાજજી, મેહેતાની સંગતે મળ્યા મહારાજજી;
હુંડી નાણું પામ્યા શેઠજી, કીધી જાત્રા શમ્યા સહુ શોકજી. ૧

ઢાળ.

શોક શમ્યા સહુ મન તણા, રહ્યા માસ એક દ્વારામતી;
પછે જૂનાગઢ માંહાં આવીયા, ને કહી મેહેતાજીને સહુ ગતી ૨
પ્રસન્નવદન દીઠાં બંનેના, મેહેતે મનમાંહે લહ્યું;
શામળશા તે મળ્યા દીસે છે, કારજ પણ દીસે થયું. ૩
કુશળ વાર્તા પૂછી મેહેતે, તે વારે કહી માંડી વાત;
શામળશા તત્ક્ષણ મળ્યા, આપ્યા રૂપૈઆ સો સાત. ૪
વાંચી હુંડી તમતણી, ચાંપી રૂદીયા સાથ;
ઘણું વાહાલા છો શેઠને, તમ ઉપર અતિ રળીઆત. ૫
મુખ વચને જે કાહાવીયું; તે કહ્યું સર્વે કથી;
વારંવાર એમ ઉચર્યા જે, મેહેતાશું અંતર નથી. ૬
રોમાંચિત મેહેતો થયા, નયણે ચાલી આંસુ ધાર,
શેઠ માહારો દયાનિધિ છે, રાંકની કરે સાર. ૭
હું વાણોતર રંક એહેનો, કૃપા રાખે જેહ;
લાડ પાળે દીનનાં તે, લક્ષણ મોટાંના તેહ. ૮
આજ્ઞા આપી વહેપારીને, ગ્રહી કરમાં તાલ;
કીર્ત્તન માંડ્યું પ્રેમસું, સમર્યા શ્રીગોપાળ. ૯

જાત્રીને સહુ ઉભા રાખી, પૂછે પુરના લોક;
દષ્ટ હુંડી શામળશાએ, આપ્યા રૂપૈઆ રોક. ૧૦
ધન્ય ધન્ય એહજ વાણોતરને, ધન્ય એહજ શેઠ;
અનેક બીજા શેઠ વાણોતર, તે સહુ દૈવની વેઠ ૧૧
સમાચાર એમ સહુને કહેતા, પોહોત્યા પોતાને ઠામ;
હુંડીચરિત્ર સાંભળીને, આશ્ચર્ય જ પામ્યું ગામ. ૧૨
સાધુની સંગત નિર્મળી, જેહેવી રવિની જોત;
ઉત્તમ મધ્યમ સ્થળ હોયે, સઘળે કરે ઉદ્યોત, ૧૩
હુંડી લીલા અતિ મનોહર, ભાવે કરી જે સાંભળે;
મહેતાજીની કૃપા થકી, શામળશા નિશ્ચે મળે. ૧૪

વલણ.

મળે નિશ્ચે ભાવે સુણતાં, ટળે આવાગમ નિર્ધાર;
સંસારનાં બંધન ટળે, સુણે નર વા નાર. ૧૫

7. Mehtaji's car.

દામોદરજી નામ જેહેનું, શુભ સામગ્રી એહ;
હુંડી પત્રી ને ખર્ચી ખાવું, તે નાથજીશું નેહ. ૧
એક રથ મનોહર માગી આણ્યો, સથળ સઘળે અંગ;
એક વૃદ્ધ બળદ ને આખલો, જોતર્યો જોડી પ્રસંગ. ૨
સહસ્ર કટકે વણી સાંગી, શોભાનો નહિ પાર;
ખટખટ ચેચૂં ચાલતાં, બહુ શબ્દ થાએ સાર. ૩
હાંકતાં બેસે બળદીઓ, આખલો તાણી જાય;
નાથે ઝાલ્યા નવ રહે, નકાંનતર બહુ થાય. ૪
ચઢે બેસે ને ઉતરે, તાણે ઝાલી નાથ;
જે કૃષ્ણ વાણી ઓચરે, એમ પોહોત્યો સઘળો સાથ. ૫
ખાંતીલો ખોખલો પંડ્યો, પેહેલો પેઠો ગામ મોઝાર;
વાટના જે ઢંગ દીઠા, તે કેહેતો સમાચાર. ૬
કુંવરબાઈનાં સાસરીયાં માંહી, કહી સઘળે વાત;
કોણ સામગ્રીશું આવ્યો છે, ભાઈઓ કુંવરવહુનો તાત. ૭
સ્વર્ગથી જેમ અપ્સરા દોડે, અમરાવતીને કાજ;
ખળક્તી ચુડી રૂપે રુડી, નેહે નમતી લાજ. ૮
અલક્ષ અહીં શું ઉભી રહી, મેહેતો આવ્યા દ્વાર;
કારજ મૂકી કામીની, હસવા લાગી તે નાર. ૯

શંખણી સાંહામો ઉભો માંટી, શીશ અંબર ઓઢ;
કુંવર કેડે શું ચઢાવ્યો, તરુણી પહેરો અચોડ. ૧૦
મેર અહીંથી રહે અળગી, ચંપાણો માહારો પાગ;
ઉરજ માહારે અંગ ખુંચે, જોવાનો નહીં લાગ. ૧૧

વલણ.

જોવાનો કોહેને લાગ મળે નહીં, એહેવી ભીડ ભરાણી મેહેતો જોવા કાજ.
અવસ્થા જોઇને સહુ હસે, બાઈ એ આવી શું કરશે કાજ.

8. The Mehta welcomed.

કડવું.

માંહાંમેરાંને સું આવીયો, જીતમાન વહુજીનો તાત;
જોવા નરનારી મળ્યાં, વિસ્મયે લહી વાત. માંહાંમેરાને. ૧
તરુણી એ તાલ વજાડશે, ફેરવશે માળા;
ટોપીવાળા સહુ નાચશે, ચતુરા જોની ચાળા. માંહાંમેરાને. ૨
જેજે કૃષ્ણ લાંબે સ્વરે, કહેશે કરજોડી;
કુંવરબાઇને કામની, ચિંતા નહીં થોડી. માંહાંમેરાને. ૩
સાસરીયાં શેકે ઘણું, મેહેણું મુખ ભાખે;
તોપણ તાત વહુજી તણો, વાસી નવ રાખે. માંહાંમેરાને. ૪
શાંહાંને અહીં કૃપણ આવીયો, સમજી કહે શાણી;
ધન વિના નાગરી નાતનું, કહો ક્યમ રહે પાણી. માંહાંમેરાને. ૫
દુર્બળ પિયર જેહેનું, દુઃખસુખનું સેહેવું;
મેહેણાં નિશદિન સાંખવાં, કુંવરી કયાંહા કહેવું. માંહાંમેરાને. ૬
નણંદતણો નાકોટડો, મહીલા એ મરશે;
આ સામગ્રી સારૂ જુઓ, માંહાંમેરુ એ કરશે. માંહાંમેરાને. ૭
શોષણ સાસુ બોલશે, મુખ મર્મની વાણી;
લાડકી લોહોનારું નથી, કો નયણાંનું પાણી. માંહાંમેરાને. ૮
અવસર માથે સાંભરે, બાપ ને વીરો;
સઘું સગાને ઠામ છે, માતા તે હીરો. માંહાંમેરાને. ૯
સાસુ સસરાના જણ્યા, સમજ્યા છે સાથી;
મન રાખે મહિલાતણું, તેહેવા ત્રિભુવન કાંહાંથી. માંહાંમેરાને. ૧૦
સુંદરજી સસરાથકી, લાજ્યો મનમાંહાં રંચ;
કુંવરબાઇને એમ કહે, આ દીઠા સંચ. માંહાંમેરાને. ૧૧

વલણ.

સંચ જુઓ સસરાતણા, મણા નથી કાંઈ સંગ;
લજામણા થઈ આવીયા, વારુ નાતમાં રહેશે રંગ. ૧૨

કડવું.

આ રથ જો રળીયામણો, સુણ સુંદરી, ભાગ્યો કટકા વીશ, ઘેહેલી કોણે કરી. ૧
બળદ નિર્ખો એ બાપડા, સુણ. એહેના ખેડુને ન ચઢે રીસ, ઘેહેલી. ૨
ગુપત ગાંઠડી દીસતી નથી, સુણ. નહી રખતીઆં બે ચાર, ઘેહેલી. ૩
ચંગતણો જુઓ કોથળો, સુણ. હૈડે તુલસીના હાર, ઘેહેલી. ૪
કામિની રથે કાંઇએ નથી, સુણ. અહીં આવ્યાનું શું કામ, ઘેહેલી. ૫
પુરુષનાં મુખ નહીં રહે, સુણ. મહિલા કયેમ રહે મામ, ઘેહેલી. ૬
વૈષ્ણવ વૈરાગી ઘણા, સુણ. એ શાહાને તેડયા સાથ, ઘેહેલી. ૭
ટોપીવાળા ચોક બેસશે, સુણ. તે વાર હસશે નાગર સાથ, ઘેહેલી. ૮
ફાટે કટકે કાંઈ બાંધીયાં, સુણ. તરુણી જો બે તાલ, ઘેહેલી. ૯
અંગ ચક શું ચીતર્યાં, સુણ. શોભે સરસ રસાળ, ઘેહેલી. ૧૦
સંપુટ જો સોહામણું, સુણ. તેમાંહાં મૂર્તિ છે એક, ઘેહેલી. ૧૧
તે કને મેહેતો માગશે, સુણ. વારુ મળ્યો વિવેક, ઘેહેલી. ૧૨
પડયું છાપરું છાણનું, સુણ. ઉતાર્યાં અભિરામ, ઘેહેલી. ૧૩
હરિપ્રસાદે બે બળદીઆ, સુણ. તેહેને નરખે આખું ગામ, ઘેહેલી. ૧૪
પછે કુંવરબાઈ ભેટી મળ્યાં, સુણો તાતજી; સબળો દિસે સાજન, વિચારો વાતજી. ૧૫
પિતા પ્રત્યે પુત્રી કહે, સુણો. કેહી પેરે રેહેશે લાજ, વિચારો. ૧૬
પુત્રી પ્રભુ સંભારીએ, સુણ કુંવરી; સમરથ વૈકુંઠનાથ, ઘેહેલી કોણે કરી. ૧૭
તે આપણથી અળગો નથી, સુણ. સુખે હસો સહુ સાથ, ઘેહેલી. ૧૮
કૌતુક નિર્ખી સહુ વળ્યું, સુણો તાતજી; પુત્રી ધુણે શીશ, વિચારો વાતજી. ૧૯
અહીંયાં તુહુતું આવવું, સુણો. તાંહાં ભજત જગદીશ, વિચારો. ૨૦

9. The Mother-in-law's list.

મુખ મરડીને સાસુ બોલ્યાં, વામા કરો વિશ્વાસ, વહુજી.
કાગળનો કથલો તો કીજે, જો જુની હોય આશ, વહુજી. ૧
મોટે મોઢે નણદલ બોલી, લખાવતાં શું જાય, માડી;
કટકો કાગદ ખરચ થયે, અધિક ન્યૂન નહીં થાય, માડી. ૨

વડસાસુ કહે રેહ રેહ છાની, હું રે લખાવું લેખ, વહુજી;
તે કાગળ મેહેતાને આપજ્યે, વિગતે કરી વિશેખ, વહુજી. ૩
લખો પડીકાં કુંમકુંમકેરાં, પટોળાં દશ વીશ, વહુજી;
નારીકુંજર નાના વિધનાં, આપશે શ્રી જગદીશ, વહુજી. ૪
રેટ શણીયાં સાળુ સાવટુ, છાએલ લખો સેં ચાર, વહુજી;
પામરી ને પટકા પછેડી, બહુ મૂલ્યનાં સાર. વહુજી. ૫
થોક લખો દશ થરમાંકેરા, ચોલેરાં પંચાશ, વહુજી;
કમખા કાપડાં ઘણેરાં જોઇએ, લોક કરે સહુ આશ, વહુજી. ૬
સહસ્ર મોર સુનાની, શ્રીફળ લખો સેં સાત, વહુજી;
વીશ મણ વાંકડીયાં જોઇએ, મળશે નાગરી નાત, વહુજી. ૭
ખીરોદક મશરું ને મોળીયાં, મગીયાં અમરી ઘાટ વહુજી;
તાજાં ને ટપકે સુરંગે, નિર્ખી લેજ્યે નાટ, વહુજી. ૮
જેહેને જે ગમે તે લખાવો, એટલું જોઇશે આજ, વહુજી;
પછે પોશાય તેહેવું કરજ્યે, જેમ ઘરને રહે લાજ, વહુજી. ૯
જો મહેતા માથે હરિ છે, તો તાં શાહાંનો વાંક, વહુજી;
માંહેમેરું કરશે જોતાં, આવે નહિ આડો આંક, વહુજી. ૧૦
નણદી કહે સહુ સમજી લખાવ્યું, ભૂલ્યાં ખરાં નિરવાણ, વહુજી;
લખ્યાથી મેહેતો નહિં ચૂકે, લખાવો વળી બે પાંહાણ, વહુજી. ૧૧

10. From the હારચરિત્ર.

૧.

હો ઘેહેલા નાગરા ન કીજે વાદ;
જો વૈષ્ણવ નામ ધરાવીશુ તો, વઢવાનો શો સ્વાદ. ઘેહેલા.
ભક્તને બકવું કશું રે, જે લક્ષ્મીવર માંહે લીન;
પંચમુખે પંચવસ્ત્ર તજીને, સંઘરો સદા કૌપીન. ઘેહેલા.
શુકદેવ દુર્વાસા વ્યાસજી, કરતાં ભગુઆં અંગીકાર;
નટુઆની પેરે તું રે કરાંછાં, ગાય ઉઘાડો શૃંગાર. ઘેહેલા.
શ્રીકૃષ્ણ સ્વામી સર્વનો રે, ભાઈ ભક્તનું એ છે રે કામ;
માધવાશ્રમ કેહે રે સંન્યાસી, નથી ભિન્ન કેશવરામ. ઘેહેલા.

૨.

કોણ ઠાકુરને વિનવું વિઠલા, કમળાના નાથ મનશું વિચારો;
દ્રૌપદી લાજને કાજે આવ્યા હરિ, દુઃખ પામે કેમ દાસ તાહારો. કોણ.

પ્રકટ થયું નામ ભૂતલ વિષે ભૂધરા, નરસૈંયા નાથ એહેવું બીરદ કહાવો;
સેવક સંકટ ટાળીએ ત્રિકમા, તો તમો નાથ ભલા રે ભાવો. કોણ.
લોક દેખે સહુ, કૌતક કરે બહુ, મંડળિક મદભર્યો કૂર જૂએ;
નરસૈંયાચ્યા પ્રભુ હાર એક આપીએ, જોગીઓનાં બળ શાંત થાયે, કોણ.

૩.

હારના આપે રે, મેહેતા તુંહુને સંન્યાસી શાપે રે. ટેક.
પુરી ભક્તિ વિના ભૂલ્યો ભમ્યો, જીવ જંજાળે વાહ્યો રે;
ઘણા દિવસ છાંનું દંભ ચલાવ્યું, આજ કંઠે સાહ્યો રે. મેહેતા.
પરાત્પરબ્રહ્મ પરમેશ્વર, તે રહ્યો વિશ્વ વ્યાપી રે;
તે સાથે તાહારે મૈત્રી શાની, રખે તું જાતો નાસી પ્રકાસી રે. મેહેતા.
તું રામની નિંદા કરે ને, ઘેહેલા ગર્વ રાખે રે;
ભીમ ભણે, તો હાર જડે, મુખ રામજી ભાખે રે. મેહેતા.

૪.

હલ્યા મુંહુને શાપ ન લાગેરે, હાર્યો દુર્વાસા આગે રે. ટેક.
અમરીષ (સામે ક્રોધ) કરી, ગાહુઓ થૈને ગાઢો રે;
ભક્ત સહાય સુદર્શન ધાયું, કહેવો જોગી નાહાઠો રે. હલ્યા.
ફરી સંન્યાસી શરણે આવ્યા, ભક્ત મોટા કીધા રે;
અમરીષ કારણ કૃષ્ણજીએ, દશ જન્મ લીધા રે. હલ્યા.
રાજા તો ઘેહલો થયો તે, સિદ્ધ જોગીએ જાણ્યો રે;
નરસૈંયો કહે નિષ્ફળ ન જાએ, મેં કૃષ્ણ વિખાણ્યો રે. હલ્યા.

૫.

હલ્યા તુંહુંને હાર વિચારે જડશે, મેહેતા તુંહુંને વિપત પડશે રે. ટેક.
તું પાઘડી બાંધે ખુણાઆલી, ઝીણા જામા પટકા રે;
સ્ત્રી સામું જોઇ આંખ નચાવાં, કરે હાથના લટકા રે. હલ્યા.
નગર લોક માહ્યું તેં, લંપટ દંભ ભેખ ધારી રે;
તેં કંઠે હાથ ધરી, નચાવી પારકી નારી રે. હલ્યા.
હેલાં હાર મંગાવો મેહેતાજી, ક્યાં છે દેવ મોરારી રે;
મંડળીક કેહે બે ઘડીનું સાટું, પછે નાખીશ મારી રે. હલ્યા.

૬.

હુંતો તાહારે ભરોસે વાદ વલુંધો, મ્હારા શામળીઆ ધું સુધો રે. ટેક.
મંડળીક મુજને મારશે તો, લોક હસારત થાશે રે;
માહારે તો કાંઈ જાન નથી, તાહારું બીરદ જાશે રે. હુંતો.
પ્રહ્લાદથી હિરણ્યકશિપુ હાર્યો, અમરીષથી દુર્વાસા રે;
તેમ નરસૈંયાથી મંડળીક હારે છે, તાહારી મુજને આશા રે. હુંતો.
સંન્યાસી વૈરાગી વિસ્મય બોલે, એ ઘણા ને હું એક રે;
ભણે નરસૈંયો આવ વાહાલા, હાવું વળ્યો છે છેક રે. હુંતો.

૭.

હો ગુણવંતા નાગરા, ન કીજે હરિશું ગર્વ રે;
હઠે હાર આપે નહીં, તેં સુકૃત ખોયું સર્વ રે. હો.
હઠે દાનવ પદ્વી પામે, તે રહે થોડા કાળ રે:
તપબળે વરદાન આપી, પછી ઉથાપે ગોપાળ રે. હો.
હિરણ્યકશિપુ રાવણ હઠે ગયો, હઠે ગયો દુર્યોધન રે;
અકળ સ્વરૂપ શું અટક સાહની, તું માર મમતા મન રે. હો.
ક્યમ વારા વાજી તાહારી, હરિ ભજ્યા જમ તમ રે;
અટપટી ગત ગા (ગોપાળ) કેહે અદ્દભુતાશ્રમ રે. હો.

૮.

(એક અવ)નીધરા, દેવ દામોદરા, કહું ગુણ તોરડા, કવણ વાણી;
શુક સાર(દ, નારદ નિ)ગમ હરી અવિગતિ ગતિ નવ જાયે જાણી, એક.
વિશ્વપાલક તું (પ્રભુ સહાય ક)રી, ટાળ ફેરા ગર્ભવાસ કેરા;
શરણ દ્યો શ્રીહરી, દાસ જાણી કરી, અન્ય જીવ (કોઈ ન)હિ અનેરા. એક.
સગુણ સારંગધર, સુંદર શુભમતિ, વિનતી જુગપતિ સુણો રે સ્વામી;
સંસાર પાર ઉતાર કરૂણાનિધિ, (ગોવિંદ ગોપાળ ગરૂડ)ગામી. એક.
નંદના નંદ મુકુંદ મુરલીધરા, ગોકુલચંદ ગોવિંદ ગોવાળ;
ભણે નરસૈંયો સાહાય કર શ્રીહરી, દીન જાણી પ્રભુ લીજે સંભાળ. એક.

૯.

શ્રી રઘુનંદ મતિમંદ હું માનવી, દાનવી બુધ ટાળો રે દેવા;
માનના સ્વાદ ને વાદ કરી બોલીએ, ભુલીએ રામજી તોરી સેવા. શ્રી.
અકળ અવિનાશ પ્રકાશ બુધ કીજીએ દીજીએ દર્શન રામ રૂડા;
તાહરા નામનું નાવડું દઢાવ કીધું નહીં, તે નર ભવ જળ માંહે બુડા. શ્રી.

ભ્રાત વિભીષણ પ્રેમ વિચીક્ષણ, અંજની સુત તુલસી રે દાસ;
ભીમ ભણે જેણે રામનવ ઓળખ્યા, તે પામીયા માતનો ગર્ભવાસ. શ્રી.

૧૦

દેવા ભક્તાચા ઇષ્ટ તે કૃષ્ણ કાહાવાં સદા; આજ મામ મુકી કાં નંદકાલા;
ઇંદ્ર વૈભવ સુદામાને તેં આપીયું, આજ કૃપણ થયો કાં રે વાહાલા ? દેવા.
નર્કાસુર શિશુપાલ જરાસંઘ જીતી, જોદ્ધાના તેં બંધ છોડયા;
પ્રલંબ બકાસુર તરણ તે તાડીયા, કેશી ને કંસના કંઠ મોડયા. દેવા.
ભાવે કભાવે જેણે તું ઉપાસીયો, તે જનનીગર્ભ ન આવે વળતો;
ભણે નરસૈંયો મેઘ તું માધવા, રાખ બાળકને બાપ બળતો. દેવા.

૧૧.

મેહેતા રામનું લીજીએ નામ નામ તેણે છૂટીએ રે;
એ તો કૃષ્ણથી ન સરે કામ, મિથ્યા તાલ કૂટીએ રે.
નિર્મળ નામ શ્રી રામૈયાનું, પીતાં પાતક જાયે રે;
રામચંદ્ર જો નામે ગાયો તો, મોઇ જીવાડી ગાયે રે. મેહેતા.
રાજીવલોચન હળાહળમોચન, દીનાનાથ દયાળ રે;
રામ મુકી મેહેતા શું ગ્રહે, ગોવિંદ ગોવાળ રે. મેહેતા.
સીતાસ્વામી અંતરજામી, નામે ભવ નિસ્તાર રે;
રઘુનાથાશ્રમ કહે નરસૈંયા, માગ રામજી પાસે હાર રે. મેહેતા.

૧૨.

તાહારો રેહવા દે ભગુઆ રામ, રામનું મરતી વખતે કામ,
અમો નવ માનીએરે.
કેશ પળાય ને આંખ ગળાય, શ્રવણે સાંભળતા રેહીએ રે;
લવ લવ વાધે શ્વાનની પેરે, તે વારે રામ રામ કહીએ. અમો નવ.
જનમનો જોગી કુટુંબ વિજોગી, ખોઈ બેઠો ધણીઆણી રે;
ધરણી ગઈ તે વાનરે આણી, રામની ઉપમા જાણી. અમો નવ.
રંગીલો છબીલો ને છોગાલો, ગોવાળો વૈકુંઠરાય રે;
ભણે નરસૈંયો એહેવાને મુકી, તાહારા રામજીને કોણ ગાય. અમો નવ.

૧૩.

નરસૈં હાર મંગાવ, તાહારો શામળો સુતો જગાવ.
ક્રોધ કરી બોલે પરધાન, મેહેતાજી ઉતર્યું અભિમાન. નરસૈં.
વાદ કરતાં થૈ વડી વાર, હલ્યા લંપટ નાગર નાખ્યો હાર. નરસૈં.

તું સંત થઈ જગતને નમે, પરનારીસું રંગે રમે. નરસૈં.
વૈષ્ણવ થૈં વણુસાડ્યું ગામ, હાવું નહીં નાહાનું કામ. નરસૈં.
મંડળીક રાય રીસે ભરાણો, મરણુ માથે આવ્યું જાણો. નરસૈં.
વડી વારનો માળા માગે, તાહરો શામળો શે નવ જાગે. નરસૈં.
તુંહુંને લોક હસારત થાશે, હવડાં તાંહાં વહાણું વાહાશે. નરસૈં.
બોલ્યો પ્રધાન કરી રીસ, વાહાણું વાહાતે છેદું શીશ. નરસૈં.

૧૪.

શામળીઆ શું સુતો સોડ તાણી રે;
મે તો દુભણુ કાંઈ નથી જાણી રે. શામળીઆ.
સમોવડ સાથે શોભીએ, દુભાતા જગદીશ રે;
કીડી ઉપર કોહાડો, હું રાંક ઉપર શી રીસ રે. શામળીઆ.
વૃન્દાવન દ્રુમ શીતલ છાયા, જમનાતટ સુગંધ સમીર રે;
રાધીકાજી પગ તલાંસે, ઘણું ઉંધ્યા શામશરીર રે. શામળીઆ.
જ્યમ જગ્યા દ્રૌપદીને કાજે, હાથીની કીધી વાર રે;
જરાસંધને જીતી મુકાવ્યા, રાજા વીશ હજાર રે. શામળીઆ.
માનીતીને કારણુ લાવ્યા, પારિજાતિકનું ઝાડ રે;
નરસૈંયાને હાર આપતાં, કીયો ચઢશે પાડ રે. શામળીઆ.
વસુદેવ નંદ ઋતે મુઆ તો, હું ઉપર શો ક્રોધ રે;
ભણે નરસૈંયો વાહાણું વાશે, જાગ જાદવ જોદ્ધ રે. શામળીઆ.

૧૫.

શામળિયો તાહરે વેહેરે સુતો, તું તો વિષે રસમાંહાં ચુઠયો. શામા;
જ્યાં વિષય તાંહાં વિષ્ણુ નહીં, એમ વદે વેદ પુરાણુ રે;
રામ તજી જેણે વિષય સેવ્યો તેણે, પુરુષ થકોય હાણુ રે. શામ.
સનકાદિક શંકર શ્રી નારદ, શુકજી સનક સુજાત રે;
ગૌર મુની કપીલે ગાયો, નિર્મળ શ્રી રઘુનાથ રે. શામ.
નારાયણુને નિદ્રા નથી, નરસૈં કરી જો વિચાર રે;
પ્રહ્લાદપુરી કેહે સાચે હરિ સુતો, જેવારે તેં ગાયો શણુગાર રે. શામ.

૧૬.

દેવા ભક્તિ વહાલી, તુંહુંને ભક્તિ વહાલી, વૈકુંઠથી ભોમ્ય આવ્યા ચાલી;
અખીલ સ્વરૂપ તું દેવને દુર્લભ, ગોપીયાંએ ગળે બાંહ્ય ઘાલી. દેવા.
શ્રી મુખે કહે તું ભક્ત આધીન છું, દાસને પ્રાણુની પેરે રાખું;
સરવની સાહે કરી રે તું કૃષ્ણજી, વાંકુ કંઈ કર્મ મારું શું ભાખું. દેવા.

ભક્તિ માટ જસોદા ઘેર અવતર્યો, કંસ કુળ નાશન નાથ્યો કાળી;
ભક્તિ કારણ અમરિષ ઉગારીયો, લીધા અવતાર વાળીય વાળી. દેવા.
કાષ્ટ માહે વાસ પૂર્યો ભકત કારણ, દાસ પ્રહ્લાદને અભેદાન દીધું;
નરસૈંયાચા પ્રભુ, ભક્તવત્સલ હરિ, હારને કાં તેં અસુર કીધું. દેવા.

૧૭.

ટટલે અરથ ન થાએ ઘેલા, ટટલે અર્થ ન થાએ;
આઠ માસ વળવળે બપૈયો, પણ મેઘ પાણી ન પાએ. ટટલે.
સાચીસેવા વિન રામ મળે નહી, જૂઠી તાહરી પ્રીત રે;
આપણીયે હરિ હાર આપશે, હોય જોગ સાધ્યાની રીત રે. ટટલે.
વાયુનું રોધન શરીરનું શોધન, ઘટ ઘ્રટ મારગ પરખો રે;
બ્રહ્મભારતિ કહે નરસૈંયા; તું જોગી થા અમ સરખો રે. ટટલે.

૧૮.

અમ્યો ભોગી રે, જેહેનું પૂર્ણ પાપ હશે તે થાશે જોગી. અમ્યો.
જટા ધરે જુગદીશ મળે તો, વડ અતિ ફાલે રે;
દં(ડ ધરે દીનાનાથ) મળે તો, અંધ જે તે ઝાલે રે. અમ્યો.
દંડ(વતે દયાળ મળે તો ભોરિંગ ભોમે) લોટે રે;
ભસ્મ ચઢાવે ભગવાન મળે તો, (ગર્દભ ધૂળે લોટે રે) અમ્યો.

8. Ratanji (*circa* 1625-1680 A.D.)

He was the son of Haridas and a resident of Bāglān in Nasik district. His two poems are **વિભ્રંશી રાજાનું આખ્યાન** and **દ્રૌપદી ચીરહરણ**. The former is quite interesting and is fairly popular.

From વિભ્રંશી રાજાનું આખ્યાન.

The Supreme Sacrifice.

કડવું ૧લું.

કૃષ્ણ કહે રે ભલો પારથ, તેં મુકયો હવે ગર્વ;
હનુમંતે માન તજ્યું, કૃષ્ણે જાણ્યું સર્વ.
કૃષ્ણે ત્યાંહાં વિચારીયું, હવે કરવું પ્રયાણ;
નગર માંહે પછી આવીયા, એક સ્થાનકે નિરવાણ.
અર્જુન તું તો શિષ્ય થા, હું ગુરુ થાઉં જાણ;
વિભ્રંશીનું સત્ય તુજને, દેખાડું નિરવાણ.
કોઈ કાળના જોષી થયા, ને કંપે દેહી દયાળ;
દંત મુખમાંએ નહીં, પણ વદન જ્યોત રસાળ.
દ્વાદશ અંગે તિલક કીધાં, ટીપણું ગ્રહ્યું હાથ;
વિભ્રંશીને મંદિર ચાલી; આવીયા શ્રી જદુનાથ.
કંઠે માળા રુદ્રાક્ષની, ભાલે આડ વિશાળ;
વિભ્રંશી એવું દેખતાં, ચર્ણે લાગ્યો તત્કાળ.
ભક્તિ અસ્તુ કહી બ્રહ્મે, દીધો આશિર્વાદ;
ધન્ય ધન્ય તું વિભ્રંશી, હરી તેજનો પ્રસાદ.
વિભ્રંશીએ ઓળખ્યા, આપ્યું બેસવા આસન;
અર્ઘ્યાદિ પૂજા કરી, ઊભો રહ્યો રાજન.
બ્રાહ્મણ વળતું બોલીયા, અમો માગવા આવ્યા દ્વાર;
બ્રહ્મ કેવળ તુંને મળશે, સાંભળ તું દાતાર.
ધર્મશાસ્ત્ર ત્યાં મુખે બોલે, દાન કેરી સાથ;
ચાર વેદની ધ્વની લાગી, એમ બોલે વૈકુંઠનાથ.
રાજા ત્યાં સંતુષ્ટ થયો, પ્રભુ કહ્યું માગો દાન;
જે માગો તે આપીએ, પછી બોલ્યા શ્રી ભગવાન.

મેં રાયકન્યા પરણાવી છે, કાંઈ ન આપ્યું ધન;
પુત્રી વળતી એમ કહે, સાંભળો તાત વચન.
દાન તારૂં સફળ હોય, મુજ ઇચ્છા પુરે એક;
મારૂં વચન તું પાળજે, મારા પિતાજી વિવેક.
ધર્મશીળ જે હોય રાજા, સબળો મહા જુંજાર;
તેને મસ્તકે હું રમું, તુને ધર્મ થાય અપાર.
પૃથ્વીના રાજા જોઈ આવ્યો, પવિત્ર ન દીઠા કોય;
પવિત્ર મહા બળવાન ચતુરો, વિશ્વંશી તું હોય.
રાયે સેવક તેડીઆ, વેગે લાવો શસ્ત્ર;
માઈ મસ્તક કાપીને, આપીએ બ્રાહ્મણ હસ્ત.
બ્રાહ્મણ કહે રે પુત્ર સ્ત્રીને, તેડા આણે ઠામ;
કરવત લઇને બેહુ જણ કાપે, તો આવે મારે કામ.
સ્ત્રી પુત્રાદિક તેડીયાં, પછી રાયે કીધું સ્નાન;
રુદન કરતાં કાપશો તો, લેશે નહીં નિરવાણ.
જૈમિની વળી બોલીયા, સાંભળ જન્મેજય રાય;
કૃષ્ણ અર્જુનને કહે, મુજ ભક્તનો જો મહિમાય.
સત્ય તેનું જોઈ કરી, અર્જુન લાગ્યો ચર્ણ;
સ્વામિ મુજને કૃપા કરીએ, ગર્વ પામ્યો ભર્ણ.
રાજાએ મંદિરમાં આવી, સ્ત્રી તેડી તે વાર;
બ્રાહ્મણ આવ્યા માગવા, મુજ મસ્તક લેવા સાર.
કરવત આપ્યું હાથમાં, રાણી વિચારે મન;
બીજાનું અહીં નહીં ગજું, એ આવીયા જગજીવન.
કોણ અપરાધ મેં કર્યો, હે સ્વામિ દીનદયાલ;
મારૂં મસ્તક તજીને, તમે માગ્યું શિશ ભૂપાળ.
સ્વામિનું રહેવા દીયો, મારૂં મસ્તક કાપો સ્યામ;
મુજ આગળ સ્વામી મરે, તમને ન ઘટે એ કામ.
રીસે બ્રાહ્મણ બોલીઓ, મણી લગાડી રાય;
શુદ્ધ મને આપે નહી તો, કષ્ટ નિષ્ફળ થાય.
રાજા કહે રે મસ્તક આપું, શુદ્ધ મને કરી સ્વામ;
ક્ષમા કરીને લીજીએ, કીજીએ તમારૂં કામ.
રાજાએ તવ પુત્ર તેડયો, સ્ત્રીને તેડી સાથ;
વેગે મસ્તક કાપીને, કરવત આપ્યો હાથ.

તારૂં મસ્તક રહેવા દે, એમ બ્રાહ્મણ બોલ્યો આજ;
તારા કુંવરનું જો આપે તો, સરે મારૂં કાજ.
એનું મસ્તક સુંદર દીસે, પુત્રીને ગમે સાર;
માટે તારૂં રહેવા દે, મુને આપ એ નિરધાર.
કુંવર કહે રે મારૂં મસ્તક, લીજીએ પ્રભુ આજ;
એ થકી ત્યાં શું ભલું, જે આવે બ્રાહ્મણ કાજ.
કરવત વેગે ઊંચલ્યું, માત પિતાએ તેણી વાર;
બાળકકેરા મસ્તક ઉપર, મેલીયું તે નિરધાર.
પંચ ભાર સુવર્ણ કુંવરપર, મેલીયું તેણી વાર;
દેવ સર્વે કંપીઆ, તન તાપ થાય અપાર.
દિવસે તારા પડે તૂટી, રુધિર વરસે મેહ;
ચંદ્ર સૂર્ય તપે નહીં, દિગ્મૂઢ થયા સહુ તેહ.
ગાય નાંખ્યાં વાછરૂં, સ્તન મેલ્યાં બાળ કુમાર;
શેષ ધરણી નાંખી રહ્યો, ચૌદ લોક થયાં કંપાર.
ચોદિશા ભયંકાર દીસે, અગ્નિ તપે સ્મશાન;
પવન વાયે ઉડે મંદિર, આપે પુત્ર શિરનું દાન.
નગર કોલાહલ થયું, ને વ્યાકુલ થયા સહુ લોક;
દેવતા વિમાન બેસી જુએ, અંતરિક્ષે અનેક.
કૃષ્ણ કહેરે જુઓ અર્જુન, કેવો ભક્ત છે એહ;
અર્જુન ઊઠી ચર્ણે લાગ્યો, નેત્ર વહે બેહ.
હઈયું ફાટે રૂએ અર્જુન, દુઃખ નહીં સહેવાય;
બાળકનો વધ દેખતાં, મુજ દીલે અગ્નિ થાય.
ત્યારે કરવત હલકીયું, ને છેદાયું શિશ એહ;
અર્જુનને સત્ય દેખાડવા, કારજ કરાવ્યું તેહ.
પીતાંબરે માથું મહેલી કરીને, મેહેલ્યું સુવરણ થાલ;
ચંદને અર્ચાને આપ્યું, લીજીએ બ્રહ્મ દયાલ.
પીતાંબર વિપ્રે ઉઘાડયું, તો ફુલ કેરો હાર;
રાજા મને શું ઠગે છે, તો અમો જાણી નિરધાર.
એ પુષ્પને હું શું કરૂં, મારે મસ્તકનું છે કાજ;
પુણ્યવંત તું દેખાયે, સાંભળ કહું મહારાજ.
રાજા તેં શુદ્ધ ફેરવી, ફુલ આણી મેહેલ્યા સાર;
પેહેલાં ના કહી હોત તો, હું જાચત નહીં નિરધાર.

દેતો હોય તો આપ મસ્તક, નહીંતર જાઉંછું જાણ;
રાજા કહે આપું છઊં હવડાં, સ્વામી સારિંગપાણ.
બ્રાહ્મણ વળતો બોલીઓ, સાંભળ રાય વચન;
વાડામાં જઈ હાંક મારો તો, આવશે તુજ તન.
રાણીએ જઈ હાંક માર્યો, પુત્ર કર વેગે સાર;
શબ્દ માત્રે પુત્ર આગળ, આવીયો તેણી વાર.
પગે ઘુઘરા રણઝણે, કંઠે મુકતા- માળ;
કાને કુંડળ શોભતાં, દીસે તે તેજ ભુપાળ.
રાજાએ કુંવર નીરખી, મન જાણીયું એ દેવ;
કૃષ્ણજી હું પામીઓ, પરિબ્રહ્મ અવસ્યમેવ.
રાયે સુખેથી સ્નાન કીધું, કરવત દીધું હાથ;
કૃષ્ણનું ચિંતન કરી, શિર મેલીયું સાક્ષાત.
કરવત શિર મેલીયું, હરિહર કર્યો ઉચ્ચાર;
મસ્તક રાયનું કાપીયું, તેણે સમે ત્યાં નિરધાર.
બ્રાહ્મણ વળતું બોલીયો, સત્યવાદી રાજા નામ;
એમ મસ્તક થકી મારૂં, સરે નહીં ત્યાં કામ.
મારી પુત્રી એમ કહે, પ્રતિ દિન રમું નવ એક;
કાલે કોને જઇને જાચું, સાંભળ કહું વિવેક.
ત્રણસેં ને સાઠ દિન તે, સંવત્સરના જાણ;
તેટલાં મસ્તક માહારે, જોઈએ ત્યાં નિરવાણ.
દાતા હોય તો આપ મુજને, સાંસો મા કર આજ;
વરસ દિન નચિંત થાઊં, સરે સઘળાં કાજ.
મુને રાય અસૂઝ થાય, સ્નાન સંધ્યા જાણ;
મારી કન્યા પ્રતિ દિવસે, રમશે મસ્તકે નિરવાણ.
એક મસ્તક દિન પ્રત્યે, રમશે બાળ કુમાર;
તેણે હું સંતોષ પામીશ, તુજને પુણ્ય અપાર.
રાજા મનમાં દુઃખ પામ્યો, નવ કર્યુ સાધન;
અંતકાળ આવ્યો સહી, નવ મળ્યા જગજીવન.
શીશ કરવત મેલીયું, રાયનું જાણ્યું કષ્ટ;
ગદગદ કંઠ કૃષ્ણજી, બેઉ સામસામી દષ્ટ.
શંખ ચક્ર ને ગદાધારી, ચત્રુભુજ અવતાર;
મુકુટ કુંડલ શોભતાં, રાયે નિરખીયાં તેણી વાર.

વિભ્રંશી રાજાનું આખ્યાન.

વિભ્રંશી જઈ પડયો ચરણે, આવ્યું કેવળ જ્ઞાન;
વેગે મસ્તક કાપીએ, મને મળ્યા શ્રી ભગવાન.
સ્ત્રી પુત્ર જઈને ચર્ણે લાગ્યાં, સ્વામી દીનદયાળ;
કૃષ્ણ કહે રે પુત્ર મારા, થાશે તું ભૂપાળ.
ના સ્વામિ હું શરણે તારે, રાજ્યનું નહીં કામ;
અંતકાળે પામશો, શિર હાથ મેહેલો શ્યામ.
સ્ત્રી પુત્રે તવ હાથ લીધું, કરવત તેણી વાર;
શીર ઊપર મેહેલીયું, હરિહર કર્યો ઊચ્ચાર.
અર્જુનને બહુ દુ:ખ લાગ્યું, ઢળ્યો ધરણી તેહ;
નેત્રથી જળ વહે સબળું, શુદ્ધ રહી નહીં દેહ.
શીશ કરવત ઢળકીયું, તવ કરકડયું બ્રહ્માંડ ;
શીશ છેદ્યા ચત્રુભુજ કરી, જળ તો ભુજા દંડ.
પેહેલું મસ્તક છેદીયું, મુખચંદ્ર તેણી વાર;
બીજે મસ્તક કુંડળ તજ્યાં, દુ:ખ જગદાધાર.

ઉથલો.

દુ:ખ જુગદાધાર રે, કરમાં ઝાલે આવતાં;
તેજ અતિશે ઝળહળે, રાયને મન બહુ ભાવતાં.

કડવું ૨ જુ.

પેહેલું મસ્તક કાપીયું, અનંદસું રે;
મુકુટ તજ્યો તેણી વાર, મન ગોવિંદસું રે.
બીજે કુંડલ પરહર્યાં, આ. ભભુતિ તજી ભગવાન, મન.
ત્રીજું મસ્તક આપીયું, આ. તિલક તજ્યું ભગવાન, મન.
ચોથે કેશ વલુરીઆ, આ. પાંચમે ગુંજા ત્યાંજ, મન.
છઠું મસ્તક કાપીયું, આ. અંગના તજ્યાં આભ્રણ, મન.
સાતમે શસ્ત્રજ નાંખીયાં, આ. આઠમે વલુરે અંગ, મન.
અંગ વલુરે આપણું, આ. શીશ પછાડે ધરણ, મન.
નવમે જળ નેત્ર નીસર્યાં, આ. દશમે કૂટે પેટ, મન.
અગીયારમે અંગ પછાડયું, આ. બારમે પાડી ચીશ, મન.
આળોટી અવની ઢળ્યા, આ. કાપ્યું તેરમું જાણ, મન.

ચૌદમે સંકલ્પ મૂકાયો, આ. કીધાં અન્નપાનનો તાજ, મન.
પંદરમે સંકલ્પ કર્યો, આ. લક્ષ્મી કેરો તાજ, મન.
સોળમે સંકલ્પ મૂકાયો, આ. બાર વરસ તપ સાધ, મન.
સત્તરમે શુદ્ધ વીસરી, આ. ધાડે કરે રે વિલાપ, મન.
અરાઢમે વિલખે ઘણું, આ. ચોહો દીશા થઈ ભયકાર, મન.
ઓગણીશમે આળોટીયા, આ. ઘેલા થયા તેણી વાર, મન.
વીશમું મસ્તક છેદાયું, આ ધરણે ઢળ્યા તતખેવ, મન.
શુદ્ધિ શરીર તણી ગઈ, આ. મુખે નહીં બોલાય, મન.
મુર્છા થઈ ધરણી ઢળ્યા, આ. તવ સમર્યા ત્રિપુરાર, મન.
શંભુ તત્ક્ષણ આવીયા, આ. રૂંઢમાળા ઘાલી કંઠ, મન.
મસ્તક સરવે પ્રોઈયા, આ. રૂંઢમાળામાં તેણી વાર, મન.
ત્રણસેં ને સાઠ મસ્તક, આ. લેઈ ગયા શિવજી કૈલાશ, મન.
બાવના ચંદન દ્રુમતણાં, આ. મસ્તક તણાં તેણીવાર, મન.
અર્જુન ત્યાં બેઠા થયા, આ. શ્રીહરિને લાગ્યા પાય, મન.
મોક્ષતણા વૈમાનમાં, આ. ધડ ઘાલીયું તેમાં તેવાર, મન.
રાયને વૈકુંઠ લેઈ ગયા, આ. કૃષ્ણ જાગ્યા તેણી વાર, મન.
તેજ માંહે લય પામીયો, આ. પુત્ર લાગ્યો હરીને ચર્ણ, મન.
સતીયે પ્રાણ પુઠે તજ્યા, આ. સ્વામી તેજ પરિબ્રહ્મ, મન.
શ્રીકૃષ્ણે રાજા થાપીઓ, આ. પુત્ર તું પાળજે રાજ્યાસન, મન.
તુંથી ક્ષણ નહીં વેગળો, આ. પાંચ વરસનો બાળ, મન.
સ્વામિ અનુગ્રહ કયમ હશે, આ. કૃષ્ણ બોલ્યા તેણી વાર, મન.
છપ્પન ક્રોડ જાદવ સહિત, આ. તું તરશે બોમી ભાર, મન.
એવું કહી ત્યાંથી નીસર્યા, આ. અર્જુન કૃષ્ણ તેણી વાર, મન.
સેના સર્વે સજ કરી, આ. આવ્યા હસ્તિનાપુર માંય, મન.
અશ્વ ધરમને સોંપીયો, આ. પૂરણ થયો અશ્વમેધ ત્યાંય, મન.
નિર્ભય રાજ્ય કરી સહુ, આ. સંતોષ્યો સહુ સાથ, મન.
તપ કરવા વનમાં ગયા, આ. દુઃખી થયા કૃષ્ણરાજ, મન.
અન્ન ઉદક આભ્રણ તજી, આ. એકાગ્ર તપ સાધન, મન.
બાર વરસ પૂરણ થયાં, આ. દુઃખ નિવાર્યું સર્વ, મન.
પૃથ્વી ભાર ઉતારવા, આ. પુર આવ્યા શ્રી અવિનાશ, મન.
સર્વે સુખ ત્યાં પામીયાં, આ. શ્રીકૃષ્ણ ચરણ પ્રતાપ, મન.
નારાયણ સંતોષીઆ, આ. ધન્ય ધન્ય વિભ્રંશી રાય, મન.

વિભ્રંશી રાજાનું આખ્યાન.

તારૂં સમરણ જે કરે, આ. તેને કાંઈ ન લેપે પાપ, મન.
એક અક્ષર તુજ સાંભળે, આ. નારાયણ મુખ વાણ, મન.
તે નર ભક્તિ જાણશે, આ. ભક્તિથી વૈકુંઠ ઠામ, મન.
એ વિભ્રંશી રાજીયો, આ. મસ્તક ત્રણસેં ને સાઠ, મન.
હરી તેજમાં લય પામીયો, આ. ત્રણ લોકમાં જય જયકાર, મન.
પુષ્પ પર્વની જે કથા, આ. નારાયણની વાણ, મન.
જે ગાય ને જે સાંભળે, આ. કૃપા સારંગપાણ, મન.
વૈશમ્પાયન એમ કહે, આ. છૂટ્યા કરમના પાશ, મન.
મેં મારૂં મૂક્યું નથી, આ. સહુ નારાયણની વાણ, મન.
તેની ઇચ્છાએ કરી, આ. માંડ્યો ગ્રંથ પ્રારંભ, મન.
તેની ઇચ્છાએ નિસ્તર્યો, આ. ન જાણું પુણ્ય પાપ કર્મ, મન.
પાપ પુણ્ય માહારે નહીં, આ. કરતા હરતા પરિબ્રહ્મ, મન.
દ્વૈપાયન આશ્રય થકી, આ. કથા થઈ હવે પરિપૂર્ણ, મન.
પુષ્પવાહન રાય વિભ્રંશી, આ. નારાયણનો અંશ, મન.
ભક્તિ પાળે રામની, આ. બ્રહ્મ હત્યા જાએ પાપ, મન.
સંવત સતરતેરો તરે, આ. શ્રાવણ વદી આઠેમ, મન.
એહ કથા પૂરણ થઈ, આ. નારાયણનું નામ, મન.
બાગલાણે કવિ ત્યાં વસે, આ. નેહાર નએર શુભ ઠામ, મન.
રતનજી હરિદાસ વલ્લભ, આ. ગાયા ગુણ પસાય, મન.
વિપ્ર પ્રસાદે ગાઈ છે, આ. ભાવી વચન પરિબ્રહ્મ, મન.
ભાનુ રતનજી આશ્રયથકી, આ. ભાનુ વચન પરિબ્રહ્મ, મન.
ભાન કહે રે રતનજી, આ. કથા કહે પરિબ્રહ્મ, મન.
કૃષ્ણતણી ઇચ્છાથકી, આ. સંપૂરણ સમાપ્તી માન, મન.
એ કથા થઈ સમાપ્તી, આ. સંપૂરણ બ્રહ્મની જાણ, મન.
ઇતિ કથા વિભ્રંશીની, આ. બોલો શ્રોતાજન હરિ વાણ, મન.
રાજા પુણ્ય પવિત્ર એ, આ. એ ભક્તના શારે વિખાણ, મન.

9. Premanand Bhatt (*circa* 1636-1734 A.D.)

A life of close upon a century, lived in comparative ease and in strenuous service of the Gujarati tongue—such was the glorious destiny of Premānand the greatest of the Classical Gujarati poets. Greatest he is both in the quality as well as in the quantity of the work he produced. Like his great predecessor Narasimha Mehta, he had in full measure the divine gift of poetry and also a devoted and humble heart. He was a Brāhmana by caste and was left a destitute orphan when quite a child. He grew up uncared for and had no education until he was about fifteen. Then he fell in the company of *sannyasi* Rāmcharan by name, who took him all over India and taught him both Hindi and Sanskrit. Premānand was an intelligent and apt pupil, and keeping his mind and eyes open he managed to gather a vast store of knowledge. His knowledge of the legends and traditions of Paurānic and Epic literature was really encydopaedic and he made masterly use of it in all his writings. His first compositions, it is said, were in Hindi, which made his *guru* (himself a Gujarati) remark rather sharply upon his neglect of the mother-tongue. Immediately Premānand resolved to consecrate himself to the cause of his mother tongue* and nobly did he carry out his resolve; so that when he died his beloved Guja-

---

*One of the verses ascribed to him expresses his bopes beautifully.

સાંગોપાંગ સુરંગ વ્યંગ અતિશે, ધારો ગિરા ગુર્જરી,
પાદે પાદ રસાળ ભૂષણવતી, થાઓ સખી ઉપરી;
જે ગીર્વાણ ગિરા ગણાય ગણતાં, તે સ્થાન એ લ્યો વરી,
થાયેં શ્રેષ્ઠ સહુ સખીજનથકી, એ આશ પૂરો હરિ.

rati had a literature which could rank as "classical" and which was quite capable of being put side by side with Sanskrit as a means of culture and enlightenment.

He set up in his ancestral profession as a singer of tales from the epics. This profession was followed in his days by a large number of people, and they were known as *Puranis*, or sometimes as ગાગરીયા ભટ, because in their singing they used to beat time upon a ગાગર or copper water-jar. They were a great power in the land; and, wandering about from village to village, they were an important aid in educating the masses as well as in keeping alive the flame of Hindu religion and culture. Each was accompanied by a few pupils, mostly young boys, who sang songs and otherwise accompanied their leader. They were always welcome at the villages and they had no difficulty in finding suitable lodgings and food. That was the modest fee they expected; and, living a simple life devoted to music and song, they lived to a good old age. Premānand was passing rich out of his earnings during his phenomenally long life. He used to entertain his caste people freely and spent considerable sums in giving gifts to learned people.

With the desire of placing Gujarati on a level with Sanskrit, Premānand started a sort of literary society numbering quite a hundred men and women* to carry out his great dream of making his beloved language a classic tongue. And the result of it

* Twelve of the women, it is said, were most active workers in the cause.

is seen throughout the 17th century in a long line of poets and poetasters who had been trained by Premānand in this society. Six of these at least achieved considerable fame as writers and one of them–Vallabh, the poet's own son—has left us considerable material about the life of his great father.

Premānand's great rival and bitter antagonist was Sāmal. The latter excelled in another direction, and wrote long stories in verse depicting the social life of the higer classes. And so he affected to despise Premānand because he only translated what had already been written by the great Sanskrit writers of earlier centuries. Posterity has judged fairly between these rivals and has awarded the first place to Premānand inspite of the undoubted originality of Sāmal as a weaver of tales.

Premanand wrote voluminously and was practically engaged in writing poetry till the very end. The last work he was engagd upon was the દશમ સ્કન્ધ (the 10th book of the Bhāgavata Purāna) and he left the completion of this work as a solemn behest to his pupil Sunder.

There are at least 54 works claimed to be his though some are of doubtful authenticity. To these some critics add three dramas, but all are by no means agreed as to the authorship of these.*

*The great gap that intervenes between these (if Premanand's work) and the next dramatic writings in Gujarati, and the absence of any earlier drama in classical Gujarati seem to me strong arguments for believing that these are not really written by Premanand.

Premānand chose as his subjects the most popular stories from the Purānas and the epics as also from the life of the "father of Gujarati poetry", Narasimha Mehta. It is not the story he tells but his manner of telling that makes out a great writer. He knows exactly how to play upon the emotions of his audience and he passes from grave to gay and from gay to serious as his theme needs. He has a style to suit each varying mood and his words flow in a constant stream and in places often echo the very emotion they embody. This is exactly where he proves himself the master—far above any of his contemporaries. He is particularly good at depicting *vira-rasa,* the *karuna-rasa* and the *hasya-rasa.* In his battle scenes one almost hears the clash of battle. In one place in the ઋષ્યશૃંગાખ્યાન he has exceedingly cleverly depicted a beautiful woman going to the ascetic's *ashram;* the metre echoes to her swift footsteps as she rushes on, bent upon conquest.*

But the strongest point of the poet is his humour. He excels in depicting all grades of humour, from the rollicking farce to the delicate rapier thrusts intelligible only to those fully conversant with the situation. The former variety is best seen in his માંધાતા આખ્યાન which sets one roaring from beginning to end. King Yavanāshva attacked with raging thirst drinks up a magic potion intended for his wife and becomes pregnant. He cannot hide this important fact and he behaves just like an inexperienced girl during her

*See below selection No. XXIII.

first pregnancy. He feels frightened and asks his queen:

> આ જો આ જો મારા ઉદરમાં, ઉંચું નીચું શું થાય રાંણી,
> ગોળા સરખું કંઈ ચઢી આવે, જોત જોતાં તે જાય રાણી,
> * * * *
> હું તુંજને પેરે પૂછું છું, ગર્ભવંતીને કેવું થાય રાણી.

The finer type of humour is found especially in the Mehta poems of Premānand. He has dealt with the Mehta's life in great detail and has all along made sly hits at the social customs of his caste. Among his poems none are so exquisite in their language nor so rich in humour as this series. His સુદામા ચરિત્ર, too, is another masterpiece of humour.

All the three great poets of the 17th century, Akho, Premānand and Sāmal had the gift of humour but in each it has developed differently. Akho's cynical outbursts have converted his humour into bitter irony; and Sāmal's humour takes the form of brilliant combat of wits and there is also an undercurrent of cynicism at times visible. But in Premānand the humour is clear and sparkling and there is no touch of cynicism or bitterness about it. Indeed throughout all his voluminous writings we find the poet to be a happy, clean-minded singer, a person who has devoted all his powers to the service of his language and his religion and who is consequently unaffected by any worldly vices.

It is remarkable that Premānand with characteristic modesty never claimed for himself the title of કવિ or "poet". In fact he rather resented the title. He has said somewhere,

કવિ નામ ધારી નથી, ભક્ત અમે ભાપાતણા.

He called himself a ગાગરીઆ ભટ્ટ and his chief supporters were the masses who were always willing to listen to him. Occasionally however he had to seek the help of petty chieftains like the Raja of Nandarbar, for whom he expressly wrote his નળાખ્યાન. But he was very averse to needless flattery and valued his independance higher than the patronage of any prince. His whole character is finally summed by the poet Narmad in these words:

કવિ પોતે પણ એજ આનંદ લેનારો હતો. સ્વભાવે માયાળુ, મળતાવડો, વિવેકી ને ઠરેલ હતો. સંસાર-ઉપાધિમાં છતે તે ગભરાયો નહી, પણ સુધે રસ્તે ઉદ્યમ કરી સંતોષથી રહેતો. એ પોતાના કુટુંબ મિત્રમંડળમાં હાવકી મજા થકી, હાવકા અભિમાનથી, હાવકા કોડિલાપણાથી રસવાર્તા કરી આનંદમાં કાળ ગુજારતો હોવો જોઇએ.*

Such was the greatest poet of Gujarat, a man who was rightly named Premānand, because.

પ્રેમાનંદ તો પ્રેમની અને આનંદનીજ મૂર્તિ હતી. એટલે તેણે આપણને પ્રેમના અને આનંદના રસમાંજ ઝબોળ્યા છે. †

A list of the works of Premānand with their dates, where ascertainable, is as follows: ‡

1. સ્વર્ગ નીસરણી; 2. લક્ષ્મણા હરણ (A. D. 1664); 3. ઓખા હરણ (1667); 4. ચંદ્રહાસ આખ્યાન (1671); 5. અભિમન્યુ આખ્યાન (1671); 6. મદાલસા આખ્યાન (1672); 7. ઋષ્યશૃંગ આખ્યાન (1673); 8. નરસિંહ મહેતાની હુંડી (1674); 9. બભ્રુવાહન આખ્યાન (1676); 10. પાંડવાશ્વમેધ (1676); 11. દ્રૌપદી હરણ

---

*Quoted by Bhanusukhram N. Mehta in his *Premanand*, (Shri Sayaji Sahityamala) p. 47.

† Ibid, પ્રસ્તાવના, p. 2; also see opening lines of the same work.

‡ Ibid, pp. 23 ff

(1676 ?)*; 12. હારમાળા (1678); 13. દ્રૌપદી સ્વયંવર (1680); 14. માંધાતા આખ્યાન (1681); 15. શ્રાદ્ધ (1681); 16. સુદામા ચરિત્ર (1682); 17. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા (1682); 18. મામેરૂં (1683); 19. સુધન્વા આખ્યાન (1684); 20. રણુ યજ્ઞ (1685); 21. નળાખ્યાન (1685); 22. હરિશ્ચંદ્ર આખ્યાન (1692); 23. દેવી ચરિત્ર (1695); 24. સુભદ્રા હરણ (1702); 25. માર્કણ્ડેય પુરાણ (1692–1709); 26. અષ્ટાવક્રાખ્યાન (1710); 27. દશમ સ્કંધ (1734)†; 28. દાણલીલા; 29. વામનચરિત્ર; 30. વિવેક વણઝારો 31. ભ્રમર પચીશી; 32. સપ્તમ સ્કંધ (or પ્રહ્લાદાખ્યાન); 33. રુક્મિણી હરણ; 34. સામળશાહનો વિવાહ; 35. દ્વાદશ માસ; 36. નાસિકેતોપાખ્યાન; 37. વ્રજવેલ; 38. ડાંગવ આખ્યાન; 39. સુરેખા હરણ; 40. લવકુશાખ્યાન; 41. જ્ઞાનગીતા; 42. વલ્લભ ઝગડો; 43. રેવાખ્યાન; 44. ભીષ્મચરિત્ર; 45. કર્ણચરિત્રાખ્યાન; 46. જયદેવાખ્યાન; 47. રામાયણ; 48. મહાભારત; 49. રઘુવંશ; 50. હરિવંશ; 51. કપિલ ગીતા; 52. નરકાસુરાખ્યાન; 53. પાંડવોની ભંજગડ; 54. દ્રૌપદી વસ્ત્રહરણ.

I. સ્વર્ગ નિસરણી.

[This is regarded by critics to be the very first of the Poet's writings. The date is uncertain.]

શ્રી ધર્મરાજને વંદન કરીને, સ્વર્ગ નીસરણી શુભ ગાવું રે રામ.
ધર્મી અધર્મી પાપી ને દાતા, વર્ણી પતિત પાવન થાવું રે રામ.
ધન ધન રે આજ ધરણી ધર્યાં, દયા કરીને હરિ મંદિર આવો રે રામ.
ધર્મરાય ધર્મપુરીમાં બેઠા, વૈષ્ણવની વાર્તા કરે રે રામ.

યમરાજ—

પાપી પાખંડીને જમડા બાંધી રે લાવો, વૈષ્ણવની રક્ષા કરજો રે રામ.

યમદૂત—

પાપી પાખંડીને કેમ ઓળખીયે, વૈષ્ણવ જન કેમ જાણીએ રે રામ.

યમરાજ—

પ્રભાતના પોહોરમાં નાવું ને ધોવું, પુન્ય ને દાન કાંઈ કરવું રે રામ.

---

* Some give the date as A. D. 1689.

† The poet was engaged upon it at the time of his death and it was finished by his pupil Sundar.

પારકાનો છળ મરતાં પણ ન કરે, હરિ નામ હૃદે જે ધરતા રે રામ.
શ્રી હરિશંકર રામ રટણ કરે નિશદિન, તેને તે વૈષ્ણવ કહીએ રે રામ.
શીળવ્રત . ધર્મવ્રત નેમવું કરે, તેને હરિદાસ લહીએ રે રામ.
અધર્મ હલાહલ મનમાં વ્યાપ્યો, પર ત્રિયા હૃદે લેતા રે રામ.
છળ કપટ કરીને લુંટે ને ઝુંટે, તેને તે ચાંડાળ કેહેતા રે રામ.
એ એંધાણે વૈષ્ણવ ચાંડાળ જાણો, પાપી ચાંડાળને બાંધી લાવો રે રામ.

કવિ—

એમ કહી ચાર જમડા રે ચાલ્યા, મૃત્યુ લોકમાં આવ્યા રે રામ.
પેહેલો રે કહે હું તો તાવજ થઇને, રાજાના હાડમાં પેસું રે રામ.
બીજો કહે હું તો વૈદ થઇને, રાજાની નાડીયો જોઈશ રે રામ.
ત્રીજો કહે હું તો જોષી થઇને, રાજાના જોષ જોઊં રે રામ.
ચોથો કહે હું તો શેઠજ થઇને, બજારે હાટ કાઢી બેશું રે રામ.
એમ કહીને ચાર જમડારે ચાલ્યા, રાજાના હાડમાં પેઠા રે રામ.
આમે તરફડે ને તેમ તરફડે, હાય હાય મુખે બકતો રે રામ.
દાસ દાસીઓ બુમ રાડ પાડે, રાજાનો તાવ નવ કાઢે રે રામ.
ધન દોલત એનાં કંઈ કામ ન આવે, કામ ન આવે નારી બાળ રે રામ.
કામ ન આવે એનાં વસ્ત્ર ને વાગા, કામ ન આવે હાથી ઘોડા રે રામ.
સગાં કુટુંબ સર્વે ટોળે રે મળિયાં, કહે તાવ હે કપરો આવ્યો રે રામ.
તાવ કાઢવે મંછારામ વૈદજી, ઘણા હોશિયાર કહાવે રે રામ.
મહમત રાજા રડે ને કુટે, આ તાવ જીવડો લેશે રે રામ.
સુગંધી સુમનો ઘણા લગાડયાં, તાવ તો કંઈ નવ નાઠો રે રામ.
સ્વાદિષ્ટ અન્ન મુખવાસ ને અત્તર, કંઇએ સુખ નવ આપે રે રામ.
ચઢતો ચઢતો તાવ વધતો ગયો રે, હાંફતો હાંફણો લેતી રે રામ.
લલના ને લાડકા સર્વે રડે, વૈદને કોઈ બોલાવો રે રામ.
જોષીને જોષ જોવડાવો સર્વે મળી, ભુવા જતીને તેડાવો રે રામ.
જોષીએ ધન મકર કુંભ ગણાવ્યા, લોહા પાયે પનોતિ બેઠી રે રામ.
કરો કંઈ દાન ને કરો કંઈ પુણ્ય, પુણ્ય આડે આવે તો જીવે રે રામ.
ગ્રહો કપરા છે, રાહુ આડો છે, જીવવાનો નથી કંઈ આરો રે રામ.
મૃત્યુ વિદારવા મૃત્યુ જપ જપાવો, તો તો મૃત્યુ આ નાશે રે રામ.
ભુવાજતીઓ ભુત પ્રેત બતાવે, ઝાપટ ઝુપટ કંઈ આડું રે રામ.
લીંબુ મંગાવે અડદ અણાવે, સીંદુર ચોપડીને એ કાઢું રે રામ.
રાજાની દાસી તો વૈદ વૈદ પોકારે, જમડો વૈદ તે બોલાવે રે રામ.
મંછારામ વૈદ તમો અહીંજ આવો, રાજાની નાડીયો જુઓ રે રામ.

તાવ તરીયો ને એકાંતરીયો, ચોથીયો જ્વરો એ જાણે રે રામ.
એમ કહીને એક પડીકી આપી, તુરત ઘડી તાલ પ્રાણ થયા રે રામ.
સગાંવાહાલાં સઉ ટોળું થઈ બેઠાં, અંતરનાં સગાં છોડી નાઠાં રે રામ.
જીવ જતાં એનો કોઇએ ન જાણ્યો, પછે શું થયું કાંઈ ન જાણ્યું રે રામ.
લીલુડાં વાંસની પાલખી બંધાવી, ઊંચકનારા ચાર બોલાવ્યા રે રામ.
ચારે જણાં એની ચોપાઇએ ચાલે, પુરૂષોએ પાલખી લીધી રે રામ.
ચકલા સુધી એને સરવે વળાવીયો, વાહાલી વળાવી પાછી વળી રે રામ.
પાછું વાલીને પ્રાણી બહુ જુવે છે, કાંહાં રે ગયાં સગાં વાલાં રે રામ.
વહાણાં વળાવી ને પાછાં વળીયાં, વહાલાં તે વનકેરાં કાષ્ટ રે રામ.
એરે કાષ્ટ એના ભેળાં બાળ્યાં, બાકી તો સર્વે દુર રહ્યાં રે રામ.
પંચતત્વ તો નાસી ગયા રે, જીવ જમડા સાથે આવ્યા રે રામ.
સ્વર્ગ નિસરણીનાં સાત પગથિયાં, પેહેલે તે કાંકરા ખુચ્યા રે રામ.
માર્ગ રાતા ને રેતી તપેલી, તે પર પ્રાણીથી ન ચલાએ રે રામ.
પાછુ વળી જમડા પ્રાણીને પુછે, કીધા છે કંઈ પર ઉપકાર રે રામ.
તો તારો ચઢવાનો આરો રે આવે, સુખ રૂપનું કંઈ પહોંચે રે રામ.

જીવ—

નથી કર્યો પુણ્ય ઉપકાર કંઈ મેં, નથી કર્યાં દાન ધર્મ રે રામ.
મેં તો ન આવું ધાર્યું તું આગળ, સુખના દિન સદૈવ જોયા રે રામ.
સંસારાબ્ધિ તરવો વિકટ ન ધાર્યો, મોજ કરીને દિન ગુમાવ્યો રે રામ.
નારીને પ્યારી ગણીને મોહ્યો હું, રમ્યો જમ્યો બીજું ન જાણું રે રામ.
જમડારે કહે તારા કરમડારે ફુટયાં, દુઃખના ડુંગર આગે ઘણા રે રામ.

કવિ—

ગર્જીને ગર્જીને જમડો રે મારે, ત્રાહે ત્રાહે બુમ પાડે રે રામ.
ભલા જમડાએ દયા કરીને, આગળ પ્રાણી ને ચલાવ્યો રે રામ.
પેહેલે પગથીયે પ્રાણી જેમ તેમ ચડીયો, બીજે તે દીઠા ભાલા રે રામ.

જીવ—

આરે ભાલામાં કેમ રે ચલાશે, હવે તે શી ગત થાશે રે રામ.

કવિ—

ભાલા દેખીને થરથર કાંપ્યો, ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે રોવા બેઠો રે રામ.
ભલો તે જમડો જીવને ફરી ફરી પુછે, શાં કર્યાં પુણ્ય ને દાન રે રામ.

જીવ—

નથી કર્યાં પુણ્ય મેં તો નથી કર્યાં દાન, દયાનો માર્ગ ભુલ્યો રે રામ.
હું શું જાણું આગળ વીપત પડશે, જમડા તો માર ઘણો મારે રે રામ.

લોઢાની ગેંડિયે પ્રાણીને મારે, ઘણી ઘણી બુમો તે પાડે રે રામ.
બીજે પગથીયે પ્રાણી જેમ તેમ ચડીયો, ત્રીજે પગથીયે ગોખરૂ દીઠા રે રામ.

જીવ—

આરે કાંટામાં કેમ રે ચલાશે, હવે તે શી ગત થાશે રે રામ.

યમદૂત—

ભલો જમડો જીવને જેમ તેમ પુછે, કીધાં શાં પુણ્ય દાન રે રામ.
જ્યારે જોડાના દાન આપ્યાં હોય તો, પ્રાણીને જમ પાર ઉતારે રે રામ.
ગરીબ ગુરબાંને જોડા ન આપ્યો તો, કહેનો જોડે આણી આપું રે રામ.

જીવ—

ફરી ફરી મને શું રે પુછો છો, નથી કરાં પુણ્ય દાન રે રામ.

કવિ—

ભલા તે જમને દયા રે આવી, જુનો જોડો એને આપ્યો રે રામ.
ભુંડાં જમડાની નજરે પડ્યો તે, ઘોલો રે મારી ખુંચી લીધો રે રામ.

ભુંડો જમ—

દૈવના ચોર તું કાં હતો કેહેને, ઉત્તમ દેહી તને આપી રે રામ.
ફરી ફરીને હવે મનખો નહીં આવે, લખ ચોરાશીમાં પડશે રે રામ.

કવિ—

ત્રીજે પગથીયે પ્રાણી જેમતેમ ચડયો, ચોથે પગથીયે ભુખ લાગી રે રામ.

જીવ—

આરે ભુખોમાં કેમ રે ચલાશે, હવે તે શી ગત થાશે રે રામ.
ઓ પેલા ઓ પેલા ભંડાર ભર્યા, તેમાંથી શેર અન્ન આપો રે રામ.
કેમ કેમ કરીને બહુ વર્ષ સુધી કમાયો, ઉબલ બરડે બળું બળું રે રામ.
લક્ષપતિ ભાઇયો હું રે કેવાતો, વાહાણો મારે ઘેર ચાલે રે રામ.
રિધિ ને સિધિ મારે બહુ હુતી, ખગ્નણો ખાલી નવ દીઠો રે રામ.
હજારો મનુષ્યો નિત્યે જમતા રમતા, ગમતા ભોજન કરાવ્યા રે રામ.
નવસેં નવાણું નગરીનો રાજા, સાહેબી મારી મોટી રે રામ.
દંડ ને દયા ઘણેરી કીધી, ઘણાને મેં પાર ઉતાર્યાં રે રામ.
દાન ધર્મ તો મેં એ કીધા છે, બીજા દાન નવ જાણું રે રામ.

જમ—

તેમાંથી કાંઈ તારે હાથે આપ્યાં હોય, તો તારી સાથે આવત રે રામ.
ચંબુ ઝારીયો કોરે મેહેલાશે, ખોખરી દોહોણી સાથે આવશે રે રામ.

કવિ—

ચોથે પગથીયે પ્રાણી જેમ તેમ ચડિયો, પાંચમે પગથીએ રુધિર દીઠાં રે રામ.

જીવ—

આરે રુધિરમાં કેમ ચલાશે, હવે તે શી ગત થાશે રે રામ.
જો તેં ગાયોના દાન કર્યાં હોય, તો તરી પાર ઉતારશે રે રામ.

જીવ—

નથી કર્યાં પુન મેં તો નથી કરાં દાન, દયાનો મારગ ભુલ્યો રે રામ.

કવિ—

પાંચમે પગથીયે પ્રાણી જેમતેમ ચડીયો, છઠે લોહ થંભ દીઠો રે રામ.

યમદૂત—

એરે થંભે પ્રાણીને બાંધો ભરાવો, અરધ બાલો ને અરધ રાખો રે રામ.
અધર્મી હતો એ તો મહા રે પાપી, દયાદાન નવ કીધાં રે રામ.
બહુ બહુ હત્યા પીંડ પોસવા કીધી, મદિરાપાન પ્રેમે કરતો રે રામ.
હજારો સ્ત્રીની લજ્જા લુટી, કંઇ કંઇ જીવને રંજાડયા રે રામ.
ધગધગતા લોહ થંભે પ્રાણી બઝાડો, એરે એની પ્યારી પ્રીયા રે રામ.

*　　*　　*　　*

સીસાના રસ પ્રાણીને પાઓ, એ એનું મદ્યપાન જાણો રે રામ.
હત્યા કીધી તે જીવ સામા ઉભા છે, તેની વચ્ચે એને રાખો રે રામ.
વિશ્વાસઘાતી મહાપાપી એ, એનો નવ ઉદ્ધાર કરો રે રામ.

કવિ—

જમડાએ દામડા દીધા ઘણા ત્યારે, પ્રાણી કલ્પાંત ઘણું કરે રે રામ.
કાઢો કાઢો મને દુઃખમાંથી કાઢો, એક વાર ઉદ્ધાર કરો રે રામ.
ધગધગતા લોહના દામો ઉઠાડે, જમને દયા નવ આવે રે રામ.
જમપુરીનો માર્ગ બહુ છે કપરો, દયા દાન વિના ચલાય ન રે રામ.
પુણ્યાત્મા પ્રાણી સ્વર્ગે સિધારે, પાપી ચાંડાળ જમપુર જાયે રે રામ.
ધર્મીના વિમાન જાતાં રે દીઠાં, એરે શું જમ જાએ રે રામ.

જમ—

દાન પુણ્ય જેણે કર્યાં હોય, તે પુણ્યે ઇંદ્રપુરીને પામે રે રામ.
આ વિમાનમાં ધર્મદાસ છે બેઠા, તે પુણ્યે ઇંદ્રપુરે જાયે રે રામ.

જીવ—

ભાઇરે વીમાન તારાં ઊભાં રાખ તું, તેં શાં કરાં પુનને દાન રે રામ.

ધર્મદાસ—

ઉનાળે મેં પરબો બંધાવી, ચોમાસે આપ્યાં વાસ ઠામ રે રામ.
શીયાળે ડગલો ટોપીયો આપી, ભુખ્યાને ભોજન આપ્યાં રે રામ.
બ્રાહ્મણને મેં તો સીધાં રે આપ્યાં, તેને પુણ્યે વિમાન મળીયાં રે રામ.

આંધા પંગાને અન્ન વસ્ત્ર આપ્યાં, ભુલ્યાને માર્ગે બતાવ્યા રે રામ.
ગરીબ ગુરબાની હું વહારે રે ધાયો, ખાલી દાન મેં ન કીધા રે રામ.
પર સ્ત્રીને માતા સમ ભાળી, પર ધનને હાથ ન અડાડયો રે રામ.
ચોરી લાંચો મેં નજરે ન ધારી, વિશ્વાસઘાત નવ કીધા રે રામ.
સત્ય વચન વિના મુખ ન ઉઘાડયું, શ્રી હરિહરને જોયા રે રામ.
પ્રેમે વિષ્ણુના પાદ પ્રક્ષાલ્યા, હરિ નામ મુખથી ન મૂક્યું રે રામ.
ભુખ્યાંને ભોજન તરસાંને પાણી, આપવાને હું ધાયો રે રામ.
ગુપ્ત દાનો મેં ઘણાં રે કીધાં, તે પુણ્યે વિમાન મળ્યાં રે રામ.
કોઈ પ્રાણીને દુઃખ નવ દીધું, સદા સૌને સુખ આપ્યાં રે રામ.
માત પિતાની સેવાઓ કીધી, તે પુણ્યે વિમાન મળ્યાં રે રામ.
રમત ગમતમાં જુઠું ન બોલ્યો, કુડી શાખ ન પુરી રે રામ.
પ્રાણી માત્રના મન ન દુઃખાવ્યાં, તે પુણ્યે ઈંદ્રપુરી જાઉં રે રામ.

કવિ—

પાપી પ્રાણી તો કપાળ કુટે, મેં તો ઘણાં પાપ કીધાં રે રામ.
હવે ગતિ મારી શીરે થાશે, જમના માર કેમ સેહેવાશે રે રામ.
છઠે પગથીયે પ્રાણી જેમ તેમ ચડીયો, સાતમે પગથીયે કુંડ દીઠા રે રામ.
ચોરે બેસીને જેણે ચાડીયો ખાધી, જુઠી સાખો ઘણી પુરી રે રામ.
એ પ્રાણીને પેલા કુંડમાં નાખો, એની એ ગતિ થાશે રે રામ.
કાનખજુરા એના નાકમાં પેસશે, હડીયા આંખો કોતરશે રે રામ.
સતાવીશ મહા ઘોર નર્ક છે ત્યાં, પ્રાણીને પિડા પમાડે રે રામ.
જમના દુતો ત્યાં દુઃખ ઘણું દે છે, કીડા કુતરા કરડી ખાયે રે રામ.
જમ રાજા કંઈ દયા ન આણે, જમડાઓ અંગ ચુંટી ખણે રે રામ.
ત્યારે પ્રાણી ત્યાં બહુ બહુ રડે, પણ ત્યાં કોણ મુકાવે રે રામ.
પાપી જીવ ત્યાં બહુ બહુ વિનવે, જમને દયા ન આવે રે રામ.
અનેક નર્કની પીડા ભોગવે, ત્યારે પ્રાણીથી છુટાએ રે રામ.
સ્વર્ગ નિસરણીનાં સાત પગથીયાં, શિખે સુણે ને જે કોઈ ગાયે રે રામ.
ભટ પ્રેમાનંદ એમ કેહે છે, વૈકુંઠ તેનો વાસ થાયે રે રામ.
વીરક્ષેત્રમાં વાસ કરૂં છું, કવિતા કંઈ નવ જાણું રે રામ.
કાવ્ય શાસ્ત્રના સહસ્ર પગથીઆં, તેમાં પેહેલે પગથીએ ચડ્યો રે રામ.
કાવ્ય કવિતા કંઈ નવ જાણું, પેહેલી કવિતા કીધી રે રામ.
ઉર નિમીતે નિસરણી ગાઈ, પાપીને સેંહ મેં દીધી રે રામ.
ભટ પ્રેમાનંદ શ્રી વિષ્ણુને સેવે, જય જય રણછોડ રાય રે રામ.

II. From **લક્ષ્મણા હરણ** (A. D. 1664)

1. Introductory benedictory lines.

કડવું.

દુંદાળો દુઃખ ભંજનો, સદાય બાળે વેશ;
પ્રથમ પહેલો પુજીએ, ગૌરી પુત્ર ગણેશ.
સમરતાં લક્ષ લાભ દે, તેને કહે તન ગિરિજેશ;
તેથી પ્રથમ પુજીએ, ગૌરી પુત્ર ગણેશ.
માતા જેની પાર્વતી, ને પિતા શંકર દેવ;
શુભ કામે વાણી આપે, સમરતાં તતખેવ.
શુદ્ધિ બુદ્ધિ બે તારુણી, લક્ષ લાભ બે તન,
રિદ્ધિ સિદ્ધિ વસે ઘેર તારે, માટે વર્ણન કરું મન.
સરસ્વતિ સહાય કરજો, હું છું મહા અજ્ઞાન;
ચંચુ વડે ચિત્તમાં ધરૂં, સમુદ્ર કરવા પાન.
દીન જાણો દયા આણો, હું છું દુર્મતિ મૂઢ;
અજ્ઞાન બાળક શર્ણ આવ્યો, આપ વાણી ગૂઢ.
તુજતણી કૃપાએ કરીને, કરું હરિ ગુણ વખાણ;
દશમ કથા પાવન સુંદર, કૃષ્ણ ચરિત્ર શુભ જાણ.
તે ગાવા ઇચ્છા થઈ છે, વિદ્યા વાણી આપ;
મોટા કવિ આગળ થયા, આઇ તે તારો પ્રતાપ.
વ્યાસ મુનિ પરાશર સરખા, પ્રહ્‌લાદ, વિભીષણ સાર;
નૃસિંહ મેહેતો, વિષ્ણુદાસ, કોઇ નવ પામ્યા પાર.
હું તુચ્છ કવિ કાંઇ ન જાણું, અલ્પ બુદ્ધિ મારી;
જથારથ મુખેથી ભાખું, આઇ કૃપા સર્વે તારી.
સર્વ મુનિ દેવ ને કવીશ્વર, તેનાં વંદુ ચરણ;
સર્વતણી કૃપાએ કરીને, કહું લક્ષ્મણા હરણ.

વળણ.

કહું લક્ષ્મણા હરણ જે, પુત્રી દુર્યોધન તણી રે;
હસ્તિનાપુરમાં સ્વયંવર રચ્યો, વાત કહું તેની વરણી રે.

2. The *Svayamvara* of Laksmanā decided upon.

કડવું.

સુંદર હસ્તિનાપુર સાર, રાય દુર્યોધનનો બહુ ભાર;
ધૃતરાષ્ટ્રનો એ તન, જેને ભીમે કર્યો નિધન.
શત ભ્રાત છે સમરથ, દુર્મતિ દુઃશાસન બળરથ;
શત ભ્રાત તણી છે જોડ, પૂર્ણ રાજ્યતણાં છે કોડ.
ભીષ્મપિતા મહા બળવાન, જીત્યા દેશ દેશતણા રાજાન;
દ્રોણાચાર્ય ગુરુ મહા મુન્ય, અશ્વત્થામા છે અતિ પુણ્ય.
કૃપાચાર્ય ને રાય કર્ણ, શકુનિ મામો ને વિધર્ણ;
છે સાત સહસ્ર પ્રધાન, રાયને દે છે અતિ માન.
મોટા મહારથી બળવાન, સહુ બેઠા ચાવે પાન;
ચંદ્રવંશતણા જાણે ચંદ્ર, બુદ્ધિએ ભરીઆ જાણે સમંદ્ર.
કોની બીક નથી ગણતા, ધર્મ માટે અધર્મ હણતા;
એક સમે દુર્યોધન રાય, મનમાં ચિંતાતુર બહુ થાય.
વિચાર કરે મન ત્યાંય, બેઠા છે રંગમેહેલ માંય;
આ કન્યા બાર વર્ષની થઈ, એને પરણાવું હું કહીં.
સુંદર વર જોઇએ ઘર ગામ, કન્યાનું રૂડું લક્ષ્મણા નામ;
પુછ્યું ગુરુને તેડી ઘેર, કહી માંડીને સહુ પેર.
સર્વ સભાને વિચારૂં, શકુનિ કર્ણને ભારે મારૂં;
એવે થયો પ્રાતઃકાળ, ઉઠયાં વૃદ્ધ યૌવન બાળ.
દંતધાવન કરી સહુ કોય, સ્નાન ધર્મ જે ક્ષત્રીના હોય;
સવાપહોર દિવસ ચડયો ત્યારે, રાયે સભા ભરી છે ત્યારે.
સહુને પુછયું રાયે કરવું કેમ, લગ્નનું કરીએ કહો તેમ;
મોટો મારે મન ઉચ્ચાટ, નથી લગ્નનો સુઝતો ઘાટ.
નથી કન્યા જેવો વર, ઘર ગોત્ર અને વળી જર,
કન્યા રૂપ છે પરમ નિધાન, ઇંદ્રાણી બ્રહ્માણી મૂકે માન.
હવે વિચાર શો કરાવો, ગુરુ કર્ણ કહો મન ભાવો;
કર્ણ બોલ્યો કરી વિચાર, રચો સ્વયંવર શરનો સાર.
તેડાવો દેશ દેશના રાય, ઇચ્છા વર વરે કન્યાય;
હાથે એને આપો વરમાળ, નાંખે ઇચ્છે જે ભૂપાળ.
એવો વિચાર કર્યો પ્રાતઃકાળ, વરે કન્યા ઘાલે વરમાળ.

વળણ.

ઘાલે કન્યા વરમાળ જેને, એવો વિચાર કર્યો સહુ કોઇ રે;
મંડપ રચના રુડી રચાવો, ઉત્તમ દહાડો જોઇ રે.

3. Sāmba comes uninvited to the *Svayamvara*.

કડવું.

દેશ દેશે કંકોતરી લખાય રે, લખે તે તો વિપ્ર લેઈ જાય રે;
પ્રથમ મચ્છદેશ લખાય રે, મદ્રરાય ના વિસરાય રે.
મદ્રદેશના સગા થાય રે, લખો લખો તે કાશી રાય રે;
વૈરાટને લખો રૂડી પેર રે, દ્રુપદ આવે આપણે ઘેર રે.
લખો કચ્છદેશનો રાય રે, સિંધુદેશ રખે રહી જાય રે;
દંતવક્ત્ર શિશુપાળ શૂર રે, જરાસંઘ જે બળ તણો પૂર રે.
લખ્યા તેરે દેશના રાય રે, લખ્યા ચોરાસી નાય રે;
લખ્યા જાદવ છપ્પન કોડ રે, દેશમાં હીંડે મોડા મોડ રે.
દૈત્યનો ભય તો નથી ધારતા રે, જેને છે વિશ્વંભર ભરતા રે;
માર્ગશીર્ષ શુદનો જોગ નિર્ધાર રે, રૂડું મુહૂર્ત શુભ રવિવાર રે.
સોમવારે જજો દ્વારકાં ગામ રે, વાત વાડવને કહી તે ઠામ રે;
જાદવ નીચ કુળ છે તે સારૂં રે, કન્યા આપવા મન નહીં મારૂં રે.
જાદવ કામ તણો અવતાર રેં, રૂપ જોઈ નાંખે કદી વરમાળ રે;
એવું સુણી વિપ્ર થયો વિદાય રે. દેશ વિદેશે કહેતો જાય રે.

* * * •

એટલામાં કૌતક હવું રે, શુકદેવ કહે તુજને કવું રે.
પ્રભુને પટરાણી છે આઠ રે, તેમાં જાંબુવતીનો કહું ઠાઠ રે;
મૂળ રીંછડીની થઈ નારી રે, તેથી રાખે ઠાઠ માઠ ભારી રે.
પટરાણીમાં પામે માન રે, વળી રૂડું એક સંતાન રે;
તેનું નામ છે જાદવ સાંબ રે, રૂપે જાણે કોટિક કામ રે.
તે મૃગયાને ગયો વન રે, નાઠો મૃગ ને તપ્યું તન રે;
હય હરણની પુઠે ખેડયો રે, થાકયો અશ્વ ને વાંસો ઉઝેડયો રે.
નાસે વન ગુફામાં કુરંગ રે, નાવ્યું હાથ ને થયો મન ભંગ રે;
ચિંતા ચિત્તથી કાઢી નાંખી રે. અશ્વને ગાળ ઘણેરી ભાખી રે.
થાકી તોખાર તરફડિયો રે. સાંબને ધાયો કાઢી લડીયો રે;

એવે સારંગ સાંકડે આવ્યું રે, સાંબને શર મારતાં ફાવ્યું રે.
બાણુ પ્રહારે ગયા તેના પ્રાણ રે, ત્યારે હરખ્યો ઘણું સુજાણ રે;
દ્રુમ તળે વિસામો ખાવા રે, બેઠો સાંબ તે શાંત થાવા રે.
રથ લેઇ આવ્યા સેવકજન રે, દેખી રથને રીઝયું મન રે;
સ્વસ્થ થઈ બેઠો રથ માંય રે, ગિરિતરુ ઓળંગતો રથ જાય રે.
રથે બેશી આવ્યો ગંગા તીર રે, જે છે મન તણો ગંભીર રે;
તેણે સુણી ઓચિંતી વાત રે, માગવા જાએ ચારણ ભાટ રે.
પૂછયું કયાં જાઓ રૂડે વાગે રે, તે કે જાશું દુર્યોધનને જાગે રે;
લક્ષણવતી લક્ષ્મણા નારી રે, આજ વરશે કો ભાગ્યશાળી રે.
સ્વયંવરમાં જેનું પાંદડું ફરશે રે, તે તો લક્ષ્મણાને વરશે રે;
એવું સુણી ચાલ્યો તેણે ઠામ રે, આવ્યો હસ્તિનાપુર ગામ રે.
ત્યાં કોઈએ ન દીધું માન રે, મનમાં કોપ્યો જાદવ સાંબ રે;
નવ દીઠો જાદવ કોઈ ત્યાંય રે, આશ્ચર્ય લાગ્યું ઘણું મન માંય રે.
જાણે ભાસ્કર પ્રગટયો સાંબ રે, રખે રાખે પિતાનું નામ રે;
જાદવની બેઠક જોઈ રે, વિવિધ રચનાની ત્યાં સોઇ રે.
જઈ બેઠો જાદવ જોદ્ધ રે, વાધ્યો મનમાં મોટો ક્રોધ રે;
જોઇએ અહીં તો શું થાય રે કન્યા લેઉં પડે મારૂ દાય રે.
હું તો જાંબુવંતીનો પુત્ર રે, લક્ષ્મણા સાથ માંડું ઘરસૂત્ર રે;
દુર્યોધન સાથે કરૂં જુદ્ધ રે, કન્યા લેઉં લાતે મારી શુદ્ધ રે.
જે મુજ પિતા જગજીવન રે, તેને સાઠ લાખ છે તન રે;
કદાપિ જુદ્ધ કરતાં મરિયે રે, એક ઓછો થયે ન ઓસરિયે રે.
એવો વિચાર કરી મન રે, બેઠો છે જાદવ તન રે;

4. Sâmba abducts the bride.

કડવું.

કન્યા મંડપ માંહે આવે, સુંદર રૂપ નિધાન;
ઇંદ્રાણી બ્રહ્માણી રુદ્રાણીનું, મુકાવે તે માન.
રૂપ કળા ગુણ ચાતુરી, તેજ તણો અંબાર;
બત્રીશ લક્ષણી શોભતી, રોમાવળી ભાર અઢાર.
ચિન્હ ઉજ્વળ નખ કેરાં, દાડમ કળીશા દંત;
પગ પાની ઉર શોભી રહ્યું, કેડ કેસરી લંક.
કપોળ ચંદ્રમા પૂર્ણ જાણે, ભુજ દંડ શુંડાકાર;
વેણ વાસુકી ફેણ શોભે, તેજ તણો અંબાર.

નેન કમળ છે મીન જેવાં, કીકી તેમાં શ્યામ;
સોળ કળાએ શશિવર ઉગ્યો, જાણે પ્રગટયો કામ.
અધર બિંબની શોભા ઘણી, જેવી માણક જ્યોત;
નાક વાસુકી કીરની શોભા, જેવી દીવા કેરી જોત.
વસ્ત્ર સુંદર સ્ત્રીએ પહેર્યાં, ચણીં ચોળી કસ કસે;
રૂપ જોઈ માનની કેરું, કામી પુરુષનું મન હસે.
ઝાંઝર લંગર પાયે વાજે, હાર મુક્તાફળ કોટે;
કાને ફરફરિયાં શોભતાં, હીરા જડિત વેસર હોઠે.
ચૂડો રૂડો હાથે શોભે, આંગળિયે વીંટી;
મૃગમદની ટીલડી ચોડી, માંહે મીનાકારી લીટી.
વરમાળ કરમાં શોભતી, આવી સભામાં વિશુદ્ધ;
રૂપ જોઈ રંભા સરખું, સઉની ગઈ છે શુદ્ધ.
રાય સહુને નિરખતી, ચોકસ જોતી ત્યાંય;
જાદવ પુત્રે વિચાર્યું, બેઠે બેઠે મન માંય.
કોણ જાણે કોને નાંખશે, વરમાળ કન્યા તેહ;
કદાચિત રહી જઇશ, એકલો હું જેહ.
એવું વિચારીને પલવટ કીધો, ગ્રહ્યો એનો હાથ;
ઝાલીને રથ માંહે નાંખું, ભીડી અંગશું બાથ.

વલણ.

બાથ ભીડી રથમાં નાંખું, મન જાણ્યું પણ એકલો રે;
ફરી કન્યા એવી નહિ મળે, મુજ ભ્રાત હતો ક્યાં એકલો રે!

કડવું.

એવો વિચાર કીધો સાંબ, મનમાં સમર્યા કૃષ્ણ ને રામ;
જે કરે ત્રિભોવન નાથ, ભીડી કન્યાને અંગશું બાથ.
ગ્રહી તાણીને નાંખી રથ, ઉપર બેઠો ત્યાં સમરથ;
હાકયો રથ તે વેગે કરી, જોતાં જોતાંમાં કન્યા હરી.
હાંકી રથ ને આવ્યો બાહાર, સહુ રાય કરે વિચાર;
ભાઇઓ આ તો થયો અધર્મ, નહીં સ્વયંવરનો એ ધર્મ.
નવ જાણ્યો જાદવનો પુત્ર, આ તો કામ નહી કંઈ સત્ર;
એવું વિમાસે સર્વ કોય, વળી ઉંચી દષ્ટે જોય.

5. The ways of the Jādavas.

જુદ્ધ કરવાને ઇચ્છે મન, જે જાંબુવંતીનો તંન:
દીસંતો મહા બળવંત, જેનો પિતા છે જગજીવન.
એવાં કરતા આવ્યા કામ, બીજો કોઇ ન ઘાલે હામ:
એ છે જાદવ કુળની રીત, તેથી મનમાં થઇ મુને પ્રીત.
પ્રદ્યુમને એમજ કીધું, રતિના હાથનું પાણી પીધું;
ઓખાએ ઇચ્છી એવી વાત, માળીએ મળ્યો અનિરુદ્ધનાથ.
કીધું બાણુની સાથે જુદ્ધ, છપ્પન કોટિ જાદવ શુદ્ધ;
સહસ્ર હાથ કાપ્યા મહારાજે, લાવ્યા ઓખા અનિરુદ્ધકાજે.
મુજ પિતા લાવ્યા રુક્મિણી, એવી વાતો શું કહું ગણી;
સોળ હજાર લાવ્યા રાણી, નરકાસુરને હાથે હાણી.
ચાલ્યું આવ્યું કુળ અમારે, યુદ્ધ કરતાં દોષ કુણ ગણે;
સમર્યા બાણુ કવચ ને ટોપ, આવતાં કર્યા અંગે આરોપ.
હેલામાત્રમાં પ્રાજે કરૂં, કન્યા લેઈ દ્વારકાં પરવરૂં;
એવું મન રાખી દ્રઢ, પછે કોપ કર્યો આરૂઢ.

6. The duel between Karna and Sāmba.

કડવું

ત્યારે રાય વિમાસી બોલિયો, હવે શો ઉપાય;
કર્ણને હું મોકલું જે, જુદ્ધ કરવા જાય.
કર્ણ પાસે આવિયો, રાય દુર્યોધન;
ભાઈ સાંભળે જો માહરૂં, તો તારૂં બળ ધન ધન.
રાય સર્વ હાર પામ્યા, નાઠા લઇને પ્રાણ:
ઋષિનો વિશ્વાસ શો, માગે ભીખ નિર્વાણ.
ત્યારે કર્ણ બોલિયો, હસીને મુખ વાણ:
બાળક સાથે યુદ્ધ કરૂં, મારૂં શું કરે વખાણ.
ભાઈ કામ એ છે તાહરૂં, બીજાથી નવ થાય;
એને બાંધી ઘેર લાવો, જ્યમ ત્યમ કરીને દાય.
સુણી વચન કર્ણ આવ્યો, હકારી નિજ વીર;
ઉભો રહે તું: રણ વિષે, કોણ બળ પરાક્રમ ધીર.

કર્ણ કર્ણે સાંભળ્યો છે, દીઠો છે કોઈ વાર;
યુદ્ધ વેળા ઘણો દોહેલો, સહેવો શત્રુનો માર.
એવું કહીને બાણ મૂક્યાં, તેણે તે વળી સાર;
જાદવ કુંવર ઉપરે, ત્યાં મૂક્યાં તે શર ચાર.
તેહ કાપ્યાં કામણગારે, જોતામાં તે સાર;
ત્યારે કર્ણે સાત મૂક્યાં, બીજાં મૂક્યાં બાર.
જોઈ આવતાં સજ થઈ બેઠા, જાદવ તન તેવાર;
આવ્યાં તે કાપ્યાં ઝડપશું, શેલડી કોલુમાં નિરધાર.
ચપળા ચમકે મેઘ ગડગડે, વાયુ વૃથા કરે જેમ;
નિર્ધનના મનોરથ જેવા, વૃથા કીધાં તેમ.
નિર્ધન મુક્તા મણિ ઇચ્છે, અપંગે ગિરિ ચઢાય;
વંઝા નારી પુત્ર ઇચ્છે, તેમાં કંઇ નવ થાય.
એમ વૃથા બાણ કીધાં, કર્ણનાં જાદવે ત્યાંય;
વળી વેગે બાણ માર્યા, થયો મૂર્છાગત રાય.
ક્ષણભર પડ્યો પૃથ્વી, બેઠો થયો તતખેવ;
કોપી કર્ણે અગ્ન્યાસ્ત્ર મૂક્યું, થયા પ્રકટ અગ્નિદેવ.
જાદવે મેઘાસ્ત્ર સમર્યું, થયો અતિ અંધકાર;
રેણુ ઉડે કંઈ નવ સૂઝે, મેઘ વરસે મુશળધાર.
ત્યારે કર્ણે પવનાસ્ત્ર મૂક્યું, કર્યો વૃથા મેઘ;
વજ્રાસ્ત્ર મૂક્યું જાદવે, ટાળ્યો પવનનો વેગ.

વલણ.

ટાળ્યો પવનનો વેગ તેણે, તવ કર્ણે કર્યો વિચાર રે;
પરશુરામનું ધ્યાન કીધું, હૃદયા માંહે નિરધાર રે.

કડવું

રીસે ભરાયો કર્ણ રાણો, પ્રયોગ પરશુરામનો આણો.
કર્ણે મેલ્યું નાગાસ્ત્ર બાણ, બાંધ્યો યાદવજોધ સુજાણ;
છે પુત્રી તણો એ પ્રાણ, બોલ્યા દ્રોણ ગુરુ એ વાણ.
એના બળને છે શાબાસ, ન ગણ્યો ગજેન્દ્રોનો ત્રાસ;
સેના સાથે ભરી જોને બાથ, કન્યા લીધી જમણે હાથ.

આજ જાદવ છે સમરથ, ઉદ્ધવ અક્રૂર ને ભીમરથ;
બળદેવ ને કૃષ્ણ સમરથ, જાણે રામતણા ભાઇ ભરત.
દ્રોણગિરિ લાવ્યા હનુમાન, લક્ષ્મણના વાળવા પ્રાણ;
માર્યું ભરતે તે એક બાણ, રામ કહી પડ્યા બળવાન.
ત્યારે ભરતે કહી વાણ, મેં માર્યું બાણ અજાણ;
બીજે બાણે બેઠા હનુમાન, ફેંક્યું સેના મધ્યે પ્રમાણ.
એવા ચાર ભાઈ બળપૂર, તેવા જાણો રામ કૃષ્ણ શૂર;
રાયપ્રત્યે ઋષિએ ભાખ્યું, એણે એનું પરાક્રમ દાખ્યું.
નાગપાશે બાંધ્યો જાદવ, ઋષિ લઈ ચાલ્યા નંદન માધવ;
કારાગૃહે નાંખ્યો તતખેવ, જેને માથે દેવાધિદેવ.

7. Balarāma gets angry.

કડવું.

છે દુર્યોધન બળ પૂર રે, નવ માને કોઇનું શૂર રે;
એ છે વાણી તે વળી ક્રૂર રે, છે જોબન મરામાં પૂર રે.
તમે પિંડારાની જાત રે, નવ જાણો ક્ષત્રીની વાત રે;
તમને નવ દે કોઈ કન્યા રે, માટે કરતા હીંડો અન્યા રે.
ઘેર ઘેર વશિયર ન્હોય રે, સો દરમાં નીહેળે કોય રે;
નથી તમારા બાપનું રાજ રે, મારી મામાને કર્યું કાજ રે.
તમો ઉપાનને સમાન રે, બોલ્યો દુર્યોધન રાજન રે;
મુને રીસ અંતરમાં ઝાઝી રે, મારી જાદવ ને થાઉં રાજી રે.
એવાં વચન બોલ્યો મુખ સ્યામ રે, કોપે ભરાયા બળરામ રે;
ઉંધું કરૂં હસ્તિનાપુર રે, મારી ભાંગી કરૂં ચકચૂર રે.

વલણ.

ચકચૂર કરૂં ભાંગીને, કોપે ભરાયા બળદેવ રે;
હળ મૂશળનું સ્મરણ કીધું, તે આવ્યું તતખેવ રે.

કડવું.

શુકદેવ કહે સુણ રાયજી, હો રાય રે;
હળધર કોપે ભર્યા મનમાંય, ત્યાં શું થાય રે.
જાણે ઈંદ્ર આવ્યા નિરધાર, હો રાય રે;
ઉલટ્યું સપ્ત સાગર વાર, ત્યાં શું થાય રે.

ક્રોધે દીસે જેના કાળ, હો રાય રે;
જેવો ધસી દે શાર્દૂલ ફાળ, ત્યાં શું થાય રે.
તેજે દીસે જેવો ભાણ, હો રાય રે;
જેવાં ચાલે રામનાં બાણ, ત્યાં શું થાય રે.
ગદાએ જેવો કુબેર દેવ, હો રાય રે;
પ્રલે કાળે જાણે મહાદેવ, ત્યાં શું થાય રે.
હસ્તિનાપુરમાં જાય, હો રાય રે;
સમાચાર ગયા પુરમાંય, ત્યાં શું થાય રે.
હળ ભેરવ્યું ગામ છે જ્યાંય, હો રાય રે;
જાણે નાખ્યું ગંગામાંય, ત્યાં શું થાય રે.
હળ ભેરવ્યું અતિ કોપ કરી, હો રાય રે;
ઉંધી વાળવા નગરી મન ધરી, ત્યાં શું થાય રે.
હળ ધાળાને તો મરડિયું, હો રાય રે;
હસ્તિનાપુર ખળભળિયું, ત્યાં શું થાય રે.
ત્યારે લોકે મન વિમાસિયું, હો રાય રે;
સર્વે વગર મોતે મરિયું, ત્યાં શું થાય રે.
જન સર્વે આવી નમ્યા, સુણ રાય રે;
અમને અહંકારે દમ્યા, લાગો પાય રે.
દ્રોણ ભીષ્મ ત્યાં આવિયા, સુણ રાય રે;
હવે કન્યા કરો વિદાય, લાગો પાય રે.
રાજ્ય ઉંધું વળ્યું આ વાર, સુણ રાય રે;
છે શેષનાગનો અવતાર, લાગો પાય રે.
એ સમર્થને કેમ પોહોંતાય, સુણ રાય રે;
કાંકરે મેરુ કેમ ઝીલાય, લાગો પાય રે.
જેણે કંસ સરિખો મારિયો, સુણ રાય રે;
સત્તર વાર જરાસંધ હારિયો, લાગો પાય રે.
આપણ અજા ને એ વાઘ, સુણ રાય રે;
જેણે નાથ્યો કાળિનાગ, લાગો પાય રે.
તમો દુર્યોધન મન સમજિયે, સુણ રાય રે;
કામ ક્રોધ આદિને વરજિયે, લાગો પાય રે.
હાથ જોડી બે આગળે, સુણ રાય રે;
જાઓ કન્યા લેઇને ભાગળે, લાગો પાય રે.

નમ્યો બળદેવને કન્યા સાથ, હો રાય રે;
તે તો જોડીને જુગમ હાથ, લાગો પાય રે.
ત્યારે બળદેવે ક્રોધ સમાવિયો, હો રાય રે;
અતિ અહંકારી નમાવિયો, લાગો પાય રે.
પરણાવી આપું દેઈ માન, હો રાય રે;
ગુરુ દેઉં કન્યાદાન, લાગ્યો પાય રે.
એણે આગળથી માન્યું નહીં, હો રાય રે;
પછે હાર્યું કીધું તહીં, લાગ્યો પાય રે.
રાયે ગુરુથી મૂક્યું અભિમાન, હો રાય રે;
પછે દે છે કન્યાદાન, લાગ્યો પાય રે.

8. Sāmba narrates his adventure.

હવે હળધર ત્યાંથી નીસર્યા, વર કન્યા લઈ સાથ રે;
ચિંતા માંહે મન ભરાયું, જે ફીકર કરશે જદુનાથ રે.
હેલામાંહે આવી પ્હોંત્યા, દ્વારકામાં વાસુદેવ રે;
સભા સર્વે ભરીને બેઠા, શ્રી કૃષ્ણ ને વસુદેવ રે.
કુંવર તે તો મંદિર મોકલ્યો, પૂછી સઘળી પેર રે;
સર્વે જાદવણી જોવા આવે, જાંબુવંતીને ઘેર રે.
થઈ તે સઘળી વાત પૂછે, જાંબુવંતી માત રે;
કુંવર તેં કેમ આચર્યું, તે કહો મુને સાક્ષાત રે.
મૃગ્યા કારણ હું નીસર્યો તો, ગયો ગંગા તીર રે;
વાડવ જાતાતા દક્ષણા અર્થે, તે પીવા લાગ્યા નીર રે.
વિપ્રને મેં પૂછીયું, કહી તેણે વાત એહ રે;
દુર્યોધને સ્વયંવર કીધો, ઇચ્છાવર વરે કન્યા જેહ રે.
હસ્તિનાપુરમાં હું ગયો, નવ દીઠા જાદવ કોય રે;
મુને માન દીધું નહીં, સહુ ત્યાં બેઠા જોય રે.
મેં જાણ્યું હું નામ રાખું, આપણા કુળની રીત રે;
પેહેલા લઢીએ શ્વશુર સાથે, પછે કરીએ પ્રીત રે.
સભામાંથી કન્યા લીધી, દેખતાં સહુ રાજન રે;
પછે જુદ્ધે આવિયા, જેના પર્વત જેવડાં તન રે.
સહુને મારીને પ્રાજે કીધા, યોધ સહુકોને વરીજ રે;
જાંબુવંતી માત મારી, શ્રી કૃષ્ણ કેરું બીજ રે.
એવું સાંભળી આનંદ પામ્યો, સર્વ કોઈ સાથ રે;
પ્રીત કરી પટરાણી મંદિર, આવિયા જદુનાથ રે.

III. From ઓખા હરણ (A. D. 1667)

1. Bānāsura gets Shiva's blessing.

કડવું.

આવ્યા ઉમયા સહિત મહાદેવ, દીઠી અસુરતણી ઘણી સેવ;
નયણે નીરખ્યો શ્વાસ જ દેહ, દીઠો સુકાં કાષ્ઠવત તેહ.
તેને લાગી શંભુજીશું તાળી, બાણાસુર બેઠો આસનં દઢ વાળી;
એવાં તપનો માંડ્યો અભ્યાસ, માથા ઉપર ફુટી નિકળ્યાં ઘાસ.
એના તપનો નહીં આવ્યો પાર, એમ વર્ષ ગયાં છે એક હજાર;
એવું તપ જોઇને બોલ્યા ત્રિપુરારી, તમે સાંભળો પાર્વતી નારી.
એને તપે ત્રૈલોક્ય બાધું ડોલે, બાણાસુર તો બોલાવ્યો નવ બોલે;
તમે કહો તો એને વર આપું, ને હું સત્ય વચન કરી થાપું.
વળતાં બોલ્યાં પાર્વતી રાણી, એવા દુષ્ટને નાપો ચક્રપાણી;
દૂધ પાઇને ઉછેરો છો સાપ, તેથી તમે પામશો મહા સંતાપ.
પહેલાં તમે ભસ્માંગદ વરદાન દીધું, વરદાન પામ્યો કારજ એનું સીધ્યું;
વરદાન રાવણાદિકને આપ્યા, તેણે દુષ્ટે જાનકીનાથ સંતાપ્યા.
તે માટે ઝાઝું શું તમને કહિયે, હાં રે એવા દુષ્ટથી વેગળા રહિયે;
પછે તમને શી શીખામણ દીજે, ભોળા શંભુ રૂડું જાણો તેમ કીજે.
જાઓ નારી પાનીએ બુદ્ધિ તમારી, વરદાન આપતાં ન રાખીએ વારી;
એવું કહીને બોલ્યા તે ભોળાનાથ, દીધો બાણાસુરને શિર હાથ.
ઉઠ ઉઠ પુત્ર તું વર માગ, તું તો સમાધી તજીને જાગ;
વાણી શંભુની સુણીને જાગ્યો, તેણે શિવજી પાસે વર માંગ્યો.
સ્વામી મને સહસ્ર હાથ જ આપો, મુજને પુત્ર કરીને થાપો;
એક એક હસ્ત એવો કીજે, હસ્તી સહસ્રતણું બળ દીજે.
અસ્તુ અસ્તુ કહિને શિવે વર આપ્યો, તેને તો પુત્ર કરીને થાપ્યો;
વરદાન લઇને દાનવ ઘેર આવ્યો, તેને બધા નગ્ર લોકે રે વધાવ્યો.

વલણ.

વધાવ્યો ત્યાં લોક સર્વે, આનંદ ઘણો મન થાય રે;
આવી રાજ બેઠો બાણાસુર, તેને ઉલટ અંગ ન માય રે.

2. The birth of Ganesha and Okhā.

ઢાળ.

દૈત્યપુત્રી કેમ હવી, શુકદેવજી કહોને સત્ત;
વિસ્તારીને વર્ણવો, ઓખાતણી ઉતપત્ત.
શુકદેવ વળતું બોલિયા, તમે ભલી પૂછી વાત;
ઓખા-ઉત્પત કયમ હવી, કહું તમને સાક્ષાત.
એકવાર ગિરિ કૈલાસથી, શિવજી તે મધુવન જાય;
ઉમયાજી ઘેર એકલાં, તેણે વિચાર્યું મનમાંય.
શિવને દિવસ થાશે ઘણા, નંદી ને ભૃંગી સંગ;
સંતાન મ્હારે કાંઇ નહીં, તે માટે લ્યોને સંગ.
શિવજી કહે કરજો પ્રગટ, ઇચ્છા થકી સંતાન;
તપ કરવાને જાઉં છું, ધરવાને હરિનું ધ્યાન.
એમ કહીને શંકર ચાલ્યા, આવ્યા તે ગંગા તીર;
દૃઢ આસન વાળીને બેઠા, મનમાં રાખી ધીર.
દિવસ કેટલા વહી ગયા, ને ચૈત્રમાસ તે આવ્યો;
પરસેવો ઉમયાને અંગે, થયો તે તો નવ ભાવ્યો.
માર્જન કરવા ઇચ્છા કીધી, મલીન દીઠું અંગ;
સુગંધી તેલ કકડાવિયાં, જલ ઉષ્ણ મૂકયું પ્રસંગ.
પાર્વતીએ મન વિચારિયું, મંદીરમાં નથી કોય;
હું પુત્ર એક પ્રગટ કરું, જે દ્વાર આગળ જોય.
દક્ષિણઅંગથી મેલ ઉતારી, ઘડયું પુત્રનું રૂપ;
તેના હાથ પગ ને ઘુંટણ, પહાની ટુંકડું અંગસ્વરૂપ.
ચતુર્ભુજ ને ફાંદ મ્હોટી, મ્હોટું તે મસ્તક સંગ
કપોલ ગ્રીવા સુંદર શોભે, વિચિત્ર દીસે અંગ.
વામ કરમાં કમળ આપ્યું, બીજે બેરખો જાણ;
ત્રીજે હાથે જલ કમંડલ, દક્ષિણ ફરશી પાણ.
બાજુબંધ ને બેરખા, કુંડળ ઘાલ્યાં કર્ણ;
કટીએ શોભે મેખલા ને, ઘુઘરા બાંધ્યા ચર્ણ.
તેને સર્પનું ઉપવીત આપ્યું મોદિક આપ્યો આહાર;
મુષકનું વાહન આપ્યું, ઉર સેવંત્રાનો હાર.
ઘૃત સિંદૂરે અંગ ચરચ્યું, કાયા કાંચનની પરિધામ;
પ્રતિહાર કરીને થાપીઓ, ગણપતિ ધરિયું નામ.

મુખવચન માતાજી બોલ્યાં, હું માંજું ન કરું આ વાર;
કોઈ પુરુષ આવે આંગણે, તો રાખજે ઉભો દ્વાર.
એકલો બાળક બારણે બીશે, વિચાર્યું મન માત;
એની પાસે જોડ હોય તો, બેઠાં કરે બેઉ વાત.
વામ અંગથી મેલ ઉતારી, ઘડયું કન્યા સ્વરૂપ;
તેની શોભા શી વર્ણવું, શુકદેવ કહે સુણ ભૂપ.
તેનું વદન પુનમચંદ્ર સરખું, નેન નિર્મળ જાણ;
નાસિકા શુકચાંચ સરખી, દશન બીજ પ્રમાણ.
તેના અધર અતિ ઓપે રાતા, કપોલ ગ્રીવ જેહ;
ભુજદંડ છે ગજસુંઢ સરખા, કુચ બીજોરાં તેહ.
જંઘા જાણે કદલી સરખી, ઊર ઉજ્જ્વલ અંગ;
તેના ચરણ જાણે પદ્મની, કેસરી કટીનો લંક.
કર કંકણ ને મુદ્રિકા, કંઠે પુષ્પનો હાર;
કરણે ઝાલ ઝળુકે, પાયે નેપુરનો ઝમકાર.
મસ્તકે ગુંથી રાખડી, કંઠે મુક્તાનો હાર;
અણુવટ પગે વીછુવા, કટીમેખલા શણગાર.
ચણિયો ચોળી પેહેરાવિયાં, શિર ઘાટડી પરિધામ;
શુકદેવ કહે પરિક્ષિતને, તેનું ઓખા ધરિયું નામ.
તેને ઢીંગલાં ને ટોલડી, કુંડલી કોથળી જેહ;
પાંચ કોડાં દાબડી વેલણ, રમવા આપ્યાં તેહ.
કુમકુમ ચંદન ચાંદલો, કાજળ સિંદુર સંગ;
તેલ તંબોલ ને નાડાછડી, કરી તે પૂજા અંગ.

વલણ.

કરી પૂજા અંગ સોહિયે, કુંવરી કન્યા જેહ રે;
શુકદેવ કહે પરિક્ષિતને, એમ ઓખા પ્રગટી તેહ રે.

કડવું.

વળી વળી પૂછ્યું પરિક્ષિત રાયજી, શુકદેવજી કહોને કથાયજી;
ઉમયા અંગથી ઉપની જેહજી, દૈત્ય પુત્રીતણો સંદેહજી.

ઢાળ.

સંદેહ મ્હારા મનતણો, તે ટાળીએ ઋષિરાય;
એ ભ્રાત ભગિની દ્વારે મૂકી, રચ્યો કુણ ઉપાય.

ત્યાર પુઠે શું થયું, મુને સંભળાવોને એહ;
વિસ્તારીને વર્ણવો, શુકદેવજી સર્વે તેહ.
શુકદેવ વળતું બોલીયા, તું સાંભળ રાજકુમાર;
ઉમયાએ ઓખાની પ્રત્યે, એમ કહ્યું તેણીવાર.
હું મંદિરમાં માર્જન કરું છું, ત્યાં દીધી શીખામણ;
કોઇ પુરુષ આવે આંગણે તો, કરજે મુજને જાણ.
એમ કહીને ગયાં ઘરમાં, ઉતાર્યું ઉષ્ણોદક સાર;
બાવના ચંદન ઘોળિયાં તે, કનક પાત્ર મોઝાર.
વસ્ત્ર આભુષણ તજીને, નહાય છે ઉમયા માત;
મોકળે કેશે નેત્ર મીંચી, બેઠાં છે સાક્ષાત.

કડવું.

ઋષિ નારદજી તેણીવાર હતા બ્રહ્મસભા મોઝાર;
ઋષિએ મન કર્યો વિચાર, હું તો જાઉં ત્યાં નિરધાર.
શિવ ઉમિયાને વઢવાડ, માંહોમાંહી કરાવું રાડ;
એવું વિચાર્યું ઋષિરાય, જ્યાં ઉમિયાજી બેઠાં નહાય.
આવ્યા અંત્રીક્ષથી ઋષિરાય, ત્યારે દીઠી પાર્વતીએ છાંય;
જાણે પેહેરું તે વસ્ત્ર સૂવેખે, રખે ઉઘાડું અંગ રે દેખે.
તે માટે શીરના કેશ, તેણે ઢાકયું તે અંગ સુવેશ;
જોઈ ઋષિ નારદ સિધાવ્યા, શિવ પાસે ગંગાતટે આવ્યા.
આવી બોલ્યા શિવસું વાણી, મારી વાત સુણો શુલપાણી;
તમે ધરી બેઠા શું ધ્યાન, ઘેર પ્રગટયાં છે બે સંતાન.
એવું સાંભળતાં તત્કાળ, ઉઠી અંગમાં મોટી જ્વાળ;
એવું કહીને ચાલ્યા છે મુન્ય, મહાદેવ હવા અતિ શુન્ય.
શિવ ઘરમાં પેસે જ્યારે, પેલે જોદ્ધે વાર્યા ત્યારે;
અલ્યા ચોરટો છે કે ભિખારી, નહાવા બેઠાં છે માત અમારી.
માંહોમાંહી થયો સંગ્રામ, બેમાં કોઈ ન છાંડે ઠામ;
જટા સાહીને નાંખ્યા છે ઈશ, મહાદેવને ચઢી અતિ રીશ.
ઢીકા પાટુ ને ગડદા સાથ, અન્યોઅન્ય ભીડી બે બાથ,
ધાયા ભૂત ભૈરવ વૈતાળ, રણે કોપ્યો ઉમિયાનો બાળ.
ઘણું કોપ્યા શ્રીત્રિપુરારી, ગાજ્યા ગણપતિ બહુ રીસ ધારી.
બેહુ સરખા છે બલવંત, ઘણું કોપ્યા ઉમિયાના કંથ.

કોપ્યા ગણપતિ તે બહુ અંગ, સર્વ સેનાનો કીધો ભંગ;
નાઠી સેના દેખી બળધીશ, કોપ્યા ગણપતિ કોપ્યા ઈશ.
એનું રૂપ ભયંકર ભાસે, દેખી મુનિવર નાવે પાસે;
જટા સાહીને નાખ્યા ઈશ, ત્યારે શિવને ચઢી અતિ રીશ.

ઢાળ.

જટીલ જોગી વા ભસ્મભોગી, દીસંતો અવધૂત;
આજ્ઞા વિના અધિકાર ન જાવા, જો હોય પૃથ્વીનો ભૂપ.
વચન એવું સાંભળીને, કોપિયા શિવ રાય;
ત્રિશૂલ મારી શિર છેદિયું, જઈ પડ્યું ચંદ્રરથમાંય.
ઓખા મનમાં ત્રાસ પામી, દેખીને દારુણ કર્મ;
માતાની પાસે કહેવા ન ગઈ, નવ લહ્યો આગળ મર્મ.
મહાદેવ મંદિરમાં ગયા, ઝબકયાં તે ઉમિયા મન;
નેત્ર ઉઘાડીને નિરખિયા, શિર કેશે ઢાકયું તન.
વસ્ત્ર પેહેરીને થયાં બેઠાં, પૂછીયું શિવરાય;
બે બાલક તો બારણે મૂકયાં, કેમ આવ્યા મંદિરમાંય.
શિવ કહે શિર છેદિયું, પેલો પુરુષ હતો જેહ;
સ્ત્રી હત્યા મેં નવ કરી, જીવતી તો મૂકી તેહ.
એમ કહેતાં ઉમિયા પડયાં પૃથ્વી, એ શું કીધું શિવરાય;
અંગ થકી ઉત્પન્ન કર્યાં, બેઉ બાળક તમારાં થાય.
હમણાં તે મારા પ્રાણ કહાડું, કાં જીવાડો એહ;
શિવ કહે શિર છેદીયું, જઈ પડ્યું પર્વત તેહ.
એક મુરતમાંહી મસ્તક આણી, મેહેલો તે એને અંગ;
નંદી ભૃંગીને મોકલ્યા, જઈ જોયા પર્વત શૃંગ..
મસ્તક તો લાધ્યું નહીં, એક હસ્તી દીઠો વન;
એકદંત ને મહા ઉન્મત્ત, જઈ વિદાર્યું તન.
મસ્તક લઇને આવિયા, શિવ ઉમિયા કેરી પાસ;
મહાદેવે મસ્તક ચ્હોડીયું, વરદાન દીધું હાથ.
મ્હારે હાથે દુઃખ જ પામ્યો, મુજ પેહેલો પુજાય;
શુભ કામે સ્મરણ કરે, તેનું સિદ્ધ કારજ થાય.

વલણ.

વરદાન એવું આપીયું, શિવે તેણે ઠામ રે;
પેહેલી પૂજા કરી પોતે, ગજવદન ધરિયું નામ રે.

કડવું.

ઉમિયા આવ્યાં તે મંદીર બહાર નવ દીઠી તે ઓખા કુમાર;
મિઠાની કોઠડી હુતી જ્યાંહે, કન્યા નાશીને પેઠી ત્યાંહે.
ઉમિયાને ક્રોધ ચઢયો અપાર, ઓખાને શાપ દીધો તેણી વાર;
ત્યાર પૂઠે તે શું થાય, તેની કહું હવે કથાય.

ઢાળ.

શાપ પુત્રીને હવો, તે સાંભળો કહું રાય;
વરસ એક લગણ પુત્રી, રહેજે લવણની માંય.
વચન એવું સાંભળીને, દુઃખ પામી તે મન;
લવણ મધ્યે કોમળ કાયા, કેમ જાશે વરસ દન.
ગદગદ કંઠે ઓખા બોલી, દયા કરો મુજ માત;
અપરાધ કિંચિત્માત્ર છે, તેમાં આવડી શી ઘાત.
મેં શાપ તમારો શીશ ચઢાવ્યો, અનુગ્રહ કેમ થાય;
માતા કહે મહિમા વાધશે, તારો મૃત્યુલોકની માંય.
પછે પાર્વતીજીએ પ્રેમ આણી, કહ્યો માસ જ એક;
વરસ આદ્ય ઉત્તમ કહિયે, ચૈત્ર માસ વિશેક.
તે માસે તે લવણ કેરો, કરે સંગ્રહ જેહ;
પાર્વતીજી પુત્રીને કહે, તે દુઃખ પામે દેહ.
ચૈત્ર માસે વ્રત અલૂણું, કરે જે સ્ત્રી જન;
સંસારના સુખ ભોગવે, પામે તે કલત્ર પુત્ર ને ધન.
ચૈત્રકેરા દિન ત્રીશે, અન્ન અલૂણું ખાય;
માતા કહે સત્ય જાણજો, તે સ્વર્ગવાસી થાય.
માતા કહે મહિમા કહું, એવો ચૈત્ર નિર્મળ જાણ;
એક માસ અલૂણું ન કરે, તેનું મિથ્યા જીવ્યું જાણ.
વ્રત કરીને દાન કરવું, લવણકેરું જેહ;
આખ્યાન સાંભળે પાતક જાયે, નિર્મળ થાયે દેહ.
પાચ દહાડા પાછલા, વ્રત કરે સ્ત્રી જન,
કરે ભોજન લવણ પાખે, એક ઉજ્જવળ અન્ન.
હું શાપમોચન તુજને કહું છું, ઓખાને કહે છે માય;
શ્રી ભગવાનકુલમાં વર થશે, તે ગ્રહશે તારી બાંય.
સર્વે દોષ ટળશે તે થકી, સાંભળ ઓખાબાઈ;
સંતોષી એમ એ સર્વે કહી, આનંદ પામ્યાં સહી.

પછે ઓખા લવણમાં પેઠી, શાપ મટાડવા કાજ;
શુકદેવ કહે પરિક્ષિતને, કહું બાણાસુરનું કાજ.

3. The sight of a childless man is an ill-omen.

એક સમે ચંડાલણી, ઉભી રાજદ્વાર
વાસીદ વાળી કરી, કીધું ઝાકઝમાર. એક સમે.
રાજા તે સુતા ઉઠીયા, અતિ પ્રાતસકાળ;
મુખ આડી સનમાર્જની, રાખી રે ચંડાળ. એક સમે.
તે જોઇ બાણાસુરે, પૂછિયો સઘળો વિસ્તાર;
મુખ આડી સનમાર્જની, કેમ રાખી તેં નાર. એક સમે.
ચંડાલણી કહે રાયજી, સાંભળો મહારાજ;
વહાણે મુખ કેમ દાખવું, જાણી કીધી મેં લાજ. એક સમે.
રાજા કહે સત્ય બોલ તું, નહિકર દેશું રે દંડ;
શા માટે આડી ધરી, સનમાર્જની રંડ. એક સમે.
વળતી ચંડાળણી વદે, સાંભળો રે ભૂપાળ;
સાચું બોલું છું હું હવે, રખે દેતા રે ગાળ. એક સમે.
પ્રાતસમે જોવું નહીં, વાંઝીયાંનું વદન;
તમારે કાંઈ છોરું નથી, સાંભળોને રાજન.. એક સમે.
તે માટે સનમાર્જની, આડી કીધી મેં રાય;
સાચું બોલી છું જે ઘટે, તેવો કરજો રે ન્યાય. એક સમે.
રાજાએ સત્ય માન્યું સહી, નવ કીધો રે ક્રોધ;
રાજ મૂકી કૈલાસે, ગયો બાણાસુર જોધ. એક સમે.
તપ કરવા વેગે ગયો, દઢ રાખી વિશ્વાસ;
ધ્યાન ધર્યું મહાદેવનું, મુને પુત્રની આશ. એક સમે.

4. Okha is given to Bānāsura.

રાયે રિધસિધ ત્યાગ કીધી, ચાલ્યો તે વનમાંહે;
કૈલાસ ગિરિએ આવીયો, બેઠા છે શિવજી જ્યાંહે.
તાતને ચરણે લાગીયો, તવ પૂછ્યું શિવરાય;
સંતાન મ્હારે કાંઇ નથી, કાંઈ પુત્ર પુત્રી થાય.
ત્યારે પાર્વતીજી બોલીયાં, મારે પુત્ર એક ગણેશ;
તે તો આપ્યો જાય નહીં, ત્રિલોકનો દેવેશ.

અપત્ય કો આપે નહીં, જે પોતાનું સંતાન;
તેત્રીશ કોટીએ પુજા કરી, મૃત્યુલોકમાં માન.
દેવ દૈત્યમાં પ્રીત ન હોયે, પિતાપુત્ર ન થાય;
વચન એવું સાંભળી, મન ઝાંખો થયો છે રાય.
પછે ઉમાએ શિવને કહ્યું, પુત્રી લવણુમાં છે જેહ;
તેને ત્રીશ દહાડા થયા પૂરા, આપોને પુત્રી તેહ.
ત્યારે પુત્રી કહેવા લાગી, સાંભળો મુજ માત;
કૈલાસે હૂં કયારે આવું, સત્ય કહોને વાત.
ફાગણ વદ તૃતીયાને દીવસ, તું આવજે મુજ પાસ;
ગોર કરીશ જો પુત્રી મ્હારી, તો પૂરીશ તારી આશ.
તે ભર્યુ ભાજન લઇને ચાલ્યો, વલણ મધ્ય કુમાર;
માથે ચડાવી થયો મારગ આવ્યો નગર મોઝાર.
ભાજન ભાંગી કન્યા કહાડી, દીઠું સુંદર રૂપ;
પંચામૃતે પખાળી કરી, શણગાર સજાવ્યા ભૂપ.
ભાટ ચારણ ગણ ગાંધર્વને, ત્યાં આપીયા બહુ દાન;
તરીયાં તોરણ બાંધીયાં, જાણે પુત્રી પુત્ર સમાન.
ગજે બેસાડી નગર મધ્યે, ફેરવી લાવ્યો રાય;
વાજીંત્ર વાજે અતિ ઘણાં, વળી બંદી જશ બહુ ગાય.

5. The triple blessing of Pārvati.

ઋષિ કહે સુણ રાય અનુભવી, એક કથા મધ્ય બીજી નવી;
બાણાસુર વર પામીને વળ્યો, તે એકલો મૃગીયાએ પળ્યો.
મહા વનમાં ગયો રાય બાણ, સારંગને કર્યાં સાવધાન;
મૃગીયાને ગયો રે વનમાં તાત, ઓખા ચિત્રલેહાએ જાણી વાત.
ચિત્રલેહાને કહે ઓખાય, ચાલો સહિયર પૂજીયે ઉમિયાય;
ચંદન પાત્ર કુસુમના રે હાર, શ્રીફળ ફોફળ મૂકયા સાર.
નૈવેદ્ય બીજોરાં શર્કરા સાર, પૂજા થાળ ગ્રહી કર નાર;
ઉપહાર લઈ ચાલ્યાં સતી, મનમાં વિરહની થઈ ચટપટી.
ગંગા નહાવા ગયાં ઉમિયા માત, ઓખા ચિત્રલેહાએ જાણી વાત;
સંગાથે લીધી સહસ્ત્ર સખી, બાંધી આયુધ અબલાઅંગરખી.
મદને ઘેલી બન્યો રે જતી, થઈ છે ઉદય ભાગ્યની રતી;
જઇ પાર્વતીને લાગ્યાં પાય, મસ્તકે કર મૂકયો ઉમિયાય.

લીધું ચરણામૃત અંજલિ ભરી, સોળોપચારે માની પૂજા કરી;
કુસુમહાર કંઠે ધરાવતી, અગર ધૂપે કરી આરતી.
પૂજા કરી ફરી લાગ્યાં પાગ, વદે દેવી દીકરી વર માગ;
કન્યા કહે રૂપ કંદર્પ ક્રોડ, એવા વરની માગૂં જોડ.
ઉમયા કહે માગ બીજી વાર, તોએ તેણે માગ્યો ભરથાર;
ત્રીજી વાર કહ્યું માગ ફરી, આપો સુંદર સ્વામી ઓચરી.
દેવી કહે વરદાન હશે ખરાં, જો કન્યા પરણે ત્રણ વરાં;
ઓખા કહે કર્મે દઈ હાથ, ત્રણ નાથ તે મહા ઉત્પાત.
મેં પૂજ્યા તમને સ્વારથ, એમ પરણે લોકમાં હસારથ;
દેવી કહે ટાળું સંદેહ, ત્રણવાર પરણીશ તેનો તેહ.
શુભ સ્વામી ઇચ્છે જો તરત, તો જઈ કરજે અલૂણું વરત;
કુંવરિ કહે કંથનું શું જાણ, વ્રત કર્યાંનું કુલ એંધાણ.
દેવી કહે તેની ચિંતા કશી, વૈશાક સુદી દ્વાદશી;
ભોગવશે સ્વામી અંગ તુજ તણું, મધ્ય રાત્રે આવશે સ્વપનૂં.
તુજને વ્રેહ ઘણો વ્યાપશે, ચિત્રલેહા આણી આપશે;
ગયાં ઉમિયાજી કરુણા કરી, ઓખા પધાર્યાં મંદિર ભણી.

6. Okha longs for a lover.

વર વરવાને જોગ થઈ, પ્રગટ્યાં તે સ્ત્રીનાં ચેનજી;
ઓખા કહે છે ચિત્રલેહાને, એક વાત સાંભળને બેન રે;
સૈયર શું રે કીજે મારી બેની રે, દહાડલા કેમ લીજે.—ટેક.
જમપે ભુંડું મ્હારું જોબનીયું, ને મદપૂરણ મુજ કાયજી;
પિતા તો પ્રીછે નહીં, મારો કુંવારો ભવ કેમ જાય રે. સૈયર.
સહુકો સાસરે જાય ને આવે, સૈયરો મુજ સમાણીજી;
હું અપરાધ વણ ઘણું રે પિડાણી, આંખે ભરૂં નિત્ય પાણી રે. સૈયર.
એરે દુઃખે હું દુબળી, મુને અન્ન ઉદક નવ ભાવેજી;
આ અવાસરૂપી શળી રે સહેવી, નિદ્રા તે કેઈ પેરે આવે રે. સૈયર
ધન્ય ધન્ય તે કામની, જેણે કંથને કંઠ ગ્રહી રાખ્યોજી;
હું અભાગણીએ પરણ્યા પીયુનો, અધરસુધારસ ન ચાખ્યો રે. સૈયર.
મર્યાદા સહિત મારે માણસ, કરે આંખ્યનો અણસારોજી;
તે સુખ તો મે સ્વપ્ને ન દીઠું, વ્યર્થ ગયો જન્મારો રે. સૈયર.

સ્વામી કેરો સંગ નહીં નારીને, એથી બીજું શું નરતુંજી;
હવે આશા શી પરણ્યાતણી, મારૂં જોબન જાયે ઝરતું રે. સૈયર.
બીજી વાત રુચે નહિ, ભરથાર ભોગમાં મગનજી;
ઇહાં વર આવે તો તરત વરૂં, નવ પૂછું જોશીને લગન રે. સૈયર.
વચન રસીક કહેતાં કરુણાભેર, આવે લટકતી ચાલેજી;
પ્રેમ કટાક્ષે પીયુને બોલાવે તે હદિયા ભીતર સાલે રે. સૈયર.
મરકલડે મુખે ને મધુરે વચને, મર્યાદા મન આણીજી;
શાક પાક મે પીયુને ન પીરસ્યાં, આધો પાલવ તાણી રે. સૈયર.
એવાં સુખ મે નયણે ન દીઠાં, મારું કર્મ અતિ કઠોરજી;
જન્મ મારો એળે ગયો, જેમ વગડાનું ઢોર રે. સૈયર.
જલ વિના જેવું માનસરોવર, ચંદ્ર વિના નિશા જેવીજી;
એમ કંથ વિનાની કામિની, હું અભાગણી તેવી રે. સૈયર.
અરણ્યમાં જેમ વેલી ફૂલી, ત્યાં નહીં ભોગી ભમરજી;
તેમ વપૂવેલી જોબન ફૂલ્યું, ન મળ્યો ભોગી વર રે. સૈયર.
જળ વિના જેવી વેલડી, લવણ વિના જેમ અન્નજી;
ભરથાર વિના જેમ ભામિની, તેને દોહ્યલા નાખવા દન રે. સૈયર.
એમ સુખ હું મિથ્યા ગણું છું, હું તો લેવાઈ મારે પાપેજી;
આ બંધોગીરી કરમે કીધી, શળિયે ચઢાવી બાપે રે. સૈયર.
અકળ ગતિ છે ગોવિંદજીની, શું નિપજશે એનીજી;
ગોવિંદજીનું ગમતું રે થાશે, મનડું મારૂં રહે નહીં માની રે. સૈયર.

7. Okha recognises the lover of her dreams.

કડવું.

કાગળ રંગ લીધો રે વિધાતી, ભાતભાતનાં ચિતરે સ્વરૂપ;
સ્વર્ગના સુર પાતાળના પન્નગ, લખીયા તે ભૂમીના ભૂપ. કાગળ.
વાયુ વરુણ ને પાવક લખીયા, જક્ષરાય ને જમ;
ઓખા કહે તૂં લઘુને મૂકીને, વૃદ્ધને દેખાડે છે કયમ. કાગળ.
ગણેશ ઈશ અંબુઈશ લખીયા, લખીયા તે સેનાના અધીશ;
જુગ્મ તુરિયા સઉ જોવડાવ્યા, તોએ ધુણાવે શીશ. કાગળ.
પ્રભાકર સુધાકર લખીયા, ગિરિજાવર ગંભીર;
ઓખા કહે એમાં કોઈ નહીં, મારા સ્વામીજીકેરૂં શરીર. કાગળ.

અષ્ટ વસુ ગુણ ગાંધર્વ લખીયા, લખીયા તે બારે મેહ;
સપ્ત જળનિધિ અષ્ટ ધાતુકર, લખી તે તેની દેહ. કાગળ.
વેદ મુનિ ને જુગ્મ વીણાધર, લખીયા તે ચિત્રવિચિત્ર;
મારુતગણ ને લખીયા વિદ્યાધર, સપ્ત ઋષિજી પવિત્ર. કાગળ.
શત કૌરવ ને પાંચ પાંડવ, દેશ દેશના રાય;
કન્યાના કોઈ મનમાં ન આવે, આકુળ વ્યાકુળ થાય. કાગળ.
ચિત્રલેહા મનમાંહી વિચારે, મેં લખીયા તે ઠામોઠામ;
વિષયી પુરુષ ભામનીનો ભોગી, શ્રીકૃષ્ણતણું એ કામ. કાગળ.
ચતુર્ભુજ પીતાંબરધારી, લખીયા તે શ્રીમહારાજ;
દીઠા શ્રી કૃષ્ણ ને ઓખા ઉઠી, કીધી વડસસરાની લાજ. કાગળ.
સહિયર એ ભિયાના કુળમાં, છે મારો ભરથાર;
તવ પ્રદ્યુમ્નને લખી દેખાડ્યો, લાજ કીધી બીજી વાર. કાગળ.
કન્યા કહે અવયવ પ્રભુના, આ પુરુષ કોઈ વૃદ્ધ;
ચિત્રલેખાએ લખી દેખાડ્યો, કાગળમાં અનિરુદ્ધ. કાગળ.
મુગટ ભમરપર વદન સુધાકર, નેત્ર બે અંબુજ;
ઘેલી ઓખા ધાઈને ભેટી, કાગળને ભરી ભુજ. કાગળ.
ધન્ય ધન્ય નાથજી, હાથ ગ્રહીને, ન મૂકીએ તે બીડી સારૂં;
હૃદય અબળાનું હોય કાચું, કુણ ગજું છે મારૂં. કાગળ.
ના ના બોલો મારા સમ છે, લાજો છો શા માટે;
ચિત્રલેહા કહે ન હોય સ્વામી, વળગ્યામાં કાગળ ફાટે. કાગળ.

વલણ.

કાગળ ફાટે કામની, ચિત્રલેહા બોલી વાણી રે;
ઓખા કહે તું દ્વારિકાથી, આપ પ્રભુને આણી રે.

8. Aniruddha is stolen away to his bride

અનિરુદ્ધ સુતો છે હિંડોળે, ત્યાં દાસીઓ વાયુ ઢોળે;
શોભે દીપક ચારે પાસ, બે ચરણ તળાંસે દાસ.
ત્યાં બાવનાં ચંદન બેહેકે, બહુ હિંડોળે ફૂમતાં લેહેકે;
કામકુંવર તે કામ જ જેવો, ચિત્રલેહાને ચોરી લેવો.
લેવા કુંવરનું કારણ, સમર્યું નિદ્રાનું ધારણ;
રાતે જે કોઇ જાગતું હતું, તે તો જે જેમ તે તેમ સતું.

ધારણ્યુ ભારણ્યુ ભારી કાયા, વ્યાપ્રમાન થઈ જોગમાયા;
અનિરુદ્ધતણી કિંકરી, તે તો સૂતી નિદ્રાયે ભરી.
ચિત્રલેહા ઘરમાં ગઈ, પણ કુંવર જાગ્યો નહીં;
ત્યાં વિચાર અંતરમાં કીધો, કડાં કાઢી હિંડાળો લીધો.
બે બે ડાંડી કરમાં ઝાલી, ખેચર રીતે તે ચતુરા ચાલી;
કરે યત્ન અંતરમાં વહાલ, એવી ઊડિ જે આંવે ન આલ.
ગોવિંદે ગોઠવણી કીધી, જાણી જોઇને જાવા દીધી;
ઘેર ઓખા જુવે છે વાટ, નાવ્યા નાથ ને થાય ઉચ્ચાટ.
એવે સાંભળી પાંખજ વાગી, ત્યારે ઓખાની આરત ભાગી;
આ નાથ તારો હીંડાળે, નર નારી મળો તમે ટોળે.

સાખી

ટોળે મળો તમે તારુણી, આ તારો ભરથાર;
પછે ઓખાયે ચિત્રલેહાને, દિધા સોળ શણુગાર.

કડવું.

ઓખા કહે છે ચિત્રલેહાને, તેં આપ્યું પ્રાણનું દાન;
સખી કહીને કેમ બોલવું, તું છે દેવી સમાન.
દીપક જાગતો કરીને કન્યા, પરણ્યાની પાસે આવી;
શું સુતા નિદ્રાવશ સ્વામી, હીંડાળે સોહાવી,
કામકુંવરને આ શી નિદ્રા, સુવું સારૂં લાગે;
દૂર પંથથી કંથ પધાર્યા, તોએ સુતા નવ જાગે.
રજની અલ્પ રહી છે રાણા, ઉંઘ તે તમને આ શી;
જોની સખી બીયા દીસે છે, કુંભકરણના ઉપાસી.
ઊંચે સ્વરે જઇને બોલાવે, ચરણ નેપૂર વજાડે;
હરમા વિષે હીંડાળો હલાવે, તોએ ન આંખ ઉઘાડે.
વાયુ ઢોળે ને ચરણ તળાંશે, મુખે કરે સ્તવન;
એવે સમે અનિરુદ્ધને આવ્યું, નિદ્રાવશમાં સ્વપન.
કોઇક નારી મુજને લાવી છે, હીંડાળો કરીને હરણ;
એકાંત વાસમાં રાજકન્યાનું, કીધું મેં પાણિગ્રહણ.
તેના પિતાએ મુજને બાંધ્યો, હાક તે ચોદશ વાગી;
લાવ બોગળ મારૂં સેનાને, સાચે તે ઉઠયો જાગી.

હસી ખસી ઓખા રહી અળગી, હાકી ઉઠયો આ શુંય;
અનિરુદ્ધ ગાભરો થઇને કહે છે, કયાં આવ્યો છું હુંય.
હીંડોળો એ નિશ્ચે મારો, નોહે એ મેડી મ્હારી;
દાસી ચાર દીસતી નથી, આ બે કોણ રાજકુમારી.
ઓખાએ ચિત્રલેહાને પ્રેરી, તે બોલી શીર નામી;
હું તમને હરી લાવી છું, ક્રોધ ન કરશો સ્વામી.
આ બાલા છે બાણાસુરની, ઓખા છે એનું નામ;
સ્વપ્નાંતરમાં વરી ગયા છો, તમ આવે થયો વિશ્રામ.
આ નારી પ્રભુજી તમારી, સમાવો તનનો તાપ;
સ્ત્રી ભરથાર બન્ને રહો છાનાં, ન જાણે એનો બાપ.
વચન સાંભળી વિધાત્રીનાં, ચઢી અનિરુદ્ધને રીશ;
શું કરૂં જે ખડ્ગ નથી, નહિ તો છેદત બન્નેનાં શીશ.
ગામ મુકાવ્યું ને ધામ મૂકાવ્યું, મૂકાવ્યું રે કુટુંબ સ્વજન;
કેમ વરૂં અસુરની કન્યા, હું જાદવ કુળનો તન.
પરું જોઇને ઓખા કહે છે, જાદવ કુળ તો પવિત્ર.
વિચારીને બોલો નાથજી, જાણું પિતામહનાં ચરિત્ર.
રીંછસુતા ને કુબ્જા દાસી, તેથી હું નથી નરતી;
તાત તમારો પરણીને લાવ્યા, તે તો પ્રગટ નથી કરતી.
અનિરુદ્ધને તવ હાસ્ય આવ્યું, રીશ ગઈ ઉતરી;
અવળે મુખે શું રે બોલો છો, જુવોને પાછાં ફરી.
એવે સમે ઋષિ નારદ આવ્યા, ઈશ્વરી ઇચ્છાય;
ગાંધર્વવિવાહ તત્ક્ષણ કીધો, પરણાવ્યાં વર કન્યાય.

વલણ.

વરકન્યા પરણાવિયાં, નારદ હવા અંતરધ્યાન રે;
નર નારી સુખ ભોગવે, ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી સમાન રે.

9. Aniruddha goes into battle.

કડવું.

ઓખા કહે કંથ એમ ન કીજે, બળીયાશું વઢતાં બીહીજે;
એ ઘણા તમો એક જાતે, સેના મોકલી મારે તાતે.

દૈત્ય ને વાહન ને પાળા, નાથજી તમે હાલામાલા;
એને ટોપ કવચ ને બખ્તર, તમારે અંગે સોહે પીતાંબર.
દૈત્યને સાંગ બાણુ બહુ ભાલા, એ કઠણુ ને તમે સુંવાળા;
એ તો મદોન્મત્ત બહુ બળિયા, તમે સકોમળ પાતળિયા.
સ્વામી પછે અસુરને ભેદો, પહેલાં મસ્તક મારૂં છેદો;
તમને દેખી દેખીને મોહું, તમે જુદ્ધ કરો તે કેમ જોઉં ?
ઇચ્છા અંતરની ગઇ ફીટી, દૈત્યે માળાયું લીધું રે વીંટી;
પ્રભુ પ્રાણુ કંપે છે મારા, મુવા દૈત્ય કરે છે હોંકારા.
ઘણું ક્રોધી વીરોધી છે બાણુ, હાકે ઈંદ્રનું જાએ ઓસાન;
જક્ત ભય પામે બાણુની હાકે, બાણે પૃથ્વી ચઢાવી ચાકે.
જેને નાદે મેરુ હાલે, ચક્રવર્તી સાથે નહીં ચાલે;
ક્ષત્રી સાથ રહે સર્વ બિહીતો, નાથજી તમે કઇપેરે જીતો ?
મંત્રી દાંત રહ્યો છે કરડી, શું જાઓ છો મુંછ રે મરડી;
માટે પહેલાં તે મુજને મારો, પછે નાથજી રણમાં પધારો.
શશી સુર્યવંશી નૃપ જેહ, તેની થરથર ધ્રૂજે દેહ;
પ્રધાન ક્રોધી પાવકની જ્વાળ, તેથી વિશેપ બાણુ ભૂપાળ.
એમ કહિ ભરતી લોચંન, દેખી વારે છે સ્વામીજ્ઞ;
કંથ કહે ન કરૂં સંગ્રામ, તો નાસી જવાનો કુણુ ઠામ.
અંતે જીવતાં છૂટશું નહીં, કાં ન મરીએ સામા થઈ;
નથી ઉગરવાનો ઉપાય, માટે ભય પામે શું થાય?
નાઠે લાંછન લાગે કુળમાં, પ્રતિષ્ઠા જાએ એક પળમાં;
મૌઅર બોલે ને મણિધર ડોલે, ન ડોલે તો સર્પને તોલે.
ઘન ગાજે કેસરી દે ફાળ, ન ઉછળે તો જાણુવો શિયાળ;
ક્ષત્રી નાસે દેખીને દળ, ન હોય પુરુપ જાણુવો બ્યંડળ.
હાંકયો વાઘ ન માંડે કાન, શાર્દૂલ નહીં જાણુવો શ્વાન;
ઘરમાં ધોળજારો રહે પેશી, યુદ્ધો ચરણુ વહોણો રહે બેશી.
એમ કહી ઓખા અળગી કીધી, ભડ ગાજ્યો ને ભોગળ લીધી;
અસુર સેનાપર કોપિયો, છજે થકી ઠેકીને પડિયો.
જેમ ગ્રાહ પેસે બહુ જળમાં, તેમ અનિરુદ્ધ પેઠો દળમાં;
જેમ ઇન્દુ પેસે વાદળમાં, તેમ અનિરુદ્ધ ધાયો બળમાં,
દૈત્યને આવ્યો મૃત્યુનો દહાડો, ગાજ્યો અનિરુદ્ધ ઘન અખાડો;
પડતામાં બહુ પડતાળ્યા, ભોગળ પ્રહારે ધરણીએ ઢાળ્યા.

કૌભાંડે સેનાને પ્રેરી, જાદવ જોદ્ધો લીધો ઘેરી;
ગજજુથમાં લઘુ કેસરી, બહુ વીંટી વળ્યા છે વેરી.
ચંદનને બાવળિએ ઝીંટી, અસુરે અનિરુદ્ધ લીધો વીંટી;
દાનવ કહે માનવ શુંય, અમે સિંહમાં મૃગબાળ તુંય.
મુગટ મંત્રીને ચરણે ધરો, તો તો મૃત્યુથકી ઊગરો:
મંત્રી વાયક એવાં સાંભળી, ધાયો અનિરુદ્ધ બહુ ઊકળી.
નાંખે દૈત્ય ભારી મુદ્ગલ, તેમ અનિરુદ્ધ ભુજ ભોગળ;
વીશ સહસ્ર અસુર લુટયા, એકીવારે શર બહુ છુટયા.
આયુધધારા રહી છે વરસી, પડે પરીઘ પટ્ટી ને ફરસી;
દાનવ ધાયા છે ટોળે ટોળાં, વરસે ભિંડીપાલ ને ગોળા.
થાય દુંદુભીના ગડગડાટ, થાય ખાંડાતણા ખડખડાટ;
હાકયા હસ્તી દે હલકાર, થાય ખડગતણા ચળકાર.
મંત્ર અગ્નિના ધુધવાટ, બોલે બાણતણા સુસવાટ;
રથ ચક્ર ગાજે ગડગડાટ, હોય હયતણા હણહણાટ.
છૂટે બાણો સણસણાટ, થાય ગગને ધજા ફડફડાટ;
દેખિ દોહલો નાથનો ઘાટ, થાય ઓખાને ઉચાટ.
દાનવોનો વાળ્યો દાટ, અનિરુદ્ધ મુકાવે વાટ;
કોઇને ઝીકયા ઝાલીને કેશે, કોઇને ઉડાડયા પગની ઠેશે.
કોઇને હણ્યા ભોગળને ભડાકે, કોનાં મુખ ભાગ્યાં લપડાકે:
કોઈ અધસરતા કોઈ પૂરા, એમ સેના કરી ચક ચૂરા.
તે રણ ભયાનક ભાસે, બળ દેખીને ઓખા ઉલ્લાસે;
મે તો આવડું ન હોતું જાણ્યું, ચિત્રલેહાએ રત્ન જ આણ્યું.
શોણિત સ્પર્શ થયો છે દીલે, નાથજી રણ રુધીર ઝીલે;
ભડ ગાજ્યો ને પડયું ભંગાણ, નાઠો કૌભાંડ લઇને પ્રાણ.
હવું બાણાસુરને જાણ, એક પુરુષે વાળ્યો ઘાણ;
અસુરેશને ચઢિયો કોપ, સજ્યાં કવચ આયુધ ને ટોપ.
સર્વે સૈન્ય તે તત્પર કીધું, ચઢયો રાય દદામું દીધું;
પ્રલય અગ્નિ જેવો જાજ્વલ્ય, બાણરૂપ થયું મદતુલ્ય.
ચઢયો રાય ક્રોધે ગડગડીયો, જાણ્યું ઓખાએ રણ તાત ચઢિયો;
સૈન્યના લોક આગળ ચાલ્યા, કરમાં બહુ ભાલા ઝાલ્યા:
વાગી હાક ને ચઢિયો બાણ, તો તે થયું ઓખાને જાણ.

વલણ.

જાણ્યું થયું જે તાત ચઢિયો, કુણ જીતશે સહસ્ર હાથ રે;
આંસુડાં ભરતી ને શોક ધરતી, ઓખા સાદ કરતી નાથ રે.

10 Okha's marriage.

કડવું.

વળી તે વિહિવા માંડીયો ને, જીત્યા જાદવરાય;
રુક્મિણી મન આનંદ ઘણો રે, ત્યાં તો માનુની મંગળ ગાય.
અનિરુદ્ધજીની ઘોડલી.
સજન સહૂ ટોળે મળ્યાં ને, સુરિનર મળ્યા છે અપાર:
પાનનાં આપ્યાં બીડલાં, તેપર શ્રીફળ ફોફળ સાર અનિરૂદ્ધજીની.
ચુવા ચંદન છાંટણા રે, કેસર કુમકુમ સાર;
ભાટ બંદીજન બહુ મળ્યા, તે તો બોલે છે જયજયકાર. અનિરુદ્ધજીની.
વાજીંત્ર વાગે અતિ ઘણાં ને, માંહી ભેરીનો નાદ;
ઢોલ દદામાં ગડગડે રે, ત્યાં તો સરણાઇએ લીધો વાદ. અનિરુદ્ધજીની.
અપ્સરા નાચે ઈંદ્રની, માંહી નારદ તુંબરુ ગાય;
મધુરીસી વેણા વાજતી, એનો આનંદ ઓચ્છવ થાય. અનિરુદ્ધજીની.
સાંબેલાં સર્વે શોભતાં ને, અસ્વાર થયા વરરાય;
થનગન તેજી નચાવતા રે, એવા સુર નર અતિ હરખાય. અનિરુદ્ધજીની.
શોણીતપૂર પાટણ ભલું રે, ફુલડે સોહાવી વાટ;
અનિરુદ્ધ વરઘોડે ચઢયા રે, ત્યાં શેરીએ સોહાવ્યાં હાટ. અનિરુદ્ધજીની.
ચંચળ ચાલે ચાલતી ને, રંગે રાતે વાન;
મખીઅરડે મોતી જડયાં રે, ઘોડીનું પંચકલ્યાણી નામ. અનિરુદ્ધજીની.
પલાણ પરવાળાતણાં ને, નંગ પીરોજા સાર;
રતન જડિત્ર બે પિંગડાં રે, તેની ઝગમગ જ્યોતિ અપાર. અનિરુદ્ધજીની.
ઘાટ તે પહેર્યો શોભતો ને, રામણ દીવો હાથ;
મોડ બાંધ્યો રાણી રુક્મિણી રે, જેને શ્રીકૃષ્ણ સરખા નાથ. અનિરુદ્ધજીની.
છત્ર ચામર ને વાવટા રે, દીવાનો નહીં પાર;
પુઠે તે આવે જાનરડી રે, તે તો મંગલ ગાતી નાર. અનિરુદ્ધજીની.
વર વહેલા થઇ તોરણ ચઢયા રે, સાળો છાંટે નીર:
તેને મનવાંચ્છિત આપ્યું રે, પછે બાજેઠ ઉભા વીર. અનિરુદ્ધજીની.

સાસુ આવી સજ થઈ રે, પોહોંતી મનની આશ;
ઓખાને અનિરુદ્ધ પરણશે રે, ગુણ ગાય પ્રેમાનંદદાસ. અનિરુદ્ધજીની.

કડવું

અનિરુદ્ધ ત્યાં મંડપે આવ્યા, બાણાસુરને મન ઘણું ભાવ્યા.
મુખથી બોલ્યા અમૃત વાણી, પૂંખે પારવતી પટરાણી.
ધુંશળ મૂશલ રવાઈ ને ત્રાક, પૂંખી તાણ્યું જીયાવરનું નાક.

બિભાસ

ધુંસળે મા પૂંખીશ ઉમયા, ધુંશળે વૃષભનું જોતરૂં રે;
મુંસળે મા પૂંખીશ ઉમયા, મુંસળે અમૃત ખાંડણું રે.
રવાઇએ મા પૂંખીશ ઉમયા, રવાઇયે મહિનું વલોવણું રે;
તરાકે મા પૂંખીશ ઉમયા, તરાક એ વિશ્વનું ઢાંકણું રે.
સરૈયે મા પૂંખીશ ઉમયા, સરૈયા વૃષભનું ચારણું રે;
ઈંડી પીંડીએ મા પૂંખીશ ઉમયા, ઈંડી પીંડી એ ઉંદર વોખણું રે.

ત્રિતાલી ચોપાઇ

કાતી નાખી છે ઇંડી પિંડી, ઉમયા હરખે હરખે હીંડી;
ગળે ધાટ ધાલીને તાણ્યા, જીયાવરને માયરામાં આણ્યા.
આડા અંતરપટ ધરાય, હસ્તે હસ્તમેલાપક થાય;
જોશી કહે છે સાવધાન, ગર્ગાચાર્યને દે અતિ માન.
સહુ મળી ત્યાં મંગળ ગાય, એવા આનંદ ઓચ્છવ થાય;
આવી બેઠા મોટા રાજાન, બાણાસુર તે દે ઘણું માન.

વલણ.

કોડ પોહોંતાં મનતણાં, પ્રેમે આપ્યાં પાન રે;
વર વહુ આવ્યાં ચોરીયે, દે બાણ કન્યાદાન રે.

કડવું.

સુર અસુર તો આવી મળ્યા, મનમાં તે આનંદ ભર;
બાણરાય ને પ્રદ્યુમ્ન, કરવા બેઠા મધુપર્ક.

હરિ હર સભામાં બેઠા, સુર તે તેત્રીશ ક્રોડ;
અવર રાણા ને રાયજી, સરખા તે સરખી જોડ.
વાજીંત્ર વાગે અતિ ઘણાં ને, બંદીજન કહે શુભ કૃત્ય;
રાગ રંગ થઈ કાર થાય છે, કરે અપ્સરા નૃત્ય.
શુક્રાચાર્ય કહે બાણુરાયને, દ્યોને કન્યાદાન;
આ દિવસ નહીં આવે ફરી, સાંનિધ્ય શ્રી ભગવાન.
બાણુરાય કહે શીઘ્ર મંગાવું, જે જોઇએ તે આજ;
કન્યાદાન દઉં કોડથી, અનિરુદ્ધને શ્રી મહારાજ.
જળપાત્ર કુંમકુમ દધી દૂર્વા, શ્રીફળ ફોફળ જેહ;
કનકપાત્ર કર ગ્રહીને, રાણીજી લાવ્યાં તેહ.
વેદ મંત્ર ઉચ્ચારથી, કરે પૂજા તતખેવ;
પૂજાપો વિધવિધ ચડાવે, ભણીને ઋષિ દેવ.
કર અંજલિ લેઇને, પછે બોલિયો રાય બાણુ;
કન્યાદાન લીયો અનિરુદ્ધજી, જોડું છું બે પાણુ.
અનિરુદ્ધ કર આગળ કરે, મનમાં અતિ ઉલ્લાસ;
ઓખા અનિરુદ્ધ રાજી થયાં, કીધું નેત્રમાં હાસ્ય.
સુતાનો સંકલ્પ કરીને, હરખ્યો રાય બાણુ;
તે દાનની દક્ષિણા પછી, આપિયાં કોટિક દાન.
ગજ અશ્વ ને ભૂમી, દાસી કનકપાત્ર અનેક;
શુકદેવ કહે પરિક્ષિતને, કહેતાં ન આવે છેક.

કડવું

મંગળ ફેરા ત્યારે ફરાય, મળી માનુની મંગળ ગાય;
હર્ષ ધરે બાણુ મનમાંય, સાંનિધ્ય શ્રી વૈકુંઠરાય.
પહેલે મંગળે ત્યાં સાર, આપ્યા રથ સહિત તોખાર;
બીજે ધેનુ આપી અપાર, ત્રીજે કુંજરકેરી હાર.
ચોથે કુંચી સહિત ભંડાર, આપી કીધો છે નમસ્કાર;
બાણાસુર બોલ્યો મુખ વાણુ, સંપુટ કરી બે પાણુ.
હું તો સેવિશ તમારાં ચરણ, શુદ્ધ રાખજો અંતઃકરણ;
એમ રાયે કન્યાદાન દીધું, વિવાહ કર્મ સંપૂર્ણ કીધું,
હરિનો કોઈ ન જાણે પાર, બંન્યો કીધાં સ્ત્રી ભરતાર.

ઓખાહરણ.

વલણ.

કારજ પરણ મંગળવરત્યાં, જોવા મળ્યો સંસાર રે;
ચોરીમાં દંપતી બંન્યો, આરોગે કંસાર રે.

કડવું.

કંસાર જમો જમો રે જમાઇ, તારી રૂડી દીસે છે કમાઇ;
છોરા તું તો કાળો નકળાયો, છોરા તું તો સીંગીમાંથી સળાયો:
છોરા તું તો નખ જેવડો ન્હાનો, કેમ આવ્યો છૈયા છાનો;
મારી ભોળી ઓખા બેન, તારાં ચોરતણાં છે ચેન.
મારી કન્યા ન જાણે કાંઇ, તેને કપટે કીધું તેં સાંઈ;
છૈયા છત્રપતિએ ઝાલ્યો, કેવો કારાગૃહમાં ઘાલ્યો.
તારા બાપનો બાપ તેડાવ્યો, તેણે પગે લાગીને છોડાવ્યો;
તારી કમળા માતા છે ધાડી, તુંને નવ દેખાડે ઘીની ભ્હાડી.
તારો પિતા જે છે કામ, તેનું ચંચળ ચિત્ત નહીં ઠામ:
શામ રામે શું લડાવ્યાં લાડ, જેણે ખાધું અન્ન ભરવાડ.
દાનવ માનવને જોતાં ખામી, નીચ વરે ઉંચ કન્યા પામી;
તારો વંશ તો કીયો કામ, તેણે લજાવ્યું બાણાસુરનું નામ.
ક્યાંથી પેઠો તું ખંભોળી, તેં તો છેતરી ઓખા ભોળી;
તારા પુણ્યતણો નહીં પાર, રાજપુત્રી પામ્યો પીંડાર.
રૂડી વહૂ પામ્યો તું રાચ, એક વાર અમ આગળ નાચ;
એમ રામા કરે બહુ રીત, અન્યોન્ય ગાય છે ગીત.
વળતી દેવ કન્યા ગાય વરણી, તે તો કેશવની જાનરણી;
તમે લાંબી શું લલી હલાવો, રૂપે ભુંડણ સરખી ભાવો.
અમારો અનિરુદ્ધ તીખો મરી, એ તો સ્વપ્નામાં ગયો વરી;
કન્યાને મન એ વર ભાવ્યો, તેણે આદર દઇને તેડાવ્યો.
વરવહૂ બન્યોં એકઠાં મળીયાં, બાણાસુરનાં તે હઇડાં દળીયાં;
તેણે કીધો એ ઉપર કોપ, ભાંગ્યાં કવચ ને વળી ટોપ.
શું થયું સિંહસુતને સહાયા, હરિ હળધર કેવા ધાયા;
અમારા શ્યામ રામ જ્યારે રૂઠા, ત્યારે વેવાઈ કીધા ઠૂંઠા.
રણમાં રઝળ્યા રાણાના અંગૂઠા, છોડી આપિને જીવતા છૂટા;
મ્હા મારીને કન્યા લીધી, ઘર વસાવવા વહૂઅર કીધી.

એમ ગીત ગાય છે વરણી, વરકન્યા તે જોડ્યાં પરણી;
ઋષિ સહસ્ર અઠયાસી ધીશ, દે છે વધૂ વરને આશીશ.
માગણ ઉચિત પામ્યાં દાન, સહુને સંતોષે ભગવાન;
અતિ આનંદ ઓચ્છવ થાય, નારી ગીત અનુપમ ગાય.

વલણ

ઘરવસાવવાવહૂઅરકીધી, ઘેર જાશું આનંદ રે;
પરસ્પર વિનોદની વારતા, કહે ભટ પ્રેમાનંદ રે.

કડવું.

સાંભળો પરિક્ષિત રાયજી, કંસાર પૂરી થાળી માંયજી;
ઘૃત ખાંડ નાંખી લાવીજી, રાણી માયરા મધ્યે આવીજી.

ઢાળ.

કંસાર રીતે ને પરમ પ્રીતે, આરોગે નર નાર;
સ્વજનનરખેનેમનહરખે, ઉલટ અંગ અપાર.
જાદવ સઘળા જાનઇયા, માનીયા જેમ દેવ;
તેલ મર્દન અંગ મંજન, કરે છે સેવક સેવ.
ખાન પાન ભક્ષ ભોજન, નાનાવિધ પકવાન;
જાનને ઘણું માન દીધું, રીઝવ્યા ભગવાન.
ઘુઘરા ઘમકે ઢોલ ઢમકે, થાય છે સંગીત ગાન;
અપ્સરા નાચે ને રાય રાચે, જાચક પામે દાન
હાથા તોરણ બારણે, કેસર અંગ ઢોળાય;
ભાતભાતનાં સુગંધાદિક, અંગ લેપન થાય.
મંડપ શોભા મહા મનોહર, વિધવિધ પેરનાં કામ;
કહે કવિ ત્યાં શું વખાણું, દીઠે પહોંચે હામ.
કૃષ્ણશિવસભામધ્યબેઠા, જાદવ છપ્પન ક્રોડ;
અનિરુદ્ધઓખાબીરાજતાં, જાણે માલતી ચંપક છોડ.
શ્રીકૃષ્ણ જાદવ વદે વાણી; સાંભળો બાણરાય;
પેરામણી પ્રદ્યુમ્નને કરીને, જાન કરો વિદાય.
વિદાય આપો રાય અમને, થાય છે બહુ દિન;
બાણાસુર કહે વેગે કરીને, આજ્ઞા દેશું સ્વામિન.

ચરણરેણુ હું તમારો, મારો શો અધિકાર;
જે જોઈએ તે લખાવો, હું આપી કરે નમસ્કાર.

11. The marriage tie.

કડવું.

બ્રહ્માએ વાળી ગાંઠ, છબીલી દોરડો નવ છુટે;
તારો મહાદેવ બાપ તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે.
તારી પાર્વતી માત તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે;
તારો ગણપતિ ભ્રાત તેડાવ, છબીલી દોરડો નવ છુટે.
તારો બાણાસુર બાપ તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે;
તારી બાણમતી માત તેડાવ, છબીલી દોરડો નવ છુટે.
તારો કૌભાંડ કાકો તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે;
સગાં સર્વેને વેગે કહાવ, છબીલી દોરડો નવ છુટે.
હવે કન્યાની જાનરડી ગાય, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
ત્યાં તો આનંદ ઓચ્છવ થાય, છબીલા દોરડો નવ છુટે.
બ્રહ્માએ વાળી ગાંઠ, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
તારો શ્રીકૃષ્ણ વડવો તેડાવ, છબીલા દોરડો નવ છુટે.
તારો પ્રદ્યુમ્ન બાપ તેડાવ, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
તારો હળધર કાકો તેડાવ, છબીલા દોરડો નવ છુટે.
તારી રતિ માત તેડાવ, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
તારી ગોવાળમંડળીને કહાવ, છબીલા દોરડો નવ છુટે.

IV. From **ચંદ્રહાસ આખ્યાન** (A. D. 1671)

1. The birth and childhood of a prince.

ઢાળ.

સુધાર્મિક રાજા રાજ્ય કરે, પણ પેટ નહીં સંતાન;
પુત્રને અર્થે રાજાએ, આરાધ્યા પંચવદન.
મહાદેવ આવી ઉચ્ચર્યા, માગ માગ મહીપતિ વરદાન;
પછે શંકર પાસે સુધાર્મિકે, માગીઓ એક સંતાન.

સ્વામી મુજને કરી કરુણા, એક આપો પુત્ર સંતાન;
કરુણા કરો મહાદેવજી, એ જ માગુંછું વરદાન.
ત્યારે શિવ કહે તારા કર્મમાં, નથી સરજીત પુત્ર;
તું પુત્રનું સુખ દેખીશ નહિ, આગે ભાગશે ઘરસૂત્ર.
વળતી રાજા બોલ્યો જે મિથ્યા ન થાય હોનાર;
સ્વામી મુજને આપીએ, ઉઘડે વાંઝિયાં બાર.
ત્યારે શંભુ વળતા બોલિયા, જા હશે પુત્ર નિર્વાણ;
પણ આયુષ તારું નહીં રહે, એમ કહે પિનાકપાણ.
મહારાજા મંદીર આવિયો, શંભુ થયા રે કૃપાળ;
ધાબી નામે પ્રેમદા, તેણિએ પ્રસવ્યો બાળ.
સર્વેકો આનંદ પામ્યું, ઉઘડ્યું વાંઝિયાં બાર;
ખટ માસનો બાળક થયો, ભૂપતિ હર્ખ્યો અપાર.
ત્યાં એક દિવસ અસુર આવિયા, પાપી પડિયા ત્રૂટી;
મધ્યરાત્રે માર્યો મહીપતિ, ને નગ્ર લીધું લુટી.
પેલા બાળકને ધવરાવતિ, સુધાર્મિકની દાસી;
રાજપુત્ર ત્યાંથી સંતાડ્યો, ધાવ છૂટી ત્યાંથી નાસી.
રાત દિવસ તે હીંડે રામા, સુત સાંતી સોડામાંય;
કૌંતલ દેશ આવી ચઢી, ત્યાં કુંતલ નામે રાય.
ધૃષ્ટબુદ્ધિ નામે પ્રધાન વસમો, જેનો રાજ સેનમાં ભાર;
વિશ્વ જીતી વશ કર્યું, મન વિષે મહા અહંકાર.
તે ગામમાં દાસી ફરી, સુત સંગાતે નેટ;
દામણી થઇને ધંધો કરતી, દોહેલે ભરતી પેટ.
ખાંડવું દળવું અને ધોવું, કોનાં વાસીદાં કરતી;
કોનાં પાત્ર પખાળે એઠાં કાહડે, કોનાં પાણી ભરતી.
દિન દિન પુત્ર મોટો થયો, શેરિયે રમવા જાય;
લોક જાતાં જોવા રહે, એ કુંવર કેરી કાય.
શરીરે સુવર્ણ સરિખો, શોભતો અતિ રંગ;
દાસી તે ભસ્મે કરી ઢાંકે, કુંવર કેરૂં અંગ.
એક દિન દાસીએ શયન કીધું, પુત્રને રાખી પાસ;
એવે કોએક તેડવા આવ્યો, વેહેવારિયાનો દાસ.
ઊઠ ધાવ ઉતાવળું છે, વસ્ત્ર ધોયાનું કામ;
સ્વામી મારો તેડે તુજને, આપશે બહુ દામ.

મધ્યરાત્રિયે ચાલી માનુની, સૂતો મૂકી બાળ;
લોભે તે કાંઇ પ્રિછ્યું નહીં, આવ્યો તેનો કાળ.
માર્ગ માંહે ઉતાવળે જાતા, પડ્યો હતો મોટો નાગ;
પ્રેમદાએ પૃષ્ટ ઉપર, અંધારે મૂક્યો પાગ.
તત્ક્ષણે ઉછળી નાગ વળગ્યો, અંતર આણી રીસ;
ડંસી દાસી પડી પૃથ્વી, મુખે પાડી ચીસ.
કંઠે તે બાઝી કાચકી, ને મુખે પડિયો શોષ;
ધાવ ઢળી ધરણી વિષે, ત્યારે ધાઇ મળીયા બહુ લોક.
મરતી વેળા માનુની, મુખથી બોલી વાણ્ય;
મારા પુત્રને કો પાળજો, એમ કેહેતાં નીકળ્યા પ્રાણ્ય.

વલણ.

એમ કહેતાં ગયા પ્રાણ્ તેના, ભાગ્યની જે મંદ રે;
એ પુત્રની શી ગતિ થઈ, તે કહે ભટ્ટ પ્રેમાનંદ રે.

કડવું.

નારદજી એમ ઉચ્ચરે, સુણ પાર્થ બલવંત;
પછે એ પુત્રની શી ગત થઈ, તેને રાખ્યો શ્રીભગવંત.
વહાણું વાતે જાગ્યો બાળક, મુખે બોલતો વાણી;
આંખ્યો ચોળતો ને અન્ન માગતો, માતા મુઈ ન જાણી.
સુનું ભુવન જ્યારે પુત્રે દીઠું, નેત્ર ભરીને રોય;
આકુળવ્યાકુળ થાવા લાગ્યો, ઉત્તર ન આપે કોય.
સાંભળી આવી સર્વ શ્યામા, પાસેના પાડોશી;
કો બાળકને પહુઆ આપે, ઘણા વર્ષની ડોશી.
કો કુંવરને કેડે ચઢાવી, લાગી આસનાવાસના કરવા;
એ આવી જનેતા તારી, એ ગઈ છે પાણી ભરવા.
એણી પેરે તે સર્વે માનુનીએ, કુંવરને માંડ્યું વહાવું;
કોઇ પ્રેમદાએ દૂધ પાયું, કોઇએ આપ્યું ખાવું.
એમ રમતાં જમતાં તે કુંવરના, સુખે દિવસ જાતા;
બે સંવત્સર વહી ગયા, વિસરી ગઈ ત્યાં માતા.
હીંડતાં ચાલતાં કુંવર મનથી, લેતો હરિનું નામ;
એક દહાડે તેને વાટમાંહિથી, જડિયા શાલિગ્રામ.

તે હાથ ગ્રહિ હૈયાશું ચાંપ્યા, સ્નેહ અતિશે આણ્યો;
સહુ બાળક સાથે રમવા લાગ્યો, સખો સુંદર જાણ્યો.
એકવાર પુરોહિત ધૃષ્ટબુદ્ધે, જમાડયા મુનિ જન;
તે બાળક સૌ મળતો તેડયો, રાંક જાણી ને તન.
સર્વે ઋષિજીની પૂજા કરવા, ધૃષ્ટબુદ્ધિ તે આવ્યો;
પુષ્પ દક્ષિણા હાથ માંહે, તે થાળ ભરીને લાવ્યો.
પૂજા કરી પ્રધાન પરવર્યો, દક્ષિણા આપતો મુઠ્ઠીવાળી;
સૌ પંડિતની પંગત વિષેથી, તે બાળક મૂક્યો ટાળી.
એવે ગાલવ ઋષિ બોલ્યા, ભાળે પ્રાણી માત્ર;
કાં મહારાજ એને ટાળી મૂક્યો, હેતે પૂજો છે પાત્ર.
વિધિએ એમ લખ્યું છે, એસું તારે સગાઈ;
વિષયા પુત્રીને એ પરણશે, તારો થાશે જમાઈ.
એવાં ગાલવનાં વચન સુણીને, પ્રધાનને લાગી ઝાળ;
મુનિ માત્ર મારીને કાઢયા, પછાડી પૂજાની થાળ.
બીજા બ્રાહ્મણ દુઃખ પામ્યા, કહોજી અમારો વાંક;
દક્ષિણાનું જાન થયું, અમો કેમ જીવિયે રાંક.
ગાલવ કહે તમે શું જાણો છો, પુરોહિત છે પાપી;
એવું કહીને સર્વ મુનિઓને, ઘેરથી દક્ષિણા આપી.
નારદ કહે સાંભળ પાર્થ પછે, પાપીને પ્રગટયો કાળ;
મારી પુત્રીને અમર ઇચ્છે, તે કેમ પરણે ભિક્ષુક બાળ.
એક ઠામ બેસી વિચાર્યું, ચાંડાળ તેડાવ્યા ઘેર;
સાધુ સુતને મારવાને, આરંભી ત્યાં પેર.

2. The loss of the unlucky sixth toe.

ઢાળ

તેને પ્રગટ હવા અંતર્યામી, આવી બેઠા શ્રીભગવાન;
દુષ્ટ ભાવ ગયો અધર્મીનો, ઉપન્યું અંતર જ્ઞાન.
સ્વામા સુત સ્વજન મનોહર, આપણ તે ઉપર હિત કરીએ;
બાળક તો સર્વેનો સરખો, નામાથાને શે હણિએ.
એક કહે સાધુને મારીએ, પાપીને પમાડિએ હર્ખ;
એ કર્મ કીધે સાધુ પ્રાણ લીધે, પડિયે કુંભીપાક નર્ક.

બીજો કહે છે મૂકો એને, શું દુષ્ટ મળતા દુષ્ટ થઇએ;
એ પુરોહિત પડશે નર્કમાં, વિષ્ણુ ભક્તને જીવતદાન દઇયે.
ત્રીજો કહે મારવાની વાતે, અંગ તપે છે મારૂં;
એ સાધુ સામું જુએ તેને, હું આગળથી સંધારૂં.
ચોથો ચતુર થઇને બોલ્યો, સાંભળો એક ઉપાય;
એ સુત ન મરે ને અર્થ સરે, દુષ્ટ મન નવ દુભાય.
એંધાણ આપિયે અધર્મિને, એનું અંગ તમો કાંઈ કાપો;
અભડાયે નહિ મારે વેગળા રહીને, પાળીએ હાથ આપો.
એવું કહીને કુંવરને, છુરિકા કરમાં આપી;
જોતાં માંહે જગણા પગની, છઠ્ઠી અંગુલી કાપી.
જ્યાં લગણ વધતી હતી, આંગળી પગ મોઝાર;
ત્યાં લગણ બાળકને નોહોતો, રાજ્યતણો અધિકાર.
ચાંડાલ ચારે વિસ્મે થયા, સુત સામું જોઈ;
પીડા ન પામે અંતર વિષે, પાગે વહેવા લાગ્યું લોહી.
પછે અંત્યજ ઉઠીને ચાલ્યા, કહેતા ગયા એક વચન;
નગ્ર ભણી ન આવીશ સાધુ, જાજે બીજે વન.

3. The origin of the name Chandra-hīs.

કડવું.

નારદ કહે સાંભળ અર્જુન, પાસે બેઠા છે જગજીવન;
ત્યાં બાળક એકલો કરે વિલાપ, અંતર્ગત અતિ પામે તાપ.
રામ કૃષ્ણ વાણી ઉચરે, રુદન કરે જળ નયણે ભરે;
એવે વન વિષે આવી ચમરી ગાય, પુંછે કરીને નાખે વાય.
આવ્યા સુડા વનના કીર, ચાંચે ભરીને લાવ્યા નીર;
પંખી જાત સરવે ટોળે થયાં, પાંખે છાયા કરીને રહ્યાં,
એવે મૃગ આવી એક ઉભો રહ્યો, સુતને દેખી વિસ્મે થયો;
મૃગ સ્વામીભાવ મન આણિયો, ચંદ્રમા પડિયો જાણિયો.
એવી આશંકા મૃગે મન ધરી, ચાટયું રુધિર જીભે કરી;
ત્યાં આવ્યો કોંતલ દેશનો રાય, કુલિંદ નામ તેનું કહેવાય.
નવનિધ અષ્ટમાસિદ્ધ ઘરસૂત્ર, પેટ ન મળે એકે પૂત્ર;
તે રાજા મૃગયા નીકળ્યો, મહાવનમાં એક મૃગલો મળ્યો.

સારંગપર શર કર્યો સંધાણ, મૃગે જાણ્યું મુઓ નિર્વાણ;
મૃગ ભય પામી નાશી ગયો, પછે કુલિંદ કુરંગ કેડે થયો.
આગળ જાતાં મૃગ થયો અંતર્ધ્યાન, ઉભો રાજા ને થયો મધ્યાન;
ભૂલ્યો ભૂપતિ નગ્રની વાટ, એટલે થયો મનમાં ઉચ્ચાટ.
એક વૃક્ષ તળે ઉભો ભૂપાળ, એવે રોતો સાંભળ્યો બાળ;
રામ કૃષ્ણ કહી કરે રુદન, સાંભળી રાજાએ વિમાસ્યું મન.
જોવા અર્થે અશ્વથી ઉતર્યો, કુંવર ભણી કુલિંદ પરવર્યો;
રાજા આવતો દીઠો જેટલે, પશુ પક્ષી નાહાં તેટલે;
અભ્રમાંથી ચંદ્ર દીસે જેમ, પક્ષી પરા થયે કુંવર શોભે તેમ;
વાસવ વિરંચીનો અવતાર, એ નો હોયે માનુષતણો કુમાર.
તત્ક્ષણ્ રાય તજી આવીયો, પ્રેમે પુત્રને બોલાવીયો;
કહે કુંવર તું કોણ છે જાત, કોણ પિતા કોણ તારી માત.
મહારાજાનાં સુણી વચન, વળતું બોલ્યો સાધુ જન;
માતા પિતા મારે નથી કોય, આધાર એક અચ્યુતનો હોય..
એવું સાંભળી હરખ્યો ભૂપાળ, મુને કેશવજી થયા કૃપાળ;
પરમેશ્વરે મુને આપ્યો કુમાર, ઉઘડ્યાં મારાં વાંઝિયાં બાર.
પછે સુતની કીધી આશ્વાસન, તેડી દીધું આલિંગન;
પ્રેમશું પુત્રને હદે ધર્યો, પેહેરાવી વસ્ત્ર ને સાસતો કર્યો.
રાય અશ્વે થયો અસ્વાર, નરપતિ સાથે ગયો નગ્ર મોઝાર;
પાળા સેવક ધાયા પુર ભણી, રાણીને કહેવા વધામણી.
રાણીને જઇ નામ્યું શિશ, તમને તુષ્ટમાન થયા જગદીશ;
પાંચ વર્ષનો હરિએ આપ્યો બાળ, એ લઈ આવે છે ભૂપાળ.

વલણ.

ભૂપાળબાળકને લાવે માતા, હરખ્યું રાણીનું મન રે;
કરજોડી કહે ભટ્ટ પ્રેમાનંદ, સામી આવી સ્ત્રીજન રે;

કડવું

ઋષિ નારદ બોલ્યા વાણીજી, તું સાંભળ ગાંડિવપાણીજી;
સુતનો સમાચાર જાણીજી, પ્રેમે સંચરિ સામિ રાણીજી.

ઢાળ.

શામા ચાલી સુતને જોવા, સામગ્રી લીધી ઘણી;
સાથે તેડી સર્વ સ્યામા, સાહેલિયો પોતાતણી.

સાંભળ્યું મેં સ્વપ્ન સરખું, પુત્ર લાવે છે નિજ પતિ;
મનમાંહે મહાલી સામી ચાલી, મળવાને મેધાવતિ.
વેહેવારિયા સર્વે સંચર્યા, વહેલ સુંદર જોતરી
નગ્રની નારી નિસરી બાહરી, થાળ મોતિયે મદ ભરી.
પાળે પાગે અતિ અનુરાગે, માતા તે મળવા આવી;
અતિ પ્રેમ કીધો હૃદયાસું લીધો, મોતીડે સુતને વધાવી.
શુભ લગ્ને શુભ નક્ષત્રે, શુભ તિથિ રવિવાર;
ઘેર આવ્યો ગાજતે વાજતે, કુલિંદનો કુમાર.
કુળ કર્મ કીધું દાન દીધું, ગીત ગાયે સર્વ સુંદરી;
મહારાજાયે જોશી તેડાવ્યા, લખવા પુત્રની જન્મોતરી.
જન્મોતરી લખી બોલ્યા રખિ, મહા મહિમા બાળક તણો;
ભૂમંડળમાં ભૂપતિ ભાગ્યવંત, થાશે કુંવર અતિ ઘણો.
એનું વદન ચારુ સોમ સરખું, જાણે સોળ કળા પ્રકાશ;
હસી રહ્યું માટે નામ એનું, ધર્યું છે ચંદ્રહાસ.

4. A nice letter of introduction.

કડવું.

અગોપ વાત મારા મનતણી, તે મદન પુત્રથી થાય;
પત્ર લખીને મોકલું પણ, કોય એવો નથી જે જાય.
વાટમાં વાંચે નહિ એવો, સાધુ તમારો તન;
પત્ર લખીને મોકલો પુત્રને, મળવા ઇચ્છે છે મદન.
એવું સાંભળીને મહારાજાએ, સમીપ તેડાવ્યો ચંદ્રહાસ;
પિતા કહે રે પુત્ર લેઈ પધારો, મદન મિત્રની પાસ.
કુંવર કહે રે મુને મોકલો છો, વણ વિચારે ભૂપ;
તાત તમારૂં કહ્યું કરવું મારે, જો નાખો અંધારે કૂપ.
એવે પત્ર લખ્યું પાપીએ, કૌંતલપુર નિજ ગામ;
સકળ ગુણ શિરોમણી, સુત મદન એવું નામ.
અહીં ચંદ્રહાસ મોકલ્યો છે, માન ઘણેરૂં દેજો;
અમો તમારા કિંકર છું, એમ કાલા યને કહેજો.
રૂપ ના જોશો રંગ ના જોશો, ન પૂછશો ઘરસૂત્ર;
મુહૂર્ત માત્રમાં વિષ દેજો, ઘણું શું લખિયે પુત્ર.

કપટે લખિયું કુકૃ દુષ્ટે, પછે પત્ર વીંટયું પાપિયે;
કહે નારદ બોલાવ્યો સાધુ, કાગળ કરમાં આપિયે.

5. The removal of a curse.

કડવું.

સૂકાં કાષ્ઠ લીલાં થયાં રે, સાધુ તણે દર્શન;
સેવક ચાર ઉઠીને ચાલ્યા, જોવા અશોક વન. સૂકાં.
નારદ કહે સાંભળ રે પારથ, વાડી તણો વિસ્તાર;
ગુલ્મ લતા લલિત અતિ વાંકી, સૌગંધિક અપરંપાર. સૂકાં.
ભાત ભાતના વડ ને પીપળા, વનસ્પતિ ભાર અઢાર;
અવલોકનમાં અતિ ઉત્તમ, શોભાતણો નહિ પાર. સૂકાં.
વેલ વાલો ને વલસડો વારુ, વાયુ સુગંધિક વાય;
સાગ સીસમ સમડા સાદડિયા, સરગવાતણી શોભાય. સૂકાં.
શ્રીફળ ફોફળ કેવડી રે, છાહી રહી કેળ ને કોરંગી;
બીલિ બદરી મલિયાગર મરચી, લીંમડો ને લવીંગી. સૂકાં.
જાઈ જુઈ મોગરા ને માલતિ, ચંદન ચંપાના છોડ;
પુષ્પ ભારે વનસ્પતિ તે, સર્વ રહી છે વંક મરોડ. સૂકાં.
વાપી કૂપ ને પાવટ કુંડ ત્યાં, તળાવ ભરિયાં તોય;
ચાતક હંસ ને મોર કોકિલા, શબ્દ કરંતાં હોય. સૂકાં.
ત્યાં જુએ સેવક સાધુના, ત્યાં અટકે ચંત;
શોભા સુંદર વન તણી, જાણે રત ફુલી વસંત. સૂકાં.
એવાં દેવ ઋષિનાં વચન સુણીને, અર્જુનને સંદેહ પડિયો;
કયમ લીલાંનું સુકું થયું, એમ સવ્યસાચી ઉચરિયો. સૂકાં.
નારદ કહે સાંભળ રે અર્જુન, થયો પૂર્વ સમાચાર;
તે વાડીમાં ભમતા આવ્યા, દુર્વાસા એક વાર. સૂકાં.
ત્યાં છાયા દીઠી શિતળ વૃક્ષની, મુનિ બેઠા આસન વાળી;
એવે સમે મંદીરથી આવ્યો, વાડીતણો જે માળી. સૂકાં.
માળી મુનિ ભણી ધાયો, ચોર બેઠો જાણી;
પ્રહાર એક મુષ્ટીનો કીધો, જટા કર ગ્રહી તાણી. સૂકાં.
ક્રોધ કરીને દુર્વાસાએ, જોયું નેત્ર ઉઘાડી;
અગ્નિ જ્વાલા ઉઠી તેથી, ભસ્મ કીધી સર્વ વાડી. સૂકાં.

ચંદ્રહાસ આખ્યાન.

ઉઠયા ઋષિ થઇને દુઃખી, અન્ય સ્થાનક સંચરવા;
માળી મુનિને પાયે લાગ્યો, કાલાવાલા કરવા. સૂકાં.
માળી કહે મેં નવ ઓળખ્યા, ઈશ્વર હવે કરુણા કીજે;
અપરાધ મૂકી અત્રિનંદન, શાપ અનુગ્રહ દીજે. સૂકાં.
દુર્વાસા બોલ્યા તવ વાણી, આનંદ અંતર પામી;
એ વન લીલું થાશે જ્યારે, આવશે વિષયાનો સ્વામી. સૂકાં.
નારદ કહે સાંભળ અર્જુન, એ સાધુતણું કારણ;
ચંદ્રહાસ દર્શને લીલી થઇ વાડી, જેને વહાલા અશરણશરણ. સૂકાં.

વલણ.

વહાલા અશરણશરણ તો, સાધુ ભોળપણે ફરે રે;
જ્યાં શાલિગ્રામ કંઠ સાથે, ત્યાં અવળાનું સવળું કરે રે.

6 A little letter left out has to be supplied.

કડવું

વિષયાએ વિમાસી જોયું, એ પુરૂષને હું નર્ખું;
અન્ય પશુ પક્ષી ને માનવ, નથી કોય ત્યાં સરસ્યું.
રખે ચતુર તુરી કહેતો સ્વામી, જાગશે તો શું થાશે;
નિદ્રાવશથી કેમ ઉઠાડું, પછે શું કહેવાશે.
હે અશ્વ તું અતિ અનુપમ, તારૂં રૂડું વાન;
માગી રે લેઉં છું હું માનિની, રખે કરતો સ્વામીને જાણ.
તારે રત્ન જડીત મુખ મોરડો, ઉદયાચળ ઉગ્યો ભાણ;
પેંગડાં તારાં પરમ મનોહર, રત્ન જડીત પલાણ.
એવું કહેતી ચાલી ચતુરા, ચંચળ નયણે જોય;
રખે સખિ સહિયર આપણી, છુપી રહીને જોય.
નેપૂર ઝાંઝર અણવટ વિંછિયા, સોનીએ આભ્રણ ઘડિયાં;
પ્રથમ વાજતાં રૂડાં લાગતાં, આજ શત્રુ થઇ નિવડિયાં,
એવું કહી મન દઢ કરી ચાલી, ઝાંઝર ઊંચા ચઢાવી;
મર્મે ભરતી ડગ જેમ જળમાં બગ, એમ શ્યામા સમીપે આવી.
ચંદ્રહાસની પાસે અતિ ઉલ્લાસે, હરિવદની હરખે બેઠી;
મજ શ્વાસ લાગે સાધુ જાગે, ચિંતા તે ચિત્તમાં પેઠી.

રખે કો દેખે સહિયર મૂજ પેખે, એમ દ્રષ્ટ રાખતી આડી;
પછે પિછોડી પરી કરીને, જોયું વદન ઉઘાડી.
નખ શિખા લગી ચંદ્રહાસને રે, જોતી નયણે નરખી;
હરિભક્તને દેખી હરિવદની, હૈડામાં ઘણું હરખી.
આકાશે અભ્ર અળગું થાયે, ચંદ્રબિંબ દીસે જેવું;
ત્યમ પિછોડી પરી કીધે મુખ, કુલીંદ કુંવરનું તેવું.
સુવદન અંબુજ ઉપર ભ્રુકુટી, ભ્રમર કરે ગુંજાર;
શકે શશિબિંબ પુંઠે તારા, એવો શોભે છે મોતીહાર.
શુક ચંચા અતિ ઉત્તમ, જાણે અધર બિંબ અલંકૃત;
શશિ સવિતા શ્રવણે કુંડળ, દાડમ કળીશાં દંત.
કપોત કંઠ કર કુંજરના સરખા, હથેલી અંબુજ વરણ;
બાંયે બાજુબંધ બેરખા, મુદ્રિકા આદે આભરણ.
વિશાળ હદે ને હાર હેમનો, કટિ કેસરિના સરખી;
દેખી રૂપ રંગ તેજ તારુણી, જાણે નાખી પ્રેમની ભુરકી.
ધન્ય માત તાત એનાં દીસે છે, કોણે કીધાં હશે પુણ્ય;
હીમે હાડ ગાળ્યાં સુખ ટાળ્યાં, તો એહેવો હશે તન.
જપ તપ વ્રત દેહ દમન, એવી તારુણી ઘર નાર;
તે નારીનું પરમ ભાગ્ય જેને, આવો હશે ભરથાર.
મેં પાપણિયે પુણ્ય ન કીધું, તો ક્યાંથો આવો સ્વામી;
એમ દુઃખ ધરતી આંસુ ભરતી, વિષયા શોકને પામી.
એવે એક કભાયની કસે, કાગળ બંધન દીઠો;
જોવા કારણ યૌવનાએ, તતક્ષણ છોડી લીધો.
સરનામું અક્ષર તાતના દેખી, બાળા મહા સુખ પામી;
શકે પત્ર લખી મોકલ્યો, પિતાજીએ મુજ સ્વામી.
સ્વસ્તિશ્રી કૌંતલપૂર સ્થાને, મદન કુંવર બળવંત;
અહીં ચંદ્રહાસને મોકલ્યો છે, તે પત્ર લેજો ગુણવંત.
રૂપ ન જોશો રંગ ન જોશો, ન પૂછશો ઘરસુત્ર;
મુહૂર્ત ઘટિ કોને ન પૂછશો, એને **વિષ** દેજોની પુત્ર.
વાંચી પત્ર ને વિષયા બોલી, ત્રાહે ત્રાહે ત્રિભુવન નાથ;
વિષયાને સાટે વિષ લખાયું, શું કાપ્યા જોઇએ હાથ.
પત્ર લેવું તો પાછો ફરી જાય, પરણ્યા વિના વિઘ્ન થાય;
અક્ષર એક વધારૂં એ માંહે, **વિષ**ની કરૂં **વિષયાય**.

એક નેત્રનું કાજળ કાઢ્યું, બીજા નેત્રનું નીર;
તરણાવતે લખ્યું તારુણીએ, ધરી હૃદયા મધ્યે ધીર.
નારદ કહે સાંભળ રે અર્જુન, કર્તા હર્તા અવિનાશ;
વિષ ફેડી **વિષયા** કરી, એમ ઉગાર્યો ચંદ્રહાસ.
પત્ર ફરી બાંધ્યું પ્રેમદાએ, જળ ભરતી તે નેણ;
ઉઠી અબળા ચાલી ત્યાંથી, મૂખે કહેતી વેણ.
ઘેર જઇને વાટ જોઉં છું, ઉતાવળા તમો આવો;
મદન ભાઇને મળજો સ્વામી, પત્ર લખ્યું તે લાવો.

7. A Brāhmana's word.

કડવું.

અલ્યા એમ શું બોલે ત્રાડે, બ્રાહ્મણનું ખોટું કોણ પાડે;
મિથ્યા થાય રામનું બાણ, પણ વિપ્ર વચન ન અપ્રમાણ.
કદાપિ પડે આકાશના તારા, તોયે બ્રાહ્મણ ન હોય ખોટારા;
રવિ ચંદ્ર મંડળ ધ્રુવ ચળે, પણ ઋષિનાં કહ્યાં નવ ટળે.
ડગે શેષ નાગ ને મેર, તોયે ન પડે કહ્યામાં ફેર;
સાત સાગર મર્યાદા મૂકે, પણ વિપ્ર વચન નવ ચૂકે.
જો એક થાયે ચૌદ લોક, બ્રાહ્મણ બોલે તે ન હોયે ફોક;
વિપ્રથી વાજ આવ્યો વિધાતા, મઘવા મહાદેવ વિષ્ણુની માતા.

V. From **અભિમન્યુ આખ્યાન.** (A. D. 1671.)

1. Ayadānava's son Ahilochana resolves to avenge his father's death.

કડવું

સંજય બોલ્યા વાણી રે, એક અયદાનવની રાણી રે;
નવ જાણી દેવે જાતિ પિયર વિખે રે.
તે કરતી અશ્રુપાત રે, દેખી રોયાં માત ને તાત રે;
સર્વે વાત માંડીને કહી છે મૂખે રે.

તેના પિતા પુંડરીકે વહાલે રે, રાખી કુંવરી આપત કાળે રે:
એક બાળક પુરે માસે પ્રસવ હુવો રે.
તે જણતામાં કુંવર રોયો રે, જાણે પ્રલેકાળ શું હુવો રે;
આવી જોયો સર્વે નાગેણે દીકરો રે.
વદવાનું મન હર્યું રે, જાત કર્મ કુંવરનું કર્યું રે;
ધર્યું રે અહિલોચન નામ જ જાણજો રે.
કુંવર દિન દિન મોટો થાય રે, મોશાળ સાથમાં રમવા જાય રે;
રમવા ગયો નાગના બાળમાં રે.
માંહો માંહે બાળક બહુ વઢિયા રે, અહિલોચન પર તુટી પડિયા રે:
કંઈ ચઢિયા રે વાંસાપર ઉભા રહ્યા રે.
અહિલોચન મહાબળિયો રે, તે આકાશ લગી ઉછળિયો રે;
વળિયો રે પાછો સર્પ કંઠે ગ્રહ્યા રે.
બાળક પાડે બરકા રે, અહિલોચન આપણે સરખા રે;
જેમ વરસાદ વરશે એમ આસુંડાં ભરે રે.
ત્યારે સરપ સૌ ક્રોધાયા રે, અહિલોચનના કર સાહ્યા રે;
કેહે ભાઈ તું કોના નગ્રમાં ઉછરે રે.
કોણ જાણે તારો બાપ રે, કોણે જણ્યો ને કોને સંતાપ રે;
એમ સર્પે મેહેણું દીધું અતિ ઘણું રે.
થયો ઓશિયાળો અહિલોચન રે, હૈડે લાગ્યો હુતાશન રે;
સુણો ધૃતરાષ્ટ્ર તન કાપ્યું પોતાતણું રે.

વલણ.

પોતાતણું તન કાપ્યું તે, આવ્યો જ્યાં છે માત રે;
દીન દીઠો દીકરો, પછે પૂછે જનુની વાત રે.

કડવું.

પુત્ર કાંઈ દીઠો અતિશે રોતોજી, હૃદયા ફાટે રે આંસુ લોહતોજી;
અરે અહિલોચન રે મારા બાળાજી, કોણે કષ્ટ દીધું રે કુંવરજી કાળાજી.

ઢાળ.

કાળા ક્હેની કષ્ટ મુજને, કોણે પીડ્યો તુંય;
આંખડિ ભરે આંસું ખરે છે, અનમનો છે શુંય?

પુત્ર વળતું બોલિયો, તમો માતાજી અવિધારો;
સર્પે સર્વે મેહેણું દીધું, મને કહ્યો નઠારો.
કોણ સ્થાનક આપણું, ને કોણ મારો બાપ;
ઉદર ભરવા ક્યાં રહ્યાં કાં, જે મેહેણું દે છે સાપ.
વચન સાંભળી કુંવર કેરાં, ગળગળી થઈ નાર;
સુખ સાંભર્યું સ્વામિતણું પછે, નેણે ભરતી વાર.
પુત્ર મુજને શું પૂછ્યું એ, કહ્યું કઈ પેરે જાય;
પેટ ભરો પરવશ થકી જે, લખ્યું છેદન ન થાય.
બાપ તારો મહા બળિયો, અઘદાનવ એનું નામ;
તેણે ચૌદ લોક જીતિ વશ કર્યાં, પણ કૃષ્ણે ફેડ્યો ઠામ.
એવું સાંભળીને સુત બોલ્યો, મેં આજ જાણી પેર;
શ્રીકૃષ્ણના કટકા કરૂં, પછે વસું બાપને ઘેર.
જનુની કહે જુગદીશ મોટો, તું ન હોય તેહની જોડ;
તું જાતે એકલો, હરીને જાદવ છપ્પન કોડ.
તાત તાહરો જીતતો, તે મહાદેવનું વરદાન;
તુંને કો ઓળખે નહીં, બેસી રહે સ્વસ્થાન.
વળતું અહિલોચન ઓચરે, જઈ ઇશ્વરને આરાધું;
અમર થઇને સંઘારૂં હું, જાદવનું કુળ બાધું.
એવું કહીને ઉત્પત્યો, માતા મૂકી મામા પાસ;
વાર્યું કોઈનું કીધું નહીં, તે પરવર્યો કૈલાસ.
નવે દ્વાર ઇંધન કીધાં, બાંધ્યો શ્વાસોચ્છ્વાસ;
જમણે પગને અંગુઠે, ઉભો રહ્યો ખટ માસ.
પછે પંચવદન પધાર્યા, હવા અતિ તુષ્ટમાન;
માગ માગ રે બાળક, આજ ઇચ્છિત માગ વરદાન.
અહિલોચન આવી નમ્યો, સદાશિવને ચર્ણ;
વરદાન આપો એટલું, હુંથી કૃષ્ણ પામે મર્ણ.
મહાદેવે મન વિચારિયું જે, મરે નહીં જુગદીશ;
પછે વિચારીને વજ્રપંજર, આપતા હવા ત્યાં ઇશ.
જે કો પેસશે પંજરમાં, કહે પીનાકપાણ;
તાળું દેતાં તેના તે, સદ્ય જાયે પ્રાણ.
ઇશ્વિર કહે ઓ અહિલોચન, જો હોય તુજમાં આય;
ઝાલી મરડી કૃષ્ણને, ઘાલજે પેટીમાંય.

પીપીલીકા પેસી નવ શકે, સંચરે નહીં પવન;
એવી પેટી આપીને, પછે વળ્યા પંચ વદન.
એવું કહીને અવિનાશી, હવા તે અંતર્ધ્યાન;
પુત્રે પેટી લીધી મસ્તક, આવ્યો તે સ્વસ્થાન.

વલણ

નીજ સ્થાનક માતાતણું, પાતાળમાં મોસાળ રે;
પેટી મૂકી માતા આગળ, પછે પાગે લાગ્યો બાળ રે.

2. Ahilochana overreached by Krishna.

કડવું.

સંજય કહે સાંભળની રાય, દેવકી નંદનનો મહિમાય;
મારવા દાનવ કેરો ભૂપ, ભગવાને ધર્યું બ્રાહ્મણ રૂપ.
શત્રુ હણવા સારવા કાર્ય, શ્રીકૃષ્ણ થયા શુક્રાચાર્ય;
વૃદ્ધ વેશ કર ગ્રહી લાકડી, વાગે ઠેસ પડે આખડી.
જલજલાં નેત્ર જુવે અરૂંપરૂં, માંથે બાંધ્યું ફાટું ચીથરૂં;
થરથર દેહડી ધ્રુજે જદુરાય, કાયામાં પ્રગટયો કંપ વાય.
મુખ નાસિકાયે લાળો ચૂવે, કર કપાળે દઈ આડું જૂવે;
પેટે વળી છે કરચલી, દીનબંધુ દુબળા જાણે પેપલી.
ઉધરસનો ઠાંસો ને ચઢે શ્વાસ, ખઈ રોગિયા થયા અવિનાશ;
ખોં ખોં ખોં ખુંખારો કરે, ભોમ પડે ને પગ લડથડે.
નીસરી ખુંધ કટી બેવડ વળી, પગે વાયુ ને માથે પળી;
ખોડાંગતો ચાલે કાનુવો, વાંકું ઘુંટણુ પગે જાનુવો.
વળગે જીભ બોલતાં આવે થળ, ઓઢ્યો કામળો પહેર્યું વનફૂળ;
એવે રૂપે પરમેશ્વર પળ્યા, અહિલોચનને સામા મળ્યા.
આંખ ઉપર દઇ આડા હાથ, દાનવ પ્રત્યે બોલ્યો દીનોનાથ;
અલ્યા ભાર ઉચલી હીંડે શું પાપ, પેટીમાં છે કાલ કે સાપ.
સન્ત્યાં ટોપ કવચ હથિયાર, દીસે ભાગ્યવાન કાં ઉચલે ભાર;
ભર્યા માણેક કે રત્ન ઝવેર, કોને આપવા ચાલ્યો ઘેર.
તું જાતો રખે દ્વારિકા ભણી, કૃષ્ણ લેશે પેટી તુજતણી;
તે પાપી હૃદે દયા નથી, મારગુ ને મારે તે સર્વથી.

જેણે મામાના લીધા પ્રાણ, માર્યો અયદાનવ મુજ જજમાન;
તેને માગતો કીધો મને ભીખ, નથી દુષ્ટને કો દેતું શીખ.

વલણ.

શીખ દેનારો કો નથી, એમ કહીને રોયા શ્રીભગવાન રે;
મુને સાલે છે પેટ વિષે, માર્યો અયદાનવ જજમાન રે.

કડવું.

વાયક સાંભળી અહિલોચન તે, અંતર પામ્યો આનંદ રે;
પૂછવાને પાસે ગયો પ્રેમે, ન ઓળખ્યા ગોવિંદ. માયા મોટીજી.
પરમેશ્વરસું પ્રીત માંડી, મોહને મૂળથી ખોટી રે;
ન સમજ્યો દાનવ અલ્પમતિ રે, હરીની માયા મોટી; માયા.
કહો ઋષિજી તમો કયાંથી આવ્યા, કોણ તમારૂં ગામ રે;
મહારા પિતાને તમે શું સંભારો, કોણ વસ્યાનો ઠામ; માયા.
તમો તે મને શું જાણો છો, હું અયદાનવનો તન રે;
એવું જાણી હરખ્યા હરજી, ધાઇ દીધું આલિંગન; માયા.
હાથે ઝાલી હડપચીને, બોલ્યા શ્રી ભગવાન રે;
ભાઈ સાચો અયદાનવનો દીકરો, હું ગુરુ તું જજમાન; માયા.
જેમ ગયાં નેત્ર આવે અંધને, આપે વંધ્યા રૂડો તન રે;
તેવું સુખ મારે થયું, આ સાચું કે સ્વપન; માયા.
તું સરખો ભડ મોટો ભાઇ, બેઠી કેમ રહ્યો ઘેર રે;
પાપી કૃષ્ણને ન માર્યો તેં, ન વાળ્યું બાપનું વેર; માયા.
પૂર્વે તારે પિતાએ જીત્યા, જીત્યા સુર પરિવાર રે;
સજીવન વિદ્યા મુજ પાસે, મારે હાથે રાજનો ભાર; માયા.
શુક્રાચાર્ય તે નામજ મહારૂં, હુંથી કાળ પામતો બીહીક રે;
જીર્ણ થયો જજમાન જ મરતાં, આજ ઘેર ઘેર માગું ભીખ; માયા.
કો જનુનીએ નથી જણ્યો, જે પેલા કૃષ્ણીયાને પછાડે રે;
દાઝ ઓલવી અયદાનવની, મુને આનંદ પમાડે રે; માયા.
કહે કુંવર તું કેમ અવતર્યો, મુને હરિએ હાથે સાહ્યો રે;
વજ્રપિંજર કયાંથી પામ્યો, આણે મારગ કયમ આવ્યો. માયા.
એક વૃક્ષની છાયા હેઠળ, બેઠા બંને એકાંત રે;
અહિલોચને વાત માંડી કહી, આવ્યો ન જાણ્યો અંત. માયા.

વાહાલો ગુરુ જાણીને બાળક, કરજોડી ઓચરિયો રે;
હું પાતાળમાં પ્રસવ્યો, માતાએ મોસાળમાં ઉછરિયો. માયા.
પછે ઇશ્વર આરાધીને પિંજર પામ્યો, એથી કારજ સરશે રે;
કૃષ્ણને ઘાલીશ આ પિંજરામાં, અકળાઇ આફણીએ મરશે. માયા.
એવું સાંભળી હરખ્યા હરજી, એ કામ કઈ પેરે થાશે રે;
પેટી દ્વાર સંકીર્ણ દીસે છે, કાળો તે કેમ સમાશે. માયા.
એવું કાચું નવ કામ કીજે, જ્ઞાન ચક્ષુયે નિરખોરે;
પેસી જૂવો પરમાણું પેટીનું, કૃષ્ણ છે તુજ સરખો. માયા.
પાસે મૂકયા બદલાયા જાઓ, જુજવા નવ ઓળખાઓજી;
માટે પેટીમાં પેસી નિકળો, પછે તે ભણી જાઓ. માયા.

વલણ.

જાઓ પછે પેટીમાં પેસી, એમ બોલ્યા શ્રી ગોવંદ રે;
અહિલોચન પછે શું કરે, તે કહે ભટ પ્રેમાનંદ રે.

કડવું.

સંજય ભણે સાંભળ તું રાયે, પ્રપંચ પ્રભુનો નવ પ્રીછાયે;
મોહને નાંખ્યો માયાનો ફંદો, તેથી અહિલોચન અતુલિત આનંદો.
ધન્ય ધન્ય ગુરુજી મારા ચતુર સુજાણ, હું પેસી જોઉં પેટીનું પ્રમાણ;
મહારૂં શરીર જો માંય હરે ફરે, તો જાણીએ જે જદુપતિ મરે.
પછે રાજ્ય હું સુખે કરૂં, ભાર સઘળો તમ મસ્તક ધરૂં;
ગુરુજી કહે રે હો ગુણવંત, હવે મારૂં માન્યું ચંત.
શત્રુ કૃષ્ણ સર્વથા મુઓ, પુત્ર પ્રમાણું પેટીમાં પેસી જુવો;
બળિયા બે વસુદેવના તન, તેહને તું વિના કોણ કરે નિધન.
એકના પેટીમાં રહેશે પ્રાણ, બીજાને તું હણજે બાણ;
મૂકયો ટોપ કવચ ને અસ્ત્ર, કાછડો વાળ્યો એકે વસ્ત્ર.
શત્રુએ સ્યામનો મર્મ ન લહ્યો, અહિલોચન તત્પર થયો;
પંજર ઉઘાડયું હાથે કરી, ત્યારે શિખામણ માની સાંભરી.
મારી માએ વાયક કહ્યાં અનૂપ, જે જદુપતિ ધરશે જુજવાં રૂપ;
એ શુક્રાચાર્ય સાચો ગુરુ નથી, કપટી કૃષ્ણ આવ્યો સર્વથી.
ઉતાવળો થઇ પ્રવેશ જ કરૂં, એ દે તાળું તો નિશ્ચે મરૂં;
એવો ભય હૃદયામાં ધર્યો, પેટીમાંથી પાછો નિસર્યો.

હો ગુરુ તમારી કારમી પ્રીત, પેસતામાં ન માને મારૂં ચિત;
મોહ રાખી નવ કીજે વાત, ન હોય વિપ્ર વેરી સાક્ષાત.
અહિલોચનનાં વાયક સાંભળી, પછે પડચા કૃષ્ણ ને મૂર્ચ્છા વળી;
જાગ્યા જદુપતિ કરે આંસુપાત, નૈણે નીર જાણે વરસાદ.
નીસાસો મૂક્યો શ્રી ગોપાળ, હું અભાગ્યો ફુટયું કપાળ;
ભાઈ કર્મ કરે તે કો નવ કરે, વહાલા કહીએ તે વેરી થઇ ફરે.
એમ આક્રંદ કરતા દીઠા હરિ, તવ અહિલોચને વાણી ઓચરી;
હવે વહાલ જાણ્યું તમતણું, હું માટે તમો રોયા ઘણું.
કેડ લગી પેઠો પેટી માંહે તંન, વળી સાંભર્યું જનુનીનું વચંન;
રખે માયા કરી કૃષ્ણીઓ રડે, એનો ભેદ બ્રહ્માને નવ જડે.
વળતો નિસર્યો બહાર અહિલોચન, હો મુનિ મારૂં નવ માન્યું મન;
મુનિ કહે મુને કૃષ્ણનું પાપ, જે દુષ્ટે માર્યો તુજ બાપ.
માની બહેન માર્યાની હત્યાય, જો ન હોઉં બ્રાહ્મણ કેરી કાય;
મામો માર્યાનો અધર્મ, ન હોઉં ગુરુ તો તે લાગે કર્મ.
કરી પરસરામે નક્ષત્રી એકવીશ વાર, જુઠું બોલું તો તે મુજને ભાર;
હવે તુંને નહિ આવે વિશ્વાસ, તો હું કરૂં છઉં કંઠપાશ.
એવું કહીને રોયા પરિબ્રહ્મ, અહિલોચને નવ પ્રીછયો મરંમ;
અધિક અધરી પ્રતિજ્ઞા ગોરે કરી, શુક્રાચાર્ય સાચો નહીં હરિ.
વહવાયો વિઠ્ઠલ સાથે ગયો, મૂરખ મરવા તત્પર થયો;
જેમ તેતરને તેડે વાઘરી, તેમ કાળે પેટી આગળ ધરી.
જેમ કોશ વિશે પેસે તરવાર, તેમ દૈત્ય પેઠો પેટી મોઝાર;
ગારુડી જેમ સર્પને સુંઘાડે જડી, તેમ કાળે પેટી આગળ ધરી.
ગોવિંદ ગારુડી અહિલોચન સર્પ, ભેદ ભાંગવા કીધો દર્પ;
જ્યારે પેઠો પીંજરમાં કુમાર, ત્યારે હરીએ આવીને દીધું દ્વાર.
પ્રભુ કહે પ્રમાણું રૂડી પેરે જુવો, ચારે ખુણે લાંબા થઇ સુવો
જો બાર દેતાં અડકે નહીં, તો કૃષ્ણજી સમાય સહી.
હે માહારા ગુરુજી મનભાવતા, રખે તમો તાળું અડાવતા;
કૃષ્ણ કહે કેમ કીજે કેર, એણી વાતે વાધે વેર.
કુંવર સુતો એમ પેટી તળે, તવ તાળું દીધું વિઠ્ઠલે;
વાયુતણો તવ થયો વિરોધ, અકળાયો અંધારે જોધ.
શરીરથી ચાલ્યો પ્રસ્વેદ, નીસરવા નવ પામ્યો ભેદ;
ચોહો દીશાએ ખંખોળે કુમાર, નવ જડે પેટી કેરૂં દ્વાર.

અકળાયો અતિશય જ્યારે પ્રાણ, તવ ગુરુજી કહી બોલ્યો વાણ;
મ્હારા ઋષિજી ઉઘાડો દ્વાર, જાશે જીવ જો લાગશે વાર.
શા માટે સાંભળતા નથી, હવે મારો પ્રાણ જાય સર્વથી;
ચોહો દીશા લાગ્યો હુતાશંન, બ્હાર ભીતર બળે છે તંન.
કાઢો બ્હાર મન કરુણા ધરો, જોયું પરમાણું કૃષ્ણ સમાસે ખરો;
કોણ ગુરુ ને કોણ છું તુંય, તારો વેરી તે કૃષ્ણ છું હુંય.
મારવા વેરી થઇને તું આવ્યો, ગુરુ થઇને મેં તુંને ભુલાવ્યો;
મેં મોટો કીધો પ્રપંચ, તુંને મારવા કેરો એ સંચ.

વલણ.

સંચ તને મારવા તણો, મે તો કીધો મૂઢ રે;
એવું કહીને ગાજીઆ, મુખે ગરુડારૂઢ રે.

કડવું.

પેટીમાંથી કહે કુંવર, શું બોલો છો વ્યંગ; ગુરુજી.
તમોને હસવું થાય છે, મૂને અગ્નિ લાગ્યો અંગ. ગુરુજી.
બીજે ઠામે કૌતક કીજે, જ્યાં હોય હસ્યાનો ઠાર; ગુરુજી.
વિલંબ થાશે એક પલકનો, મારો જીવ જાશે નિર્ધાર. ગુરુજી.
વૃદ્ધપણું શું હવડાં આવ્યું, મુખે નથી બોલતા શુક્રાચાર્ય; ગુરુજી.
વહાલા થઇને વેર વાળો છો, રખે કરતા કૃષ્ણનું કાર્ય. ગુરુજી.
તમને સમ છે બ્રહ્મા ભૃગુના, જો ન ઉઘાડો દ્વાર; ગુરુજી.
તમારા સમ જો અંત આવશે, હવે હું મુવો નિરધાર. ગુરુજી.
બહીરપણું શું હવડાં આવ્યું, જે નથી સાંભળતા વાણ; ગુરુજી.
જો ન કાઢો મુજને આ સંકટથી, તમને માત પિતાની આણ. ગુરુજી.
શીત વ્યાપ્યું શરીરે મ્હારે, કંઠે પડિયો શોષ; ગુરુજી.
મનના મનોરથ મનમાં રહ્યા, હવે જાવું પડ્યું જમલોક. ગુરુજી.
અંબુજમાંહે બંધાય મધુકર, પેસે જાણી વિશ્વાસ; ગુરુજી.
તેમ પેટીમાં હું પેઠો છું, આણી તમ પર આશ. ગુરુજી.
ઘરમાં આણી ઘાત ન કીજે, તમ ખોળે મુક્યું શીશ; ગુરુજી.
જે પોતાના તેને દુઃખ દેતાં, વળી દુભાશે જગદીશ. ગુરુજી.
ભૃગુપિતામહ હું પુત્ર તમારો, હવે નિશ્ચય જાશે પ્રાણ; ગુરુજી.
મારી માતા ટળવળીને મરશે, ભેદશે દુઃખનાં બાણ. ગુરુજી.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

વલણ.

ભેદશે બાણુ ને પ્રાણુ તજશે, માતા તે નિશ્ચય મરે રે;
અકળાયો અહિલોચન પછે, અવિનાશી વાણી ઉચ્ચરે રે.

કડવું.

દુરીજનની દીનત્વ વાણી સુણી, વળતા બોલ્યા ત્રિભુવન ધણી;
મૂકો બહાર નીસર્યાનો કોડ, હું તે જદુપતિ શ્રી રણછોડ.
તારી માએ રાખ્યો હતો વારી, તોય તેં ન લહી માયા મહારી;
મેં તો રૂપ ઋષિનું ધર્યું, તુંને મારવાનું કારજ કર્યું.
પહેલાં જાણ્યો મેં તુંને બળિઓ, મારે મારગમાં આવી મળીયો;
જો હોય પૂર્વ જન્મનું પાપ, તો મૂકીએ સાણસે સહાયો સાપ.
હાવે તો તું મને શું કરશે, અકળાઈ આફણીએ મરશે;
હું તો વેરી છઉં રે તારો, મેં અર્થ સાર્યો રે મારો.

ઢાળ.

મારો અર્થ સાર્યો સર્વથા, આશા તે મૂકો જીવની
એ વેરણુ તારી તું જાણે, પેટી લાવ્યો શિવની.
હું બ્રહ્મા ને વળી ભોળો, એ ત્રણ તું જાણ એક;
એમ વરદાનવાળા વિદાર્યા, મેં તુંજ સરખા અનેક.
વાયક સાંભળી વિશ્વંભરનાં, હૈડે લાગ્યો હુતાશન.
ક્રોધ કરી કુંવર બોલ્યો, કૃષ્ણ પ્રત્યે વચન.
ધિક્કાર જાદવ કુળને, જ્યાં તુજ સરખા ઉત્પન્ન;
પણ કુળનો વાંક કશો નથી, ભુંડું ભરવાનું અન્ન.
હાથ લાકડી ખાંધ કામળી, વ્રન્દાવન ચારી ગાય;
ગતિ કયાંથી ગોવાળીઆને, હૃદે નહિ દયાય.
પશુપાલ ને પિંડારીયો, કપટ કરી વહાયો મને;
અભ્યંતર જો હણ્યો અલ્યા, નરકવાસ હજો તુંને.
ગોવર્દ્ધનને કર ધર્યો, ઉતાર્યો ભૂતલ ભાર;
કેશી કંસ પછાડયો તે, તુજ બળને છે ધિક્કાર.
રુકમણિનું હરણ કીધું, દીધો દુષ્ટ જનને માર;
જરાસંધને જીત્યો તેં, તુંજ બળને છે ધિક્કાર,

નરકાસુરને મારીને પરણ્યો, પ્રેમદા સોલ હજાર;
પારિજાતક પુષ્પને લાવ્યો, તે તુજ પ્રાક્રમને ધિક્કાર.
પ્રહ્લાદની તેં પીડા ટાળી, ધરી નૃસિંહ અવતાર;
નખે નિપાત્યો હિરણ્યાકશિપુ, તે તુજ પ્રાક્રમને ધિક્કાર.
વપુ કીધું મીનનું ને, વેદ વાળ્યા ચાર;
શંખાસુરને સમાવ્યો, તુજ પ્રાક્રમને ધિક્કાર.
વારાહરૂપ વિઠ્ઠલ થયો, ને ધર્યો ભૂતલ ભાર;
નક્ષત્રી ભૃગુરૂપે કરી, તે બળને પડો ધિક્કાર.
પાહાણ તાર્યા પાણી વિષે, ને સેના ઉતારી પાર;
રાવણ રોળ્યો રણ વિષે, તે તુજ પરાક્રમને ધિક્કાર.
બળ જો મારા હાથનું તું, જો હોય દેવકી કુમાર;
સંગ્રામ કરે નહીં મુજ સાથે, તો તુજને છે ધિક્કાર.
કાઢ જાદવ જીવતો, યુદ્ધ કીજીએ એકવાર;
મલ વિદ્યા એમ છે નહીં, તે તારા બળને ધિક્કાર.

વલણ.

ધિક્કાર જાદવના પતિ, કપટ કરી મુને મારીઓ રે;
ગુરુ થઈ આવી મળ્યો, ને પ્રાણ પોતાનો ઉગારીઓ રે.

કડવું.

સાંભળી અસુરની વાણી, એમ બોલીઆ સારંગપાણી;
શક્તિ હોય જો શરીર મોઝાર, તો પેટી ભાંજીને નીસર બહાર.

ઢાળ.

બહાર નીસર જુદ્ધ કરવા, અહિલોચન શું બેસી રહ્યો;
અગ્નિ લાગ્યો અસુરને જ્યારે, કઠણ બોલ કૃષ્ણે કહ્યો.
હાક મારી બોલી ઉછળ્યો, વાણી વિશ્વંભરની સાંભળી;
પાગ પ્રાહારે પેટી ઉછળી, આકાશે જઈ આફળી.
ચળ્યો ચંદ્ર ને સૂર્ય નાઠો, ઉડગણ તે ઉંચા ગયા;
અમર સર્વએ થાનક મૂક્યાં, ભયભીત બ્રહ્માજી થયા.
પડી પેટી પૃથ્વી ઉપર, ત્યારે ખળભળ્યાં સાત પાતાળ;
એક ગુફા દીઠી સમીપે, ત્યાં સંતાયા ગોપાળ.

થાય કોરણ કાટકા, રેણુ ઉડે ત્યાં અતિ ઘણી;
સૂર્ય ઝાંખો થઈ રહ્યો, ત્યારે બીહીના દ્વારિકા ધણી.
બ્રહ્માંડ લાગ્યું ડોલવા, ને અવળી સરવે વહી નદી;
મારો માખણ ચોરટાને, એમ ઉછળતાં વાણી વદી.
સાતવાર આકાશે આફળી, તોએ પેટી ન પામી ભંગ;
પછે રોધ હવો પવનતણો, ને શીતળ થયું તેનું અંગ.
કંઠ ઇંધન દ્વાર બંધન, સમી મુખથી વાણ;
ત્રાહે ત્રાહે કૃષ્ણ જીવતો રહ્યો, એમ કરતાં નીસર્યા પ્રાણ.

3. The curiosity of women.

ઢાળ.

વિચાર કીધો વિઠ્ઠલે, એના પ્રાણ રહ્યા પેટી વિષે;
જો અવતરશે અવનિ વિષે, તો કો નહી રહેશે સુખે.
પડપૂછ એની નવ કરે, મૂકું સુભદ્રાને ઘેર;
મનની વાત કોને નવ કહી, આગળ વાધવું છે વેર.
સોળ સહસ્ર નારી જોવા રહી, શું લાવ્યા અવિનાશ;
કોઈ કને થોભ્યા નહીં, આવ્યા સુભદ્રાને અવાસ.
પેટી સોંપી સુભદ્રાને, હરિયે તે કીધું હેત;
મારી ભગનિ મા ઉઘાડશો, નતો થાશે મોહ વિપરિત.
પછે કૃષ્ણજીની કામિની, ટોળે મળી સમસ્ત;
પેટી સોંપી બહેનને, છે આપણથી છાની વસ્ત.

વલણ.

એ વસ્ત અમુલિક દિસે છે, તે આપણને કહી નહીં;
ચાલો વાહીએ સુભદ્રાને, એ પેટી તપાસી જોઇએ સહી.

કડવું.

એવી વાત સર્વે વિચારી રે, ગઈ નણંદી મંદિર નારી રે;
માતાને ઘેર ગયા મોરારી રે, ત્યારે ટોળે મળી સર્વે નારી રે.
જોએ ચોરી કીધી હમારી રે, જોઈએ શું લાવ્યા ગિરિવરધારી રે;
આવ્યા સુભદ્રાની પાસ રે, જ્યારે બહાર પધાર્યા અવિનાશ રે.

ત્યારે નણંદ થયાં પ્રસન્ન રે, આપ્યાં સોળ સહસ્ર આસન રે;
પછે સુભદ્રા હરખે પૂછે રે, ભાભી સર્વે આવ્યાં કારણ શું છે રે.
સુણી સુભદ્રાની વાણી રે, ત્યારે બોલ્યાં રુકૃમિણી રાણી રે;
આવ્યાનું થાનક જે અમારૂં રે, તે તો બાઈ ભુવન તમારૂં રે.
અમો ભાભી સોળ હજાર રે, તેને તમારો છે આધાર રે;
જ્યારે તમે જાશો સાસરડે રે, શું આપશે વાસુદેવ ઘરડે રે.
સાસરવાસો સર્વે ભોજાઈ રે, કરવા ઇચ્છે છે તમને બાઈ રે;
અમ સરખું કાંઈ કામ દેજો રે, મન ગમે તે માગીને લેજો રે.
જ્યારે એમ કહ્યું મુખથી રામા રે, ત્યારે બોલ્યાં છે સત્યભામા રે;
આપણુને એથિ અધિક કંઈ નહિએ રે, દુધ છે તોય એ ને એ દહીએ રે.
આપ્યાનો તે શો છે ઉધારો રે, બાઈજી આ લોની હાર મારો રે;
આપણુ કયાં ખરચીશું ગર્થ રે, સાસુ નણંદ એ મોટું તીર્થ રે.
આપ્યો હાર તે સત્યભામા સતી રે, ત્યારે ઉઠિયાં જાંબુવતી રે;
આ પહેરો સુભદ્રાજી ચીર રે, ચિત્ર વિચિત્રે ભર્યુ છે હીર રે.
રુકૃમણિએ કીધું મન ઓહોળું રે, આપ્યું પહેરવા હીરનું પટોળું રે;
એક કહે લ્યો સુભદ્રા બેહેન રે, આ માળા લ્યો આપી મોહન રે.
કેણે આપ્યાં કંકણુને ચુડી રે, નણંદી કહે ભાભીઓ રૂડી રે;
ધોળા સાળુ છાંટયા કેશર રે, મોટાં મોતી નાકે વેશર રે.
કો જોડ આપે અણુવટની રે, કો છોડે કટીમેખલા કટની રે;
કલ્લાં કાંબી ને ઝાંઝરીઆં રે, નણંદને ભાભીએ અર્પણુ કરીઆં રે.
ભાભીની દીઠી રૂડી દષ્ટ રે, સુભદ્રા થયાં તાંહાં ગર્વિષ્ટ રે;
આભ્રણુ આપ્યાં એમ સર્વે રે, ત્યારે બોલ્યાં સુભદ્રા ગર્વે રે.
આજ હું ઘણી માનીતી મોટી રે, ઘણી ભાભીની નણંદ પનોતી રે;
આજ ભાભી પરોણાં રહીએ રે, વળી કામ અમ *સરખું કહીએ રે.
જેવાં કરશો તેવાં થઈશું રે, વહાલી વાત તે તમને કહીશું રે;
સુણી સુભદ્રાની વાણી રે, ત્યારે બોલ્યાં તે રુકૃમિણી રાણી રે.
કહું છું કહો સુભદ્રા બાઈ રે, આજ આવ્યા હુતા તમારા ભાઈ રે;
પેટી હતી તે બીયા કને રે, આવીને તે આપી છે તમને રે.
તે પંજરમાં એવું શું છે રે, ભાભી સાથ સૌકો પૂછે છે રે;
આપણે બોલવું ચાલવું શાનું રે, એને જોઈ જાવું છે છાનું રે.
માટે ઉઘાડો પંજરનું તાળું રે, અમો વેગળા રહીને નિહાળું રે;
નણંદે જીભ કરડી ત્યાં દંત રે, ભાભી ક્રોધી તમારો કંથ રે.

જાણો છો ત્રિકમની ટેવ રે, અગ્નિ કટકો છે કૃષ્ણદેવ રે;
સુભદ્રા કહે કેમ કીજે રે, વિઠ્ઠલે વારી છે, તેતો ઘણું ખીજે રે.
મને સોંપી છે જદુનાથે રે, તમે જુઓ ઉઘાડી હાથે રે;
એ ઉપર મુકી છે કુંચી રે, મોહને મૂકી છે તે ઊંચી રે.
શું જાણીએ કે ઘો છે કે સાપ રે, તેને દેજો તમે જબાપ રે;
ત્યારે સત્યભામા ત્યાં પૂછે રે, બાઈ આવડું બીહો છો તે શું છે રે.
જો તમ ઉપર કોપે શ્યામ રે, ત્યારે મારૂં તમો લેજો નામ રે;
જો હરી દેખાડે મુને બળ રે, રૂડી પેરે ઉતારૂં ઝાકળ રે.
ત્યારે બોલ્યાં તે જાંબુવતી રે, એક મેં વિચારી છે મતી રે;
આપણ અધરી પ્રતિજ્ઞા કીજે રે, કોઈ બહાર જઈ વાત ન કીજે રે.

વલણ.

ન કીજે વાત વિઠ્ઠલની ચોરી, જાંબુવતી એમ ઉચરે રે;
સંજય કહે સાંભળ ધૃતરાષ્ટ્ર, પછે શામ સમ કહેવા કરે રે.

કડવું.

જાંબુવતી કહે બહાર જઇને, કરે પિંજરની વાત;
તેને માથે ભાર એટલો, નહીં પિતા કેરી જાત.
પછે સુભદ્રાના હાથમાં તે, આપ્યાં સત્ય વચન;
વસ્ત્ર આભુષણે મોહી રહી, માન્યું માનુની મન.
ચાલી સુભદ્રા પિંજર પાસે, કુંચી કરમાં સહાઈ;
એકલીએ તાળું ઉઘાડીયું, જુવે વેગળી રહી ભોજાઈ.
દ્વાર બેહુ જુજવાં કીધાં, અલગો કરી અહંકાર;
માંહે મૃત્યુક મોટું દીઠું, ત્યારે હશી રાજકુમાર.
અહીલોચનનો પ્રાણ રહ્યો તો, વળગી પેટી પાસા માંહે;
હસતાં હંસ જ હરખે પેઠો, હરિ ભગિની ઉદર માંહે.
અબલાને ગર્ભ છે અર્જુનનો, તેહેને થયા છે પંચ માસ;
તે પિંડ માંહે પાપી પરાણે, સદ્ય પૂર્યો વાસ.
તે જીવ વિમાશે અહીલોચનનો, હું આવ્યો હરિને ઘેર;
ન થાશેં પ્રસવ મરે સુભદ્રા, વળે પિતા કેરું વેર.
પછે કૃષ્ણ કામનીએ કૌતક કીધું, મરકલડે મુખ તાણ્યું;
જુવો કમઇ આપણા કંથની, જે મડું મશાણથી આણ્યું.

તાળી દઈ હસ્યાં માંહોમાંહે, સર્વમાં સત્યભામા ડાહ્યાં;
ભાઇએ હેત કીધું ભગિનીને, અવિલોકે અભડાવ્યાં.
પીતાંબરનો પાલવ ઢાંકી, પ્રભુએ પિંજર આણ્યું;
મારે મંદિર શે ન આવ્યા, મેં ત્યારથી કૌતક જાણ્યું.
મુખ મરડીને તાણે સરકડાં, કરવા લાગી ઠીગાઠોળી;
સુભદ્રાને વીંટી વળીયો, સોલ સહસ્રની ટોળી.
રુક્મણી કહે બાઈ મ્હારે મંદિર, ટબકલી છીંટ છે આછી;
તે તમને હું આપીશ બાઈ, પટોળી આપોની પાછી.
જાંબુવતી કહે બત્રીશ લક્ષણો, બાઇ તમારો વીર;
તે જાણે તો મુને ઠામ મારે, માટે આપો માહરૂં ચીર.
સાંસતાં રહી સત્યભામા બોલ્યાં, હાથ દઇને ગાલે;
આજ તો હાર લાવોની પાછો, જોઇએ તો આવજો કાલે.
એક કહે આપણું નહીં રાખે, શું એ બીયા છે ભીખારી;
હસ્તિનાપૂરમાં કેમ જાશે, અંગુઠી પેહેરી માહારી.
એક કહે એ બીયાને આપતાં, આપણું હૈડું હીસે:
પાછું લઇએ એટલા માટે, જે પીહેરમાં વરણાગી છે.
માન દઈ અપમાન માડ્યું, જ્યારે વસ્તુ પેટીની જાણી;
મૂળગું વસ્ત્ર જે સુભદ્રાનું, ભાભીએ લીધું તાણી.
બડબડતાં સુભદ્રા બોલ્યાં, હું ઘણી માનું મોહોટી;
હાવે સાલ્લા સોતી જવા દ્યો, ભાભીની ભાવજ પોહોંતી.

વલણ

પોહોંતી ભાવજ ભાભીઓ, એમ નણંદે ટચકો ચોડીઓ રે;
લટપટ કરીને વસ્ત્ર લીધાં, પછે આપ આપને મંદીર દોડીઓ રે.

4. The re-birth of Ahilochana as Abhimanyu.

કડવું.

સંજય કહે સાંભળ, હો રાજા, જે સુભદ્રાનું દુઃખજી;
હેવું કોને હોતું નહીં રે, કહેતાં ન આવડે મુખજી.
સુખે હસતાં રમતાં જમતાં, વહી ગયા દશ માસજી;
અગિયારમે તે અકળાઈ અબળા, પાપીએ પુર્યો વાસજી.

અહિલોચન અંશને ઉપન્યો, ઉદરમાં મહા ક્રોધજી;
સ્થૂલ શરીર પોતાનું કીધું, પડયો પેટમાં રોધજી.
વાધ્યા તણાઇ ને તાપ ઉપન્યો, સ્યામા શરીરે શીતજી;
થરથર ધ્રુજે ને કાંઇ ન સુઝે, ભમવા લાગ્યું ચિત્તજી.
પાધરે બોલાય નહીં ને, ટુંકડી થઈ રસનાયજી;
નસ નીસરી કર પદ કેરી, ઊભાં નવ થવાયજી.
હેડકી ને હૈયે થળ આવે, સ્યામાને શરીરજી;
ઝળહળે નેત્ર કાચકા સરીખાં, હરનિશ નિસરે નીરજી.
હાલક હુલક હરિને મંદિર, વસુદેવે જાણી વાતજી;
પુત્રીની પીડા અતિશે જાણી, રોવા લાગ્યા માત તાતજી.
રૂડું થાવા સુતાને અર્થે, માતાએ આખડી લીધીજી;
સાત દિવસ લગી રોહિણી માતે, જળ અંજલી નવ પીધીજી.
ત્રાહે ત્રાહે કરે તારુણી, ટોળે મળ્યો સર્વે સાથજી;
રોહિણી દેવકી મળી સર્વે, સાંભળો વસુદેવ નાથજી.
લાડવાઈ પુત્રી મર્ણ પામે છે, દુઃખ શેં નથી ધરતાજી.
વિપત વેળાએ લજ્જા શેની, ઉપાય શેં નથી કરતાંજી.
એ મુવાનું દુઃખ નથી મુને, મરે છે માનવિ માત્રજી;
ફરી ફરીને એમ સાલે છે, જે કયાંથી અર્જુન જામાત્રજી.
નાનપણેથી ગઈ હોત તો, દુઃખ નોતું કેનેજી;
આજ મોટી થઇને મૂકી જાય છે, વહાલાં સુભદ્રા બેનેજી.
લઘુ વય માંહે લાડ કુંવરી, મરવું જીવવું નવ લેહેતીજી;
જાણતાં પ્રીછતાં થઈ મરે છે, વય નવ ગઇ છે હલેતીજી,
પરમેશ્વરે પૃથ્વી પછાડયાં, આપણા અહી ચરણજી;
કહો કંથજી કોણ પાપથી, દીકરી મરે દુમરણજી.
વસુદેવ બોલ્યા આંસુ ભરતા, દીકરી હું દેખીને લાજેજી;
તમો રામકૃષ્ણને સંભળાવો, જે પાળ બાંધે સાંજેજી.
વાત સાંભળીને આવ્યા વીરો, સુભદ્રા જાણી અંગઘાતજી;
અંગ પછાડતી હરિએ દીઠી, રોતી અતિ આરત નાદજી.
ભુવો જંત્ર મંત્રનું કરીને, પાણી પાયે મંત્રીજી;
દંભી દંભ કરીને વળીયા, વેદના કોએ ન જંત્રીજી.
રાજવૈદ નવ નવા આવે છે, ગ્રેહેવા તારુણીની નાડીજી;
ત્રણ સંવત્સર વહી ગયાં પણ, કોઇએ વાત ન જાણીજી.

પાપી રહ્યો પ્રાણ લેવા, પેટમાંથી નવ હાલેજી;
સ્થૂલ શરીરે હરે ફરે તે, સુભદ્રાને અતિ સાલેજી.

વલણ.

સાલે દુઃખ સુભદ્રાને, પડી પામવા મરણ રે;
સ્યામા સર્વે રોતી સાંભળી, ધાઈઆવ્યા અશરણશરણ રે.

કડવું.

સંજય કહે સાંભળ હો રાજા, વૈદ થયા અવિનાશજી;
નાડ ગ્રહી બેઠા નરહરિ, ગ્રહ્યો ભગિનીનો હાથજી.
ત્રાહે ત્રાહે સરવ કો કરે છે, તમે સર્વે નીસરો બહારજી;
પાટી ખડિયો હાથમાં સાહી, હરિ આવ્યા ઘરમોઝારજી.
ચક્રાવો ચિતર્યો ભગવાને, ભગિનીસું બોલ્યા ભગવંતજી;
સુભદ્રાજી સન્મુખ થાઓ, સાંભળો એકે ચિતજી.
એ જન્મ પામવાનો જંત્ર છે, અભેદ રાખજો કાનજી;
ચક્રાવોજ એવું એનું નામ, એમ વદે શ્રીભગવાનજી.
પહેલે કોઠે એક બારણું, વંક વળામણ ત્રણજી;
મધલે વંકે જે પેસે જોદ્ધો, તે સુભટ ન પામે મર્ણજી.
નવ દ્વાર છે બીજે કોઠે, તેનો કહું ભગિની ભેદજી;
છેલે બારણે જે પેસે તે જીવે, એમ વદે ધનુર્વેદજી.
ત્રીજે કોઠે વીશ બારી છે, તે મધ્યે મારગ છે ત્રણજી;
મધ્ય બારણે પેસે જે વીર, તે કોએ ન પામે મરણજી.
ચોથે ચક્રે બતરીસ બારી, એક મધ્યે મોટું દ્વારજી;
તે માંહે જાયે જો જોદ્ધો, તે જીતે નિરધારજી.
પાંચમે કોઠે તેંતાલીસ નાકાં, અને આઠ ત્યાં અવળાઇજી;
દક્ષિણ દ્વારપર દૃષ્ટિ રાખી, વામ માર્ગે પેસવું ધાઇજી.
છઠે કોઠે છાસેઠ નાકાં, એ ભુલવણીનું ઠામજી;
પંચ ને સાત મધ્યે પેસવું, એમ કહે સુંદર સ્યામજી.
જે જે ભેદ કહ્યા યદુપતિએ, ગર્ભે ગોખ્યા મૂખજી;
હાલતો ચાલતો રહ્યો પેટમાં, ત્યારે સુભદ્રા પામી સુખજી.
શાંતિ થઈ સ્યામાને શરીરે, તત્ક્ષણ નિદ્રા આવીજી;
ભગવાને ભણાવવું મૂકી છાંડ્યું, બેહેનને ન બોલાવીજી.

ત્યારે પેટમાંથી પુત્ર બોલ્યો, હરિને દઈ હોંકારોજી;
છ કોઠા તો શિખ્યો મામા, સાતમો વિસ્તારોજી.
અકસ્માત્ એવું સાંભળીને, મર્મ કહ્યો મોરારજી;
એથું હું અધિકું શિખવું, જો તું નીસરે બહારજી.
કહેતાંમાંહે પ્રસવ થયો, વિદ્યા ભણ્યાનું કોડજી;
વેરી જાણી ચક્રવ્યૂહ ભાંજ્યો, ઉઠ્યા શ્રી રણછોડજી.
સુભદ્રાએ પુત્ર પ્રસવ્યો, વાત સાંભળી ચોફેરીજી;
હાથા તોરણ હરિને મંદિર, વાજે વાજીંત્ર ને ભેરીજી.
વસુદેવ દેવકી આનંદ પામ્યાં, હૈડે હરખ ન માયજી;
જાચક જન સર્વે સંતોષ્યા, બળીભદ્ર દાન દે ત્યાંયજી
વધામણી મોકલી ઇંદ્રપ્રસ્થમાં, હર્ખ્યા રાજા ધર્મજી;
વિપ્રને બહુ દાન દીધાં, અર્જુને કીધું જાતકર્મજી.

5. Abhimanyu shows his inborn hatred for Krishna.

ઢાળ.

પાંડવને આનંદ અતિશે, તેડાવ્યા ઋષિ રામ;
અભિલાષ મન પુરણ હવો, માટે અભિમન્યુ ધરિયું નામ.
પછે બે સંવત્સર વહી ગયા, પરોણા આવ્યા જદુરાય;
ભેટી મળ્યા ભગવાનને, મળી બેઠા સર્વ સભાય.
કિંકરી લાવી કુંવરને, અદ્‌ભુત તેનું તેજ;
અવિનાશીએ ઓછંગે લીધો, જાણી પોતાનો ભાણેજ.
સભા સરવ દેખતાં, રમાડે ભગિની બાળ;
તારે અભિમન્યુએ મુંછ ઝાલી, તાણીઆ ગોપાળ.
પદઘાત કીધો પેટમાં રે, હરિ પામ્યા છે બહુ કષ્ટ;
બાળકમાં ગોપાળે દીઠી, કેંઇ અહિલોચનની દ્દષ્ટ;
મૂકાવ્યો મૂકે નહીં, મોહન મુંછના વાળ;
કૃષ્ણજીએ કુંવર દીઠો, મહા કૃતાંત જ કાળ.
હાસ્ય કરી હરિ કહે છે, આણે માંડયું છે અદ્‌ભૂત;
મામાને મારીએ નહીં, તું ભગિની કેરો સુત.
કુંવર કહે મામા કૃષ્ણજી, તમે ચલાવ્યો જે પંથ;
કંસ મામો માર્યો તમો, ભાણેજ થઈ ભગવંત.

તમો કીધું તે મારેજ કરવું, રખે મુકો વીહીલા;
અમો તે લોપું નહીં, મામા મારવાના ચીલા.

વલણ.

ચીલો તો લોપું નહીં, વળી કુંવર એવું વદે;
સભા સઘળીએ હાસ્ય કીધું, પણ હરિયે વાત રાખી હ્રદે.

6. Coming events cast their shadows before.

ઢાળ.

સ્વપન ઘોર આવ્યું સ્યામાને, તત્ક્ષણ ઉઠી જાગી રે;
થરથર ધ્રૂજે કંઈ નવ સુઝે, ઝાળ અભ્યંતર લાગી રે.

કડવું.

કહે સ્વપન મુને લાધ્યું રે હો, કે હૃદયા મારૂં દાઝ્યું રે;
તેણે કાલ જ ખાધું રે હો, કે સ્વપન તો મુને લાધ્યું રે.
થરથર ધ્રુજે ઉત્તરા. ટેક.
સાંભળો સુદેષ્ણા માવડી રે, મેં દીઠી કૌતક વાત રે;
સ્વપન માંહે એવું દીઠું જે, થાશે મહા ઉત્પાત. સ્વપન.
શું કરૂં મારી માવડી રે, મુને હઇડે લાગ્યો ચોળો રે;
જન્મ તો એળે ગયો રે, કાંઈ નવ પોહોતો સોહેલો સ્વપન.
ધિક્ક ધિક્ક મારાં કર્મડાં રે, જે નિપુણું નઠોર રે;
જોબન મારૂં એળે ગયું, જેવું વગડામાંનું બોર. સ્વપન.
અતિ આદરે ઉછેરે માળી, પાણી સીંચી વેલી રે;
જ્યારે કળી પ્રગટી પુષ્પની રે, ત્યારે ભાગી ચાલ્યો મેલી. સ્વપન.
મારી કાજળ વોણી આંખડી રે, કેશ વિના કાંઈ માથ રે;
નલવટ નહીં મારે ચાંદલો, મારા ચુડલા વોહોણા હાથ. સ્વપન.
જાણે ઊંટ ઉપર બે જણ બેઠા, હું ને મારો કંથ રે;
એકેકું સ્યામ વસ્ત્ર ઓઢીને, પૂર્વથી ચાલ્યા દક્ષિણ પંથ. સ્વપન.
લોહાનું વાસણ ખીરનું ભોજન, માંહે તેલની ધાર રે;
સુભદ્રાનો જાયો જમતો દીઠો મેં, કોટે કરેણનો હાર. સ્વપન.
પૃથ્વી પડ્યો મારો ચાંદલો રે, મેં ખાંડો દીઠો સૂર રે;
સરોવર તો લોહીએ ભર્યા રે, કાંઈ સુકો સાગર પૂર. સ્વપન.

તે શું હશે મારી માવડી રે, એવાં કૌતક દીઠાં ક્રોડ રે;
ત્યારે સુદેષ્ણાજી બોલ્યાં, કાંઈ જમાઈજીને ખોડ. સ્વપન.
એવી વાત કરે છે જેટલે, એવે આણું આવ્યું છે બહાર રે;
રાયકો કહે છે રાણીજીને, હવે મોકલો રાજકુમાર. સ્વપન.
ચક્રાવો તે રચી રહ્યા, કૌરવ પ્રાણી માત્ર રે;
અર્જુન પધારશે સંસપ્તકમાં, લડશે તમ જામાત્ર. સ્વપન.

વલણ.

જામાત્ર ચડશે જુદ્ધ કરવાને, મોકલ્યો મને મહારાજ રે;
પાછલી રાતે પહોંચવું જોઇએ, કરો સાસરવાસાનો સાજ રે.

7. Uttarā and Abhimanyu.

ઢાળ.

અન્યોઅન્ય દૃષ્ટ મળી પણ, ઓળખે નહીં કો કોને;
અભિમંને ઉત્તરાને નીરખી, ઉત્તરાએ નિરખ્યો અભિમંનને.
નરનારી બેઉ રૂપ વખાણે, બ્રહ્મા છે તુંને ધન્ય;
જોતાં જોતાં તૃપ્ત ન પામે, ચંદ્રકલા દ્યુતિ બંન્ય.
ઉત્તરાએ અભિમંનને નીરખી, નયણે ભર્યાં આંસુ;
આવા નાથનો હાથ નવ ઝાલ્યો, અવતાર લીધો શાંસુ.
હરિહર બ્રહ્માએ મળીને, કો એક પુરૂષને ઘડીયો;
ચંપકવર્ણ વપુ સુંદર કે, કનકની ખોળે મઢીયો.
ધન્ય માત અને તાત એના, ધન્ય કુટુંબ પરિવાર;
ધન્ય નારી વ્રતકર નારી, જેનો એવો હશે ભરથાર.
મેં સુકૃત કંઈ કીધું નથી, તો ક્યાંથી એવો સ્વામી;
અભિમંન વિમાસે મનમાં, રથ રાખ્યો મોહ પામી.
બ્રહ્માએ નિર્માં નથી નારી, નથી નિર્માં મહાદેવ;
એના રૂપથી ચળે જોગીઓ, બ્રહ્મા ચળે અવશ્યમેવ.
સ્ત્રી ત્રૈલોક્યની એને જોતાં, એના રૂપથી હારે;
એ કોની કુંવરી ક્યાંથી આવી, ચરણ ધરણ કેમ ચાલે.

વલણ

ચરણ ધરણ કેમ પ્રેમદા, ત્યાં આવી કોણ કાજ રે;
અભિમંન પૂછે ધર્મને, તે મુકી મનની લાજ રે.

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ.

કડવું.

અભિમન્યુ વળતી ઓચરે રે, ધર્મરાયસું વિનય કરે રે;
પરવરી કોણ આ પ્રેમદા રે.
કપટ ભાવ મુજને નથી રે, આ કન્યા આવી ક્યાં થકી રે;
સહેજે મન પામ્યું મુદા રે.

ઢાળ.

મુદા પામ્યો મન વિષે, તે તો દેખી રામાનું રૂપ;
અભિમંનનાં વચન સુણીને, બોલ્યા યુધિષ્ઠિર ભૂપ.
ભૂપતિ કહે છે ભત્રિજા, એ ભામની છે તાહારી;
ઉત્તરા એવું નામ છે એનું, વૈરાટ રાજકુમારી.
એ પણ તુજને નથી ઓળખતી, રહી છે મીટડી માંડી
રાતરાતમાં તેડાવી, મેં મોકલાવીને સાંઢી.
વાત સાંભળીને હવો વિસ્મય, નયણે ચાલ્યાં જલપૂર;
કાંતી દેખી કન્યા કેરી, કંથ થયો કામાતૂર.
સેના સર્વે ચાલતી કીધી, રણુવાસ રચ્યો ધૃષ્ટદ્યુમ્ન;
યુધિષ્ઠિરે એક માર્ગ વચ્ચે, તણાવ્યું શિબિર ભુવન.
ધર્મરાય ચાલ્યા પુંઠળથી, રચ્યો જઇ સંગ્રામ;
અભિમંને લજ્જા મૂકી, જે વૃદ્ધિ પામ્યો છે કામ.
ઉત્તરા આવી અંતઃપુરમાં, દીઠો સુંદર સ્વામી;
મેં કોણ પુણ્ય પૂર્વે કીધાં જે, ભરથાર આવો પામી.
હર્ષે આંસુ હવાં બેઉને, મળવા હૈડું ફાટે;
અરે દૈવ તેં આ શું કીધું, વિયોગ પડે શા માટે.
સંજય કહે સાંભળો મમ વાયક, ધૃતરાષ્ટ્ર હો રાજાન;
પછી અભિમંને ઉત્તરાને, આપ્યું તે ઋતુદાન.
જુગ્મ ઘટિકા ત્યાં રહ્યાં બન્ને, કરી સ્નાન સજ્યાં આયુદ્ધ;
કાં અબળા છે આજ્ઞાતારી, હું જાઉં કરવાને જુદ્ધ.
જુંઠી કન્યા જુંઠી કન્યા, પરણ્યા ત્યારે કહ્યું શ્રીહરી;
તેટલા માટે રે પ્રેમદા, પરણી મેં તમોને મુકી પરહરી.
વિધાતાએ જે લખ્યું તે, આગળ આગળથી થાય;
આજ મેળાપ હવે આપણો, ને કરતાં કલ્લોલ દિન જાય.

હું તને જાણું આવી તો, કાં રહે વિયોગ;
સુખ પ્રાપ્તિ હવડાં હવી, જ્યારે ટળ્યા કર્મના ભોગ.

વલણ.

ટળ્યા કર્મના ભોગ મહિલા, એવું કહીને ચાલિયો રે;
ઉત્તરાએ ધસી પાલવ પછે, અભિમનનો ઝાલિયો રે.

કડવું

એમ બોલિયાં ઉત્તરા નારી, સ્વામિ સાંભળો વાત અમારી;
મારાં પ્રગટ્યાં કર્મનાં કૃત્ય, જે હું રાંકડીને તમો આભુત્ય
અવતાર નિર્ગમ્યો એળે, સમાગમ સરજ્યો આ કાળે;
પાતળિયા પિયુજી મારા, તમો જોગ નથી હું દારા.
આપણે કેટલેક દહાડે મળિયાં, દુઃખ આભ્યન્તરનાં ટળિયાં;
હવે પ્રીતડી લાગી થાવા, તો હું તમને કેમ દેઉં જાવા.
નારીને તે નાથ જીવન, સુખે પાળે ને આપે અન્ન;
ભરથાર એ તે સુખ મોટું, ભરથાર વિના સર્વ ખોટું.
ભાઈ બાપ ને વળી જે માડી, ઘણું કરે તો પહેરાવે સાડી;
સાસુ સસરો તે સહુ ધણી માટે, બાકી નહિ કો સાસરિયાંની વાટે.
થાનાર હોશે તે દઇશું થાવા, પણ નહીં દેઉં તમને હું જાવા;
શું જુદ્ધ કરીને થાકયા, રાજ્ય કરશે પરબારા કાકા.
તો તમારે શાને છે વઢવું, બાંધી બાકરી કૌરવપર કાં ચઢવું;
ઉભી એમ કહી શિર નામી, ત્યારે બોલ્યો અભિમન સ્વામી.
મિથ્યા કરવી અભિલેખા, નહીં ટળે કરમની રેખા;
જો કદી પેસે કુંજરના દંત, તોએ જુદ્ધ ન મૂકે બલવંત.
શરીર થાય જો ચૂરાચૂર, તોએ રણ નવ મૂકે શૂર;
મહિલા એકવાર છે મરવું, તોએ રણથી પાછું શું ઓસરવું.
માટે પ્રેમદા પાલવ મૂકો, તમો ચતુર થઈ કાં ચૂકો.

વલણ.

ચૂકો મા તમે ચતુર થઇને, એમ કહી ચાલ્યો નાથ રે;
ત્યાં મચ્છસુતા એમ ઉચ્ચરે, ઝાલી અભિમનનો હાથ રે.

કડવું.

પિયુજી શું થાશે રે, મારા પિયુજી શું થાશે રે;
આજનો દહાડો મારો, કેઈ પેરે જાશે રે, મારા પિયુ० ટેક
કોણ સારૂ લડવાને ચડો, ચક્રાવોગઢ જીતવો કપરો;
કૌરવ જોદ્ધા, તમો છો બાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
વ્યૂહને મુખે રહ્યા છે દ્રોણ, તમને જીતવાનું કરીને પોણ;
પ્રતિજ્ઞાના પાળણહાર, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
શકુની પાપી ઉભો કર્ણ, જેને દીઠે પામીએ મર્ણ;
તેને હૃદે નથી દયાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
જયદ્રથ સરખા જોદ્ધા નરવા, મહા ભયાનક ભૂરિશ્રવા;
કૃતવર્મા છે કૃતાંત કાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
દુષ્ટ હૃદેનો દુર્યોધન, મનનો મેલો દુસ્શાસન;
કૌરવ જેવા વહતા વ્યાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
અશ્વત્થામા જોદ્ધો મહાબળ, સિંહ સરખો સામો શલ્ય;
નાખશે તમ પર શરની જાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
બાણકેરો વરસશે વરસાદ, અંતરિક્ષ અંધારૂં ને ઉલ્કાપાત;
અગ્નિ અસ્ત્રની ઉડશે જ્વાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
આયુદ્ધ ધારા રહેશે વરશી, ભોગળ મુદ્દગળ ભાલાં ફરશી;
તે વેળા શી કરશો તમે ચાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
કાકા કેરી અલ્પ સગાઈ, અર્જુન હોય તો આવે ધાઈ;
નથી મામો શ્રીગોપાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.
આંખડી મારી જમણી ફરકે, હૃદિયા મારૂં વેગે ઉધડકે;
કેવો દેખીશ સંધ્યાકાળ, તેણે મારા પેટમાં પડે છે ફાળ. પિયુ.

વલણ

સંધ્યા કાળ હું દેખીશ કેવો, ઘડી જુગ સરખી થશે રે;
નિમેષ નહીં મળે આંખડીએ, હું જોઈ રહીશ એણી દીશે રે.

કડવું.

ઉત્તરાનાં વાયક સાંભળી, પછે અભિમંન બોલ્યો વળી;
મારા સમ જો આંસૂ ભરો, કાં પ્રિયા આંખલડી રાતી કરો.

તમો ચતુરાં છો ક્ષત્રાણી, તો નવ ઘટે દીન વાણી;
રણ થકી જે ઓસરવું, મહિલા જીવ્યાપેં ભલું મરવું.
તમે આજ્ઞા દ્યો એવું જાણી, પછે બોલ્યાં ઉત્તરા રાણી;
મન છે તો સ્વામી તાંહાં પધારો, જઈ શત્રુને સંહારો.
માતા તમારીને ભાગ્યે ફરજો, શત્રુ સૈન્યમાંથી ઉગરજો;
જોરે જોદ્ધાપણે રણ જાજો, સ્વામી છો તેવા ત્યાં થાજો.
મારા કંથજી કુલ દીપાવો, જશ અપરાજીતનું લાવો;
એવું કહી તે પાયે લાગી, પિયુ ચાલ્યો આશા ભાંગી.
પ્રેમદા પૂઠેથી ફરી ફરી જોતી, ખરે આંસુડાં નિર્મળ મોતી;
વહાલાજીનો વરાંસો ન ખમાય, વળી વળી જુએ તો વારુ થાય.
એમ વલવલે ઉત્તરા સુંદરી, રોતી રોતી મંદિર પરવરી;
તેણે આંસુ મૂકયાં રેડી, સખી ગઈ છે ઘરમાં તેડી.
ભેટયાં સુભદ્રા ને પાંચાલી, પગે લાગી તે મત્સ્યની બાળી;
હવે અભિમંન રણે ચાલ્યો, રથ પ્રહારે મહીધર હાલ્યો.
ત્યાર પહેલી સેના આચડે, સામસામાં કટક બે લડે;
દુંદુભી શબ્દ બહુ ગડગડે, જેમ મેઘ અષાડો ધડધડે.

વલણ.

ધડધડે સેના મેઘની પેરે, ઘોષ જઇ પહોચ્યો ગગન રે;
એમ કૌરવને કંપાવતો, આવિયો અભિમંન રે.

8. Bhim in battle.

કડવું.

મુખે રહ્યા ગુરુ, પૂઠે સહુ શર, ઊરા ઊર જોર અભિમંન આયો;
ઉલટયો અરુણ પૂર, બોલે રણતૂર, ચક્રાવો ચૂર, કરવાને ધાયો.
ગાજે સાગર જલ, એવાં બેહુ દળ, કળ ના પડે કીકીયાડે;
રોધાણ થયું રણ, વીર વાયુ ને પર્ણ, ધર્ણ ધ્રુજે અભિમંન ત્રાડે.
આચાર્ય ને અભિમંન, આવ્યા વદન, ધન ધન દેવતા એમ બોલે;
ભીમસેન ને શલ્ય, જાણે બેહુ મલ્લ, અટ્ટલ ઉછળે, શેષ ડોલે.
કુંતિભોજ ને કૃપ, ખીજ્યા જેમ સર્પ, દર્પ અન્યોઅન્ય હઠે હણે;
અશ્વત્થામા વીર, સાત્યકી રણધીર, શરીર ભેદાય દુઃખ નવ ગણે.

સેનાપતિ તે રાધે, આવીને બાધે, સાધે વિદ્યા મહા ધનુર્ધારી;
વિરાટ બાહ્‌લિક, યુદ્ધે છે અધિક, નીક રુધિરતણી રે કારી.
શકુની રે મામો, સહદેવ સામો, પામ્યો પુરણ પ્રહાર મદ્રેને મારે.
ભુરીશ્રવા નકુલ, જેહવા શાર્દૂલ, મૂળગા લેશ કો નવ્ય હારે.
સોમદત્ત ને દ્રુપદ, જેહવા માતંગ મદ, હથ્થ રે વાહી આવ્યા રે ધસ્યા;
દુરજોધન ને ધર્મ, કરે બહુ કર્મ, ચર્મ ભેદ્યાં શરવડે રે કસ્યા.
દુઃશાસન સાહમા, દ્રૌપદી તન જામ્યા, ગગન છાયું રે બાણ જાલે;
ટુંકડી તલવાર, કરે મારામાર, કો હાર ન પામે અંત કાલે.
બહુ બાણ છૂટે, પણછ ન ત્રૂટે ભાથાં ખૂટે ભડતણાં;
શર શીઘ્રે મૂકે, ચોટ નવ ચૂકે, હૂકે વાઘની પેરે વીર ઘણા.
વીર રહ્યા વરસી, ફરે બહુ ફરસી, આકરષીને તીર ઝાડે;
હઈડે હામ ધાલી, સામા રે ચાલી, ઝાલી કેશ ને શીશ વઢાડે.
ગદા મુદ્દગળ, પડે રે મૂશળ, કુળાહળ તાં મોટું રે થાયે;
ધસી મારે ઢીક, હૈયે આવે હીક, છીંક ખાતાં કોના જીવ જાયે.
રોળાયા રે રોળ્યા, વાયુએ અફાળ્યા, ઝોળીયે ઘાલ્યા વીર જાયે;
ભલા રે ભડ, માથાં વિના ધડ, ફડાફડ ઘણાં શિર કુટાયે.
સાંગ લોહતણી, બહુ ભાલાં અણી, ઘણી ભોગળના થાય ભડાકા;
રથના ખડખડાટ, શરના સણુસણાટ, જળહળ થાય તલવાર ઝડાકા.
સાથી એ સાથી, હાથીએ હાથી, કાલ ભાથી ઉતર્યા રે કુડે;
તુટે બખતર, પડે પાખર, નગ્ન આયુધથી અગ્નિ ઉડે.
ભીમસેન મહા ભડ, ધાયો દડબડ, ધડ માથાં વેહોણાં રે કીધાં;
ધાયો મદ્રરાય, પાળો રે પાય, સમુદાય દેખીને સર્વ બીધાં.
શું કાળમાં કાળ, મહા વિકાળ, ફાલ દઈ કુંડે રે ચઢિયા;
મહિપાલ મોટાં મલ્લ, ભીમ ને શલ્ય, ચાલ્યા બીહું વાદે રે અડીયા.
ભીમસેન ધાયે, મારે ગદાયે, ત્યારે મદ્રરાય મનમાં રે હસ્યો;
ફટ રે બળધારી, સોટી શી મારી, આમ ગદા મારીયે કહી ધસ્યો.
એમ ના ત્રાડીયે, આમ બજાડીયે, મારીએ વેગે પર્વત પ્રહારે;
ગદા રે વાગી, ભીમની કેડ ભાંગી, લાગી લેહેર ભીમ પડયો રે બાહારે.
કુંડાળાંની કોરે, પેલે મોરે, ઢોર મુકાવી કુંતે રે કહાડયો;
પછડાયું શરીર, ઢળી પડયો ધીર, વીર નાહા મુકીને રે રાડો.
લાગ્યા રે ધાવા, ભીમને મુકાવા, જાવા ન પામે કો માદ્રને રે મુખે;
પડયો દેખી ભાંય, રોયા ધરમરાય, ધાયો ગટારગચ્છ તાતને રે દુઃખે.

ચઢાવી ભ્રકુટી, માયા રે પ્રગટી, પટકીને રે વીર માર્યા રે ઘણા;
અંધારૂં રે ઘોર, થાય શોહરા શોહર, દોર મુકે સુત અંધતણા.
વરસે ચાપ ભલ, પાષાણુ ને શલ્ય, અંગ વાગે તે ફરીના ઊઠે;
કરદમ કાંટા, રુધીરના રે છાંટા, નાસે ઉફરાંટા પડે માર પુઠે.
ગ્રહી દ્રુમદંડ, ધસીઓ રે પ્રચંડ, પાડ્યા ચીરા બહુ નખ ઝીણે;
દુરજોધન નાસે, નહી કો પાસે, સાંસે ભરાયો વેવલાં તે વીણે.
મરડ્યો માદ્રરાય, ઝાલીને બે પાય, કાયા પછાડી બીમને રે તને;
પડ્યો રે ઢળી, મૂર્છા રે વળી, બળે કરી બુમ પાડી દુરજોધને.
ધાઓ રે કોઈ, તપાસો રે જોઈ, ઓ શલ્ય ખાધો રાક્ષસે રે કરડી;
અંધારૂં તિમિર, પડે બહુ વીર, વીર શલ્યને મારે રે મરડી.
આળસ મોડી, ઊઠો થવા જોડી, લપડાક મારીને સામો રે થોભે;
બળ કરી ગટોરગચ્છ, મારી મુક્કી ભચ્ચ, કર્યું કવચ કટકા મલ્લ શોભે.
આવ્યા બાથોબાથ, વાવરે પાદ મુખ હાથ, માથા મારે પડે રે ફરી;
હિડિંબ માટી, ગ્રહી છે રે ઘાટી, ભરાવી આંટી પાડ્યો કળ કરી.
મનમાં બહુ કરી, હૃદીયા પર ચઢી, મુક્કીઓ મારી દશવીશ હૈયે;
ઢીકે રે ધબોયો, સારી પેઠે ધોયો, સાહ્યો બાથે બીમને રે છૈયે.
મુકાવા રે જોધ, ધાયા કરી ક્રોધ, રોધ કીધો હિડિંબ હાથી;
મોટા મદગળ, ભારે રે ભોગળ, સરવ સુકાવ્યા રે સાથી.
ખુંદો કરી દેહ, પૂરવ ચઢ્યો મેહ, મેહ વરસે જેમ ધુત્રધાર;
હિડિંબ હાંકી, ધસ્યો રે ડાકી, ભડાકીક ઉર વકર્યાં તારેતાર.
કોને લપડાકે, કોને થપડાકે, ફડાકે માથાં ફાટી રે જાએ;
કોને આંચકા, કોને બાચકા, કાચકા આંખના કરડી ખાએ.
નાસેરાં નોરાંન, કૌરવ કરડે કાન, ઘાણુ ગટોરગચ્છે રે વાળ્યો;
કો મારે રે મરડી, કો ખાધા રે કરડી, નરડી ચુસીને ઠામ ઢાળ્યો.
વતરડીને વાઢ્યા, દળી પાયંતળે કાઢ્યા, પાડ્યા આડા સુતા રે સારા;
સુચવતા રે આવ્યા, ભક્ષે રૂડા ભાવ્યા, આધા નાઠા થયા તારેતારા.
દેતો પુંઠે દોટ, સોંઢે રે સાસોંટ, કોટ કોની લીધી રે ચુંટી;
ચક્રાવો ચઢ્યો ચાક, હિડિંબની હાક, નાક કોના લીધાં રે ખુંટી.
કોહેણી રે વાગી, તેની કેડ ભાગી, લાગી અડબોટ તે અડબોટો;
કો વીર અડબડ્યો, કેડેથી ભાંગી પડ્યો, નાખે ચીસ ને તરફડતો.
ચીરાઈ દુંટી, કોની આંખ ફુટી, ત્રુટી ઝાંઘેથી પાય પડ્યા;
ફુટ્યા કપોળ, રુધીરની છોળ, રોળ થયો બ્યૂહ ચાક ચઢ્યા.

હિડિંબ હાંકે, હણતો નવ થાકે, તેહની ધાકે કૌરવડાજ નાસે;
દેખી નિકંદન, કાંપતો રે મન, દુરજોધન ગુરુ દ્રોણ પાસે.
મસ્તક રે નામી, વિનવ્યા રે સ્વામી, દુખ સેના પામી, સઘળી રે મોઇ;
ગટોરગચ્છ પાપી, નાંખે છે રે કાપી, સંતાપી સકળ સેનાજ સોઇ.
અમોને ઉગારો, આયુદ્ધને ધારો, મારો હિડિંબને રથ ખેડો.
ધસ્યા ગુરુદેવ, કરૂં એહની સેવ, અવશ્યમેવ તેહનો જ લીધો કેડો.
મુકયાં બાણ હજાર, બીધો ભીમકુમાર, મૃત્યુપ્રાય મૂર્ચ્છા પમાડયો;
પાંડવ રે હાર્યા, નીશ્રે તે માર્યા, ત્યારે અભિમંને શંખ વજાડયો.

વલણ.

શંખ વજાડયો અભિમંને, પાંડવ સરવે સજ થયા રે;
કહે પ્રેમાનંદ હિડિંબ હાથે, ચૌદસહસ્ર સુભટ માર્યા ગયા રે.

9. A hero's death.

કડવું.

વૈશંપાયન વદે વળતું, સુણ જનમેજય ભૂપાળ રે;
કેમ ખરટથીએ કપટ કરીને, માર્યો અર્જુન કેરો બાળ રે.

ઢાળ.

બાળક જે સવ્યસાચી તણો, સુભદ્રાનો જાયો;
ખટમે કોઠે ખાપ કરીને, કૌરવ ઉપર ધાયો.
ત્રિજે પ્રહરે સમે પાંડવે, જુદ્ધ માંડયું પુનરપે;
અભિમન્યુ શોભવા લાગ્યો, ચોદીશાએ વિંટયો નૃપે.
પાંડવ પાંચાળ ને સાત્યકી, વૈરાટ ને દ્રુપદ;
ગડગઠી પેહા છઠ્ઠે કોઠે, જેને બળનો છે મદ.
ત્રાહે ત્રાહે કહી દુર્યોધન બોલ્યો, હાથ બેઉએ ઘસિયા;
પાંડવ ધામા કૌરવ ઉપર, કહેતાં માંહે ધસિયા.
કૃપ દ્રોણ ને કર્ણ કૌરવ, શકુની અશ્વત્થામા;
દુઃશાસન દુર્મુખ ને જયદ્રથ, તે સર્વે ચાલ્યા સામા.

બાહ્લિક શલ્ય ને દુર્યોધન, ભોજ ને ભૂરિશ્રવા;
છઠે કોઠે સુભટ સર્વે, સેળભેળ ત્યાં હવા.
રથશું રથ ને અશ્વશું અશ્વ, વઢે હાથીએ હાથી;
ખડ્ગ ખપુવાં તોમર ફરસી, ત્રિશુળ સબળ વાવરે સાથી.
ટોપ કવચ ને સેન્યા બખતર, પાખર તે કપાતી;
સ્યામ રુધિરની નદી ભયાનક, ખલકે વહેતિ જાતી.
કુંજરનાં મસ્તક કાચબા સરખાં, મીન વીરનાં લોચન;
ભડના ભૂજ ભુજંગ સરખા, મગર માથા વિનાના તન.
સેવાળ વાળ વીર શીરના, છોલ રુધીરના છાંટા;
પડે પાળા પ્રાક્રમી, અટવાયે આંતરડાના આંટા.
માંસ પાળ બાંધી બે પાસે, એવી ભયાનક નદી;
શું કહું જનમેજય રાજા, મુખે વાત નવ જાય વદી.
કુરુક્ષેત્ર દીસે લોહીયાળું, જાણે ફાલ્ગુન ફૂલ્યો પલાશ;
સૌભદ્રના યુદ્ધ આગળ, કરે કૌરવ નાસાનાસ.
અમરગણ અંતરિક્ષ રહ્યા, કરે પુષ્પકેરી ધાર;
પેઠો અભિમન્યુ વ્યૂહ વિષે, કર્યું સૈન્ય તારાતાર.
નાઠા કૌરવ કોઠો મૂકી, તે ગયા સાતમે વંક;
ચાર પાંડવ તે જયદ્રથને દેખી, રહ્યા મન ઓશંક.
સદાશિવની વાણી સફળ, જયદ્રથને તાં થઈ;
પછી અભિમન્યુની પુઠે, કોઈ કાકો ન શકયો જઈ.
સરિતાની પેઠે ધાયો સૌભદ્ર, બાણ મૂકી એકે મૂઠે;
મનમાં એવો વિચાર છે જે, સર્વ આવે મારી પૂઠે.
એમ થતામાં આવિયું, પૃથ્વીનું નીચાણ;
ખટરથી દીઠા કાળ સરખા, તે રહ્યા ચઢાવી બાણ.
અભિમન્યે પુઠે ફરીને જોયું તો, ન દીઠો કાકાનો જોડો;
અરે કૌરવે કપટ કીધું છે, આગળ બાંધ્યો છે ઓડો.
દ્રોણ ને ભૂરિશ્રવા, શલ્ય, કર્ણ વળાયા વીંટી;
અંતરમાંહે અભિમન્યે વિચાર્યું, જીવવાની આશા ખુટી.
એવે પુઠેથી બહુ સેન્ય લઇને, આવ્યો દુરજોધન;
શત્રુ સાગર માંહે બુડયો રે, સવ્યસાચીનો તન.
કહે દુર્યોધન ખટરથીને, ભાઇઓ શું વિચારો;
આવો પાછો નહીં મળે એ, સર્વે મળીને મારો.

કહેતામાં બાણુ ધારા છૂટી, કુંવર લીધો ઢાંકી;
ભાઈ અભિમન્યુને કોણુ ઉગારે, પડી વેળા વાંકી.
એકધા દશધા સહસ્રધા, લક્ષધા કોટિધા આયુધ;
અંધકાર હાહાકાર રણુમાં, એમ કીધું કપટે જુદ્ધ.
તેણી વેળા અભિમન્યુ, આપ રૂપે હોતો;
કૌરવ રૂપી સાવજને, અભિમન્યુ આવ્યો પોહતો.
સુભટ વિદ્યા પ્રગટ કરતો ને, રીસ અંતર વ્યાપી;
નિમિષ માંહે અનેક બાણે, કૌરવ નાંખ્યા કાપી.
કાઢે ત્રાડે ચૂકવે, શર મૂકે કરીને શર્ત;
રથ ઉપર ફરવા લાગ્યો, જાણે માંડયું તાંડવ નૃત્ય.
પાવક જેમ તૃણને બાળે, સુકાં કાષ્ઠ ને દર્ભ;
ઇંદુ જેમ અળગો નીસરે, ભેદી વાયુ ને અર્ભ.
તેમ અસ્ત્ર છાયા છેદન કરી, અભિમન્યુ નિસર્યો નિરાળો;
પછી સો સો બાણે પૃથ્વી પાડયા, દ્રોણુ ને દ્રોણુનો સાળો.
રથ ઉરાડયો અશ્વત્થામાનો, જેમ વાયુથી સૂકું પત્ર;
દુર્યોધન કીધો લૂલા સરખો, છેદી ધ્વજા ને છત્ર.
સારથી માર્યો શલ્યનો ને, કર્ણનું વેધ્યું કપોળ;
મૂર્છા ખાધી દુઃશાસને, કર્યા કૌરવ કાગારોળ.
કૃતવર્મા યાદવ સોમદત્ત, સર્વ ગયા રણુ છાંડી;
શું કહું જનમેજય રાજા, તે જુદ્ધને હું માંડી.
પછી પ્રદ્યુમ્નને સંભારીને, મૂકયું અગ્ન્યાસ્ત્ર બાણુ;
રતિપતિની પાસે ભણ્યો તો, ધનુર્વિદ્યા સુજાણુ.
તેણી વેળા પાવક પ્રગટયો, ઊઠી ભયંકર જ્વાળા;
અશ્વ ગજ રથ પાલખી બાળ્યાં, કૌરવ કીધા પાળા.
બળે અંબાડી ધ્વજા કોની, નાસતાં દેહ દઝાડી;
કોના મુગટ ને ટોપ બળતા, કોની મુંછ ને દાઢી,
બૂમ પાડે ને ફૂંક મારે, શરીરે થાય ભંભોલા;
તરફડે સેના રણુ વિષે, જેમ દવે દાઝયાં હોલાં.
પછી ખટરથીએ રણુ રાખ્યું, બાણે આણ્યો પર્જન્ય;
અભિમન્યનો રથ તાણ્યો ને, ઓલવ્યો હુતાશંન.
પવન પ્રેર્યો પાર્થપુત્રે, નાઠા મેઘ, થયું ધુળ કાટ;
વેરી ઉરાડયા વાયુ વંટોળીએ, ઉરાડયો દોહોવાટ.

દ્રોણ કર્ણે સર્પ મૂકયા, વાયુ ભક્ષ કરી વળગ્યા;
અભિમન્યે ગરુડ મૂકયા, સર્પ થયા સર્વ અળગા.
દ્રોણે પર્વતાસ્ત્ર મુકયું, પડે પહાણા પ્રચંડ;
અભિમન્યે વજ્ર વેગે મુકયું, શલ્યા થઈ શતખંડ

વલણ

વજ્ર વેગે મુકયું, શલ્યા થઇ શતખંડ રે;
ત્યારે કૌરવસર્વ કોપે ચડયા, કહેસંજયતું સુણ રાજનરે.

કડવું.

વૃષકેતુ કર્ણનો કુંવર તે, આવ્યો કરીને રીસ;
હેલા માંહે અભિમન્યે, છેદ્યું તેનું શીશ.
સહસ્ર રથ ત્રણસેં હાથી, ચઊદ સહસ્ર તોખાર;
એમ અભિમન્યે માર્યા વળી, સાત લાખ અસ્વાર.
પછવાડેથી કર્ણ આવ્યો, કપટ કરીને પાપી;
અભિમન્યુના સારથિનું, મસ્તક નાખ્યું કાપી.
દુષ્ટ કર્મ દ્રોણે કીધું, છેદી ધનુષની પ્રત્યંચાય;
ભુરિશ્રવાએ ઘોડા માર્યા, શલ્યે વિંધી કાય.
કૃતવર્માએ કવચ કાપ્યું, અશ્વત્થામાએ મુગટ;
એમ વિરથ કીધો મળીને, સર્વે સૌભદ્ર સુભટ.
સો સો બાણ ખટરથીએ માર્યા, શરીર કીધું ચારણી;
કરમાં ગદા ને ધાય શરો, કૌરવ ઉપર કીધી વારુણી.
જેવો ખાખર ફૂલ્યો ફાગણ માસે, એવી દીસે દેહી;
નાના પ્રકારનાં બાણ વાગ્યાં, પડયાં સોંસરાં વેહી.
જેમ પારધીએ પોપટ વીંધ્યો, તરફડે વનમાંય;
તેમ કુંવર ત્યાં કષ્ટ પામ્યો, કોણ આવે તેની સહાય.
કૃષ્ણ અર્જુન ત્યાં સંભાર્યા, પિતા માતુલ કો ધાય;
વાઘે વિંટયો જેવ મૃગલો, શી જીવ્યાની આશાય.
કાકા કહીને સાદ કીધો, કો ન સાંભળે મારો બોલ;
ભીમને કર્ણે પડે નહીં, મારે કૌરવ વગાડે ઢોલ.
અભિમંને એમ વિચાર્યું જે, દોહલી વેળાનો ન કોઇ સાથ;
આણી વેળા ઉગારે તે, મુજને મારા હાથ.

એવું વિચારી દોટ દીધી, કર્ણ ભણી કર્યું મુખ:
ગદા પ્રહારે રાધેયને પાડીને, ઝુંટી લીધું ધનુષ.
કર્ણને ચાપે ટંકારવ કીધો, ધ્રુજ્યા ચૌદે લોક;
દ્રોણને કર્ણ કહે ભાઇ નાસો, એને જીત્યાની આશા ફોક.
પડયો બાણ વિણ્યાં મહાવીર, મુખે કીધો હુંકાર;
રખે ભાણેજ નવ મરે, કૃષ્ણે કીધો વિચાર.
કપટ કરીને કૃષ્ણ આવ્યા, રૂપ ઉંદરનું ધરી;
અભિમંનનાં ધનુષની પ્રત્યંચા, કરડી કટકા કરી.
ત્રાહે ત્રાહે દેવતાએ કીધું, એમ નવ ઘટે ગોપાળ;
ભાંગ્યું ધનુષ તે કૌરવે જાણ્યું, વિંટી લીધો બાળ.
ઉપરા ઉપરી ઘા પડયા ને, ધુંદો કીધી કાય;
તેવે દીલે ગદા હાથમાં લઇને, કૌરવ ઉપર ધાય.
પડયો પૃથ્વી થયો બેઠો, મુખે પાડયો સાદ;
આવો કૌરવો છે કોઈ જોદ્ધો, કરે જુદ્ધનો વાદ.
છ રથીએ ગદા મારી, અક્કેકી મસ્તકમાંય
પાટુ પ્રહારે પૃથ્વી પાડયો, માની દુર્યોધન રાય.
નાસતા પુરુષ ચર્ણે ઝાલી ઝીંકયા ધરણી સાથ:
બાવીસ સહસ્ર પ્રાક્રમી, માર્યા અભિમંને એક હાથ.
કોથી ઢુંકડા જવાય નહીં, સેહવાય નહીં સંગ્રામ;
દુઃશાસનનો પુત્ર ચાલ્યો, કાલકેતુ એવું નામ.
તેના હાથમાં ગદા મોટી, અભિમંન ઉપર નાંખી;
ત્યારે ઉછળી અળગો પડીને, દેહ પોતાની રાખી.
એવે એક શલ્યરાયે, મૂકી મોટી સાંગ;
સર્પણી સરખી આવી પેઠી, અભિમંનને આંગ.
ચૌદ બાણ ત્યાં કર્ણે માર્યાં, ભુરિશ્રવાએ બોગળ;
એવે ત્રણ ગદા કાલકેતુએ મારી, તે પડી કુંવરની આગળ.
દ્રોણ કૃપ ને કૃતવર્માએ, બાણ મુકયાં વળી;
મહાપ્રહારથી પારથપુત્ર, પડયો ધરણે ઢળી.
રૂપવંત ગુણવંત કુલવંત, પાતળો કટિનો મોડ;
અકળાઇ પૃથ્વી પડયો, જાણે ભાંગ્યો ચંપાનો છોડ.
વસુધાએ અડકયો નહી, બાણે વિંધાઈ રહ્યો અંત્રક્ષ;
શક્તિ ભાંગી શરીરની, ભાઇ જુએ ટગટગ ચક્ષ.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

નિશાન ગડગડયાં કૌરવનાં, બોલ્યા દુર્યોધન ધીશ;
જા કાલેકેતુ એને પુરો કર, જઇ છેદ એનું શીશ.
ત્રાહે ત્રાહે દેવતાએ કીધું, દ્રોણ લાગ્યો કહેવા;
આફ્ણીએ એ મરશે રાજા, તું એને દેની રહેવા.
ભૂપ કહે જો કદાપિ જીવે તો, આપણે નહીં જીવાય;
માટે કાલકેતુ જાની વેહેલો, ખડગ ગ્રહી કરમાંય.
મસ્તક છેદવા આવતો દીઠો, આઘેથી પડ પીતરાઇ;
પડયાં પડયાં ત્યાં અભિમંનને, ક્રોધ આવ્યો ભરાઇ.
બકતો વાણી આવતો જાણી, સુતાં સુતાં ગદા નાખી નિરવાણ;
કાલકેતુનું મસ્તક છેદ્યું, ગયા નીસરી તેના પ્રાણ.
અભિમંને મનમાં જાણ્યું જે, પ્રાણ ગયા શત્રુ તણા;
પછી મામો કૃષ્ણ સંભાર્યા, જેના ગુણ છે અતિ ઘણા.

સાખી.

ત્યારે જયદ્રથ પ્રેર્યો ગોપાળે, ફરસી લઇ આવ્યો તત્કાળ;
કર્યો પ્રહાર મન આણી રીસ, પડયા વીરનું જઇ છેદ્યું શીશ.

કડવું.

શાતા થઈ સુતની કાયાએ, જ્યારે સ્મર્યા શ્રીભગવાન;
એવે સ્વર્ગથી આવી અપ્સરા, લઇને દિવ્ય વિમાન.
પ્રાણ નીસર્યા અભિમંનના, દેહ તે દેવની ધરી;
વૈમાને બેસી સ્વરગે ગયો, શ્રોતા જન બોલો શ્રીહરી.

વલણ.

શ્રીહરી મુખ કહો રે શ્રોતા, એમ પડયો અભિમંન રે,
પછી પાંડવે શું કીધું, કૃષ્ણ અરજુન આવે ભુવન રે.

કડવું

અભિમન્યુ પડયો હો, પાંડવે સાંભળ્યુંજી;
સૈન્ય સઘળું હો, શોક કરી ધરણે ઢળ્યુંજી.
કાકા ચારે હો, આવ્યા ધાઇજી;
પડયો દીઠો હો, અભિમંન ભાઇજી.

ચંદ્રવદન છે હો, અંબુજ નયણજી;
　　　　　　　　પ્રાણ પાખી હો, કીધું શયનજી.
આક્રંદ કરતા હો, કાકા ચારજી;
　　　　　　　　હાથે કરતા હો, હૃદયા પ્રહારજી.
ઓ બાળકડા હો, હો બાહુવા રૂડાજી;
　　　　　　　　અમો ન જાણ્યું હો, કૌરવડા કુડાજી
રડે યુધિષ્ઠિર હો, ઉઠો બાપજી;
　　　　　　　　હું અર્જુનને હો, શો દઈશ જબાપજી.
સુભદ્રા કુંતા હો, અને પાંચાળીજી;
　　　　　　　　તેઓની દેહડી હો, દીકરા તેં બાળીજી.
કોમળ જેવી હો, કમળની પાંખડીજી;
　　　　　　　　તે કેમ જીવશે હો, ઉત્તરા રાંકડીજી.
રુવે ભીમસેન હો, વેળા કોપીજી;
　　　　　　　　પાર્થ ગયા છે હો, મુજને સોંપીજી.
વળતી પાડી હો, ભીમે ચીસજી:
　　　　　　　　નાઠા કૌરવ હો, દીશો દીશજી.
પાંડવ ફર્યા હો, શિબિર ભણીજી;
　　　　　　　　વાટ જુએ છે હો, માતા કુંવરતણીજી.
સુભદ્રા ઉત્તરા હો, ને પાંચાળીજી;
　　　　　　　　અભિમંનને ન દીઠા હો, સેના ભાળીજી.
વાજીંત્ર ન વાજે હો, સૈન્યમુખ શોક ભર્યાંજી;
　　　　　　　　મૌને મૌને હો, સાથે પરવર્યાજી.
અભિમંન કેરી હો, વાતો સાંભળીજી;
　　　　　　　　નારી સર્વે હો, શોકે મૂર્ચ્છા વળીજી.
જળ વિના મીન જ હો, એણી પેરે તલપતીજી:
　　　　　　　　વિરહને શરીરને હો, વામા વીલપતીજી.
સુભદ્રાનો હો, શોક ન જાય શમાવીયોજી;
　　　　　　　　એવે સમે હો, અર્જુન આવીયોજી.
થાયે વાટમાં હો, માઠા શુકનજી;
　　　　　　　　સુકે કંઠ હો, ફરકે લોચનજી.
પૂછ્યું શ્રીકૃષ્ણને હો, હો ત્રિભુવન ધણીજી;
　　　　　　　　શોક ભરી સેના હો, દીસે છે આપણીજી.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

માણુસ દીઠે હો, હુંથી લાજતાંજી;
દયાળજી હો, દુંદુભિ કાં નથી વાજતાંજી.
મારા મનમાંહે હો, મેં કળ્યું સર્વથીજી;
ભાણેજ તમારો હો, તે જીવતો નથીજી.
હવે શું થશે હો, જો સાચું હશેજી;
દીકરો જાતાં હો, સર્વે જશ જશેજી.
કૃષ્ણજી બોલ્યા હો, એમ ન કીજીએજી;
રોવું વળતું હો, તપાસી લીજીએજી.
આવ્યા સભામાંહે હો, બેહુએ દડબડયાજી;
પાર્થને જોઇને હો, પાંડવ રોઈ પડયાજી.
યુધિષ્ઠિર બોલ્યા હો, શું આવ્યા તમોજી;
સૌભદ્રેરૂપી હો, સુરજ આથમ્યોજી.

વલણ

આથમ્યો સુરજ સાંભળી, નરનારાયણ મૂર્છા પડયા રે;
અભિમંનના ગુણ સંભારીને, પિતા ને માતુલ રડયા રે.

કડવું.

અર્જુન પુત્રને ઘણું ટળવળેજી, તેથી ત્રિકમ ગણું વળવળેજી;
દ્રુપદરાયે આસના વાસના કરીજી, રોયે પુત્ર નવ આવે ફરીજી.

ઢાળ.

ફરી ન આવે રુદન કીધે, નાથા અર્જુન વિશ્વાધાર;
પછી સજ થઇને સવ્યસાચી, પુછે ભીમને સમાચાર.
કેમ પડયો એ પુત્ર મારો, કુળ બોળ્યું કે તાર્યું;
નાસતાં મુઓ કે સામો મુઓ, એને બાણ કોણે માર્યું.
ભીમ કહે ભત્રિજો પડયો, વાણીએ વર્ણાએ નહીં;
કૌરવ કુંજર મર્દીયા, એ સૌભદ્રે મોટો સિંહી.
દશ સહસ્ત્ર સુભટ સંહાર્યા, માર્યો અયોધ્યાનો રાજન;
સોળ સહસ્ત્ર સુભટ સંગાથે, માર્યો લક્ષ્મણ તન.
શલ્ય સુત રુક્મરથ માર્યો, વળી કર્ણ સુત વૃષસેન;
કૌરવ સેના નાસતી, જેમ વાઘ ભયથી ઘેન.

સવા અક્ષોહિણી સૈન્ય માર્યું, એણે રાડ કીધી એવી;
પછી કૌરવે કપટ કીધું, મોકલ્યો જયદ્રથ અનેરી.
તેણે અમને ખાળ્યા ભાઈ, ગયો એકલો સુભટ;
સાતમે કોઠે બાણ સાંધી, રહ્યા છે ખટ રથ.
સર્વે મળી અકળાવિયો, ન જાણું કેમ કીધો નાશ;
અમો જોવા ગયા તો, કાળકેતુ પડ્યો દીઠો પાસ.

VI. From મદાલસા આખ્યાન (A. D. 1672).

1. Obstruction to a Yajna by demons.

કડવું.

વેદાધ્યયન ધ્વનિ મચ્યા ઋષિથી, શબ્દ થાય અઘોર;
સ્વાહા શબ્દે આવિયા તે, કર્યું અંધારું ઘોર.
અંધકાર ઉપન્યો અંતરિક્ષે, તવ ખળભળ્યા ઋષિજન;
જેમ હતા તે તેમ નાઠા, રહ્યાં રાંધ્યાં અન્ન.
સાદ કરિ સૌ બોલાવ્યા ને, કહ્યું પછે ઋતુધ્વજ;
બીશો મા આ ઋષિ ઉભો થયો, ધનુષ કર્યું મમ સજ્જ.
ગાલવ કહે તમે પહોંચી શકશો, મુને થાય છે ઉચ્ચાટ;
મિથ્યા ઋષિયોને શિદ રાખો, સકાળા લાગે વાટ.
રાજપુત્ર કહે સ્વામીજી, જો રાક્ષસ આવે લક્ષ;
એકલો હું સૌને મારું, ન માંગું કોઇનો પક્ષ
તો એ બેનો શો આશરો, જો આપું ગુંદીપાક;
ઉરાડું અંતરિક્ષ માર્ગે, અવનિ ચઢાવું ચાક
એવું કહિ ગર્જના કીધી, અશ્વે થઈ અસ્વાર;
હાથ માંહે ચાપ લીધું, કીધું મંડળાકાર.
અમરે વાજી મોકલ્યો, અંગ અતિ ઉજ્જવલ;
તે ઉપર આરૂઢ થયો, તવ આવ્યું ઇંદ્રનું બળ.
ઋતુધ્વજ થયો રક્તવર્ણો, ભ્રુગુટિ ચઢાવી ભાળ;
બાણનું કીધું છાપરું, ને બાંધી ફરતી પાળ.
ગિરિ તરુવર માંસ શોણિત, વરસાવે માયા કરી;
જે જે નાંખે આદરી તે, હેઠાં પાડ્યાં ગડગડી.

ચારે ગમ ચોકી કરે, રાય પાડતો હાક;
વાજ આવ્યા પાષાણ નાખી, ચડયો બેહુને થાક.
આદર આણી ભણે બ્રાહ્મણ, ભટકી રહ્યાં છે મન;
શિલા પડે શર જાળ ઉપર, તેથી ઉધડકે મુનિજન.
સામગ્રી સહુ હાથ માંહે, મુનિ કરે નાસાનાસ;
ટોળે ટોળાં રહ્યાં ઉભાં, મૂકતા નિઃશ્વાસ.
પાષાણ પડે મંડપ મધ્યે, જ્યાં હોય આછાં બાણ;
બરકાં પાડી ઉઠે બ્રાહ્મણ, થરથર ધ્રુજે વાન.
પરવતનો વરસાદ વરસે, સર્પકાની ડોટ;
થયું અંધારૂં અતિ ઘણું, જ્યાં ધુમ્ર ગોટાગોટ.
બ્રાહ્મણ સરવે પડયા ભૂલા, કરે માંહોમાંહી પોકાર;
હાક સાંભળી નવ શકે, કાને પડયા ધોકાર.
કોઈ એક કહે છે શિષ્યને, સંભાળજે તું તુંમડું;
કાંકરો વાગે થશે કાણું, નીર નવ રહેશે ધુમકું.
એક કહે શું રાખશે, રાજા ઋતુધ્વજ;
છાપરમાંહી છિદ્ર દીસે, મારી આંખમાં પડી રજ.
પાષાણને પ્રહારે બાણ ભાંગે, નીસરે મોટા ગર્ક;
જવ ઋષિના માથામાં વાગે, તવ પંપાળિ પાડે બર્ક.
રાખની ઋતુધ્વજ અમને, નહિ તો દેશું શાપ.
અધર્મી સાથે ચાલે નહિ, ને રાંકને દાખવે તાપ.

વલણ.

વચન સુણી ઋષિકેરાં, ક્રોધે ચડયો ભૂપાળ રે;
સદ્‌ગુરુ કહે શુભજડ સુણો, પછે શું વરત્યું તે કાળ રે.

કડવું.

ઋતુધ્વજ રણમાં ગાજ્યો રે, વાસવની પેરે વિરાજ્યો રે;
આ ધનુષ લઈ આકર્ષ્યું રે, તે રૂપ અમરે નરખ્યું રે.

ઢાળ.

દેખી રૂપ તે શર કેરૂં, પાપિ મુખે ગડગડયા;
માયાવી મંડપ ઉપર, આકાશથી આવી પડયા.

શરજાલ સર્વે શિથિલ કિધી, કડકડયા મંડપસ્થંભ;
દશો દિશા પછે આવરી, સોરાસોર કરે બ્રહ્મ.
રાજકુંવરે ક્રોધ કીધો, લીધાં મોટાં બાણ;
નાનો રાક્ષસ તાલકેતુ, તે ઉપર કીધું સંધાણ.
અસુર આવ્યો રાય સામો, ચઢાવીને ચક્ષ;
સ્થૂલ શરીર પોતાનું કીધું, હાથમાં લીધું વૃક્ષ.
અસુરે અટવાઈ વૃક્ષ નાખ્યું, પછે પાડી ચીસ;
ઋતુધ્વજે તવ બાણ મારી, કીધા કટકા વીસ.
વળિ અધર્મી ઉછળ્યો, લાવ્યો એક શિલાય;
તિલ પ્રમાણે કીધી કટકા, તવ ગાલવ મલકાય.
અસુર જ્યારે ઓસરે, વીર બાણ વેધે ગાત્ર;
હોકાર કરી હરખે ઋષિજી, વગાડી તુંબીપાત્ર.
એવે કકડાટ સાંભળ્યો યજ્ઞમાં, મુનિ સર્વે ઉઠયા ત્રાડી;
નાસાનાસ માંહોમાંય કરે, પાપી નાંખશે હમણા મારી.
યજ્ઞ રાખી શું શકે, ગાલવે આણ્યું નાનું છૈયું;
સામગ્રી લેવાને આવ્યા, ઋપી કુટે શીશ ને હૈયું.
રાખ રાજા રાખ રાજા, શું રહ્યો ચઢાવી ચાપ;
જો જાન થાશે એક કોડીનું, તો દેશું તુંને શાપ.
રીસે ઋતુધ્વજ રાતડો, ભ્રુકુટી ચઢાવી ભાળ;
શતસહસ્ર બાણો મુકિયાં, પૂર્ણ આણી કાળ.
અર્ધચંદ્ર સમ મુકિયું, રાજ પ્રતાપી બાણ;
તે તાલકેતુને હૃદયે વાગ્યું, તત્ક્ષણ નિસર્યાં પ્રાણ.
પડયે પૃથ્વીએ પ્રાણ વહોણો, બાણે કરી બ્યાકુળ થયો;
તવ પાતાલકેતુ બ્યગ્ર થઇ, રણ તજી નાસી ગયો.
રણ મુકી અંતરિયાળ નાઠો, ઋષિ કરે જયજયકાર;
ઋતુધ્વજે તવ પુંઠ લીધી, પ્રેરીયો તોખાર.
આગળ જાતાં અસુર થાકયો, પામ્યો અંતર્ધ્યાન;
ઋતુધ્વજ તવ ફરી આવ્યો, મળ્યા મુનિ ભગવાન.
ઋષિ કહે બીજાને મારીને, શું ઋતુધ્વજ આવ્યો અહીં;
કુંવર કહે હું ઘણું ધાયો, પણ જાતાં દીઠો મેં નહીં.
ગાલવ વળતું બોલિયા, તારે દિઠાનું શું કામ;
આકૃણિયે એ અશ્વ તારો, ખોળિ કહાડશે ઠામ.

ચાંદ લોક વિષે એ જાવા, સમર્થ છે તોખાર;
કુંવર કહે હું પુંકળ ઉભો જોઉં, કેમ આવે બીજીવાર.

2. Madalasa and the Bee.

કડવું.

વિશ્વાવસુ ગાંધર્વ કુંવરી, મદાલસા શુભ નામ રે;
રૂપ લલિત વિલક્ષણી, માનુની તેજનું ધામ રે.
અલબેલી તે સાહેલી સાથે, ચાલતી ગ્રહી હાથ રે;
અશોક વાડી માંહી નિત્યે, ગાય સ્ત્રીનો સાથ રે.
શોભીત વન પવન શીતળ, વાયુ વાયે મંદનો;
દ્રુમવેલી રહી ઝઝુમી, દુઃખી ખુએ દિન દુઃખનો.
દ્રાક્ષ છે લક્ષ છોડો, છોડ નીચા ચંપાતણા;
મોગરા મલિયાગરા શુભ, ભાતિ ભાતિ વૃક્ષો ઘણા.
થાય અતિ આનંદ ત્યાં તો, સબળ સ્ત્રીનો સાદ રે;
કોયલ મોર ને બુલબુલોથી, થતા મધુરા નાદ રે.
થૈકાર થનથન અપ્સરા, પગ ઉંચલી ઘુઘરા વજાડતી;
ગાય હરિગીત હરી લઈ ચિત્ત, અંગ અનંગ જગાવતી.
મધુરી વાણી સૂર તાણી, તાન માન જણાવતી;
કો એક રસના સ્વાદ લેતી, હાવભાવ વખાણતી.
મૃદંગ ચંગ ઉપંગ રંગો, નવિન નિત્ય જમાવતી;
રાણી રીઝે રસે ભીંજે, ગાન કરતી ભાવતી.
કો હાર ગુંથી ઝીણે તારે, કંઠમાં આરોપતી;
કો બાળા વેશે છૂટે કેશે, કટિ મેખલે શોભાવતી.
અમૃતવેણી મૃગનેણી, અંજન આંજી કામિની;
નાચતાં આનંદ આણી, નિર્મળ ચિર નવનિદ્ધની.
સંધાણુ બાણુ કટાક્ષ કરતાં, અમર જોઈ મોહાય રે;
વદન ઇંદુ માંય બિંદુ, શૃંગાર શુભ રતિ સોહાય રે.
ચપળ ચર્ણે તે ધરણી ધરતાં, આવી લાવે ફલહારને;
હથિયાર બાંધિ ફરે હજારો, સબળ લાવી જારને.
જશ બોલ બોલે ઢોલ વાગે, નિશાન આણુ રૂડી ફરે;
હાથમાં ખેડાં કરે તેડાં, વનમાંહ્ય ભય કો નવ ધરે.

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ.

વલણ.

ફરતી એમ મદાલસા, સાથે વનમાં સુંદરી રે;
મદાલસાને નિરખતાં, ભાઇને ગયો વીસરી રે.

કડવું.

મોહ્યો મોહ્યો તે અદભુત રંગે, જ્યારે અનંગ વ્યાપ્યો અંગે;
મોહ્યો મોહ્યો તે નૌતમ નાદે, દીઠી નાર તે ફરતી વાદે.
આગળ મરડે અંગ અલબેલી, રાણી એક છે સૌ સાહેલી:
ગયો દાનવ પ્રેમદા પાસે, જોવા લાગ્યો અતિ ઉલ્હાસે;
જ્યારે જુથ જુવંતીનું જોયું, ત્યારે મોહ બાણે મન પ્રોયું;
દ્રુમવેલીને ઓથે રહેતો, દેખી દેખી દાનવ મોહોતો.
મદાલસા ભરી મદની, અલૌકિક છે શશિવદની;
ઇંદ્ર આદિત્ય બે રહ્યા ઝળકે, અડકી રહ્યાં છે ગોરે ગાલ લેહેકે.
જેમાં જડયાં માણેક ને મોતી, નાકે મોરથી શ્યામા સોહોતી;
છે અધર બિમ્બ પરવાળી, તે ઉપર વેસર વાળી.
દાંત કાળે રંગે રંગ્યા વળી, શોભા એવી નૌતમ મળી;
જેવો ચતુર્થનો ચંદ્રમાય, તેવી કપાળની શોભાય.
હાર હૈડે હીંચે મોતીનો, ખળકાવે નવળ ત્રોટીનો;
સેંથે ગુંજારવ કરે ભ્રમર, સોવણુ કોરે નીલું અંબર.
કાળા કેશ તણો અંબોડો, જાણે ધુંધટ તેજી ઘોડો;
આંખ ઉપર અલકાવલી, જુગ્મ રતન જાણે ફુલ કળી.
અતિ અણિઆળી આંખડલી, જાણે પંકજની પાંખડલી;
શર શળી સમું અંજન, કોમળ ગાળે પડચાં ખંજન.
રાતી રેખ ને કીકી કાળી, જુવે છે જેમ મૃગલી બાળી;
ભ્રુકુટી બન્યો ભ્રમર સરખી, રહી નેત્ર કમળને નરખી.
કંઠ કપોતને આકારે, શોભી રહ્યો શણગારે;
સોહે ઉર મંડળમાં હાર, તેના મુલ્ય તણો નહિ પાર.
કુખ કનક કળશને સમાન, પેટ જાણે પોયણ પાન;
જંઘા બે કદલી છોડ, સુક્ષ્મ અતિ કટીનો મરોડ.
કટી પાતળી મેખલે શોભે, જોતાં મહામુનિનાં મન લોભે;
બાજુબંધ ફુમતડી લળકે, રત્ન જડિત ચુંદલડી ચળકે.

કાંકણી કર માંહે પેહેરી, પોહોંચે મણી રહ્યો ઝળહળી;
હથેલી છે અંબુજ વરણી, ફેરવે તન ઉપર હાથ તરણી.
ચર્ણે ઝાંઝરકેરો ઝણુંકો, નેપુર અણુવટકેરો ઠણુંકો;
છે પંકજવરણી પાહાની, રાતી રેખા નાની નાની.
મોહોટા માજમ મગની ફળી, તેવી બાળાની આંગળી;
કરે વાતો નવનવી મીઠી, - તેવી દૈત્યે નારી દીઠી.
પોતિકો કર અડકાવે ગાલે, હસ્તાં મોરનાં મોતી હાલે;
ઓઢણી ઓઢી અંબર પર આછી, તે તો પવને ઉડે છે પાછી.
એવી પૂર્ણ રૂપ જોબન, હરનિશ રહે છે વન;
તારા મોહે જેવો શશી, તેવું વદન રહ્યું છે વસી.
આસન પાથર્યાં બહુ રંગી, તકિયે બેઠી બાળા અઢિંગી;
ચિત્રવત દૈત્ય ત્યાં તો અટકિયો, સામું ભાળી નવ તે શકિયો.
અસુર અંતર માંહી વિચારે, સુર વર્ગ કો એને સ્વીકારે;
જેણે પૂજ્યા સારંગપાણિ, તેની હોશે એ ધણિયાણી;
શેષ જિહ્વા ન જાય વરણી, પૂછું કુમારી કે પરણી;
એ તો અબલા હોય મારી, પરપંચથી લઈ જાઉં હરી.
પરણીને ઝટ ગૃહસ્થ હું થાઉં, વેગે લઈ સ્થાનક જાઉં;
એવી દુષ્ટની દુર્મતિ ધાઇ, વિસર્યો મર્ણ જે પામ્યો ભાઈ.
ધર્યો ભ્રમરાકેરો વેશ, થયો નીપટ નહાનો નેશ;
અબળા કંઠે કુસુમનો હાર, તે પર માંડ્યો અતી ગુંજાર.
ઊર ઉપર આવીને બેસે, અને કંચુકિ માંહે પેસે;
ગણગણે ને મોઢું મલકાયે, મદાલસા બીહને ઊભી થાયે.
સખિને કહે કૌતુક જૂઓ, ભ્રમરો ખ્યાલે પડ્યો છે મૂઓ;
મુખ ગંડસ્થલ ઉપર ભમે, દૈત રાજકુંવરીને દમે.
પંચ પંચસેં આયુધ ધારી, રક્ષા કરે પાંચસો નારી;
નહીં ઓછી રાજાની કુંવરી, નવ પામે જાવાને હરી.
ત્યારે આસન હેઠાં આવી રહ્યો, સ્થૂળ શરીરે ત્યાં તે થયો;
પછે સહસા કર્મ ત્યાં કીધું, પ્રૌઢ કાયા દૈતપણું લીધું:
શરીર પોતિકું તે વધારી, આસન સહિત ઊંચલી નારી;
લઈ ઉડ્યો પછે આકાશ, ધાઈ પુંઠલ પાંચસો દાસ.

*   *   *   *   *

કડવું.

આસન લીધું ઉચલી રે, દૈત છે મહા વિકાળ;
ચમકી તવ તે મદાલસા રે, પડી પેટડિયામાં ફાળ.
મૂક મુને તું રાક્ષસા રે, હું લાગું તારે પાય;
પિતાજી જોશે વાટડી રે, મરશે મારી માય.
બાપ તમારી બાળકી રે, આજ લુટાઈ અંતરિયાળ;
આ પાપી હાથ ચઢી ખરે રે, દઉં કરમડાંને ગાળ.
સખી માતાને જઇ કહો રે, મુજ દુઃખ ન ધરશો લેપ;
ભાવી પદારથ ટળે નહીં રે, મુજ કર્મતણી જે રેપ.
એમ ટળવળતી તારુણી રે, કયાંથી દુષ્ટ હૃદેમાં હાય;
વિકળ વદન કેશ મોકળાં રે, કૈં નૈણે નીર પ્રવાહ.
મૃગલીને મુખમાં ધરી રે, જેમ વ્યાઘ્ર નહાસે વન;
તેમ તે લીધી મદાલસા રે, આરત ભરી કરતી રુદન.
જેમ પ્રસવતાં પોપટી રે, ગ્રહી ચાલે માંજાર;
તેમ લીધી તે મદાલસા રે, નવ પહોંચી ઘુમ કે વહાર.
અંતરિક્ષ ચાલ્યો અધર્મિ રે, અતિ ઘણો અહમેવ;
એવે વાટ મધ્યે મળ્યા રે, ઉમયા સહિત મહાદેવ.
પાર્વતીએ સાંભળ્યું રે, કો બાળકી પડી બંધન;
મુકાવો મહાદેવજી રે, જેથી બાળા થાય પ્રસન્ન.
વળતું વદ્યા મહાદેવજી રે, નારી નારીની કરે વહાર;
દયા આવે તો મારી દૈતને રે, આપો અબળાને આધાર.
તવ ઉમયાજી એમ ઓચર્યાં રે, એ કન્યાનો હરનાર;
રે એ પાપીને મારશે રે, તે હશે તુજ ભરથાર.
રોઇશ ના તું મદાલસા રે, એમ માતા બોલ્યાં વાણ;
અમર સૈન્ય સુત ખરે રે, ગ્રહેશે તારો પાણ.
કામિની તે પ્રીછી ગઈ રે, નવ પાપી પ્રીછ્યો પેર;
પાતાળ પાંચમે લઈ ગયો રે, જ્યાં હતું પોતાનું ઘેર.

3. The wooing of Madālasā by Ritudhvaja.

કડવું

રાજકુંવર ગયો ઉલ્લાસે, દાસી આવી મદાલસા પાસેં;
રાણી કને આના લીધી, આપી આસન પૂજા કીધી.

જોઈ પાતાલકેતુનું ઘર, જાણે વાસ વસે વિશ્વંભર;
દ્વાર શાખા હારો હારે, લીપિ ભીત કનકની ગારે.
મધ્યે સ્ફાટિક મણિના સ્થંભ, સામ સામી દિસે પ્રતિબમ્બ;
ચિત્રામણ ચો પાસે ચળકે, મુક્તાફળનાં તોરણ લળકે.
એવું સદન મુકયું છે સમારી, ઋતુધ્વજ રહ્યો છે વિચારી;
પછે બોલ્યો તે રાજકુમાર, દાસીને પૂછ્યો સમાચાર.
તમે જાતે દિસો છો એક, આ તો ઓરડી દીસે અનેક;
એ કોણે સમાર્યું ધામ, એના વસનારનું શું નામ.
ભુવન શા માટે છે શુન્યકાર, કહો વાત માંડીને નાર;
ત્યારે કહે વિકુણ્ડલા નારી, સત્ય વાત કહું છું વિચારી.
ઘડિ વિશ્વકર્માએ અવસ્યમેવ, અહીં પૂર્વે વસ્તા વિશ્વદેવ;
એક દૈત હતો કુંડલધાર, ઇંદ્રે સોંપ્યું તેને ઘરબાર.
ત્યાંથી દેવ થયા વિદાય, કુંડલધર મુકયો ઘરમાંય;
તે રાજાની છું કુંવારી, નાનપણમાં હું અંગે સારી.
પિતા માર્યો મારો આ ઠામ, તાલ પાતાલ એવાં નામ;
એ છે વૃક્ષકેતુના બાળ, જેનાં રૂપ મહા વિકાળ.
તેણે ઘર ઋદ્ધિ લૂટી લીધી, બંન્યોએ દાસી મુજને કીધી;
દુષ્ટ દમે છે ત્રણ ભૂવન, સર્વે લૂટી ભર્યું ત્યાં ધન.
મુને રાખિ છે વળતી વારી, કોણ જાણે ત્યાં પીડા મારી;
એક ગાલવ નામે ઋષિજન, તેનો ત્રણ વરસ ભાંગ્યો યજ્ઞ.
રાજા ઋતુધ્વજ છે બળવંત, તેણે આણ્યો એકનો અંત;
પાતાલકેતુ ગયો નહાસી, ઋતુધ્વજના યુદ્ધથી ત્રાસી.
એક મદાલસા નામે નારી, વિશ્વવસુ ગાંધર્વકુમારી:
તેનું રૂપ મનોહર નરખી, હરી લાવ્યો પાપિ તે હરખી.
આવ્યો કન્યા હરીને કાલે, પાપિ લૈ આવ્યો પાતાળે;
પરણવાની કીધી સજાઈ, તવ સાંભર્યો પોતાનો ભાઈ.
મુને મુકી સાચવવા ઘેર, તે તો ગયો વાળવા વેર;
જાણીએ તે ભીયા કોણે માર્યા, પણ ભાગ્યે તમો રે પધાર્યા.
એ કન્યા હવે તમને ફાવી, કો વાત દિસે છે ભાવી;
તમે પ્રેમ પ્રેમદાને પરણો, આ મોહોલ સબળ છે ઘણો.
એ ઈશ્વરે તમને આપી, વેહેલા થાઓ આવશે પાપી;
ત્યારે ઋતુધ્વજ બોલ્યો વાણી, દેખાડો મદાલસા રાણી.

હું છઉં અયોધ્યાનો રાજન, તાલકેતુ કીધો પતન;
પછે પાતાલકેતુ પૂંઠે ધાયો, જ્યાં આવ્યો ને કયાં સંતાયો.
ત્યારેજાણ્યું છે મહા સુભટ, આકર્ણિયે ફાટ્યું અંતરપટ;
પડે અભ્રથી ઈંદુ બહાર, એવી નયણે નિરખી નાર.
મીટે મીટ બંન્યોની મળી, દુઃખ વાત હૃદેથી ટળી;
હર્ષે નેણે નેણ રસ પીધો, પીતાં મૂર્છિત નરને કીધો.

વલણ.

ચિત્રામણ બંન્યો થયાં, પછે મદાલસા શું વદે રે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ કહે, શ્રોતાજન્ન ધરો હૃદે રે.

કડવું.

બોલો બોલો લટકાળા રાય, મુખને મરકલડે;
હું તો લાગું તમારે પાય, મુખને મરકલડે.
તમે અણમાન્યા તે શું આ, મુખને મરકલડે;
કાંઈ મન્ન ન આવી હું આ, મુખને મરકલડે.
હવે જાગીને આપ સંભાળિયે, મુખને મરકલડે;
પેચ પાઘડીનો છૂટો વાળિયે, મુખને મરકલડે.
હેઠું ખડગ પડે છે ગળી, મુખને મરકલડે;
વાગશે તો ખોશો સૌ રળી, મુખને મરકલડે.
આંખ શું કરો અડપડિયાળી, મુખને મરકલડે;
પાઘડી દીસે છે રઢિયાળી, મુખને મરકલડે.
દષ્ટ તો કાંઈ રાખીએ સાધિ, મુખને મરકલડે;
એમ ન કીજે છોકરવાદિ, મુખને મરકલડે.
પૂછાપૂછ કરશો માં મહારાજ, મુખને મરકલડે,
કરો વિવાહનો તમો સાજ, મુખને મરકલડે.
મુને કહિ ગયાં ઉમીયા દેવી, મુખને મરકલડે;
હવે લાજ ધરો નહીં દેવ એવી, મુખને મરકલડે.
નથી બીજું ત્રીજું કોય, મુખને મરકલડે;
હવે વિકલ્પ મન શું હોય, મુખને મરકલડે.
હવે શું જણાવો છો પ્રીત, મુખને મરકલડે;
અમો પ્રીછું પુરુષની રીત, મુખને મરકલડે.

તમો મનમાં ધરો નવ કો ધીર, મુખને મરકલડે;
મારે તમો છો મનના હીર, મુખને મરકલડે.

વલણ.

સુણ રીત જાણું પુરુષની, તવ રાજા બોલ્યો પાસે જઈ રે;
ચાલ દેખી ચતુર નરની, પછે મદાલસા ઘેલી થઈ રે.

કડવું.

દેખિ ચાલ તે ચતુર નરની, ભાવા લાગી તે રાજકુમારની;
કાંઈ મોંઘેરી તે થાતી, મુખ કલા કરે મદમાતી.
પછી મુન્ય થઈ રહી મ્હોડે, પાછી ઓસરી આવું ઓઢે;
તેમ તેમ રાય આઘો આવે, પ્રીતે પ્રેમ કરીને બોલાવે.
હવે લાજ કહોની ધરો છો, શા માટે લજ્જા કરો છો;
મુખવદન કળા દેખાડો, સુખ સ્વર્ગનું સાચું પમાડો.
મોહ્યો મોહ્યો તારે લટકે, તો શે ન બોલો મુખ મટકે;
કાં મુન્ય થયાં હો નારી, નવ બોલો પ્રથમ મુને મારી.
આ અંબર પહેર્યું છે આછું, મુખ ઉપરથી કરો તે પાછું;
હું મોહ્યો છું અદ્‌ભુત તેજે, હરીવદની તે તારે હેજે.
મુખ દેખાય છે ઘુંઘટમાં, લાજ મુકી વદો ઉલ્લટમાં;
ત્યારે ઘુંઘટને પરો લીધો, ઋતુધ્વજને ઘેલો કીધો.
શ્યામાનો ભાવ લહિ કહું બાલા, મુખ જાણે ચંદ્રની કળા;
રહ્યો રાજા પાસે આવી, બોલે નવ અબલા બોલાવી.
ભરાયો માયાને પાશે, જેમ ભ્રમર અંબુજ નિવાસે:
તેને રૂપે તો મેરુ ડોલે, તો મનુષ્ય તે કોણ તોલે.
પાસે આવી બેઠો તે રાય, પામરિયે ઢોળે છે વાય;
કચરો વળગ્યો તે દે છે નાખી, મદાલસાની ઉડાડે માંખી.
મુખ જુવે છે ફરી ફરી, મારા સમ બોલો સુંદરી;
મેં મુક્યાં છે તમને વરી, તો શું લાજ ધરો ઓસરી.
હ્યાં તો છે એક કિંકરી, જુવો પ્રેમે નૈણાં ભરી;
આવો સાથે કરુણા કરી, ઈશ્વર આપશે મુષ્ટિ બાજરી.
તમો ગાંધર્વની કુંવરી, પાપી લાવ્યો તમને હરી;
હું તો તેને નાખિશ મારી, તું તો શેં નવ સમજે નારી.

અમો કહું છું પ્રણિપત કરી, નવ બોલો તો જઇશ હું મરી;
ત્યારે પરો કર્યો ઘુંઘટ, બોલો પાય ધરૂં મુગટ.
પાથરૂં પાલવ પામરીનો પટ, વદો વાણી આણી ઉલટ;
એ મિથ્યા શી કરવી ચટ, સંધું પ્રીછું નથી હું ઝટ.
પાપિ હરિ લાવ્યો છે તુજને, તે તો ઘણું દાઝે છે મુજને;
વહાલી તુજ કાજે ધરૂં વટ, વેરિનું શિર કાપીશ સટ.
ટાળો દેહતણી ખટપટ, ઉઠી નારી આણી ઉલટ;
મન મેળવવાનો કોડ, વહાલી તું છે મારી જોડ.

વલણ.

પછિ ઉલટ આણી બન્યો મળિયાં, કહે ભટ પ્રેમાનંદ રે;
પછે પાણિગ્રહણ કયમ હવું, તેનું કહું પદબંધ રે.

કડવું.

નારદ કહે સાંભળોને ધર્મ, પછિ કેમ થયું વિવાહનું કર્મ;
મદાલસા રાજાને મળી, આકાશે વિજળી સમ ભળી.
તવ રાજાએ વાણી ઓચરી, અશ્વ ઉપર બેસો સુંદરી;
દાસીને કહ્યું થૈયે વિદાય, એટલે આવ્યા નારદ ઋષિરાય.
ઋષિતણું કીધું પુજન, સમાચાર કહ્યો રાજન;
ભલું થયું આવ્યા મહારાજ, મુજ સરખું કંઈ કહિએ કાજ.
નારદ કહે સારો શીઘ્રે કાર્ય, આવ્યો છું હું થવા આચાર્ય;
પરણી થાઓ અસ્વે અસ્વાર, ચોરિ રચિ તવ બ્રહ્મકુમાર.
વળતા બોલ્યા મુનિ ભગવાન, વિકુણ્ડલા દે તું કન્યાદાન;
આરોપી કંઠે વરમાળ, ગાંધર્વ વિવાહ કીધો તત્કાળ.
નારદ અંતરધ્યાન તવ થયા, તત્પર થૈ નર નારી રીઝિયાં;
દાસી એમ બોલી મુખ વાણ, તમો બંન્યોને હજો કલ્યાણ.

4. The friendship of the Nagkumāra

કડવું.

પ્રીત વાધી નવનવી, સ્યામાને સ્વામી સાથ;
મદાલસાના હાથને મણી, બાંધ્યો પતિને હાથ.

સતી એણીપે ઓચરે, સાંભળો મારા સ્વામ;
મણિ દેખિશ તમથી વેગળો, હું મારીશ આણે ઠામ.
કોને ધિરશો નવ નાથજી, આપણે માથે દુસ્મન;
પાતાલકેતુ ફરે શોધતો, તજી ઉદક ને અન્ન.
જુઠી વાત ઉડાડશે તે, જ્યાં તમો જાશો ગામ;
મણિ જોઇશ એકલો તો, મરીશ આણે ઠામ.
તે વેળાથી બાંધિયો, જે મણિ ઝગમઘાટ;
મૃગયા રમવા નિસર્યો, તે રાય વનની વાટ.
એક સરોવર આવીયું, ત્યાં ઉતર્યો રાજકુમાર;
શીતલ જળ પીવા સાંચર્યો, વૃક્ષે બાંધી તોખાર.
પોસ ભરી પાણીતણી, જલમાંહી ધરીને પાગ;
તેજ મણિનું માંહે પડિયું, દેખી નિકળ્યા બે નાગ.
ઋતુધ્વજ પાછો ઓસરીને, ધનુષ લીધું તાણી;
મારવા માંડે જેટલે, તવ સર્પ બોલ્યા વાણી.
અમો આવ્યા છઉં હર્ષમાં, તારો મણિ દીઠો ઝાત્કાર;
મનુષ્યમાં તું અધિક છે, માટે કીજે મિત્રાચાર.
અન્યોઅન્ય આવી મળ્યા, ને અધરા ખાધા સમ;
રૂપે ત્રણ જણ શોભતા, બ્રહ્મા વિષ્ણુ રુદ્ર જ્યમ.
ઋતુધ્વજે માંડી કહ્યો, જે અથ ઇતિ સમાચાર;
તમો કોના છો દીકરા, તવ બોલ્યા નાગકુમાર.
ન્યાત અમારી નાગની છે, પાતાળ અમારૂં ગામ;
અર્જક નાગના દીકરા અમો, ચંદ્ર ચૂડામણિ નામ.
અમો મોટા પુરુષ રહિયે નમ્યા, થયો આપણે મિત્રાચાર;
ઋતુધ્વજ રાજા આવજો, તમો નિત્ય આણે ઠાર.
સુખ દેખાડીશ સ્વર્ગનું, તમે રાખ્યો ગાલવનો યાગ;
યાગ વિધેથી પામિયો, ભુવન વિષે તું ભાગ.
તું વહાલો અતિ દેવને, માટે મિત્ર તું યોગ;
હવે અમો નવ સહી શકું, ભાઇ તારો વિયોગ.
જે દહાડે આવશો નહિ, તે દહાડે અપવાસ;
પછી તે પાછા ફર્યાં, અંતરે અતિ ઉલ્લાસ.
ત્રણ જણ નિત્ય આવી મળે, મેવા લાવે અમુલ્ય;
ખાય પિયે આનંદમાં રહે, સુખ ભોગવે અતુલ્ય.

અયોધ્યાપતિ આવતો, જ્યા વસે નાગકુમાર;
વળાવીને વળે નાગ તે, કરીને પરોણાચાર.

5. Madālasā is killed by the demon.

કડવું.

દાનવ આવ્યો અયોધ્યામાંહે, જ્યાં ઋતુધ્વજનું નિધાનજી.
ભિક્ષુક રૂપે ભિક્ષા માગે, પૂછે સઘળી વાતજી;
મંદિર આવ્યો મદાલસાને, થઈ રંક વિપ્રની જાતજી.
છજે છબીલી બેઠી દીઠી, ખરખરો મનમાં પેઠોજી;
અસુર જઈ ઝરૂખાની સામો, ધુણી ઘાલી બેઠોજી.
ઉદક અન્ન લઉં હું ત્યારે, અબળા દે દરશનજી;
ભજન કરે તે ભામિનિ-કેરૂં, હરણ કરવા નિજ મનજી.
પણ હરિવદની હાથ ન આવે, સત્ય પોતાનું પાળેજી;
અસુર વિચારે બળ કરૂં તો, સતી શાપ દઈ બાળેજી.
હું ન ભોગવું રાજા ન ભોગવે, મદાલસા પામે મર્ણજી;
ત્યારે દાહજ હુલવાયે મનની, ઠરે મુજ અંતઃકર્ણજી.
એક દિવસ મળિયો ઋતુધ્વજને, પાપી બોલ્યો વાણીજી;
કહો કુંવર આ મણિ મોંઘો છે, કેમ બાંધ્યો હાથે તાણીજી.
એ બાંધવો તો ઘટે નહિ તમને, દીસે નારીનો શૃંગારજી;
એંધાણ બાંધ્યું મદાલસાએ, મહંત કરોની વિચારજી.
મારે માથે શત્રુ અનંત છે, મુને મુવો કહે તે ફોકજી;
આ મણિ વિના નારી નહિ માને, દેખીને જાય સુરલોકજી.

વલણ.

સુરલોક જાયે મણિ ન દેખે તો, પણ મુવે મૂકું એને નહીં રે;
જોગી કહે મહારાજ છો, તમો ચતુર મોટા સહી રે.

કડવું.

એવું કહીને કુંવર પળિયો, દૈત્યે વિચાર્યું અંતઃકર્ણ;
મણિ લઉં હું કપટ કરી તો, મદાલસા પામે મર્ણ.

મદાલસા મરે કે એ મરે, બેમાંથી એક વાનું થાય;
પછી ઋતુધ્વજની પુંઠ લીધી, છાનોમાનો જાય.
પેલા સરોવરે આવ્યો કુંવર, ને મળ્યા પેલા બે નાગ;
પાતાલકેતુએ જોયું આવી, છે બાં મારો લાગ.
દિવસ કેટલા વચ્ચે જવા દઇ, ધર્યું વિપ્રનું રૂપ;
તે દિવસે થયું અસુર નાગને, સવારો આવ્યો ભૂપ.
ઋતુધ્વજ ત્યાં નાહવા બેઠો, એક બેઠો દીઠો ઋષિજી;
વૃદ્ધ રૂપ પોતાનું કીધું, ને તે કહે હું દુખીજી.
રાય પૂછે છે પ્રેમ ધરીને, કેમ બેઠા મુનિ જન;
નિઃશ્વાસ મૂકો છો ઘડી ઘડી, જલપૂર્ણ ભર્યાં લોચન.
કર કપાલે બે દઇને, બોલ્યો પાતાલકેતુ;
ઘણું દુઃખ છે મારાં કર્મે, જો પૂછો ધારી હેતુ.
વરુણ લોક મહી હું વસું છું, અતિતેજી મારૂં નામ;
એક બ્રાહ્મણને ઘેર કન્યા, રૂપે જોબન ધામ.
તે સાથે વિવાહ મળ્યો પુત્રનો, તેના બાપને ઇચ્છા ઘણી;
કન્યા કહે મુજ પોણ છે, જોઉં મદાલસાનો મણી.
તે અયોધ્યામાં પરણી છે, ઋતુધ્વજ તેનો કંથ;
તે લેવા હું આવીઓ છું, દેખાડો ગામનો પંથ.
સત્યવાદી શત્રુજિત રાજા, સત્ય પાળે તેનો કુમાર;
હું રંક ઋષિનું કાર્ય કરતાં, મુખથી ન નિકળે નકાર.
કહો તમે કોણ દેશ વસો છો, કેમ આવ્યા આ સરોવર ઘાટ;
જો જાણતા હો તો દેખાડો, અયોધ્યા કેરી વાટ.
વાયક સુણિ તે વિપ્ર કેરાં, કુંવરે કીધો દંડ પ્રણામ;
પ્રભુ જેને જોવા જાઓ છો, તે તો મારૂં નામ.
તે મણિ મારી પાસ છે, પણ કોને નવ અપાય;
મદાલસા એ જો જાણે તો, વાત વિપરીત થાય.
દૈત કહે સાંભળ રે રાજા, જો અર્થ સરસે મારો;
તો કાલે મણિ આણી આપીશ, ભૂપતિ પાછો એ તારો.
સત્ય વચન આપ્યું પાપીએ, વળી એમ બોલ્યો વચનઃ
આવતાં મુને વાટે મળ્યા હતા, નાગતણા જે બે તન.
તેણે કહાવ્યું જઇને કહેજો, અમને થાશે સંધ્યાકાળ;
વસ્તુ અનોપમ લાવવી છે, પાછા ન જાશો ભૂપાળ.

પછે રાજાએ મણી છોડી આપ્યો, પાપી પાછો વળ્યો;
પાતાળ માંહે પાછો આવી, નાગ કુંવરને મળ્યો.
આવું ઋતુધ્વજે કહાવ્યું છે, આજ છે મારે કામ;
મૃગયા રમવા નવ આવશો, રહેજો તમારે ધામ.
નાગપુત્ર પાછા વળ્યા, જાણ્યું મિત્રે આજ્ઞા આપી;
પછે અયોધ્યા વિપ્ર રૂપે, દોડતો આવ્યો પાપી.

વલણ

પાપી પ્રપંચ કરી રોતો આવ્યો, પાલવ દીધો મુખ રે;
રાજસભામાં આવી મળ્યો, સાંભળ શુભજાડ ઋખ રે.

કડવું.

દૈત્ય આવ્યો અયોધ્યા ગામ, રુવે ઋતુધ્વજનું લઈ નામ;
પ્રજા સર્વે વિસ્મય હોય, બ્રાહ્મણ કોણ કારણ રોય.
રાજસભામાં આવી પડયો, હાય હાય કુંવર રહી રડયો;
ચેષ્ટા દૈત્યે માંડી ફોક, હૈડે ઢીક મારી મુકે પોક.
રાય શત્રુજિત વિસ્મય થયો, સમાચાર પૂછવા પાસે ગયો;
કહો ઋષિજી કયાંથી આવ્યા, એ વિપરીત વાત કયાંથી લાવ્યા.
બ્રાહ્મણ કહે સાંભળ રાજન, નિશ્ચે નાશ પામ્યો તુજ તન;
સરોવરમાંથી મગરે ગળ્યો, હું હતો પાસે ને તે ઢળ્યો.
એવું કહી બેઠો ઋષિરાય, રાજા પડયો પૃથિવી માંય;
પુત્રનું સંભારી હેત, અયોધ્યાપતિ થયો છે અચેત.
બેઠો થઇ માંડયો ટળવળાટ, હો કુંવર કાં જોવડાવો વાટ;
શત્રુજિતને વારે સૌ કોય, પૃથ્વી પછાડો ખાઈ તે રોય.
મારો કુંવર કયાં ગયો પરહરી, વિધવા વહુ શા માટે કરી;
આખું નગર કરે છે રુદન, ન રુવે મદાલસા સ્રીજન.
એ ખરૂં નથી મરણ વત્ત, સાચું હોય તો મને ચઢે સત્ત;
સ્વજન સર્વને વારે સુંદરી, નિસ્ચે વાત નથી એ ખરી.
જુઠા બોલો કો બ્રાહ્મણ હશે, એ કહે તેનાથી શું વિઘ્ન થશે;
મદાલસાએ તેડયો ઋષિદેવ, પાતાલકેતુ આવ્યો તતખેવ.
શું જુઠો મુને તું કહે પાપણી, સાધવી હોય જવ પાસે ધણી;
મદાલસાએ તવ વાણી ભણી, શું દેખાડો મોટમ આપણી.

મહાલસા આખ્યાન.

ન શકે કો સ્વામીને હણી, એક એંધાણી બધી મુજતણી;
ત્યારે ઋષિયે છોડી નાંખ્યો મણી, જાણ્યું તવ મર્ણ પામ્યો ધણી.
તુરત તાળવું ફાટ્યું આફણી, જીવ ચાલ્યો સુરલોક જ ભણી;
ત્યારે દૈત્ય રીઝ પામ્યો અતિ ઘણી, મેં મારી નારી શત્રુતણી.
જો મને મૂકી આવી પાપણી, તો સુખે કેમ રહે ધણી;
મરશે ઋતુધ્વજ આવી ઘેર, મારા તાલકેતુનું વળ્યું વેર.

6. The faithful lover.

કડવું.

શું નગર વિષે ઉપન્યો ઉત્પાત, કુંવરે મન વિચારી વાત;
ઉચ્ચાટે પેઠો પુરમાંય, પ્રજા જોઈને વિસ્મય થાય.
લોક દોડ્યા ભૂપતિ ભણી, મહારાજ આપોની વધામણી;
દુઃખ નવ મન ધરશો રજ, એ આવે છે અહીં ઋતુધ્વજ.
એવી સુણી પ્રજાની વિનતિ, ઉધડક્યો ત્યાં અયોધ્યાપતિ;
અરે એ તે શું સાચું હશે, મુવો પુત્ર કયમ જીવતો થશે.
હર્ષ અશ્રુભરી પંથે પળ્યો, એવે આવતો પુત્ર સામો મળ્યો;
ગળે લપટાયો જઈ તાત, કોણે જીવાડ્યો કહેની વાત.
આકાશ માર્ગે બ્રાહ્મણ આવિયો, સમાચાર અશુભ લાવિયો;
તેણે પુત્રને મૂવો કહ્યો, ફરી પુત્ર કેમ જીવતો થયો.
તાતજી મુને કાંઇ થયું નથી, જુઠો બ્રાહ્મણ છે સરવથી;
મદાલસાની પૂછી વાત, પછી કરતો ત્યાં અશ્રુપાત.
મારી મરણ કેમ પામે પ્રેમદા, સાધ્વી સત્ય પાળે છે સદા;
ત્યારે પિતાએ વાણી ભણી, તે બ્રાહ્મણ લાવ્યો તો મણી.
તે મણિનું વધુને દરશન થયું, તત્કાળ તાળવું ફાટી ગયું;
દેહ પડી તે ઠેકાણે ફરી, માયા તેની ધરજો પરી.

વલણ.

તાળવું ફાટી પ્રાણ ગયો, એ વાત કુંવરે સાંભળી રે;
મદાલસાનાં મરણ- થકી, પડ્યો ધર્ણુ તે મૂર્ચ્છા વળી રે.

કડવું.

પિતાજી કેરાં વચન સુણીને, પુત્ર પાડિયો બોમ;
કુંવર પાસે અશ્વ હતો, તે ઉડી ચાલ્યો વ્યોમ.

અચેતન થયો ઋતુધ્વજ, શરીરે વાપ્યું શીત;
કાષ્ટવત્ કાયા થઈ રે, ભ્રમે ચહડ્યું ચિત્ત.
ચિત્તભ્રમ થયો કુંવર, ભીતર જ્વાલા લાગી;
હા હા નારી કરતો ઉઠ્યો, મૂર્છા હતી તે ભાગી.
મુગટ વહોણાં મસ્તકે, રેણુથી ભરાતા કેશ;
કામિની કામિની કરતો ધાયે, ઘરમાં કરતો પ્રવેશ.
મેડી અટારી ને ગોખ જોયાં, સૂની દીઠી સેજ;
શું હાસ્ય કરી સંતાયાં નારી, બોલો માગું એજ.
એમ ન કીજે હો એમ ન કીજે, મદાલસા મુજ સમ;
જેમ ચલાવો તેમ ચાલું, જે પડે મુજને ગમ.
કંથને કાં કકળાવો કામિની, તમો મુને ઘણું વહાલાં;
એમ કહીને રોવા લાગ્યો, વળી જુવે ખુણા ખંચાળા.
દાસી કહે સ્વામિ શું બોળો, એપર રૂઠયા શ્રીભગવાન;
આપણું ઘર ઉદવસ્ત કરી, રાણીએ વસાવ્યું સ્મશાન.
તે તો હાથ કદી ન આવે, જો ઉપાય કીજે લાખ;
કનકવરણી કાયા જેની, બાળીને કીધી રાખ.
એવો બોલ તે દાસી કેરો, સ્વામીથી કેમ સંખાય;
તેમનો તેમ ઉઘાડે મસ્તક, સ્મશાન ભણી તે જાય.
આવીને ઉભો રહ્યો, જ્યાં રામાની રાખોડી:
પ્રદક્ષિણા તે પૂઠે કરતો, પોતાના બેઉ કર જોડી.
શું ભામિનીજી ભસ્મ થયાં છો, સમ વિસરજો દંડ;
મારા સમ જો બોલો નહીં તો, દેહ કરીશ શતખંડ.
દહાડી સાદ કરૂં હું તમને, તમો શેં મુને નથી કરતાં;
હો કોકીલાનાદી વિચારજો, હું મુવો જઉં તું મરતાં.
એમ શું કરો છો છોકરવાદી, પાણી પાવો પ્રેમદા;
ઉઠો વહેલાં ઉઠો વહેલાં, પતિની જાણી આપદા.
મન વ્યાકુળ તે કાંઇ ન જાણે, બોલો ઘેલાં ઘેલાં;
તારૂં મૃત્યુ કેમ થયું રે, હું થયો ન તુંથી પહેલાં.
બંન્યો હાથથી ઉસરડીને, રાખોડીનો ઢગલો કીધો;
પામરીમાં ગાંસડો બાંધી, મસ્તક ઉપર લીધો.
પછે દેશમાં તે ફરવા લાગ્યો, અમથો બારે વાટ;
રખે વળી કો એને મારે, રાજા મન ઉચ્ચાટ.

માત પિતા એ પુંઠે દોડયાં, કહે કુંવર પાછો આવ;
દારુણ વનમાં પરવર્યો જોતાં, પર્વત ગુફા ને વાવ.
વિકટ વાટે ચાલતાં, પૂંઠે ધાયાં રાજા રાણી;
ઋતુધ્વજ પાછો નવ દીઠો, પ્રેમદામાં વીંટાયો પ્રાણી.
તટ આવ્યું ત્યાં ગંગા કેરૂં, બેઠો રાજકુમાર;
. ભજન મુખે ભામિનીનું, નૈણે તે જલની ધાર.

7. Love's resolve to call the beloved back.

કડવું

ઋતુધ્વજ તે બોલ્યો વાણી, આંખડિએ ભરીને પાણી;
ઘેર આવું શું સુખ જાણી, હાય મોઈ મદાલસા રાણી.
કહેશો શી સગાઈ વખાણી, આવું અબળાને આપજો આણી;
જો દૃઢ હોય પુરુષ પુરાણી, તોયે ન મળે મદાલસા રાણી.
તેનું મુખ જુવે જે પ્રાણી, કેમ વખાણું મમ ધણિયાણી;
માયા કેમ જાયે ભૂલાણી, પીલાય છે દુઃખની ઘાણી.
માટે આશા મે મુકી મારી, મારી શી સગાઈ સંભારી;
ત્યાંથી ઉઠીશ વાત નિરધારી, જ્યારે બોલે મદાલસા નારી.
મે તો પૂજ્યા નથી મોરારી, તે વાત તો મન વિચારી;
જો સેવ્યા હોય ઉમયાધારી, કેમ મરે ગાંધર્વ કુમારી.
માત પિતા ન રાખો વારી, અમો જોગી તમો સંસારી;
જો આવે ઉઠાડવા ત્રિપુરારી, તોયે હું નવ જાઉં હારી.
તમો મન માને તે કરજો, મે તો ગૃહસ્થાશ્રમને વરજ્યો;
અભાગિયો હું તમો પેટ સરજ્યો, એવું જાણીને પાછાં ફરજો.
નિશ્ચે હું થયો જોગટ, કાં ખપ કરો છો ફોકટ;
જે વાટે હું લુંટાયો, તે વાટનો શોધ કયમ પાયો.
સર્વે થયું મારે નિકંદન, હું તો છઉં ભાગેગ મંદ;
મે તો સગાઈ તમારી તોડી, તે માટે ચોળી મે રાખોડી.
ત્યારે બોલ્યાં છે માવડી, મુને કયાં સેકે છે આવડી;
વહુઆરુ સર્વની મરે, પણ તારી પેઠે કોઈ ના કરે.
મારૂં કહ્યું કુંવરજી કરો, મારા સમ તમે પાછા ફરો;
ભાવ સગાઇ તો કાંઇ રાખો, એમ તરછોડી શે નાંખો.
કહ્યું નવ માન્યું લવલેશ, કુંવરને મન વાધ્યો કલેશ;

એવો વિચાર માત તાતે કર્યો, તવ કુંવર ત્યાંથી નાસી ગયો.
વૃદ્ધ પડ્યાં પૃથ્વીએ ટળવળી, અયોધ્યા ચાલ્યાં કળકળી;
વહુ દિકરાનું દુઃખજ છાંડિયું, શત્રુજિતે રાજ્યાસન માંડિયું.
એ કથા તો એટલેથી રહી, ઋતુધ્વજની શી ગત થઈ;
મા બાપની માયા તે છાંડી, બેઠો ગંગાતટે તપ માંડી.
નારીની ભસ્મ હેઠે પાથરી, મુખે મદાલસા સુંદરી;
માથે જટા તડકે બળતો, નાથ નારી સારુ ટળવળતો.
મુખ વિકાસી કરે બહુ નાદ, કરતો મદાલસાને સાદ;
રોઇ રોઇ કર્યાં રાતાં ચક્ષ, થયો દુર્બલ નવ પામે ભક્ષ.
મુખે મોટું દાઢું વાધિયું, તરુણિ કાજે તન સંતાપીયું;
મનમાં મદાલસા તણો છે સાંસો, કાયા થઈ સ્યામ જપ તપ ત્યાં વાસો.

* * * *

કડવું.

પર્વત જોયા દિશા જોઈ, પછિ થાકયા બંન્યો જાય;
એવે અઘોર વનની માંહે, બેઠો દીઠો ઋતુધ્વજ રાય.
ધાઇ પાસે આવ્યા બંન્યો, નૈણે ભરિયાં પાણી;
રાજકુંવરે ઉઠિ આલિંગન દિધું, ગદ્દગદ્દ કંઠે વાણી.
અરે ભાઇ ભલે પધાર્યા, વનમાં પણ જોવા આવ્યા;
હર્ષાશ્રુ ખરે મારે, શું મદાલસાને લાવ્યા.
નાગ કહે કયાં થકી આવે ભાઇ, જેણે સ્મશાન નિવાસ્યું;
માતા પિતા તજિ રાજ મુક્યું, વિરા આ તેં આ શું.

વલણ.

વિરા આ શી વિપત તુજને, ઉઠો રાજકુમાર રે;
મદાલસા સરખી માનુની, લાવું સહસ્ર આ ઠાર રે.

કડવું.

ઋષિ નારદ વદે વળતું, સુણો યુધિષ્ઠિર રાજનજી;
સ્નેહ વચન સુણી નાગ કેરાં, બોલ્યો શત્રુજિતનો તનજી.
ખોટી વાત જાત તે ન મળે, મદાલસાની કાયજી;
હરિ હર બ્રહ્મા મળિને ઘડે તોયે, એવી નીપજ ન થાયજી.

તમે મંદિર પધારો તમારે, ભોગવો નાનાવિધ ભોગજી;
મદાલસા આવી કહે પધારો, મારો ત્યારે ઉતરશે જોગજી.
એવું કહીને આસન વાળ્યું, ભસ્મ ગાંસડી ખોલેજી;
ઉઠો મદાલસા ઘેર જઇએ, એવાં ઘેલાં ઘેલાં બોલેજી.
નાગપુત્ર ઉપાયો કીધા, પણ કહ્યું ન ધરે કાનજી;
પછે મદાલસાની શોધને અર્થે, ભમિ જોયાં ત્રણ ભુવનજી.
યમસભા ને બ્રહ્મસભા રે, વળિ જોયું વૈકુંઠજી;
શિવલોક ફરી ફરી જોયો, આણ્યો પૃથ્વીનો અંતજી.
ચપળ રૂપે જોઇને આવે, વળિ ઋતુધ્વજ પાસે રેહજી;
નિશાયે જાયે મંદિરે, પણ તાતને વાત ન કેહજી.
અન્ન ઉદક મિત્રોને ન રુચે, આખો દિવસ ઉદાસજી;
શરીરે કષ્ટિત થઇ બંન્યોએ, ગાળ્યા એમ ખટ માસજી.

8. Siva's dance.

કડવું.

શિવને રિઝાવવા, નૃત્ય આદે સંગીત નાદ. શિવ. ટેક
કૈલાસ શિખરે આવ્યા ત્રણ જણ, સાથે અપ્સરા અનંત;
ભોળાને ભુવને નૃત્ય માંડ્યું, ભૂલ્યો કામ વસંત. શિવ.
તાલ મૃદંગ ઉપંગ ને વેણા, બોલે ઝમઝમ પાગે ઘુઘર;
અરજ કરે ભોળાની આગળ, પૂરે પૂરે પુત્ર સુસ્વર. શિવ.
તાલ સ્વર ચુકે નહીં ને, નાચે કટિને મરડી;
ફેર ફુદડી ફરે પ્રેમદા, અન્યોઅન્યના ભુજ મરડી. શિવ.
નૃત્ય સુંદર નાગે માંડ્યું, થઈ રહ્યો થૈ થૈકાર;
શૃંગાર સજ્યા સહુ કામિની, કંઠે કમળના હાર. શિવ.
હાવભાવ જોઇને શંકર, મંદિરમાંથી ડોલ્યા;
બહાર નીકળી નાચવા લાગ્યા, થૈ થૈ મુખે બોલ્યા. શિવ.
શિંગી તુરીના સ્વર અતિશે, વિખેરી ત્યાં જટાય;
નાગ અબીલ ગુલાલ ઉડાડે, શંકરને ભસ્મ સુહાય. શિવ.
કંઠે હાર સર્પના સળકે, વાગે ડમરૂ ને ડાક;
આવો રે ઉમયાવર કહે છે, પ્રેમે મારે હાક. શિવ.
નીલકંઠજી નાચે ઝમઝમ, સર્વે સાધ્યું સંગીત;
નાગનું નૃત્ય સુંદર દેખી, હરખ્યું શંકરનું ચિત્ત. શિવ.

માગો નાગ જે જોઈએ તે, હું હવો તુષ્ટમાન;
અરે શિવ મદાલસા જીવે, એ માગું વરદાન. શિવ.
શત્રુજિતનો ઋતુધ્વજ કુંવર, તેની મોઈ છે નાર;
મૃત્યુ સજીવન થાયે નારી, છે પ્રીતિવડે સંસાર. શિવ.
તમો પરને અર્થે આ યશ કીધો,હું હરખ્યો કહે હર;
એ મોઈ મદાલસા જીવશે, એવો આપું એક વર. શિવ.
જમુના તીરે જાઓ તમો, કહું એક અનુપાન;
શ્રાદ્ધ કરજો પિતૃકેરૂં કૈં, આપજો ત્રિપિણ્ડ દાન. શિવ.
મધ્યેનો પિંડ ભાંગી જોજો, ત્રણ ફેણુનો તે ખગધારિ;
તેની મધ્યમાં ફેણુ ફાટયેથી, જડશે મદાલસા જે નારિ. શિવ.

9. The lovers reunited.

કડવું.

પન્નગ ત્રણુ જણુ હર્ષિત થયા, ગંગાને ઉપકંઠે ગયા;
પિતાએ તવ વળાવ્યા તન, જાઓ જ્યાં ઋતુધ્વજ રાજન.
કહેતા ન વર પામ્યાની પેર, પણુ તેડી લાવજો તેને ઘેર;
હું આવું છું શ્રાદ્ધજ કરી, જોઉં જડે છે એ સુંદરી.
તમને લાગશે આવતાં વાર, તો તે ત્યાં મરશે નિરધાર;
એવું કહિ વળાવ્યા બાળ, નાગ શ્રાદ્ધને બેઠા તત્કાળ.
દર્ભશાખા પૃથ્વી પ્રચણ્ડ, જવ તલ પિષ્ટના મુકયા પિંડ;
મધ્યનો પિંડ વિદારણુ કર્યો, ત્રણુ ફેણુનો મણિધર નિસર્યો.
તેની મધ્ય ફેણુ વિદારણુ કરી, તેમાંથી નીકળી સુંદરી;
વિશ્વાવસુતણી તે દીકરી, ફરી ફેણુથકી અવતરી.
મુખે જપતી પતિનું નામ, કહે કયાં આવી છઉં આ ઠામ;
અશ્વતરે તે દીઠી કુમાર, અથઇતિ કહ્યો સમાચાર.
ત્યારે પાયે પડી મદાલસા, તમો પિતા સત્ય દિલે મુજ વસ્યા;
મુને દાખવો વનનો પંથ, કયાં બેઠો છે જોગી થઈ કંથ.
નાગ કહે તું આવ પાતાળ, મળશે સ્વામી સંશય ટાળ;
પછે આણી લાવ્યો નાગ તે ઘેર, પરોણુાચાર કર્યો બહુ પેર.
એકાન્તે હતી એક ઓરડી; ત્યાં રાખી મદાલસા ગોરડી;
સકળ વસ્તુ તે માંહે ભરી, દ્વાર બીડી રાખી સુંદરી.

એ કથા એટલેથી રહી, પેલા કુંવર મિત્ર મળિયા સહી;
આવતા દીઠા બંન્યો વીર, ઋતુધ્વજ નૈણે ભરીયાં નીર.
ભલે ભાઇઓ કીધો વેહેવાર, માણુ માણુ મુકયો મિત્રાચાર;
મદાલસાએ મુને પરહર્યાં, તો તમો પ્રેમ શા માટે ધરો.
હેવે કીધો મુને દૂબળો, મન મુકી તમો શાને મળો;
આટલે દહાડે શાને આવિયા, સંગે મદાલસાને લાવિયા.
સર્પ કહે રે મહિપતિ સુણો, અરજક પિતાજી છે અમતણો;
તેને સમાચાર અમથી થયો, વૃદ્ધ નાગ ઘણો દુઃખી થયો.
તેના મોકલ્યા આવ્યા આમ, કહ્યું પરોણા તેડી લાવો ધામ;
તે આવે તો જમું હું અન્ન, માટે ચાલો બાન્ધવ જન.
ઋતુધ્વજ કહે સાધ્યો જોગ, તો હવે શા પરોણાના ભોગ:
મદાલસા જો પીરસે અન્ન, ત્યારે આ મુખ કરે ભોજન.
તે ભૂખી ને હું કેમ જમું, આમ ને આમ ક્ષુધા દુઃખ ખમું;
મિત્ર કહે રૂડું થાય દૈવ વાત, મદાલસા આપે અમ તાત.
એવો બોલ તે બાન્ધવે કહ્યો, ઋતુધ્વજ ઊઠિ બેઠો થયો;
નારીને નામે થયો વિહ્વળ, ચાલો જઇએ થઇ ઉતાવળ.
પાતાળવિષે ત્રણ જણ પરવર્યા, અગાધ જળમાંહે ઉતર્યા;
નાગની વિદ્યા શીખવી, તેથી તે રાયને જલગતી હવી.
અરજકની પાસે આવ્યા આપ, શંભુતણો જેપર છે પ્રતાપ;
વિવિધ પેર કર્યો પરોણાચાર, પણ ન કહ્યો પેલો સમાચાર.
સ્વાગતા કીધી સર્પ સર્વે મળી, રાજકુંવરને જોયો નેણે ભળી;
પણ તે નહીં લેતો કો સ્વાદ, ન કો સાથે કરતો સંવાદ.

વલણ.

વાદ ન કરે અવર કો સાથે, મુખે મદાલસા નામ રે;
વિદાય થાયે ઋતુધ્વજ ત્યાંથી, કાકાને કરી પ્રણામ રે.

કડવું.

કર જોડી કુંવર વદે, મુને વિદાયજ કીજે;
અમો જોગિને ભોગ ઘટે નહીં, તે માટે આજ્ઞા દીજે.
અરજક વળતું બોલિયા, મનગમતી વસ્તુ માગો;
લજ્જા મનથી પરહરી, જ્ઞાન માંયથી જાગો.

ઋતુધ્વજ વળતું બોલિયો, તમો સાંભળોની રાય;
મારે જે કાંઈ માગવું, તે ઇંદ્રથી ન અપાય.
રાજસુખ સહુ પરહર્યું, ને થયો વિયોગે વેરાગી;
જોગીને શું માગવું રે, મેં લક્ષ્મી પરિત્યાગી.
નાગ કહે એમ ના કીજે, મુજ ઘેરથી પાછા જાઓ;
ઘટિત હોય તે માગિયે, રાય જેથકી સુખી થાઓ.
ત્યારે મન માન્યું ભૂપતિનું, માગું છું હવે પ્રાણી;
ખચીત વાત એ આપશો, મદાલસા મુજ રાણી.
બોલ બોલી ગળે પાછો, ખરે નેણે અશ્રુધાર;
સુવર્ણની સાંકળ જેવી, નાખવી પૂર વાર.
તે માગ કહેતાં રહે નહીં, બોલ્યો તે તો વળતો;
કોણે જોયું કોણે સાંભળ્યું, પછે બોલ્યો તે ગળગળતો.
અણઘટતું માગું છઉં, જો કહો છો સહુ કોઈ;
જીવતી કરી આપો મુંને રે, મદાલસા જે મોઈ.
નાગ કહે શું માગિયું, એક મદાલસા નાર;
નવ નવી કન્યા કોમળી, આણી આપું હજાર.
ઓ પેલી ઓરડી વિષે, જઈ ભણો નૌત્તમ નેક;
પ્રેમ હશે તો બોલશે, મદાલસા વાયેક.
સુણી રાય આવ્યો ડગમગતો, ઓરડા લગી ચાલી;
હાક મારી હો પ્રેમદા, બેઠો કમાડ તે ઝાલી.
અન્યોઅન્ય નૌતમ વિલાસે, વાણી થકી અતિ લાડો;
અન્યોઅન્ય પ્રીત બહાર પડતાં, ફાટયાં બેહુ કમાડો.
ઓરડી ઉઘડી ગઈ ને, ભરાયાં લોચન;
સામસામાં વધ્યાં બંન્યો, થયાં મન પ્રસન્ન.
વળગ્યો તે વછૂટે નહીં, સ્નેહની અતિ કહાણી;
નાગ સર્વે હરખિયા, પ્રીતિ સ્નેહ પરસ્પર જાણી.

વલણ.

વાટે વળ્યા તે વાદ સહુ, ને મળ્યાં નર ને નાર રે;
સુખ પામ્યા સંસારનું, હવે જાય અયોધ્યા કુમાર રે.

કડવું.

મદાલસા ને મહિપતિ, મળે પ્રેમ નદીને પૂર રે;
નેત્ર તુરી અસ્વાર થઇને, મળ્યાં બંન્ને શૂર રે.

વ્યોમ મારગ વિજળિ ચમકે, ત્યમ કંથે લીધી કામિની;
સંતોષ્યો સ્વામિ પોતિકો, પછે બોલી ભામિની.
મંદિર પધારો મહિપતી, સર્વને દેવા સુખ રે;
તાપ ટળે તેનાં તનનો, જોતાં તમારૂં મુખ રે.
વચન સુણી સુંદરી કેરૂં, ગયો નાગ સભાની માંય રે;
મુખ કળા મન હર્ષ અધિકો, મન મોહથી મલકાય રે.
જેની કમળ સરખી હથેલી, નેત્ર બે અંબુજ રે;
હીંડતો મદ માતંગ જેવો, શૂંઢ સરખા ભુજ રે.
સર્વ જનોએ માન દીધું, આપિયું દિવ્યાસન રે;
પાંચ દિવસ પરોણા રાખિયા, સતિ સાથે રાજન રે.

VII. નરસિંહ મહેતાની હુંડી (A. D. 1674).

કડવું.

શ્રીગુરુ ગોવિન્દને ચરણે લાગુંજી, સુધબુધ શારદા વાણી માગુંજી;
અંતર્ગતમાં ઇચ્છા છે ઘણીજી, ભાવે ભાંખું હુંડી શ્રીમેહેતાતણીજી.

ઢાળ.

હુંડી શ્રીમેહેતાજી તણી, અને વર્ણવું બુદ્ધિમાન;
ધન ધન નાગર નરસૈંયો, જેનું જુનાગઢ સ્વસ્થાન.
કૃપા તે શ્રીશંકરતણી, ઉપન્યો તે ભક્તિ ભાવ;
ભવસાગર નરસૈંયો તર્યો, તે નાથ નામનું નાવ.
શ્રીકૃષ્ણ ધાયા ગુણ ગાયા, તજી માયા મમતા;
રાસ મંડળ નિરખિયું, તેથી ટળી ગઈ ભ્રમતા.
વિશ્વાસ તે વિશ્વંભરતણો, એ દાસનું લક્ષણ;
સંસારમાં સરસો રહે, કરે હરિકથા કીરતન.
લોકાચાર નવ ગણે, નવ ગણે નાગરી નાત;
જેણે પ્રભુ સાથે પ્રીત બાંધી, જેમ પડી પટોળે ભાત.
મંડલીક વેલા નામ રાખ્યું, શ્રીહરિએ આપ્યો હાર;
ઉષ્ણ જલમાં મેઘ વરસ્યા, *જ્યારે ગાયો રાગ મલાર.

મનગમતું કીધું કુંવર બાઇનું, મોસાળું લાવ્યા મોરારી;
સેવક જાણી સ્યામળાએ, હુંડી તે શીઘ્રે શીકારી.
વરણવું વિસ્તાર તેનો, બુદ્ધીને અનુસાર;
હરખે જે હુંડી સાંભળે, તે તરે નર ને નાર.
ચરિત્ર જે નરસૈંયાતણાં, તેથી પવિત્ર થાયે પિંડ;
જે સુણે ભણે ને અનુભવે, અવતાર તેનો ધન્ય/
તીરથવાસી કોઈ વટેમાર્ગુ, આવીઆ પુર માંય;
દુવારકાની હુંડી લખે, એવો શરાફ છે નાણાવટી કોય.
ત્યાં બેઠા હતા નાગર બ્રાહ્મણ, જેને જૂઠું બોલ્યાનું પોણ;
તેને તીરથવાસીએ પૂછ્યું, અહીં હુંડી લખે છે કોણ.
વિપ્ર વિચારીને બોલીઆ, મહા ઠગના તે ઠગ;
હુંડી તે લખે નરસૈંયો, જેને રુપૈયાના ઢગ.
વૈષ્ણવ જન વહેવારીઓ, સર્વે શિરોમણ સ્વામ;
આડત ચાલે તેહની, કરે તે તો મોટાં કામ.
હરિભગતની હુંડી કશી, નાગરે કીધી હાંસી;
નરસૈંયાનું ઘર દેખાડ્યું, પ્રીછ્યા નહીં તે તીરથવાસી.
નીચાં મંદિર નિપટ જૂનાં ને, માંહે ચરકલાંના માળા;
વૈષ્ણવ આવી ઉતર્યા, મેહેતાતણી ધર્મશાળા.
ત્યાં તિલક તુલસી ને ચંગ બોલે, શબ્દ ધૂન રહી મૃદંગ;
પામે પ્રસાદ મેહેતાને મંદિર, સાધુ ગયે બહુ રંગ.
લુલા ભુલા અટુલા, અપંગ અંધ ને બધીર;
પડ્યા તે ખાયે રામદાસિયા, મહેતાતણે મંદિર.
ગોપીચંદન તિલક તુલસી, શ્રીરામકૃષ્ણને ગાયે;
શબ્દ ઉઠે સોહામણા, શ્રીરામ લીલા ભણાયે.
એ ચરિત્ર દશ અવતારનાં, ચોકમાં તે તુલસીનાં વન;
એક દેહેરૂં દીસે દામોદરતણું, ત્યાં નરસૈંયો કરે કીર્તન.
ત્યાં તીરથવાસીએ વિચાર્યું, નહી હોય એ કોઠીવાલ;
નામું લેખું હરિ નામનું, લેખણ સાટે તાલ.
કોથળી દીસે તે વાજીંત્ર કેરી, તેમાં તે નવ મળે દામ;
દીસે ચોપડા કીર્તન કેરા, બ્યાપાર તો હરિનું નામ.
ત્યારે મેહેતાજી બેઠા થયા, આવો તમારે ધામ;
પરદેશી અમને પવિત્ર કીધા, અમ સરખું શું છે કામ.

નરસિંહ મહેતાની હુંડી.

ત્યારે તીરથવાસી બોલીઆ, અમારે જાવું છે દ્વારકા ગામ;
ત્યાંની હુંડી કરાવવાને આવીઆ, મેહેતા જાણી તમારૂં નામ.
અમને ભલે નાગરે ભાળ દીધી, તે મેતાજી સારશે અર્થ;
એટલું તે સ્વામી કામ કીજે, ગણી લીજે ગર્થ.
રુપૈઆ તે સાતસે છે, તે ચારે જણનું ધન;
અમારે ખરચવું છે દ્વારિકામાં, તે મેહેતા તમારૂં પુંણ્ય.

વલણ.

પુણ્ય તમારૂં કામ થાયે, બોલ્યા તે તીરથવાસી રે;
હાંસી જાણી ન્યાતની, મેહેતે સ્મર્યાં શ્રીઅવિનાશી રે.

કડવું.

આજ કૃતારથ અમને કીધા, તીરથવાસી મળિયા રે;
તે બ્રાહ્મણને હું ચરણે લાગું, જેણે અહીં મોકળિયા રે. આજ.
આપી આસન મેહેતે પૂજા કીધી, મૂકયો તે હરિપ્રસાદ રે;
એકેકી માળા કંઠે આરોપી, મેહેતે કીધો શંખનાદ રે. આજ.
સ્મરણ કીધું મેહેતે શામળીઆનું, શું થાશે પ્રભુ મારા રે;
હૃદે ઉભરાણું મેહેતાજીનું, નયણે વેહે જલધારા રે. આજ.
તીરથવાસીએ કૌતક દીઠુ, શંખ તાલ ને માળા રે;
વૈષ્ણવના ચાળા ને દીસે કંગાળા, બેઠા ગાયે ટોપીવાળા રે. આજ.
હરિશું રંગ ને વાગે ચંગ, ઢંગ રુડા વિચાર રે;
બેઠા થઇએ ને ચૌટે જઇએ, તીરથવાસી કરે વિચાર રે. આજ.
જોઈ રહ્યા નીચું ન થવાય ઉંચું, પ્રીછયું પારેખપણું રે:
આપવા લેવા હરિની સેવા, દેવા દર્શણું ઘણું રે. આજ.
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણ કૃપાએ, મેહેતે વારતા જાણી રે;
શું કરવાને ગાભરા થાઓ, સમરોને શારંગપાણી રે. આજ.

વલણ.

શારંગપાણી આણી આપે, ચિંતા મન શાને કરો રે;
સંતો લાવો કાગળ લેખણ, હુંડી લખું કરમાં ધરો રે.

કડવું.

તીરથવાસીને દુઃખીયા રે જાણી, મેહેતો બોલ્યા વળતી તે વાણી;
કાંઇ મન ચિંતા ન રાખશો તમો, હુંડી લખી આપીશું અમો.

તમારે અમારૂં કામ જ પડ્યું, પરમેશ્વર નહીં રાખે અડયું;
શીઘ્ર કામ થાશે તમતણું, મોકલનારા ડાહ્યા છે ઘણું.
સેવક તમારો હુંડી કરે, જ્યાં લખે ત્યાંથી પછી નવ ફરે;
જઈ જોજો ચઉટામાં ઠેઠ, જઈ પૂછજો શામલશાહ શેઠ.
તીરથવાસી બોલ્યા તેહ, રુપૈઆ રે લ્યો સાતસેંહ;
લખી પત્ર ઉતારીને દીઓ, હુંડીયામણ ઘટે તે લીઓ.
મેહેતાજી કહે કરવું કામ, હુંડીઆમણ તો હરિનું નામ;
શત શતના ગણી લીધા થોક, સાતસેં રુપૈઆ લીધા રોક.
મેહેતે મૂકયા ઘરમાં ધર્યા, વૈષ્ણવ તેડી કૃષ્ણાર્પણ કર્યા;
નાણાવટી તે કોઈ નવ ઓળખે, હઈયા ખરો તે હુંડી લખે.
કહે નરસૈંયો કર જોડ, લજ્જા રાખજો શ્રી રણછોડ;
જાણાશે હરિ અદવારકું, સેવક સ્વામીનું પારખું.
નેષ્ટ નાગરે કીધી ઠગ, પ્રભુ મારે છે તમારી વગ;
રુપીઆ સાતસેં મેં ગણીને લીધા, મેં તો કૃષ્ણાર્પણ તમને કીધા.
વેહેવાર મારો રે વધારજો, શામળીઆજી હુંડી શીકારજો;
ભીડભંજન શ્રી પરબ્રહ્મ, આડતની છે તમને શર્મ.
મેહેતે કરમાં તે લીધી તાલ, સ્તુતિ કરે ને સમરે ગોપાલ;
ખરેખરાં નૈણે આંસુ ઝરે, નરસૈંયો હરિની વિનતિ કરે.
રખે તીરથવાસી પાછા ફરે, તે દુઃખે જીવડો નીસરે;
તાલ વાગે ને હરિગુણ ગાય, શામળિયાજી કરજો સહાય.
તમો ભક્તવત્સલ કહાવો, માટે દાસ કરે છે દાવો;
મારે પાસું છે તમતણું, પ્રભુ પાળજો પોતાપણું.
આ સમો આવીને અડયો, શોકસાગરમાં નરસૈંયો પડયો;
પોણ જાશે જો મુજતણો, વેવાર છે કાચો તાંતણો.
જો રાખશો નહીં વિશ્વાધાર, વળતી મારી કુણ કરે વહાર;
મનસા વાચા કહે નરસૈંહી, તુજ વિના કોઇને જાચ્યું નહીં.
જો હુંડી શિકારશો નહીં શ્યામ, ફરીને હું સાથે છે કામ;
જો નહી વધારો મહારો કાર, હું નહીં રાખું તમારો ભાર.
જો પાછી ફરશે આ ચિઠ્ઠી, તો આપણી વાતોં પડશે દિઠી;
એવી સ્તુતિ કરીને મુખે, પછે મેહેતાજી હુંડી લખે.
દ્વારકાં સાગર પૂરણ બેટ, સર્વ ઉપમા જોગ શામળશાહ શેઠ;
લખિતંગ સેવક નૃસિંહ નામ, લખ્યા પ્રમાણે કરજો કામ.

નરસિંહ મહેતાની હુંડી.

તીરથવાસી છે ધનના ધણી, સાતસેં રુપૈઆ આપજો ગણી;
કાંટે ચઢાવીને દેજો ખરા, આપજો કોરા ને કરકરા.
ઉજળા તાતા ને તાપે ચઢ્યા, આપજો ખરા બપોરે પડ્યા;
ઓછા નહિ મોટા માપના, ઓણુંકી ને નવી છાપના.
બજાર મધ્યે દેજો રે ગણી, જેમ ચાલે આડત આપણી;
બંધાણી હુંડીમાં લખી, ચતુર છો તમો લેજો ઓળખી.
લખી પાછી ફરે રે હુંડી, પ્રભુ મારી ટેવ છે ભુંડી;
લોકમાં તમને લાગશે ગાળ, જણાશે નરસૈંના સ્વામી ચાલ.
દુકાને દેવાશે તાળું, તેમાં નહિ કંઈ હોય અજવાળું;
મુજ વાણોતરને શાની શર્મ, જાશે નામ તારૂં પરબ્રહ્મ.
લાજશો પ્રભુ થાશો વાજ, મુજ વાણોતરને શાની લાજ;
બીડી હુંડી ને સમર્યા શ્યામ, શિરનામે શામળશાહ નામ.

વલણ.

નામ શામળશાહ તણું, મેહેતે કરમાં લીધી તાળ રે;
હુંડી મૂકી મૂર્તિ આગળે, મેહેતે સમર્યા શ્રીગોપાળ રે.

કડવું.

શિકારજો શામળા આ સેવકની હુંડી, શામળશાહ સુજાણ રે;
જો કાર જાયે નરસૈં કેરૂં, તેપેં જાજો પ્રાણ રે. શિકારજો.
લખજો કાગળ કામ થયાનો, પ્રભુ ટાળજો ઉચ્ચાટ રે;
છે તાલ ચંગની કોથળી, હરિ મંદિર મારૂં હાટ રે. શિકારજો.
ખરા કોરા ને કરકરા, ગણી આપજો રુપૈયા રોક રે,
જો નકાર કરશો કાનજી, તો હસશે દુરીજન લોક રે. શિકારજો.
છે વણુજ મારો નકાળ જો, જેમ વાંદરની ફાળ રે;
વસાત મારે એટલી છે, માળા તિળક ને તાલ રે. શિકારજો.
નરસૈંયો નાણાવટી, લોક જાણે કોટીવાળ રે;
જો હુંડી પાછી ફરશે તો, સેવક ઓઢશે સાલ રે. શિકારજો.
હુંડી ફરતાં દાવો થાશે, દેવાળું કહેવાશે રે;
તારો શેઠ ખોટી ચાલનો, તીર્થવાશી વવાશે રે. શિકારજો.
માતા પિતા તું માવજી, લજ્જા રાખજો આણી ચોટ રે;
આપતાં રુપૈઆ સાતસેં, નહીં આવે ખજાને ખોટ રે. શિકારજો.

નકાર કરશો કૃષ્ણજી, તો છે નાગર સાથે કામ રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પ્રીછજો, મહિમા રાખજો સ્યામ રે. શિકારજો.

વલણ.

મહિમા રાખજો સ્યામ મારા, હિંમત હારીયે હારીયે રે
ખોટી હુંડી નરસૈંયાની, હરિ વગોવી નવ મારીયે રે.

કડવું.

હુંડી આપીને લાગ્યા પાય રે, તીરથવાસીને કીધા વિદાય રે;
નકાર કરે તો બેસજો અડી રે, રુપૈયા ન મૂકશો લેજો લઢી રે.
રુપૈયા મળશે તે ઘડી રે, ન જડે તો આવજો પાછા ફરી રે;
વ્યાજ સુધાં આપશું ગણી રે, તમો રુપીઆના છો ધણી રે.
શેઠને ઓળખે આખું ગામ રે, નીકર લેજો અમારૂં નામ રે;
તીરથવાસી ચાલતા થયા રે, થોડે દહાડે દ્વારકા ગયા રે.
જાતરાળુના પૂરાયા કોડ રે, જઈ નિરખ્યા શ્રીરણછોડ રે;
મોટાં ભાગ્ય જે નાહાયા ગોમતી રે, પ્રેમે પૂજ્યા તે જાદવપતિ રે.
સુંદર દર્શન શ્રીભગવાન રે, શામળીઆજી ભીને વાન રે;
ભૃગુલાંછન શોભે ડાધ રે, પાંપણ ઉપર દીઠી પાઘ રે.
મુક્તામાળા તે નાભિ લગી રે, હદે ઉપર ઝલકે દુગદુગી રે;
પ્રભુનો ભીનો વાઘો કેશરી રે, સુંદર રૂપ તે શ્રીપરમેશ્વરી રે.
તીરથવાસી પામ્યા ઉલ્લાસ રે, ગુગળીએ આપ્યો હરિપ્રસાદ રે;
પછે પૂછે ચૌટામાં વાટ રે, કયાં છે શામળશાહનું હાટ રે.
નાણાવટીમાં પૂછ્યું જઈ રે, હુંડી કોઈ શિકારે નહીં રે;
ફરી ફરીને જોયું આખું ગામ રે, ન મળે શામળશાહ શેઠનું નામ રે.
ખોટો કાગળ પુરમાં પડયો રે, શામળશાહ પુરમાં ન જડયો રે;
દુઃખીઆ તીરથવાસી થયા રે, હવે દૈવ રુપીઆ ગયા રે.
એક વણિકને પૂછી વાત રે, વૈષ્ણવ દીસે છે વિખ્યાત રે;
સાચું કહે ભાઇ દીસે દયાળ રે, કહો શામળશાહની ભાળ રે.
નાણાવટી નરસૈંયો સુખી રે, તેણે હુંડી અમારી લખી રે;
સુણી વણિક કેરી વિનતિ રે, શામળશાહ નગરમાં નથી રે.
ક્ષત્રી વૈસ્ય વિપ્ર ને વાણીઓ રે, તે શામળશાહ નથી જાણીઓ રે;
પનોતીએ રખડાવ્યા પગ રે, લખનારો દીસે કોઇ ઠગ રે.

લખ્યાની હુંડી ન હોય ખરીરે, જુનાગઢમાં જાઓ પાછા ફરી રે;
જ્યારે વણિકની સાંભળી વાણી રે, નીસાસા મેલ્યા ત્યાં તાણી રે.
ધોળું મુખ ને ધૂણે શીશ રે, હવે શું થાશે જુગદીશ રે;
નરસૈંએ મારી ભૂલ થાપ રે, લાગ્યાં પૂર્વ જન્મનાં પાપ રે.
દેખિતો દિસે દકાળીઓ રે, જાતે વેવલો ને નહીં વાણીઓ રે;
માળા ઘાલે કોટે ગુંછળે રે, વળી નાચે ને ઘણું ઊછળે રે.
છાપ ભરી ભરી સહુને છાપે રે, વળી લીએ તેને પાછું ન આપે રે:
હાથમાં સમરણી માળા રે, આવાં કર્મ કરે કંઇ કાળાં રે.
રાંક લોક ગળે મૂકે પાળી રે, નષ્ટ નાગર તે ન હોય દયાળી રે;
આપણા મૂળગા રુપૈઆ ગયા રે, નાગરને ન હોયે દયા રે.
પછે તીરથવાસી બોલે એક રે, ભાઇ મનમાં આણો વિવેક રે;
ગાળ માં દ્યો ને નવ થાઓ નિરાશ રે, નરસૈંયો દીસે છે સાધ રે.
એને નારાયણસું પૂરણ નેહ રે, વિરલો વૈષ્ણવ દીસે છે એહ રે;
એણે રાખ્યો પોતાનો ધર્મ રે, ભાઇઓ આપણાં તે ઊંધા કર્મ રે.
આપણને ઠાકોરનું થયું દર્શન રે, એ મોટું નરસૈંયાનું પણ રે;
હવે લીઓ જુનાગઢની વાટ રે, આપણે નિર્મી હશે રડવડાટ રે.
ચાલ્યા તીરથવાસી થઇ નિરાશ રે, પ્રભુ જાણે લાજ્યો મારો દાસ રે;
વહારે ચઢ્યા તે જાદવ ભૂપ રે, લીધું શામળશાહનું રૂપ રે.

વલણ

રૂપ લીધું શામળશાહતણું, એવો દીનદયાલ રે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, કેમ વરણવું રૂપ શ્રીગોપાલ રે.

કડવું

જેને વેદ પુરાણે વખાણીઓ રે, મારો વહાલોજી થયો છે વાણીઓ રે;
એના આગમની ગત છે ઉલટી રે, મારો નાથ થયો નાણાવટી રે.
વહાલો ગોમતીજીના ઘાટમાં રે, મળ્યો તીરથવાસીને વાટમાં રે;
વેશ પુરો આણ્યો મારે વહાલે રે, નાથ ચઉટાની ચાલે ચાલે રે.
છે અવળા આંટાની પાઘડી રે, વાલાજીને કેમ બાંધતાં આવડી રે;
દીસે વાણીઓ ભીને વાન રે, એક લેખણ ખોસી છે કાન રે.
હસતાં ખાડા પડે બહુ ગાલ રે, મોટું કપાળ જાણીએ ઢાલ રે;
અધર બિંબ જાણો પરવાળી રે, મોટી આંખ દીસે અણીઆળી રે.

બે કાને કુંડળ ઝળકે રે, નાસિકા તે દીવાની સગ રે:
દીસે દાંત રૂડા હસતા રે, હીરા તેજ કરે છે કરતાં રે.
ત્રિકમજી વણિકની તોલે રે, નાથ ઉતાવળું ને બોબડું બોલે રે;
સોનાની સાંકળી ને કંઠે દોરો રે, કેડે પાટીવાળો કંદોરો રે.
ઝળકે ધનરેખા હથેલીમાં રે, આંગળીએ વીંટી ને વેઢીઆં રે;
સાદો એક વાગો પહેર્યો છે હરજી રે, એનો સિવનારો કોણ દરજી રે.
સેલું કેડે બાંધ્યું બેવડું રે, ગુણ કહ્યાંથી શીખ્યા પ્રભુ એવડું રે;
કરે હિંડતાં હાથના લટકા રે, સાદી દોરીના કેડે પટકા રે.
પટકે લટકે ફુમતડાં જોત રે, કેડે ખોસી પીતળની દોત રે;
ફીઆં ફીઆં તે કૌતક ભાળીઓ રે, હાલી ગાંઠ વાળી બે ચાર ફાળીએ રે.
એક ઓઢી પછેડી ખાંધે રે, નાથ દુંદાલો ને મોટી ફાંદે રે;
વસ્ત્ર પેહેર્યાં તે પાંચે સોજાં રે, પાએ પેહેર્યાં તે સુંદર મોજાં રે.
કાંઈ વાગો બીરાજે કેશરી રે, બન્યા મોટા પારીખ લખેશરી રે;
મારો નાથજી નીચે ખામણે રે, ભટ પ્રેમાનંદ જાએ તેને ભામણે રે.
સાથે વાણોતર છે સાત રે, ઓદ્ધવ ને અક્રુર ભ્રાત રે;
હનુમાન વિદુર ગરુડ રે, ભક્ત સુદામો દીસે દીન રે.
પારથના હાથમાં પાન રે, આગળ જ્યેષ્ઠિકાદાર હનુમાન રે;
ચમ્મર સુદામાએ ગ્રહી રે, છે વિદુરના હાથમાં વહી રે.
બોલી બોલે પ્રભુ તોતળી રે, ઉદ્ધવો ખાંધે કોથળી રે;
એમ આવ્યા શામળા અવિનાશી રે, તે જોઇ રહ્યા તીરથવાસી રે.
એ તો કોઈ પારખ દીસે નવો રે, આપણો અર્થ સરસે હવે રે;
કાંઇક ભારે માણુસ ભાસે રે, ભલા વાણોતર છે પાસે રે.
હીંડે સહુને શીશ નમાવતા રે, દીસે પૈસાદાર કોઈ પામતા રે;
એ તો કારણરુપ કંઈ મળ્યું રે, એને દર્શને દુઃખડું ટળિયું રે,
હુંડીવાળા એમ વદે વાણી રે, મળ્યું શામળે અંગે એંધાણી રે
આઘા આવીને પાછા શાણી રે, તેના મનની વારતા જાણી રે.
બોલ્યા પોતે તે શારંગપાણી રે, કાંઇક ઓછી લજ્જા આણી રે;
તીરથવાસી બોલ્યા શિર નામી રે, જુનેગઢથી આવ્યા છીએ સ્વામી રે.
અમે જુનેગઢથી આવ્યા રે, નરસૈંયાની હુંડી લાવ્યા રે;
જ્યારે સાંભળ્યું નરસૈંનું નામ રે, ત્યારે ધાઇ ભેટયા શ્રીસ્યામ રે.
ભર્યાં આંસુ નેત્રાંબુજે રે, હુંડી લીધી તે ચતુરભુજે રે;
જ્યારે અક્ષર ઓળખ્યા નાથે રે, હુંડી ચાંપી તે હૈડાં સાથે રે.

નરસિંહ મહેતાની હુંડી.

હુંડી વાંચી તે વહેલી વહેલી રે, શ્રીહરીએ તે હુંડી ઉકેલી રે;
શુભ નગર દ્વારામતી રે, જ્યાં વસે છે જાદવપતી રે.
પેર કરજો દીન દયાળ રે, છો ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ રે;
સર્વે ઉપમા જોગ સ્યામ રે, નાથ નાણાવટીમાં નામ રે.
પરમારથ કરો તતખેવ રે, શેઠ શામળશાહ વાસુદેવ રે;
છે જુનાગઢમાં વાસ રે, તે તો પ્રભુજી તમારો દાસ રે.
લખી હુંડી નરસૈંયો સેવક નામ રે, હુંડી શીકારજો તમે સ્યામ રે;
એક ઘડીનો કરશો ઉધારો રે, તો જાશે કાર અમારો રે.
છે મોટા શેઠનું ધામ રે, રાખો વાણોતરનો વિશ્રામ રે;
લખી હુંડીમાં એંધાણી રે, નાથ આપીને પીજો પાણી રે.
ધનના તીરથવાસી ઘણી રે, વિનતિ થોડામાં છે ઘણી રે;
એવડું લખવું પડ્યું શાને રે, મસ્તક ધુણાવ્યું શ્રીભગવાને રે.
અમે નરસૈંયાના કહેવાણી રે, જ્યાં નરસૈંયો વેચે ત્યાં વેચાણી રે;
આવું લખવું નહોતું લેશે રે, રુપૈઆ આપત હું સંદેશે રે.
કહે જાતરાળુને અવિનાશ રે, રુપૈઆ આવ્યા મુજ પાસ રે;
તમે શોધતા ફરો તે શુંય રે, ભાઈ શામળદાસ તે હુંય રે.
નરસૈંયો વાણોતર મુજ જાણો રે, આ નગરમાં રહું છું હું છાનો રે;
કરૂં વૈષ્ણવ જનની સેવા રે, મુને ઓળખે છે નરસૈંયાના જેવા રે.
મેં તો બીજી વિધિ છાંડી રે, મેહેતાને પુણ્યે કોથળી માંડી રે;
પરિવાર જીવે શામળશાહનો રે, તે તો આશરો નરસૈંયાનો રે.
છોડી કોથળી કરુણા કરી રે, કાઢ્યા રુપૈઆ તે મુઠી ભરી રે;
જોવા મળ્યાં ચઊટાનાં લોક રે, ગણી આપ્યા રુપૈઆના થોક રે.
સો ઉપર આપ્યા મહારાજ રે, તે તો ખરચ ખુટણુને કાજ રે;
નરસૈંયાને વિનતિ કહેજો મારી રે, કાગળ લખજો કહે દેવ મોરારી રે.

વલણ

મોરારીએ કાગળ લખ્યો, અંતરમાં છે આનંદ રે;
કેવો વિવેક કરે વહાલો, કહે વિપ્ર પ્રેમાનંદ રે.

કડવું

લેખણ લીધી શ્રીલક્ષ્મીવરે રે, મહેતાની શ્રીકૃષ્ણ વિનતિ કરે રે;
કાગળ ભીંજે નેણે આંસુ ઝરે રે, ઓદ્ધવ આવી હાથ હેઠો ધરે રે.

ઢાળ.

ધરી હાથ આંસુ ગ્રહે હરિના, અમર અંતરીક્ષથી જોયજી;
ભૂતલમાંહે ભગત મોટો, નરસૈંયા સમો નહીં કોયજી.
સ્વસ્તિ શ્રીજુનાગઢ શુભ સ્થાને, મેહેતા શ્રીનરસિંહજી
ચિંતા તે નવ કરશો તમો, તે હુંડી શીકારી છે અહીંજી.
નગર દુવારીકાંથી લખિતંગ, શામળશાહ વાણોતરજી;
આપણ બંને એક છઈએ, રખે જાણતા અંતરજી.
તમારા વતી અમો સેવું છું, દુવારામતી પરમ ધામજી;
તમ અર્થે આળસ નહીં કરૂં, અમે કરશું મોટાં કામજી.
આંહાં આડત તમારી સિદ્ધ થાશે, જોઉં છું પત્રની વાટજી;
શુભ કામે કાસદ મોકલો, વિશ્વાસે મારૂં હાટજી.
હવે વારૂં છું જે વિશ્વાસ મૂકો, વળી રખે મુકો તાળજી;
ચપલ ધન પદ સદા મારે, જે જાણે નરસૈંના શેઠે ઓઢી સાલજી.
તમને લોક ઠગવા આવશે, જાચકો તે શું શુંયજી;
ના ન કહેશો કશી વાતની, આપનારો છું હુંયજી.
તીરથવાસીને પત્ર આપી, ભક્તવત્સલ ભગવાનજી;
જાત્રાળુ ત્યાં વિસ્મય પામ્યા, હરિ હવા તે અંતર ધ્યાનજી.
તીરથવાસી કર ઘસે ને, બેઠા ધુણાવે શીશજી;
આપણે તે રુપૈયા દીઠા, ઓળખ્યા નવ જગદીશજી.
નરસૈંયાનો શેઠ વહેવારીયો, તેણે આપ્યા રુપૈયા રોકજી;
શામળશાહને આ નગરમાં, શું જાણે તે ઘેલા લોકજી.
એક માસ દ્વારકામાં રહે, તેનાં કારજ પૂરાં થાયજી;
તીરથવાસી આવ્યા ફરી, જુનાગઢની માંયજી.
નરસૈંયાને ચરણે લાગ્યા, ને કહે સાચો તારો શેઠજી;
વાણોતર તે તું ખરો ભાઈ, બીજા તે દેવની વેઠજી.
સકળ કારજ સિદ્ધ પામ્યાં અમારાં, કહો કંઇ સમાચારજી;
મેહેતાજીએ પત્ર વાંચ્યું, જે લખ્યું દેવ મોરારજી.
મેહેતાજી આનંદ પામ્યા, નાગરા થયા ત્યાં નીરાશજી;
હુંડી શીકારી શામળે, સૌ આશ્ચર્ય પામ્યો સાથજી.
જે સુણે ભણે ને અનુભવે, તેને કૃપા કરે શ્રીગોવિંદજી;
હુંડી ભણતાં હરિ મળે, કહે ભટ પ્રેમાનંદજી.

દ્રૌપદી સ્વયંવર.

સંવત સત્તરસેં તેત્રીસના વરસે, ઉત્તમ માસ વૈશાખજી;
વદ પ્રતિપદાએ પદ બંધ કીધો, અંતર આણી અભિલાખજી.
નૌતમ નગર ગુજરાત મધ્યે, વડોદરૂં વીરક્ષેત્રજી;
તેમાં કવિ મોટા ઉપન્યા, જેને કૃપા કમળ નેત્રજી.
[illegible]ગ વિપ્ર ચાતુર્વેશી, કૃષ્ણ સુત પ્રેમાનંદજી;
હરિ પ્રસાદે હુંડી હવી, સંબંધ એક પદ બંધજી.
હરિ કૃપાએ હુંડી કીધી, પાતિક દૂર પળાયજી;
શ્રોતાજન શ્રીકૃષ્ણ કહો, જે વૈકુંઠ પ્રાપ્ત થાયજી.

VIII. From દ્રૌપદી સ્વયંવર (A. D. 1680).

1. Arjuna victorious over all suitors.

કડવું.

એક સમે રાય રાણી મળીને, કીધો મન વિચાર;
એ પુત્રી સમર્પીએ પારથને, તો સફલ થાય અવતાર.
એમ નિત્યે ઇચ્છતાં જે કરીએ, પારથસું સ્નેહ;
એ વધૂ છે પાંડુ તણી, તેમાં નહીં સંદેહ.
એમ કરતાં બહુ દિન ગયા, વિચારતાં મન માંહે;
એક સમે વારતા આવી, દ્રુપદ બેઠો જાંહે.
સ્વામી વારણાવત માંહે, એક મંદિર સુંદર નેટ;
પાંચ પુત્રસું કુંતાજી, તે મધે બળ્યાં નિખેટ.
એવું સુણીને ચિંતા ઉપની, દુઃખી થયો રાજન;
હવે પુત્રી કોહોને પરણાવું, જો દેહ તજ્યો અર્જન.
અર્જુન સરખો જોધ બલીઓ, નથી આ સંસાર;
સ્વઇચ્છાએ તેહેને આપી, પવિત્ર મજ કુમાર.
માટે પુત્રી રહેશે કુંવારી, એમ વિમાશે રાજન;
આલોચતાં વહી ગયા ઘણા, દ્રુપદ કેરા દન.
વળી વિચાર્યું મન ચીખે, એ કીર્તિ મધે હાણ;
પ્રૌઢ કન્યા લહીને સહુ, હાસ્ય કરશે જાણ.
વિચારીને પોણ કર્યું, જે ચક્રમચ્છ નવ વેધાએ;
પુત્રી રેહે મુજ કુંવારી, સહુ ક્ષત્રી વીલા જાએ.

જો કુશલ રહે તો એજ વેધે, બળવંત કુંતી તન;
તો આપત પુત્રી તેહને, બીજે નહિ આવે મન.
પછે વિચારી જલ મધે, એક જંત્ર રચ્યો અનૂપ;
તે ઉપર મચ્છ ફરે સહી, ગૌકરણને રૂપ.
જલકુંડ મધે કાષ્ટ ઉભો, ઉપર મચ્છ ફરતો હોય;
તેહેનું લક્ષ જલ માંહે પેખી, મચ્છ વેધે જે કોય.
જે કાષ્ટ ઉપર મચ્છ છે, તે આઠ ધનુષ પ્રમાણ;
મચ્છને માથે કોઠી છે, તે મધે મારવું બાણ.
એ પોણ પુરૂં કરે તેહને, કન્યા આરોપે માલ;
પછે સભા માંહે આવીને, સર્વ તેડાવ્યા મહિપાલ.
ઠામ ઠામથી આવીઆ, પૃથ્વી પ્રૌઢા ભૂપ;
સ્વયંવર માંડયો સર્વથા, જેનું વર્ણન છે અનૂપ.

વલણ.

અનુપમ સ્વયંવર તણી શોભા, તે વર્ણી નવ જાય રે;
દેશ દેશના ભુપતિ આવ્યા, તેની બહુ શોભાય રે.

કડવું.

છપન કોડસું શ્રી હરી આવ્યા, સેના સહીત શિશુપાલ;
કટક સજ કરીને આવ્યા, કૌરવ શલ્ય મદ્ર ભૂપાલ.
ભીમક ભૂરિશ્રવા ભગદત્ત, જયદ્રથ કહીએ શૂર;
વૈરાટ ને કાશીરાજ સંગ દલ, આવ્યું જેમ વાધે પૂર.
કરણ સુભટ ને કુંતિભોજ, તે આવ્યા સભા મોઝાર;
ઠામ ઠામના રાજા આવ્યા, તેહેનો નવ લેવાએ પાર.
બ્રાહ્મણ તે સુભટના સન્મુખ બેઠા, નૌતમ સભા દીશે;
મુનિ માત્ર સહુ આવી બેઠા, દેખી મનડું હીશે.
રૂખીને વેશે નગરની માંહે, આવ્યા કુંતિ પાંચ તન;
આવીને ઉતર્યા સર્વે સાથે, પ્રજાપતનું ભાવ્યું ભોવન.
તાંહાંથકી તે પાંચે બાંધવ, આવ્યા સભા મોઝાર;
બ્રાહ્મણને પ્રણામ કરીને, કાપડી વેશે બેઠા તેણે ઠાર.
વિપ્ર મધે વિશ્રામ કીધો, તવ પાંડુ કેરે તન;
જશગીત બંદીજન બોલે, થેઇ થેઇ નાચે વનિતા વૃંદ.

દ્રૌપદી સ્વયંવર.

સભાની રચના છે રૂડી, વાજે ઢોલ દદામા ઘંટ;
વાજીત્ર વાજે નાના વિધના, ઉડે અબીલ ગુલાલના છંટ.
રચના કીધી રૂડી રસીલી, મંડપ શોભા અપાર;
ઉભા દ્વારે જેષ્ઠિકાદાર પોકારે, આસન હારો હાર.
વેદ ધુની બ્રાહ્મણે ચલાવી, ભાટ ભણે ભાવંત;
સભા મધે બોલ્યો દ્રુપદ, કો મચ્છ વેધો રાજન.
વેધે મચ્છ તેને પુત્રી આરોપે, કંઠે સુંદર વરમાળ;
ક્ષત્રીપતિનો ધર્મ એવો, નિશાન મારે તત્કાળ.
તવ દુર્યોધન ઉઠયો તાંહાંથી, ગ્રહી ધનુખ ને ચાપ;
ટંકારવ કીધો કૌરવપતિએ, જેહેનો પ્રૌઢ પ્રતાપ.
ગર્વે કહે દ્રુપદ તું શે નવ જાણે, મચ્છ વેધતાં વાર નહીં હુંને;
સર્વ દેખતાં વરૂં કન્યા કોડે, સુખ ઉપજાવું તુંને.
એહેવું કહીને ચાપ ચઢાવી, મચ્છ પર મેહેલ્યું બાણ;
આથડી પાછું પડયું પલકમાં, વાગ્યું દુર્યોધનને પાણ.
કૌરવપતિ મુર્છાગત થઇને, પડયો ચત્તોપાટ;
ભાઈ સર્વ લેઈ અલગા બેઠા, મન કરે બહુ ઉચ્ચાટ.
તેણે સમે ક્ષત્રી માત્ર કો, મુખે ન બોલે વાણ;
દિગ્મૂઢ સભા થઈ રહી, જાણે સર્વના હરાયા પ્રાણ.
તવ શિશુપાલ ઉભો થઓ, ગર્વે બોલ્યો મોટું વચન;
એ મચ્છ વેધું ક્ષણ માત્રમાં, સુણ દ્રુપદ રાજન.
સાથ સબલો છે અમારો, જો પેહેરામણી તજથી થાએ;
તો તો હું મચ્છ પાડું હેઠો, વિચારી કહે મુને રાએ.
ચંદેરી રાયનાં વાયક ગર્વેરાં, સુણી હરખ્યો સર્વે સાથ;
ડોકીયા કરતા સર્વે રાયને જોવે, શિશુપાલે ધનુખ લીધું હાથ.

વલણ

ધનુષ લેઇને રાય ચાલ્યો, જ્યાં મચ્છ વેધણ ઠામ રે;
ઉંચું નિચું જોઈ રહ્યો, પણ નવ ચાલી તેની હામ રે.

કડવું.

વલી શિશુપાલ બોલ્યો વાણી રે, કાંઈ જાણી રે, દ્રુપદરાયે મન વીખે રે;
કાંઈ સર્વ દેખતાં પાડું, મચ્છ મુકયો તેહ રે, જેહરે દુર્યોધનથી નવ પડયો રે.

ઢાળ.

દુર્યોધનથી નહીં પડયો, તે પાડતાં નહીં વાર;
કન્યાદાન ઉપર આપવાનો, શો કરો છો વિચાર.
દશ સહસ્ર ગૌ ને સહસ્ર રથ, અશ્વ પંચશત જાણ;
શત ભાર સોવરણ મણી, દશ અમુલખ નિરવાણ.
એ આપવાની ચિંતા વીખે, તમો રહો દ્રુપદ રાય;
એ મચ્છ મહીતલ પાડતાં, ક્ષણ માત્ર વાર ન થાય.
દ્રુપદ કહે રે રાએજી, કરો મચ્છ કેરો પાત;
અષ્ટમાસિદ્ધિ આવશે, જશ વાધશે સાક્ષાત.
એહેવું સુણી શિશુપાલ વેગે, ગયો સ્થંભની પાસ;
બાણ તાણી મારીયું, તે ગયું શીઘ્ર આકાશ.
વદન કાંતિ ઝાંખી થઈ, જશ ક્ષીણ થયો તેણીવાર;
નિરાશ થઇ આવીને બેઠો, રાજ સભા મોઝાર.
નિશ્વાસ મુકે ગળું સુકે, મન ધરે અતિશે શોક;
માહારૂં કારજ તો સર્યું નહીં, ફોકટ હસાબ્યા લોક.
તેણે સમે ક્ષત્રી માત્ર જે, મનમાં વિમાશે એમ;
જશ હીણ એ બળિયા થયા, તો આપણું તો કેમ.
તેણે સમે જોધ પ્રાક્રમી, કરણ જેહેનું નામ;
પરશુરામનું ચિંતન કરીને, ઉઠયો તેણે ઠામ.
સ્થંભની પાસે ગયો તવ, જુએ સઘળા રાય;
ધનુખ્ય ટંકારવ કર્યો પ્રેમે, ઉલટ અંગ ન માય.
કરણ વલતો એમ વદે, સાંભળ દ્રુપદ વાત;
પરશુરામ ચરણ પ્રતાપે કરી, હું કરૂં મચ્છનો પાત.
તે સુત પુત્ર જાણી કરી, વદે દ્રૌપદી વચન;
એ કરણ મચ્છ મારે સહી, સુત પુત્ર ન કરૂં સ્વામિન.
એ દાસી પુત્ર કાહાવે સહી, હું ક્ષત્રાણી જાત;
માટે ભરથાર કરૂં નહીં, સત માનજો એ વાત.
તે સાંભળતાં નિચું જોઇ રહ્યો, જોવાય ન સન્મુખ;
હાથ ગ્રહીં મૂકયું હેઠે, પ્રચંડ જે ધનુખ.
કાઢયું બાણ આકું ગ્રહી, મુકયું પરમ સુંદર જેહ;
આકરણાંતક તાણીને, તતકાલ મુકયું તેહ.

તે બાણુ ચાલીયું આકાશે, ન અડયું મચ્છ લગાર;
પછે ધનુખ અવની પછાડી, ધીક્ કહે સુત કુમાર.
ધીક્ બલ માહારૂં જાણજો, ધીક્ વિદ્યા શિખ્યો જેહ;
સર્વ રાજા દેખતાં, અપજશ પામ્યો તેહ.
આંખો પડીને કરણુ બેઠો, સભા થઇ દિગ્મૂઢ;
દ્રુપદ સર્વે ભૂપને કહે, શું નથી ક્ષત્રી પ્રૌઢ ?
ઉઠો સ્વામી મચ્છ વેધો, કરો સાચું પાણુ;
ક્ષત્રી અન્યોઅન્ય વિચારે, ઉઠવું નહીં નીરવાણુ.
દ્રુપદસું બોલે નહીં, મહીપતી બેહા સર્વ;
દ્રુપદ તાંહાંથી આવીઓ, જદુ સભામાં તજી ગર્વ.
શ્રીકૃષ્ણને ચરણે નમી, રાજા વદે એમ વાણુ;
ઉઠો પ્રભુ કરૂં વિનતી, ગ્રહો ધનુખ ને બાણુ.

વલણ.

ગ્રહો ધનુખ ને બાણુ હાવે, સકલ કારજ નીપજે રે;
રાય વિનવે લળી લળી, મુજને સંતોષ તવ ઉપજે રે.

કડવું.

વલતા બોલ્યા દેવ મોરારજી, દ્રુપદ સાંભળ કહું તે સારજી;
એકપત્ની વ્રત ધર્યું છે જાણજી, સાખ પુરે તેહેની વેદ પુરાણજી.

ઢાળ.

પુરે સાખ પુરાણુ માહારી, રૂખી જે કો હોય;
એક નાર માહારે રૂક્મિણી, બીજી મળે નવ કોય.
વામન રૂપે જેષ્ટિકા, તે તાં માહારી નાર;
પરશુરામ કર ફરશી ધરી, ક્ષત્રી કર્યો સંહાર.
રામ રૂપે જાનકી, હવડાં રૂક્મિણી જે જાણુ;
માટે રાય દ્રુપદ મત કરી, મ કેહેશો એહેવી વાણુ.
દ્રુપદ કેહે રે સ્વામીજી, કાં વદો છો અન્યાય;
ગોકુલ માંહાં જે ક્રીડા કરી, શું વિસરી ગયા જાદવરાય.
નરકાસુરને હણીને લાવ્યા, સોલ સહસ્ર નાર;
આજ કોહો છો એક છે, સંદેહ ટાલો જુગદાધાર.

તે સરવ આલપંપાલ છે, એ રમત કારણ હોય;
માહારી કેહેવાએ ખરી, પણ હુંથી અલગી સર્વ કોય,
અશ્વ ગજરથ ધન ભુવન, જેમ પોતાનાં કેહેવાય;
તહ્‌વત એ સર્વ ભારજા, તમો માનો દ્રુપદ રાય.
એ દેખવાની સર્વ છે, રૂકિમણી રેહે મુજ પાસઃ
ક્ષીર સમુદ્રમાં નિદ્રા રૂપે, હતી કહે અવિનાશ.
એહેવું સુણી રાય ચરણે નમ્યો, ત્યાં થકો વેગે પલાય;
પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો, જાંહાં બેઠા રાણા રાય.
બલદેવ કહે શ્રી કૃષ્ણજી, સાંભળો દેવ મોરાર;
મચ્છ પાત કરી વેગે પ્રભુ, હું વરૂં સુંદર નાર.
શ્રી કૃષ્ણ વળતા એમ કહે, સાંભળો બળદેવ ભ્રાત;
એ મચ્છને વેધશે પારથ, જેહેની કુંતા માત.
બલિભદ્ર પુછે કૃષ્ણજી, પાંડવ જીવતા કાંહે;
વારણાવ્રત માંહે પ્રજલા, તે જાણ સર્વ જુગ માંહે.
કૃષ્ણ કેહે બ્રહ્મસભામાં, બેઠા ગાલ્લવ મુન્ન;
તેહ તણા ચરણ તલાશે, તે યુધિષ્ઠિર રાજન.
ધર્મ પાસ ભીમ ને, અર્જુન બેઠા શોહે;
સહદેવ નકુલ રહી સન્મુખ, આજ્ઞા પામી મોહે.
બલદેવ એહેવું સાંભળીને, ઉલટ અંગ ન માય;
ફરતો ફરતો સભા માહે, આવ્યો દ્રુપદ રાય.
પ્રભુ ક્ષત્રી મધે આજ કોણે, ન થાતી ચિત્ત હામ;
કૃપા કરી મુનિ માંહેથી, કો ઉઠો એણે ઠામ.
અન્યોઅન્ય મુખ નીહાલે, વિપ્ર વદે ન વચન;
એ વારતા સુણીને બોલ્યો, કુંતા પુત્ર અર્જન.
જો કીપા હોયે તમારી, તો આદરૂં એ કાજ;
વિઘ્ન ન થાઓ સર્વથા, એમ વદે સર્વ રૂખીરાજ.
તવ ઉઠીને સર્વ રૂખીને, પારથે પ્રણામ કીધા તાંહે;
ગુરૂ દ્રોણનું સ્મરણ કરી, બાણ ગ્રહ્યું હસ્ત માંહે.
તાહારે રાય સહુ ઉપહાસ્ય કરે, હાવે સર્યું દ્રુપદ કાજ;
કો ક્ષત્રીથી નવ નીપન્યું, તે કાપડી વેધશે આજ.

વલણ

કાપડી વેધશે મચ્છને, એમ વદે સુભટ અજાણ;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પ્રતાપે, પારથે કર ગ્રહ્યું ધનુષ ને બાણ.

કડવું.

પારથે ગ્રહ્યું જવ બાણ, વિપ્ર વદે માંહો માંહે વાણ;
કોઇ કહે એહેને શે ન વારો, જશ ક્ષીણ થશેજી તમારો.
કોઈ કહે ઉઠયો ઉઠયો, એ ફોક, વિપ્રને હસશે સહુ લોક;
કહેશે વિપ્રે ન વાત વિચારી, જડ ઝોડ થવા ગયા અવિચારી.
કોઇ કહે આપણું નહીં કામ, જે સુભટ કહેવડાવીએ નામ;
કો કહે ફોકટ એ પસ્તાશે, જો એ મચ્છની પાસે જાશે.
એમ કહે વાડવ વિખ્યાશ, આફણીએ જશ થશે નાશ;
કોઈ કહે એહેની કાંતિથી દીશે, એ વીર છે સર્વને શીશે.
એ સહી કરશે મચ્છ વેધ, એ વાયક માફે વેદ;
કો કહે ઝટપટ હાવે જણાશે, એ વાત આવી હવે પાસે.
કો વિપ્ર એણીપેર બોલે, નથી વીર કો એહેને તોલે;
એહેવું દીશે એ વિધરૂપ, એ હોએ પૃથ્વીપતિ ભૂપ.
સર્વ વિપ્ર વદે આશીશ, તુંને ક્રીપા કરે જુગદીશ;
પછે કરીને દંડ પ્રણામ, પારથ ગયો મચ્છને ઠામ.
સર્વ સુભટના હર્યા પ્રાણ, જ્યાં ધનુખે ચઢાવ્યું બાણ;
સમર્યા શ્રીકૃષ્ણ કૃપાલ, માહારી સહાય કરો ગોપાલ.
સહુ વિપ્ર ડોક કાઢી જુએ, રખે બ્રાહ્મણભાઇ પત ખુહે;
અતિ હરખ સહીત બલવંત, બાણ તાણ્યું કર્ણ પરયંત.
લક્ષ લીધો મચ્છ ઉપર જાંહે, પ્રેરણા કીધી કૃષ્ણે તાંહે;
પછે કુંતી કેરે કુમાર, મન માંહે કરયો વિચાર.
શ્રીકૃષ્ણે ચક્ષે કરી સમજાવ્યો, ભેદ તે પારથને મન ભાવ્યો;
જંત્ર હુતો પૃથ્વી માંહાંથી, દામોદરે દેખાડયો તાંહાંથી.
ચરણે ચાંપ્યો જંત્ર તે સાર, મચ્છ ફરતો રહ્યો તેણીવાર;
પછે મેહેલ્યું પારથે બાણ, સડાડટ મચ્છને વાગ્યું જાણ.
મચ્છ મસ્તક હુંતી કોઢી, તેહેને બાણ ગયું ઝટ ફોડી;
આવી પડયો કુંડ મોઝાર, તવ વરતો જેજેકાર.
પછે જોતાં સર્વ મહીપાલ, કન્યાએ ઘાલી કુસુમની માલ;
દ્રુપદબાળા વિખજવાળા થઈ, આવી અર્જુન પાસે ઉભી રહી.
જોબનવતી કન્યા રૂપે બની, નેપૂર વિછવા પાયે ધરી;
હાવભાવ વચન ચાતુરી, મુખથી વચન બોલે માધુરી.

દુષણ રહિત ને ભુષણે ભરી, ગજગામની ગર્વે છે નરી;
ક્ષત્રાણી રાણી ગુણ ભંડાર, નારી માત્રમાં પરમ અવતાર.
જોતાં રતી રાણી લજ્જા પામી, મોહ્યા રાજા ને રૂપે બહુ નામી;
એના કુંટડાપણામાં નવ ખામી, મહા ભાગ્યે પારથ મળ્યો સ્વામી.
મોહણી રૂપે પાંડવ સંગ ઉભી, રાય સભા બળતી બહુ દુભી;
તારે બ્રાહ્મણ બેઠા ગાજે, એ ઉપમા વિપ્રને છાજે.
પ્રથમ વિદ્યા અમારી સાર, ફરસરામ થકી નિરધાર;
વલી બ્રહ્માની આપી જેહ, વેદ માંહે સદા છે તેહ.
જે આવરીએ તે કીજે, સર્વ ત્યાગ કરી દાન લીજે;
એમ કરે માંહો માંહે વાત, હાંવે ચાલી આપણી ખ્યાત.
કન્યા લેઈ અર્જુન જાય, સર્વ બેઠા જુએ તાંહાં રાય;
સર્વ રાય વદે ત્યાં એમ, જોઇએ લેઈ જાશે એ કેમ.
આંહાં બેઠા સર્વ રાજન, કેમ કન્યા લેશે વિપ્ર તન;
જે ભક્ષ કેસરીનું હોય, તે લેવા સમર્થ નહીં કોય.
દ્રુપદસું એહેનો વધ કીજે, કન્યા મેહેલાવી આપણા લીજે;
એહેવો સરવ કરી સંકેતે, રાય ઉભા મંડપથી છેટે.

2. The agreement of the Five regarding Draupadi.

કડવું.

પછે વાલી રથ જાદવ સહુ, નીજ દેશ ચાલ્યા ધરી હર્ષ;
કન્યા લેઇ પાંડવ આવીયા, કીધો માત ચરણનો સ્પર્ષ.
આગલથી જઈ ઇંદ્રપુત્રે, માતાને નામ્યું શીશ:
માતા આજ ભીક્ષા જડી, વારૂ તે કૃપા શ્રી જુગદીશ.
ત્યારે કુંતા કેહેરે કુંવર માહારા, મારે સર્વ સરખા તન;
વેહેંચી લેજો સમ ભાગે, માની મુજ વચન.
તવ ધરમ શીઘ્રે બોલીઆ, માત ન પ્રીછો કાંઈ મર્મ;
રાજ કન્યા પામ્યો અર્જુન, કેમ વેહેંચી કરી એ અધર્મ.
કુંતા કેહે માહારો દેહ તજું, જો વચન મિથ્યા હોય;
પાંચે બાંધવ વરો એહેને, ટગર ટગર પાંચેય તે જોય.

વલણ.

એમ વદે કુંતા માતરે, જો વચન માહારૂં ફર્યું:
ચતુરાને પરણો પાંચે, નહીંતર દેહ ત્યાગ પલમાં કરૂં.

કડવું.

કુંતા કેહે સુત સાંભલો, જો મુજ વાયક મિથ્યા થાએ રે;
તો પ્રાણુ તજું એક પલકમાં, શું લેઇ જાવું જુગ માંહે રે.
ધર્મરાય કેહે માતાજી, એ કન્યા કેમ વેહેંચાય રે;
એક નાર પંચ પુરુષ વરે તે, મોટા થાય અન્યાય રે.
ધર્મ લોપ થાએ સહી, તે કન્યાની શી પેર રે;
દ્રુપદને ગમશે નહીં, માંહોમાંહે થાશે વેર રે
બાંધવ માંહે જુદ્ધ લાગશે, બલવંત પાંચે જોધ રે;
એક નાર માટે પ્રાણુ જાશે, કરશે અન્યોઅન્ય ક્રોધ રે.
કુંતા કેહે મુજ પુત્રમાં, છે પરમ પવિત્ર પ્રેમ રે;
કન્યા કારણુ જુદ્ધ નવ કરે, તે રહેશે કુશલી એમ રે.
એહેવો સંતોખ નથી ત્રિલોકમાં, મુજ પુત્રના સરખાં મન રે;
એ કન્યાને પાંચે વરો, સુખી થાશો મુજ વચન રે.
ત્યારે ધર્મ કેહે પણુ ઘોર તે, પ્રેમી સહોદર વીર રે;
જીવ બેહુનો એકઠો, જુજવાં દીશે શરીર રે.
તપ કરવા સાથે ગયા, જઈ ઉપાસ્યા મહાદેવ રે;
ઉગ્ર તપ બેહુ ભાતનો દેખી, પ્રગટ હવા શિવ તતખેવ રે.
શીશ જટામાં જાહાનવી, સુંદર ભૂખણુ સર્પ રે;
વામાંગે ઉમિયા સતી, એવો દીઠો રીપુ કંદર્પ રે.
ત્રિનેત્ર ને ત્રિશલ ત્રંબક, પાણુ ધરે ત્રિપુરારી રે;
વ્રખભ વાહન વિભૂત સર્વાંગે, વરદાતા નિરધારી રે.
ગજ ચર્મ ઓઢણુ ગલે રૂંઢ માલા, અસ્તી તણાં આભ્રણુ રે;
શીંગી કોટે શોભે સદા, એહેવા દીઠા અશરણુ શરણુ રે.
ડાક ડમરૂ વાજે અભિનવું, ભૂત પ્રેત ગણુ નાચે રે;
કૈલાસ પતિ સદાશિવ કને, વિષ્ણુ બ્રહ્મા વર જાચે રે.
તેત્રિશ ક્રોડ ઇંદ્ર છે આગલ, શેષ તણો પરીવાર રે;
મધ્યાન સમે દર્શન હવું, કેહે માગ માગ બે વાર રે.
ત્યારે બાંધવ બેહુ ચરણે લાગીઆ, સ્વામી અશરણુના શરણુ રે;
પ્રથમ આપીએ એટલું, પર હાથે ન પામીએ મરણુ રે.
અપ તેજ વાયુ ને પૃથ્વી, અને પંચમું તત્ત્વ આકાશ રે;
એ થકી અમો નવ મરૂં, એ સત કહો અવિનાશ રે.
શ્રી શંભુ વલતા એમ વદે, મૃત વિનાનો નથી કોય રે;
એક વરતુ માગી લીઓ, જે થકી મૃત તમ હોય રે.

બેહુ બાંધવ વલતા એમ વદે, અમો અન્યો અન્યે પાડીએ શરીર રે;
અતિ પ્રેમ છે આપમાં, એમ વિચારે બહુ વીર રે.
'અસ્તુ' કહી શિવ સંચરા, પછે અસુર થયા બલવન રે;
દેવ દૈત ને માનવી, વશ કર્યાં સર્વ ભુવન રે.
સુર સર્વને તે દમે, તે દાનવથી નાશે સાર રે;
એવું સુણીને બ્રહ્મા ગયા, વિષ્ણુ પાસે તેણી વાર રે.
જગત્પતિ જગનાથજી, જગદીશ કરો અમ સાહે રે;
શિવ વર થકી બલીઆ થયા, તેથી સુર સર્વ ગભરાએ રે.
એવું સુણીને દીધી આગના, તમો પધારો નિજ ધામ રે;
બ્રહ્મ સદન બ્રહ્મા ગયા, વિષ્ણુને કરી પ્રણામ રે.
પછે વિષ્ણુએ વનિતા વપુ ધર્યું, રૂપ તણો અંબાર રે;
પાએ અણુવટ વિછીઆ, વલી ઝાંઝરનો ઝમકાર રે.
ઝાલ ઝુમણાં, કાને કુંડલ, ધર્યા સોળ શણગાર રે;
ચંદ્રવદની મૃગનેણી છે, તેજ તણો અંબાર રે.
તે વર્ણવી હું નવ શકું, મનમોહ પામ્યું મહિપતિ રે;
બેહુ બાંધવ મૃગયામાં હતાં, ત્યાં આવી દેવી સતી રે.
સુંદર વરણી સુંદરી, સોલ વરસની સુંદરી માત્ર રે;
નેત્ર કટાક્ષે મોહ પમાડે, ઢીલાં કરે મુનિનાં ગાત્ર રે.
કોકિલા સમ સ્વર નિકળે, જાણે મધુર ગાન રે;
થેઈ થયાર કરતી ચાલી, મારવા મોહ બાણ રે.
ભોગી ભૂપને ભામનિ દષ્ટે પડી, વ્યાકુલ હવા નીરધાર રે;
ધસ્યા વસ્યા, તૃષા થયા મોહના, એએ ઝાલ્યો જઇને હાથ રે.
બેહુ વીર એમ ચીંતવે, હું થઈશ એનો નાથ રે;
પસુ કહે સ્રીને મારી થજે, ઘોર તેને લેહરે રે.
અતિ વલ્લભ એ મારી મારી, બેહુ જોદ્ધ એમ કહે રે;
ત્યારે નારી કેહે સુણો રે, જોદ્ધા સમાન દિશો સ્વરૂપ રે.
હું દેખી બેહુને મોહી, જીતો તે વરજો ભૂપ રે;
પસુ કેહેરે હું વરૂં, ઘોર કેહે મુજને કોડ રે.
ક્રોધ વશ બાંધવ થયા, જે સરખે સરખી જોડ રે;
પસુ કેહેરે મંદ મતી, મેં વરી એ બાળા રે.
માત સ્થાનેક તારે થઈ, શું લવે છે મૂર્ખ કાલા રે;
ઘોર કહે લઘુ ભ્રાતની સ્રી, પુત્રી કેહે છે વેદ રે.

અલવે જોશે એને તો, મસ્તક થાશે છેદ રે.
પછે વીર વઢવા તત્પર હવા, બેહુનાં પડયાં શરીર રે;
તે માટે સુણો તમો માતજી, કુશલ ન દેખું વીર રે.
જો કુશળ ઇચ્છો પુત્રને, તો કરો વચન અપ્રમાણ રે;
કુંતા કેહે ધર્મ જાણજે, હું તજીશ મારા પ્રાણ રે.
સાગર સાત ને મેદની તે, આજ રસાતલ જાય રે;
તોહે પુત્ર મહારૂં વચન તે, કેમે ન મિથ્યા થાય રે.
ધર્મ કેહે તુજ વાયકથી, પાંચો વીર વરસું એ નાર રે;
હરખ પામી કુંતા વદે, વારૂ થયો વિચાર રે.

વલણ.

વારૂ થયો વિચાર રે, એમ કુંતા માતા ઓચરે રે;
વચન સુણી મન હરખ્યા, ને માતા વાયક મસ્તક ધરે રે.

IX. From અષ્ટવક્ર આખ્યાન (A. D. 1710).

1. Introductory verses.

કડવું.

વક્રતુંડા તમો શુંડદંડા તમો, ગર્કગ્રીવા તમો શિવનંદા તમો;
ચક્રપેટા નમો પ્રેમે સેવી નમો, ચક્રસ્વામી નમો નામિ નમું અમો.
શક્રઅર્કા નમો વક્રહસ્તા નમો, વક્રકટયા નમો ભટચભટ્ટા નમો;
તક્રચેતા સમો વેત્રપાદા સમો, વક્રઅષ્ટા સમો સૃષ્ટિકા દે સમો.
સમો શુભ દે ગણનાયક તું, સેવા સાધુ સાચી;
અષ્ટાવક્રને નમન કરૂં હું, મતિ હરે મમ કાચી.
અષ્ટવક્ર આખ્યાને સેવા, અષ્ટવક્રની કરીએ;
વૃદ્ધશ્રવસે વૃત્ર હર્યો જિમ, તિમ વિઘ્નને હરીએ.
ચરણકમળ મકરંદ સુવાસિત, મન ખટપદ થઇ લેશે;
વિઘ્નહારી મંગળકારી, અભયદાનને દેશે.
મંગળકારી બીજો માની, દ્વૈતભાવને ગ્રેહશે;
શુભકર અશુભકારી થાશે, હાથ ઘસી તું રેહશે.

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ.

માટે મન મસ્તાના દૃઢ થઈ, અદ્વૈત સેવને સાચું;
જીવ શિવકેરો ભેદ જણાશે, બ્રહ્માનંદે રાચું.
આકુળિયે અકળાતું જોઇ, વિપ્રે મનને વાળ્યું;
અષ્ટાવક્ર આખ્યાન ઉચ્ચારૂં, શ્રવણ કરો જો સારૂં.
પાંડવને લોમશે સુણાવ્યું, વનપર્વકેરી માંયે;
યથામતિ પ્રાકૃતમાં કરિયે, ડરિયે ડર છે જ્યાંયે.
બ્રહ્મજ્ઞાનીશા પૂર્ણ નહિં જે, સર્વત્ર વદશે ભ્રમમાં;
મૂઢમતિ માને મહિ માહે, દબાઈ જાયે ન દમમાં.
વ્યાસ વસિષ્ઠ પરાશર પોતે, બ્રહ્મજ્ઞાની ભણે છે;
અદ્વૈત પદાર્થ કિંચિત્ જાણી; અહંબ્રહ્માસ્મિ ગણે છે.
તેવી મતિ અગાધ ન મારી, મુમુક્ષુપદ મન રહે છે;
અપૂર્ણ અપૂર્વ વાણી કથીને, તદપી કાંઇક કહે છે
યુધિષ્ઠિરે લોમશને પૂછ્યું, આ આશ્રમ છે કોનું;
જાજ્વલ્યમાન મહા ઝગી રહ્યું છે, દીપ્તમાન શું સોનું.
ઘણાં ભૂવન ભમતાં મુનિ જોયાં, આવું ક્યાંય ન દીઠું;
તેનું કારણ વદિયે મુનિવર, મન લાગે અતિ મીઠું.
શાંતવૃત્તિ થઇ પ્રવૃત્તિ ગઈ, મુનિ એકાએક શેણે;
આલ્હાદિત મન અપાર થયું છે, અમૃત સીંચ્યું નેણે.
આધિ વ્યાધિ ભવની ભાગી, ભૂમિમાં પગ મૂકે;
અર્જુન કવણ અને અમિ કવણ છું, મસ્તાનું મન ચૂકે.
સુખે જાવ સહુ યાત્રા કરવા, અમો વસું આ સ્થાને;
અજાતશત્રુની વૃત્તિ જોઈ, મુનિવર વદતા માને.
અષ્ટાવક્રતણું આશ્રમ આ, મહામનોહર મોટું;
સંસારાબ્ધિ તરવા જાણો, અભંગ આ છે કોટું.
અષ્ટાવક્રમુનિ કવણ કહાવ્યા, ઇતિહાસ કહો ભૂદેવ;
હસ્ત જોડી યુધિષ્ઠિર પૂછે, અહો અમારી સેવ.
શ્રોતાજન સાંભળજો ભાવે, લોમશઋષિ શું ભાખે;
અદ્વૈતકમળમકરંદ મોટો, દુર્બુદ્ધિ શું ચાખે.

વલણ

દુર્બુદ્ધિ શું ચાખે મારી, વાણી કુંઠિત કપાટ રે;
બ્રહ્મજ્ઞાનીશો પૂર્ણ નહિ, માનું વસમી વાટ રે.

અષ્ટવક્ર આખ્યાન.

2. The girl's riddle.

કડવું

ઉપાધિ શૌરિને, કમળનયની અબ્ધિજથકી;
•ઉપાધિ બ્રહ્માને, સરલ સતી સાવિત્રીજ નકી.
ઉપાધિ મ્હાદેવા, થઈ ગિરીશજા દક્ષમખમાં;
ઉપાધિ સ્ત્રી તેવી, જગતીસુરને લાવી દખમાં.

ધર્મસુનુ સુણિયે મુનિ ગાથા, શ્રદ્ધા રાખી મુનિવર સંસાર;
અનસુયા શી પત્નીથી પ્રકટયાં, એક પુત્ર પુત્રી નિરધાર.
શત સુનુની ચિંતા નવ કશી, એક પુત્રી દુઃખનો અંબાર;
પ્રિય પિતાને મનથી અતિશે, તેને પ્રિય હોશે ભરતાર.
પરાયું ધન મુખથી ઉચ્ચારે; કરે અન્યકાજે સંભાળ;
પુષ્ટ કરે તન રોગ કાજ શું, મિથ્યા જગ્ત લહે સુરસાળ.
ગાંડી ઘેહલી વાતો એવી, સીધી સટ કરી દેતો કાળ:
દ્વાદશ વર્ષની વિદ્યાવિનોદિની, પાણી પેહલી બાંધવી પાળ.
નવયૌવન મુગ્ધાને જોઈ, મુનિપત્ની આવ્યાં મુનિ પાસ;
વરવાજોગ વિધુવદની થઇ, હવે પૂરો સ્વામી તેની આશ.
રાંધ્યું ધાન રાખી ન શકાયે, પુત્રી જોઈ મન થાય ઉદાસ;
વરવો વર મુનિ ખોળી કાઢો, તોડો મમ મનકેરો પાશ.
સાચો બ્રહ્મ જગત છે મિથ્યા, એ સિદ્ધાંત મુનિ કરતા સિદ્ધ;
દશ્યમાન મિથ્યા કયમ માનું, આગમ વાણી જગત પ્રસિદ્ધ.
તત્વતણા નિર્ણય પર આવ્યાં, લાવ્યાં પત્ની અષ્ટમો સિદ્ધ;
સુણી વાત મન ભ્રમિત થયું છે, મળી મુનિવરને નવનિધ.
સ્વામી એ સરખો શોધીશું, તમો નિરાંતે બેસો નાર;
વારૂ કહી મુનિપત્ની વળ્યાં, પછે ઋષીશ્વર કરે વિચાર.
દુહિતા જેવો ભર્તા જોવો, ચાર વેદ પારંગત પાર;
ચાર વેદ ખટ આગમ શીખી, મળશે તેવો ક્યાં ભરતાર ?
ચાર શિષ્ય જગતીમાં જોવા, મુનિવર કરતા ત્યાં તૈયાર;
વિદ્યાવિનોદિનીએ જાણ્યું કે, મળી પિતાને તે નિરધાર.
મુજ શ્લોકાર્થ કરે તે જો જો, એમ કહી લજાઇ બાળ;
મંદ હાસ્ય કરી મુનિવર બોલ્યા, લખી લાવ જયમ ચાત ન વાર.

સ્વસ્થાનક જઇ પુસ્તક જોતી, તાલપત્ર લિખિત અનંત;
વેદ વેદાંગ ઉપનિષદ્ જોતી, કાઢતી સત્વર તત્વ મહંત.
સૂત્ર ભાષ્ય ભણી છે બાળા, પામી તે ત્યાં ઝટપટ અંત;
સિદ્ધાંત એક શોધીને કાઢયો, જાણે જે હોય પ્રજ્ઞાવંત.
શ્લોક રચી લખી તાલપત્ર પર, ગઇ પિતા પાસે ગુણવાન;
છાત્ર પાસ તે પર્ણ પઠાવ્યું, માતાને જઇ મળી નાદાન.
સંમતિથી ત્યાં નિશ્ચે કીધું, શ્લોકાર્થે દઉં તનનું દાન;
મુનિવર વાંચે શ્લોક લખ્યો જે, શુણે મળિયા શિષ્ય મહાન.

वसंततिलका.

बे नेत्र एक रूपथी मली मात माळे
बे पांख एक थईने नभ पार चाले।
बेथी बने नव बने वदिये मराळो
छे दुग्ध नीर निरखो मति हंस म्हालो ॥

3. The riddle answered.

છંદ.

प्रश्न—बे नेत्र एक रूपथी मली मात माळे
बे पांख एक थईने नभ पार चाले।
बेथी बने नव बने वदिये मराळो
छे दुग्ध नीर निरखो मति हंस मा'लो ॥

છંદ.

ઉત્તર-મળે નેત્ર બે જ્ઞાન ને કર્મ જ્યારે, થઇ એકરૂપે જુએ બ્રહ્મને;
ફળે જ્ઞાન ને કર્મ બે પાંખ ત્યારે, થઈ પક્ષી ઊડે ધુએ ધર્મને.
વળે નાજ એકે મરાળો વદે છે, દધિ દુગ્ધ હંસો ન લેહ કર્મને;
બળે ઇંદિરાનો પતિ ઇંદિરાથી, કહે વેગળો ના લહે શર્મને.

4. The sage becomes a lover.

કડવું.

નિંદે નારી નકામી, નર સુર સુરીઓ, સમ મુનીશ મોટા;
વંદે પાછા વિવાદે, વર વરી વનિતા, એ વિના સર્વ ખોટા;

માયા દેવી વરાંગી, વિતનુ તનુ વચ્ચે, ના મળે ભૂમિ જોટા;
કાયા માયા કમાયા, ધરમધર તદા, વાળતા એમ ગોટા.

કડવું.

પરણ્યા સુધી કોઈક નિંદે, નિંદતા કો તે પછી;
દરશન થતામાં સરવ વંદે, નિગમ આગમમાં પચી.
ઘરધણી એ તો જગધણી છે, ગૃહિણીપતિ ત્રૈલોક્યનો;
ગૃહનિવાસી સૌ આશ્રમોથકી, છે અધિક આ લોકનો.
છે એજ બીજું છે નહિ કંઇ, સાર સિદ્ધાંતે કહ્યો;
ગૃહસાર નારજ નાર વિણુ નહિ, નારથી આ જગ રહ્યો;
નિત જાપ એવો માપમાં ધરી, વેદ રાત્રી દી રટે;
એ વિધિ પ્રચલિત ઠામ ઠામે, માહાત્મ્ય એનું ના ઘટે.
મુનિ શિષ્ય અળગો કેમ રહે, રતિ નાથ કપરો કુણ બચે;
રે કામ બાળ્યો શંકરે, પણ કામ માંહી તે પચે;
હરી ને કમળભૂ હારિયા, ત્યાં કહોડ તે વળી શું કરે;
કરમ ભૂલી ધરમ ભૂલી, કામસેવા આચરે.
ગુરુ ક્યાં રહ્યા ગુરુ ક્યાં ગયા, સૌ વાત ભૂલ્યો ચિત્તથી;
ધન ધાન્ય આદિક મોહકારી, કામ વધતો વિત્તથી;
જીત્યો કહે કો કામને તે, કામનો નહિ કામનો;
જીત્યો કહે કો કામને તે, સ્યામ શો ન બદામનો.
જીત્યો કહે કો કામને તે, આમ માનું છું અમો;
તૃષ્ણા ન ઉપજે ત્યાં લગી, દઢ ખરેખર માનો તમો;
ઇતિહાસ ને પુરાણ જોજો, પાન પાના ફેરવી;
કામે જીત્યું છે જગત બધું, પણ કોઇ શક્યું ન ખેરવી.
ભૂલ્યા ઘણા ડૂલ્યા ઘણા, ત્યાં કર્મકાંડી શું કરે;
રામાતણો ઈક જાપ મુખે, રાત દહાડો તે ઉચ્ચરે;
નથી દીસતી ગૌરી ગઈ ક્યાં, એમ પળ વિપળે વદે;
વિદ્યાવિનોદિની વિનય સાથે, ભેટતી આવી હદે.
બે માસ ને દિન ચાર એ વિધ, ગયા રંગ વિલાસમાં;
સંભારી આપ્યું શાણિયે ત્યાં, સહજ ગુરુઘર હાસમાં;
તમે ના ગયા ને હું વિસર્યા, કામકેલી રંગમાં પડી;
હવા સ્નાન કરી વેહેલા પધારો, વાર ના કરશો વડી.

વારૂ કહી વનિતા તજી કરી, ગુરુ પાસે આવિયો;
સાષ્ટાંગ નમિયો નાથને તે, સાથને મન ભાવિયો;
ઓળખ્યો નહિ ગુરુ દેવતાએ, બ્રહ્મચર્ય ભંગો તે થયો;
કંઇ સમય વીત્યે જાણીયું ગુરુ, હાથથી આ તો ગયો.
આશીર્વચનથી શીશ સુંઘી, પાટ પર બેસાડિયો;
ઉપદેશ કરવા લાગિયા, કામે તો બ્રહ્મ ભગાડિયો;
અતિ સેવના એની કરે કો, તેને જાણો નરપશુ;
મર્મમાં બીજું બહુ કહ્યું, કામી પ્રીછે શું અશું.
ઉપદેશ કરતાં વેદ હારે, કામી માને ના કશું;
વાસવ ધનદ વરુણાદિ હાર્યા, જીત્યો જડ આઠે વસુ;
ત્યાં તાપસતણું કોણુ માને, મૌન મુનિ બેશી રહ્યો;
ચાલ્યો સમય તે સાધી ત્યાં થકી, ઝટ જુવતી ભેગો થયો.
સનમાન સાથે સ્વામી તેડી, વરાંગી ગઇ દેહમાં;
જ્ઞાનભાનુ શો પ્રગટિયો, પછી કર્મકાંડી દેહમાં;
વનિતા કહે છે આશ મુજને, વનવિલાસ કર્યાતણી;
સ્વામી આશા પૂરિયે મુજ, દાસી દુઃખી મનથી ઘણી.
દિન એક સારો ટેક મારો, પૂરજો હે નાથ જી;
વિનંતિ એ છે પ્રાણપતિ મુજ, ફરે ઝાલી હાથ જી;
પ્રભુ આંખને કીકી અનેરી, જૂદી દીસે જો કદી;
છે એક નહિ મિનમેષ તેમાં, પુરુષ પ્રકૃતિ તો વદી.
છે સાથ કાયા અને છાયા, અનુપમ અભિધાનમાં;
તે વિધે જોકે બે જણાં પણ, એક રૂપાં તાનમાં;
અધકી ન આશા એજ મારે, કાઢવો દિન રાગમાં;
ત્રય વિઘ્ન છે એ વિષે સ્વામી, સ્નાન સંધ્યા જાગમાં.
પતિ એજ માગ્યું આપિયે મમ, આવી અતિ અનુરાગમાં;
બે હસ્ત જોડી ઉભી સ્યામા, શીશ મૂકયું પાગમાં;
શું કહોડ ભૂલ્યો કર્મ કરવાં, માનું નહિ હું તે કદા;
ઇક શીશ સાટે કર્મ છાંડયા, ચરણુ સેવીને સદા.
રે ભાર શા ગુરુ ચરણુ નિકટે, કામ હામ ધરી રહે:
પણુ કાળ જોવો દાવ સાધે, ગુરુ તેને શું કહે;
ડાવકો થઇને ઠીક કહે છે, એમ કરશું આપણે;
પ્રાયશ્ચિત કરી પવિત્ર થાશું, એક દિનમાં શું બને.

આનંદી અબળા અતિ ઘણી તે, રાત નિરગમી નેહમાં;
પ્રાતર થયે સ્ત્રી પુરુષ ચાલ્યાં, કામ પ્રકટયો દેહમાં;
ત્યાં વાયુ મંદગતિ કરે અતિ, દંદ બોલે મોરનાં;
સારસ સમાં બે સંચરે છે, કામદેવના જોરમાં.
વિખુટાં પડે નહિ વાતમાં તે, હારમાં વિહારમાં;
વિખુટાં પડે નહિ વાતમાં તે, સારમાં અસારમાં;
વિખુટાં પડે નહિ વાતમાં તે, પારમાં અપારમાં;
વિખુટાં પડે નહિ વાતમાં તે, ભારમાં નભારમાં.
રે વિખુટાંજ પાડે કાળ ભૂલવે, ધાર નિરાધારમાં;
વિતનુ વાધ્યો સ્વર અલાપે, ભામિની ભરથારમાં;
શો મધુર મંદ સુગંધિ શીતળ, વાયુ વાહે વાટમાં;
ખીલ્યાં કમળ જોઈ રહી જુવતી, ખરેખરા ઉચાટમાં.
ભરથારને કહે ભામિની, શું અવિદ્યા આવી અડી;
શું કમળદળ જુઓ જઈ જઈ, કંથ કૂડી આ ઘડી;
મમ કમળદળવત્ નયન નિરખી, કરો ચુંબન ભાવમાં;
ખીલ્યાં કમળશું વદન મારૂં, ન્યૂન નહિં કૈં હાવમાં.
એવે કરિવર મસ્ત આવ્યો, પાણીમાં પ્રૌઢો થયો;
કંઈ પદ્મ તોડયાં તે થકી, ઉચાટ ઉર અળગો ગયો;
અલિ પદ્મ આવી પાસ પડિયાં, એક લીધું હાથમાં;
ઝટ રવ સુણી ઉકાલિયું કે, ભ્રમર દીઠો સાથમાં.
સમરણ થયું ગુરુવચન કેરૂં, વિષયથી ખટપદ મરે;
ઘ્રાણેંદ્રિકેરો માત્ર ગ્રહે રસ, વિષયી એકે ન ઉગરે;
તો અરે–કેહતાં કામ જાગ્યો, ભણ્યો ભૂલ્યો ભાંતમાં;
કહે ભામિની ભરથાર મારા, વિચારો શું શાંતમાં.
આલિંગી અબળા એમ ભાખી, જ્ઞાનતુરી ધરડો હવો;
અટકણુ થયો બેસી ગયો ઝટ, કામતુરી તાતો થયો;
અસવાર તે ઉપર થઇ મુનિ, ચાલિયા તજી ચતુરાઇ રે;
શિલાતળે જઇ બેય બેઠાં, કરે કેલિ નવાઈ રે.
એવે સુજાતાં જુવતીએ, અલાપિયો કાનુડો;
હરિણીઓ આવે ગોપી પેંઠે, વેણુ વાયે કાનુડો;
મિટે મિટ મળી કાન ઉંચા, સુણે સારા રાગને;
ભય તજ્યો હરણે મરણુ કેરો, સુણે રૂડા રાગને.

એ વિધે સો પચાશ ભેળાં, થયાં સુણવા ગાન ત્યાં;
સરગમ સામે ગાય ગોરી, માંડ્યા સ્વરના માન ત્યાં;
જાળવે છે ગ્રામ બહુ વિધિ, મૂર્છના ને માપમાં;
રીઝે પતિ રતિ સાધવા જ્યમ, કળા પ્રકટે આપમાં.
છે શ્વાન મધ્યે સિંહ પણ, તે સિંહકેરી જાત છે;
મોહિત છે મુનિ તેમ તેવો, જુવે હરણ વિખ્યાત છે;
રે એક રવ સુણતાં મોહ આ શો, સો પચાસને વાધિયો;
છે શ્રવણ ઇંદ્રી ધિઃક તુજને, સમય સાધ્ય ન સાધિયો
એ રીતે જ્ઞાની થયા મુનિ, કામનીએ કટાક્ષ મારિયું;
મોહાસ્ત્ર વાગ્યું પંચશરનું, જ્ઞાન તેણે વિસારિયું;
ભૂલ્યા ઋષીશ્વર ભવન ભાસ્યું, જ્ઞાન દીપ ઓલાઈ ગયો;
રે આવ તું સખ લાવ તું સહુ, સાધ્ય તું એવો થયો.
આનંદ વાધ્યે કામ સાધ્યે, સાધુ સમરણ ચૂકિયો;
પશુ પેર મનસિજ મોડ માંડયે, વિવેક જે દૂર મૂકિયો;
સમિધ લેવા વન ગયા, વિદ્યારથી ગુરુ ઘર થકી;
ઝાંખા થયા વિધિ જોઈ વસમો, મળ્યા સુણી સુણીને વકી.
નાગો નગરપતિ થકી આધો, અધિક કામે અંધ છે;
જોનાર લજ્જા પામિયા પણ, કામાંધને ન પ્રતિબંધ છે;
સહુ હારી હારી ગયા ગુરુ ઘર, વાત કરતા વાટમાં;
વિદ્યાવિનોદિની તણી માએ, સુણી વાતો ઘાટમાં.
ઉચ્ચાટમાં આવી અતિશે, શાપ દે મુનિ કોઈ તો;
જો જાય ગૌતમી પાસ સ્વામી, કરૂં જઇ હું સોઈ તો;
સંતાન સારાપણું મૂકે, મા કુમાતા થાય ના;
શું કરૂં સ્વામી કદી ન માને, આ ઘડી તે જાય ના.
નિઃશ્વાસ નાખી નારી બેસે, યત્ન કરવા ઊઠતી;
બાનું બતાવી બોલી બાળા, શકે નાર વરૂઠતી;
કંકાસ થાશે એમ ધારી, મુનિ માને પત્નીનું કહ્યું;
ગૌતમી ઘેર ચતુર ચાલ્યા, દુઃખ શું તેનું ગયું ?

5. The unborn child advises the father.

કવિ–કર્મતણો પથ મોટો સાંભળી, સ્યામા સદ્યજ ડરિયાં.
અમુઝણ અંગ ન માતી, તેને રાતી તાતી મહામતિ થાતી;
ઉત્તર કાંઈ ન સૂઝે, તેથી અકળામણે અમુઝાતી.

એવે ગર્ભમાં રહેલો બાળક બોલ્યોં, પિતાજી કહો છો આ શું;
ખોટી ખોટી વાતો વદિયા, તે શું અમો સાંખીશું ?
જયતણા આનંદની મધ્યે, વાણી સુણી નહિ કહોડ મુનિએ;
ક્રીધો કર્મપથ નિશ્ચે કહે તો, રામા વળી તમે સુણીએ.
એવે થાતો બીજે નાદ મનોહર, મહાગંભિર ને મોટો;
ફુલાઓ શું ફેલે ફોકટ, નિશ્ચય એ પરપોટો.
કર્મજડાંડી તમે કહો છો શું અદ્વૈત, તમે કરો કરમથકી ફૂંડું ?
બ્રહ્માત્માને સત્ય ભણીને, માનો બીજું સર્વ ભૂંડું
કહોડ કહે જો જો તું હારી, મારી વાતો મનાય છે શાસ્ત્રે;
અદ્વૈત પદારથ છે કુશકા જેવું, વર્ણ્યું નિગમ માત્રે.
એમ હરખની મૂર્છા માંહિ, પડિયો મહામુનિ મોટો;
શ્રવણે કાંઇ ન સુણે તે ત્યાં, આડંબર કરે ખોટો.
ત્રીજી વારે ત્યારે બાળક બોલ્યો, સુગર્ભમાંથી બની ક્રોધી;
નિંદા કરવી મૂકો પિતાજી, સાચી વાત તમે નથી શોધી.
એવો શબ્દ સુણીને ચો દિશે, જોતો કહોડ કહે આ શું;
અગ્નિહોત્રથી રીઝી બોલ્યા, અગ્નિનું ધન્ય પાસું.
હોમની શાળા જોઇ ત્યારે, નહિ કોઇ જણાયું ત્યારે;
આકાશની વાણી એ નિશ્ચે, શુભ જય મારો ભણે ત્યારે.
સૌ કર્મો પ્રકટી આવીને, કેહતાં ભલો ભલો જીત્યો;
આહાહા ! શું હું મોટો, જો વાહલી કેવી પ્રાપ્ત નીતિયો.
ક્રોધેલી છે તદપી તારૂણી, ત્યાં મંદ હસે મુખથી;
સ્વામી શોધો કોથું હસતાં, ઉદર દુઃખે સુખથી.
ક્રોધ તમોને ચઢશે હાસ્ય કરેથી, વદી અવિનયથી બાલા;
ગર્ભ કહે શો ક્રોધજ માહાત્મા, મોટા નથી નિહાળ્યા.
ક્રોધ કરે નહિ તે જન મહાત્મા, વાદવિવાદે કે હારે;
વાદ કરો પિતા મમ સાથે, ઉદરે વશી રહ્યો જ્યારે.
ત્યારે મોટા માનું તમને, પાગે લાગું કરમતણાવાદી;
નહિ તો હું દેખાડું મુનિવર, ઉદ્દાલક ગુરુ પ્રસાદી.
જોઇ જુવતી હસતી, કસતી, વસ્ત્રો ધર્યા સર્યા અંગેજી;
ઉદ્દાલક ગુરુ નામે, વામે, વેહમો પડયા અડયા પંગેજી.
સુજાતા કેહ ભરતા વરતો, જોજો સુગર્ભને ધારીજી;
ઉદરે વસતાં વાતો, આ તો, આવી કરે ઘણી ન્યારીજી.

ઓધે જાશે એ તો, ચેતો, ચિત્તે ચતુર ગુણાળાજી;
પોળે જાતાં અટકે, ખટકે, ખાંતે ખરેખરૂં વાહલાજી.
કર્મ કહો છો મોટું, ખોટું કેહ છે, જવાબ સ્વામિ દીજેજી;
ઉત્તર આપી સારો, વારો, વાહલા તનુજ જયમ રીજેજી.
શાપતણા તો ભયથી, નયથી, નારી ન બોલી મનમાં જે જી;
છાની રેહતી છાયા, જાયા, અંગુલિ ધરે અધરમાં તે જી.
જાણે ક્રોધ નિવાર્યો, ધાર્યો, ક્ષમા ગુણ કહોડ મુનિ માટેજી;
વામનથું મન મારી, ધારી, ધ્યાને વધા જઈ ખોટેજી.

છંદ.

કહોડ-વસે ગર્ભ માંહી, ગુરુ ક્યાંહિ ત્યાંહી?
ગુરુ તો અમારો, તમારો ન ક્યાંહી;
વદે સત્ય ના તું, તજાતું ન નાતું;
ખરેખાત મોટું, ન ખોટું ભજાતું.

ગર્ભ-પિતા વિચાર કિજિયે, શરીર ગર્ભ આશયે;
અજાણ અંગ જાણ જીવ, શિવ શાત આશ એ;
વિશુદ્ધ તત્વ સત્વ આતમા, તમો પ્રમાણ જો;
ન અંધકાર તેહને, અશુદ્ધ કે પ્રમાન જો.
ગુરુ ન આપના પિતા, સુજ્ઞાનવાન તેતણા;
કુકર્મ સિદ્ધ સાધ્ય છો, ગુરુ વિષે નહીં મણા;
હું ગર્ભમાં સુજ્ઞાનવાન, બોધ શોધથી ગ્રહ્યો;
વદું ખરૂં ખચીત બોલ, વ્યર્થ એક ના કહ્યો.
કુકર્મ પાશથી તમો, અસત્ય સત્ય માનતા;
અસત્ય વિશ્વ છે તથાપિ, સત્ય સારૂં જાણતા;
ગિરા ન ગર્ભની ભજે, વિવેક ક્યાંથી આણતા;
ન આપને વધૂ કહું, રખે અજાણ જાણતા.

કહોડ-મતિમૂઢ જો જાણ છું એમ ધારે;
ગતિગૂઢ કેહ માતને પછું ત્યારે;
અતિ રૂઢ અદ્વૈત મધ્યે વિરાજે;
રતિ મૂઢ રાગી થતાં શે ન લાજે.

ગર્ભ—ન લાજિયે ન સાજિયે, કુકર્મ કર્દમે કદા;
ઉદ્દાલકે દિશા જણાવી, વાસ ત્યાં વસું સદા;
તનુજ તાત માત પક્ષ, દક્ષવાન દાખશે;
અસત્યને ન સત્ય તુંક, તાત તર્ત ભાખશે.

તત્ત્વમસિ તાત કહો, બ્રહ્મથી અભિન્ન જે;
જીવ શિવ સાથ કહો, દાખતું ન લીન તે;
સત્ય કહું આજ અમો, સિદ્ધ સાધી દાવ એ;
કર્મ કૂડ આપ લહો, સત્ય સત્ય રહાવ જે.

મનોબ્રહ્મેત્યુપાસીત, ક્ષણે ક્ષણે વિચારશો;
ન તત્પદે, ન ત્વમ્પદે, ન અસિપદે નિવારશો;
સુઅર્થ જોઈ શબ્દ સાધી, વ્યાધિને વિડારશો;
ન વેદ વાકયથી અભિન્ન, જીવ શિવ ધારશો.

કહોડ—સુજાતા જનેતા, તણા ગર્ભ માંહી;
વશી જે રહ્યો તો, વદે સત્ય આંહી;
જનેતા તહારી, કહે મુક્તિ કર્મે;
ન જાણે વદે છે, કહે સત્ય ધર્મે.

અમો એમ ભાખું, સુકર્મે સુમુક્તિ;
વદે વેદ શ્રુતિ જણાવું શું જુક્તિ;
કહો દોષ તેમાં શિયા મુનિ મોટા;
નહીં તો અમે ધારીશું બેય ખોટા

ગર્ભ—પિતાજી આપ પક્ષ એક, માંહિ હારિયા ખરા;
વિવેક ધારી મારી વાત, સુણજો થઇ પરા;
સુ આગમે સુ નિગમે, સુજાણુ છો તમે ભલા;
નિવારૂં સંશયોથકી, ભલું થયું અમે મળ્યા.

કરૂં હું મુક્તિ કેરી વાત, જ્ઞાન ધ્યાનમાં ધરો;
ઉપાસના રૂપે ક્રિયાથી, મુક્તિને પરી કરો;
સુસ્વર્ગ આદિ નાશવંત, જે ઉપાસના કરે;
અનિત્ય મુક્તિ માનતા, પછે કહો શું કો કરે?

દૂષિત કર્મ સાથ એમ, યોગ મુક્તિનો નકી;
વિજ્ઞાન સાથ જોડીને, જણાવિએ અમો વકી;
કુદોપ તો અનિત્યને, અણુરણુ ન લાગતો;
સદા વસે સ્વરૂપમાં, અખંડ રંગ રાગ તો.

કહોડ—કહોડ કેહ અલ્યા શું આજ, શીખવે મુને ભલું;
વિજ્ઞાનવાન જાણિયો, હતું છતું થયું કળ્યું;
શું જ્ઞાન માનસી ક્રિયા, ન વેદ ભેદથી કહે;
ઉપાસના ક્રિયા નહીં, શું નિગમો મિથ્યા વહે?

ગર્ભ—સુગર્ભ કેહ કરૂં છું શાંત, સંશયો અડયા મને;
વિજ્ઞાન એક જાતની, ક્રિયા પિતા ન કો ગણે;
તથાપિ તે ઉપાસનાથી, અંતરે ઘણે વસે;
ઉપાસના પુરુષને, અધીન છે નવે રસે.

ન સાધવા સસાધવા, ન બાધવા સબાધવા;
ન લાધવા સલાધવા, ન વાધવા સવાધવા;
કરી શકાય વાંકી રીતથી, ક્રિયા સમસ્ત તો;
ઉપાસના અધીન તેથી, શક્ય સત્ય વસ્ત તો.

વિજ્ઞાન આત્મઆધીને, વસીય રહેતું સર્વદા;
અભિન્ન ભિન્નમાં અશક્ય, નિગમે કહ્યું સદા;
વિજ્ઞાન રૂપ હું કહું, પિતાજી સુણિયે સહુ;
કુસંશયો ગયા જીત્યા, પિતાજી જ્ઞાની તવ લહું.

સમે સમો કરી હું સિદ્ધ, સત્ય સત્ય દાખવું;
અભંગ રંગ સંગ એક, બ્રહ્મ શુદ્ધ ભાખવું;
કુકર્મકર્દમે ન આપ, રે પિતાશ્રી ડૂબશો;
સુધા સમી જણાવું જુક્તિ, વિષયમાં ન લુભશો.

યથાર્થ આત્મને લહે, સ્વરૂપ એજ જ્ઞાનનું;
ઉપાસના નહિ તશી, પ્રમાણ બુદ્ધિમાનનું;
અથર્વવેદમાં વધું, ઉપાસનાનું રૂપ આ;
બની શકેજ ભાવના, કુરંગ રૂપ ભૂપ આ.

હિમાદ્રિમાં અણુરણુની, ભાવના ભલી બને:
પિપીલિકા વિષે ગજોની, ભાવના ઘણા ગણે;
પિતાજી એમ વ્યર્થ થાય, મુક્તિ યોગ કર્મથી:
પરાજયે પિતા રહ્યા, અધર્મ કર્મ શર્મથી.

કરો તમે દિવાનિશા, વિષે ઘણાં કુકર્મ જે;
સુમંત્રને કુથાન યોજી, જાળવો ન ધર્મ જે;
ન શાંત અધ્યનેથી બાપ, આપ દેહ તાપમાં:
હવે પરો થયો ગયો, લહોજ બ્રહ્મ માપમાં.

કહોડ—અધિક ધિક્ક ધિક્ક પુત્ર, શાપ દેઉં આ સમે;
વિમૂઢ થા તું પંચ વર્ષ, હર્ષ પામું તો અમે;
અપાપ દેહ માહરો, તથાપિ પાપ તું ભણે;
વદું હું અષ્ટ અંગ આજ, વક્ર તાહરાં બને.

6. A philosophic disputation.

છંદ.

જનક—અષ્ટવક્ર કહો તમે પૂછું અમે, પ્રત્યેક પ્રશ્નો રૂડા રે;
છે સંખ્યા ત્રીશ ત્રીશ બાર મહિને, જાઓ ન કાંઇ ઉંડા રે;
તે સંવત્સર સૌર કેહ જન સહુ, ચાંદ્રે કશો ભેદ છે રે;
પુર્ણિમા દશ બે અમાસ પણ છે, બારે કહી વેદ છે રે.
કેહ સંવત્સર સાવનેજ ત્રણસેં, સાઠે દિનનો થાય છેજી;
એવાં એ ત્રણ વર્ષ વળી ગણવાં, કાળાદિએ જાય છેજી;
જાણો તો રૂપ એહેનું મુખ કહો, ભૂદેવ જો આપ છોજી;
બંદીથી વદશો ખરા કહું અમે, કોહ આપ અમાપ છોજી.
અષ્ટવક્ર—પુર્ણિમા દિન બાર જે વળી ગણે, તેવી અમાવાસિયા રે;
એ ચોવીશ વિષે ગણે ઋતુ છને, નાભીરૂપે છે ઇહાં રે;
બારે માસ રૂપે ગણો મતિવરા, ભાગો ભલા આ સમે રે;
આરા છે ત્રણસોજ સાઠ દિનના, રોજે ભમે ના શમે રે.
એવું જે શિશુમાર ચક્ર નૃપ છે, રક્ષો તમોને સદા રે;
એવો આશિરવાદ વળી વદતો, રાજા પૂછે શું તદા રે;
પૂછો તે સહુ આજ ભાખું ભવશો, હારો તમે સર્વદા રે;
શે ના બંદી બતાવતા મતિવરા, જીતે ન તે તો કદા રે.

જનક—ઘોડી પેઠ ગતિ કરે સુરરથે, શ્યેન સમું શું પડે છે?
એવા ગર્ભ ધરે મુનિ કવણુ કોહ, તો બંદી આજે જડે છે!
તે ગર્ભો પ્રસવે વદો કયી રીતે, બોલ્યે અર્થ નવ ડોલ્યે સરે રે;
જો ગુંચાવ જરાતરા તો જળ વિષે, નાખે ન, બંદી ડરે રે.
અષ્ટવક્ર-છે બેને વીજળી તથા ગરજના કેરા સુગર્ભો ભલા રે;
વાયુ સારથિ રૂપ મેઘ ધરતો, વર્ષા પ્રસતે કળ્યા રે;
કે છે દુઃખ તથા કુમૃત્યુ નૃપતિ, વાયુરૂપી સારથી રે;
ધારે છે મન તેહ ગર્ભ વસમા, જાતે થઇને રથી રે.
જેઓ થાય પ્રસૂતને મન રૂપે, જાણો વિદેહી તમે રે;
તેઓ પ્રાપ્ત ન થાવ રાય તમને, કે શત્રુ ઘેરે ક્ષમે રે;
એવાં રૂપ ભણ્યાં અમે દ્વય ભલાં, બાકી ન રાખી જરી રે;
પૂછો પ્રશ્ન વળી ગમે મન વિષે, શંકા કરીને પરિ રે.
જનક—કોહ નિદ્રા વિચ કોણુ નેત્ર ન મીચે? જન્મે ન હાલે વદો રે?
કોને છે ન હૃદે ભણો મતિવરા, જાણું મનીષે મદો રે;
વેગે કો વધતું વદો મુનિ મહા, ના અન્ય તેવું વધે રે;
પ્રશ્નો ચારતણાજ ઉત્તર ઘણા, આપ્યે ન કાર્યો સધે રે.
અષ્ટવક્ર-મત્સ્યો ઉંઘ વિષે ન નેત્ર મિચતાં, પક્ષી ઇંડાં જન્મતાં રે;
હાલે ના સ્થિર તે રહે નૃપમણિ, ભાળો તમે જન્મતાં રે;
પ્હાણાને ન હૃદે વિદેહી નૃપતિ, વેગે નદી જો વધે છે:
એ છે ઉત્તર પ્રશ્નના વળી વદો, વાણી તમારી ઘટે છે.
જનક—ભાખ્યો ભૂપ નહીં તમે નરમણી, દેવેશ કે દેવ છોજી;
મોટા વૃદ્ધ તમે અમે મન ગણું, સાચા ગુરૂ સેવ છોજી;
વાણીમાં નવ ભારતી હરવવા, ધારે તમોને કદાજી;
આ બંદી મતિમાન મહાન બની રેહ, જીતો જઇ સર્વદાજી.
અષ્ટવક્ર-એજ બંદીએ કહોડને જળવિષે, નાખ્યા ન રાખ્યા જરાએ;
તેં દંડી થઈ કોઇને મૂઢમતિ, રાખ્યા ન દાખ્યા ધરાએ;
તેં ફંદીપણું ફોગટે ફરી કર્યું, દાખ્યા ન પાખ્યા પરાએ;
તેં મંદી કરી માન્ય બુદ્ધિ અધુના, પાખ્યા ન ચાખ્યા ઝરાએ.
હું તુ ગર્વ ભર્યો પરાજય કર્યો, કેહ વારિ નાખું અલ્યા રે;
ના બોલીશ કશું દ્વિપદપશુ, ના હું સમા કો મળ્યા રે;
સૂકાએ સરિતા જશી પ્રલયમાં, વન્હિ વધ્યાથી ભલી રે;
તેવો શુષ્ક બને મને તને ધને, આજે અમોને મળી રે.

સૂતેલો હરિ શો વિષે મુખ ભર્યો, જીવ્હા હલાવ્યા કરે રે;
તેવો ચક્ષુશ્રવા પગે હણી હવે, આ દેહ શેણે ધરે રે;
માર્યો બાપ અલ્યા શિરે પગ દઈ, નાખ્યો જળે તેં ખરે રે;
નિશ્ચે આજ ડસું ખસું નહિ જરી, તારાથી વકી ડરે રે.
બંદી સાંભળ વેણ દેણ દુખનું, ગિરિ હણ્યો હાથથી રે;
જો કે છે તું બલિષ્ટ ઇષ્ટ નૃપનો, તોયે ન રેહ સાથથી રે;
ભાંગે કૃત્ય કૂડું કર્યે કર નખો, શો પર્વતે છેદ છે રે;
જાણો કૃત્ય તમારૂં એવું અવળું, મારૂં હવે મેદ છે રે.
આ મૈનાક વિદેહી, ભૂપ નગ સૌ, કો સાથી તેવા ભણે રે;
વત્સોની બલિવર્દમાં ગણતરી, કોહ કોણ ડાહ્યો ગણે રે;
હે યુધિષ્ઠિર ! એમ ક્રોધી થઇને, રાજા ભણી જોઈને રે;
અષ્ટાવક્ર ભણે ગણે નહિ જરી, બંદીતણી સોઇને રે.
છે મોટો સુરમાં પુરંદર જશો, ગંગા નદીમાં જશી રે;
તેવા શ્રેષ્ઠ તમો સદા નૃપ વિષે, રોહ એકરૂપે વશી રે;
આજ્ઞા દ્યો હીણ બંદીને મુજથકી, વાદે વદે આજથી રે;
હારે હું જળમાં ડૂબું. જીતું જદા, બંદી ગ્રહૂં રાજથી રે.
બોલ્યો બંદીની સાથ વકી વળી ત્યાં, શેણે રહે શાંત તું રે;
તું બોલે વદનેથી ઉત્તર દઉં, આજે વિના ભ્રાંત હું રે;
હું બોલું વદ તુંય ઉત્તર અલ્યા, મૌને ન કાર્ય સરે રે;
આ વન્હિ ઝગતો ગ્રહે અસુ નકી, છૂટે ન શે તું ડરે રે ?

બંદી–આ બંદી ડરતો ન કોઇ દ્વિજથી, શ્વાનો સમું ના ભસે જી;
પૂછું હું કર તુંજ ઉત્તર અલ્યા, જો જ્ઞાન હૈયે વસેજી;
કંપે છે અતિ શ્વેતકેતુ સુણતાં, વકી વદે બોલી દેજી;

અષ્ટવક્ર–આ વન્હિ વિચ તું ગયો હીણમતિ, વાંકો સીધો ડોલી લેજી.

બંદી–બંદી કેહ મતિમાન ઉત્તર કરો, આ પ્રશ્ન મારાતણાજી;
તો હું જાણું તમે ખરા દ્વિજમણી, બોલ્યા વિષે ના મણાજી;
બીજાને પરકાશ અગ્નિ ભગ દે, ઉજારી પોતે બને છે;
તેવો બુદ્ધિ પ્રકાશ ઇંદ્રિય કરે, જાતે પ્રકાશી ગણે છે.
તે બુદ્ધિ વળી જેમ ઇંદ્ર હણતો, શત્રુ સહૂ આપનાજી;
તેવાં તત્વ હણે મતિ નવ ગણે, બીજે વધ્યાં માપનાંજી;
પાળે છે યમ જેમ પિતૃ નિમથી, બુદ્ધિ તશી પાળતીજી;
પોષીને વિષયો થકી શરીરને, નિત્યેજ સંભાળતીજી.

જે એવું વિષયી શરીર સુખી છે, તે તો અતિના વતીજી;
ઇંદ્રીને નિયમે ગ્રહે મતિ મહા, છે બુદ્ધિની શી ગતિજી;
મારે જાગ્રત સ્વપ્નમાં મતિ રહી, તત્વોરૂપે તો વશીજી;
સ્વપ્નામાં અતિ રૂપથી લહું અમે, તત્વો અનેકે કશીજી.
અષ્ટાવક્ર-અષ્ટાવક્ર કહે પુરંદર તથા, છે અગ્નિ મિત્રો ભલા રે;
સાથે નારદ મુનિ પર્વત મુનિ, કેવા ફરે ના કળ્યા રે!
અશ્વિનિતનુ જેમ બે મળી ફરે, તેવા કહું બે જણા રે;
ચિદાભાસ સહિત બુદ્ધિ જીવ જે, સાથે ફરે છે ઘણા રે.
એ બુદ્ધિરૂપી જીવ અંતરમણિ, આત્મા ઘણા મિત્ર છે રે;
આત્મા તેહ સ્વતંત્ર બંદીજન છે, હાવાં શું વિચિત્ર છે રે;
બુદ્ધિ તો પરતંત્ર છે પણ વદું, તેની ગતિ મહા ગતિ રે;
બે ચક્રે રથ કામિની નર વિના, ચાલે નહીં રે રતિ રે.
બ્રહ્માના નિયમો થકી ઇમ બને, સંસાર સિદ્ધિ સદા રે;
તેને તત્વ ગણો કયી રીતિ થકી, જૂઠું ન જલ્પો કદા રે;
બુદ્ધિ કેવળ તત્વ કેહ નવ નભે, મારે મતે તો જરા રે;
બોલો અન્ય હવે હું ઉત્તર કરૂં, દેહ થકી થાશો પરા રે.
બંદી-બંદી કેહ જીવ દેવ પિતૃ મનુષ્યે, જન્મે સુકર્મોવતીજી;
પાપે વૃક્ષ પશુ પતંગ રૂપ લે, નર્કે પડે મ્હામતિજી!
માટે વેદત્રયી કહે કરમનું, મોટાપણું સર્વથીજી;
સંન્યાસી વિણ આશ્રમો ત્રણ ભણું, કર્મે ગતિ ગર્વથીજી.
બ્રહ્મ ક્ષત્રિય વૈસ્ય વર્ણ ત્રણ એ, ત્રિ કર્મ સાધે મળીજી;
એવાં ત્રિ સવનોરૂપી કરમથી, અંગે બને મ્હાબળીજી;
જાયે જીવ સુસ્વર્ગ નર્ક વિચ રેહ, પૃથ્વી પડે કર્મથીજી;
તેથી તત્વ મહાન કર્મ ગણિયે. માનો તમે ધર્મથીજી.
થાયે જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપતિની, કર્મોથકી પ્રાપતિજી;
અંગીકાર કરો તમે જીવ મુનિ, છે તેની કર્મે ગતિજી;
માનો આપ તદા અમો પણ કહું, કર્મો રૂડાં સર્વથીજી;
તે ગંગા યમુનાથકી અધિક છે, બીજાં મહાપર્વથીજી.
અષ્ટવક્ર-અષ્ટાવક્ર કહે જુઓ અસત છે, બોલ્યું તમારૂં નકી રે;
બ્રહ્મજ્ઞાન મને ગણે મતિ મહા, સંન્યાસથી રેહ ટકી રે;
છે કુટિચક હંસ નિષ્ક્રિય ને, ચોથો વળી ભેદ આ રે;
નામોચ્ચાર મુનિ કહે બહૂદકો, ભાખે ન શું વેદ આ રે.

સંન્યાસાશ્રમ વર્ણ ચાર ધરતી, જ્ઞાની ગ્રહે સર્વદા રે;
ગુમાની ત્રણ જાગ્રતાદિ સ્થિતિમાં, વાસો વસે છે સદા રે.
નામે તૈજસ વિશ્વ પ્રાજ્ઞ મુનિ કહે, તેથી કશું ભિન્ન શું રે;
અંતર્યામી વિરાટ સૂત્ર વદવું, તુર્યા ત્રયી છીન શું રે ?
સાક્ષાત્કાર કરાવતી ત્રણ નહીં, સ્થિતિ ધરો ચારથી રે;
એને જે બતલાવતા મુનિ મહા, ભાખું અમે સારથી રે;
માત્રા અર્ધ અકાર ને અવચયે, જ્ઞાની ગ્રહે મુકતી રે;
છે ઉકાર મકાર ને પ્રણવથી, બીજી વળી જુકતી રે.
પશ્યંતી પછી મધ્યમા વર પરા, છેલ્લી ગણો વૈખરી રે;
વાણીના વર ભેદ બંદીજન કહે, ચચ્ચારમાં વિસ્તરી રે;
કેહવાયે નવ કર્મ તત્વ જરિયે, ભાખો વિચારી કરી રે;
તત્વજ્ઞાન ભણો મળો મુજ મતે, તો દુઃખ જાઓ તરી રે.

બંદી—બંદી કહે તવ ગાર્હપત્ય અગની, બીજા વળી ચાર જે છે;
દક્ષિણાગ્નિ અને સુસભ્ય અગની, ભાખો ન નિર્ધાર એ છે;
છે ચોથો વર આવસથ્ય અગની, શાસ્ત્રો વિષે સાખ છે રે;
હાવાં પંચમ નામ આહવનીયે, તાર્યા તર્યા લાખ છે રે.
વર્ણી આદજ પાદ પંચ મળી રહે, છંદો ભણો પંક્તિ તેજી;
વાણી વેદતણી ન સંશય જરી, ભાખ્યા અમો ભક્તિએજી;
અગ્નિહોત્ર પશુ અને વળી બીજાં, સોમાદિ નામો કહુંજી;
ચાતુર્માસ્ય સુદર્શ પૂર્ણ મહિના, શ્રોતે સુખી હું રહુંજી.
જ્ઞાનેંદ્રિય ભણેજ પાંચ મુનિઓ, કહે વિષયો પાંચ છેજી;
મહાભૂતોથકી દેહમાં વસી રહી, શી શી વદું આંચ છેજી;
જ્ઞાન ભ્રાંતિ વિકલ્પ ઉંઘ ચતુરે, પાંચે સ્મૃતિ છે ખરીજી;
શિખાઓ અભિધાન છે નિગમમાં, સંશે ન રાખો જરીજી.
શાસ્ત્રોમાં વળી જ્ઞાન ઇંદ્રિય કહી, પાંચે પુરી પાખીનેજી;
એ વિષે સમુદાયને શ્રુત કહ્યો, શુદ્ધિ ભણી ભાખીનેજી;
નિદ્રામાંહી સમાધિ અંતરગણી, ભાવે ભળી રહે કહુંજી;
તેથી તુરીય તત્વ હું નવ ગણું, પંચેંદ્રિ તત્વે લહુંજી.
અષ્ટાવક્ર ભણે છથી સહુ બને, પાંચે ન થાયે જરી રે;
અગ્નિહોત્ર ગ્રહો તદા સુરભિ ઘો, સંખ્યા છ પૂરી કરી રે;
વેદે એમ કહ્યું ન સંશય જરા, રાખીશ તું તો કદા રે;
જો સંવત્સર કાળચક્ર ગણીને, સંખ્યા ઋતુની સદા રે.

થાશે તે પણ જાણજે નકી છની, નક્ષત્ર હાવાં કહું રે;
છે સંખ્યા કૃતિકાતણી ષટ્ સહી, સાધરક યજ્ઞો સહુ રે;
વેદોમાં વદિયાં છ જાણ જરૂરે, જ્ઞાનેંદ્રિ પાંચે ગણે રે;
તો જાયે મન ક્યાંહી બંદીજન કેહ, તત્વો તપાસ્યાં ભણે રે.
જ્ઞાનેંદ્રિય ન પાંચ તત્વ બનતાં, તારે મને તો જરા રે;
થાયે છે ષટ્ તેહુ તો મન મળ્યે, ખોટા ન થાશો ખરા રે;
અંતર્ભાવ ભણે સમાધિ ઉંઘમાં, તે ખોટું છે સર્વદા રે;
નિદ્રામાં નવ સુખને અનુભવે, કે દુઃખને કહો કદા રે.
ગાજે મેઘ અપાર શૂન્ય શિખરે, યોગી સમાધિ ધરે રે;
આત્મા વિદ્યુત રૂપથી ઝળકીને, આ હું મુખે ઉચ્ચરે રે;
થાયે દર્શન બ્રહ્મનું મન ગમ્યું, સાચી સમાધિથકી રે;
અંતર્ભાવ સમાધિનો નવ તદા, ખોટું ન રહેશે ટકી રે.
માટે છે અભિમાની તુરીયતણો, નક્કી સમાધિ વિષે રે;
સુષુપ્તિ સ્થિતિ માંહી ઇંદ્રિય તથા, બીજું કશું ના દિસે રે;
તે તો છે મન જાણ તું લય બને, એ બે અમારે મતે રે;
માટે જ્ઞાન અભાવનો નકી જૂદો, ચૈતન્ય કર્તા છતે રે.

બંદી—બંદી કહે મન પાંચ ઇંદ્રિય મળ્યે, બુદ્ધિ ગણો સાતમીજી;
એ સાતેથકી જેહ તો નિપજતું, કહેતાં રહેશે ગમીજી;
સાતેથી વિષયો સુસમ ગણતા, યોગી મુની ધ્યાનીઓજી;
નામે ગ્રામ્ય વિષે ભણે સહુજનો, મોટા મહામાનીઓજી.
એ સાતે થકી શું વળી નિપજતું, તે આજ કહેવું પડેજી;
સાધે જો પરલોક સાત વિષયો, તો વન્ય નામે અડેજી;
થાયે છે વિષયોજ ચૌદ ગણતાં, એ રીતથી તો સદાજી;
આસક્તિ વિષયો વિષે પુરુષની, ગ્રામી પશુ તે તદાજી.
આસક્તિ વર વન્યમાં પુરુષની, તે વન્ય કેરો પશુજી;
એ સાતે મળી જીવને વિષયમાં, રોકે ન કેહવું કશુંજી;
એ આસક્તિથી જીવ આતમરૂપને, ભૂલે સદા સર્વદાજી;
માટે ઇંદ્રિય સાત તત્વ પુનિ કહો, જૂઠું ન જલ્પો કદાજી.
સાક્ષી ઇંદ્રિયનો તમે ભિન્ન કહી, આત્મા રૂપે ગાઓ છોજી;
ખોટું છે મુનિ તેહ તો કહું અમે, ભૂલી તમે જાઓ છોજી;
સાતે તારવડે વીણા રવ કરે, સુખી રહે સર્વથીજી;
આત્મા તેમ અનુભવે સુખ સહુ, ઇંદ્રિય સાતે વતીજી.

રે તેથી નવ ભિન્ન ઇંદ્રિય થકી, આત્મા અમે માનતાજી;
તેનાં કારણ છે ઘણા મુનિ મહા, સુણી ન ભાગી જતાજી;
ઇંદ્રિયો નવ જો કરે મુનિવરા, વ્યાપાર મોટા ઘણોજી;
તો કર્તાપણું કેમ ચેતનપણું, આવી વસે તે ભણોજી.

અષ્ટવક્ર—અષ્ટાવક્ર ભણે તદા શાણુતણા, સૂત્રે બને ગુણિયા રે;
સંખ્યા આઠતણી ગણો મુનિવરા, માપો ન શું સુણિયાં રે;
ધારે છે અતિશે પદારથ જશા, સાતે તસ્યાં ધારજો રે;
મેળો તે વિચ એક બંદીજન જે, નામે અહંકાર જો રે.
તો તે આઠ બને અનંત વિષયો, ધારે ભલી રીતથી રે;
આઠે ઇંદ્રિય રૂપ પાદથકી એ, ક્યાં ક્યાં ભમે પ્રીતથી રે;
દેશો સૌ વિષયો રૂપી લહી કરી, આત્મા કરે છે કશું રે;
મારે દ્વૈત રૂપી હરિ શરભ થૈ, નિશ્ચે મને એ વસ્યું રે.
આત્મા આઠ કુવાસના થકી સદા, બંધાઈ રેહ છે ખરો રે;
આત્મા ઇંદ્રિય બાંધતી ઇમ ભણે, શાસ્ત્રે પુરાણે ચડે રે;
આઠે ઇંદ્રિય અષ્ટકોણ થઇને, અજ્ઞાન સ્તંભે ચડે રે;
બંધાએ પુરુષો પશુ થઇ સદા, કે ખાડ મોટો પડે રે.
આત્મા તેથી ન ભિન્ન કોઈ કળતું, તોયે ભણું ભેદ આ રે;
સુષુપ્તિ સ્થિતિનોજ સાક્ષી શિવ છે, છોટો નહીં છેદ આ રે;
જૂદો ઇંદ્રિયથી તથા જીવથકી, આત્મા તમે તો ગણો રે;
જે છે જ્ઞાન ધણી સુચેતનમણિ, ઇંદ્રિ અપેક્ષા વનો રે;

બંદી—બોલ્યો બંદી પિતા પિતામહ તથા, નામે પ્રપિતા સદાજી;
પૂજો રોજ ઉશાંતત્વા ભણી તમે, મંત્રે થઇને મુદાજી;
એકેકા પિતૃને તમો યજનમાં, બોલાવતા મંત્રથીજી;
સાંમીધેયની નામ અગ્નિ કરવા, જાચો ત્રણે તંત્રથીજી.
તે મંત્રો નવ થાય આવૃતિ કર્યે, બીજું બતાવું તનેજી;
નામે જે બૃહતી સુછંદ ભણુતા, વર્ણો નવે તે બનેજી;
તેવી તો પ્રકૃતિ સદા ગુણથકી, પૂરે પૂરી છે ભરીજી;
સાત્વિકે વર રાજસે વળી વસે, જે તામસે તો ઠરીજી.
તે ન્યૂનાધિક કે સમાન પણથી, સૃષ્ટિ રચે છે સદાજી;
એ ગુણો ત્રણના સુભેદ નવ જે, સુણ્યા તમે સર્વદાજી;
અંકો જો ક્રમથી ઉગ્યા નવ મળી, સંખ્યા ન સેહેલે મળેજી;
થાયે અંક અનેક રૂપ ગણતાં, તેવી ન માયા કળેજી.

માટે કારણુ જગતનું પ્રકૃતિ છે, જે નિત્ય રૂપે મહાજી;
તેથી દ્વૈત ઠરે ખરૂં મુખ કહો, ખોટું ન ચાલે ત્યહાંજી;
શે અદ્વૈત રૂપી મહા શરભથી, બે સિંહ મોટા મરેજી;
નાના બાળક પંગુમાં સમજશી, ત્યાં ત્યાં મુખે ઉચ્ચરેજી.

અષ્ટવક્ર—અષ્ટાવક્ર કહે સ્ત્રીઓ ગરભને, માસો દશે ધારતી રે;
ધારે તેમ દશેય ઈંદ્રિય મળી, ભાખું ભલા ભારથી રે;
જીવાત્મા કરતી અસંગ દશ તે, ધારી અહંકારને રે;
સ્વાધીને કરી તે પછે વિષયના, સુખે ગ્રહે મારને રે
જીવાત્મા પણુ તોય એકજ રૂપે, વિભૂતિ ભેદે થકી રે;
કો માયા બળથી હજાર સ્વરૂપે, દશે ભણું હું વકી રે;
દશે વિશ્વરૂપે કહ્યું નિગમમાં, તારા સમા ભૂલતા રે;
જાણી બ્રહ્મ ન ઉપદેશ કરતા, તે નર્કમાં ઝૂલતા રે.
છે સંખ્યા અતિશે ન કાંઈ સમજે, જાણે ન કેહ કોઇને રે;
વિદ્વાનો વર જાણુતા કયી રીતે, દાખુંતશી સોઇને રે;
રૂપાની ભ્રમણા છીપે વશી રહી, દેવેશ કે દેવને રે;
છીપજ્ઞાન ન થાય જો જનમમાં, સેવે ગમી સેવને રે.
છીપજ્ઞાન થયે ભૂલે ભ્રમ નકી, અજ્ઞાની શું શું લહે રે;
માયાએ કરીને અનિર્વચનિયે, બે રૂપ દેખી રહે રે;
ભાળે બ્રહ્મ જદા તદા નવ જરા, સંશે રહે ચિત્તમાં રે;
મિથ્યા દ્વૈત કહે ગુરુ વર મળ્યો, ભ્રાંતિ ન રહે વિત્તમાં રે.
સાક્ષાતકાર થયે ન બંદીજન તે, તારા સમું બોલતો રે;
ભાખે દ્વૈત વૃથા અસંગ શિવ કેહ, અદ્વૈતમાં ડોલતો રે;
જાણે છે નૃપ આ અમો થકી સહુ, આનંદ પામે મને રે;
જાણે હાર થશે કુબંદીજનની, તોયે ન વારે તને રે.

કવિ—એવે નૃત્યતણો સમે સમજીને, ગંધર્વ આવ્યા કને ત્યાં;
વાજીંત્રો નરઘા મૃદંગ કરમા, ડાકડિડે તે ભણે ત્યાં;
વાજે ઘૂઘરી પુંશ્ચલીપદથકી, રાજે રૂપાળી બની છે;
ગાજે વાદ ગમ્યા નહીં, વરનરો લાજે મહા જે ઘણી જે.
વિશ્રાંતિ લઇ લ્યો તમે દ્વય જણા, ભાખ્યો મહાભૂપતિ રે;
અષ્ટાવક્ર વદે ન થાક અમને, રૂંધાઇ બંદીમતિ રે;
વારૂ નૃત્ય ભલે કરે નહિં કશી, પીડા અપીડા મને રે;
વારૂ હું શિવરૂપ જગ્ત સહુને, ક્રીડા અક્રીડા તને રે.

સાંભળી ગાયક તે, સુખદાયક તે, દ્વિજ લાયક તે, ગાય પછે;
દોરી કો ખેંચે, સાકર વેંહચે, લચીને લેંહચે, ગાન ગછે;
તાળી કો પાડે, સ્વર કો કાહડે, આવે આડે, નવ કોઈ;
પદ પૂરૂં છોડ્યું, બંધન તોડ્યું, જાતે જોડ્યું, મળી ધોઈ.

પદ.

અરીહાં! અરીહાં! અરીહાં! ત ત થૈ! ત ત થૈ!
થૈ, થૈ ! રે તન તન તનક તથ થૈ થૈયાં. તનક.
રે તનક તનક તા થૈયાં, હાં હાં, તા તા તા તા થૈયાં;
છે જતનાં છોરૂં છૈયાં, આખર રેહશે આ ડૈયાં. તનક.
ઠીક થનક થનક કર અહિયાં, પણ છેલ્લે બેસે બૈયાં;
છે ધગ ધગતી આ ધૈયાં, તું જાણુ જુવાની ગૈયાં. તનક.
નરખે હરખે સુત મૈયાં, ઉછળે ઉંચા અતિ હૈયાં;
દે ભાગી નાર બલૈયાં, રે ભુંડી રૂડી ભલૈયાં. તનક.
શાં છેલડી જોય છલૈયાં, શાં ઝબકાર વિચ ઝલૈયાં;
ગંધર્વોનાં જે છૈયાં, તે જાશે ગાશે તૈયાં. તનક.
સારિગમપધનિસા સૈયાં, સાનિધપમગરિસા કૈયાં;
સાસારિરિગમપધનિ સૈયાં, ઇમ જુવાનિ એહ ગૈયાં. તનક.
પ્રેમાનંદ પ્રભુ એ લીલામાં, ફૂટી ગયાં સૌ હૈયાં;
કે પ્રેમે પૂરાયાં હૈયાં, લીલાં પીળાં નવ લૈયાં! તનક.

સંસાર રૂપી તંતુ પ્રમાણુ, સ્ત્રી વહન કાંઠલો છે અજાણુ;
સાળવી કોકડી પ્રોય જેમ, સંસાર મધ્ય ગૂંચાય તેમ. સંસાર.
ક્ષેત્રજ્ઞને સુપ્રકૃતિ અપાર, બાંધે તશો તનેજ પરિવાર;
ક્ષેત્રભૂત થઈ પુરુષ જાય, ક્ષેત્રજ્ઞ રૂપ લઇ માર ખાય. સંસાર.
જ્ઞાની તદાપિ બંધાય સોય, માની કદાપિ માને ન કોય;
કૃત્યા કરાળી પ્રકૃતિ તું ધાર, માયા ગ્રહી કમાયાજ માર. સંસાર.
માટી વિખે ઘડાઓ સમાય, સંતાઈ રજે ગુણમાં લપાય;
ઇંદ્રિયો તણી મૂરતિ સમાન, મૂર્ખ માનતા માયા મહાન. સંસાર.
આ દેહથકી જૂ લીખ થાય, ત્યાગે તથાપિ મન ના મુઝાય;
શે પ્રેમથકી નારી તું થાય, શે છોકરડે ઉઠતી ન લાય. સંસાર.

ઇમ ગાઈ નારી, બેઠી સારી, જોતાં ધારી, મનમારી;
સમજ્યા સુવિચારી, નવ અવિચારી, કેહ આચારી, ઉચ્ચારીઃ
બંદીજન તારી, વાણી ભારી, વિચ આવારી, લે શારી;
વક્રી માહ પારી, ભાખ્ય સમારી, સાખ્ય વધારી, જો ધારી.

અષ્ટવક્ર—વક્રી કેહ બંદી, બોલો દંદી, થઇને ફંદી, આજ તમે;
ઉત્તર તો દીજે, જ્યમ મન રીઝે, વહ્નિ સીઝે, તાપ શમે;
બંદી ન અજાણ્યા, તમને જાણ્યા, ભાખો શાણ્યા, જે પુછું;
આ જળમાં જાશો, તવ દીન થાશો, જળમંહિ ગોધા શો, સામો છું.

છંદ.

બંદી—બંદી કેહ અગિયાર વિષય સદા, સુખી કરે જીવને;
જ્ઞાનેન્દ્રિ વર પાંચ, પાંચ વળી જે, કર્મેન્દ્રિથી શિવને;
ભૂલાવે મન એકને દશ મળી, ધારે પછે તે કર્યું;
બાંધે ગૂંચવી બંધને મન ગણે, આ જીવરૂપી પશુ
ઇંદ્રિયજન્ય વિષે અનુભવ થકી, એકાદશે થાય જે;
છે શોકાદિક હર્ષ એક દશ જે, ના કિમ પીડે કાય તે;
દેવોને દુઃખ દે, મનુષ્ય તવ શું, લેખે મહા પ્રાક્રમી;
આત્માબંધન છે અસંગ નહિ તે, પ્રત્યક્ષ રોધે શમી.

અષ્ટવક્ર—અષ્ટાવક્ર ભણે ગણે નહિ જરા, સુઉત્તરો આપતા;
બારે સર્વ બને ન એક દશથી, કૂડાં રહો કાપતા;
જો સંવત્સર બાર માસથકી છે, બારે થકી શું બને;
જે છંદો જગતી બને જગતીમાં, પાદો તું બારે ગણે.
છે સંવત્સર છંદમાં જગતી જે, તે અક્ષરે ના અડે;
બુદ્ધિ અલ્પથકી ન જાણતા ભિન્નપણું, તારા સમા તે ખડે;
તેવો ઈંદ્રિય એક ને દશ થકી, આત્મા સદા ભિન્ન છે;
જાણે મૂઢમતિ ન તેહ કદિયે, શું ભિન્ન શું છિન્ન છે.
જાણો જે વિધિ દ્વાદશાહ મખનાં, કાર્યો અતિશે વડાં;
છે આહર્ગણુ નામ કર્મ થકી એ, દૃષ્ટાંત ગ્રહે જે વડાં;
તેવું કારણ ઈંદ્રિનું શિવ નકી, જો અન્ય હાવાં સહુ.
આત્મા રૂપનું ધ્યાન જેહ કરતા, શું શું કરે તે કહું;
જીવોને પરબ્રહ્મનું પ્રકટવા, બ્રહ્મજ્ઞાન તો સર્વદા;
શાં શાં સાધન ભાખિયાં, નિગમમાં જાણ્યાં ન તેં તો કદા;
જો તે બાર કહ્યાં હવે ગણવું હું, ગ્રહેવાય તો લે ગ્રહી;
બ્રહ્મજ્ઞાન મળે તે શાસ્ત્ર ભણવાં, આચાર યુકતે રહી.
ત્રીજું સત્યપણાથી વર્તન કરે, રોધે બધી ઇંદ્રિયો;
પોતાના ધર્મે વસે નહિ બીજે, જો રાય કે મંત્રીઓ;
ત્યાગે જો અસૂયા તદા હરિ મળે, લજ્જા ધરે લોકની;
રહેવાં દુઃખ તજે કુસુમ શઇયા, પીડા તજે શોકની.

સાધે યજ્ઞ સુદાન દે અતિ ઘણાં, ધૈર્યે વસે તે સદા;
સેવે જે ઇમ રોજ તે તરી જતા, આ બારથી સર્વદા;
એવાં કારણથી અસંગ શિવ છે, જે જાણવો દોહિલો;
અંતઃકર્ણ સુશુદ્ધિથી થઈ જશે, બંદી હરિ સોહિલો.
બંદીને અતિશે વિચાર કરતો, ભાળી ભણ્યો ભૂસુરી;
પૂછો જે પૂછવું મુગા કયમ તમે, છાના છપ્યા માહથરી;
હાર્યા કહો તવ આ તપે તતડીને, અગ્નિ મહા જોરમાં;
નાખું વાર ન લાગશે પળ ઘડી, તૂટયા તમે તોરમાં.

બંદી—બંદી કેહ મુખ મ્લાન ક્રૈધણવતી, વાણી દબાવી અતિ;
જાણું આ જળમાં જશે લઘુવયી, ગુંચાય તેણે ગતિ;
બોલો બાળક બારથી સહુ બને, તે વ્યર્થ આજે કહું;

કવિ—બોલી ભૂમિ ભણી જુએ અમુઝણે, કેહ ચિત્ત શોણે ડહું.
ક્રોધાક્રાંત થયે ન સુજતું કંઈ, બે અંગુલીથી ગ્રહ્યાં;
ચક્ષુ તે પણ આપતાં નવ કંઈ, કહે જ્ઞાન વારિ વહ્યાં;
એવે સૂઝ પડી વદ્યો ગરજીને, કે લોક મોટે હસ્યા;
વાર્યા સર્વ વિવેકથી નૃપમણિ, શા બોલ ચિત્તે વસ્યા.
ભાખું તે હું યથામતિ સહુ કને, બંદી વદ્યો તે સભા;

બંદી—બોલ્યો બંદી તિથિ ત્રયોદશી તણી, છે શ્રેષ્ઠ તિથ્યે પ્રભા;
પાતાળો અહી સાત પૃથ્વી પટ્ લે, તો શ્રેષ્ઠ તે તેર છે;
તોયે તે મત મુનિને નવ ઠરે, ભાખું કશો ફેર છે.
કાળાદિક વિદેશથી નિરખતાં, કેહ ચિત્તશુદ્ધિ નહીં;
દાખે સત્યયુગે સુસત્ય જનમાં, કેહ ચિત્તશુદ્ધિ સહી;
આ કાળે કયમ તું ભણે ચિત્તતણી, શુદ્ધિ બને સામટી;
બ્રહ્મજ્ઞાન મળે નહીં વદું અમે, છોડું ન જાયે લટી.
તું નિઃસંગ સદાશિવ મહા, કેહ ચિત્તશુદ્ધિ વિના;
થાયે પ્રાપ્ત કદા સદા સરવદા, જો જે વિચારી હીણા;
શો ફૂલાય વૃથા કહે શિવ, એ તે ગૂંચાઈ બંદીમતિ;
બોલાયું નહિ કાંઇ કે હસી સભા, હા હા હી હી એ અતિ.
દેખી પન્નગ સાણસે પકડિયો, કહો કોણ રીઝે નહીં ?
દેખી બ્રાહ્મણઘાતીને દુઃખ વિષે, કહો કોણ ખીજે નહીં ?
દેખી ગૌહણનારને દુઃખ થતું, કોનાં નેન ભીંજે નહીં ?
દેખી બંદી દુઃખી, દુઃખી દ્વિજ મહા, કહો કેમ રીઝે નહીં ?

હાર્યો ! હાર થઈ ! ભણે નર મળ્યા, વારે વિદેહી ઘણા;
સુણે ના જન ત્યાંહી તો હરખમાં, શબ્દો પ્રધાનોતણા;

અષ્ટવક્ર–અષ્ટવક્ર ઉભો થઈ તવ ભણે, શાંતિ ધરો રે જરા;
અર્ધો શ્લોક પૂરૂં હું બંદીજનનો, જોશે ન તે આ ધરા.
કહે છે લોમશ રાયને વકી તવ, ગાજી સભામાં વદે;
જો સાચું કરૂં સર્વ હું તુજ વદ્યું, મૂઓ તું તારે મદે;
અગ્નિ સૂર્ય તથા સમીર ભિન્ન છે, સર્વે પદાર્થોથકી;
છે આત્મા દશ ઇંદ્રિયો મનથકી, જૂદો સુવેદે નકી.
બુદ્ધિથી પણ છે જૂદો વળી જૂદો, તે છે અહંકારથી;
તોયે તે વિષયેન્દ્રિયજ્ઞરૂપને, સંબંધના સારથી;
નિત્યે તેહ અનુસરે વિષયમાં, માટે અસંગી હરે;
બુદ્ધયાદિક તણોજ સંગ શિવને, સંગી સમો તો કરે.
માટે માણુસ બુદ્ધિ નિર્મળ થવા, ઉદ્યોગ સાધો સહુ;
ના ઉદાસીન કો થશો વરમતિ, સાચી પ્રતીતિ કહું;
પૂર્વે ધર્મ કહ્યા સુદ્વાદશ અમે, તે સાધનો તેરને;
રાખે ઇંદ્રિયના વિષે થકી સદા, ફેડી કૂડા ફેરને.
એવી રીત નિવૃત્ત જો થઈ તમે, ધર્માદિ સાધો ભલા;
થાતાં જ્ઞાન ન સંશયો કંઈ ધરો, સાચે પથે જો વળ્યા;
બુધ્યાદિ વિષયોની નિવૃત્તિ થશે, કે દ્વૈત નાશી જશે;
અદ્વૈતે શિવ કેરૂં દર્શન થતાં, ભ્રાંતિ સમૂળી ખસે.
જાણ્યું એ પછી દેશ કાળ મનથી, લાગે અપેક્ષા વનો;
આ છે કાળ ન અન્ય કોઇ સમજો, જ્ઞાની સુખ્યાની બનો;
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો ન કાંઇ ગણતાં, સચ્ચિતઆનંદનું;
જાણો નિર્ગુણ બ્રહ્મ આ ભવનમાં, ચાલે ન જ્યાં મંદનું.

કવિ—કેહતા લોમશ રાયને, મૂઢમતિ બંદી ન ઊંચું જુએ;
કાયે કંપ થયો ન જંપ વળતો, કહે કોક શેણે રૂએ ?
ના વકીતણી વાણી ખંડિત બને, સંશે પડયા કે ખુએ;
જો જો દીન ને હીન બની હવે, જો જો એ અશ્રુ લુએ.
હાર્યો ત્યાં બંદી, ગતિ થઇ મંદી, મતિ બનિ મંદી, દીનરે ફંદી;
વકી થઈ દંદી, હરે શિવનંદી, ચાખો ચંદી, હવે જન વંદી;
થૈ અતિ આનંદી, મોટા દંડી, દીધી દંડી, થઇને છંદી;
મતિ ધરી તે ખંદી, પૂરણ પંડિત, રમણ નરંદી, જતી જંદી.

લોકોએ સારી, વાણી ઉચારી, અપરંપારી, આ વારી;
કેહવા મતિ મારી, જાતી હારી, મહત વિચારી, લે ધારી;
હું છું અવિચારી, નહિ આચારી, ઊભો હારી, મન મારી;
રસના રસ સારી, લે ન સમારી, કવિતા ક્યારી, મન ખારી.

વલણ.

કવિતા ક્યારી ખારી મારી, ક્યાં બ્રહ્મ જળ મીઠું વસે રે;
પ્રેમાનંદ ધન વૃથા જાતાં, અન્ન કેઇ પેરે થશે રે.

7. The poet's epilogue.

રત્ન ચતુર્દશ છે, વિદ્યા ચૌદે,, વિધિ બ્રહ્માંડજ ચૌદ કહે, જન ચૌદ ગ્રહે;
મમ કડવાં ચૌદે, ભવનો ચૌદે, એમ પદારથ ચૌદ ચહે, વર તેર વહે;
અષ્ટાવક્રી તવ, વાદ કરી, કેહ પ્રભુ પંદરમો દુઃખ દહે, વળી સોળ સહે;
આગળનો આગળ, જાય મુનિ વર, હારી પ્રેમાનંદ રહે, નવ કાંઇ લહે.
દિક્પાળ પુરાણુજ, પંક્તિ ધરી, કડી મેં કરી છે કવિને વિનવી, નહિ સ્વાનુભવી;
દ્વૈતાદ્વૈત, ન હું સમજું, જરિયે દીલથી ડરિયે કોવિદ કવિ, લવરીજ લવી;
શ્રોતા વક્તા, આ ગિરિધર ગુણુ છે, ગાશે શોહાશે, મુક્તિ નવી, નવ વાત કવી;
સમજે જે ઉંચા, પચિયા નીચા, છે બીજાને ઇંદ્રપવી, સંગત ન હવી.
ચાતુર્વંશી દ્વિજ, ગુર્જર દેશે, વીરક્ષેત્રે નિવાસ વસી, ભવમાં વિલસી;
નરઘર ખટ્પદ થઈ, મકરંદ ગ્રહી, કંજ ગુરુ કરી, રંજ રશી, ભવમાં વિલસી;
વર ખંત ધરી ઈકિ, હરિ ભવ વિધિની, કવિતા સરિતામાં ઉલસી, ભવમાં વિલસી;
તારે ઉદ્ધારે, વારે વારે, જોયું કાવ્ય પીયૂષ કશી, ભવમાં વિલસી.
સુરતમાં રહી, કરતો કવિતા, સવિતા સમ ચિત્ત ધરી, ભજિયા જ હરિ;
નંદગુરુપદને, લઇને મદને, રદને કદને શિવ ઉચરી, ભજિયા જ હરિ;
ઉદરે ઉદ્યમે જઇ, નવ ગુણુમેં ગઇ, વક્રી કથા કથી મથી ન મરી, ભજિયા જ હરિ;
છવિશ સત્તરસેંની, સાલે માહલે, વક્રીની કથા જ કરી, ભજિયા જ હરિ.

વલણ.

ભજિયા તજિયા તાપ તનના, કરી અરિ ષટ્ હરિએ હણ્યા રે;
ગહન ગુફા તન વન ધન મધ્યે, પ્રેમાનંદ પૂરા ગણ્યા રે.

X. From શ્રાદ્ધ (A. D. 1681).

1. Mehta gains the vision of Hari.

શ્રાદ્ધ

શ્રીગુરુ ગોવિંદ ચરણે લાગુંજી, સરસ્વતી શારદા વાણી * માગુંજી;
ભાવેરે ભાખું શ્રાદ્ધ, મેહેતાજીના તાતનુંજી.

ઢાળ.

શ્રાદ્ધ સારૂં સ્યામળો, વરણવું બુદ્ધિમન;
નરસૈં મેહેતો ભક્ત બ્રાહ્મણ, જેનું જુનાગઢમાં ભોવન.
બંસીધર નામે ભ્રાત મેહેતાનો, જવેર મેહેતી તેની ધરણી;
માણેક મેહેતી નામે સ્ત્રી તે, નરસૈં મેહેતાને પરણી.
માતા પિતા તો મૃત્યુ પામ્યાં, મૂકી બાળેવેશે બે વીર;
મેહેતા આથડતા ઉછરયા, જેવું વરસાદનું નીર.
દ્રવ્ય સંપતિ લઇને બેઠો, મોટો વીર ડાહ્યો સહી;
સોળ વરસના મેહેતા થયા, પણ કશી અક્કલ નહીં.
ગાળો ખાય ભાઈ ભોજાઈની, લોક કહે રામ ગોવાળો;
સુણી અંતરમાં દાહ લાગ્યો, પણ ન જાણે ધોળાપર કાળો.
એક સમે ભાભીએ વચન કહ્યું, મેહેતાને લાગ્યો ડાગ;
વનવાસ પોતે ચાલીઆ, ઘરબાર કીધું ત્યાગ.
મન વિષે મહા ચિંતા કરતા, આવ્યા અઘોર વનમાંહે;
જોતાં જોતાં એક દેરૂં દીઠું, અપૂજ્ય શિવનું લિંગ જાંહે.
ત્યાં જઇ મેહેતે પૂજા રચી, થઈ અંતરમાં ઉલ્લાસ;
ક્ષુધા તૃષા તજીને ધ્યાન ધરે, બેઠા રાખી મન વિશ્વાસ.
સાત અપવાસ મેહેતે કરયા, તવ રીઝયા શ્રી મહારાજ;
કૈલાસથી પોતે આવીઆ, કરવા ભક્તનું કાજ.
રૂંડમુંડની કંઠે માળા, વિભૂતિ ચોળી અંગ;
જટા મધ્યે ગંગા વિરાજે, ઉમયા શોભે અર્ધાંગ.
વાજીંત્ર વાજે ડાક ડમરૂ, શંખ શિંગી સાર;
લીલવટ તિલક પ્રકાશ શોભે, રૂપ સુંદર અપાર.

પોઠીઆનું વાહન કરી, બેઠા પુરુષ પુરાણ;
તે થાનક પ્રભુજી પધારયા, શું કઈ તેહ વખાણ.
વાઘાંબર ઝળકી રહ્યાં, આભૂષણ સર્પનાં સાર;
લોચન લાલ ગુલાલ રંગ, સોહે સેવંત્રાનો હાર.
કમળની પેરે લિંગ પ્રકાશ્યું, પ્રગટતાં શંકર રાય;
મેહેતાજી મહાદેવને દેખી, ઊઠીને લાગ્યા પાય.
કરજોડી મુખથી વર્ણવે, નમો નમો આદિ ભગવાન;
ભોળાનાથે શિર હાથ મેલ્યો, માગ ભક્ત વરદાન.
મેહેતાજી કહે, હવે શું માગું, દર્શન પામ્યો સાર;
વર માગું તમને નિરખ્યા, તેવા નિરખું દેવ મોરાર.
પ્રેમ ધરી પ્રભુજીને નિરખું, એટલો પહોંચાડો કોડ;
સુણી વચન ને શંકર રીઝયા, મેહેતાને રાખ્યા જોડ.
આજ તુજને હરિ નિરખાવું, આશા પૂરૂં મન તણી;
ભોળાનાથ દાસ સંગે, લઇ ચાલ્યા વૈકુંઠ ભણી.

વલણ.

વૈકુંઠમાં શિવ આવિયા, પૂરવા ભક્તની આશ રે;
ગોપી ગોવિંદ લીલા કરે ત્યાં, રમતાં રાસ વિલાસ રે.

કડવું.

અદ્‌ભુત લીલા રામ વિરાજે જી, ગોપિકા ગાય ને વાજીંત્ર વાજે જી;
દર્શન જોતાં ભવ દુઃખ ભાજે જી, જોઇ સુખ પામ્યા શિવ મહારાજે જી.
ભુવન ભારે ચંદ્રપ્રકાશ જી, વૈકુંઠે શોભે શરદ આકાશ જી;
માણેક મોતી ઝવેર બહુ ઝળકે જી, અદ્‌ભુત શોભા થકી મન હરખે જી.

ઢાળ.

મન હરખ્યું મહાદેવજી તણું, દીઠું વૈકુંઠનું તેજ ઘણું;
સૌએ આવતા દીઠા શિવસ્વામી, એટલે રમતી દીઠી વ્રજ રામા.
મૂકી દીધું ખેલનું કાજ, મનમાં ઘણી વધારી લાજ;
સદાશિવને આવતા જાણી, સામા આવ્યા શારંગપાણી.
હરિને રૂપ ને તેજ અપાર, નરસૈંયે નિરખ્યું નિરધાર;
નરસૈંયે ઓળખ્યા શ્રી ભગવાન, કીધો પ્રેમે દંડવત પ્રણામ.

પછે હરિહર દષ્ટે મળીઆ, પ્રભુ શિવને ચરણે નમીઆ;
હરે ઊઠાડયા ગ્રહી હાથે, પ્રભુને ચાંપ્યા હૃદયા સાથે.
ભુજ બંધન વાંસા પૂઠે, પ્રેમ આલિંગન નવ છૂટે;
પછે મુખ અન્યો અન્ય જોયા, શિવનાં આંસુ શ્રીહરિએ લ્હોયા
પછે હરિ પૂછે સમાચાર, કહો કેમ કૃપા કરી ત્રિપુરાર;
મુજ ઉપર દયા કીધી ઘણી, પધાર્યા મુજ મંદિર ભણી.
હું તો મહા સુખ પામ્યો આજ, મુજ સરખું કહોની કંઇ કાજ;
બીજું મનુષ્ય કોણ છે આ સાથ, કયમ આ ઠામ દેખાડયો નાથ.
સદાશિવ કહે જાણો છો મહારાજ, શું અજાણ થઈ પૂછો વૈકુંઠરાજ;
એ તો દાસ તમારો જાણીએ, ઓધવ વિદુર સમાન ગણીએ.
એ તો મહાભક્ત છે શિવ વરણે, એને રાખો તમારે શરણે;
એ તો ધ્યાનજ તમારૂં ધરે, તમ દર્શનની ઇચ્છા કરે.
શિવે સઘળી કહી માંડી વાત, ત્યારે રીઝયા વૈકુંઠ નાથ;
વળી હસિને બોલ્યા સુંદરસ્યામ, કહોની એનું શું છે નામ.
સદાશિવ કહે સુણીએ શ્યામ, એનું વિપ્ર નરસૈંયો નામ;
તવ નરસૈંયો જઈ લાગ્યો પાય, મસ્તક કર મૂકયો વૈકુંઠરાય.
જા તું ભજતો રહેજે મૂને, હું સદા પ્રસન્ન છઉં તૂને;
એવું હરિએ આપ્યું વરદાન, ભોળાનાથ થયા તુષ્ટમાન.
હરિ મહાદેવને કહે છે ત્યાંય, પધારો મુજ મંદિરમાંય;
હરિહર ભુજ ઝાલી આવે ભુવન, નરસૈંયો આનંદ પામ્યો મન.
શિવ સ્યામ આવ્યા મંદિર મોઝાર, ગોપિકા ઉભાં થયાં તેણી વાર;
સહુ લાગ્યાં શિવને પાય, બેસાડયા આસને શિવરાય.
નાથે નેત્ર સમસ્યા કરી, પૂજા થાળ લાવી સુંદરી;
જડાવ ઝારી ભરી ગંગાજળે, પ્રભુ મહાદેવનાં ચરણ પાખળે.
લીધું ચરણામૃત અંજલિ ભરી, ષોડશ પ્રકારે પૂજા કરી;
પ્રદક્ષિણા કરી લાગ્યા પાય, હરિ વીંજણે ઢોળે વાય.
શુભ થાળ લાવી ગોપીજન, માંહે શાક પાક પકવન;
તે મહાદેવની આગળ ધરી, હરિહરે એકઠાં પ્રાશન કરી.
ભોજન કરી ઉઠયા ભગવાન, સદાશિવ આનંદ પામ્યા મન;
જોઈ કૃષ્ણજીતણાં ભુવન, આનંદ્યા છે શિવરાજન.
બહુ શોભા અપરમપાર, જોઇને રીઝયા ઉમિયા ત્રિપુરારે;
શય્યાએ સુતા શિવ અવિનાશે, હરિ મહાદેવનાં ચરણ તળાંસે.

હરિહર બેઠા એક ઉલ્લાસ, કરે ગોઠડી વિવિધ વિલાસ;
વાત પ્રીતે કરી રૂડી પેર, મહાદેવજી કહે હવે જાશું ઘેર.
હરિ કહે પધારજો ફરી, આજ તો ઘણી કૃપા કરી;
હું તો તમારો છઉં પુષ્ટ, મુજ ઉપર રાખજો કૃપા દષ્ટ.
એમ હરખે હરિ મનમાંય, ફરી ફરીને લાગે પાય;
પાયે લાગ્યો વ્રજનો સાથ, દીધી આશિશ ઉમિયાનાથ.
વળી બોલ્યા શારંગપાણી, મારી વાત સુણો શૂલપાણી;
તમે તમારે જાઓ કૈલાશે, આ ભક્ત રહેશે અમારે પાસે.
ત્યારે બોલ્યા શિવ મહારાજ, એનાં કરજો રૂડાં કાજ;
એને દાસ કરી થાપજો, એને રૂડું ગમે તે આપજો.
ત્યારે બોલ્યા શ્રી અવિનાશ, મુજ પ્રાણથી અધિકો દાસ;
વાત નિર્ભય માનજો સાચી, સુણી સદાશિવ રહ્યા મન રાચી.
પછે ભોળાનાથ ગયા કૈલાશ, મેહેતાજી રહ્યા હરિને પાસ;
હરિએ હેતે આપ્યો પરસાદ, અંતરમાં ઇચ્છા ઘણી વાધ.
નરસૈંયો પામ્યો દરશન, છે પૂરણ પ્રભુજી પ્રસન્ન;
રચ્યું વૈકુંઠ જોવા જેવું, બ્રહ્મા ભેદ ન જાણે તેવું.
હરિ રૂપનાં ન થાય વખાણ, જાણે ઊગ્યા કોટિક ભાણ;
શોભે વદનાંબુજ બહુ પ્રકાર, ચળકે કોટે કૌસ્તુભ તેજ અપાર.
હરિનાં લોચન કમળ સમ સાર, ભાલે તિલક તે શોભા અપાર;
મસ્તક મુકુટ રહ્યો છે ઝળકી, કાને કુંડળ રહ્યાં છે લળકી.
અધર બિંબની શોભા ઘણી, મુખમાં દાંત કળી દાડમની;
પીતાંબર રહ્યાં ઝગમગી, કુંકુમ ચરણ કંઠે દુગદુગી.
છબી પાતળી મુખે હસે, ભરયૌવન બાળવેશે;
અંગ કોમળ નાભી કમળ સરખી, વ્રજ વનિતા મોહે છબિ નરખી.
હરિએ શણગાર સર્વે સજિયા, વાંસળી વાય વિઠ્ઠલ રસિયા;
કેશ છૂટે બાવન વીર, નિરખું ઊભા સ્યામ શરીર.
હરિની દષ્ટિ કરે કમાન, વ્રજ વનિતાના હરખે પ્રાણ;
મધુરી વાણી બોલે મુખ, જોઇ પ્રમદા પામે સુખ.

2. Mehta's return from Vaikuntha.

કડવું.

વૈકુંઠ ધામની શોભા સુંદર, કહેતાં ન આવે પારજી;
ગોપી ગોવિંદની અદ્દભુત લીલા, નરસૈં નિરખે નિરધારજી.

મન ઉલ્લાસે હરિમુખ જોતાં, વીત્યા દિન એકવીશજી;
દિવસ બાવીશમે મેહેતાજી પ્રત્યે, બોલ્યા શ્રી જગદીશજી.
મેહેતાજી એક વાત સાંભળો, કહે છે વૈકુંઠ રાયજી;
અમૃતમય રસ ભાવે પીતાં, જીવ તૃપ્ત ન થાયજી
તે માટે તમે ઘેર પધારો, સુણો કહું વાતનો મર્મજી;
ઋષિની પુત્રી સ્ત્રી તમારે, તે સાથે માંડો ગૃહસ્થાશ્રમજી.
દેખો તેવી ત્યાં લીલા ગાજો, મનશું બાંધી પ્રતિબંધજી;
અંતકાળે અહિં આવજો, હવડાં કરો સંસાર સંબંધજી.
ત્યારે મેહેતાજી કહે સુણીએ સ્વામી, ત્યાં ગયાનું શું વરણજી;
માયામાં મુને શીદ મોકલો, રાખો તમારે શરણજી.
લૌકિક પીડા મુજને નડશે, ભૂલી જઇશ તમ નામજી;
જન્મ અકારથ થાશે મારો, ક્યાંથી પામીશ ચરણ વિશ્રામજી.
મન માન્યો કરો મોહન, હું તો દાસ તમારોજી;
તમ વિના પ્રાણ જાશે મારો, શાને આંખ આગળથી કાઢોજી.
ત્યારે હસીને હરિ બોલિયા, તું સાંભળ કેવળ ભક્તજી;
જોગીને હું જુગે મળું, સંસારીને મળું તર્તજી.
જે કો ચિત્ત રાખે મુજ ઉપર, હું રહું તેની પાસજી;
સંસારમાં રહી મારૂં નામ લહે, તે તો પૂરણ દાસજી.
માટે તમો ગૃહસ્થાશ્રમ પાળો, જેને દ્વારે આવે સંત સુહાયજી:
જોગી થઇ આડંબર કરી, ધૂળ અંગે ઘાલ્યે શું થાયજી.
ઘણું ઘણું શું કહીએ તમને, વીનવે જુગજીવનજી;
અંતકાળે અહીં આવશો, હવડાં જાઓ ભોવનજી.
હું તો તમથી ક્ષણ નથી વેગળો, એક દિવસ ને બીજી રયણજી;
કષ્ટ પડે ત્યારે મુજને સંભરજો, હું આવીશ તતક્ષણજી.
હરિ વચન મેહેતો માથે ચઢાવી, લાગ્યા પ્રભુને પાયજી;
પ્રદક્ષિણ કરીને આજ્ઞા માગી, જૂનાગઢમાં જાયજી.
મેહેતાજી મનસું વિચારે, મુને હરિહર બેહૂ મળિયાજી;
જેમ રંકની ઉપર રાજા ત્રૂઠ્યો, જન્મ મરણ દુઃખ ટળિયાંજી.
શ્રી હરી મુજને મળ્યા પણ, મૂકી દીધા ફોકજી;
ફરીને જઇશ સંસારમાં, ત્યારે ત્યાં હાંસી કરશે લોકજી.
હરિ વચન હૈયે લખી રાખ્યાં, મેહેતો હૃદયમાં રાસ સંભારેજી;
તાળ દેતા ને ગીત ગાતા, આવ્યા જૂનાગઢ મોઝારજી.

શ્રાદ્ધ.

આવીને ભાભીને ચરણે નમ્યા, દીધું આશિર્વચનજી;
શ્રીહરી ને હર મુજને મળ્યા, તેહ તમારૂં પુણ્યજી
પુણ્ય તમારૂં માત મારી, મુજને હેતે મળીઆજી;
ગાળ નહીં એ આશિષ દીધી, જન્મ મરણ દુઃખ ટળિયાંજી.
મહેતાજીને કહે ભાભી, માંડોની ગૃહસ્થાશ્રમજી;
ઋષિની પુત્રી સ્ત્રી તમારે, સતી સાધવી પરમજી.

•

વલણ

સતી સાધવી નાર સાથે, મેહેતે માંડયો ગૃહસ્થાશ્રમ રે;
સેવા સ્મરણ ને હરિભજન, નિત્યે કરે ઉજ્વલ કર્મ રે.

3. Mehta's household.

કડવું.

મેહેતાએ માંડયો ગૃહસ્થાશ્રમ, ઋષિની પુત્રી ને પરિશ્રહ;
શાલિગ્રામની સેવા કરે, કશી માયા હૃદે નવ ધરે.
નરનારી ખટ્ કર્મ કરે, તનમન પ્રભુજીને ગણે;
સામગ્રી જે લાવે ઘર માંહે, પેહેલે પ્રભુજીને ધરાવે ત્યાંહે.
એક સાધુ જમાડીને જમે, રાખે સંતોષ લોભ નવ કરે;
નિત્ય સવારે કીર્ત્તનનો નેમ, તે ગાઇને કરે ભોજન.
માણેક મેહેતી સાધવી સતી, જરા વચન લોપે નહિ પતિ;
કંથ કહે તે પ્રમાણે ચાલે, હરિ ઉપર બહુ રાખે વહાલે.
અંતરમાં પતિ સેવા ઇચ્છે, પરમેશ્વર તે કંથને પ્રીછે;
હરિ સેવાનો ઉદ્યમ કરે, રાત દિવસ કીર્તન ઓચરે.
પળ ન વીસરે પ્રભુનું ભજન, વિશ્વંભર પૂરે પાડે અન્ન;
વૈષ્ણવ સાધૂ પુરમાં કહેવાય, મેહેતાનું નામ લેતાં પાતક જાય.
નાત સગાંથી અળગા રહે, સંસારી વાત મનમાં ન લહે;
દેહ સંસાર, ચિત્ત હરિપર રહે, નથી ઇચ્છિતા ઘર મમત્વ ગ્રહે.
સોના રૂપામાં તુળશી ગણે, માયા કોડી ન રાખે કને;
હરખ શોક નવ રાખે મન, બારે માસના સરખા દન.
કોની નવ કરે કુથલી વાત, ઇંદ્રિજીત બંનેની જાત;
ચંચળ ચિત્તને વશ કરી રાખે, મન ઉલ્લાસે હરિ ગુણ ભાખે.

કરે સેવા સ્મરણુ ને જ્ઞાન, મર્યાદામાં રહે સાવધાન:
માયા પ્રુજીમાં માળ ને તાળ, કામકાજમાં રામ ગોપાળ.
કીધો જન્મ સફળ ગુણ ગાઈ, વશ્ય કીધા છે જાદવરાય;
અન્ન વસ્ત્ર રિધસિધ ને કામ, સર્વ પૂરૂં પાડે હરિ રામ.
લેહે લાગી હરિમાં મન, કશી વાતની નવ રહે ન્યૂન;
એ રીતે પાળે ગૃહસ્થાશ્રમ. પ્રભુ રાખે લજ્જા ને શરમ.
લૌકિક વાત એ જાણે શેની, જે ન જાણે દિવસ કે રેણી;
અનેક ભક્ત કહાવે છે સહી, પણ મેહેતાજીની તોલે નહીં.
જેનું ચિત્ત પ્રભુજીમાં વસે, કદી માયામાં મન નહીં ધસે;
કુપાત્ર બ્રાહ્મણ નાગરની નાત, તે તો જણાવે પોતાની જાત.
સહુ મેહેતાનું હાસ્યજ કરે, કુટુંબનું કો માણસ નવ ગણે;
ભાઈ ભોજાઈ લજ્જા નવ રાખે, ન ઘટે તેવું મુખેથી ભાખે.
નહીં ઉદ્યમ થયો શ્રીપાત, હવે એને શી નાત ને જાત;
એને કુળ કુટુંબનું શું છે કામ, હરિ ભજીને બોળ્યું નામ.
નાત સંગાથે અળગો રહેશે, સારે માથે દામ કોણ દેશે;
આખો દિન ધરે હરિનું ધ્યાન, તોહે નવ થયો દોલતવાન.
હાલી કરે છે દેવની વેઠ, નવ જાણે સંસાર વિવેક;
પેટે પડશે પુત્ર દીકરી, તેના વિવાહ કરવા આવશે હરિ.
આવીને હગશે એનો રામ, નાત જાતનું નવ પડે કામ;
ટાણું માંડીને સગાં નોંતરશે, કદી પાશેર મીઠું ન વાવરશે.
મા બાપનો દહાડો ન જાણ્યો, એથી પેટે શે ન પડ્યો પાહાણો;
નવ જાણે સંસાર માર્ગની રીત, સારે માઠે ન જાયે ધીટ.
વાંચી ચોપડો ખાતું ડોળે, બેઠો બાપદાદાનું નામ બોળે;
વગોવી મૂક્યું હરિનું નામ, ભક્ત થઈને ધૂતી ખાએ ગામ.
ઘેલો હશે તો ગાંજ્યો જાશે, તેનું માને તે ધોકા ખાશે;
કોણ જાણે હરિ શું ન્યાલ કરશે, અફલાઈ ફૂટાઇને મરશે.
તાળ વગાડી કપાળ કૂટે, એ તો રંડા મુંડાને લૂટે;
છાપાં ભરીને કાયા છાપે, લીયે તેનું પાછું નવ આપે.
લોકનેદેખાડવા ઝાલી જપમાળી, કઇને ગળે દીધી હશે પાળી;
એ કપટીને હરિ ક્યાંથી મળે, મુખ જોઇએ તો ખાવા ટળે.
ઢોર ભલાં એવા માણસથી, નાગરી નાત વાત એમ કરતી;
સૌ અહંકાર મત્સર ભરયાં બોલે, મેહેતાને મન સૌ તૃણને તોલે.

ભલે બકવા કરતાં એ મુખ, જરા મન નવ ધરે દુઃખ;
હરી ઉપર સંતોષ રાખે, આમથી સુણી આમ કાઢી નાંખે.
કરે હરિનિંદા તેનું કર્મ બંધાએ, મારે આશરો વૈકુંઠરાએ.

વલણ

આશરો • વૈકુંઠ રાયનો, ભટ પ્રેમાનંદ બોલે વાણી રે;
અવગડ પડશે ત્યારે આવશે, પોતે શારંગપાણી રે.

4. The Mehta's wife gets anxious.

કડવું.

મેહેતી કહે છે મેહેતાજીને, દીધાં નોંતરાં ઘેરે ઘેર;
ચતુર શિરોમણિ સ્વામી મારા, કરો સામગ્રીની પેર.
હા ભણીને હવે પસ્તાણાં, હવે વલે શી કરૂં આંહે;
મીઠાથી તે સર્પણ લગી, કાંઈ નથી ઘર માંહે.
નિર્ધનને કોઈ ઉછીનું ન આલે, કહેશે પાછું નહિ આપે;
આધાર વિના આકાશે ચડવું, લાગ્યો છે મહા સંતાપ.
આજ આપણું ભજન ચૂક્યાં, અણચિંત્યો થયો અદાપ;
ભાભીજી દુઃખ દેવાને આવી, નડયું કોણ જનમનું પાપ.
શ્રાદ્ધ સારવાની તેવડ નથી, તો સ્વામી શી કરીએ પેર;
આ વેળાને કાજે મેં તો, શે નવ સંઘરયું ઝેર.
એક વાળી મારા સૌભાગ્યમાં છે, જો તેથી સરતું હોય તો લીજે;
બીજો ઉપાય કશો નથી, સ્વામી કેઇ પેર કારજ કીજે.
નાગરી નાતમાં હાંસી થાશે, ને ભંડાશે ભજન;
ઉછીતું લાવવાનો વગ નથી, છે સૌ આપણા દુશમન.
વગર વાંકે વીગવી મૂકે છે, હવે બમણાં દેશે ડામ;
કહેશે જમવા તેડી ભૂખ્યા કાઢ્યા, પછે રહેવા ન જડે ઠામ.
માટે ધીરજ હું કેમ ધરૂં, મુને ચિંતા થાય અપાર;
ચતુર શિરોમણિ સ્વામી મારા, વેહેલા સમરો દેવ મોરાર.
ત્યારે મેહેતો કહે મેહેતી પ્રત્યે, તું આકળી કાં થાય;
મુને તો દૃઢ વિશ્વાસ છે, ખરચી મોકલશે વૈકુંઠરાય.

હરિએ અનેક ભકતનાં કારજ કીધાં, મારે છે પ્રભુપર લેહેણું;
લાજ રાખશે યશોદાનંદન, ટાળશે નાતનું મેહેણું.
તું ધીરજ ધર હૈડા વિષે, એ અનાથ નાથ મહારાજ;
હમણાં ખરચી મોકલી દેશે, ને સરશે આપણું કાજ.
ત્યારે ગદગદ કંઠે મેહેતી બોલ્યાં, રુદન કરતાં બહુ;
સ્વામીજી ધીરજ કેમ ધરૂં, આ વેળા જોઇએ સહુ.
એક ઘડીનો વિલંબ થાય તો, જશે આપણી લાજ;
નાગરી નાતમાં હાસ્ય થાશે, તેથી મૃત્યુ સારૂં આજ.
ઘડી ઉપર ઘડી વટે છે, હજુ કશાની નથી પેર;
નાતની રસોઈ ક્યારે કરીશું, સહુ જમવાને આવશે ઘેર.
સામગ્રી સૌ સૌને ઘેર છે, દ્રવ્ય છે પ્રભુજીની પાસ;
હું નથી જાણતી કે શ્રાદ્ધ થાશે, ઉલટું થાશે હાસ.
ઘરમાં પાશેર અડદની દાળ છે, બીજો કાંઇ નથી સમાન;
તે માટે વેહેલા વેહેલા સમરો, ભકત વત્સલ ભગવાન.
એક પ્રહરમાં સઘળું નિપજાવવું, માટે ધિરજ નથી રેહેતી;
કર જોડીને મેહેતાજીને, વીનવે માણેક મેહેતી.

વલણ.

કરજોડી મેહેતી વિનતી કરે, નયણે ભરે છે નીર રે;
વલવલતી વનિતાને દેખી, પ્રેમાનંદ પ્રભુ આપે ધીર રે.

કડવું.

મેહેતાજી કહે મેહેતી પ્રત્યે, તું આકળી કાં થાય રે;
મુને પુરો વિશ્વાસ છે, ખરચી મોકલશે વૈકુંઠરાય રે.
મેહેતી કહે મારા કંથજી, હું નથી કરતી લવારો રે,
બાહેર પ્રથમ જાંખી જુઓ, ને પછે વિચાર મન કરો રે.
મેહેતાજી કહે વિચાર બધો છે, શ્રી હરીને હાથ રે;
તુંથી ને હુંથી તૃણ નવ તુટે, એક ક્ષણમાં કરશે નાથ રે.
મહેતી કહે કહ્યું તે ખરૂં, શ્રી હરિ નહિ વિસારે રે;
ઉદ્યમ કરો સ્વામી સ્તુતિતણો, તો અર્થ વેહેલો સારે રે.
મહેતાજી કહે હું કવણ માત્ર છું, સ્તુતિ યોગ્ય નહિ બહાય રે;
તમે અંતરમાં ભાવ રાખો, એ માતપિતા કહેવાય રે.

સ્વામી વાત કરતાં દિવસ જાયે, તે લોક લાજને કારણે રે;
સૌ આવતાં પેહેલી તૈયારી કરીએ, તો ઇજ્જત રહે બારણે રે.
જેની ચાકરી કરીએ તે તો, લે વાણોતરની સંભાળ રે;
અંતરજામીને શું કહેવું પડશે, જે શેઠ છે દેવ દયાળ રે.
સ્ત્રીને પુરુષ ઘરમાં લાવે, સ્ત્રી કુળ વ્યવહાર સંભાળે રે;
સંસાર સંભાળી નવ રહે તે, લોકમાં ગાળો ખાએ રે.

વલણ

તેમ ગાળો ખાઇશું નાથજી, સૌ ભુંડી મુજને કહેશે રે;
સાંજ સુધી એણે શું કર્યું, એમ મોંઢે મોંહેણાં દેશે રે.

5. Invoking Hari for money.

કડવું.

ઋષિ પત્ની કરે રુદન, મનમાં સમરે નંદનંદન;
લજ્જા રાખો શ્રી મહારાજ, તમવિણ કોણ કરશે કાજ.
ભક્ત વત્સળ કહાવો નાથ, અમારે એક તમારો હાથ;
તમે મોડા આવશો સુંદર શ્યામ, પણ અવગડ વેળા કરવું કામ.
એમ કરતી ને આંસુ ભરતી, હૃદયા માંહે હરિને સ્મરતી;
પ્રમદાનું દુઃખ હૈડે ધરે, મેહેતા સ્તુતિ માધવની કરે.
જઈ દામોદરના દેહેરા માંય, સ્તુતિ કરવા માંડી ત્યાંય;
પાયે લાગું ત્રિભોવન પતિ, કર જોડીને કરૂં વિનતી.
શ્રી દામોદર શ્રી રણછોડ, આરાધું તુને બેઉ કર જોડ;
દુઃખ નિવારણ તું ગોવંદ, શ્રીમત્ વંદ્રાવનચંદ.
લેજો સેવકની સંભાળ, ગોપી કૃષ્ણ ગોવિંદ ગોપાળ;
દીનબંધું છો દીન દયાળ, છો તમો ભક્તતણા પ્રતિપાળ.
શું કરીએ જો આ વિષયી સંસાર, ઘણો કઠણ છે લોકાચાર;
અનેક ભક્ત ઉતાર્યા પાર, ભક્ત માટે ધર્યા દશ અવતાર.
પેહેલે ધર્યું મત્સ્યનું રૂપ, શંખાસુર તમે માર્યો ભૂપ;
બીજે કચ્છતણો અવતાર, સાત સમુદ્ર મથ્યા નિરધાર.
ત્રીજે ધર્યું વરાહનું રૂપ, લાવ્યા પૃથ્વી દાઢે ગ્રહી ભૂપ;
ચોથે નરસિંહનો અવતાર, હિરણ્યકશિપુ માર્યો નિરધાર.

પાંચમ વામનનો અવતાર, બળિરાજા ચાંપ્યો પાતાર;
છઠ્ઠે ધર્યું પરશુરામ રૂપ, ક્ષત્રિય સઘળા છેદ્યા ભૂપ.
સાતમે રઘુવંશે અવતાર, કહેવાયા દશરથના કુમાર;
સાગરમાં બાંધી તમે પાજ, રાય રાવણ રોળ્યો મહારાજ.
બહુ દાનવનો વાળ્યો દાટ, વિભીષણને આપ્યું રાજ;
અનેક ભક્ત ઉદ્ધારી લીધા, કપિ હનુમંત પોતાના કીધા.
અજોધ્યામાં કીધાં રાજ, તમો સીતાપતિ મહારાજ;
આઠમે વસુદેવ ઘેર અવતાર, ગોકુળમાંય ગયા નિરધાર.
નંદજીને ઘેર છાના રયા, ગાયો ચારી ગોવાળા થયા;
લીલા કીધી વરસ અગિયાર, પછે મામો માર્યો નિરધાર.
જરાસંધ ગયો સત્તરવાર નાસી, એક રાતમાં દ્વારકા વાસી;
માત તાતને મહા સુખ દીધાં, પાંચે પાંડવ પોતાના કીધા.
રાજપાટ ભોગવ્યાં સુખકારી, ઉદ્ધારયા ભક્ત દાનવો મારી;
નવમો બુદ્ધ તણો અવતાર, જપમાળા છે કર મોઝાર.
દશમે કલ્કીનો અવતાર, પૃથ્વી પાછળ ફરશો નિરધાર;
એવા અવતાર હરિ બહુ લીધા, અનેક ભક્તનાં કારજ કીધાં.
તારા ગુણ શું ગાઉં સંભારી, અજામિલ ગુણિકા ઉદ્ધારી;
કબીરને તમો કરુણા કરી, તન મન ધન આપ્યું કમળાને હરી.
રંકાવંકાની ભકિત જાણી; કાષ્ટ ચીરયાં તે સારંગ પાણી;
પીપાની ભકિતએ રહ્યા રાચી, તમે ઋષિની નારીને જાચી.
મીરાંબાઇ પર કીધી મેર, ઉપાડીને પીધું ઝેર;
સૂર અંધને આપ્યાં નેત્ર, ધના ભકતનું વાવ્યું ક્ષેત્ર.
વનમાં ગયા તમે જુગલકિશોર, ભાવે ભીલડીનાં પ્રાસ્યાં બોર;
ગોપીનું પ્રતિપાલણ કરયું, સુદામાજીનું દારિદ્રય હરયું.
ભક્ત ઉગારવા દાવાનળ પીધો, સાત દિન લગણ ગોવર્ધન લીધો;
નહાતાં નારીનાં દેવજ કાપ્યાં, શીખ દઇને ચીરજ આપ્યાં.
કુબ્જા સંગે રંગે રમ્યા, વિદુર ભકતની ભાજી જમ્યા;
બળતા રાખ્યા પાંડવવીર, પાંચાલીનાં પૂરયાં ચીર.
હરિશ્ચંદ્રની કીધી સહાય, નામદેવની જીવાડી ગાય;
અહલ્યા શલ્યા થઇને પડી, તમારે ચરણે તે ઓધરી.
નરકાસુર માર્યો નિરધાર, નારી છોડવી સોળ હજાર;
વિષ દેઈને વિષયા કરી, ચંદ્રહાસ ઉગાર્યો શ્રીહરી.

અપરમાતાનો ઉતાર્યો મદ, ધ્રુવજીને આપિ અવિચળ પદ;
અંબરિષ ઉપર થયા પ્રસન્ન, મેલ્યું દુર્વાસાને સુદર્શન.
પ્રહલાદની તમે વારે ધસ્યા, લક્ષ્મીવર લાકડામાં વસ્યા;
સેના રૂપે તમે વતું કર્યું, ત્રિલોચન ઘેરે પાણી ભર્યું.
તમથી હાર્યો દુર્યોધન રાજ, કાંકીડો તાર્યો મહારાજ;
પાજ બાંધી ઉતાર્યા વાનરા, તમારે નામે પત્થર તર્યા.
નારદ મુનિયે કર્યો વિચાર, તમ કળાનો નવ પામ્યા પાર;
કીધી દેવભક્તની સંભાળ, ગોરાણીને આણી આપ્યો બાળ.
જયદેવને આપી પદ્માવતી, શા શા ગુણ ગાઉં કમળાપતી;
અનેક ભક્તનાં કારજ કીધાં, સમદૃષ્ટિએ ઉગારી લીધાં.
તારા ગુણનો શો કહું વિવેક, એક જિહ્વાએ નવ આવે છેક;
અનેક ભક્તનાં કીધાં કામ, તો ક્યમ વીસર્યા મારો ઠામ.
એવો મેં શું કીધો તમ વાંક, હું તો દાસ તમારો છું રાંક;
મારો અવગુણ અંતર નવ ધરો, સેવક જાણીને કરુણા કરો.
હું તો મહા પાપી જડું નાથ, પણ તમે સાહ્યો છે મારો હાથ:
શું કરૂં અવગડનું છે કાજ, માટે સમ દેઉં છું મહારાજ.
લોકમાં થાય ફજેતીનો પાર, માટે સાહ્ય કરો મોરાર;
રખે કોઇ કહે કાળું ને ગોરૂં, તમારો દાસ ગણો તમ છોરૂં.
હું વિનવીને કહું છું એહ, છોરૂને નવ દીજે છેહ;
ભાભી કહેતી મુને ગોવાળો, નવ જાણે ધોળાપર કાળો.
સદાશિવે મુને કીધો દાસ, દેખાડ્યો તમારો અખંડ રાસ;
તમે મુને વૈકુંઠે કહ્યાં વચન, અવગડે આપીશ દરશન.
ત્યારે મેં માંડ્યો સંસાર, તારી ઓથ જાણીને મોરાર;
મેં અપવાસ કીધા સાત, ખીચડો જમાડવા આવ્યા નાથ.
મધ્ય રાતે તમે તરસ્યો જાણી, સખિરૂપ થઇને પાયું પાણી;
મંડલિક સભામાં રાખ્યું નામ, હાર આપ્યો તમે સુંદર સ્યામ.
એવાં અનેક વાર કીધાં કાજ, તે વિશ્વાસે રહ્યો છું આજ;
આજ ક્યમ તમે આળસુ થયા, આપવું પડે માટે શું સંતાઈ ગયા.
દશ પાંચેક માટે શું મૂકો મામ, નથી કંઈ વધતાનું કામ;
અધીર આવે તો ઉછીનું દેજો, કાલે તમારૂં પાછું લેજો.
ના કહેવી હોય તો સુખે કહેજો, એ વાતે શરમાઈ ન રહેજો;
ના કહ્યાથી રીશ નવ ચડે, શા માટે ઓશીઆળો પડે.

દીજે દર્શન દીનાનાથ, સાહી રહું તમારો હાથ;
આપ્યું વચન નહિ પળાય, તો તો શાખ જશે જગમાય.
તું જૂઠાથી ભલા લોક, તુને માનવો તે તો ફોક;
કળિયુગ આવ્યો ને તપ મટયું, તેમ તેમ દૈવત તુજમાં ઘટયું.
ભકતને કાજે નહિ ધાય, તો તો મારા જેવો કહેવાય;
દ્રવ્ય માટે નિરદે વેડા માંડાં, ભકત ઉપરથી હેત છાંડાં.
જો તુંથી ન ભરાયે પેટ, તો હું કરીશ બહારની વેઠ;
તારો વાણોતર કહેવાઉં, કોની પાસે માગવા જાઉં.
જો દોરી બાંધી હોયે તાણી, તો છોડજો શારંગપાણી;
મુજને અઢી વખતે દેજો, મહીનામાંથી કાપી લેજો.
એમ જીવ કરપી શું રાખો, સખી થઇને શાખજ રાખો;
પાણીથી પાતળા શું થયા, આપવું પડે માટે સંતાઇ ગયા.
ઘણું ઘણું શું તમને કહું, હજુ ભાર રાખીને રહું;
છોકરવાદી ન કીજે છેક, કાંઇ આણીએ મનમાં વિવેક.
ગોવાળા વેડા કાઢી નાંખો, કાંઇક ભારેખમપણું રાખો;
હરિ તમારે હાસ્યજ કરવું, અમારે વગર મોતે મરવું.
આજ અમારૂં વણસશે કાજ, તો તો તમને લાગશે લાજ;
નાત સગાં સહુ ભાંડશે મુને, એહ લંછન છે બાધું તુંને
કહેશે હરિજને કર્યું અજવાળું, જમવા તેડીને કાઢયું દેવાળું;
એ હીણપ તુંને લાગશે હરિ, માટે ખરચી મોકલ ખપ કરી.
એમાં મારૂં કાંઈ નવ જાશે, લોકમાં હાસ્ય તમારૂં થાશે;
મારે જીવની પડી છે આજ, તમને હાસ્ય સૂઝે મહારાજ.
તું તો સૂતો છે નિદ્રા માંય, મુને ચિંતા લાગી હાય;
જાગ જાગરે જાદવરાય, શું રાધાજી તળાંસે પાય.
લલિતા વિશાખા ચંદ્રાવળી, લંપટને વહાલી સુંદરી;
નૌતમ નારી કો તુજને મળી, માટે ભકતને ગયો વીસરી.
જાગ જાગ રે કમળાપતિ, વેહેલો આવને વેળા વટી;
જાય ઘડી ઉપર ઘડી, પ્રમદાને થાયે ચટપટી.
હું દુર્બળથી અર્થ નવ સરે, મેં હા ભણી તારે આશરે;
જો નહીં આવો સુંદર સ્યામ, તો છે નાગર સાથે કામ.
જેના શેઠે ઓઢી ચાળ, તેનો વાણોતર ખાય ગાળ;
જાણ્યું કરવી પડશે વાહાર, મોઢું સંતાડયું આવાર.

વલણ.

તેં તો મોઢું સંતાડિઉં, જાણ્યું મેં નિરધાર રે;
નરસૈં મેહેતાનો શબ્દ સાંભળી, ઝબકી જાગ્યા દેવમોરાર રે.

કડવું

વિશ્વાસ દૃઢ જાણીને વચન પાળ્યું, એવા શ્રી હરિરાય રે;
નરસૈં મેહેતો પ્રભુને સમરે, ધરી મનમાં ચિંતાય રે.
ઓસરી બહાર દહાડો ચઢી ગયો, શું સુતો નિદ્રા માંહે રે;
પરમેશ્વર તુંને કોણ જાણશે, કારજ નહિ થાય આંહે રે.
હું તો બેઠો છું તુજ ઉપર, તું ભક્તવત્સલ મહારાજ રે;
જમવા આવશે ને પાછાં જશે, તો જાશે તારી લાજ રે.
બપોર થયા ને કશી પેર નથી, વાત એકો નવ સરી રે;
કુવામાં ઘાલીને કંઠ રૂંધ્યો, વિશ્વાસઘાતી થયા હરિ રે.
હરિ ભજતાં મુને હીણપત આવી, મનમાં સમજે નહિ માવા રે;
એટલામાં શું મુખ સંતાડયું, ટળ્યું તુજને હરિ ખાવા રે.
કુલાલી કરતો હતો આખા ગામમાં, હતો પ્રજાનો પ્રતિપાળ રે;
સેવીએ તો પથ્થર ફળે પણ, તુજમાં દૈવત નથી લગાર રે.
કહેતાં કહેતાં મારો કંઠ દૂખ્યો, નથી આવતી તુજને દયા રે;
અતીશે હઇડે કથન કીધું, મૂકી દીધી શરમ ને મયા રે.
શેઠ થઇને સંભાળ ન રાખે, ટકે વાણોતર કયાં સુધી રે;
હવે સંસાર કેમ ચાલશે ભાઈ, પરમેશ્વર થયો કુબુધી રે.
એવાં નરસૈં મેહેતાનાં વચન સુણીને, ઘણું રીઝયા સુંદર સ્યામ રે;
રૂપૈઆ એકસોની બોરી, નાંખી દીધી તેણે ઠામ રે.
પછે નરસૈં મેહેતાને હૃદયા માંહે, હરિયે દર્શન દીધું નિરધાર રે;
મોર મુકુટ પીતાંબર ધારી, કમળ ભુજા છે ચાર રે.
મેહેતો હરિને મોંઢે કહે છે, આવડું માન ન જોઇએ તમારે રે;
હાથના ઘડાનું શું ગજું, સુણી લાજ્યા દેવમોરારે રે.
બહુ સ્તુતિ કરીને ચરણે લાગ્યા, પછી હરિ થયા વિદાય રે;
રૂપીઆની કોથળી લઇને આપી, મેહેતીના કર માંય રે.
મન માને ત્યમ ખરચો નારી, કોડી એક ન રાખશો પાસ રે;
માણેક મેહેતી રૂપીઆ જોઇને, પામી મન ઉલ્લાસ રે.

6. Mehta goes out marketing but forgets the *ghi*.

કડવું.

મેહેતાજી કહે સુણીએ નારી, ખરચી મોકલી દેવમોરારી;
માટે કામ થયું નિરધાર, સામગ્રી લાવ્યાનો કરો વિચાર.
તમે ગણાવો મુજને જેટલું, હું તો વિધિએ લાવું તેટલું;
મેહેતી કહે સુણીએ મારા નાથ, તમે સઘળું લાવો સંગાથ.
મીઠાથી સર્પણ લગી લાવવું, તેમાં સ્વામીજી શું હું કહું નવું;
જે લાવો તે લાવજો ભરતાર, મનુષ્ય બસો તણો વિચાર.
તેથી પાંચનું વધતું લાવજો, અમ પૂછવા વાટ ન જોજો;
ચારનું વધે તો રહે ઇજત, એકનું ઘટે તો થઇએ ફજેત.
તે વખત ચૌટે દોડવું પડશે, નથી ઘરમાં કે ચૂલે ચડશે;
કરજોડી વાત કહું છું એક, જે લાવો તે લાવજો વિવેક.
હવે સામગ્રી બતાવું જેહ, સંભારીને લાવજો તેહ;
સહુ લેજો કરી ઉતાવળ, પ્રથમ દડીઆ ને પાતળ.
સારવાની સામગ્રી જેહ, જે જોઇએ તે લાવજો તેહ;
સીધું લોટ ચોખા ને દાળ, ચણા વાળ ને દૂધ ખાંડ સાર.
ઘી તેલ આટો જવ તણો, ચણા ચોખાનો લોટજ ઘણો;
રાઈ હિંગ હલદર જીરૂં મરી, ધાણા મેથી ન જશો વીસરી.
છાશ આમલી મીઠું વિવેક, આદું લીંબુ મરચાં થોડાં એક;
કોળું તુરીયાં ને મેથીની ભાજી, અળુનાં પાતરાં પાપડી તાજી.
કંદ કેળાં ભજીઆં સારૂ ધરવા, ચીભળાં દૂધી ચયતું કરવા;
શીંગ સૂરણ નર્મ શાકને કાજ, દહી ખડબા સરખું લાવજો નાથ.
ચૂકી હોઉં તો બતાવો તમે, સામગ્રી સારી લાવજો સૌને ગમે;
સ્વામી ઓછી નાગરની નાત, જરા ઢાંકી ન રાખે વાત.
સેહેજ સારૂ કરશે હંડોલી, મોંઢા મોંઢ કરશે તે બોલી;
કહેશે જમણ કીધું નહિ સારૂં, આ તો સારૂં ને આ તો નઠારૂં.
તાલેવાનને કોઈ નવ કહેય, આપણ ગરીબને મેહેણું દેય;
માટે કશી વાતમાં નવ રહે ખાપણ, ક્યાં રોજ રોજ કરીએ આપણ.
પૈસો વધતો થાય તો થાવા દેજો, પણ સામગ્રી સારી લાવજો;
મહેતો કહે એ તો કહ્યું ઠીક, સઘળાની લખી રાખું ટીપ.
મહેતી કહે શુણો ભરતાર, વિચાર કરતાં તો લાગે વાર;
થયા બહાર જંત્ર મધ્યાન, મુને ધીરજ નથી રહેતી મન.

સહુ લાવવું છે એકલે હાથે, બીજું કોઇ નથી સંગાથે;
શ્રીમંતનાં કામ તે સહુકો કરે, આપણ ગરીબ હરિને આશરે.
માટે વેહેલા ચૌટામાં જાવો, સઘળું સંભારીને લાવો;
મારે ઘડીએ ઘુંટ ભરાએ, રાંધવાને અસુર બહુ થાયે.
જેહ નાતતણો રાંધનાર, તેને તેડી લાવું આ વાર;
હું વાસણ લાવી ઘરમાં ધરૂં, ભરૂં નીર કરૂં સાંતરૂં.
અમો તૈયારી કરૂં જેટલે, તમો સામગ્રી લાવો તેટલે;
ઉચકાય તેટલું લેજો હાથે, બાકી મૂકજો મજૂરને માથે.
ટીપ વાંચીને લેજો ત્યાંય, એમાં વીસારશો નહીં કાંય;
લેતાં ચિત્ત રાખજો ઠાર, નહિતો ફેરો પડશે બીજીવાર.
નથી કોઇ આગળ કે જશે, માટે તમે લાવજો ચોકશે;
મોંઢે ગાવો ને હાથે બજાવો, એક પ્રહરમાં ગઢ જીતાવો.
રૂડું જોઈ લાવજો સુજાણ, દેખી નાગર કરે વિખાણ;
લાવતાં વારે નવ છોવાય, સહુ ચોખું ઘેર લવાય.
છેલી શીખામણ દઉં છું નાથ, રખે મારે જોવી પડે વાટ;
વાર કહીને મેહેતાજી ગયા, સામગ્રી લેવા તત્પર થયા.
સવા બસેનો સામાન ધારી, લીધું સીધું સહુ જુગતે કરી;
તેલ કરીયાણું લીધું ઉતાવળે, લીધા દડીઆ ને પાતળે.
લીધાં દૂધ ખાંડ ને બરાસે, લેતાં મેહેતા ટીપ તપાસે;
રાખે ચોકસાઇ ને વિવેક, લીધી વસ્તુએ મૂકે છેક.
કુંકુમ પાત્રી ને ફોફળ પાન, લીધો સારવાનો સામાન;
લીધી છાશ આમલી મીઠું વિશેક, આદું લીંબુ મરચાં થોડાંએક.
મેહેતે મનગમતું કીધું, લખ્યા કરતાં અદકું લીધું;
નિર્મળ બુદ્ધિ વિચારે જોડી, સોમાંથી નથી રાખવી કોડી.
હરિએ આપ્યું શ્રાદ્ધને કાજ, મારે તે સહુ ખર્ચવું આજ;
જેમ સોદાગર વ્હોરે વસ્તુ બહુ, એમ મેહેતે સામગ્રી લીધી સહુ.
આઠ મજુર કર્યા સંગાથે, ગાંસડા મૂકયા તેમને માથે;
ગોવિંદજીએ નિજ ગમતું કીધું, ગફલતે ઘી વિસારી દીધું.
હરિને શ્રાદ્ધ સારવું છે હાથે, તે માટે ઘી ભૂલાવ્યું નાથે;
વળી મેહેતાજી મન વિચારે, નથી કંઇ વીસર્યો એમ ધારે.
લીધાં સર્પણ સકાં જોઇ, કે રાંધતાં વાર લાગે નહીં;
વળી સામગ્રી તપાસે ત્યાંય, હું વીસર્યો નથી હવે કયાંય.

વસ્તુ સર્વ તપાસી જોઈ, ઘીની રકમ સંતાઈ ગઇ;
સૌ સામગ્રી લીધી નીરવાણ, સર્વથી નચિંતા થયા પ્રાણ.
સામગ્રી લઇને વાટે આવે છે, જે મળે તે મેહેતાને પૂછે છે;
હરિજન આ કોણે કર્યો ઉપગારો, કે વેરાગીનો કર્યો ભંડારો.
હા હા કહેતા મેહેતા ચાલે, હરિ રસમાં મનડું માહાલે;
સામગ્રી ઘેર આવ્યા લેઇ, આડોશી પાડોશી રહ્યાં જોઇ.
મહા કુપાત્ર નાગરની નાત, પ્રપંચથી પૂછે છે વાત;
મેહેતાજી શું કરો છો કાજ, તે કહે ઓચ્છવ કરીએ આજ.
લઘુ વૃદ્ધ વાતો એમ કરે, મેહેતો મનમાં રીશ નવ ધરે;
સામગ્રીના ગાંસડા ઘરમાં લીધા, દામ આપી મજુર વિદાય કીધા.
મેહેતીએ જોઈ સહુ સામગ્રી, તો એક ઘી ગયા છે વીસરી;
બાકી તો સૌ આવી છે વસ્તુ, લખ્યા કરતાં દીસે છે વધતું.
કર જોડીને કહે છે નાર, ઘી વીસરી ગયા ભરથાર;
મેહેતો કહે વીસર્યા તો લાવશું પછી, હમણાં એનો અટકાવ નથી.
તમો રસોઈની કરો તૈયારી, હું આપું સામગ્રી સમારી;
મેહેતો બેઠા સામગ્રી સમારવા, મેહેતીજી પેઠાં રસોઈ કરવા.
સહુ જુગતે સમારી દીધી, પછે રસોઈ ચાલતી કીધી;
બેહુ ચૂલે અગ્નિ કીધા પ્રગટ, રાંધવા માંડયું છે ઝટપટ.
ઉજમદાર રાંધવા પેઠી, એક ક્ષણમાં રસોઇ કીધી;
એકે કીધાં ખીર ને પોળી, બીજે ભજીઆં ને ભાજી તળી.
નરમ શાક કીધું એક રસ, સહુમાં વઘાર કીધા મસમસ;
કીધાં દાળ કૂર ને કઢી, વાલની દાળમાં ભભરાવ્યાં મરી.
રાંધ્યાં ચોસઠ વાણીનાં શાક, કીધાં નૌતમ સુંદર પાક;
લીંબુ કટકા કર્યાં પાત્ર ભરી, આદા કેરી કચુંબર કરી.
દહીમાં રાયતાં કીધાં સાર, માણેક મેહેતી છે ઉજમદાર;
રસોઈ સુંદર થઇ છે એવી, પરમેશ્વર આરોગે તેવી.
સઘળી જુગતે તૈયારી થઈ, ઘડી ચારમાં રાંધી રહી;
જીવમાં જીવ આવ્યો નિરધાર, મનમાં હરખ્યાં અપરમપાર.
મેહેતા પાસે આવ્યાં મેહેતી, કર જોડી કરે વિનતી;
સ્વામીજી પરવાર્યાં છીએ અમો, હવે ઘી લેવા જાઓ તમો.
અહીં સઘળાંની થઇ છે તૈયારી, પાર ઉતાર્યાં છે શ્રી મોરારી;
હવે રહેશે નાગરમાં લાજ, મને વિશ્વાસ નહોતો આજ.

હવે સુખે નાત આવે ધામ, તમો ઘી લાવો તો સીજે કામ;
સારવાની વેળા થવા આવી, ત્યાર પેહેલાં ઘી મૂકો લાવી.
જમવા બેસશે સહુ કટુંબ, ત્યારે ઘી જોઇશે પરથમ;
માટે વેહેલા લઈ આવો ઘેર, મેહેતો કહે કરીએ તેની પેર.
એમ કહીને ગયા ઘી લેવા, હવે ઉપાય થાય છે કેવા;
મેહેતા ગયા નેસ્તીને હાટે, એક ઓળખીતો મળ્યો તે વાટે.
તેણે મેહેતાને દીઠા નિરધાર, મનમાં હરખ પામ્યો અપાર;
આવો સાધૂ વૈષ્ણવ જન, મુને સંભળાવો કીર્ત્તન.
મેહેતો કહે એ તો સારૂં કહ્યું, તારૂં ને મારૂં કારજ થયું;
એમ કહીને બેઠા આસન માંડી, મેલી મુખ આગળ તાંમડી.
ગાય હરિગુણ તે અતિસાર, મેહેતો વિસર્યા લોકાચાર;
હરિરસમાં મન રહ્યું છે ફૂલી, તેમાં ઘી લેવાનું ગયા ભૂલી.
કોનું શ્રાદ્ધ ને કોની વાત, કોને ઘેર જમવા આવશે નાત;
એ તો હરિજન હરિમાંહે ઝીલે, વીસરી વાત ભજન રસીલે.

વલણ.

વાત વીસરી ઘી તણી, મેહેતો કીર્ત્તન કરે છે હાટ રે;
વાર લાગી અતિ ઘણી, ઘેર મેહેતી કરે છે ઉચાટ રે.

7. Where is Mehta?

કડવું.

ઘેર મેહેતી જુવે છે વાટ, નાવ્યા નાથ ને થાય છે ઉચાટ;
ચિંતા ચિત્તમાં ધરે અપાર, હજુ કયમ ન આવ્યા ભરથાર.
જમવાને હમણાં આવશે નાત, થશે ફજેતી ન આવ્યા નાથ;
રશિયા નાગર મેહેણાં દેશે, એકની ચાર તે મોંઢે કહેશે.
એમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરે જેટલે, સહુ જમવાને આવ્યાં તેટલે;
આવ્યાં સગાં ને શુકલ સર્વ, જેઠ જેઠાણી આવ્યાં કરતાં ગર્વ.
નોંતરાં દીધાં હુતાં જેટલાં, વખતે આવી બેઠાં તેટલાં;
બેઠાં મેહેતાનાં મંદિર માંય, મેહેતી ચિંતા કરે છે ત્યાંય.
હજુ કંથ આવ્યા નહીં એમ કહેતી, મન વિષે ધીરજ નથી રહેતી;
પડી આકળી કહે કોને વાત, હારે જમવા આવી સહુ નાત.

સહુને દીધાં છે ઘણાં માન, બેસવાને આપ્યાં આસાન;
મન ઉચ્ચાટ થાય છે ઘણાં, વાત કરી મન રાખે સૌ તણાં.
ઠીક વખતે આવ્યાં છો તમે, આજ ખોટી નહિ થઇએ અમે;
અહીં સઘળાં વાનાં છે તૈયાર, મેહેતા ઘી લાવે એટલી વાર.
એમ કહીને બેઠાં માણુક મેહેતી,: માંહે માંહે નાગરી વાતો કહેતી;
કો કહે મેં જાણ્યું વેળા થઇ ગઈ, કો કહે હું ક્યારની બેસી રહી.
બાઈ મોડાં આવ્યાં હોત તો સારૂં, અહિંયા નવરાં કશું નહીં વારૂં;
એક કહે મારે ઘેર ભરવું છે પાણી, વહેલી આવી જમવાનું જાણી.
મારી સાસુએ મુજને કહ્યું, પણ મેં ભુંડીએ નવ લહ્યું;
કહ્યું હજી જમવાની છે વાર, પણ મેં ઉતાવળ કરી અપાર.
ચાંદલાની સુરત નવ રહી, આંખ આંજવી વીસરી ગઈ;
એક કહે મુજ ઘેર પડ્યું છે કામ, સહુ મૂકીને આવી એણે ઠામ.
અહિંયાં તો વળી પડશે રાત, ઉકલશે નહિ એકે વાત;
એક કહે વૈષ્ણવને ભોવન, બેશાશું તો થઇશું પાવન.
ઘેરે નવરાં ક્યાંથી પડીએ, અહીં ચારમાં બેશી વાતો કરીએ;
ઘરનું કામ તો રોજનું લાગ્યું, ભવોભવનું કરમે ભાગ્યું
એક દિન તો નચિંત થઇને રહીએ, ફરી મેહેતાનું મંદિર ક્યાં લહીએ;
સારૂં થાય જો લાગે વાર, સ્વાદ પડે જમવાનો તે વાર.
સાંજે જમવાનું બાઇ સુખ, કાલ લગી ન લાગે ભૂખ;
એક કહે વાત એ મુજને ન ગમી, એમ નાગરી બોલે સામસામી.
એમ કહેતાં ઘડી ચાર વીતી ગઇ, તોય મેહેતોજી આવ્યા નહીં;
ત્યારે શુકલ મેહેતીને પૂછે, આવડી વાર લાગી તે શું છે.
દીન થોડો રહ્યો છે બહારે. પછી શ્રાદ્ધ સારશે કે વારે;
મહેતી કહે મુને થાય ઉચ્ચાટ, હવે આવતા હોશે વાટ.
ત્યારે ભાભીજી બોલ્યાં વળતું, આજ ગામમાં ઘી નથી મળતું;
નગ્ર રાજાએ કીધો છે કાળ, જૂનાગઢમાં પાડી હડતાળ.
દુકાન બંધ છે ઠામોઠામ, હવે મેહેતો જશે બીજે ગામ;
તહાં દૂધ અધરકશે સહી, તેનું કાલે થાશે દહીં.
તેનું માખણ તાવશે જ્યારે, મહેતા ઘી લઇ આવશે ત્યારે;
પરમ દહાડે થશે જમવાની પેર, ત્યાં લગી લાંઘો એને ઘેર.
ત્યાં સુધી જૂઓ મેહેતાની વાટ, ઉંઘ આવે તો મારો ગપાટ;
ભાભીજી કટાક્ષે વચન કહે, માણેક મહેતી સૌ સાંખી રહે.

કોને ઉત્તર ન આપે ફરી, મનમાં સંભારે શ્રીહરિ;
હજુ ક્યમ ન આવ્યા ભરથાર, આ તે શું થયું દેવમોરાર.
વાર લાગી શું કૌતુક થયું, ઠેસ વાગી ઘી ઢોળાઈ ગયું;
પડી ગયું નાણું નવ લાધ્યું વાટ, એમ મહેતીજી કરતાં ઉચાટ.
પ્રભુ રાખજો મારી લાજ, પાર પાડજો શ્રી મહારાજ;
એમ કહેતી ને આંસુ ભરતી, આંગણું ને ઉમરો કરતી.
રસીયો નાગર બોલે વાણી, કરે કરડાકી દુર્બળ જાણી;
મેહેતો ભારે ખર્ચાળૂ કહાવે, નેસ્તીને હાથે નાણું ચૂકાવે.
ઘણા દહાડાનો હિસાબ ચઢ્યો, રૂપીઆ હજારનો વાંધો પડ્યો;
તે તપાસીને ચૂકવી આપશે, ત્યારે ઘી લઇને આવશે.
ઘી લાવતાં છોવાયું બાવા, માટે પાછું ગયા બદલાવા;
બદલી નહિ આપે તો કાશી જશે, ગંગામાં ધોતાં પાવન થશે.
તહાં સુધી તો વાટ જૂઓ, પેટે હાથ દઇને રૂઓ;
બળ્યું જીવતર જમવું ધિક્કાર, નવ સમજે એ લોકાચાર.
ઘી લેવા ગયા ત્યાં સુઇ રહ્યા, બહાર મધ્યાહ્ન વીતી ગયા;
કંઇ સુઝ મનમાં નવ રાખે, બોઇ બાપ દાદાની શાખે.
• એમ નરિ નારી કરે છે વાત, આજ તો જમવાને થશે રાત;
હમણાં શ્રાદ્ધનું મુહૂર્ત નથી આવતું, એનાં પૂર્વજને સાંજે ભાવતું.
ભૂખે મરવાનો આવ્યો દહાડો, માટે ઊંઘ એકકી કાઢો;
સહૂ સૂઇએ સાથરા વાળી, ભૂખ્યા બૂમ પાડો વનમાળી.
વૈષ્ણવને ઘેર અમથું ન જમાય, હરિ ભજીએ તો કારજ થાય;
સૌ સૌને ઘેરથી લાવો ઘૃત, ત્યારે જમવાનો સરશે અર્થ.
એમ હાસ્ય નર નાર કરે, વળી ભાભીજી બોલ્યાં ત્યારે;
આજ મેહેતોજી ઘી લાવી ચૂક્યા, જમાડવાની વાતે શંખ ફૂંક્યા.
અહિંયાં તો છે ભૂખે મરવાનું, ઘેર જઇને રસોઇ કરવાનું;
ઘીને બહાને મોઢું સંતાડ્યું, માણસ દેખીને દેવાળું કાઢ્યું.
તમે શું જાણો એના ફેલની ગતી, મોઢે મીઠો ને મનમાં કરવતી;
જાણે ના કહેવાશે નહિં, માટે સંતાઇ પેઠો કહીં.
કાળું મોઢું કરી બેઠો કાંય, ફજેત વેડો થાય ઘરમાંય;
રૂડો હોય તો નામ વધારે, ભૂંડો હોય તો લાંછન લગાડે.
એ નાગાને કોઈ કહેશે નહીં, અમારે નીચું જોવું પડે અહીં;
મળે નહિ તો ઉંચા નવ થઇએ, નીચી ડોકે ખાઈ ઘેર જઈએ.

મુજ આગળ ફરતાંતાં ધણીધણીયાણી, મુજ હાથે ખાતાં નીચું ઘાલી;
કહે આજ શ્રાદ્ધ અમે કરીશું, પથ્થર લઇને માથું ફોડીશું.
કોણે કહ્યું જે શ્રાદ્ધ માંડજો, સામાન વિના સગાં તેડજો;
ઘેર તેડી શો વાળ્યો ઉજેશકાર, કોઇ ન્હોતું બેઠું તારે બાર.
વર્ષો વર્ષ કરીએ છીએ અમે, અત્યારમાં તો સગાં સહુ જમે;
સાંજ સુધી લાંઘો એને ઘેર, ન જાણે નાગરની પેર.
સહુ ભૂખ્યાં ભૂખ્યાં પોકારો, હજુ કશાંનો નથી આરો;
આખો દહાડો લે હરિનું નામ, તોયે નવ થયાં દોલતવાન.
ત્યારે જાણું જે મમત કીધો પેર, સહુને જમાડીને મોકલે ઘેર;
હું કહું તે નિશ્ચે થશે, સહુ ભૂખ્યાં મંદિર જશે.
તાળ વગાડી કપાળ કૂટે, નોતરે દેતાં શું હૈયું ફૂટે;
જમવા તેડીને કાઢી ભડ, એનું નાક વઢાશે ચડાચડ.
હા ભણી હતી શા કારણે, કોઈ નહોતું બેઠું તારે બારણે;
કહેશે ભીખારી ભીખ માગતો ચૂક્યો, નીચેનો છેડો તે માથે મૂક્યો.

વલણ.

મૂક્યો માથે નીચેનો છેડો, એમ હાસ્ય કરે નાગરી નાર રે;
માણેક મહેતી ચિંતા કરે છે, હજુ કેમ નાવ્યા ભરથાર રે.

કડવું.

માણેક મેહેતી જૂએ છે વાટ, ચિંતા મન ધરી રે;
હજુ કયમ ન આવ્યા ભરતાર, શું થાશે હરિ રે.
હરિ તમે દયા આણી અમ ઉપર, ખરચી દીધી રે;
થયું ચલી ઉપર શયન, ભવિષે કીધી રે.
કહી તુંકાર કરે અપજશ, કર્મે શું થાશે રે;
સેહેજ સારૂ બગાડયું કામ, કરે સહુ હાસે રે.
મૂઆ નાગર ઓછી જાત, બોલે લજ્જા છાંડી રે;
કહેશે ભૂખ્યા કાઢયા આજ, મૂકશે એમ ભાંડી રે.
જો નહિ આવે ભરતાર, તો લજ્જા જાશે રે;
એમ કહીને સમરે શ્યામ, શી ગતિ થાશે રે.

હરિ દહાડો રહ્યો છે પહોર, પાછલો એક રે;
ત્યારે નાગર સહુ બોલ્યા એમ, રાખી ટેક રે.
એહાં બેહાં દૂખે દીલ, ને ખોટી થઇએ રે;
એ નહિ જમાડયાના ઢંગ, પાછા ઘેર જઇએ રે.
ત્યારનું આવે છે ઘી, લાગી કેટલી વાર રે;
અમારાં ભૂખ્યાં રૂએ છે બાળ, નથી એને વિચાર રે.
ભાભીજી કહે તે ખરૂં છે, સાચી એ વાત રે;
વૈષ્ણવ નહીં એ ધુતારો, ભીખારીની જાત રે.
મનુષ્ય દેખીને આવેલાં ઘણાં, દેવાળું કાઢયું રે;
એણે નિશ્ચે ઘીને બહાને, મોઢું સંતાડયું રે.
ત્યારે બીજી બોલી બાઈ, ચિંતા કાં કરો રે;
હમણાં મહેતો લાવશે ઘી, ધીરજ મન ધરો રે.
આપણને જમાડશે રૂડી પેર, દૂધપાક ને પોળી રે;
ઉપર વહી જશે એટલું ઘી, જમશું બોળી બોળી રે.
એ તો જમાડશે રૂડી પેર, રહો વિશ્વાસ આણી રે;
નહીં મોકલે ભૂખ્યાં ઘેર, રાખશે નિજ પાણી રે.
તે હશે તેની ત્રેવડ માંય, સુણ સૈયર મારી રે;
બાઇ આવડે તેવું નવ લવીએ, બોલીએ વિચારી રે.
બાઈ પરઘેર પર આધીન, તે ખોટી થઇએ રે;
શું વગર નોતરે આવ્યાં, કે પાછાં જઈએ રે.
બાઇ હશે જમાડવાની પેર, તો નોતરાં દીધાં રે;
નહીં ગાળો ખાવા આપણી, શ્રાદ્ધજ કીધાં રે.
કોઈ વાંકા બોલી નાર, તે વાંકું ભાખે રે;
બાઈ સો પચાસ મણ ઘી, મેહેતો સંઘરી રાખે રે.
જેને સ્નેહ સામળીઆ સાથ, તેને શાની ખોટે રે;
એના ઘરમાં હશે ભંડાર, પકવાંનના થોક રે.
ટોપલા ભરી કાઢશે બહાર, મૂકશે આપણને રે;
ઘેવર ખાજા ઊજળાં શ્વેત, ઉડી વળગે પાપણને રે.
એ નથી આપણા જેવો, છે વૈષ્ણવ સાથમાં રે;
છે લખેશરીથી અધકો, એ આપણી નાતમાં રે.
હવે ઊભી થઇએ સહૂ નાર, પાડીએ તાળી રે;
એ તો મેહેતાજીએ ધરી હશે, ઠાકોરને થાળી રે.

હવે નથી લાગવાની વાર, થાય નાદ ઘંટા રે;
પછે કરશે આરતી નાદ, ખાઓ સહુ ઘંટા રે.
ત્યારે બોલી કોઈ ભારેખંમ, આજ પકવાંન ન સોહે રે;
શ્રાદ્ધમાં તો ઘટતું હોય, દૂધપાક પોળી જોઇએ રે.
સુંદર તળેલાં શાક, કે ભજીઆં પેહેલાં રે;
ઉપર ભાવે તેટલાં ઘી, જમતાં ચાલે રેલા રે.
વળી દાળ કૂર ને કઢી, મુરબ્બો સોહિયે રે;
ત્યારે પૂર્વજ તરપત થાય, એવાં જમણ જોઇયે રે.

* * * *

કોઇ શિખવી બોલાવે બોલ, કો વારી રાખે છે રે;
કોઇ વાંકાબોલી નાર, તે વાંકું ભાખે છે રે.
વૈષ્ણવને ઘેર લેશે પ્રસાદ, તે પવિત્ર થાશે રે;
દુઃખ દરિદ્ર ને વળી તાવ, તે તેનાં જાશે રે.
જેને સ્નેહ સામળિયા સાથે, તેને શાની ખોટ રે:
હમણાં મેહેતાને લાગે વાર, તો હરિ આવે આપ રે.
આપણને જમાડશે રૂઠી પેર, દૂધપાક ને પોળી રે;
ઉપર ભાવે તેટલાં ઘૃત, ખાશું બોળી બોળી રે.
બાઇ મારૂં તો પેટ તણાય, માટે નહીં ખાવું રે;
આફરો થાયે તે માટે, પાછી ઘેર જાઉં રે.
કો કહે હું તો જરાક ખાઇશ, એટલે કંઈ નહીં થાય રે;
કો કહે હું તો વાળીશ ઘાણ, સૌ ભલે ભૂખ્યાં જાય રે.
ત્યારે વાંકા બોલા વિપ્ર, તે વાંકુ ભાખે રે;
મહેતો નહિ લાવે જો ઘૃત, સૌ કોને ખાશે રે.
તમો ધરો હરિનું ધ્યાન, કે મેહેતોજી આવે રે;
નહિ તો જોવરાવો જોશીને જોશ, કે ઘી કયારે લાવે રે.
ત્યારે ભાભીજી બોલ્યાં વચન, કે જોશી તમો રે;
તમો ટીપણું જોશો ત્યારે, મુખે કહીએ અમો રે.
મહેતો ઘી લઈ આવશે પેલે જનમ, કે કરો કડાકા રે;
નહિ તો લુખી ચાવો પોળી, મારો ખીરના સડાકા રે.
મેહેતો આવીને સારશે શ્રાદ્ધ, કરો જમવાની પેર રે;
જેને લુખું ભાવે તે ખાઓ, નહિ તો જાઓ ઘેર રે.
એમ નરનારી કરે છે હાસ્ય, અહંકાર ધરી રે;
માણેક મેહેતી થાય ઉદાસ, શું થાશે શ્રીહરિ રે.

8. Hari helps his devotee in nick of time.

કડવું.

મેહેતો કીર્તન કરે છે હાટ, નથી જાણતા ઘરની વાત;
લેહે લાગી હરિપર મન, કરે કીર્તન થઈ નચિંત.
મેહેતો જરાએક છાના રહે, વાણીઓ બેસો બેસો કહે;
હરિજન હમણાં જજોની બોવન, મુને રૂડાં લાગે કીર્તન.
હજુ દહાડો ઘણો છે બહાર, કેમ ઉતાવળ કરો અપાર;
મૂર્ખ નથી પ્રીછતો કામ બીજું, કરો કીર્તન હું તો બહુ રીઝું.
એમ વાણીઓ કહેતો જાય, તેમ તેમ મેહેતો હરિગુણ ગાય;
કરે રાગ રંગ રૂડી રીતે, લોક સુણવા ઉભાં બહુ પ્રીતે.
મેહેતાનાં કીર્તન રૂડાં જાણી, લોક ભીડ થઇ છે ઘણી;
ગાય હરિગુણ તે અતિ સાર, ઘેર થાય ફજેતીના પાર.
નાગર બોલબાણ બહુ મારે, રોતાં હરિ સમરે છે નારે;
ત્યારે વિચાર્યું શ્રી મહારાજ, એ તો વણસશે મારા ભક્તનું કાજ.
એને કોણ ઉઠાડવા જાય, એ તો બેઠો મારા ગુણ ગાય;
સુખે લેવા દો એને નામ, હું જઇને કરૂં એનું કામ.
એવો વિચાર અંતર કીધો, પછે વેશ મેહેતાજીનો લીધો;
દયા જાણી નરહરી આવ્યા, વેશ નરસૈંયાનો લાવ્યા.
તત્ક્ષણ ધર્યું મેહેતાજીનું રૂપ, થયા બ્રાહ્મણ ત્રિભુવન ભૂપ;
પેહેર્યું ધોતીઉં ઢીંચણ લગી, એક પિછોડી ઓઢી વગી.
શોભે રૂડી વામાંગે જનોઈ, ઉભી પાટલીએ પનોછી તહીં;
તુળસીની માળ કંઠે આરોપી, શિરે ઘાલી સકલાતની ટોપી.
ગોપીચંદનનું ટીલું કર્યું, તે મારા પ્રભુજીને કેમ આવડ્યું;
શુભ છાપાં છાપ્યાં છે અંગે, લીધો મેહેતાનો વેશ રંગે.
નયન નાસિકા ભ્રુકુટી એવી, રૂપકાંતિ મેહેતાના જેવી;
શીર શ્રવણ ને અંગ સમેત, મેહેતાનામાં ન પડે કશો ભેદ.
વૈષ્ણવ ચાલ ચતુરાઇ ઘણી, ઉમર જોબન મેહેતાજી તણી;
નખ શિખ સહૂ જાણજો એવું, હસે બોલે મેહેતાના જેવું.
માવાનું રૂપ મેહેતાના સરખું, મેહેતારૂપે મોહનને નિરખું;
મેહેતાની પેઠે નીચે ખામણે, જાય હરિજન તે ભામણે.

ઓધવ અક્રૂરને કહે તાંહે, તમો આવજો જુનાગઢ માંહે;
કરવા નરસૈયાનું કાજ, લાખ ટકાની રાખવા લાજ.
નાગરનાં ઉતારૂં અભિમાન, જઇને પાછા કરૂં મધ્યાન;
તમો વેહેલા આવજો, મોહોર પીતાંબર સાથે લાવજો.
સહુને દક્ષિણા આપવા કાજ, એમ કહેતા ગયા મહારાજ;
હરિ મનમાં આકળા બહુ થાય, ખડાવિણ મોજા પેહેર્યાં પાય.
ધણી દાસ ઉપર દયા કીધી, ઘીની તાંબડી કરમાં લીધી;
કરવા ચાલ્યા ભક્તનું કાજ, ઉતાવળા હીંડે મહારાજ.
થાક્યા બ્રહ્મા ભણીને વેદ, જાણ્યો નહિ ભગવાનનો ભેદ;
જેનાં દેવતા દર્શન ઇચ્છે, શિવ સરખા પાર નવ પ્રીછે.
એવા દીનાનાથ દયાળા, ભક્ત માટે હીંડે છે પાળા;
હરિનાં કૌતુક શાં કહું ભાળી, જમણે કર ઝાલી જપમાળી.
હરિ મેહેતાની ચાલ્યે ચાલે, હરિ રસમાં મનડું માહલે;
મેહેતાની પેરે હરિ ગુણ ગાતા, હીંડે રાગ રંગમાં માતા.
હરિએ મોટાઇ કાઢી નાંખી, ભક્ત માટે નમનતા રાખી;
જે કોઈ મેહેતા કહીને બોલાવે, તેને શ્રીહરિ શીશ નમાવે.
વળી વૈષ્ણવની પત રાખે, જયશ્રીકૃષ્ણ મુખેથી ભાખે;
મેહેતાજીનાં લક્ષણ સહુ સાર, કરે આંગળીના ટચકાર.
કોઇ ન જાણે કે જગત ધણી, જાય છે મેહેતાના મંદિર ભણી;
દેવ દેખીને વિસ્મય થાય, હરિ આ તે શું કહેવાય.
જ્યાં નાગર સહુ હાસ્યજ કરતાં, માણેક મેહેતી ચિંતા મન ધરતાં;
પ્રમદા વાટ જુવે છે જ્યાંય, હરિ આવીને ઉભા છે ત્યાંય.
લોક કહે મેહેતાજી આવ્યા, ઘીની તાંબડી મોટી લાવ્યા;
ધશી પેઠા મંદિર માંય, સહૂ ઝાંખાં પડી ગયાં ત્યાંય.
મેહેતીએ જોયા નિજ ભરથાર, મનના ઉચ્ચાટ ટળ્યા તે વાર;
તાંબડી આપી મેહેતોને હાથ, પ્રમદા જાણે જે મારો નાથ.
હરિ તો મેહેતાજીને રૂપ, કો ન જાણે જે જગતના ભૂપ;
હરિએ શુક્લને કીધો નમસ્કાર, દીધો કુટુંબને આવકાર.
ઘણાં સહુને દીધાં માન, ન જાણે નાગર પુરુષ પુરાણ;
ભાભીજી નીચું જોઇને રહી, ચાર લોકમાં ખશિયાણી થઇ.
શુક્લ પૂછે મેહેતાને વાત, આવડી વાર લાગી શામાટ;
તમ માટે ખોટી થયાં સહૂ, અમને ચિંતા થાતીતી બહૂ.

દીન તો નથી રહ્યો લગારે, હવે શ્રાદ્ધ સારશો ક્યારે;
ત્યારે બોલ્યા સુંદર સ્યામ, ગયા હુતા એક ભક્તને કામ.
ઠીક વખતે આવ્યા છિએ ઘેર, હવે કરિએ સારવાની પેર;
એમ બોલે છે હરિ ભરમ, કો નથી પ્રીછતું તેનો મરમ.

9. What is the time?

કડવું.

સહૂ ભૂખ્યા ભૂખ્યા પોકારે, મૂર્ખ નથી જાણતો મન વિચારે;
સાંજ પડે તેમ વહાણું વાય, એ તો નાગરી નાતમાં નહીં થાય.
જમવા તેડ્યા કે વેશજ માંડ્યા, નાગરના વ્યવહાર સહુ છાંડ્યા;
સુણી સર્વનાં એવાં વચન, મનમાં વિમાસ્યું જગજીવન.
એના પગ ઘાલું એના ગળા માંહે, એવો ઉપાય કરૂં હૂં આંહે;
સહુનાં ઉતારૂં અભિમાન, અહિઆં પાછા કરૂં મધ્યાન.
એ શું જાણે હું મળિયો નેટ, ભૂખે ડોકાવું સારી પેઠ;
મારા ભક્તનું નામ વધારૂં, સહુનાં નાક ઘસીને વાઢું.
એવું ધારી અણુસારે ઊંચો કરયો, પાછો ભાનૂ પૂર્વ દિશે ફરયો;
હરિએ કૌતક માંડ્યું બતાવા, રાખ્યું વાદળ નાગરને ઠગવા.
બહાર થયા અતિ મધ્યાહ્નકાળ, કો ગતિ નવ જાણે દયાળ;
જે બોલ્યા તેનો ઉપાય કરી, નચિન્ત થઇને બેઠા શ્રીહરિ.
આવે ઘરમાં ને જાયે બહાર, જાણી જોઇને લગાડે વાર;
શુકન કહે મેહેતા વાર શું લગાડો, બહાર નથી દીસતો દહાડો.
છોકરાં ભૂખ્યાં ભૂખ્યાં રડે, તમને ખોટી થાવું સુઝ પડે;
રામાંટામાં કરો શું જોઇ, હરિ ભજીને અક્કલ ખોઈ.
આટલા દહાડા જાણુતા હતા સારા, આજ તો ઘણા દીઠા નઠારા;
જો નવ હોય જમાડવાની પેર, તો અમે પાછા જઈએ ઘેર.
મનુષ્યને કહીએ એકવાર, ઢોરને સાન ન હોય લગાર;
કોઇનું કહ્યું અંતર નવ ધરે, એમ વેરાગીવેડા શું કરે.
હશીને બોલ્યા દેવમોરાર, હજુ બપોર નથી થયા બહાર;
એમ ઉતાવળ શં કરો, કાંઈ ધીરજ મનમાં ધરો.
ગરીબ જાણી અકળાવો બહૂ, રાંધતાં તે રડાવો છો શું;
વેહેલું સારવા કોઇ નવ જાય, મધ્યાહ્ન પાખી શ્રાદ્ધ નવ થાય.

મધ્યાહ્ને પિતૃ પામે સંતોષ, વેહેલું મોડું થયે જાય નિર્મોખ;
તમો પંડિત થઇને શું ચુકાવો, મધ્યાહ્ન વિના શું પિંડ મુકાવો.
અહિયાં સઘળું છે તૈયાર, બપોર થાય એટલી વાર;
તે માટે અમો ફેરા ફરીએ, બપોર થાય તો સ્નાન કરીએ.
સુણી શુકલને ચઢીઓ કાળ, પગથી માથા લગી લાગી ઝાળ;
અલ્યા ભક્ત નહીં તું ભીખારી, કાંઇ બોલની મન વિચારી.
બહાર દહાડો નથી રે નઠોર, હજુ તું ગાયે છે બપોર;
જૂઠું બોલતાં જાય રાત ને દન, તુંને કયમ થાય હરિ પ્રસન્ન.
ઠાલી કરે પુણ્ય પાપની કથી, તો નાત જાતમાં આબરૂ નથી;
એહ વાતે વઢાસે નાક, બોઇશ બાપ દાદાની શાખ.
એમ શુકલ બોલ્યા બળતા, ત્યારે શ્રીહરિ બોલ્યા વળતા;
તમો ક્રોધ ન કરો બ્રહ્મ ઇશ, તમ વચન ચઢાવું શીશ.
બહાર ઝાંખી જુઓ કહું છું તમને, પછે શીખામણ દેજો અમને;
તમો કહો વહેલું તો સારૂં સહી, પણ વેદ શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા નહી.
ત્યારે નાગર બોલ્યા તરત, અલ્યા એ વાતની કોઇ બાંધો શરત;
હરિએ કહ્યું જૂઠા જો અમો, તો આ ભજનનું પુન્ય લેજો તમો.
જૂઠી થાય તમ વાણી સહી, તો ટીપણાં બોળાવું પાણી મહી;
ત્યારે હા ભણી સૌ નાગરે, માંહોમાંહે વિચારજ કરે.
સહુકો મકલાયે મન, વગર કર્યે પામીશું પુન્ય;
જમવાની વાર થશે તો થશે, એનાં ભજનનું પાણી જશે.
એનું નાક વઢાશે છેક, આપણે ઉપાય કરીએ એક;
એ ફરી ન જાય એવું કીજે, એહ વાતના જામીન લીજે.
સુણીને બોલ્યા જગજીવન, મારા બાપ દાદાનું વચન;
જે કોઇ બોલીને જાય ફરી, તેની સાખ ન પૂરે શ્રી હરિ.
ત્યારે નાગરનું માન્યું મન, જીતી ચૂક્યા એનું વચન;
હાથે કરીને ધૂળજ ઘાલે, શું જોઇને એ સુકૃત આલે.
મુર્ખ નથી જોતો બહાર ઝાંખી, હરિએ ભલી ભુરકી નાંખી;
સહુએ કર્યો મન વિચાર, મેહેતાને કહે ચાલો બહાર.
કેમ પગ ઉપડતા નથી, આપ્યું વચન પાળો સરવથી;
સુણીને ઉઠ્યા દેવ મોરાર, હરિ કહે અહીં શાની વાર.
શુકલ નાગર ને નર નાર, સહુ જોવાને આવ્યાં બહાર;
જે પ્રભુ સાથે ચઢાવે બોંશ, તેની ક્યાંથી પૂરી પડે હોંશ.

સહુ જોવા આવ્યાં જેટલે, આભલાં ખશી ગયાં તેટલે;
ફાટયું વાદળ વેરાય કડકા, રવિ પ્રકાશી નિકળ્યા તડકા.
જેવો તપે ચૈતર વૈશાખ, પહોંચ્યા નાગરના અભિલાખ;
સહેજે કૌતક કીધું મોરારી, આંધળા જૂએ છે ધારી ધારી.
જૂએ તો મધ્યાહ્નમાં ઓછી બે ઘડી, રહ્યા શુકલ નાગર જૂઠા પડી;
જોતામાં તો ઝાંખા પડીઆ, મૂછનાં લીંબુ નિકળી પડિયાં.
સહુ • નીચું નીચું ભાળે, કોઈ પાછો ઉત્તર નવ વાળે;
નર નારી રહ્યાં મુખ બીડી, જેમ હસ્તિયે દાબી કીડી.
વળી વિચારે મન સાથે, આપણે ધૂળ ઘાલી આપણે હાથે;
આપણે ઉંઘમાં સઘળું ખોયું, આગળથી જાંખી નવ જોયું.
બોંશ બાંધીને આબરૂ ખોઇ, હવે ટીપણાં નાંખશે ધોઇ;
નહીં બોલાય આપણી વતી, નાગર કુળમાં લાગી ખામી અતી.
પડી ઘડિયાળો ગામની જૂઠી, શું વેહેલા આવ્યા જમવા ઉઠી;
આપણને એણે સાન ચુકાવ્યા, હરિ ભકતે ભાવ મુકાવ્યા.
એણે એનું દૈવત દેખાડયું, આપણું નાક ઘશીને વાઢયું;
એ ચતુરે આપણને છેતરીઆ, દાવ રાખીને વેતરીઆ.
નાગર મનમાં પસ્તાયે પૃષ્ઠ, કોઈ નવ કરે ઊંચી દષ્ટ;
ત્યારે બોલ્યા શ્રી મહારાજ, કહોની બપોર છે કે સાંજ.
કોણ જૂઠું પડયું આ ઠામ, કોણે બાપનું બોળ્યું નામ;
કુલ કુલાલી કરતાતા ઘણા, બોળો જળ વિષે ટીપણાં.
તોડી જનોઈ ને કરો રાખ, ખોઈ બાપદાદાની શાખ;
અહિંયાં કોણે કર્યું અજવાળું, થયું સર્વનું મોઢું કાળું.
ત્યારે ગાળો દેતાતા શું જોઈ, હવે શે નથી બોલતા કોઈ;
હાલી કરતાતા માથા ફાડ, શું બપોરમાં આવી છે ધાડ.
રાખો આખા ગામનો બરો, કોટે પાણા બાંધી ડૂબી મરો;
અકળાવતા હતા ગરીબ જાણી, પડી ધૂળ ને ગુમાવ્યું પાણી.
બોલતાં પાછું વળી નવ જૂઓ, હવે ટીપણાં પાણીમાં ધૂવો;
દોડી ફેરવું ગામમાં જાણ, સાંભળી નાગરનાં ગયાં ઓસાણ.
બીધા નાગર છૂટી કાછડી, રખે આપણી લે એ પાઘડી;
જો એ ટીપણાં પાણીમાં નાંખે, તો તો જાશે જગતમાં શાખે.
માટે કાલાવાલા કરી રહીએ, વેહેવારે ટળ્યા કોને કહીએ;
એમ સર્વે વિચાર કરી, નમે મેહેતાને ફરી ફરી.

નમી નાગર બોલ્યા વચન, અમો પાપી તમો હરિજન;
તમારી તોલે ક્યાંથી આવીએ, અમો નીચ દુષ્ટ કહાવીએ.
નાગરી નાત ઊંચી સર્વથી, તે તો તમારે પુણ્યે થકી;
અમો છોરૂ છીએ તમારાં, અવગુણ ક્ષમા કરો અમારા.
એમ કહીને લાગ્યા પાય, નાક લીટી કરી સહુએ ભાંય;
તે હરિએ સ્તુતિ માની લીધી, પછે સૌને શીખામણ દીધી.
હું તો ક્ષમા કરૂં છું આંહે, બીજો કોઈ મારશે માથા માંહે;
આજ પછે એવું નવ કરશો, નિકર વગર મોતે મરશો.
એમ સહુને અપમાનજ કરી, પાછા ઘરમાં પધાર્યા શ્રી હરિ;
આવી બેઠાં સહૂ નર નાર, ઉતર્યા મનતણા અહંકાર.
નીચું જોઇને બેઠાં સહૂ, પેટમાં ક્ષુધા ઊઠી છે બહૂ;
પણ કોઇથી બોલી ન શકાય, મળ્યા માથાના વૈકુંઠરાય.

10. The Shraddha-feast.

કડવું

એટલે સ્નાન કરી નાગર આવ્યા, બેઠાં આંતરે નરનાર રે;
ઉદ્ધવ અર્જુને સજ થઇને, પાતળ આપી તેણીવાર રે.
પત્રાવળી પૂરી થઇ ત્યારે, દડિયા લીધા દયાળ રે;
તે સૌને પોંચી ચૂક્યા ત્યારે, શાક પાક કાઢ્યાં તત્કાળ રે.
પેહેલાં લૂણ ને રાયતી કેરી મૂકી, મુરબ્બો પાપડ તળેલા રે;
પછે શાક મૂક્યાં સહુ લાવી, સુંદર વઘારયાં ભલાં રે.
રાયતાં વાણી સાતનાં, માંહે મસાલો મસમસ રે;
નરમ શાક સૂરણતણું, તે થઈ ગયું એક રસ રે.
લીલવા વેંગણે ભીંડા તળિયાં, કારેલાં સોહાવે રે;
વાલની દાળ ને પત્રવેલીયાં, તે તો સહુને ભાવે રે.
કોળું તુરીયાં એકઠાં કીધાં, મેથી ચીભડાં ને ચોળા રે;
ગુવારફળી વળી ગલકાં જાદાં, કંટોળાં મૂક્યાં તળી રે.
લિંબુ આદાની કચુંબર મૂકી, જૂદાં ફરે જીરૂં ને મરી રે;
ભંજીઆં તો ભાવે તેટલાં, દૂધી વડાં ને મોગરી રે.
નીકાની કાચરી ને દહીવડાં, ઉપર તેલ નિકળ્યાં તરી રે;
મૂકો મૂકો કહે હરજી, લે નાગરો દડીઆ ભરી રે.

ખાંડવી ને મગ ચણા, વળી ભાજી વાણી સાત રે;
દેખી નાગર કહે આ શ્રાદ્ધ ન હોય, ઉચ્છવ દીસે ખરીખાત રે.
ફળ ફળાદિક દ્રાક્ષ ખરબૂચાં, ફાલસાં ને કેરી ઝાઝી રે;
ખાંડ મેલી ખરબૂચાં ઉપર, જોઈ સહુકો થાય છે રાજી રે.
નહોતું તે હરિએ નીપજાવ્યું, કોઈ નવ પ્રીછે ગત રે;
શ્રાદ્ધ ઉપર આવડી શી શોભા, જોઈ નાગર થયા અચરત રે.
શાક મૂક્યાં સહુ શોભતાં, તેનો કહેતાં ન આવે પાર રે;
દૂધપાક પોળી કાઢતાં, શ્રીહરિ કરે મન વિચાર રે.
પેલીએ પકવાન્નનું મેહેણું દીધું, મારો દાસ દુભાશે આંહે રે;
છપ્પન ભોગ તુરત નિપજાવ્યા, પીરસવા માંડ્યા ત્યાંહે રે.
જોઇ માણેક મેહેતી વિસ્મય થઇ, ભાભીજીએ નીચું ભાળ્યું રે;
નાગર સહુકો એમ કહે, પેલી બોલી હતી તે પાળ્યું રે.
તે બોલે પકવાન્ન નીસર્યાં, એમ સર્વે કહેતાં જાય રે;
ઘેવર ખાજાં ને જલેબી, સહુને પીરસે વૈકુંઠરાય રે.
લાડૂ પૂરી ને દહિથરાં, ડોર અને કળી ઝાઝી રે;
શીરો પૂરી ને ગોળપાપડી, ઉપર ધારી તાજી રે.
માલપુડા વેઢમી ને લાડુ, ઘુઘરા સંજોરી સારા રે;
પેંડા બરફી સૂતરફેણી, સેવ ને શક્કરપારા રે.
કોપરાંપાક ને અમૃતપાક, છપ્પન ભોગ રૂડા કહાવે રે;
જેને જેવું ભાવતું હોય, ઘણું ઘણું ભાણામાં ભરાવે રે.
બાસુદી બિરંજ માવો સોહે, દળ મગદળ ને શ્રીખંડ રે;
સેવૈયા મોતૈયા જલેબી, ઉપર છૂટા ખંડ રે.
મરકી કચોરી ને કરમો કેળાં, મેસુર મૂક્યાં નાથ રે;
પકવાન્નની શી વિધિ વર્ણવું, જાણે સહુએ માંડ્યાં હાટ રે.
અન્નપૂર્ણા આવી વસ્યાં, ત્યાં લુટાવ્યું નવ ખૂટે રે;
અગણિત વસ્તુએ ભરયાં ભાણાં, જાણે પૂરયો અન્નકૂટ રે.
પકવાન્ન સહુને પિરસી રહ્યા, ત્યારે વિચારયું વૈકુંઠ નાથ રે;
મેહેતાજીના ભ્રાતને, ઘીની તાંબડી આપી હાથ રે.
ત્યાર પછે દૂધપાક પોળી મૂક્યાં, ઘી પીરસે વડો ભાઇ રે;
સર્વે વસ્તુ આપી ચૂકા, ત્યારે જય શ્રીહરિની બોલાઇ રે.
ચાલતું કરયું નરનારી સર્વે, શોભા બની છે અપાર રે;
ટોપલા લઇને વારે વારે, પંગતમાં ફરે શ્રી મોરાર રે.

કહો તમારે શું જોઇએ ભૂદેવો, એમ શ્રીહરિ મુખથી પોકારે રે;
જેને જેવું ભાવતું તે, માગી લિયે નરનાર રે.
પછે શીતળ જળ સહુને ભરાવે, ઉદ્ધવ અર્જુન ભ્રાત રે;
કોણ ભાગ્ય નાગરી નાતનાં, જે જમે પ્રભુને હાથ રે.
ચારે યોદ્ધા જ્યાં ત્યાં પહોંચે, કોનો ખપ ન પડે થોભી રે;
હરિહર મહાલે મેહેતાને રૂપે, જાણે ઘરના મોભી રે.
સઘળે ઠેકાણે પડે પૂરા, અધૂરો નહિ એકે ઠાર રે;
કહેવાય ધણી વગર ઘર સૂનું, પણ હરિએ મૂક્યું પાર રે.
હરી હસીને સહુને કહે છે, ભોજન કરો મન ભાવે રે;
ભૂખ માટે ભરો કોળીયા, ફરી આવો દાવ નહિ આવે રે.
નમીને નાગર એમ કહે, હવે ટળ્યો અમારો ગર્વ રે;
મેહેતા ઓછી વાત મન શું લાવો, અમે છીએ તમારા સર્વ રે.
એમ કહીને જમાડે શ્રીહરિ, વળી વાતો કરતા મુખ રે;
એવી શોભા દેખતાં માંહે, ટળે દુખિયાનાં દુઃખ રે.
આટલી સામગ્રી ક્યારે કરી હશે, સહુ મન અંદેશો ધરે રે;
સખીયે સખી એમ કહે, વાત કરીને કોળીઆ ભરે રે.
માણેક મેહેતી સુઘડ દીકી, જેણે રાંધ્યાં સુંદર શાકપાક રે;
પેલી જવેર મેહેતીનું મોંઢું બાળો, ચાર લોકમાં વઢાવ્યું નાક રે.
ઉદ્ધવ અર્જુન પિરસણું ફેરવે, ખબર સઘળી રાખે રે;
જેને જે જોઇએ તે લાવી મૂકે, શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યા પાખે રે.
અક્રૂર શીતળ જળ ભરાવે, સઘળે તે દોડી પહોંચે રે;
ખબરદારી તે ભલી રાખે, જશ ભક્તનો ઇચ્છે રે.
નારીઓ તેમને જોઈ રહે, મૂકી મનતણા અભિમાન રે;
પીરસનારા મેહેતે ઘરના રાખ્યા, તે કેવા રેહે સાવધાન રે.
ઘણું થોડું કરતા નથી, સૌને સરેરાસ મૂકે રે;
ચારે જોદ્ધા વીર શોભતા, તે વિવેકમાં નવ ચૂકે રે.
સર્વે વસ્તૂ વારે વારે, ફેરવે શારંગપાણ રે;
ભાણે બેઠાં નરનારી સહુ, કરે મેહેતાનાં વખાણ રે.
રહેજમાં શોભા આવી કરી, તેને પ્રભુ મળ્યામાં શું કહેવું રે;
નાગર સહુકો વખાણે ન હોય શ્રાદ્ધ, આ તો વિવાહ જેવું રે.
વૈષ્ણવ ને વેહેવારીઓ, જોની જમણ કેવાં કીધાં રે;
પેલી કાળા મ્હોંની ભાભીએ એને, માઠાં મેહેણાં દીધાં રે.

એણે નામ વધાર્યું પરિયાતણું, તેણે તો બોલ્યું સહી રે;
આવું જમણ કોઈએ નથી કીધું, નાગર બોલે છે તહીં રે.
તે સુણીને ભાભીજી મનમાં, બળી મરે છે ઘણી રે;
નથી જાણતી જે મેહેતાને માથે, ગાજે ત્રિભુવન ધણી રે.
સૌ શાક પાક બીજીવાર ફેરવ્યાં, પકવાન્ન ફેરવે ત્રણ ભ્રાત રે;
જેને જોઈએ તે માગી લીયે, મૂકે શ્રી વૈકુંઠ નાથ રે.
કો શાક શથિરાવે કો ખાય પકવાન્ન, કો રાયતાની આંગળી ચાટે રે;
કોઈ ઘેવરનું નખોદ વાળે, બીજામાં નવ ઘાલે હાથે રે.
કોઈ ખાયે દહીં વડાં, કોઇ ભજીઆં ભચરડે બહુ રે;
બાળક ખાયે ફાલસાં ને કેરી, જમી તૃપ્ત થયાં છે સહુ રે.
કોઈ સઘળી વસ્તુ ચાખી જૂએ, કોઇ એક ઉપર પાડે ધાડ રે;
કોઇ બોલે કોઇ જમે નીચું જોઈ, શો કહું તેનો વિસ્તાર રે.
જમતાં ગળા સુધી ધરાઇ ગયાં, થયાં ગાત્ર ઢીલાં ઘેંસ રે;
અતીશે ઓહિયાં કરે સર્વે, નાગરા અરાડે છે ભેંસ રે.
જમતાં જમતાં તૃપ્ત થયા સહુ, શી શી વસ્તૂ ખાય રે;
ઉદર ભરાયું મુખમાં નવ પેસે, પાણીએ કૂખ તણાય રે.
જમી કરી સંતોષી થયા, ત્યારે પૂછે શ્રી વૈકુંઠ નાથ રે;
તયારી થાય ત્યારે બોલજો, અમે કાઢીએ દાળ ને ભાત રે.
ત્યારે નાગર કહે મેહેતાજીને, અહીંઆં તો છે તયારી રે;
છાડયું લઇને પછે મુકજો, દાળ ભાત ને કઢી રે.
નાગર કેરાં વચન સુણીને, છાંડયું લીધું શ્રી હરિ રે;
અક્રૂરને કહે દાળ લાવો, પોતે લાવ્યા કઢી રે.
દાળ કઢી પીરસી રહ્યા, ત્યારે ભાત લાવ્યા ભૂધર રે;
અર્જુનને તવ આજ્ઞા આપી, તમે ઘી મૂકો ઊપર રે.
દાળ ભાત અને કઢી જમતાં, ચારે કૂખ તણાઇ રે;
કચરોટ લઇ ફરી ફરી હરિ ફેરવે, કાંઈ તમારે જોઇયે ભાઇ રે.
ના ના મુખથી ભાખે સર્વે, ઓધવ જળે રહે સાવધાન રે;
ફેરવીને પ્રભુ પેઠા ઘરમાં, બીડી આપે અર્જુન રે.
જમી રહ્યા પછે છાશ લીધી, સર્વે તૃપ્ત પૂરણ થયા રે;
આજ્ઞા આપી શ્રી કૃષ્ણજીએ, ત્યારે સહુ ઉઠી ગયા રે.

વલણ

આજ્ઞા આપી શ્રી કૃષ્ણજીએ, જમી ઊઠયાં નર ને નાર રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ નરસિંહ રૂપે દક્ષિણા આપે પોતે દેવ મોરાર રે.

11. Mehta brings the *ghi* at last.

કડવું.

વડો ભ્રાત સજ્જન ને ભાભી, મેહેતી ને મહારાજ;
ભોજન કરીને ઉઠીઆં, સંપૂરણ થયું કાજ.
સેવક હુતા જેટલા, તેણે એઠાં જૂઠાં સમાધાન કરિયાં;
આજ્ઞા આપી શ્રી કૃષ્ણજીએ, ત્યારે સહુકો સાંચરિયાં.
ભાઇ ભોજાઇને દક્ષિણા આપી, પોતે શ્રી વૈકુંઠનાથ;
ભાઇ કહે ભોજાઇએ મેહેણાં દીધાં, તે ક્ષમા કરજો ભ્રાત.
એમ કહી નીચું જોઇને, મંદિર પોતાને ગયા;
કામ કાજ સહુ ઠીક કરીને, મેહેતી મહારાજ એકલા રહ્યા.
એટલે મેહેતોજી ઘી લઇ આવ્યા, ઘેર તે સંધ્યાકાળ;
દૂર થકી હરિએ દેખતાં, અંતર્ધાન થયા તેણીવાર.
મેહેતોજી આવ્યા મંદિરમાં, ત્યારે મેહેતી પૂછે વાત;
નાત સગાં જમીને ગયાં, વળી ઘી કેમ લાવ્યા નાથ.
મેહેતો કહે હું તો હમણાં આવ્યો, જમી ગયાં સહુ ક્યાર રે;
સાર્યા વિના તું એમ કેમ બોલે, તું શું બકે છે નાર રે.
મેહેતી કહે મારા કંથજી, એમ શું કહો છો તમે આ વાર;
સાર્યું જમાડીને દક્ષિણા આપી, ભૂલી જાઓ છો કેમ વ્યપાર.
આજ મેહોરનો વરસાદ વરસ્યો, હું તો જોઇને વિસ્મય પામી;
પાસે તો કોડી એક ન દેખું, ક્યાંથી કાઢ્યું મારા સ્વામી.
અલૌકિક પકવાન્ન નિપજાવ્યાં, સ્વામી તમને છે ધન્ય ધન્ય;
એ શું ભૂલી ગયા નાથજી, આજ માન ભંગ થયા દુશમન.
આજે જે શોભા કરી, શું અજાણે પૂછો વાત;
ત્યારે મેહેતાએ મન વિચાર્યું, નિશ્ચે આવી ગયા શ્રીનાથ.
અરે ઘેલી તેં ઓળખ્યા નહીં, એ તો આવ્યા હતા શ્રીમોરાર;
તારા સમ હું તો હમણાં આવ્યો, સુણી વિસ્મય પામી નાર.
જાણ્યા પૂઠે હાથ ઘસતી નારી, મેં નવ ઓળખ્યા મહારાજ;
ધન્ય ભાગ્ય સ્વામી તમતણાં, હરિએ આવી કર્યું તમ કાજ.
એમ કહીને ચરણે લાગી, પછી શ્રી પ્રભુનું ધ્યાન ધરે;
નાગરી નાતમાં ડંકો કીધો, લોક સહુ વખાણુજ કરે.

શ્રાદ્ધ.

વલણ.

વખાણ કરે છે જગત બધું, મેહેતે દ્રવ્ય ખરચ્યો ઘણો રે;
શ્રાદ્ધ કીધું વિવાહ સરખું, પ્રેમાનંદ ભક્ત એ પ્રભુ તણો રે.

કડવું.

શ્રાદ્ધ સાર્યું શ્રી હરિએ, તેની થઈ જગતમાં ખ્યાત;
રાતે ઘેર મેહેતોજી આવ્યા, ત્યારે જાણી સઘળી વાત.
પોતાની વાત કહી નારીને, હું તો હાટે ગાતો હતો ગીત;
મારે રૂપે પ્રભુજી પધાર્યા, સંભાળી કુળની રીત.
અરે ઘેલી અડસટે નવ ઓળખ્યા, મારા સ્વામીનું રૂપ રસાળું;
એ શુધબુધ તમ જેવા હતા, હું તે કેથજી કેઇ પેર ભાળું.
નાગર સહુ કો અપવાદ કરતા, હું જોતીતી તમારી વાટ;
એટલે આપણા જેવી ઘીની ભરી, તાંબડી લઈને આવ્યા નાથ.
નાત સંઘાતે બોહશ બાંધી, જૂઠો પાડયો સહુ સાથ;
પછે શોભા અતિ ઘણી કરી, પણ મેં નવ ઓળખ્યા નાથ.
પીરસવાને પુરુષ શોભતા, આવ્યા હૂતા તેની સાથ;
અરે ઘેલી તોય ન ઓળખ્યા, એ હોય એમના દાસ.
ભક્તવત્સલ ભગવાનજી, એણે આવીને કીધું કાજ;
નરસૈં મેહેતો કહે ધન્ય પ્રભુ, આજ રાખી મારી લાજ.
નહિં તો નાગર જોડે પડત ન પૂરૂં, સાચું કહું તુંને નાર,
જેહ થયું તે સારૂં થયું, એમ બેહૂ કરે વિચાર.
સુણી માણેક મેહેતી વિસ્મય પામી, મેં અબૂજે કંઈન જાણીયું;
શ્યામે શ્રાદ્ધ કર્યું યજ્ઞ જેવું, જે ત્રૈલોકયે વખાણીયું.
મારૂં ભાગ્યજ ઓછું તેમાં, મેં ન ઓળખ્યા મહારાજ;
હું તો તમારે ભરમે ભૂલી, પાર પાડી ગયા પ્રભુ કાજ.
તમારે રૂપે મુજને કહ્યું જે, પાસે છે મોરાર;
તોય ભેદ નવ જાણિયો, હવે કળ નથી પડતી લગાર.
સો રુપૈયા માટે ઘેલી, કેટલી માથાફોડ કીધી;
કષ્ટ પમાડી કૃષ્ણજીએ, કેટલીવારે ખરચી દીધી.
તે ઉપર આપણું સામર્થ્ય કયાંથી, કે પકવાન મેહોરો થાય;
હવે તો મન વાળીએ, વળી મળશે વૈકુંઠરાય.

મારી પાસે હોય તો હું હમણાં દેખાડું, સાચું કહું તુને નાર;
હવે ચિત્ત રાખો પ્રભુજી ઉપર, તો સામું જોશે મોરાર.
રૂડું વૃક્ષ શોધી રોપીએ, માંહે સીંચીએ અમૃત જળ;
પુષ્પ આવી કરમાય તો, ક્યાંથી ચાખીએ એનાં ફળ.
એવો દાવ ચૂકી ગયાં, કયમ ન દાઝીએ મન સાથ;
પડી વસ્તુ જો પર્ણ ભાગ્ય હોય, તો કદી લાગે હાથ.
એમ સમજાવે સુંદરી, એવે થયો એક ઉત્પાત;
ભાઇ ભોજાઇનાં અબોટિયાં ફાટયાં, જે આપ્યાં દક્ષિણા નાથ.
તે જોઈ ભોજાઈ બંસીધરને કહે, આવાં આપ્યાં તમારે ભાઇ;
લોકે પનોતાં કીધાં એને, ત્યારે આપણે શાની સગાઇ.
ભાઈ કહે જે આપ્યાં તે સહી, હવે ન બોલીશ કાંઇ;
ભાભી કહે શે ન બોલીએ, હું તો પાછું આપું એને ત્યાંહી.
શું આપણે એને નથી કરતાં, જે આપણે ખોટું લઇએ;
એણે બોલવા જેવું કર્યું, તો એ થાય તેવાં થઇએ,
બંસીધર કહે તું નાતજાતમાં, સઘળે ભૂંડી થઇ;
તોયે કહ્યું નવ માન્યું કંથનું, પાછાં આપવા તે ગઈ.
પીતાંબર લાવીને પાછાં ફીકયાં, પછે બોલી મુખ અહંકાર:
બાપ હતા તેને સારાં આપ્યાં, મુને આપ્યો ગામનો ઉતાર.
આ ફાટાં રાખ તારા ઘરમાં, ઝારી મહોર લાવું પાછી;
આજ થકી તારે અમારે, સ્નાન વેહેવારે નથી.
એ અબોટીઆંને બળોતીઆં કરજે, તારે છોકરાં આવે જ્યારે;
નહિ તો આપજે ભીખારીને, તારા બાપને પહોંચે ત્યારે.
અમે નહારાં માટે નાતજાતમાં, સઘળે ભેગાં થઇએ;
ફાટું પીતાંબર આપતાં, તુને શરમ ન આવી હઇએ.
ભલા માણસ આપતાતા, ત્યારે નવ બોલાયું મૂખ;
વગર મને અમને આપીઆં, તારા ઘરમાં પાછાં મૂક.
તારે અમારે હવે પાડ નહીં, સહુ પાછું આપ્યું સૌભાગ્ય;
મેહેતા કહે વગર લેવે દેવે, આ કયાંથી નડીઆં ભાગ્ય.
કરનારો તો કરી ગયો, હવે કેમ મિટે જંજાળ;
માણેક મેહેતી રોવા સરખાં થયાં, મેહેતે સમર્યા શ્રીગોપાળ.
કારજ કીજે કૃષ્ણજી, તમે છંછેડી વેગળા થાવો;
થોડામાં તે ખાંપણ નવ રાખો, એ અબોટીઆં બીજાં લાવો.

શ્રાદ્ધ.

ભાઇ ભોજાઇ દુભાય છે મારાં, માટે કરો એટલું કાજ;
ત્યારે જાણું હું પાર પડયો, પ્રભુ રાખો મારી લાજ.
એમ સ્તુતિ ઘણી કરી, ત્યારે કૃષ્ણજીએ કારજ કીધાં;
અંતરિક્ષથી ચાર અબોટીઆં, ચોકમાં નાંખી દીધાં.
ચારે રંગના જૂજવાં, વળી નવ નવી તેની ભાત;
મેહેતાજીએ લઇ પગે લાગી, આપ્યાં ભાભીને હાથ.
ભાભી અપરાધ મારો ક્ષમા કરજો, હું પ્રભુ પામ્યો તમ થકી;
આ છયે તમારે ઘેર લઈ જાઓ, મારે એકે કામનું નથી.
તે જોઇને ભાભી હરખીઆં, આશિષ દઇને કરમાં લીધાં;
ઘણું જીવો દીયર દીકરા, તમે કારજ રૂડાં કીધાં.
નામ વધાર્યું સાત પેઢીનું, વળી કહેવાયા હરિજન;
વિખાણ કરતી હરખે ચાલી, ગઈ પોતીકે ભોવન.
આવીને કંથના કરમાં દીધાં, ત્યારે ભ્રાત હરખ્યો ત્યાંહે;
રૂડો ભાઈ ભલો ઉપન્યો, જે નામ વધાર્યું આંહે.
એમ ભ્રાત ને નાત નાગરતણી, સહુ મેહેતાનાં વખાણ કરે;
માણેક મેહેતી ને નરસૈં મહેતો, પછે ધ્યાન પ્રભુનું ધરે.
મેહેતાજી કહે મેહેતીને, આપણે પાર પડિયાં આજ;
મેહેતી કહે ધન્ય પ્રભુ તમારા, અડી વખતે રાખી લાજ.
સ્વામી તમો ને ત્રીકમમાં ભેદ નહિ, એમ નમીને કહે છે મુખે;
કાર્ય સહૃ સમાધાન થયું, પછે હરિનામ લે છે સુખે.

વલણ.

બંનો સુખે હરિ નામ લે છે, સંસાર ભય મન નવ ધરે રે;
અગવડ પડે જે વેળાએ, તવ પ્રભુ આવી કારજ કરે રે.

કડવું.

શ્રાદ્ધ સાર્યું શ્રી મહારાજ, હરિએ રાખી ભક્તની લાજ;
મેહેતાનું રૂપ ધરી મોરાર, સહુ કામ કીધાં છે પાર.
નાગરી નાતનું માન ઉતારી, હરિયે મેહેતાની શાખ વધારી;
ખરચી આપી ને રૂપ લીધાં, ત્રીજીવાર પીતાંબર દીધાં.
એમ કીધાં પ્રભુએ કાજ, વારે વારે રાખી લાજ;
કર્યું વિવાહ મોસાળું આપ્યો હાર, વળી શ્રાદ્ધ સાર્યું નિરધાર.

એવાં અનેક વખત કીધાં કામ, વાહરે ધાઇને સુંદર શ્યામ;
મેહેતા–મહારાજ એક જાણીએ, એમાં ભેદ કશો નવ આણીએ.
એ કથા ભાગવતના જેવી, પ્રભુ પધાર્યા પ્રીતે તેવી;
એનો ભેદ કોઈ નવ જાણે, પૂર્ણ ભક્ત હોય તે વખાણે.
ગાતાં દેહ થાય નિર્મળો, કોટી જન્મનાં પાતક બળો;
તેને શ્રી હરિ સહજે મળે, લક્ષ ચોર્યાશીનો ફેરો ટળે.

XI. From સુદામા ચરિત્ર (A. D. 1682).

1. Sudama's poverty.

કડવું.

શુકજી કહે સાંભળી નરપતિ, છે સુદામાની નિર્મળ મતિ;
માયા સુખ નવ ઇચ્છે રતિ, સદા મન છે જેનું જતિ.
મુનિનો મર્મ કોઇ નવ લહે, સગે મેલો ઘેલો દરિદ્રી કહે;
માગ્યા વિના કોઇ કેમ આપે, ઘણે દુઃખે કરી દેહ કાપે.
ભિક્ષાનું કામ કામિની કરે, વસ્ત્ર ધુએ ને પાણી ભરે;
જેમ તેમ કરીને લાવે અન્ન, નિજ કુટુંબ પોષે સ્ત્રીજન.
ઘણા દિવસ દુઃખ ઘરનું સહ્યું, પુરમાં પછે અન્ન જડતું રહ્યું;
બાળકને થયા બે ઉપવાસ, ત્યારે સ્ત્રી આવી સુદામા પાસ.
હું વિનવું જોડી બે હાથ, અબળા કહે સાંભળીએ નાથ;
બાળક ભૂખ્યાં કરે રુદન, નગરમાં નથી મળતું અન્ન.
ન મળે કંદ મૂળ કે ફળ, બે દિવસ થયાં રહે લેઇ જળ;
સુખ શય્યા ભૂષણ પટકૂળ, પ્રભુ ક્યારે થશે સાનકૂળ.
ભૂખ્યાં બાળક જુએ માનું મુખ, સ્ત્રી કહે સ્વામીને દુઃખ;
હું કહેતાં લાગીશ અળખામણી, સ્વામી જુઓ આપણા ઘર ભણી.
ધાતુપાત્ર નહીં કર સહાવા, સાજું વસ્ત્ર નથી સમ ખાવા;
જેમ જળવિણ વાડી ઝાડુવાં, તેમ અન્નવિણ બાળક બાહુવાં.
વાયે ટાઢ બાળકડાં રુએ, ભસ્મમાંહિ પેશીને સુએ;
હું તે ધીરજ કેઇ પેરે ધરૂં, છોકરાંનું દુઃખ દેખીને મરૂં.
નીચાં ઘર ભીંતડિયો પડી, શ્વાન માંજાર આવે છે ચડી;
અતિથિ ફરી નિર્મુખ જાય, ગવાનિક નવ પામે ગાય.

કરો છો મંત્ર ભણીને સેવ, નૈવેદ્ય વિના પૂજો છો દેવ;
પૂજ્ય પર્વણી કો નવ જમે, જેવો ઉગે તેવો આથમે.
આ બાળક પરણાવવાં પડશે, સત કુળની કન્યા ક્યાંથી જડશે;
શ્રાદ્ધ સંવત્સરી સહુકો કરે, આપણા પિત્રી નિર્મુખ ફરે.
અન્ન વિના પુત્ર મારે વાગલાં, તો ક્યાંથી ટોપી આંગલાં;
અબોટિયું પોતિયું નવ મળે, સ્નાન કરે છે શીતળ જળે.
નખ વાધ્યા ને વાધી જટા, માંહિ ઉડે રક્ષાની ઘટા;
દર્ભતણી તૂટી સાદડી, નાથજી તે પર રહો છો પડી.
બીજે ત્રીજે પામો છો આહાર, તે મુજને દહે છે અંગાર;
હું તો દરિદ્ર સમુદ્રમાં બૂડી, એવાતણમાં એક જ ચૂડી.
સૌભાગ્યના નથી શણગાર, નહિ કાજળ નહિ કિડિયાં હાર;
નહિ લલાટે દેવા કંકુ, અન્ન વિના શરીર રહ્યું ચકું.
હું પૂછું છું લાગી પાય, આવું દુઃખ ક્યાં સુધી સેવાય;
તમો દહાડી કહો છો ભરથાર, માધવ સાથે છે મિત્રાચાર.
જે રહે કલ્પ વૃક્ષની તળે, તેને શી વસ્તુ નવ મળે;
જે જીવ જળમાં ક્રીડા કરે, તે પ્રાણી કયમ તરશે મરે,
પ્રગટ કરી સેવે હુતાશ, તેને શીત આવે કયમ પાસ;
અમૃત પાન કીધું જે નરે, જમકિંકરનો ભય કયમ ધરે.
જેને સરસ્વતી જીભે વશી, તેને અધ્યાત્મ ચિંતા કશી;
સદ્ગુરુનાં જેણે સેવ્યાં ચરણ, તેને શાનું માયાવરણ.
જે જન સેવે હરિને સદા, તેને જન્મ મરણ શી આપદા;
જેનું મન હરિચરણે વસ્યું, તે પ્રાણીને પાતક કશું.
જેને સ્નેહ શામળિયા સાથ, તેનું ઘર નવ હોય અનાથ;
છેલ્લી વિનતિ દાસીતણી, પ્રભુ પધારો ભૂધર ભણી;
તે છે ચૌદ લોકના મહારાજ, બ્રાહ્મણને ભીખતાં શી લાજ.

વલણ.

લાજ ન કીજે નાથ મારા, માધવ મનવાંછિત આપશે રે;
દીન જાણીને દયા આણી, દરિદ્રનાં દુમ કાપશે રે.

કડવું.

જઇને જાચો જાદવ રાય, ભાવઠ ભાંગશે રે;
હું તો કહું છું લાગીને પાય, ભાવઠ ભાંગશે રે.

ધન નહિ જડે તો ગોમતિમાં જઈ, દર્શન ફળ નહિ જાય; ભાવઠ.
સુદામો કહે સ્ત્રીને, નથી માગતાં પ્રતિવાય;
પણ મિત્ર આગળ મામ મૂકી, માગતાં જીવ જાય. મામ ન મૂકીએ રે.
ઉદર કારણે નીચ કને જઈ, કીજે વિનય પ્રણામ;
તો આ સ્થાનક છે મળવાતણું, મામે વણશે કામ. ભાવઠ.
જાદવ સઘળા દેખતાં કેમ, ઓડું જમણો હાથ;
હું દુર્બળનું રૂપ દેખીને, લાજે લક્ષ્મીનાથ મામ ન.
જે પુરુષ તે ઉદ્યમી રે, જઇ કરે પોતાનું કાજ;
બ્રાહ્મણનો કુળ ધર્મ છે, તેમાં ભીખતાં શી લાજ. ભાવઠ.
અંતર્યામી અજાણ નથી રે, સ્ત્રી તમને કહું વારંવાર;
દશ માસ ગર્ભવાસ પ્રાણીની, રક્ષા કરે મોરાર. મામ ન.
શો ઉદ્યમ કરિયે એવું જાણી, સંતોષ આણ્યે મન;
સુખ લીલામાં હરિ વિસરે; ભાવ થાય આપણો ભિન્ન. મામ ન.
જાચવા ન જઇયે ને પડિ રહિયે તો, કયમ જીવે પરિવાર;
એકવાર જાચો જાદવા, તમને નહિ કહું બીજીવાર. ભાવઠ.
રાજા થઈ વિભીષણ જાચ્યા, મહા વીર ધીર જગદીશ;
પ્રભુ સામાં પગલાં ભરે તો, ટળે દારિદ્રય ને રીસ. ભાવઠ.
જોડવા પાણી દીન બોલવી વાણી, થાય વદન પીળું વરણ;
એ ચિહ્‌ન છે જાચકતણાં, જાચવાથી રૂડું મરણ. મામ ન.
જગતના મનની વાર્તા જાણે, અંતરજામી રામ;
ઇહાં બેઠાં નવનીધ આપશે, ત્યાં ગયાનું શું કામ. મામ ન.
સુદામો કહે નારને, કયમ ચાલે મારા પાય;
મિત્ર આગળ મામ મૂકિયે, ધિક્ક પડો મારી કાય. મામ ન.
કહેવું નહિ પડે કૃષ્ણજીને, નથી અંતરજામી અજાણ;
ઘટ ઘટમાં વ્યાપી રહ્યો છે, પૂરણ પુરુષ પુરાણ. ભાવઠ.
દશ માસ ગર્ભવાસ પ્રાણી, શો કરે ઉદ્યમ;
એવું જાણી સંતોષ આણો, હરિ વિસારશે કયમ. મામ ન.
તમો જ્ઞાનિ વૈરાગી ત્યાગી થઇ બેઠા, પંડિત ગુણભંડાર;
હું જુગતે જાચું કયમ કરી, અબળાનો અવતાર. ભાવઠ.

સુદામા ચરિત્ર.

2. Krishna welcomes Sudama.

કડવું.

ઋષિ સુદામે કીધું સ્નાન, પછી પુરમાં પેઠા ભગવાન.
રૂપ જોઈ જોવા સૌ મળે, ખીજવે બાળક પુંઠળ પળે;
જાદવસ્ત્રી તાળી દેઈ હસે, ધન્ય નગર આવો નર વસે
કીધાં હશે વ્રત તપ અપાર, તે સ્ત્રી પામી હશે આ ભરથાર;
કોઇ કહે ઇંદુ કોઇ કહે કામ, એને રૂપે હારશે કેશવ રામ.
પતિવ્રતાનાં મોહશે મન, મર્મ વચન બોલે સ્ત્રીજન;
કોઇ કહે હાઉ આવ્યો વિકાળ, દેખાડો રોતાં રહેશે બાળ.
ઘણી ચેષ્ટા પુંઠળથી થાય, સુણી સુદામો હસતા જાય;
પુંઠે બાળક કાંકરા નાખે, ઋષિજી રામકૃષ્ણ મુખથી ભાખે.
પાડે તાળી વજાડે ગાલ, પુંઠે ફરિ વળ્યાં નહાનાં બાળ;
કોઇ વૃદ્ધ જાદવે દીઠા ઋષી, સાધુની દૃષ્ટિ તેણે ઓળખી.
તેણે બાળક સહુ કાઢયાં હાંકી, પૂછ્યા સમાચાર ઊભા રાખી;
કૃપાનાથ ક્યાંથી આવિયા, આ પુરને ક્યમ કીધી માયા.
પ્રત્યુત્તર બોલ્યા ઋષિજન, મને હરિ દર્શનનું મન;
તે જાદવે કીધો ઉપકાર, દેખાડી દીધું રાજદ્વાર.
હરિ મંદિર આવ્યા ઋષિ રાય, ઉભા રસ્તે ચાલ્યું નવ જાય;
દ્વારપાળ દિગ્પાળ સમાન, ધામ ઓટલે ઉગ્યા ભાણુ.
શોભે હાટ ચૌટાં ને ચોક, છજાં ઝરૂખાં બારી ગોખ;
અટારી જાળી મેડી માળ, જડિત્ર કઠોડા ઝાકઝમાળ.
ચળકે કામ ત્યાં મીનાકારી, અમરાપુરી નાંખું ઓવારી;
સભામાં સ્ફાટિકમણિના થંભ, થઈ રહ્યો છે નાટારંભ.
મૃદંગ ઉપંગ મધુરાં તાળ, ગાયે હરિતણાં ગીત રસાળ;
રમક ઝમક ઘુઘરી થાય, તે સુદામોજી જોતા જાય.
ધજા પતાકા કળશ બિરાજે, જાંગડ જાંગડ દુંદુભિ વાજે;
બોલે શરણાઇ નફેરી, ઉત્સવ મંગળ શેરિએ શેરિ.
હરતા ફરતા હીંડે ઘોડા, બાંધ્યા હેમતણા અછોડા;
ડોલે મદગળતા માતંગ, ગજશાળાનો નવલો રંગ.
હેમકળસ ભરી લાવે પાણી, દાસીઓ જાણીએ ઇંદ્રાણી;
છપ્પન કોટી જાદવની સભા, નવ રાખે દાનવની પ્રભા.

અનંત યોદ્ધા ઉભા પ્રતિહાર, સાચવે શામળિયાનું દ્વાર;
ત્યાં સુદામો ફેરા ફરે, સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં કરે.
ગહન દીસે છે કર્મની ગતિ, એક ગુરુના વિદ્યારથી;
એ થઇ બેઠો પૃથ્વીપતિ, મારા ઘરમાં ખાવા રજ નથી.
રમાડતો ગોકુલ માંકડાં, ગુરુને ઘેર લાવતો લાકડાં;
તે આજ બેઠો સિંહાસન ચડી, મારે તુંબડી ને લાકડી.
વળી ઋષિને આવ્યું જ્ઞાન, અલ્પ જીવ હું એ ભગવાન;
એકવાર પામું દર્શન, તો હું જાણે પામ્યો ઇંદ્રાસન.
છે વિવેકી હરિના છડિદાર, પૂછ્યા સુદામાને સમાચાર;
માનુભાવ કેમ કરુણા કરી, તવ સુદામે વાણી ઓચરી.
હું દુર્બલ બ્રાહ્મણ અવતાર, માધવ સાથે છે મિત્રાચાર;
પ્રભુનેજઇ કહો મારો પ્રણામ, આવ્યો છે વિપ્ર સુદામો નામ.

વલણ.

નામ સુદામો જઈ કહો, ગયો ઘરમાં પ્રતિહાર રે;
એક દાસી સાથે કહાવિયો, શ્રી કૃષ્ણને સમાચાર રે.

કડવું.

એવી દાસી ધાતી આવી રે, જોઈ નાથે પાસે બોલાવી રે.
બોલી સાહેલી શિર નામી રે, દ્વારે દ્વિજ આવ્યો કોઇ સ્વામી રે;
ન હોય નારદ અવશ્યમેવ રે, નહીં વસિષ્ઠ ને વામદેવ રે.
ન હોય દુર્વાસા ને અગસ્ત્ય રે, મે તો ઋષિ જોયા છે સમસ્ત રે;
નહીં વિશ્વામિત્ર કે અત્રી રે, નથી લાવ્યો ચિઠ્ઠી કે પત્રી રે.
દુઃખી દરિદ્ર સરખો ભાસે રે, એક તુંબી પાત્ર છે પાસે રે;
પિંગળ જટા ભસ્મે ભરિયો રે, ક્ષુધારુપી નારીને વરિયો રે.
શેરિયે શેરિયે થોકાથોક રે, તેને જોવા મળ્યાં બહુ લોક રે;
તેણે કહાવ્યું કરી પ્રણામ રે, મારૂં વિપ્ર સુદામો છે નામ રે.
એમ દાસી કહે કર જોડ રે, ખરો ખરો કહે રણછોડ રે;
મારો બાળા સ્નેહી સુદામો રે, હું દુઃખિયાનો વિસામો રે.
ઉઠી ધાયા જાદવ રાય રે, નવ પહેર્યાં મોજાં પાય રે;
પીતાંબર ભૂમિ ભરાય રે, રાણી રુક્મિણી ઉચ્ચાં સાય રે.

અતિ આનંદે ફૂલી કાય રે, હરિ દોડે ને શ્વાસે ભરાય રે;
પડે આખડે બેઠા થાય રે, એક પળ તે જુગ જેવી જાય રે.
સ્ત્રીઓને કહી ગયા ભગવાન રે, પુજા થાળ કરો સાવધાન રે;
હું જે ભોગવું રાજ્યાસન રે, તે તો એ બ્રાહ્મણનું પુન્ય રે.
જે કોઇ નમશે એનાં ચરણ ઝાલી રે, તે નારી સહુ પ્રેમને વહાલી રે;
તવ સ્ત્રી સહુ પાછી ફરતી રે, સામગ્રી પૂજાની કરતી રે.
સહુ કહે માંહો માંહી બાઇ રે, કેવા હશે શ્રીકૃષ્ણના ભાઈ રે;
જેને સ્યામળિયાશું સ્નેહ રે, હશે કંદર્પ સરખો દેહ રે.
લઈ પૂજાના ઉપહાર રે, રહી ઉભી સોળ હજાર રે;
બાઇ લોચનનું સુખ લીજે રે, આજ જેહનું દર્શન કીજે રે.
ઋષિ શુકજી કહે સુણ રાય રે, સ્યામળિયોજી મળવા જાય રે;
છબીલેજીએ છૂટી ચાલે રે, દીધી દોટ તે દીનદયાળે રે.
સુદામે દીઠા કૃષ્ણ દેવ રે, છૂટયાં આંસુ શ્રાવણ નેવ રે;
જૂએ કૌતક ચારે વર્ણ રે, કયાં આ વિપ્ર કયાં અશરણશર્ણ રે.
જૂએ દેવ વિમાને ચડિયા રે, પ્રભુ ઋષિને પાય પડિયા રે;
હરિ ઉઠાડયા ગ્રહી હાથ રે, ઋષિજી લીધા હૈડા સાથ રે.
મળ્યા જાદવ જોવા પૂંઠે રે, પ્રેમના આલિંગન નવ છૂટે રે;
મુખ અન્યોન્યે જોયાં રે, હરિનાં આંસુ સુદામે લોયાં રે.
તુંબિપાત્ર ઉલાળિને લીધું રે, દાસત્વ દયાળે કીધું રે;
ઋષિ પાવન કર્યું મુજ ગામ રે, તમે પવિત્ર કરયો રંક ધામ રે.
તેડી આવ્યા વિશ્વાધાર રે, મંદિરમાં હરખથી અપાર રે;
હસ્ત ઝાલી હરખે મુરારી રે, જોઈ હાસ્ય કરે સહુ નારી રે.
ઘણું વાંકાં બોલાં સત્યભામાં રે, આવા કુટળા મિત્ર સુદામા રે;
હરિ તેને ઉઠીને શું ધાયા રે, ભલી નહાનપણાંની માયા રે.
ભલી જોવા સરખી જોડી રે, હરિને સોંધો એને રખોડી રે;
જો કોઈ બાળક બાર નિકળશે રે, તે તો કાકાને દેખી છળશે રે;
તવ બોલ્યાં રુક્મિણી રાણી રે, તમે બોલો છો શું જાણી રે.

વલણ.

શું બોલો વિસ્મય થઇ, હરિભક્તને ઓળખો નહીં;
બેસાડયા મિત્રને શય્યા ઉપર, ઢોળે વાયુ હરિ ઉભા રહી.

કડવું.

ભક્તાધીન દીનને પૂજે, દાસ પોતાનો જાણી;
સુખ શય્યાપર ઋષિને બેસાડી, ચમર કરે ચક્રપાણી રે. ભક્તા.
નેત્રશમસ્યા નાથે કીધી, આવી અષ્ટ પટરાણી;
મંદ મંદ હસે સત્યભામા, આઘો ઘુંઘટ તાણી રે. ભક્તા.
જેની નાભિ કમળથી બ્રહ્મા પ્રગટ્યા, આજગ પળમાં કીધું;
જેણે મુખમાં જગત દેખાડ્યું, માતાનું મન લીધું રે. ભકતા.
વિશ્વામિત્ર સરખા તાપસને, દોહેલે દર્શન કીધું;
તેણે સુદામાના પગ પખાડી, પ્રીતે પાદોદક પીધું રે. ભકતા.
પોતાને ઓઢવાની પીથ પછેડીએ, લોહ્યા ઋષિના પાય;
ઊભા રહી કર વિંઝણો ગ્રહીને, વિઠ્ઠલ ઢોળે વાય રે. ભકતા.
થાળ ભરી વૈદર્ભી લાવ્યાં, ઘૃતપકવ પકવાંન;
શર્કરા સંયુકત ઋષિને, કરાવ્યાં પયપાન રે. ભકતા.
શુદ્ધાચમન તંબોળ ખવરાવ્યાં, ધરી પ્રેમ શામળવાન;
વાધ્યું તે પ્રસાદ પ્રમાણે, આરોગ્યા ભગવાન રે. ભકતા.
જે સુખ આપ્યું સુદામાને, તે હરિ બ્રહ્માદિકને નાપે;
ફરી ફરી મુખ જૂએ મુનિનું, આનંદ મુકુંદને વ્યાપે રે. ભક્તા.
સુદામાને ચિંતા મોટી, રખે દેખે કાયા કાંપે;
પેલી ગાંઠડી તાંદુલતણી તે, જંઘા નીચે લેઈ ચાંપે રે. ભકતા.

વલણ

જંઘા નીચે ચાંપે ઋષિ, ગાંઠડી તંદુલતણી;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરને, જાણ્યાતણી ગત છે ઘણી.

કડવું.

ગોવિંદે માંડી ગોઠડી, કહોને મિત્ર અમારા;
સાંભળવા આતુર છું, સમાચાર તમારા. ગોવિંદે.
શે દુઃખે તમો દૂબળા, એવી ચિંતા કેહી;
મન મૂકીને કહો મને, મારા બાળ સનેહી. ગોવિંદે.
કોઈ સદ્‌ગુરુ તમને મળ્યો, તેણે કાન શું ફુંક્યો;
વેરાગી ત્યાગી થયા, સંસાર શું મૂક્યો. ગોવિંદે.

શરીર પ્રજાયું જોગથી, તપે દુઃખે દેહી;
છો તે કિયે દુઃખે દૂબળા, મારા પૂર્વ સનેહી. ગોવિંદ.
કે શત્રુ કોઇ માથે થયો, ઘણાં દુઃખનો દાતા;
કે કાંઈ ચોરીએ ગયું, તેણે નહિ સુખશાતા. ગોવિંદ.
કાંઇ ધાતુપાત્ર કને નહીં, આવ્યા તુંબડું લેઈ;
વસ્ત્ર નથી કાંઈ પહેરવા, મારા બાળસનેહી. ગોવિંદ.
કે સુખ નથી સંસારનું, કાંઈ કર્મને દોષે
ભાભી અમારાં વઢકણાં, તે શું લોહિડું શોષે. ગોવિંદ.
કે શું ઉદર ભરાતું નથી, તેણે સૂકી દેહી;
એ દુઃખમાં કીયું દુઃખ છે, મારા પૂર્વ સનેહી. ગોવિંદ.
પછી સુદામોજી બોલિયા, પ્રભુને શીશ નામી;
તમારૂં અજાણ્યું કાંઈ નથી, છો અંતરજામી. ગોવિંદ.
અમને તો દુઃખ વિજોગનું, નહીં પ્રભુજી પાસે;
આજ હરિ હુંને જો મળ્યા, પિંડ પુષ્ટ જ થાશે. ગોવિંદ.

કડવું.

પછી શામળિયો બોલિયા, તને સાંભરે રે;
હાજી નહાનપણાંની પેર, મને કેમ વિસરે રે.
આપણ બે મહિના પાસે રહ્યા, તને. હાજી સાંદીપની ઋષિને ઘેર. મને.
અન્નભિક્ષા માગી લાવતા, તને. હાજી જમતા ત્રણે ભ્રાત; મને.
આપણ સૂતા એક સાથ રે, તને. સુખ દુઃખની કરતા વાત. મને.
પાછલી રાતના જાગતા, તને. હાજી કરતા વેદની ધુંન; મને.
ગુરુ આપણા ગામે ગયા, તને. હાજી જાચવા કોઇક મુન. મને.
કામ દીધું ગોરાણિયે, તને. કહ્યું લેઈ આવોને કાષ્ઠ; મને.
શરીર આપણાં ઊકળ્યાં, તને. હાજી માથે તપ્યો અરીષ્ટ. મને.
સ્કંધે કહોવાડા ધર્યા, તને. ઘણું દૂર ગયા રણછોડ; મને.
આપણે વાદ વદ્યા ત્રણે બાંધવા, તને. હાજી ફાટયું મોટું ખોડ. મને.
શીતળ વાયુ વાયો ઘણો, તને. ટાઢે થરથર ધ્રુજે દેહ; મને.
ત્રણે ભારા બાંધ્યા દોરડે, તને. હાજી આવ્યા બારે મેહ. મને.
નદિયે પૂર આવ્યું ઘણું, તને. ઘન વરસ્યો મૂશળધાર; મને.
એકે દિશા સૂઝી નહીં, તને. થયા વીજતણા ચમકાર. મને.
ગુરુજી ખોળવા નીસર્યા, તને. કહ્યું સ્ત્રીને કીધો તે કેર; મને.
આપણને હૃદિયાશું ચાંપિયા, તને. પછે તેડીને લાવ્યા ઘેર. મને.

ગોરાણી ગૌ દોતાં હતાં, તને. હતી દોણી માગ્યાની ટેવ; મને.
મે નિશાળેથી કર વધાંરિયો, તને. હાજી દીધી દોણી તતખેવ. મને.
જ્ઞાન થયું ગુરુપત્નીને, તને. તમને જાણ્યા જગદાધાર; મને.
ગુરુદક્ષિણામાં માગિયું, તને. હાજી મૃત્યુ પામ્યો જે કુમાર. મને.
મે સાગરમાં ઝંપાવિયું, તને. તમો શોધ્યાં સપ્ત પાતાળ; મને.
હું પંચાનન શંખ લાવિયો, તને. હાજી દૈત્યનો આણ્યો કાળ. મને.
સંયમની પુરી હું ગયો, તને. પછે આવી મળ્યો જમરાય; મને.
પુત્ર ગોરાણીને આપિયો, તને. હાજી પછે થયા વિદાય. મને.
આપણે તે દિનથી જૂદા પડચા, તને. હાજી ફરિને મળિયા આજ; મને.
હું તુજ પાસે વિદ્યા ભણ્યો, તને. મને મોટો કર્યો મહારાજ. મને.

વલણ.

મહારાજ લાજ નિજ દાસની, વધારો છો શ્રી હરી;
પછિ દરિદ્ર ખોવા દાસનાં, સૌમ્ય દષ્ટિ સ્યામે કરી.

3. The value of Sudama's rice.

કડવું

સકળ સુંદરીઓ દેખતાં, ગોષ્ટિ ગોવિંદે કીધી;
પછે દરિદ્ર ખોવા દાસનાં, ગાંઠડી દષ્ટિમાં લીધી. સકળ. ટેક.
મનવાંછિત ફળ આજ હું પામ્યો, મિત્રજી મળવા આવ્યા;
ચતુર ભાભીએ ભેટ મોકલી, કહો સખા શું લાવ્યા. સકળ.
અઢળક ઢળિયોરે સ્યામળિયો, મુષ્ટિ તાંદુલ માટે;
ઇંદ્રનો વૈભવ સેજમાં આપ્યો, સ્વલ્પ સુખડી સાટે. સકળ.
ચરણ તળે ચાંપી રહ્યો સુદામો, કૃષ્ણજી કહે છે કહાડો;
અમજોગ જો ભેટ ન હોય તો, દૂરથકી દેખાડો. સકળ.
એ દેવતાને દુર્લભ દીસે, જાચે જાદવરાય;
જો પવિત્ર સુખડી પ્રેમે આપો, તો ભવની ભાવટ જાય. સકળ.
ભગવાનની સ્ત્રીઓ ભર્મમાં ભૂલી, જૂએ મળી સમસ્ત;
અમૃત ફળ કે સંજીવન મણિ, હરિ હોડે છે હસ્ત. સકળ.
આમ હરિ જ્યારે હાથ લગાડે, ઋષિ ખસેડે આમ;
ભકતહેત પોતે દેખાડે, સઉને સુંદરસ્યામ. સકળ.

અવલોકવા ઊભી સઉ નારી, કર ધરી કનકનાં પાત્ર;
જદુપતિને જાચે સઉ નારી, અમને આપજો તિલ માત્ર. સકળ.
સુદામો ચિંતામાં પડિયો, લજ્જા મારી જાશે;
ભર્મ ભાંગશે તાંદુલ દેખી, કૌતક મારૂં થાશે. સકળ.
સ્ત્રીને કહ્યેથી હું થયો લોભી, તુચ્છ ભેટ અહિંયાં આણી;
લજ્જા લાખ ટકાની ખોઇ, ઘર ઘાલ્યું ધણિયાણી. સકળ.
સુદામાના મનની શોચના, શ્યામળીએ સઉ જાણી;
હસતાં ખસતાં પાસે આવી, તાંદુલ લીધા તાણી. સકળ.
હેઠળ હેમની થાળી મેલી, વસ્તુ લેવા જગદીશ;
છોડે છબીલો પાર ન આવે, ચીથરાં દશ વીશ. સકળ.
પટરાણિયો જોઈ અચરજ પામી, છે પારશ કે રત્ન;
અમર ફળ કે સંજીવન મણિ, આવડું કીધું છે જત્ન. સકળ.
કણ વેરાણા ને પાત્ર ભરાણું, જોઈ રહ્યો જુવતીનો સાથ;
તાંદુલના કણ હદિયે ચાંપી, બોલ્યા લક્ષ્મીનાથ. સકળ.
સુદામા મે આ અવનીમાં, લીધા બહુ અવતાર;
આ તાંદુલનો સ્વાદ છે એવો, નથી આરોગ્યો એકે વાર. સકળ.
મોટા મોટા મિત્ર મે જોયા, ધ્રુવ અંબરીષ પ્રહ્લાદ;
આ તાંદુલનો એકે મિત્રે, દેખાડ્યો નથી સ્વાદ. સકળ.
તુચ્છ ભેટ ભારે કરી માની, વિચાર્યું ભગવાન;
સાત જન્મસુધી સુદામે, નથી કિધાં પુણ્યદાન. સકળ.
જાચક રૂપ થયા જગજીવન, પ્રીત હૃદેમાં વ્યાપી;
મુખમાં મુષ્ટિ તાંદુલ મૂકયા, દારિદ્રય નાંખ્યાં કાપી. સકળ.
કર મરડીને ગાંઠડી લીધી, સાથેનાં દુઃખ મોડયાં;
જેમ જેમ ચીથરાં છોડયાં નાથે, ભવનાં બંધન તોડયાં. સકળ.
જ્યારે તાંદુલ મુખમાં મૂકયા, ઉડી છાપરી આકાશ;
તેણે સ્થાનક સુદામાને થયા, સપ્ત ભૂમિના અવાસ. સકળ.
ઋષિપત્ની થયાં રુકિમણી સરખાં, શ્યામ સરીખા પુત્ર;
એ વૈભવને કવિ શું વખાણે, જેવું કૃષ્ણનું ઘર સૂત્ર. સકળ.
બીજી મુઠી જ્યારે મુખમાં મૂકે, ત્યાં ઝાલ્યો રુકિમણીએ પાણ;
એમાં શું ઓછું છે સ્વામી, અમને આપો ચતુરસુજાણ. સકળ.
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ને નવ નિધી, તે મોકલી વણ માગી;
તે સુદામો નથી જાણતા, જે ભવની ભાવઠ ભાંગી. સકળ.

હાથી ડોલે ને દુંદુભિ બોલે, ગુણિજન ગાયે સાખી;
જડિત્ર હિંડોળો હેમનો બાંધી, હીંચે છે હરિણાક્ષી. સકળ.
હીરા રત્ન કનકમય કોટી, હાર્યો દ્રવ્યે કુબેર;
કોટિધ્વજ લાખેણાં વાજે, છપ્પન ઉપર ભેર. સકળ.

4. The metamorphosis of Sudama.

કડવું.

શુકજી ભાખે હરિગુણ ગ્રામજી, દીઠું સુંદર કંચન ધામજી;
મેડી અટારી અદ્‌ભુત કામજી, ઋષિ વિચારે ભૂલ્યો ઠામજી.
એમ ભૂલ્યો પણ ગ્રામ નિશ્ચે, ગામ કોઈ ધનવંતનાં;
એ ભુવનમાં વસતા હશે, જેણે સેવ્યાં ચરણ ભગવંતનાં.
એવું વિચારી વિપ્ર વળિયો, બધું નગર અવલોકન કરી;
ઋષિ ઇચ્છા આણી સર્વ જોતા, તે ભુવન પાછળ ફેરા ફરી.
પછી સુદામો પડયા સાંસામાં, વિચાર કરે વેગળા જઈ;
આ ભુવન કોણે કર્યાં હશે, પર્ણકુટી મારી ક્યાં ગઈ.
એ વિશ્વકર્માં રચી રચના, મનુષ્ય પામર શું કરે;
કુટુંબ મારૂં ક્યાં ગયું, ઋષિ વામ દક્ષિણ ફેરા ફરે.
કોઇ કીર્તિ બોલે હસ્તી ડોલે, હયશાળામાં હય હણહણે;
દાસી કનક કલશ ભરી પાણી લાવે, ઉભા અયુત સેવક આંગણે.
દુંદુભિ વાજે, ઢોલ ગાજે, મંડપ તાંડવ થાય છે;
મૃદંગ ધમકે ઘુઘરી ઘમકે, ગીત ગુણિજન ગાય છે.
જોઇ સુદામે નિઃશ્વાસ મૂક્યો, કોઈ છત્રપતિનાં ઘર થયાં;
આશ્રમ ગયાનું દુઃખ નથી, પણ બાળક મારાં ક્યાં ગયાં.
હોમશાળા રુદ્રાક્ષમાળા, મારી પત્ર કુશની સાદડી;
ગોપીચંદન સન્માર્જની ગઈ, વિપત્તિ આવડી ક્યમ પડી.
દૈવની ગાય ગહન દીસે, પડયો પ્રાણુ કર્મ આધીન;
કુટુંબ વિટંબની વેદના, હુંને દૈવે દંડયો દીન.
તુટી સરખી ઝુંપડી ને, લુંટી સરખી નાર;
સડયાં સરખાં છોકરાં, નવ મળ્યાં બીજી વાર.
સંકલ્પ વિકલ્પ કોટી કરતાં, ઋષિ આવાગમન હિંડોળે ચડયા;
બારીએ બેશી પંથ જોતાં, નિજ કંથ સ્ત્રીની દ્દષ્ટે પડયા.
સાહેલી એક સહસ્ર લેઇને, સતી ગઇ પતિને તેડવા;
જળ ઝારી ભરીને નારી જાએ, જાણે હસ્તિની કલશ રેડવા.

હંસગામિની ને હર્ષ પૂરણ, અભિલાષ મનમાં ઇચ્છિયા;
ઝાંઝર ઝમકે ઘુઘરી ઘમકે, વાજે અણુવટ વીછિયા.
સુદામે જાણી આવી રાણી, ઇંદ્રાણી કે રુક્મિણી;
સાવિત્રી કે સરસ્વતી, કે શક્તિ શિવશંકરતણી.
સાહેલી સહુ વીંટી વળી, પદ્મિની લાગી પાય;
પૂજા કરીને પાલવ ગ્રહ્યો, તવ ઋષિજી નાઠા જાય.
થર થર ધ્રુજે ને કાંઈ ન સૂજે, છૂટી જટા ઉઘાડે શીશ;
હસ્ત ગ્રહેવા જાય સુંદરી, તવ ઋષિજી પાડે ચીશ.
હું તો સેજે જોઉં છું ઘર નવાં, મને નથી કપટ વિચાર;
હું વૃદ્ધ ને તમો જોબન નારી, છે કઠણ લોકાચાર.
ભોગાસક્ત હું નથી આવ્યો, મને પરમેશ્વરની આણ;
જાવા દ્યો મને કાં દમો છો, તમને હજો કલ્યાણ.
આંગણામાં કોઈ નર નથી, આ દીસે સ્ત્રીનું રાજ્ય;
તમને પાપણિયો પરમેશ્વર પૂછશે, હુંને કાં આણો છો વાજ્ય.
ઋષિપત્ની કહે સ્વામી મારા, તમે રખે દેતા શાપ;
દારીદ્રય ગયાં નવાં ઘર થયાં, શ્રીકૃષ્ણ ચરણ પ્રતાપ.
એવું કહી કર ગ્રહીને ચાલી, તું સાંભળ પરિક્ષિત ભૂપ;
સુદામો પેઠા પોળમાં, થયું કૃષ્ણ સરખું રૂપ.

વલણ.

રૂપે બીજા કૃષ્ણજી, જરા ગઇ ને જોબન આવિયું;
બેલડિયે વળગ્યાં દંપતી, જાણે કામ જોડું લજાવિયું.

કડવું.

નિજ મંદિર સુદામો ગયા, તત્ક્ષણ કૃષ્ણજી સરખા થયા;
દંપતિ રાજ્ય શોભાએ ભર્યા, શ્રીકૃષ્ણે દુઃખ દોહલાં હર્યાં.

ઢાળ.

દોહેલાં ગયાં ને શોહેલાં થયાં, ભર્યાં ભવન લક્ષ્મીવડે;
એક મુષ્ટિ તાંદુલ આરોગ્યા, તે લક્ષ જન્મે નવ જડે.
વસન, વાહન, ભોજન, ભૂષણ ભવ્ય ભંડાર;
ચામર આસન, છત્ર બિરાજે, ઇન્દ્રનો અધિકાર.

મેડી અટારી છજાં જાળી, ઝમકે મીણાકારી કામ;
સ્ફટિક મણિએ સ્થંભ જડયા છે, કૈલાસ સરખું ધામ.
વિશ્વકર્મા ભૂલે બ્રહ્મા, જોઈ ભવનનો ભાવ;
માણક મુક્તા રત્ન હીરા, ઝવેર જોતિ જડાવ.
ગોળી ગોળા ઘડા ગાગર, સર્વ કનકનાં પાત્ર;
સુદામાના વૈભવ આગળ, કુબેર તે કોણ માત્ર.
ત્યાં જાચકનાં બહુ જુથ આવે, નિર્મુખ કોઈ નવ જાય;
જેને સુદામો દાન આપે, લક્ષપતિ તે થાય.
ઋષિ સુદામાના પુર વિષે, ન મળે દરિદ્રી કોય;
કોટિધ્વજ ને લક્ષદીપક, અકાળ મૃત્યુ ન હોય.
યદ્યપિ વૈભવ ઇન્દ્રનો પણ, ઋષિ રહે છે ઉદાસ;
વિજોગ રાખે જોગનો, થઈ ગૃહસ્થ પાળે સંન્યાસ.
વેદાધ્યયન અગ્નિહોત્ર હોમે, રાખે પ્રભુનું ધ્યાન;
માળા ન મૂકે ભક્તિ ન ચૂકે, એવા વૈષ્ણવ ઋષિ ભગવાન.
સુદામાનું ચરિત્ર સાંભળે, તેનું દુઃખ દારીદ્રય જાય;
ભવ દુઃખ વામે મુક્તિ પામે, મળે માધવરાય.

XII. From મામેરૂં (A. D. 1683.)

કડવું.

શ્રીગુરુ ગણપતિ શારદા, હું સમરૂં સુખે સર્વદા;
મનમુદા કહુંં મામેરૂં, મહેતાતણું રે.

ઢાળ.

મામેરૂં મહેતાતણું, પદબંદ કરવા આશ;
નરસિંહ મહેતો ભક્ત બ્રાહ્મણ, જુનાગઢમાં વાસ.
ભાભીએ એક વચન કહ્યું, મેહેતાને લાગી દાઝ;
પરિત્યાગ કીધો ઘરતણો, મહેતો વન ગયા તપકાજ.
તે વનવિષે એક દેહેરૂં દીઠું, અપૂજ્ય શિવનું લિંગ;
નરસૈંયે તેની પૂજા કીધી, અંતરમાંહી ઉમંગ.
ઉપવાસ સાત મહેતે કર્યા, તવ રીઝયા શ્રીમહાદેવ;
કમળની પેરે લિંગ વિકાસ્યું, પ્રભુ પ્રગટ થયા તતખેવ.

સામેરૂં.

કર્પૂર ગૌર સ્વરૂપ શોભા ધર્યા, ઉમયા ડાબે પાસ;
બિરાજે જટામાં જાહ્નવી, લલાટે ચંદ્ર પ્રકાશ.
છે રૂંઢમાળા સર્પભૂષણ, વાઘાંબર ગજચર્મ;
વાજે ડાક ડમરુ શંખ શૃંગી, મહેતે દીઠા પરિબ્રહ્મ.
તવ નરસૈંયો જઇ પાયે લાગ્યો, ત્યારે મસ્તક મૂકયો હાથ;
માગ માગ હું કૃપાળ છું, એમ બોલ્યા ઉમિયાનાથ.
મહેતો કહે મહાદેવજી, એક માગું છું સ્વામીન;
તમતણું દર્શન પામિયો, હવે વિષ્ણુનું દર્શન.
ધન્ય ધન્ય સાધુ શિવ કહે, તને ભકિતની છે આશ;
અખંડ વ્રજમાં ગયા તેડી જ્યાં, હરિ રમે છે રાસ.

વલણ.

રાસમંડળતણી રચના, લીલા શી વખાણે કવી;
નરસૈંયો કૃતારથ થયો, તે કૃપા શ્રીહરની હવી.

કડવું.

અદ્‌ભુત લીલા રાસ વિરાજેજી, દર્શન કીધે ભવદુઃખ ભાજેજી;
ગોપિકા ગાય વાજિત્ર વાજેજી, મહા સુખ દીધું શિવ મહારાજેજી.

ઢાળ.

મહારાજ શિવ મહારાજજીએ, ગ્રહ્યો મહેતાનો હાથ;
તે સદાશિવને દેખીને, સામા આવ્યા વૈકુંઠનાથ.
હરિ હર હરખીને મળ્યા, નમી ગોપી શિવને પાય;
નરસૈંયો જઇ નમ્યો નાથને, તવ પૂછે ગોકુળ રાય.
કહો સદાશિવ આ કોણ છે, તમે દેખાડયો આ ઠામ;
મહાદેવ કહે એ દાસ તમારો, વિપ્ર નરસિંહ નામ.
ભકિત ઇચ્છે તમારી, કીર્તન કરે ગુણ ગાય;
કરુણા કરો શ્રીકૃષ્ણજી, તવ બોલ્યા વૈકુંઠરાય.
હાથ ગ્રહી તમે તેડી લાવ્યા, સદાશિવ ભગવાન;
એ નરસૈંયો મેં ભકત કીધો, ઉદ્ધવ વિદુર સમાન.
મસ્તક ઉપર હાથ મૂકી, કહે શ્રીગોપાળ રે;
દુઃખ વેળા મને સંભારજે, હું ધાઇ આવીશ તત્કાળ.

કરજે તું કીર્તન ભક્તિ મારી, તરીશ ભવસંસાર;
આ દીઠી તેવી લીલા ગાજે, કેવળ રસ શણગાર.
પછી રાસમંડળતણી રચના, દેખાડી તેણીવાર;
નરસિંહ મહેતા પ્રત્યે બોલ્યા, સ્વામી શ્રીત્રિપુરારી રે.
રખે લોકાચાર મનમાંહિ ગણતો, મસ્તક સાટે ભક્તિ;
રાધાકૃષ્ણનો વિહાર ગાજે, જુએ તેવી જુક્તિ.
અંતર્ધ્યાન થયા એમ કહિને, ભોળા શંકર દેવ;
પળ માત્રમાં નરસૈંને મૂક્યો, જુનેગઢ તત્ખેવ.
થઇ નરસૈંયાની નિર્મળવાણિ, કવિ શક્તિ ભક્તિ અપાર;
રાધાકૃષ્ણ શું રંગ લાગ્યો, ગણે તૃણવત સંસાર.
પછી તાલ વાતા ગીત ગાતા, પધાર્યા પુરમાંય;
નરસિંહ મહેતો જઇને નમિયા, ભાભીકેરે પાય.
તમને ગોરાણી મેં પ્રમાણી, હુંને કહ્યું કઠણ વચન;
હરિ હર બંને મુજને મળ્યા, તે ભાભી તમારૂં પુણ્ય.

વલણ.

પુણ્ય તમારૂં માત મારી, મને મળ્યા શ્રીપરીબ્રહ્મ રે;
છે સાધવી સ્ત્રી મહેતાતણી, પછી માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ રે.

કડવું.

મહેતે માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ, પતિવ્રતા ઘેર નારી પર્મ;
દામોદરની સેવા કરે, માળા તિલક ને મુદ્રા ધરે.
સાધુ વેરાગી વૈષ્ણવ સંગ, શંખ તાળ ને વાજે ચંગ;
ચોક માંહી તુળસીનાં વન, અહર્નિશ થાયે કીર્તન.
નહિ ખેતી ઉદ્યમ વેપાર, હરિભગત મહેતો તદાકાર;
જે આવે તે વૈષ્ણવ જમે, ગુણ ગાઇને દહાડા નિર્ગમે.
વિશ્વંભર પૂરૂં પાડે અન્ન, વિશ્વાસ ઘણો મહેતાને મન;
બે સંતાન આપ્યાં ગોપાળ, એક પુત્રી ને એક જ બાળ.
શામળદાસ કુંવરનું નામ, તે પરણાવ્યો રુડે ઠામ;
કુંવરબાઈ નામે દીકરી, પરણાવ્યાં રુડો વિવાહ કરી.
પામ્યાં મરણ પત્ની ને પુત્ર, મહેતાનું ભાગ્યું ઘરસૂત્ર;
પતિવ્રતા વહુ વિધવા થઈ, કુંવરબાઇ તે કુશળી રહી.

સ્ત્રી પુત્ર મરતે રોયાં લોક, મહેતાને તલ માત્ર ન શોક;
ભલું થયું ભાંગ્યો જંજાળ, સુખે ભજશું શ્રીગોપાળ.
કુંવરબાઈ પછે મોટી થઈ, આણું આવ્યું ને સાસરે ગઇ;
સસરો શ્રીરંગ મહેતો નામ, મોટું ઘર કહાવે બહુ દામ.
છે સાસરિયાંને ઘણું અભિમાન, ધનનું તે અતિ કરે ગુમાન;
નણંદ જેઠાણી વાંકું ભણે, કુંવરબાઇને દુબળી ગણે.
આવો વૈષ્ણવની દીકરી, સાસરવેલ સૌ પાવન કરી;
ચેષ્ટા કરે સાસુ ગર્વે ભરી, કુંવરબાઇ નવ બોલે ફરી.
છે લઘુવેષ નહાનો ભરથાર, તે નવ પ્રીછે વિવેક વિચાર;
કુંવરબાઇનું આવ્યું સીમંત, સાદર વાત ન પૂછે કંથ.
રૂપ દેખી અતી વહુવરતણું, સાસરિયાં મન હરખે ઘણું;
કહે મહેતો હરિનો છે દાસ, મોસાળાંની શી કરવી આશ.
વહુનો ઓરિયો વીતે ખરો, કાંઇક મોસાળું ઘરથી કરો;
દુર્બળની દિકરી રાંકડી, આચાર કરી બાંધો રાખડી.
ન કહાવ્યું પિયર ન કોને કહ્યું, પંચમાસી તો એળે ગયું;
સીમંતના રહ્યા થોડા દન, કુંવરબાઈને થઇ ચિંતા મન.
ઓશિલાળી દીસે દામણી, વહુવર આવી સાસુ ભણી;
બોલી અબળા નામી શીશ, બાઇજી રખે કરતાં રીશ.
આપણો ગોર પંડ્યો ખોખલો, જુનાગઢ સુધી મોકલો;
મોકલો લખાવી કંકોતરી, તવ સાસુ બોલી ગર્વે ભરી.
કાં વહુવર તને ઘેલું લાગ્યું, મા મુઇ ત્યારે મહિયર ભાંગ્યું;
તાળ વજાડે કીર્તન કરે, નાચી ખુંદીને ઉદર ભરે.
દરિદ્ર ઘરમાં ફેરા ફરે, તે મોસાળું કયાંથી કરે;
જે સગાંથી અર્થ નવ સરે, શું થાયે તેને નોતરે.
મહેતાને વહાલું હરિનું નામ, જોવા મળશે બાંધું ગામ;
તમને ડોસો મળવાનું હેત, અમો નાતમાં થઇએ ફજેત.
તમારો સસરો લાજે બાઇ, વણ આવે સરશે વેવાઇ;
કુંવરબાઇ તવ આંસુ ભરી, સાસુ પ્રત્યે બોલી ફરી.
બાઇજી એમ બોલતાં શું ફગો, દુર્બળ પણ પોતાનો સગો;
અહિં આવી પાછા જાશે ફરી, એ મિષે મળશું બાપ દિકરી.
સાસુને મન કરુણા થઇ, પોતાના સ્વામીને પૂછ્યું જઈ;
રહ્યા સીમંતના થોડા દહાડા, કુંવરવહુ લે છે આડા.

લખી મોકલો કંકોતરી, મળવા ચોને બાપ દીકરી;
વેવાઇને લખીએ એક પત્ર, જેમ તેમ કરતાં આવજો અત્ર.
શ્રીરંગ મહેતો પરમ દયાળ, કાગળ એક લખ્યો તત્કાળ;
સ્વસ્તિ શ્રી જુનાગઢ ગામ, જે હરિ વૈષ્ણવનો વિશ્રામ.
નાગરી નાતતણા શણગાર, સાધુ શિરોમણિ પરમ ઉદાર;
ભક્ત નાયક વૈષ્ણવના ધણી, સદા કૃપા હોય કેશવતણી.
સર્વોપમા જોગ કરુણા ધામ, મહેતા શ્રીપંચ નરસૈં નામ;
અહિં સહુને છે કુશળ ક્ષેમ, લખજો પત્ર તમો આણી પ્રેમ.
એક વધામણિ તણો સમાચાર, અમારાં ભાગ્યતણો નહિ પાર;
કુંવરવહુને આવ્યું સીમંત, અમ ઉપર ત્રુઠા ભગવંત.
માઘ શુદિ સપ્તમી રવિવાર, મુહૂર્ત અમે લીધું નિર્ધાર.
તમો તે દિન નિશ્ચય આવજો, સગાં મિત્ર સાથે લાવજો.
ન આણશો મનમાં આશંક, તમ આવે પામ્યા લખટંક;
ઉજળો સગો આવ્યો બારણે, સોનાનો મેરુ કીજે વારણે.
જો મહેતાજી નહિ આવો તમો, ખરેખરા દૂભાઇશું અમો;
આપ્યું પત્ર ગુરુના કરમાંય, પંડ્યો ખોખલો કર્યો વિદાય.
કુંવરબાઇએ તેડયા ઋષિરાય, એકાંતે બેસાડી લાગી પાય;
ત્યાં બે દહાડા પરુણા રહેજો, મહેતાને સમજાવી કહેજો.
કાંઇ મોસાળું સારૂં લાવજો, સંપત્ત હોય તો ત્યાં આવજો;
કાંઈ નામ થાય જો પૃથ્વી તળે, સાસરિયાંનું મેણું ટળે.
જો અવસર આ સૂનો જશે, ભવનું મેણું મુજને થશે;
બોલ બાણ નણદી મારશે, શત્રુનું કામ દિયર સારશે.
રખે નાગરી નાતે કૌતક થાય, તમારે માથે છે વૈકુંઠ રાય;
પંડ્યો ખોખલો કીધો વિદાય, સદ્ય પહોંતો જુનાગઢ માંય.

વલણ.

જુનાગઢમાં આવ્યા, મહેતો; લાગ્યા પાય રે;
સ્તવનસ્તુતિ પૂજા કરી, પછે માંડી પાટ સુખદાય રે.

કડવું.

ખોખલે પંડે પત્ર જ આપ્યું, મહેતાજીને હાથજી;
વધામણી કાગળમાં વાંચી, સમર્યા વૈકુંઠનાથજી.

મામેરૂં.

મામેરૂં પુત્રીને કરવું, ઘરમાં નથી ખોટા દામજી;
ત્રિકમજી તેવડમાં રહેજો, દ્રવ્યતણું છે કામજી.
ભોજન કરાવી દક્ષિણા આપી, મહેતો લાગ્યા પાયજી;
મોસાળું લેઈ અમો આવિશું, પંડ્યો કીધો વિદાયજી.
નરસૈં મહેતે ગોર તેડાવ્યા, સગા તે વૈષ્ણવ સંતજી;
મોસાળું લઇ આપણે જાવું, છે કુંવરબાઇનું સીમંતજી.
જુની વેલ ને ધૂંસરિ વાંકી, સાંગી સોટા ભાંગીજી;
કોનાતળાવા નેકોની પીંજણિયો, બળદ આણ્યા એ માંગીજી.
મહેતાજી મામેરે ચાલ્યા, સમર્યા શ્રી જગદીશજી;
ત્રણ સખિયો સંઘાતે ચાલી, વેરાગી દશ વીશજી.
સંપુટ ત્રાંબાની ડાબલીનો, તેમાં બાળ મુકુંદજી;
કંઠે હાર કરીને રાખ્યા, દામોદર નંદનંદજી.
વેલને પૂંઠે કોથળો બાંધ્યો, માંહી ભર્યાં વાજિત્રજી;
ગાંઠડી એક ગોપીચંદનની, તુળશી કાષ્ટ પવિત્રજી.
મોસાળાની સામગ્રીમાં, તિલક ને તુળસીમાળજી;
નરસૈંયાને નિર્ભય છે જે, ભોગવશે ગોપાળજી.
બળહીણા બળદો શું હીંડે, ઠેલે વૈષ્ણવ સાથજી;
સોર પાડે ને હાળ ચઢાવે, જે જે વૈકુંઠ નાથજી.
એક બળદ ગળિયો થઇ બેસે, આખલો તાણી જાયજી;
પડયાને પુંછ ગ્રહી ઉઠાડે, કૌતુક કોટી થાયજી.
સાલે સાલ જૂજવાં દીસે, રથતણાં બહુ વક્રજી;
સાંગીનો બહુ શબ્દજ ઉઠે, ચૂંચવે છે બહુ ચક્રજી.
ચડે બેસે ને વળિ ઉતરે, લે રામ કૃષ્ણનું નામજી;
મધ્યાહ્નને મહેતાજી આવ્યા, જોવા મળ્યું ઉના ગામજી.
શું જાણે વૈષ્ણવનો મહિમા, વિષયી પુરનાં લોકજીઃ
કોડ પહોંતા કુંવરવહુના, મામેરૂં છે રોકજી.

વલણ.

રોક મામેરૂં મહેતો લાવ્યા, જુઓ વૈષ્ણવની વસાત રે;
એકેકી માળા આપશે તો, પહેરશે નાગરી નાત રે.

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ.

કડવું

સુણી શ્રીરંગ મહેતો આવ્યા ધાઈ, ભાવે ભેટયા બંને વેવાઇ;
મળ્યો જમાઇ જમાઇનો ભ્રાત, મળ્યો સહુ નાગરનો સાથ.
કપટે ભેટી પાછા ખસે, જોઈ જોઈ સામગ્રીને હસે;
ઉતરવા ઘર આપ્યું એક, ઝાઝાં ચાંચર મચ્છર વિશેક.
ખાડા ટેકરા વસમો ઠામ, ઉપર નળિયાનું નહિ નામઃ
કોહ્યું છાજ ને જૂની વળી, ભીંત્યો દોદશ ભેવડ વળી.
ઝાઝા માંકણ ઝાઝા જૂઆ, ત્યાં મહેતાના ઉતારા હૂવા;
વેવાઇ ગયા ઊતારો કરી, બોલે હસણી નાત નાગરી.
કુંવરવહુનો વૈષ્ણવ બાપ, દર્શન કરીને ખોઇએ પાપ;
મહેતાને જોવા હરખે ભરી, ઘેર ઘેરથી ચાલી સુંદરી.
મન વિના મહેતાને નમે, સારૂં થયું જે આવ્યા તમે;
માંહો માંહી કહે સુંદરી, મહેતો દીકે દીઠા હરિ.
જુઓ સાથ કેવો ફૂટડો, એને પરમેશ્વર ત્રુઠડો;
કુંવરવહુનું ભાગ્યું દુઃખ, એવું કહીને મરડે મુખ.
જુઓ બળદ મહેતાજી તણા, બગાઇઓ શબ્દ કરે છે ઘણા;
વજાડશે મંડપમાં ચંગ, નાગરી નાતમાં રહેશે રંગ.
આ ગાંઠડી વળગાડી લટકે, તાળાના જોડા બાંધ્યા પટકે;
તુલસી કાષ્ટતણો એ ભારો, હવે મામેરાનો શો ઉધારો.
છાબમાં તુળશી દળ મૂકશે, ઉભો રહીને શંખ ફૂંકશે;
વેરાગી હરિના ગુણ ગાશે, એટલે મોસાળું પૂરૂં થાશે.
એમ નાગરી કૌતુક કરે, ટોળ કરીને પાછી ફરે;
કુંવરબાઇએ જાણી વાત, મોસાળું લઇ આવ્યા તાત.
ઉતાવળી મળવાને ધશી, બોલી નણદી મર્મે હશી;
આ શું પિતા પુત્રીનું હેત, શાને કરવા આવ્યો ફજેત.
લજાવ્યું સાત પેઢીનું નાંમ, સાથે વેરાગીનું શું કામ;
શું મળવા ચાલ્યાં એકલાં, એ બાપથી નબાપાં ભલાં.
કઠણ બોલ એવો સાંભળી, કુંવરબાઈ બોલી પાછી વળી;
નણદી શું મચ્છર આવડો, પુંઠળથી બાઈ શું બડબડો.
સુખી પિતા હશે જે તણો, તે પુત્રીને લાભ જ ઘણો;
કોનો પિતા લખેશરિ કહાવે, તે તો મારે શે ખપ આવે.
રાંક પિતા આવ્યો મુજ ઘેર, એક કાપડું સોનાનો મેર;
તમે મન માને તે કહો, એ પિતા મારે જીવતો રહો.

મર્મ વચન નણદીને કહી, પછે પિતા પાસે પુત્રી ગઇ;
દૂરથકી દીઠી દીકરી, મહેતાએ સમર્યા શ્રીહરિ.
અન્યોન્ય નયણાં ભરી, ભેટયાં બેઉએ આદર કરી;
મહેતે મસ્તક મૂકી હાથ, પાસે બેસાડી પૂછી વાત.
કુંવરબાઈ કહો કુશળ ક્ષેમ, સાસરિયાં કાંઇ આણે છે પ્રેમ;
રૂડો દિવસ આવ્યો દીકરી, મોસાળુ કરશે શ્રીહરિ.
કુંવરબાઇ બોલી વીનતિ, મોસાળું કાંઈ લાવ્યા નથી;
નાગરી નાતે રહેશે કેમ લાજ, વિના દ્રવ્ય આવ્યા શે કાજ.
નિર્માલ્ય નિર્ધનનો અવતાર, નિર્ધનનું જીવ્યું ધિક્કાર;
નિર્ધનને કોઇ નવ ગણે, નવ રાખે ઊભો આંગણે.
ચતુરપણું નિર્ધનનું જેહ, ઘેલામાંહી ગણાએ તેહ;
લોક બોલાવે દુર્બળ કહી, એથી માઠું કાંઇ બીજું નહીં.
પિતાજી કાંઇ ઉદ્યમ નવ કરો, ધનનો નવ રાખો સંઘરો;
આ અવસર સચવાશે કેમ, પિતાજી તમે વિચારો એમ.
નથી લાવ્યા કંકુની પડી, નથી લાવ્યા મોડ નાડાછડી;
નથી માટલી ચોળી ને ઘાટ, એમ શું આવ્યા બારેવાટ.
કેમ કરી લજ્જા રહેશે તાત, હું શે ન મુઈ મરતે માત;
માતા વિના સુનો સંસાર, માતા વિના તે શો અવતાર.
જે બાળકની માતા ગઇ મરી, બાપની સગાઇ સાથે ઉતરી;
જેવું આથમતા રવિનું તેજ, મા વિના એવું બાપનું હેજ.
સુરભિ મરતાં જેવું વચ્છ, જળ વિણ જેવું તલપે મચ્છ;
ટોળાં વછોઈ જેવી મૃગલી, મા વિના દીકરી એકલી.
લવણ વિના જેવું ફીકું અન્ન, ભાવ વિના જેવું ભોજન;
કીકી વિના જેવું લોચન, મા વિના તેવું બાપનું મન.
ઘડો ફૂટે રઝળે ઠીકરી, મા વિના એવી દીકરી;
ગોળ વિના મોળો કંસાર, માતા વિના સુનો સંસાર.
શીદ કરવા આવ્યા ઉપહાસ, સાથે વેરાગી પાંચ પચાસ;
શંખ તાળ ને માળા ચંગ, એ મોસાળું કરવાના ઢંગ.
ન હોય તો પિતા જાઓ ફરી, એવું કહીને રોઈ દીકરી;
મેહેતે મસ્તક મૂક્યો હાથ, કરશે મોસાળું વૈકુંઠનાથ.
પહેરામણી કરવી હોય જેટલી, આસામી લખી લાવો તેટલી;
લખજો સાસરિયાં સમસ્ત, વિસારશો મા એકે વસ્ત.

વચન મહેતાજીનાં સુણી, કુંવરબાઇ આવ્યાં સાસુભણી;
મારે પિતાએ મોકલી હૂં, લખો કાગળમાં જોઇએ શું.
મુખ મરડીને બોલી સાસુ, શો કાગળ ચીતરવો ફાંસુ;
છાબમાં તુળસીદળ મૂકશે, ઊભો રહીને શંખ ફૂંકશે.

વલણ

ફૂંકશે શંખ ઊભો રહી, નરસૈંયો મોસાળું શું કરે;
સંવાદ વહુઅરનો સાંભળી, પછે વડસાસુ એમ ઓચરે.

કડવું.

વડસાસુ ઘણું ભારે માણસ, બોલ્યા પરમ વચન; વહુજી;
વડી વહુઅર તમે કાંઇ નવ જાણો, છે મહેતો વૈષ્ણવજન. વહુજી.
જેને સ્નેહ શામળિયા સાથે, તેને શાની ખોટ; વહુજી;
પહેરામણી મન ગમતી માગો, કરો નાગરી ગોઠ. વહુજી.
કુંવરબાઇને કાગળ આપ્યો, લખો લખાવું જેમ; વહુજી;
રૂડો વેવાઇ આંગણે આવે, કોડ ન પહોંચે કેમ. વહુજી.
લખો પાંચ સેર કંકુ જોઇએ, શ્રીફળ લખો સેં સાત; વહુજી;
વીશ મણ વાંકડિયાં ફોફળ, મળશે મોટી નાત. વહુજી.
પાંચ વસ્ત્રના પંચવિશ વાઘા, ચાર ચોકડી તાસ; વહુજી;
લખો પછેડી પંદર કોડી, પટોળાં પચાસ. વહુજી.
સાંઠેક મુગટા સોએક સણિયાં, ચીર લખો ચાલીસ; વહુજી;
ધોતિયાં તો બ્રાહ્મણને જોઇએ, તે લખો કોડી ત્રીસ. વહુજી.
બે કોડી જરકશીની સાડી, રેશમી કોડી બાર; વહુજી;
સાદિ સાડિયો લખો ત્રણસેં, છાયલ લખો સેં ચાર. વહુજી.
ઘરસાડી લખો દશ વિશ કોડી, સોળ કોડી લખો ઘાટ; વહુજી;
છીંટ મોરવી ટુંકડી સોએક, નવ કોડી લખો નાટ. વહુજી.
મશરુ ગજિયાણી દરિયાઇ, લખો થાન પંચાસ; વહુજી;
હજાર બારસેં લખો કાપડાં, લોક કરે બહુ આશ. વહુજી.
સોલસેં લખો શેલા સાળુ, તેલ પાનનો શો આંક; વહુજી;
આશરા પડતું મેં લખાવ્યું, બાપ તમારો રાંક. વહુજી.
તમને સોળ શણગાર ઘડાવે, બાપ લડાવે લાડ; વહુજી;
ઘટે જમાઇને સોનાનાં સાંકળાં, તેમાં અમને શો પાડ. વહુજી.

સહસ્ર મહોર સોનાની રોકડી, કહેતાં પામું ક્ષોભ; વહુજી;
ઘરડાં અમે માટે ધર્મેં લખાવ્યું, ન મળે ઝાઝોં લોભ. વહુજી.
એ લખ્યાથી અદકું કરો તો, તમારા ઘરની લાજ; વહુજી;
તવ મુખ મરડી નણદી બોલી, સિદ્ધ થયાં સર્વ કાજ. વહુજી.
ભારે મોટા બે પહાણુ લખોની, જે મહેતાથી અપાય; વહુજી;
ડોશી કહે શો શોર કરો છો, લખતાં તારૂં શું જાય. વહુજી.

વલણ.

શું જાય લખતાં તાહરૂં, વડસાસુ વિકરાળ રે;
કાગળ આપ્યો હાથમાં, પડી પેટડિયામાં ફાળ રે.

કડવું.

ડાટ વાળ્યો રે, ડોસીએ ડાટ વાળ્યો રે;
વડસાસુ વેરણુ થઈ મારી, હરખ હોયાનો ટાળ્યો રે. ડોસીએ.
મીઠાં વચની ને થોડા બોલી, હીંડે હરિગુણુ ગાતી રે;
પરમારથી થઈ પત્ર લખાવ્યું, મનમાં મોટી કાતી. ડોસીએ.
કાગળ લઈને કુંવરબાઇ આવ્યાં, પિતા કેરે પાસે રે;
વડસાસુએ વિપરીત લખાવ્યું, કહો હવે શું થાશે.. ડોસીએ.
લખેશ્વરીથી ન પડે પૂરૂં, એવું માંહી લખાવ્યું રે;
સાધુ પિતાને મહા દુઃખ દેવા, મુને સીમંત શાને આવ્યું. ડોસીએ.
સહસ્ર મહોર સોનાની રોકડી, વસ્ત્રતણું નહિ લેખું રે;
તાતજી હું તમારી પાસે, કોડી એક ન દેખું. ડોસીએ.
પિતાજી તમો પાછા પધારો, અહિં રહે ઇજ્જત જાશે રે;
મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, રહો તમે વિશ્વાસે. ડોસીએ.

* * *

ડોસીએ રૂડું કીધું રે, આપણું કારજ સિધ્યું રે. ડોસીએ.
શ્યામળિયો અવસર નહિ ભૂલે, તું કાં આંસુડાં પાડે રે;
દામોદર કાંઈ નથી દોહલો, નહિ કરજે કાઢે. ડોસીએ.
કુંવરબાઈ તમે ઘેર પધારો, આપણું એમાં શું જાશે રે;
જો મામેરૂં હરિ નહિ કરે તો, ઉપહાસ એનો થાશે. ડોસીએ.
પંચાળીનાં પટકુળ પૂર્યાં, નવસેં ને નવાણું રે;
તે રીતે મામેરૂં કરશે, તું થાવા દેને વહાણું. ડોસીએ.

વિશ્વાસ હૃદેમાં રાખો તમો, છો વૈષ્ણવની બાળ રે;
આપણું એ પ્રતિપાલન કરશે, સ્યામળિયો ગોપાળ. ડોસીએ.
હૈડે હેત દીકરીને આવ્યું, સુણી તાતની વાણી રે;
કુંવરબાઇ ફરી મંદિર આવ્યાં, વિશ્વાસ ઉરમાં આણી. ડોસીએ.

કડવું.

જો જો રે કૌતક કલિજુગનાં, વૈષ્ણવની ચેષ્ટા થાય રે;
વાંકા બોલી નાત નાગરી, સહેજે બોલે અન્યાય રે. કૌતક.
ભોજન કરવા મહેતાજી તેડયા, સાથે બહુ વેરાગી રે;
ટોળે મળે સહુ નાત નાગરી, જોઈ જોઈ હસવા લાગી રે. કૌતક.
ચીર્યાં તિલક ને તુળસીમાળા, છાપાં અંગ બિરાજે રે.
વેવાઈનાં રૂપ જુઓ રે બાઇઓ કોટિક કંદર્પ લાજે રે. કૌતક.
મલાર ગાશે નહાતી વેળા, વરસશે વરસાદ રે;
પ્રસાદ કરતાં થાળ ગાશે, જમશે જાદવનાથ રે. કૌતક.
સ્નાન કરી સઉ નાગર બેઠા, જેને જેશું મળતું રે;
મહેતાજીને નહાવા અર્થે, જળ મેલ્યું કળકળતું રે. કૌતક.
જેમ તેલ કદા તાતી ઉકાળી, સુધન્વાને તળવા રે;
તેમ વેવાણે જળ ઉકાળ્યું, મહેતાજીને છળવા રે. કૌતક.
ઉષ્ણોદક ઊનું દેખીને મહેતે, માગ્યું ટાઢું પાણી રે;
મર્મ વચન મુખ મરડી બોલી, કુંવરબાઇની જેઠાણી રે. કૌતક.
માગ્યા મેહ વરસે મહેતાજી, તો અમ પાસે શું માગો રે;
બાજઠે બેઠાં તાળ મંગાવી, બોલ હૃદેમાં વાગો રે. કૌતક.
સ્મરણ કીધું સ્યામળિયાનું, આલાપ્યો રાગ મલાર રે;
નાગર લોક જોવાને મળિયા, બોલે વ્યંગ ઉચ્ચાર રે. કૌતક.

કડવું.

મહેતાજી બેઠા બાજઠે, સમર્યા શ્રીગોપાલ;
મલાર ગાયો પ્રીતશું, મેઘ ગર્જ્યો વજાડી તાળ. મહેતાજી.
ઉપહાસ થાય તારા દાસનો, સ્યામળા કરો સહાય;
નાંખ્યું ઉષ્ણોદક અતિ ઉકળ્યું, શ્રીફળ ફાટી જાય. મહેતાજી.
જેમ કદા ઉકાળી તેલની, કોપ્યો હંસધ્વજરાય;
તારી કૃપાએ ટાઢું થયું, ઉગાર્યો સુધન્વાય. મહેતાજી.

હુંડી શીકારી તેં સ્યામળા, આપ્યા રુપૈયા સેં સાત;
તે વિશ્વાસે વળગી રહ્યો, વિઠ્ઠલ મોકલજો વરસાદ. મહેતાજી.
સમોવણુ નહિ આપો સ્યામળા, કરશો મામેરૂં ક્યમ;
વિનતિ નરસૈંયાની સાંભળી, પ્રેર્યાં ઘન પરિબ્રહ્મ. મહેતાજી.
પળમાંહિ આભે ઘટા થઇ, ચોદશ ચઢ્યો અંધકાર;
ગગન વિષે ઘન ગડગડે, થાય વીજતણા ચમકાર. મહેતાજી.
ઉડે કોરણ બહુ કાંકરા, વરસે મૂશળધાર;
વહેવાઈના ઘરમાં જળ ધસ્યું, કરે લોક પોકાર. મહેતાજી.
સર્વ નાગરીઓ પાયે પડે, ક્ષમા કરો અપરાધ;
અમો અજ્ઞાને ન ઓળખ્યા, તમે શિરોમણી સાધ. મહેતાજી.
શ્રીરંગ મહેતો સ્તુતિ કરે, વહેવાણો માગે માન;
વરસાદ વિસર્જન થયો, કીધું મહેતાજીએ સ્નાન. મહેતાજી.
ઠગ નાગર કહે થયું માવઠું, એમ થાય છે બહુ વાર;
પ્રતીત ન પ્રત્યક્ષ પારખે, કલિજુગનો પ્રકાર. મહેતાજી.

વલણ

મહેતાજી ભોજને બેઠા, કરમાં લીધી તાળ રે;
ટોળું વેરાગી તણું, તેણે ગાવા માંડી થાળ રે.

કડવું.

મહેતે ગાઈ પ્રસાદની થાળી, આરોગાવ્યા શ્રીવનમાળી;
લીધો પ્રસાદ પૂરણ પ્રીતે, પછે શું થયું રજની વીતે.

ઢાળ.

વીતી રજની કીર્તન કરતાં, થયો પ્રાતઃકાળ રે;
કુંવરબાઈ આવ્યાં પિતા પાસે, હવે મોસાળાંની કરો ચાલ રે.
મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, જઇ ન્યાતને તેડાં કરો;
વિશ્વાસ આણી મંડપમાંહી, એક છાબ ઠાલી જઇ ધરો.
જ્ઞાતિ સગાં સહિત પધરાવો, સર્વ કુટુંબ પરિવારજી;
છે વાર જ્ઞાતિ મળ્યાતણી, નથી મોસાળાંની વારજી.
કુંવરબાઇ કહે તાતજી, મને કેમ આવે વિશ્વાસ રે;
ઠાલી છાબ હું કેમ ધરૂં, થાય લોકમાં ઉપહાસ રે.

મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, છો વૈષ્ણવની દીકરી;
તારે મારે ચિંતા શાની, મોસાળું કરશે શ્રીહરી.
મર્મ વચન સુણી તાતનું, સાસુ કને આવી વહુ;
મારો પિતા મોસાળું કરે છે, સગાં મિત્ર તેડો સહુ.
ખોખલે પંડયે તેડાં કીધાં, મેળવ્યું બધું ગામ;
વહેવાઈ વરગ એણી પેરે બોલે, મહેતો મૂકીને જાશે મામ.
મંડપમાં મહેતાજી આવ્યા, હાથ ગ્રહી છે તાળ રે:
નાગર સઉ ઉભા થઇ, કહે પ્રેમે જેગોપાળ રે.
મંગાવી એક છાબ ઠાલી, તે ચોકમાં આણી ધરી;
મહેતાજીએ શંખ પૂર્યો, વિનતિ શ્રીહરિની કરી.

કડવું.

મહેતે વજાડયો શંખ, સમર્યા વનમાળી;
લાગી હસવા ચારે વર્ણ, માંહોમાંહિ દે તાળી.
જુઓ મોસાળાના ઢંગ, વહેવાઇએ માંડયા;
નાગરના વહેવાર, એણે સર્વ છાંડયા.
છાપાં તિલક ને તાળ, જુઓ તુળશી માળા;
નરસૈંયો કરશે નૃત્ય, ગાશે ટોપીવાળા.
જોવા મળી નાગરી નાત, બહુ ટોળે ટોળાં;
મુખ મરડી કરે વાત, આપશે ઘરચોળાં.
બહુ નહાની મોટી નાર, મંડપમાં જ મળી;
કરે વાંકી છાની વાત, સાકરપે જ ગળી.
મહેતાને કરે જેશ્રીકૃષ્ણ, હશી પડે જોતી;
મુખ ઉપર લળકે સાર, વેસરનાં મોતી.
સજ્યા સોલ શણગાર, ચરણા ને ચોળી;
જોબન મદભરી નાર, કરે બહુ ઠઠોળી.
માળા મોતી હાર, શિરપર લળકે છે;
જડાવ ચૂડો હાથ, કંકણ ખળકે છે.
સમી રહી ઓઢે ચીર, શણગટ વાળે છે;
અણિયાળાં લોચન, કટાક્ષે ભાળે છે.
છૂટે અંબોડે નાર, વેણી લાંબી છે;
ઝાંઝર ઝમકે પાય, કડલાં કાંબી છે.

મામેરૂં.

કેસર તિલક વિશાળ, ભાલે કીધાં છે;
કોઇએ નહાનાં બાળ, કેડે લીધાં છે.
કોઇ જોવા ઠાલી છાબ, અબળા ઉકે છે;
કોઈ વહુવાર લજવાળ, નણદી પુંઠે છે.
કો શીખવી બોલાવે બાળ, વારી રાખે છે;
કો વાંકા બોલી નાર, વાંકુ ભાખે છે.
એવાં કૌતક અનેક, સહુકો દેખે છે;
સહેજે બોલે અન્યાય, હરિને લેખે છે.
બાઇ કુંવરવહુનો બાપ, કરશે મામેરૂં;
લઇશ પટોળી સાર, સાડી નહિ પહેરૂં.
વૈષ્ણવને શી ખોટ, કોટે માળા છે;
વહેવારિયા દશ વીશ, ટોપીવાળા છે.
કુંવરવહુ ધન્ય ધન્ય, પિયર પનોતી છે;
બાપે વગાડયો શંખ, સાદર પોતી છે.
વાંકા બોલા વિપ્ર, બોલો ઉપહાસે;
મૂકો છાબમાં પહાણ, વાયે ઉડી જાશે.
મૂકયો દીકરીએ નિઃશ્વાસ, આવી પિતા પાસે;
મહેતે કીધી સાન, રહેજે વિશ્વાસે.

વલણ.

વિશ્વાસ રાખો દીકરી, કરમાં લીધી તાળ રે;
કાગળ મૂકયો છાબમાં, મહેતે સમર્યા શ્રીગોપાળ રે.

કડવું.

ઠાલિ છાબમાં કાગળ ધરિ, નરસિંહ મહેતે સમર્યાં હરિ;
વેરાગી સર્વે પુંઠે ગાય, નાગરને મન કૌતક થાય.
વાંકાં વચન બોલે વેદિયા, મહેતો માધવમાં ભેદિયા;
જુઓ છાબમાં મૂકયું સાર, એ દિસે કમખાની હાર.
તે બોલ અંતર નવ ધરે, મહેતો સ્તુતિ માધવની કરે;
જય દામોદર બાલમુકુન્દ, નરકનિવારણ નંદાનંદ,
વિસ્વેશ્વર વૃન્દાવનચંદ, દેવકિનંદન આનંદકંદ;
ગોપનાથ ગોવિંદ ગોપાળ, અનાથબંધુ દીનદયાળ.

હું સેવકની લેજો સંભાળ, મોસાળાંની કરજો ચાલ;
મુખે કીર્તન હાથે તાળ, નાત નાગરી બોલે આળ.
છે દોહલો લોકાચાર, લજ્જા રાખજો આણીવાર;
મારો શેઠ તું નંદકુમાર, શું કરશે પાપી સંસાર.
તમો પાળો પોતાના દાસ, માટે મુજને છે વિશ્વાસ;
અંબરીષનો નિવાર્યો ત્રાસ, તમે ભોગવ્યા છે ગર્ભવાસ.
લીધો મચ્છતણો અવતાર, શંખાસુરનો કીધો સંહાર;
કચ્છપરૂપ ધર્યું મોરાર, ચૌદ રત્ન મથી કાઢયાં બહાર.
માર્યો હિરણ્યાક્ષ મહા પાપી, ધરણી સ્થિર કરીને સ્થાપી;
અજામેલ સરખો મહા પાપી, પુત્રને નામે પદવી આપી.
પ્રહ્લાદની દોહલી જાણી વેળા, પરમેશ્વર પ્રગટ થયા વહેલા;
ધ્રુવનો જન્મમરણ ભય હર્યો, અવિચળ પોતા સરખો કર્યો.
પોપટ પઢાવતી પુંશ્ચલી, વૈમાન બેશી વૈકુંઠ પળી;
તમો ઉચ્છિષ્ટ આરોગ્યા બદરી, તો પરમ ગતિ પામી શબરી.
લગાર ચરણ નમાવ્યું શીશ, વિભીષણ કીધો લંકાધીશ;
તાર્યો કુટુંબ સહિત તે માછી, નવ પામ્યો જન્મ પીડા પાછી.
છો દોહલી વેળાના સાથી, તમે ગ્રહથી મૂકાવ્યો હાથી;
બટુક વેષ થયા વામન, જાતું રાખ્યું ઇંદ્રાસન.
પ્રભુ પાંચાલિનું દુઃખ જાણ્યું, પૂર્યાં ચીર નવસેં નવાણું;
કૌરવથી જિતાડયો પારથ, કુરુક્ષેત્રમાં હાંકયો રથ.
રુક્માંગદ તાર્યો સંસાર, હરિશ્ચંદ્રની કીધી વાર;
શંખ પૂજતો રાજકુમાર, ચંદ્રહાસ રાખ્યો ત્રણ વાર.
તમે સુધન્વા બળતો રાખ્યો, જો પિતાએ કઢામાં નાંખ્યો;
વહેરાતાં નવ રોયો રજ, મુક્તિ પામ્યો મયુરધ્વજ.
ખાંડવ વન ખગ લીધાં રાખી, ગજઘંટા તે ઉપર નાંખી;
વિદુરની આરોગ્યા ભાજી, તેની પ્રીતે થયા તમો રાજી.
સુદામાના લઇ તાંદુલ, નવનિધ આપી તે અમૂલ્ય;
મદ મઘવાના મનનો હર્યો, લીલાએ ગોવર્ધન ધર્યો.
દાવાનળ પીધો જદુરાય, બળતાં રાખ્યાં ગોપી ગાય;
કુબ્જાની તમે લીધી અર્ચા, તમે લોકતણી સહી ચર્ચા.
અનાથબંધુ દીનદયાળ, હું સેવકની લેજો સંભાળ;
તમો છો દામોદર દક્ષ, હું સરખા સેવક છે લક્ષ.

મારે એક તમારી પક્ષ, પરમેશ્વર થાજો પ્રત્યક્ષ;
મારે માથે દુઃખનાં વૃક્ષ, તેથી લાજે તમારો પક્ષ.
ધનવંત છે નાગરી નાત, તેમાં દુર્બળ મારી જાત;
દુઃખે દુભાયે તેત્રીસ ક્રોડ, કલ્પવૃક્ષને લાગે ખોડ.
શોભા વૈષ્ણવની જો ગઈ, કળા તમારી ઝાંખી થઇ;
મુને સગાં થઇ લાગ્યાં જમ, તમને નિદ્રા આવે ક્યમ.
સગાં સૌ બેસાડયાં આણી, પુત્રીના કરમાંહી પિંગાણી;
છે કંકુવોણી કંકાવટી, પુત્રીને થાએ ચટપટી.
મધ્યાહ્ન ઉપર થઇ બે ઘડી, વહેલા આવો વેળા વડી;
કુંવરબાઈ તારે આશરે, હું દુર્બળથી અર્થ ન સરે.
શું સૂતો વૃંદાવન માંય, ત્યાં શું રાધાજી ચાંપે પાય;
લલિતા વિશાખા ચંદ્રાવળી, તને ઉત્તમ નારી કો મળી.
રંગમાં જાએ શર્વરી, તેણે ભક્ત ગયો વીસરી;
જાગી જો રે જાદવપતિ, સાંભળ સેવકની વિનતિ.
કબીરને જેમ કરુણા કરી, સમયે દર્શન દીધું હરિ;
ભક્ત એક દામોદરજી, તેનું પય પીધું તમે હરજી.
ત્રિલોચનનું મહા દુઃખ હર્યું, સેવક થઇને પાણી ભર્યું;
અભયદાન કોળીને દીધું, મીરાંબાઇ તણું વિષ પીધું.
શેના માટે નાપિક થયા, વપન કરવાને પ્રભુજી ગયા;
હું તમને કદી નવ સંભારતો, લાવતો ઘાસ મહિષી ચારતો.
નવ જાણતો ધોળાપર કાળો, ભાભીએ મને કીધો ગોવાળો;
સદાશિવે મને કીધો દાસ, દેખાડયો મને અખંડ રાસ.
મેં જોયો તમારો વિલાસ, તેવો મેં કીધો અભ્યાસ;
લોક બોલે મને ઉપહાસ, મારે મન તારો વિશ્વાસ.
બોલાવિએ પોતાનો કહી, તેને ત્રિકમ તજિએ નહીં;
ખીચડો જમાડવા આવ્યા નાથ, હું માટે કીધા પંચ હાથ.
હું મધ્ય રાતે તરસ્યો જાણી, ઝારી લઈને પાયું પાણી;
મને સાચો કીધો કોટી વાર, હુંડી શિકારી શ્રીમોરાર.
તમો તે રીતે મોસાળું કરો, હાલી છાબ સોનૈએ ભરો;
જો નહિ આવો સુંદરસ્યામ, તો નાગર સાથે છે કામ.

વલણ.

નાગર સાથે કામ છે, સમજી લેજો વાત રે;
સુણી નરસૈંની વિનતિ, ઉઠી ધાયા વૈકુંઠનાથ રે.

કડવું

ઉધડકી ઊઠિયો, વેગે વૈકુંઠપતિ, ગરુડ ક્યાં ગરુડ ક્યાં વદત વાણી;
ચાલ ચતુરાં ચતુર્ભુજ ભણે ભામિની, નષ્ટ નાગરે મારી ગત જાણી. ઉ.

નરસૈંયો નાગરો, ભક્ત તે માહરો, છાબ ભરો તેહની શીઘ્ર થાઓ;
જન ઘણા હઠ કરે, ગયા વિના નવ સરે, રિદ્ધિ સિદ્ધિ લેઇ સખી જાઓ. ઉ.

હાથ હેમ સાંકળાં, નંગ બહુ નિર્મળાં, શુભ શણગાર જઈ અંગ સારો;
રીત ને ભાત, રોકડ રખે વિસરી, દીન થઈ કરગરે દાસ મારો. ઉ.

ચીર ચરણાં ઘણાં, હોય ચતુરે વણ્યાં, અધિક એક એકથી અમૂલ્ય જાણો;
સ્વપ્ને કો નવ પડે, નામે કો નવ જડે, અંગ આળસ તજી તેહ આણો. ઉ.

ઇંદ્ર બ્રહ્મા જેનો, પાર પામે નહીં, માગે મુખ બોલતાં વદત વાણી;
નાથ લક્ષ્મીતણો, એણીપેરે આવિયો, અગણિત ગાંઠડી સંગ આણી. ઉ.

ભક્ત નરસૈંયાનું દુ:ખ જાણી રે, ઉઠી ધાયા પુરુષપુરાણી રે;
થયા શેઠ તે સારંગપાણી રે, સાથે લક્ષ્મી થયાં શેઠાણી રે.
નંદ સુનંદ ગરુડ સાથે રે, વસ્ત્ર ગાંઠડિયો તેને માથે રે;
રથે બેઠા શ્રીગોપાળ રે, ધમકે ધોરી ને ઘુઘરમાળ રે.
લોકે ઓળખ્યા નહિ જગદીશ રે, સાથે વાણોતર દશ વીશ રે;
સર્વે જોઈ જોઈ વિસ્મય થાય રે, પ્રભુ આવ્યા મંડપમાંય રે.
છડીદારે વાડ મૂકાવી રે, નાગરી નાત જોવાને આવી રે;
આ વહેવારિયો કોઇ આવ્યો રે, સાથે ગાંઠડિયો ઘણી લાવ્યો રે.
કોઈ જાણે ન ત્રિભુવન ભૂપ રે, વહાલે લીધું વણિકનું રૂપ રે;
રથ ઉપરથી ઉતરિયા રે, હરિ સભામાંહી સંચરિયા રે.
ખટ દર્શન ખોળ્યો ન લાધે રે, જેને ઉમિયાવર આરાધે રે;
ન જડે ધ્યાને દાને બહુ જાગે રે, તે હરિ અણવાણે પાગે રે.
જે ચૌદ લોકનો મહારાજ રે, મહેતા માટે થયા બજાજ રે;
વાઘો શોભે કેશર છાંટે રે, બાંધી પાઘળી અવળે આંટે રે.
કાને કુંડળ હીરે જડિયાં રે, નેત્ર પ્રલંબ શ્રવણે અડિયાં રે;
એક લેખણ કાને ખોશી રે, નામ ધર્યું દામોદર દોશી રે.
ઝીણા જામા ને પટકા ભારે રે, હરિ હળવે હળવે પધારે રે;
ખાંધે પછેડી ઓઢી નાથે રે, બેઉ છેડા ગ્રહ્યા છે હાથે રે.

વિંટી વેઢ દશે આંગળીએ રે, સાદાં મોજાં પહેર્યાં સામળીએ રે;
ઘણા વાણોતર છે સાથે રે, કોણે ઝોળા ઝબા છે હાથે રે.
ઘણા સેવક સેવામાં સજ રે, ઉદ્ધવના હાથમાં ગજ રે;
પ્રભુ પુંઠે કમળા રાણી રે, સભા મોહી જોઇ શેઠાણી રે.
ઉતર્યાં નાગરીઓનાં અભિમાન રે, જાણે ઉગ્યા શશિયર ભાણુ રે,
ભલું ભાલ ભમર રૂડી રાજે રે, રત્ન જડિત્ર રાખડી છાજે રે.
વિશાળ લોચન ચંચળ ચાલે રે, કે શું ખંજન પડિયાં ગાલે રે;
છે અધર બિંબ પરવાળી રે, મસ્તક ઉપર વેણ વિશાળી રે.
બાજુબંધ ગલુબંધ માળ રે, નાક વેસર ઝાકઝમાળ રે;
કટી ઘમકે ક્ષુદ્ર ઘંટાળી રે, પહેરણ ચંપકવરણી સાડી રે.
ઝમકે ઝાંઝર ઉજ્જવલ પાગે રે, વિછુવા અણુવટ બહુ વાગે રે;
જડાવ ચૂડો કંકણ ખળકાવો રે, માયા મહેતી રૂપે આવે રે.
મોહી સભા લક્ષ્મીને નિરખી રે, દેવી દીસે વાણિયણ સરખી રે;
લલિતા વિશાખા બે ખવાસી રે, છે ભક્તિ મુક્તિ ચારે દાસી રે.
આવ્યા સજોડે દેવાધિદેવ રે, મહેતે હરિ ઓળખ્યા તતખેવ રે;
ભલે આવ્યા શેઠ શ્યામળિયા રે, મહેતા માધવજીશું મળિયા રે.
મળતાં બોલ્યા સુંદરસ્યામ રે, મારૂં પ્રગટ ન લેશો નામ રે;
રખે વાત અમારી ચરચો રે, તમારે જે જોઈએ તે ખરચો રે.
કુંવરબાઇનાં પુરો કોડ રે, એમ કહી બેઠા રણછોડ રે;
પછે સભા સહુ સાંભળતાં રે, હરિ વચન બોલ્યા છે વળતાં રે.
જાઓ શેઠાણી દુઃખ કાપો રે, કુંવરબાઇને હૃદિયાશું ચાંપો રે;
એવું કહેતામાં કમળા હીંડયાં રે, કુંવરબાઇને હૃદિયાશું ભીડયાં રે.
મારી મીઠી ન ભરીએ આંસુ રે, તેડો ક્યાં છે તમારી સાસુ રે;
મળી નાગરીઓ સૌ બે ચાર રે, જોઈ રૂપ મેલ્યો અહંકાર રે.
વેવાણ કમળાને એમ પૂછે રે, મહેતા સાથે સગપણ શું છે રે;
કોકિલા સ્વરે અમૃત વાણી રે, ત્યારે હસીને બોલ્યાં શેઠાણી રે.
વેવાણ તમોએ શું નવ જાણિયાં રે, તમો બ્રાહ્મણ, અમો વાણિયાં રે;
વેપાર દોશીનો ઘેર કોઠી રે,*અમારે ઓથ નરસૈંયાની મોટી રે.
અમો ધન મહેતાજીનું લીજે રે, વેપાર કાપડનો કીજે રે;
અમો આવ્યાં મોસાળું કરવા રે, ઠાલી છાબ સોનૈયે ભરવા રે.
મહેતે જે જે વસ્ત્ર મંગાવ્યાં રે, અમો લખ્યા પ્રમાણે લાવ્યાં રે;
એવું કહીને બેઠાં શેઠાણી રે, સહુ નાગરી સાંસે ભરાણી રે.

તેડયા શ્રીરંગ મહેતો વહેવાઇ રે, ભાવે ભેટયા શ્રીજદુરાઈ રે;
ત્યારે વિસ્મય થયા સહુ નાગર રે, છાબ ભરી તે કરુણા સાગર રે.
મહેતાને કહે વનમાળી રે, કરો પહેરામણી સંભાળી રે;

વલણ

સંભાળી કરો પહેરામણી, એવું કહે સુંદરસ્યામ રે;
વળી ઘટે તે માગજો, અમો વાણોતર સરખું કામ રે.

કડવું

મહેતે તેડાવી દીકરી, આ છાબ જુઓ સોનૈએ ભરી;
પહેરાવો સહુ નાત નાગરી, આવો અવસર નહિ આવે ફરી.
કંકાવટીને કરમાં ધરી, સાસુ પાસે વહુ સંચરી;
હાંકીને ગર્વે ઓચરી, જુઓ છાબ સોનૈએ ભરી.
વૈષ્ણવ કહીને દેતાં ગાળ, એ શું મોસાળું કરશે કપાળ;
તમો નિંદતાં તુળસી ને તાળ, તેણે વશ કીધા ગોપાળ.
જુઓ કમાઈ દુર્બળતણી, જીવે છે હરિના ગુણ ભણી;
જો લખ્યાથી આશા હોય ઘણી, તો માગી લેજો પહેરામણી.
સાંભળી કુંવરવહુની વાણી, સાસુએ તેડયાં ગોર ગોરાણી;
પૂજ્યા પાગ કરમાં પિંગાણી, આઠ વસ્ત્ર આપ્યાં તેને આણી.
પછે નાગરની ભીડ ઘણી ભાળી, પછેડીની પલવટ વાળી;
આવ્યા છાબ પાસે વનમાળી, છોડે ગાંઠ આપ વસ્ત્ર ટાળી.
મહેતાજી કહે લ્યો દીકરી, સસરાને આપો પામરી;
ઘડી જરકશી વાઘાની કરી, હેમ સાંકળી ઉપર ધરી.
એ વરના મુખ આગળ ધરો, નીચું જોઇને પાછાં ફરો;
પહેરામણી મન ગમતી કરો, રખે પગલું પાછું ભરો.
સજોડે તેડયાં જેઠ જેઠાણી, આઠે વસ્ત્ર ત્યાં આપ્યાં આણી;
પ્રીતે પૂજ્યાં દીયર દેરાણી, ખુસાટયો તવ બોલ્યાં વાણી.
જ્યાં નરસૈંયો ત્યાં નવ નીધ, દીયરિયો એકો હર કીધ;
પંચ મોર સોનાની લીધી, પછી પહેરામણી ચાલતી કીધી.
પહેરામણી નણદીએ અટકાવી, કુંવરબાઈ પિતા કને આવી;
બે તોલાની રાખડી લાવી, દશ તોલા આપી સમજાવી.
આપ્યા સાસુને સોળ શણગાર, પહેરાવી કીધો નમસ્કાર;
તવ કોપ્યાં વડ સાસુ અપાર, સર્વ કુટુંબનો કીધો તિરસ્કાર.

વલણ.

તિરસ્કાર કીધો ડોસીએ, હવે પહેરામણી પહેરે નહીં રે;
વડી વહુઅર આગળ થઈ, ને હું ઘરડી બેશી રહી રે.

કડવું.

વડી વેહેવાણ રીસાયાં જાણી, લક્ષ્મીજી પાસે આવ્યાંજી;
સારૂં ખીરોદક ખાંધે મૂકી, ડોસીને સમજાવ્યાંજી.
જે જેકાર થયો મંડપમાં, ગીત ગાય છે રામાજી;
મોસાળુ તે મહેતાજીનું, બીજા સર્વે ભામાજી.
પોતે પોતાનાં સગાં તેડયાં, જેનો જ્યાં સગવેડજી;
મનવાંછિત પહેરામણી દેખી, માંડી તેડાતેડજી.
ઘેર ઘેર વાત થઈ નાગરમાં, મહેતો કરે મામેરૂંજી;
વિચાર કરતી અબળા દોડી, મનમાની સાડી પહેરૂંજી.
ચાર વરણ સઉ ચરણે ચાલી, આવ્યાં મંડપમાંયજી;
પલવટ વાળી શ્રીવનમાળી, તત્ક્ષણ આવ્યા ત્યાંયજી.
મહેતોજી ઉભા તાળ વજાડે, ગાય વૈરાગી ગીતજી;
વડસાસુ કુંવરવહુને કહે, પહેરામણીની રીતજી.
શ્રીરંગજીને શામળ મહેતો, પામ્યાં ધોળાં શેલાંજી;
હેમજી ખેમજી મહેતાને, દશેક ખાંધે મેલ્યાંજી.
શોભાય કોને પામરી પટકા, નામ ન જાયે ગણિયાંજી;
કોને મુગટા કોને પિતાંબર, કોને શેલાં શણિયાંજી.
મગિયાં દોરિયા અસાવળી કોને, શેલાં પટુ સાલજી;
ગુચ્છ પેચ પાઘડીઓ તોરા, દીસે ઝાક ઝમાલજી.
પાયજામા નીમા પછેડી, જામા અવળા બંધજી;
વસ્ત્રતણો તો વરસાદ વરસ્યો, જ્યાં દોશી કરુણાસિંધજી.
બાજુબંધ બેરખા અતિ સુંદર, વેઢ વીંટીયો છાપજી;
દુગદુગી માળા ને માદળિયાં, આપ્યાં મોતી અમાપજી.
કોને કંદોરા ને કંઠી પહોંચી, કોને સાંકળી માળજી;
કનક કડાં ને કાને કુંડળ, જડાવ ઝાક ઝમાળજી.
પહેરામણી પુરુષોને પહોંતી, તેડયો અબળા સાથજી;
પિયળ કાઢીને ખાંધે મૂક્યાં, પટકુલ નાના ભાતજી.

ગંગાવહુને ગજીયાણી સાડી, સુંદરવહુને સાળુજી;
ગોરે અંગે સુંદર શોભે, માંહે કાપડું કાળુંજી.
છબીલીવહુને છાયલ ભારે, ભાત તે રાતી ધોળીજી;
કોડવહુને કલગેર આપી, પ્રેમવહુને પટોળીજી.
રામકુંવર ને કૃષ્ણકુંવરને, આપ્યા ઉત્તમ ઘાટજી;
છેલવહુને છીંટ જ આપી, નહાની વહુને નાટજી.
પાનવહુ તો પીતાંબર પહેરે, તાકે બચ્ચીબાઇજી;
રૂપકુંવરને રાતો સાળુ, દેવકુંવર દરિયાઇજી.
શ્યામકુંવરને સોનેરી સાળુ, ગુણકુંવરને ઘરચોળુંજી;
લક્ષ્મીવહુને, લાછાવહુને, લાલવહુને પટોળુંજી.
જશમાંદે જશોદા જીવી, જમુના જાનકી વહુજી;
ચરણા ચોળી ને ઘરસાડી, પહેરી ઉભાં સહુજી.
માનબાઇ ને વેલવહુ ને, રંભાવતી ને રૈયાંજી;
જૂનાં કાઢીને નવાં પહેરાવ્યાં, હેઠાં મૂકી છૈયાંજી.
છાબની પાસે છબીલો બેઠા, જે જોઇએ તે આપેજી;
મશરુ ગજિયાં ને ગજિયાંણી, ગજ ભરીને કાપેજી.
પાટ પીતાંબર અતલસ અંબર, ચોળે રંગે ચીરજી;
શોભે સુંદર ભાત નવરંગી, પુતળીઓ ને કીરજી.
સાડી જરકશીની ઓઢણી, ચળકે સુંદર જોરજી;
કેસર છાંટયા ધોળા સાળુ, ફરતી કસબી કોરજી.
ચંદ્રકળા ને મોરવી શોભે, દરિયાઇમાં દોરજી;
અતલસ પાંચ પટા આભૂષણ, સોના રૂપાની મહોરજી.
કોને અકોટી કોને ટોટી, ગળુબંધ બહુ મૂલજી;
કોને ભમરી કોને સેંથો, ત્રસેંથિયાં શીશફૂલજી.
કો મહેતા પાસ માળા માગે, ઉભી રહી કર જોડેજી;
કેટલીએક પોતાનાં બાળક, મહેતા આગળ ઓડેજી.

વલણ.

ઓડે બાળક જાણે આપે, મનવાંછિત પામ્યાં સહુ;
સાસરિયાંનું મહેણું ટળ્યું, પિયર પનોતી કુંવરવહુ.

કડવું.

કોડ પહોંત્યા કુંવરવહુનાં, ભાગ્યું ભવનું મહેણુંજી;
મનવાંછિત પહેરામણી પામ્યાં, જેને જેવું લેણુંજી.

નાગરી નાત કુટુંબ પાડોશી, ચાકર કોળી માળીજી;
પહેરામણી સહુકોને પહોંતી, વાચા પ્રભુએ પાળીજી.
સોજે શણુગાર કુંવરબાઇને, આપી દીધું માનજી;
કનક પહાણુએ છાબમાં મૂકયા, હરિ થયા અંતર્ધ્યાનજી.
સભા સહુકો વિસ્મય પામી, અલૌકિક શેઠ શેઠાણીજી;
મહેતાને સહુ પાયે લાગે, ભકિત સાચી જાણીજી.
કુંવરબાઇની નણદી આવી, બડબડતી મુખ મોડેજી;
પહેરામણી કોઇને નવ પહોંતી, વેવાઇને અવખોડેજી.
પહેરામણી પરનાતિ પામ્યાં, ઘરનાં માણુસ ગયાં ભૂલીજી;
એક કટકો કાપડું નવ પામી, પુત્રી મારી કુલફૂલીજી.
મને આપ્યું તે લ્યો ભાભી પાછું, રાખડી બંધામણુજી;
નામ મહેતો પણુ નોહે નાગર, દીસે દુર્બળ બ્રાહ્મણુજી.
કુંવરબાઈ પિતા કને આવી, તાત હવે શું થાશેજી;
આટલું ખરચતે મેણું રહ્યું તે, હવે કયમ જીવાશેજી.
વિસરી દિકરી નણદી કેરી, નાનબાઇ તેનું નામજી;
છ મહીનાની છે તે છોકરી, એક કાપડાનું કામજી.
મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, સમરો શ્રીગોપાળજી;
એક તાંતણો મુજથી ન પામો, બેઠો વજાડું તાળજી.
ફરી ધ્યાન ધર્યું માધવનું, ત્રિકમ રાખજો ટેકજી;
પચરંગી ત્યાં કાપડું સુંદર, આકાશથી પડયું એકજી.
નણુદી સંતોકી કુંવરબાઇની, મહેતાજી માગે વિદાયજી;
સહસ્ર મહોર સોનાના પહાણા, મૂક્યા તે છાબમાંયજી.
નાગર લોક સહુ પાયે લાગે, પ્રજા કરે વખાણુજી;
નાગરી ન્યાતે મોટો નરસિંહ, માથે સારંગપાણુજી.
ધન્ય મહેતાજી તમ સમોવડ, આ કલિયુગમાં નોયજી;
નાગરી નાતનો મહિમા રાખ્યો, ઉજળું કિધું સહુ કોયજી.
અમને તો વિશ્વાસ નોતો જે, મહેતો કરે મામેરૂંજી;
સર્વની લજ્જા પ્રભુએ રાખી, મેણું ટળ્યું ભવ કેરૂંજી.
પછે મહેતાજી વિદાય માગે, બોલે બેઉ કર જોડીજી;
કુંવરબાઇને વોળાવો, વેલ આણી છે જોડીજી.
પછે કુંવરબાઇ વેલે બેસી, જુનેગઢ તે જાયજી;
સહુકો વોળાવી પાછાં વળિયાં, ધન્ય ધન્ય વૈકુંઠરાયજી.

વીર ક્ષેત્ર વડોદરૂં, ગુજરાત મધ્યે ગામજી;
ચાતુર્વેશી જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદજી નામજી.
સંવત સત્તર ઓગણચાલો, આસો શુદિ નવ રવિવારજી;
પૂરણ ગ્રંથ થયો તે દિવસે, યથા બુદ્ધિ વિસ્તારજી.
પ્રીતે કરી જે ગાય સાંભળે, દારિદ્ર્ય તેનું જાયજી;
એવું જાણી ભક્તિ કરે તેને, સન્મુખ વૈકુંઠરાયજી.

વલણ

વૈકુંઠનાથ સન્મુખ હોય, જો નિર્મળ મને સાંભળે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, તેને માધવજી નિશ્ચે મળે.

XIII. From સુધન્વા આખ્યાન. (A. D. 1684)

1. The ordeal of the boiling oil.

કડવું.

રાજભુવનમાં વાત ગઈ, રાય કરે છે ઉત્પાત;
કષ્ટ સાંભળી સુધન્વાનું, રુવે સત્યવતી માત.
સત્યવાદી એ સ્વામી મારો, સુત તે નિશ્ચે નાંખે;
સામળિયા સાચવજો સુધન્વાને, તમવિન બળતાં કોણ રાખે.
ગોકુલરાય તું વાહારે ચઢજે, સાહે સુતની કરવા;
ભક્તવત્સલ તુજ બિરદ જશે, જો દેશો સુધન્વા બળવા.
કંઇ સુધન્વાનો વાંક નથી, મેં પાપણીએ કાઘો ખોટી;
અર્જુનને જીતી હરી મળવાની, આશા હતી એની મોટી.
તે અભિલાખ રહ્યો મનમાંહે, એમ કરતી રાણી વિલાપ;
આ તપ્ત તેલનું કોણ ગજું છે, હરી નામે જાય ત્રિવિધી તાપ.

વલણ.

એમ સત્યવતીએ શામળિયાને, સોંપીયો નીજ તન રે;
કુવલયા નામે બ્હેન કરે છે, શ્રીહરિકેરૂં સ્તવન રે.

કડવું.

બેહેન કુવલયા કહે કૃષ્ણને, સ્વામી કરજો સહાય;
સુધન્વા છે દાસ તમારો, જાણો છો જદુરાય—
વીરાજીને રાખજો રે, ભકતવત્સલ હલધર ભ્રાત. ટેક.

ભક્તવત્સલનું બિરદ જાશે, જો બળશે પેણામાંહે વીર;
તપ્ત તેલને ટાઢું કરજો, જેમ નાહે ગંગા નીર. વી.
રખે વાર કરો ઘડી એકની, જાગ્રત છો જાદવેંદ્ર;
શંખલિખિત રાહુ કેતુ મળ્યા છે, ગ્રહ્યો સુધન્વા ચંદ્ર. વી.
છો દાસરક્ષણના ઉદ્યમી, નથી કરતા આળસ પ્રમાદ;
એક પલકમાં ઊઠી ધાયા, સુણી દ્રૌપદીનો સાદ. વી.
વાર *વિશ્વંભર કાં કરો, તમો ધાજો વાદો વાદ;
સુધન્વાને ઉગારજો, જેમ બચાવ્યો પ્રહ્લાદ. વી.
નરક કુંડથી ગુણકા રાખી, કીર ભણાવ્યો રામ;
અજામીલ જમથી મુકાવ્યો, લેતાં સુતનું નામ. વી.
શું ગણાવું સામળા તારાં, કોટિ કલપનાં કામ;
લીલાએ પર્વત ધરી રાખ્યો, રેલાતું રાખ્યું ગોકુળગામ. વી.
રુદે કમળની વારતા, તમો જાણોછો રણછોડ;
રથમાં પારથ તમો સારથી, સબળ જુદ્ધનો જોડ. વી.
કૃષ્ણજી અર્જુનને જીતવાનો, હુતો સુધન્વાને કોડ;
શંખલિખિત એ વેરી એના, મુજ ભ્રાતમાં કંઈ નથી ખોડ. વી.
મેં પાપણીએ માઠું કીધું, કહ્યાં વજ્રવચન;
જાતી વેળા વીરાજીને મેં, કીધાં માનશુકન. વી.
તે ફળ મારે માથે પડજો, એમ કહીને ભર્યાં લોચન;
નમિ નમિને વિનતી કરૂં, તમે જીવાડો જગજીવન. વી.

વલણ.

વીરાજીને રાખજો, ભક્ત વત્સલ હલધર ભ્રાત રે;
બેહેન કુવલયા કહે કૃષ્ણને, સ્વામી ઉગારજો ઘાત રે.

કડવું.

ગુણ સામળીયાના ગાઇએ રે, હીમ ચઢી.
નગ્ર લોકને કહે સુધન્વા, રુવો છો શા માટે;
હરી ચરણનો મારગ ઝાલો, જાશો મા અવળી વાટે;
સામળીયાનું સમરણ કરતાં, મુકાઇએ ઘાટે રે. હી.

પછી સ્નાન કરીને તિલક કીધું, માળા કંઠે ધરતો;
હાથે તાળી પગે નાચે, મુખે હરી ઉચ્ચરતો;
તેલ કઢાની ચારે પાસે, વૈષ્ણવ ફેરા ફરતો રે. હી.
રામ ગોવિંદા બાલમુકુંદા, સામળીયા સુખકારી;
જહાં જહાં ભીડ પડે સેવકને, ધાઈ આવો દેવ મોરારી;
આજ આળસ કેમ થયું આવડું, શી ચૂક પડી છે મારી રે. હી.
એમાં પુરોહિતનો વાંક નથી, હું લેવાયો મારે પીપે;
કંદ મૂળની પેઠે તળવા, આજ્ઞા આપી બાપે;
આ જ્વાળાથી ઊગરીયો, હરિ નામતણે પ્રતાપે રે. હી.
દેવકીનંદન કંસનિકંદન, વાસુદેવ વનમાળી;
હિરણ્યાકસ્યપને સંહાર્યો, પ્રહ્‌લાદની પીડા ટાળી;
રાજ સભામાં લજ્જા રાખી, ઉગારી પાંચાળી રે. હી.
કુબાળકને બીહીતો જાણી, થયા સામળીયો સાથી;
સીતાજીની સાહે કરી, માર્યો રાવણ કાલ ભાથી;
તેમ મુને મૂકાવો સ્વામી, જેમ મુકાવ્યો હાથી રે. હી.
અજામીલ નામે મૂકાવ્યો, જમને કાડ્યા મારી;
પોપટને ભણાવ્યો માટે, તારી ગુણકા નારી;
શ્રાપથકી સેહેજે મૂકાવી, અહલ્યાને ઉદ્ધારી રે. હી.
ગિરિધારી ગોકુળ ઊગાર્યું, વેળા જાણી વાંકી;
પાંડવ ઉગાર્યા કૌરવ માર્યા, જે આવ્યાતા હાંકી;
ખાંડવ વનમાં પક્ષી રાખ્યા, ગજની ઘંટા ઢાંકી રે. હી.
લાખાગૃહથી પાંડવ રાખ્યા, કર્યાં અમૃત વિષના લાડુ;
અમરિષની તમો વાહારે ધાયા, દુઃખ જાણીને ધાડું;
તેમ તમો મારી વારે ચઢજો, તેલને કરજો ટાઢું રે. હી.
છે રામ નામનો મહિમા મોટો, ના આવડે બુદ્ધિ માહી;
શુક સનકાદિક મહિમા જાણે, સહસ્ર નામના પાઠી;
પુત્રને ભાવે રામ કહ્યા, દશરથ હત્યા નાઠી રે. હી.
જય વામન વૈરાટ વિશ્વંભર, વ્યાપક બાલમુકુંદા;
પુરુષોત્તમ સર્વોત્તમ સ્વામી, દયાળ દેવકીનંદા;
અંતરજામી ગરુડાગામી, ગોપીવર ગોવિંદા રે. હી.
જય નંદનંદન કંસનિકંદન, નાથ નરક નિવારી;
કમળાપતિ કરુણામય કેશવ, શ્રીકૃષ્ણ કુંજબિહારી;
ગુણ ગાઉં ગોકુળના સ્વામી, લીલાએ ગોવર્ધનધારી રે. હી.

સુધન્વા આખ્યાન.

જય લક્ષ્મીવર જય લીલાધર, લટકે કાઢ્યો કાળી;
કુબજાને રૂપ કમળાશું દીધું, વાચા પોતાની પાળી;
મોરલીધર માધવ મધુસૂદન, બંસીધર વનમાળી રે. હી.
આજાનબાહુ જાનકી જીવન, તમો છો ધનુર્ ધીર;
મરજાદા સર્વોત્તમ સ્વામી, કેશવ સત્ય શરીર;
રાજીવલોચન દુઃખ અઘમોચન, રામચંદ્ર રઘુવીર રે. હી.
માધવ માત પિતા પરમેશ્વર, ભૂધરજી છો ભાઇ;
કુટુંબ કેશવ ને સખા શામળીયા, બીજી ફોક સગાઈ;
એવું જાણી શરંગપાણી, વાહારે આવો ધાઇ રે. હી.
સ્તવન કીધું સુધન્વાએ, ના કરે કોઈ એવું;
સાત વાર પ્રદક્ષિણા કરીને, કહ્યું કઢાનું ઝાલે તેવું;
હરિપ્રતાપે તેલ થયું શીતળ, જેમ ગંગાજળ જેવું રે. હી.
સરોવર માંહે કમળ ભાંગવા, જેમ પડે માતંગ;
જેમ દીપકની જ્વાળા માંહે, ઝંપાવે પતંગ;
તેમ દોટ મૂકીને પેણા માંહે, હરિદાસે હોમ્યું અંગ રે. હી.
ત્યારે હાહાકાર થયો બેઉ સેનામાં, પ્રજાતે વ્યાકુલ થાય;
તેલ સાગરમાં નાહે સુધન્વા, શામળિયાની સહાય;
કડકડતી કઢા છે તેમાં, ટાઢ વૈષ્ણવને વાય રે. હી.
ડબકી ખાયે બહાર નીસરે, કઢાની કંઠે આવે;
જય જયકાર પ્રજા સહુ કરતી, દૂર રહી બોલાવે;
અમર અંગના અંત્રીક્ષે આવી, પુષ્પે કરીને વધાવે રે. હી.

વલણ.

પુષ્પ મુક્તા ફળે કરી, વૈષ્ણવને વધાવીયા રે;
અદ્દભુત વારતા સાંભળી, શંખલિખિત જોવા ગયા રે.

કડવું.

શંખ લિખિત બે જોવા ચાલ્યા, ધાયા હંસધ્વજ તાંહેજી;
રાજપુત્રને તરતો દીઠો, તેલ સાગરની માંહેજી.
પદ્મપત્ર જેમ પવને હાલે, તેમ હરિનામે તહાં થાયજી;
ચંદ્ર ચાલે જેમ મેઘ ઘટામાં, તેમ વૈષ્ણવ તેલમાં નાહાયજી.

કરે કોગળા તેલ ઉછાળે, ગાજે કહે ગોપાળજી;
દશ વાંસ વેગળું સરવડું, ઉડે અગ્નિની જ્વાળજી.
તે જોઈ પુરોહિત વિસ્મય પામ્યા, અગ્નિ ઉદક સમાનજી;
સુધન્વા બ્રાહ્મણને કહે છે, આવો કરિએ સ્નાનજી.
હરી ચરણથી વેગળો તેને, પીડે ત્રિવિધી તાપજી;
આ તપ્ત તેલમાં હું નાહું છું, હરી નામતણે પ્રતાપજી.
શત્રુનું ઇચ્છયું કંઇ નવ થાય, જો શામળિયો હોય શીશજી;
જુઓ આવી અંત્રીક્ષે ઊભા છે, મારી રક્ષાએ જુગદીશજી.
વાયક સાંભળી સુધન્વાનું, પુરોહિત બોલ્યા આડુંજી;
લાવો નાળીયેર પરિક્ષા કીજે, તેલ દિસે છે ટાઢુંજી.
સુભટ સહુને ત્યારે માઠું લાગ્યું, દુઃખીયો થયો ભૂપાળજી;
ધિક્ક પુરોહિત ધિક્ક પુરોહિત, પ્રજા પાડે પસ્તાળજી.
આ જ્વાળાના ધુમ્ર થકી તો, દેવ દૂરથી દાઝેજી;
તે તેલને શીતળ કહે છે, ભુંડા બ્રાહ્મણ નવ લાજેજી.
સેવકે આણીને શ્રીફળ આપ્યું, તે રાજા પ્રજાયે દાખ્યુંજી;
શીત ઉષ્ણની પરિક્ષા કરવા, લેઈ શંખે શ્રીફળ નાંખ્યુંજી.
તપ્ત તેલની જ્વાળા લાગી, શ્રીફળ ફાટયું ફડાકજી;
ઊઠયાં કાચલાં પેણામાંથી, બે ભાઇને વાગ્યાં તડાકજી.
શંખલિખિતનાં કપોડ ફાટયાં, ચાલી શોણિત ધારજી;
પ્રજા રાજાદિ સહુ આનંદ પામ્યાં, વરત્યો જયજયકારજી.
કુડાને કપાળે ઘા ઘટે, રૂડું કર્યું શ્રી રઘુનાથજી;
ભલું થયું કહી સ્રીયો હસે, તાળી દેઈ બે હાથજી.
ત્યારે પ્રધાન બંન્યો લજ્યા પામ્યા, સમજ્યા માંહેમાંહે ભ્રાતજી;
પછી શંખલિખિતે પેણામાંહે, કરિયું ઝંપાપાતજી.
પાવકનો પરિતાપ ન લાગ્યો, પુરોહિતને અંગેજી;
પાપી બેઉ પેણામાંહે ઝીલે, સુધન્વાની સંગેજી.
ઓસીયાળો થઈ હંસધ્વજ બોલ્યો, નયણે આંસુધારજી;
સાધુ દિકરા કુળ અજવાળ્યું, હવે નીકળો બહારજી.
તેલ ક્રીડા કરી બ્રાહ્મણ સાથે, સંસારનો ભય ભાગ્યોજી;
શુભ સુધન્વા બાહેર નીસર્યો, જઈ પિતાને પાયે લાગ્યોજી.
શંખલિખિતને પાયે લાગ્યો, બોલ્યો વૈષ્ણવ જનજી;
તેલ તર્યાં હરિ દર્શન પામ્યો, તે મુનિ તમારૂં પુણ્યજી.

તવ કહે ગદ્‌ગદ્ કંઠે પુરોહિત, અમને છે ધિક્કારજી;
હવે જાણ્યો વૈષ્ણવનો મહિમા, ચર્ણ વંદે વારંવારજી.
હંસધ્વજ કહે સુધન્વાને, મેં દીધું દારુણ દુઃખજી;
ગોઝારો હું શું દેખાડું, શ્યામ થયું મુજ મુખજી.
પુત્ર કહે પિતાજી મારા, સમરો સીતા રામજી;
અતિ કાલ થાય છે આજ્ઞા આપો, હું જઈ કરૂં સંગ્રામજી.
જેણે મુને પેણા માંહે રાખ્યો, તેનું કરાવું દરશનજી;
અર્જુનને જીતી હરિને તેડું, તો હું સત્યવતીનો તનજી.

2. Sudhanva attains final liberation.

કડવું.

નિર્ધનના મનોરથ મિથ્યા થાય, તેમ બાણ મિથ્યા થયું પળમાંય;
ત્યારે ધન્યધન્ય સુધન્વા કહ્યો, ધનંજય ત્યાં ઝાંખો થયો.
હસ્ત ઉછાળતો દીઠો અર્જુન, ધીરજ દઈ બોલ્યા જગજીવન;
તું કાઢ કીરિટી ત્રીજું બાણ, એથી સુધન્વા પડશે નિર્વાણ.
અર્જુન કહે મુને નથી વિશ્વાસ, તો હવે શું કરૂં જીત્યાની આશ;
એવું કહી કાઢ્યું એક બાણ, તે કરમાં લીધું પુરુષ પુરાણ.
મંત્ર કલ્પના કરી ગોપાળ, શર મધ્યે સ્થાપ્યા અતિકાળ;
શર પૂઠે સ્થાપ્યા કમલાસન, શરમુખે સ્થાપ્યા પંચવદન,
રામાવતારમાં જે પુણ્ય કર્યું, તે બાણમાંહે લેઇને ધર્યું;
બીજી કલ્પના માત્ર જે કરી, અર્જુનને શર આપ્યો શ્રીહરિ.
મુક બાણ આ અર્જુનરાય, એ સર્વથા નહીં નિષ્ફળ થાય;
સવ્યસાચીએ શર તે ધર્યો, ત્યારે સુધન્વા વાણી ઉચર્યો.
હે અર્જુન રખે કરે અહમેવ, શ્રીકૃષ્ણે સ્થાપ્યા છે ત્રણ દેવ;
રામાવતારનું મૂક્યું પુણ્ય, મારૂં મરણ વિચાર્યું મન.
પણ શ્રીકૃષ્ણ અયુક્ત આચરે નહીં, મુક્ત આપવાની ઇચ્છા થઇ;
જો પ્રાપ્તી થઈ પરમેશ્વરતણી, તો જીવત ઇચ્છા અળખામણી.
આવો સમો નવ આવે ફરી, નિજપદ મુજને આપે શ્રીહરિ;
હરિ જોઈ ફરી જોવો સંસાર, તેની બુદ્ધિ ભક્તિ ને ધિક્કાર.
મર્ણભય મનમાં નવ ધરૂં, પારથવીર પ્રતિજ્ઞા કરૂં;
તારૂં પણ પાળે છે જેહ, પ્રતિજ્ઞા મારી પાળશે તેહ.

મિત્રદ્રોહ સ્વામીદ્રોહ કરે, ગુરુદ્રોહનું કર્મ આચરે;
જે મિથ્યા બોલે નિર્વાણ, તે પાપ મુને જો ના છેદું બાણ.
છલવિદ્યા સાધુ સંગાથે રમે, ભરથાર પેહેલી નારી જમે;
ઉજાડે ગામ ભાંગે નવાણ, તે પાપ મુને જો ના છેદું બાણ.
જે પરસ્ત્રીને દે આલિંગન, કે દાવાનલ લગાડે વન;
જે મારગમાં રોકિ લે દાણ, તે પાપ મુને જો ના છેદું બાણ.
વિશ્વાસ આપી કરે જે ઘાત, તજે સ્ત્રી પિતા ગુરુમાત;
કપટે જળમાં બોળે વહાણ, તે પાપ મુને જો ના છેદું બાણ.
જે વેચે કન્યા પૃથ્વી ને ગાય, સ્ત્રી વા પુરુષ નગ્ન થઇને નહાય;
આપી ધન કરે આપ વખાણ, તે પાપ મુને જો ના છેદું બાણ.
પૂર્વજ મારા નર્કમાં જાય, લાંછન પિતામહ સૂર્યને થાય;
કરે સ્નાન રજસ્વળા રુધિરે પ્રમાણ, તે પાપ મુને જો ના છેદું બાણ.
એમ ઉગ્ર પ્રતિજ્ઞા કુંવરે કરી, ગાજ્યો સૂર્યવંશી મહાબળ ધરી;
સાંભળી વાણી સુધન્વાતણી, ત્યારે અર્જુને જોયું ભૂધર ભણી.
કૃષ્ણ કહે કાં થાય છે વ્યગ્ર, મૂક બાણ તું થાની શીઘ્ર;
સ્નેહ વચન શ્રીહરિનાં સાંભળી, સિંહનાદ કીધો મહાબળી.
નાગ ઉત્તમ બળે આકર્ષ્યું ચાપ, મૂકયું બાણ શ્રીકૃષ્ણ પ્રતાપ;
પ્રલય સમે જેમ કોપે કાળ, મુકે ત્રિશળ જેમ શ્રીપશુપાળ.
જાણે બાણ વરસતો અંગાર, જેમ આકાશથી તટી પડે તાર;
સુમેરુગિરિનું શૃંગ તોડશે, અથવા ગગન ગોલોક ફોડશે.
સમુદ્ર સાતેને શોષશે, કે દશે દિશાઓ શું એ લોપશે ?
શું પાતાળ સપ્તનાં પડ ફાડશે, કે ઇંદ્રાસન ઉખેડી નાંખશે ?
એ પ્રલય બ્રહ્માંડને કરશે, તો સુધન્વા કેમ ઉગરશે;
સુરજ ચંદ્ર વિસ્મય થાય, ઉગરે કોણ નરકે કોણ જાય.
ઘોર શબ્દ કરતું જાય બાણ, સુધન્વાએ શર કીધો સંધાણ;
શ્રીકૃષ્ણ રૂપ રુદયામાં નરખી, સામું બાણ મુકયું આકર્ષી.
જેમ અંધની સ્ત્રીનો મિથ્યા શણગાર, જેમ કૃતઘ્ની ઉપર ઉપકાર;
નિર્ધનના મનોરથ મિથ્યા જાય, તેમ શર મિથ્યા કિધો પળમાંય.
ત્યારે અર્જુનનું મિથ્યા ગયું બાણ, ગયાં ચંદ્રવંશીનાં એંધાણ;
સુધન્વાનો શર સબળ ભર્યો, અર્જુનનો શર બે કટકા કર્યો.
તે જોઇને પાર્થને મુર્છા વળી, ચંદ્ર મંડળ હેઠું આવ્યું ચળી;
ત્યારે ડર્યા પુર્વજ ઇંદ્ર આદ, સુરજવંશી ગાજે ઘન નાદ.

ભીષ્માદિક પિત્રી ખેદ પામતા, વિધુમંડલ પામ્યું શ્યામતા;
હાહાકાર ત્રણ લોકમાં થાય, જે ચંદ્રવંશી નરકે જાય.
રવિવંશકેરાં વાગ્યાં નિશાન, પણ બેઉ પક્ષ રાખશે પુરુષપુરાણ;
અર્જુનનું જે અર્ધું બાણ, મુખે થાપ્યા છે પીનાક પાણ.
પશ્ચાદ ભાગ અવનીપર પડ્યો, અગ્ર ભાગ આકાશે ચડ્યો;
અર્ધ બાણ અર્ધ ચંદ્રાકાર, સુધન્વાને કંઠે કીધો પ્રહાર.
મુકુટયુક્ત કુંડલ લોલ, વદે રામ કૃષ્ણ વાણી કોમલ;
એવું સુધન્વાનું છેદ્યું શીશ, બંન્યો પક્ષ રાખી જુગદીશ.
કબંધ જે સુધન્વાતણું, મસ્તક વિના ઝૂઝે અતિઘણું;
ઉહાડયા અર્જુનને હસ્તે કરી, શિરવિણ કબંધ દેખાડે શ્રીહરિ.
ત્યારે હરખ્યો પારથ લાગો પાય, ચંદ્રવંશમાં જય જય થાય;
ભણતું રામકૃષ્ણ જુગદીશ આવ્યું કૃષ્ણકને વૈષ્ણવ શીશ.
લલકે કુંડલ ઝલકે કળા, છુટા કેશ શોભે મોકળા;
જય કંસનિકંદન મર્દનકાળી, વીઠલ વાસુદેવ વનમાળી.
જય સીતાપતિ અંતર્યામી, ગોપીનાથ ગરુડાગામી;
મુક્તિ સુખ હરી આપો મુજને, એમ કહેતું આવ્યું કેશવકને.
શ્રીહરિએ હાથમાં મસ્તક ગ્રહ્યું, આ જો અર્જુન,ભગવાને કહ્યું;
તુજ માટે મેં કીધો ઉત્પાત, એમ કહી રોયા જુગના તાત.
જોતાં દેવ પિત્રી સેના સમસ્ત, મસ્તક ઉપર મૂકયો હસ્ત;
નીસર્યું તેજ મુખમાંથી બહાર, તે તેજ પીધું દેવ મોરાર.
જોઇ દેવે કર્યો જય જયકાર, સુધન્વા પામ્યો ઓદ્ધાર;
કૃષ્ણે મસ્તક ઉછાળ્યું આકાશ, આવ્યું હંસધ્વજની પાસ.

વલણ.

પિતા પાસે આવી પડ્યું, મસ્તક જે સુધન્વાતણું;
રામ કૃષ્ણ મુખે બોલતું, શશિવત્ સોહામણું.

કડવું.

મસ્તક સુધન્વાતણું, જઈ પડયું ખોળા માંહેજી;
તન વદન નિકંદન દેખી, ધરણી ઢળાયો રાયેજી.
મંત્રીએ મહિપતિને બેઠો કીધો, દેઇ જ્ઞાન પ્રતિબોધજી;
વૈષ્ણવરાય વિલાપ ના કરીએ, જદુપતિને પામ્યો જોધજી.

સાધન જેણે નવ થયું હોય, તેનો એળે ગયો અવતારજી;
આધીન થયો હોય જમરાયને, તેને રુદનતણો અધિકારજી.
સાયુજ્યમુક્તિ એને થઈ, ને એ પામ્યો હરીનાં ચર્ણજી;
તે પુંઠળ મંગળ વગડાવીયે, તજી માયાનું આવર્ણજી.
ચંદ્ર દેવ પ્રધાનનાં એવાં, સાંભળી ગુહ્ય વચનજી;
ફરી મંત્રી પ્રત્યે બોલીયો, હંસધ્વજ રાજનજી.
માયા પીડે છે પાપીણી, જોઇ સુધન્વાનું મુખજી;
એ પુત્રને નાંખ્યો પેણામાં, મેં પાપીયે દીધું દુઃખજી.
મુખની કળામાં કલંક નહીં, એના ખીટલીયાળા કેશજી;
પદ્મ પત્રશા જે અધર હાલે, બોલે શ્રી હૃષીકેશજી.
શું દુભાવે દીકરા, મુને ઉત્તર દે એક વારજી;
મેં તેલમાં તુજને તળ્યો, હું પિતાને ધિક્કારજી.
વૃદ્ધ તે હું વિકલ થયો, તે માટે રીસ ન કરીએ પુત્રજી;
તું જાતાં હું જોગી થયો, મારૂં ઉજડ થયું ઘર સૂત્રજી.
તું નામ ભણે ભગવાનનું, પણ ન કરે મુજશું વાતજી;
હું ઘેર જઈ શો ઉત્તર આપીશ, પુછશે તારી માતજી.
ત્યારે પાટોધર પુત્ર સુરથ નામે, તે બોલ્યો કરીને પ્રણામજી;
એ માયા મૂકો તાતજી, બદ્રો લાગે જ્ઞાનને આમજી.
ત્યારે રાય કહે માયા નથી, મારૂં દુઃખે પીડાયું આપજી;
મસ્તક આવ્યું હરિ તજીને, શું સુધન્વાનું પાપજી.
હરિથી વિમુખ માટે પાતકી એ, જેણે ભોગવ્યા અજોગ ભોગજી;
પણ વૈષ્ણવ જનને નવ ઘટે, હરિ ચર્ણતણો વિયોગજી.

વલણ.

વિયોગ ન ઘટે હરિ ચર્ણનો, પછી મુસ્તક ઉછાળ્યું આકાશ રે;
રામકૃષ્ણ કહેતું ફરી આવ્યું, કૃષ્ણ અર્જુનની પાસ રે.

કડવું.

મસ્તક હરી ગુણ ગાતું હો, આવ્યું પ્રભુજીની પાસજી;
શ્રી કૃષ્ણે કરમાં ગ્રહી હો, ઉછાળ્યું આકાશજી.
તે કીધું અંતર્ધ્યાન હો, રાખ્યું અંત્રીક્ષમાંયજી.

XIV From રણયજ્ઞ (A. D 1685.)

1. Ravana in field of battle.

કડવું

રાય રાવણે કવચ પહેર્યું, શિશ ધર્યા દશ ટોપ રે;
કરી ત્રિશે લોચન રાતડાં, રુદે આણી દારુણ કોપ રે.
જાવા ન પામે જીવતા, ભાઈ વાનર માનવ કોય રે;
બહુ ઢોલ દદામા ગડગડે, ત્યાં શબ્દ કુતૂહલ હોય રે.
જે જે સુભટ લંકા વિષે, મુખ આગળ નિસરે આજ રે;
રાણી જાયા રાક્ષસ વીરનો, મોહોલો લે મહારાજ રે.
કો રથ ચડયા કો ગજ ચડયા, કો ઉંટ ઉપર અસ્વાર રે;
કો મહિષપર કો ગરધવપર, બેઠા સાહી હથિયાર રે.
કોઇ ઘોડા ઉપર ઘુમતા, કરતા વારુણી પાન રે;
છે ભ્રકુટી ઉપર મોળીયાં, કો ગૌર બીને વાન રે.
નવ મણી કુંડલ લળકતાં, હળકતી મુક્તા માળ રે;
માદળિયાં તોરા નવઘરાં, થઈ કલગી ઝાકઝમાળ રે.
બાજુબંધ ને પોંચી વિંટિયો, દુગદુગી સાંકળી સાર રે;
કભાય પટકા પાયજામા, ઉપરણી મૂલ અપાર રે.
જરકશી વાઘા જળહળે, શું અર્ક કીર્ણ સમાન રે;
કેશરી વાઘે શોભતા, ધરે યૌવનનાં અભિમાન રે.
કર ધનુષ ભાથા બીડિયા, કટારી તલવાર રે;
સાંગ ભાલા શૂલ ફરશી, પરિઘ વાંકી ધાર રે.
ગદા ગુરજ ને મુશળ મુગદળ, ભુંગળ ને ભિંડમાળ રે;
નાગપાશ ને વરુણપાશ ધર્યાં, ચક્ર ગદા વિકરાળ રે.
પાખર બખ્તર ટોપ ટાટર, ફરસી ને શળ પાણ રે;
અંગરખી ને જીવરખી એ, શોભે પરમ નિધાન રે.
સુર સેનાને લજાવે એવો, સ્વરૂપ સાગર શર રે;
એ રૂપવંત વખાણીઆ, હવે કહું રાક્ષસ ક્રૂર રે.
મહિષ મેંઢા ઊંટ ઉપરે, જે થયા છે અસ્વાર રે;
તે કાળા ક્રૂર બિહામણા, લોહદંડનાં હથિયાર રે.
શ્વાનમુખા કો ખરમુખા, પિશાચમુખા પાપિષ્ટ રે;
લંબગ્રીવા કો લંબકર્ણા, જેને જોઇ ઉપજે રિષ્ટ રે.

લંબઅધરા દીર્ઘદંતા, છે ત્રીશીરા બળવંત રે;
સ્યામવર્ણા કો રક્તવર્ણા, બાહુક ઉંચા અનંત રે.
બિડાલા પીડાલા પાપી, અધર્મનો નહિ પાર રે;
હાથ માંહે જે શબ ગ્રહ્યાં છે, તે ચાલે કરતા અહાર રે.
રૂધિર ગળતાં ચર્મ પેહેર્યાં, કંઠ આંતરડાંની માળ રે;
જીભ સળકે સર્પ સરખી, વદન છે વિકરાળ રે.
શત કોટિ રાક્ષસ ભયાનક, તે યુદ્ધે તત્પર થાય રે;
મુખ આગળ સેના શોભતી, જોઈ રીઝચો રાવણ રાય રે.

2. Mandodari tries to induce Ravana to give up Sita.

આજનો દાહાડો લાગે ધુંધળો, દીસે ઝાંખો દિનકર દેવ, હો રાણાજી;
ત્રિભુવનનાથ ના દુભીએ, જેની બ્રહ્મા શંકર કરે સેવ, હો રાણાજી. આ.
દિશા ચારે દીસે ધુંધળી, કાંઇ શુકન માઠેરાં થાય, હો રાણાજી;
કાંઇ ફાલુ બોલે રે બિહામણી, રુએ વાયસ શ્વાન ને ગાય, હો રાણાજી. આ.
ગઇ રાતે સ્વપ્ન મેં પામિયું, દીઠું દારુણ કહ્યું કયમ જાય, હો રાણાજી;
સમુદ્ર સુકા રુધિર સરિતા ભરી, લંકામાં લાગી છે લાય, હો રાણાજી. આ.
લાખ લાખ રાણી તમારડી, બીજો વહુ બેટીનો સાથ, હો રાણાજી;
કેશ વિના દીઠી મસ્તક બોડલાં, ચુડલા વિના દીઠા હાથ, હો રાણાજી. આ.
રાણા તમે કાળાં પટકુળ પેરિયાં, કંઠે કરેણુના હાર, હો રાણાજી;
દક્ષિણ દિશાએ તમે સંચર્યા, ઊંટ ઉપર થઇ અસ્વાર, હો રાણાજી. આ.
રામજી પાધરે નવગ્રહ પાધરા, રામજી વાંકે વાંકો સંસાર, હો રાણાજી;
પાધરો બિભિષણ વાંકો થયો, આજ ગઇ તમારી સહુ વાહાર, હો રાણાજી. આ.
થયા વાંકા તેત્રીસ કોટિ દેવતા, લીધા વાનરના અવતાર, હો રાણાજી;
વાંકો વાંકો લક્ષ્મણ કોપિયો, છે ધરાધર બળભંડાર, હો રાણાજી. આ.
વાંકો વાંકો રઘુપતિ આવિયો, તોડ્યું ત્ર્યંબક તરણા સમાન, હો રાણાજી.
વાંકો ઘણો રે મરીચિ મારિયો, ફરશુરામનું ઉતાર્યું માન, હો રાણાજી; આ.
વાંકા વાંકા સપ્ત તાંડ વેધિયા, માર્યો વાંકો વાનર વાલ, હો રાણાજી;
વાંકો બાંધ્યો રે સમુદ્ર રામે, તમે બાંધો પાણી પ્હેલી પાળ, હો રાણાજી. આ.
વાંકો રે અંગદ આંહાં આવિયો, ક્રોધી બળબુધનો ધામ, હો રાણાજી;
વાંકો વાંકો રે હનુમંત હાથિયો, લટકે લગાડ્યું લંકાગામ, હો રાણાજી. આ.

વાંકું છત્ર તમારૂં છેદીશું, વાંકા છે રામજીનાં બાણ, હો રાણાજી;
વાંકી મૂછો રાણા ન મરોડીએ, નવ કીજે પોતાનાં વિખાણ, હો રાણાજી. આ.
વાંકી વેળા રે વ્હાલું કો નથી, સૌ સુખસમે સાથી થાય, હો રાણાજી;
હઠ મૂકીને આપો જાનકી, નમો જઈ રામજીને પાય, હો રાણાજી. આ.

3. Waking Kumbhakarna.

વલણ.

કુંભકર્ણને જગાડવાને, દોડ્યા રાક્ષસ અનેક;
રાવણ વિનવે બંધુને, રાખવા દુષ્ટેજ ટેક.

કડવું.

જાગો ભાઈ ભીડ પડી છે, કરે વિનંતિ રાવણરાય;
નર વાનરે લંકા ઘેરી, તુને નિદ્રા કયમ સોહાય. જા.
શત સેવક તેડાવ્યા રાયે, કહ્યું જગાડો કુંભકર્ણ;
લક્ષ જોધા વળગી ઢંઢોળે, જાણે શું પામ્યો મર્ણ. જા.
જળ છાંટે નવ જાગે યોદ્ધો, તાપણાં કીધાં ચોફેર;
રુદે ઉપર શીલા પડ મૂક્યાં, કાનમાં ફૂંકે મદન ભેર. જા.
કપાળ ઉપર દુંદભી વાજે, શર્ણાઇ નફેરી ઢોલ;
કો મેઘ સ્વરે સાદ કરે પણ, રાણો ન આપે બોલ. જા.
સુંઠ મરી નાસિકામાં ફૂંક્યાં, અજા ચલાવ્યાં નાસામાય;
પાછો શ્વાસ મૂકે નિદ્રામાંહે, અજા મીઠ ઉડયાં જાય. જા.
રુદયા ઉપર અશ્વ દોડાવ્યા, વહાવ્યા મહિષ માતંગ;
કુંભકર્ણ સુતો નવ જાગે, સાણસે ત્રોડાવ્યું અંગ. જા.
નાના ઔષધ અંજન કીધાં, પછાડચો ઉચળી વાર બે ચાર;
પણ અઘોરીની ઉંઘ ન ઉડે, કીધો મુંટણિયાંનો પ્રહાર. જા.
વળી નાસિકા માંહે સર્પ ચલાવ્યા, વાયુ બંધાવ્યો લંકા રાય;
કપોળ માંહે સર્પ અકળાયા, તે શ્રવણ મારગે નિસરી જાય. જા.
વાજ આવ્યો રાવણ રાજા, ન લાગ્યો એકે ઉપાય;
કુંભકર્ણની રાણી આવી, રાયને લાગી પાય. જા.
કષ્ટ દીધે મારો કંથ ન જાગે, એને વહાલા શંકર ભગવાન;
જાગશે સ્વામી મુહૂર્ત માત્રમાં, યુકતે કરાવો સંગીત ગાન. જા.

ભક્ષ ભોજન કરાવી રાખો, નહિ તો કરશે સૌનો અહાર;
રાવણે મદ્ય માંસ અણાવ્યાં, અન્નતણો કીધો અંબાર. જા.
અપસરા પાસે નૃત્ય કરાવે, ગાન તાન વાજે વાજિંત્ર;
કુંભકર્ણ ડોલ્યો જ્યમ મણિધર, સાંભળતાં ગોવિંદ ચરિત્ર. જા.
ઉઠીને સર્વે અન્ન આરોગ્યાં, પૂછ્યો પછે સમાચાર;
મુને કાચી નિદ્રાએ કેમ જગાડ્યો, શા વાનરના થાય હોકાર. જા.

4. Kumbhakarna advises his brother.

રાવણે વાત કહી વિસ્તારી, જે રીતે દુભાવ્યા શ્રી રામ,
અગત્યના કામ માટે ઉઠાડ્યો, તું વિના કોણ કરે સંગ્રામ. જા.

વલણ.

સંગ્રામ કરો શ્રી રામ સંગાથે, કપી પમાડો મર્ણ રે;
એ વચન સાંભળી વીરનાં, પછે શું બોલ્યો કુંભકર્ણ રે.

કડવું.

કર ઘસી કુંભકર્ણ બોલ્યો, ધુણી પોતાનું શીશ વીરા;
ઘર ઘાલ્યું ભાઇ ઘેલડા, તેં દુભવ્યા શ્રી જગદીશ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા શ્રી રઘુનાથ વીરા.
ત્રંબક લેતાં તાહરા રે, ચંપાણા વીશ હાથ વીરા;
કાઢી મૂક્યો તુંને રાઘવજીએ, થયો કૃતઘ્ની લંકાનાથ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
સાગર જળ જેણે બાંધિયું રે, સલ્યા તારી પુષ્પ સમાન વીરા;
મેઘાડંબર સેહેજે છેદિયું, તોય તુંને ન આવી સાન વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
લક્ષ ઘરુણી ઘેર તાહરે, જેનાં દર્શન ઈચ્છે દેવ વીરા;
તો સીતાને શું લાવિયો રે, થયો વૃદ્ધ ને ન ગઈ કુટેવ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
જગત જીતી તેં જેર કીધું પણ, ન જીત્યા ક્રોધ ને કામ વીરા;
સામ કેશ ઉજ્વળ થયા રે, તોય મન રહ્યું તારૂં સામ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.

ચંદ્ર વિના જેવી જામની રે, દીપ વિના જેમ ધામ વીરા;
ત્યમ બિભિષણ બાંધવ વિના, દિસે ઉજ્જડ લંકા ગામ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
પરનારી જેવી પાવક જ્વાળા, સાપણ વિખની વેલ વીરા;
જીવ લેશે તારો કુટુંબ સાથે, જઈ રામ ચરણે શિશ મેલ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
હું મર્ણથકી બીહીતો નથી, પણ તું વેળાસર ચેત વીરા;
નહીં માને શીખ માહરી જાશે, જમપુર સ્વજન સમેત વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
જો વાડીમાં બેસાડી જાનકી, તો લેઇ આવ્યો કોણ કામ વીરા;
તુંથી સીતા જીતાતી નથી, તો કેમ જીતાશે રામ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
રાવણ કહે કુંભકર્ણને, રે સાંભળ દુઃખની વાત વીરા;
જ્યારે દેખું સતી જાનકી, જાણે હોય આપણી માત વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.
જો ત્યાગ કરૂં ચિત્ત સીતાથી, તો તે બળશે શબને સંગ વીરા;
હાવે કેમ નમું રિપુ રામને, મુખે લાગે કાળો રંગ વીરા.
બળિયા સાથે બાથ વીરા; કાં દુભ્યા.

વલણ.

લાગે કાલક મુખ વિષે, જો નમું રિપુને પાઈ રે;
કુંભકર્ણ કહે ધન્ય તું, તારૂં મન જોયું મેં ભાઈ રે.

5. Kumbhakarna's last fight.

કડવું.

મોકલ્યા યુદ્ધ શૂર સમસ્ત, નીલ વાનરે હણ્યો પ્રહસ્ત;
કોટિક મંત્રી બીજા પડ્યા, જીત થઇ વાનર ગડગડ્યા.
બે યોદ્ધા મંત્રી શુકસારણ, રામે બેઉ પમાડ્યા મરણ;
રાવણનું દાઝ્યું અંતઃકરણ, તે જોઈ ગયો યુદ્ધે કુંભકર્ણ.
જેમ રાહુ આભલા માંહે જાય, કુંભકર્ણ ગયો કપિમાંય;
ભયાનક ભૂમિ ભાસે વિકરાળ, શું અઢાર પદ્મનો આવ્યો કાળ.
સો પચાશને કરમાં સાહે, કુંભકર્ણ મુકે મુખ માંહે;
કરડે મરડે મચરડે ભૂર, શત સહસ્ર વાનર કીધા ચૂર.

તાડે પછાડે ઉડાડે અહી, કરમાં આવ્યો તે છૂટે નહીં;
રુએ વાનરા પાડે રીર, કાળજું કાઢી પીએ રુધીર.
કોને કક્ષા પટમાં અહી રાખે, કોને સમુદ્રમાં લેઇ નાખે;
વાટે ડાટે ચર્ણું કરી, બહુ હંસ કપિના લીધા હરિ.
માર્યા વાનર મરકટ રીંછ, પડચા ઉગર્યાની ના પડે પ્રીછ;
વાનરની કાઢે નસ જાળ, ગળે ઘાલે આંતરડાંની માળ.
ચુસે કંઠ ને ઘુંટડા ભરે, મુખે રુધિરના રેલા ઉતરે;
એમ સેનાનો વાળ્યો સંહાર, રામચંદ્રને થયો ઉચાટ.
દષ્ટિ ઓળખી રાઘવતણી, સુગ્રીવ ધાયો રાક્ષસ ભણી;
કુંભકર્ણ અકળાવ્યો ઘણું, બળ વાધ્યું રાય સુગ્રીવતણું.
માર્યા સારથી મહાપ્રચંડ, પાડયું છત્ર ભાગ્યો ધ્વજ દંડ;
કુંભકર્ણ કીધો વિણુ રથ, જય પામ્યો સુગ્રીવ સમર્થ.
વાનરમાં થયો જેજેકાર, કુંભકર્ણ કોપ્યો છે અપાર;
ધાયો રાક્ષસ પાળો પાયે, સહસ્ર કપિ મૂક્યા મુખમાંયે.
પેટમાં વાનર ફેરા ફરે, ઉછળે કૂદે હોકારા કરે;
જઠરાગ્નિની પીડા હોય, ન પામે નિસરવા કોય.
કપિનું દુઃખ જાણી બળવાન, પાપીને હાથ ચઢયો હનુમાન;
જોઈ કુંભકર્ણ બળવંત, મુખ માંહે મુકયો હનુમંત.
થયો સેનામાં હાહાકાર, ગળ્યો દેખીને પવનકુમાર;
રાક્ષસ સાથ ગાજીને હસ્યો, ભાઇ વાઢીવાળો રાયે ગ્રસ્યો.
વાલ્મિકજી વાણી ઊચરે, હનુમંત વીર શું પરાક્રમ કરે;
કુંભકર્ણની કૂખ મુઝાર, પડયો આવીને પવન કુમાર.
માંહો માંહે વાનર અફળાય, નામ ઠામ પૂછે કપિરાય;
દુર્ગંધ વાસના મોટું પેટ, શેવાળ ભર્યો શું સાગર બેટ.
ઝંખ જાળ આંતરડાં તણી, વિટાય વાનરને પાગ ઘણી;
બીજા કપિને ગળતો જાય, ઉદરમાં ભીડ ઘણેરી થાય.
ટાળવા કપિવરનું દુઃખ, નખે હનુમાને ફાડી કુખ;
ઉદર માંહે અજવાળું થયું, નદીની પેરે શોણિત વહ્યું.
જ્યમ મોટા ઘરનું બારી છજુ, ત્યમ કુંભકર્ણની કુખે ભન્યું;
તે વાટે વાનર નાસી જાય, તે નથી જાણતો રાક્ષસ રાય.
અંતે નીસર્યો વાયુ કુમાર, થયો વાનરમાં જેજેકાર;
કુંભકર્ણ ધાયો રણ માંય, જુધ કરતાં ચાલ્યો સુગ્રીવ ત્યાંય.

જેમ કુંજરને સાહે કેશરી, ત્યમ રાક્ષસ ચાલ્યો પાછો ફરી;
સૌ વાનર સેના પુઠે થઇ, પડે માર પણ મૂકે નહીં.
લઘુ લાઘવી વિદ્યા કરી, સુગ્રીવ રાય નાઠો નીસરી;
બેઠો મસ્તક ઉપર દેઇ હાક, કુંભકર્ણનું કરડયું નાક.
કરે કરી ખુંટચા બેહુ કાન, નાઠો વાનરપતિ બળવાન;
કરુપો કપિયે રાજા કર્યો, તે લજ્જા પામી પાછો ફર્યો.
•રુધિર ધાર ભયાનક અતિ, જાણે ધાતુ ઝરતો ગિરિપતિ;
ઘણા કપિ મૂક્યા મુખ માંય, કાન નાકને છિદ્રે નાસી જાય.
દશ લક્ષ કપિ કીધા નિપાત, પછે સન્મુખ આવ્યા રઘુનાથ;
ઘણું યુદ્ધ કીધું શ્રી હરી, પદબંદ કરૂં સંક્ષેપે કરી.
કુંભકર્ણનો જોઇ અહમેવ, ગુપ્ત રામને સ્તવતા દેવ;
પ્રલય રૂપ કીધું રઘુનાથ, કુંભકર્ણના છેદ્યા હાથ.
પાટુ મારવા ધાયો રાય, ત્યારે રાયે છેદ્યા બેહુ પાય;
છેદ્યું મસ્તક મૂકી બાણ, રાક્ષસ માંહે પડયું ભંગાણ.
મસ્તક પડતાં કંપી ધરા, લંકા કોટ પડયા કાંગરા;
કંપત અતિ કંપન બળવંત, હનુમાને તેનો આણ્યો અંત.
રાક્ષસનો વાળ્યો બહુ ઘાણ, માર્યા મોટા મોટા બળવાન;
લક્ષ્મણે માર્યો ત્યાં અતિકાય, મહોદર માર્યો મંત્રી રાય.

6. Ravana's death.

કડવું.

સંગ્રામ કરવા રામ સાથે, રાય આવ્યો ત્રીજી વાર રે;
સજી શસ્ત્ર અસ્ત્ર ને કવચ પહેરી, વાહને અસ્વાર રે.
દશ ચાપ મંડલાકાર કીધાં, વરસતાં બહુ બાણ રે;
ઘનસ્યામ સંગ્રામે શોભે, ધનુષ્ય ધરિયું પાણ રે.
તવ ઇંદ્ર રાયે સમો જોઇને, મોકલ્યો નિજ રથ રે;
માતલી સારથી સદ્ય લાવ્યો, સાધવા સુરનો અર્થ રે.
દશ સહસ્ર ઘોડા રથે જોડયા છે, મન પવનનો વેગ રે;
રથ ચક્ર અતિશે ગાજતાં, જ્યમ ગગન ગાજે મેઘ રે.
શત ધ્વજા ફરકે પ્રથમ રંગે, દશ કળશ પંચ છત્ર રે;
જાણે એકીવારે કોટિ આદિત, પ્રગટ થયા છે તત્ર રે.

પચરંગા પટવાળી ગાદી, સિંહાસન શ્રીકાર રે;
શુભ તકિયા ચમર વીંજણા, મોગરે મોતી હાર રે.
ભમર ભમરી હંસ હીરા છે, કંઠે રે બહુ ચિત્ર રે;
ભર્યાં અસ્ત્ર વસ્ત્ર આભુષણ માંય, જાત ભાત વિચિત્ર રે.
ફેરવતાં ઘુઘરા ઘમકે, મોરડે મોતી દોર રે;
નવરંગ અંગ તુરંગ ત્રેકે, કરે હીસારા હય સોર રે.
રવિ મંડળ વા ચંદ્ર મંડળ, અગ્નિ વાયુ ખગ વિમાન રે;
એવો રથ અવની ઉતર્યો જોઈ, રિઝયા શ્રી ભગવાન રે.
ઉભય દળ વિસ્મય થયું, રાવણ ભરાણો રોષ રે;
ક્રૂર દષ્ટે ઉંચું જોયું, ઇંદ્રનો જાણી દોષ રે.
અસુરેશ અતિ રોષે બોલિયો, સાંભળો સૌ સુર વર્ગ રે;
નર વાનરને કરી પ્રાજે, પછે ઉજાડું સ્વર્ગ રે.
માતલી રથથી ઉતરીને, નમ્યો રામને પાય રે;
આ શ્રીજીની સેવા વિષે, રથ મોકલ્યો સુરરાય રે.
પ્રભુજીની પદરજ થકી, એ રથ પાવન થાય રે;
હોય સકળ શોભા શક્રને, યશ પ્રાપ્તિ પુરંદર રાય રે.
સ્નેહયુક્ત વાયક સાંભળીને, રથે ચઢ્યા રઘુનાથ રે;
કોપ્યા રામ ક્રોધજ કરી, ધનુષબાણ લીધાં હાથ રે.
સિંહનાદ કરી ગંભીર સાદે, કીધો ધનુષ ટંકાર રે;
તે શબ્દે વ્યાકુળ થઈને, ખળભળ્યો સૌ સંસાર રે.
કરી સ્મરણ વિશ્વામિત્રનું, ભણે મંત્ર પ્રયોગ રે;
અસ્ત્ર વિદ્યા પ્રકટ કીધી, ત્યાં મળ્યા સઘળા યોગ રે.
એક નિકુંભનું ધ્યાન ભાંગ્યું, બીજું શિવઅશ્વ રાખ્યા નહીં રે;
ત્રીજો શાપ છે નંદીતણો, તેણે શુદ્ધ રાજાની ગઇ રે.
ચોથું બાણ ઋષિ અગસ્તનું, પાંચમો શાપ છે સીતા તણો રે;
છઠ્ઠો યોગ થયો સંધ્યા સમે, દેવ સાથે ઇર્ષ પામ્યો ઘણો રે.
સાતમો યોગ રથ ઉતર્યો, સ્વર્ગથી પૃથ્વી માંય રે;
આઠમો યોગ એ મનુષ રૂપે, મળ્યા શ્રી રઘુરાય રે.
એ અષ્ટ યોગ અરિષ્ટ ઉપન્યું, સૃષ્ટિનું જાશે કષ્ટ રે;
શ્રીરામચંદ્રે રાવણ હણવા, કરી ક્રોધની દષ્ટ રે.
યદ્યપિ યુદ્ધ દારુણ કીધું, રાવણે બળ પ્રાણ રે;
બળ શક્તિ વિદ્યા નાશ પામી, ભેદ્યાં મર્મે બાણ રે.

અંતકાળ જાણી આપણો, ચિતમાં ચેત્યો ભૂપ રે;
વીશ લોચને કરી રામજીનું, રુદે આણ્યું રૂપ રે.
સર્વના હિતને કારણે, કોપે ચઢ્યા જગદીશ રે;
એક બાણ માર્યું કંઠ માંહે, ત્રણ છેદ્યાં શીશ રે.
બીજે બાણે ખટ છેદ્યાં, રહ્યું મસ્તક એક રે;
નવ મસ્તક પડયાં પૃથ્વી, તોય ન મૂકે ટેક રે.
જેમ ડોલે મદગળ એકદંતો, ત્યમ એક શીશે ધીશ રે;
જાણે એક શૃંગે ગિરિ ઝરતો, કરે રુધિર ગળતાં રીશ રે.
અમર વર્ગ કુસુમે વધાવે, હવો જે જે કાર રે;
એક હસ્ત અવની ઉંચી આવી, ટળ્યો ભૂમી ભાર રે.
નારદ શારદ ધરી વીણા, રામના ગુણ ગાય રે;
અપ્સરા કિન્નર વિદ્યાધર, નાચે વેણા વાય રે.
હરખ્યા ગણ ગાંધર્વ સર્વે, ચંદ્ર સવિતા નક્ષત્ર રે;
મેઘસ્યામ પ્રતાપથી સુખ, હવું હરખે સર્વત્ર રે.
એક મસ્તકે ઊભો રાવણ, સંપુટ કરી વીશ હાથ રે;
અંતકાળે સ્તવન કીધું, ઓળખ્યા શ્રી રઘુનાથ રે.
રુદે માંહે ધ્યાન ધરિયું, નખ શીખ નિરખ્યા રામ રે;
મુને આવાગમનથી છોડવો, હરિ આપો મુક્તિ ઠામ રે.
એવું સ્મરણ જાણી દાસનું, રીઝયા શ્રી જગદીશ રે;
અગસ્ત ઋષિનું બાણ મુકી, છેદિયું દશમું શીશ રે.
જ્યમ ગ્રહ સંગાતે પડે સવિતા, જ્યમ મૂળમાંથી મેર રે;
તે રીતે પડયો લંકાપતિ, શબ્દ થયો ચોફેર રે.
નાસે ત્રાસે રાક્ષસ યોદ્ધા, રણ માંહે પડયું ભંગાણ રે;
હાહાકાર થયો લંકામાંહે, અંતઃપુરમાં થયું જાણ રે.
રણ માંહે આવી રાણિયો, કરે વિવિધ વિલાપ રે;
મંદોદરી વિલપે ઘણું, વળી અંગ પછાડે આપ રે.
શ્રી રામે કરી આશ્વાસના, ઘેર મોકલ્યો સ્ત્રી સાથ રે;
વિભીષણે સંસ્કાર કર્યાં, પ્રજાળ્યો લંકા નાથ રે.
કુંભકર્ણ ઇંદ્રજીત આદે, દહ્યા સૌના દેહ રે;
વાનર સર્વે જીવતા થયા, વરસ્યો અમૃત મેહ રે.
પછે દ્વિજ કરાવ્યું જાનકીને, પુરી સાક્ષ દશરથ રાય રે;
કૈકેયીજીનો શાપ મૂકાવી, નિર્મળ સીતા થાય રે.

વિભીષણને રાજ આપ્યું, કીધા વાનર રીંછ વિદાય રે;
અગિયાર સહસ્ર કપિ રાખિયા, શ્રી રામ તત્પર થાય રે.

XV. From નળ આખ્યાન (A. D. 1686)

1. Damayanti.

કડવું

નારદનાં વચન વચન સુણી, બોલ્યા નૈષધધણી;
ભીમક તણી કુંવરી છે, કહેવી ફૂટડી રે.

ઢાળ.

ફૂટડી કેહેવી દમયંતી, કહો તેહેનું વીખાણુ;
નારદ કહે રે સાંભળો, વીરસેન સુત સુજાણ.
ગુણ ચાલ ને ચાતુરી, અદ્ભુત સુંદર વેશ;
તેહને હું કેમ વર્ણવું, વર્ણવી ન શકે શેષ.
બુદ્ધિ પ્રમાણે માનનીનું, કરૂં છું વરણન;
જ્યમ સાગરમાંથી ચાંચ જળની, ભરે પક્ષીજન.
દમયંતીનો ચોટલો, દેખી અતિ સોહાગ;
અભિમાન મૂકી લજ્જા આણી, પાતાળ પેઠો નાગ.
ભીમક સુતાનું વદન સુધાકર, દેખીને શોભાય;
ચંદ્રમા તો ક્ષીણ પામી, આભમાં સંતાય.
સૃષ્ટિ કરતાં બ્રહ્માજીએ, ભર્યું તેજનું પાત્ર;
તે તેજનું પ્રજાપતિયે ઘડ્યું, દમયંતીનું ગાત્ર.
તેમાંથી કાંઈ શેષ વાધ્યું, ઘડતાં ખેરો પડિયો;
બ્રહ્માએ એકઠું કરીને, તેનો ચંદ્રમા ઘડિયો.
નળ કહે નારદને, એ વખાણ ભાવ ન પહોંતો;
દમયંતી હમણાં અવતરી, ચંદ્ર પહેલો નહોતો ?
નારદ કહે બ્રહ્માજીએ, સઉ પહેલી ઘડીને રાખી;
પણ પૃથ્વીમાં અવતારી નહિ, ભરથાર એવા પાખી.
વિરંચિએ વૈદર્ભી નાંખી, ઉદય હવડે પામી;
તે જો અહિંયાં અવતરી, તો નિર્મ્યો હશે કો સ્વામી.

નળ કહે આગળ વિસ્તારો, એ ભેદ મેં સાંભળિયો;
ચંદ્ર પહેલી ચતુરાં, સંદેહ મનનો ટળિયો.
નારદ કહે સાંભળો રાજા, મીન ને મધુકર;
નેત્ર ભ્રુકુટી દેખિને, જળ કમળ કીધાં ઘર.
નાસિકા વેસર દેખીને, કળાધર ને કીર;
તેણે અરણ્ય પર્વત સેવિયાં, ધારી શક્યા નહિ ધીર.
દમયંતીના અધર દેખી, પેટ વેધ્યું પ્રવાળી;
એ કામિનીનો કંઠ સાંભળી, કોકિલા થઇ કાળી.
રસના વાણી સાંભળી, સરસ્વતીને આવ્યો વૈરાગ;
કુંવારી પોતે રહી, સંસાર કીધો ત્યાગ;
દંત દેખી દાડમ ફાટયું, કપોત સંતાડે મ્હોને;
તે નાદ કરતો ફરે વનમાં, કહે દુઃખ કહું હું કોને.
દમયંતીના કુચ દેખી, હાર્યું કુંજર કુળ;
તે હિંડતાં ચાલતાં હાથી, માથે ઘાલે ધૂળ.
હસ્તકમળથી કમળ હાર્યું, જળમાં કીધું ઘરઃ
ઉદર દેખી દમયંતીનું, સુકાયું સરોવર.

વલણ.

સરોવર સુકાયું સાંભળી, નળરાય મનમાં રંજ્યા;
દમયંતીની જંઘા દેખી, કેળ રહી કાક વંઝા.

કડવું.

દમયંતી છે દોષ રહીતા, તેના ગુણની ગાજી ગીતા;
નારદજી વાયક એમ બોલે, નહિ ઉપમા તારુણીની તોલે.
દમયંતી દોષ રહીતા, તેના ગુણની ગાજી ગીતા. ટેક.
જોઈ ભીમક સુતાની કટી, સિંહની જાત વનમાં ઘટી;
હંસને પણ થઇ ચટપટી, ચાલ ગોરીની આગળ મટી. દમયંતી.
રામા અંગની રોમાવળી, વનસ્પતી દવે મરે છે બળી;
તેનાં વસ્ત્ર રહ્યાં જળહળી, દેખી આભમાં પેસે વીજળી. દમયંતી.
પગપાનીથી હાર્યો અળતો, રહે અબળાને પાગે લળતો;
નેપુરનો નાદ સાંભળતો, રહે ગાંધર્વનો સાથ બળતો. દમયંતી.

વરણુથી ચંપક નવ ભજિયો, માટે મધુકરે તેને તજિયો;
એવું રૂપ બ્રહ્માએ સર્જ્યું, બીજું કોઈ નથી નીપજ્યું. દમયંતી.
હવે શણગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તંબોળ;
ઉઠે સુગંધના કલ્લોલ, અંગે અરગજાના રોળ. દમયંતી.
શીશફૂલ રત્નરાખડી, શોભે ભમરમાં ચુની જડી;
ગોફણો રહ્યો અંગશું અડી, કટિમેખલાશું પડે વઢી. દમયંતી.
ગળુબંધ કંઠે નવરંગ, મુક્તાહાર છે બે સંગ;
શકે ગિરિ કરીને ભંગ, સ્તન મધ્યે વહે છે ગંગ. દમયંતી.
વાગે ઓઢણી રહિ છે ઊડી, ખળકે કંકણુ ને કર ચૂડી;
રૂપે રતિ તો સંભ્રમે બૂડી, એવી કોઈ મળે નહિ રૂડી. દમયંતી.
વાજે નેપુર કેરો ઝણુકો, અંગુઠે અણુવટનો હણુકો;
અંગુલિયે વીછવાનો રણુકો, બોલે મધુર ઝાંઝરિનો ઝણુકો. દમયંતી.
જેણે દમયંતી નવ જોઈ, તેણે ઉમર એળે ખોઇ;
જાણે કાયા કનકની લોઇ, એવી જગમાં બીજી ન કોઈ. દમયંતી.
જેમ નદીમાં ભાગીરથી, તેમ સ્યામામાં શ્રેષ્ઠ સર્વથી;
ત્રણુ લોકમાં જોડી નથી, જાણે સાગરથી કાઢી મથી. દમયંતી.
ઇંદ્રાદિક પરણુવા ફરે, મહીલા મનમાં નવ ધરે;
અશ્વિનીકુમાર આગળ પળે, તે ન આવે આંખ્યજ તળે. દમયંતી.
જ્યારથી એ પુતળું અવતરિયું, નારી માત્રનું માન ઉતરિયું;
દમ્યું જગત સ્વરૂપ ઉદે કરિયું, માટે દમયંતી નામ ધરિયું. દમયંતી.
જોગી થઈ તજ્યું હશે સર્વસ્ત, તીર્થ નાહ્યો હશે સમસ્ત;
ગાળ્યાં હશે હિમાળે અસ્ત, તે ગ્રસશે દમયંતીનો હસ્ત. દમયંતી.
વખાણુ સાંભળિને સબળ, રુધિર અટવાયું પળ પળ;
નારદ પ્રત્યે બોલ્યો નળ, સ્વામી પરણુવાની કહો કળ. દમયંતી.
નારદ કહે મારું કહેણુ ન લાગે, હું નવ જાઊં તારે માગે;
મને મોહનાં બાણુ વાગે, બ્રહ્મચર્યવ્રત મારૂં ભાગે. દમયંતી.
એવું કહી પામ્યા અંતરધાન, મોહ પામ્યો નળ રાજાન;
લાગ્યું દમયંતીનું ધ્યાન, કામજ્વર થયો વહનિ સમાન. દમયંતી.
વૈદ મોટા મોટા આવે, વગડાની ઔષધિ લાવે;
તાપ કોઇયે ન શમાવે, મંત્રી કહે શું થાશે હાવે. દમયંતી

વલણ.

હવે શું થાશે કહે મંત્રી, વિચારે છે મન રે;
નીલાં વસ્ત્ર પહેરી અસ્વે બેસી, નળ રાય ચાલ્યો વન રે.

2. The Swan.

કડવું

એવે સમે બહુ હંસ ત્યાં દીઠા, સુવર્ણનાં છે અંગ;
તે દેખી દમયંતી વિસરી, ટળી ગયો અનંગ.
નુહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દીસ અનુક્રમી;
આવી કનકની જાત પંખીની, બ્રહ્માએ ક્યારે નિરમી.
એક હાથ પડે એમાંથી, પાળું પાસે રાખું;
રમાડું જમાડું એને, દુઃખ દહાડા ખોઇ નાખું.
શરપ્રહાર કરૂં જો એને, તો એ થાય નિધન;
ગ્રહણ કરવું જોઇએ જીવતું, ભૂપ વિમાસે મન.
એવે સકળ પંખીનો રાજા, દીઠો પૃથ્વીમાંય;
વૃક્ષતણે થડ નિદ્રા કરીને, ઉભો છે એક પાય.
તેને દેખી નળ મનમાં હરખ્યો, ભેદ કરી પરવરિયો;
અંબર ઓઢી અંગ સંકોડી, શ્વાસ રૂંધન કરિયો.
દ્રુમ થડ પુંઠે નળ ભડ આવ્યો, બેશી આઘો ચાલ્યો;
લાંબો કર કરી લઘુલાઘવીમાં, પંખીનો પગ ઝાલ્યો.

વલણ.

ઝાલ્યો પંખી જાગી ઉઠ્યો, નળને કીધા ચંચના પ્રહાર રે;
પછે પોતાની વાણીએ કરી, કરવા લાગ્યો પોકાર રે.

કડવું.

હંસે માંડ્યો રે વિલાપ, પાપી માણસા રે:
શું પ્રગટ્યું મારૂં પાપ, પાપી માણસા રે.
ઓ કાળા માથાના ધણી, પા. જેને નિર્દયતા હોયે ઘણી, પા.
એ તો જીવને મારે તતખેવ, પા. હવે હું મુઓ અવસ્યમેવ, પા.
રૂંપી નાખશે માહારી પંખાય, પા. મુને શેકશે અગ્નિમાંય, પા.
કોણ મૂકાવે કરી પક્ષ, પા. માહારે મરવું ને એને ભક્ષ, પા.
આ મજ સરખું રતન, પા. તે એણે થાશે નીધન, પા.
ટળવળી મરશે માહારી નાર, પા. તે જીવશે કેને આધાર, પા.
ગ્રહ્યો નારીએ દીઠો નાથ, પા. ધાયો સહસ્ર સ્ત્રીનો સાથ, પા.

નાથ ઉપર ભમે સ્રીવૃંદ, પા. ઘણું કરવા લાગ્યાં આક્રંદ, પા.
હંસીએ દીધો શાપ, પા. તારી સ્રી એમ કરજો વિલાપ, પા.
હંસ નારીને કહે વચન, હંસી સાંભળો રે;
તમે જાઓ સર્વ ભુવન, આંહાંથી પાછાં વળો રે.
જે કાંઇ લખ્યું હશે બ્રહ્માય, હં. તે અક્ષર નવ ધોવાય, આં.
કેમ છૂટીએ કર્મના બંધ, હં. આપણે એટલો હશે સંબંધ, આં.
જો અણઘટતું કીધું અમે, હં. મને વારી રાખ્યો નહિ તમે, આં.
આપણે વસવું વૃક્ષ ને વ્યોમ, હં. આજ મેં નિદ્રા કીધી ભોમ, આં.
જે થાએ થાનકભ્રષ્ટ, હં. તે પામે મહારી પેર કષ્ટ, આં.
સર્વને દેઉ છૌં શીખામણ, હં. તમો ધરણિ મા મૂકશો ચર્ણ, આં.
એમ કહેતો સ્રીને ભરતાર, હં. દેખી નળે કીધો વિચાર, આં.
પંખી સર્વ પામ્યાં છે રોષ, હં. તે દે છે મુજને દોષ, આં.
તમો હંસ ધરો વિશ્વાસ, હં. હું નવ કરવાનો નાશ, આં.

વલણ

નવ કરવાનો નાશ એહેવી, વાણી નળે કહી રે;
વચન સુણી નળરાયનાં, હંસને વાચા થઇ રે.

કડવું.

મનુષની પેરે પંખી બોલ્યો, મુને મુકી જુઓ એક વાર;
પ્રાણદાન તું આપીશ તો, કાંઈ કરીશ ઉપકાર.
મૂક મુજને સર્વથા આ, રુવે છે સહસ્ર સુંદરી;
એને આસના વાસના કરીને, હું આવીશ તુજ કને ફરી.
વચન સુણી વીર વિસ્મે પામ્યો, અલ્યા હવે નહિ ચૂકું;
રૂપ ને વાણી બે ગુણ તુજમાં, મરતાં લગે નવ મૂકું.
હંસ કહે વિશ્વાસ આણો, અમો બ્રહ્માના વાહન;
આકાશ અવની એક થાયે તો, જુઠું ન બોલું વચન.
નળ કહે હું વીરસેન સુત છૌં, નૈષધ માહારૂં ગામ;
દેશપતિ ને ક્ષત્રી કેવળ, નળરાય માહારૂં નામ.
હુંથી વિઘ્ન થાયે નહીં, પ્રાણની પેરે પાળું;
અમો રાજવંશીને રૂડું લાગે, તારૂં બોલવું રઢીઆળું.

ખટપટ ટાળો મરણની ને, રખે આણો શોક;
એમ જાણી રહો મુજ પાસે, જાવાની આશા ફોક.
પંખી કહે રે પુણ્યશ્લોક માહારી, માતા રોઈ રોઈ મરશે;
એકનો એક છૌં તેહને, માતા કેને જોઈ ઠરશે.
એક સહસ્ર રુએ છે નારી, ઘેર ત્રણ છે પટરાણી;
માહારૂં બંધન જાણી સર્વ કો, તત્ક્ષણ તજશે પ્રાણી.
વાહાલી સ્ત્રીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, મેં તેહનું મુખ નથી જોયું;
અરે નળરાજા હું રંકનું તેં, સુતનું સુખ કાં ખોયું.
આપણ બન્યો મિત્ર થયા, તેહનો સૂરજ દેવતા સાખી;
રૌરવ નરકે હું પડું જો, ન પાળું વાચા ભાખી.
ગુરુદ્રોહી સ્વામીદ્રોહી, એ પાતિક લાગે મુજને;
જો નારીને મળી આવી, શીશ ન નમાવું તુજને.
ત્રાહે ત્રાહે કરી નળ બોલ્યો, મૂકું છું નિરધાર;
તું જાણે પરમેશ્વર જાણે, સમતણો વિચાર.
પ્રતિજ્ઞા માટે મૂકું છું, મળવાને તારી નાર;
નહિ આવે તો શું કટક ચઢાવું, કે તુંને કહાડું ન્યાત બહાર.
એવું કહીને પંખી મૂક્યો, હંસ ઉડયો આકાશ;
રુદન મા કરશો એમ કહેતો, આવ્યો પ્રેમદા પાસ.
સમાચાર કહ્યો સ્વામીને, સમજાવી સુંદરી;
વળાવી નારીને પોતે, આવ્યો નળ કને ફરી.
જેમ કો અંધ આનંદ પામે, ફરી આવે લોચન;
તેમ રાયનું હંસને દેખી, હરખ્યું અતિશય મન.
ભૂપ કહે આ કાળને વિષે, પંખી બહુ સતવંત;
પ્રતિજ્ઞા પાળી પોતાની તુંને, વાહલા હશે ભગવંત.
હંસ કહે હો ભૂપતિ, સાંભળ માહરા મિત્ર;
બોલ્યું વાયક પાળીએ નહિ તો, કાગ ને અમો શો અંત્ર.

3. Nala described by the Swan.

કડવું.

હંસ ભણે હો ભામિની, બ્રહ્માંડ ત્રણ જોયાં સહી;
નળની તુલના મેળવું પણ, મહીતળમાં તૂલના કો નહી. તુલના.

જુગ્મ રવિસુત રૂપ આગળ, જાય નાખી વાટ;
ગંભીરતાએ વર્ણવું, પજ અર્ણવમાં ખારાટ. તુલના.
શીતળતાએ શશિ હાર્યો, મૂકે કળા પામે કષ્ટ;
તેજથી આદિત ફરે નાઠો, મેરુ કેરી પૃષ્ઠ. તુલના.
ઐશ્વર્ય યુદ્ધ ઈંદ્ર હાર્યો, ઉપાય કીધા લાખ;
નળ આગળ મહિમા ગયો, માટે મહાદેવ ચોળે રાખ. તુલના.
નૈષધ રાયના રૂપ આગળ, દેવને થઈ ચિંતાય;
રખે આપણી સ્ત્રિયો વરે નળને, સર્વે માંડી રક્ષાય. તુલના.
લક્ષ્મીનું મન ચંચળ જાણી, વિષ્ણુ મન વિમાસે;
પ્રેમદાને લઇ પાણીમાં પેઠા, બેઠા શેષને વાંસે. તુલના.
હિમસુતાને હર લેઇ નાઠા, ગયા ગુફામાંય;
સહસ્ર આંખો ઇન્દ્રે કરી, કરવા નારીની રક્ષાય. તુલના.
સિદ્ધિ બુદ્ધિને ધારે નહીં, રાખે ગણપતિ અહોનિશ પાસ;
ઋષિપત્નીને ઋષિ લેઇ નાઠા, જઇ રહ્યા વનવાસ. તુલના.
પાતાળમાં લેઈ પદ્મિનીને, વસિયા વરુણ તે ભૂપ;
સ્વાહાને સાચવવા વહ્નિયે, ધર્યાં અડતાળિશ રૂપ. તુલના.
ચંદ્ર ને સૂરજ નાઠા ફરે છે, રખે વરતી નારી;
નારદજી આગળથી ચેત્યા, માટે રહ્યા બ્રહ્મચારી. તુલના.
હંસ ભણે હો ભામિની, એમ સઉએ શ્યામા સંતાડી;
નળના વપુના નામથી, સર્વે સૃષ્ટિ કષ્ટ પમાડી. તુલના.
પુરુષને અદેખાઈનું બળવું, નારીને દહે કામ;
અનલ પ્રગટ્યો સર્વને, માટે નળ ધરાવ્યું નામ. તુલના.
જપ વ્રત જેણીએ કર્યા હશે, સેવ્યો હિમપર્વત;
તે નારી નળને પરણશે, જેણે કાશી મૂકાવ્યું કરવત. તુલના.
બ્રહ્માજીની સૃષ્ટિમાં કો, ન મળે જાચક રૂપ;
નળને દાને દારિદ્રય છેદ્યાં, ભિક્ષુક કીધા ભૂપ. તુલના.
ત્યારે નરમ થઈ દમયંતી બોલી, નિર્મળ નળ ભૂપાળ;
જેમ તેમ કરતાં ભાઈ મારો, ત્યાં મેળાવ વેવિશાળ. તુલના.
હંસ કહે ફોકટ ફાંફાં જેમ, વામનો ઇચ્છે આંબાફળ;
તેમ તુજને ઇચ્છા થઈ, ભરતાર પામવા નળ. તુલના
હજાર હંસ હું સરખા ફરે છે, નૈષધપતિના દૂત;
ખપ કરી પરણાવીએ, તો તું સરખું કંઈ ભૂત. તુલના.

વચન સુણી વિહંગમનાં, અબળાએ મૂકયો અહંકાર;
જુંડા એમ શું મુને નિબંછો, આપણે મિત્રાચાર. તુલના.
સ્નેહ તે સત્કર્મનો એમ, વદે વેદ ને ન્યાય;
એમ જાણી પરણાવ મુજશું, લાગું તારે પાય. તુલના.

વલણ.

પાંયે લાગું ને નળ માગું, હવે આવી તારે શર્ણું રે;
નહીંતર પ્રાણ જાશે માહરા, ને પિંડ પડશે ધર્ણું રે.

4. Damayanti described by the swan.

કડવું.

ભૂપ મેં દીઠી ગર્વઘેલડી, સખી બે મધ્ય ઉભી અલબેલડી;
કદળીસ્થંભ જુગલ સાહેલડી, વચ્ચે વૈદર્ભી કનકની વેલડી.

ઢાળ.

વેલ જાણે હેમની, અવેવ ફૂલ ફૂલી;
ચકિત ચિત્ત થયું મારૂં, ને ગયો દૂતત્વ ભૂલી.
સામસામા રહ્યા શોભે, વ્યોમ ભોમ બે સોમ;
ઇંદુમાં બિંદુ બિરાજે, જાણે ઉડગણ ભોમ.
ઉભે અમિનિધિ કીરણ પ્રગટ્યાં, કળા થઈ પ્રકાશ;
જ્યોતેજ્યોતથી સ્થંભ પ્રગટ્યો, શું એથી થંભ્યો આકાશ.
કામિનીનો પરિમળ બેહેકે, કળા શોભે લક્ષ;
શકે ધરાધર વાસ લેવા, ચડ્યો ચંદનવૃક્ષ.
કુરંગ મીનની ચપળતા, શું ખંજન જાળે પડિયાં;
નેત્રઅણિઅગ્રે શ્રવણ વિંધ્યા, સોય થઇ નીમડિયાં.
શકે નેત્ર ખેત્ર છે મોહનું, ડોડાળાં અંબૂજ;
ભ્રુવ શરાસન દૃષ્ટિ શર, હાવ ભાવ બે ભૂજ.
ગળસ્થળ નારંગ ફળશા, આદિત્ય ઇંદુ અંકોટી;
અધર પ્રવાળી દંત કનકરેખા, જિહ્વા જાણે કસોટી.
કીર આનનપર શ્રીખંડ શોભે, કોયલ બોલે અણછતી;
વનલતાપર પંખી બેઠો, નવ રહેવાયું મારી વતી.

અધરરસ પર શ્વેત બિંદુ, મેં જાણ્યું કરૂં ગ્રાસ;
ઉદર સર આભરણુ અંબુજ, જઇને પૂરૂં વાસ.
નાભી નીકટ મેખલા, રહે ગમન સાથ અમારો;
રોમાવળિ દ્રુમ કુચ ટોડા, ઉરમંડળ શું ઉવારો.
અંગ રંગ તરંગ યૌવન, જોતાં તૃપ્ત ન થઇયે;
ક્ષુધા તૃષા પીડે નહીં, રૂપસુધામાં રહિયે.
કચભૂષણુ કદળી પત્ર ઉપર, શબ્દ તેનો ઊઠે;
તાં બોલે પંચાનન પ્રહારથી, શું લાગો મેગલ પૂઠે.
કેળશાખાયે જલજ જુગમ ચઢયાં, ગજ એથી પામે ખેદ;
યુગ્મ અંબુજ તાંહાં મળીયાં, મળ્યા મધુકર વેદ.
સ્કંધ પદના તે કદળી સરખા, ખટ તોયજ તોય પાખે;
સુદ્ધ બુદ્ધ નવ રહી મારી, હું બોલિ ઉઠયો અભિલાખે.
વદી વાણી વ્યોમચરની, પડચો મૂર્ચ્છા ખાઈ;
હાટક રૂપ દેખી સખિ સાથે, મુજને ગ્રહવા ધાઈ.
મોહવારુણી પી પડચો, કન્યાયે ગ્રહ્યો આવી;
ભુજઅંબુજ મેં પણ બેઘાં, તોએ મન નવ લાવી.
નાત ગામ ને નામ પૂછ્યું, સ્વામી તારો કૂણ;
રટણુ રસનાયે કરે બાધી, એવો વરણુ નિપૂણ.
સ્વામી નળ ને વર્ણન નળનું, દૂત નળનો હુંય;
ગિરિ તરુવર કે ધાતુ ફળ કે, કુસુમ નળ તે શુંય.
પ્રાણુ નળ કે ઉદર નળ, કે જળ નળ ગ્રેહનો;
રહે તુજ મળ્યો કાંતિ કમળે, એ વરણુ તેની દેહનો.
પરઅગ્ર વૃશ્ચિક આંકડો, બેઘું નિજ ભુજતળ;
શકે તારા નાથની એવી, કાયા છે કોમળ.
શબ્દ સુણી શ્યામા તણો, હું સહિ રહ્યો તે કાળ;
તમ પ્રતાપે તારુણીને, મેં નાંખી મોહજાળ.
અમૃતઘટ થાયે જો ઊણો, અમર પાન જ્યારે કરે;
વૈદર્ભીની વાણી સુધા જાણી, લેઈ કુંભ પૂરો ભરે.
વનિતાવદન વિધિએ કીધું, સાર શશીનું લીધું;
નક્ષત્રનાથને લાંછન ભાસે, કલંક લાગટ કીધું.
ગ્રહેશ ને શર્વરીપતિ તે, ગોપ્ય ઉભા ફરે;
વૈદર્ભીના વક્ત્ર આગળ, અમર તે આરતિ કરે.

કચ્ચસમૂહની રાવ કરવા, વિધિકને કળાધર ગયો;
કર અધર ચંદ્ર કાઢચો ઠેશે, તે અદ્યાપિ અંતરિક્ષ રહ્યો.
સંસાર સર્વનું સાર લીધું, દિવ્ય દેહડી થવા;
ઘડિ દમયંતી ને ભુજ ખંખેર્યાં, તેના તો તારા હવા.
જગ્ન જાગ ને ધર્મ ધ્યાન તીરથ, કીધાં હશે સમસ્ત;
તેને પુણ્યે પુણ્યસ્લોકજી, ગ્રહશો દમયંતીનો હસ્ત.
ભાગ્ય ભૂપ એ તમતણું, જે વશ વૈદરભી વળી;
વેવિશાળ મળ્યું ને દૂત ફળ્યું, નવ શકે તેનું મન ચળી.
કાલ આમંત્રણ આવશે, તમે કરો તત્પર જાન;
એ વાત નિશ્ચે જાણજો, તેના સાક્ષી શ્રીભગવાન.
આનંદ નળ પામ્યો ઘણો, પણ સ્વપ્ન સરખું ભાસે;
વિશ્વાસ મન નથી આવતો, જે વિવાહ કેઇ પેરે થાશે.

5. The Svayamvara.

ઢાળ.

માનપૂરણ માનુની, મહીપત મોહવા કાજ;
સ્વયંવરના સુભટ જીતવા, ધરે શ્યામા સાજ.
પ્રેમપાશ લીધો પ્રેમદા, નાંખવા મંડપ ક્ષેત્ર;
ભ્રુકુટીધનુષ આકર્ષિયું ને, બાણ બંન્યો નેત્ર.
તારુણીને તેડાં મોકલે, રાય ભીમક વારોવાર;
કુંવરી બાહેર નીસરો, કરમાં ગ્રહીને હાર.
વાજીંત્ર વાજે ઘોષ ગાજે, થાય કુસુમની વૃષ્ટિ;
રાજા માત્ર જુએ બારણે, કેમ મળે દષ્ટે દષ્ટિ.
ઓ કન્યા આવી, ઓ કન્યા આવી, ઘોષ એવો થાય;
શર શબ્દ વાજે ગાન થાએ, વાંકા વળી જુએ રાય.

વલણ.

જુએ રાજા ફરી ફરી, કેવું હશે કન્યાનું રૂપ રે;
એવે સમે દેવ ચાર સાથે, આવિયો નળ ભૂપ રે.

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ.

કડવું.

વાગી સ્વયંવરમાં હાક, તે નળ આવ્યો રે;
ભાંગાં ભૂપ સર્વનાં નાક, એ નળ આવ્યો રે.
જાણે ઉદયો નૈષધભાણ, તે નળ આવ્યો રે;
અસ્ત થયા સહુ તારા સમાન, એ નળ આવ્યો રે.
તેજ અનંત અનંગનું અંગ, તે નળ આવ્યો રે;
જાણે કનક કાયાનો રંગ, એ નળ આવ્યો રે.
ઝળકે ઝળહળ જ્યોત, તે નળ આવ્યો રે;
મુગટપર ચળકે ઉદ્યોત, એ નળ આવ્યો રે.
જ્યોત રવિની પેર કુંડળ લહેકે, તે નળ આવ્યો રે;
અરગજા અંગે બહેકે, એ નળ આવ્યો રે.
શોભે વદન પુનેમનો ચંદ, તે નળ આવ્યો રે;
કમળનયન પ્રેમના ફંદ, એ નળ આવ્યો રે.
જાણે નાસા કીરની ચંચ, તે નળ આવ્યો રે;
કોયે ન દેખે સરખા પંચ, એ નળ આવ્યો રે.
કંઠે ગજમુક્તાનો હાર, તે નળ આવ્યો રે;
કર કુંજર શુંડાકાર, એ નળ આવ્યો રે.
હૃદે નાભિકમળ શોભાળ, તે નળ આવ્યો રે;
કટીએ જિત્યો કુંજરકાળ, એ નળ આવ્યો રે.
ચાલતો શાર્દૂલની ગત્ય, તે નળ આવ્યો રે;
નિરાશ થયા નરપત્ય, એ નળ આવ્યો રે.
એ તો દમયંતીનો પ્રાણ, તે નળ આવ્યો રે;
હવે એ પરણે નિર્વાણ, એ નળ આવ્યો રે.
કન્યાને થયું તવ જાણ, એ નળ આવ્યો રે;
જેનું હંસે કીધું વખાણ, તે નળ આવ્યો રે.
તેજે તો તપે જાણે ભાણ, એ નળ આવ્યો રે;
શીતળતાએ સોમ સમાન, તે નળ આવ્યો રે.
ગતે કરીને જેવો વાય, એ નળ આવ્યો રે;
મહિમાએ શંકર રાય, તે નળ આવ્યો રે.
મન સ્થિરતાએ જેમ મેર, એ નળ આવ્યો રે;
જાણે ધને બીજો કુબેર, તે નળ આવ્યો રે.

નળ આખ્યાન.

સત્યવાદી શિબિ સમાન, એ નળ આવ્યો રે;
ઐશ્વર્યે નિધાપ રાજાન, તે નળ આવ્યો રે.
એ તો યુદ્ધે જાણે ઇંદ્ર, એ નળ આવ્યો રે;
ત્યાગી જેવો હરિશ્ચંદ્ર, તે નળ આવ્યો રે.
વિદ્યાયે ગુરુ શુક્ર જેમ, એ નળ આવ્યો રે;
દુ:ખંહર્તા ધન્વંતરિ તેમ, તે નળ આવ્યો રે.
દમયંતી ઘણું હરખે, એ નળ આવ્યો રે;
રખે વાર લાગે મન ફર્કે, તે નળ આવ્યો રે.
એક આસને બેઠી નાર, એ નળ આવ્યો રે;
દાસી ઉંચલી ચાલે ચાર, તે નળ આવ્યો રે.
શોભે સુંદર અસિ સકુમાર, એ નળ આવ્યો રે;
જઈ પહોંતાં મંડપદ્વાર, તે નળ આવ્યો રે.

વલણ.

બાહેર પધાર્યાં પ્રેમદા, ચતુરાં ઉંચલે ચાર રે;
નળ બેઠો સિંહાસન, ચતુરા ચિંતતી તેણી વાર રે.

કડવું.

મંડપ મધ્યે માનુની, આસન બેઠી જાય;
સ્વયંવર સુભટ ને સુંદરી, વર્ણવું તે શોભાય.

નૃપભિમક તનયા, રૂપ બનયા, રસીલી રંગ પૂરણા;
નર અંગના, દેવાંગના, માનિની મનમદ ચૂરણા.
દુ:ખમોચની મૃગલોચની, છે લલિત લક્ષણવંતિ એ;
નિજ મન ઉલાસી, વેણા વાસી, અલક લટ વિલસંતિ એ.
રાખડિ અમુલ્યે, શીશ ફુલે, સેંથે સીંદુર શોભિયાં;
શુભ ઝાલ ઝળકિત, રત્ન ચળકિત, ભૂપનાં મન લોભિયાં.
મુખ સુધાસિંધુ, અધર બિંદુ, ભ્રુકુટિ ભમર બે ગુંજ છે;
બે નેત્ર નિર્મળ, દિસે છે કમળ, ફૂલ ફૂલ્યાં કુંજ છે.
આંજેલ અંજન, ચપલ ખંજન, મીન મૃગ બે હારિયાં;
પડ્યા રાય શૂરા, જાય પૂરા, બાણ કટાક્ષે મારિયાં.
જુએ વિવિધ પેરે, નયન ઘેરે, તિલક ભાલે કીધલાં;
દીપક પ્રકાશા, એમ નાસા, કીરનાં મન લીધલાં.

શોભીત દાડમ, બીજ રદ જ્યમ, ચિબુક મધુકર બાળ રે;
ગળબંધ જુગતા, હાર મુક્તા, માણિકમય શોભાળ રે.
અબળાના અંબુજ, જ્યમ જુગ્મ ભુજ, બાજુબંધ ફુમતાં ઝુલે;
થાય નાદ રણુઝણુ, ચૂડિ કંકણુ, મુદ્રિકા કર બહુ મુલે.
દશ આંગળી, મગની ફળી, નખ જ્યોત જ્યમ પુખરાજ છે;
ફૂલના મનોહર, હાર ઉપર, આભુષણુ બહુ સાજ રે.
પડિ વેણિ કટિપર, જાણે વિષધર, આવી કરે પયપાન રે;
ગચ્છ કુસુમ ઉદે, કુચ હદે, કુંજર કુંભસ્થળ માન રે.
અલકાવલિ લલિતા, વહે સલિતા, ઉદર પોયણુપાન રે;
છે ચિત્રલંકી, કટી વંકી, મેખલા ઘુઘર ગાન રે.
બે જંઘા, રંભાતણા થંભા, હંસગતિ પગ છાંડતી;
સુખપાળ મૂકી, રાય ઢૂંકી, જાય પગલાં માંડતી.
નેપૂર ઝમકે, અણુવટ ઠમકે, ઘુઘરિનો ધમકાર છે;
ઘાઘરે ઘુઘર, અમુલ્ય અંબર, ફુલેલ છાંટયાં અપાર છે.
ત્યાં અગરબત્તિ બળે, ચમર શિર ઢળે, રસિલિ રામા રાજતી;
ગાય ગીત કલોલક, ચંગ ઢોળક, મૃદંગ વેણા વાજતી.
વળિ કીર્તિ અતિ ઘણિ, બોલે બંદણિ, ચાલે જ્યેષ્ઠિકદાર ત્યાં;
પંચ કામબાણે, કરિ સંધાણે, રાજપુત્રને માર ત્યાં.
ભરમાઇને ભૂપ, પડ્યા મોહકૂપ, પ્રેમપાશે બાંધિયા;
કામથી ડગિયા, સ્વાર્થે રગિયા, સામી મીટે સાંધિયા.
કો આડા ઉતરે, ખુંખારા કરે, ભામિનિ નિરુંં ભાળે રે;
કો આસને પળ્યા, લડથડયા, શકે આવી લીધો કાળે રે.
બોલી ન શકિયા, ચિત્ર લખિયા, કો નમે વારે વારે રે;
કો સમિપ ધસિયા, મુગટ ખસિયા, પુંઠેથી સેવક ધારે રે.
કો કનક કાપે, લાંચ આપે, સાહેલીને સાધે રે;
જોઇયે તે લીજે, વખાણુ કીજે, વિવાહ મારો વાધે રે.
લાંબિ ડોક કરતા, નથી નરતા, કહે હાર આરોપ રે;
ફરી મુગટ બાંધે, પ્રેમ સાંધે, પડ્યા નવ ગ્રહ કોપ રે.
રાય ગોરાં ગાત્રે, તૃણુ માત્રે, તારુણી નવ લેખતી;
જોઇ મૂખ મરડે, આંખ થરડે, સર્વને ઉવેખતી.

વલણુ.

અનેકને ઉવેખતી, આઘી ચાલી નાર રે;
ગઈ એક નળ જાણી કરી, દીઠી પંચ નળની હાર રે.

નળ આખ્યાન.

કડવું.

મન ઇચ્છા નૈષધ રાયતણી, કન્યા ગઈ પંચ નળ ભણી;
જુએ તો ઉભા છે નળ પંચ, કન્યા કહે આ ખોટો સંચ.
હસવું કહ્યું અવસ્થા ગયું, નળ નાથનું વરવું રહ્યું;
એક નળ સાંભળીઓ ધરા, આ કપટી કો આવ્યા ખરા.
પાંચે નળ ચેષ્ટાને કરે, લેવા માળ કંઠ આગળ ધરે;
ત્યારે દમયંતી થઈ ગાભરી, દીઠું વિપરીત ને પાછી ફરી.
આવી જ્યાંહાં પિતા ભીમક, અરે તાત જુઓ કૌતક;
હું એક નળને આરોપું હાર, દેખી પંચને પડયો વિચાર.
ભીમક કરે આશ્ચર્ય હોય, તું વિણુ પંચ ન દેખે કોય;
શકે દેવતા તાંહાં નિરધાર, થઈ આવ્યા નળને આકાર.
એ પરીક્ષા નિમેષ નહીં ચક્ષ, વીરજ વસ્ત્ર ઉભા અંત્રક્ષ;
વાત સાંભળી ભીમકતણી, કન્યા આવી પંચ નળ ભણી.
પિતાએ મારગ દેખાડયો, નારીએ નળ શોધી કહાડયો;
દમયંતી જેમ વરવાને જાયે, ધસી ઇંદ્ર નળ આગળ થાયે.
એક એકને અળગા કરે, લેવા હાર કંઠ આગળ ધરે;
નહીં આવે સંચ ફરી, ત્યારે દમયંતી થઇ ગાભરી.
ઈંદ્ર મનમાં શાપ્યો હુતાશન, વાંદરાના જેવું થયું વદન;
અગ્નિએ જાણ્યું એ ઇંદ્રનું કાજ, રીંછમુખ થાજો મહારાજ.
વરુણે શાપ મનમાંહે દીધો, જમને માંજર મુખો કીધો;
ધર્મે અંતર ઇચ્છયું એવું, વરુણનું મુખ થાજો શ્વાનના જેવું.
રીંછ, વાનર, શ્વાન, માંજાર, કન્યા કહે વર રૂડા ચાર;
ઈંદ્ર રાય વાણી એમ ભણે, ખાધાવેધ માંડયો આપણે.
જમ કહે કાં હસાવો લોક, શાપ કીધા માંહોમાંહે ફોક;
દમયંતી વિચારે વળી, સમાન શોભે પંચ નળી.
કોને વરીએ કોને ઉવેખીએ, વરમાળ કોને આરોપીએ;
જોવાને મળ્યાં રાજકુમાર, તે એક નળ દેખે નિરધાર.
બુદ્ધિમાન નારી છે ઘણું, માન મૂકાવે દેવતાતણું;
ચારોને પૂછે કરી પ્રણામ, તમારા તાતનાં શાં શાં નામ.
લોભવિષે નહીં ગણ્યું પાપ, વીરસેન પાંચેનો બાપ;
કન્યા વળતી કરને ઘસે, સખી સામું જોઈ જોઇ હસે.
સખી કહે શું ઘેલાં થયાં, શું કપટરૂપને વળગી રહ્યાં;
બીજા પુરુષ છે રૂપનાં ધામ, સાંભળો દેશ દેશનાં નામ.

દેશ સકળ નરેશનાં નામ, દાસી કહે વર્ણવી ગુણગ્રામ;
તોયે કન્યાને ન ગમ્યા કોય, ફરી ફરી પાંચે નળને જોય.
હું હું નળ પાંચે ઓચરે, પણ કન્યા કોને નજ વરે;
નારદજી અંતરીક્ષ આવીઆ, ઇંદ્રાણી આદે તેડી લાવીઆ.
ચારે દેવની ચારે નાર, ગગને દીઠી ભરતાર;
લજ્જા પામ્યા લોભી ઘણું, એ કારજ તે નારદતણું.
કન્યાએ દીઠી દેવાંગના, અમર જાણીને માંડી વંદના;
અમો અલ્પ જીવ કરૂપ, તમો ભારેખમ છો ભૂપ.
અમો જમ જરાથી ત્રાસીએ, પૂજનીક તમને ઉપાસીએ;
તમો અમને ભીમક રાજાન, હું તમને પુત્રી સમાન.
એમ કહીને ભરીયાં ચક્ષ, લાજ્યા દેવ થયા પ્રત્યક્ષ;
ઇંદ્ર યમ વ્હનિ જળરાય, શોભે મંડપે જય જય થાય.
નળને થયા તુષ્ટમાન, દેવ કહે માગો વરદાન;
બબ્બે વર આપે સુરરાજ, નળનું સહજે સરીયું કાજ.
કમળમાળ આપી ઇંદ્રરાય, લક્ષ વર્ષે નહીં સુકાય;
અશ્વમંત્ર આપ્યો રાજન, દિન એકે હીંડે શત જોજન.
કહે અગ્નિ નવ દાઝે તુંય, જ્યાં સમરે ત્યાં પ્રગટું હુંય;
ધર્મ કહે ભોગવે રાજભોગ, ત્યાં લગે પુર મધ્યે નહીં રોગ.
જે કરશે તારી કથા વાંછના, તેને નવ હોયે જમજાચના;
વરુણ ભણે સાંભળ નળ રાય, સુકું વૃક્ષ નવપલ્લવ થાય.
સમર્યું જળ ઉપજે તત્કાળ, આઠે વર પામ્યો ભૂપાળ;
પછી દમયંતીને આપ્યો વર, અમૃતસ્રાવીયા થજો તુંજ કર.
સર્વે સ્તુતિ કીધી દેવતણી, વિમાને બેસી ગયા સ્વર્ગભણી;
દમયંતી હરખી તત્કાળ, નળને કંઠે આરોપી માળ.

6. The game of dice.

કડવું.

નળ રાજાએ દ્યૂત આરંભ્યું, સત્ય થયું સર્વ ફોકજી;
નગ્ર મધ્યે વારતા જાણી, ત્રાહે ત્રાહે કરે લોકજી.
દમયંતીએ નળને કહાવ્યું, બળદ ભણી મા જોશોજી;
એ વૃષભમાં વેરી છે કારમો, રાજ રમતાં ખોશોજી.
ડાહ્યા લોક નગરના વારે, ઘણું વારે પરધાનજી;
કળીજુગે બુદ્ધિ ભ્રષ્ટજ કીધી, કહ્યું કોનું ન ધરે કાનજી.

બેઠા બાંધવ પોણુ પરઠીને, ડોલે પુષ્કર રાયજી;
જે હારે તે રાજ મેલી, ત્રણ વરસ વન જાયજી.
ત્રણ વરસ ગુપ્તજ રહેવું, વેષ અન્ય ધરીજી;
કદાચિત્ પ્રીછયું પડે તો, વન ભોગવે ફરીજી.
મહિમા મોટો કળીજુગ કેરો, નળને ગમી તે વાતજી;
નળ કહે રે નાખ પાસા, ત્યારે વરસ્યો શોણિત વરસાદજી.
હાહાકાર હવો પુર મધ્યે, વાયુ સામટો વાયજી;
નાખ્યા પાસા પુષ્કર જીત્યો, સર્વસ્વ હાર્યો રાયજી.
હાર્યો નળ ને પુષ્કર જિત્યો, જઇ બેઠો સિંહાસનજી;
આણુ પોતાની વર્તાવી પુરમાં, કહે નળને જાઓ વનજી.
વનફુળ પહેરી વન વસો ને, કરો વનફળ આહારજી;
એક વસ્ત્ર રાખો શરીરે, બાકી ઉતારો શણગારજી.
સર્વ તજી એક વસ્ત્ર રાખી, ઉઠયો નળ ભૂપાળજી;
દમયંતીને કહાવિયું તું, પીયેર જાજે આ કાળજી.
રુદન કરતી રાણી આવી, બાળક ઝાલ્યાં હાથજી;
શીશ નામીને સ્વામીને કહે, મુને તેડો સાથજી.
સુખ દુઃખની કહીએ વારતા, એકલાં નવ સોહાયજી;
હું સેવાને આવું સહી રે, થાકો તો ચાંપું પાયજી.
કંથ કહે હો કામિની, તું આવે મુજને જંજાળજી;
એ દુઃખ સઘળાં વેઠીએ પણુ, ટળવળી મરે બંને બાળજી.
રોતી કહે છે કામિની રે, જેમ છાયા દેહને વળગીજી;
તેમ હું તમારી તારુણી રે, કેમે ન થાઉં અળગીજી.

વલણ.

જો અળગી કરશો નાથજી, તો પ્રાણુ તજું તત્કાળ રે;
નળ કહે આવો વન વિષે તો, પીયેર વળાવો બાળ રે.

7. A mother's farewell.

કડવું

મોસાળ પધારે રે, મોસાળ પધારો—
મોસાળ પધારો બાળુઆં રે, મારાં લાડવાયાં બે બાળ;

નમાયાં થઈ વરતજો, સહેજો મામીની ગાળ.—મોસાળ.
હદયા ચાંપે રે, રાણી હદયા ચાંપે,—
હદયા ચાંપે પેટને રે, એ છેલ્લું વેહેલું લાડ;
હવે મળવાં દોહલાં રે, મળીએ તો પ્રભુનો પાડ.—મોસાળ.
થયાં માત વોહોણાં રે, થયાં માત વોહોણાં,—
માત વોહોણાં થયાં દામણાં રે, નહીં કો રૂડો સાથ;
રુએ રાણી હદયા ફાટે રે, કોણ માથે ફેરવશે હાથ.—મોસાળ.
મંદિરના ગુરૂજી રે, મંદિરના ગુરૂજી,—
મંદિરના ગુરૂજી સુદેવજી રે, તમારે ખોળે સોંપું બે તંન;
જઈ કહેજો મારી માતને રે, જીવની પેરે કરજો જતંન.—મોસાળ.
પુત્રી જમાઈ રે, તમતણાં, પુત્રી જમાઈ,—
પુત્રી જમાઈ તમતણાં, કહેજો વનમાં પૂર્યો વાસ;
જઈ કહેજો મારા તાતને રે, અમ જોગીનો લે તપાસ.—મોસાળ.
ચુંબન કરતી રે, માવડી ચુંબન કરતી,—
ચુંબન કરતી માવડી રે, ફરી ફરી મુખ જોય;
હૈયેથકાં નવ ઉતરે રે, એમ કહી દમયંતી રોય.—મોસાળ.

8. Karkotaka and Bahuka.

કડવું.

બોલ્યો નાગ કરી પ્રણામ, રાય મારૂં કરકોટક નામ;
હું પ્રાચિન કર્મે પામ્યો સંતાપ, સપ્ત ઋષિએ દીધો શાપ.
વિમાન જાતું હતું સ્વર્ગ ભણી, અજ્ઞાનતા જાગી મુજ તણી;
ફુત્કારી ફણા નાખી જ્વાળ, દાધા સપ્ત ઋષિ ચહડયો કાળ.
પતિત તેં નાંખી વિષની લેહેર, બળ દવમાં અવની ઉપેર;
બહુ કાળ લગે વસો વહ્નિમાંય, ભોગવ દુઃખ જીવ નહીં જાય.
મેં જાણ્યું શાપ ટળે નહીં ખરો, મુને શાપનો અનુગ્રહ કરો;
વહ્નિ વેદના દોહેલી ઘણું, કહ્યું દર્શન થાશે નળતણું.
પુણ્યશ્લોક બાહેર કહાડશે, તે તુંને શાતા પમાડશે;
તે દિવસનો વન દાઝું છોં અહીં, સાત સહસ્ર વરસ ગયાં વહી.
તે તમો આજ દુઃખ ટાળિયું, પુણ્યશ્લોકપણું પાળીયું;
મારી દેહને અતિ સુખ થયું, ઋષિ વચનનું ફળ લહ્યું.

એવું કહીને સર્પ જ ધસ્યો, કરકોટક નળને કંઠે ડસ્યો;
લાગી વિષજ્વાળ દાઘો ભૂપ, કાળી કાયા થયું કુબડું રૂપ.
કાજળપેં શ્યામતા વિશેષ, વાંકુ મુખ પંચવર્ણા કેશ;
છતે દાંતે ડાચાં ગયાં મળી, નીસરી ખુંધ કટી બેવડ વળી.
નળ કહે ધન્ય કદ્રુકુમાર, ઘણો રૂડો કર્યો ઉપકાર;
તુંને મેં આપ્યું પ્રાણદાન, તેં હુંને કીધો સાહી સમાન.
નાગ કહે રે રખે દુઃખ ધરો, જોતાં એ ઉપકાર છે ખરો;
ગુપ્ત રહેવું સંવત્સર ત્રણ, કો નવ ઓળખે એવું વર્ણ.
ત્રણ વસ્ત્ર આપું છઉં ભૂપ, પરિધાને થાશે મૂળગું રૂપ;
તે જોયાં પહેરી પરીક્ષા કરી, તત્ક્ષણ કાંતિ ભૂપની ફરી.
હરખ્યો નળ થયું દિવ્ય કામ, નાગે બાહુક ધરિયું નામ;
ભૂપાળ વ્યાળ થયા વિદાય, ગયો અયોધ્યા નૈષધરાય.
દેખી માણસ નાહાસે અરાંપરાં, ધાયે બાહુક પૂઠે છોકરાં;
જે જે મારગ મહિપતિ પળે, ત્યાં માણસ જોવાને મળે.
હસે લોક રૂપે લીહ વાળી, પૂઠે છોકરાં પાડે તાળી;
રાજસભામાં રાજા ગયો, પ્રતિહાર સાથ ખસીને રહ્યો.
હસી સભા હસ્યો ઋતુપર્ણ, વિધિએ આ કયાં નિર્મ્યું વર્ણ;
હારે કાજળ ને જાંબુફળ, જાણે રૂપે બીજો નળ.
કહો કોણ છો સ્વરૂપના ધામ, કેમ આવવું પડયું શું કામ;
નળ કહે મારૂં બાહુક નામ, આવ્યો ઉદર ભરવા કામ.
અશ્વમંત્ર જાણું રાજન, એક દિવસે ખેડું શત જોજન;
કહે ઋતુપર્ણ મોટું કારણ, આ રૂપ ને વિદ્યા અસાધારણ.
નળ ઇંદ્ર વિના કો જાણે નહીં, મંત્રપ્રાપ્તિ તુંને કયાંથી થઈ;
મંત્રપાઠ કરતા નળરાય, હું નળનો સેવક શીખ્યો વિદ્યાય.
કો સમે પકાશી ભણતા તેહ, ત્યાંથી વિદ્યા હું પામ્યો એહ.
નૈષધનાથ તે વનમાં ગયો, તે દુઃખે હું આવો થયો.
આવ્યો છઉં રહેવા તમ કને, અંનવસ્ત્ર આપજો મને;
નહીં કરૂં હું નીચું કામ, નહીં ધરાવું સેવક નામ.
રાયજી તમને નહીં નમું, સ્વયંપાક કરીને જમું;
રાજા કહે રહો જેમ તેમ, વિદ્યાવાન જવા દેઉં કેમ.
હયદાસપતિનો અધિકાર, સેવક માત્ર કરે નમસ્કાર;
જદ્યપિ માન પામે ઘણું, પણ કહેવાયે દાસત્વપણું.

અશ્વપતિ મહારાજા થયો, હયશાળામાં વાસો રહ્યો;
છે વિજોગની વેદના ઘણી, નિત્યે સુએ સ્લોક એક ભણી.

आतपे धृतिमता सह वध्वा यामिनी विरहिणा विहगेन ।
सेहिरे न किरणा हिमरश्मेर्दुःखिते मनसि सर्वमसह्यम् ॥

છંદ.

જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે સંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;
રાતે વિજોગથકિ ચંદ્રપ્રકાશ ખુંચે, જો દુઃખ હોય દિલમાં કશુંએ ન રૂચે.

કડવું.

એવું કહિને કરે શયન, વિસ્મય થાય પાડોશી જન;
બાળ બીહામણો આવી વસ્યો, કદર્યને વિજોગ તે કશો.
તે સ્ત્રીએ સુકૃત શું કર્યું, જેણે આ સ્વરૂપને વર્યું;
વારૂ થયું જે વીપત પડી, આ ભુતથી છૂટી બાપડી.

9. Damayanti abandoned.

કડવું.

સ્વપ્નું આવ્યું નારને, મુકી જાય છે નાથ;
જાગી ઊઠી અચાનકે, ગ્રહેવા પ્રભુનો હાથ.
વૈદર્ભી થઈ ગાભરી, વળી જુએ ચોપાસ;
અમ અબળાના હૃદે કારમા, બીહું તસારે હાસ.
જોયું વન ફરી ફરી, સમ દેઈ કીધા સાદ;
પછી રુએ બહુવિધ કરી, પામી અતિ વિષાદ.
અમો અબળા માણુસ બીજે નવ કીજે હાસ, હો નળરાય;
કેમ ધીરજ ધરૂં હું નારી, તમારી દાસ, હો નળરાય.
રાત્ર અંધારી તો માહરી, વલે કોણુ થાશે, હો નળરાય.
તમ ચર્ણકેરી આણુ, પ્રાણ મુજ જાશે, હો નળરાય.
આંહાં તો બોલે સાવજ, નાગ વાઘ ને વરૂ, હો નળરાય.
બોલો બોલો વાહો છો કયમ, સમ હું તો મરૂં, હો નળરાય.
હાં હાંજી જાઓ છો હાડ, રાડ થશે ફાંસુ, હો નળરાય.
અગોપ રહ્યા ન આવે દયા, દેખી આંખડીએ આંસુ, હો નળરાય.

તમારાં પગલાં નવ પેખું કંથ, પંથ કેમ લહું રે, હો નળરાય.
નિશા અંધારી ભયાનક, સ્થાનક કેમ રહું રે, હો નળરાય.
નૈષધ દેશની રાણી, તાણી અતીસેં રોય રે, હો નળરાય.
પ્રભુજી અંગ અવેવ મારા, તારા જોય રે, હો નળરાય.
ઘેલી સરખી ચાલે, વહાલે વછોડી રે, હો નળરાય.
માંડ્યું વલવલવું, જોવું રોવું મુકયું છોડી, હો નળરાય.
વલવલતી વૈદરભી વાટે, ઉચાટે ભરી, હો નળરાય.
કારણ સ્વામી શુંય, હુંય પરહરી, હો નળરાય.
વહાલા નવ દીજે છેય, નેહ વિચારો, હો નળરાય.
કર્મે વાળ્યો આડો આંક, વાંક શો મારો, હો નળરાય.

વલણ

શો અપરાધ મારો સ્વામી, દારૂણ વનમાં મુકી ગયા રે;
અલ્પ ભ્રાંતે હું તજી, અંતર ન ઉપજી દયા રે,

કડવું.

વૈદરભી વનમાં વલવલે, અંધારી રાત;
ભામિની ભય પામે ઘણું, એકલડી રે જાત. વૈદરભી.
રસનાયે નામ જ નળતણું, મુખ જપતી રે જાય;
શુદ્ધ નથી શરીરની, ભાંજે કંટક પાય. વૈદરભી.
રોઈ રોઈ રાતી આંખડી, ભરે આંસુ નીર;
નયણે ધારા બન્ને ઝરે, વહે અંગ રુધીર. વૈદરભી.
હીંડતાં તે આખડે, પગમાં વાગે ઠેસ;
ચાલતી ઉભી રહે, ભરાયે કાંટે કેશ. વૈદરભી.
અંગે ઉઝરડા પડયા ઘણા, વહે શોણિતધાર;
હો નળ હો નળ બોલતી, બીજો નહીં વિચાર. વૈદરભી.
ઊંડા કોટર ઉતરે, ચડે ગિરિ કરાડ;
અશુદ્ધે ઉધડકે નહીં, પાડે વાઘ બરાડ. વૈદરભી.
વાંકી વાટ ટીંબા ટેકરા, ભયાનક ખોહ;
રાફમાંહે સાપ ફુંફવે, ઘણું ઘુઘવે ઘોહ. વૈદરભી.
શબ્દ પશુ પંખીતણા, ન પડે કાંઇ પ્રીછ;
વરુ વણીઅર બીહાવે અરણ્યમાં, ધાયે વળગવા રીંછ. વૈદરભી.

ચકર રોઝ ચિકારડાં, ચીતરા દે ફાળ;
ફાલુ નાદ હોયે ઘણા, બહુ બોલે શીઆળ. વૈદરભી.
આંબા આંબલી પીપળા, લીમડા અરીઠા અપાર;
શીમળ સમળી સેગડા, ન સૂઝે પંથ વિચાર. વૈદરભી.
ખેર ખાખર ને કાચકી, કંટાળા થુવેર;
બાવળીયા બહુ બોરડી, સરગુવા સમિર. વૈદરભી.
આખડી પડતી સુંદરી, ચરણે વેલા વિંટાય;
છૂટા કેશ કામિનીતણા, ઝાંખરે ઝીંટાય. વૈદરભી.
વૃક્ષ અથડાએ અંગસું, મૂકે કાંટામાં પાય;
શુદ્ધ નથી રે શરીરની, ભજતી નળરાય. વૈદરભી.
દિવસ નિશા પ્રીછે નહીં, એવું ઘાડું અરણ્ય;
દમયંતી ભૂલી ભમી, ત્યાં દિવસ ત્રણ. વૈદરભી.
અન્ન ઉદક પામી નહીં, નહિ બેસવું શયન;
ત્રણ દિવસ એમ વહી ગયા, ભમતાં વન. વૈદરભી.

વલણ.

વન ભયાનક ભામિની ભમી, દિવસ ત્રણ ગયા વહી રે;
વાટ ઘાટ ને ગામ ઠામ કાંઇ, પ્રેમદા પામી નહીં રે.

કડવું

ભૂલી ભમે છે ભામિની, નૈષધનાથની નાર રે;
હો નળ હો નળ બોલતી, બીમકરાજ કુમાર રે. ભૂલી.
ધોવાયું કાજળ આંસુએ, વેદનાએ બ્યાકુળ રે;
અર્ધ ઉઘાડી દેહડી, નાથે ફાડયું છે પટકૂળ રે. ભૂલી.
એવી દીઠો એક ચીતરો, ધાઈ દમયંતી ઉલટ રે;
પૂછે બાળ નળ ભૂપાળની, છે તારા જેવી કટ રે. ભૂલી.
શાર્દૂલ દીઠો વાટમાં, વૈદરભી પૂછે ધરી વહાલ રે;
નૈષધનરેશ વાટે મળ્યા, છે તારા જેવી ચાલ રે. ભૂલી.
સાવજ થાયે ગાભરા, ભય પામી નાશી જાય રે;
રખે વનદેવી અમને ઝાલતી, પશુઅરિ કંપાય રે. ભૂલી.
પૂછે ઉંચા દ્રુમને, તારી ગગને ગઈ ડાળ રે;
તરુવર જો મારી વતી, કહીં દીસે ભૂપાળ રે. ભૂલી.

પર ઉપકારી સદા તમો, વળી શીતળ તારી છાંય રે;
નૈષધનાથ ક્યહું દીઠડા, જોઉં છૌં વનમાંય રે. ભૂલી.
તરુ ઉત્તર આપે નહીં, તેમ તેમ રાણી રોય રે;
પુણ્યશ્લોકે જ્યારે પરહર્યા, શત્રુ થયા સર્વ કોય રે. ભૂલી.
અજગર પડ્યો છે વાટમાં, વીકાશી મુખ ભાગ રે;
દમયંતીએ જાણ્યું નહીં, તેના મુખમાં મૂક્યો પાગ રે. ભૂલી.
ચરણ ગળ્યો જાનું લગે, વિષ ચઢી ગયું શરીર રે;
પઢી બોમ સાદ નળને કરે, મુખે પાડે રીર રે. ભૂલી.
અજગર આનંદ પામીઓ, ભલું જડયું ભક્ષ રે;
વૈદર્ભી ઘણું વલવલે, ઉંચાં ચઢી ગયાં ચક્ષ રે. ભૂલી.
કંઠે બંધાઇ કાચકી, મુખે પઢીઓ શોષ રે;
મરણ સમે મૂકે નહીં, વદે રસના પુણ્યશ્લોક રે. ભૂલી.
રોતી રાણી સાંભળી, પારધી આવ્યો ધાઇ રે;
પગ દીઠો અજગર મૂખમાં, તેણે સ્વામાને સાહી રે. ભૂલી.
પારધીએ અજગર મારીઓ, કોણીવાડાને ઘાય રે;
જત્ન કરીને મુકાવીઓ, નળપત્નીનો પાય રે. ભૂલી.
વૈદર્ભીનિ વિષ ચઢ્યું નહીં, છે વાસવનું વરદાન રે;
કરતળ વાસ સુધાતણો, દેહી રહી પરમ નિધાન રે. ભૂલી.

10. Bahuka comes up.

કડવું.

દુઃખે દિવસ નાંખે દમયંતી, એક વરસ ગયું વહી રે;
ત્રણ સંવત્સરની અવધ વીતી, નાથ આવ્યો નહીં રે.
સુદેવની તેડી સ્તુતિ કીધી, આંસુ નયણે ઢાળી રે;
નૈષધનાથને કોણ મેળવે, હો ગુરુજી તમ ટાળી રે
જન્મના તમો છો હેતસ્વી, કારજ મનથી કરવું રે;
ન ઘટે કબ્યાની વાટ જોવી, શોધવા નિસરવું રે.
ધીરજ આપી નૈષધનારને, વેશ નાનાવિધ ધરતો રે;
દમયંતીએ શીખવ્યો હીંડે, ટેહેલ સઘળે કરતો રે.
રથે બેઠો ફરે મુનિવર, સેવક સેવા કરે રે;
જ્યાં ગામ આવે ત્યાં કળા પાઢી, વેશ ટેહેલીઆનો ધરે રે.

દોઢ માસ ગયો અટણ કરતાં, આવ્યો અયોધ્યા માંય રે;
સભા માંહે ટેહેલ નાખી, જ્યાં બેઠો ઋતુપર્ણ રાય રે.
અલભ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઇ, પરિત્યાજ તેનો કીધો રે;
ધર્મધુરંધર ધિક્ક તુજને, ફરી તપાસ ન લીધો રે.
ફેકે રત્નનું જળ ન થાયે, જાત નીવડી નેટ રે;
વિલપે છે વસ્તુ વોહોરતીઆ વિના, કાં ભરે પરઘેર પેટ રે.
કુળ લજાવ્યું કરમી માણસે, કીર્તિ કીધી ઝાંખી રે;
જ્ઞાની પુરુષ વિચારી જો જો, ટેહેલ સુદેવે નાખી રે.
સભા સહુ વિસ્મય થઈ કાંઇ, ટેહેલ છે મરમાળી રે;
ગેહેલીયો ટેહેલીયો કરીને કહાડયો, કોઈ ઉત્તર નાપે વાળી રે.
સુદેવ ગયો હયશાળા મધ્યે, ટેહેલ નાખી તેણે ઠાર રે;
મહીલાનાં કહાવ્યાં વચન સુણીને, બાહુક નિસર્યો બહાર રે.
કદ્રુપ કાયા કામળ ઓઢી, કરમાંહે ખરેરો રે;
પ્રગટ ખારે ખંખારીને બોલ્યો, તીખો ને તરેરો રે.
કારમો સરખો કપોળ ચહડાવે, ટુંકડાં કર નચાવે રે;
નાસિકાએ સડકા તાણે ને, નયણાં મચમચાવે રે.
ભારે વચન કહ્યાં તેં બ્રાહ્મણ, નિસર્યો મેહેણાં દેવા રે;
વસ્તુને વિપત તો વોહોરતીઓ, કરતો હશે પરઘેર સેવા રે.
વોહોર્યું તે કાંઇ રત્ન જાણીને, કાચ થઈ નીવડીયું રે;
તત્વ રહિત માટે તજ્યું છે, નથી છૂટી પડીયું રે.
તેહ મિત્રને તજીએ જેનું, મળવું મન વિના ઠાલું રે;
તે સ્ત્રીને પરહરિએ જેનું, પિયુ કરતાં પેટ વહાલું રે.
વાંક નહીં હોયે વોહોરતીઆનો, રહ્યો હોશે નિજધર્મે રે;
વસ્તુ વિપત પામતી હશે તે, પોતે પોતાને કર્મે રે.
ગૂઢ વચન કહી ઘોડારમાં, બાહુક જઇને બેઠો રે;
સુદેવ તો સાંસાંમાં પડયો, પ્રાણ વિચારમાં પેઠો રે.
એ બોલી તો નૈષધનાથની, હારદ અનાહૂત રે;
નળ ભૂપ એને કેમ કરી માનું, રૂપે બીજો ભૂત રે.
જઠરભરણ કો રીપનું જાળૂં, ફરી ન જાય બોલાવ્યો રે;
પાડોશીને પૂછી કહાડયું, ત્રણ વરસ થયાં આવ્યો રે.
રાજાએ પ્રીત કરીને રાખ્યો, અસ્વવિદ્યા કોઇ જાણે રે;
પવિત્ર નૈવેદ્યને પાળે, વિજોગનું દુઃખ આણે રે.

એવું સાંભળી સુદેવ ચાલ્યો, આવ્યો વિદર્ભ દેશ રે.
વૈદર્ભી તવ આનંદ પામી, વિપ્ર પૂજ્યો વિશેષ રે.
સ્યામાએ સમાચાર પૂછ્યો, કહીં સ્વામીની ભાળ રે;
સુદેવ કહે નિસાસો મૂકી, જડયો નહીં ભૂપાળ રે.
દેશ વિદેશ ગામ ઉપગામ, અવની ખોળી બાધી રે;
અટણ કરતાં અયોધ્યામાં, શોધ કાંઈ એક લાધી રે.
સભા નવ સમજી ઋતુપર્ણની, રહ્યાં મસ્તક ડોલી રે;
બાળબીહામણો ઘોડાર માંહેથી, બાહુક ઉઠયો બોલી રે.
સ્વરૂપ જોઈ હું છળ્યો છઉં, સ્વપ્નામાં બીહાવે રે;
નાઠો આવ્યો ફરી ફરી જોતો, રખે પૂંઠેથી આવે રે.
ભૂત પિશાચ કે જમકિંકર, પ્રેત અથવા રાહુ રે;
અયોધ્યામાં રોતાં રાખવા, બાળકને તે હાઉ રે.
તેણે ટેહેલનો ઉત્તર આપ્યો, કાંઇ સ્વાદ ઇન્દ્રિનો વાંક રે;
કહે વસ્ત ખોટી થઇ નીવડી, શું કરે વોહરતીઓ રાંક રે.
પિયુજનથી પેટ જ વહાલું, તેનો સંગ તે માઠો રે;
બેહુને દુઃખ સરખાં હોશે, કહી ઘોડારમાં નાઠો રે.
એ બોલી તો બાહુકીઆની, જુઓ વિચારી બાઇ રે;
મર્મ વચન સુણી મહિલાનું, હ્રદે આવ્યું ભરાઇ રે.

વલણ.

ભરાયું હ્રદે રાણીતણું, ને આંસુ મૂક્યાં રેડી રે;
બાહુક નોહે એ નૈષધપતિ, સુદેવ લાવો તેડી રે.

કડવું.

આંસુ ભરીને કામિની કરે, વાણીનો વિચાર, ગુરુજી.
એ નોહે બાહુકના બોલડા, હોયે વીરસેન કુમાર, ગુરુજી.
એ જીવન પ્રાણાધાર, ગુરુજી, જાઓ મા લગાડો વાર, ગુરુજી.
ભ્રાંત પડે છે રૂપની, તે પ્રગટયાં મારાં પાપ, ગુરુજી.
રૂપ ખોયું કહીં રાયજી, એ કોણે દીધો હશે શાપ, ગુરુજી.
મારા જાએ તનના તાપ, ગુરુજી, તમવડે થાય મેળાપ, ગુરુજી.
અશ્વરક્ષકનો નોહે આશરો રે, જાણે અંતરની વાત, ગુરુજી.
બોલે બોલ જ મારીઓ રે, નોહે ઘોડારીઆની ઘાટ, ગુરુજી.
હું જાણું બોલ્યાની જાત, ગુરુજી, હોય પુષ્કરજીનો ભ્રાત, ગુરુજી.

પુનરપિ જાઓ તેડવારે, જીવન વસે છે જાંહે, ગુરુજી.
પરીક્ષા એ પુણ્યસ્લોકની, એકે દિવસે આવે આંહે, ગુરુજી.
જાઓ અયોધ્યામાંહે ગુરુજી, હવે બેસી રહ્યા તે કાંહે, ગુરુજી.
જઇ કહો ઋતુપર્ણ રાયને, તજી વૈદર્ભી નળ મહરાજ, ગુરુજી.
સ્વયંવર ફરી માંડિયો રે, છે લગ્નનો દહાડો આજ, ગુરુજી.
એ વાતે નથી લાજ, ગુરુજી, જેમ તેમ કરવું કાજ, ગુરુજી.
કપટે લખી કંકોતરી રે, ઋતુપર્ણને નિમંત્રણ, ગુરુજી.
સુદેવ તેડી લાવજો, જોઇએ બાહુકીઆનાં આચરણ, ગુરુજી.
એનું કેવું છે અંતઃકર્ણ, ગુરુજી, એનાં જોઇએ વપુને વર્ણ, ગુરુજી.

11. Kali.

કડવું.

સ્વામી બે ગુણ મોટા મુજમાં, અવગુણના છેદન;
નળ કહે ગુણ અવગુણ તું, બેઉનું કર વર્ણન.
સ્વામી પ્રથમ અવગુણ વરણવું, મારૂં જે આચરણ;
જ્યાં હું ગયો ત્યાં ધર્મ નહીં, ને ભ્રષ્ટ ચારે વર્ણ.
દંભી લોભી ને લલુતા, બ્રાહ્મણને કરૂં ભ્રષ્ટ;
અલ્પ આયુષ ને અલ્પ વિદ્યા, અલ્પ મેઘની વૃષ્ટ.
અનાચાર ને અપરાધ બહુ, અનંત આભડછેટ;
સિદ્ધ હોય સંન્યાસી શાળિયો, ભ્રષ્ટ કરૂં હું નેટ.
મર્યાદા લાજને મુકાવું, ઉન્માર્ગ મંડાવું;
જપ તપ તીરથ ને જાત્રા, દાન દયા છંડાવું,
ધ્વંસ કરૂં હું ધ્યાનમાં, તાપસને ડોલાવું;
અભક્ષાભક્ષ અસ્પર્શાસ્પર્શ, અસત્ય વાક્ય બોલાવું.
સ્વજન વૈર ને પરશું મૈત્રી, હોય નીચ સંગતિ;
વૈષ્ણવતા ફેડી વિષય સ્થાપું, એવી મારી મતિ.
માત પિતાને પુત્ર ઉવેખે, દેખે સ્યામામાં સાર;
ક્રીડા કામે આઠે જામે, સ્રીમાં તદાકાર.
વિખવાદ કરતાં જન્મ જાય, ગાય ગોરીના ગુણગ્રામ;
લંપટ નિર્લજ થઇ અતિ, જપે નારીનું નામ.

હેલામાં બ્રહ્મચર્ય મૂકાવું, જતિ પડે મોહમાંજ;
પાખંડી લોક સુખે જીવે, એવું મારૂં રાજ.
હું વ્યાપું ત્યાં હરિહર નહી, નહિ દેવ દેવસ્થળ;
જ્ઞાન ગોષ્ઠિ કથા નહીં, એવું મારૂં બળ.
સ્વામીદ્રોહી ને મિત્રદ્રોહી, ગુરુદ્રોહી નર ઘણા;
વચનદ્રોહી ને બ્રહ્મદ્રોહી, એ સઉ ગુણ આપણા.
પ્રજા ખોટી રાજા લોભી, નિરંકુશ લંપટ નાર;
વ્યભિચારિણી દ્રોહકારિણી, ભમતી હીંડે બહાર.
ભરથાર પહેલી કરે ભોજન, સૂએ સ્વામી પહેલી;
થાકે નહીં તે વાત કરતાં, વઢકણી મન મેલી.
ક્રોધમુખી ને ચોરટી, લોભિણી ને લઢતી:
સાચી વાત મળે નહીં, ને આઠે પહોર બડબડતી.
થોડા બોલી સાધુમુખી તે, સુતો સ્વામીને વેચે:
પૂછ્યો ઉત્તર આપે નહીં, ને બોલે પેચે પેચે
અભડાવે રસોઈ અન્ન ચાખે, જણાય પરમ પવિત્ર;
કળિ કહે છે મારે પ્રતાપે, એવાં સ્ત્રીનાં ચરિત્ર
પંડિત દુખિયા ને મૂર્ખ સુખિયા, ભોગી રોગે ભરિયા;
અસાધુ સુખે અન્ન પામે, સાધુ ઘડિએ નહિં ઠરિયા.
દાતાર જ્યાં ત્યાં ધન નહીં, દાતાર નહીં ત્યાં ધન;
ખાનાર જ્યાં ત્યાં અન્ન નહીં, ખાનાર નહીં ત્યાં અન્ન.
રૂપ હોય ત્યાં ગુણ નહીં, ને ગુણ ત્યાં નહીં રૂપ;
શા શા અવગુણ વરણવું, છે પ્રતાપ મારો અનૂપ.
શિષ્યની સેવા ગુરુ કરે, સાધુ અસાધુનું આચરણ;
સ્ત્રીની સેવા કરે સ્વામી, શૂદ્રને સેવે બ્રાહ્મણ.
છળ કપટ અધિક અધિકારી, અઘટિત કરે અન્યાય;
અન્ન વિક્રય હય વિક્રય, કરે વિક્રય ગાય.
પરપત્નીસંગ ને પરનિંદા, ઇર્ષ્યા અપલક્ષણ;
ઉપવીત અન્ન સીમંત અન્ન, ક્રિયા અન્ન ભક્ષણ.
કન્યા વિક્રય ભૂમિ વિક્રય, કરે અકરાનું કામ;
શય્યા લે ને ગોદાન લે, ને બોળે બાપનું નામ.
વાટ પડાવે વિશ્વાસઘાતી, માંહોમાંહે વૈર સાધે;
પંચ દેવનું પૂજન તજીને, અસુરને આરાધે.

વૈરાગી વિષયી ને જોગી ભોગી, ખોટા વણજ વેપારી;
વિષય સેવન કરે ને ગર્ભ ધરે, નવ વરસની નારી.
સુરભિ દૂધ થોડું કરે, ને દુકાળ ને દુર્ભક્ષ;
શોક રોગ વિજોગ ઘેર ઘેર, સદા ભરે જળ ચક્ષ.
કોનું રૂડું નવ દેખી શકું, મારે કો સાથે નહિ સ્નેહ;
કળિ કહે નળ રાયજી, છે અવગુણ મારા એહ.
વિશેષ કેશ આમળી ઝાલ્યો, ચડી રાયને રીશ;
હવે ન મૂકું અધર્મી, હું છેદું તારૂં શીશ.
અધર્મી અવનિ વિષે, આવડો તારો ઉન્માદ;
તારો વધ જાણી મને, સઉ દેશે આર્શીર્વાદ.
ભયને ધરતો રુદન કરતો, રાયને કહે કળિ;
પછે મુજને મારજો, બે ગુણ મારા સાંભળી.
કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શત વર્ષ તાપસ તાપે;
તોય તેને હરિહર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે.
કળી કહે મારા રાજ્યમાંહે, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;
તો તેને ઇષ્ટદેવતા તે, આવી મળે ખટ માસે.
એ ગુણ છે એક માહરો, હવે બીજો કહું વિસ્તારી;
શત વાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એકવાર પામે ફરી.
ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જે હેતે નર નાર;
પુણ્ય કરે જો એક વારે, તો પામે શત વાર.
નળ કહે જા નહિ હણું, ઉપજી મુજને માયા;
અનંત અવગુણ તાહરા, તે બે ગુણે ઢંકાયા.

12. Bahuka meets Damayanti.

કડવું.

બાહુક મોકલ્યો વાડીમાંહે, રસોઇસ્થળ એકાંત;
કહે વૈદરભી કીજે પરીક્ષા, પુણ્યશ્લોકની પડે ભ્રાંત.
ભીમક રાયે આજ્ઞા આપી, અશ્વનો લ્યો તપાસ;
ઋતુપર્ણ ઉતર્યા ભવ્ય ભુવને, કરે સેવા દાસ.
દમયંતીએ ભીમકને કહાવ્યું, આજ્ઞા તમારી લીજે;
બાહુકમાં છે ગુણ નળરાયના, અમે પરીક્ષા કીજે.

એકાંત વાડી દમયંતીની, કીધું રસોઈનું સ્થળ;
ઠાલો કુંભ આણીને મુકયો, મુક્યાં કાષ્ટ નહીં અનળ.
બીજાં પાત્ર મુક્યાં નાનાવિધ, મુકયું નહીં મેક્ષણ;
માધવી કેશવી મુકી સેવાને, જાણે સર્વ લક્ષણ.
દમયંતી બેઠી ઝરુખે, અંતરપટ આડો બાંધી;
તેડી લાવો રૂપાળાને, જુઓ કેમ જમે છે રાંધી.
દાસી એક તેડવાને આવી, ચાલો કંદર્પ કોડ;
અંમારી વાડીને શોભાવો, ચાલો ચંપક છોડ.
ઉઠયો નળ ચાલ્યો અંતઃપુરમાં, આનંદ અંતર આણી;
સખી સાહેલી આશ્ચર્ય પામે, હસે તે સણુગટ તાણી.
જુએ હેરીને દમયંતી, વિસ્મે થઇ મનમાંહે;
આ સ્વરૂપની ન મળે જોડી, જોતાં ત્રણુ ભુવનમાંહે.
શરીર દીસે દવનું દાધું, સ્કંધે જાડો પગે પાતળો;
ટુંકડા કર ને નસ નીસરી, મોટો પેટનો નળો.
કાંહાં નળ કાંહાં બાહુક, કાંહાં સુરજ રાહુ મંડળ;
વાંકું મુખ ને મસ્તક મોટું, પાઘડી ઉંડસ્ત ગુંડળ.
એ સાથે શી ગોઠડી ઋતુપર્ણને, ભાવેટ લાગી ભવની;
હીંડતાં પગને સ્પર્શે કરીને, કાળી થાય છે અવની.
પણ એહેને વિદ્યા હય હાંકયાની, આશ્ચર્ય સરખું દીસે;
કતરાતો આવે નાક ફુલાવે, ભ્રુકુટી ભરી છે રીસે.
દમયંતી પાસે હસતી હસતી, ભાભી આવી ત્રણ;
બાઇ આ પુતળું ક્યમ પધરાવ્યું, વારુ રૂપ ને વર્ણ.
કદાચિત નળજી નીવડશે, ને રહેશે એહેવું અંગ;
કોહો બાઈ તમો એ પુરુષનો, કહી પેરે કરશો સંગ.
શાપ હશે કોઈ તાપસનો, ન જાશે કોઈ ઉપાંગે;
આ બીયો આસન બેસશે, તમો કેમ રહેશો વામાંગે.
જાંહાં હશે તાંહાંથી કાલ આવશે, બાઈ તમારો સ્વામી;
એમ વલખ્યાં શું મારો છો, કાંઇ ધીરજ ધરો ગજગામી.
વૈદરભી કહે કૌતુક મુકો, બેશી કરો પરીક્ષા;
જાઓ સેવા કરો બાહુકની, દાસીને દીધી શિક્ષા.
કેશવી માધવી બંને આવી, બાહુકજીની પાસ;
હદે ભરાયું નળરાજાનું, ઓળખી બંનો દાસ.

સુકાં વૃક્ષને સ્પર્શ કર્યો તે, તે થયું નવપલ્લવ;
દાસી તવ આનંદ પામી, હોય વૈદરભીનો વલ્લભ,
કહે સહીયારી હો આચારી, મન ન આણશો ધોકો;
દ્રુમ તળે સ્થળ પવિત્ર કીધું, અમો દીધો છે ચોકો.
નહાવાનું તાંહાં વસ્ત્ર પહેરે, પાગડી પછેડી વરજે;
જંઘાયે ગુંછળાં કેશતણાં ને, શરીર ભર્યું છે ખરજે.
નિચુંઉંચું ભાળે તન ખંજવાળે, દાસીયે અવલોકન કીધો;
રાંટે પાયે હીંડે બડબડતો, હાલો કુંભ જઇ લીધો.
વરુણમંત્ર ભણ્યો નળરાયે, તત્ક્ષણ કુંભ ભરાયો;
વીસ ઘડા રેડયા શીર ઉપર, ઉભો રહીને નાહાયો.
દાસી અતિ આનંદ પામી, કૌતુક દીઠું વળતું;
ચુહલા મધ્યે કાષ્ઠ મુકયાં, અગ્નિવિણ થયું બળતું.
ઉભરાતું અન્ન કરે હલાવે, કડછીનું નહીં કામ;
દાસી ગઇ દમયંતી પાસે, બોલી કરી પ્રણામ.
વાઝી વૃક્ષ ને જળ અનળ, એ ચાર પરીક્ષા મળી;
અન્ન લાવો અભડાવી એહેનું, વૈદરભી કહે જાઓ વળી.
રમતી રમતી નેહે નમતી, નિરખતી નિજ ગાત્ર;
એકે બાહુક વાતે વળગાડયો, એક લેઇ નાઠી અન્નપાત્ર.
અરે પાપિણી કહી બાહુક ઉઠયો, દાસીયે મૂકી દોટ;
માધવી કહે ફરી કરો રસોઈ, હું દેઇ આપું અબોટ.
ફરી પાક નીપાવ્યો નળરાય, બેઠો કરવા ભોજન;
પછે દમયંતીએ જોયું ચાખી, અણાવ્યું જે અન્ન.
સ્વાદ ઓળખ્યો એ નળ નિશ્ચે, પાક પરમ રસાળ;
કિંકરી ફરીને મોકલી ત્યારે, સાથે બંને બાળ.

વલણ.

સાથે બંને બાળ ને, નળ કને આવી કિંકરી;
બાહુકે દીઠાં બાળુઆં તાહારે, આંખડી જળે ભરી રે.

કડવું.

બાહુકે દીઠાં બાળુઆં, ઉલટયું અંતઃકર્ણ;
દામણાં માહારાં બાળકાંને, દેખાને આવે મર્ણ. બાહુકે.

કળજુગે કલ્પાંત જ કીધું, બાળક વરત્યાં મોસાળ;
કોણ કૃત્ય મેં આચર્યાં, તજી અબળા અંતરિયાળ. બાહુકે.
સંજોગ સાગર ઉલટચો, નયણાં શ્રાવણ સમાન;
આલિંગન દેવા કારણે, સુતને કીધી સાન. બાહુકે.
મળવાને તેડચાં મીઠડાં, કર લાંબા કીધા ધીશ;
છળ્યાં બીનાં બાળકાં, તે પાડે ચીસે ચીસ. બાહુકે.
દાસીએ ચાંપ્યાં હૃદે સાથે, કીધો બાહુકનો તિરસ્કાર;
રહેવા દે તારૂં રમાડવું ભાઈ, રુએ છે રાજકુમાર. બાહુકે.
બાહુક કહે બાળકને મુને, સાંઇ દેવાનો સ્નેહ;
નારે ભાઈડા ભેટતાં થાયે, કાળી કુંવરની દેહ. બાહુકે.
છે છત્રપતિનાં છોકરાં, તુંને મળવાનું કેમ મન;
શે દુઃખે થાય છે ગળગળો, રોતાં ફૂટશે લોચન. બાહુકે.
બાહુક વળતો બોલિયો મારે, એવાં બાળકની જોડ;
આ દેખીને તે સાંભર્યાં, થયું રમાડવાનું કોડ. બાહુકે.
દાસીએ કહ્યું દમયંતીને, બોલ્યો બાહુક જે વાત;
બાઈ આશ્ચર્ય દીઠું અતિઘણું, કાળો કરે અશ્રુપાત. બાહુકે.
દમયંતીએ પૂછ્યું ભીમકને, નળની પડે છે ભ્રાંત;
આજ્ઞા હોય તો બાહુકને, પૂછું તેડી એકાંત. બાહુકે.
ભીમક કહે સતી સુતા, તુંને શું દેઉં શિક્ષા;
સુખે બોલાવો બાહુકિયાને, કરો નળની પરીક્ષા. બાહુકે.
વૈદરભી આવ્યાં અંતઃપુરમાં, જ્યાં પોતાની મેડી;
આજ્ઞા આપી દાસીને, લાવો બાહુકને તેડી. બાહુકે.
શીઘ્ર આવી સાહેલડી, અંતરમાંહી ઉલ્લાસ;
ઉઠો બાહુકજી ઉતાવળા, ચાલો દમયંતીની પાસ. બાહુકે.
રાયજી વળતો બોલ્યો, હું છું દીન કંગાલ;
વરુવા સાથે વૈદભનિ, વાત કર્યાનું શું વહાલ. બાહુકે.
સોમવદની સુંદરી, સારંગનયના સુજાણ;
વાત કરતાં બ્રહ્મચર્ય ભાંગે, વાગે મોહનાં બાણ. બાહુકે.
પરઘરમાંહે અમો નવ પેસું, સ્ત્રીનાં ચંચળ મન;
સાધુ પુરુષને સદ્ય પાડે, આવીને દે આલિંગન. બાહુકે.
દાસીને તવ હાસ્ય આવ્યું, દૈવનાં કૌતુક જોય;
વિશ્વમોહિની દમયંતી, આ ભિયાને કયમ નહિ મોહોય. બાહુકે.

ઓર ન ખાય કો કરતણાં, વિપરીત વપુનું વાન;
એવા ઉપર વળી કર્મ લડચાં, વળી રૂપનું અભિમાન. બાહુકે.
બલાત્કારે તેડચો બાહુક, દાસી થઇ બાંહેધર;
નીચી નાડે નળ ચાલીયો, જ્યાં ગ્રહિણીનું ઘર. બાહુકે.
જાતાં કહે છે કિંકરીને, બ્રહ્મચર્યને છે ઘાત;
વૈદરભી વિકારે ભરી, મને વશ કરવાની વાત. બાહુકે.
માધવી કહે બોલ વિચારી, કોણ ભાંગે છે ધર્મ;
વૈદરભી તને કેમ નહિ વરે, કરે અગ્નિ કર્મ. બાહુકે.
નથી આશરો ગયા તણો, કહિ ભીડાવ્યાં કપાટ;
દાસીએ દેખાડી આંખડી, ત્યારે ચાલ્યો પાધરી વાટ. બાહુકે.
બાહુકને બારણે બેસાડચો, ઢાળિ રૂપાનો બાજઠ;
દમયંતી ઉમરાપર બેઠી, આડું ધરિ અંતરપટ. બાહુકે.
બાહુક ખુંખારે આળસ મોડે, માંડચાં વિષયનાં ચિહ્ન;
ચિત્ત મળ્યું ત્યાં ચક કશો રે, જો નથી ભિન્નાભિન્ન. બાહુકે.

વલણ.

જો નથી ભિન્નાભિન્ન તો, મધ્યે અંતરપટ કશું;
નહિ બોલો જો મન મૂકી, તો અમો ઉઠીને જશું.

13. The reunion.

કડવું.

દહે દેહ વિજોગની વ્રેહજ્વાળા, મારે મર્મનાં બાણ પૂછે પ્રશ્ન બાળા;
તારી બુદ્ધ બાહુક બળવંત દીસે, કાંઇ જાણવા ભેદ મમ મન હીસે.
દિસે શારદા વાસ તમ શુભ અગ્રે, ભલું કીધું પધાર્યા ભીમક નગ્રે;
વિનય યુક્ત દિસો સર્વ સિદ્ધિવાન, ભૂત ભવિષ્ય જાણો તમો વર્તમાન.
એક શોભિતા પુરુષ તે મૂર્ખ મોટા, જેવા સીપમાં મોતીના દાણા ખોટા;
એક રૂપહીણ પુરુષ બહુ ગુણ ભરિયા, જેમ સાચા હીરા રજજુગત કરીયા.
બાહુક બાપના સમ જો વૃથા ભાખું, તમ ઉપર વિશ્વ ઓવારી નાખું;
ઇદ્રવારુણીનાં ફળ કરમા સાથે, પણ ભક્ષ કરતાં તેના પ્રાણ જાયે.
એક રૂપવંત નારી કો નર નીરખ્યો, તેજવંત શોભે કોટિ કંદર્પ સરખો;
ધરે છત્ર સર્વત્ર જેની આણ વરતે, કરે નવનવા ભોગ જન નિત્ય પ્રત્યે.

એવા પુરુષને મોહી કોઇ નાર પહેલી, તપ તેજ સરખી જીવે ગર્વ ઘેલી;
વર અમર મુનિવરતણી આશ ત્રોડી, પંખીરાજનાં વચનપર પ્રીત જોડી.
તજ્યાં માત ને તાત પિયર પડોશી, નવ જાણ્યું જે નાથજી છે સદોષી;
સોંપ્યાં તન મન પ્રાણ નિર્દોષ જાણી, સુણો બાહુકજી કહું કર્મ કહાણી.
જેમ પારધિ કપટના કણ ચણાવી, પાડે પંખીને ફંદમાં સ્નેહ જણાવી;
વેધે મૃગને જેમ ઘંટા વજાડી, તેમ પ્રેમદા પ્રેમને પાશ પાડી.
બહુ રંગ વિલાસનાં સુખ દેખાડી, ગયા હાડ અંતે તે વિપત્ત પાડી;
જ્યાં કંદ ને મૂળ નહીં ફળ પાણી, તેવે ઠામ મૂકી કરી અનાથ રાણી.
ન કોયે કરે એવું કર્મ કીધું, અપરાધ પાખે ઘણું દુઃખ દીધું;
શત ખંડ કીધી તે વિજોગ શસ્ત્રે, ફરી વનમાં તારુણી અર્ધ વસ્ત્રે.
ત્રણ દિવસ ત્રણ રયણી વનમાંહે ભટકી, નિર્દય નાથને વાત શી મન અટકી;
ગ્રહી અજગરે સુંદરી શિથિલ કીધી, મળ્યો પારધિ ઈશ્વરે રાખી લીધી.
કહી ડાકિણી શાકિણી ને સિહારી, પાશ પહાણુ પાટુ બહુ માર મારી;
પરાધીન થઇને નીચું કામ કરિયું, ધરી દાસી નામે દુર્ભર ભરિયું.
ચહડી ચોરી માથે મોતી માળકેરી, કરતાં પ્રીત વહાલાં થયાં સર્વ વેરી;
ત્રણ વર્ષ નાખ્યાં શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, નહીં કુંકુ કાજળ નહીં નાકું નેહેરી.
હવિષ્યાન્ન પરાધીન અન્ન પામી, તોય તેણીએ ન તજ્યો નિજ સ્વામી;
તપ નિયમ રાખી નિજ દેહ બાળ્યો, ગૃહસ્થરાજની નારે સંન્યાસ પાળ્યો.
કહો બાહુક રાય એ ધર્મ કેવો, ઘટે નાથને એવો છેહ દેવો;
સર્વ પાપમાં શ્રેષ્ઠ વિશ્વાસઘાત, તેને પૂછશે કહો કાંઈ વૈકુંઠનાથ.
બાહુક એહ પ્રશ્નનો ઉત્તર દીજે, એવા કપટી પુરુષને શુંય કીજે;
સુણી નર્મવાણી નળનાથ રીઝ્યો, જોવા પ્રિત વિશેષ મહારાજ ખીજ્યો.
સુણો પ્રશ્નના ઉત્તર ભીમક બાળા, તે પુરુષને પ્રભવી પ્રેમજ્વાળા;
પરી સુંદરી પ્રેમદા સાધુ જાણી, મોહ્યો નાથ તેને કીધી પટ્ટરાણી.
બીજી નારીના સામું સ્વપ્ને ન જોયું, ગુણહીણ સ્ત્રી સાથ આયુષ્ય ખોયું;
સગાં મિત્રની પ્રીત તે નાથે ફેડી, ગયો પુરુષ તીર્થે નારી સાથ તેડી.
વને સાત અપવાસ ભમતાંરે કીધા, મચ્છ રાખવા નારને ત્રણ દીધા;
કીધો શ્રમ બીજાં મચ્છ નવ લાધાં, પેલી પાપિણી નારે તે મચ્છ ખાધાં.
કહો ભીમકબાળા થઇ વાત એવી, પૂછે બાહુક પ્રશ્ન તે નાર કેવી;
જોતાં છે અપરાધ એ નોહે નહાનો, તેને મૂકતાં નાથનો વાંક શાનો.
ગ્રહી અજગરે સુંદરી આંસુ ઢાળે, તેમ કંથ ડસ્યો હશે સર્પ કાળે;
થયું શાકિનિ નામ અપવાદ એવો, કહ્યો હશે ભરતારને ભૂત જેવો.

જેમ સ્ત્રીએ કીધી પરઘેર વેઠ, તેમ તેણે ભર્યું હશે પરઘેર પેટ;
કોણ કોનાં દુઃખને કહીને રોશે, બુદ્ધિવાન પ્રાણી કર્મ સામું જોશે.
ધોળા સાળુ પહેરી સ્ત્રીએ પિંડ પીડચો, કાળું કામળું ઓઢીને કંથ હીંડચો;
એ પ્રશ્ન ઉત્તર કહ્યા મેં વિચારી, વળી પૂછવું હોય તો પૂછ નારી.
કહી મર્મની વાત નિજ નાથ જાણ્યો, ભાંગ્યો ભેદ મનમાંહે ઉત્સાહ આણ્યો;
એવી ગુહ્ય વાણી બીજો કોણ ભાખે, એવું કોણ બોલે નળ નાથ પાખે.
થયું ભેટવા મન મર્યાદ નાઠી, અંતરપટનું વસ્ત્ર ગયું રે ફાટી;
ગજગામિની ભામિની પ્રેમ માતી, આવી નાથ પાસે ગુણગ્રામ ગાતી.
કરી પ્રદક્ષિણા પછે પાય લાગી, બોલો નૈષધનાથ કહ્યું માન માગી;
અપરાધ પ્રાણીતણા કોટિ હોયે, પરિબ્રહ્મ તો કરુણા મીટ જોયે.
વન માંહે મૂકી અપરાધ પાખી, છે મચ્છ આહારના વિષ્ણુ સાખી;
તમ ચરણ વિષે મમ મન રાખું, તમ પાખે હું પેટમાં ધૂળ નાખું.
અમો અબળા નારીમાં બુદ્ધિ થોડી, કરે વિનતિ પ્રેમદા પાણ જોડી;
નથી રૂપનું કામ રે ભૂપ મારા, થઇ કિંકરી અનુસરૂં ચરણ તારાં.
સુણી વિનતિ નારની દીન વાણી, ઉઠચો બાહુક અંતર પ્રીત આણી;
કરકોટક નાગનો મંત્ર ભાખી, જીર્ણ કામળું દૂર દીધું રે નાખી.
ત્રણ નાગનાં વસ્ત્ર પરિધાન કીધાં, હરખી સુંદરી કારજ સર્વ સિધ્યાં;
જવ મૂળગું રૂપ મહારાજ ધરિયું, શ્વસુર ધામનું તિમિર તે સદ્ય હરિયું.
જેમ તરુવર પુંઠે વિટલાય વેલી, તેમ કંથને વળગી રહી હર્ષઘેલી.

XVI From હરિશ્ચન્દ્ર આખ્યાન.

1. The burning ground

કડવું.

મહાઘોર સ્મશાન છે તેહ, તેનું વર્ણન શું કરૂં રે;
કાંઇ કિંચિત્ ભાખું હુંય, જેવું પુરાણે ધર્યું રે.
રાત્રે થાય ભયાનક શબ્દ, સુણે અંગ કાંપતાં રે;
શબમાળા છે વ્યાપ્તમાન, ચતુર જોઈ ચાંપતાં રે.
નિશવાસર દુર્ગંધ વાયુ, વાયે જોરમાં રે;
ધૂમ્રગોટે દિશાઓ ભરાય, વહ્નિ ભેદ તોડે તોરમાં રે.
જ્યાં પિશાચ ભૂત વૈતાળ, ઘણી ભમે ડાકિણી રે;
યક્ષ રાક્ષસ જક્ષ જણાય, કરે નૃત્ય શાકિણી રે.

જ્યાં ગીધ શીયાળ ને શ્વાન, અરૂપરૂ આફળે રે;
શ્વાન અસ્થિ કરડતાં દેખાય, લઢે વઢે મહાબળે રે.
પડ્યા હાડતણા અંબાર, કોળાં શબ જ્યાં ઘણાં રે;
તેની દુર્ગંધે ન ત્યાં ઉભાય, દુઃખની શી મણા રે.
જ્યાં મૃતકદેહને કાજ, રડે સગાં સાગવાં રે;
તેનો કોલાહલ મોટો થાય, રડે ઘણાં આગવાં રે.
હા પુત્ર હા બંધવ નાદ, કહે હા વત્સ હા ભાઈ રે;
કો સ્નેહી પોકારે સાધ, કહે વાહલી તું કયાં ગઈ રે.
કો સ્વામીને પાડે રીડ, કો બેન બોલાવતી રે;
કો માતા કહી મારે હાક, કેહ ક્યારે જોઉં આવતી રે.
મારા દાદા પરદાદા એમ, કહી કહીને રુએ રે;
અરે દીકરા ન બોલે કેમ, શે સામું નવ જુએ રે.
કેમ ઉઠો ન મારા બાપ, એમ કહી કહી રડે રે;
કોઇ શબની રહી છે ઉઘાડી આંખ, જાણે ખાવા તડે રે.
તેમાં નહિ પલકારો કે તેજ, લાગે મહા ભયભરી રે;
કેટલાંકે મીચી છે આંખ, ફૂવા જોઇ મરૂં ડરી રે.
બળે મડદાં તેનું વસા માંસ, મેદ મળે ધૂમશું રે;
દુર્ગંધીએ નવ રહેવાય, મતિ થાય ગૂમ શું રે.
એવાં શબે ભરાયું સ્થાન, અર્ધ બળ્યાં બહુ દીસે રે;
કાળાં ઠીંકરા જેવાં પડયાં કોઈ, જોઇ ગીધ અતિ હીસે રે.
બળી મુખની ત્વચા જે વાર, ત્યારે કેવું દીસતું રે;
જાણે કોરી પાષાણુની ખોય, ન જોઇ મન હીસતું રે.
લોભ પાપે કરી દેહ પુષ્ટ, તેની વલે આ થશે રે;
એવો ઉપદેશ લે સુજાણ, સ્મશાન ગ્નાન તો જશે રે.
કેટલાંક બળે છે અગન, દિસે હસતાં ઘણાં રે;
ચિતાગ્નિ કરે ચડચડ શબ્દ, નહિ કોઇ મા જણ્યાં રે.
બેઠા અસ્થિઢગપર કાક, કા કા સ્વર ઉચરે રે;
જ્યાં સગાં વાહલાં આક્રંદ, બહુ બેઠાં કરે રે.
ત્યાં વસે ઘણા ચાંડાળ, કરે મોદ ભરી ભંખના રે;
મૃતક જોઇ રીઝે મન માંય, ધરી એક ઝંખના રે.
ગાય ભૂત ભૈરવ વૈતાલ, ગરબે રમી રમી રે;
થાય ભેગો સર્વનો સાદ, દે દેહ દમી દમી રે.

પડ્યા છાણાંના ઢગલા અપાર, રાખોડીના ઘણા રે;
તેમાં અસ્થિ દેખાય હારોહાર, ઘણું ગુણ કો તણા રે.
હવે સ્મશાનના અલંકાર, વર્ણવી દાખિયે રે;
તે ન માહ અરિ જોશો દષ્ટ, એવું અમે ભાખિયે રે.

2. The reunion of the family in the burning ground.

કડવું.

લઇ પુત્ર ઉત્સંગે રડે અપાર જી, દુઃખે સોસવાયલી નિરધાર જી;
મુદ્રા મ્લાનવતી છે ઉદાસ જી, રજે ભરાયા કેશ નિરાશ જી.
હા વત્સ, હા પુત્ર, કુમાર જી, શે બોલો વાહલા સુકુમાર જી;
અહો રાજન્ તમે ગયા ક્યાંહી જી, દુઃખ દુઃખ જોઉં જ્યાંહી ત્યાંહી જી.
આ પુત્ર પૃથ્વીપર નવ મૂક્યો જી, રમતાં પૃથ્વીપર જેને ઢૂક્યો જી;
તે સર્પદંશે પડ્યો પૃથ્વી ઉપર જી, તેને ક્યમ ન જુઓ તમે નૃપવર જી.
એવા વિધ વિધ કરે વિલાપ જી, ઝટ જાવાનો જેને સંતાપ જી;
એવે ધુરકી આવ્યો રાજાન જી, જ્યમ રડે મરણપોકે મોટો શ્વાન જી.
વાધી આશા નૃપચાંડાળને એવી જી, મળશે વસ્ત્ર વિલપે કોઈ દેવી જી;
ગયો ધસ્યો ધસ્યો તેની પાસે જી, દીઠી બેઠી નારી ત્યાં ઉદાસે જી.
સ્વસ્ત્રી કરે બેઠી વિલાપ જી, તેણે ઓળખી ન જાતે આપ જી;
તેનું કારણ પણ છે એવું જી, કાકે કષ્ટ ઘણું દેહે સેવ્યું જી.
ઘણા પ્રવાસે ઘણા શ્રમે જી, ગયો નવરંગ, ઓળખે ક્યમે જી;
તે રાજપુત્રીએ પણ તેને ત્યાંય જી, ન ઓળખ્યો જોયો જૂદો ત્યાંય જી.
જેના સુંદર કેશ કપોળ વિશાળ જી, કોમળ ગાત્રે હાર્યા મૃગ મૃણાલ જી;
તે સર્વાંગે જટાથી ભરિયો જી, દૈવે શુષ્કદ્રુમશો દેહ કરિયો જી.
જેને ઓળખે નહિ પ્રભુ જાતે જી, પછી વામા ઓળખે કેઈ વાતે જી;
એવે નૃપે જોયો મુએલો બાળ જી, મહા મનોહર અંગ રસાળ જી.
નહિ સૂત્રતંતુએ વીંટયો જાણ જી, ડસ્યો સર્પે વદે સ્ત્રી વાણ જી;
એવો સુત જોઈ પ્રગટ્યો ખેદ જી, નૃપ અંગે થયો પ્રસ્વેદ જી.
જોયું તેનું કેશે મંડિત મુખ જી, જોઈ ઊંચી ભ્રુકુટિ પામ્યો દુઃખ જી;
ગ્રીવા શંખ સમાની રાજે જી, લાંબા શ્યામ કેશ અતિ વિરાજે જી.
ન ઓળ્યા ન ચોળ્યા જાણ જી, તદપિ કરે કેશનાં કોણ વખાણ જી;
છે કમળપત્ર સરખાં નેત્ર જી, બિંબફળ અધર શું મોહનું ક્ષેત્ર જી.

મુખ થઈ ગયું પોહળું મરણે જી, દૂધિયા દાંત દીસે પડ્યો ઘેરણે જી;
નોખી ચાર દાઢ દિસે મહાસુંદર જી, દીસે ચાર વેંતનું અંગ મનહર જી.
ગોળ મટોળ મોંઘું મુખ જી, જોઈ દીર્ઘબાહુ જાયે દુઃખ જી;
છે ચાર રેખા ને મત્સ્યાકૃતિ જી, યવચિન્હવાળા કસી મહાગતી જી.
સામુદ્રિક લક્ષણવાળી શિરાઓ જી, તેણે યુક્ત પાદવાળા ક્યાં જાઓ જી;
તારી ત્વચા યૈ મહા મનોહારી જી, ત્રિવલી નિરખી ત્રિવેણી સમારી જી.
એવા બાળને જોઈ મરેલો જી, દર્યો નૃપ અંગમાં અતિ ડરેલો જી;
રે આ નૃપબાળક શો છે કુમાર જી, ક્યાં તેને લઇ ગયો કાળ કરાળ જી.
આ તેની માના ખોળામાં સૂતો જી, ઇમ કહેતાં રોહિતાશ્વ અંતર ખૂટયો જી;
મારો કમળનેત્રાળો બાળ આવો જી, કયમ આ બાળક મન મુને ભાવ્યો જી.
હાંહાં જો યમે કર્યું ન હોય કૂડું કર્મ જી, તો આટલી વયનો બાળક હોય પર્મ જી;
હોય આવા રૂપનો ને આવો જી, માટે મુને મોહ મોહ ઉપજાવો જી.
એમ કર્યું મન તેણે સમાધાન જી, જોતો ઊભો વિલપતિ નારી મહાન જી;
રાજપત્ની રડે મુખ આમ જી, કયા પાપયોગે કથળ્યું મારૂં કામ જી.
કયા પાપે દુઃખના ડુંગર પડિયા જી, કયી વિધિએ ઘાટ આ ઘડિયા જી;
હા નાથ, અહા મહારાજ જી, શે નનિહાળો દુખણી આજ જી.
ક્યાં રહ્યા ન જુવો મારી ભાળ જી, ન મારૂં દુઃખ જુઓ દયાળ જી;
ન કરો મારી આસનાવાસના જી, થાઓ પ્રકટ સમ તમને આશના જી.
ગયું રાજ્ય અગાં ને સુહૃત્ જી, સ્ત્રી પુત્ર વેચ્યા સાધ્યું મૂરત જી;
અહો ક્રૂર દૈવ તેં શું નથી કીધું જી, કયું દુઃખ હરિશ્ચંદ્રને નથી દીધું જી.
આ વચન સુણી નૃપચાંડાળ જી, સન્મન્યો સટપટયો ત્યાં તત્કાળ જી;
અરે આ શું સુંદર સ્ત્રી છે મારી જી, આ સુત મારો શું, ભૂપ ભારી જી.
રે રે શેણે મુઓ એ બાળ જી, શોચ કરતો રડયો ભૂપાળ જી;
એજ શૈબ્યા ને એજ પુત્ર જી, આજ મારૂં ઉજડ થયું ઘરસૂત્ર જી.
એમ કહી રુદન કર્યું મહાગાઢ જી, વેહરાયો કર્વતનો ઉભો વાઢ જી;
પડગો મૂર્છિત થઈ પૃથ્વી માંય જી, કે જોયું નારીએ ઉઠી ત્યાંય જી.
રે રે શ્વપચપણુવાળો મારો સ્વામી જી, એથી દૂણું દુઃખતે દયિતા પામી જી;
થઈ પીડિત ન પીડા સહેવાઇ જી, મુર્છા પામી મહિલા મોહવાઈ જી.
કેટલેક સમે પામ્યાં તે ચેતન જી, શોકસાગરમાં ડૂબ્યાં મરા ધન જી;
નૃપ બોલ્યો હા સુત સુકુમાર જી, નેત્ર નાસા ભ્રુકુટિ વિશાળ જી.
કેશે ભરાયલું મુખ તારૂં જી, કેમ હૃદય ચીરાય ન મારૂં જી;
પોતાની મેળે આવી મારી નિકટ જી, બાપ કોણ કેહેશે દિન વિકટ જી.

હું પ્રીતે આલિંગન દઇશ કોને જી, કોને વત્સ કહીશ તું જોને જી;
લાગી તારે ઘુંટણિયે પીળી રેણુ જી, ન થાઉં માલન, માગે કોણુ વેણુ જી.
તું મારાં અંગ પ્રત્યંગે થયો ઉત્પન્ન જી, હૃદયા મારૂં કરતો નિત્ય પ્રસન્ન જી;
તેવા પુત્રને વેચ્યો મેં જાતે જી, હલકી વસ્તુ ન વેચાય જે વાતે જી.
પ્રથમ રાજ્યને દ્રવ્ય મારૂં લીધું જી, પછી દૈવે સર્પરૂપે દુઃખ દીધું જી;
જોઉં દૈવ સર્પે ડશેલો આ સુત જી, રે રે દૈવ તુજ કૃતિ અદ્ભુત જી.
થયો છું ભયાનક વિષે અંધ જી, કયા કર્મના બંધમા બંધ જી;
એમ કહેતાં પ્રસર્યો પ્રસ્વેદ જી, ગદ્ગદ્ વાણી થઇ ઉપન્યો ખેદ જી.
આલિંગ્યો મૃતબાળને ભૂપ જી, પડયો નિશ્ચે થઇ પેડ જીમરૂપ જી;
હવે ત્યાં નારી કરતી શુંય જી, તે યથામતિએ ભાખું હુંય જી.
ધાડી ધીરજ અંતર ધારી જી, રાય મોહ મમતા મનથી ઉતારી જી;
જાણ્યો જનનીએ શૂરોપૂરો જી, દાતા ભકતમાં નહિ અધૂરો જી.

3. Virtue triumphant.

કડવું

સાંભળો સ્વામી મારૂં * વચન, હું છું સાધવી રે;
અહીં રહી ક્રૂર દિન રાત, સહીશ કેમ રાજવી રે.
થાશે અગ્નિ જાજવલ્ય માન, ત્યારે અમો શું કરૂં રે;
દુઃખ ભોગવવાને અશકત, પડી પ્રાણ પરહરૂં રે.
એ માનો નિશ્ચે મારા નાથ, દુઃખ સુખ ભોગવું રે;
ન કશુંનાથ પતિ સંઘાત, જુગતીએ જોગવું રે.
આવું સાથે પાછાં ભૂમિ માંય, બીજી ઇચ્છા નથી રે;
રાજા કહે વારૂ કીજે એમ, ઘટે તુને એ સતી રે.
પછે સૂવાડી ચિતામાં સુત, સ્ત્રી સાથે મહામતિ રે;
સ્તવે ઇક્ષ્વાકુ કુળનો ભૂપ, જેની ગહન ગતિ રે.
તું છું સર્વેશ્વર દેવનો દેવ, આદિ મધ્ય અંત નહિ રે;
છો કૃષ્ણ વર્ણું મહા કૃપાળ, ધર્યું અંબર પીત સહી રે.
જેને પરમાત્મા હરિ વાસુદેવ, નારાયણ કહે સહુ રે;
એવા ભદ્રકારી ભગવાન, કીર્તિ હું કયમ કહું રે.
હવે આ ચિતાની માંય, પડું છું ઉતાવળો રે;
મળજે આપ્યો જે મારે નાથ, આ તેનો કામળો રે.

આ જેષ્ટિકા તેની આંહી, હું તો બળી મરૂં રે;
હાય સાંભરી શૈબ્યા વાત, કહો હવે શું કરૂં રે.
આ તેની વસ્તુ હરી જશે કોઇ, તેને નહિ પોહચશે રે;
તો તે કરશે તેનો સંતાપ, અતિ અતિ શોચશે રે.
માટે અહીં ઉભી રહે નાર, સોંપી આવું હું જઇ રે;
રએ મુકતી એકલડી તુંય, ગયો એવું કહી રે.
થયો વિશ્વામિત્ર નિરાશ, આને આ શું સુઝયું રે;
ન હોય કસાઇને કેહર, તેવું નવું બુઝિયું રે.
તે ગયો ચાંડાળની પાસ, નૃપ પહેલો જઇ મળ્યો રે;
તેને શીખવી થયો અલોપ; ભેદ નૃપે નવ કળ્યો રે.
આવ્યો નૃપ ચાંડાળની પાસ, નમન કરીને નમ્યો રે;
આ પ્રભુ સોંપી તે લીજે વસ્ત, દુઃખે મને બહુ દમ્યો રે.
તેથી પડું હું અગ્નિમાંય, તેનું કારણ એ હવું રે;
એક સુત પાછળ મરે નાર, જોયું તે મેં અવનવું રે.
તેથી થયો મુને વૈરાગ્ય, મારે મરવું સાથમાં રે;
તેનું દુઃખ સહ્યું નવ જાય, ધરૂં વહ્નિ હાથમાં રે.
એટલે થાય પ્રભુ પ્રતીત, મારી વાણી છે ખરી રે;
સુણી નયન ચઢાવી ચાંડાળ, બોલી ઉઠ્યો તરતરી રે.
તેનું દીધું કે નહિ તેં દાણ, પહેલું કહી દે મને રે;
નથી ખરચ્યા આપ્યા તેં દામ, મરવા દેઉં ક્યમ તને રે.
જે બળી મરે છે નાર, તેને અમો ઓળખું રે;
છે મોટાની માનિની તેહ, પૂરૂં જેને છે પખું રે.
તેણે દ્રવ્ય આપ્યું હશે હાથ, તે લઇ નાશી જવું રે;
લાવ દેખાડ ક્યાં છે તે દામ, પામ્યો જે આજે નવું રે.
એમ કહી માર્યા દંડ બે ચાર, કેશે ઝાલી ખેંચીઓ રે;
ચાલ ઉઠ કહી મારે લાત, વેચાતે વેચીઓ રે.
રાયે કહ્યાં ઘણાં મુખ વેણ, દયા ક્યાંથી વ્યાઘ્રને રે;
રડે પ્રાણી પશુ ને ઝાડ, વ્યાપ્યો શોક વૃક્ષને રે.
મારી મેચકા કેરો માર, લાવ્યો ચિતા કને રે;
ફાડી આંખ ને બોલ્યો બોલ, શું કરૂં હું તને રે.
જા નાખી દે ગંગામાં બાળ, અથવા કર હું કહું રે;
નાંખ ચિતામાં નારી એ દુષ્ટ, તો ખરો હું લહું રે.

જેણે કીધું હું સાથ કપટ, તને લઈ નાશી જવા રે;
હું ખરો ત્યારે ચાંડાળ, ન દેઉં એને જીવવા રે.
તારે હાથે મરાવું હે મૂઢ, આજ્ઞા પડશે પાળવી રે;
ના કહેતાં બોલાવું મુનિ કૌશિક, આપદા આવી ટાળવી રે.
લેઉં તેની પાસે આવ્યું ધન, પછે તું છૂટો થયો રે;
નિકર નાંખ ચિતામાં આ વાર, ન કહું તારો ગુણ ગયો રે.
સુણી મહામુનિકેરૂં નામ, થરથર નૃપ કાંપિયો રે,
જોયું જુવતીએ જાશે જીવ, હૃદે સાથ ચાંપિયો રે.
જે સુણી ચાંડાળનાં વેણ, મુઆ સરખી થઈ હતી રે;
સતી પતિદુઃખે થાય સાવધાન, ગરવી છે જેની ગતિ રે.
જોઈ આલિંગી ઉભી નાર, કે ચાંડાળ કોપિયો રે;
માર્યો દંડનો મોકમ માર, અંતર કોપ રોપિયો રે.
નૃપ ભણે મૂક તું નાર, ઘેલી કાં થઇ રે;
પણ સાંભળી છૂટી મડા ગાંઠ, જે એકદા પડી ગઇ રે.
ચાંડાળ વિચારી મન મત, પછે બોલ્યો મુખથી રે;
કહું કૌશિકને આનું ન કામ, કે છૂટી ગાંઠ દુઃખથી રે.
શો છે મહામુનિ કેરો પ્રતાપ, નામે થાય અવનવાં રે;
નૃપ આવી ઉભો ચાંડાળ પાસ, અતિ કષ્ટ અનુભવ્યાં રે.
માન આજ્ઞા મારી તું આજ, નહિ તો પાછો દેઉં આપી રે;
કરશે સીધો સટ મહારાજ, તને શાપી શાપી રે.
નૃપ કહે શાપથકી શું થાય, વસ્યું સ્વામીપણુ ઊરે રે;
થયો મુનિવની ચાંડાળદાસ, કહે તેવો શે ઝૂરે રે
નાંખ ચાંડાળ કહે આ નાર, ચિતા વિષે ઉચકી રે;
નિકર નાંખ મૃતક તેનો સુત, નિરખી હરખું હું નકી રે.
એક સત્ય પાલન કેરે માટ, વિચારી શું કરે રે:
થયો નિશ્ચે કે નાખવો સુત, ચિતામાંથી જઈ ધરે રે.
તેના સાહ્યા જઇ શૈબ્યાએ હાથ, અઘટતું શે કરો રે;
પાળો સત્યવાદી તમે સત્ય, તજી મન ખરખરો રે.
શ્વપચ સ્વામીનું છે પેલું વેણ, નાખો નારી આગમાં રે;
કરો પતિપણું એટલું સ્વામ, ભૂંડું ટળે ભાગમાં રે.
જેણે મૂક્યા વિધિનિષેધ, સત્ કેરે કારણે રે;
તેણે ઊંચલી હસ્તે નાર, ધીરજ રાખી ધારણે રે.

જેવે નાખે નારી અગ્નિમાંય, તેવે થયું સત્ય ઉદે રે;
તજી વિશ્વામિત્રનો ત્રાસ, આવ્યા દેવો મહા મુદે રે.
પેહેલા પૃથ્વી આવ્યા ધર્મરાય, ત્વરાથી દોડતા રે;
પછે આવ્યા બ્રહ્મા નૃપની પાસ, મુનિને વખોડતા રે.
સાધ્યદેવ ને વિશ્વદેવ, વિમાનથી ઉતર્યા રે;
લોકપાલાદિક શેષનાગ, સિદ્ધાદિ વાહરે ચડ્યા રે.
આવ્યા ગંધર્વ ને આવ્યા રુદ્ર, અશ્વિનીતનુ આવિયા રે;
સૌ દેવ બોલ્યા મુખ આમ, સુરાધિસુર કાવિયા રે.
પરાકાષ્ટ થઇ સત્યની ભૂપ, નારી મૂંકો ભૂમિમાં રે;
જો આ જીવ્યો તારો બાળ, અહો સુખ નેમિમાં રે.
નૃપે નારી મૂકી ભૂમિમાંય, નમ્યો સર્વ દેવને રે;
નથી અર્ધ્ય પાત્ર મારી પાસ, સાધું શેણે સેવને રે.
માનસિક પૂજા કરી હુંય, વચન મુખ ઉચરૂં રે;
વિશ્વામિત્રનું માન્યા વિણુ, મન કબૂલ નહિ કંઇ કરૂં રે.
એમ કહી વળી લાગ્યો પાય, શ્વપચવેશે શોભતો રે;
મહામુનિ તે કૌશિક સત્ય, કોપ ન શોભતો રે.

વલણ.

શોભતો નથી કોપિત થયલો, શોભતો મહામુન્ય રે;
વિપ્ર જન શું વર્ણવે, સત્યે ઉદે કીધા પુણ્ય રે.

XVII. From માર્કણ્ડેય પુરાણ

[This is the largest of the poet's works, It was begun in A. D. 1692. and finished in 1709. The હરિશ્ચન્દ્રાખ્યાન (above no. xvi) is a part of this.]

1. The Benidiction.

કડવું.

ગરુવા ગણુનાયકને પ્રણુમું, દુર્મતિટાળક પ્રભુને નમું;
સુખદાયક જડપણું ટાળીએ રે.
સાર કરો માતા સરસ્વતી, ગૌરી દીજે ગરવી ગતિ;
આતા કહી માતા ભાળીએ રે.

પ્રેમાનંદ ભટ્ટ.

ઢાળ.

આતા કહીને માતા ભાળે, ટાળે દુર્મતિ તંત્ર;
ભારતી આરતી મારી પૂરીએ, જાણું નહિ જપ જંત્ર.
મંત્ર વ્યાસ શીખવિયો ગુરુએ, અહોનિશ તે ગાવો;
હરિકથામૃત પ્રેમે પ્રાશીને, લઇએ રૂડો લહાવો.
પુરાણી નહિ પણ પુરાણી કેહેતા, લાખો લોકો આવે;
ખરૂં કરૂં જન બોલ્યું જાણે, હરિભક્તિ કરૂં ભાવે.
શિવપુરાણ સમર્થ કરે કવિ, વાયુ વશ કેહ તર્ણું;
અગાધ ગતિ એવી નવ મારી, ક્યાં પાહણો ક્યાં પર્ણું.
માર્કંડેય ક્યહાં ને ક્યાં હું જન મતિમંદ;
છિદ્રિત મતિ નૌકામાં બેસું, નહિ જાણું વૃત્ત છંદ.
માર્કંડેયનિધિ ક્યમ કરી તરશું, તવ ગુરુવર કેહ આમ;
વ્યાસ નારાયણ હૃદયે રાખો, થાશે પૂરણ કામ.
ગુરુ કેહ ગર્વ ગુમાવી દેજો, તજી હુંપદનું નામ;
એમ કર્યે તો પાર ઉતરશો, પ્રગટી નૂતન હામ.
ગુરુ કેહ ગણનાયક છે લેખક, વ્યાસતણી કવિતાના;
કૃષ્ણદ્વૈપાયન પર કૃપાળ છે, ગુણગાતા સવિતાના.
કહ્યું શુદ્ધિ બુદ્ધિ સાથે આવે, તવ મેં જાણ્યું મળશે;
ધારી ધ્યાને કીર્ત્તન આરંભું, અઘના ઓઘ જ બળશે.
કેહ સરસ્વતી તો સાહે આવે, બાદરાયણ જ્યાં બોલે;
મતિ નિર્મળ તે મારી કરશે, તરુણી સ્વારથ તોલે.
તેત્રીશ કોટી સહસ્ર ઇઠ્યાશી, આવે વ્યાસની પાસે;
શેષ મહેશ રમેશ સમેતે, આવે ગુણગણ આશે.
ગિરિજાપતિ ને દાનવ માનવ, વ્યાસની પાસે ઊભા;
એહ કૃપાથી કારજ થાશે, તેથી મમ મન લુભ્યા.
પુરાણી કેહ છે પ્રાકૃત કરતાં, સર્વે તું પર રૂઠે;
સંસ્કૃતનું પ્રાકૃત કરી કેહતાં, પુરાણીને પ્રભુ ત્રૂઠે.
પંચવાયકા પુરાણી કેહતા, કદી ખોટી નવ થાશે;
પંચસમાન પરમેશ્વરના ગુણ, ગાતાં મન મકલાશે.
એવું તેવું મનમાં સમજી, હરિના ગુણ અમિ ગાશું;
આખડી પડતાં ઊઠી ઊઠી, વારે વારે ધાશું.

ઈમિ કરતાં જો મરણ ગર્તમાં, પડિયા તો સુખી થાશું;
વંત્યાક પોથીનાં પોથીમાં ધરી, પુરાણી પેઠ ન જાશું.
વાદ વિવાદ વાહલો નહિ વિઠ્ઠલ, તેથી હારૂં સહુથી;
માર્કંડેય પુરાણ ભણું છું, હારી રહેવું બહુથી.
નમું પુરાણી નમું વ્યાસજી, નમું વેદાંતી બાવા;
સર્વાચાર્યને વિનતિ મારી, ઉર ધરી દ્યો ગુણગાવા.
પાર્વતીપતિ પરમેશ્વર પૂરો, આશા હું ધઈ મનમાં;
બ્રહ્મા સાવિત્રી સમ જાણો, તોલ વધારી મનમાં.
રુક્મિણીરમણ રુક્મિણીસ્વામી, આશા પૂરો પ્રેમે;
સર્વને સાષ્ટાંગ કરી હું, કથા કથું જેમ તેમે.
મારે આધાર તું ત્રિકમનો, જ્યમ ત્યમ પાર ઉતારો;
કોવિદજન કવિતા નથી કરતો, હરિગુણગણ લવારો.

વલણ.

છે હરિગુણગણ લવારે મારો, સારો અર્થ સમારો રે;
માર્કંડેયપુરાણ નિધિથી, તારો પાર ઉતારો રે.

2. The bird's eggs on the battle-field.

ઢાળ.

હત્યા મોટી સ્ત્રીતણી, તે તું ન કરીશ પક્ષીરાજ;
તારૂં મન સહુ રીત મનવી, કરીશ કહ્યાં કાજ.
ત્યારે વારુ કહીને વનિતા તેડી, તરિયો બધું વેરઃ
જીત થઇ ને જુવતી મળતાં, આવ્યો હરખે ઘેર.
હવે તે નારી જે પક્ષણી તે, હતી મેનકાની બાળ;
ઋષિશાપે કૂડી કાહવી, પડી પૃથ્વીમાં તત્કાળ.
તે મળી કંદરને સહી, છે જેની ભૃકુટી રસાળ;
સ્વેચ્છિત સ્વરૂપાધારિણી, થઈ ગરુડી તે કાળ.
કંદર સાથે કામ કેલી, કરે વિવિધ વિલાસ;
એમ કરતાં પ્રકટી તેને, તાર્ક્ષી બાળ પ્રકાશ.
એ પુત્રી તે જૈમિનિ જાણો, જે દુર્વાસાએ શાપી;
હતી વપુ નાતે અપ્સરા, ક્રોધાગ્નિએ ઉથાપી.

તેનું નામ તાર્ક્ષી કંદરે, પાડિયું ધરી નેહ;
હવે તેતણાં હું લગ્ન ભાખું, સુણો મુનિવર તેહ.
મંદપાળ મતિમાન મોટો, પક્ષીસત્તમ રાજ;
ચાર પુત્ર છે તેહને, તેમાં કનિષ્ઠ સહુ ગુણસાજ.
વડો છે જરિતારિ નામે, કનિષ્ઠ દ્રોણ અભિધાન;
તે મહાધર્માત્મા વેદપાઠી, જેને સર્વે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન.
તાર્ક્ષી મોહી તે ઉપરે, મોહ્યો દ્રોણ તાર્ક્ષી જોઇ;
તેણે કંદરના અનુમતથકી, કરી લગ્ન કેરી સોઈ.
ધર્માત્મા પતિ પત્ની બે છે, કરે નાનાવિધ કેલિ;
તે ધર્મ પ્રમાણે આચરે, રમે અલબેલો અલબેલી.
એવે તાર્ક્ષી થઈ સગર્ભા, આનંદે એકાએકી;
તેને સાત પક્ષ થઇ ગયા, ત્યાં હવું શું વિશેખી.
એકદા તાર્ક્ષી ભ્રમણ કરતાં, ગઇ કુરુક્ષેત્રની માંય;
તે સમે મહાયુદ્ધ પ્રવર્ત્યું, કૌરવ પાંડવકેરૂ જ્યાંય.
ભવિષ્ય લખિયું કોણ ભુંસે, તેનું કહું એંધાણ;
તાર્ક્ષીનિ ઇચ્છા ઉપની, જોવા યુદ્ધનું મંડાણ.
જેમ વિમાનમાં રહી દેવ જોતા, તેમ જોવા લાગી માદા;
ભગદત્ત અર્જુન યુદ્ધ કરતા, જે નવ બાણ મૂકે સાદા
જેમ દુકાળ માંહે તીડ ફરતાં, કે પતંગ સંધ્યાકાળઃ
તે રીતે નભ માંહ્ય ઊડતાં, ઘણાં શર દીસે વિકરાળ.
આકાશ તેણે વ્યાપ્ત કીધું, ન દિસે દિનકર બોમ;
રાત્રીએ પણ નવ દિસે, શુક્લપક્ષમાં સોમ.
એવું યુદ્ધ જોતી હતી, તે તાર્ક્ષી રૂપ રસાળ;
એવે હરિકાર્મુકમાંથી છૂટયું, કાળશું બાણ કરાળ.
જેનું ભાલોડું સ્યામ સર્પશું, જેનો વેગ વાથી અપાર;
તે આવી લાગ્યું તાર્ક્ષીનિ, ચીરી ઉદર ત્વચા તે વાર.
તેનું ગર્ભાશય ફાટી ગયું, કે નિકળ્યાં ઈંડા ચાર;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરી તાર્ક્ષી પડી, વિલપતિ અપરંપાર.
છે આયુષ્ય બાકી જેહનું, મારે તેને કોણ;
માતઉદર ચીરાતાં પડયાં, પંખીની કથા કહૂં એણ.
જેમ પડે રૂને ગાભલે, ભલે ચઢી નભની ટોચ;
તેમ માંસરાશિ પડયાં ઈંડાં, રમ્ય રમતાં રોચ.

માર્કણ્ડેય પુરાણ.

એવે ભગદત્ત કેરો હાથી, જેનું સુપ્રતિક અભિધાન;
તેને ગળે બાંધ્યો ઘંટ મોટો, તેને વાગ્યું બાણ.
તે પલક માંહે તૂટી ગયો, જે પડ્યો ઈંડાં પર સાર;
પડતાં પૃથ્વી ખોદી ઘણી, જેણે માર્યા અશ્વ હજાર.
ઈંડાં ઘંટા એક સમયે, પડયાં પૃથ્વી મોઝાર;
છે રાખનાર જેને રામજી, તેને કોણ મારણહાર
અષ્ટાદશ અક્ષોહિણીથકી, ઉગર્યાં ઈંડાં ચાર;
એ કૃપા શ્રીકૃષ્ણજીની, પ્રભુ નોધારા આધાર.
ક્યહાં તાર્ક્ષી દ્રોણ ક્યાં, ક્યાં સેવાય ઈંડાં સાર;
માવ, મૂઢમતિ અમથા કહે, કેમ પામું પ્રભુનો પાર.
તે દળ દળાયું સર્વ ત્યાં, પણ રહ્યાં ઈંડાં નિરધાર;
એ રીતે પ્રભુ રાખણહારો, ભજો દામોદર મુરાર.

વલણ.

દામોદર મુરાર ભજતાં, ભવજળ તરશો ભાઇ રે;
જન પ્રેમાનન્દ મન ધરે, જદુરાઈ સાચી સગાઈ રે.

3. The growth of the embryo.

કડવું.

પુત્ર કેહ સાંભળો હો, કહું કથા ગર્ભની;
પવિત્ર થાવા ધારો હો, આ એક શલાકા દર્ભની.
જીવ નાક નરકથી છૂટે હો, કે જાય સ્ત્રીઆર્તવથકી;
પામે તેના બીજને હો, સિંચાય નર રેતે ટકી.
નર રેતે ટકી રહી સિંચાયે, જીવ જાણો સર્વનો;
રેહ આધિવ્યાધિ ઉપદ્રવે, ગુણ ગર્ભકેરા ગર્વનો.
બીજ બંને કંઇ થયા વિણ, ઠરી રહેતાં ઠામમાં;
પછી એક રૂપે થાય તે, બને જુદજુદા મુકામમાં
બંધાય પેશી ત્યાર પૂઠે, તેમાં શું કહેલું તે કહું;
જેમ લઘુ બીજમાં વૃક્ષાદિકના, રહે અંકુર આદિ બહુ.
તેમ દેહકેરા અવયવો, રહે પેશીમાં વશી;
તે માંયથી અંગ પંચની, યથા વિભાગ બાઝે દશી.

એ વિધે ઉત્પન્ન થાયે, પંચ પહેલાં અંગ જે;
પછે નાક વદન ને કર્ણ થાતાં, વળી એવાં ઉપઅંગ જે.
નખ ત્વચા ને રૌમ નીકળે, તે વધે ગર્ભની સાથમાં;
જેમ નારિયેલની સાથ વાધે, કોશ લઈ જુઓ હાથમાં.
તેમ ગર્ભકોશ વધે સદા, થાય જીવ મોટો જાણજો;
કેઈ પેર રેહ તે ઉદર માંહે, તેહ મનમાં આણજો.
બે ઘુંટણ ગમ બે હાથ કેરી, હથેળિયો રાખી રે;
ઘુંટણતણા વિભાગ પર, અંગુષ્ટકેરી સાખી રે.
અંગુલિ ઘુંટણ અગ્રભાગે, ઘુંટણ પૃષ્ટભાગે નેત્ર છે;
છે બે ઘુંટણ મધ્યે નાસિકા, જે કફાદિકનું ક્ષેત્ર છે.
બે પાદ પાની કટિ ભાગે, માંસમાં છૂપી રહે;
બાહુ જંઘા બાહર રેહતાં, વ્યાસમુનિ એવું કહે.
એ પ્રકારે ઉદરે રહી, ગર્ભ મોટો થાય છે;
પશુ પ્રાણી ગર્ભ સ્થિતિ તે, રૂપ અનુસાર કેવાય છે.
ગર્ભાશયના અગ્નિએ, થાય કઠિન ગર્ભ અપાર રે;
જે ખાય માતા પીએ માતા, તેણે જીવે ગર્ભ તે વાર રે.
તે ગર્ભાશય છે પિતા, પુણ્ય પાપ કેરી ગત્ય રે;
તે ગર્ભકેરી નાભિ ઉપર, છે ઇક નલિકા સત્ય રે.
તેવડે પોષણ થાય તેનું, કહ્યું એવું આગમે;
સ્ત્રીનું અન્ન પચે જે વડે, તે છિદ્રથી ઉદરે શમે.
ખાય પીએ નારી જે જે, તે ગર્ભ ઉદરે જાય છે;
તેવડે તન તૃપ્ત થાયે, વૃદ્ધિ આગમ ગાય છે.
તે ઠામ ગર્ભ છે બ્રહ્મરૂપે, જાણે ભૂતભવિષ્યવર્ત્તમાન રે;
પછે પીડાતો નિર્વેદ પામે, મુખ વદે મહાજ્ઞાન રે,
તે સ્મરણ કરતો એવું નિત્યે, આ કષ્ટથી છૂટું હુંય રે;
તો બીજી વાર ન આવું એમાં, વધુ ભાખું શુંય રે.
હું પુરુષાર્થ એવો કરીશ નિશ્ચે, નવ આવવું પડે અહીં;
અનુભવેલાં દુઃખ ગાયે, મહાકષ્ટ પામે ગર્ભમાં રહી.
દૈવબળથી કષ્ટ પડિયાં, તે સંભારે હરઘડી;
પછી ગર્ભમાંથી બ્હાર નીસરે, જેને વાર નવ લાગે ઘડી.
પણ પ્રાજાપત્ય પવનથી તે, પીડાયે છે અતિ ઘણો;
હૃદય દુઃખથી રડવા લાગે, સુણે દીનસ્વર સહુ તે તણો.

જ્યાં ઉદરમાંથી બ્હાર આવ્યો, કે થઈ મૂર્છના અવિધાર રે;
 વળી વાયુ અડકપે બ્હારનો તે, થયો સચેતન સાર રે
તે પછે પુરુષની પ્રકૃતિ જે, વીંટી લે છે જાણિયે;
 મોહિત થાયે જ્ઞાનભ્રમ થઈ, દુઃખ મન શું આણિયે.
ગયું જ્ઞાન જ્યારે ત્યારે, બાળ ભાવ પામ્યો માનિયે;
 પછે કુમાર ને યુવા થાતો, વધ્યો મોહ પ્રમાણિયે.
વળી વૃદ્ધ થાયે શિથિલ ઇંદ્રી, મરે પાછો મૂઢ તે;
 એમ જન્મે મરે જન્મે, ઘંટીયંત્રશો ઘટગૂઢ તે.

4. "Alarka",-what's in a name?

કડવું.

હસતી પ્રિયાને જોઇ રાજા, બોલ્યો મન ધરી મરજાદા;
નારી જ્યારે પાડું હું પુત્રનું નામ, ત્યારે તું હાસ્ય કરે વરવામ.
તેનું કારણ કેહ કામિની, તને રુચે ન શું ભામિની?
વિક્રાંત પાડ્યું મેં એકનું નામ, સુબાહુ બીજાનું અભિરામ.
ધર્યું શત્રુમર્દન તૃતિયાભિધાન, તેને આપે ન તું શે માન;
અભિરામ નામ ક્ષત્રી યોગ્ય, શું તે લાગ્યાં તને અયોગ્ય?
અહો ભદ્રે જો તે નામ, લાગે અસત્ કે ઉદ્દામ;
તો આ ચોથા તનુજ કેરે, ધર નામ તું કાંઇ અનેરૂં.
તારા હસવાનું કારણ જેહ, મુને લાગે છે કંઈ સંદેહ;
મદાલસા કેહ હે મહારાજ, તમ ઇચ્છિત કરવું કાજ.
એહ ધર્મ મારો નિરવાણ, પાળું આજ્ઞા આજ સુજાણ;
આપનો જે ચોથો સુત, થશે મતિમાન અદ્ભુત.
થશે ધર્મજ્ઞ મોટો જ્ઞાની, કહું કર્મની વાત હું છાની;
એવો ગુણીયલ જોઇને રાય, અલર્ક નામ ધરૂં સુખદાય.
એહ નામની વ્યાપ્તિ થાશે, ગુણ અલર્ક નામે ગાશે;
એવું અર્થવિહોણું નામ, બોલી એકાએકે વામ.
અસંબદ્ધ ને કર્ણકઠોર, લાગ્યો નૃપને નામનો સોર;
તે સુણી હસ્યો ભૂપાળ, પછે બોલ્યો તે તતકાળ.
ભામિની મારા સુતનું નામ, શું પાડ્યું 'અલર્ક' એવું આમ?
એનો અર્થ શો ને એ શુંય, તે તો કેહ ન સમજ્યો હુંય.
મદાલસા કેહ કાલ્પનિક એહ,. નામ પાડ્યું આવ્યું ઉર જેહ:
માત્ર વ્યવહારઅર્થે નામ, જગત ઓળખે એને સ્વામ.

નામશબ્દે ચાલે વ્યવહાર, બીજે નામ વિષે નવ સાર;
નથી પાડેલા નામમાં અર્થ, એમ આપ કહો સમર્થ.
તો તમારાં પાડેલાં અવિધાન, નથી અર્થવાળાં મહાન;
તે સર્વ સમજાવી ભાખૂં, તમે પાડ્યાં તે મોટાં દાખૂં.
સુધી સમજણવાળા જેહ, કેવો માને આત્માને, તેહ;
સમજાવું તેહ હું આજ, એકે ચિત્તે સુણો મહારાજ.
સર્વ વ્યાપી આત્મા નિરવાણ, જેનાં શાસ્ત્ર પૂરે પ્રમાણ;
'ક્રાંતિ' શબ્દના અર્થ કહિયે, 'જવું એક સ્થળથી બીજે' લહિયે.
તેની આગળ 'વિ' મૂકી જ્યારે, 'વિશેષ' એવો અર્થ થયો ત્યારે;
બેહુ મળી થયું વિક્રાંત, તેનો અર્થ કહું મહાંત.
'એક દેશથી બીજે જનાર', એવો અર્થ એ નામનો સાર;
કિંતુ દેહનો ઈશ્વર આત્મા, સર્વત્રગામી તે પરમાત્મા.
વ્યાપી રહ્યો તે વિશ્વમાંય, તે એકથી બીજે કયાં જાય?
એમ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળ, ગતિ કરવાનું ન હોય બળ.
અસંભવ દોષ દર્શે તવ એમાં, વિક્રાંત સંજ્ઞા માની તેમાં;
મારૂં તો માનવું એવું છે સ્વામ, વિક્રાંત અર્થ વિનાનું નામ.
પાડયું બીજા પુત્રનું તમે નામ, જોઇ બાહુ તેના અભિરામ;
તેને સુબાહુ સંજ્ઞા આપી, તેને શકો ન સ્વામી થાપી.
આત્મા અમૂર્ત કેહ વેદ, તેણે થાય રાખી સંજ્ઞા છેદ;
નિરાકારને શાના હાથ, નામ ધરતાં ન સૂઝયું નાથ?
તમારા ત્રીજા પુત્રનું અભિદાન, પાડયું શત્રુમર્દન માહ માન;
તે પણ અર્થસંબંધે વિહીન, એવાં રુચે નામ તો દીન.
એનો અર્થ કરી હું ભાખું, ખોટું પાડેલું નામ આખું;
સર્વ દેહમાં આત્મા છે એક, દર્શે દેહપણે વ્યતિરેક.
પછે શત્રુ ને મિત્ર કોણ, હાવી ભૂલવણી જોઇ ઓણ;
મળી ભૂત ને ભૂતનો જથો, એક થાય કે નહિ તે કથો?
એકત્ર થાય કોહની એવું, સંયોગ વિયોગનું પદ લેવું;
ઉપજે ને મરે પંચભૂત, નથી એ માંહી અદભૂત.
કિંતુ અમૂર્ત આત્મા જેહ, તે અવિનાશી છે નિઃસંદેહ;
કદા એમ કહો તમે સ્વામ, ષડ્‌રિપુ જીતે સુત મહાનામ.
એમ લઇ સાર્થક નામનું ધારો, તેનો મોહ તમે નિવારો;
તેનું કારણ કહું છું હુંય, નવ લાગે જૂઠાને શુંય.

ષડરિપુ આત્માથકી છે ભિન્ન, તેમ એ ભાવ છે દેહે છિન્ન;
આત્મા નાશ વિષે નિરવાણ, નવ પ્રવર્તે વેદ પ્રમાણ.
એમ વિચારતાં છેલ્લું નામ, થાય અર્થરહિત મારા સ્વામ;
એવાં અર્થ રહિત જોઈ અભિધાન, નામ પાડવા કર્યું અનુમાન.
વ્યવહારઅર્થે અર્થાદિ રહિતા, અસત નામની ગાઇ તમે ગીતા;
ત્યારે મારૂં અલર્ક નામ શું ખોટું, વ્યર્થ દૂષણ દ્યો કાં મોટું.
જોઇ •રાયે રાણીનું જ્ઞાન, તેના વદવાને આપ્યું માન;
તારૂં પાડેલું પૂરૂં નામ, અમે માનીશું મોટું વામ!
અલર્ક મારા કુળનો એક, જોઇએ રાખે છે કેવો ટેક;
એમ રાજા ઉઠી ગયો, રાણી જ્ઞાને ખુશી બહુ થયો.

5. Whom should a king follow?

ઢાળ

રાજાએ કયા પ્રાણી સમ, આચરણ રાખવાં સાર;
તે તુજને હું કહી સંભળાવું, કરની વીર વિચાર.
કાક કોકિલા મૃગ ભૃંગ ને, સર્પ મયૂર કુકૂટ;
હંસ અજનાં લક્ષણ શીખવાં, વળી ભરવાં કર્ણપૂટ.
એ પશુ પંખીથી ગુણ કેવા, લેવા તે કહું સુત;
વિશ્વાસ હીન કાકની પેરે, થાવું પૂરા સપૂત!
સાવચેત રેહવું સર્વ કાળે, જેવો કાક તું ભાળે;
સમય પરત્વે મધુર વદિતા, કોકિલા સંભાળે.
તેવા મીઠા બોલા થાવું, વળી સાધજે પરથી અર્થ;
કોકિલા માળે કાગડી પાળે, સમજ એવો સમર્થ.
વિવિધ વિષયોકેરા સ્વાદી, ભૃંગના જેવા થાવું;
ત્યાગ કરવો કાર્ય સરેથી, જ્યાં તે હોય ત્યાં જાવું.
પણ ન સંલગ્ન તેમાં થાવું, વળી સારગ્રાહી થાવું કેવા;
મધુકર જ્યમ મકરંદગ્રાહી, વીરા થાજો તેવા.
મૃગગણ જેમ સમૂહે રેહતો, સત્ય સમુદાયે વસવું;
સ્વતંત્રપણે ન એકલા ફરવું, બને હસવાકેરૂં ખસવું.
દોષકારજ વિણ સર્પ ન કરડે, રાખે પણ ફુંફવાડો;
તે ગુણ તેના માંહીથી લેવો, આચરવો જોઈ આડો.

ઉંદિર ખોદી મારે અવનિને, ભોરંગ થાયે ભોગી;
ઇમ વર્તવું રાયે નિશ્ચે, જો રેહવું આરોગી.
પરપ્રાંત પચાવી પડિયો, ધણી થઇને રીઝ્યો.
જો સત્તા હોય તો તે લેવો, છો અરિ જાયે સીઝ્યો;
હવાં કળાધર કળાકેરો, કરે સંકોચ વિકાશ;
રણમાં રાજાએ સૈન્યકેરો, કરવો એમ પ્રકાશ.
મોહમનોહર ઔંછને, સંતાડી રાખે મોર;
માદાને સ્વાર્થે દેખાડે, સુખ કર્યાં વિણ સેર.
સૈન્યનું સારાપણું તેવું, રાયે રક્ષવું સદા સુજાણ;
સમય પડ્યે શત્રુસ્ત્રીને, તે જણાવવું નિરવાણ.
નિરાળાં નીર દુગ્ધને કરતો, રાજહંસ જે પેર;
ગુણ દોષના ગ્રાહી તેવા, થઈ નૃપે લેવું વેર.
કુક્કુટની પેર જાગ્રત થાવું, વળી જગાડવાં અન્ય;
દૈન્ય દાખવે દાનવ જો અરિ, કેહેવાય તે નીધન.
અજની પેરે હિમ્મત ધરવી, લડવા આવે કોઇ;
શું જાયે શીંગડા માંડયામાં, પછે વર્તવું જોઇ.
એહ પ્રકારે પશુ પંખીથી, ગ્રેહવા ગુણ રાજાન;
ઉલૂકની રીતે શત્રુસમૂહમાં, વર્તવું હે મહાન.
ઉંઘતા કાક હણે ધૂડપક્ષી, ત્યમ અસાવધ અરિ જોઈ;
સમય મળિયો તે સાધી લેવો, ન પૂછવા જાવું કોઈ.
હવાં પિપીલિકાકેરા ગુણ બહુ, ગ્રેહવા જેવા રાજ;
તારાપર ઉપકાર કરી તે, સંભળાવું સહુ આજ.
નૃપે આવતો સમય વિચારી, અન્નાદિ સંઘરવાં;
ઝાઝી કીડીઓ સર્પને તાણે, એમ અરિવારિ હરવાં.
બળવાન અરિ લખી એકઠાં થાવું, સો પચાસ ભૂપાળ;
મેળવવો જય જન ઘણે એમ, જોવો ન કાળ કુકાળ.
લશ્કર આજ અહીં જો પડિયું, કાલે લંકા જાય;
સાત ઘરથી જેમ કીડી કણ, શોધી શોધી ખાય.
તેમાં પણ નિયમને પાળી, બચવું ને બચાવું;
સેન થોડાનું ઘણું દેખાયે, બચવું એવું રચાવું.
સમયે આવે આળસ મૂકી, કરે કીડીઓ જેમ;
પિપીલિકાથી એ ગુણ લેવા, જે નૃપ વાંચ્છે ક્ષેમ.

પ્રભાકર જેવા પ્રતાપી, અસહ્ય થાવું અવનીશ;
શીતળ દૃષ્ટિ ચન્દ્ર સમાને, રાખવી અહરનીશ.
નીતિ અર્થે લઘુઅગ્નિચેષ્ટા, કરવી નૃપે સદાય;
શીમળાના બીજ જેવી, નીતિ ધરવી મહારાય.
જેમ લઘુ અગ્નિ ઘાસમાં પડી, થાયે દીરઘ કાય;
ઘાસ સમૂહનો નાશ કરે ત્યમ, વર્તાએ વિધ રાય.
નમ્રતાદિક સૂક્ષ્મ ગુણો ધરી, થઈ હલકા કરે પ્રવેશ;
ત્યાર પૂઠે અરિ સમર્થને હરિ, જીતવો તેનો દેશ.
શીમળાનું બીજ જ્યાં જ્યાં પડતું, ત્યાં ત્યાં ઉગી નીકળે;
તે ધરે ચેષ્ટા વૃક્ષ સમાને, કરવું રાયે કળે.
જે જે દેશ વિદેશે રાજા, જીતતો જીતતો જાય;
ત્યાં સ્વયનુસરતા સુહૃદ કરવા, ખતા નવ ખાય.
વળી રાયે જારિણી કનેથી, કમળ કનેથી જાણ;
ટીટોડી કર ભલ્લ ધરેલી, કરવી નારી પ્રમાણ.
ગર્ભવતીના રતનની રીતિ, આચરવી નરદેવ;
શિક્ષા આહીરનારીની લે, તજી તન અહમેવ.
જારિણી ગૃહકાર્ય કરે પણ, જાર વિષે નિજ ચિત્ત;
તેમ રાજા વ્યવહાર કરે પણ, જોડે મન જ્યાં વિત્ત.
કમળ નીપજે નીરથકી પણ, નીરથી ન લેપાય;
તેમ ભિન્ન ભિન્ન છંદામાં રહી, વિષય ભોગવે રાય.
વિવિધ કાર્ય કરે નૃપ જાતે, પણ ન અડે કંઇ અંગ;
એવા ગુણ કમળથી ગ્રેહતા, તે નૃપ સુખિ સૌ સંગ;
ટીટોડી નિર્બળ જન જાણે, પણ મૂકે જ્યાં ઈંડાં;
તે સ્થળે બીજા પ્રાણીએ, જવા મૂકવાં મીંડાં!
છળ કરે કંઇ ભેદ કરે કહૈં, ઇંડા પાસે આવે;
નિર્બળ થઈ બળિયાને ઠગતી, ટિટોડી નીતિ જણાવે.
ત્યમ રાજા નિર્બળ કદાપિ, હોયે તેના જેવો;
ટીટોડીનો દાખલો લેઇ, થાયે પોતે તેવો.
અરિ બળિયાને યુક્તિ પ્રયુક્તિ, કરી કરે અતિ શાંત;
દક્ષતા તેની દૈવી ગણાયે, મનાય મોટો મહાંત.
નિર્બળ નારી કર ભલ્લધારી, ઊભી હોયે જ્યાંય;
મહાબળિયાથી જવાય ન પાસે, એમ કહ્યું નીતિમાંય.

સાહસ ગુણ નારીનો છે એ, તે ન અબળા બળા;
શસ્ત્રપાણિ લખીને નાસે, શરા કે હોય સબળા.
અથવા નિર્બળ નારી ઉપર, શર ન કરે ઘાત;
એ રીતે નૃપ મતિશસ્ત્રથી, કરે વિદ્યાશસ્ત્રથી વાત.
કે અર્થશસ્ત્રથી અન્ય વસ્તુથી, કે પડે જેનો ભાર;
મોખરે તેને ઊભાં કરીને, રાય કરે કારભાર.
ગર્ભવતીના સ્તનની હાવાં, લેવી શિક્ષા કેવી;
અલર્ક તુજને જણાવી દેઉં, છે બહુ જાણવા જેવી.
ઉદર માંહે ગર્ભજ વાધે, ગર્ભવતી સ્તન દુગ્ધ;
બાળક બાહર આવે કે પોષે, મહિલા હોયે મુગ્ધ.
એ પ્રકારે રાયે જ્યાં જાવું, વિજય કેરે માટ;
વિજય સાથે પોષણ સાહિત્ય, સંગ્રહી લેવાં વાટ.
એમ કર્યાથી જયશાલીને, સ્વસ્થાન આવ્યે સુખ;
નિર્વાહ માટે તે નવ દેખે, કોઇ કાળે દુઃખ.
આહીર નારી ગાયને રાખી, દુગ્ધ દધિ ઘૃત કરતી;
દ્રવ્ય ઉપાવી તેમાંથી વળી, એનાં ઉદર ભરતી.
પોતાકેરૂં ને પશુકેરૂં, જો સમજો તો ચેતો;
રાજાએ એ પેર આચરવું, શાણો શિક્ષા અહેતો.
પ્રજા પાસેથી કર ઇમ લેવો, જિમ જીવીકા રેહ;
કરદ્રવ્યે પ્રજાનું પોતાનું, પાલન લાલન લેહ.
માતાસ્તનનું બાળક પીતો, દુગ્ધ ઘણી ઘણી પ્રીતે;
નિર્બળ માતા થાતી ન દીઠી, રૂડી બાળક રીતે.
બાળક કૃષ્ણ સમુ પય પીતાં, લે પૂતનાના પ્રાણ;
શની ભટોળિયાં ધાવતાં ભક્ષે, મા કરે એવું જાણ.
એ દૃષ્ટાંતનું મનન કરીને, પાળે પ્રજા ભૂપાળ;
કર ન લે એવી પેર કદાપિ, જનક ન નૃપ કરાળ.
વળી પૃથ્વી જો પાળવી ધારે, રાજા સારે સોજ;
તો પંચદેવના રૂપ ધરી રેહ, પાર પડે તે તોજ.
પુરંદર, પ્રભાકર ને યમ, વિધુ, વાયૂ રૂપે;
રાજાએ એણી રીતે રેહવું, અનુપે સ્વરૂપે.
મેઘરાજ જ્યમ ચાર માસમાં, વર્ષે મૂશળધાર;
જગતના જન તૃપ્ત કરે છે, દેખ સહુ સંસાર.

તે પેરે પુરપતિએ કરવું, પ્રસંગ પ્રસંગ દેખી;
દ્રવ્યદાન દઇ પ્રજા પોષવી, કલ્યાણ થાતું પેખી.
સૂર્ય પોતાનાં તપ્ત કિરણે, અષ્ટ માસ લગી પ્રમાણ;
પૃથ્વીપરનું જળ લઇ જાય ઉંચે, થાય ન કોઇ જાણ.
તે પ્રમાણે રાજાએ લેવા, કર ન નિંદે મુખે;
રંજન થઈ રૈયત સહુ આપે, રેહ પાછી તે સુખે.
લગ્ન ન ગણે વ્હાલો પોતાનો, કે અળખામણો ક્યાંઈ;
સમવિષમનો ભાવ ન રાખે, કરે પારિપત્ય ન્યાઈ.
મારો તારો રાયે ન ગણવો, પ્રિય કે અપ્રિય જાણ;
મોટે નાને પક્ષ ન કરવો, જન નિંદે ભારે હાણ.
જેમ પુર્ણિમાના પૂર્ણ ચન્દ્રથી, લોક આલ્હાદિત થાય;
રાય નિરખી હરખે જનજન, દેવાંશી તે રાય.
ચરાચરમાં સમીર વિચરે, ગુપ્તપણે અવિધાર;
કોઈ ન દેખે ને સુખ પેખે, એ રાજનીતિનો સાર.
ચરાદિક સાધને કે પોતે, નગર ચર્યા કરતો;
રાય આવ્યો એમ કોઇ ન જાણે, વેશ કેશ પાલટતો.
નગર નિવાસી પુરપરધાને, કે બંધુને વેશે;
છાનાં ફરી સ્વકાર્ય કરેલાં, સુણવાં દેશ વિદેશે.
પોતા વિષે મત કેવો છે, બંધુ પ્રધાન ને લોક;
સારૂં નરતું સુધારી લે તે, ભલું ભૂડું કેહ કોક.
મદાલસા કેહ સુત તું સાંભળ, વળી બીજી વાત;
લોભ કામ કે દ્રવ્યવડે કદી, થાય ન નૃપ પ્રખ્યાત.
એ ત્રણેની લાલચ આપી, પ્રજાને જે સંતાપે;
જારી વિજારી.રમતો રાજા, યમ નિશ્ચે નરકે નાંખે.
અસત્ અધર્મથી વેગળો રેહ, તે જાયે સુર લોક;
ત્યાં પણ સુખ ઘણું તે પામે, સદા રહે અશોક.
આડે માર્ગે ચઢેલાને, સ્વધર્મ ભૂલ્યા ભૂર;
તેને સ્વધર્મ જે ચઢાવે, તે પૃથ્વીપતિ શૂર.
સુરશતસંવત્સર સુધી, તે વશી રેહતો નાક;
નાના વિધનાં વસ્ત્રાભૂષણ, આપે પતિ પિનાક.
જે રાજાને રાજ્યે વર્ણાશ્રમ, શિથિલ નવ થાય;
તે રાજા આ લોકે કે, પરલોકે બહુ પૂજાય

દુષ્ટમતિવાળાએ ભમાવ્યા, સ્વધર્મથી બહુ લોક;
તેને પોતાનો ધર્મ મનાવે, કરી દુરાગ્રહ રોક.
રાજાનું ઉત્કૃષ્ટ કૃત્ય એ, વળી પ્રસિદ્ધ કરતા તેહ;
સર્વ જીવોનું પાલન પોષણ, કરે રાજા નિઃસંદેહ.
યથાર્થપણે પ્રજાપાલન પ્રીતિ, કર્યાં સમ સહુ યાગ;
યત્ને કરી પ્રજા રક્ષે તે, પામે પ્રજા પુણ્યભાગ.
જે જે આચરણ કહી દેખાડયાં, તે પાળે પુરપંતુ;
ચારે વર્ણનું રક્ષણ કરતાં, માને મોટું સત્ય.
એ રાજા સુખ શાંતિ પામે, આ લોકે નિરવાણ;
મુઆ પછે પુરંદર સરખો, થાયે તે ગુણવાન.
જ્ત્રઅરિના લોકને પામે, વામે દુઃખના દિન;
દેવ માત્ર વશ વર્તે તેને, થઇ રહે આધીન.
રાજ્યનીતિનો લેશ એ, પૂરો પુરાણી જાણે;
શીખવા માંહે તેને યોજી, સાધુજન વખાણે.

6. Places evil should avoid.

કડવું

હવાં તારે ત્યાગ કરવાં કિયાં ગેહ, તેહ જણાવી દેઉં જેહ;
ત્યાં જાવું ન કદીએ તારે, જો તારૂં તું શુભ વિચારે.
જ્યાં થાય સંસ્કારી અન્નનું ભોજન, જે અંતર બહિરથી રેહ પાવન;
જેને લાલચ નહિ લવલેશ, જે સ્ત્રીએ જીત્યો નવ વરવેષ.
એટલે પોબારે પશ્નિના નહિ, એવું તેવું જોવું સહી;
તે ઘર ત્યાગ કરી તારે રેવું, તેનું સુખ તારે નવ લેવું.
હે યક્ષ જે ઘરમાં સુજાણ, ભગિનીપુત્રીકેરૂં પ્રમાણ;
વળી કુળસ્ત્રીઓકેરૂં રક્ષણ, અતિથિસત્કાર વિણ ન અધક્ષણ.
જાયે જેમની તારે જોવી, ત્યાંથી ફૂટી આશા ખોવી;
હવ્યે દેવતણું પૂજન, કવ્યે પિતૃનું અનુદિન.
થાયે જે ઘરમાં યક્ષમદેવ, તે ઘર તજવું તારે તતખેવ;
જે પેર બાળક વૃદ્ધ ને નારી, નર સ્વજનમાં સંપ ભારી.
એવું જોઇ તારે તે તજવું, તે ગેહ ન દેહે ભજવું;
જ્યાં કામિની સ્વગેહ માંય, સદા પ્રીતિવતી રેહે જ્યાંય.

નવ અન્ય ઘેર ફરવા સંચરે, રખડપણું મન નવ ધરે;
તેમ લજ્જાયુક્ત રહે સદૈવ, તેનું જાણવું મોટું દૈવ.
તેવા નારીના જોઇ આચાર, તે ઘર તજવું તારે નિરધાર;
જે ગૃહ શયનાસન સ્વચ્છ અપાર, તેવાં ભોજનકેરો ભાર.
યથા પ્રતિત વય પ્રમાણ, કે હોય સંબંધકેરો જાણ;
એટલે જેને ધરે તેવું, મળતું હોય ઉભય એવું.
ત્યાં તારે ન જવું નિરવાણ, માની મારૂં વચન પ્રમાણ;
જે ગેહ સાધારણ સાહિત યુક્ત, જ્યાં સમ્યક્ કર્મકર્તા વસે યુક્ત.
જ્યાં હોયે દયાળુકેરો વાસ, ત્યાં તારે વસવાની કરવી ન આશ;
જે ઘર દ્વાર ન ઝાડે રૂંધાયું, કે ઔષધિઓથે ન તેવું મનાયું.
જ્યાં નરવરનાં કર્મ ન ભિન્ન, ત્યાં વસવું ન તારે થઇ દીન;
બહુધા તો તજવો તે દેશ, કરવો નહિ તે ગેહ પ્રવેશ.
જેનું પોષણ થાય પ્રમાણ, સુર પિતૃ આવી રહેતાં જાણ;
પોષ્યવર્ગ અતિથિને જમતાં, રહેલે શેષાન્ને મન જેનાં ભમતાં.
એટલે તેવા શેષાન્નથી ધરે દેહ, તજવું ગેહ તારે વક્ષ્મ તેહ;
જેહ સાચાબોલા સદાય, ક્ષમાશીલ અહિંસક કાય.
કોને પરિતાપન થાય જેનાથી, કોનું ખાડું ખમાય નવ તેનાથી;
જે અન્ય ઉત્કર્ષે રાજી થાય, એવા તજવા તારે સદાય.
સ્વામીસેવામાં જે સમાસક્ત, દુષ્ટ ઓસંગમાં નહિ રક્ત;
સ્વામી જમતાં વધ્યું હોય જેહ, કે ખાતાં કુટુંબી બચેલું તેહ.
તે અન્ને પોષણ કરે નારી, તેવી સ્ત્રીને ન જોવી ધારી;
તેનું ઘર જોઇ કરવા પ્રણામ, કરવું નમન વળી મહાનામ.
જે દ્વિજ યજ્ઞ કરવામાં કુશળ, વેદાભ્યાસે ધરે મહાબળ;
નિત્ય દાન દેવામાં પ્રીતિમાન, વા યજ્ઞ કરાવે જોઇ યજમાન.
શિષ્ય ભણાવી એકે મન, અથવા દાન લેઈ અનુદન;
જે નિર્વાહ કરતો હોય સત્પાત્ર, તેનું જોવું ન તારે ગાત્ર.
ગમે તે સ્થિતિમાં તેને, તજી રેહવું તારે એને;
હવાં તારે ક્ષત્રી જોઈ આવો, તેનો લેવો ન કુડો લહાવો.
જે નૃપ કરતો હોય નિત્ય યાગ, જે દાન દેતો હોય મહાભાગ;
જે અધ્યયન વિષે તત્પર સદા, અંગથી અસ્ત્ર ન છોડે કદા.
સમ્યક્ પ્રકારે કર લેઇ જાણ, રૈયત રાજી રાખે નિર્વાણ;
તેને જોવો ન તારે ભાઇ, તજ જે રૂડો એવો રાઇ.

હવાં કેવા વૈસ્યને તજવો તારે, તેહ કહેવું જોઇશે મારે;
જે કરતો હોય યજ્ઞ ને દાન, અધ્યયન કરતો હોય મહાન.
પશુ પાળવામાં પ્રીતિ જેની, ખૂંતી ખેતીમાં બુદ્ધિ તેની;
વ્યાપારવૃત્તિએ મેળવે અન્ન, કમાઇ થોડું થાય પ્રસન્ન.
તેવા વૈસ્યને તજવો સાર, તેનું જોવું ન તારૂં ધાર;
હે યક્ષ્મ શુદ્ર તજવો કેવો, તેહ વર્ણવી દાખું જેવો.
દાનયજ્ઞ કરતો જેહ, કરે દ્વિજસેવન વળી • તેહ;
સદા તત્પર તેવે કાર્યે, સેવા સિદ્ધિ ન ધારે અનાર્યે.
દ્વિજસેવાથી થઇ સંતોષ, જુવે દ્વિજના નહિ કદી દોષ;
દ્વિજઅન્નવડે પામે સુખ, તેવા શુદ્રકેરૂં ન જોવુ મુખ.
શિક્ષા માનવી મારી સત્ય, નીકર વસમી થાશે ગત્ય;
જે ગેહે ગૃહસ્થનર નિરવાણ, શ્રુતિ સ્મૃતિનો હોય જાણ.
તે ઉભયમાં કહ્યું જેવું, સ્વયં જીવિત ચલાવે તેવું;
એવો સુધી જાય જે ઠામ, જાયે તેની પૂંઠે તેની વામ.
જ્યાં હોય સત્પુત્ર પાવન, ગુરુ સુર પિતૃ પૂજે અનુદન;
જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અલક્ષ્મી જઇ કિમ ઠરે.
વા યક્ષ્મ તારાથકી શું થાય, જાય તેવે ઠામે તો કંપે કાય;
જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે લીંપાયે, વા જળ છાંટી શુદ્ધ જ થાય.
તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અર્પાય, એવી શુચિતા જ્યાંહી સંધાય;
હે યક્ષ્મ તેવા ઘર સામે તારે, કદા નવ જોવું નિરધારે.
જે ઘરમાં સુવાકેરી શય્યા, ભલે હોય નાના મોટા છૈયા;
પણ તે શય્યાને નિર્વાણ, નવ સૂર્ય નિરખે જાણ.
જે ગૃહમાં વહ્નિ ને વારી, કદા નાશ નવ પામે અવિધારી;
જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણો કરવાની થાય ન બુદ્ધિ.
તેહ ગેહ લક્ષ્મીકેરાં પાત્ર, એવું આચરતા સત્પાત્ર;
બલિવર્દ ચંદન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના.
રેહતાં હોય તામ્રનાં પાત્ર સદાય, વા ઘૃત વારી ભરાય તે માંય;
તે મંદિર તારો ન ઠામ, એમ બોલ્યા ત્રિભુવનસ્વામ.

7. The land Bharat.

કડવું.

ક્રૌષ્ટુકિ કહે અહો ભગવાન, તમો મુને કથા કહી પાવન;
તેણે પવિત્ર મન થયું, મારૂં ઘણું રે.

કહ્યો સંક્ષેપે જંબુદ્વીપ જેહ, તે સુણી થયો હું નિઃસંદેહ;
વળી કહો વર્ણન, તમો ભરતખંડતણું રે.

ઢાળ.

ભરતખંડનું વર્ણન ભાખો, મુનિ મુખ બોલ્યા આમ;
ભરતખંડ વિના ન થાયે, અન્યસ્થળ પુણ્ય પાપનું કામ.
ભરતખંડે સ્વર્ગ મોક્ષને, મધ્ય અંત પમાય;
કોઈ અન્ય સ્થળે મનુષ્યને, નવ કર્મ અડકે કાય.
એવું કહ્યું મુનિ તમે મુજને, અહો બ્રહ્મન્ સુખદાય;
તેણે ભરતખંડ વિસ્તાર સુણવા, મુને ઇચ્છા બહુ થાય
આ ખંડના જે ભેદ છે તે, વળી સ્થિતિ જેવી હોય;
હોય પર્વત જેટલા તે, કહો વર્ણવી સોય.
માર્કણ્ડેય મુનિ તવ ઉચરે, સુણ ક્રૌષ્ટુકિ મુનિ આજ;
આ ભરતખંડને દ્વીપ નવ છે, નુતન તેનાં કાજ.
તે સર્વ સાગરથી વીંટાયા, તેણે પરસ્પર અગમ્ય એહ;
હું નામ તેમનાં દેઉં ગણાવી, તું થાજે નિઃસંદેહ.
ઈંદ્રદ્વીપ કશેરુમાન નામે, તામ્રપર્ણ અગસ્તિમાન;
નાગદ્વિપ ને સૌમ્યદ્વીપ છે, ગંધર્વ વરુણ મહાન.
અને સાગરે આ વીંટાઈ રહ્યો છે, તે નવમો દ્વીપ સુજાણ;
આ દ્વીપ ઉત્તર દક્ષિણે છે, સહસ્ર યોજન વિસ્તૃત પ્રમાણ.
એની પૂર્વે વાસ વસતા, ભિલ્લલોક અજાણ;
પશ્ચિમે સહુ યવન વસતા, જેહ દુરાચારી મહાન.
વળી દ્વિજ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને, શૂદ્રો વસે જે સાર;
તે દેશ મધ્ય વિભાગમાં સહુ, વસે છે નિરધાર.
તેઓ યજ્ઞ વેદાધ્યયન કરતા, વ્યાપાર કરતા કોઈ;
એવાં કર્મો સચિવ ધીએ સાધે, તેણે અરિ રૈતા રોઈ.
તેમનો પરસ્પર વ્યવહાર ને, સ્વર્ગ મોક્ષ વળી જેહ;
પુણ્ય પ્રાયશ્ચિત પ્રાપ્ત થાય, કર્મે કરી નિઃસંદેહ.
હવાં કુલપર્વત આવિયા જે, તે કહું છું આજ;
એક ચિત્તે શ્રવણ કરજે, તો થઇશ દ્વિજરાજ.
મહેન્દ્ર મલય ને સહ્યાદ્રિ, શુક્તિમાન ઋક્ષ નગ જાન;
વિંધ્ય પારિયાત્ર નામે, સપ્ત છે પ્રમાણ.

એહ નગ સમીપથી, ઉપજ્યા અનેક નગ જેહ;
તે વિસ્તારવાળા ઉંચા અતિશે, છે વિશાળ રમણિક તેહ.
તેનાં ચિત્ર વિચિત્ર શિખર શોભે, તેનું વર્ણન નવ થાય;
મુખ્ય મુખ્યનાં નામ ગણાવું, સુણ્ય તું દ્વિજરાય.
કોલાહલ, વૈભ્રાજ, મંદર, દુર્ગાચળ વાતસ્વન;
છે વિદ્યત ને મૈનાક સ્વરસ, તુંગપ્રસ્થ મહાપાવન.
નાગગિરિ રોચન પાંડુરાચલ, છે પુષ્પ દુર્જયંત;
રૈવત અર્બુદ ઋષ્યમૂક છે, કૂટશૈલ ને ગોમંત.
છે કૃતસ્મર ને શ્રીનગ નામે, અકોરાદિક જાણ;
એવા સહસ્રાવધિ નગ વસે જ્યાં, તે છે ભરતખંડ પ્રમાણ.
એહ પર્વતથકી ક્રૌષ્ટુકિ, પડ્યો મ્લેચ્છદેશ વિભાગ;
એણે ભિન્ન આર્યાવર્ત્ત દીસે, જે જોઈ ઉપને અનુરાગ.
હવાં ભરતખંડના જન પીએછે, શ્રેષ્ઠ નદીનાં વારિ;
તે એક ચિત્તે શ્રવણ કરજે, કહું તુને અવિધારી.
ગંગા સરસ્વતી અને સિંધુ, ચંદ્રભાગ જમુના જાણ;
શતદ્રુ, વિતસ્તા, ઇરાવતી, કુહૂ ગોમતી પ્રમાણ.
ધૂતપાપા બાહુદા છે, દૃષદ્વતી ને વિપાશા;
દેવિકા ચક્ષુ નિશ્ચીરા છે, ગંડકી કૌશિકી પ્રકાશા.
એ સર્વ નદીઓ નીકળેછે, હિમાલય મૂળથી પ્રમાણ;
વળી અન્ય નદીઓ વર્ણવું હું, સુણી થા તું સુજાણ.
વેદસ્મૃતી વેદવતી નામે, વૃત્રઘ્ની સિંધુ સાર;
વેણ્યા ને સાનાંદની, સદાનીરા મહી અવિધાર.
પારા ચર્મણ્વતી નૂપી, વિદિશા વેત્રવતી;
ક્ષિપ્રા અવર્ણી નીકળે છે, પારિયાત્રથી મહામતિ.
શોણા મહાનદી નર્મદા, સુરથા અદ્રિજા નિર્વાણ;
મંદાકિની દાશાર્ણા વળી, ચિત્રકૂટા શુચિ પ્રમાણ.
ચિત્રોત્પલા તમસા કરમોદા, પિશાચિકા, પિપ્પલિ જાણ;
શ્રોણી વિપાશા વજુલા, એ નદીઓ પ્રમાણ.
મેરુજા ને શક્તિમતી, શકુલી ત્રિદિવા નામ;
ક્રમુ સ્કંધપાદપ્રસૃતા, વેગવાહિની મહાધામ.
ક્ષિપ્રા પયોષ્ણી નિર્વિંધ્યા ને, તાપી નિષધાવતી;
વેણ્યા વૈતરણી સિનીવાલી, કરતોયા ને કુમુદ્વતી.

મહાગૌરી અને દુર્ગા, અંતઃશિવા શુચિ જાણ;
એ પવિત્ર જળવતી નદી નીકળે, વિંધ્યાચળથકી પ્રમાણ.
ગોદાવરી, ભીમરથા, કૃષ્ણા, વેણ્યા તુંગભદ્રા નામ;
સુપ્રયોગા, વાલ્રા, કાવેરી, આદિ નદી મહાધામ.
સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળે, જેનું પવિત્ર ઉત્તમ વાર;
વળી આગળ હું વિસ્તારી ભાખું, કરી યથામતિ વિસ્તાર.
કૃતમાલા ને તામ્રપર્ણી, પુષ્પજા ને ઉત્પલાવતી;
એ શીતોદકા નદી નીકળે છે, મલયાચળેથી મહામતિ.
પિતૃકુલ્યા ને સોમકલ્યા, ઋષિકુલ્યા ઇક્ષુકા નામ;
ત્રિદિવા, લાંગૂલિની જાણો, વંશકરા સંત વિશ્રામ.
એ મહેંદ્રાચળમાંથી, નીકળે સરિતા સર્વત્ર;
વળી નિર્મળ વર્ણવું નદી, સુણ તે સર્વે અત્ર.
ઋષિકુલ્યા કુમારી મંદગા, મંદવાહિની કૃપા જેહ;
પલાશિની નદી નીકળે છે, શક્તિમત નગથી એહ.
છે સરસ્વતી સર્વ નદી એ, પુણ્ય ફળદા પૂર;
સમુદ્રસંગમ સર્વ કરતી, ગંગારૂપ કાશીપુર.
વિશ્વમાતા સર્વ એ છે, પાપહારિણી મહાપર્વ;
દ્વિજશર્મ અનેક બીજી લઘુ નદી, જાય ગણતાં ગર્વ.
કેટલીક વર્ષાકાળમાંહે, વહે થઇ ભરપૂર;
કેટલીક સદાય વેહતી, જેનું માપી શકાય ન ઉર.
મરત્યકૂટ કુલ્ય કુંતલ, કાશી કોસલ દેશ;
અથર્વ અર્કલિંગ મલક ને વૃક, એ છે મધ્યદેશ વિશેષ.
સહ્યાદ્રિકેરી ઉત્તરે છે, ગોદાવરી નદી જાણ;
મનોરંજક દેશ છે તે, પૃથ્વીતળે પ્રમાણ.
ત્યાં મહાત્મા ભાર્ગવતણું છે, ગોવર્ધન નામે પુર;
તે અતિ રમણિક છે, જ્યહાં વસે તપનાં સૂર.
બાલ્હિક આભીર વાટધાના, કાલતોય અપરાંત;
શદ્ર પલ્લવ ચર્મખંડિક, ગાંધાર નામે દાંત.
યવન સિંધુ મદ્ર સૌવીર, શતદ્રુજ કલિંગ પારદ;
હારભૂષિક બહુભદ્ર માઠર, કૈકેયે કેહ શારદ.
દશમાલિક ક્ષત્રિય વાસ જ્યાં છે, છે વળી વૈસ્ય શદ્રનાં કૂળ;
જ્યાં વસે આનંદમાં તે, છે સહુ રીતે અનુકૂલ.

કાંબોજ બર્બર દરદ નામે, હર્ષવર્ધન ચીન;
તુષાર બહુલ બાહ્યતોનર, આત્રેય ભરદ્વાજ ભિન્ન.
પુષ્કલ કશેરુક લંપક, શલકાર ચૂલિક;
જાગુડ ઔપધ અનિમદ્ર નાથે, કિરાતદેશ ને શૂલિક.
તામસ કાસ્મીર તુરંગન છે, હંસમાર્ગ ને ઉર્ણ;
કુહુક દર્વ એ દેશ ઉત્તર, આવિયા ધન પૂર્ણ.
હવાં પૂર્વ મગના દેશ ભાખું, સુણ સર્વે આજ;
અંધ્રારક મુદકર અતરૃગિર, બહિરગિર છે વરરાજ.
પ્રવગ રંગેય માનદ, માનવર્તિક બ્રહ્મોત્તર;
પ્રવિજ્ય ભાર્ગવ ગ્નેય મલ્લક, પ્રાગ્ જ્યોતિષપુર વર.
છે મદ્ર વિદેહ તામ્રલિપ્ત, મલ્લ મગધ ગોમંત;
એ પૂર્વકેરા દેશ મનહર, લઘુ ગણુતાં ન આવે અંત.
હવાં દક્ષિણ દિશાએ આવિયા જે, તે દેશ કહું મુનિરાય;
પુણ્ડ્ર કેવલ ગોલાંગુલ ને, શૈલુષ મૃષિક મહાકાય.
કુસુમ નામવાસક મહારાષ્ટ્ર છે, માહિષક કલિંગ અભીર;
વૈશિકય આટકય શબર પુલિંદ, વિંધ્ય મૌલેય દંડક વીર.
વૈદર્ભ અસ્મક ભોગવર્ધન, નૈષિક કુંતલ પૌરિક;
અંધ્ર ઉદ્દભિદ વનદ્વારક વર છે, દક્ષિણ દિશાએ મૌલિક.
હવાં પશ્ચિમતણા સહુ દેશ ભાખું, સુણજે દ્વિજ સાર;
સૂર્યારક કાલિબલ અનીકટ, દુર્ગ પુલિંદ કહું આ વાર.
સુમીન રૂપપ કુરુમિન સ્વાપદ, કટાક્ષર દેશ રસાળ;
નાસિકય નર્મદાતણી ઉતાર, જે દેશ છે હે બાળ.
ભૃગુકચ્છ માહેય સારસ્વત, સૌરાષ્ટ્ર ને કાસ્મીર;
અવંતી અર્બુદ એ પશ્ચિમતણા છે, દેશ સાંભળ વીર.
હવાં વિંધ્યાચળના દેશ ભાખું, સુણજે તું તે સર્વ;
સરજ કરુપ કેરળ ઉત્કલ, ઉત્તમર્ણ દેશ માન્યો પર્વ.
દાશાર્ણ ભોજ્ય કિષ્કિધક છે, ત્રૈપુર વૈદિશા કોશલ;
તુંબુરુ તુંબુલ પટુ નૈષધ, અન્નજ તુષ્ટિકાર તોશલ.
વીરહોત્ર ને અવંતીપુરી, એ સૌ વિંધ્યપૃષ્ઠના દેશ;
હવાં જે દેશ પર્વત વિષે છે, તે વદું રાખું ન શેષ.
નીહાર હસમાર્ગ ને કુરુ, ગુર્ગણ મહારસબસ;
કૂત પ્રાવરણ ઉર્ણ નામે, દાર્વ કૃતક ખસ.

ત્રિગર્ત માલવ કિરાત તામસ, એ સર્વ દેશ મોઝાર;
ત્રેતાદિ યુગનો વિધિ પ્રવર્તે, એક સરખો સાર.
એ રીતે ચારે દિશા દેશે, છે યુક્ત ભરતખંડ;
દક્ષિણ પૂર્વ ને પશ્ચિમે, સાગર આવી રહ્યો પ્રચંડ.
ઉત્તરે હિમવાન નગ છે, ધનુપણુછ પ્રમાણ;
હે દ્વીંજસત્તમ માહાત્મ્ય એનું, સહુ જાણતા સુજાણ.
સર્વદેશનો બીજ રૂપ એ છે, ભારતવર્ષ ભારેભાર;
બ્રહ્મત્વ છે ઈંદ્રત્વ છે, દેવત્વ છે નિરધાર.
મનુષત્વ છે મૃગ પશુ છે, વળી વશી રહી અપ્સરા નાર;
છે ઉદરચલન પ્રાણી પૂરાં, છે સ્થાવર જાતિ અવિધાર.
હે દ્વીજશાર્દૂલ સુણ સર્વે, અહીં જન્મવું દુર્લભ;
શુભાશુભ] કર્મે ખંડ આ, થાય પ્રાપ્ત નહિ સુલભ.
હે દ્વીજસત્તમ આ વિના, નથી કર્મભૂમિ ક્યાંહી;
હે વિપ્ર ઋષિ સુર ધારતા એમ, સદા મનોરથ મન માંહી.
દેવત્વ જાતાં પડું પૃથ્વી, માનવત્વ પામું આંહી;
એવી ઇચ્છાનું કારણ કહું તે, સૈ સુર વાંચ્છે ત્યાંહી.
જે સુર અસુરથી નવ બને તે, મનુષ્ય કરતા સર્વ;
સ્વકર્મશંખલામાં પડયા, બંધને ગયો સહુ ગર્વ.
સ્વકર્મ ભોગવી છૂટવામાં, અતિ આરતવાન;
સુખ્ખલેશે વૃદ્ધિ પામિયા તે, સુરકર્મ કરી શકે ન મહાન.
એમ કિંચિત્ કર્મ ન થાય તેથી, ઇચ્છતાં ભરતખંડે વાસ;
તે ખંડે રહી અધમાચારી, જુઓ ગુણ પુરાણી પ્રકાશ.
સુકર્મ તજી કુકર્મ કરતા, ભરી ભાજન મૂકતા શીશ;
નરકમાંથી કેમ છૂટશે, જેનું ભણાય નવ ભવિષ્ય.

8. The Swan and his Beloved.

કડવું.

મનુ જન્મ એવી રીત થાતો, મહામાતો વિશ્વમાં;
વનદેવી તેને પાળતી અતિ, ભલું ભાળી ભવિષ્યમાં;
તે સુત દેવી પાસ સોંપી, ગયો ઘેર સ્વરોચિ તો;
રમણિક નગરમાં રમણ કરતાં, ગયો નિકળી ઓચિંતો.

જળ ઝરણ આગળ ફરે સાથે, ત્રિયા ત્રણે અવનવી;
કેઇ હાવ કરતી ભાવ ધરતી, દાવ ધરતી અનુભવી;
વિષ વિષય, સુધા સમ ગણીને, રમણ રામાશું કરે;
સુખી જોઈ તેને હંસહંસિ, પ્રતિ ઇમજ ઉચ્ચરે.

શ્લોક.

મહા પ્રિયા ક્રિયા હવે, સુભોગ કેરી ત્યાગવી;
વિરામ પામ વામ, કામકેલિ મેલ માગવી;
ઘણા દિવા સુધી રમ્યો હું, તારી સાથ સાધવી!
સદા કરી શું ભોગ રોગસિદ્ધિ હંસિ સાધવી?
વયે વશી તું છેલ્લીએ, વિચાર તેહનો કરો;
ભવાબ્ધિ ત્યાગવાતણો વિચાર કેમ ન આદરો;
કુકામ બાણ સાધી સાધી, બાંધી બાંધી મારશે;
તને મને ન તારુણી કદાચ તેજ તારશે.

શ્લોક.

શું ભોગી ભોગ્ય સ્વામી, સમય નવ વદો, આજ કામી ન થાવું;
ભાખ્યા ત્યારે પતિ હું, સમય સહુ કહ્યો, ના વદો નાથ આવું;
આખા વિશ્વે વસ્યો છે, ભરપુર સઘળે, ભોગ ભોગી વખાણે;
વિપ્રો ઇંદ્રિય જીતી, તમ મન ધનથી, ભોગ યથાર્થ માને.
જાણેલા વા ન જાણ્યા, જન વન વસતા, ભોગ ભોગી ભણાયા;
ભોગેચ્છાને વિવેકી, ગ્રહણ કરી વરી, દાન દાતા ગણાયા;
પૂર્ત્તાદિ ધર્મ સાધે, ભરપૂર ભવમાં, ભોગનો જોગ ધારી;
શું સ્વામી તે ન ઇચ્છો, ભ્રમિત મન થયું, વૃદ્ધ કાયા નઠારી.
ભોગેચ્છા છે વિવેકી, જન તિરિયકની, ભૂતિ વિભૂતિ ભારે;
કામેચ્છા ઇષ્ટ દેતી, ફળ તન મનનું, સ્તુતિ નુતિ વધારે;
લોભાવે જે અશાંને, તવ શિવ વિષ્ણુનો, અર્થ કેવોજ સારે;
તેમાં તો હું પતિશું સમજ દઈ કહું, આપ જાણો વિચારે.

શ્લોક.

કુભોગમાં સદા સુચિત્ત જો ખચીત લાગિયું;
હદે ગુંચાયું બંધુમાં રહે તદાતિ લાગિયું;

ન શીવ સંગ તેહ પ્રાણી યોગ મળવે કદા;
મતિ શુચિ ન તેમની વળુંધી રેહતી સર્વદા.
સરો કુકર્દમાબ્ધિમાં કરિ પડયો જ જંગલી;
ડુબી ગયો અતિવચી તશી ગતિ અમે કળી;
ઘણા • પુરૂષ પદ્મિની સુપુત્ર મિત્ર ચિત્રમાં;
• ભમી રહ્યા શમી રહ્યા નમી રહ્યા વિચિત્રમાં.
વરે, સ્વરોચિ આ જુઓ મહાન રંગ રાગમાં;
લઘુપણાથી કામ અગ્નિ લગ્નિ લાગી લાગમાં;
સનેહ દેહ એહનો કુકર્દમે જઈ ધરે;
વરાંગી! સાહે શીવ તેની કેઈ પેર તો કરે.
સ્વરોચિને મને જુવાની જુવતી વશી રહી;
સુપુત્ર પૌત્ર આદિકે ડુબી ગયો લહે સહી;
વદો ન કેમ નીકળે, સદા સુભોગ ભોગવ્યા;
કુરોગ જાણુવા જુવંતી, જેહ જેગ જેગવ્યા.
નથી હું નાર! આધિને સ્વરોચિ પેઠ સર્વદા;
સુભોગનો, વિવેકી છું હવાં ન ભોગવું કદા;
નિવૃત્તિ માની, ખોટી જાણી ભોગ સિદ્ધિ ભાવતી;
સ્વરોચિ મૂઢને સદા કુસંગતિ ભમાવતી.

એ પ્રકારે સુણી પક્ષીવાણી, કષ્ટકારી સ્વરોચિષે;
ઉદ્વેગ વ્યાપ્યો અંગમાં અતિ, ગયો વનમાં શોચી એ;
સ્ત્રી સાથ તાપસ તે થયો, ત્યાં રહ્યો આરાધન કરી;
ત્રિ સ્વામીની સહ સાધિયું તપ, પાપ નાશ કર્યાં ધરી.
એવો ઉદારજ બુદ્ધિશાળી, વિમળ લોકે તે ગયો;
ઇતિ માર્કંડેય પુરાણુ મધ્યે, મન્તર અધ્યાય કહ્યો;
છાસઠમો અધ્યાય થયો છે, જન્મ જ્યાં સ્વારોચિષે;
પુર આણી ધાલી ધાણી તાણી, તર્કડી અહિંયાં દિસે.

વલણ

દિસે અહિંયા હરિગુણગણ, કે દ્વિજકેરી સેવ રે;
જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, મહામોટા દેવ રે.

9. The shrewish queen.

કડવું.

હવાં ઉત્તમની કહું કથા રે, જેથી ટળે તન મન વ્યથા રે;
તેને રાજ્યપદ થયું જવ પ્રાપ્ત રે, તવ પોષ્યા સંતોષી આપ્ત રે.
કરી દીન જનપર અતિ દયા રે, ભિક્ષુકના શોક નાસી ગયા રે;
અતિ સુખી પુરવાસી થયા રે, ઉત્તાનપાદને વીસરી રહ્યા રે.
વીરે વિજય કર્યો સર્વત્ર રે, જ્યાં ત્યાં ફરતું તેનું જિતપત્ર રે;
થઈ સુખશાંતિ સર્વ જાગ રે, તદા પ્રગટ્યો પત્નીપર અનુરાગ રે.
તેનું મન મનાવા કાજ રે, ઘણા ઉપાય યોજતો રાજ રે;
રાજનીતિના જે જે ભેદ રે, તેહ વાપરતાં વધ્યો છેદ રે.
શામ દાન ઉપાય ન સાધ્યા રે, નારી અનુકૂળ ઉપાય ન લાધ્યા રે;
રહે પ્રતિકૂળ પત્ની સદાય રે, સંભોગ સુખ ન દેતી કદાય રે.
વેહલી વેહલી કડવા ધાતી રે, પતિપ્રેમ ન સમજે મદ માતી રે;
છીંડાં ખોળી લઢવા ધારે રે, પતિ કેવો તે નવ વિચારે રે.
ધારે તો નારી કરે અનેક રે, તેનો નવ વનિતાને વિવેક રે;
મનમસ્ત વદે મનમાન્યું રે, વિવેકે ખોટું બોલે નવ છાનું રે.
હા રાજાને હોય જેની રે, ના સાફ નારીને તેની રે;
રાય મન થાતું ઘણું દુઃખ રે, સ્વપ્ને નારીતણું નવ સુખ રે.
સુણતો પુરાણ ને ઇતિહાસ રે, તેમાં જોતો નરનારીના વિલાસ રે;
તેવા સુખની તજતો આશ રે, ફરી લગ્ન વિચારી થાતો નિરાશ રે.
જોઇ ક્રોધી નારી કરતો હાસ્ય રે, તદા લક્ષણવંતી કરતી લાસ્ય રે;
અણમાપની ગાળો માપે રે, નરમણિનું કાળજ કાપે રે.
કો શંકા કરશે એવી રે, કેમ પૂજા કરે એવી દેવી રે;
સામાન્ય જન ન વેઠે દુઃખ રે, કરે બુધે નારીની પાંશરી રુખ રે.
સામાન્ય નરથી એ સહુ થાય રે, વિશેષથી કાંઇ નવ કરાય રે;
વિશેષમાં વિશેષપણું એહ રે, શું થાય સામાન્ય નરશો તેહ રે.
સેહવાય તેટલું સહે જાતે રે, વળી જાતાં શીખામણ દીધી માતે રે;
સુપુત્ર તે વીસરે કેમ રે, હવાં કયું પુરાણમાં છે જેમ રે.
એક ચિત્તે સાંભળો સર્વ રે, આ છે કુભારાજા રૂપિયું પર્વ રે;
જેનાથી ધણી ન પામે ધર્વ રે, રહે નાચી નારી જ્યમ ગંધર્વ રે.
તેના જાણો પૂરેપૂરા ભોગ રે, આવી વળગ્યા સોપચાશેક રોગ રે;
નારી પુરાણીની સર્વ આવી રે, પૂછો ન માનો તો સમજાવી રે.

વલણ.

સમજાવી પૂછો પુરાણીને, તે કેહશે પડતું દુઃખ રે;
ના કેહ તો જુઓ સંતાપ, કેહ વિપ્ર તેમનું સુખ રે.

કડવું.

દુઃખી રાજાને અતિ ઘણું, પત્ની ઘણી પ્રતિકૂળ;
તે ઉપાય લાખ કરી ગયો, તોય થઇ નવ અનુકૂળ. ટેક.
દાસ દાસી નિંદે નારીને, સમજાવે સખી સાર;
નવ માને કોઇનું કામિની, લદે આવ્યો જોઇ ભર્તાર. દુઃખ.
પ્રધાનાદિક સહુ જાણતા, નારી નીચ સ્વભાવ;
નારીને જોઈ ચદે સહી, સજ્જનને તાઢીઓ તાવ. દુઃખ.
એમ અપ્રીતિ સર્વેતણી, પણ ન નૃપની નિર્વાણઃ
એકદા કૌતક અવનવું, થાતું જાણ સુજાણ. દુઃખ.
રાત્રિએ નૃપ સાથે લહી, બહુલા બાળા અપાર;
તેણે શય્યાપરથી રાય પાડિયો, હડશેલી કાઢ્યા બાર. દુઃખ.
તોય રાજા બોલે નહિ, જઇ ઊભો રહ્યો પરસાળ;
તેણે આચાર્યને બોલાવિયા, પૂછે તેને નમી ભૂપાળ. દુઃખ.
આવી નારીને કહો શું કરૂં, જણવો શુદ્ધ વિચાર;
વિચારી આચાર્ય બોલિયા, એક સ્લોક તે વાર. દુઃખ.

શ્લોક.

કાલી ઘેલી અપાર મેલી મનની, વે'લી વઢ્યામાં વધે;
કાણી કૂબડી કે કુવેડ ફરતી, વકાંગી હોયે બધે;
બોલે બોલે અતોલ રોળ રમતી, છેયાં જણે ના જણે;
કામેચ્છા પૂરી જો ચહે તું કરવા, તો ગોરી તારી ગણે.

કડવું.

આચાર્ય કેહ ધર્મશાસ્ત્રમાં, એવા અનેક નેમ;
પાળવા તેહ પ્રીતે કરી, જેણે વાંચ્છવું ક્ષેમ. દુઃખ.
ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા નૃપે, નવ ઉલ્લંઘવી નિર્વાણ;
ઉત્તમ મન શોચે ઘણો, આચાર્યની સુણી વાણ. દુઃખ.

પ્રશ્ન પૃથ્વીપતિને ઘણા, ઉપજિયા તેહ કાળ;
કિંતુ ક્રોધ વ્યાપ્ત કાયા હતી, માટે કાંઇ બોલ્યો ન ભૂપાળ. દુઃખ.
આજ્ઞા આપી આચાર્યને કહ્યું, ક્ષમા કરજો ભૂદેવ;
એમ કરી દ્વીજ વળાવિયા, રાય ચિંતવતો અતિ એવ. દુઃખ.
અન્ય સ્થળે જઈ શયન કર્યું, તેનું નવ સ્ત્રીને દુઃખ;
પ્રભાત થયે રાય ઊઠિયો, માની જેમ તેમ મનમાં-સુખ. દુઃખ.
કરવા લાગ્યો રાજ્યકાર્ય તે, ધર્માસને બેશા' ધીર;
એવે સમાચાર સાંભળ્યા, આવે નૃપ મળવા કુરવીર. દુઃખ.
ઉદુંબર દેશનો અધિપતિ, રાયનો મહામિત્ર;
સ્ત્રીસહવર્તમાન આવીયો, કરવા પુણ્યતીર્થ પવિત્ર. દુઃખ.
નૃપ ઊઠી મળવા ગયો, તેને જોજન એક;
સન્માન કરી મંદિર આણિયો, ધરી વપુ મધ્ય વિવેક. દુઃખ.
તેની આગતા સ્વાગતા અતિ કરી, આપ્યો વસવા શુભ ઠામ;
તેની રાણીને મળવા નવ ગઇ, બહુલા પોતાની વામ. દુઃખ.
તે માનવતી મહિલા પળપળે, પૂછતી તેના સમાચાર;
રાય ઉત્તર કંઈ આપે નહિ, ફેરવી વાળે વાત સાર. દુઃખ.
વળી બીજે દિને રાયે રાખિયું, ગાનતાન સભામાંય;
મિત્ર ને મિત્રપત્ની સહી આવ્યાં, બિરાજ્યાં નૃપ જ્યાંય. દુઃખ.
ત્યાં બહુલા પણ આવી હતી, અતિ નૃપાગ્રહે નિર્વાણ;
તે માનવતીશું નવ બોલતી, બેઠી મુખ મરડી પ્રમાણ. દુઃખ.
તેનું કારણ કુરવીરકામિની, કંઇ નવ કળી શકી સુજાણ;
એવે ત્યાં વારાંગના આવતી, ને ત્યાં કરતી નૃત્ય નિર્વાણ. દુઃખ.
ગાયક ગાયન કરે ઘણું, રીઝવવા ભૂપાળ;
એમ નાટારંગ થઈ રહ્યો, સહુને આનંદ તે કાળ. દુઃખ.
એવે મદ્યવાહિની કલાવતી, મદ્ય ભરી પાત્રમાંય;
તે પ્રત્યેકને પાત્ર આપતી, ગઈ બહુલા બેઠી હતી જ્યાંય. દુઃખ.
તેણે પાત્ર કે મદ્ય લીધું નહિં, કહ્યું માનવતીએ અપાર;
તદા લડવા લાગી તેની સાથ તે, બોલ્યો તવ ઉત્તમ નૃપાળ દુઃખ.
ઘેલછા વ્યાપી છે એહને, તેણે દીસે સદા વિકાળ;
એટલું કેહતામાં રહીશ ક્યાં ? દીધી મુખ અનેક ગાળ. દુઃખ.
રાજા બેઠો હસ્યા કરે, ત્યમ ત્યમ થાતી કરાળ;
શું હસે છે કહી ભાંડતી, ગાળ બોલી તતકાળ બાળ. દુઃખ.

તે જોઇ નિંદે નૃપને તહીં, પરિજન મળ્યા જેહ;
કુરવીર મન સંશય કરે, શકે મિત્ર શ્રીજિત એહ. દુઃખ.
કુરવીર કેહ આંખ ફેરવી, મિત્રપત્નીને આમ;
બહુલા બકબક શું કરો અતિ, કંઈ વિચારો મન વામ. દુઃખ.
બહુલા કેહ સમજાવે શું મને, હું નથી લેતી તારૂં નામ;
આ ધામ નથી કંઇ તાહરાં, એમ વદી થાતી ઉદ્દામ. દુઃખ.
નિવૃત્તિ ન પામી એટલું કરી, સુરાપાત્ર નાંખતી તેહ;
તે નૃપપાત્રે આવી વાગતું, તે પડતું ઢળતું નિઃસંદેહ. દુઃખ.
તોય રાજા કંઈ નવ વદ્યો, પણ સળગ્યો ક્રોધાગ્નિ પૂર;
આનંદ દુઃખદાયક થયો, અમુઝાયો અતિ શૂર. દુઃખ.
જે નિર્માણ કરેલી આનંદક્રિયા, તે તો નવ ફેરવી શકાય;
જેમ તેમ કરીને પૂરી કરી, સળગી ક્રોધે રાયની કાય. દુઃખ.
મિત્ર વારે શાંત્વન કરે, આપે દૃષ્ટાંત અનેક;
કેહ મારી ઘરુણી પણ એવી છે, ન હોય વનિતાને વિવેક. દુઃખ.
વિવેકી રાજા સમજે સહુ, નવ ઉત્તર મુખથી દે તેહ;
હા હા ખરૂં ખરૂં એમ કહે, સળગે ક્રોધાગ્નિએ અતિ દેહ. દુઃખ.
જે ઘણા રાજાના સમક્ષમાં, રામાએ કર્યો મહાઅપરાધ;
તે સહન રાજા કરી નવ શકયો, જો કે હતો સમ્યક્ સાધ. દુઃખ.
જેને પ્રિયા ગણી પટરાણી કરી, તે અપ્રિય ગણતી અપાર;
તરછોડતી વારંવાર સહી, તે કોપ વ્યાપ્યો મન મોઝાર. દુઃખ.
ચક્ષુઃશ્રવા સમ રાય તે, નાંખતો વારંવાર નિઃશ્વાસ;
એવે સભા વિસર્જન થઈ, જાતા સહુ સહુને અવાસ. દુઃખ.
કોઈ રાજાને નિંદતા, કોઈ વંદતા વદી વેણ;
એમ વાતો કરતા ઘેર ગયા, તે ઘડી લાગી નૃપને દુઃખ દેણ. દુઃખ.
તેણે દ્વારપાળને તર્ત તેડિયો, કહ્યું બોલાવી મુખ આમ;
આ દુષ્ટ ભાર્યા મારી અતિ ઘણી, દુષ્ટ અંતઃકરણવાળી વામ. દુઃખ.
તેને લેઇ જાઓ અહીંઆં થકી, મૂકો જઇ વને વિશાળ;
જ્યાં મનુષ્ય પ્રાણી નામ નવ મળે, જ્યાં કંપે જોઈ કાળ કરાળ. દુઃખ.
ત્યાં સત્વર લેઇ જાઓ સહી, નવ કરશો કંઈ વાર;
અતિ થયું અતિ મેં સહ્યું, કરવો ન કોઈએ વિચાર. દુઃખ.
એમ ક્રોધી મહાનૃપ બોલિયો, કરી નિર્ણય નિરધાર;
માર્કંડેય કેહ સુણ મહામુનિ, સમજ્યો દ્વારપાળ તે વાર. દુઃખ.

આ સમય હા ના કર્યાનો નથી, ત્યમ દુષ્ટાનું કહું શુંય;
એણે દુઃખ દીધાં મુજને ઘણાં, કૈટક વાવી રાખું શે હુંય. દુઃખ
ક્રોધાનળ પ્રગટ્યો એની મેળે, તેમાં ભલે બળતો કંટક;
એમ વિચારી સુંદરભ્રૂકુટિવતી, નાંખી રથે સુણે કોણ ટકટક. દુઃખ
રથમાં બેસાડી વન લેઇ ગયો, મૂકી દેતાં કર્યો ન વિચાર;
વિલાપ સુણે ન વનિતા તણા, મૂકી વન ઘોર મોઝાર. દુઃખ.
પુર ભણી જાવા તે નીકળ્યો, એકલી પડી નારી નિર્વાણ;
ત્યાં પણ રીસ પતિ પર કરે, કરીએ તેનાં કેટલાં વખાણ. દુઃખ.
હવાં નામ દેવું નવ એહનું, કે બીજી હોય એવી નાર;
તે ઉભયને વન મૂકી કરી, ન કરવો વિચક્ષણે વિચાર. દુઃખ.
દ્વારપાળ મૂકી આવિયો, ભેટ્યો બેઠો જ્યાંહી ભૂપાળ;
આજ આજ્ઞા પાળી અહીં આવિઓ, વામા મૂકી વન વિશાળ. દુઃખ.
ક્રોધમાં રાયે વાઙ્ કહ્યું, નમી ગયો દ્વારપાળ;
તે વાત વાટે ઘાટે વિસ્તરી, કોઇ કેહ સારૂં કર્યું ભૂપાળ. દુઃખ.
મિત્ર ઠપકો અતિ આપતા, આ તો થયું કૃત્ય કરાળ;
તે કુરવીરે જાણી વારતા, જાણ્યું માનવતી તે કાળ. દુઃખ.
તે રાયને કેહવા ઘણું લાગિયાં, કર્યાં આગ્રહ તેડાવો નાર;
ઉત્તમ ઉત્તર આપે નહિ, સહુને ગમે મન મોઝાર. દુઃખ.
એમ વાત વીસારે થઈ પડી, ગયાં મિત્ર મિત્રપત્ની સાર;
ક્રોધ કારણ જે આવ્યાં હતાં, તે કાર્ય કરી ગયાં નિર્ધાર. દુઃખ.
એ પુરાણી કાજે કેહવું પડે, સમજે શાણા સહુ ગુણવાન;
હવાં રાજા ચિંતા કરતો મનમાં, તજી ગોરી મહારૂપવાન. દુઃખ.
વળી મનને રાય વારતો, ગુણવિણ રૂપ ન શોભાય;
દિવારાત્રી રાજ્ય કરતાં છતાં, નિવૃત ન પામે મહાકાય. દુઃખ.
સુંદરાંગીને સાંભર્યાં કરે, કુટેવ વીસરાવે તે વાર;
એમ હિંદોળે મન હીંચતું, તદપિ કર્યો એક નિર્ધાર. દુઃખ.
જો એવી રૂપાળીને ગુણવતી મળે, તો મારે કરવો વિહવાય;
એવી બીજી રૂપવતી મળનાર નહિ, તદા પરણું નવ દુઃખદાય. દુઃખ.
એમ અહોરાત્ર તેહ વિચારતો, ઉત્તમ અનુત્તમ ભૂપાળ;
સ્ત્રીના અવગુણ આવી ઝાલતા, સાંભરી રૂપવડે વળી બાળ. દુઃખ.
જો ગુણ હોયે એકલા સહી, તો ન રૂપ સંભારે કોઈ;
કુરૂપી સાથ ઘણાએ કર્યાં, ઘરબાર સાધી સહુ સોઇ. દુઃખ.

XVIII. From સપ્તમ સ્કંધ (પ્રહ્લાદાખ્યાન)

1. The three arch-enemies of Ishwara.

કહે ધર્મને વેણુ ધારી, શિશુપાલ હુતો અવતારી;
કહું પૂર્વ કથા વિસ્તારી, જેમ ભ્રાંતિ ભાગે તારી.
ભક્ત બ્રહ્માજીના કુમાર, સનકાદિક બ્રાહ્મણ ચાર;
વીરક્ષા તે વૈષ્ણવ જન, ગયા વૈકુંઠ હરિ દર્શન.
તેને આજ્ઞા પરમેશ્વરની, નહિ આણ તે લક્ષ્મીવરની;
ઋષિ ગયા વૈકુંઠ દ્વારે, વાર્યા જય વિજય પ્રતિહારે.
નારાયણની આજ્ઞા નથી, દુઃખ પામ્યા ચારે જતી;
જોયું ભૂત ભવિષ્ય વર્ત્તમાને, નથી ના કહી કદી શ્રી ભગવાને.
વિના કહે પોપિયા વારે, સનકાદિક ક્રોધ્યા ચારે;
એવો કોણ જે અમને રાખે, બોલો મિથ્યા આજ્ઞા પાળે.
હરિ દર્શનના અંતરાઈ, માંડી અમ સાથે શું ઠગાઇ?
દીધો શાપ ઋષિ ભર્યા શોકે, જાઓ પાપી પડો મૃત્યુ લોકે.
તમો ભક્તિ ભગવાનની ભૂલો, માત ગર્ભે અધો મુખ ઝુલો;
મળ મૂત્રે કાયા ખરડો, કૃમિ કીટ બહુ તમને કરડો.
તમને વૈકુંઠ વાસ ન રૂડો, બળો જઠરાગ્નિ ને નર્કમાં બૂડો;
એકે ઘડી આ સ્થાનક નટકો, જાઓ ભૂલા ભવમાં ભટકો.
જરા યૌવન અવસ્થા વેઠો, પામો જન્મ સર્વથી હેઠો;
ભોગવો દુઃખ દાડી દાડી, કયમ કીધી જેષ્ટિકા આડી.
નર્કે પડવાને ભયે બોલિયા, પાગે લાગી કહે બે પોળીઆ;
પાહિ પાહિ શરણે રાખો, મુનિ મૃત્યુ નર્કે ના નાંખો.
અમને રાખો વૈકુંઠ ટૂંકયા, ક્ષમાકરો બોલતાં ચૂકયા;
અમો તમારા રાખ્યા રહિયે, હવે કોને નાનવ કહિયે
છીએ હીન દીન બુદ્ધિ બાળ, કરો કરુણા દીન દયાળ;
શાપ પ્રહારે કાયા કષ્ટિ, દીજે કરુણા ઋષિ સમ દષ્ટિ.
એ સાંભળી દીનત્વ વાણી, સનકાદીકે કરુણા આણી;
કરો ઉપાય તીરથ ક્ષેપ, ન ટળે શાપ અમારો વજ્ર લેપ.
અશ્વત્થ કાષ્ટમાં બાળો આપ, તોયે ન ટળે દીધો શાપ;
વિષ્ણુદાસ પ્રાય છો તમો, શાપ અનુગ્રહ કરૂં અમો.
હરિ ભક્તિ કરો દ્વય ભ્રાત, તો અવતાર લ્યો તમો સાત;
સપ્ત જન્મ ગાઓ શ્રીહરિ, આવો સ્થાનક આવે ફરી.

જો ભક્તિ ન થાય દ્દઢાવ, ત્રણ જન્મ જન્મો વૈરભાવ;
અસુર થઇ વઢો ઇશ્વર સંગ, ઉતારે સત્વર શ્રીરંગ.
કરો વૈરી થઇ યુદ્ધ યુક્તિ, ત્રણ જન્મે પામો મુક્તિ;
જય વિજય કહે શીઘ્રે કરિયે, વૈરભાવ લઈ અવતરિયે.
પાર પામિયે જન્મજ તરણ, ફરી આવિયે હરિને ચરણ;
પછે મૃત્યુ લોક સંચરિયા, અસુર યોનિએ તે અવતરિયા.
નારદ કહે સુણો રાયધર્મ, બ્રહ્મશાપે ભોગવ્યાં • કર્મ;
કસ્યપ પિતા દિતિ માત, ત્યાં અવતરિયા બે ભ્રાત.
મહાનામી સંસારમાં સાક્ષ, હિરણ્યકશિપુ ને હિરણ્યાક્ષ;
તેને વિષ્ણુએ પમાડયા મર્ણ, ફરી થયા રાવણ કુંભકર્ણ.
તેનો રામે આણ્યો કાળ, હવા દંતવક્ર શિશુપાળ;
જન્મ લેવાનો આવ્યો અંત, માટે મુકિત આપી ભગવંત.
શિશુપાળને મહાપદ દીધું, માટે તેજ પ્રભુએ પીધું.

2. Hiranyakashipu asks for a boon.

માગ માગ કહે પ્રજાપતિ, હું હવો છું તુષ્ટમાન;
હિરણ્યગર્ભને પાયે લાગ્યો, કરજોડી રાજાન.
કમળ ભૂતયો કૃપા દીધી, માગું એ વરદાન;
અજર, અમર, અભેદ, અછેદ, શરીર વજ્ર સમાન.
પાવક ન પ્રજાળે હિમ ન ગાળે, શોષે નહિ સમીર;
ગિરિ તરુવર ભેદે નહિ કાયા, ન બોળે સાગર નીર.
ન પડે દેહ સર્પ ડસે જો, મંત્ર જંત્ર નવ લાગે;
વેળુ રેણું ને મૃત્તિકા, દર્ભ બાણ નવ વાગે.
ત્વચા અસ્થ માંસ રુધિરે, ન હોયે સૂત્ર હીરનો ધાત;
પુષ્પ ચંદન અને તુલસી, એથી ન થાઉં નિપાત.
અઝર્ણું અન્ન નવ ભેદે, રસકસનો ન વિકાર;
જીવ જંતુથી નાશ ન પામું, ન મારે ગજ તોખાર.
પશુ પક્ષી માનવ દાનવ, ભૂત ભૈરવ સાકણી સિહારી;
ત્રણ ભુવન ટોળે મળે પણ, ન પડે દેહજ મારી.
સ્ત્રી પુરુષ વંદળ વેધે નહીં, વ્યાધિ ન વ્યાપે જાતે;
ન મરૂં ગગન ન મરૂં પૃથ્વી, ન મરૂં દિવસ ને રાતે.
ફળ પત્રે નાશ ન પામું, ન મરૂં વન મોઝાર;
મેડી ઉપર મર્ણ ન પામું, ન મરૂં ઘર કે બાર.

ન હણે વૃદ્ધ ન હણે બાળક, ન હણે યૌવનવંત;
બ્રહ્મા કહે જા કહ્યાં તેટલે, તારો ન આવે અંત.
વરદાન આપી વિધિ વળ્યા, આનંદ્યો રાજન;
શિવશોણિતપુર હિરણ્યકશિપુ, આવ્યો માંડ્યું રાજ્યાસન.

3. Prahlad goes to school.

પ્રહ્લાદ ભણાવે બાપને, જ્યારે ન હોય અધ્યારૂ;
અવિદ્યા મૂકો પ્રપંચની, ભણો ભણાવ્યું મારૂં.—ટેક
સુણો રે બાળક બાપુઆ, ટાળો રે અજ્ઞાન;
ભજો ભજો પ્રેમ કરી, તારક શ્રી ભગવાન. સુણો.
નિશાળ જાળ માયા તણી, અધ્યારૂ આહેડી;
તે જીવન ને તમે જીવડા, બેસાડ્યા તેડી. સુણો.
આચાર્યને કામ દક્ષિણાનું, મોટો પ્રપંચ ભણાવે;
ગુરુ કીજે વીરલા સંતને, ભૂલી વાત જણાવે, સુણો.
આંક વિદ્યા માંહી ફાંફલાં, ભણે કોણ ગયું ખાટી;
રામ નામ લખો શુભ લેખણે, અંતઃકર્ણ પાટી. સુણો.
નિશાળ ધર્મશાળા ભલી, ચઢો મૂકી હડિયો;
ખડી ભરો નવધાભક્તિની, લેઇ શુભ કર્મ ખડિયો. સુણો.
ઘોષ કર બહુ જનનું, જીવ ફેરા ફરિયો;
ખોટ ગઇ વેપારમાં, એકું અર્થ ન સરિયો. સુણો.
અગણિત વિદ્યા ભણી ઘણી, બહુ જન્મે આ ફળિયો;
ગુરુ કીધા તમો નવ નવા, પણ રામ ન મળિયો. સુણો.
કુવિધાને જે જે ભણે, તેને બૂડતા દેખું;
નામદાર એવો કો નહિ, આપે જમને લેખું. સુણો.
ખોટો અધ્યારૂ ખોટા નિશાળિયા, ભણો ખોટી વાણી;
સાચી સંગત સંતની, સાચો સારંગપાણિ. સુણો.
ગણીત વિદ્યા ભણી ભલી, કોણ ભવજળ તરિયો;
શીખ્યું મેળ્યું સર્વ ધૂળમાં, જો વિવેક ન કરિયો. સુણો.
બારાક્ષરી પદ બારનો, હ્રસ્વ દીર્ઘ ને જાણો;
વ્યાપક અક્ષરનો ગુરુ, ઉર માંહે નવ આણો. સુણો.
બે અક્ષર બાવન વિષે, તેને ખોળી લીજે;
સુંદર રસ છે સાતમો, તેણે રામજી રીઝે. સુણો

ત્રણ અમુલક વસ્તુ જે, તે શ્રીપતને સમર્યાં;
ભૂધર ભૂખ્યો ભાવનો, તન મન ધનને તર્યો. સુણો.
રાય નિત્ય ભણે ન્યાયને, ખટશાસ્ત્ર ને વેદ;
ડહોળી જોયું ડાહપણુ કરી, પણ જાણ્યો ન ભેદ. સુણો.
પંડિત પોઠી જાણવા, ખાએ ગત વિના ગોથાં;
પ્રેમ વિના પોથી વહે, તે તો સરવે થોથાં. સુણો.
જન્મ મર્ણુ મહા દુઃખ તણી, પહેરી પાગે બેઠી;
દેઇ ઉપદેશજ સદ્દગુરુ, સહજ નાખે ફેડી. સુણો.
જનની જઠરાગ્નિ વિષે, ઉંધે મસ્તક રેવું;
ઝકડ્યો કરડ્યો કરમિયે, નર્કનું મહા દુઃખ સેવું. સુણો.
મળ મૂત્ર દુર્વાસના, વેદના દશ માસ;
રાત્ર દિવસ નિદ્રા નહીં, ત્યાંથી કાઢ્યો અવિનાશ. સુણો.
ભજન ભૂલ્યો ભગવાનનું, વિસર્યો વેદનાય;
ચર્ણુ પંગુ મુખ મૂકતા, દુઃખ નવ કેવાય. સુણો.
વાચા થઈ વિદ્યા ભણ્યો, આવિયું યૌવન;
માત તાતે પરણાવિયો, વહાલી પામ્યો સ્ત્રી જન. સુણો.
મોહ પામ્યો મહિલા વિષે, પેટ પડિયાં તન;
ચિંતા થઇ ચિત્તને વિષે, માટે જોઇએ ધન. સુણો.
રાત દિવસ રળતો ઘણું, તોય ન મન ધરાય;
વૃદ્ધ કાયા થઇ જાજરી, વાધી લલુતાય. સુણો.
ધ્રુજે પગ નાસા ગળે, પડયા દાંત બધિર;
તેજ ઘટયું નયણાં તણું, પડયો રહે મંદિર. સુણો.
બેઠો સાચવે બારણું, હીંદોળે પારણે બાળ;
મન જાણે હું ઘરધણી, એવી માયાજાળ. સુણો.
માયા જાળ જંજાળ એ, જુગતે જુઓ બાળ;
મર્ણુ તણી પ્રભુ ટાળશે, ભજતે ઘટમાળ. સુણો.
નિશાળિયા સહુ ગાજીઆ, નાખ્યા પાટી ખડિયાઃ
ઉપદેશ આપ્યો પ્રહ્લાદજિયે, સહુ પાગે પડિયા. સુણો.
તમો ગુરુ અમો વિદ્યાર્થી, બ્રહ્મજ્ઞાન ભણાવો;
શંડામર્કે નર્ક પામીએ, તમો તત્વ જણાવો. સુણો.
સત્સંગત ભક્તિ થઇ, મુક્તિના ભોગી;
પરીક્ષિત પ્રહ્લાદ જે ભણ્યા, તે કહે શુક જોગી. સુણો.

વલણ.

શુક જોગી કહે રાયને, સુણતાં હોય આહ્લાદ રે;
બત્રિશ અક્ષરે કરી ભણે, કક્કો શ્રી પ્રહ્લાદ રે.

કકે ભણ કરૂણાકર, ખખે ખાણ ભ્રમણ દુઃખ જાય;
ગગે ગા ગોવિંદ, ઘઘે ઘાસે નહીં જીવાય.
નને નારાયણ જપી, ચચે ચિંતન તો કરીએ;
છછે છે હુંકડલો, જજે જાળ થકી તરીએ.
ઝઝે ઝાઝું શું કહું, નને નરહરિ મન ધરીએ;
ટટે ટાળ ઠગ જગતું, ઠઠે ઠાકોરથી ઠરીએ.
ડડે ડગવું મહિલા મેલી, ઢઢે ઢોળી દે ધંધો;
ણકાર ત્રણ લીટીનો, તતે ત્રણગુણ તે ફંદો.
થથે થડને સહાની, દદે દામોદર કેરૂં;
ધધે ધરણી ધરને, નને નરકે શું હેરૂં.
પપે પ્રભુની પ્રીતે, ફફે ફેરા નવ ફરીએ;
બબે બીજીવાર, ભભે ભવ નવ તરીએ.
મમે મુકંદ મોરારી, જજે જુગત કરી ભાખો;
રકાર અક્ષર રામ, લલે લેહ તેની રાખો.
વવે વાસુદેવ નામને, શશે શામાટે મૂકો;
ખખે ખાઇશ માર, સસે સુંદર કાં ચૂકો.
હકાર હું તું મેલી, અંતર અવિદ્યા હરીએ;
શિક્ષા દે પ્રહ્લાદ, ભાઇ એવું રે ભણીએ.
ખાકી ભળે ને મીડું, તે તમો જાણજો શૂન્યકાર;
આંક વિના જે મીડું, તે સહુ ખોટો છે વ્યાપાર.
સાધન સઘળાં શૂન્ય, હરિ વિના અર્થ કશો નવ સરે;
સઘળાં આવે કામ, આગળ આંકજ ધરે.
કાયા વાચા મન ઇંદ્રિય, બુદ્ધિ પ્રકૃતિ સ્વભાવ;
તેણે કરી સુકૃત કરવા, લાધ્યો છે શુભ દાવ.
એવાં જે સાધન, સમર્પી ન્યારા રહીએ;
પ્રેરક પરમાત્માય, આપદા સ્વભાવ ગ્રહીએ.
હરિ વિના અન્નોદક, ગણ મળ મૂત્રથી માઠું;
હરિ વિના અન્ન ને ગાન, તેનું જ્ઞાન ગણો નાઠું.
હરિ વિના અન્ય ઉચ્ચાર, તેની જીહ્વાએ છે તાળું;
હરિ વિના કો કહે ઉજવળ, તેનું કાલ થશે કાળું.

હરિ વિના જેજે ચાતુરી, તે સહુ ચૂલામાં પડશે;
હરિ વિના બળિઆ જેહ, તેને કાળ કાલ નડશે.
માંત તાતનેં ભ્રાત, પ્રેમદા પોતાના જાયા;
ધન ધરણી ને ધામ, કાયા ખોટી એ માયા.

વલણ.

ખોટી માયા સર્વથા, જૂઠે ઉપજે જાન રે;
દીપથી દીપ થાયે, એમ કીધા આપ સમાન રે.

વદતા નારદ મુન્ય, હરિ હરિ. સુણ યુધિષ્ટર રાજન; હરિ હરિ.
એમ કહે રાજ્યકુમાર, હરિ હરિ. અસત્ય આ સંસાર હરિ હરિ.
બ્રહ્મ સનાતન ભણિયે, હરિ હરિ. હું તું ભાવને હણિયે; હરિ હરિ.
મોહ માયાને ઝીતો, હરિ હરિ. બાળ અવસ્થા ચેતો. હરિ હરિ.
બાળક થઇ જો રમિયે, હરિ હરિ. ભક્તિ વિના ભવ ભમિયે; હરિ હરિ.
શત વર્ષ આવરદાયે, હરિ હરિ. અર્ધ જાએ નિદ્રાયે. હરિ હરિ.
પછે રહ્યાં પંચાશ, હરિ હરિ. તેનો શો વિશ્વાસ; હરિ હરિ.
દશ બાળપણામાં જાય, હરિ હરિ. પંચ ભણે વિઘાય. હરિ હરિ.
યૌવન વહાલી નારી, હરિ હરિ. જીવ વિષય વિહારી; હરિ હરિ.
કામરસ અતિ કૂડો, હરિ હરિ. પ્રાણ વિષયમાં બૂડો. હરિ હરિ.
ભાવ ભક્તિ નવ ભાવિ, હરિ હરિ. વૃદ્ધ અવસ્થા આવી; હરિ હરિ.
લોભ લલુતા વાધી, હરિ હરિ. જીવ થયો અપરાધી. હરિ હરિ.
લાગ્યો ઘર જંજાળ, હરિ હરિ. વિસર્યા શ્રી ગોપાળ; હરિ હરિ.
આયુશની આશા તજિયે, હરિ હરિ. બાળપણે હરિ ભજિયે. હરિ હરિ.
જીવ જાણે ધન જોડું, હરિ હરિ. ન જાણે આયું થોડું; હરિ હરિ.
વૃદ્ધ કરીશું સ્મરણ, હરિ હરિ. અધવચ્ચ આવે મરણ. હરિ હરિ.
વિદ્યુત યથા તમાલ, હરિ હરિ. એમ આવે કાળ; હરિ હરિ.
મરી અવતરવું નેટ, હરિ હરિ. દોહલું જનની પેટ. હરિ હરિ.
કર્મે કરડે નર્કે રૂંધે, હરિ હરિ. રહેવું મસ્તક ઊંધે; હરિ હરિ.
જીવ પડયો કર્મે જાળે, હરિ હરિ. જઠરાગ્નિ પ્રજાળે. હરિ હરિ.
એવી ચોરાશી ઘટમાળ, હરિ હરિ. નાના વિધિ જંજાળ; હરિ હરિ.
અનંત ધરવી કાય, હરિ હરિ. પડવું મહા દુઃખમાંય. હરિ હરિ.
વનસ્પતિ ભાર અઢાર, હરિ હરિ. ગણતે ન આવે પાર; હરિ હરિ.
પશુતણા અવતાર, હરિ હરિ. અવતરવું વાર વાર. હરિ હરિ.

જળ જંતુનું થાવું, હરિ હરિ. જીવ જંતુનું ખાવું; હરિ હરિ.
સર્પને કીટ પતંગ, હરિ હરિ. મોટા દેહ માતંગ. હરિ હરિ.
શ્વાન સૂકર ઘટ લક્ષ, હરિ હરિ. ભુંડું કરવું ભક્ષ; હરિ હરિ.
પેટ ભરી નવ ધ્યાવું, હરિ હરિ. માટે ગોવિંદ ગાવું. હરિ હરિ.
કોણ ચૂકાવે ત્યાંથી, હરિ હરિ. ભજનવિન સુખ ક્યાંથી; હરિ હરિ.
જનમ મરણ દુઃખ મોટું, હરિ હરિ. સંસારનું સુખ ખોટું. હરિ હરિ.
સુણી પ્રહ્લાદ વચન, હરિ હરિ. બાળક થયા પ્રસન્ન; હરિ હરિ
સરવે લાગ્યાં પાય, હરિ હરિ. અતિ કીધી કરુણાય. હરિ હરિ.
દેતા પ્રદક્ષિણાય, હરિ હરિ. સ્તુતિ કરે ગુણ ગાય; હરિ હરિ.
ઉલટ મન અતિ થાય, હરિ હરિ. ઓળખ્યા પરમાત્માય. હરિ હરિ.
સદ્‌ગુરુ તમો અમારા, હરિ હરિ. સેવું ચરણ તમારા; હરિ હરિ.
અમો કશે નવ રીઝું, હરિ હરિ. ભઠ પડો ભણવું બીજું. હરિ હરિ.
શોક રૂપ સંસાર, હરિ હરિ. મિથ્યા મસ્તક ભાર; હરિ હરિ.
કઠણ કાળનો માર, હરિ હરિ. અમો ઉતર્યા ભવપાર. હરિ હરિ.
પામ્યા આત્મજ્ઞાન, હરિ હરિ. મૂકે નહીં હરિધ્યાન; હરિ હરિ.
એકકને દે છે માન, હરિ હરિ. કરતા ગોવિંદ ગાન. હરિ હરિ.
શુક કહે સુણ રાય, હરિ હરિ. પામ્યા વૈષ્ણવતાય; હરિ હરિ.
નિશાળિયા ગુણ ગાય, હરિ હરિ. નમો પ્રહ્લાદને થાય. હરિ હરિ.
મૂક્યાં કર્મ પ્રજાળી, હરિ હરિ. નાચે વજાડે તાળી; હરિ હરિ.
ગુરુની લજ્જા લોપી, હરિ હરિ. કંઠ માળા શીર ટોપી. હરિ હરિ.
નિશાળ ગુરુની ભાગી, હરિ હરિ. નિશાળિયા કીધા વિરાગી; હરિ હરિ.
ભવની ભાવટ ભાગી, હરિ હરિ. રામ સાથે લેહ લાગી. હરિ હરિ.
પાટીને ખડિયા મૂકયા, હરિ હરિ. નિશાળિયે શંખ ફૂકયા; હરિ હરિ.
ગુરુ પ્રહ્લાદ પ્રતાપ, હરિ હરિ. તિલક મુદ્રાને છાપ. હરિ હરિ.
પ્રહ્લાદના પાગ પખાળે, હરિ હરિ. અસુર કુળ અજવાળે; હરિ હરિ.
સહુ થયા સહોદર, હરિ હરિ. કંઠે તુલસી ટોડર. હરિ હરિ.
વિસરી ગયો પરિવાર, હરિ હરિ. અસત્ય જાણે સંસાર; હરિ હરિ.
ગયા કરમ કલેશ, હરિ હરિ. પ્રહ્લાદને ઉપદેશ. હરિ હરિ.
પ્રહ્લાદે તત્વજ ગાયું, હરિ હરિ. અમૃત સહુને પાયું; હરિ હરિ.
જ્ઞાન ખડગને સાયું, હરિ હરિ. અંતર તિમિર છેદાયું. હરિ હરિ.
કોઇ થકી નવ બીન્યા, હરિ હરિ. રામ રસાયણ ભીન્યા; હરિ હરિ.
સોર કરે સહુ ત્રાડે, હરિ હરિ. નાચે ને તાળી પાડે. હરિ હરિ.

કૃષ્ણ કહે કરજોડે, હરિ હરિ. સાંભળી અધ્યારૂ દોડે; હરિ હરિ.
ભાગી દીઠી નિશાળ, હરિ હરિ. ગુરુ કને આવ્યા બાળ. હરિ હરિ.
ગુરુજી પરમ દયાળ, હરિ હરિ. ભણો ભણો શ્રી ગોપાળ; હરિ હરિ.
રખે રાખો મન વેરો, હરિ હરિ. ટોપી માળા પેરો. હરિ હરિ.

વલણ.

પેરો માળા ગુરુ તમો, આચાર્ય વિસ્મે થાય રે;
જન પ્રેમાનંદ કે કથા, થયો ષષ્ટમો અધ્યાય રે.

4. Prahlad advises his father.

પ્રહ્લાદજી બોલ્યા વાણ, પાણ જોડી કરી રે;
મારા તાતજી વિચારો વાત, બોલો હરિ હરિ રે.
માનો મારી શીખ, માન નવ કીજીએ રે;
મસ્તક સિંચાણો કાળ, મર્ણથી બીજીએ રે. બોલો.
ફોકટશો અહંકાર, હું થઇને ફરો રે;
કોણે આપ્યો અવતાર, મન વિચાર કરો રે. બોલો.
* * * *
માયાના વિલાસ, ભૂપ ભૂલા ભમો રે;
ચંચળ પામી રાજ્ય, વિશ્વને શું દમો રે. બોલો.
મધ્યાહ્ન દ્રુમની છાંય, પ્રાય આમુ એવું રે;
એવા ઉપર તાત, કોને દુઃખ દેવું રે. બોલો.
દાન દયા ઉપકાર, સાધન કીજીએ રે;
મરવું છે નિરધાર, જમથી બીજીએ રે. બોલો.
કોણ ગયા કોણ જાશે, અવનિને વિષે રે;
જીવવું છે ચિરકાળ, તાત જાણો રખે રે. બોલો.
ગિરિ તરુવર ને સિન્ધુ, તેને કાળ ગ્રહે રે;
પિતાજી વિચારો વાત, કુશળ કયમ રહે રે. બોલો.
અજ આદિત્ય ઈન્દુ, અંતે તે પડે રે;
મરવું દેખો વિશ્વ, આંખ ન ઉઘડે રે. બોલો.
* * * *
જંજાળે ખોયો જન્મ, ભવ બોળિયો રે;
બંધાયે આશા દ્રંદ, જેમ કરોળિયો રે. બોલો.

સંસાર તણું સુખ દુઃખ, તે દેખો ઘણું રે;
છતે નેત્રે અંધ, ભુલે ઘર આપણું રે. બોલો.
ભગવત સંગત સાધુની, ભાવે કીજીએ રે;
હરિ રસ અમૃત પાન, પ્રેમે પીજીએ રે. બોલો.
સર્વ ભૂત પર સમ દષ્ટ, નેહે નિરખિયે રે;
કારમાં ભવના ભોગ, જોઈ નવ હરખિયે રે. બોલો.

વલણ.

હરખિયે નહિ સુખ સ્વપ્ન સમ દેખી, એ શિક્ષા કહું ફરીફરી;
પ્રહ્લાદજી કહે પિતાજી બોલો, હરખ સાથે હરિ હરિ રે.

શિક્ષા સુતની સાંભળી, દૈત્ય રાજાની દેહ પ્રજળી;
જ્વાળા મનમાં લાગી, જુઓ મુને કરે છે વૈરાગી.
વૈરાગ મુજને પુત્ર આપે, કર્મ કોને કહિયે;
છન્નું લક્ષ વર્ષ મેં રાજ્ય કીધું, હવે જોગી થઇયે.
અઠ્યાંસી સહસ્ત્ર મેં ઋષિ જોયા, બ્રહ્માંડ ત્રણ જોઇ વળ્યો;
કોણે ન કહ્યું જ્ઞાન મુજને, પ્રહ્લાદ ગુરુ મોટો મળ્યો.
લાજે નહિ ઉપદેશ દેતાં, બોલતો નવ બિયે બાળ;
જગત જીતી વશ વર્તાવ્યું, મુને શું કરે કાળ.
પ્રહ્લાદ વળતું બોલિયા, તમો જગત જીત્યું ભૂપતિ;
પંચ સુભટ ષટ્ રિપુ પુઠે, તમો તે જીત્યા નથી.
કામ, ક્રોધ, મત્સર, મોહ, મોટો અરિ અહંકાર;
લોભ લૂટી લે રે સર્વથી, ન પહોંચે જુમ ને વાર.
એકાદશ ઇન્દ્રી નથી જીતી, કરો કુડી કરણી;
કર્મ ભારે બૂડશો રે, તરશો કયમ વૈતરણી.
દશે દિશ તમો યુદ્ધે જીતી, વશ કીધાં બ્રહ્માંડ;
વિશ્વ પીડ પિતાજી છે, દોહલો જમ દાંડ.
શું નાચો મર્કટ થઇ, નચાવે માયા પાપિણી;
વિષય વિષ ચઢ્યું પિતાજી, ડસશે તૃષ્ણા સાપિણી.
ભોગ ભવન ને ભામિની, સ્વપ્ન સમ જાણી તજો;
અભિમાન મમત્વ મૂકી કરી, ભગવાનને ભાવે ભજો.
પડ્યા જાળે અંધ કાળે, સગું નહિ કો હરિ વના;
જે રામ નામ ભણે નહિ, છે દામ તેની રસના.

પ્રહ્લાદ વચને પાવક પ્રકટ્યો, પિતા બોલ્યો વાણી;
સેવકને આપી આગન્યા, એને સ્તંભે બાંધો તાણી.
કહેતામાં અસુર ઉઠી ધાયા, મુખે કરી સિંહ નાદ;
તાણી બાંધ્યો સ્તંભ સાથે, દાનવે પ્રહ્લાદ.

5. The death of Hiranyakasipu.

હાકી બોલ્યો હિરણ્યકશિપુ, ક્યાં છે તારો રામ;
પ્રહ્લાદ કહે વ્યાપિ રહ્યો છે, નથી અળગો ઠામ.
કોણ માત તાત જ્ઞાત તેની, ગોકુળ ને કર્મ;
પ્રહ્લાદ કહે કહેવાય નહિ, વ્યાપક શ્રી પરબ્રહ્મ.
બ્રહ્મ કોણ છે હું વિના, વ્યાપિ રહ્યો છું હુંય;
પુત્ર કહે પ્રતાપ રામનો, ભૂલો ભમે છે શુંય.
રામ તારો ક્યાં છે કુબુદ્ધિ, તે હુંથી નાઠો ફરે;
પ્રહ્લાદ કહે છે અંતર્યામી, જગત તે વડે દેહ ધરે.
ઘેલા જગ્ત તો છે કર્મ વડે, મારી સત્તાએ સંસાર;
કર્મ તેવાં પિતાજી મારો, રામ આપે અવતાર.
એવો તારો રામ છે તો, મુને કાં જીતે નહિ;
પ્રહ્લાદ કહે વરદાન આપ્યું, તે વેળા વિસરી ગઈ ?
વરદાન તો મુને અજેઆપ્યું, લીધું તપોબળે કરી;
કોણ ગજું એ અજ તણું, વિધિમાં મારો શ્રી હરિ.
અલ્યા હરિ તારો કોણ છે, નામ રસનાએ જપે;
અરિ હિરણ્યકશિપુ તારો, શશી સૂર્ય રૂપે તપે.
આદિત્ય ઇન્દુ મારા સેવક, આજ્ઞાએ મેરુ પુઠે ફરે;
તારા તનમાં રામ મારો, તેનું કહ્યું સહુ કો કરે.
વહ્નિ પ્રકટ્યો વાક્યથી, બીજો કોણ મારે વિખે;
અવે અજ્ઞાની બાળકા, અઘટતું બોલે કાં મુખે.

વલણ.

મુખ તારૂં ભંજન કરૂં, કયમ કહ્યો મુજમાં રામ રે;
પ્રહ્લાદ ભાખે રામ પાખે, નથી ઠાલો ઠામ રે.

હિરણ્યકશિપુ હઠે ચઢ્યો, બોલ્યો પાડી ત્રાડ;
મૂકું નહિ તને જીવતો, તારો રામ દેખાડ;
દેખાડ ! દેખાડ ! તારો રામ ક્યાં છે ?

ચરા ચર વ્યાપિ રહ્યો, તારો વ્યાપક રામ;
ઇષ્ટદેવ દેખાડયા વિના,[1] તારો ફેકું ઠામ;
દેખાડ ! દેખાડ ! તારો રામ ક્યાં છે ?
પ્રહ્લાદ હસીને બોલિયો, ફોકટ શી રીસ;
હું કાંઈ દેખતો નથી, વિના શ્રી જગદીશ.
જુઓ, જુઓ, પિતા ! મારો રામ લ્યાં છે.

નર અમર બહુ આત્મા, અવનિ ને આકાશ;
જાતાં કંઇ બીજું નથી, સઘળે શ્રી અવિનાશ. જુઓ.
વિચારી જુઓ, તાતજી, મિથ્યા એ અહંકાર;
જાણો તમારી દેહનો, કોણ છે વહેનાર. જુઓ.
રામતણી શક્તિ કરી, પક્ષી ઊડે ગગન;
ગતિ જોઇ ગોવિંદની, હું થયો છું મગન. જુઓ.
અછેદ અભેદ અવ્યક્ત છે, મારો ઇષ્ટદેવ;
તેણે તમ જેવા લક્ષનો, ઉતાર્યો અહમેવ. જુઓ.
નિકટ મારો નાથજી, રખે જાણો દુરસ્ત;
મને ઉષ્ણ વાયુ વાયે નહિ, શીર હરિનો હસ્ત. જુઓ.
મર્ણથકી મૂકાવશે, તે સાચો છે સ્વામ;
નહિ મૂકું તુને જીવતો, હવે હણું એ ઠામ. જુઓ.
પ્રહ્લાદ સ્તુતિ હરિની કરે, અહો ગરુડારૂઢ;
વારે ચઢજો વિઠ્ઠલા, દુઃખ તે પડયું છે પ્રૌઢ.
આવો, આવો, મારા રામજી રૂડા.

તમ વિના મારે કો નથી, આ ટાંણે સંસાર;
એવું કો મળે નહીં, લુવે આંસુ વાર. આવો.
દૈત્ય બીહાવે મુજને, હું નાનેરૂં બાળ;
શોક સાગરમાં બૂડતાં, તારો શ્રી ગોપાળ. આવો.
સ્વજન સર્વ શત્રુ થયું, પિતા જેવો જમ;
તમો વૈકુંઠે ક્રીડા કરો, હું જીવું કયમ. આવો.

* * * *

ગઇ વસુધા તમથી વળી, હણ્યો કાકો હિરણ્યાક્ષ;
ભકતવત્સલ બિરદ તમ તણું, વેદ પુરે છે સાક્ષ. આવો.

* * * *

ભાર પોતાનો રાખીએ, કહાવો ભક્તવત્સલ;
પ્રકટ દર્શન દીજીએ, જાણો સૃષ્ટિ સકળ. આવો.
* * * *
ન્યાત મારે નરહરિ, તમો મિત્ર મોરાર;
પાસું તારૂં પુરુષોત્તમ, અન્ય નહિ સંસાર. આવો.
એવું જાણી આવજો, ભલા શ્રી ભગવંત;
ભક્તિ ન જોશો માહરી, છું અજ્ઞાની જંત. આવો.
આસન ધ્યાન જાણું નહિ, ન જાણું વ્રત નેમ;
નારદના ઉપદેશથી, રાખું તમપર પ્રેમ. આવો.
અભંગ અંગ મારૂં કર્યું, વાગ્યા નહિ પ્રહાર;
તો સ્તંભ સાથ સંબંધ કરો, હસસે આ સંસાર. આવો.
* * * *
આરત નાદ સાધુનો, સુણી ધાયા સર્વેશ;
દર્શન દેઈ દાસને, કીધો સ્તંભ પ્રવેશ.
આવ્યા, આવ્યા, પ્રભુ રામજી રૂડા.

વલણ.

પ્રવેશ કીધો સ્તંભ વિષે, પ્રસન્ન થયા પ્રહ્‌લાદ રે;
અસુર કો જાણે નહિ, મિથ્યા માંડયો વાદ રે.

બોલ્યોરાય કરી અભિમાન, અલ્યા કયાં છે તારો ભગવાન;
વઢી વાર નો બાંધ્યો બાળ, કાં છોડતો નથી ગોપાળ.
અલ્યા તેં જપિયો મંત્ર મેલો, ગોવિંદને ભજે તે ઘેલો;
તે સંઘાતે મૈત્રી કરિયે, જેથી વિપત વેળા ઉગરિયે.
જે મારે નામે નાસે, ઘેલા તેને તું ઉપાસે;
હવે હું જઇશ હાડ, તારો પરમેશ્વર દેખાડ.
પ્રહ્‌લાદ કહે તાતને નમી, મારો રામ રહ્યો છે રમી;
ઘટ ઘટ રહ્યો છે તે વ્યાપી, તુને રાજની પદવી આપી.
* * * *
મુજમાં હરિ તુજમાં હરિ, રહ્યો સૂક્ષ્મ રૂપે વિસ્તરી;
જ્યાં હું બાંધ્યો છું તાણી, એ સ્તંભમાં સારંગપાણી.
તવ હસ્યો રાય ખડખડ, અલ્યા સ્તંભ તો છે જડ;
સ્તંભ રહ્યો રામજી વડે, હરિ વિના મંડપ ત્રુટી પડે.
ત્યારે ક્રોધ ગયો બહુ વ્યાપી, આસનથી ઉઠ્યો પાપી;
છે રક્ત નેત્ર લોહી વર્ણું, ચાલ્યો ઉંચો કરી એક ચર્ણ.

જવ હાક મારી હુકળિયો, પદ પ્રહારે શેષ સળવળિયો;
ગર્વ દિગ્ગજનાં ગળિયાં, પાતાળ સાત ખળભળિયાં.
કીધી ગર્જના ઘન અધાડો, છે થોડો ઝરમર દહાડો;
જોઉં ક્યાં છે તારો મોરારી, ધાઇ સ્તંભને પાટું મારી.
ત્યારે નૃસિંહે કીધો નાદ, ધરજે ધીરજ તું પ્રહ્લાદ;
મંડપ ભાગ્યો કડેડડાટ, ઊભો સ્તંભ ફાટ્યો ચડચડાટ.
અસુરનો વાળવા દાટ, રૂપ પ્રકટ્યું ઝળઝળાટ;
ગાજ્યા નૃસિંહ ગડગડાટ, ઊઠી સભા નાઠી ફડફડાટ.
થયા ખાંડાના ખડખડાટ, માંહો માંહ થયો ચડભડાટ;

* * * *

હોય હિરણ્યકશિપુનો કાળ, ભયાનક રૂપ વિકાળ.
જે યુગ્મ રૂપ નૃસંહિ, કોણે સામું જોવા એ નહિ;
વક્ર વદન વરૂઓ વેશ, છુટા મણિધર સરખા કેશ.
સૂર્ય શ્રવણ યુગ્મ ફફડાવે, લાંબા દંત દાઢ કકડાવે;
છે કર નખવજ્ર સમાન, વપુ તેજ દ્વાદશ ભાન.
દેખી દૈત્યનાં હ્રદયાં ફાટે, કાઢી જીહ્વા અધરને ચાટે;
પ્રહ્લાદ સ્તંભથી છૂટ્યા, બાંધ્યા બંધ કડાકડ ત્રૂટ્યા.
સાધુ સાધુ નૃસિંહ બોલે, નહિ અન્ય ભક્ત તુજ તોલે;
હ્રદે ચાંપી અળગો કીધો, હિરણ્યકશિપુ ઝડપી લીધો.
ભૂપ ઉપર નાખ્યો ભુજ, જ્યમ અજ વ્યાઘ્રને મુખ;
જ્યમ મૃગ કેશરીના મુખમાં, ઝાચલી લીધો દેશ નખમાં.
કંઠ મરડી મારવા માંડ્યો, વિચારી મૂકી છાંડ્યો.

* * * *

શુક કહે સાંભળ ભૂપાળ, નોતો થયો સાયંકાળ;
તે માટે વાર લગાડે, પછે તાણી આડો પાડે.

* * * *

ક્રોધે તમ થઈ છે કાયા, જાણે દાનવ લધુ માયા;
છે હુતાશન સરખી આંખ, શું શ્રવણ ગરૂડની પાંખ.
વાળી પૂછ ચઢાવ્યું શીશ, દાંત કકડાવી પડી ચીસ;
મહાનાદ કીધો વિશ્વંભર તેણે શબ્દે ગાજ્યા અમર.

* * * *

પાપી લીધો ધરણુ રગદોળી, થઈ જે વેળા કાળી રોળી;
નહિ દિવસ, નહિ શર્વરી, ધરનેવ તળે નરહરિ.
નહિ અવનિ,નહિ આકાશ, લીધો ઉછંગે શ્રી અવિનાશ;
જે ઘોર કર્મનો કરતો, નૃસિંહ જંઘાપર તેને ધરતો.
રાયે ઊંચી ચઢાવી આંખી, નખ દીધા ચતો નાંખી;
ભક્ત પીડ ક્રોધ થયો ઉદે, રાયનું ચીર્યું ચડેડાટ હૃદે.

* * * *

ગયા હિરણ્યકશિપુના પ્રાણુ, વાજ્યાં દેવતણાં નિશાનઃ
સુખ પામી સઘળી સૃષ્ટિ, થાય કુસુમ પરની વૃષ્ટિ.

6. Prahlad's heart desires only the service of the Lord.

પ્રહ્લાદ મસ્તક કર ધરીને, કહે શ્રી ભગવાન;
હે સાધુ સંતુષ્ટ છું, માગ માગ કાંઈ વરદાન.
મુજ તુજમાં નથી અંતર, સર્વથા એ જાણુ;
સજળ નયન હર્ષે કરી, હરિદાસ બોલ્યો વાણુ.
પ્રભુ તૃષ્ણા શી ગંગા મળે, વહ્નિ મળે શું શીત;
પ્રાપ્તિ થઈ તમ ચર્ણની, વર ઉપર શી પ્રીત.
ક્ષુધા શું કામ દુધા મળે, દીપ શો ઉદે ભાન;
સંગત થઈ શંકર તણી, તો શીખવું શું જ્ઞાન.
પ્રાપ્તી થઇ પારસ તણી, તો માગવું શું સુવાણુ:
લક્ષ્મીનાથ તમો હાથ મૂકયો, વર પામ્યો હું સર્વ.
નહિ સ્થિર વૈભવ પૃથ્વીના, માગે નહિ હરિદાસ;
અન્ય વર માંગું સેવા વિના, તો ભક્તનું થાયે હાસ.

વલણ.

હાસ થાયે ભક્તનું જો, અભિલાષ બીજા ઇચ્છિયે રે;
પ્રહ્લાદજી કહે ભક્તિ સેવા, વિના કાંઇ નવ પ્રિછિયે રે.

XIX. From વામન ચરિત્ર.

1. The Dwarf.

કડવું

ઇંદ્રતણા ભય કારણે રે, સજી સેવક મેલ બારણે રે;
દ્વારપાલને દીધી શિક્ષા રે, કોઈ આવે તો ભાંગે દીક્ષા રે.

તમો આજ્ઞા બલિની લેજો રે, કોઇને આવવા નવ દેજો રે;
આજ્ઞા દીધી શુક્રાચાર્ય રે, કેવું કરો છો રાજનું કાર્ય રે.
કીધું વામને રેવાસ્નાન રે, ઘણું કુટકું શોભે વાન રે;
બટુક રૂપે શોભે સારે વેષ રે, કીધો નગરી મધ્યે પ્રવેશ રે.
ઓળખાયા અશરણશર્ણ રે, મળી જોવા ચારે વર્ણ રે;
જોઇ વિસ્મય થઇ પુર નારી રે, એ ઉપર કામ નાંખીએ વારી રે.
એની કટિણ દીસે છે માઠી રે, ભિક્ષા માગવા મૂક્યો કાઢી રે;
પગલાં ભરે છે હળવાં હળવાં રે, એનાં દાઝે છે કોમળ તળવાં રે.
છે દંદ કમલ ઝારી રે, નીચું જોઈ ચાલે બ્રહ્મચારી રે;
બાળક બહુ થયાં છે કેડે રે, વામનજીને રમવા તેડે રે.
જેને વેદ નિત્ય વખાણે રે, તેને લોક બાળક જાણે રે;
રૂપ વામનજીનું જોઇ રે, અસુર અંગના સર્વે મોહી રે.
ઋષિપત્નિ જોવાને આવે રે, પુષ્પ થાળીથી પ્રભુને વધાવે રે;
આવ્યા વામન બલિને દ્વારે રે, પેસવા ન દીધા પ્રતિહારે રે.
તિષ્ઠ તિષ્ઠ કહે દ્વારપાળ રે, હસી બોલ્યા દીનદયાળ રે;
હું પાંચ વર્ષનું બાળ રે, હુંથી શું બીહીશે ભૂપાલ રે.
બલિરાયે લીધી છે દીક્ષા રે, અમો માગવા આવ્યા છું ભીક્ષા રે;
પ્રતિહાર કહે શિર નામી રે, ક્ષણ એક બેસો અહીં સ્વામિ રે.
વામનજી બેઠા દ્વારે રે, કહ્યું બલિને જઇ પ્રતિહારે રે;
સેવક બોલ્યા જઇ શિર નામી રે, એક દ્વીજ આવ્યો કોઇ સ્વામિ રે.
છે પાંચ વર્ષનું બાળ રે, તેની વાણી પ્રેમ રસાળ રે,
તવ બોલ્યા શુક્રાચાર્ય રે, નથી બ્રાહ્મણનું અહીં કાર્ય રે.
પ્રતિહાર તે પાછો ફરીઓ રે, વામનજી પ્રત્યે ઓચરીયો રે;
પૂર્ણાહુતિ પૂરણ થાયે રે, પછે જાજો મંડપ માંયે રે.
શુક્રે કીધો માર્ગનો રોધ રે, ચઢ્યો વામનજીને ક્રોધ રે;
મૃગચર્મ ત્યાં પાથરિયું રે, તે ઉપર આસન દ્રઢ કરિયું રે.
પ્રભુ બેઠા બલિની પોળે રે, મળ્યા લોક જોવાને ટોળે રે;
નાના પગની પલાંઠી વાળી રે, રક્ત લોચન કીકી કાળી રે.
મૂક્યું દંડ કમંડળ પાસે રે, માંડ્યું ધ્યાન શ્રી અવિનાશે રે;
એક કર મેલ્યો વામકાને રે, સ્વર લીધો રે શ્રી ભગવાને રે.
આવ્યાં વેદ ને સરસ્વતી માત રે, પાસે ઉભાં જોડીને હાથ રે;
અમર અંત્રિક્ષ જોવાને આવે રે, દેવાંગના પુષ્પે વધાવે રે.

સ્વર ઘોષ વામનજીનો ચઢીઓ રે, જાણે પ્રલયનો ઘન ગડગડીઓ રે;
વેદ ધૂનીએ ગગન ભરાયું રે, આચાર્યનું મન ચોરાયું રે.
નદી સાગર જળ ઉછળ્યાં રે, પાતાલ સાતે ખળભળ્યાં રે;
ભૂલી વિધાતા લખતાં લેખ રે, તે શબ્દે સળક્યો શેષ રે.
ડોલ્યા વરુણ ગાંધર્વ કુબેર રે, ડોલ્યા પર્વત કેરા મેર રે;
ગળ્યું વામનજીનું ગાત્ર રે, જુવે પુરના માણસ માત્ર રે
થયાં રક્ત લોચન સારે વેશ રે, થયા ઉભા મસ્તકના કેશ રે;
પ્રતિહાર ઉભા ભય પામી રે, ઉભા રહી ચિંતવે શિર નામી રે.
ડોલ્યું બલિનું સિંહાસન રે, રાંધ્યાં રહ્યાં બ્રાહ્મણનાં ધાન રે;
આ ચર્ચા ભયાનક જોતા રે, નાઠા બ્રાહ્મણો પાછળ જોતા રે.
યજ્ઞ પાવક જ્વાલા છાંડી રે, થઇ ઘૃતની જ્વાલા ખાંડી રે;
મંડપના સ્થંભ ગડગડીઆ રે, કરસ્રુવા સરવા ગુરુ પડીઆ રે.

વલણ.

પડીયા સરવા હાથથી, યજ્ઞનું કર્મ અમથું રહ્યું રે;
બળિ પૂછે ગુરુ શુક્રને, આ વિઘ્ન યજ્ઞમાં શું થયું રે.

2. The three strides.

કડવું.

બલિ કહે ઋષિ રાયને, જે જોઇએ તે માગો;
એ બ્રાહ્મણ કુળનું કર્મ છે, તમે લજ્જા પરિત્યાગો. બલિ કહે
વામન વળતું બોલિયા, આવી બેઠો હું પાટે;
લજ્જા શાની ભિક્ષાતણી, આવ્યો માગવા માટે. ઋષિ કહે રાયને રે.
હય હસ્તી નથી માગવા, નહીં રાજ નહીં ગામ;
લોભ નથી તિલ જેટલો, મુને આશ્રમનું છે કામ. ઋષિ.
પર્ણકુટી રહેવા જેટલી, બીજી વસ્તે નહીં રાચું;
ત્રણ ડગલાં મારાં ધરૂં, એટલી મહી જાચું. ઋષિ.
વચન સુણીને સભા હસી, હસીઆ બલિરાય;
બાળકે માગી જાણ્યું નહીં, વય ઉપર જાય. બલિ.
એ સ્વલ્પ દાન શું માગિયું, માગો કાંઇ મોટું;
રાજ ગજ રથ ધન વિના, જીવવું તે ખોટું. બલિ.

વાંક નહીં ઋષિ તમતણો, લઘુ વય બ્રહ્મચારી;
રાજ્ય લ્યો એક દેશનું, પરણો સુંદર નારી. બલિ.
વામન વળતું બોલિયા, અમારે શી માયા;
ધન સાંચીને શું કીજીએ, છે અસ્થિર કાયા. ઋષિ.
તૃષ્ણા લોભ ને લલુતા, ઘણી માયા ને મમતા;
તે શ્વાનવત્ નર જાણવા, મોહે હીંડે ભમતા. ઋષિ.
કો કોણ પૃથ્વીપર થઇ ગયા, ને વળી થઇ જાશે;
રાજા રંક ને છત્રપતિ, કાળને વશ થાશે. ઋષિ
ત્રણ કદમ અવની વિષે, બાંધું એક મઢી;
દિવસે ભણાવું વિદ્યાર્થી, ને રાતે રહું પઢી. ઋષિ.
બલિ કહે સંસારમાં, મોટું ધન વા માન;
જાત્રા જજ્ઞ થાય ધન વડે, ધને આપીએ દાન. બલિ.
નિર્ધન સુકૃત્ય શું કરે, જુઓ આપ વિચારી;
વિશ્વ માને ધનવંતને, માને છત્રધારી, બલિ.
વામન કહે સુણ ભૂપતિ, ધને થાય અહંકાર;
દરિદ્રનાં લીજે દુઃખડાં, સંભારે વિશ્વાધાર. ઋષિ.
જો પાળે તું દીક્ષાપણું, રાય મૂક વિવાદ;
એ રાજ દાન આપવાપણું, કરે અતિ ઉન્માદ. ઋષિ.
કો મંત્રી મંત્ર માળા જપે, તું શિક્ષા તેની માને;
જો મન ચળે માગ્યું આપતાં, તો મુને પૂજે શાને. ઋષિ.
ક્રોધ જાણી વામનજી તણો, બલિ લાગ્યો પાય;
તુલસી લીધી દાન આપવા, શુક્રે કહ્યું કાનમાંય. શુક્ર કહે રાય ચેતજે.
આચાર્ય કહે રાય ચેતજો, વામન દુઃખ દેશે;
એ રાજ તારૂં ત્રિભુવનતણું, ત્રણ પદમાં લેશે. શુક્ર.
ઠામ નહીં રહે રહેવાતણો, પછી ભટકશો ભૂપ;
તજશે વેષ વામનતણો, લેશે વિશ્વરૂપ. શુક્ર.
ન હોય બ્રાહ્મણ એ જુગદીશ છે, બંધાજે એવું જાણી;
વેરી થાશે એ વામણો, જ્યારે મૂકશો પાણી. શુક્ર.
હું તારો શત્રુ નથી, દેઊં છું શિખ દાઝે;
એ પરમેશ્વર વામન થયા, તુંને છળવા કાજે. શુક્ર.
હાસ્ય કરી બલિ બોલિયો, શું દેઊં મેલી દીક્ષા;
સફલ જન્મ થયો માહરો, હરિ માગે છે ભીક્ષા. બલિ.

અ પરમેશ્વર પધારીઆ, કરવા મારી પરીક્ષા;
લાજે જનેતા માહરી, જો ભાંગે રે દીક્ષા. બલિ.
એવું કહી અંજલી ભરી, દાન લ્યો વિશ્વનાથ;
સભા સર્વેકો દેખતાં, ધર્યો હરિએ હાથ. બલિ.

વલણ.

હસ્ત ધર્યો શ્રીવામને, રાયે આપ્યું દાન રે;
ત્રય પદ મહી લેવા પછી, વાધ્યા શ્રીભગવાન રે

કડવું.

વાધ્યા વામન વિશ્વ સ્વરૂપે, દશે દીશા વ્યાપ્યા જગદીશ રે;
પાતાળે પગ જઈ પહોંચ્યા, બ્રહ્માંડે ગયું શીશ રે. વાધ્યા.
કોટી આદિત્યસું થયા ઉદય, સભામાં પ્રગટયો તાપ રે;
ભકત જનને તાપ ન લાગે, હરિભજન પુણ્ય પ્રતાપ રે. વાધ્યા.
ગાજ્યા ગોવિન્દ ગગન ગડગડયું, ખડભળ્યા સાત પતાળ રે;
ઉલટયો સાગર મેરુ ચળીઓ, સળકયો વાસુકી ગરવાળ રે. વાધ્યા.
આદિત્ય ઉડગણુ ઈંદુ ઢંકાયા, અજ ઈશને પડી ફાળ રે;
દેવ દાનવ ને માનવ કાંપ્યા, ડગ્યા દશ દિગ્પાળ રે. વાધ્યા.
સ્થંભ કકડીઓ મંડપ પડીઓ, ગડગડયા ગોવિન્દરાય રે;
વિપરીત વહી સર્વે સરિતા, ગર્ભપાત આસુરીના થાય રે. વાધ્યા.
પાતાળ પૃથ્વી લીધાં એક પદે, ક્રોધે લોચન રાતાં ચોળ રે;
ઊર્ધ્વ પદ ભરતાં નખ વાગ્યો, તેણે ફાડયું બ્રહ્માંડનું ગોળ રે. વાધ્યા.
શ્વેત ચંદન ચર્ચ્યું બલિરાયે, પૂજ્યા સ્યામ શરીર રે:
તે ચંદન ગંગાએ ધોવાયું, ઉજ્વલ થયું ગંગા નીર રે. વાધ્યા.
વાળ્યો પદ ત્રીજું ક્રમ ભરવા, કરવા સુરનું કામ રે;
વામન કહે છે બલિરાજાને, ત્રીજા પદનું આપો ઠામ રે. વાધ્યા.
અસુર બળીઆ બલિ રાજાના, ઉઠયા કરી વદન હોંકાર રે;
કેટલાએક વામનને વળગ્યા, આયુધના કરતા પ્રહાર રે વાધ્યા.
આયુધ ભાંગ્યાં કર રહ્યાં, શિથિલ થયા સઉ જોધ રે;
વિશ્વનાથના પ્રતાપથી, સર્વેએ મૂકયા ક્રોધ રે. વાધ્યા.
પરમેશ્વરની પક્ષે આવ્યા, નંદ સુનંદન બળવાન રે;
અસુરને મારી અળગા કીધા, તાંણી બાંધ્યા બલિ રાજાન રે. વાધ્યા.

વામન ચરિત્ર.

વલણ

બલિને બાંધ્યો વરુણ પાશે, આજ્ઞા ત્રિકમતણી રે;
ત્રિજા પદનું આપ સ્થાનક, એમ કહેતા હવા ત્રિભુવનધણી રે.

કડવું.

બલિ બાંધિઓ વરુણ પાશે, પ્રજા જુએ સકલ રે;
બે પદ આપ્યાં દાનમાં, ત્રિજાનું નહીં સ્થળ રે, હરિ હરિ બંધાયો બલિ રે. ટેક.
દાનવ સર્વ નાશી ગયા, વર્ત્યો છે હાહાકાર રે;
ધાઇ આવી રાણી વિંધ્યાવળી, બાંધ્યો જાણી ભરથાર રે. હરિ.
જોઇ વિસ્મય પામી સુંદરી, વામન હવા વિરાટ રે;
પૂજા કરતાં મુજ નાથને, બંધન થયું શા માટ રે. હરિ.
બંધન છૂટે સંસારમાં, લીધે નારાયણનું નામ રે;
પ્રત્યક્ષ હરિને પૂજતાં, કેમ નાથ બંધાયા આમ રે. હરિ.
અશ્વમેધ આરંભીઓ, પૂજવા યજ્ઞ પુરુષ રે;
તે યજ્ઞ દેવ શત્રુ થયા, હવે યજ્ઞ કરે કો મુરખ રે. હરિ.
નિષ્કપટી સ્વામિ માહરો, વૈષ્ણવ ધરિયું નામ રે;
ભક્તિ ફળી પરિબ્રહ્મની, ગયું રાજ લૂટાયું ગામ રે. હરિ.
સૌમ્ય દૃષ્ટે સામું જુઓ, કમલાવર કરુણાનિધાન રે;
દયા કરો દીનાનાથજી, છોડો બલિનાં બંધન રે. હરિ.
બાંધ્યો થકો બલિ બોલીઓ, કૃપા કરો સુંદર સ્યામ રે;
શ્રી દામોદર મુને છોડીએ, ત્રીજા પદનો આપું ઠામ રે. હરિ.
સ્વર્ગમાંથી બ્રહ્મા પધાર્યા, આવ્યા દશે દિગ્પાળ રે;
સ્તુતિ કરે બલિ છોડવા, પ્રાણનાથ કૃપાળ રે. હરિ.
દેવની સ્તુતિ માની નહીં, કીધો બલિએ આરત નાદ રે;
તે શબ્દ પુત્રનો સાંભળી, ધ્યાન મૂકી ધાયા પ્રહ્લાદ રે. હરિ.
પ્રહ્લાદ દીઠા આવતા, ત્યારે લાજ્યા શ્રી જગદીશ રે;
મેં બલિને દુઃખ દીધું ઘણું, રખે ચઢે વૈષ્ણવને રીસ રે. હરિ.
તુળસી માળા સમરણી હાથમાં, ચંદને ચર્ચ્યું શરીર રે;
પિતામહ દીઠા આવતા, ચાલ્યું બલિ નયને નીર રે. હરિ.
આસના વાસના પુત્રની કરી, બોલ્યા શ્રીપ્રહ્લાદ રે;
નથી આ સમો રોવાતણો, આણો અંતરમાં આહ્લાદ રે. હરિ.

સ્તુતિ કરી વામનતણી, વૈષ્ણવ લાગ્યા પાય રે;
સ્તુતિ કરે ઉભા રહી, જય જય વૈકુંઠરાય રે. હરિ.

વલણ

જય જય શબ્દ વરસી રહ્યો, ઉભા જોડી હાથ રે;
પ્રહ્‌લાદ બલિ મન નીરખી, સ્તવન કરે શ્રીનાથ રે.

કડવું.

જય જય દેવ વિશ્વરૂપ વિશ્વાત્મા, વિશ્વંભર વિશ્વનાથ વિષ્ણુ;
કૃપાળ દયાળ કેશવ કમલાપતિ, કમલનેણ કૃષ્ણ કલ્યાણ જિષ્ણુ. જય.
જય જય દેવ સર્વેશ તું કેશવ, વામન વેશ વૈરાટ સ્વામિ;
પ્રાણપતિ જગપતિ શ્રીપતિ શ્રીહરિ, અવિગત નાથ અંતરજામી. જય.
તારૂં આદ્ય અંત મધ્ય કો જાણે નહીં, શેષ મહેશ ભૂલે રે બ્રહ્મા;
વાણી પાછી વળી નિગમ અગમ તણી, કાળનો કાળ તે જગત નિર્મ્યાં. જય.
જય પરિબ્રહ્મ નિષ્કર્મ શ્રીનાથજી, જોગેશ્વર તારી જુગત ન જાણે;
બલિવત્ જીવત્યાં કોટી અન્ય ભર્યાં, એ ઉપર બાપ શું ક્રોધ આણે. જય.
કદલી ઉપર કુહાડો ઘટે નહીં, કરવત ધાર તે કેમ સહેશે;
જલચર જીવ નહીં જલ વિના જીવશે, કૃષ્ણ ઉપાસીએ કૃષ્ણ લોભે. જય.
વરાહ રૂપ નરસિંહ તું વામન, અમ માટે અવતાર લીધા;
ભક્તવત્સલ કેરૂં બીરદ તમે પાળિયું, અધર્મી તોયે તમે ઊંચ કીધા. જય.
કઠણ કર્મ પાશ છેદાય નહીં વજ્રથી, તે સદ્ય તૂટે તારૂં નામ લેતાં;
ભક્ત પ્રહ્‌લાદની ભક્તિ સુણી, પ્રેમનાં વાયક તે જુગ્તે કહેતાં. જય.
મોટું આશ્ચર્ય પ્રભૂને પ્રત્યક્ષ પૂજતાં, બાંધીઓ બલિને દાન દેતાં;
હરખ આંસુ ખરે સ્તવન હેતે કરે, પ્રેમે પ્રત્યક્ષ પ્રભુ ત્યાંય જોતાં. જય.
પ્રેમ જાણી હરિ પ્રીત દૃષ્ટિ કરી, ઉતર્યો ક્રોધ વામન દોડયા;
કૃપા પ્રહ્‌લાદને વામને ઘણી કરી, બલિ રાય બંધન નાથે છોડયાં. જય.

વલણ.

બંધન છોડયાં ભગતનાં, બલિરાયને કરુણા કરી રે;
દયા કરી, કરી કૃપા દૃષ્ટિ, લીધા હૃદયા શ્રીહરિ રે.

વામન ચરિત્ર.

કડવું.

બલિરાય છુટયો તુટયા પાશજી, વામન રૂપે થયા અવિનાશજી;
પ્રહ્લાદને ભેટયા કરી મુખ હાસ્યજી, બલિને તેડયો શ્રીહરીએ પાસજી.

ઢાળ

પાસ તેડી હૃદે ચાંપ્યો, મસ્તક મુકયો પાણ;
તળ ત્રીજા પાતાળનું રાજ આપ્યું, બોલ્યા પુરુષ પુરાણ.
બલિ કહે પ્રભુ સાંભળો, આપ્યું તે કેમ લ્યો ફરી;
મારા હૃદે ઉપર પાય મૂકો, ત્રીજું પદ લ્યો શ્રીહરિ.
આપ્યું દાન જે પાછું લીએ, ચાંડાળ કહીએ તેહ;
તેની સાત પેઢી નરકે પડે, એમાં નહિં સંદેહ.
વામનજી કહે ધન્ય રાજા, તેં સત્ય રાખ્યું સર્વદા;
તેં મૂને આપ્યું મેં તુંને આપ્યું, ધર્માધર્મ દોષ નહીં તદા.
જેમ દક્ષિણ હાથે બીજ પૃથ્વી, મૂકીએ પ્રેમે કરી;
ક્ષેત્રનો ગુણ જાણ એવો, લાવીએ દ્વીગુણ ભરી.
એક મન્વંતરનું રાજ કરજે, બહોંતેર ચોકડી પ્રમાણે;
પ્રતિહાર થઇ યષ્ટિકા ગ્રહી, હું રહિશ તારે આંગણે.
ત્યારપછી ઇંદ્ર પદવી પામીશ, રાખજે વિશ્વાસ;
નાના પ્રકારે સુખ ભોગવી, ભજજે તું અવિનાશ.
એમ કહી બલિરાયને, મોકલ્યો પાતાળ;
લોક કહે બળિ બંધાયો, પણ બંધાયા ગોપાળ.
ઇંદ્રાસન રાખ્યું ઇંદ્રનું, દેવ સર્વ સુખીયા થયા;
બલિને દ્વાર ભક્તવત્સલ, પોળીઆ થઇને રહ્યા.
એવા ભક્તવત્સલ શ્રીહરિ, કરુણાનિધિ કૃપાલ;
ગર્ભવેદના વામીએ, ટળે જગતની જંજાલ.
એ કથા શ્રીવામનતણી, જે ભણે પ્રીતે સાંભળે;
થાય ફળ સઉ તીર્થનું, કોટી પાતિક પરજળે.
પ્રહ્લાદ બલિને કૃપા કીધી, ભકતની રક્ષા કરી;
જો ઇચ્છો હરિ પદ પામવા, તો મુખે જપો શ્રીહરિ.
સુતાં બેઠાં કારજ કરતાં, લીજે હરિનું નામ;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ ભકિત આપે, પામે વૈકુંઠ ધામ.

XX. From ભ્રમરપચીશી.

1 Jasoda and Nanda feel the absence of Krishna.

પદ.

જશોદા—અમો આહીરડાં અપરાધી રે ઉદ્ધવભાઈ;
દીકરાની દીઠી કાંઈ નહિ સગાઈ રે. ઉદ્ધવ.
જ્યમ કોકીલાનાં બાળકને કો વાયસ પાળે;
મોટાં થાએ ઉડી બેસે પોતાને માળે. ઉદ્ધવ.
સાચું સગપણ જાણીને મેં મલમૂત્ર ધોયાં;
અંતે લાભ એટલો, રોઇ લોચનિયાં ખોયાં. ઉદ્ધવ.
પુત્ર ભાવમાં તેવડતામાં હું શી વાતે ચૂકી;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણજી મુને કહાં ગયા મૂકી. ઉદ્ધવ.

નંદ—વીરા વિઠ્ઠલાની કહો વાત, એનાં કુશળ છે માત ને તાત;
અમારે કો નહિ રે. ટેક.
મનુષ્યા દેહ તેં દોહલે પામ્યાં, શામળ સરખો પુત્ર;
કીડી સચે ને તેતર ખાયે, અમે ધોયાં મલમૂત્ર. વીરા.
અમોને કંઈ એ સંભારે છે, કે વહાલે મુક્યાં વિસારી;
શરીરે બંન્યો વારુ છે, રામ ને, ગિરિવરધારી. વીરા.
એ જશોદાએ ઉખલસું બાંધો, મેં આવીને છોડ્યો;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરે, હૂંને શા માટે તર છોડ્યો. વીરા.

જશોદા—જશોદા એમ બોલિયાં, સાંભળો હરિના વીર;
પુત્ર વિના હું માવડી, જ્યમ પ્રાણ વિના શરીર.
ઉદ્ધવ હાડ ગયો હરી છેક, અમો રંક ઉપર શી ટેક. ટેક.
શું લેઇ જાશે દેવકી, જેણે લીધો મારો પુત્ર;
પરમેશ્વર એને પૂછશે, મારૂં ઉજાડ્યું ઘર સૂત્ર. ઉદ્ધવ.
કરમાં દીવો ને કૂવે પડે, સ્વારથનો અંધકાર;
કેવે કર્મે કારાગ્રહ ભોગવ્યાં, વળી આગળ શો અવતાર. ઉદ્ધવ.
ભાઇ પોતાનો મરાવીઓ, જેણે લડાવ્યાં બહુ લાડ;
પ્રેમાનંદ પ્રભુની માતાએ, અમોને જીવતાં મુક્યાં તે પાડ. ઉદ્ધવ.

નંદ—ઉદ્ધવ માધવ યાદવ નવ જાણ્યો;
વસુદેવનો પુત્ર કહ્યો ગર્ગે, કાંઈ મેં વિશ્વાસ નવ આણ્યો. ઉદ્ધવ.

છેલ્લે અવસરે હું પુત્ર પામ્યો, ઉછેર્યો ને રમાડચો;
માબુસ દેખતાં મથુરામાંથી, હરિએ હાંકી કાડ્યો રે. ઉદ્ધવ.
અમો રંકને વસુદેવ રાજા, બળ વિના બોલીએ શાને રે:
પરમેશ્વર આગળ ન્યાય થાશે, જે લખ્યું નીકળશે પાને રે. ઉદ્ધવ.
વસુદેવે પૂરણ વેરજ કીધું, નવ રાખ્યો દીકરીએ દીવો રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ ફરી નવ જોયું, માબાપ મરો કે જીવો રે. ઉદ્ધવ.

જશોદા—શામળીએ મુને શા માટે તરછોડી રે;
બીજી માની સગાઇ કેમ જોડી રે. ટેક.
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ ચાર યુગ, ચૌદ ભુવનના લોક રે;
પુસ્તક માંહે નથી સાંભળ્યું જે, માનું સગપણ ફોક રે. શામ.
દહીં વલોવી શું કરૂં, મુને દીઠી ન ગમે ગાય રે;
સુનાં મોર મુગટને વાંસળી, દેખી પાપી પ્રાણ નવ જાય રે. શામ.
જો એક વાર આવે કૃષ્ણજી તો, પેટ ભરીને પય પાઉં રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણજીનાં, મીઠડાં કરીને મરી જાઉં રે. શામ.

ઉદ્ધવ—દંપતિતણાં દુઃખ જાણી, પછે ઉદ્ધવ બોલ્યા વાણી;
તમો આત્મજ્ઞાન વિચારો, હરિ કહાં થકી પુત્ર તમારો.

ઢાળ.

તમારો તન ક્યાં થકી, જે ચૌદ લોક વ્યાપી રહ્યો;
એ શામળાના સંગથી, નાભીથી બ્રહ્મા પેદા થયો.
વેદ શારદ ઋષી નારદ, પામે નહિં માતાપણું;
તે પ્રભુને પુત્ર કહેતાં, બંધન થાએ મા આપણું.
આદ્ય મધ્ય ને અંત જેહનો, પાર કો પામે નહિ;
તે કોણ પ્રકારે યશોદા તું, બ્રહ્મની માતા થઇ.
દેવકીએ નથી પ્રસવ કીધો, તમો ઉછેર્યો નથી;
પુત્ર ભાવને પરહરો, ઉપદેશ માનો સર્વથી.
અણુમાત્રથી અળગો નથી, સર્વ રૂપ અંતરમાં જુઓ;
જગતપિતા બાઇ પુત્ર શાનો, વૃથા વિયોગે શું રુઓ.
સ્થાવર જંગમ રહ્યો વ્યાપી, વ્યાપક એહ રુદે ધરો;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ બ્રહ્મ જાણી, પુત્ર ભાવને પરહરો.

જશોદા—માતા જશોદાજી બોલીયાં, ઉદ્ધવ સાંભળો રે;
અમો અજ્ઞાનીનાં મન, છે કાળો કામળો રે.

તેને ચઢે બીજો રંગ કે, પહેલી શ્યામતા રે;
ગુણહીણ ગોવાળીઆ લોક, જ્ઞાન નથી પામતા રે.
તમો કહો છો બ્રહ્મ, બ્રહ્માદિક નેતિ નવ કળે રે;
હું કેમ આણું વિશ્વાસ, બાંધ્યો મેં અનુખળે રે.
પોઢાડ્યો પારણામાંહી, કે ગાયું હાલરૂં રે;
તે સુખ સંભારીને, રોઇ રોઇને મરૂં. રે.
પ્રસવ સમયનો કાળ, સ્ત્રીને દોહલો રે;
ઉદરમાં દશ માસ વહ્યો, મેં વીહલો રે.
મુખ ઉપર આવતા કેશ કે આંખડલી મીંચતો રે;
સોને મઢીઓ સિંહનો નખ, કે હૈડે હીંચતો રે.
કુંડળનાં પ્રતિબિંબ કે ગોરા ગાલમાં રે;
ઠુંકડે પગે ચાલતો, આ પડશાળમા રે.
જળમાં ભરતો મુઠ, ચંદ્ર દેખી ચળકતો રે;
ઘરમાં દેખી વઢતાં બે મંઝાર, કોટે આવી વળગતો રે.
ગોવિંદ બોલે ગુંગણું, મુખ ભર્યું માટીયે રે;
તે સુખ સંભારી આજ, અમો નવ ફાટીયે રે.
ઘુઘરવાળી ગોફ્ળી, લળકે નાકે મોતી રે;
ઠમકે ઠમકે ચાલતો, હું તવ પુંઠે જોતી રે.
રોતાં ખુંચતી ઘુઘરી, પગની પાનીયે રે;
તમો કહો છો બ્રહ્મ બ્રહ્માદિક, અમો નવ માનીયે રે.
ત્રણ ત્રિભુવનનો નાથ, ચારે કેમ ગાવડી રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણની, હું છું માવડી રે.

2. The bee.

પદ.

રાહ્ડી—નિરગુણ નાવલો નેટ મુકી ગયો;
ઉપજતો રસ એણે પીધો. નિરગુણ.
દવ દાઝ્યાં વનને પરહરે મૃગલો;
અતીત તજે જેમ અહાર પહોતો. નિરગુણ.
નિરધનને જેમ પરહરે પરસલી;
વિપ્ર તજે જેમ યજ્ઞ સોતો. નિરગુણ.
વિરહ વિયોગની દાઝી છે વેદના;
પરિત્યાગ રૂપી હૃદયે વજ્ર ચોડ્યું. નિરગુણ.

રાધા મીઠાઇ ખાઇને મન ઓસર્યું;
કુબજા ખટાઇપર મન દોડયું. નિરગુણ.
તનમનધન અમો સ્યામને સોંપિયું;
તોયે નાખી ગયો કષ્ટ કૂપે. નિરગુણ.
પ્રેમાનંદ પ્રભુ રામ રીઝયા ઘણું;
મથુરાંથી આવ્યા ભ્રમર સ્વરૂપે. નિરગુણ.

રાધા—ઉદ્ધવજી શું કીધું કપટી, એરે શામળીએ રે;
નિરગુણના ગુણ સભારીને, અંતરમાંહે પરજળીએ રે. ઉદ્ધવ.
કુટુંબ સઘળું વેરી કીધું, હરીશું માયા લાગી રે;
લોભી લોક થઇને બેઠા, પરહરીઆં અભાગી રે. ઉદ્ધવ.
લાજ મુકાવીને વસ્ત્ર હરી લીધાં, વપુ અમારાં જોયાં રે;
મન માન્યું પોતાનું કીધું, ગોવાળીએ વગોવ્યા રે. ઉદ્ધવ.
સાચી પ્રીત પ્રભુની જાણી, શરીર અમારાં સોંપ્યાં રે;
પ્રાણનાથ પરદેશી થયા તો, કર્મ અમારાં કોપ્યાં રે. ઉદ્ધવ.
ગુપ્ત વાત ઉઘાડી કરતાં, ઉદ્ધવ મરીએ લાજી રે;
શરદ સમયનું સુખ સંભારી, મનમાં રહીએ દાઝી રે. ઉદ્ધવ.
ઉદ્ધવજી આ ભમરો આવ્યો, કોઇએકના ગુણ ગાતો રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર છે, નારી રંગે રાતો રે. ઉદ્ધવ.

ચંદ્રભાગા–હાંહાં રે ભોગી ભમરા રે, ઓધવજી ભમતા ભાળો રે;
રખે બાઇ એમ કરીને માનો, ધૂરત કપટી કાળો રે. હાંહાં.
જેટલા કાળા તેટલા કપટી, વિશ્વાસ કોનો નવ કરીએ રે;
કાળા સાપની સંગત કરતાં, કોઇ એક દહાડો મરીએ રે. હાંહાં.
ત્રીલીએ જો કાળી જમુના, અધવચ આણી બોળે રે;
વિશ્વાસ આપીને કાળો કોપે, જો મસ્તક મુકિયે ખોળે રે. હાંહાં.
જો તેલે કાળા કેશ પોખીએ, તો અંતે ધોળા થાએ રે;
પંથી તે કો કુશળ ન આવે, જો કાળી રાતે જાએ રે. હાંહાં.
આ કાળો મધુકર કરે બહુ ચેષ્ટા, લેવા ઇચ્છે મકરંદ રે;
કુસુમ ઘટા દેખી ગોકુળની, કરે નાના વિધના ફંદ રે. હાંહાં.
આજ નીરસ કુસુમ વૃંદાવન, મધુકર જા મધુવનમા રે;
શિવ વૃષભ કુસુમની વાસના, ખુટી છે તુંજ તનમાં રે. હાંહાં.
તારૂં વદન અતિ રંગિત થયું છે, શોક્નું કુમકુમ લાગ્યું રે;
તે દેખાડવા શું આવ્યો ધૂરત, જા અહીંથી માન માગ્યું રે. હાંહાં.

અમો પાગ શું ફરી ફરી લાગીએ, ધૂરતને નવ ધીરૂં રે;
ત્રુટ્યું મન સાંધ્યું નવ જાએ, જેમ મોતી વચ્ચેથી ચીર્યું રે. હાંહાં.
ગોપવધૂ કહે ઉદ્ધવજી, આ કાળાંનાં કૌતક નીરખો રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર છે, ભોગી ભમરા સરખો રે. હાંહાં.

રાધા—સ્વામીની કહે શ્રી કૃષ્ણને, સુણ ભમરા રે;
શું લાવ્યો ખટ પદ વેશ, ભોગી ભમરા રે.
શંકે આલિંગન દઇ શોકને, સુણ ભમરા રે;
મુખે લાગી કુમકુમ રેખ, ભોગી ભમરા રે.
હોયે ચાર ચરણ જો જીવને, સુણ ભમરા રે;
તેહનું પશુ નામ કહેવાય, ભોગી ભમરા રે.
તેહને જ્ઞાન ન હોયે અતિ ઘણું, સુણ ભમરા રે;
મુખ ઘાત તે ઉચ્છિષ્ટમાં હોય, ભોગી ભમરા રે.
છે ખટ ચરણ તાહારા વિષે, સુણ ભમરા રે;
માટે દોઢ પશુ તારૂં નામ, ભોગી ભમરા રે.
રાધા ચંપક પરહરી, સુણ ભમરા રે;
કીધો ધંતુરે વિશ્રામ, ભોગી ભમરા રે.
આજ મધુવન પ્રફુલિત થયું, સુણ ભમરા રે;
ત્યાંહાં પામીશ તું પરીમળ, ભોગી ભમરા રે.
આજ નીરસ કુસુમ વૃંદાવનતણાં, સુણ ભમરા રે;
વનમાળી ન સીંચે જળ, ભોગી ભમરા રે.
છે શ્વેત માળા તારા કંઠમાં, સુણ ભમરા રે;
શું કુબ્જાએ આપી એહ, ભોગી ભમરા રે.
પ્રેમાનંદ પ્રભુ મેં ઓળખ્યો, સુણ ભમરા રે;
તારો નીપટ ઓછો સ્નેહ, ભોગી ભમરા રે.

3. The farewell message of the Gopis.

પદ.

ગોપી—શામળીએ યોગ કહાવ્યો, પાતળીએ યોગ કહાવ્યો;
દાઝયા ઉપર ઉદ્ધવીઓ, વળી લુણ લગાવવા આવ્યો રે. શામ.
ભાઇ સંદેશાથી સંદેહ ટળીઓ, પ્રીત પ્રીછી કોણ જાણે રે;
વીંછી તો વેદનાએ વળગ્યો, દયા કશી નવ આણે રે. શામ.

અમો હવે કીધાં જોગણી, એહાં કૃષ્ણ વેળાવી રે;
અક્રૂર અમારો ગોર થયો, ગયો તે રાખ ચોળાવી રે. શામ.
એ યોગ જ્ઞાનનું મીસ કરીને, ઉત્તર દીધો રે;
સદ પુરુષના સ્નેહનો, અમો લહાવો લીધો રે. શામ.
ઉદ્ધવજી તમો ગામ પધારો, પૂંઠ મુકો રે;
કુબજાંને જઈ જોગ આપો, શંખ ફુંકો રે. શામ.
બહાર • ભીતર રહ્યો વ્યાપી, વ્રજનો વાહાલો રે;
શરીર માંહે કૃષ્ણ વિના, નથી ઠામ ઠાલો રે. શામ.
કાના લગી કુંભ ભર્યો, નથી નીર માતું રે;
નખ શીખ નંદલાલ ભર્યો, કહાં જોગ સાધું રે. શામ.
ગોપીની ભકિત દેખી, ભ્રમ ભાગ્યો રે;
ધન્ય ધન્ય માતાં કહીને, ઓધવ પાય લાગ્યો રે. શામ.
અવતાર આપો તો એ વિધાતા, ગોકુલ માંહે રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણ મળવા, માગી વીદાયે રે. શામ.

ગોપી—કૃષ્ણ રૂપ થાશું કૃષ્ણ સમરી;
ચટકની ભટક મન રાખે, કીટ થાએ ભમરી રે. કૃષ્ણ.
બહાર ભીતર રમી રહ્યાં છે, બલભદ્રજીનો બંધવ રે;
હરિ હરિ કહેતાં હરિરૂપ થાશું, જેમ જલમાં સિંધવ રે. કૃષ્ણ.
ભાઇ ગોપી ગોવીંદનું એક રૂપ છે, જેમ તાંણા માંહે વાણો રે;
અમો લહર શામળીઓ સાગર, રખે જુજવાં જાણો રે. કૃષ્ણ.
પ્રેમાનંદ પ્રભુને કહેજો, પહોંચ્યો સંદેશો મહારાજ રે;
ઉદ્ધવ કહે તે સાંભળજો, ગોપીના મનની વાત રે. કૃષ્ણ.

હરિને કહેજો રે, ઉદ્ધવજી હરિને કહેજો રે;
હરિને કહેજો એટલું, પહોંચ્યો સંદેશો મહારાજ;
મોસાળ ઉજાડીને મામો માર્યો, કુળની વધારી લાજ. હરિ.
ભાઇ ગોકુળ સુનું રે, ભાઈ ગોકુળ સુનું રે;
ભાઇ ગોકુળ સુનું ને સુની ગોપી, સુની ચરે શામળીઆ તારી ગાય;
કરે છો કામ રાજકુંવરનું, કોણ વાછને પાણી પાય રે. ભાઇ.
રાજકુંવરનું કર્મ છે જે, રાજકુંવરનું કર્મ છે જે રે;
રાજ કુંવરનું કર્મ જ એવું કે, મૃગયા રમવા જાએ;
મૃગનેની અહીં છે ઘણી, આવજો વૃંદાવન માંહે રે. રાજ.

ઉદ્ધવજી ચાલ્યા રે, ઉદ્ધવજી ચાલ્યા રે;
ઉદ્ધવજી ચાલ્યા રથ હાંકીને, ગોપી વળાવા જાએ;
કહાવે જશોદા કૃષ્ણને, એક વાર આવો વ્રજમાંય રે. ઉદ્ધવ.
જઇ ત્યાંહાં હરિને મળીયા રે, જઇ ત્યાંહાં હરિને મળીયા રે;
જઈને ત્યાંહાં હરીને મળીયા, ઉદ્ધવજીએ કહ્યા કુશળ સમાચાર;
ભટ પ્રેમાનંદ ભણે સાંભળે રે, તે તરે ભવ સંસાર રે. જઈ.

XXI. From દાણલીલા.

કડવું.

સ્યામ સોહામણા રે, કહાંન કોડામણા રે;
સાંભળ અલ્યા સ્યામળિયા રે, ગોકુળના સોહામણા રે.—ટેક.
તું પતિવ્રતાનો બંધુ કહાવે, તારી કીકીમાંહે કામણ રે. સ્યામ.
તું ચોર ચિત્ત નવનીતતણો, ખુટ્યાં ગૌનાં દામણ રે;
માત જશોદાએ ઉખળે બાંધ્યો, તોયે ન લાગી શીખામણ રે. સ્યામ.
તેં તો ગોકુળ રાખ્યું રેલતું, ધરિયો ગોવર્ધન રે;
માસી મારી ધાવતાં, તેં, વશ કરચા વ્રજજન રે. સ્યામ.
બ્રહ્માદિકને ભોળવ્યા, તેં પીધો દાવાનળ રે;
ચૌદ ભુવન માતાને દેખાડચાં, એવું તારૂં બળ રે. સ્યામ.
કંસરાયનું કોણ ગજું, તેં મારચો છે દશસ્કંધ રે;
મન માને તે કરો પ્રભુજી, કહે ભટ પ્રેમાનંદ રે. સ્યામ.

કડવું.

શ્રીકૃષ્ણ—ધૂતારી ઘુમટાવાળી રે, આંજ્યા વિના આંખડી કાળી રે;
જાઓ કાહાં આપ્યા પાખી રે, રાધાને રોકી રાખી રે.
વહતાં વાયે વહાણું રે, સહુએને વાજ આણું રે.—ટેક.
ઉંચી ને અલબેલડી રે, મુખ ઘણું ગુમાન;
જોબનિયાનું જોર જણાવે, હું ઉતારૂં અભિમાન. ધ્રૂ. આં.
રાધિકા—નાનડી વયમાં નામ જ કાઢ્યું, લોક કરે વખાણ;
મોં ખાયે ને આંખ જ લાજે, માંહો માંહે શું દાણ.
ચાલો પાધરી વાટે રે, સાંખું છું નંદને માટે રે.—ટેક.
શ્રીકૃષ્ણ—આ ગોકુળમાં વસે ઘણી રે, મોટી જાત આહીર;
વહેવારની વાતે લજ્જા શાની, દીસે વઢકણુની પીર. ધ્રૂ આં.

રાધિકા—પાધરી વાટે તે લડે રે. જેને હોયે એ બાપ;
દાણની શું તેં મહોર કરાવી, કંસે કીધી શું છાપ. ચા. સાં.
શ્રીકૃષ્ણ—છાપ તો તારો બાપ કરાવે, રાંકડો વૃષભાન;
અમો કુંવર નંદજીતણા, કોની નવ માનું આણ. ધૂ. આં.
રાધિકા—સમજી બોલો શ્યામળા વહાલા, લોક સાથે શાં લાડ;
ભીખ માગીને પેટ ભરો તો, પરમેશ્વરનો પાડ. ચા. સાં.
શ્રીકૃષ્ણ—ગોપી ગાળ દીયો અદકેરી, છે જોરાવરનો પોરો;
ભીખ માગ્યાની પેર કહું, તું કાન ધરની ઓરો. ધૂ. આં.
રાધિકા—કાન ધર્યાનું કામ શું છે, સમજ્યાં મનની વાત;
એવો કો દેખતી નથી, જે મુને અડાડે હાથ. ધૂ. આં.
શ્રીકૃષ્ણ—જો આવે રાણી ઇંદ્રાણી, તો મૂકી જાએ માન;
તારૂં સર્વસ્વ લેઉં સુંદરી, તો નામ ધરાવું કાન. ધૂ. આં.
રાધિકા—તું છ વર્ષનો છોકરો, ને ચોરી પીતો છાશ;
સર્વસ્વ આપું શ્યામળા, તું આવે જો મુજ પાસ. ચા. સાં.
શ્રીકૃષ્ણ—તું મદમાતી આહીરડી, હું નિપટ નાનું બાળ;
બાળપણું દેખાડશું, થવા દેની સંધ્યાકાળ. ધૂ. આ.
રાધિકા—સંવાદ કરતાં દિવસ વીત્યો, અબળા આકળી થાય;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ જાવા દીજે, ગોપિકા લાગે પાય. ચા. સા.

કડવું.

સુંદર શ્યામળા રે, અમો હાર્યા ને જિત્યો તુંય રે;
ત્યારે લેતો તે લે હમણાં, તારે જોઇએ શુંય સુંદર શ્યામળા રે.—ટેક.
દિવાકર અસ્તાચળ પહોંચ્યો, પડી પ્રભુજી સાંજ રે;
પરણ્યા પિયુજીને ઉત્તર દેવા, કયમ તજીએ ઘર માઝ. સું. શ્યામ.
સાસુ વાઘણ નણદી નાગણ, જેઠ તે જેવો જમ રે;
સુરભિસુત સરખો સ્વામી, તેને ઉત્તર દીજે ક્યમ. સું. શ્યામ.
અંતે લ્યો તે લ્યો હમણાંથી, અસુર અમને થાય રે;
ગૃહસ્થાશ્રમની બેડી મોટી, જઇ દેવી છે ગાય. સું. શ્યામ.
તમો પુરુષ ને અમો નારી, દોહલો લોકાચાર રે;
હુંકારા માટે મરવું પડશે, અબળાનો અવતાર. સું. શ્યામ.
તમો અમ સાથે કૌતક કીધું, અમો કીધું છે હાસ રે;
આજ થકી તમારી ત્રિકમ, મૂલે લીધી દાસ સું. શ્યામ.

પ્રથમ આવીને તમ સંઘાતે, કીધો જે સંવાદ રે;
અણઘટતું બોલાયું હોય તે, ક્ષમા કરો અપરાધ. સું. સ્યામ.
અમો આવશું મહી વેચવા, તમો તે લેજો દાણ રે;
ગોરસકેરૂં શું ગજું છે, અમો તે સોંપ્યા પ્રાણ. સું. સ્યામ.
અમને તો નવ ગમે દીઠું કો, તમ વિણ ગોકુળનાથ રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર, વેચાયાં તમારે હાથ. સું. સ્યામ.

પદ.

જિત્યા જીવણ ને હારી સુંદરી રે લોલ;
લોકાચાર ને ઘર ગઇ વીસરી રે લોલ.
વિઠ્ઠલજીએ વાહી વાંસળી રે લોલ;
ગોપી વિહ્‌વળ થઈ સહુ વ્યાકુળી રે લોલ.
અકળ ગતિ તે નવ જાયે કળી રે લોલ;
ગોકુળ ગઈ તે ગોપની મંડળી રે લોલ.
દાણ વિવાદ ત્યાં ભાંગી ગયો રે લોલ;
રસ બોધ હૃદયા હર્ષજ થયો રે લોલ.
સ્યામળિયોજી તો ત્યાં સજ થયા રે લોલ;
ગોપી સાથે તે કુંજભવન ગયા રે લોલ.
ગોરસ ગોળી મેલી સહુએ વેગળી રે લોલ;
સહૂ વહાલાજીને વીંટી વળી રે લોલ.
ત્યારે રાધાજીને કહે શ્રીહરિ રે લોલ;
લજ્જા મનથી મૂકો પરહરી રે લોલ.
એવું સુણતામાં રાધા હસી રે લોલ;
ભાગ્યો ઘુંઘટ, ચીર ગયું ખશી રે લોલ.
દીધું આલિંગન હેત વ્યાપિયું રે લોલ;
કુંજમાંહે રહી રતિસુખ આપિયું રે લોલ.
જેટલી હતી વ્રજ સુંદરી રે લોલ;
તેટલાં રૂપ ધરિયાં શ્રી હરિ રે લોલ.
દાણ મિસે તે લીલા બીજી થઈ રે લોલ;
રંગવિલાસમાં રજની વહી ગઈ રે લોલ.
ગયો ચંદ્ર ને ભાનુ ઉગ્યો સહી રે લોલ;
ત્યારે વ્રજ વનિતાને સાન થઈ રે લોલ.

પ્રેમાનંદ પ્રભુને પાયે પડી રે લોલ;
સહુ ગોપીએ વિદાય માગી વળી રે લોલ.

નમો નારાયણ રાધા રાણી, દુ:ખભંજન દામોદર દાણી;
ઘેર ગઇ ગોપિકા આનંદ આણી, પ્રભુજીની માયા કોણે ન કળાણી. નમો
પડોશણ સાસુ નણંદ જેઠાણી, કરે વાત પરસ્પર અંગ એંધાણી;
સુણે ભણે દાણલીલા ધન્ય તે પ્રાણી, જમકિંકર ન શકે તેને રે તાણી. નમો.
એ અદ્દભુત લીલા શુદ્ધ સારુ વખાણી, જેમ સાગરથી ભર્યું ચંચળ પાણી;
તેમ પ્રેમાનંદે દાણલીલા વખાણી, શરણાગત રાખો શારંગપાણી. નમો.

XXII. વિવેક વણઝારો (Written probably before A. D. 1728.)

સંત સાધૂને હું નમું, વણઝારા રે.
સંત ગુરુને લાગું પાય, સમજ મન મારા રે.
સમરણ કરીએ શ્રીરામનું, વણ; પદબંધ મનોહર થાય, સમજ.
કાયા નગર સોહામણું, વણ; ત્યાં વસવા કીધું ગામ, સમજ.
આણ ફરે ત્યાં તાહરી, વણ; પુર નાયક એવું નામ, સમજ.
નવ દશ બે ત્રણ સુંદરી, વણ; વણઝારી મળી ચોવીશ, સમજ.
તે સાથે તું ક્રીડા કરે, વણ; તેં વિસાર્યા શ્રીજગદીશ, સમજ.
પટરાણી બે પ્રેમદા, વણ; તેનાં પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ નામ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ વખાણે ભોગને, વણ; નિવૃત્તિ વખાણે રામ, સમજ.
સંતાન થયાં બેઉ નારને, વણ; માડયાં જુજવાં બે ઘરસૂત્ર, સમજ.
પ્રવૃત્તિને પાંચ પુત્રી થઈ, વણ; વળી સાત થયા છે પુત્ર, સમજ.
આશા, તૃષ્ણા, હિંસા, દીકરી, વણ; વળી ભ્રાંતિ, ઈર્ષા નામ, સમજ.
લોભ, ક્રોધ, મદ, દીકરા, વણ; ગર્વ, મત્સર, મોહ ને કામ, સમજ.
પરિવાર પ્રવૃત્તિનો વધ્યો, વણ; હવે કહું નિવૃત્તિનાં સંતાન, સમજ.
પુત્રી ચાર ચતુર ઘણી, વણ; થયા પુત્ર પાંચ ગુણવાન, સમજ.
શાંતિ ભક્તિ, દયા, દીકરી, વણ; વળી મૈત્રિ, મળી થઇ ચાર, સમજ.
સંતોષ ને ધર્મ દીકરા, વણ; વૈરાગ્ય, વિવેક, વિચાર, સમજ.
નવ સંતાન નિવૃત્તિનાં, વણ; હવે પ્રવૃતિનો વિસ્તાર, સમજ.
સંતાન જોઇને શાતા થઇ, વણ; પતિ રીઝયો જોઇ પરિવાર, સમજ.

બાવીશ નાર દાસી થઇ, વણુ; કરે પ્રવૃત્તિ રાણીની સેવ, સમજ.
નાયક અભિમાને ભર્યા, વણુ; એના મનમાં ઘણો અહમેવ, સમજ.
નિવૃત્તિ કહે મારા નાથજી, વણુ; તમે મૂકો ભોગ વિલાસ, સમજ.
કાયા નગર છે કારમું, વણુ; તે જૂઠાની શી આશ, સમજ.
બંધ બાંધ્યા છે જળતણા, વણુ; માંહે હાડ ને માંસ રૂધીર, સમજ.
શરીર એવું જાણવું, વણુ; માટે સ્મરિયે શ્રીરઘુવીર, સમજ.
માત પિતા સુત સુંદરી, વણુ; વળિ મિત્ર સહોદર બંધ, સમજ.
એ અંતે કો તારૂં નથી, વણુ; છે જીવતાનો સંબંધ, સમજ.
ગોખ જરૂખા માળિયાં, વણુ; સાત ભૂમિના સરસ નિવાસ, સમજ.
એક દિવસ મેલી ચાલવું, વણુ; સ્મશાને કરવો વાસ, સમજ.
માલ મતા વાસણ ઘણાં, વણુ, મણી માણક મોતી અનેક, સમજ.
જમ કિંકર ગ્રહી ચાલશે, વણુ; સાથે કોડી ન આવે એક, સમજ.
કર્મ કમાય જે આપણું, વણુ; તે જાય છે જીવને સાથ, સમજ.
વૈતરણીમાં બૂડતાં, વણુ; નકી મૂકાવે શ્રીરઘુનાથ, સમજ.
એવું જાણીને જાળવો, વણુ; તમે પ્રવૃત્તિ રાણિના ભોગ, સમજ.
નહિ તો પસ્તાશો નાથજી, વણુ; તે તો જાણવો કેવળ રોગ, સમજ.
એવું જાણીને મારા નાથજી, વણુ; રખે શોકનો કરતા સંગ, સમજ.
શીખ મારી શ્રવણે ધરો, વણુ; તમે સમરોને શ્રીરંગ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ રહેશે વેગળી, વણુ; જ્યારે આવશે જમના દૂત, સમજ.
પંડ મૂકી પ્રાણી ચાલશે, વણુ; ભૂતમાં મળશે પંચભૂત, સમજ.
જમરાય લેખું પૂછશે, વણુ; તેં તો શો કીધો વેપાર, સમજ.
તે વેળા છે ઘણી દોહલી, વણુ; તમે ચેતજો કુલ ભરથાર, સમજ.
હીણું કોઇનું નવ કીજિયે, વણુ; સદા ચાલિયે સીધી ચાલ, સમજ.
ભજન દાન હમણાં કરો, વણુ; પછી કોણે દીઠી છે કાલ, સમજ.
નિવૃત્તિનાં વાયક સાંભળી, વણુ; કેંઇક આવ્યો ઉર વૈરાગ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ રાણિયે જાણિયું, વણુ; એણે ભોગ કીધો છે ત્યાગ, સમજ.
શણગાર સોળે અંગે ધર્યા, વણુ; તેડવા મોકલ્યા પંચ દાસ, સમજ.
કંઇ લટપટ કરી લાવિયા, વણુ; પિયુ આણ્યો રાણીની પાસ, સમજ.
પહેરી પટોળી પ્રેમદા, વણુ; છે ચોળીમાં ચૌદ રંગ, સમજ.
શણગાર શુભ સુંદરી તણા, વણુ; જોઈ વૈરાગ્ય પામ્યો ભંગ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ રાણી બોલિયાં, વણુ; હેતે નાખી ગળામાં હાથ, સમજ.
ત્યાગી વેરાગી ક્યમ થવા, વણુ; કંઇક ઉદ્યમ કીજે નાથ, સમજ.

વિવેક વણઝારો.

બાળક સૌ પરણાવવાં, વણ; જેમ લોકમાં વાધે લાજ, સમજ.
ઘર ઉંચાં કરાવિયે, વણ; પૂર નાયકમાં કિજે રાજ, સમજ.
હસ્તિ ઘોડા સાંપડાવિયે, વણ; ત્યારે જીવ્યું તે સફલ જ થાય, સમજ.
દધિ દૂધનાં સુખ લીજિયે, વણ; ઘણી લાવો મહિષી ગાય, સમજ.
શય્યા સિંહાસન પાલખી, વણ; આગળ બહુ દાસી દાસ, સમજ.
બે બે દીપક પ્રગટાવિયે, વણ; ભલા કીજે ભોગ વિલાસ, સમજ.
ધંધો કરી મન લાવિયે, વણ; તો અંતે આવે કામ, સમજ.
ઠગ બ્રાહ્મણ વસે ઘણા, વણ; નવ ખરચિયે કોડી દામ, સમજ.
બેન બનેવી ભાણજા, વણ; દીકરી દોહિત્ર જમાઈ, સમજ.
દ્વાર કેને ન દેખાડિયે, વણ; એ તો વસ્તુ સારી જાયે ખાઇ, સમજ.
સંવત્સરી શ્રાદ્ધ ન સારિયે, વણ; એ તો સર્વ છે આળપંપાળ, સમજ.
દીકરાને જુજવા કરો, વણ; મને ગમતી નથી જંજાળ, સમજ.
આપણે સુખે ખાઇએ પીએ, વણ; રમતાં રૂડા દહાડા જાય, સમજ.
વેપાર કરી ધન લાવિયે, વણ; તો લખેશરીના તન કહેવાય, સમજ.
પીતાંબર શુભ પહેરિયે, વણ; ખાઇએ નાનાવિધ પકવાન, સમજ.
ખાધું પીધું તે આપણું, વણ; નવ કીજીએ કોડીનું દાન, સમજ.
લહણાં લાહીએ નાતમાં, વણ; થાય દેશ વિદેશે નામ, સમજ.
દાહાડા ભોગ કમાઇના, વણ; પછી અંતે જપશું રામ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ શિખામણ સુણી, વણ; પછે રીઝયો મૂઢ અજાણ, સમજ.
નિવૃત્તિ થઈ અળખામણી, વણ; પ્રવૃત્તિ વહાલી પ્રાણ, સમજ.
એકાંત બેસી નર નારીએ, વણ; ભલી માંડી કીધી ગોઠ, સમજ.
સંકલ્પ વિકલ્પ બે પોઠીયા, વણ; પછી ચલાવે કર્મની પોઠ, સમજ.
લોભ પુત્ર સાથે ગયો, વણ; ગર્વ, મત્સર, કામ ને ક્રોધ, સમજ.
દાસી દશ સાથે થઇ, વણ; કરી ધર્મતણો વિરોધ, સમજ.
મન ઘોડે નાયક ચઢ્યો, વણ; ગ્રહી આશા હાથ લગામ, સમજ.
મમતા ચાલ્યો વહોરવા, વણ; અહંકાર નગારૂં નામ, સમજ.
છળ ભેદનાં બે ત્રાજવાં, વણ; તોળે પ્રપંચ વાણોતર, સમજ.
કૂડ કપટનાં બે કાટલાં, વણ; મોટી માયા દાંડી બરોબર, સમજ.
ઠામ ઠામ દુંદુભી ગડગડે, વણ; પુર નાયક મોટું નામ, સમજ.
લાભ લેવાને દોડિયો, વણ; જોયાં લક્ષ ચોર્યાશી ગામ, સમજ.
સંસાર દેશ સોહામણો, વણ; તેનો જોતાં ન આવે પાર, સમજ.
શ્રીફલ સોપારી એલચી, વણ; તેમાં નવ દીઠું કાંઇ સાર, સમજ.

ગોળ ખાંડ સાકર નહિં, વણ; નવ લીધાં ધૃત ને ઘઉં, સમજ.
શાક દાળ વહોર્યાં નહિં, વણ; એની અવગણના કરી બહુ, સમજ.
માણક મોતી સોનું નહિં, વણ; નવ વહોર્યાં પટોળાં ચીર, સમજ.
લાલચ લોઢું વહોરિયું, વણ; કોડે લીધું કપટ કથીર, સમજ.
હિંસા હિંગ વહોરી ઘણી, વણ; સંગ સીસું લીધું અપાર, સમજ.
પ્રપંચ પીતળ વહોરિયું, વણ; સંસારમાં દીઠું સાર, સમજ.
મમતા મીઠું વહોરિયું, વણ; અને વહોરિયું માયા મીણ, સમજ.
કુરૂપ સોમલ વહોરિયો, વણ; અતિ વહોર્યું વિષય અફીણ, સમજ.
અનાચાર વહોર્યો એળીયો, વણ; વહોર્યો આળસ ટંકણખાર, સમજ.
ભ્રાંતિ ભાંગ લીધી ઘણી, વણ; વછનાગ વહોર્યો વ્યભિચાર, સમજ.
વહોરી ઇર્ષા જે આંબલી, વણ; કુલક્ષણી વહોરી લાખ, સમજ.
કપટ કાપડ તે વહોરિયું, વણ; જેનો રંગ ઘણો અભિલાખ, સમજ.
લઘુતા વહોરી લીંબડી, વણ; વહોરી કાંબળી કાળે રંગ, સમજ.
છળ છાયલ વહોર્યાં ઘણાં, વણ; લોભ પુત્રને રાખી સંગ, સમજ.
નિંદા ગળી વહોરી ઘણી, વણ; અતિ વહોર્યું મદ્ય અજ્ઞાન, સમજ.
ચાડી તાડી વહોરી ઘણી, વણ; ભર્યું પાત્ર તે કંઠ સમાન, સમજ.
ખુનસ ખાદી વહોરી ઘણી, વણ; વળી વહોર્યા અવગુણ ટાટ, સમજ.
શીવી ગુણ અવગુણે ભરી, વણ; હાંકી પોઠ તે વસમી વાટ, સમજ.
મન ચિંતવન બે વેઢિયા, વણ; સંકલ્પ વિકલ્પ વેપાર, સમજ.
અભિમાન ઊંટે નાયક ચઢયો, વણ; તેને દેખે સૌ સંસાર, સમજ.
પ્રવૃત્તિને માન દીધું ઘણું, વણ; પ્યારી તું પ્રાણ સમાન, સમજ.
નિવૃત્તિ આવી પુંઠે પડી, વણ; એને દીધું ઘણું અપમાન, સમજ.
પ્રવૃત્તિ આભૂષણે ભરી, વણ; ખોઇ નાયકે શુદ્ધ બુદ્ધ સાન, સમજ.
જશ શણગાર નિવૃત્તિનો, વણ; વળી વસ્ત્ર બીરાજે જ્ઞાન, સમજ.
સાથે લઇ બાળક બાળકી, વણ; ચાલે પ્રવૃત્તિ પિયુની સાથ, સમજ.
નવ સંતાન નિવૃત્તિનાં, વણ; એતો ચાલે જેમ અનાથ, સમજ.
જ્યાં જ્યાં ટાંડું ઉતરે, વણ; પિયુ પોઢે પ્રવૃત્તિની પાસ, સમજ.
નિવૃત્તિ આવી ના શકે, વણ; દ્વારે ઊભા છે પંચ દાસ, સમજ
પ્રવૃત્તિ કહે પિયુ સાંભળો, વણ; રખે શોકનો કરતા સંગ, સમજ.
પળ એક પાસે જો બેસશો, વણ; કરશે ઘર વેપારનો ભંગ, સમજ.
ભેખ એના ભીખારી તણા, વણ; જોગી કીધાનો અભિલાખ, સમજ.
એની શિખામણ માનશો, વણ; તો તે તમને ચોળાવશે રાખ, સમજ.

દેખીતી મંદ ભાગિણી, વણ; જ્ઞાન વૈરાગ્ય જેના તન, સમજ.
વેષ સર્વ વિધવાતણા, વણ; કરે તમને માન શુકન, સમજ.

નાયક કહે સુણ સુંદરી, વણઝારી રે;
તારાં વચન તે સુધા સમાન, સતી સુખકારી રે.
તારી શીખામણું શુભ ગણું, વણ; મેં તો તને કીધી ભગવાન, સતી.
નિવૃત્તિ દીઠી • નવ ગમે, વણ; તુજ સાથે બાંધ્યો પ્રેમ, સતી.
નિવૃત્તિ સાથે બોલું નહિ, વણ; મેં આજથી લીધો નેમ, સતી.

કોલબંધ એવો કર્યો, વણઝારા રે;
પ્રવૃત્તિનો વાધ્યો ગર્વ, સમજ મન મારા રે.
નિવૃત્તિ દાસી થઇ રહી, વણ; એની શોકે કીધું વશ સર્વ, સમજ.
ટાંડું ચલાવા ચોદિશે, વણ; જોયો દેશ સર્વ સંસાર, સમજ.
આગળ લાભ દીઠો ઘણો, વણ; આવી અંતે ખોટ અપાર, સમજ.
કાળ ધણી આવી લાગિયે, વણ; એણે રોકી છે સઘળી પોઠ, સમજ.
વસ્તુનું મૂલ આવ્યું નહિ, વણ; થઇ લાખ કરોડની ખોટ, સમજ.
જમ કિંકરે આવી બાંધિયો, વણ; ત્યારે નાસી ગયો પરિવાર, સમજ.
પ્રવૃત્તિ પણ વેગળી રહી, વણ; નહિ કોઈ પાણી પાનાર, સમજ.
જમરાય કને બાંધી આણિયો, વણ; વેપારીએ કીધી રાવ, સમજ.
કેક ખાતાં ખોટાં નિકળ્યાં, વણ; જ્યારે જોયા મેળ હિસાબ, સમજ.
બાંધ્યો માર્યો બહુ ભાતથી, વણ; વળી નાંખ્યો નરકકુંડમાંય, સમજ.
ઘણીવાર દીવાળું કાઢિયું, વણ; નહિ લાજ્યો કરતાં અન્યાય, સમજ.
કારાગ્રહનું દુઃખ ઘણું, વણ; કોણ કાઢે ત્યાંથી બહાર, સમજ.
પહેરી સાડી શુદ્ધ બુદ્ધની, વણ; પાસે આવી નિવૃત્તિ નાર, સમજ.
નાયક જોઇને રોયો ઘણો, વણ; દેખી સતીનું તે સમે મુખ, સમજ.
નીચું જોઇને કહે સાધવી, વણ; તેં પાપે ભોગવ્યું દુઃખ, સમજ.
આંસુ લોહ્યાં નાથનાં, વણ; પછી બોલી નિવૃત્તિ નાર, સમજ.
પ્રવૃત્તિ તમારી ક્યાં ગઇ, વણ; સાત પુત્રી ક્યાં પંચ કુમાર, સમજ.

નાયક કહે સુણ સુંદરી, વણઝારી રે;
મેં નહિ માની તારી શીખ, સતી સુખકારી રે.
વહાલી થઇ પ્રવૃત્તિ પાપણી, વણ; ભુંડી રાંડે મંગાવી ભીખ, સતી સુખ.
દુઃખ વેળા નાસી ગઈ, વણ; મુને પાણી કોઇ નવ પાય, સતી સુખ.
મૂકાવ મુજને સુંદરી, વણ; હું રહીશ તારી આજ્ઞાય, સતી સુખ.

નિવૃત્તિ કહે પિયુ સાંભળો, વણઝારા રે;
ઘણા ડાહ્યા છો ભરથાર, સ્વામીજી મારા રે.
ઘણે દામથી મૂકાવિયા, વણ; લેખે લાખ ચોર્યાશી વાર, સ્વામીજી.
ધર્મ કને તેડી ગઇ, વણ; ત્યાં કીધો કોલ કરાર, સમજ.
ધર્મ લેણું કરી લાવજો, વણ; જઇ રૂડો કરજો વેપાર, સમજ.
ફરી સંસારમાં અવતર્યો, વણ; મળ્યા સદ્‌ગુરુ એક દલાલ, સમજ.
રામ નામ વસાણું વોહોરિયું, વણ; લાભ આવ્યો વસ્તુ રસાળ, સમજ.
વિવેક વાણોતર થયા, વણ; તત્વ વિચાર ત્રાજવાં સાથ, સમજ.
ધર્મ કર્મ બેઉ કાટલાં, વણ; ક્ષમા દાંડી ઝાલી હાથ, સમજ.
નાયક વહોરે વસ્તુને, વણ; જે જે નિવૃત્તિ કહેતી જાય, સમજ.
નિર્ગુણ ગોળ લીધો ઘણો, વણ; ગુણ સત્ય મર્મ કહેવાય, સમજ.
સદ્‌વિદ્યા સાકર વહોરે ઘણી, વણ; વહોર્યા જાયફળ જોગાભ્યાસ, સમજ.
શ્રીફળ નામ શ્રીરામનું, વણ; મળ્યા ગાંધી હરિના દાસ, સમજ.
બ્રહ્મવિદ્યા ખાંડ વહોરી, વણ; શુભ લક્ષણ વહોર્યા લવિંગ, સમજ.
ચતુરાઇ ચંદન વહોરિયું, વણ; વહોર્યો કરુણા કેસર રંગ, સમજ.
જ્ઞાન ઘૃત કૂપે ભર્યું, વણ; સિદ્ધતા દધિ નિર્દોષ, સમજ
પ્રીત પટોળી વહોરી ઘણી, વણ; લીધા સાળુ શીળ સંતોષ, સમજ.
વિશ્રામ પીતાંબર વહોરિયાં, વણ; વહોરી દયા દધિ દરિયાઇ, સમજ.
લખતો જાય ચિત્ત ચોપડે, વણ; લેખણ શુદ્ધિ બુદ્ધિ રુસનાઇ, સમજ.
નવધા ભક્તિ મણી વહોરિયાં, વણ; વળિ મુક્તિ મુક્તા માળ, સમજ.
શ્રીહરિ હીરો હાથે ચઢ્યો, વણ; થયું ઘરમાં ઝાકઝમાળ, સમજ.
સદ્‌ગુણે ગુણ શીવી ભરી, વણ; કરે વસ્તુનું દેવ વખાણ, સમજ.
મોહ મેહેવાસી મારીઓ, વણ; હવે કોય ન માગે દાણ, સમજ.
નાદ બિંદુ બેઉ બળદિયા, વણ; વાજે નગારૂં ૐકાર, સમજ.
જ્ઞાન ઘોડે નાયક ચઢ્યો, વણ; જીતી ચાલ્યા સર્વ સંસાર, સમજ.
જમરાયને લેખું આપિયું, વણ; ચિત્ર વિચિત્રે જોડ્યા હાથ, સમજ
સન્માન આસન આપિયું, વણ; જમરાય થયા રળિયાત, સમજ.
ન્યાલ થયો શુભ માલમાં, વણ; ગયો મૂળ પોતાને ગામ, સમજ.
ફરિ ભવમાં ભટક્યો નહિ, વણ; થયો શુદ્ધ તે આત્મારામ, સમજ.
પ્રવૃત્તિ જે કોઇ પરહરે, વણ; કરે નિવૃત્તિ અંગીકાર, સમજ.
એ મુક્તિ ફળ પામે સહી, વણ; નવ દેખે દુઃખ લગાર, સમજ.
ગુજરાત દેશ સોહામણો, વણ; વીર ક્ષેત્ર વડોદરૂં ગામ, સમજ.
વિપ્ર ચતુર્વેશી નાતમાં, વણ; કૃષ્ણ પુત્ર પ્રેમાનંદ નામ, સમજ.

વિવેક વણુઝારો તે છે આત્મા, વણ; આ છે અધ્યાત્મનો ઉપદેશ, સમજ.
વણુઝારો ગાય ને સાંભળે, વણ; ટળે જન્મ મરણનો કલેશ, સમજ.
જે કોઇ પ્રભુને અનુભવે, વણ; થાય મનવાંચ્છિત ફલ કામ, સમજ.
શ્રોતા સજ્જન સાંભળી, વણ; તમે સમરો સર્વ શ્રીરામ, સમજ.

XXIII. From ઋષ્યશૃંગાખ્યાન.

A danger to the ascetic.

સજી સુંદરી સારી, મન વિચારી, છળવા ધારી સજ થાતી;
વર વપુ સમારી, ચાલી નારી, મોહિણિકારી, પથ જાતી.
આશ્રમને મૂકી, મુનિમઠ ઢૂંકી, જતાં ન ચૂકી, ગઇ વ્હેલી;
તેની અતિ શોભા, મુનિમન લોભ્યા, ગગને થોભ્યા, સુર સ્હેલી.
મસ્તકમાં મઢિયાં, ભૂષણુ લઢિયાં, નંગે જડિયાં, તે લહિએ;
જે ચક્ર ધરિયો, તે ગતિ ત્વરિયો, વિધુશું વઢિયો, જે કહિએ.
શશિકિરણુ કાપે, ઉદરે વ્યાપે, અતિ સંતાપે, તેજ ગ્રહી;
શીશશશિ જે ચારૂ, કરે ન વાર્યું, મન અવિધાર્યું, કમળ સહી.
વળી વળી જાએ, નવ લજ્જાએ, શિશફુલ સાએ, લુબ્ધ કરી;
મુક્તાફળ ભરિયાં, ઈતર વરિયાં, જાય ન સરિયાં, પ્રીતિ ધરી.
જોઇ મોતી પૂર્યાં, પયાર્થ શરાં, નાગણી નૂરાં, ચઢી આવ્યાં;
નિરખી વિષ ધ્રુજતી, આપી સુજતી, વાટજ રૂચતી, વર કાવ્યાં.
ક્રૂરતા નવ છોડી, મધ્ય મરોડી, હંસી દોડી, થઇ લાલી;
મસ્તક મુખ દિસે, ડંખ પણુ હિસે, શું ધરી રીસે, નદી વાળી.
ઉર્ધ્વથી પડતી, સેંથે ખળતી, લાલી બળથી, વળી પાછી;
એવે નાગણુ નિરખી, મનમાં હરખી, કેકિન પરખી, ધરી રાચી.
તજી ભક્ષણુ ધુધરી, શું ભક્તિ નુગરી, કે તજી સુગરી, ત્યમ છોડી;
ઉડે ભક્ષણુ માટે, તદપિ ઉચ્ચાટે, શિક્ષા સહે સાટે, લે જોડી.
વારૂ જે વિંછિયા, કર્ણે સિંચિયા, ઝાલે ધિંચિયા, કર્ણફૂલે;
વેસરમાં વસિયા, અકોટી ફશિયા, સુર શા રસિયા, અતિ ઝૂલે.
નયનાંજન રેખા, ચક્ષ વિશેખા, રમ્ય શી મેખા, વારિ જેએ;
છે ભાળ વિશાળા, હરિ રસાળા, દ્વય અજવાળા, શોભા લૈએ.
મનોહારી બંદી, ત્રાજુ અનિંદી, ભવશર વંદી, સુખી થૈએ;
શું મીન મકલાતાં, ખંજન તાતાં, મૃગલી મનાતાં, ચખ કૈએ.

માંહિ રેખા લાલી, કાળી વાળી, ઘણી રસાળી, રમ્ય દીસે;
નાકે નથ ઘાલી, હીર સંભાળી, હંસે ભાળી, તે હીસે.
થઇ તેલની ધારા, દીપક જ્વાળા, તેથી મરાળા, ત્રાશી ગયા;
નાહા વર સરમાં, કપોલ ઘરમાં, આશા ભરમાં, આવી રહ્યા.
અધરામૃત બૂડે, વેસર ઝૂલે, લક્ષણુ રૂડે, રસમાતી;
તેને સુવર્ણ સેરી, રાખે ઘેરી, હંસિ અહેરી, ધરી સ્હાતી.
શું આમ્રકાતળી, પ્રવાળમાં મળી, કે રસની વળી, રમ્ય રેખા;
ચિબૂક ચારૂ, હડપચી વારૂ, વદન સમાર્યું, મોહ લેખા.
અંબુજ શું દાખ્યું, ગળ સ્થળ ભાખ્યું, સુકંબુ રાખ્યું, રસવાળું
કંબુમાં ઠરિયાં, આભ્રણ ભરિયાં, મેરૂને વરિયાં, હરખાળું.
ધરી દુગદુગી મોટી, ચોકી ન ખોટી, હારની જોટી, ચીચપટી;
ગળુબંધ ગલોટી, ઘાલી ત્રોટી, માળા મોટી, પડી લટી.
તે કોમળ ભૂષણે, આણ્યાં દૂષણે, વેર્યો રૂષણે, ગિરિ મોટો;
જે કરવત કાપે, ઉભયે તાપે, નહિ સંતાપે, આ રોઠો.
ડરી તેથી બાળા, ચોળી ધારી, તદપિ અકારી, તે થાતી;
જે મયૂર મરાળા, ધર્યા કરાળા, ડરતી બાળા, લજ્જાતી.
વૃશ્ચિકને મૂકી, ગિરિશૃંગ ઢુંકી, મૂકતા ચૂકી, સ્તન ગ્રેહેતા;
તેને ઉરાઢી, નયને ત્રાડી, કરથી કાડી, રસ લેતા.
કંચુકી નીલી, પડી રસવીલી, સુખી થઇ શીળી, દુઃખ દાતા;
કટિ કૃશ અતિશે, રતિ રમણુ વિશેષે, સ્થૂળ કુચ દર્શે પરતાતા.
શાધારે રહેશે, ગુરૂત્વ સ્હેશે, કોને કહેશે, વિરહિ વળી;
દયા ધરી એવી, કંચુકી દેવી, લોભે સેવી, વાયુ બળી.
તે ધરી વનિતા, વેગે સરિતા, ચાલી હરિતા, ચિત્ત તણી;
તે સરિમાં મળતી, ત્રિવેણી વળતી, કૂપ શું હળતી, મગ્ન બની.
નયનથી નીકળી, હકળી વકળી, જાતી મકલી, મદન સરે;
ત્યાં જતાં વિરામી, નદીમાં નામી, મોહકરામી, નયનશરે.
દ્વય ભૂજ અંબૂજ, વર ભૂષણુ રૂચ, ધરિયાં સ્વસૂઝ, મુદસહી;
અંગુલી મગફળી, જાતી ન કળી, મુદ્રિકા મળી, દિપી રહી.
ધરી કંકણુ ચૂડી, ખળકે રૂડી, વળગે ઊડી, એવિ ધરી;
બાજુબંધ મુક્તા, હાર સજુકતા, ઝુકતા ઝુકતા, ચિત્ત હરી.
તે વર તનું ધારી, ખંભાકારી, ઝંઘા સારી, કેળ જશી;
કળાવતી શી કળા, શબ્દ બહુ મળ્યા, કટિ મેખળા, વરાંગલશી.

તે રવ કિંકિણી ગ્મળતો, ઘુઘર ભળતો, નૃત્યમાં હળતો, શબ્દ શચી;
પાદાંગુલિ પેરી, નૂપુર જેરી, કપડા કેરી, રમણ રૂચી.
સજી કાંબી કલ્લાં, દીસે ભલ્લાં, ચાલે ન વલ્લાં, ચતુર મણી;
એ વિધિ આભા, દરસે આભા, લાવણ્ય લાભા, દિસે ઘણી.
શું મારની મૂરતી, સુધા સૂરતી, રતિની પૂરતી, આવી બની;
કે વિદ્યુત બાળા, રમા રસાળા, માલ્યની માળા, વાન તણી.
એવી વર રૂપા, જાય અનૂપા, મોહની રૂપા, મુનિ પાસે;
જ્યમ શરશું સ્હાયે, ન લશ્કર માયે, ત્યમ સૌ થાયે, જે વાંસે.
એ વીધી વામા, વીતનું ધામા, સુંદર સ્યામા, જાતી હવી;
તે હવી પાંશરી, નવી સાંતરી, રવિ આંતરી, કથે શું કવિ.

10. Samal Bhatt (*circa* 1614-1730 A. D.*)

This famous writer was the third of the great seventeeth century "Trinity of Poets" and the great rival of Premanand. He was well educated according to the standard of his days and in addition to the usual knowledge of Sanskrit and Hindi he also had a knowledge of Persian, which indeed was the court language of that time. His language shows a very strong admixture of Persian words. His poetic style was based upon Braj prosody which he had studied carefully and he wrote by preference the popular Hindi measures the *dohara* (*duha*) the *chopai* and the *chhappa*. In the last he was specially the master. His verse is mostly fluent and his language polished but he often lapses into very rude language and harsh versification. The latter defect is very likely due to change of pronounciation during all the years that have elapsed since his time. But Samal never attained the fluency of language which we find in Premanand, neither has he successfully manipulated his words so that sound echoes to sense as it so often does in Premanand's works. But in spite of being decidedly inferior to Premanand both in language and in music of his words, Samal has been certainly a greater favourite with the Gujarati people. The reason for this is to be sought in the intrinsic interest of his subject matter. He is *par excellence* the story-teller of Gujarat. He moreover does not

* Kheshav H. Dhruva disputes this date. He is inclined to put Samal a full generation later than Premanand. See Jhaveri, *Milestones in Gujarati Literature*, p. 95, footnote.

weave his story out of Pauranic and Epic sources, but he tells stories about the everyday life of the people, at least of the higher bourgeoisie. He has expressed in plain words his contempt for the singer of *Purana* tales. "કહેવું કવે તે કોનો કવી ?" he asks, having a fling at his great rival, Premanand, because the latter depended solely upon the Puraṇas for his narratives.* Samal in the beginning of his career did attempt topics from the Sanskrit Epics† but he found the field entirely occupied by other writers and he had no chance whatever of success against the "vested interests," notably of Premanand. This probably was the beginning of the lifelong rivalry between them. Moreover, Samal's was a proud character and he had determined never to seek favour of any rich person nor to approach any until he was asked himself. Thus he waited long in obscurity until a learned Pātidār—the head of the village of Sunj in the Khairā district invited him to his own place and took him under his special protection. This man Rakhidās by name made the poet a gift of land and made him independent for life. Though not given to flattery he has extolled Rakhidās to the skies for his timely and unstinted help. Certainly ingratitude was not among the sins of Samal.

Failing to obtain hearing as a *pauranic* reciter Samal turned to secular subjects. He had a veritable

---

* It is said that after this remark Premanand turned to the Narsimha Mehta cycle of tales, which form the finest work he has produced .

† See list given below.

mine of secular tales to draw upon. The Sanskrit collection of the *Kathasaritsagara* was undoutedly known to the learned as also the various collections of mediæval tales from Prakrit and Pali sources. Moreover there were the popular tales about "Vikrama and the Vampire," the cycle of the "Parrot's Tales" and lots of other popular tales besides were orally current at that period. It would be an interesting task to trace his tales to their sources but it is very probable that Samal merely borrowed special episodes from this floating material, but the treatment was always his own. Samal has an extraordinary facility in arranging episodes and in keeping up the interest of his hearers.* The state of society he depicts is an exact picture of what had been described several centuries earlier by Vatsyâyanâ in his कामसूत्र. In every tale the *Gunika* plays an important part. She is always beautiful and clever and often (though not invariably) thoroughly heartless and unscrupulous. Many of the tales are a bit "too spicy" after the style of some of the stories of the *Decameron*. The parallel between the Italian writer and the Gujarati poet is very instructive especially as regards the state of society depicted in their pages. But there is one important difference : the Italian is depicting contemporary society, while Samal deals with an age which had long since passed away but which had left a vast heritage of tradition and custom.

* These tales were originally recited by the poet himself before gatherings. This is evidenced by the closing lines of most of these when the "hearers" (શ્રોતા) are asked to sing "હો હો શ્રી રણછોડ."

Vatsyayana's picture of the society of his days impresses one as being that of a stage foreshadowing destruction. Though the men and women were cultured and refined and cultivated literature and the arts, still one feels that the inroads of decay and decadence have already begun, one feels that at the first violent stroke this artistic fraternity would vanish. They lack the vigour and virility of a great people, for they are people whose ancestors had been great and had won for them leisure and wealth to develop almost to an excess the artistic faculties. The parallel with decadent Rome, with decadent Iran, with decadent Egypt is strikingly close. In fact in the *Kama Sutras* we see the reflection of a great nation hurrying down to its destruction. It seems but fitting that this picture should produce a responsive echo in the hearts of the Gujaratis of the time of Samal; for at that time too the great Mogul Empire which had held sway over Gujarat for several generations was hurrying to its fall.

It is a curious point to consider how Samal tries to adapt the customs of the old time society to those of his own days. We note for example how he keeps up the old freedom from caste restrictions and from the *purdah** a fact which has sent Govardhanrâm Tripathi into ecstacies over Sâmal as a social reformer.† But side by side with this freedom from caste this higher social status of women,

* The *Kamasutras* are dated quite a thousand years before the time of the Islamic conquest.

† See Jhaveri *Milestones*, pp. 111, ff.

we find Samal speaking incongruously enough of child marriage. His heroines are only ten, mere children, some of them barley eleven !*

Sāmal's characters lack individuality, they are all to be classified among certain types, which we find in the pages of Vatsyayana. Even the physical characteristics of his heroes and heroines "read more like a catalogue of points of beauty in text books on the subjects, rather than a natural description of human form and beauty as seen by a poet's eye. One may as well refer to text books on horses and horsemanship and find out from it the points of beauty and gracefulness in a horse." † In short Samal lacks the master touch (which Premanand possessed) of creating individuals. But his true excellence lies in the skilful weaving of plots in introducing a story within a story and arranging a dazzling mosaic of tales. There is hardly any description to be found in Samal. His story moves on and on. The only interruptions he allows are the long combats of wits—riddles and their answers—and often a string of *chhappas* on some special didactic theme. Thus on the whole the story is moving fast enough and holds the attention, the interruptions are enjoyable in themselves, and there is variety enough not to tire the reader.

But Samal's strong point is his women characters. Depicting as he does the society of Vatsyayana's days the picture of womanhood is not very pleasing. His women are clever and really rule

* E. g. Rupavati in the tale of that name.

† Jhaveri, op. cit, pp. 110—111.

the situation but they are mostly brains without heart. Of course there are exceptions to this rule; but we look in vain for the ideal mother or the ideal wife in Samal. To Samal the woman is mainly an unreliable creature, sometimes ministering to the man's comfort. In his રત્નમાળા however he has a string of excellent *chhappas* about women which should win his pardon for many others of the opposite nature that he wrote.*

Samal is reputed to be the author of some 26 works in all : †

(1) બત્રીશ પુતળી (including the વૈતાળ પચીશી); (2) સુડા બોતેરી ; (3) શિવ પુરાણ; (4) રેવાખંડ (5) રણછોડના શ્લોકો (6) અંગદ વિષ્ટિ; (7) પદ્માવતી; (8) નંદ બત્રીશી; (9) રાવણ મંદોદરી સંવાદ; (10) ઉદ્યમ કર્મ સંવાદ; (11) શામળ રત્નમાળા; (12) વિદ્યા વિલાસીનીની વાર્તા (or વિનેચટની વાર્તા); (13) અભરામ કુલીના શ્લોકો (or રૂસ્તમ બહાદૂરનો પાવડો); (14) બરાસ કસ્તુરી ; (15) બોડાણો; (16) ચંદ્ર ચંદ્રાવતી ; (17) કાળી મહાત્મ્ય ; (18) શુકદેવાખ્યાન; (19) સુન્દર કામદાર; (20) દ્રૌપદી વસ્ત્ર હરણ; (doubtful) (21) ભોજ કથા ; (22) રખીદાસ ચરિત્ર ; (23) વિશ્વેશ્વરાખ્યાન ; (24) મદન મોહના ; (25) રણ સ્તંભ and (26) વિધાતાની વાર્તા.

I. From મદન મોહના.

[This is the most popular of his tales.]

1. The Benediction.

છપ્પો.

પાર્વતી પતિનો પુત્ર, સુત્ર ચિંતામણિ છાજે;
રત્નાવળિની ખાણ, છત્ર જો શિર વિરાજે.

---

*Compare together Selections VI and VII below.

†Jhaveri, op. cit., p. 98, whence the list has been copied.

સિંદૂર સેવત્રાં સાર, આં'ર મોદિક મણિ માળા,
શિવ પે'લો પૂજાય, રાજ રાજેશ્વરી રાજા;
ગણનાયક લાયક ગણું, દાયક બુદ્ધ સાયક ભણું,
વણ ગજાનન ગુણ આગળો, સામળ ધ્યાન ધરે તે તણું.

2. Love at first sight.

[Mohna had been sent by the king, her father to a learned Pandit for her education. But the King insisted that she should sit behind a thick screen. Suspecting something wrong she once suddenly tore down the screen and saw that Madan, the minister's son was also a pupil of the same Pandit.]

પ્રેમદા મન પરમાણિયું, કપટ કર્યું મુજ તાત;
હું અંધ એ કોઢીઓ, વિપરીત દીસે વાત.
શાં કેણ કહે છે સેજમાં, એ તો મહા ઉત્પાત;
પ્રપંચ પાટા બાંધિયા, એ તો મારે તાત.
પુરુષ ચરિત્ર પ્રમાણિયું, ભમાવવા તે ભૂપ;
શકે પુરુષમાં ગુણ ઘણો, શકે છે રૂડું રૂપ.
પાસે પુત્ર પ્રધાનનો, કાયાં દુજે કામ;
મદન રૂપ મદન સમો, મદનસેન છે નામ.
તે બોલ્યો તરતીબ તર, સાચાં છો બે સર્વ;
લેખું બેનું લાખણું, ફોગટ એ શો ગર્વ.
પાછો પટ કર્યો પ્રેમદા, દીઠું દેવ દરશન;
મોહ પામી મન મોહના, પૂરણ થઈ પરસન.
વરુણ વાયુ કુબેરવત્, અવનવો દીસે ઇંદ્ર;
ગ્રહગણ તારા દેવતા, કે રવિ રાજા ચંદ્ર.
પ્રધાનતણો સુત પાટવી, મદન નામ મકરંદ;
વદન પંકજ વરણાગીઓ, કંદર્પ આનંદ કંદ.
દમયંતી નળથી દશ ઘણો, માધવાનળનો મેર;
રોહિણી પતિસમ રૂડલો, સાચો જાણો શેર.
બત્રીશ લક્ષણ બુધનિધિ, ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ;
કળા બોતેરી કામ રૂપ, પંડિત પૂર પ્રમાણ.

સામળ ભટ્ટ.

નિર્મળ નેત્રે નિરખીઓ, ધારણુ નવ રહી ધીર;
કુંદન હીરામાં જડયું, ભળ્યું સાકરમાં ક્ષીર.
સમરી મન શિવ શક્તિને, સમર્યા સીતા રામ;
આ વર આપો અંબિકા, નિતનિત જપીએ નામ.
પ્રીતે પૂજું ગોરને, કરૂં ઘણાં નવરાત્ર;
આપે આવું આરાસુરી, જગત કરૂં હું જાત.
પ્રીતે પ્રતિજ્ઞા કરી, સમરી મનથી માત;
એ વિણુ પુરૂષ પૃથ્વી વિષે, મારે તાત ને ભ્રાત.
જન્મ જન્મનો એ ધણી, જન્મ જન્મ હું નાર;
આરાધી એમ અંબિકા, વિનવે વારંવાર
પગે પડી પંડિત તણે, હું છું તારી રાંક;
હુંકારા તમને કર્યા, ક્ષમા કરો મુજ વાંક.
તું મારે બ્રહ્મા સમો, કે તું વિષ્ણુ વેદ;
વિતક વાત કહું અમો, જાંત ન રાખું ભેદ.
પિતા મારે પ્રપંચ કર્યો, કહ્યા તમ કાયા કોઢ;
એવી અંધ કહી મુજને, જુગતા જુગતી જોડ.
પંડિત કહે પુત્રી સુણો, હું ગુરુ તુજ તાત;
ડાહી શિષ્ય તું દિકરી, વેદ વચન વિખ્યાત.
અંતરથી કરો આગન્યા, જો હોય મનનું ઠાજ;
શિવઆજ્ઞા, સાચું કહો, લેશ મા ધરશો લાજ.
વરત્યું મેં મન તાહરૂં, તું જોબનવંતી જાણુ;
અનંગ પ્રવેશ છે અંગમાં, પરવશ છે તુજ પ્રાણુ.
તે મન મૂકી મુને કહો, તજી લાજ મરજાદ;
ઈશ્વર આણુ એ વાતમાં, કોહ મન આણી ઉલ્લાદ.
કરજોડી કહે કામની, ખોળે મૂકી શીશ;
સૂર્ય ચંદ્ર બે સાખીઆ, વચમાં આણ્યા ઇશ.
પુત્ર છે આ પરધાનનો, મદનસેન મહામૂલ્ય;
સોળ વર્ષ સલક્ષણો, ત્રિલોકયમાં નહિ તુલ્ય.
નિરખ્યો તે નેહે કરી, ચાતુર ચતુર સુજાણુ;
પૃથ્વી પતિથી પરાક્રમી, સામુદ્રિક એંધાણુ.
પંચ લઘુ પંચ દીર્ઘ છે, પંચ ઉન્નત પંચ રક્ત;
દીર્ઘ બાહુ દીર્ઘ કપોળ, છે અમૃત વાણી યુક્ત.

કર્ણું પર્યંત તે નેત્ર છે, દંત દાડિમ બત્રીસ;
અધર રક્ત અતિ ઓપતા, કેશ સોહંતા શીશ.
કનિષ્ઠિકા આદે તર્જની, આડે રેખા હોય;
ધારણ ધન રેખાતણી, કળી શકે નહિ કોય.
અનામિકા મધ્યમા વિષે, ઉર્ધ્વ રેખા બળવંત;
તે પાછળ જે જાગતી, જશરેખા જશવંત.
હથેળી વચ્ચે હાથિયો, સાથિયો છે સરદાર;
તે જોડે ત્રિશૂળ છે, દેશપતિ દાતાર.
અંગુઠાના અગ્રમાં, જવ લક્ષણ જશરૂપ;
અંકુશ છે તે આગળે, ભારે કર્મનો ભૂપ.
પોંચાકેરે પાછળે, મણિ બંધનની માળ;
મત્સાકાર છે મોવરે, ભોગીનો ભૂપાળ.
શકટાકાર છે શ્રીમુખે, અશ્વાકાર અનૂપ;
ધ્વજાકાર જે ધેનુમાં, રાજ તેજ મહારૂપ.
વીસવશા વેઢા વચ્ચે, સમ આકારે ચંદ્ર;
ધર્માકાર ધરમતણો, અવતારી છે ઇંદ્ર.
મણિપુરથી અંગુઠડે, શોભે રેખ સંતાન;
ભળી ભાગ્ય રેખા તળે, અકલતણું અનુમાન.
શ્રીરેખા છે શોભતી, ભક્તરેખા ભરપૂર;
મુક્તિરેખા છે માહલતી, ન્યાવટરેખા નૂર.
જાત્રરેખા છે જાગતી, સતરેખા છે સાર;
કૂર્મચક્ર છે કર વિષે, એ દેવાંશી દાતાર.
મારા માત પિતા તમો, મિત્ર સ્વજન મોસાળ;
મનમાં શું માગું અમો, તમો કરો પ્રતિપાળ.
સાંભળે સૂત પ્રધાનનો, પંડિત બેઠો પાસ;
લાજ મરજાદ તજી કહું, પુરો મનની આશ.
પ્રતિજ્ઞા મેં તો એ કરી, અધિક સમથી આપ;
પુરુષ બીજા પૃથ્વી વિષે, મારે ભાઇ ને બાપ.
એ મદન ને હું મોહના, આજ મેળાપજ થાય;
શતજન્મનો સ્વામી એ, પરણ્યાં પેટજ માંય.
આજ ગંધર્વવિવા કરી, પરણાવો રૂડી પેર;
બીજો કો જાણે નહિ, પછી મોકલો ઘેર.

પ્રધાનતણો સુત પ્રીછીએ, કામની કુંકું કીધ;
વગર વાંકે માહરો, લાખેણો જીવ લીધ.
એને તો છાનું કયમ રહે, બ્રહ્માંડ જેવડો ભાર;
મોત આવ્યું માથાપરે, નિશ્ચે ને નિરધાર.
જગત બાધું જાણશે, વિશ્વ કાઢશે વાંક;
અણઘટતું કેમ કીજીએ, એ રાજા હું રાંક
પ્રધાનવટુ પિતાતણું, જીવ સહિત તે જાય;
સ્વજન સૌ દે ઘાણીએ, લક્ષ્મી બાધી લૂંટાય.
જીભ કઢાવે તાળવે, મારે મોહકમ માર;
ફટ ફટ ફટ સહુકો કરે, ધિક્ક પડ્યો અવતાર.
માર પડે મુજ તાતને, તપશે મારો તાત;
પેટ પડ્યો કેહ પાણીઓ, વિશ્વ બાધે વિખ્યાત.
અંગારો એ અર્ભકો, કુળ બોળણ એ કાગ;
દુઃખ દીધું દુશ્મન થઇ, રૂડો નહિ એ રાગ.
કર જોડી કુંવરી કહે, એ શું બોલ્યાં બોલ;
કિંકર જનને કંથ કો', તરુણી નહિ તમ તોલ.
પામરના પામર અમો, સેવક સેવક સત્ય;
કિંકરના કિંકર અમો, ગુણહીણુ અમારી ગત્ય.
કોડી કોડી કોશિયા, લાલચી લોભી લંડ;
હીંગ મરીના તોળીઆ, પ્રીછવીએ પાખંડ.
રાવળી ગત તો જાણીએ, રાજવળાની રીત;
તમને કરવી નવ ઘટે, પામર સાથે પ્રીત.
લાજ જશે લક્ષ લોકમાં, કામની ખોશો કાર;
ગુણહીણાં થાશો ઘણાં, કેહશે લોક ગમાર.
ચતુર નહિ એ ચંતની, ચેતર નામ ચરિત્ર,
નીચ બુદ્ધિ નારીતણી, પ્રમદા નહિ પવિત્ર.
શું દીઠું તમે માનુની, હું મૂરખ ગુણહીન;
પરવશ ચાકર પામરો, દેહ દામણો દીન.
વણિક તે શી વરણમાં, વણિકમાં શો વિવેક;
કાઠો કસરીઆતણો, જાણો એકે એક.
તું રૂપે રંભા રાજવી, સુખ પાલે સોહંત;
અમૃત ભોજન ઇચ્છા થકી, માહ માને મોહંત.

પટકૂળ પેરે પંચવર્ણાં, સજ્જે સોળ શણગાર;
હીંચો હીંદોળા ખાટ પર, અલખત અપરંપાર.
તાંબુલ ત્રિવિધતણાં, ખાન પાન સુખ સાન;
રાગ રંગ રંજીતમાં, મોહિત મન મેરાણ.
મોટી મોહના તું મહત, મોટમ પદવી માન;
ખાસા ખેલ ખાંતે કરી, રાગ રંગનું તાન.
અમો માજન મજુરીઆ, ખડધાનના ખાતાર;
ખાંધે લીજીએ કોથલો, ભરી ઉપાડું ભાર.
રાજકુંવરી તું ડાહરી, પણ ગુણહીણિ ગમાર;
કબુલ કરો આ કિંકરો, જે મૂરખની સરદાર !
હું અજ ને ગજરાજ તું, સિંહ ને હું શિયાળ,
તું નાગ હું અળસિયું, તું અર્ણવ હું ખાળ.
તું હીરો હું કાચ રે, તું જાણ હું અજાણ;
તું કંચન હું કથીર છું, ઓળખ એ એધાણ.
એમ કહીને ઉઠીઓ, હૃદે ધરીને રીસ;
બાંય ગ્રહી બેસાડીઓ, ખોળે મેલ્યું શીશ.
કુંવરી બોલી કોડસું, એ શું બોલ્યા વાણ;
ઉઠી જાઓ અલબેલડા, છોજી ચતુર સુજાણ.
જાણી પ્રીતિ તમતણી, છો 'ગુણકેરા રત્ન;
પારખી મેં તો રાખિયું. કોડ કરીને જત્ન.
જો તું મુજને નહિ વરે, પાડું મારો પ્રાણ;
સ્ત્રી હત્યા કયાં છૂટશે, હશે તુજને હાણ.
દંતુશલ હસ્તિતણાં, નિકળ્યા નવ પેસંત;
ચરો ઉઠે સામદ થઇ, બળ હીન નવ બેસંત.
પંડિત કહે સુણ પ્રેમદા, કથા સંભળાવું કર્ણ;
એહ વાત કર્યા થકી, તન ખોશું જન ત્રણ.
જે ઘડીએ એ મર્મને, તાત જાણશે તર્ત;
તારૂં મારૂં એહનું, માથે લખિયું મર્ત.
ગુન્હો નહિ એ ગુજરે, હૃદિયા ન છોડે રીસ;
શેહર વચ્ચે સૌ દેખતાં, સદ્ય છેદાવે શીશ.
વાયસ વિમળ હોય નહિ, મહીપતિ નોયે મિત્ર;
જુગટુ જૂહા વિણ નહિ, ચતુરા સુણ ચરિત્ર.

રાય રૂઠયા દીઠા નથી, નથિ દિઠા વઢુરા વાઘ;
અકળાયા અહિ દીઠા નથી, ત્યાં બચવાનો નવ લાગ.
મહીપતિ મંત્રી નવ ગણે, નવ ગણે પુણ્ય કે પાપ;
દાવ કરે ઘડી એકમાં, વેદ પુરાણે છાપ.
વણિક તાત થાશે વાંઝીઓ, રડશે એની માત;
તમો બાળક થઇ છૂટશો, અંતર નહિ ઉચ્ચાટ.
વીસ વશા વનિતા વદે, વિપ્ર સાંભળો વાણ;
કરૂં પ્રતિજ્ઞા તે સુણો, જુગત કરીને જાણ.
સૂર્ય ચંદ્ર બે સાખિયા, વચમાં ઈશ્વર આપ;
જો તમ મુએ જીવું અમો, પ્રલેકાળનું પાપ.

3. The wise minister.

[The King discovering that his daughter had married Madan gets furious and calls his father who advises him to spare the lives of the Brahmana and of the girl.]

રાજા તો રીસે ચઢયો, કોપ્યો કૃતાંત કાળ;
ત્રણેને દેઉ 'ચળીએ, પંડીત પુત્રી ને બાળ.
કીધું કામ કુબુદ્ધિએ, વણ પૂછયે એ વાંક;
મારૂં નિશ્ચે એહને, હું રાજા એ રાંક.
પકડી મગાવ્યો વણિકને, ક્ષણ ન લાગી વાર;
એકાંત જઇ ઉભો કર્યો, પૂછી લીધો પાર.
મૂળ થકી માંડી કહી, રામ દુવાઇની રીત;
જોરથકી મુજને વરી, પૂરણ આણી પ્રીત.
વનિતાનાં વચનો તણો, લખી રાખ્યો તો લેખ;
મહીપત આગળ મૂકીઓ, જેમાં નહિ મીનમેખ.
શિક્ષા વાતો ચારની, કહ્યાં કુંવરીએ કેણ;
કરજોડી સરવે કહ્યાં, વધાં હતાં જે વેણ.
વળતો તેડયો વિપ્રને, વિવેક પૂછી વાત;
પડદો તેં કેમ છોડિયો, કીધો મહા ઉતપાત.
માનનીનું મુખ નિરખિયું, કૂડું કીધું કામ;
સૂર્ય ચંદ્ર બે સાખિયા, તો ક્યમ ભાગ્યા સામ.

પંડિત કહે પૃથ્વીપતિ, તોળો વાંક એ દિશ;
કુડો હોઉં તો કોપજો, ભલે છેદજો શીશ.
આદ્ય અંત ને અથ ઇતિ, બાબત બોલ્યા બોલ;
જુગદીશ આણુ જૂઠું વદે, તોલ ગમે તે તોલ.
કટાર મારવા માંડિયો, પુત્રી તારી એ પેટ;
અધર્મ હું કેમ આચરૂં, નરપતિ જોજો નેટ.
પછી તેડી પુત્રીને, અદકી દીધી આંચ;
ચળાએ દેઉં છું સર્વને, જો નવ બોલે સાચ.
પિતા પ્રત્યે પુત્રી કહે, કર્યું કપટનું કાજ;
તે સર્વે માનું અમો, લોપી નથિ તુજ લાજ.
લેખું ગણુતાં લક્ષણુ લહ્યું, જૂઠાં પડીઆં બેય;
પ્રધાન સુતને પ્રીછવ્યો, ઝઘડો ભાગ્યો તેય.
જોરાવરી જુગતે કરી, પરણી રૂડી પેર;
બલહીણો એ બાપડો, ગયો પોતાને ઘેર.
ત્યાર પછી દીઠો નથી, નથી જોડી બે દષ્ટ;
બળ કરી એ બેહુને, પકડી દીધું કષ્ટ.
ગમે તો દો ચળાએ, ગમે તો એ પરણાવ;
ઊગારો જીવ ત્રણેતણા ગુણ રૂડે ગણાવ.
પ્રધાનને પછી તેડીઓ, વિપરીત પૂછી વાત;
મારી કુંવરી તારો કુંવર, અતિ કીધો ઉતપાત.
લજ્જા લોપી માહરી, તારી લોપી આણુ;
ઘટે તેહને તે કરો, વદો વદનથી વાણુ.
પ્રધાન બોલી નવ શકયો, કર દીધા બે કર્ણ;
રાય ગમે તેવું કરો, સાહ વાતે શી શર્મ.
એ ન્યાય મને નવ પૂછશો, પૂછો પોતાને પંડ;
જેવું ઘટે તેવું કરો, દોની તેવો દંડ.
વાંક નહિ એ વિપ્રનો, કદાચ પડયો હોય વાંક;
તોય વિપ્ર હણવો નહિ, એ તો આડે આંક.

છપ્પા.

વિપ્ર હણે જો તાત, વિપ્ર હણે જો નારી;
વિપ્ર લુટે ભંડાર, વિપ્ર જોરાવર જારી;

વિપ્ર હણે જો પુત્ર, વિપ્ર વણુ વાંકે રૂઠે;
વિપ્ર જો ચુગલી ખાય, વિપ્ર જો લક્ષ્મી લુટે.
વીશ ક્રોડ વાંક હોય વિપ્રના, દેશવટો તો દીજીએ;
સામળ કહે સાખો શાસ્ત્રની, વિપ્ર પ્રાણ નવ લીજીએ.
સ્ત્રીના વાંક શત સહસ્ર, તોય તેને નવ હણવી;
ડહાપણ દશ હજાર, તોય મૂરખમાં ગણવી;
સતી શિરોમણિ સિદ્ધ, તોય જશહીણી જારી;
ઉછેરો અદકે હેત, કોઈ દિન નાખે મારી.
વારી અવગુણ ગણવો નહિ, ચતુરા કેવી ચૂકવી;
સામળ કહે સ્ત્રી હણવી નહિ, માનની જીવતી મૂકવી.

દોહરા.

વાંક તો મારા પુત્રનો, દો ગમે તે દંડ;
શુળીએ દો કે શીશતણા, કરો કટકા શતખંડ.
બ્રાહ્મણ ભુંડો કહીએ નહિ, બ્રાહ્મણ નવ હોય લંડ;
બ્રાહ્મણને નવ લુંટીએ, બ્રાહ્મણને નહિ દંડ.
સ્ત્રીનો તો સ્વભાવ છે, રૂડી ભુંડી રીત;
પરાણે મળી પર પુરૂષ શું, કરે પરાણે પ્રીત.
વાંક ઘણો એક વણિકનો, વિચારે નહિ વાત;
સો વશા દો શુળીએ, કીધો મહા ઉતપાત.

છપ્પા

વરજો તેહ વણિક, જેહ અકારૂં બોલે;
વરજો તેહ વણિક, જેહ પેટ પટાંતર ખોલે;
વરજો તેહ વણિક, જેહ ઉતાવળો થાયે;
વરજો તેહ વણિક, જેહ વનિત વાએ.
વળિ વરજો તેહ વણિકને, જે કોઇ રાવળે જાણીઓ;
સામળ કહે અવિદ્યા આચરે, વેચ પરો તે વાણીઓ.
વણિક તેહનું નામ, જેહ જૂઠું નવ બોલે;
વણિક તેહનું નામ, તોલ ઓછું નવ તોલે;
વણિક તેહનું નામ, બાપે બોલ્યું તે પાળે;
વણિક તેહનું નામ, વ્યાજ સહિત ધન વાળે.

મદન મોહના.

વિવેક તોલ એ વણિકનું, સુલતાન તોલ એ શાવ છે;
વેવાર ચૂકે જો વાણિઓ, દુઃખ દાવાનળ થાય છે.
વણિક માંહિ ગુણવીશ, રીસ અડે નહિ અંગે;
ચોરી ચાડી જર જૂઠ, અંકાર આવે નહિ સંગે;
અધર્મ અન્યા અભિમાન, ગાનતાન તો ન ગણે;
નિંદા નીચ સ્વભાવ, ભુંડું કોઇનું ન ભણે.
ગાળો કોઇ એક દે ઘણી, પાછી વાળી નવ જાણિયો;
પુંઠ નવ બોલે પારકી, વેવાર પાળે તે વાણિયો.

દોહરો.

સત્ય વચન વણિકે કહ્યાં, જેહ પુત્રનો તાત;
રાય રીઝયો હૃદયા વિષે, સત્ય સાંભળી વાત.

છપ્પો.

સાચું બોલે ચોર, તેહ બંધનથી છૂટે;
સાચું બોલે જાર, રામ તે પર નવ રૂઠે;
સાચું બોલે લંડ, દંડ તેને નવ દેવો;
સાચુ બોલે ધનીક, નામ તેનો નવ લેવો.
સાચાને સુખ તો ટુંકડું, સાચાનો સુરજ સાખીઓ:
કવિ સામળ સાચો સલક્ષણો, ભૂપત તે તો ભાખીઓ.

ચોપાઇ.

વિપ્રને તો કોડી નવ દીધ, પાસે હતું તે ખુંચી લીધ;
વિપ્ર તાહરો મોટો વાંક, અણઘટતું કીધું તેં આંક.
બીજો હોય તો મારૂં ઠાર, મૂંકું, જીવતો જા તું ગામ;

દોહરા.

ઋષિ કહે રાજા સુણો, મેં કીધું કૂડું કાજ;
એ છે તારી દીકરી, એથી રે'શે રાજ;
પૃથ્વીપતિ એ તો થશે, અજીત કે'વાશે આપ;
ઇકોતેર શત તારશે, એના પુણ્ય પ્રતાપ.

સામળ ભટ્ટ.

છપ્પા.

જેને ઝાઝાં માન, માન તજી ભિક્ષા માગે;
જેને ઝાઝાં માન, નીચને પાગે લાગે;
જેને ઝાઝાં માન, નિરધન થઈ હીંડાયે;
ઝાઝાં મહુરત જોય, રામા તેની રંડાયે.
વળિ ઝાઝું ધન વિદ્યા વિના, તેજ દરિદ્રી જાણવો;
તરણાનો મેરુ ઇશ્વર કરે, અહંકાર શો આણવો.
જે બેઠા સુખપાલ, કાસદું દીઠા કરતા;
જેની ગાંઠે લખ ક્રોડ, દીઠા ભિક્ષામાં ફરતા;
જેને પુત્રો પાંચ, તેહ તો પિંડ ન પામે;
જેની ફરતી આણ, દુઃખ દાવાનળ જામે.
સુબેદારી ઘેર સાહ્યબી, કોડી કોડી કરતા ફરે:
સામળ કહે શાણા સમજજો, અહંકાર કોનો નવ રહે.
વાઘ સાથ વઢનાર, દીઠા તેને તન રોગી;
જર માંહે ઝીલંત, ઝાલિ ઝોળી થઇ જોગી;
શૂરા શિર સરદાર, કાયર કિંકર થઇ નાઠા;
સદાવ્રત દેનાર, ભીખ માગે થઈ માઠા.
જોબનવંતાં નર નારીઓ, દીઠાં ડોસા ડોશીઓ;
સામળ કહે ફરતી છાંયડી, જોષ ન જોશો જોષીઓ.
કનક થાય કથીર, કથીરા પણ કનકજ થાએ;
અકર્મી થાય અમીર, અમીર અકર્મી થાએ;
દાસી રાણી થાય, રાણી દેવડીએ દાસી;
સતવાદી ન કરે પુણ્ય, ખુની કંઇ જાએ કાશી;
એમ એક એક ફરતી છાંયડી, અહંકાર નવ આણીએ;
સંતોષ રાખીને મન વિષે, પરમેશ્વર પ્રીત પ્રમાણીએ.

દોહરા

રાજા મનમાં રીઝીઓ, સુણી વિપ્ર વચન;
કાંઇ એક કોપ છાંડીઓ, માન તજીને મન;
જરૂર મૂકું ધું જીવતાં, ત્રણે જણને તર્તે;
નહિ તો તમ ત્રણેતણું, મેળ લખ્યું તું મર્તે.

મદન મોહના.

મોઢું નવ દેખાડશો, જાવ ગમે મન જ્યાંય;
રે'શો મા તમો રોખમાં, મારી અવનિ માંય.

છપ્પા.

છંછેડાયો નાગ, તેહ તો વશ નવ થાયે;
વછુરાયો જે વાઘ, તેહ ઝાલ્યો નવ જાયે;
વનિતા વંઠી જેહ, તેહ પણ ઠામ નવ આવે;
જૂઠો થયો જે જન, કદી સાચો નવ કહાવે.
રાજા રીસે રૂઠીઓ, તર્ત ક્રોધ તો નવ શમે;
હમણાં કહો તે કીજીએ, જોઇએ હરિને શું ગમે.

દોહરો.

પ્રધાન કહે છે પુત્રને, હમણાં છે એ દાવ;
રૂઠયો તમ પર રાયજી, જવાય જ્યાં ત્યાં જાવ.

છપ્પા.

જીવે તેને જોખ, રંક પણ રાજા થાએ;
જીવે તેને જોખ, નીચ ન ગંગા નાયે.
જીવે તેને જોખ, રોગી જન થાયે માતો;
જીવે તેને જોખ, ગુણી જન થાયે ગાતો;
વળિ જીવે તેને તો જોખ છે, વેદના સઘળી વામશે;
કવિ સામળ કહે શું કહું તુને, જીવતો નર ભદ્રા પામશે.

દોહરા.

ઉજ્જડ ખેડાં ફરી વસે, નિર્ધનિયાં ધની હોય;
ગયાં ન જોબન સાંપડે, મુઆ ન જીવે કોય.
સંપત ગઇ તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વ્હાણ;
ગત અવસર આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ.

છપ્પો

વંઝા પ્રસવે પુત્ર, મુર્ખ પણ કદિ કવિ થાયે;
નેટ ભરાય નવાણુ, દરિદ્રી શિર છત્ર ધરાયે;

સામળ ભટ્ટ.

વળે કો દિવસે વેર, ઝેર વળેજ જરૂરી;
ગુણકા થાય ગુણવંત, સતીપણામાં ઠરી.
અનેક એવાં થયાં થશે, સાખ શાસ્ત્ર દે છે સહી;
સામળ કહે કહું છું કોડવશ, ગયો જીવ આવે નહીં.
જીવે તે પામે રાજ, જીવે તે પામે નારી;
જીવે તે બેસે અશ્વ, જીવે તે થાય વેપારી;
જીવે તે કરે જગ્ન, જીવે તે ગંગા નાથે;
જીવે તે પેરે નંગ, જીવે તે લાણાં લાથે.
વળી જીવે તેને સર્વે મળે, વિજોગ સંજોગો થાય છે;
મુઆ પછી કો દેખે નહિ, સામળ ભટ ગુણ ગાય છે.

4. Omens.

છપ્પા

ડાબી થાય જો છીંક, કામ કરી ઘર આવે;
તોરણ બાંધે ચાસ, લાભ લાખેણો લાવે;
ડાબી દેવા દાખ, રાજ આપે તે રિદ્ધિ;
જમણો ભૈરવ જાય, સંપત સુખ આપે સિદ્ધિ.
વાજીંત્ર નાદ નર્તકિતણા, વળિ કુમારિકા કુંભે ભરી;
છત્ર દરશન ચામર ચરમ, સામળ કહે કામ આવે કરી.

દોહરા.

મળે કાષ્ટને કોયલા, મળે છાણ ને છાશ;
મળે કાંટા કે કુશકા, વેદ ન આવે વાસ.
મળે વેરાગી વરતીઓ, મળે રજસ્વલા રંડ:
વણ ટીલે વાડવ મળે, દૈવતણો એ દંડ.
મળે જટિલ કે ઝાંખરાં, કામિની છૂટે કેશ;
મળે ભુખ હીણુ બાયલો, હાણ કરે હમેશ.
કર કાઠી કૂવાડલો, કર કરવત સુતાર;
ફરી ન દેખે દેશને, જો કર લોઢું લુવાર.
ચર્મકાર ચર્મી લઇ મળે, મળે ચામઠો ચોર;
વેચે સાવરણાં સુપડાં, મારગ મારે ઢોર.

લવણ કે લોઢું મળે, મળે પાલી કે પરઠ:
તેને મરણ છે ઢુકડું, મળે ખડગ કે ભરડ.
વણ પખાલ પાડો મળે, ઉપર સ્વારી ઊંટ;
વેડાંગ વિણ પલાણથી, ચિંતા થાય ચોખૂટ.
મળે ધૂમાડો ધૂમતો, મળે મહુડાંની મોટ;
મળે તરણ કે તુમડાં, ખરી વેપારે ખોટ.
પોળ તેલ કપાશીઆ, આટે કૂટો ઈંટ;
*માંકડ મૂછો મારંગ મળે, પડે પાણ કંઠ પીઠ.
માથા બોડો માંજરો, વામણાં દામણો દેહ;
રોગી મળે કે રાંડવો, માથે દુઃખનો મેહ.
વૈદ્ય મળે વણ કોથળે, પંડિત પોથી હીણ;
વણ તાજુએ વાણિયો, ખરા લાભમાં ખીણ.
ધોએ વસ્ત્ર ધોબી મળે, તોલ લાભમાં તર્ત;
માર્ગે મેલેવસ્ત્રે મળે, એ મેલ પમાડે મર્ત.
મળે માલણ ફળ ફૂલશું, મળે તંબોળી પાન;
મળે નાયિક કર આરશી, ધનના ઢગલા ધાન્ય.
ગાતી આવે ગોરડી, ભણતા આવે બ્રહ્મ;
ધણ મળે ધેનુ તણું, તો તો ખોલ્યું કર્મ.
ગુણ સહિત ગોધો મળે, પોઠી પોઠ સમેત;
ધજ સહિત ગજ જો મળે, લાભ રાજનો લેત.
મળે કસુંબાં કાપડાં, મળે મોતી કે મોર;
દામ આવશે દશધણો, વસત વોરંતી વોર.
સારી વાત જો સાંભળે, સારૂં દેખે દ્દષ્ટ;
સારૂં કરવા સંચરે, કદા ન પામે કષ્ટ
હળ પંજેઠી હાથમાં, મોટ માથપર બીજ;
મળે કણબી જો કણશલી, રામા સંધાથે રીઝ.
બાંય ધર્યો હોય બેટડો, માથે હોયે ચાર;
ભેંશ હાંકે જો ભામિની, નિશ્ચે પરણે નાર.
ધાણું ભર્યું હોય ગાડલું, હળપતિ હાંકણ હાર;
ધોળા ધોરી જોતર્યા, અલખત અપરંપાર.
કશકશતો આવે કૂતરો હરખ ઘણેરો હામ;
સન્મુખ થઇ જો સાંઢિયો, કરીને આવે કામ.

સામળ ભટ્ટ.

કોળી મળે કર કામઠે, મળે કટારે ભાટ;
ખડગ હથિયારે ક્ષત્રીઆ, વેહ સમારે વાટ.
પોથી પકડી પંડિત મળે, પૂજ્યો અરચ્યો પેર;
એ શુકનથી સંચરે, ગર્થ રળી આવે ઘેર.
સાંભળ શામા સુંદરી, અધિક શુકન છે આજ;
કો એક કષ્ટ છે વાટમાં, પછી બેસાડે રાજ.

5. Fickle Fortune.

છપ્પા

કબહુ ચઢે ગજરાજ, કબહુ અડવાને પાયે;
કબહુ અમૃત ભોજન, કબહુ ખડધાન ન ખાયે;
કબહુ પંચ પોશાગ, કબહુ નંગા ફરહિ;
કબહુ સેવક સાથ, કબહુ કિંકરપન કરહિ.
કબહુ સદાવ્રત દેતહે, કબહુ ભિક્ષા માંડિયે:
સામળ સમરીએ રામકુ, છેક હિમ્મત નવ છાંડિયે.
કબહુક કસ્તુરી લેપ, કબહુક છારહિ ચોલે;
કબહુ સાકર દૂધ, કબહુક વિષહિ ઘોલે;
કબહુક અતિ ઉલ્લાસ; કબહુક રાઢહિ રોવે;
કબહુક સેજ કિનખાબ, કબહુક ધરણી સોવે.
કબહુક દામ દશ કોટિધા, ચિત્ત ગનતિમેં ચૂકિયે;
કબહુક ગાંઠ કોડી નહીં, તબ હિમ્મત નવ મૂકિયે.

6. Madan wins the Princess Rupāvati in a combat of wits.

જપ જંખના કરતો જાય, ગયો રૂપાવતી નગરી માંય;
રામચંદ્ર તેનો રાજન, મહાદાતા મોટેરો મન.
રામાદે ધરુણી શુભ રૂપ, ભાગ્યનિધિ ભામની તે ભૂપ;
અરુણના અરભકી એક, વિદ્યા વખાણુ વપુ વિવેક.
બહુ ગુણુ બાર વર્ષની થઇ, પિતા પ્રત્યે એક વાતજ થઈ;
ઇચ્છાવર વરશુજી અમો, વર ખોળી જોશો મા તમો.
નથી જોવે મારે રાય કે રંક, નથી જોવો વરણાગિયો વંક;

નથી જોવી વિદ્યા કે વાણુ, નથી જોવી ધનકેરી ખાણુ.
એક પૂછું તેનો ઉત્તર દિયે, તે મુજને વેચાતી લિયે;
એટલું પણ મારે પાળવું, વચન જાનું હોયે વાળવું.
જે કોઈ પંથી પંથે પળે, તેને માનુની તેડી મળે;
પૂછે વાત્ત જુએ ચાતુરી, અતિ પરણ્યાની છે આતુરી.
જેથી ઉત્તર નવ દેવાય, તેને શિર એક દંડજ થાય;
શામ વર્દન કરે તે દિશ, ચૂનો ચોપડો તેને શીશ.
તર્ત તંજાવે ત્યાંથી ઠોર, આપે એક સોનાની મોર;
જાય ગામ કે બીખી ખાય, સિફારસ તેની નવ થાય.
મદનસેન તે ગામે ગયો, પદ્મની પાસે જઇને રહ્યો;
ભામની નિત્ય અંબાને ભજે, અભિમાન મનમાંથી તજે.
મોહી મદનતણું જોઈ રૂપ, નિશ્ચે છે કોઇ ભારે ભૂપ;
દીઠો દેવાંશી શો દેહ, નારીને મન પ્રગટયો નેહ.
અરે અંબા તું મારી માત, કરૂં વિનતિ જોડી હાથ;
આને જ્ઞાન વાતોનું થજે, આ પંથી મારો વર હજે.
આસન બેસણુ દીધાં માન, હાજર કીધાં ફોફળ પાન;
બોલી મુખે મુકીને ગુમાન, હજો પ્રભુ એનું કલ્યાણ;
પ્રથમ પ્રશ્ન એક પૂછું તુને, તેનો ઉત્તર આપે મુને.

છપ્પો.

પ્રશ્ન—તજવું તે શુંય, શુંય પરહરવું પ્રીતે;
બાળવું તે શું બોલ, ન શોભે તે કહો રીતે;
કરવું તે શું કામ, દાટવું તે શું કહિયે;
ભઠ તે શું ભણુ ભાવ, શું કહે લાયક લહિયે.
કહો કરપી કામ તે શું કરે. જુઠું તે શું ભાખિયે;
જો ઉત્તર આપો એ અધિક, તો કંથ કરીને રાખિયે.

દોહરા.

મદન કહે રે માનુની, પૂછ ગમે તે પેર;
પરણે તારે મન ગમે, કે બેશી રહે ઘેર.
આપીશ ઉત્તર તુજને, ઉતારીશ તુજ ગર્વ;
નહીં જાણતી મનવિષે, હું જેવા છે સર્વ.

છપ્પા.

ઉત્તર—તજ લંપટ જે ગોર, તજો નારી નિઃશંકી;
તજ તસ્કર જે તનુજ, તજો જે વાટ છે વંકી;
તજ મુરખ શું મેળ, તજો જુગટે જે રમવું;
તજ ખોટા શું ખેલ, તજો પરન્યાતે જમવું.
વળી તજવી તનયા પારકી, તજ મોટા શું મમત કર;
તજવી પણ હોંસ હરામપર, સામળ કહે તજ જૂઠ જર.
પરહર પ્રીત પરનાર, પરહરો નારિ કુળક્ષોભી;
પરહર અટકણ અશ્વ, પરહરો મિત્ર જે લોભી;
પરહર પૂત કપૂત, પરહરો પુરુષ કુસંગી;
પરહર વાસ કુવાસ, પરહરો દાસ કુઢંગી.
પરહર જે કારજ પુણ્ય વિણ, પરહર ચાડી ચિત્તથી;
સામળ કહે પરહર પાપમતિ, પરહર પરનિન્દા નિત્યથી.
બાળ પરાણે પ્રીત, બાળ નિર્ધન પરણેતર;
બાળ બુદ્ધ કુબુધ, બાળ જ્ઞાતિ વિણ જીવતર;
બાળ સૂમની સેવ, બાળ કરપી ઘર નાણું;
બાળ ચુગલિની ચાલ, બાળ બકરી દૂઝાણું.
વળિ બાળ વસવું જે સાસરે, બાળ બનેવી ઘર જવું;
સામળ કે' બુદ્ધિ બાળજે, દરિદ્રિએ ડાહ્યા થવું.
ન શોભે રાંડી રૂપ, ન શોભે વિપ્ર વણ વિદ્યા;
ન શોભે સેન વણ ભૂપ, ન શોભે સ્વજનની નિંદા;
ન શોભે આપ વખાણ, ન શોભે જોરજ જૂઠું;
ન શોભે નીર વણ વાણ, ન શોભે રંક પર રૂઠયું.
ન શોભે દેવળ દેવ વણ, ન શોભે ઘરણી ઘર પખે;
સામળ કે' શોભે નહિ, નૃપ જોરાવર જર પખે.
કર સંગત અતિ ઉચ્ચ, કરો સદ્ગુરુની સેવા;
કર કીરત જશ લોભ, કરો કારજ જર લેવા;
કર પરમારથ પ્રીત, કરો પૂજન પરબ્રહ્મે;
કર વિદ્યા વિલાસ, કરો દાવો શુભ કર્મ.
વળી કર ઉદ્યમ ડર પાપથી, કર સદ્બુદ્ધિ શુભ સાથમાં;
સામળ કહે કર સફળ ભવ, હરિ હીરો લઈ હાથમાં.
ડાટ સૂમનું ધન, ડાટ અદાતાનું મુખ;
ડાટ કૂપીનું કાજ, ડાટ સ્ત્રી પાખી જે સુખ;

મદન મોહના.

કાટ ઘરનું છિદ્ર, કાટ જે વાતજ છાની;
કાટ આપ કલંક, કાટ નરની નાદાની.
વળિ કાટ કહાપણ દીનનું, કાટ ભીખના ભોગને;
સામળ કહે કાટ દેહ દુઃખ, કાટ જોરાવરી જોગને.
ભઠ્ઠ સદાએ ભીખ, ભઠ્ઠ સ્ત્રીનું રળ્યું ખાવું,
ભઠ્ઠ અદાતા દેહ, ભઠ્ઠ વિદેશે જાવું;
ભઠ્ઠ ઉદ્યમ વિણ અહાર, ભઠ્ઠ ઓશિકળ રહેવું;
ભઠ્ઠ વેરી વખાણ, ભઠ્ઠ શિર મેણું સહેવું.
વળિ ભઠ્ઠ પ્રતિત જૂઠ્ઠાતણી, ભઠ્ઠ પરધન ચિત્ત ચાહવું;
ભઠ્ઠ પાપ કરી સામળ કહે, ભઠ્ઠ ગંગા નિત્ય નાહવું.
શું કરે બહેરો નાદ, શું કરે અપંગ અહારી;
શું કરે ગુંગો રાગ, શું કરે નપુંસક નારી;
શું કરે પાપી પુણ્ય, શું કરે કપૂત કુળ કામે;
શું કરે વરતિક વેદ, શું કરે નૃપતિ નામે.
શું કરે રંક જન રૂઠિયો, શું કરે અંધ દર્પણ ધરે;
કવિ સામળભટ સાચું કહે, કરપી કવિતને શું કરે.
કરપી ન ખાયે અંન, કરપી નવ પહેરે અંગે;
કરપી ન દીએ દાન, કરપી નવ રાચે રંગે;
કરપી ન માંડે જંગ, કરપી નવ સુખે સૂએ;
કરપી ન પોષે પિંડ, કરપી વહાલું નવ જુએ.
કરકોસર કરપી કરે ઘણી, જાણે જે ધન ખૂટશે;
સામળ કહે તસ્કર અગ્નિ કે, કોઇક હાકમ લુટશે.
ભામની ભુંડી તેહ, જેહ પર પુરુષે પેઘી;
બ્રાહ્મણ ભુંડો તેહ, જેહ અતિ લોભી એદી;
શુદ્રજ ભુંડો તેહ, જેહ બ્રાહ્મણને નિંદે;
જોગી ભુંડો તેહ, જેહ જર વહાલો વંદે.
વળિ વૈસ્ય ભુંડો વિવેક વણ, રાય ભુંડો રણથી ડરે;
કહે સામળ ભુંડો તે કવિ, જે કરપીની કીરત કરે.

દોહરા.

પૂછ વળી કંઇ પૂછવું, જે નિશ્ચે હોય નામ;
તું તારે મંદિર રહે, મારે કોટિધા કામ.

પરણ્યાનો મારે ખપ નથી. નથી વ્હાલેરૂં રાજ;
શું કહીએ પરવશ પડ્યા, કહે શું તુજને કાજ.
સાબાશ સાબાશ શામા કહે, ખરી વાતનો ખ્યાલ;
તનટ્ પૂછું તે તું કહે, આરોપું વરમાળ.

છપ્પો.

પ્રશ્ન—કોને કહું ધિક્કાર, બાળ તે કોનું બુજ્યું;
વ્યર્થ કોનો વેષ, વાટ તે શું શું સુજ્યું;
શોભંતા શું હોય, ભોગ તે કવણ ભણીજે;
વેર કવણ કહેવાય, ધન્ય ધન્ય કવણ લહીજે.
શું વહાલું વરણા વરણને, કોણે ખોયું કોણ રળ્યો;
છે કોણ મુઓ કોણ જીવતો, કોણ મુખ પર ધૂમ વળો.

દોહરા.

ઉત્તર આપતું એટલા, તો વર મારો હોય;
વરમાળ આરોપું કંઠમાં, ના કહેનાર ન કોય.

છપ્પા.

ઉત્તર—ધિક્ શરનું શસ્ત્ર, કિંકર કાયરનો કાવે;
ધિક્ ગુણિયલના ગુણ, નગણાના ગુણ ગાવે;
ધિક્ રૂપ સ્વરૂપ જે, કૃપણ આગળ કરજોડે;
ધિક્ કાજ કવિરાજ, જશ કરપીના જોડે.
ધિક્કાર પાત્ર સુપાત્રને, કુપાત્ર પાસ રંજિત રહે;
સામળ ધિક્ વિદ્યા ચાતુરી, ગરથ કાજ દુરગુણ ગ્રહે.
બાળ તે જમણો હાથ, નીચ આગળ નિત્ય ઓડે;
બાળતે જમાઇનું કામ, સસરા આગળ કર જોડે;
બાળ રામાનું રૂપ, જાર કામે જે જાયે;
બાળ પંડિતનો પાઠ, ગુણ હીણ સામે ગાયે.
વળિ બાળ રાજ તે રાયનું, રૈયત રંજાડી ધન હરે;
સામળ કહે બાળ કવિપણું. જે કરપીની કીરત કરે.

ભણ્યો વિદ્યા તે વ્યર્થ, વિવેક ન જેણે જાણ્યો;
રચ્યો ગર્થ તે વ્યર્થ, મતિ અહંકારજ આણ્યો;
વેષ ધર્યો તે વ્યર્થ, મનખો જે નહીં માણ્યો;
વર્ણ ઉત્તમ તે વ્યર્થ, નમ્રતાનો ગુણ નાણ્યો.
ડહાપણ વ્યર્થ દરિદ્રતા, અવતાર વ્યર્થ પુણ્ય કામ વણ;
સામળ કહે વ્યર્થ શાણપણ, હૃદે શૂન્ય શ્રીરામ વણ.

નગણાને નમવું વાટ, વાટ વખાણ વેરીનાં;
વિદ્યા ગુણ વિણ વાટ. વાટ મોટમ મેરીનાં;
ગુણકાના ગુણ વાટ, વાટ હાર્યો જે હોડે;
દંડ ભર્યો તે વાટ, વાટ જે જુગટે જોડે.
ન વધ્યો જશનો જર વાટ છે, વાટ કપટ કુડ કામનું;
સામળ કહે વાટ ઊહાડી જન્મમાં, હૃદે નામ નહિ રામનું.

ગરથે શોભે ગૃહસ્થ, દાન શોભે તે દાને;
ઘરુણી શોભે ગેહ, માનવી શોભે માને;
દેવળ શોભે દેવ, દેવ શોભે પુર પૂજ્યે;
શૂર કર શોભે શસ્ત્ર, શૂર શોભે રણ ઝુઝે.
માગણ શોભે મીઠાસથી, સુકંઠ ગાન શોભે ઘણું;
સામળ જન શોભે શ્રેષ્ઠતા, કૃષ્ણ કીરતનથી કવિપણું.

ભામની ભુંડી ભોગ, ભોગ છેલું ઘર સુતર
પાળક પુત્ર તે ભોગ, ભોગ જે પુત કપૂતર;
ભોગ દેહમાં રોગ, ભોગ જે પાપે રળવું;
ભોગ વહાલા વિજોગ, ભોગ કવેળા મરવું.
મહાભોગ પ્રેમ પરનારશું, ભોગ મમત મૂરખપણું;
મહાભોગ ભક્તિ ભાવે નહિ, ભોગ એટલાને ભણું.

દાતા સુમને વેર, વેર કાયર ને શૂરો;
જોગી ભોગીને વેર, વેર પૂરોજ અધૂરો;
વેર સાચ ને જૂઠ, વેર ગુણકાજ સતીને;
વેર અસુર ને સુર, વેર જોગીજ જતીને.
વેરજ પાખંડ પુરાણને, વેર મૂરખ પંડિતતણું;
વળિ વેર સુધર્મ અધર્મને સહજ વેર એ તો ભણું.

ધન્ય કરે પરકાજ, ધન્ય પરમારથ પ્રીછે;
ધન્ય દાતાની દેહ, ધન્ય શુભ સહુનું ઇચ્છે;

ધન્ય ભજે ભગવાન, ધન્ય સદાવ્રત આપે;
ધન્ય દયા દીલ માંહિ, કષ્ટ પરાયા કાપે.
વળિ ધન્ય ઉપકારી જેહ જન, ધન્ય વાણી અમૃત વદે;
સામળ કહે ધન્ય સરવ થકી, જેને રામ વસે હૃદે.
શરને વાહ્લું શસ્ત્ર, વિપ્રને વાહ્લી વિદ્યા;
પવિત્ર વાહ્લું પુણ્ય, નીચને વાહ્લી નિંદા;
સતીને વાહ્લું સત્ય, રાજ્ય વાહ્લું રાજાને;
પાપી વાહ્લું પાપ, વાહ્લું જર જન ઝાઝાને.
દાતાને વાહ્લો માગણો, કામીને વાહ્લી કામની;
સામળ સ્વારથ સર્વને, લેહ લાગે રૂડા રામની.
ખોટે ખોયું સર્વ, ખોયું પરનારી પામ્યો;
ધર્મ કર્મ નહિ ભજન, વૃથા દિન જેણે વામ્યો;
ખોયું ઠગ ઠગી લોક, ખોયું ચોરી ને ચાડી;
ખોયું લાંચ લેનાર ખોયું જે વાતો આડી.
વળિ ખોયું જે પાપે રળ્યો, ખોયું પુણ્ય ન પ્રીછિયું;
સામળ કહે ખોયું તેમણે, નવ ખાધું નવ ખરચિયું.
રળ્યો જે ન કર્યું પાપ, રળ્યો જે ન કરી નિંદા;
રળ્યો ન લીધો શાપ, રળ્યો જેણે સહુ વંદ્યા;
રળ્યો ધાર્યો જે ધર્મ, રળ્યો જે જૂઠ ન બોલ્યો;
રળ્યો પાળ્યું જે શીળ, રળ્યો જે તત્વજ તોલ્યો.
રળ્યો જે ખરચ્યું હાથથી, રળ્યો જે કોઇને મુખ ગયું;
સામળ કહે તે રળ્યો ખરે, પરમારથ કારજ થયું.
મુઓ મૂરખને જાણ, મુઓ જે નાર કુનારી;
મુઓ દેહ ક્ષય રોગ, મુઓ જો રણ શિર ભારી;
મુઓ ચડેલ કલંક, મુઓ અપજશ લે આપે;
મુઓ ખેપ કરનાર, મુઓ જે રળતો પાપે.
જન મુઓ જે પરવશ પડયો, મુઓ જે વનિતા વશ હુઓ;
કવિ સામળભટ સાચું ભણે, માનહીણ માણસ મુઓ.
જીવ્યો જશ લેનાર, જીવ્યો પરમારથ પૂરો;
જીવ્યો દાતા દેહ, જીવ્યો સતવાદી શરો;
જીવ્યો ભાવિક ભક્ત જીવ્યો જે જગતે જાણ્યો;
જીવ્યો જે કીર્ત્તિવંત, જીવ્યો કવિજને વખાણ્યો.

મદન મોહના.

જીવ્યો જન તે તો જાણવો, જેની આશા સહુકો કરે;
સામળ કહે જીવ્યો તેહ જન, જે સંકટ સૌનાં હરે.
પડી તેને મુખે ધૂળ, રંક જેણે રંજાડયાં;
પડી તેને મુખ ધૂળ, ભુવન જેણે ભંજાડયાં;
પડી તેને મુખ ધૂળ, વેતી નીકે પગ દીધો;
પડી તેને મુખ ધૂળ, અલેખે અપજશ લીધો.
વળિ ધૂળ પડી તેને મુખે, ધૂળ ઢાંકણુ કર્યું દામનું;
સામળ કહે ધૂળ તેને મુખે, નામ ન રટચો રામનું.

દોહરા.

ચતુરા વાત ચોવીશ એ, પૂછ ગમે તે પેર;
નહિ તો વળાવ મુજને, બેઠી રહે તુજ ઘેર;
પિતા પાસે પુત્રી ગઇ, મન માંહે થઈ મગ્ન;
એ વર મુજને પરણુશે, લ્યો લાખેણું લગ્ન.

7. The Epilogue.

મદન મોહનની કથા, કડીએ કડીએ રસાળ;
પંડિત હશે તે પ્રીછશે, પ્રીછશે જેમાં માલ.
સાખ સમસ્યા શાણુપણુ, વાત વિવેકની વાદ;
જાણુ હશે તે જાણુશે, અતિ પામે ઉલ્લાદ.
છપ્પા, સમસ્યા, દોહરા, સમસ્યાની જે સાખ;
સંસ્કૃતમાંથી શોધિયું, ભણ્યો છું ગુર્જર ભાખ.
ભણ્યો નથી પુરાણુ હું, ભણ્યો નથી કોઇ વેદ;
રસાલંકાર ન આવડે, મન ન પામે ખેદ.
ધર ધર રાગ તાણ્યું નહીં, પુત્ર ન મુજ ગુણુ ગાય;
રાજ દરબારે રઝળવું, મેળવી નથી પસાય.
ભાટ બ્રાહ્મણુ ને ભાંડવા, લાંબી મૂકે પોક;
રીઝી ભલા ભલા કરે, તેથી થાયે શોક.
રીઝવે ગાન ને તાનથી, હાથે લઇ કરતાલ;
શિષ્ય ગુરૂનો ગાંદરો, વાઃ વાઃ ત્યાં શો માલ.
જેમ તેમ શબ્દો ગોઠવી, રચે ઘાટ કુંભ કાર;
કિલષ્ટ કાવ્યથી રાચશે, કવીન્દ્ર ને કુંભાર.

કઠણ કાવ્ય ને કામની કુચ, રીઝે ન રસિયો પુર્ખ;
પથર પકડી રીઝશે, રસિયો નહીં પણ મુર્ખ.
સાદી ભાષા સાદી કડી, સાદી વાત વિવેક;
સાદામાં શિક્ષા કથે, તેજ કવિજન એક.
નર નારીની ચાતુરી, નર નારીનાં ચરિત્ર;
શરપણું ને શાણુ પત, પ્રાક્રમ પુણ્ય પવિત્ર.
તે કાવ્યથી ડાહપણુ શિખે, જન મન રંજન થાય;
અદભુત ને જન ભાવનું, વર્ણન બહુ વખણાય.
મદન મોહનની કથા, જન મન વર્ણન કામ;
કૌતક એમાં કારસું, વણિક વિવેકનો ઠામ.
પતિવ્રતા નરનારી જે, સુણે શિખે ને ગાય;
વિજોગ ભાગે ભવતણો, આશા પૂરણ થાય.
મેળા નરનારી તણો, ભાવે સધવા ભોગ;
આશા પૂરે અંબિકા, ટળી જાય વિજોગ.
શ્રી ગોડ માળવી વિપ્ર શુભ, વેગણપુરમાં વાસ;
સુત શ્રીવિશ્વેશ્વર તણો, નિર્મળ સામળદાસ.
લઘુ બંધવ લાધા તણો, આનંદબાઇનો તન;
પિતા પુરુષોત્તમ તણો, મહારુદ્ર પર મન.
નાના ભટનો શિષ્ય છું, નમું કવિને કર જોડ;
સામળભટ કહે બોલજો, જે જે શ્રી રણછોડ.
મુડામાં એક મુઠડી, સાગરમાં શુક ચંચ;
એ રીત કેનારો કવિ, પ્રમાણ કરે જે પંચ.
મદન મોહનાની કથા, કહું મન મેલી મોડ;
સામળ ભટ કવિતા કહે, બોલો શ્રી રણછોડ.

II. From **લક્ષબુદ્ધિની વાર્તા**.

1. The story of the mongoose*

ચોપાઇ.

સીધપુર નામે સુંદર ગામ, નારસિંહ રાજાનું નામ;
વસે એક બ્રાહ્મણ મહામતી, પતિવ્રતા તેને ઘેર સતી.

---

* Compare with this the well known tale of "Llewellyn and his dog."

પેટ નહી પુત્રી કે તન, ઇશ્વર ઉપર તેનું મન;
વિધ વિધ પ્રકારે કરે તે વરત, રૂડાં આચરણ રૂડાં કૃત્ય.
નર નારી બે પવિત્ર નેટ, તોય પુત્ર નવ આવે પેટ;
મનમાં રાખે મોટી મયા, વસે દેહ પોતાને દયા.
આપ ઘેર એક નોળનું બચ્ચું, તરફડતું તે આંગણ વસ્યું;
પાસે *માત નહીં તેતણી, દયા ઉપની મનમાં ઘણી.
રાખ્યું પાસ પોતાને ઘેર, પાય દુધ પ્રીતે શુભ પેર;
પોઢાડે •સેજે જોડાજોડ, કુંવર જેવો પોહોચાડે કોડ.
થયું મોટેરૂ નાનું બાળ, ન કરે એકે અદકી આળ;
વાચા નહી મુખે તેતણી, અક્કલ મનુપ થકી છે ઘણી.
તેનાં પગલાંથી પછી નેટ, આવ્યો પુત્ર તે નારી પેટ,
તરીયા તોરણુ બાંધ્યા બારણે, પુત્ર પોઢાડયો પારણે.
આનંદ ઘણો દીવાળી દને, નોળ ઉપર માનનીનું મન;
તન મન ધન જાણે તેહને, દયા ધરે અદકી દેહને.
એક દિવસ પુત્ર છે પારણે, જુવતી ગઇ જળ ભરવા કારણે;
સુંપ્યો નોળને પેલો પુત્ર, તજ સારૂ એ છે ઘરસુત્ર.
રખે એહને રોવરાવતો, રીસ કરી રખે મારતો;
બાળક ઠપકો દેશે મુને, તો હું ગાળો દઈશ તુંને.
સુંપ્યો બાળ જળ ભરવા ગઇ, વાર ઘડી બે ચારેક થઈ;
ચઢયો પારણે મોહોટો નાગ, બાળકને ડસવાનો લાગ.
અંગુઠે વળગે જેટલે, નોળે તે દીઠો તેટલે;
અરે મારા બંધવને ખાય, એ પાપી ક્યાં નાશી જાય.
એમ કહીને દીધી દોટ, કરડતા પેહેલી ઝાલી કોટ;
મરડી કીધા કટકા સાત, એટલે આવતી દીઠી માત.
વધામણી ખાવા કારણે, આવ્યો નોળ સામો બારણે;
વાચા નહી તે બોલે કેમ, આવ્યો બાહાર તે તેમનો તેમ.
મુખ લોહીયાળુ ઉચું કર્યું, જાણે જે માનું હઇડું ઠર્યું;
દીઠું લોહીયાળુ માએ મુખ, દાવાનળથી લાગ્યું દુઃખ.
અરે પાપી તું કુડો કાળ, માર્યો મારો નાનો બાળ;
નાખ્યું બેડું તેણી દીશ, મુવો નોળ ચગદાયું શીશ.
ઘરમાં આવી માતા જુવે, પોઢયો પારણે બાળક રૂવે;
બોલ્યો બાળક આપો આપ, મુજને ખાતો તો આ સાપ.

નોળ ભાઇએ મારયો આ ઠામ, નહીતર મારૂ કરતજ કામ;
એમ કહી ચેતાવી માત, પડ્યા દીઠા કટકા છે સાત.
કર્યું કલ્પાંત ને ઘસીઆ હાથ, બળવા માંડયું તેની સાથ;
જીવ કાહાડવા તતપર થઇ, શીક્ષા લોકે તેને કહી.
પ્રથમ મન સમજી નહી માય, હવે હાથ ઘસે શું થાય;
તેને વિમાસણ કરવી પડી, જો ચેતી નહી પહેલી ઘડી.
એમ સમજાવી કહે છે લોક, હવે દુઃખ કરવું તે ફોક;

2. The story of the parrot.

ચોપાઇ.

ઘોઘા પાટણ ગામ ગંભીર, નીરમળ છે અરણવનું નીરઃ
ભુપત સંગ એક ભારે ભુપ, રાજ તેજ રૂડેરૂ રૂપ.
માહા મનોહર નીરમળ મતી, રૂડી કરમની રેખા રતી;
લાડકવાયો તેને તન, મહીપતીને મન તે તો ધન.
વાહાલો પ્રાણથકી પરતાપ, અધીક લાડકો આપો આપ;
ઘેલો અલવીતણું છે ઘણું, લક્ષણ લાખ કરોડો તણું.
ગયો આપ સરોવર તીર, નારી ભરતીતી ત્યાંહાં નીર;
ઉભો રહ્યો પાણીને ઘાટ, વનિતા એક આવે છે વાટ.
ભર્યું બેડું ને પાળે ચડી, રાજપુત્રની દષ્ટે પડી;
ગલોલ હતી તેના હાથમાં, નાંખી ગોળી સહીયર સાથમાં.
નગરશેઠ તણી દીકરી, મદોન્મત જોબનમદ ભરી;
જોબન રૂપ તણું છે જોર, અહંકારે પુર્યો અંકોર.
છુટયો ગલોલો તે ત્યાંહાં ગયો, ઘડો કુંવરીનો કાંણો થયો;
ચાલી ધાર ને નીકળ્યું નીર, બીજ્યું ચંપકવરણું ચીર.
વકારી ને વખાણી સહુ, તાહારો બાપ છે બળીઓ બહુ;
તમ સરખાં સાંખી ઘેર જશે, બીજા ગરીબની શી ગત થશે.
બાળક બુદ્ધિ હતી તે બાળ, દીધી મુખ ઘણેરી ગાળ;
ભારે બોલ ભામની તે ભણી, રાંડે રઝળતા મેહેલ્યા જણી.
કુંવરે સાંભળ્યું તેનું કાન, પડયો હળવો જેમ પીંપળ પાન;
સાથી કહે બુડ્યું તાહરૂં, કહ્યું કરે નહીં માહરૂં.
ગાળો ખાયે કામની કાજ, આગળ શું કરશો તમો રાજ;
રીસે ભરાણો રાજકુમાર, બેડું ફોડ્યું ને તોડયો હાર.

નગર શેઠ જુગતે જાણીયું, અદકું ઝેર આપે આણીયું;
રાય સંભાળ તાહારૂં ગામ, નહી શાહુકાર રહેવાનું કામ.
લાડકવાયો સુત તાહરો, નહી ધરમ રેહેવાનો માહરો;
રાજા કહે રહો તમે ગામ, મારૂં પુત્ર ને હું તો ઠામ.
તે વાતનો કોલજ દીધ, પાછો વાસ રૈયતને દીધ;
પ્રધાન પ્રિછીઓ સઘળી પેર, જઇ ચેતાવ્યો કુંવરને ઘેર.
ચેતો તો ચેતાવું હું, હવડાં ઘેર ન જાઇશ તું;
તું જાણે જે ગુનો સાંખસે, જોતામાં મારી નાંખશે.
માસ છ માસ વિદેશે જાઓ, જો ચીતમાં તમે રૂડું ચાહો;
વચન સાંભળી વિવિધ વિવેક, લીધો ઘેરથી પોપટ એક.
પાછે પગલે પંથે મળ્યો, પ્રધાન પુત્રને મિત્રજ મળ્યો;
અરે બંધવ ક્યાંહાં જાઓ છો, આવડા ક્યાંહાં દુઃખી થાઓ છો.
માંડી કહે છે તેને વાત, દેશવટો દીધો છે તાત;
પ્રધાન પુત્ર કહે સાથે થાઉં, તુંજ વિયોગે અન્ન ન ખાઉં.
સંચર્યા બે બાંધવ સાથ, હુંશી પોપટ બેઠો હાથ;
રાત દિવસ ને સાંજ સવાર, મારગ કાપે અપરંપાર.
અઘોર વનમાં તે જઇ ચડયા, દીશા ન સુઝી ભુલા પડયા;
ઉનાળે અગ્નીની ઝાળ, થયા ખરા મધ્યાનજ કાળ.
ન મળે કાંઇ નવાણુ ને નીર, સુકી ગયાં તે શુભ શરીર;
પાણી પાણી ઝંખે ઘણું, તન તરફડે ત્રણે તણું.
વડ મોહોટો હુતો ગંભીર, જઇ ઉતરીયા તેની નીર;
જાવા માંડયા પાણી વણુ પ્રાણુ, બંધવ પ્રતે બોલ્યો વાણુ.
આયુષ મારૂં આવી રહ્યું, ગળું મારૂં તો સુકાઇ ગયું;
જીવ જરૂર પણે જાય છે, પાણી પાણી ચીત ચાહાય છે.
પરધાન કહે રાખોજી ધીર, એક ઘડીમાં લાવું નીર;
એમ કહીને ઝાડે ચડચો, કુપ વેગળો દ્રષ્ટે પડચો,
રાજા મુકયો વડલા હેઠ, ગયો પરધાન પાણીને બેટ;
રાજા ધ્યાન ઇશ્વરનું ધરે, પાણી પાણી મુખથી કરે.
પંચાલીનાં પુર્યાં ચીર, તેમ મોકલ નારાયણુ નીર;
શીતળ કીધ સુધન્વા શરીર, તેમ મોકલ નારાયણુ નીર.
પાણી પાણી જંખે જેટલે, પડી ધાર પાણીની તેટલે;
ધન્ય ધન્ય મોટા મહારાજ, તુંજ વીણુ કોણુ કરે એ કાજ.

સોના કેરો પ્યાલો ધર્યો, પલક એકમાં પુરો ભર્યો;
માંડી મુખ પીએ જેટલે, પોપટ ચીત ચેત્યો તેટલે.
મારી ઝોટ તરત તે તીર, પ્યાલો ઢોળી નાંખ્યો નીર;
ભુપતીએ તો કોપજ કર્યો, પાછો ફરીને પ્યાલો ભર્યો.
બીજી વાર માંડે છે મુખ, પોતે પીવા કાજે સુખ;
પોપટ પાંખ જોરે ઝાડીઓ, તે પ્યાલો કરથી. પાડીઓ.
ચઢી રાયને ઝાઝી રીસ, મરડી નાંખ્યું શુકનું શીશ;
ફરી પ્યાલો ધરે છે જ્યાંહ, આવ્યો પ્રધાન એક પલકજ માંહ
પાયું શીતળ નીરમળ નીર, વાતો કરવા બેઠા વીર;
અરે રાય મુરખ હારીઓ, શા માટે પોપટ મારીઓ.
કરતુત માંડી તેને કહ્યું, અહિ તો એક અચરજ થયું.
તમો ગયા ત્યાં લેવા નીર, મેં સંભાર્યા સ્યામશરીર;
ક્ષણું એક ન લાગી વાર, અંતરીક્ષથી આવી ઉદકની ધાર;
પ્યાલો ભરી પીઉ જેટલે, પોપટે પ્યાલો પાડયો તેટલે.
એક વારનો ગુનો મેં માફ કર્યો, બીજી વારનો પ્યાલો ભર્યો;
પીવા માંડયો અમૃત કોળાયો, તરત દેખતાં તે ઢોળાયો.
લાગી ચિત્ત મારામાં ચોટ, મરડી નાંખી ક્રોધે કોટ;
એટલે તો તમે આવીયા, લક્ષ ટકા પાણી લાવીયા.
તે પીધાથી ટાઢો થયો, પ્રતિ ઉત્તર પ્રધાને કહ્યો;
એ તો કારમી વાતો વીર, અંતરીક્ષથી ન આવે નીર.
એવા સતવાદી જે તમો, તે વાત કેમ માનું અમો;
અદકો સંદેહ મનમાં અડયો, વાળી કાછડો વડલે ચડયો.
વડલા માંહે છે એક વિવેક, સમળીનો માળો છે એક;
અજગર એક લાવી છે તેહ, ફોલી ખાય છે તેની દેહ.
ઝેર કાળજેથી નીકળ્યું, નીર તેમાંથી ધરણી ઢળ્યું;
સેહેજે અડતાં શી ગત થાત, પલક એકમાં પ્રાણજ જાત.
જીવ્યો તું જે આપો આપ, તે તો પોપટનો પરતાપ;
દ્રષ્ટે દીઠું તે દ્રષ્ટાંત, ભાગી મનની ભાવે ભ્રાંત.
એ શું મેં કર્યું છે કામ, માર્યો પોપટ મેં આ ઠામ;
પેટ પાળી મારીને મરૂં, પોપટ પાખી દેહ નહીં ધરૂં.
પ્રીછવ્યો પોતે પરધાન, ઉતાર્યું મહીપતીનું માન;
પરથમ સમજ્યો નહીં મન સાથ, હવે શીદ ઘસે છે હાથ.

લક્ષ્મીબુદ્ધિની વાર્તા.

3. The story of the snake.

ચોપાઇ.

મહી દેશતણો મહીપતી, રાણી એક તેને ઘેર સતી;
પટરાણીનેં ઠામે તેહ, નરપતને મન ઝાઝો નેહ.
ભામિની દીઠે ભાગે ભુખ, દીઠા વીના દીલમાંહે દુઃખ;
સજાવે •સોળે શણગાર, રાણી તે હઇડાનો હાર.
વાડી રૂડી પાનજ તણી, તેની શોભા છે અતી ઘણી;
વડી રાણી વાડીમાં જાય, રમે રીઝે રાણીને રાય.
એક સમે બેઠા છે ત્યાંહ, પ્રીતે પાનની વાડી માંહ;
બેઠાં છે કુવાની તીર; લાગી તૃષા મન સમર્યુ નીર.
અણગળ પાણી પીધું આપ, તનમાં પેઠો તંબોળી સાપ;
પડયો પાન બેળેથી નેટ, પાણી માંહેથી આવ્યો પેટ.
ભામની કેરા જુવા ભાગ, રૈ રૈ વાધ્યો દેહમાં રોગ.
દહાડે દહાડે અન્નજ ગળ્યાં, ચેતન દેહ બધીનાં ટળ્યાં;
જેને માથે ધોરંધર ધણી, કરે વઇદ વિવેકે ઘણી;
કંઇક ઓસડ ને કંઇકિ સાંગ, એકે વાત ન લાગે આંગ.
ક્રોડ રેચ ને ક્રોડ કવાથ, એકે રોગ ન આવે હાથ;
કરોડ ભુવા ને કરોડ ઉતાર, એકે વાત ન પ્રીછે પાર.
કહીંક કલપના સાર્યા અરથ, ઘણો કરીને ખરચ્યો ગરથ.
રાણી કહે રાજા સાંભળો, મેહેલી દો મનનો આંબળો.
વીંછી લક્ષની વેદના થાય છે, જીવડો વણ મોતે જાય છે.
માટે મુજને ઝેરજ પાઓ, કે મુજને કાશી લેઈ જાઓ;
જળસોઈ કરી ત્યાં મરૂં, ભારે દુઃખ હૈડે કેમ ધરૂં.
કરોડ વાર શું કહીએ કથી, વેદનાએ રહેવાતું નથી.
વચન આપ્યું રાજાએ હાથ, હું પણ આવું તાહારે સાથ.
તુંજ વિના જીવી શું કરૂં, જળસોઇ કરી હું મરૂં.
માયા મમતા કીધી તાજ, સોંપ્યું પુત્રને રૂડું રાજ.
પ્રધાન પુત્ર મુકયા વારીએ, કહાડી સંગ ચાલ્યા કાશીએ.
ફરે ઢંડેરો દિન ને રાત, બાધે દેશ કરે છે વાત.
રાણીને જે સાજી કરે, અરધ રાજ માહારૂં મન ધરે.
અલખત આપણી બીજી ઘણી, પુત્રી પરણાવું પેટજ તણી.

અનેક એવા હેતુ હોય, તેનું દુઃખ ના જાણે કોય.
રાણી કેરા દુઃખજ માટ, લીધી કાશી કેરી વાટ.
થોડા દિન પંથે પરવર્યા, વન માંહે ઉતારા કર્યા.
ઘણો વડ મોટો ગંભીર, તાંણ્યા દેહેરો તેને તીર;
આગળ પાછળ ચોકી ઘણી, ડેરા માંહે ધણીયાણી ઘણી.
કરે માંહોમાંહે વાત, એમ કરતાં ગઇ મધરાત.
સેજે પોઢાડી છે નાર, ભુમી સુતો છે ભરથાર.
નર નારીને ઝાઝો નેહ, ભર નિંદ્રા થયાં છે એય.
શામા ક્ષણું એક પામી સુખ, વીકાસ્યું માનુની કેરૂં મુખ.
તે વડ ઉપર મણીધર હોય, તેનો પાર ન પ્રીછે કોય.
જ્ઞાન તેના મનમાં ઘણું, દુઃખ જાણ્યું તે નારી તણું.
વડવાઇએથી હેઠો ઉતર્યો, પ્રીત ધરી પોતે પરવર્યો.
તંબોળાીયો આવ્યો છે તાંહ, પેલી રાણીના મુખ માંહ.
મણીધર તો પલંગે ચડયો, તેને તંબોળાીઓ દ્રષ્ટે પડયો.
મણીગર કહે સાંભળ રે મુઢ, દે છે રાણીને બહુ દુઃખ.
પ્રૌઢ રાણી ઉપર મરશે રાય, બે હત્યા શિર તુજને થાય
માટે નીકળી મુકતે જાય, પાનવાડીમાં સુખીઓ થાય.
કહ્યું અમારૂં જો નહિ કરો, ઉપાય કહીશું તેણે મરો.
પેલો કહે ન જાણીં હું, જખ મારે છે મણીધર તું.
તારૂં ચાલે તે કર આજ, જો કાંઇ ધરાવે લાજ.
કરી હુંકારા નરપત નેટ, પાછો જઇને પેઠો પેટ.
મણીધરે વિચાર્યું મન, મરશે રાણી ને રાજન.
ઉગારૂં એ બેના પ્રાણ, એમ વિચારી મનમાં વાણ.
સજ્યા ઉપર ચડયો સુખે, મુકયો ગરળ રાણીને મુખે.
મહારો ગરળ ઉદરમાં જશે, એ રાણી તો સાજી થશે.
તંબોળાીઓ નક્કી પામે નાશ, થાશે રાજાને સુખ આશ.
મુખ મધે ગરળ મુકિયો, રાણીનો રોગજ ચુકિયો.
એમ કહી વળે જેટલે, રાજા તરત જાગ્યો તેટલે.
ઉઠયો હાંકી આપો આપ, દીઠો ઓશીકે મણીધર સાપ.
માર્યો ઝટકો જોઈને લાગ, કર્યા નાગતણા બે ભાગ.
તે વિષધરને વાચા થઇ, વાત એક રાજાને કહી.
મુજને માર્યો તે માઠું કર્યું, મેં તો રાણીનું દુઃખજ હર્યું.

પ્રાતઃકાળે વહાણું થશે, રોગ તાહારી રાણીનો જશે.
જો ગુણ દેખો તો ભાંખજો, મહારાં અસ્ત ગંગામાં નાંખજો.
એવો અવાજ અચાનક હુવો, તરત ધરણીધર તરફડી મુવો.
લાગ્યો રેચ નારીને નેટ, પ્રમદા સુખ પામી ત્યાંહાં પેટ.
સાજી તાજી રાણી થઇ, અંગો અંગથી વ્યાધી ગઇ.
દુઃખ પામ્યો તે રાજા આપ, ફોગટ મેં માર્યો તે સાપ.
ઘસે હાથ-ને ધુણી શીશ, એ શું કીધું શ્રી જુગદીશ.
પાળી મીંરવા માંડી પેટ, સહુ વારે નરપતીને નેટ;
હવે અરથ ન આવે કશું, પ્રથમ માહૃં દલમાં વસ્યું.
તે નિમિત્ત લુંટાવ્યો ગરથ, તેહથકી સર્યો શો અરથ.
કરી જાત્રા ને આવ્યો ઘેર, પાળી પ્રજાને રૂડી પેર.
જીવ્યો ત્યાં લગન નીમાસણ કરી, ઘડી એક બેઠો નહિ ઠરી;
દેખે રાણીને જ્યાહરે, સાંભરે સરપ મનમાં તાહરે.
તે વેળા મુકે નિશ્વાસ, પણ તેની કેમ પોહોચે આશ.

III From ઉદ્યમ કર્મ સંવાદ

1. Kamakala.

તત્ક્ષણ પળિઓ પોળિયો, આવી ઉભો ત્યાંહે;
મહિપત તેડે માનસું, જાઓ સભા છે જ્યાંહે.
ચાલી ચતુરા ચમકતી, મળવા માલવરાય;
મદેભરી મહિલા ધસી, થનથન ધરતી પાય.
બીડી મુખમાં પાનની, સજ્યા સોળ શણગાર;
સાહેલી સંગ સાતસેં, રૂપતણો ભંડાર.
ઠમઠમ ચાલે ચમકશું, જમ જમ વાગે જોર;
ધમધમ વાગે ઘુઘરા, કામતણી સમશેર.
ચંદ્રવદની મૃગલોચની, સિંહ સરીખો લંક;
કામ ધનુષ શોભે ભલું, ભ્રગુટીકેરો વંક.
વરણાગી વેણી સજી, જાણે મણિધર નાગ;
દંત જાણે દાડમ કલી, અધર પ્રવાલી ત્રાક.
સાડી પહેરી શોભતી, ઊર એકાવલ હાર;
કડકડતો છે કંચુવો, કસણ કસ્યાં છે ચાર.

ખાટો તૂરો ખટરસ, નવરસ ચતુર અનેક;
ખીર નીર કરે જૂજવાં, હંસ ચતુર છે એક.
પય પાણી કરે એકઠાં, મેલે હંસ હજુર;
શુદ્ધ દૂધ પ્રાશન કરે, પાણી મેલે દૂર.
ચતુર પુરૂષ તો એક છે, તેં પૂછ્યા બહુ ભેદ;
ઉત્તર આપું અનુક્રમે, (જે) વાણી બોલે વેદ.
નિર્ણય શાસ્ત્રતણો કરે, જાણે સર્વ વિવેક;
એવા પંડિત અતિ ઘણા, હરિગુણ જાણે એક.
કીર્તિ આપતણી કરે, ધરે વૃથા શિર ભાર;
મરે પરસ્ત્રીનાં સ્નેહથી, ડરે ન ચિત્ત લગાર.
એવા મૂરખ કેટલા, કહેતાં નાવે પાર;
પરિબ્રહ્મ પૂજે નહીં, તે મૂરખ અવતાર.
હયપતિ ગજપતિ રથપતિ, સિંહાસનપતિ જેહ;
પુત્રદારા પરિવારશું, લક્ષ્મી ને વળી નેહ.
એવા ધનવંતા ઘણા, કહેતાં નાવે છેહ;
રામનામ ગાંઠે ગરથ, મોટો ધનવંત તેહ.
આસનાવાસના જેમાં નહી, આળસ ઊંઘ હોય અંગ;
વિપ્ર જઇ યાચે યાચના, થાય ઘણું માન ભંગ.
એમ અધિકાર દરિદ્રિઓ, એવા અપરંપાર;
ગર્થ ઘણો દાતા નહીં, દરિદ્રનો સરદાર.
સંપ સહોદરમાં ઘણો, દેહ નિરોગી હોય;
નવ જાવું પરદેશમાં, સુખિયો કહિયે સોય.
સંતોષી સઘળો સુખી, એવા સુખી હજાર;
જેને માથે ઋણ નહીં, સુખીયાનો સરદાર.
મૂરખ સુત છે જેહનો, વિધવા કન્યા હોય;
ચતુર વસે કુગ્રામમાં, મોટો દુઃખિયો સોય.
દુઃખી કહું હું કેટલા, સાંભળ શામા વાણ;
ભૂખ દુઃખ કુભારજા, એ દુખિઓ પરમાણ.
બ્રાહ્મણ જળથી ઓસરે, ક્ષત્રી રણથી જાય;
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, તે કાયર કહેવાય.
કાયર કહેતાં બોલીયે, મોટો કાયર જેહ;
ઘેર અભ્યાગત આવિયો, આદર ન કરે તેહ.

શૂરા જે કો રણ મધે, પરકાજે દે પ્રાણ;
બોલે રાજસભા વિષે, જીત્યા જશ સુજાણ.
કરે વ્હાર જે રંકની, ન કરે આપ વખાણ;
થોડું ધન ખરચે ઘણો, તે શૂરો પરમાણ.
મૂરખ તે પહેલો મૂવો, બીજો જેને રોગ;
ત્રીજો પરદેશી મૂવો, ચોથો પરવશ ભોગ.
મૃત્યુક એવાં અતિઘણાં, તેમાં નહિ કાંઇ ભેદ;
મોટું મર્ણ દરિદ્રનું, વાણી બોલે વેદ.
કોઈ દુઃખી કોઇ સૂખીયા, ચીરંજીવ નહીં કોય;
જેનાં જશ કીર્તિ સદા, તે તો જીવ્યો સોય.
દશ ઈંદ્રિ છે દેહમાં, જેણે શોભે તંન;
સરવે શોભે વેગળું, સદા સમરપી મંન.
દૂર દેશ વસે ઘણા, દૂર સમુદ્રનું પૂર;
જેશું મન માન્યું સદા, તે પાસેથી દૂર.
દુનિયા દેખે ડૂબતી, ડરે ન દીલ લગાર;
એહ મુવા મરવું નથી, અચરત એહ અપાર.
એક રાય પૃથ્વીપતિ, બીજો ધનવંત જેહ;
એવા રાજા અતિઘણા, મોટો રાજા મેહ.
રંક પશુ પરવશ પડયું, બીજું બાળ કહેવાય;
રંક શિરોમણિ કન્યકા, જ્યાં આપે ત્યાં જાય.
વચન સુણી વાડવતણાં, વનિતા વદતી ધન્ય;
જે મેં પુછયું તમો કહ્યું, માન્યું મારૂં મન.

પ્રશ્ન—વળી વિપ્ર પૂછું તુને, તારી બુદ્ધિ પવિત્ર;
સાચું બોલે સુલક્ષણા, કોણ શત્રુ કોણ મિત્ર.
શું રુડું છે સર્વથી, ભુંડું શું કહેવાય;
સગું સહોદર કોણ છે, વહાલું તે શું થાય.

ઉત્તર—વાણી વિપ્ર વદે વળી, વળિ વળિ મન આનંદ;
શત્રુ છે તુજ દેહમાં, તેહ બતાવું ફંદ.
ક્રોધ લોભ મહા મોહ છે, મદ મત્સર અહંકાર;
તેથી મોટો કામ છે, શત્રૂ તણો સરદાર.
અજીતએ જીતાએ નહીં, નાખે નર્કને ઠામ;
માટે સૌકો જાણજો, મોટો શત્રૂ કામ.

સામળ ભટ્ટ.

આપણશું જે નેહ કરે, કહે મનડાની વાત;
રાજદ્વારે રણ વિષે, જેહ કરે સંગાત.
મિત્ર કહીએ તેહને, જેની બુદ્ધિ પવિત્ર;
વિપત્તિ સમે અળગો નહીં, તે છે મોટો મિત્ર.
ખાવું પીવું ખર્ચવું, મોટમ પદવી માન;
સૌથી સારું ખર્ચવું, પંચે કર્યું પ્રમાણ.
ભુંડું કરવું કાસદું, ભુંડું વેહેવો ભાર;
સૌથી ભુંડું માગવું, સુમ કે'વો દાતાર.
સગો બાપ ને બેટડો, સગો કામની કંથ;
સગો સ્વાર્થને જાણવો, ચતુરા વિચારો ચંત.
વહાલું બાલક પારણે, વહાલી નારી નેટ;
કરી પરીક્ષા પંડિતે, પૂરણ વહાલું પેટ.
પ્રશ્ન—શામા કહે શાબાશ છે, ઉત્તર આપો એક;
સૌથી મોટો કોણ છે, નાનો કોણ વિશેક.
ઉત્તર—મોટો શ્રીમંત સૃષ્ટિમાં, મોટો ધનવંત રાય;
મોટો દાતા સર્વથી, કીર્તિ ન ચિત્તમાં રહાય.
નાનો નિર્ધન નિર્ગુણી, નાનો દુઃખ સમેત;
સૌથી નાનો નાતે તજ્યો, સાંભળજે ધરિ હેત.

3. The fate of the industrious rat.

ચોપાઇ.

શિવશર્મા કહે સુણ સુંદરી, વાત કહું તુજને વીસ્તરી;
દક્ષિણદેશ જોટીયાણું ગામ, વિપ વાદી રહેવાનો ઠામ.
બાજીગર વાદી કહેવાય, મંત્ર જંત્રતણો એ રાય;
સર્પ સાહીને ઘરમાં ધરે, જડી બુટ્ટિનાં કારજ સરે.
અઘોર વનમાં વાદી ગયો, પહાડ પર્વત ઉપર જઇ રહ્યો;
મુરલીનો ત્યાં કીધો નાદ, આવ્યો સર્પ સુણવા તે સાદ.
વાદિએ તેને તત્ક્ષણ ગ્રહ્યો, પોતાને મંદિર જઈ રહ્યો;
લાવ્યો વાંસનો કરંડ આપ, તેમાં ઘાલ્યો મણિધર સાપ.
નવ મેલ્યું ભોજન કે નીર, પામ્યો દુઃખ તે સર્પશરીર;
ઉદ્યમ સર્પ તે શાનો કરે, કર્મ અનુસારે તે પરવરે.

ઉદ્યમ કર્મ સંવાદ.

વિશ્વાસ રાખે કર્મજ તણો, મળશે ભક્ષ મુજને બહુ ઘણો;
કર્મ જોરે લંકા લુટશે, કર્મ જોરે બંધનથી છુટશે.
તેના ઘરમાં ઉંદર ઘણા, વિશ્વાસ રાખે તે ઉદ્યમતણા;
કર્મ તેતો તૃણવત ગણે, ઉદ્યમભાવથી ભારે ભણે.
ઉંદર એક હુતો તે ત્યાંહે, રહેતો વાદીના ઘરમાંહે;
શીર મોટો ચોટો ચાંકડો, મુછ મોટી છોટો છાંકડો.
કાપે કાપડ કોઠી ઘણી, નવ આણે બીહીક કો તણી;
ઉદ્યમ પર જેને છે મન, નાખે ઉઘાડી ઢાંકયાં અન્ન.
ઘી ગોળ ને વળિ ગોરસ ખાય, એ છે ઉદ્યમ કેરો રાય;
એક દિન મન કર્યો વિચાર, લાવું આજ અદકેરો આહાર.
દાણા દૂણી કોણુજ ખાય, અદકો ઉદ્યમ કરવા જાય;
એમ ધારી ચાલ્યો પરચંડ, જ્યાં ઢાંકી મેલ્યો તો કરંડ.
દેખી કરંડ રળીઆત જ થાય, ઉલટથી આઘેરો જાય;
એમાં દીસે છે સુખડી, કાઢી ખાઉં ભાંગે ભૂખડી.
એમ કરી લાગ્યો કાપવા, વહાલાંને વહેંચી આપવા;
પાડી છિદ્ર ને પેઠો માંહે, કર્મો સર્પ બેઠો છે જ્યાંહે.
વદન વિકાસ્યું તેહજતણું, પેઠો ઉંદર લેવા ઘણું;
ગળ્યો મૂષક ને ભાંગી ભૂખ, કર્મે તેનાં ટાળ્યાં દુઃખ.
પામ્યો સુખ શરીરે સાર, પાડ્યું છિદ્ર ને આવ્યો બહાર;
પામ્યો સુખ તે ઉંદર ગળ્યો, જઇ સ્વજન સૌ કોને મળ્યો.
ઉદ્યમી ઉદ્યમ એળે ગયો, કર્મવંત તે આગળ થયો;
કર્મ કરે તે ન કરે કોય, કામકળા વિચારી જોય.

4. The crane and the fish.

ચોપાઇ.

કામકળા કહે જોડી હાથ, એક કહું ઉદ્યમની વાત;
હીમાચળ પાસે એક વંન, તે જોતા હરખાયે મંન.
આંબા જાંબુ ને પીપળા, વડ વીવેકી દીસે વડા;
કોયલ મોર ટહૂકા કરે, તે સાંભળતાં હૈયું ઠરે.
એક સરિતા કેરે તીર, મોટો વડ છે ઘોર ગંભીર;
વડ ઊંચો છે જોજન એક, શાખા તેની છે વિશેક.

તે ઉપર બગલાનો ઠામ, મોટો બગ એક ધર્મી નામ;
વૃદ્ધ થયો ને થાક્યો દેહ, ભક્ષ ભોજન મળે નહીં તેહ.
બીજા બગ સૌ ચરવા જાય, પેલો બેઠો તે નવ ઉઠાય;
સંભાળે પોતાનું કર્મ, ઉદ્યમનો નવ રાખે મર્મ.
સ્ત્રી પુત્ર તો રીસ જ કરે, લાવી કષ્ટે ને પેટ જ ભરે;
નારી કહે કાંઇ ઉદ્યમ કરો, કર્મ તણો તો નહીં આશરો.
વૃદ્ધ બગ કહે વિનતાને વાણ, મુરખ સહુ તમો છો અજાણ;
જે લખ્યું હોય કર્મજ માંય, કોટિ ઉપાયે પરું નવ થાય.
સ્ત્રીને રીશ ચઢી છે ઘણી, કર્મ સારુ બેસી રહે ગણી;
ખાવા પીવા ન આપ્યો આહાર, કર્મી દુઃખ પામ્યો તે ઠાર.
કર્મ ઉપર રાખ્યું છે મંન, પાંચ દિવસ ન પામ્યો અંન;
પેટ અંગ સહુ ગળિ છે ગયું, ઉદ્યમ ઉપર મનડું થયું.
બગલો કહે સ્ત્રી સાંભળ વાત, તું કેહે તે કરું સાક્ષાત;
કર્મ ઉપર આવ્યો છે કોપ, તૂજ વચન હું કરું નહિ લોપ.
સ્ત્રી કહે સત્ય કહું મહારાજ, ઉદ્યમ કરે તે પામે રાજ;
કર્મી ઉદ્યમ કરવા ગયો, મહા સરોવરપર જઇ રહ્યો.
નિર્બળ છે તેનુંજ શરીર, જઇ બેઠો સરોવર તીર;
રંક સરખો થઈ બેસી રહ્યો, એમ કરતાં દિવસ એક ગયો.
સરોવરમાં છે મચ્છ અપાર, મનમાં પોતે કર્યો વિચાર;
બગલો તો મહા જ્ઞાની હોય, જાતિ સ્વભાવ મૂકે નહિ તેય.
પાપનો થાય છે પશ્ચાત્તાપ, માટે મૂક્યો અધર્મ આપ;
મોટા મચ્છ હતા જેટલા, આવ્યા બગ પાસે તેટલા.
કરી પ્રણામ ને ઉભા રહે, કુશલ છે એમ મુખથી કહે;
ધર્મી બગલે ધુણાવ્યું શીશ, પૂછે મચ્છને તેને દીશ.
મચ્છ કહે મામા બગ સુણો, મનની વાત અમ આગળ ભણો;
બગ કહે સુણો મચ્છ સહુ, તમારું દુઃખ હૈડે છે બહુ.
મુજને દુઃખ છે તમારું ઘણું, દાઝે છે હઇડું અમતણું;
પુછે મચ્છ શી છે એ વાત, તે વિસ્તારીને કહો ખ્યાત.
આજ હું ધર્મ લોકમાં ગયો, સાંભળી વાત મહા દુઃખિયો થયો;
બાર વરસ નહીં આવે મેહ, દુઃખ પામશે તમારી દેહ.
શીતળ સરોવર સુકાઇ જશે, શી ગત બાણેજાની થશે;
સુકાશે સરોવરનું નીર, સર્વે મરશો આણે તીર.

ઉદ્યમ કર્મ સંવાદ.

કુડું વચન એમ બગલે કહ્યું, મચ્છ બિચારે સાચું લહ્યું;
કહે મચ્છ અમને સુખ થાય, મામા એવો કરો ઉપાય.
તમો સમર્થ પંખીના ધણી, પગ વિનાનાને ચિંતા ઘણી;
બગલો બોલ્યો ક્ષણું એક રહી, મનમાં કપટ ને શંકડો થઇ.
આવો અમો વસું છું જયાંય, અખુટ સરોવર છે એક ત્યાંય;
અખુટ સુરોવર ઠેરું નીર, સુખે રહો સહુ તેને તીર.
મચ્છ મનમાં વિચારજ કરે, ત્યાં જાવાની મનસા ધરે;
પંથ વેગળો કેમ જવાય, ચરણ વિના અમે કેમ ચલાય.
કહે બગ બેસો ખાંધે ચઢી, પહોંચાડું સરોવર આ ઘડી;
બે ચારેક તે ઉપર ચઢે, અદકા ધરડે નહીં ઉપડે.
મચ્છ લઇને ઘેરજ જાય, સર્વનાં મન રળિયાત જ થાય;
બગ જુવો નારી છોકરાં, સર્વ પરિવાર જુવ્યાં ઉછર્યાં.
ડાહ્યો એક આપે ઉચ્ચરે, મન ગમે તે પોતાને કરે;
એની સાથે જે કોઇ જાય, તેને બગલો નિશ્ચે ખાય.
એ ઉદ્યમ કરવા આવિયો, ફંદ કરી એતો ફાવિયો;
એ કરે છે એની રીત, મચ્છ ને એને ક્યાંની પ્રીત.
મચ્છ ન સમજ્યા બીજા મર્મ, જાણે નહીં બગલાનું કર્મ;
લખ્યું હશે જે કર્મ જ માંય, એમ કહી બગ સાથે જાય.
નિત્યે ચારો લઇને જાય, આઘો જઇને તેને ખાય;
વળી બીજે દીન આવે ફરી, ચાર મચ્છ લઇ જાએ હરી.
ઘર જઇને કહે સાચો મર્મ, મારો ઉદ્યમ ને તમારું કર્મ;
બીજે દિવસે આવી રહે, દીલ વારુ કુશળ છે કહે.
કહે સંદેશો કહાવ્યો છે મચ્છે, અમો અહીંઆં રહું છું સુખે;
કર્મવંતા મચ્છ આગળથી જાય, જો જો ઉદ્યમનો મહિમાય.
બગલે જઇને સ્રીને કહ્યું, ઉદ્યમ કરતાં દુઃખડું ગયું;
કર્મ સારુ બેસી રહ્યો નેટ, ત્યારે નહોતું ભરાતું પેટ.
થોડે થોડે સૌ આવશે, એક વર્ષ સુધી ચાલશે;
કામકલા કહે સાંભળ ઋષિ, કર્મી મચ્છ થયા ત્યાં દુઃખી.
ધર્મી બગલાનો એ મર્મ, ઉદ્યમ આગળ હાર્યું કર્મ;
સભા બધી તે સાંભળી રહી, રાજાને મન ચિંતા થઇ.
રખે નારી જીતીને જાય, ઉદ્યમનો વાંચી મહિમાય;
શિવશર્મા કહે સાંભળો રાજ, રખે તમો ચિંતા કરતાજ.

કર્મ માળિએ બેસીને જોય, ઉદ્યમ તે દેખીને રોય;
અમૃત રૂડાં કર્મી ખાય, ઉદ્યમી દેશ વિદેશે જાય;
એ વાત તો શાસ્ત્રજ તણી, કહું કથા એ ઉદ્યમ તણી.

5. Labor vincit omnia.

ઉદ્યમ રાય ને કર્મજ રંક, તેનો કહું તમ આગળ અંક;
હઈડાં ઉઘાડી જો જો સર્વ, મેલી અંતરમાંનો ગર્વ.
કર્મ બીજ ઉદ્યમ જે હોય, કૂડ કપટ તે તરત જ જોય;
પ્રથમ ઇશ્વરે ઘડયાં શરીર, નગન અંગને ઢાંકે ધીર.
તેની માતા ઉદ્યમ વશ થાય, પ્રોઢા થવા ગળથુંથી પાય;
જેના કુળમાં જે અવતરે, તે કુળ તેવો ઉદ્યમ કરે.
બાંધી ધેનુ ઘરમાં ઘણી, જોજો રીત કહું ઉદ્યમ તણી;
કર્મ બિચારું શું લે બુધ, દૂહે ઉદ્યમી તેનું દૂધ.
તેનું તો પંચામૃત થાય, ઉદ્યમ વિના કર્મ શું ખાય;
ઇશે સૃષ્ટા કરી જ્યાહરે, નહિ મેડી મંદિર ત્યાહરે
માટી ચુનો કાષ્ટ જ ઘણાં, કર્યા ઉદ્યમે ઘર તે તણાં;
વાવે કપાસ કે લાવે રૂ, વળી વિવેકે વસ્ત્રજ કર્યું.
જો ઉદ્યમ એવો નવ કરે, તો કર્મી સહુ નાગા ફરે;
પૃથ્વી ખેડી વાવે ધાન, ઉદ્યમ તો તરુ કલ્પ સમાન.
રસકસ કણ પાકે છે દુઃખે, ત્યારે કર્મવંત જીવે સુખે;
પકવે તલ ઘાણી પીલાય, દીપક જ્યોત કરે તો થાય.
ઠામ ઠામ ઉદ્યમનું જોર, એકલે કર્મે અંધારૂં ઘોર;
ભર્યા અન્ન ઝાઝાં ઘર માંય, રાંધ્યા વિના તે કેમ રંધાય.
પાતાળ માંહે જે છે નીર, જાણે છે તે સ્યામશરીર;
કૂપ ઉદ્યમવંત જો ખોદીએ, તો કર્મવંતા પાણી પીએ.

6. Conclusion.

રાજસભા જે બોલી ત્યાંય, ઉદ્યમ કર્મનો ન્યાય તોળાય;
સાંભળ એ સતવાદી જન, ઉદ્યમે કર્મ કર્મે ઉદ્યમ બળવંત.
એકલું કર્મ તે જીતે કોક, જૂઓ વાત વિચારી લોક;
કર્મ વિના ઉદ્યમ નવ મળે, ઉદ્યમ કરતાં કર્મ જ ફળે.

એમાં ભેદ કરશો મા કોય, સમતુલ બે તે જુગતે જોય;
ઉદ્યમનું તો કર્મ જ નામ, કર્મનો તે ઉદ્યમ કામ.
એ બેઉમાં કંઇ અંતર નથી, જો જો વેદ પુરાણે કથી;
જેવું કર્મ લખાણું તેહ, તેવો ઉદ્યમ ઉદય જ એહ.
જેને જેવો ઉદ્યમ મર્મ, તેને તેવું વળગ્યું કર્મ;
જેને જેવું કર્મ જ સાર, તેવો ઉદ્યમ કરે વેપાર.
જેને જેવું કર્મ જ ગણે, ઉદ્યમે તેવી વિદ્યા ભણે;
જેને જેવું કર્મ જ સૂત્ર, ઉદ્યમે તેવો પ્રગટે પુત્ર;
જેને જેવું કર્મ જ કાજ, ઉદ્યમ તેવી રાખે લાજ.

કર્મ થકી ઉદ્યમ ફળે, ઉદ્યમથી કર્મ હોય;
ઓછું અદકું એહને, કહી ન શકે કોય.
ન્યાય ચુકાવ્યો નૃપતિએ, વેદ શાસ્ત્ર મહા મૂલ્ય;
ઉદ્યમ કર્મ એ કલ્પીને, શાસ્ત્ર સદા સમતુલ્ય.
ઉદ્યમ વિના ચાલે નહી, કર્મ વિના ફૂટાય;
કર્મને ઉદ્યમ ફળે, પ્રીછ્યો પંડિત રાય.

IV. પદ્માવતીની વાર્તા.

1. The parting of lovers.

દોહરા.

રાજાને નારિ કહે, કોલ અમારો એહ;
બારે વર્ષે ન આવિયા, તો પાડું મુજ દેહ.
બાર વરસ પર એક દિન, જો વીતિને જાય;
જીવ ધરૂં જો દેહમાં, નહિ મુજ એક પિતાય.
કંથ પાખે જે કામની, ભાળે નહિ સુખ ભોગ;
આટલું તમ પાખે તજું, સુખનો નહિ સંજોગ.

સુલોચના વાક્ય—

આઠ કટકે નીપજે, બે નારી નર ચાર;
તેમાં નપુંસક બે વરો, તે મેં તજ્યો આ વાર.
ઉ—ભોગીને મન ભાવતો, રામા સાથે રંગ;
રાજા કહે મેં પારખ્યો, પ્રમદા તેય પલંગ.

પ્ર–મુખનું મંડન સરવથી, જેથી વાધે કામ;
 તેહ તજ્યું મેં આજથી, નિર્મળ જેનું નામ.
ઉ–દુર્લભ છે તે દેવને, મહિપતિ આગળ માન;
 કામાતુર થાય દેખતાં, પ્રમદા તે તો પાન.
પ્ર–સુંદર સરવર જળ ભર્યું, જ્યાં બુડે સૌ કોય;
 તેને પી કોઇ નવ શકે, તમ વિણુ તરુણ સોય.
ઉ–તેજ વધે તે દેખતાં, કામનિ વાધે કામ;
 ભોગીને મન ભાવતું, દર્પણ તેનું નામ.
પ્ર–સોળ સખિશું રંગે રમે, વહાલા ત્રણ કુમાર;
 તે તજ્યું મેં આજથી, વાલા અપરંપાર.
ઉ–રાજે લેતા રાજવી, દેખીતા જડ રેહ;
 હાર જીત હોડે કરે, સ્યામા સોગટ તેહ.
પ્ર–શત આઠ બાંધ્યાં સામટાં, નાર કહેવાણી જેહ;
 તુજ સરિખાને કારણે, હાથે ગ્રહી મેં તેહ.
ઉ–ખરે મને તેને ભજે, ઇશ્વર આવે આપ;
 માનુની તેં માળા કહી, જપતાં છૂટે પાપ.
પ્ર–ચતુર નર ચિત્તે ધરે, દુરથી મેળવે દેહ;
 વિજોગનો સંજોગ કરે, પાઠવજે પતિ તેહ.
ઉ–ઉજ્જવલ ધરતી સ્યામ વરણ, જળશું રાખે વેર;
 કામનીએ કાગળ કહ્યો, પ્રીછયો તારી પેર.
પ્ર–નારીએ નારી ગળી, જેથી શોભે કાય;
 એ મુને આપી પરવરો, મહિપત મેળાવો થાય.
ઉ–કાયા કનક સરીખડી, લઘુ રૂપ તે નામ;
 વિનતા તમે વીંટી કહી, આંગળી કેરે ઠામ.
પ્ર–જેને ખાધે વિષ ચઢે, તેનો શત્રુ થાય;
 તે ઉપર વાહન કરે, કરજો તમ રક્ષાય.
ઉ–અહિને ખાધે વિષ ચઢે, ગરુડ તેને ખાય;
 તે ઉપર વાહન કરે, તે તો જદુપતિ રાય.
પ્ર–પંચામૃત પાવન નકી, તેને કુંવર કેહેવાય;
 તે ઉપર વાહન કરે, કરજો તમ રક્ષાય.
ઉ–માઘ માસે મહાલે ઘણું, ગૌરી સુત ગણાય;
 ભસ્મ લગાવે શરીર પર, સ્યામા તે શિવ રાય.

પદ્માવતીની વાતો.

પ્ર–કુંવરી ફેરો કર અહીં, જન્મ સફળ જે થાય;
તાત રક્ષા કરે તેહનો, રાય તમારી કાય.
ઉ–જળ કમળથી ઉપન્યો, જાણે સઘળો મર્મ;
શારદ તનયા તેહની, ભામની તે તો બ્રહ્મ.
પ્ર–દેવ સકલ શુભ જોગણી, સકલ સિદ્ધ ઉમિયાય;
તુજને તે રક્ષા કરે, રાણી કહે સુણ રાય.
ઉ–ચોરે • ચૌટે ચાવડી, મસાણ ને મેદાન;
તમ• રક્ષા કરે માવડી, સફલ હજો કલ્યાણ.
વન વાડી તરુવર વિષે, કયાં પર્વત કયાં હાડ;
હું આરાધું ઈશ્વરી, પૂરે તારાં લાડ.
પશુ પંખી ને માનવી, નર નારી ને રાય;
એ વશ થાજો તાહરે, રક્ષા કરો અંબાય.
પર મૂલક પર દેશડે, પર ધરતી પર ગામ;
જ્યાં દેખે મુજ જેવડી, ત્યાં નવ ઘાલીશ હામ.
ચાલુ કહેતાં ચમકશું, પુંઠ દીઠે જીવ જાય;
નેણાં પડશે નીકળી, કાળજું કટકા થાય,
આભ પડે ધરતી ગળે, એવડું મારૂં દુઃખ;
જ્યારે તમને દેખશું, ત્યારે થાશે સૂખ.
નરથી નારી એકલી, પગલે પગલે વંક;
દીસે દિન દિન દામણિ, કામની શીર કલંક.
વહેલા વળજો વાલમાં, કરજો રૂડાં કામ;
એક સ્ત્રી પરણી લાવજો, દેજો મુને ઈનામ.
પૂજ્ય અમારે એક તમ, અવર ન બીજો કોય;
અવર બીજા જો કરે, કુળમાં ખાપણ હોય.

2. Some riddles.

દોહરા.

સમસ્યા—નારી બોલી નેહશું, તમો છો ચતુર સુજાણ;
પાંચ "પપા" પ્રિય પુરુષને, તેનાં કરો વખાણ.
ઉતર—પાન પાઘ ને પદ્મિની, પરિમળ ને પોશાગ;
પાંચે પ્યારા પુરુષને, વળિ પૂછ સહૂભાગ.

સ–ધન ધન તારિ સુઝને, ધન ધન રાજકુમાર;
પાંચ "ક" વહાલા કામિની, એહ હવે ઊચ્ચાર.
ઉ–કાજળ કંકુ કંચવો, વળિ કસુંબો કંત;
પાંચ "ક" વહાલા પદ્મિની, સુણજે નાર સુચંત.
સ–જુગતું બોલ્યા જાણિતા, લાગી મનશું. રાડ;
પાંચ "કકા" નથી તુજ કને, તે તું કહી દેખાડ.
ઉ–કૂડ કપટ કુલક્ષણો, કૂડી જાત *કુનારી;
એ પાંચ નથિ મુજ કને, સાંભળ રાજકુંમારિ.
સ–કહો છો છૈયે એકલા, તમ સાથે છે સાત;
પ્રગટ દેખું છું તમ કને, તે કહો સાચી વાત.
ઉ–તીર તરકસ તરવાર ને, ભાલો ને તોબાર;
ઢાલ અને વળિ ચાબકો, સાત સાથી છે સાર.
સ–જે મધ્યે ગંગા વસે, જટા ધરાવે શીશ;
નેત્ર ત્રણ તે કોહો મુને, નહીં ઉમીયાપતિ ઇશ.
ઉ-વિશ્વામિત્રે સૃષ્ટિ સજી, કરે રુડાં તે કામ;
શ્યામા તે સમસ્યા કહી, શ્રીફળ તેનું નામ.
સ–એક નરે નરને ગળ્યો, એ સરવે શોભાવંત;
અધીપતી અંગે અડયો, કો ચિત્ત વિચારી ચંત.
ઉ–પાગ વિનાનો પરવરે, નર બહુ રાખે નેહ;
ઉજ્જવલ અંગે ઓપતો, જામો કહીએ તેહ.
સ–પંખી ઉડે જીવ વિના, બેસે જેની ડાળ;
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં, કહો મુજને ભૂપાળ.
ઉ-કુંવર કહે સુણ કામિની, સૌ હું સમજ્યો એહ;
સમસ્યામાં સમઝાવિયો, તીર કહીને તેહ.
સ–ઉત્તમ કુળથી ઉપની, તાતતણો જે તાત;
તે સાથે વિવા કર્યો, સમજો સજ્જન વાત.
ઉ-મહિપતિ કહે સુણ માનિની, ઉત્તર આપું એહ;
એ સમસ્યા હું સમઝીયો, તક્ર કહીજે તેહ.
સ–શીર ઉપર ગંગા વસે, કોટે રુંડની માળ;
વૃષભ વાહન કોણ કરે, શિવ વિણ કોણ ભૂપાળ.
ઉ-એક ભરે એક ઠાલવે, નિત નિત નીરશું નેહ;
દીન દીન ફરતું દાખવે, રેંટ ચક્રનું જેહ.

સ–નર એક અક્ષર ત્રણનો, અણિઆળું અતી રૂપ;
  દુશમન જેથી ગાંજીએ, ઉત્તર આપો ભુપ.
ઉ–કાયરને શૂરો કરે, શૂરાનો આધાર;
  રઢીયાળો રીઝે ઘણું, કામિનિ તેહ કટાર.
સ–અણિયાળી અતિ વાંકડી, ભ્રમરાળી ભરપૂર;
  નારિ વિના નર જાણિયે, નર નારીનું રૂપ.
ઉ–મુખનું મંડન પુરૂષને, અધિક વહે છે ઊચ;
  માન વધારણ મરદનું, માનુની તે તો મૂછ.
સ–કો રુડો કોડામણો, તેજેમય નર કોય;
  તાલેવર પાસે વસે, તેના ઘરમાં હોય.
ઉ–જે વણ ખેતી નીપજે, નહીં પાન નહીં ફૂલ;
  માનસરોવર માનુની, મોતી મોંઘે મૂલ.
સ–નામ એક પણ નર બહુ, કામની એક બે કંથ;
  આયુષ એનું સરીખડું, ચતુર વિચારો ચંત.
ઉ–ઇંદ્ર વાહનથી ઉપજે, નારી દસને વીશ;
  બે કર શોભે કામિની, પરમેશ્વર પુછીશ.
સ–નર બે ગળિયા નારીએ, જગત છવાડણ જેહ;
  તે નારી વહાલી નરને, અમ આગળ કહો તેહ.
ઉ–ગૌર વરણ ને શ્યામ મુખ, અમી ઝરંતા નામ;
  સ્વામી તમે સમશા કહી, કંચુકી કેરે ઠામ.
સ–નારિ ઉપર બે નર ચઢયા, તે હેઠળ બે નાર;
  પરખો એ પદ્માવતી, પૂછે રાજકુમાર.
ઉ–જેનું બાંધ્યું જળ રહે, જળથી નીપજે જેહ;
  એહું ઉઠાણી સોત એ, પ્રીતે પૂછ્યું તેહ.
સ–સાત બંધે બાંધીઓ, નારીને વહાલો જેહ;
  રાજા પુછે હેતશું, અમ આગળ કહો તેહ.
ઉ–શોભા કહી વિનતા તણી, શ્યામ જ વરણે સાર;
  વેણ ગુંથાવે વીનતા, સાંભળો રાજકુમાર.
સ–તારી માએ જે વર્યો, તે થાશે તુજ કંથ;
  સમસ્યા કેહે સન્મુખ થઈ, પ્રેમ થકી પૂછંત.
ઉ–વાહન સુરનાયકતણું, તેથી ઉત્પન નામ;
  ચતુર તે તો ચુડલો, કામિની કેરે કામ.

સ-નર એક રૂપે રુડલો, વરતુળનો આકાર;
સ્ત્રી કપાળે જઇ રહ્યો, પ્રેમદા પ્રીત અપાર.
ઉ-નેત્ર નીહાળે સર્વનાં, તે સામું નવ જોય;
તે મધ્યે તે નર વસે, અવળ ચાંદલો હોય.
સ-એક નરે સ્ત્રી શોભતી, સ્ત્રી છે વાલિ અપાર;
ગળસ્થળે ચુંબન કરે, તે કહો રાજકુમાર.
ઉ-કુંવરી કહે અકોટડી, તમે પુછિયું તેહ;
બીજું પૂછો રાયજી, ઉત્તર આપું એહ.
સ-સત નર બાંધ્યા બંધને, મળી નર બનિયો એક;
તે નર તારી પાસ છે, વહાલો સ્ત્રીને વિશેક.
ઉ-કુંવરિ કહે સુણ રાયજી, ઉત્તર આપું એહ;
હાર નામ છે એહનું, તમે બતાવ્યો તેહ.
સ-નરને નર વીંટી વળ્યો, તે ઉપર એક નાર;
તે તો શોભે સુંદરી, જેને શિર ભરથાર.
ઉ-ભલું પૂછ્યું હો રાયજી, હોંસ ધરીને હોડ;
કંકણ પાસે કંકણી, કર્મવંતીનો કોડ.
સ-ભરે ફાળ પણ મૃગ નહીં, નહીં શશલો કે શ્વાન;
મોં ઊંચું પણ મોર નહિ, સમજો ચતુર સુજાણ.
ઉ-વાહન શુક્રાચાર્યનું, હરનિશ રે' જળ માંય;
જીભ વિના બોલે ઘણું, મેડક તે કહેવાય.
સ-પીળો પણ પોપટ નહીં, કાળો પણ નહીં કાગ;
પાંખો પણ પંખી નહીં, ડસે પણ નહીં નાગ.
ઉ-ખટ ચરણ છે તેહને, પરિમલ ભોગી હોય;
ભમરો તે તો ભામિની, જુવતી તે તો જોય.
સ-નારી પણ નિર્બલ નહીં, કાળી પણ નહીં કોલ;
દરમાં રેહે નહીં નાગણી, બુદ્ધ વિચારી બોલ.
ઉ-કાયર કર શોભે નહીં, શરાને મન સાર;
ક્ષણિક દેહની રક્ષણી, તારુણિ તે તલવાર.
સ-પઢતો પણ પંડિત નહીં, પૂર્યો પણ નહીં ચોર;
ચતુર હોય તો ચેતજો, મધુરો પણ નહીં મોર.
ઉ-પવિત્ર પંખીની જાતમાં, વાચા બોલે વીર;
વનવાસી વન નીપજે, કામિની તે તો કીર.

સ-શિશ મોટું પણ ગજ નહીં, ઝાઝું રહે જલમાંય;
પુંછ મોટું છે તેહનું, વાંદર નહીં કહેવાય.
ઉ-નાહાવણ સમીપે નીરખિએ, તોલ નહિ માંહિ તરત;
ઓળખવું શું એહમાં, કોશ વખાણો વરત.
સ-ચાલે છે પણ ચરણ નહિ, ઉડે પણ નહિ પાંખ;
લાખે સાથો નવ રહે, સઉકો દેખે આંખ.
ઉ-ઉડે તે આકાશ ભણી, ઘરમાં રહે ગેંગાટ;
ધૂમાડો નિર્ધારિએ, વિચરે વસમી વાટ.
સ-ચંચુ પણ ચકવી નહિ, માંજારી મુખ સ્યામ;
બે જીભો નહિ નાગણી, નરપત કહો તે નામ.
ઉ-ડાહ્યાના દિલમાં વસે, પંડિતને પ્રિય પૂર;
લક્ષણ જોતાં લેખણી, નાણાવટીનું નૂર.
રાજા મન રીઝયો ઘણું, જોઇ ચતુરાઇ એહ;
સાચું બોલ સુલક્ષણી, તું નહિ દાસી દેહ.

3. **Money makes the mare go.**

દોહરો.

દામ ઉગારે દેહને, જો કોપ્યો હોય દૈવ;
શું બલિહારી દામડા, સમર્થ તું જ સદૈવ.
વેરી આવી સેવા કરે, પરનારી વશ થાય;
જેને દમડો ગાંઠ છે, તેને શી ચંતાય.
ચતુરાઇ ચપળાઇ ને, ડહાપણ સર્વે શુધ;
કામન મોહન વશીકરણ, દમડે ચાલે બુધ.
દમડો વાલો દેવને, દુર્લભ છે મન સાથ;
દમડાથી મુનિવર ચળે, તરુણી પસારે હાથ.
અવર વશીકરણ શું કરે, વડું કારણ ગરથ;
એ તો મોટો અધિપતી, સહુ વાતે સમરથ.

4. **A wedding.**

દોહરા.

પુત્રીને જઈ કહે પિતા, કરીને અતિસે ક્રોધ;
વણ પરણ્યે દંપતી થયાં, કિધો ધર્મ વિરોધ.

પદ્માવતીએ ગોરને, તેડી પૂરાવી શાખ;
ગોર કહે અન્યા નથી, રાજા રીશ ન રાખ.
જેમ ઓખાનું નારદે, કર્યું સંક્ષેપે લગ્ન;
વિધિવત્ પછી બાણાસુરે, કર્યું લગ્ન થઇ મગ્ન.
મેં પણ સંક્ષેપે ક્રિયા, કરી પરણાવી એમઃ
વિધિવત્ હવે વિવા કરી, પરણાવો તમે તેમ.
તિહાં લગન લેવરાવિયાં, પહોંત્યા મનનાં કોડ;
કહે શામળ શું વર્ણવું. જુગતે જુક્તિ જોડ.

ચોપાઇ.

રાજાએ કરી નગર શોભાય, આણ ફેરવી તે પુરમાંય;
અજવાળિયાં મહેલ માળિયાં, શણગારિયાં ગોખ જાળિયાં.
ઘેર ઘેર ગાયે મંગળ સહુ, રાજાએ ધન ખર્ચ્યું બહુ;
ભાટ ચારણો માગણહાર, બ્રાહ્મણનો નવ લઇયે પાર;
પ્રધાન સઉ ઉતારે ફરે, નગર બધું ત્યાં ભોજન કરે.

દોહરા.

પીઠી ચોળી પદ્મણી, કનક કચોળા માંય;
કસ્તૂરી લેપન કરી, સુગંધી જળથી નહાય.
એક સુગંધ શરીરનો, બીજો પુષ્પનો હોય;
ભમરા ગુંજારવ કરે, દેખીને મન મોહ્ય.

ચોપાઇ.

પીઠી ચોલી રાય શરીર, મંજન કીધું નિર્મળ નીર;
વરરાજા વરઘોડે ચઢ્યા, દુંદુભીએ ડંકા ગડગડ્યા.
વાગે ઢોલ નિશાને ઘાય, સૌના મનમાં હરખ ન માય;
ગજ તુરંગ તણી બહુ હાર, તે ઉપર બેઠા ઝુઝાર;
તોરણ આવ્યો પુષ્પકુમાર, સાસુએ પોંખ્યો તે વાર.

દોહરા.

કર્યું મનોહર માહ્યરું, ચોરિના થંભ ચાર;
પધરાવી ત્યાં પદ્મણી, વર્ત્યો જે જે કાર.

વાજાં વાગે અતિ ઘણા, ગુણિજન ત્યાં ગુણ ગાય;
પરણે છે પદ્માવતી, જોડે પુષ્પક રાય.
હાથ મેળવ્યો હેતસું, દીધું કન્યાદાન;
હાથી ઘોડા આપિયા, દઇને મોટું માન.
મંગળ ફેરા ત્યાં ફર્યાં, આરોગ્યા કંસાર;
મંગળ ગાયે માનિની, હરખ્યાં સ્ત્રી ભર્થાર.
પુગં પખાળ્યા રાયજી, જાણે બાવન વીર;
રાણીજી મન હરખિયાં, જેમ સાકરમાં ખીર.
વર કન્યા અતિ હરખશું, આરોગે કંસાર;
અંગે આનંદ ઉપન્યો; જીત્યો સકળ સંસાર.
પ્રીતે પરણી ઉઠીયાં, પામ્યાં અતિ ઉલ્લાસ;
સુખ પામી અતિસે ઘણું, કહે કવિ શામળદાસ.
પ્ર–પેહેલું મંગળ વર્તતાં, વનિતા બોલી વાણ;
રાતી વસ્તુ વખાણીએ, તમો છો ચતુર સુજાણ.
ઉ–રાતી પાની પગતણી, રાતા અધર પ્રવાળ;
રાતો રંગ મજીઠનો, શુક નાસા પણ લાલ.
પ્ર–શ્યામ નીલ ને પીત વળિ, વસ્તુ શ્વેત વખાણ;
કહો એટલું કંથજી, જો છો ચતુર સુજાણ.
ઉ–શ્યામ તો કીકી આંખની, શ્યામ ભમર શુભ ભાગ;
શ્યામ તો અંજન આંજ્યું, શ્યામ તો વેણી નાગ.
નીલી પહેરી કંચુકી, નીલ કમળનું ફૂલ;
નીલું કંકણ ચૂડલે, નીલું ત્રાજુ અમૂલ્ય.
પીળું સુવર્ણ શોભતું, પીળા કેસર આડ;
પીળાં પટકુળ પહેરીઆં, જોતાં મોહ પમાડ.
શ્વેત નેણ છે શોભિતાં, શ્વેત શશીસમ મૂખ;
શ્વેત હાર મોતિ તણો, જોતાં ભાંગે ભૂખ.
પ્ર–બાંધ્યા તાંતણે સપ્ત નર, એવા નર મળી ચાર;
એહ બતાવો રાયજી, થઈ તેની એક નાર.
ઉ–પુષ્પક બોલ્યો પ્રીતથી, તમે જુઓ આ ઠામ;
પૂછો છો જે પ્રેમથી, ચોરી એનું નામ.
સત્ય કહો છો રાયજી, હું હરખી મન આજ;
વિઘ્ન જજો સઉ તમતણાં, અવિચલ તપજો રાજ.

ચાર વેદની ધૂન થઇ, આશીર્વચન ભણાય;
આજ્ઞા માગી ગોરની, ઉઠ્યા વર કન્યાય.
ગોત્રજ પાસે આવિયાં, રમવા પાસા સાર;
ત્યાં જીત્યાં પદ્માવતી, હાર્યો રાજકુમાર,
ત્યાં કૌતક વિધવિધ કરે, રાયને હરખ ન માય;
મીંઢળ છેડા છોડીયા, ગુરુને લાગ્યાં પાય.
મંદિરમાં રહી માનુની, ગયો સભામાં રાય;
કહે શામળ શું વર્ણવું, રાજકુંવર કન્યાય.
ઉત્તમ આસન ઉપરે, બેઠો રાજકુમાર;
બંદિજન જશ વર્ણવે, હરખ્યા લોક અપાર.

V. From ભદ્રાભામિની.

1. A beauty.

વેણી વાસુકી નાગ, માંગ સવાગજ કેશે;
ભરજોબન વરણાગ, વપુ સુંદર વર વેશે;
ઈંદુ આકારે વદન, મદન મોહન મહા મૂલે;
અંબુજદલશાં નેણ, વેણ અમૃત અમૂલે.
જાણે કામ કટારિયો, દંત બત્રીશ દાડમકળી;
ભાગ્ય સુભાગ્યથી ભામનિ, તે તુજને ભદ્રા મળી.

ભ્રકુટી ધનુપ કમાન, અક્કલ અતિ અનૂપે;
ચતુરા ચારુ ચિત્ત, રંભા સુંદર રૂપે;
અધર મધુર પ્રવાળ, ઉજ્વલ પૂરણ પાણી;
રસના રંગ અમૂલ, કોકિલાવત મધુરી વાણી.
આનંદકંદ અતિ સુંદરી, કોથી નવ જાયે કળી;
કસ્તુરચંદ કર તાહરે, ભામની તો ભદ્રા મળી.

કંઠે એકાવળ હાર, નાર નક્ષત્ર જ સરખી;
ઉદર પોયણપાન, જાણી મેં એને નિરખી;
પ્રગટ ઊર અંકોર, જોર મદ જોબન જોરો;
મોહે મદગજ મછરાલ, ચાલે એ તરુણી તોરે.
નાભી ગંભીર નારીતણી, શુભ લક્ષણવંત સારખી;
શામળ કહે ભામનિ મળી, પ્રીત ધરી મેં પારખી.

ચાલંતી ગજચાલ, શ્યામા શોભે સિંહલંકી;
કેળપત્ર પ્રમાણુ, વેલ વાંસાની વંકી;
કુંભસ્થળ ગજરાજ જેવા, પૃષ્ટ ભામનિ ભારી;
જંઘા કદલીસ્થંભ, શોભા જોતાં ઘણી સારી.
પદ્મઆકારે પગ આંગળી, જાવક રંગ જુવતી જડી;
ભદ્રા ભોળી ભામની, નિરાંતથી વિધિએ ઘડી.

2. "What's in a name?"

*ધનજી ઉઘાણે પાય, ભૂપ ભીખંતો દિઠો;
સુરજી ન દેખે આંખ, બોલતો કડવું મીઠો;
વ્યાજ ભરે રણછોડ, કામ કલ્યાણુ જ કરતો;
અવિચળ ચળ્યા અપાર, દીઠો અજરામર મરતો.
હીરો માણેક મોતિયો, રતનિયો કથીર દેખે નહિ;
કવિ શામળ કેહે સંસારમાં, કારણુ નામ રહ્યું કહીં?

દીઠા અમર મરંત, નાના કાંઈ દીઠા ઘરડા;
નાગો પહેરે વસ્ત્ર, વાઘ સિંહ કુતરે કરડયા;
પર્વત ફરે પરદેશ, દીઠો મંગળને દુઃખિયો;
સંતોખી અદકું ખાય, કાસદું કરે છે સુખિયો.
દયાચંદમાં દયા નહીં, ખુશાલ કહિ રોતા ફરે;
શામળ કહે નામ પનોતિયો, કંઇ લાખ કુંવારા મરે.

કુબેર નામ કહેવાય, ખજાને દીઠા ખાલી;
કરે ધર્મો બહુ પાપ, ન્યાલ આવે ઘર ઘાલી;
વહાલો રાખે વેર, ઝેર જેવો તે મીઠો;
જોગી કરે વેપાર, ભોગી ભીખંતો દીઠો.
ઘેલો જાયે છેતરી, બળિયોજી હારી જશે;
રૂડા કંઇ ભુંડા કહું, શામળ કહે નામે શું થશે.

હાથી નામ કહેવાય, બીહે ઉંદરને સાદે;
કપુર કાળો હોય, શામળો સુંદર વાદે;
રૂપો હોય કરૂપ, ભુષણમાં દૂષણુ ઝાઝાં;
કૃપાલ રાખે કૂડ, ભુપત વજાડે વાજાં.
આશા ઇચ્છા ઓલગ કરે, કલંક નિર્મળ શિર ચડે;
ફોગટ ફરે કંઈ જોષતા, શામળ નામને શું રડે.

3. Another man's wife.

પરનારીસું પ્રીત, દેહમાં દુઃખ ઘણેરું;
પરનારીસું પ્રીત, થાય અનર્થ અનેરું;
પરનારીસું પ્રીત, ભાગ્યહીણાના ભોગ;
પરનારીસું પ્રીત, ખરો તનમાં ક્ષયરોગ.*
પર નારી સાથે પ્રીતડી, પડિયો પાપ પ્રસંગમાં;
શામળભટ સાચું કહે, ઉચાટ ઉપજે અંગમાં.

પરનારીસું પ્રીત, તેને ભોજન નવ ભાવે;
પરનારીસું પ્રીત, નિદ્રા સુખે નવ આવે;
પરનારીસું પ્રીત, હરિ સેવા નવ સૂઝે;
પરનારીસું પ્રીત, બુદ્ધિ સારી નવ બૂઝે.
એ પાપ રૂપ પરનાર છે, અપજશ ઉપજે આપના;
શામળ કહે પ્રીત પરનારસું, બોળે બોહોતેર બાપના.

પરનારીસું પ્રીત, તેને નવે ગ્રહ રૂઠ્યા;
પરનારીસું પ્રીત, અગ્નિ વરસાદ જ વૂઠ્યા;
પરનારીસું પ્રીત, તેને પનોતી મોટી;
પરનારીસું પ્રીત, મુક્તિની આશા ખોટી.
પરનારી કેરી પ્રીતથી, અગ્નિ આંચ નિતનિત ખમે;
શામળભટ સાચું કહે, ગુણવંતાને નવ ગમે.

4. A beggar

થરથર ધ્રૂજે ગાત્ર, દેહની શુદ્ધ વિસારે;
તન ઉપર નહિ તેજ, તેજ મન કેરું હારે;
રૂંધાય બોલતાં કંઠ, નેત્રથી નીર ઝરે છે;
બોલે હળવા બોલ, શ્વાસ ઉચ્છ્વાસ ભરે છે.
એટલાં ચિહ્ન મરવાતણાં, અંગ અંગમાં લાગતાં;
શરીરે ઉપજે શામળ કહે, જનને મંગણ માગતાં.*

---

*Cf. the Sanskrit:

वेपथुर्मलिनं वक्त्रम् दीना वाक् गद्गदः स्वरः ।
मरणे यानि चिन्हानि तानि चिन्हानि याचके ॥

5. **"While there is life, there is hope"**

જીવે તેને જોખ, રંક તે રાજા થાયે;
જીવે તેને જોખ, નીચ જન ગંગા નહાયે;
જીવે તેને જોખ, રોગી જન થાયે માતો;
જીવે તેને જોખ, ગુંગણો થાયે ગાતો.
જીવે તેને તો જોખ છે, સરવ વેદના વામશે;
કવિ શામળ કહે જન જીવતો, પ્રીતે ભદ્રા પામશે.

વાંઝણી પ્રસવે પુત્ર, મૂર્ખ પણ કવિ જન થાયે;
નીર ભરાય નવાણુ, રંક શિર છત્ર ધરાયે;
વળે કોઇ દિન વેર, ઝેર વળી જાય જરૂરી;
ગુણિકા જેવી ગમાર, સતી તે થાય જ ચરી;
એ રીત અનેક થયાં થશે, શાસ્ત્ર શાખ દે છે સહી;
શામળ કહે ઝાઝું શું કહું, જીવ ગયો આવે નહીં.

જિવતો પામે રાજ્ય, જીવતો પરણે નારી;
જિવતો બેસે અશ્વ, થાય જીવતો વેપારી;
જિવતો માંડે જગન, સુકીર્તિ જીવતો સાહે;
જિવતો પહેરે નંગ, જીવતો લાંણું લાહે.
વહાલાંનો હોય વિજોગિયો, તે સંજોગી થાય છે;
પણ મુઆ કોઇ દેખે નહીં, શામળ ભટ ગુણ ગાય છે.

જીવે જો નિર્ધન, કોઇ દિન ધનને પામે;
જીવે જો દુઃખિ દેહ, વેદના કોઇ દિન વામે;
જીવે જો વાંઝિયો, કોઇ દિન પ્રગટે પુત્ર;
જીવે જો કોઈ રાંક, સારું પામે ઘર સૂત્ર.
જીવતો નર ભદ્રા પામશે, મુઆ પછી કો નહિ મળે;
આ તકમાં તો ટાળો કરો, કોઈ દિવસ ઇશ્વર ફળે.

6. **Woman's defeats.**

નારી નીચ સ્વભાવ, અજિત નવ જાયે હારી;
પર પુરુષોસું પ્યાર, મરદને નાખે મારી;
વિહલ ચિત્ત મન મદન, રૂદન કરતી વણુ વાંકે;
સાચી કોઇ ન દીઠ, જૂઠ અતિ આડે આંકે;
શિખામણ તેની સાંભળી, મનમાં તુરત ન માનિયે;
શામળ કહે કદી શાણી ઘણી, પણ પ્રમદા બુદ્ધિ પાનિયે.

સ્ત્રીચરીત્ર બહુ લાખ, નીચ મતિ જુગતે જોડે;
લાખ દિવસની પ્રીત, રીત રંજકમાં તોડે;
હસે વિના પ્રસ્તાવ, ભાવ હિણુ ભલપણુ છંડે;
કઠણુ હૃદય વળિ કુમતિ, મમત પોતાને મંડે;
વળી ગરજ પડે ગરૂવી ઘણી, સ્વામિ સાથ સમર્થ સદા;
વળી સહજ વાતમાં શાપ દે, કલંક વાત કંહે કદા.

અતિ લાલચ ને લોભ, શોભ જુગતે જુંહાનો;
આળસ નિદ્રા અંગ, રંગ હૃદયે રૂઠયાંનો;
નિર્દય ન ગણે નેહ, દેહ મેલી મેલું મન;
શ્વસુર પક્ષ પર પ્યાર, ઘણો આહાર જુવતિ જન;
નિર્લજ રાખે નહિ નમ્રતા, જાતિ સ્વભાવે જાણુવી;
વળી આપ મત્યે ડાહી ઘણી, અધિક નીચ ઉર આણુવી.

મુખ ઉપર નહિ મુછ, તુચ્છ દીસે નહિ ડહાડી;
કરે નીચનો સંગ, અંગ હીંડે ઉઘાડી;
નદી તળાવે જાય; ધાય પર મંદિર પેસે;
પરપુરુષસું મગ્ન, નગ્ન થઇ નહાવા બેસે;
મુખ બિંદુ સ્યામ નાકે નથન, કથનં જૂઠ જોતાં કહે;
ચિત્ત ચતુર પુરુષ ચેતી જૂઓ, માનનીસું મન કયમ રહે.

સ્ત્રી વશ સૂર્ય ને ચંદ્ર, ઇંદ્ર તરુણી વશ જ્યારે;
સ્ત્રી વશ દેવ મહાદેવ, મોટિ માયા તે ત્યારે;
સ્ત્રી વશ રૂડા ગામ, સ્ત્રી વશ મુનિવર મોટા;
સ્ત્રી વશ સઘળી સૃષ્ટિ, છેક મોટા ને છોટા;
વશ વરતે નર સહુ તે તણે, જુવાની જ્યારે ઘણી;
કવિ શામળ કહે અજિત એ, તરતિબ ઘણી તરુણી તણી.

ઘડિમાં આપે સૂખ, ઘડિકમાં દુઃખ દેખાડે;
ઘડિમાં ચાંપે ચરણુ, ઘડિકમાં મરણુ પમાડે;
ઘડિમાં ભોળવી લહે, ઘડિકમાં સરવસ આપે;
ઘડિ એકમાં કહે વીર, કંથ ઘડિમાં કરી થાપે;
વળી ઘડી એકમાં વિખ દિયે, પરણ્યો તજી પરસું રહે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, બુદ્ધિહીણી તે કયમ બિહે.

સ્ત્રીના વાંક હજાર, તોય તેને નવ હણવી;
ડહાપણ દેશ હજાર, તોય મૂરખમાં ગણવી;
સતી શિરોમણી શુદ્ધ, તોય જશહીણી જારી;
હઇડે અધિકું હેત, તોય તે નાંખે મારી;
નારી અધગુણ ગણવા નહીં, ચતુર ન ગણવી ચુકવી;
શામળ કહે છે હણવી નહીં, માનનિ જિવતી મુકવી.

કેકે માર્યા કંથ, કેકે પરણ્યા પરહરિયા;
કેકે ઉંચ અમીર, તજી કિંકર વર કરિયા;
કેકે કુટુંબ પરિવાર, તજી ચિત બીજે ચાલી;
કે મહિપતિને મેલિ, માનની ગમતે મહાલી;
કેકે સાસુ નણંદ સંહારિયાં, માત પિતા મર્દન કર્યાં;
એ જુવતિ જાત છે જક્ષણી, જોર જોરાવરનાં હર્યાં.

ઉચતણી અર્ધાંગ, નીચ નીચાને ન્યાળે;
ડંસ રાખે દિલ માંહિ, વેર કોઇક દિન વાળે;
પાપથી ન બિહે પલક, બાપના પરિયા બોળે;
પોતે હોય પાંસરી, તરુણિ તો પર્વત તોળે;
હઠ કરતી સાચ હઠે નહિ, પુત્ર પતી મા બાપની;
કામની કલંક ભરી ખરી, શામળ શાસ્ત્ર છે છાપની.

જન્મ સમે તે જનની, જુવતિ જોબનમાં જાણું;
ભોગ કાળ ભારજા, પેટ પુત્રી પરમાણું;
બહુ સગપણના બોલ, રૂપ માયા એ મહાલે;
અગમ રૂપ આકાશ, ક્ષિતીરૂપે ચિત ચાલે;
આદ્ય શક્તિ એ આદિ તે, આગળ શું ડાહ્યા થવું;
છે કાળરૂપ એ કાલિકા, ત્યાંથી થયા તેમાં જવું.

લલનાને નહિ લાજ, સત્ય તેને નવ સૂજે;
કરે ન રૂડું કાજ, પ્રભૂને પણ નવ પૂજે;
શ્યામાને શી શર્મ, ધર્મ કે ધ્યાન ન ધારે;
નારીને નહિ જ્ઞાન, હોડ કરતી નવ હારે;
કામની આંખે દેખે નહીં, જાણે નહિ દિન જામની;
શામળ કહે સુજ પડે નહીં, કામાતુર જે કામની.

નારી તે તો નીચ, ન રહે પોતાને ધર્મે;
નારી તે તો નીચ, કલંક ચઢાવે કર્મે;
નારી તે તો નીચ, પતિવ્રતપણું ન પ્રીછે;
નારી તે તો નીચ, અન્ય નરને જે ઇચ્છે.
નીચમાં નીચ તે નારિયો, પર નર સાથે પ્રીતડી;
શામળ નારી સમસ્તની, રૂડી નહિ કો રીતડી.

નીચ નમેરી નાર, પિયુને મારી નાંખે;
ખાધું પીધું ખરિ ખાંત, સ્નેહ સગપણ નવ સાંખે;
વિનતાનો વિશ્વાસ, કરે તે જડ જન જાણો;
નારી ન ગણે નેહ, રંક કે ન ગણે રાણો;
સઉ નાર સતી છે સાધવી, સ્નેહ સ્વામી સાથે સદા;
પણ દુસ્મનપણું તે દાખવે, કલંક કહીએ જો કદા.

રાખે બહુ રખવાળ, પાળ લોઢાની બાંધે;
મેલે અરણવમાંહિ, સહસ્ર પ્રપંચે સાંધે;
ઓઝલ કરે અનેક, વિવેકે વનિતા રાખે;
પલક ન મેલે પુંઠ, ભલપણે ભાષા ભાખે.
નર શૂર પૂર સંગ્રામમાં, ત્રાસે નહિ રિપુ તાપથી;
તે સ્રીને રાખી નવ શકે, રહે નારી નિજ આપથી.

સ્રીની બુદ્ધિ કુબુદ્ધિ, સવળાનું અવળું ધારે;
રિપુને રાખે શરણ, મિત્રને મરડી મારે;
કુલહીણો કે કપુત, જુવતી તેનો જશ જાણે;
દાતા દિલ દરિયાવ, તેના અવગુણ ઉર આણે.
મૂરખ કેરા જે મહિપતી, સ્ત્રીસું વાત કરે છાનિયે;
શામળ કહે સ્ત્રી હોય સાધવી, પૂર્ણ બુદ્ધિ પણ પાનિયે.

રામા ન જુએ રૂપ, નહિ વિદ્યા કે વાણી;
જાત ભાત નવ જુએ, પરાક્રમ કે નહિ પાણી;
ન જુએ કુળ કે શીળ, નહીં પંડિત કે પૂરો;
નહિ ભિક્ષુક કે ભૂપ, નહીં કાયર કે શૂરો;
વિદ્યા વનિતા ધન વેલડી, ચપળ ગમે ત્યાં જઈ ચડે.
જે પાસ વસે ત્યાં પ્રીતથી, ફોકટ ફાંદામાં પડે.

ભદ્રાભામિની.

પંડિત કેરી નાર, મૂરખસું મોજે માણે;
કુળવંતાની નાર, નીચને પુરુષ પ્રમાણે;
જરવંતાની જુવતિ, વણોતર સાથ વળુંધે;
નરપતિ કેરી નાર, ગમાર ગોલાશું ગંધે.
શરા કેરી જે સુંદરી, કાયરને કાયા દિયે;
શામળ સ્વભાવ સ્યામાતણો, બુદ્ધિહીણ તે કયમ બિયે.

સ્ત્રીનાં પેટમાં વાત, છેક તો ન રહે છાની;
કરે ઉજ્જડ બધું ગામ, હોય જો મનની માની;
સ્ત્રીને છાની વાત, કહે તે મૂરખ માનો;
સ્ત્રીને છાની વાત, કહે તે શાણો શાનો ?
સ્ત્રી આગળ છાની વાત તે, જગ બધે જાહેર થશે;
શામળ કહે સ્ત્રી વિફર્યાથકી, અનર્થ વધતો વાધશે.

સ્ત્રીના પેટમાં વાત, રહે ન ભલી કે ભુંડી;
સ્ત્રીએ જાણી જો વાત, દેશમાં વાગે કુંડી;
સ્ત્રીને છાની વાત, કહે તો કાળ જ ખૂટચો;
સ્ત્રી સાથે એકાંત, કરે તો રામ જ રૂઠચો;
પ્રમદાએ બહુ નર પરભવ્યા, મમતે કઇને મારિયા;
અનમી શરા અહંકારિ પણ, હોડ હઠીલા હારિયા,

ઇંદ્રે અહલ્યા નાર, ભોગવી ભારે ભૂપે;
શિવજી સમો સમર્થ, રિઝયો ભિલડીને રૂપે;
પારાશર પુણ્યવંત, મુનિ મછગંધા માણી;
ચંદ્ર સરીખો ચતુર, ભુલ્યો ગોરાણી જાણી.
હરિ હર રાજા રાજેંદ્ર પણ, પ્રમદા દેખી બહુ પડચા;
શામળ કહે સાધક સિદ્ધ નર, નારીએ સઉકો પડયા.

સીતા સતી સ્વરૂપ, રણે રાવણ રોળાવ્યો;
દ્રુપદી દેવી દયાળિ, કુરુકુળ નાશ કરાવ્યો;
રૂડી રેણુકા રૂપ, ઠીક નહિ બુદ્ધિ ઠરાવી;
નક્ષત્રિ અવની એહ, વાર એકવીશ કરાવી.
કૈયોકિચક સ્ત્રીથી મુઆ, હોડ કોડ સઊ હારિયા;
શામળ શરા પૂરા સઉ, માનનિયે બહુ મારિયા.

એવા લાખ કરોડ, કૂળવંતા ને કળિયા;
કેયેકિચક શત ભ્રાત, એક ચિતામાં બળિયા;
કૃષ્ણ જગતકર્તાર, જુઓ કુબ્જાને વરિયો;
કપટે બાળ્યો કામ, જગન તેમાં શો કરિયો.
ભામનિયે સૌને ભોળવ્યા, દેવ મુનિ ને દાનવી;
શામળ કહે જીત્યા દેવતા, કોણ માત્રમાં માનવી.

નારીને વશ નાથ, બુદ્ધિ તેની તો બાળો;
નારીને વશ નાથ, કર્મમાં અક્ષર કાળો;
નારીને વશ નાથ, મરદ જીવતો તે મૂઓ;
નારીને વશ નાથ, હડકવા તેને હૂઓ.
નારીને વશ જે નાવલો, અધમ કામમાં એ અડચો;
શામળ કહે એમાં શું વળ્યું, પરાક્રમે નરકે પડચો.

કામનીને વશ કંથ, તોલ પણ ન રહે તેનો;
કામનીને વશ કંથ, જગતમાં જશ નહિ જેનો;
કામનીને વશ કંથ, પુણ્યની પેર ન પ્રીછે;
કામનીને વશ કંથ, ઉપાસન એક ન ઇચ્છે.
કામનીને વશ જે કંથડો, પતિજ તેની નવ પડે;
શામળ કહે છે સત્ય માનજો, જશ તેને તો નવ જડે.

મૂરખનો સરદાર, જેહ ધન જુગટે ખૂએ;
મૂરખનો સરદાર, પરાયું પાપ જ ધૂએ;
મૂરખનો સરદાર, ભૂતનું સાધન સાધે;
મૂરખનો સરદાર, શિવ વિણુ અન્ય આરાધે.
જન મૂરખનો સરદાર જે, પ્રભુ ભજતાં આળસ કરે;
શામળ કહે મહિપતિ મૂર્ખનો, નારી નેહ હદે ધરે.

નારી વશ જે નાવ, તેની બુદ્ધિનું બુડચું;
નારી વશ જે નાવ, તેહ ભુંડામાં ભુંડું;
નારી વશ જે નાવ, રાય પણ રાંડ સરીખો;
નારી વશ જે નાવ, પુરૂષ પણ પશુ પરીખો.
નારીને વશ જે નાવલો, દુખિયો દીસે દેહનો;
શામળ કહે જીત્યો સુંદરી, અફળ જન્મ તો એહનો.

જુવતી જીત્યો જેહ, તેહ જોખમમાં જાશે;
જુવતી જીત્યો જેહ, તેહ પાપી પરમાણે;
જુવતી જીત્યો જેહ, કરે નહીં સુકૃત કોડે;
જુવતી જીત્યો જેહ, હારી બેસે તે હોડે.
જન જે જુવતીએ જીતિયો, ગણુતિમાંથી તે ગયો;
શામળ કહે સ્યામાજીત નર, તરણાથી હળવો થયો.

7. **Woman the saviour.**

સ્ત્રીનાં વખાણ વિષે.

મળે કામની કંથ, પ્રથમ તો લજ્જા પામે;
મળે કામની કંથ, નેણ તે નીચાં નામે;
મળે કામની કંથ, સ્નેહનાં વાયક સૂઝે;
મળે કામની કંથ, જોર જોબનનું ઝૂઝે;
જ્યાં મળે કંથ ને કામની, હાવ ભાવ મનમાં ભરે;
પકડે તે તરુણી તોલ ત્યાં, શામળ કહે શોભા ધરે.

રામા રત્નની ખાણ, જાણ એ રંભા રૂડી;
ધરે સોળ શણગાર, હાર કંઠે કર ચૂડી;
શોભે જળહળ ગેહ, દેહ કોમળ શુભ સાજી;
શોભા કેરું સદન, વદન હસી રાખે રાજી.
ભડ ભોજ કરણ વિક્રમ અને, હરિશ્ચંદ્રની હારના;
પંડીત ચતુર પુર પાટવી, નૃપતિ નેટ પણ નારના.

જે ઘરમાં ઘરનાર, દામ ઊધારે દેશે;
જે ઘરમાં ઘરનાર, પિંડ પિતૃ પણ લેશે;
જે ઘરમાં ઘરનાર, તોજ મેણું શિર ટળશે;
જે ઘરમાં ઘરનાર, માન માણસમાં મળશે.
ઘરનાર જેહને ઘર હશે, શોભિત શાહ સરસ જસો;
ઘરનાર વિના નર નિર્બળો, શાહ તોય તસ્કર તસો.

નાર વિના નર રંક, સંગ રાખે નહિ કોઈ;
નાર વિના નર ચોર, જોર જર બેસે ખોઇ;
નાર વિના નર નિર્બળ, સબળ રાખે નહિ સંગે;
નાર વિના નર દીન, હીનસુખ એકલ અંગે.
ચતુરા વિણુ ચાલે નહીં, જગતમાંહિ રહે જ્યાહરે;
શામળ કહે છે સ્યામા કશી, તજે જગત તો ત્યાહરે.

જોબનમાં દે રંગ, સંગ સુખ ટાઢક તનની;
બાલપણે કરી વાત, મટાડે પીડા મનની;
સુખ દુ:ખમાં સમ ભાગ, રાગ રૂડે ગુણ ગાતી;
ચતુરા ચિત્ત હરનાર, સાર ઉરમાં મદમાતી.
વળી વૃદ્ધપણે સેવા કરે, દેખ્યાથી દિલદુ:ખ ટળે;
એ અંત કાળ અળગી નહિ, બહુ સ્નેહે સાથે બળે.

રાખે કંથની રીઝ, કામ કરવા દિલ દાસી;
પિયુ ઘર કામ પ્રધાન, હોય મધુરી મુખહાસી;
કંદ્રપ વેળા કામ, ખરૂં દિલ રિઝવે ખાંતે;
વેલી સેવામાંહિ, ઘણી રૂપાળી ઘાટે.
પતિવ્રતપણું પાળે ઘણું, નર ઉપર દિલ નેહનું.
કવિ શામળ કહે શોધી મળે, તરુણી નામજ તેહનું

નારી તેનું નામ, કરે સ્વામીની સેવા;
નારી તેનું નામ, દીલથી જાણે દેવા;
નારી તેનું નામ, દુ:ખ સુખ ઘટતાં લહિયાં;
નારી તેનું નામ, સ્વામીના અવગુણ સહિયાં.
વળિ નારી જે નમી ચાલશે, નારી સફળ ફળે ફળે;
જીવે ત્યારે જશ જીતિ લે, અંતકાળ બાંહે બળે.

નારી દેખી નર લાખ, ભોળવાણા કઇ ભટકયા;
જોગી મૂકયા જાગ, કંઇક સંન્યાસી સટકયા.
સિદ્ધ તજી સિદ્ધાઇ, બ્રહ્મચારી કંઇ ભમિયા;
પંડિત તજી પુરાણ, રંગ રામાસું રમિયા.
વળિ વ્રત મૂક્યાં કઇ વરતિયે, વગોવ્યો વેષ વેરાગિયે;
સઉ સ્ત્રી સુખમાંહી શમી ગયા, તરુણી ન તજી ત્યાગિએ.

પશુ ચરે છે તરણ, રહે છે રણમાં રમતાં;
નર નારીની જોડ, ભાળિયે સાથે ભમતાં;
ઉડે પંખી આકાશ, જુઓ તેનું પણ જોડું;
કોણ ઉંચ કે નીચ, ગધેડું કે કાં ઘોડું.
સુર અસુર નાગ કિન્નર વિષે, દેવી નાગણ દાનવી;
મન ગર્દ કર્યાં છે મેરિયે, કોણ માત્રમાં માનવી.

નન્દ બત્રીશી.

નાર વિના નર રંક, દામણો દાસે દેહે;
નાર વિના નર રંક, દિસે ગુણહીણો ગેહે;
નાર વિના નર રંક, નહીં ધન ધારે કોયે;
નાર વિના નર રંક, હરી પૂજન નવ હોયે.
નિર્બળ છે નર નારી વિના, ભોગ કશા તે ભોગવે;
અવગુણ અદકા અયુતેગણા, જુવતી વણ નર જોગવે.
નારી નરનું અંગ, સુખ દેયણ કર સેવા;
ભળે પુણ્યમાં ભાગ, લાભ જશ લાખો લેવા;
સ્વામાથી સંતાન, ધર્મ બુદ્ધિ તે ધારે;
પ્રગટે પુત્ર સપૂત, કૂળ ઇકોતેર તારે.
કુળ શુદ્ધ મળે જો કામની, સ્વામીને સુખ દે સતી;
હું એમ વિચારૂં આપથી, પુણ્યવંત તેનો પતી.
માનની મોટે મૂલ્ય, મહા માયા એ મોટી;
જીતવા ઇચ્છે જેહ, તેહની ખાંત જ ખોટી;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, ભેદ ભારત જે ભણિયા;
ઊંચ નીચ ને અમિર, સર્વ જુવતીએ જણિયા.
સ્ત્રી ખરા રત્નની ખાણ છે, મોટી પુરુષથી પ્રીછજો;
સઉ શાસ્ત્ર શાક્ષી શામળ કહે, અંતરમાં સઉ ઇચ્છજો.
નિર્મળ મનની નાર, સ્વામિને સ્વર્ગ પમાડે;
જુવતી જોબનમાંહિ, રીઝથી રંગ રમાડે;
ઢાંકે કૂળ કલંક, સરસ ચલવે ઘરસૂત્ર;
વધે તેહથી વંશ, પ્રસવે પુત્ર સુપુત્ર.
વળી હોય સતી શુભ સાધવી, પુન્યવંતી તે પારખી;
છે નીચ કોઇક જ નારિયો, સ્વભાવે સઉ નહિ સારખી.

VI. From નન્દ બત્રીશી.

1. The minister's wife.

ચોપાઇ.

બેઠી દીઠી ત્યાં કામિની, એવી નહિ ભૂતળ ભામિની;
ચંદ્રવદની ભૃકુટી શુભ વાંક, સિંહાકારે કટિનો લાંક.
હંસાગામની ગજગામિની, શરદચંદ્ર શોભે જામિની;
જેવી પુષ્પ લતાની વેલ, જેવી વાડીમાંની કેળ.

સામળ ભટ્ટ.

જેવી ચંપાકેરી કળી, જેવી વીજળી ઝબકે ભલી;
જેવી રત્નાકરકુંવરી, જેવી શોભે સુરસુંદરી.
જેવી કોઇ દીપે નાગણી, નહિ શામા એની સામણી;
જેવી રત્ન કમળ દીવડી, જેવી કાસ્મીરી પુતળી.
જેવી ઈંદ્રતણી અપ્સરા, એવી એ માનુની મનહરા;
કામિની તેહ કમળનો વૃંદ, મુખ જાણે પૂનમનો ચંદ્ર.
અંબુજદલ આકારે નેણ, અમૃત જેવાં બોલે વેણ;
પોયણપાન સરીખા પાય, કરેણુકાંબ સરખી શ્રીકાય.
લાયક તેમાં લક્ષણ ઘણાં, જે કહીએ તે સોહામણાં;
રામા રૂપતણો ભંડાર, નવ દીઠી એવી કોઈ નાર.

દોહરા.

ચપળ નેન ખંજન સમાં, ચક્રવાક જુગ જોડ;
કનકકળશ ઉર ઓપતાં, ક્ષણમાત્ર નહિ ખોડ.
ઉદર ઉપર ત્રિવલી પડી, પેટ તે પોયણ પાન;
ગ્રીવા કપોત સરીખડી, ઉજ્વળ ઓપિત વાન.
નખશિખ શોભા નિરખતાં, ચતુરા ચતુર સુજાણ;
ત્રેહે વ્યાપિક રાજા થયો, વાગ્યાં મોહનાં બાણ.
પાષાણ ઘર્ષથી અગ્નિ ઝરે, અગ્નિથી જેમ ઘૃત;
અંગ અનંગ અગ્નિ વધ્યો, આકળો થયો તે તૂર્ત.
ધર્મ કર્મ સહુ વિસર્યો, થયું કામવશ અંગ;
બીજું કાંઇ સુઝે નહિ, રામાશું લાગ્યો રંગ.
વિસર્યો ઈષ્ટ ગુરુ દેવતા, વિસર્યો કુળ મરજાદ;
વિસર્યા મહેલ ને મેડિઓ, પ્રેમદાશું લાગ્યો વાદ.
આવ્યો નિકટ તે નિરખતાં, ભયભિત તે ઘનઘોર;
દૃષ્ટિ ન ચૂકે તે થકી, જ્યમ ચન્દ્રથી ચકોર.

2. There is no equality in the world.

ચોપાઇ.

સર્વ સરખું નથી ત્યાં કોય, કહું પટંતર તે તું જોય;
એક શંખ નદિમાં પડયો, બીજો વિષ્ણુને કર ચડયો.

નન્દ બત્રીશી.

એક શીપ શંખલા સમતુલ્ય, બીજીમાં મોટી અણમૂલ્ય;
એક પથ્થર દેવળ પૂજાય, બીજો પરિયટ શલ્યા થાય.
એક કવિ પાખંડ જ ભણે, બીજો ગુણ શ્રીહરિના ગણે;
એક મણિનું કોડે કામ, બીજા મણિનું દોકડે દામ.
એક નારિ હોયે શંખિણી, બીજી પદ્મિણી કે ચિત્રિણી;
એક પુત્રથી પરિયા તરે, બીજો કુળ સંહારણ કરે.
એક પુત્ર ગયા શ્રાદ્ધે જાય, બીજો કુળ ડુબાડવા જાય;
એક કણબી પસાયતું કરે, બીજા ચોરી ચાડીએ ધન હરે.
એક વિપ્ર તે ખેતી કરે, બીજો ચાર વેદ ઉચ્ચરે;
એક નીર સરોવર તીર, બીજું ગંગા કેરૂં નીર.
એક બંધુ દુર્બળ હવાલ, બીજો તે બેશે સુખપાલ;
એક કાષ્ઠતણાં ઇંધણાં, બીજાં બાવનાં ચંદનતણાં.
એક સૂત્ર સવાયે શેર, બીજું બેશે મોંઘું મેર;
એક તિલ ઘાણી પિલાય, બીજે શિવશંકર પૂજાય.
એક કર અશુદ્ધ ગણાય, બીજે જમણે ભોજન થાય;
એક અગ્નિ હુતદ્રવ્ય હોમાય, બીજો ઠામ કુઠામે જાય.
એક ધોરી તે હળને વહે, બીજો રાજ દરબારે રહે;
એક જળ તે ખાળનું નીર, બીજું ગંગોદક સુચીર.
એકને પાંચ પુત્ર જ હોય, બીજો વાંઝીયો સુતવિન રોય:
એકને વહાણ તણો વેપાર, બીજો શીર ઉપાડે ભાર.
એક તો નાગર વેલનું પાન, બીજાં રખડે આડે રાન;
એક ફુલ અમરે શ્રીકાર, બીજું ફુલ આવળનો હાર.
એક નારી સ્વામીસું બળી, બીજી જાર પુરુષસું હળી;
એક ઘર બીખે જોડલાં, બીજો લે ઘણાં ઘોડલાં.
એકને ગામ પોતાનું જાય, બીજો રાય પૃથ્વીપતિ થાય;
એક તુંબીએ ભિક્ષા ભરે, બીજી જંત્ર દરબારે ઉચ્ચરે.
એક લોહું શેર પૈસે ઘણું, બીજું અમૂલખ સમશેરતણું;
એક વસ્તુ તે દોકડે ગજ, બીજી વસ્તુ અમૂલખ ધજ.
એક નર શૂરાતન ભણે, બીજો કાયર પોબારાં ગણે;
એક શાળ અમૂલખ પ્રમાણ, બીજો સામો કણકી જાણ.
એક ઓદન ભલૂં ભોજન, બીજું કુશકાકેરૂં અન્ન;
એક જન પરમારથ કરે, બીજો પ્રાણ લોકોના હરે.

એક સદાવ્રત આપે શીખ, બીજો ઘર ઘર માગે ભીખ;
એક ભાઈ હસ્તીપર ચઢે, બીજો અણુવાણો રડવડે.
એક શાસ્ત્ર નવ નિત્યે ભણે, બીજો ભૂલી ફરી સ્વર ભણે;
એક અનેરાં વાસે ગામ, બીજો ઉદ્વસ્ત ટાળે ઠામ.
એક રોપાવે વૃક્ષો આજ, બીજા કાપે સર્પણ કાજ;
એક કુંજમાં મહાલે રોજ, બીજો રણમાં ઉપાડે બોજ.
એવાં કહું દષ્ટાંત અનેક, જોજો મનમાં કરી વિવેક;
નામ એક પણ ગુણ છે ઘણા, એક રાય બી રજપુતતણા;
સૌને સરખાં ગણો ન આપ, તે વાતે લાગે મહા પાપ.

VII. From પાનની વાતો.

1. The magic betel plant.

ચોપાઇ.

ભારે પૃથ્વી કેરો ભૂપ, ધર્મ ધુરંધર ધર્મ સ્વરૂપઃ
બેઠો સભા ભરીને તેહ, દેવરૂપ દેવાંશી દેહ.
ત્યાંહાં એક તંબોળી આવીયો, બીડાં પાન ભરી લાવીયો;
કાથો ચૂનો મેહેલી કરી, કેસર લીલાગર ભારે ભરી.
લવિંગ એલચી માંહે બરાસ, વિવિધ પેર તણા મુખવાસ;
બીડાં લીધાં રાયે હથમાં, વેંહેચી આપ્યાં સહુ સાથમાં.
પંડિત જોષી પૂર પ્રધાન, મહીપતે આપ્યાં દેઇ માન;
વેંહેચી છાબ જે ભરી વિશેક, રહ્યું હાથમાં બીડું એક.
મહીપતિ મુખમાં લે જેટલે, ગેબી શબ્દ થયો તેટલે;
નરપતિ તમને કહું છું નાથ, રખે રાય એ બીડું ખાય.
સહુ સભાએ વાણી સુણી, અચરત પામ્યો ઉજેણી ધણી;
કહો ભાઇયો એ બોલ્યું સુણ્યું, ભારે વચન એ કોણે ભણ્યું.
કોઇ ન બોલ્યું રાજા સાથ, બીડાં ઝાલિ રહ્યા સહુ હાથ;
પૂછી પંડિત લીધો પાર, કોઈએ ઉત્તર ન કહ્યો એ ઠાર.
વળી બીડું ખાએ જેટલે, ગેબી શબ્દ થયો તેટલે;
કોઇ કહે માંહે ભરીયું ઝેર, કો દોષી દુસ્મન કેરી પેર.
પુછ્યું તંબોળીને ત્યાંહ, ભરી સભા બેઠી તે માંહ;
કયાંથી તું બીડાં લાવિયો, કોનો મોકલ્યો અહીં આવિયો.

વચન કહ્યાં તંબોળી સાર, અહીં થકી જોજન છે બાર;
માહારી વાડી સફળે ફળી, ભાર અઢાર રહ્યાં છે મળી.
નાગરવેલના ઉગ્યા છોડ, તે જોતામાં પોહોંચે કોડ;
વગર વાવ્યો ઉગ્યો તે વાન, બેઠાં તે વેળા બહુ પાન.
ઉજળાં પાન વેલે લાગિયાં, માહારાં તો દળદર ભાગિયાં;
પ્રથમ નવેલી કાહાડી આજ, લાવ્યો ભેટ મહીપત મહારાજ.
પ્રથમ જઇ રાજાને દેઉં, સહજમાં લાભ લાખેણો લેઉં;
નવ જાણું અમરત કે ઝેર, નથી મારે કોઇ સાથે વેર.
એ તો સાચું બોલ્યા અમો, કરવું હોય તે કરજો તમો;
ના વચન તે કોણે કહ્યું, તેનો મર્મ અમો નવ લહું.
જો ગમે તો ભક્ષ જ કરો, નહિતર પાછાં છાબે ભરો;
દોષ ન દેશો મારે શીશ, રખે કરો રાજાજી રીસ.
માંહોમાંહમાં સામું જોય, મુખ બીડું નવ ઘાલે કોય;
સામાસામી વાતો કરે, ચાવે પાન તે નિશ્ચે મરે.
બીડાં નાંખ્યાં પાછાં ફરી, છાબ પાછી હતી તે ભરી;
આપી હાથ તંબોળી તણે, લાવ્યો હતો જે કષ્ટે ઘણે.
વળ્યો પાછો મૂકી નિશ્વાસ, અરે દૈવ ન પોહોંતી આશ;
લાગ્યું તંબોળીને દુઃખ, કરમાયું તત્ક્ષણમાં મુખ.
નિરાશ થઇ વળ્યો જેટલે, પાછો રાયે તેડયો તેટલે;
કેહે રે ભાઇ દુઃખ પામ્યો તું, સત્ય વાત પૂછું છું હું.
તવ બોલ્યો તંબોળી વાણ, જો ગમે તો લેજો પ્રાણ;
શરીર રહ્યું પણ પ્રાણ જ ગયો, નિરાશ તમ મળેથી થયો.
ખરી વાત તમશું બોલશું, ધર્મ તણી ધારણ તોળશું;
ઊગ્યો વાડીમાં એ છોડ, મેં જાણ્યું જે પોહોંત્યા કોડ.
જાણું જે ભેટ રાજાને કરૂં, પછે વેચિ ભંડારે ભરૂં;
કબુલ કરે રાજાનો દેહ, કરી અમૂલખ વેચું એહ.
તે તો ન સર્યો મારો અર્થ, નવ આવ્યો મૂજ હાથે ગર્થ;
નિઘાં બીડાં મારાં અહીં, હવે કો બીજો ખાશે નહીં.
અકજ થયું એ માહારું વન, તે માટે ઝુરું છું મન;
શીદ સભા માંહે આવિયો, અહીં તે બીડાં કાં લાવિયો.
મારાં છોકરાં વેઠે ભૂખ, મોટું એ દલમાંહે દુઃખ;
પ્રથમ બીડાં હું લાવ્યો આપ, તે તો મારાં પૂરણ પાપ.
મોટા જાણી કીધો જોગ, તો મારા કરમ કેરા ભોગ.

દોહરા.

વિક્રમસેને છાબથી, પ્રીતે લીધાં પાન;
આસન બેસાર્યો તેહને, દેઇને ઝાઝાં માન.
ભાઇ લાવ તે ભક્ષ કરૂં, જો પોહોંચે તુજ આશ;
વિષ કે અમૃત એ હજો, મારે મને મુખવાસ.
તંબોળી કહે રાય સુણ, ન મળે એ તો મેળ;
કદાચ દુઃખ પામો તમો, તો કહાડો મુજ તેલ.
રાજા કહે રીસું નહીં, દયા કરૂં તુજ દેહ;
સાક્ષાત્કાર જો ઝેર છે, પણ અમૃત મારે એહ.

ચોપાઇ.

કોઇ કહે ઘેલો એ રાય, અજાણ્યાં ફળ કેમ ખવાય;
રખે શરમથી થરા થાઓ, રખે રાજાજી બીડાં ખાઓ.
બીડાં ખાધે અનરથ થશે, ઝેર છે તેણે જીવ જ જશે;
કોઇનું વાર્યું તે નવ કર્યું, બીડું મહીપતે મુખમાં ધર્યું.
એક બે ત્રણ ને ચાર, ભક્ષ કર્યાં બીજાં દસ બાર;
તંબોળી લાવ્યો જેટલાં, ભક્ષ કર્યાં રાયે તેટલાં.
કંચન સરખી કાયા થઇ, દેવ ચક્ષુથી દ્રષ્ટ થૈ રહી;
અખંડ રંગ રહ્યો તે મૂખ, વ્યાપે નહીં દેહ માંહે દુઃખ.
સવા ગજના થયા શિર કેશ, જોબનવંત થયો છે વેશ;
દમયંતી નળશું વાધ્યું રૂપ, નીરખતાં હરખે છે ભૂપ.
ત્રીલોક મોહન રૂપજ થયું, અગન રૂપી અઘ નાશી ગયું;
થયો રાય દેવતાઇ અંશ, જુવે સભા સહુ માનવ વંશ.

2. The riddles of the four lovers.

ચોપાઇ.

વણિક પુત્રિએ વાયક કહ્યું, તે નરપતે સરવે લહ્યું;
તમ આગળ કહું શું કથા, ડહાપણ ઝાઝું મુજમાં જથા.
ભારે વાત પુછે જણ તરણ, હું સંક્ષેપે સંભળાવું કરણ;
કનક વેસર અકોટી ઝાલ, કયમ બેસે નારીને ગાલ.
મુકતાફળ તણો જે હાર, સ્રીના ઉર ઉપર રેહ સાર;
ચૂડો ગજદંતાનો જાણ, પ્રમદાને શોભે છે પાણ.

વિંછિયા છે ધાતુ જે તણું, રેહ ચરણે ચતુરાને ઘણું;
ચાર થાનક એ લજ્યા તણી, ત્યાંહાં કયમ થઇ બેસે ઘણી
મહા સતી જે સત્ય આચરે, તેપણ એનું ધ્યાન જ ધરે;
લક્ષ્મી સીતા સરખી નાર, તે પણ ચિત્ત ધરે એ ચાર.
એ ચારે બેહા ચરચા જોય, નીર ખરૂં નારીનું ખોય;
પોતાનો હોયે ભરથાર, તેને પણ એ લાગે સાર.
લજ્યાવંત ઘરુણી જે ઘણી, ન ગણે છોછ એ ચાર જ તણી;
કો માનનીનું ન જુવે મુખ, તે પણ એ ચારેનું સુખ.
કેહે સતીયાનું સત્ય જ રહ્યું, કેહે ચારેથી વેહેતું ગયું;
એ શાહા છે કે ચારે ચોર, એ વાતનો કહો અંકોર.
પરનારીશું ક્રીડા કરે, પુન્યે કે પાપે અવતરે;
કોને છોછ એની નવ કરી, નવ મેલ્યા ચારે પરહરી.
અનમી અહંકારી જે કંથ, તેને એહ ચારે શું ચંત;
પુરુષ પડયા કયમ એનાં નામ, કયમ ઝાલી બેઠા એ ઠામ.
મરા મનમાં સંદેહ ઘણો, ઉત્તર આપોજી એ તણો;
ડાહી વાત તે દલમાં ધરૂં, પ્રીત કરીને તમને વરૂં.

દોહરા.

ભૂપત કહે સુણ ભામની, ચતુર તણી તું તન;
પ્રમદા પ્રશ્ન પુછ્યું તમો, માન્યું મારૂં મન
મેં મન જાણ્યું માહરે, કેશે કૌતક વાત;
પ્રમદા જે પૂછ્યું તમો, શાસ્ત્ર વચન સાક્ષાત.

ચોપાઇ.

નરપત કહે સુણ નારી વાત, ખરિ આવે તારે દલ ખ્યાત;
કોઇક જુગ થયા કંઇ કાળ, ચાર પુત્ર રુખીના બાળ.
પ્રીત જેવી બપૈયા મેહ, જીવ એક ને જુજવા દેહ;
જોગ વસ્ત જડે તે જમે, વિદ્યા ભણિને વનમાં ભમે.
રૂડા વિપ્ર કેરી રીત, પરબ્રહ્મ ઉપર બહુ પ્રીત;
એક સમે ગંગાને તીર, ન્હાવા ગયાતા નિરમળ નીર.
ચારે જણ પેઠા જેટલે, કૌતક એક થયું તેટલે;
અંતરિક્ષથી અજવાળું થયું, વિમાન આવીને હેઠું રહ્યું.

તેમાં ઈંદ્ર તણી અપછરા, ભામની મોહ ભરી મચ્છરા;
કંદ્રપ રૂપ જેવી કામની, નહિ ભૂતળ એવી ભામની.
કોટી જીભ્યાએ નવ કહેવાય, વરણન રૂપ તણું નવ થાય;
શુભ સ્નાન નારીએ કર્યું. ધ્યાન ધરણીધરનું ધર્યું.
ચાર જણે જોઇ તે જાત્ર, તે આગળ બીજી કોણ માત્ર;
ચીત્ર લખ્યા ચારે હોય જેમ, અદષ્ટ થયું જોતામાં તેમ.
મોહ પામ્યા મન વિહ્વળ થયા, એક દ્રષ્ટ જોઇને રહ્યા;
મહુર્ત એક એમ કરતાં થયું. વિમાન આપ આકાશે ગયું.
વિદ્યુત ઝબકી જાયે જેમ, શોભ્યા નિરખવા સ્થાનક તેમ;
નારીશું નેહ લાગ્યો સુણો, પ્રેમ વ્યાપ્યો મનમાં ઘણો.
અફળ ગયો આપે અવતાર, સ્વપ્ના માંહે ન દીઠી નાર;
ઉગ્ર તપ આપણ કીજીએ, સ્ત્રી સાથે લાહો લીજીએ.
આસન વાળી બેઠા ત્યાંહ, દારુણ તપ માંડયું વન માંહ;
ધરણીધરશું રાખી ધીર, તજ્યું અન્ન ઉદક ને નીર.
દુઃખ વેઠે નિશા ને દિસ, ઓમકાર મંત્ર જપે મુખ ઈશ;
ઘણા દિવસ તપ કરતાં ગયા, મહાદેવને મન આવી દયા.
માગો માગો ચારે મિત્ર, બુદ્ધ તમારી પરમ પવિત્ર;
દુઃખ વેઠીને જે તપ કીધ, તેણે મુજ વેચાતો લીધ.
ભક્તિ તમારા મનમાં વશી, માગતાં ભ્રાંત રાખો મા કશી;
દંડવત કરી તવ જોડયા હાથ, બોલ્યા રુખી શિવજી સાથ.
એક કહે મેં દીઠું મૂખ, તે દેખી પામ્યો માહા સૂખ;
તે પામવાની ઇચ્છા કરૂં, તેણે ધ્યાન તમારું ધરૂં.
બીજો કહે શંભુ મહારાજ, કેહેતાં વાત આવે છે લાજ;
નારિ પયોધર ઉરપર જોઇ, જોઇ તેણે રહ્યો હું મોહી.
તેહ મનમાં માંણ્યાની આશ, ધરૂં ધ્યાન તમારી પાસ;
ત્રીજો કહે સાચી કહું વાણ, પ્રમદાના નરખ્યા બે પાણ.
ત્યાંહાં રહ્યાની ઇચ્છા થઈ, એટલે દ્રષ્ટ આગળથી ગઇ;
તે વેળાથી પ્રગટયો તાપ, આરાધ્યા ઉમયાપતિ આપ.
ચોથો કહે મેં નીહાળ્યું અંગ, રામા સાથે લાગ્યો રંગ;
નારી ઉપર પ્રગટયો નેહ, દાહાડી નરખું બેઠો દેહ.
આપો તો લાહો લીજીએ, નહિતર તો હત્યા દીજીએ;
નારાયણ મોટા છો નાથ, હરી વિના ક્યાંહાં ઓઢું હાથ.
તમ વિના કો નહિ દાતાર, મેં જોયો આખો સંસાર;

તે માટે મોટા મહાદેવ, મન વાંછિત આપ્યાની ટેવ.
સ્તુતી કીધી શિવજી તણી, પ્રસન્ન થયો ત્રીલોકનો ધણી.

દોહરા.

શિવજી કહે સહુ સાંભળો, રુખી તણા તમે તન;
અખિલ વરદાન આપું હું, જેમ માને તમારું મન.
સંસાર મધ્યે જે સુંદરી, રૂપ સુરૂપે નાર;
નિરખો તેને નેહશું, આણી પ્રીત અપાર.
આદ્ય મધ્ય ને અંત લગે, સૃષ્ટી તણું મંડાણ;
નિરખો નારી ત્યાંહાં લગી, પ્રીત ધણે પરમાણ.
પતિવ્રતા ને પદ્મની, ઋષિપત્નીને રંગ;
ઉરવશી આદે અપછરા, માણો નીત નશંક
ત્યારે બાળક બોલીયા, શું બોલ્યા મહારાજ;
નારી સઘળી નિરખતાં, કુળમાં ખાંપણ લાજ.
લંપટ તો કહે લોક સહુ, પ્રત્યક્ષ લાગે પાપ;
ઘેર ઘેર ક્યમ ભટકીએ, એવાં કામે આપ.
એક નારશું જે રમે, તેને મોહોટી ખોડ;
સઘળી નારી નિરખતાં, ક્યમ પોંહોંચે એ કોડ.

ચોપાઇ.

શિવજી કહે વચન મુજ જાય, ત્રણ લોક તો પ્રલે થાય;
પાપી નહીં કહેવાઓ તમો, એ વરદાન આપીશું અમો.
તમશું ખેદ કોઇ નહિ કરે, હેત પ્રીતશું અંગે ધરે;
જડરૂપ થઇ પૃથ્વી પડો, આભુષણમાં જઇને અડો.
કરો ઘરેણે આપે વાસ, સદાકાળ રહો પ્રમદા પાસ;
શામા નિરખતાં સમશે શોક, લંપટ તમને કહે નહીં લોક.
સહુ ભામનીના જે ભરથાર, દેશે માન તે અપરમપાર;
અહોનિશા રહો રામા સંગ, અતી ઉઘાડા નિરખો અંગ.
જેને જેની ઇચ્છા ઘણી, તે બેસો તેના થઇ ધણી;
એહ વચન આપ્યું મુજ આપ, તેથી લોપે નહીં તમ પાપ.
એવું કહીને શિવજી ગયા, અતિ ઉમદે આભૂષણ થયા;
જેને મુખ જોઇ મોહ જ થયો, વેસર થઇ મુખ ઊપર રહ્યો.

જેને ઉર વાહાલું અપાર, તેહ થયો મોતીનો હાર;
અહનિંશા ઉર ઉપર રહે. લંપટ તેને કોઇ નવ કહે.
જેને હૂતા વાહાલા પાણ, કાંકણ રૂપ થયો નિરવાણ;
જેને જેથું પ્રીત જ ઘણી, છતે કંથ બીજા એ ધણી.
જેને ચરણ સંગાથે પ્રેમ, તેણે વાસ કર્યો જઇ હેમ;
વાર વીંછીયા કેરે રંગ, બેઠો નરખે બધું અંગ.
આભુષણમાં કીધો વાસ, કરે મનથી એહ વિલાસ;
આદે પણ આભૂષણ ઘણાં, આપ્યાં સ્થાનક રહેવા તણાં.
પ્રથમ આભૂષણ બારે માસ, વરદાન થકી પામ્યા એ વાસ;
પંથી કહે સાંભળ સુંદરી, વનિતા વાત કહી વિસ્તરી,
એ પૂછી તે વાત એકાંત, ભાગી તારા મનની ભ્રાંત;
શિવ વરદાન થકી એ વસ્યા, એહ વાતમાં અચરત કશા.
ઇશ્વર આણુ ન બોલો જથા, પદ્મપુરાણ માંહેછે કથા;
પુરાણ અઢાર સાંભળશે જેહ, તેને મન તો નહીં સંદેહ.

3. The legend of phallic worship.

પ્રધાન પુત્રી પાએ નમી, ગુણની વાત તો મનમાં ગમી;
પૂછું વાત સંક્ષેપે આજ, કહેતાં તો આવે છે લાજ.
પૂછું વાત તમને એ કથી, મન સંદેહ ભાંગતો નથી;
સહૂ થકી મોટા માહાદેવ, કરે દેવ સનકાદિક સેવ.
બ્રહ્માદિક તો ભૂલા ભમે, નારાયણ સરખા નર નમે;
આદ નિરંજન પુરુષ પુરાણ, વેદ ભણે મુખ ચારે વાણ.
સરજક પાલિક સિંહાસન જેહ, ત્રિગુણ રૂપ માંહે તેહ;
પારવતી પતિ ભોળોનાથ, અષ્ટસિદ્ધિ ને નવનિધિ હાથ.
તે કયમ પૂજાવે છે લિંગ, રૂડા પુરુષતણો એ રંગ;
સર્વ લોક પૂજાએ શીશ, આપે લિંગ પૂજાએ ઇશ.
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે ઠામ, ડાહ્યા પુરુષતણાં એ કામ;
લિંગ ઠામ લન્યાનું ઘણું, કરે પુજન સહુકો તે તણું.
પ્રથમે પૂછુંછું એટલું, જ્ઞાન તમ માંહે કેટલું;
સંદેહ એ સંભળાવો કરણ, વળતા પ્રશ્ન પૂછુંછું ત્રણ.

પાનની વાર્તો.

દોહરા.

વિક્રમ કહે વનિતા સુણો, એ મોટો મહિમાય;
એહ વાત વખાણતાં, પાપી પાવન થાય.
શિવ મહિમા જે સાંભળે, પૂરણ મન પરસન;
સ્નાન ભાગીરથ ગંગનું. રેવાનું દરસન.
ઘણુંક •રહે ગોદાવરી, સિંહગુરુમાં ન્હાય;
તે શિવ મહિમા સાંભળે, પળમાં પાવન થાય.
વપુ પાડે જઈ વેણીમાં, કરવત કરે કેદાર;
તે ફળ પામે સહજમાં, એ શિવ અપરમપાર.
ભરે કાવડ ગંગોતરી, સમરિએ શિવને શીશ;
તે ફળ પામે સહજમાં, જાણો મોટો ઈશ.
પૃથ્વીનિ પ્રદક્ષિણા કરે, હીમે ગાળે હાડ;
તે ફળ પામે સહજમાં, શિવ પૂજનનો પાડ.
શિવ પૂરાણમાંહે કથા, સાંભળી રૂડી રીત;
કામની તુજને તે કહું, પૂરણ આણી પ્રીત.
સ્તુતિ નિંદા શિવ તણી, ગુહ્ય ઘણેરી હોય;
મહિમા મૂરખ આગળે, કહેશો મા જન કોય.
વંદે તે વૈકુંઠ પામશે, ન્યાય કરી નિરવાણ;
નિંદે તે નરકે જશે, પડશે રૌરવ ખાણ.
એહ અયોની ઈશ છે, આદ્ય થકી છે સદ્ય;
બ્રહ્મ થકી તે બ્રહ્મ છે, નિરગુણ સગુણની હદ.

ચોપાઇ.

પંથિ કહે સુણ શામા વાણ, પ્રીછો પ્રશ્ન જોઠી બે પાણ;
વિચાર્યું વિશ્વપતિએ એક દન, માયારૂપમાં પડિયું મન.
નિત્ય કરે પૂજન ને સેવ, તે મોટો કહેવાએ દેવ;
પ્રીછું આજ હું તેનો પાર, જોઉં સિદ્ધ શિરોમણ સાર.
અતલ ભૂતળે વિતલ છે જ્યાંહ, સપ્ત પાતાળ તલાતલ માંહ;
ગમ્ય સુધી ગયા છે શરણ, ચત્રભુજજીએ દીઠા ચરણ.
પાર ન પામ્યા હેતે હરિ, પ્રીતે ચરણની પૂજા કરી;
પાતાળ લોક પૂજે છે ચરણ, જ્યાંહા વસે છે દેવતા જે વરણ.
મૃત્યુ લોકમાં ત્યાં આવિયા, શિવભક્તિ લેખે લાવિયા;
ના આવ્યો પાર શિવશંકર સંગ, માનવ સહુ પૂજેછે લિંગ.

પાય લાગીને પૂજા કરી, લિંગભક્તિ મનમાંહે ધરી;
શિવે વિષ્ણુનો કીધો સંગ, વિષ્ણુ પણ પૂજે છે લિંગ.
જોઉં ઉંચા શિવ છે આકાશ, પાર લેવા ચાલ્યા તે પાસ;
સ્વર્ગ મૃત્યુ લોકનિ માંહ, જન તપ સત્ય લોક છે ત્યાંહ.
સ્વર્ગ થકી ગત્ય ઊંચી ઘણી, જોઇ ચરચા શંભુજી તણી;
તોય પાર ન આવ્યો ઇશ, સત્ય લોક પૂજે છે શીશ.
વિષ્ણુ પૂજી પાછા વળ્યા, મહિમા મહાદેવ તણા નવ કળ્યા;
પાતાળે પગ મૃત્યુ લોકે લિંગ, સ્વર્ગે શીશ પૂજે છે સંગ.
પૃથ્વી કેરૂં જેને પીઠ, સાત સમુદર કૂખે દીઠ;
રોમાવળિ છે ભાર અઢાર, એહ અયોની અપરમપાર.
એ તો જે દિન સૃષ્ટિ જ થઇ, કથા તે દહાડાની કહી;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે સંગ, ચૌદ લોક પૂજેછે લિંગ.
દેવી લક્ષ્મી સરસ્વતી, બ્રહ્માદિક ને કમળાપતિ;
વેદ વિપ્ર શોભાવે સંગ, સકળ લોક પૂજે છે લિંગ.
પુરાણુ થકી પ્રીછ્યું અમો, કહું તે ચિત્ત ધરી લો તમે;
એક સમે એ અકલસ્વરૂપ, બેઠાં કૈલાસે ભવાનિ ભૂપ.
આપ રૂપ બેઠા એકાંત, ઉપની એક મન માંહી ભ્રાંત;
નંદી ભૃંગી છે તે પાસ, ઘણું શોભે છે એ કૈલાસ.
સહસ્ર અઠ્યાશિ ધરે છે ધ્યાન, ત્રિદશ દેવ સહુ દેછે માન;
ચોસઠ જોગણી જોડે હાથ, સ્તુતિ કરે છે શિવને સાથ.
આરતી ઉતારે છે ઇંદ્ર, નીલાવટ માંહે ચળકે ચંદ્ર;
કોટિ રવિ પૂરણ પ્રકાશ, શોભ્યો એવો ગિરિ કૈલાસ.
પંચવદન ઝળકે છે જ્યાંહ, ત્રણ નેત્ર ચળકે છે ત્યાંહ;
વ્યાંઘાંબર અતિ અંગે ધર્યું, તિલક ભાલ વિભૂતી કર્યું.
કપુરાકૃતિ ઉજ્વળ શુભવાન, ઓંકાર મંત્ર વંદિત વખાણ;
અઘનાશ છે જેનું નામ, કોટિ કોટિ લાજે છે કામ.
બેઠા શિવજી રાજસ રીત, પારવતી સાથે કરતા પ્રીત;
વાત કરતાં વાદ જ થયો, અહંકાર બોલ કામનીએ કહ્યો.
શિવ કહે નર વશ નારી હોય, તેમાં ભ્રાંત ન રાખો કોય;
કહે પારવતી નામી શીશ, મોટા છો મહિમાવંત ઇશ.
નારીને વશ નર તે જાણ, પરઠે બાંધ્યાં શિવપૂરણ;
શિવજી કહે હું જાઉં વન, તપ આરાધું જાણી મન.

કરે ગિરિ કૈલાસ જ ત્યાગ, ધરે ધ્યાન તપ કેરે કાજ;
સંસાર સારમાં મોટું ધર્મ, તેથી અદકું તપનું કર્મ.
તપથી નિરમળ સરજ્યું નથી, કામની તમને કહુંછું કથી;
સુખે તમે તો રહો બારણે, અમો તો જઇશું તપ કારણે.
જગતપાવનીએ જોડયા હાથ, બોલ્યાં ઉમિયા શંભુ સાથ;
તપ જોગે નથી તે કોય, ગ્નાન દૃષ્ટિ વિચારી જોય.
પંચઇંદ્ર માંહે જે પ્રધાન, કામદેવ સહુથી બળવાન;
જાતે કેહેવાએ આપ અનંગ, ભાગે તપ કેરો જે ભંગ.
કામજીત જે નર કેવાય, નથી સરજ્યો કો સૃષ્ટિ માંય;
વારંતામાં વનમાં જશો, ખોશો ભાર કામાતુર થશો.
કહ્યું એમ ઉમા રાણીએ, તપ જાશે વેહેતે પાણીએ;
ત્યારે વળતા કોપ્યા ઈશ, પગની જ્વાળા લાગી શીશ.
મુજને કામ પાપી શું કરે, પંચઇંદ્રિ દેખી મન ના ડરે;
માયા નવ લેપે મુજ અંગ, રાચું નહિ રામાને રંગ.
પારવતી કેહ કહું શું કથી, માયાથી મોટું કો નથી;
અજીત નામ તે માયાતણું, જીતી ન શકે મ્હોકમપણું.
પારવતી શું પાડીને હોડ, ગયા ઈશ તપ કરવા કોડ.
દૃઢ થઇ માંડયું તપ ધ્યાન, આણ્યું આપ અદકેરૂં ગ્નાન.
માસ ચાર ગયા જેટલે, વસંતઋતુ આવી તેટલે;
પાંચ ગણો પુરુષને કામ, સ્ત્રીને સોળ ગણો પરમાણ.
ફૂલ્યાં વનસ્પતી ખરુ વન, માહામાયાએ વિચાર્યું મન;
આજ ઉપાસું એહ અનંગ, ભોળાને કરું તપ ભંગ.
એવું જાણી આણ્યું હેજ, તેડયો કામ ઉપાશી તેજ;
પ્રદક્ષણા દેઈ પાગે નમ્યો, સઘળો શોક શામાનો સમ્યો.
શા કામે મને તેડયો આજ, કંઇક દો સેવકને કાજ;
પારવતી કહે વેગે જાઓ, શિવ શરીરમાં પ્રગટ થાઓ.
છળ પાડો પરિબ્રહ્મ પેર, વણુ તેડયા શિવ આવે ઘેર;
લજ્યા પામે ભોળોનાથ, તો તો સ્નેહ કરે અમ સાથ.
કહે કામ સાંભળ રે માત, જગતપતિ જગતનો એ તાત;
કદાચ તેને રીસ જ ચડે, તો નિશ્ચે ઘાટ અમારો ઘડે.
ત્યારે હું કો પાસે જાઉં, દે શ્રાપ તો દુખિયો થાઉં;
કેહે પારવતી સાંભળ કામ, તારૂં નહિ લેવા દેઉં નામ.

સામળ ભટ્ટ.

મુજ માયાની નાંખું જાળ, તે તો લોપી ન શકે કાળ;
દેહ માયા વ્યાપે જેટલે, પ્રવેશ કામ કરો તેટલે.
એવું કહ્યું તે આણી ધીર, ગયો કામ ગંગાને તીર;
શિવજી બેઠા આસન કરી, ધ્યાન એક ચિત્તેથી ધરી.
વસંતઋતુનો વાયુ વાય, કામવશ નર નારી થાય;
મહાપુરુષને માયા મળી, ધ્યાન ટેક તો ત્યાંથી ટળી.
વસંતઋતુનાં વાગ્યાં વ્હેન, નિર્મળ પુરુષ ઉઘાડે નેંન;
એ વાત અહિયાંથી રહી, કૌતક વાત એક બીજી થઇ.

દોહરા.

ગંગા તટ પાવન ઘણું, અઘહરણ કહેવાય;
સહસ્રઅઠયાશી ઋષિ ઘણા, તપ કરે વન માંય.
આપ આપણા આસન વિષે, ધ્યાન ધરે નિજ ધર્મ,
ઇષ્ટ દેવ ઉપાસના, પાળે છે ષટ્કર્મ.
ઋષિપત્ની તેવડ તેવડી, સતી શિરોમણ સાર;
વ્રત હતું એકાદશી, સહુ મળી તે ઠાર.
આભ થકી જેમ આભલાં, વર્ષા ઋતુમાં થાય;
ઋષિપત્ની ઘેર ઘેરથી, ગંગા ન્હાવા જાય.
નારી ન્હાવા સહુ નીસરી, આવ્યાં ગંગા તીર;
પરમેશ્વરને પરણમી, નાહ્યાં નિર્મળ નીર.
દંડવત ઋષિને કર્યાં, વનફુળ પ્હેર્યાં અંગ;
મન ઇચ્છા વર મળવા તણે, રામા કેરો રંગ.
વસંત રાગ આલાપિયો, પરિબ્રહ્મ ઉપર પ્રીત;
વરણુવ કરે વિશ્વનાથનું, ગાવા માંડયાં ગીત.
નૃત્ય કરે ભાત ભાતનાં, વિવિધ પ્રકારે વાગ.
શાસ્ત્ર વિશે જેવા ઘટે, ગાયા તેવા રાગ.
ફરે ફેર સહુ ફૂદડી, અંબોડા લે હાથ;
કલોલ લોલ લક્ષણ કરે, સખી સખીમાં સાથ.

ચોપાઇ.

અંતઃકરણમાં આણી પ્રીત, ઋષિપત્ની ગાયે છે ગીત;
સ્વર સાંભળ્યો સદાશિવ કાન, ધ્યાન ધરી બેઠા છે રાન.

અમૃત પે મીઠું લાગિયું, કામબાણ દેહમાં વાગિયું;
આંખ ઉઘાળી ન્યાળી જોય, નારી નામ ન દીઠું કોય.
મોહ પામ્યા સાંભળતાં રાગ, કામદેવ જોયો છે લાગ:
નેત્ર થઈને પેઠો તેહ, અજીત નામ કહીએ જેહ.
અંગો અંગે વાપ્યો કામ, ઊઠયા શિવ તજ્યો એ ઠામ;
જ્ઞાન ધ્યાન જોતે પરહર્યું, વનવિજ્યાનું ભક્ષણ કર્યું.
મન ગયું ભામનીઓ ભણી, નહીં શુદ્ધ વપુ વસ્ત્ર જ તણી;
જટાધારી અંગ વિભૂત, ચાલ્યા જ્યાં જુવતીનાં જૂથ.
ઋષિપત્ની ગાયે છે ગીત, પ્રભુ પધાર્યા આણી પ્રીત;
આદ્ય નિરંજન પુરુષ પુરાણ, જેનું વેદ તે કરે વખાણ.
તે સરખા ભોળવાયા ભૂપ, મોહ માયા એવી અકળ સ્વરૂપ;
જ્ઞાન આપ રુદે આણજો, મોહ માયા મ્હોટી જાણજો.
પારવતીની માયા જેહ, વશી ઋષિપત્નીની દેહ;
તેણે તેનો વાપ્યો વેશ, કામે જઇ કીધો પરવેશ.
ઉમયા આપ અંતરમાં વશી, ન રહી ભ્રાંત નારીને કશી;
તે મધ્યે આવ્યા મ્હારાજ, નિગમી આપ રુદેથી લાજ.
તાળી પાડે કેડે પડે, તાંડવ નૃત્ય નર વાણી કરે;
અંગ માંહે પ્રગટયો અનંગ, વિધ્યું આપ ઉઘાડું અંગ.
સ્ત્રી સમીપે ઉમયા વશી, શિવ સામું જોઇને હશી;
કોટિ અરુણ જેવું છે તેજ, સહુ જુવતીને વાધ્યું હેજ.
વચમાં નાચે ભોળોનાથ, તાળી દેઇ દેઇ સહુને સાથ;
કોઇ કહે એની કરીએ સેવ, કોઇ કહે મ્હોટો મ્હાદેવ.
કોઇ કહે લજ્જા આણીએ, નગ્ન રૂપ તે કયમ ન્યાળીએ;
કોઈ કહે આનંદી એહ, નિર્મળ જાણી આણું નેહ.
જેમ કૃષ્ણને વશ કામની, તેમ ભોળવાઇ સહુ ભામની;
પારવતિએ નાંખ્યો મોહ પાશ, નવ ઓળખ્યા કોઇએ અવિનાશ.
કામરૂપ દીઠો તે કામ, વિહ્વળ વનિતા તેણે ઠામ;
શિવજી ક્રિડા કરે છે વન, નારદજીએ વિચાર્યું મન.
સહ ઋષિની પાસે ગયા, મર્મ બોલ કૌતકના કહ્યાં;
ઋષિપત્ની ગયાં છે વંગ, ત્યાં તો થઈ રહ્યો નવલો રંગ.
જોગી સાથે રામા રમે, તેના ગુણ તમને કેમ ગમે;
આગળથી જે નિંદા કરી, તે ફરિ ઋષિએ પૂજા કરી.

સત્ય વચન જે દેવે કહ્યાં, તે શિવપુરાણે શ્રવણ થયાં;
તે કહેતાં તો કલ્પ જ થાય, સંક્ષેપે સમજો મન માંય.
ઋષિ ચાલ્યા તે રુડી પેર, તેડી લાવીએ ગુરુને ઘેર;
આળીગાળી બ્રાહ્મણની જાત, સુણી તે ધાઇ બધી નાત.
જ્ઞાન આપ રુદયા નવ ગણે, મારો મારો મુખથી ભણે;
આવ્યા સહુ ગંગા તટ પાસ, હરિ કરતા દીઠા ત્યાંહાં હાસ.
નગ્ન રૂપ દીઠું તે તણું, લાગ્યું દુઃખ ઋષિઓને ઘણું;
ઋષિપત્નીને ખબર જ નથી, આનંદ રૂપ કહું શું કથી.
પારવતીની માયા ઘણી, ભુરકી નાંખી મોહ જ તણી:
કામવશ્ય કરુણાનિધ હોય, તેણે દષ્ટ ન દીઠું કોય.
માર માર કહે સહુ ઋષિ, તેમ તેમ શિવજી થાયે સુખી;
કો છાંટે ગંગાનું વાર, કોયક રણ ઉડાડે છાર,
વળી જ્ઞાન રુદેમાં થાય, જાણે જે ઘેલો નાશી જાય.
ઋષિ કરે છે અદકો પ્રહાર, શિવના મનમાં નાવે ખાર.
કોપ ચઢ્યો ઋષિને ઘણો, શિવને થાય ઉલટ તે તણો;
તાપસ એક ઋષિનો બાળ, તેને આવી પ્રગટ્યો કાળ.
કર્યા ક્રોધ તેણે મન આપ, દીધો સ્વે ઈશ્વરને શાપ;
નાગો થઇ નારીમાં રમે, દેવાંશી ઋષિઓને દમે.
દેખે માત અમારી બેહેન, કયમ દાખી શકું એ ચેહેન;
સત્ય વચન માને માહરૂં, તૂટી લિંગ પડો તાહરૂં
એવો બોલ જવ સુણ્યો કરણ, તૂટી લિંગ પડ્યું છે ધરણ;
મા મા પારવતીએ કહ્યું, ત્યાંથી જાણ સહુકોને થયું.
પંચવદન દીઠા છે ભૂપ, ઓળખ્યા આપે અકળ સ્વરૂપ:
થયું ઋષિપત્નીને જાણ, એ મહારાજા પુરુષપુરાણ.
સ્તુતી કરી જોડ્યા બે હાથ, દીન વચન બોલ્યા શિવ સાથ;
અમમાં મોહોટું મૂરખપણું, રૂપ ન ઓળખ્યું ઈશ્વરતણું.
વેદ કરે વરણુવ જેહનું, દીઠું છે દર્શન તેહનું;
એહ વાત અહિયાંથી રહી, વિશ્વપતિને વ્યાધી થઈ.
વેદના જે લક્ષવીંછી તણી, તેથી વધુ ઈશ્વરને ઘણી;
તેહ લિંગ જે સ્થાનક જાય, પૃથ્વી સહુ તે પ્રલ્લે થાય.
એકે ઠામે તે નવ ઠરે, જયાંહાં જાય ત્યાં પ્રલ્લે કરે;
પૃથ્વી જવા માંડી પાતાળ, ડોલ્યા બધા દશે દિગપાળ.

ખૂટયાં નીર સહુ નદીઓતણાં, ધ્રુજ્યાં ગાત્ર સહુ પર્વતતણા;
ત્રિલોક શેષ ને ધ્રુજી ધરા, ગ્રહ ગુણ તારા ને ખેચરા.
બ્રહ્માંડ જાણે તૂટી પડયું, સંકટ સર્વને આવી અડયું;
મળ્યા એકઠા બ્રહ્મા ને ઈંદ્ર, વરુણ વાયુ ગ્રહ રવિ ને ચંદ્ર.
બીજા ત્રિદશ સર્વે દેવ, વિષ્ણુ આદ્ય કીધી છે સેવ;
જળ થળ સઘળે આવી ઝાળ, વાપ્યો અગ્નિ કોપ્યો કાળ.
ક્ષમા કરોજી ભોળાનાથ, બુડતાં બાંહે ઝાલો હાથ;
સહુ જનને સંકટ થાય છે, સૃષ્ટિ તે દેહવટ જાય છે.
કર્તા હર્તા છોજી તમો, તેમાં શું વીખાણું અમો;
શિવજી કહે કહીએ શું કથી, એમાં વાંક અમારો નથી.
કર્તા હર્તા સર્વે ઈશ, નથી દોષ રુખીને શીશ;
અનંગ વશ થયો હું આપ, તે માટે પામ્યો છું શાપ.
થયા લિંગના કટકા બાર, નથી રેહેતા ઠરીને ઠાર;
પ્રલયે કરે છે આડે આંક, શો એમાં અમારો વાંક.
ધ્યાન સહુકોએ શક્તિનું ધર્યું, આવાહન અંબાનું કર્યું;
ધરણીધર ધરે છે ધ્યાન, દેવતાએ દીધાં બહુ માન.
સત્ય અલેખે અદકી કરી, ત્રૂઠયાં છે ત્રિપુરી સુંદરી;
દેખિ દેવ સહુ પાયે નમ્યા, શોક સંતાપ સહુકોના શમ્યા.
કરુણાનિધિ પામ્યા જે કષ્ટ, તે ઉમિયાએ દીઠું દ્રષ્ટ;
દ્વાદશ રૂપ પોતાનાં કરી, દ્વાદશ ઠામ પોતે પરવરી.
શક્તિ રૂપી આસન કર્યાં, શિવ લિંગ યોનીમાં ધર્યાં;
શિવ શક્તિ બે એક સ્વરૂપ, સુખ પામશે ભોળો ભૂપ.
જળાધારી એક યોની સંગ, આપ રૂપ તે પોતે લંગ;
યોની રૂપ તે પૃથ્વીનું પાસ, લિંગ રૂપ આપે આકાશ.
સૂર્ય કેતુ રોમાવળી સંગ, જ્યાંહાં જુઓ ત્યાં યોની લંગ;
ક્રોડ વાર કહું શું કથી, શિવ શક્તિથી અદકું કો નથી.
શ્રીકાર તે તો શક્તિ નામ, શિવ રૂપ તે રમતો રામ;
શ્રી રાધા તે શક્તિ રૂપ, કૃષ્ણ કૃપાળ તે ભોળો ભૂપ.
નિંદક પુરૂષ થકી છે દૂર, હરિજન તે શિવ શક્તિ હજુર;
ક્ષણું માત્ર ઠાલો નહિ ઠામ, કલ્યાણ રૂપ તે શિવનું નામ.
શોક શમ્યો તે શિવજી તણો, ઉલટ થયો ઉમયાને ઘણો;
કોપ કરી રુખીએ થાપીયું, વેદ મંત્રથી થિર થાપીયું.

યોની લિંગ જે બારે નામ, સાક્ષાત્કાર શિવજીનો ઠામ;
શિવજી કહે કારજ કીજીએ, કોટીક દંડ કામને દીજીએ.
પ્રથમ તો બાળ્યો છે અમો, કાખ માંહે રાખ્યો છે તમો;
એટલાને પણ પ્રલે કરું, દર્પ અહંકાર એનો હું હરું.
કહે પાર્વતી નિર્મલ નેહ, મારો મોકલ્યો આવ્યો છે એહ;
કોઈ લેઇ શકે નહિ નામ, અજીત કહિને તેડચો કામ.
કામને તો કરુણા કીધ, અજીત એ વરદાન જ દીધ;
શિવજી પાસે આવ્યા રુખી, ગદગદ કંઠ થતા તે દુઃખી.
અમો ઈશ્વરને દીધી ગાળ, મહા કીધો અપરાધ તે કાળ;
એહ વાતે નરકનો ઠામ, થાય છૂટકા કીએ કામ.
શિવ શક્તિ બોલ્યાં છે બેય, દેવરૂપ છો બ્રાહ્મણ દેહ;
શિવના શિવ તે બ્રાહ્મણ આપ, તમને તે કયમ દેઉં શાપ.
આપું વરદાન હુંશેથી હોડ, જેમ તમારાં પોહોંચે કોડ;
પૂજો સહુ રુડેરી પેર, શિવલિંગ સ્થાપો ઘેરે ઘેર.
લિંગ પૂજન જે નવ જાણિયો, ભટકયો ભવમાં તે પ્રાણિયો;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે લિંગ, પૂજે સહુકો શિવનાં લિંગ.
લિંગ થકી વૃષાને વ્રષ્ટ, લિંગ થકી છે બાધી સ્રષ્ટ;
લિંગ ઈશ્વર ને લિંગ જ દેવ, લિંગ વિના બીજી શી સેવ.
જળાધારી તે યોની રૂપ, લિંગાકાર તે ભોળો ભૂપ;
પૃથ્વી પીઠ તે તેનું પાસ, ઉપર લિંગ તે તો આકાશ.
અણુ માત્ર ઠાલો નહીં ઠામ, લિંગ ભગે એ સૃષ્ટી કામ;
નિંદા લિંગ તણી જે કરે, કોટિ કલ્પ નરકે અવતરે.
પુજે લિંગ ને લાગો પાય, દેહ સહિત શિવ લોકે જાય;
જે નરથી શિવ પૂજન થયું, તેને પૂજ્ય બિજું શું રહ્યું.
લિંગ પૂજન કરે નર નાર, સફળ થયો તેનો અવતાર;
લિંગ પૂજે તે સફળે ફળે, પૂજન દેવ સહુકોનું વળે.
લિંગાકાર જગતનો તાત, ભગાકાર તે જાણો માત;
એથી પ્રગટયા એથી માન, એમાં ડાહાપણ એમાં દાન.
લિંગ યોની વિના નર હોય, એવો એક દેખાડો કોય;
કહેવા માત્ર કથાંતર ઘણું, આદ્ય પુજન છે લિંગજતણું.
આદ્ય સૃષ્ટીતણું મંડાણ, જો જો લિંગ પરઠણ પ્રમાણ;
એમાં સંદેહ શાનો રીજ, લિંગ સકળ સૃષ્ટીનું બીજ.
વિશ્વ બધે તો એહ વિવેક, ભગાની તે તો શિવજી એક.

VIII. From. રૂપાવતીની વાર્તા.

1. The wonderful verses.

ગામમાં એક બ્રાહ્મણી, દુર્બળ ઘર દુઃખે દામણી;
અનાથ તેના ઘરમાં ધણી, વગર ભણ્યો મહા મૂરખ ઘણી.
સ્વામી મૂર્ખ સાંભળ માહરા, કહું અવગુણ કેટલા તાહરા;
ભોજને સહુ લુંટી જાય છે, વાતો કરી બ્રાહ્મણ ન્હાય છે.
રાજા ભોજ પાસે જઇ આવ, જે આપે તે દ્રવ્ય તું લાવ;
તે કામનિનો બોલ્યો કંથ, ચતુરા વિદ્યા નહિ મુજ ચંત.
નવ આવડે સ્વસ્તિ કે સાબાશ, પરવરૂં કયમ પંડિતજન પાસ;
જાતામાં હું ભોથો થાઉં, મૂર્ખ ઠરૂં ને પત્ત ગુમાઉં.

દોહરા.

ભામનિ કહે ભરથાર સુણ, જાઓ સભામાં સાથ;
કાગળ આપ્યો કામની, આપ તું ભોજને હાથ.
વિપ્ર ચાલ્યો વરણાગિયો, રાજ સભા મોજાર;
માનનિ બેઠી મેડિયે, રાજા ભોજનિ નાર.
ઊભા સેવક આગળે, વનિતા ઢોળે વાય;
જોવા સરખી જાતરા, ત્યાં ઊભો દ્વિજ રાય.
કયમ મા'રાજ ઊભા રહ્યા, કો સાથે છે કામ;
કર મધ્યે કાગળ કશો, નિશ્ચે કહો તે નામ.
કાગળ લીધો કામની, વાંચી જોયો વર્ત;
સવા લાખ ટકા તણી, આપી ચીઠી તર્ત.
અર્થ લખ્યોતો એટલો, માનનિયે જે મર્મ;
રાણી કે' વર્ણવ મારૂં, ધારો તેનો ધર્મ.
પાય પાખી સુખે પળે, મૂખ વિના ગાજંત;
શ્વેતે છે ને શામ છે, અજાચીક જાચંત.
વિપ્ર ચિઠી લેઇ વળ્યો, મનથી પામ્યો માન;
એટલે રમતોતો સોગટે, પુરપતિનો પ્રધાન.
વજીર કહે વિપ્ર સુણો, શું છે કામ મુજ સાથ;
લાવો પત્ર એ વાંચીએ, શો છે કાગળ હાથ.

વાંચ્યો પત્ર વજીર તે, વખાણુ કર્યું મુજ વર્ત;
સવા લાખ ટકા તણી, ચીઠી આપી તર્ત.
દ્વિજ નિરખી તે હરખિયો, શોભા દીઠી સુત્ર;
એટલે દીઠો ભોજનો, પડાઇ ઉડાડતો પુત્ર.
સરખા સમાણા સાથિયા, જોયા અધિપત ઇંદ્ર;
વિપ્ર તહાં જોવા રહ્યો, દિઠો તારામાં ચંદ્ર.
પુત્ર કહે રે પંડિતા, અહીં લગ એરિા આવ;
કરમાં શું ઝાલી રહ્યો, લખ્યો લેખ તે લાવ.
કુંવરે કાગળ વાંચિયો, ચમક્યો પોતે ચિત્ત,
સવા લાખ લખિ આપિયા, કહ્યું માહરૂં કવિત્ત.
વળી વિપ્ર ત્યાંથી વળ્યો, હઇડે આણી હેજ;
કોલ ફેરવતો દીકરો, ભોજ તણો ભાણેજ.
વિપ્ર રમત જોવા રહ્યો, બાળક બોલ્યો વેદ;
મા'રાજ કાગળે શું લખ્યું, ભ્રાંત ન રાખો ભેદ.
લેખ વાંચિ તે લાડકે, એ મારો વરણુવ હોય;
આપિ ચિઠિ સવા લાખની, ફળી ન શકે કોય.
ચીઠી લેઇ વિપ્ર વળ્યો, જોખ કરંતો જાય;
એટલે સાળો ભોજનો, મળિયો મ્હોલા માંય.
નદીએ નાવ મુકાવિયું, સાથી જોવા સે'લ;
જળ ક્રીડા કરી આવિયો, માણતો સુખમાં મ્હેલ.
જોવા વિપ્ર જુગતે રહ્યો, કોડ પ્રમાણ જ કીધ;
કરમાંથી કાગળ લીધો, વાંચી જોયો વીધ.
વિપ્ર વરણુવ જ માહરૂં, ભલી કરી છે ભાખ;
લખી લેખ કર આપિયો, સહેજે સવા લાખ.
ઋષિ રુદેમાં રીઝિયો, શોભા કૌતક સંગ;
માનુની મહીપત તણી, વગાડતી મરદંગ.
નાચે નારી નરતકી, રામારૂપ નિધાન;
વિદ્યા શિખે વગાડવું, પખાજ ગુણીજન ગાન.
અદ્દભુત લીલા તે કને, લક્ષધા જુવે લોક;
જોવા વિપ્ર ઉભો રહ્યો, શાંત પામવા શોક.
તે રામાએ રુખી દીઠો, કાગળ દીઠો હાથ;
માગી લીધો વાંચવા, સ્તુતિ દીધી તે સાથ.

નરખી હરખી નાર તે, વાંચ્યું વરણવ વિવેક;
સવા લાખ ટકા તણી, ચીઠી આપી એક.
વિપ્ર પડયો વિમાસણે, કૌતક દીઠું કોડ;
ચકડોળ ફરતો મેહેલ, જોવા ઊભો જોડ.
ભત્રીજો શ્રી ભોજનો, બેઠોતો તે માંહ;
ઝાઝા જન તો ત્યાં હતા, દિઠો વિપ્ર તે ત્યાંહ.
મા'રાજ કાગળ છે કશો, વાંચી જોયો વાણ;
એ તો કવિત ગાડું કર્યું, જુગત પોતાની જાણ.
સવા લાખ સમરપિયા, અચરત પામ્યો બ્રહ્મ;
મે'લ માંહિ ફરતો ફરે, ફળ્યું આજ મુજ કર્મ.
એટલે રાજા ભોજ નૃપ, દિવ્ય દેવાંશી દેહ;
સભા સમીપે આવીયો, વરસતો હતો મેહ.
ઘટા ચડી છે ધનતણી, વરસણ શુભ વરસાત;
રાય છે ઘણું રીજમાં, વિપ્રે જોઇ વાત.
વિસ્મે પામ્યો વિપ્ર તે, આ તો ભોજ ભડ ભૂપ;
આશિશ દેઈ ઉભો રહ્યા, રામ સરીખું રૂપ.
ક્યાંહાંથી આવ્યા કોણ છો, શો છે કાગળ હાથ;
વિપ્રે આપ્યો વાંચવા, સ્તુતિ દીઠી તે સાથ.
પાગ વિના તે પરવરે, મુખ વિણ ઘણું ગાજંત;
શ્વેત છે ને વળી શામ છે, અજાચીક જાચંત.
રાજા રિઝયો ઋષિ ઉપરે, વાંચ્યાં વેણ વિવેક;
સવા લાખ ટકા તણી, આપી ચીઠી એક.

ચોપાઇ.

વિપ્ર તણી તે શી છે વાત, પેલી ચીઠી છેડે છે સાત;
મુકે આઠમી તેમાં જેટલે, રાજાએ દીઠું તેટલે.
રાજાએ લીધી હાથમાં, પુછ્યું વિપ્રને શુભ સાથમાં;
ક્યાંથી ચીઠી પામ્યો સાત, મારા સમ કહો સાચી વાત.
વિપ્ર કરજોડી બોલિયો, મન તણો પડદો ખોલિયો.

દોહરા.

કાગળ વાંચ્યો કામની, તેણે આપી એક;
પ્રધાન રમે છે સોગટે, બીજી વેદ વિવેક.

પકાઇ ઉડાડે પુત્ર ત્રીજ, ત્રીજી ચીઠી તેણ;
કોલ ફેરવે તે કુંવર, ચોથી ચીઠી એણ.
વ્હાણ ઉતરિને આવિયો, ચીઠી આપી પ્રીત;
મૃદંગ વગાડે માનુની, છઠ્ઠી રૂડી રીત.
ચકડોળે હીંચે ચતુર નર, સાતમી આપી ઠાઠ;
આ ચીઠી આપી તમો, એમ કરિ એકઠિ આઠ.
ભ્રાંત પડી મન ભોજને, કીધું મૂજ કવિત;
શું સમજ્યાં સાતે જણાં, રીઝયાની શી રીત.
સમીપ તેડયાં સાતને, પુછી પટંતરે પેર;
સવાલાખ આપ્યા શું સમજી, ગુણિજન આવ્યો ઘેર.
રાણી કહે રાયજી સુણો, પીયરનો આવ્યો પત્ર;
તે વાતનું વર્ણવ કર્યું, આપ્યા સવાલાખ તર્ત.
પગ વિણ કાગળ પરવરે, મુખવિણ ઘણું ગાજંત;
શ્વેત ઉપરે શામ છે, હું અજાચીક જાચંત.
પ્રધાન કહે સુણ પુરપતી, હું રમતો સોગટે સત્ય;
તે વેળા વર્ણવ કર્યું, અકલ ઘણી અધિપત્ય.
પગવિણ સોગટાં પરવરે, મુખ વિણ ઘણું ગાજંત;
શ્વેત છે ને શામ છે, અજાચીક જાચંત.
પુત્ર કહે પિતા સુણો, હું વગાડતો ચંગ;
વખાણ કર્યું વર્ણવ વિષે, રીઝે આપ્યો રંગ.
પગ વિન પકાઇ ઉડે ઘણું, મુખ વિન ઘણું ગાજંત;
શ્વેત ઉપરે શામ છે, અજાચીક જાચંત.
સાળો કે સુણો સાહેબા, હું ખેડોતો વ્હાણ;
તે વેળા વરણન કર્યું, પામ્યો એ પરમાણ.
પગ વિણ વ્હાણ જળમાં પળે, મુખ વિન ઘણું ગાજંત;
સદ શ્વેત પર શામ છે અજાચીક જાચંત.
કુંવર કહે કાકા સુણો, હું ફેરવતો કહોલ;
તે વેળા એણે વરણવી, પામ્યો માલ અતોલ.
પગ વિણ કોલુ પરવરે, મુખ વિણ તે ગાજંત;
શ્વેત ઉપર સ્યામ છે, અજાચીક જાચંત.
ચકડોળવાળો ચતુર નર, હીંચતો પાડી હોડ;
તે વેળા વર્ણન કર્યું, પામ્યો જર એ જોડ.

સાતે મળીને પુછિયું, તમો રિઝયા કયમ રાય;
શિવ આજ્ઞા સાચું કહો, સાંભળે સર્વ સભાય.
મેઘ ચડઓતો વાદળાં, જોતોતો હું જગ્ત;
વર્ણન કીધું તે સમે, ભાળી મુજને ભક્ત.
પગ વિણુ આભલાં પળે, મુખ વિણુ ઘણું ગાજંત;
શ્વેત આભ પર શામ છે, અજાચીક જાચંત.
આઠ અર્થ એ કવિતને, પૂછો મોટા બ્રહ્મ;
સમ દીધા સાચું કહો, જે ધાર્યો હોય ધર્મ.
બ્રાહ્મણ કહે સુણ રાયજી, હું આવ્યો દરબાર;
કાંઇએ સમજ્યું ન કવિતમાં, મોકલિયો મુજ નાર.
નારી તેડી નરપતે, દેઇને ઝાઝાં માન;
કવિત મોકલ્યું તેં કામની, કહો અર્થ તે કાન.
રામા કહે તે રેંટિયો, અધિક વેઠ અનાથ;
કરતુક મારા કર્મનાં, શોભાવ્યાં તું જ સાથ.
પગ વિના રેંટિયો ફરે, મુખ વિણુ ઘણું ગાજંત;
શ્વેત ઉપર તે શામ છે, અજાચીક જાચંત.
રીઝયો રાય ઋષિ પરે, કબુલ કવિત એ કીધ;
દામ અપાવ્યા આઠના, ઋષિ પામ્યો બહુ રીધ.

2. The princess and the pandit's son.

દોહરા.

વિદ્યાનિધ એક વિપ્ર છે, માંડે નિત્ય નિશાળ;
અર્ભક ઘણા ભણે તિહાં, કરે સહુ પ્રતિપાળ.
રાજાએ તેડયો ઋષી, બુધનિધ સુંપી બાળ;
ભણાવજો ભાવે કરી, રૂડી વાત રસાળ.
નક્ષત્ર પુષ્પ શુભ યોગ દિન, પૂરણ તિથિ પ્રમાણ;
સિદ્ધ યોગ શામા રહી, કરે વિદ્યાનું વિખાણ.
બહુ કક્કાં બારાખડી, નામાં લેખાં આંક;
પિંગળ શાસ્ત્ર કવિત રૂડાં, ભાષા ગઉડી ફાંક.
માધવાનળથી મહિમા ઘણો, સકળ ધર્મનું ધામ;
પુત્ર. એક પટંતરે, શોભાસિંધુ નામ.
નળ રાજાથી દશ ગણો, કારમો જાણે કામ;
શરદ ચંદ સરીખડો, દિન દિન દૂતી દામ.

સામળ ભટ્ટ.

જેવું રૂપ તેવું વરણુ, તેવાં સઘળાં શીલ;
તેવા ગુણુ લક્ષણુ વળી, રૂડી ચાતુરી ચીલ.
જશી વાણુ વિદ્યા જશી, તેવાં કુળનાં કૃત્ય;
તેવું ડાપણુ શાણુપણુ, નઉતમ વિદ્યા નૃત્ય.
તરતિબની સંગીત ગતિ, કવિ વિદ્યાનો કોટ;
રાગ વર્ણવે રાગણી, મહિમા કેરો વોટ.
જાયે પિતા ભણાવવા, પુત્રીને નિત માહ;
હોજલ કે પડદો નહીં, ખરો વૃદ્ધનો દાહ.
પંડિત પાંસઠ વરસનો, અર્ભકિ વય અગિયાર;
બુધસાગર તે બાળકો, પ્રાક્રમ અપરમપાર.
રાયે ખબર ગુરૂતણી, પૂછી ઘર ગુણ સુત્ર;
પ્રભુનો આપ્યો એક છે, પંદર વર્ષનો પુત્ર.
ઠાલો ઘેલો તેહ છે, જેવો તેવો જાણ;
શાણુપણુ નથી સમજતો, વિદ્યા ન ચડે વાણુ.
કુંવારો છે કુંવર તે, ઘણું બેશી રે' ઘેર;
ગુણુ વિણુ દે નહિ ગોરડી, પરણ્યાની શી પેર.
સાંભળીને શામા રહી, વિત્યો કેટલો કાળ;
એક દિવસ પિતા કને, બેઠો સાગર બાળ.
રિત કહિ રાયપુત્રી તણી, કહ્યાં કામનાં કે'ણુ;
રૂપ કહ્યાં લક્ષણુ કહ્યાં, કહ્યાં વિદ્યાનાં વેણુ.
સ્હેન ચરિત્ર ચતુરા તણાં, પ્રીછે પે'લો પુત્ર;
સાખી એક સમસ્યા તણી, સે'જે લખિયો સુત્ર.
પિતા કને પુસ્તક હતું, પદ્મની કેરી પ્રીત;
ચીઠી મૂકી ચિત્તથી, રાજસ ગુણુની રીત.
ચતુરા હાથ ચીઠી ગઈ, વાંચી જોઈ વેદ;
લખનારો ગુણુ આગળો, ભામનીને મન ભેદ.

છપ્પો.

પ્રથમ પાણી કે પવન, પ્રથમ ક્ષીતી કે ખગ્ગા;
પ્રથમ બીજ કે વૃક્ષ, પ્રથમ ઔષધિ કે અગ્ગા;
ઘણુ કે એરણુ પ્રથમ, પ્રથમ મરદજ કે મેરી;
પ્રથમ વૃષ્ટી કે સૃષ્ટી, પ્રથમ આંબો કે કેરી.
વિદ્યા કે વિપ્ર પ્રથમ કહો તમે, પ્રથમ દિવસ કે જામની;
સામળ કહે જાણો તો કહો, પ્રથમ કંથ કે કામની.

રૂપાવતીની વાર્તા.

દોહરાં.

પુસ્તક વાંચ્યું પ્રેમદા, હેતે ચીઠી હાથ;
અચરત પામી અતિ ઘણી, રીઝી રુદયા સાથ.
પ્રતિઉત્તર પ્રીછ્યો નહીં, વપુએ કર્યો વિચાર;
એનો અર્થ જે કો કરે, તે મારો ભરથાર.
વર હું બીજો વરૂં નહીં, હિંમત રાખું હામ;
પંડિત છે એ મૂર્ખ નહિ, એ ગુરુપુત્રનું કામ.
સમસ્યા લખું એ ઊપરે, આવ્યો રૂડો લાગ;
અર્થ કરે જો એહનો, પ્રીતે લાગું પાગ.

છપ્પા.

કોણ પૃથ્વિથી પ્રૌઢ, કોણ અણુથી પણ નાનો;
કોણ પવનથી પેહેલ, કોણ દેવોથી દાનો;
કોણ ઈંદુથી વિમળ, કોણ અગ્નીથી તાતો;
પયથી ઉજ્વળ કોણ, કોણ મદિરાથી માતો.
વળી કવણ તેજ તરણી થકી, કોણ શર્કરાથી ગળી;
કવિ સામળ કહે ઉત્તર લખો, તો તો પોંહોચે મન રળી.

કવથી તરણુથી તુચ્છ, કવણ મણિથી છે મોંઘો;
સ્વર્ણથી શોભે કવણ, કવણ કુશકાથી સોંઘો;
કવણથી બરાસથી બેહેક, કવણ કાજળથી કાળો;
કવણ લોહથી કઠણ, કવણ બાળકથી બાળો.
વળી કવણ વીંછિથી વેદના, કવણ સરવથી છે ગળી;
સામળ મેલું શું મેંસથી, કહો તો પ્હોંચે મન રળી.

ચોપાઈ.

એ સમસ્યા નારીએ લખી, મૂકી પુસ્તક માંહે ભખી;
ખબર ગુરુજીને તે નથી, કામનિયે લખિયું જે કથી.
જવ પંડિતજી આવ્યા ઘેર, પછી શી થઈ તેની પેર;
પિતા જમવા બેઠા જેટલે, સુતે પુસ્તક લીધું તેટલે.
દીઠા અક્ષર નારી તણા, વાંચી ચીઠી નવ રહિ મણા;
વાંચી સમસ્યા હરખ્યો ઘણું, કર્યું તોલ તે તરુણીતણું.

સામળ ભટ્ટ.

મોટમ રૂપ મોહન માનની, ભારે બુદ્ધિ દિસે ભામની;
એના મનનો તોડું મોડ, પૂરૂં સમસ્યા પ્હોંચે કોડ.
જો નવ કહિયે એનો અર્થ, તો વિદ્યા ભણિયો તે વ્યર્થ.

છપ્પા.

મહિથી મોટું દાન, અણુંથી લોભી નાનો;
પવનથી પેહેલું મન, વિવેક દેવોથી દાનો;
ચંદ્રથી નિર્મળ ક્ષમા, ક્રોધ અગ્નીથી તાતો;
દુધથી ઉજળો યશ, અમલ મદિરાથી માતો;
છે તેજ તરણિથી નેત્રનું, ગરજ સાકરથી છે ગળી;
સામળ કહે ઉત્તર લખ્યો, પ્હોંચી તેની મન રળી.

તૃણથી જાચક તુચ્છ, મણીથી સદગુણ મોંઘો;
સ્વર્ણથી શોભે સપુત, ગરિબ કુશકાથી સોંઘો;
કીર્તિ બરાસથી બેહેક, કપુત કાજળથી કાળો;
સમ લોહથી કઠણ, અજ્ઞ બાળકથી બાળો;
દુર્વચન વીછિથી વેદના, મિષ્ટ વાણિ સઉથી ગળી;
છે કલંક મેલું મેંસથી, પ્હોંચી તેની મન રળી.

દોહરા.

પંડિત પુત્ર પરાક્રમી, લખ્યો પ્રતાપિક પત્ર;
બીજે દિવસે બાળકી, તેણે વાંચ્યો તત્ર.
પ્રસન્ન થઇ તે પ્રેમદા, હરખ ઘણો મન હામ;
પુરુષ એહ જો પામિયે, થાય આપણું કામ.

છપ્પો.

લક્ષપતી તો લાખ, દિઠા નિર્માલ્ય પ્રમાણે;
જાય રાયનું રાજ, રૂપ પણ રહે ન ટાણે;
કુળ પણ થાય કલંકિ, જોર જોતામાં જાએ;
જોબન પણ વહિ જાય, વંશ નિર્વંશી થાએ.
નહિ રાજ્ય ચોર કે અગ્નિ ભય, માગ મુકાવે બહુ થકી;
મોટા પુરુષો મન માનજો, સદવિદ્યા શુભ સહુ થકી.

રૂપાવતીની વાર્તા.

સદ્‌વિદ્યાજ સુવર્ણ, શરણું સદ્‌વિદ્યા સત્યે;
સદ્‌વિદ્યાથી સ્વર્ગ, વીખ ઉતારણ વિત્તે;
સદ્‌વિદ્યાથી સિદ્ધિ, ફળે વચનો વર વાણી;
સદ્‌વિદ્યાથી રિદ્ધિ, જગતમાં સઘળે જાણી;
સદ્‌વિદ્યાને વશ સર્વ છે, સદ્‌વિદ્યા ત્યાં શી મણા;
શામળ કહે સદ્‌વિદ્યા વિના, ભટકે ગુણ હીણા ઘણા.

ચોપાઇ.

જે નરમાં સદ્‌વિદ્યા હોય, એવો પુરુષ ન દીઠો કોય;
એને પરણું રૂડી પેર, એની ઘરુની થઇ રહું ઘેર.
મુજને તો વહાલો નથી દામ, મારે તો છે ચતુરનું કામ;
રાચું નહીં હું દેખી રાજ, મારે ચતુર પુરુષનું કાજ.

છપ્પા.

લોભીને વ્હાલો લોભ, જારને વહાલી જારી;
સૂમને વહાલું ધન, પુરુષને જોબન નારી;
શૂરને વહાલું શસ્ત્ર, મૂર્ખને મૂર્ખજ માણે;
રાગીને વ્હાલો રાગ, જશવંત જશ જીતી જાણે.
વળી ગુણ સંગાથે ગુણ મળે, તેને તો બહુ પ્રીત છે;
તેમ ચતુર સાથ ચતુરા મળે, એ રાજવિની રીત છે.

3. Some riddles.

વૃક્ષ એકનાં ડાળ, બાર ભલી ભાત ભણીજે;
પાંખડિ ત્રણસેં સાઠ, ગુણીજન જોઇ ગણીજે;
ચતુર જુઓ ચોવીશ, સરસ ફળ તેને ફળિયાં;
એકવિસહસ્ર છસેં, પત્ર કવિલોકે કળિયાં.
પણ ચોથ ભાગ એ પત્રનો, ગૃહસ્થ શિર શોભિત ઘણો;
તે આપે માગણને અધિક, વેણીદાસ રખિમલ તણો.

ઉત્તર-દોહરો.

પાઘડી પરમાણિયે, કવિયે કહિ એ કહેણ;
સમજે નર સુલક્ષણા, વાધે વધતાં વેણ.

છપ્પો.

પંદર શીશ પ્રતાપ, એક દાનવ એક દેવા;
બાવિસ કર બળવંત, એક સાધી એક સેવા;
નેન ત્રીશ ને પાંચ, એક ભોગી એક જોગી;
અતિ જોરાવર જાત, એક નિર્મળ એક રોગી.
એકાંત સમે એ બેઉ જણ, એક નેહ જે નિરખશે;
સામળ કહે શાણા સમજજો, પ્રેમે પ્રેમો મરખશે.

ઉત્તર–દોહરો.

રાવણ શિવ સેવા કરે, દીધું ત્યાં દર્શન;
વર્ણન એહ શામાતણું, પૂરણ મન પરસન.

4. The princess offers herself to the poor pandit's son.

છપ્પા.

તું મારો આધાર, તુંજ જીવડલો મારો;
તું મારો સરદાર, આશરો મુજને તારો;
તું છે મારો પ્રાણ, હાર મારા હઇડાનો;
તું ઇશ્વર તું ઇષ્ટ, મેર મસ્તક હઇડાનો.
પરમેશ્વરથી પરમ પ્રિય, તન મન ધનથી તું ભજ્યો;
ઈશ્વર આણ તું વિણ હવે, અવર પુરુષ તનથી તજ્યો.

પશ્ચિમ ઊગે ભાણ, ડગે મંદ્રાચળ મેરે;
તરે વેણુ પર વ્હાણ, મરે નહિ જાંબુક શેરે;
જળમાં લાગે અગન, જગનમાં શીલો શોભે;
ગ્રહે ગૂણ રવિ રથ્ય, તેહ થિર થાવર થોભે.
કોઇક કાળે એમ નીપજે, ઉલટ સુલટ અવની ફરે;
સામળ કહે એ નાર નર, વનિતા નવ બીજો વરે.

ચોપાઈ.

એમજ લખિયો લાયક લેખ, માનનિને મન મીન ન મેખ;
કબુલ એણિયે એ વર વર્યો, વેદ વચનથી નિશ્ચે કર્યો.

વાંચી જોયું વિપ્રે વર્ત, માથા ઊપર આવ્યું મર્ત;
કોટિ બ્રહ્મહત્યા દઉં તુને, માસ એકમાં ન મળે મુને.
સો સો વાર કહુંછું, સાથ, મારૂં આયુષ તારે હાથ;
ત્રીસ દિવસ સુધી વાટ જોઉં, નહિ તો પ્રાણ અખૂટ ખોઉં.
તારે મારે વચમાં ઈશ, મારી હત્યા તારે શીશ;
મારી પાસ ન આવો કેમ, શત સહસ્ર ખાધા સમ એમ.
વિપ્રે તેહ વચન વાંચિયાં, વાંચતાં હૃદયે લાગિયાં;
સ્ત્રી સંગાથે સગપણ થયું, આયુષ બેનું આવી રહ્યું.
ધર્મ માર્ગનો કીધો ધ્વંસ, જશે પિતા મારાનો વંશ;
લાજ શરમનો થાશે લોપ, કરશે રાય પિતાપર કોપ.
કપુત નામ કહેશે સહુ કોય, કહેશે લુણહરામી હોય;
વૃદ્ધ માત પિતુ દુઃખ પામશે, સુખ શરીરથકી વામશે.
મહિપત કેરૂં છે બહુ માન, પેટ ભરી મળશે નહિ ધાન.

છપ્પા.

કરે ચોરી જે ચોર, એક દિન નિજ બંધાવે;
કરે જાર જે જારિ, એક દિન માન મટાવે.
કરે ચાડિ જે ચાડ, રૂડો જશ જોતાં જોવે;
કરે જર વિણ વેહેપાર, કદી દેવાળું આવે.
વળી મમત કરે મોટા થકી, વણ ખૂટે નિશ્ચે મરે;
નિરાશ થઇને નરકે પડું અર્થ એ હવે કયમ સરે.

ક્યાં રહું ને ક્યાં જાઉં, વાત કો આગળ કહિયે;
નીર અન્ન કયમ લેઉં, વાત કયમ રાખું હઇયે;
કોણ ઉપાસું ઇષ્ટ, વાત એકે નવ સુઝે;
વેદ શાસ્ત્ર વિદ્યાય, વ્યાકરણ કંઇ નવ બુઝે;
એકે વાત નવ ઊકલે, ભર નયણે આંસૂ ભરે;
ઉપાસું હવે સપ્તશતી, કલ્પના મન એવી કરે.

દીપ કીધા દશ વીશ, અક્ષત ને કુમકુમ ધરિયાં;
પ્રતિમા વિષ્ણુ ઈશ, શ્રીફળ ને ફોફળ ભરિયાં;
તુળસી શાલિગ્રામ, પૂજ્ય પ્રતિમા તો કીધી;
કંઠે તુળસી માળ, વંદિ આરોપી લીધી;
શુકન આપે શિવ શક્ત તું, તો કામજ એ કીજિયે;
નહિંતર આત્મ હત્યા કરૂં, કે સ્ત્રી હત્યા લીજિયે.

ચોપાઇ.

શુભ શકન તેને આપિયો, સ્થિર કરિ પોતાનો થાપિયો;
સંદેહ તેના મનનો ટળ્યો, ભામનિ મળવા કામે ભળ્યો.
વિતી દુખે પાપે જામની, કાગળ લખ્યો બિજે કામની;
મૂલ ખરીદી દાસી અમો, ત્રણ ભવ કેરા સ્વામી તમો.
પ્રીતે આવો મારી પાસ, કર રાણી કે કર તુજ દાસ;
તમે શિરોમણિ મારા સ્વામ, હું તારી મોજડિને ઠામ.
શુભ શકન જોઈ આવજો, લાયક રૂડી લાવજો;
બીક ન રાખશો કોની કશી, આપણને દુઃખદ કો નથી.

છપ્પો.

ધરતિ ન ધરશો પાય, ગગન નીચે નવ આવો:
ન કરો કોનો સંગ, સાથ લાયક જન લાવો;
દિવસે નવ આવશો, ન રાત બપોર પ્રભાતે;
જાણે સઘળું જગત, ન કહેશો કોને પોતે.
પાંચે જણને પ્રાજે કરી, વીસેને દૂરજ કરો;
ત્રણ બંધી તરતીબથું, પંથ આપણે પરવરો.

ચોપાઇ.

માનનિ વચને થયો મગન, અખાત્રીજ દિન લેખ લગન;
પિતાને કહે ગુણ ગાઉંછું, ભલી વાત ભણવા જાઉંછું.
રેણી રેહેવું પડશે રાત, પુર આવિશ પ્રૌઢે પરભાત;
સમી સાંજ ધારીને ધર્મ, કીધું કુળ આચારી કર્મ.
પાય પાવડી ધારક ધરી, મસ્તક ટોપ ધર્યો ક્રમ કરી;
લાઠી લાયક કરમાં લીધ, યોગ્ય પુરુષ થયો કો સિદ્ધ.
પાંચે પટકુળ ધોયાં ધીર, નખ ઉતરાવ્યા શુદ્ધ શરીર;
કાથો ચૂનો લીધાં પાન, મન લાગ્યું કુંવરીનું તાન.
વિપ્ર પાલટી વપુનો વેશ, પથે જવા કિધો પરવેશ;
રૂદયા માંહી સમર્યા રામ, કરજો શ્રીપતિ મારૂં કામ.
ભિક્ષુક થઈ ભિક્ષા કારણે, બુધનિધાન પ્હોંચ્યો બારણે;
દીઠો ઋષિપની પ્રતિહાર, દીઠો સખિ સાહેલી નાર.

દીઠો વટેમારગૂ લોક, બ્રાહ્મણ કેરૂં ડહાપણ ફોક;
દ્વાર માંહે જઈ ઊભો રહ્યો, સખિયે રાણી આગળ કહ્યો.
વિપ્ર કોઈ આવ્યો છે આંહ, વણ આજ્ઞાએ મોહોલા માંહ;
ચેતી ચતુરા રૂદયા સાથ, શ્રીફળ મોકલિ આપ્યાં હાથ.
જાવ માનની દો બહુ માન, દેવરૂપને દેવું દાન;
ધશી જઈને ઝાલ્યો હાથ, તેડી ગઈ પોતાની સાથ.
દંડ પ્રણામ કર્યા દશવીશ, ચતુરાએ નામ્યું નિજ શીશ;
રઢિયાળું* શુભ દીઠું રૂપ, વિપ્ર જાત પણ ભારે ભૂપ.
મહારાજ મારે મ્હેલે રહો, કામ કિંકરી સરખું કહો;
ભલે પધાર્યા આણે ઠામ, સત્ય પ્રાણ મારા છો સ્યામ.

દોહરા.

રુખી કહે કુંવરી સુણો, છોડી ચતુરસુજાણ;
તેડયો મને ન આપવા, પણ લેવાને પ્રાણ.
આવરદા આવી રહ્યું, થયો વાંઝિયો તાત;
લાજ ગઈ કીર્તિ ગઈ, વિપરિત થઈ આ વાત.
ગઈ ઇજત ને આબરૂ, ગયું ધ્યાન ને ધર્મ;
વિદ્યા ગઈ વિવેક સહ, શાસ્ત્ર ગયાં ષટ કર્મ.
ગયું આયુ મુજ અલ્પ આ, ગયાં અર્થ ધરસત્ર;
માત તાત દુઃખ પામશે, કહેશે સહુ કુપુત્ર.
તમ મળ્યાથકી તારુણી, થાશે એહ હવાલ;
એવું શું આપો તમો, અર્થ ગર્થ કે માલ.

છપ્પો.

કૃતયુગ કૃત્યા કોપ, રેણુકા સાચી સિદ્ધિ;
પરશુ એકવિસ વાર, ધરા નક્ષત્રી કીધી;
ત્રેતા શક્તી સીત, રાવણાદિક રોળાવ્યા;
પાપી રાક્ષસ ક્રોડ, મક્ષિકાવત ચોળાવ્યા.
દ્વાપરમાં કૃત્યા દ્રૌપદી, અઢાર અક્ષોણી દળ દળ્યું;
તે થકી અદકું તેં કર્યું, હેતયિ મુજ હારદ હર્યું.

ચોપાઇ.

તું રાણી ને હું તો રંક, એ કયમ ચાલે આડે અંક;
હું ભિક્ષુક ને તું તો ભૂપ, રંક રાયનું ન મળે રૂપ.

શું આવ્યું તુજ મનમાં આજ, રામા બેઠી કરને રાજ;
શા માટે તું હરે મુજ દેહ, પર નરપર શો આણે નેહ.

છપ્પા.

હું કુશકા તું શાળ, શિયાળ હું તો તું સહિયે;
હું પડતર તું ક્ષેત્ર, પટંતર એવો કહિયે;
હું કથીર તું કનક, કૂપ હું તો તું સિંધુ;
હું આગિયો તું અરુણ, હું તો તારક તું ઈંદુ.
હું કીડી કુંજર તુલ્ય તું, ક્યાં પાષાણ ઝવેરડી;
ફટ ફટ રાજ કુમારિકા, દીપક લઈ કુવે પડી.

મારે માગવિ ભીખ, સદાવ્રત તું તો આપે;
હું જાચું જન નીચ, કષ્ટ તું કઇનાં કાપે;
હું ચોળું તન રાખ, તું તો સોને સુહાવે;
મારે જીરણ વસ્ત્ર, તું તો પટકુળ ઓપાવે.
વળી હું તો કરૂં છું કાસદું, તું ચઢિ સુખપાલે ફરે;
ફટ ફટ ઘેલી ગોરડી, વિપ્ર ગરીબને ક્યમ વરે.

દોહરા.

બાળ રૂપ તુજ નામ ને, બાળ ચાતુરી ચ્હેન;
બાળ સતીનું સ્હાણપણ, અજાણ અતિશે એન.
કમોતે મરાવે મને, કાં તું છંડે પ્રાણ;
કાં બ્રહ્મહત્યા ભોગવે, એ તું મૂર્ખ અજાણ.

છપ્પો.

ન ગમ્યો કોઇ નરેશ, ગમ્યો ન પ્રતાપિક પૂરો;
ન ગમ્યો કરમી કોઈ, ગમ્યો નહિ સામંત શરો;
ન ગમ્યો કોઇ વણીક, ગમ્યો નહિ નૌતમ નાગર;
દાતા કે દેશાઇ, ગમ્યો નહિ સુમતી સાગર.
કો ન ગમ્યો ગામગરાશિયો, ન ગમ્યો મેહેવાશી તને;
પરધાન પાટવી પરહરી, ખોળી કાહાડ્યો તેં મને.

ચોપાઈ.

અધિક મેહેણું એવાં અડ્યાં, આંખે આંસુ અધિક જ પડ્યાં;
કિયા જનમની તું પાપણી, ડસવા આવિ મને સાપણી.

રૂપાવતીની વાર્તા.

રે મેં કંઈ તુજ ચોરી કરી, મેં શી તારી થાપણ હરી;
થશે રાયને જુગતે જાણ, લેશે સઘ આપણા પ્રાણ.
તેમાં તારૂં તો શું જશે, મુજ માવીતર દુઃખિયાં થશે;
ઊંડળમાં નહિ ઘાલું આભ, તુજને પરણ્યાથી શો લાભ.
નાત બ્હાર કહાડે મુજ નાત, વટલે મુજ બ્રાહ્મણની જાત;
ફટ ફટ કહે નગરના લોક, તુજને પરણું તે તો ફોક.
કલંક કુળ બાધાને ચડે, જનક જનેતા બાંધ્યાં સડે;
લુણહરામી થાઉં પ્રચંડ, સગાં સંબંધી પામે દંડ.
જવા ઘો એટલું માગિયે, પ્રમદા પાય તને લાગિયે;
વચને બાંધ્યો હું આવિયો, સંદેશો તેં જે કાવિયો.
છાનું રહેશે નહિ કંઇ પાપ, તરત જાણશે તારો બાપ;
સાંભળતાં દેશે શળિયે, તું આવી મારી મૂળિયે;
દયા હું બ્રાહ્મણ ઉપર કરો, વર બીજો જોઇને વરો.

દોહરા.

કાલાવાલા કોટિધા, કરિને પ્રણમ્યો પાગ;
પાછો વળિયો પલકમાં, જાવા ઘર નિજ જાગ.
નારી ઊઠી નેહથી, બળથી ઝાલી બાંહ;
મહારાજ રહો મુજ કને, જશો હવે તે ક્યાંહ.
તું તો મારો ઘરધણી, તું તો મારો પ્રાણ;
તું તો હાર હઇડાતણો, સાંભળ બ્રહ્મ સુજાણ.
તુજને ઊની આંચ નહિ, દેશે નહિ કો દુઃખ;
અન્ન જળ મને તો ગમે, જોઊં તારૂં મૂખ.
હું છું લાખ વસા સતી, વેદે નવ વરણાય;
પરણી તુજને પ્રીતથી, બીજે કયમ પરણાય.

છપ્પો.

જ્યમ ગૌતમ અહલ્યાય, જેમ સીતા ને રામ;
જ્યમ રુકમણિ ને કૃષ્ણ, કહું જ્યમ રતિ ને કામ;
જયમ તારા ને વાલિ, જેમ નળ ને દમયંતી;
ત્યમ પાંડવ પંચાળિ, ચંદ્ર રોહિણી ગુણવંતી.
વળિ જેમ વસિષ્ટ અરુંધતી, જેમ રનાદે ને રવી;
ત્યમ તું વર ને હું કન્યકા, કહી ગયા મોટા કવી.

જ્યમ બીબુને ભાત, છીંટ અક્ષર જ્યમ છાપે;
જ્યમ અરણુવ મરજાદ, વજન તોલા વણુ માપે;
રાત દિવસ જે રીત, જેમ વાદળ ને તડકો;
જેમ પવન આકાશ, ઘડી પાણીવળ પલકો.
આવરદા આખી સૃષ્ટિની, સુખ દુઃખ ટાળ્યાં નવ ટળે;
હું ભામનિ ને ભરથાર તું, નાઠે મારગ નહિ મળે.

ચોપાઇ.

વનિતા કેરી વાણિ વિવેક, એવી શિક્ષા કહી અનેક;
નાઠાથી નવ મેલે મોત, જાયે ગોફણુ ગોળા સોત.

છપ્પો

નાઠે ન મુકે ભૂખ, દુઃખ નાઠે નવ જાએ;
નાઠે ન મુકે ભોગ, રોગ નાઠે નવ જાએ;
નાઠે ન મુકે તાવ, નાસવે ગ્રહ નવ છૂટે;
નાઠે ન રહે લક્ષ, ચોર કે હાકમ લૂટે.
વળી નાઠે મોત મૂકે નહીં, નાઠે કૂડો પાશ છે;
કવિ સામળભટ સાચું કહે, નામ તેહનો નાશ છે.

જે જાયું તે જાય, જેહ ખીલ્યું તે ખરશે;
ભરિયું તે ઠલવાય, ચડ્યું તે તો ઊતરશે;
લીલું તે સૂકાય, નવું તે જૂનું થાશે;
આવરદા વશ સર્વ, કાળ સહુકોને ખાશે.
જે કિંનર જન ને રાક્ષસો, દેવ ગંધર્વ ને દાનવી;
મઘવાદિક મોતે મરે, તો કોણુ માત્ર આ માનવી.

ગયા ઇંદ્ર કઈ ક્રોડ, ગયા બ્રહ્મા કઈ ભૂલ્યા;
ગયા કરોડો કામ, અડગ શરા પણ ડુલ્યા;
ગયા દેવ દિગપાળ, ગયા માંધાતા મહિપત;
ગયા દિલીપ હરિશ્ચંદ્ર, ગયા છાકેલા છત્રપત.
વળી ગયા જનક ને જાદવો, જે વળી લાવ્યા જાન્હવી;
થાવર કોઇ રહ્યા નહીં, કોણુ માત્ર આ માનવી.

માત પિતાનો ભોગ, જોગ વીરજ બંધાયું;
રુધિર માંસ ને હાડ, શરીર તેનું સંધાયું;
નસો જાળ નખ વાળ, સગ લઈ સાંધા મેળ્યા,
પંચભૂતના ભાગ, લાગ ભમવાના ભેળ્યા.
મમતા માયા અહંકાર અતિ, વાયુરૂપ કોઇક વસ્યો;
સામળ જળ પરપોટો જથા, કહો ગરવ તેનો કશો.

મારૂં મારૂં કરે મૂઢ, કારમી કાયા માયા;
અજ્ઞાને આરૂઢ, અંધ થઇ ધંધે ધાયા;
આ મારૂં ઘરસૂત્ર, પુત્ર મારો પરણાવું;
ઘડપણે પાળે મને, આજ ભલિ ભાત ભણાવું.
પણ એ દીપક છે વાયુમાં, કાચો કુંપો કાચનો;
સામળ કહે મૂઢ મમતા કરે, એવા શરીર અસાચનો.

જાય જોરાવર શર્ણ, પ્રીતે પાતાળે પેસે;
પેસે અરણુવ નીર, મેરુ માથે જઈ બેસે;
જાય શેષને શરણ, રવિ રથ આગળ ચાલે;
મંત્ર જંત્રના જાપ, કરી મઘવા સંગ મ્હાલે.
કદિ સંચ પ્રપંચ કરે ઘણા, રવિ મંડળ બાધું અટે;
પણ સામળભટ સાચું કહે, મરવાનું તો નહિ મટે.

દોહરા.

અહો વિપ્ર વરણાગિયા, કર કર રંગની રેલ;
આ ભવ તું મારો ધણી, મમત તું મનથી મેલ.

છપ્પા.

કોઇ આજ કોઇ કાલ, કોઇ દિવસે કોઇ રાતે;
કોઇ જોબન કોઇ વૃદ્ધ, કોઇ જન જુવતી જાતે;
કોઈ તાવે તરફડિ, આપઘાતે કોઇ મરતાં;
કોઇ ભોગ કોઇ રોગ, કોઇ તો સરપ કરડતાં.
કોઈ વાસિ વિકાર કે હડકવા, કો મમતે લડિને મુઓ;
કાળ ન મૂકે કોઈને, સામળ કહે સમજી જુઓ.

હું છું તારી દાસી, ખરીદ કિધિ વણુ મૂલે;
રહેવું તુજ અવાસ, રાખજે આત્મા તુલ્યે;
હું છું રાજ કન્યાય, બ્રહ્મ સુત છે તું પોતે;
મુજને કંઈ દુઃખ થાય, નિવારે નીશ્ચે તું તે.
વળી માત પિતા બે તાહરાં, દુઃખી જરા થાશે નહીં;
તો રહેજો મુજ પાસે તમો, વચન માહરૂં છે સહી.

ચોપાઇ.

કોટિક કાલાવાલા કર્યા, ખાંત કરી ખોળા પાથર્યા;
રુદયા માંહે રિઝવ્યો રુખી, અમૃત વચને કીધો સુખી.
દ્રષ્ટે દ્રષ્ટી જ્યારે મળી, પય મધ્યે જ્યમ સાકર ભળી;
વેદ ચાર વચને રાખિયા, કર્યા ચંદ્ર સૂરજ સાખિયા.
વેદ મંત્રથી તારા લાખ, એ સર્વેની રાખી સાખ;
યજ્ઞ હુતાશન સાખી ધીપ, કિધો સાખ આદિત્યાધિપ.
ગાંધર્વ વિવાહની જે રીત, પરણ્યાં બે જણુ પૂરણુ પ્રીત;
કરે મિટળ ચિતની ચૂડલો, રુદે રીઝી દીસે રૂડલો.
રીતભાત સંક્ષેપે સર્વ, કીધું મન મૂકીને ગર્વ;
સમજી ગઈ દસ પંદર દાસ, જે રેતીતી પ્રમદા પાસ.

5. When lovers meet.

હસ્તી જોબન હોય, જ્યારે મદમાતો મહાલે;
અશ્વનું જોબન હોય, મશાલા ચરિ જ્યાં ચાલે;
ભેંસનું જોબન હોય, ભલો જ્યારે ભાદરવો;
નરનું જોબન હોય, પુત્ર દોલત તન નરવો.
રાયનું જોબન રાજ્ય છે, પરિપૂરણુ સમરથપણું;
કામનિનું જોબન કંથ છે, સામળ કહે શું કહું ઘણું.

મળે કામની કંથ, પ્રથમ તો લજ્જા પામે;
મળે કામની કંથ, નેણુ તે નીચાં નામે;
મળે કામની કંથ, સ્નેહનાં વાયક સૂઝે;
મળે કામની કંથ, જોર જોબનનું ઝૂઝે.
જ્યાં મળે કંથ ને કામની, ભાવહાવ મનમાં ભરે;
પકડે તે તરુણી તોલ ત્યાં, સામળ કહે શોભા ધરે.

વર્ષાઋતુનું ક્ષેત્ર, નેત્ર આદે તે નિરખ્યાં;
વસંત ઋતુનાં વૃક્ષ, પરાક્રમ પ્રમદા પરખ્યાં;
નવાણ ભરિયું નીર, કમળ ખીલ્યાં અતિ ઓપ્યાં;
રૂડી વૃક્ષ ને વેલ, રાજ રંભા ફળ રોપ્યાં.
વળિ મયંક શર્દ નિશાતણો, ઉત્તરાયન કેરો રવી;
કામનીને કંથ મળે જહીં, એવી લેખી કહે કવી.

IX. From વેતાલ પચ્ચીશી

1 A strange bequest.

ચોપાઇ.

તેના નગરમાં એક વાણિઓ, છપ્પન કોટ વરતી જાણીયો;
પતિવ્રતા ઘરણી ઘર સુત્ર, ચતુર ચાર પ્રતાપિક પુત્ર.
વણજ વ્હેપાર વડો વિવેક, ન્યાવટ સાવટનો ઉત્તમ નેક;
વશે સાવટ બુદ્ધની છાપ, અક્કલ અમરથી અદકી આપ.
રામો સામો ને રણછોડ, કુબેર કુંવરની ચોથી જોડ;
ખાય પીએ ને દિન નિરગમે, કરે મોજ જે મનને ગમે.
સીતેર વરસ તે જીવ્યો સુખે, બુદ્ધ ઓરતો ન શાણો દુઃખે;
અંતઃકાળે જે મનમાં લહ્યું, પાસે પુત્ર બેસાડી કહ્યું.
પરસપર વઢશો મા કોય, હું કહું તે વાત જુગતે જોય;
પલંગ હેઠે જે દાટયું અમો, તે ચાર વેંચી લેજો તમો.
વહાણ વાસણ ધાન્ય ને ધન, મેડી મેહેલ વસ્ત્ર વાહન;
એ સર્વેના કરજો ભાગ, લેજો વહેંચી જોઈને લાગ.
સોનાં રૂપાં ધન ને ધરત, ભોગવજો એ ભારે ભરત;
ખાજો ખરચજો દેજો દાન, રાખજો મહિમા મોટમ માન.
પુત્ર પ્રત્યે કહિ એ વાત, પામ્યો મરણ તે જનનો તાત;
દહાડો પાણી કીધો ઘણું, ધન ખરચ્યું પિતાજી તણું.
ચયો માસ બેઠા એકાંત, ભ્રાત ચારે ભોગવીને ભ્રાંત;
આજ રાતે કામ કીજીએ, કળી વસ્તુ વહેંચી લીજીએ.
ખોદી ભોમી શોધી સમસ્ત, નીકળી દાબડીમાં એક વસ્ત;
હીરો હેમ મોતી નહિ માંહે, આળ પંપાળ દીઠું ત્યાંહે.

સામળ ભટ્ટ.

દોહરા.

કટકો એક કાગળ તણો, બીજો કટકો પહાણ;
ત્રીજો કટકો લોહ તણો, ચોથો મૃત્તિકા ને છાણ.
આભા બન્યા જુગતે કરી, આ તે શું કહેવાય;
ડોસે કપટે વહાવિયા કે છળ્યા છૈયાં ને વાંય.
કે મૂર્ખ ગણી સંતાડિયું, ધન મીલકત ને માલ;
કે સોંપ્યું વેરીના હાથમાં, રઝળાવ્યો સૌ માલ.
પુછ્યું સગા કુટુંબને, એનો શો છે અર્થ;
પૂજનિકે કાં દાટિયું; પરીયાતણું જે ગર્થ.
કોઈને કંઈ સુઝે નહીં, બહુ બહુ મા'લ અવટાય;
પંચે મળી પરમાણિયું, નેક ન ચુકયો ન્યાય.
સુજ પડે નહિ સરવને, ભોજ કને ગયા ભ્રાત;
મૂળ થકી માંડી કહી, વિતગતણી સૌ વાત.
તાત અમારો કહિ ગયો, લેજો સૌ ધન માલ;
શોધતાં સર્પ સાંપડયો, શા કરવા તેના હાલ.
સુજ પડે નહિ સરવને, વહેંચી લેવી વસ્ત;
દીઠી વસ્ત આ દાબડે, નેક પડે નહિ વ્યસ્ત.
પુછ્યું પંડિત પ્રધાનને, પુછ્યા વડા વજીર;
કોઇએ કહી શકયા નહિ, અધિપતિ ઉમરાવ અમીર.
વાયદો કીધો દિન વિશનો, કહીશું કરી વિચાર;
નિરાશ થઈ પાછા વળ્યા, આવ્યા નગરથી બહાર.

2. The seat of justice.

વરખડે અડયા વિસ્મે થઇ, કરતા વિચાર વિવેક;
ચતુર ભોજે ચુકવ્યો નહિ, ન્યાય આપણો નેક.
ધડ એક હુતો ગોવાળનો, બેઠા ત્યાં ગોવાળ;
ઢોરો ચરતાતાં રાનમાં, બહાર રમતાતાં બાળ.
દીઠા ચારે દામણા, મુકતા મુખ નિઃશ્વાસ;
ગોપ સમજ્યા ગુણ તેહના, પ્રિતે તેડયા પાસ.
સાચું બોલો સલક્ષણા, સાચનો બેલી રામ;
સાચે સિદ્ધિ પામીએ, સાચે સરશે કામ.

તે ચારે છે ચતુર નર,* બોલ્યા સાચા બોલ;
તું અમારો અધિપતિ, સમજે તો કરજે તોલ.
તાત કહી કહાવી મુઓ, તે માનું નહિ કાંઇ;
લોહોડું કાગળ પાણિઓ, છાણ મૃત્તિકા માંહિ.
ભોજ સભા માંહે સમ્યો, ભાગ્યો નહિ કાંઇ ભેદ;
નિરાશ વળ્યા નિર્બળ થયા, વાચા સાચી વેદ.
ગોપ કહે ગુણીજનને, એ તો વાત છે સહેલ;
વહશો મા વહેંચો સુખે, મોજ કરો જઇ મહેલ.
વણજ ને વહાણવટ, લેણા દેણા લાખ;
એ કટકો કાગળ તણો, શાસ્ત્ર સમસ્યા શાખ.
હીરા મોતી માણેકો, ઝવેરતણા જર હોય;
પરવાળા કટકો એ પહાણના, કનક કશામાં કોય.
સોના રૂપા શાહવટ્ટ, કાંસા તાંબા કોડ;
લોહ કટકો એ લક્ષવસા, ક્ષણું માત્ર નહિ ખોડ.
મેડી મહેલ અટારિયો, કણ કોઠાર અંગોર;
કરિયાણાં વસાણાં કાપડાં, એ મોટી છાણની ઠોર.
બરોબરી એ સરવને, ચૌદ ચૌદ કોટી ચાર;
છપન કોટિધા સહિ, અક્ષર માપ અપાર.
તે વેળા તે કામ તો, કર્યાં કામ તે સિદ્ધ;
ચાર ભાગ ચારે જણા, ચીઠ્ઠી નાંખી લીધ.
હરખ્યા ચારે હેતે કરી, ગયા ગામમાં તરત;
ન્યાય ચુકાવ્યો ગોવાળીએ, વેદ વાયકથી વરત.
જાણ થયું જશવંતને, ભોજ રાજ ભડ ભૂપ;
ગુણિજન એ ગોવાળિયો, રાજ તેજ સિદ્ધ રૂપ.
પ્રથમનાં બ્રાહ્મણતણાં, આપ્યાં તેર રતન;
બીડેલાં રત્નો લઇ, કરે જાણપણે જતન.
ત્રીજે પેલા વિપ્રને, માલ ઉજમણો મેદ;
ચોથો ન્યાયજ જાણીયો, ચુકવ્યો વાણી વેદ.
મહિપતે મન વિમાસિયું, એ નહિ ગોપનું કામ;
બેસે છે જ્યાં બાળકા, તે અલૌકિક ઠામ.
ભોમિ ખોદાવી ભૂપતિ, મોહ પામીને મન;
કોઈ એક પુન્ય પ્રતાપથી, નિકળ્યું એક આસન.

અદ્દ્ભુત અલૌકીક ઇંદ્રનું, ત્રણ લોકનું તેજ;
લાવ્યો ભોજ સભા વિષે, હઇડે અદકું હેજ.
દુંદભિ વાગ્યાં દેવનાં, તરિયાં તોરણ દ્વાર;
ગામ જમાડયું ગુણનિધિ, જે કો વરણ અઢાર.
પુન્યવંત પ્રિતે કરી, દીધાં બહુ વિધ દાન;
ભોગી સુખ ભુખ્યા નહિ, માગણ પામ્યા માન.
નિધિ ખરચી બહુ નગરમાં, તેડયા વિપ્ર વિવેક;
લીધું મુહૂરત લાખેણું, ન્યાય વાત જે નેક.
જગત મળ્યું જોવા સહુ, ગુણનિધિ ધારા ગામ;
આસન બેસે છે અધિપતિ, હઇડે હિંમત હામ.
શોભા સિંહાસન તણી, કોણે કળી ન કળાય;
ઇંદ્રાસનથી અધિક છે, જોતાં તેજ જણાય.
પંચ પરથાર પોખરાજના, પંચ પીરોજા પત્ર;
પ્રતાપ જેનો પ્રાક્રમી, પંચદંડનું છે છત્ર.
પાછળ બત્રિસ પુતળી, નાર રૂડી રૂપવંત;
વાજાં સઉના હાથમાં, વડી વાત વિગત.
તાલ પખાજ કર તંબુરો, ત્રિયા હાથમાં ત્રણ;
વાજે વાજાં છત્રિસે, ભામનિ કર મૃદંગ.
પાંચ પ્રદક્ષણા પાછળે, દૈવત જાણી દીધ;
ભાવ ધરી ભોજ નૃપે, કોડે ઇચ્છા કીધ.
જે જે શબ્દ બોલે સહુ, અષ્ટાદશ સહુ વરણ;
પ્રણામ કરીને પુરપતિ, પરઠયો જમણો ચરણ.
ઇંદ્રાણી બોલી એટલે, હાં હાં કહિ હુંકાર;
પગ મા ધરશો રાયજી, ભાખ્યો એ ભણકાર.
બેહાથી માઠું થશે, ભોગવાશે નહિ ભોગ;
એ સિંહાસન ઇંદ્રનું, ઘટે નહિ તુજ જોગ.
વિવેકે વિક્રમાદિત્યે, જીત્યું આસન એણ;
તે સરખો બેશી શકે, તોલ નહિ તુજ તેણ.
પરદુઃખભંજન સુખકરણ, તજે પાપ પરચંડ;
અરિગંજન રંજન સજન, પૂરણ જીત્યા પંચદંડ.
શોભે તું તે સરીખડો, પ્રાક્રમ એવાં થાય;
તો સિંહાસન ઉપરે, પરઠો તાહારો પાય.

રૂડા છે તું રાજવી, માટે કહૂં છું કેણ;
એઠે સુખ નહિ પામીએ, વેદ વાત એ વેણ.

X. From શિવપુરાણ.*

1 Desire the Arch-enemy.

છપ્પા.

કામાતુર અતિ અંધ, આંખે ન દેખે આપે;
કામી ન જુવે કાજ, પ્રીછે નહિ પાપી પાપે;
કામી ન જુવે જાત, દશેદિશ ડર ન દેખે;
ન ધારે કામી ધર્મ, અકલ જો હોય અલેખે.
કામી ન જુવે કામનિ, જાર કર્મે પહોંચ્યો જદા;
શામળ કેહ ખોળ્યું બાપનું, કાં કામનિ કામી કદા.

જારને ન મળે લાજ, જારને કાજ ન સુઝે;
જાર જુવે નહિ જાત, બુદ્ધિ એકે નહિ બુઝે;
જાર ન જાણે પુન્ય, જાર જન જાણો જૂઠો;
જારપર રૂઠે જગત, જાર પર રામ રેહ રૂઠો.
જાર સગપણ શોધે નહિ, જાર ગરુવાપણું નવ ગણે;
હજાર અવગુણ છે જારમાં, શામળ ભટ સાચું ભણે.

કામ ન જીત્યો જનક, યુધિષ્ઠિરે કામ ન જીત્યો;
અર્જુને ન જીત્યો કામ, રાવણનો ગ્રેહ ન વીત્યો;
તેત્રિસ કોટિ દેવ, રુખિ જે સહસ્ર અઠયાસી;
પન્નગ પતિ નગ નરેશ, ડાહ્યા સઉ કીધા દાસી.
માંધાતા મહિપત સરખા, નિર્ઘોષ આઘ છકના છકયા;
શામળ કેહ સુર સતવાદિયા, કામ જીતી કો નવ શકયા.

કુંતીએ નવ જીત્યો કામ, જીત્યો નહિ દ્રૌપદી રાણી;
પરાશર પુનવંત, મનમાં મછગંધા માણી;

* The title seems misleading; શિવમહાત્મ્ય would have been a better title. (*Brihat Kavya Dohana, viii, p.* 354.

સતી જે અહલ્યા નારિ, એ જ વગોવી ઇંદ્રે;
ગુરુ પત્ની ગુરુ દેવ, ચૂકવી ચાતર થઇ ચંદ્રે.
બ્રહ્મા આદ ભરમાવિયા, કામ અજીત કેહવાય છે;
(શામલ કહે) કંચન કામ ને કામની, વિષયા સઉને વા'ય છે.

કૌરવ કામી અંધ, અઢાર ક્ષોણિ અવટાવ્યું;
દમઘોષે ખોયો દેહ, શિશુપાલે શિશ કટાવ્યું;
વગુવાણો વાંદર વાળ,* હેતે ભાભી ગ્રહી હાથે
કેચોકચક શત ભ્રાત, શમ્યા સૌ બાંધવ સાથે.
આવા અનેક કંઈ કોટિધા, નર નારી શું કહું કથી;
શામળ કહે શંકર વિના, કામ દહન બીજો નથી.

2. Poverty a sin.

શું કરે વિદ્યા બાપડી, શું કરે રૂડું રૂપ;
લક્ષણ સર્વ લક્ષ્મિ વના, પડે કારમે કૂપ.
ધનપાળ નામ પણ ધન નહિ, નરપતિ નામ હોય નેટ;
ઝવેર નામ પણ જર નહિ, વડો વિવેકી વેઠ.
રૂપાં સોનાબાઈ નામ છે, મોતી માણેક મૂળ
નામ બિચારાં શું કરે, ધન વિના સૌ ધૂળ.
શું કરે બિચારૂં શાણપણ, કરે શું વારૂં વરણ;
ધન વિના ધાતો ફરે, તુચ્છ છેક જ્યમ તરણ.
કરે શું બુદ્ધિ બાપડી, કરે શું ધારી ધર્મ;
માનવી તે મૃત્યુ સમો, કઠીણ જેનું કર્મ.
લાડ નહિ લક્ષ્મી વિના, લક્ષ્મી વણ શી લાજ;
લક્ષ્મીમાં ગુણ લક્ષ વસે, થાય મનવાંછીત કાજ.
લક્ષ્મી વર લક્ષ્મી સહિત, લક્ષ્મીથી વશ થાય;
જમદૂત જીતાયે જર થકી, જીવ સ્વર્ગમાં જાય.
વિહવા મળ્યો બે વિપ્રનો, મનમાં થાયે મગ્ન;
ઘરેણું નહિ ઘરને વિશે, લે શી રીતે લગ્ન.

* વાલી વાંદર–કિષ્કિંધાનો રાજા, પોતાના ભાઈ સુગ્રીવની સ્ત્રીના હરણથી, રામને હાથે મરણ પામ્યો હતો.

ધરમાં ગર્થ મળે નહિ, વિવેક વિદ્યા વપુ વ્યર્થ;
ધિક્ક અવતાર છે ધનવિના, એકે ન સરે અર્થ.
જેવું સુખ સમણાતણું, નહિ મૂળ નહિ ડાળ;
મનોરથ નિરધનતણા, સરવે આળપંપાળ.
દરિદ્ર સમાનું દુઃખ નહી, શ્રીમંત સમું નહિ સુખ;
લક્ષ્મીવત્ લીલા નહી, ભાગે ભારે ભૂખ.
લાયક સહુ લક્ષ્મીવડે, લક્ષ્મી પાખે લીન;
જરવીણ જશ જીતે નહિ, દેહ દામણા દીન.
ગોવિંદ હતા ગોવાળિયા, ચોપાં ચારતા રાન;
લક્ષ્મીવરી લીલા થઈ, ભાગ્યશાળી ભગવાન.
લક્ષ્મીને વશ લોક સહુ, કાં રાજા કા રાંક;
લીલા સર્વ લક્ષ્મી વડે, એનો આડો આંક.
લક્ષણ બત્રીસ લક્ષ્મી વિના, શબવત્ સર્વે શૂન્ય;
બહોતેર કળા બેડી રહે, નિર્ણય કરતાં નૂન્ય.
તાંત ગ્રહે તરતિબશું, છતે રાગ છત્રીસ;
દરિદ્રિ દુઃખદાયક કહ્યો, શીદ દુખાડો શીશ.
દરિદ્રિ હોય ડાહ્યો ઘણો, ગાતાં આવડે ગાન;
એ ગુણ કોને નવ ગમે, કહે શીદ ફોડે કાન.
દરિદ્રિ જોષ હોય જાણતો, મહિમા કહે સઉ મુખ;
તેનું કો માને નહિ, શીદ વેંડે એ ભૂખ.
જોષ મળે જરવંતનો, શ્રીમંત હોયે સિદ્ધ;
વૈદું ફળે વૈભવીતણું, રાખી જાણે રિદ્ધ.
લાયક કહે લક્ષ્મીવંતને, શાણા સમજુ શેઠ;
ગરથ રહિત ઘેલો ઠરે, ઉઠે વિખાણે વેઠ.
ગરથ વિનાનો ગાંડિયો, ગરથે ગાંગા શાહ;
ગરથે ઘેલી જઇ અડે, બેગમ બની બાદશાહ.
વૈભવનું વૈદું ફળે, ચારે વદે ધનવંત;
દંભીને ડાહ્યો કહે, અવિચળ ગુણ અનંત.
મેલો મલિન હીંડે ઘણો, દૃઢ ગાંઠે હોય દ્રવ્ય;
વિશ્વ વિખાણે તેહને, સાદો કહે જન સર્વ.
કુલક્ષણો કે કોસેરિયો, કાયર કપટી કુડ;
જર હોય જશ દે સહુ, પરાક્રમી એ પ્રૌઢ.

લક્ષ્મીવંતમાં લાખ ગુણુ, અન્ય અવગુણુ અનેક;
અનાથ થકી અળગાં રહે, વિદ્યા વપુ વિવેક.
ડાહ્યા પણુ દરિદ્રિના, રાગ રંગ ને રૂપ;
તેહ બિચારાં શું કરે, પડે કારમે કૂપ.
વેદ પાત્ર વિદ્યાનિધિ, સકળ શોભાવે સાથ;
લક્ષ્મીવંત આગલ જઈ, હેતે જોડે હાથ.
વેદ વ્યાકરણુ વર્ણન કરે, કહે શુદ્ધ કથાયુ;
પંડિત પુરો પરાક્રમી, જર દેખે ત્યાં જાય.
જોરાળા જર દૂતથી, ધારાળા મહાધીર;
જર કારણુ જશ ગાય છે, સોંપે શિર શરીર.
કવિતા હોય સવિતા સમો, નૌતમ નામ ગણાય;
લોભે લક્ષ્મીપતિ કને, જર જાચવાને જાય.
નગરતણો હોય નરપતિ, અનમી કરે સૌ અર્જ;
તે ક્રોડ પતિને કરગરે, કાઢવા માગે કર્જ.
દેશપતિ ડાહ્યો ઘણો, પુણ્યવંત પ્રૌઢ પ્રતાપ;
ગામ ભાગે જર કારણે, ન ગણે પુરણુ પાપ.
કળાવંત કૈં કળા કરે, ગુણુ રૂડા સૌ ગાય;
રાગ સંભળાવી રીઝવે, જરપતિ પાસે જાય.
વાંકા ને વરણાગિયા, ફોગટ મારે ફૂલ;
મુકે પુત્ર મોસાળમાં, ધન વિણુ ડાહપણુ ધૂળ.
નર્તકી રૂડું નૃત્ય કરે, સકળ શોભાવે સાજ;
જરપતિને જુવતિ જપે, લક્ષધા રાખે લાજ.
નાટક નટ વિદ્યા રમે, ચઢે વાંસ દશ દોર;
પ્રાણુ કરે છે પારકા, જહાં જરનું જોએ જોર.
જેહ કળા હોય જેહમાં, કરે જર કાજ જતન;
ભેટે જઈ ભૂપત કને, રાજદ્વારે રતન.
જનનિ જણુ તો તેહ જણુ, કુશળ લક્ષ્મીવંત;
લક્ષ્મીથી લીલા ઘણી, અપરંપાર અનંત.
શ્રીએથી શ્રીપતિ મળે, શ્રીથી પામે સ્વર્ગ;
શ્રી પાખી સઘળી કળા, વિવેક ન વાધે ગર્વ.
વિદ્યા વિવેક વપુ નહિ, કાળો હોય કુરૂપ;
લીલા હોય લક્ષ્મી તણી, તો તે ભારે ભૂપ.

રૂડા છે તું રાજવી, માટે કહું છું કેણ;
એકે સુખ નહિ પામીએ, વેદ વાત એ વેણ.

ચોપાઇ.

નિર્ધન હોય ને વિદ્યા ભણ્યો, તેને કોઈ લેખે નવ ગણ્યો;
નિર્ધન હોય જો રૂડે રૂપ, વૃથા જાય જ્યમ રણમાં કૂપ.
નિર્ધનપણામાં હોયે શૂર, નિમેષ માત્ર ન શોભે નૂર;
નિર્ધન હટો હટો દેહથી, કહે નધરોળ સઉકો તેહથી.
નિર્ધન હોય ને ઝાઝું જમે, પ્રેત કહી સૌ તેને દમે;
નિર્ધન કરે જો પરનાં કામ, નવરો કહેશે બાધું ગામ.
નિર્ધન હોયને ઝાઝું સુવે, દરિદ્ર કહીને સામું ન જુવે;
નિર્ધન થકો જો જાગે ઘણું, કહેશે કર્મ સુખ નહિ એ તણું.
નિર્ધન જન જો થોડું ખાય, ક્યાંથી દેખે સ્વપ્નામાંય;
નિર્ધન ઝાઝા બોલે બોલ, કરે લબાડી ન રહે તોલ.
નિર્ધન હોય ને રહે જો મૌન, કહેશે એનું હૈયું શૂન્ય;
દરિદ્રપણે દાતારી થાય, ઘર વેચીને જાતર જાય.
દરિદ્રપણે જો નવ ખર્ચાય, બારે એના સરખા જાય;
દરિદ્ર દીકરીનો દ્રવ્ય લીએ, મોંઢે સૌકો મેણાં દીએ.
કૃષ્ણાર્પણ નિર્ધન જો કરે, કહેશે કાલે ભૂખ્યો મરે;
કોડવાર કહીએ શું કથી, છૂટકો નિર્ધનનો કંઇ નથી.
જરપતિ જો ઝાઝું ખાય, તાલેવંત કર્મી કહેવાય;
જરપતિ જો થોડું જમે, ભર્યા મન સૌકોને ગમે.
શ્રીમંત થઇ જો ઝાઝું સૂવે, સુખિયા કહી સૌ સામું જુવે;
નિર્ધનને ઝાઝી ઉંઘ અડે, તેને અઘોરી કહીને નડે.
નિર્ધન નદીએ નહાવા જાય, તેની પુંઠે નિંદા થાય;
જરપતિ જો જાગે રાત, કરે વિખાણ વડેરી વાત.
નિર્ધન ઘેર જન આવે ઘણા, તેને કહે હેરૂ કો તણા;
કદાચ રંક પામે બોરીઓ, કહેશે જે કીધા ચોરીઓ.
જરવંત જોખ કરે જારીઓ, સતી કેહેવાય તેની નારીઓ;
નિર્ધન નવ બાંધે બાકરી, ચાલ શ્રીમંત તણી ચાકરી.
ભાગ્યવાનનું તાલે રળે, ધનહિનને ધૂતારા મળે;
અલખતવાળો અમલજ પીએ, કરજોડે સઉ તેથી બીયે.

જરપતિ રમે જો નિત્ય જાર, ભલા લોક રાખે ભડ બાર;
ગરીબનો કંઈ છેડો અડે, પીડા પામે બંધન પડે.
શ્રીમંતને ઘેર શોભે સુખ, દરિદ્રતણે ઘેર દારૂણ દુઃખ;
ભારે કર્મની રેખા રતિ, જરૂર ડાહ્યો જાણો જરપતિ.
જર વિના માનવ તે મડાં, ભલા છપ્પર પાખી જયમ ભડાં;
દરિદ્ર દામણો શું દે દાન, હળવો જ્યમ પીંપળનું પાન.
અકલ હોય અતિશે અંક, જર વિના જાણો તે રંક;
ગર્થ વિના ગૃહસ્થાવટ કસ્યો, વિચાર મનમાં એવો વસ્યો.

3. Begging and benevolence.

જાચીક તુચ્છ તરણાથી ઘણો, અવતાર અફળ છે જાચિક તણો;
જાચીક જનને શાનું જોર, બીડે માગતાં હોયે ચોર.
જાચીક જનને ન મળે માન, જાચીક હળવો પીપળ પાન;
ભૂંડામાં તો ભૂંડી ભીખ, શુદ્ધ સતવાદી માને શીખ.
ભીખ માગતાં મનમાં બીહું, ભીખથી ભુંડું બીજું કયું;
જન જાચવા જ્યારે જાય, તે તરણાથી હળવો થાય.
મરણ સમે ચિહ્નો જેટલાં, જાચીકને વળગે તેટલાં;
પ્રથમ તો ચાલે નહિ ચર્ણ, વળતા બહેરા થાએ કર્ણ.
થરથર ધ્રુજે તેનો દેહ, વપુ માંહે વડે બહુ વેહ;
તર્ત નેત્રનું વામે તેજ, હેતુ જનનું ઉતરે હેજ.
દાતા હોય તો મનશું મોય, સુમ પ્રાણી સામું નહિ જોય;
દાતા હોય તો ચિત્તમાં ચાય, સુમ તે વેળા નાસી જાય.
દાતા હોય તો નામે શીશ, સુમ પાણી કરે બહુ રીસ;
સુદાતા કરે પ્રતિપ્રાળ, સુમ જોતાવત્ બોલે ગાળ.
દાતા હોય તો અન્નજ ખાય, સુમ પાણી ખાઈ નવ પાય;
રિધ દેખીને નવ રાચવું, નીચમાં નીચ ભૂંડું જાચવું.
જાચીક જાચવા જ્યારે જાય, ગુણ દેહથી સર્વ ગમાય;
માન મટાવે પોતાતણું, અપમાન ગાંઠે બાંધે ઘણું.
બુધ સઘળી મૂકે બારણે, જશ તજે જાચ્યા કારણે;
જાચીક હોય તો સુંદર રૂપ, કુડયું ડહાપણ પડે જઈ કૂપ.
જાચીક હોય જો વિદ્યાવંત, આવે તેના ગુણનો અંત;
જાચીક હોય જોરાવર જાત, ભળે ન તેની એકે ભાત.

જાચીક હોય તો સામદ સુર,' નિમેષ ન રહે તે નરનું નૂર;
જાચીક જન જો હોયે ભક્ત, પાખંડી કહે સર્વે જક્ત.
જાચીક જન જો હોયે કવી, કહે લપલપી વધારી નવી;
જાચીક હોય જો અધિકે અંશ, વપુ વાટ ઉંડે નીચ વંશ.
જાચીકમાં હોય રૂડા ઠાઠ, વરણાગીમાં ઉઠી વાટ;
જાચીક જો રાખે અહંકાર, ભલા લોક ન માને ભાર.
પડે કહેવો કરપિને કર્ણ, માગ્યાથી રૂડું છે મર્ણ;
પડે કહેવો કાયરને શૂર, જાચવા જાતાં જાયે નૂર.
અક્કલહિનને કહેવો ઇન્દ્ર, ચક્ષુહિનને કહેવો ચંદ્ર;
ધાકડ જનને કહેવો સીંગ, વડાં જાચીકને વળગે વિંગ.
કહેવો રાય ને હોય રાંક, વડો જાચીકપણામાં વાંક;
ભિક્ષાથી ભૂંડું નહિ કશું, શામળ સત્ય વિવેકે વસ્યું.
જાચીક જન જો ઘોડે ચડે, તોયે નીચને નમવું પડે;
જાચીક ભણે ભલેરી ભાત, લોક લહે લીધાની વાત.
અવગુણ એક કરોડાં આથ, સઘ સોંઢે જાચીકની સાથ;
ખાસા ગુણ ક્ષિતિમાં ખરા, જાચકથી સહુ રહે છે પરા.
કરે અહંકાર પોતાની કાય, ભિખારી બીજે ભવ થાય;
એકલો આપ્યા વિણ જે ખાય, બીજે ભવ ભિખારી થાય.
ગોવિંદ તજી બીજા ગુણ ગાય, ભવોભવ ભિખારી થાય;
પાટ ઉપર મહેલે જે ધાય, ભવોભવ ભિખારી થાય.
ન કરે પુણ્ય તણો ઉપાય, ભવોભવ ભિખારી થાય;
ચાડી ચોરી ચિત્તમાં ન ચાલ, ભવોભવ ભિખારી થાય.
પાણી ઉષ્ણ કાળે નવ પાય, ભવોભવ ભિખારી થાય;
જાચીક ઘેરથી પાછો જાય, ભવોભવ ભિખારી થાય.
દાઝે પરઘેર મેલે લાહ્ય, ભવોભવ ભિખારી થાય;
રૈયતને જો લુંટે રાય, ભવોભવ ભિખારી થાય.
સભા સત્ય ન તોળે ન્યાય, ભવોભવ ભિખારી થાય;
પ્રૌઢું પરધન ખોદી ખાય, ભવોભવ ભિખારી થાય.
પિતા સહિત દુભે જે માય, ભવોભવ ભિખારી થાય;
કરે જારી જે કુડાં કામ, પરજન્મે ભિખારી નામ.
પાપ કામમાં જે જન જશો, કોટિ ભવ ભિખારી થશો;
અદત્તા દાનની કરશે આશ, સહજ વાતે થાશે સુખ નાશ.

જુઠાઇથી જે જર જોડવો, *ભવોભવ પરશું કર ઓડવો;
ભજન ફળે પૂજે પરબ્રહ્મ, ધનનું ફળ ધારો શુભ ધર્મ.
ધર્મ ફળથી ધન પામવું, દયા ફળ છે દુઃખ વામવું;
શાસ્ત્ર વેદ પુરાણે જોય, આપ્યા વણુ ન પામે કોય.
આપે ધન જે પરને હાથ, સ્વર્ગે ગાંઠડી બાંધે સાથ;
દાટ્યું ધન જે ધૂળે ચઢે, મર્ણ વેળા મુખ ઉપર પડે.
ઘણો કમાઇ ભર્યો હોય ગર્થ, આપે એટલો આવે અર્થ;
નવ આપે ખરચે કે ખાય, ભારે ઝેરી ભોરંગ * થાય.
આપ્યો ઘર તે મેડે ચઢ્યા, નાપ્યાં તે રણમાં રડવડ્યા;
આપ્યાં તે ભોજન અમૃત મળ્યા, નાપ્યું તેણે કુશકા દળ્યા.
મહાલે વસ્ત્ર પહેરી મગન, નાપે તે તો નીચ નગન;
આપ્યા તે સુખ પાલે સાર, નાપ્યાં ખાંધે વહેતા ભાર.
આપે તે તો અલખત કરે, નાપ્યાં નયણે અશ્રુ ધરે;
આપવું તે વાતો આકરી, નાપે તે ચાહે ચાકરી.
આપ્યાં તેને કુંડળ કર્ણ, નાપ્યે ચાંપે પરના ચર્ણ;
આપ્યાં તે પોખે નિત બ્રહ્મ, નાપ્યાં કરે તે કુડાં કર્મ.
આપ્યાં કરે પાણીના ઘાટ, નાપ્યાં પાડે વગડે વાટ;
આપનારને ઘેર વાડીઓ, નાપે તે ચાહે ચાડીઓ.
આપે તે ભારે ભોગિયા, નાપે તે રૌરવ રોગિયા;
આપે તેહ સદાવ્રત શીખ, નાપ્યું તે માગે છે ભીખ.
આપ્યાં તે ઘર ઙુલે હાથિયા, નાપે તે સેવક સાથિયા;
આપી શિવ પુજનથી ઠરે, નાપ્યે પરની નિંદા કરે.
આપ્યાં તે ગોવિંદ ગુણ ગાય, નાપે દંભી ડાહ્યા થાય;
આપ્યાં તે ગંગાજળ નાહ્ય, નાપ્યાં નબળા સંગે જાય.
આપ્યાં તે તો પામ્યા વહેલ, નાપ્યાં તે નાખે નીત ટેલ;
આપનાર ચાવે છે પાન, નાપ્યાં તે ભટકે થઇ શ્વાન.
આપે ને વળી જોડે હાથ, સમૃદ્ધિ આવે તેની સાથ;
આપે છે તે ભારે ભૂપ, નાપે તે હોય નર કુરૂપ.
આપ્યાં તેહ સદાવ્રત કરે, પાપે પેટ નાપ્યાં તે ભરે;
આપ્યાં તે ઘેર પ્રૌઢાં પુત્ર, નાપ્યાં ત્યાં ભાંગ્યાં ઘર સૂત્ર.
આપ્યાં તે તો સુણશે કથા, નાપ્યાં યાદ કરે છે વૃથા;
આપનારને શુદ્ધ સંતોખ, રોજે નાપ્યું તેને રોખ

આપ્યાં તે હરી ગુણ ગાય છે, નાપ્યાં તે ગોદા ખાય છે;
આપ્યાં તે કન્યાઓ વરે, નાપ્યાં તે કુંવારા મરે.
આપ્યાં તે પામ્યા પદ્મની, નાપ્યાં ત્યાં ન મળે શંખની;
આપવું તે સારૂં સર્વથી, માગ્યાથી ભૂંડું કાંઇ નથી.
દેવથી દશ ઘણો દાતાર, ભિક્ષુક જનનો ન મળે ભાર;
પરોપકાર એ ઉત્તમ કામ, નીચમાં નીચ ભિખારી નામ.

XI. Miscellaneous Chhappas (from various sources.)

1. Keeping the plighted word.

વચન કાજ હરિશ્ચંદ્ર, નીચ ઘર ભરિયું પાણી;
વચન એક ને કાજ, કૃષ્ણે કુબ્જાને આણી;
વચેન એક ને કાજ, હરે હલાહલ પીધું;
વચન એક ને કાજ, દેવવર દૈત્યે લીધું.
શુભ ધર્મ કર્મ ને શર્મ સૌ, વચન જતાં તે વહી ગયું;
કવિ શામળભટ સાચું કહે, વચન ગયું તો થઈ રહ્યું.

એક વચનને કાજ, રંક રાવણ થઈ બેઠો;
એક વચનને કાજ, બળી પાતાળે પેઠો;
એક વચનને કાજ, વેચ્યા હરિશ્ચંદ્રે નારી;
એક વચનને કાજ, પાંડવો હાર્યા પ્યારી.
વળી એક વચનને કારણે, ભડ પાંચે વનમાં ભમ્યા;
કહે શામળ વચનજ કારણે, સો કીચક સાથે શમ્યા.

પાળે વાયક શૂર, જેહ રણમાં બહુ ઝુઝે;
પાળે વાયક સિદ્ધ, જેહને આગમ સુઝે;
પાળે વાયક ભક્ત, કરે ઈશ્વર વશ આપે;
પાળે વાચક દાતા, વૃષ્ટિ જેને પરતાપે.
પાળે જે વાયક પ્રેમથી, વેદે વિવિધ વખાણિયો;
શામળ વાયક સંભાળતાં, જશે જગતમાં જાણિયો.

વચન પાળે તે રાય, બાકી તો રાંડી રાંડો;
વચન પાળે તે શાહ, બાકી ગુણહીણો ગાંડો;
વચન પાળે તે વિપ્ર, ધર્મ સૌ ધાર્યો તેણે;
વચન પાળે તે વીર, જગત જશ લીધો જેણે.
પાળે સહાયક પ્રેમદા, પાંચે પૂરણ પક્ષણી;
શામળ કહે વચન ન સાચવે, લલના એજ કુલક્ષણી.

2. False pretances.

જટા ધરે વડવૃક્ષ, પતંગ નિજ બાળે કાયા;
જળચર જળમાં ન્હાય, ધ્યાન ધરવા બગ ધાયા;
ગાડર મુંડાવે શીશ, અજા મુખ દાઢું રાખે;
ગર્ધવ લોટે છાર, શુક મુખ રામજ ભાખે.
વળી મોર તજે છે માનુની, શ્વાન સકળનું ખાય છે;
કવિ શામળ કહે સાચા વિના, કોણ સ્વર્ગમાં જાય છે.

ઉંચું બાળે ઊંટ, વાગોળ નીચું ન્યાળે;
તરુવર સ્હેછે તાપ, પ્હાડ આસન દૃઢ વાળે;
ઘર કરી ન રહે નાગ, ઉંદરો રહે છપીને;
નોળી કર્મ ગજરાજ, ભક્ષ ફળ પત્ર કપિને.
ઇશ્વિર અનુભવ વિણ નવ મળે, સેહેજ ભાવનો ભંગ છે;
શામળ મનસા સિદ્ધ તેહને, કથરોટમાં તો ગંગ છે.

સિદ્ધ મુંડાવ્યાં શીશ, કરી ઉઘાડી કાયા;
ફરી માગવી ભીખ, નુ મેલી કોઈએ માયા;
વરતી ઘણા એ વેષ, લક્ષણો લેશ ન લેતા;
કાયા માયા કાજ, ફરે ધર્મ બીજા કહેતા.
વિશ્વંભર તેથી વેગળો, જ્યાં લગી મન ભામની ભજી;
શામળ કહે સાચો સિદ્ધ તે, જેણે મમતા માયા તજી.

3. The unfortunate person.

નિર્ભાગી જાય ગંગ, કષ્ટ પામે કૂટાય;
જો તે રળવા જાય, લાભ સુદ્ધાં લુટાય,
અભાગી પરણે નાર, જાય નિસરી કે મરશે;
અભાગી પામે ગરથ, ચોર કે હાકમ હરશે.
નિભાંગી બેસે ઘોડલે, પડશે કે પગ ભાગશે;
નિર્ભાગીને મંદિર મળે, બળશે કે દવ લાગશે.

અભાગી જમવા જાય, ભુખ્યો રહે કે વળે વાસી;
વદે સરસ જો વાત, લોક કરશે સઉ હાંસી;
અભાગી ડાહ્યો થાય, ઘણા જન તો કહે ઘેલો;
જો નવ બોલે બોલ, કહે હઈયાનો મેલો.
સઉ કર્મહીન કૂટાય છે, ગરથ જ્ઞાનનો ગૂટકો;
સામળ કહે છે નિર્ભાગીનો, કશી વાતે નહિ છૂટકો.

અભાગિ બહુ આદરે, થયો કહેશે હડકાયો;
જો ઉદ્યમ નવ કરે, અકરમી એ કહેવાયો;
જો તે ઝાઝું ખાય, થયો કહેશે અકરાંત્યો;
જો તે ગાણું ગાય, થાય વિસ્તારે વાતો.
આપે કો સીધું અકર્મીને, પડિયો કાણો નીકળે;
શામળ કહે સઉકો સમજજો, ખોટ અકર્મનિ ખળે.

4. Prinees' favours.

રાજાનો વિશ્વાસ, કરે વણુ મોતે મરશે;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે ધન ધીરજ હરશે;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે તો રામજ રૂઠયો;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે તો કાળજ ખૂટયો.
રાજાનો મિત્રજ માનશે, કહું ડહાપણુ તો શું કથી;
કવિ શામળ કહે છે કોઇનો, મહિપતિ મિત્ર શુણ્યો નથી.

રૂઠયો વિપ્ર દે શાપ, રૂઠયો કિંકર કર જોડે;
રૂઠયો શત્રુ દે દાવ, માન મરજાદા મોડે;
રૂઠયો પડોશી પાપ, ખોટી ચુગલી જઈ ખાય;
નારી રૂઠે જો નીચ, મરે કે નીકળી જાય.
રાજા રૂઠયો રિદ્ધિ હરે, જશ જરનું જોખમ કરે;
તે ધરમ શરમને નવ ગણે, દુઃખ દેતાં દિલ નવ ડરે.

કહે દિવસને રાત, રાતને દિવસ કહે છે;
હાહા કહે છે સર્વ, લક્ષ સઉ લાજે લે છે;
જળ સ્થાને સ્થળ કહે, કહે સ્થળ સ્થાને નીર;
વીરને વેરી કહે, વેરીને કહે છે વીર.
ચપટીઓ વગાડે લાખ જણ, બળિયા બોલે બળ કરી;
કહે ખરૂં ખોટું નહિ, કોઈ ન ત્યાં પૂછે ફરી.

તેડું ભલું શત્રુનું, દામ કામે દંડાવે;
તેડું ભલું કો દુષ્ટ, દેશ છળ કરી છંડાવે;
તેડું ભલું યમરાજ, જીવ જલ્દી લઈ જાય;
તેડું ભલું લેણુદાર, લેણું લઈ મારગ થાય.
શુભ તેડું તાવ તરિયા તણું, સિંહ સર્પ વિષપાનનું;
શામળ કહે ભુંડું સર્વથી, દુઃખતો તેડું દિવાનનું

કોઈ સમે દે દ્રવ્ય, કોઇ વેળા મન મેલે;
કોઈ સમે કરે કોપ, કોઇ વેળા ખુશી ખેલે;
કોઇ સમે શિરપાવ, કોઇ વેળા લે લૂટી;
કોઇ સમે રહે રાજી, કોઇ વેળા રહે રૂઠી;
જુદા ઘડી ઘડીમાં ગુણ ઘણા, શામળ સત્ય કહે સહી;
બહુ દીઠા ને બહુ સાંભળ્યા, નૃપતિ મિત્ર કોના નહી.

5. The Kanbi (Peasant.)

પટલ પાસ પાતશાહ, આપ જઇને કર ઓડે;
પટલ પાસ પંડિત, જાચવા જઈ જશ જોડે;
પટલ પાસ સઉ આસ, માન મૂકીને માગે,
પટલ પાસ લખપતિ, લાલચે લાગે પાગે.
આપે છે પટલ પસાયતાં, જગ જીવાડણ જાણિયા;
પાતશાહ વધે નહિ પટલથી, વખાણીયે શા વાણિયા.

શેઠ હોય શ્રીમંત, હોડ કણબીથી હારે;
કણબી જેવો કોઈ, ધર્મ રૂડો નવ ધારે;
વણિક કોટિધ્વજ હોય, તોય ગણશે લખી લેખું;
દુર્બળ કણબિ દાતાર, ડાહ્યો કે ઘેલો દેખું.
જે જાણ હશે તે જાણશે, અભિમાની મદ આણશે;
શામળ સીમા આપ્યાતણી, માગણ મોજે માણશે.

કણબિ જેવો કોય, ન દીઠો મનનો મોહેરી;
અઢળક આપે જાય, અહર્નિશ સાંજ સવેરી;
સુપડે સાંખું સુરત, ખાય ખરચે ને ખેલે;
પરભોગી પરકાજ, રિદ્ધિ ખરચે રંગ રેલે.
ભોળો કણબિ ભૂમંડળે, દેતાં પાછું નવ જુએ;
શામળ કહે બીજા બાપડા, રિદ્ધિ ખરચ્યા કેડે રુએ.

મળે કણબિ જો કોઈ, જાચકો તેને જાચે;
બીજો હોય બળવંત, રખે કો તેને રાચે;
ન કહે કણબિ નકાર, શરમમાં એ શરમાશે;
જો કદિ નહીં અપાય, તોય કાયા કરમાશે.
બીજાની પેરે બળ કરી, ના પોકારી નહિ કહે;
શામળ કહે ભૂનો ભાર તો, ધોરી કે કણબિ વહે.

જાચક ને જશવંત, સુજશ કણબિ ના જોડે;
માગણ જે મહામૂલ્ય, હાથ હળપતિને ઓડે;
નર્ત્તકી જે નવરંગ, નેક કણબિ પ્રતિ નાચે;
બ્રાહ્મણ ચારણ ભાટ, જરૂર કણબિને જાચે.
તજિ મેલ વણિક ને વેગળા, એથી અર્થ તો નહિ સરે;
કર ઓડ જઈ કણબિ કને, હળપતિ કોડ પતી કરે.

વાઘથી બળિયો બળદ, પૃથ્વિનો ભાર ઉપાડે;
વાઘ હણે છે જીવ, બળદ તો જગત જીવાડે;
સૃષ્ટાએ રચી સૃષ્ટિ, પ્રથમ તો કણબિ કીધો;
ધોરી સર્જ્યો ધાર, બંનેને ત્યાં વર દીધો.
ઉપાડો ભાર અવનિતણો, કરો કામ ખડઅન્ન જમો;
છત્રપતિ આદિ સઉ છોકરાં, ભા ભા થઈ ભૂતલ ભમો.

સોરઠો.

"કણબિ કેડે કોડ, કણબિ કોઈની કેડે નહિ";
ખરી એક છે ખોડ, ઉહુનું ઓષડ નહિ.

6. Which first ?

પ્રશ્ન—પ્રથમ પાણી કે પવન ? પ્રથમ ક્ષિતિ કે ખગ્ગા ?
પ્રથમ બીજ કે વૃક્ષ ? પ્રથમ ઔષધિ કે અગ્ગા ?
ઘણ કે એરણ પ્રથમ ? પ્રથમ મરદજ કે મેરી ?
પ્રથમ વૃષ્ટિ કે સૃષ્ટિ ? પ્રથમ આંબો કે કેરી ?
વિદ્યા કે વિપ્ર પ્રથમ કહો ? પ્રથમ દિવસ કે જામની ?
કવિ શામળ સમજીને કહો, પ્રથમ કંથ કે કામની ?

ઉત્તર—નહિ પાણી કે પવન, નહિ ક્ષિતિ કે ખગ્ગા;
નહિ બીજ કે વૃક્ષ, નહિ ઔષધિ કે અગ્ગા;
નહિ ઘણ એરણ નહિ, મરદ નહિ કે નહિ મેરી;
નહિ વૃષ્ટિ કે સૃષ્ટિ, નહિ આંબો કે કેરી.
નહિ વિદ્યા કે નહિ વિપ્ર પણ, નહિ દિવસ કે જામની;
શામળ કવિ કહે છે સમજજો, કંથની સાથે કામની.

XII. Some more riddles.

૧. સરસ સરોવર એક, ભર્યું છે નિર્મળ નીરે;
પિયે નહિ કોઈ પંથી, હંસ નવ બેસે તીરે;
તે સર સમીપ જાય, બૂડે જણ જોતાં ઝાઝા;
દુઃખ ન પામે દેહ, રહે તરતીએ તાજા.
કવિ શામળ કહે છે કારમું, હોંશી જનને હિત હશે;
સ્વામી લાવો સોહામણું, તો સોળે પુરા થશે.

(જવાબ : દર્પણ)

૨. સરોવર સુંદર સાર, નૌતમે નીર ભર્યું છે;
નહિ આરો નહિ પાળ, સ્થીર પણ ઠામ ઠર્યું છે;
વનસ્પતિ સ્થિર વેલ, વિના પગ મૃગ ચરે છે;
વિના ધનુષ્ય ને બાણ, વિન કર ચોટ કરે છે.
તે મારનાર નથિ દીસતો, મૃગ તેને મારી મરે;
તે લાવ કંથ કહે કામની, દેખી મન મારું ઠરે,

(જવાબ : દીવો પવનથી હોલવાય છે તે.)

૩. છેલ કુદતો છેક, એક કહે એ તો ઘોરી;
શિંગ નથી પણ શીશ, કહે ત્યારે તો તોરી;
પીઠે નથી પલાણ, ત્યારે તો મેડક માણે;
નથિ રહેતો તે નીર, જરૂર કોઇ શશલો જાણે.
પણ શશલાને પગ ચાર છે, પગ વિણ આતો પરવરે;
શામળ કહે અર્થ સહેલ છે, રૂડા જન હૃદયે ધરે.

(જવાબ : ચાંચડ.)

૪. નારી બહુ બળવંત, રહે પોઢી પુર પ્રીતે;
કરે અહાર અપાર, નહી તે રૂડી રીતે;
પુંઠળ આંખ ને કાન, બહુ જોરાવર બોલે;
શત્રુ કેરૂં સાલ, દેખી તેને દૂર ડોળે.
તે રાજદ્વાર રોપે રહે, અજીત કહાવે આપમાં;
શરા પણ કાયર થાય છે, તે નારીના તાપમાં.

(જવાબ : તોપ.)

૫. અતિશે ઉજ્વળ અંગ, થયો કાળો તે કરમે;
ખટ્ દર્શન ખટ્ શાસ્ત્ર, ધરે અંતરમાં ધરમે;
પોતે જાત પવિત્ર, ન્હાવા ધોવાથી નાસે;
જીવે નહિ પીધે જળ, પલક ન રહે જલ પાસે.
પરમાર્થી પરાક્રમી ઘણો, પર મુલકમાં પરવરે;
શામળ કહે શાહ સુલતાન સઉ, અધિક આશ એની કરે.

(જવાબ: કાગળ.)

XII. વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા

[This is one of the most interesting of Samal's stories. It is given here in full except for certain unimportant passages which are omitted.]

ચોપાઇ.

શ્રીગણુપતીના પુંજું પાય, જેથી કામ સકળ શુભ થાય;
તેને તો છે એક જ દંત, સહુકો ધરે છે એને ચંત.
રક્ત ચંદન તે અંગે ધરે, પ્રથમ પૂજા તેની સહુ કરે;
દુંદાળો દુઃખભંજન દેવ, તેત્રીશ ક્રોડ કરે સહુ સેવ.

છપ્પો.

સિદ્ધિ બુદ્ધિ છે નાર, લક્ષ લાભ બે પુત્ર;
શિવ સરખો શિર તાત, ચિંતામણિનાં ઘર સુત્ર;
આદ્યશક્તિ ઉમાય, મહામાયા છે માડી;
ક્ષેમ કલ્યાણ જામાત્ર, ખાણુ રત્નોની ખાંડી.
બ્રહ્મા વિષ્ણુ રવિ રુદ્રથી, પ્રથમ પૂજા ગણુપતિ તણી;
સામળ કહે સેવો સહુ, સુખસાગર સીમા ધણી.

* * *

ચોપાઇ

ભરતખંડ જંબુદ્વીપ સાર, સોમપુરી નગરી અનુસાર;
સોમપાળ રાજાનું નામ, વસે વિનેચટ તેણે ઠામ.

સામળ ભટ્ટ.

વસે વાસ અષ્ટાદશ વર્ણ, સૌને વહાલા અશર્ણાશર્ણ;
નહિ કોઈના મનમાં અંદેશ, નહિ ચાડી ચુગલી લવલેશ.
વણજ વેપારમાં લાભ જ જડે, ચોર ચખાર કોઇને નવ નડે;
રઈયત દેખી રીઝે રાય, દુઃખ તેમનું નવ રહેવાય.
લાડવંતા રાજાના લોક, ખાન પાન મન ગમતા ભોગ;
વસે ત્યાં વેહેવારીઓ વાણીઓ, રીખવદંત નામ જાણીઓ.
જાતે શ્રીશોધરો વણિક તેહ, કુળવંતો કહેવાએ એહ;
રાજદ્વારે કરે કારભાર, મોદીવટાનો છે વ્યવહાર.
રૂખમાદે અબળા છે ઘેર, પુત્ર પાંચ ને લીલા લેહેર;
પ્રથમ પુત્ર કહીએ જેહ, શ્રીદંત નામે ગુણવંતો એહ.
બીજો પુત્ર રતનદંત જાણ, લક્ષ્મીદંત ત્રીજો પ્રમાણ;
ઈંદ્રદંત ચોથો ગુણધામ, વિમળદંત પાંચમાનું નામ.
ચાર પુત્ર તો ચતુરસુજાણ, ભણ્યા ગણ્યા ને મહા વિદ્વાન;
પાંચમો વિમળદંત જેહ, બ્રહ્મ અક્ષર નવ જાણે તેહ.
બાર વર્ષ નિશાળે ગયો, રહ્યો અભણ જાણે બળદિયો;
દેખીતો જાણે તે રુખ, મનમાં ધરતો નવ કાંઇ દુઃખ.
ભુંડી મતિ મનમાંહે ધરે, કહ્યું માત તાતનું નવ કરે;
બેન બનેવી સમજાવે કથી, કોઇનું કહ્યું માનતો નથી.
જે ચટ લે તે કરવું કામ, માટે મૂરખચટ પડીયું નામ;
ચોરી છાની ઘરમાં કરે, પંડ્યાનું ઘર જઈને ભરે.
રખે મેહેતાજી દેતા માર, માટે આવો કરે પ્રકાર;
ગુરૂજીએ વિચાર જ કરી, બેસાડયો ભણવા મન ધરી.
જેમ તેમ કરી સમજાવે ચિત્ત, પોતે આણી ઝાઝી પ્રીત;
ભણ ભાઇ તું સારી રીતથી, આળસુ થયે કંઇ સિદ્ધિ નથી.

દોહરા.

ભણાવવા માંડયો ભાવથી, કહે એક બે ત્રણ ચાર;
પાંચ છ પછી સાત આઠ, નવ દશ ને અગિયાર.
એકને અરડો કહે, બેને કહે છે બાઉ;
ત્રણને તરડો કહે, ચોથાને કહે ખાઉ.
પાંચમાને કહે પ્હાણીઓ, છને કહે છે છાર;
સાતને દે ચળીએ, આઠને કહે છે હાર.

નવને કહે છે નોળીઓ,* દશને કહે દાટ;
અગિયારને કહે હારડો, બારને નામે ખાડ.
પંડિતે વિચારીયું, આંક ચડે નહીં મુખ;
મૂળાક્ષર ભણાવિએ, તો તેથી પામે સુખ.
ત્યારે કક્કાને કરડું કહે, ખખ્ખાને કહે ખાઉં;
ગગ્ગાને કહે ગળું તુને, ઘઘ્ઘાને કહે ઘઉં.

ચોપાઇ.

એવી ગતિ મુરખચટતણી, અવિદ્યા એવી બીજી ઘણી;
મહેનત કરી મેહેતા હારીઓ, અરથ એકે નવ સારીઓ.
તેનું દુઃખ સ્વજનને સહી, કન્યા કો પરણાવે નહીં;
એક સમે રીખવદંત વદે, કહું વાત તે ધરજો હૃદે.
વૃદ્ધાવસ્થા મારી થઈ, ચિરંજીવી રહ્યું નહીં કોઈ;
સંસારમાં સરજ્યું જેટલું, કાળે સૌ ખાધું તેટલું.
મુરખ જન રાખે ઝાઝી આશ, ક્ષણભંગુરનો શો વિશ્વાસ;
તે માટે કહું છું અમો, કેવો ધંધો કરશો તમો.

દોહરા.

પ્રિય પુત્ર પ્રિછું અમો, શાં શાં કરશો કામ;
ઉદ્યમ શા કરશો તમે, કહાડશો કેવું નામ.

છપ્પા.

કપુત કેહેવાયે તેહ, નીજ ઉદ્યમ જે બોલે;
કપુત કેહેવાય તેહ, છિદ્ર પોતાનું ખોલે;
કપુત કેહેવાયે તેહ, સ્વજનને દુઃખ જ કરતા;
કપુત કેહેવાયે તેહ. પેટ પરવશ રહી ભરતા.
કપુત એવા છે ઘણા, કહેતાં પાર પામું નહીં;
શામળ કહે કપુત પુત, કોઇને પેટ પડશો નહીં.

સપુત તેહ કેહેવાય, જે સિધે મારગ ચાલે;
સપુત તેહ કેહેવાય, અધર્મને જે ટાળે;
સપુત તેહ કેહેવાય, જે સ્વજનને સુખ આપે;
સપુત તેહ કેહેવાય, દીનનાં દુખડાં કાપે.
વળી સપુત તેનું નામ છે, જેણે પ્રભુને પ્રીતે અરચિયા;
સામળ કહે સપુત નરે, દામ પરમારથ ખરચિયા.

સપુત તેહ કેહેવાય, વેપારથી જોડે ગર્થ;
સપુત તેહ કેહેવાય, પુન્ય કરે હરિ અર્થ;
સપુત તેહ કહેવાય, ચોરી ચાડી નવ કરતો;
સપુત તેહ કેહેવાય, અપયશથી રહે ડરતો.
સપુતને સુખ છે સ્વર્ગમાં, જોતાં સદ્‌ગુણ અતિ ઘણા;
સામળ કહે આ અવનિમાં, ધન્ય અવતાર તે નરતણા.

ચોપાઇ.

એ કારણ પૂછે છે તાત, વડો પુત્ર વદે છે વાત;
શ્રીદંત કહે પિતાજી સુણો, વણજ કરીશું વ્હાણુજતણો.
તજ તેજાના માલ જ ઘણા, આવે દરિયા પાર જ તણા;
એમાં મુજને અદકી ગતિ, તમ પ્રતાપે સૂજે મતિ.
વળતો રતનદંત વદે, તાત કહું તે ધરજો હ્રદે;
વાહાલો મુજને ઉદ્યમ ઘણો, કરીશ વ્યાપાર ઝવેરી તણો.
બોલી ડોલીનો હીસાબ, જેથી પામું બમણો લાભ;
પરવાળામાં મંગળ રાજ, બુધ પાનું બ્રહસ્પત પોખરાજ.
શુક્ર નામનો હીરો સહી, શની નામે તો લીલમ કહી;
રતિ માણેક ને મોતી સોમ, લસણીઓ કેતુ ગોદંતો ભોમ.
લક્ષ્મીદંત વળતો કહે વાત, રૂડો વણજ છે મારે હાથ;
હુંડીઆમણ ને વ્યાજ જ જેહ, વ્યાપાર નાણાવટનો તેહ.
માંડું પેઢી દેશ વિદેશ, લાંછન જ્યાં નવ લાગે લેશ;
ભાત ભાતના શિક્કા બહુ, એની પારખ મુજમાં સહુ.
ત્રીશ વાલ માસા અગીઆર, ઓછો એટલો એમાં વિકાર;
ભેગ સીસા ત્રાંબાતણો, સિક્કો તેનો કરડો ઘણો.
વારુ વ્યાજ શાહુકારી નામ, જેમાં રળીએ સવાયો દામ;
ઇંદ્રદંત કહે સુણજો તમો, દોશીવટું કરીશું અમો.
વર વછીઆદ આવે સહુ જેહ, માલ ભલેરો લાવે તેહ;
ભરૂં દુકાનો કાપડતણી, જડે લક્ષ્મી જેમાંથી ઘણી.
ચારે પુત્રની સુણી વાણ, પુછે મૂરખને પિતા પ્રમાણ;
શો કરશો ભાઈ કહો ઉદ્યમ, કાળ સકળ નિરગમશો કયમ.
મૂરખચટ તવ વાણી વદે, વેહેપાર અમારો ધરજો હદે;
આપણા નગ્ર વિષે નિરધાર, સોમપાળ રાજા અવિધાર.

તેને અમો કાઢીશું બહાર, પુરપતિ અમો થઈશું સાર;
પરણું પુત્રી એની જેહ, રિદ્ધ સિદ્ધ ભોગવું સઉ તેહ.
એ ઉદ્યમ મારે મન વસ્યો, એવું કરીને ખડખડ હસ્યો;
મૂરખચટની વાણી સુણી, સૌને ચિંતા પ્રગટી ઘણી.
પિતાએ ધરયા બે હાથ, આ મુરખો શી બોલ્યો વાત;
આવિ વાત જો કોઈ સાંભળે, રાજાને જઈ તત્ક્ષણ મળે.
કાન તેનાં રૂડી રીતે ભરે, રીસ રાય તો હૃદે ધરે;
શો ઉપાય કરીએ ચંડાળ, જ્યારે આણે સૌનો કાળ.
રિદ્ધ સિદ્ધિ તે લુટી લે, દંડ અતી ભારે તે દે;
માત તાત કહે કાં ઉછર્યો એહ, મુઓ શે નહીં જન્મતાં તેહ.
એમ કહી રીસ અધિક ધરી, થડથાપડ લપડાક જ કરી;
વાધ્યો ક્રોધ મૂરખચટ મન, રીસાવી ચાલ્યો તે દન.

છપ્પો.

જ્યારે વ્યાપે ક્રોધ, અમૃત વિખ કરી જાણે;
જ્યારે વ્યાપે ક્રોધ, બોધ કોઈનો નવ માને;
જ્યારે વ્યાપે ક્રોધ, સુખ રેડી દુઃખ આણે;
જ્યારે વ્યાપે ક્રોધ, સગાંને શત્રુ જાણે.
ક્રોધ કોઈ કરશો નહીં, પેટ ચોળે શળ છે;
સામળ કહે શાણા સમજજો, ક્રોધ પાપનું મૂળ છે.

ચોપાઇ.

મૂરખચટ ચાલ્યો પુરબાર, હવે રહું નહીં નગ્ર મોઝાર;
વાયુ વેગે ચાલ્યો જાય, બીક કશી મનમાં નવ થાય.
ત્રણ જોજન પોહોંચ્યો પ્રમાણ, એટલે આવ્યું મોટું રાન;
આંબા આંબલી આસો વૃક્ષ, બાવળીઆ બોરડીઓ લક્ષ.
ખાખર ખેર શિસમ સાદડો, અરણી એરંડો આકડો;
પીપર પીપડો મહુડો ઘણો, ભારે જથો ભીલામા તણો.
બીલી બાવચી અદકી કંથાર, જેનો કેહેતાં ના આવે પાર;
ભાર અઢાર વનસ્પતિ સહી, કોકીલા શબ્દ થાયે તહીં.
નદી નાળાં વેહેળાઆં હોય, ત્યાં મનીશ મળે નહીં કોય;
એવું વન દેખી નિરદોષ, મૂરખચટ પામ્યો સંતોષ.

મૂરખચટ આવ્યો તે ઠામ, ચાલ્યો બોલી મુખે શ્રી રામ;
સરવે મુને વિસાર્યો સહી, વિશ્વંભર વીસારે નહીં.
એવું વિચારી આગળ ગયો, સંધ્યાકાળ ત્યાં પૂરો થયો;
આવ્યું એક સરોવર તીર, પુષ્પ લતા દીસે ગંભીર.
માલતી મોગરો ને મુચકંદ, સીતાફળ કદળીનાં વૃંદ;
કેવડો કેતકી ને કલ્હાર, ચંપો ડમરો સોડે સાર.
કમળ ઝાઝાં સરોવર માંય, શીતળ સોડમ આવે ત્યાંય;
બગલાં બતક ને સારસ ઓળ, નાના પક્ષી કરે કલ્લોલ.
પોપટ સુડા ચાતક ચકોર, કોયલ ટૌકે મધુરા મોર;
સુંદર સરોવર શોભે જેહ, દેખીને દુઃખ વિસર્યો તેહ.
મૂરખચટે જઈ પીધું નીર, બેઠો મનમાં આણી ધીર;
જ્યારે મૂરખચટ રીસાવી ગયો, પિતા મન કંઇ દુઃખીયો થયો.
ખોળ કરી નગર મોઝાર, જડયો નહીં મૂરખ સરદાર;
મનમાં સૌને ગમતી વાત, માત તાત ભગની ને ભ્રાત.

દોહરો.

હવે મૂરખચટ સુતો તહીં, સરોવર કેરી પાળ;
આંહીંથી આગળ ચાલશું, થાશે પ્રાતઃકાળ.

ચોપાઇ.

રજનિ સૌ નિદ્રામાં ગઇ, અરુણ ઉદયની વેળા થઈ;
દંતધાવન કીધું મળ સ્નાન, પ્હોર દિવસ ચડયો પ્રમાણ.
કયાં જાવું એમ કરે વિચાર, એટલે આવ્યો એક વણઝાર;
પ્રૌઢી પોઠ છે લક્ષ જ બાર, તેનો છે ધનો સરદાર.
રૂડું માણસ દીઠું જેટલે, મૂરખચટ જઈ મળ્યો તેટલે;
આવી તે ઊભો જાહરે, વણઝારો બોલ્યો તાહરે.

દોહરા.

વણઝારો વાણી વદો, કહે શું તારૂં નામ ?
આ વનમાં કયમ એકલો, કોણ તાત ને ઠામ ?
મૂરખચટ તવ વાણી વદે, નહીં માત ને તાત;
નહીં બંધવ બેની બેલડી, નવ જાણું નગ્રની વાત.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાતો.

ચોપાઈ.

નાનપણુથી પરવશ પડ્યો, દેહ માહરો દુઃખીઓ ઘડ્યો;
પારકે ઘેર હું તો ઊછર્યો, તેના ઘરનો ધંધો કર્યો.
પેટ ભરીને ખાતો ધાન, નથી સુજ કે ઝાઝી સાન;
ભણુતાં ગણુતાં કંઇ નવ લહું, મેહેનત કરી જાણું હું બહુ.
આટલા દિન કહાડ્યા સાર, એક વણિકના ઘર મોઝાર;
ગાળ્યા બહુ દિન તેને ઘેર, સુખ પામ્યો તેની કહું પેર.

દોહરા.

ચાર પુત્ર તે વણિકને, બહુ ધનવંતો તેહ;
મુજને પાંચમો લેખવે, અદકો રાખે નેહ.

ચોપાઇ.

ઓછું વચન ન કહે કો દન, કરતો મુખ માગ્યું ભોજન;
તેના નામથી જાઉં વારણે, નિકળ્યો તે જાત્રા કારણે.
સકળ સાથ આગળ વહી ગયો, ભૂલો પડ્યો પછવાડે રહ્યો;
થાકયો કાલનો આવ્યો વન, નિરગમ્યો અહીં આખો દન.
રહીશું અમો તમારી પાસ, ખ્યાસ શેર એક અન્નની આશ;
કામ કહેશો તે કરશું અમો, રાજી થાશો જેથી તમો.

દોહરો.

નાયક એવું સાંભળી, મનમાં થયો મગન;
રહો ભાઈ તમો મુજ કને, સુખે ગાળજો દન.
જાળવવી પોઠી માહરી, તાહારૂં એટલું કામ;
મૂરખ કહિ બોલાવશું, પડશે ખપ જે ઠામ.

ચોપાઇ.

મૂરખચટ કહે મારે હાય, પણ એક કહું વારતાય;
મન માને તો સંગે રહું, નહીં તો મારે મારગે જઉં.
નાયક કહે એ ઉત્તમ વાત, સુણી મૂરખ ચાલ્યો તે સાથ;
સાચવિ પોઠી દિન નિરગમે, રાંધી આપ હાથે તે જમે.
ધના વણઝારા કેરી પાસ, ફરતાં ફરતાં થયા ખટ માસ;
વેચંતો માલ કરતો વ્યાપાર, આવ્યો એક નગ્ર મોઝાર.

સામળ ભટ્ટ.

દોહરા.

સિતળપૂર નામે સહી, તે નગ્ર કેહેવાય;
મૂરખચટ મન ત્યાં ઠર્યું, આપે તતખર થાય.
નાયકથી અળગો થયો, ગયો નગ્ર મોજાર;
સુખવંતું ઘણું શોભતું, ઓપતું દીસે અપાર.
દુઃખીયું કોઈ દીઠું નહીં, તહીં ફર્યો શેહર બજાર;
મનમાં પછી વિચારીયું, ખોળું રેહેવા ઠાર.
મુજને કો ઓળખે અહીં, જઈ વસું કોને ધામ;
જોતાં જુગતે આવીઓ, ઠરીઓ તેણે ઠામ.
દીઠું મેહેતાતણું મંદિર, સુંદર ભણતા બાળ;
બેઠો મૂરખચટ તહીં, જઈ પોતે તતકાળ.
એક ઘડી વિચારતાં, થયા ખરા બપોર;
અખ્યારૂ આગળ કહ્યું, નિશાળીએ અંકોર.
બારણે બેઠો બાળકો, ઘણીવારનો એહ;
ઊઠીને હમણાં જશે, મેતાજી કે તેહ.
એમ કરતાં નિશા પડી, ગયા બાળકા ઘેર;
મૂરખચટ ઊઠે નહીં, કહૂં શી તેની પેર.
દેવકૃષ્ણ બ્રાહ્મણ સહી, મેતાજીનું નામ;
મૂરખચટને પુછે તહીં, શે આવ્યો આ ઠામ.
કેરે ભાઈ તું કોણ છે ? કે તારૂં શું નામ ?
ઘણી વાર બેઠો અહીં, હવે જાની તારે ધામ.
રાત સમે રેહેવું નહીં, બારણે પરબોવન;
કહે હરામી લોંડીઆ, સપુતનાં નોહે ચેન.
સુણી મુરખચટ બોલીઓ, એ તો કહો છો સત;
પણ તમ શર્ણે આવીઓ, રાખો મારી પત.
ગુરુ એ ગોવિંદ જાણવા, ગુરુ એ માત પિતાય;
ગુરુ સમું દૈવત નહીં, એ સત્ય વાણ કેવાય.
ત્યારે દેવકૃષ્ણે પુછીયું, કોણ નામ ને ઠામ;
સ્વજન તમારૂં કોણ છે ? અહીં આવ્યા શે કામ ?
વળતો મૂરખચટ એમ વદે, સુણજો મારો બોલ;
વારતા મન ધરજો તમે, પછીથી કરજો તોલ.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

સોમપુરીમાં હું રહું, વણિક તણી છું જાત;
રીખવદંત રુખમાવતી, મારાં માત ને તાત.
પાંચ પુત્ર પરીવારમાં, સૌથી નાનો જેહ;
ચતુર ચારે ભણ્યા ગણ્યા, રહ્યો મૂરખ મુજ દેહ.
સાતથકી સત્તર લગી, ઘણો કર્યો ઉપાય;
અક્ષર એક ન આવડયો, ઘણું થાકયા પંડયાય.
એક સમે પિતાજીએ, પ્રીછયું ધરીને પ્રીત;
વ્યાપાર શો કરશો તમે, કહોની તેની રીત ?
તાત તણે મુખ ઓચર્યો, બોલ્યા બાવન બોલ;
વશી વારતા ચારની, તરત જ કીધો તોલ.
અઘટીત હું બોલિઓ, સૌને વ્યાપ્યો ખાર;
કાઢી મૂકયો મુજને, પ્રૌઢો કરી પ્રહાર.
ક્રોધ કરી હું નિસર્યો, વિસર્યો સજનનો સાથ;
વણઝારો વાટે મળ્યો, સધર્યું સઘળું કાજ.

ચોપાઇ.

તે સાથે ગાળ્યા ખટ માસ, હવે અવ્યો તમારી પાસ;
દુઃખીઓ દુર્બળ જાવું કહીં, બ્રહ્મ અક્ષર કંઈ જાણું નહીં.
જાણું નહીં વિવેક વિચાર, હવે છવું તે તમ આધાર;
હવે અહીંથી જાવું નહીં, દયા આવે તો રાખો સહી.

દોહરા.

દીનતા એવી સાંભળી, ગુરુને થઈ દયાય;
રહે આ ઠામ ખુશી થઈ, જો હોય તુજ ઇચ્છાય.

ચોપાઇ.

દેવકૃષ્ણ ગુરુ કેરે દ્વાર, મૂરખચટ રહ્યો નિરધાર;
દિન દિન પેં જાણીતો થાય, ખેપ કરે અદકી ભણવાય.
એક અક્ષર ચડે નહીં મુખ, મહાજડ મૂરખ એ રુખ;
એક માસની મેહેનત જેહ, એક દિવસે કરાવે તેહ.
ભણાવતાં થાકયા સૌ બાળ, કયાંથી આવ્યો આવો કાળ;
બાઉ ખાઉ ને કરકૂ કેહ, શુદ્ધ અક્ષર ભણે નહીં એહ.

દોહરો.

પેર પેર પડયો કહે, મુખમાં ઘાલી મુખ;
રુખને કંઇ નવ આવડે, ત્યારે થાયે દુઃખ.

ચોપાઇ.

મેહેતાજી વાણી એમ વદે, મૂરખચટ ધરજો તમે હદે:
માસ ચાર થયા નિરવાણ, અક્ષર એક ન શિખ્યો પાણ.
અમે જે કહીએ તે તો કરો, અતિશે ઉલટથી આદરો;
બાળક અહીં ભણે છે ઘણા, પાટલા જે છે તે તણા.
લેખણ ખડીઆ તેના જેહ, સૌને સંભારી આપો તેહ;
કહેતા પેહેલું કરજો કામ, રખે હારો કંઇ કામે હામ.
મૂરખચટ કહે છે મહારાજ, અતિ ઉત્તમ એ મારૂં કાજ;
આદર્યું કામ સારી રીતથી, કરે સેવા અતી પ્રીતથી.
કરે ભક્તિ ગુરુની ઘણી, તેથી બમણી ગોરાણી તણી;
વનો કરતો સૌનો બહુ, દયા લાવે એ ઉપર સહુ.

છપ્પો.

વિનયથી ભાગે દુઃખ, સુખ વિનયથી પામે,
વિનય કરતાં ધન જડે, નડે ન વેરી કો ધામે;
વિનય વશ સૌ લોક, શોક સમૂળો જાયે,
વિનય ટાળે અજ્ઞાન, વાન શોભીતું થાયે;
વિનય મોટો છે વિશ્વમાં, વિનય ધરમ મારગ ધસે;
સામળ કહે વિનયમાં, સુખ સંપત વાસો વસે.

ચોપાઇ.

વિનયનાં કીધાં તેણે કામ, તેથી પડયું વિનેચટ નામ;
બોલાવે સૌ કહી તે બોલ, વધ્યો ઘણો તર્તીબે તોલ.
સિતળપૂર નગરનો રાય, સિતળસેન રુડો મહિમાય;
કરે રાજ તે કોમળ હદે, અસત્ય બોલ મુખે નવ વદે.
પાળે પ્રજા પુત્રની પેર, દુઃખિયા જનપેર રાખે મેહર;
સદાવ્રત ચાલે બહુ પેર, હરી કથા વંચાએ ઘેર.
ચરચા નિંદા દીઠી નવ ગમે, સત્યવાદીને ઝાઝું નમે;
આદરે વ્રત નિયમ બહુ તેહ, શાસ્ત્ર વિષે કહ્યાં છે જેહ.
નગરમાં દીસે પ્રૌઢ પ્રકાશ, જાણે શિવતણો કૈલાશ;
દયાદાનમાં ઝાઝો શૂર, પૂરૂં સૂરજ જેવું નૂર.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

પ્રભાવતી પટરાણી સતિ, હતી સાધવી પોતે અતિ;
તેહ તણી પુત્રી અભિધામ, વિદ્યાવિલાસી જેનું નામ.
શરીર રૂપ તણો ભંડાર, કામની કનકતણો આકાર;
રંભા રતી સરીખડી સહી, અવનીમાં બીજી કોઈ નહીં.

દોહરા.

ચોરાશી આસન ચોસઠ કળા, ચૌદ વિદ્યા ગુણ જાણ;
બાળા વરસ છે બારમાં, બત્રીસ લખ્ખણ પ્રમાણ.
મહીલા છે મૃગલોચની, હીરા વર્ણા દંત;
પરવાળીશા અધર છે, નયન વિશાળ અનંત.
તાણી કમાન કપોળમાં, ચોટલો નાગાકાર;
પોપટ કેરી નાસિકા, વદન ચંદ્ર પ્રકાર.
ગ્રીવા કપોત સરીખડી, કંઠ કોકીલા પ્રમાણ;
પાન સરીખડું પેટ છે, અમૃત સરખી વાણ.
કોમળ કર કામનીના, અંગુલી ફલી મગ જેહ;
નખ તેજ તારા ઓપતા, શોભતો નિર્મળ દેહ.
કટી લંક જાણે કેશરી, ઝંઘા કદલી બાળ;
પાદ પદ્મ સરીખડા, ગજના સરખી ચાલ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ફૂલકી માલ બની એક સુંદર, હાથમે ફૂલ લીયે ન્યું ખરી હે,
ફૂલકી સાડી ને ફૂલકી ચોલી, ફૂલમેં બાસ સુબાસ ભરી હે;
નેન ભયે દો ફૂલ ગુલાબ કે, નાસીકા ફૂલકી કાચી કલી હે,
સામલ કહે એ ફૂલહી ફૂલસું, ફૂલમેં આપ બિધાતા ધરી હે.

ચોપાઇ.

પવિત્ર પુત્રી રુડી પેર, ભણે દેવકૃષ્ણ કેરે ઘેર;
વળી રાજા કેરો જેહ પ્રધાન, કનકબુદ્ધ નામે અવિધાન.
ચંદ્રબુદ્ધ તેનો જે તન, ભણવા આવે એ જ ભોવન;
મહાસુંદર ગુણવંતો એહ, રાખે વિલાસિની તેપર નેહ.
હિસાબ નામું ને ખત પત્ર, શિખ્યાં તે વિદ્યા સરવત્ર;
ગુણાકાર હડાકાર સહુ, વિકટ હિસાબ કરે છે બહુ.
કાવ્ય કોષ નૈષધ ને ન્યાય, છંદ પ્રબંધ કવિત ભાષાય;
ચોપાઇ દુહો છપ્પો જાણ, અર્થશાસ્ત્રનું પૂરે જ્ઞાન.

સરખી વિદ્યા બેઉને વરી, તુલ્ય એકેમાં ન રહી કરી;
એક દિવસ બની એવી વાત, બંને એકલાં જાતો જાત.
ગુરુ બારણે બાળક ઘેર, પ્રધાન પુત્રને કહી પેર;
ચંદ્રબુદ્ધ સાંભળ રે તુંય, વાત એક કહું છું હુંય.
ઘણાં દિવસનો ધારૂં જોગ, મેળવીયો ઈશે સંજોગ;
આપણે હવે રાખવો સંયોગ, નિશદિન પીડે છે વીયોગ.
રાત દિવસ તું મનમાં રમે, અવર પુરુષ દીઠો નવ ગમે;
માટે કહ્યું મારૂં કરો, લક્ષવશા તમો મુજને વરો.
પિતાતણું માને નહીં મન, જો જઈ પુછું છું વચન;
કહે પ્રધાનને કેમ દીજીએ, એની હોય તો આપણ લીજીએ.
શા માટે ચાકરને વરો, નીચ બુદ્ધ કાં એવી ધરો;
ચંદ્રબુદ્ધ તો બોલ્યો એમ, સાચું જુઠું થાશે કેમ.
રાજસુતાને રાજા વરે, પુરવે થકી એવું અનુસરે;
ડાહ્યાં છો ઘણેરાં તમો, શિખામણ શી દઈએ અમો.
કરીએ લુણ તમારૂં હાર, તે માટે મુજને નહીં અધિકાર;
શે પ્રકારે તુજને વરૂં, વણ મોતેથી હું તો મરૂં.
બીજા કામતણા ઉપાય, એ વાતમાં તો હાણુ જ થાય;
પછી વસવાનો ક્યાં ઠામ, રખે બોલતાં ફરી એ કામ.

દોહરો.

ત્યારે ચતુરા કહે ચંદ્રબુદ્ધને, કોણ માત ને તાત;
અમે ચિંતવ્યું તે ખરૂં, મા બોલો બીજી વાત.

ચોપાઇ.

તેનો બતાવું હું સંચ, કામ કરવાનો એક પ્રપંચ;
નવ પૂછું માત પિતાને હુંય, નવ પુછીશ તારાને તુંય.
રાત્રીએ કરવો સંકેત, આવવું ધરીને ઝાઝું હેત;
કોઇને વાત જણાવો રખે, કહું છું તે કરજો તમે સુખે.
પૂર્વ દિશા નગરથી બહાર, ચાર કોશ પૂરણ વિસ્તાર;
આદેશ્વરનું દેહરૂં છે જ્યાંય, આપણે બેઉને મળવું ત્યાંય.
પેહેલી રાતથી માંડીને જેહ, સારી રાત ચાલીશું તેહ;
અમે અશ્વે બેશી આવીશું, સંગે એક દાસી લાવીશું.
અતિશય ધન હું રાખીશ પાસ, તેથી રહો સદા ઉલ્લાસ;
ચિંતા મા કરશો લવલેશ, બેશવેશ રહીશું પરદેશ.

ગયા પુંઠે અહીં જાણે સહી, પછી તાતનું ચાલે નહીં:
માટે ભાગો હાલથી ખાંચ, નહીં આવવા દેઉં ઉની આંચ.
વનિતાનાં સુણી વચન, બોલ્યો પછી વજીરનો તન;
તમો કહી તે સાચી વાત, પણ વૃદ્ધ છે મુજ માત ને તાત.
બંધવ હોય જો બીજો સહી, તો મારે મન ચિંતા નહીં;
છળ કરતાં નવ લાગે વાર, તે પાપનો મારે શિર ભાર.
જાણે ગયો મુને તું સોત, મારે પિતાને વણ ખુટે મોત;
વળી રૂઠે એ વાતે શ્રી રામ, તે માટે નહીં મારૂં કામ.

દોહરો.

વિલાસિની વળતું વદે, કેમ લોપે મારી વાણ;
ના કહેશો અમને તમો, તો ખોશો નિશ્ચે પ્રાણ.

ચોપાઈ.

તાતને જઈ કહીશું અમો, સત્ય માનજો દિલમાં તમો;
મુને નિશાળમાં વળગ્યો આજ, મુખથી બોલ્યો ભુંડું કાજ.
મારી લાજ લીધી છે ઘણી, માટે એને નાંખો હણી;
માહારૂં કહ્યું થાશે પ્રમાણ, તારી કોઇ નવ માને વાણ.

દોહરા.

ડાહ્યો પ્રધાનનો દીકરો, મનમાં કર્યો વિચાર;
મારી નખાવશે સેજમાં, વનિતાને શી વાર.
પ્રપંચ કરીને પ્રેમદા, છેતરૂં એને આજ;
હરખાવું હમણાં હા કહી, કળાથી કરવું કાજ.
પ્રધાન પુત્ર હશીને કહે, એ વાતમાં હુંય પ્રસન;
જોયું પારખું પૂરણ હવે, હરખીયું મુજ મન.

ચોપાઇ.

રાત સમે હું આવું ત્યાંહ, તમો મેળાપ રાખો છો જ્યાંહ;
આ દેશરનું નિરમળ ધામ, તે કરશે બનેનાં કામ.
મધ્યરાત્રીને સમે આવીશું, પવનવેગી અશ્વ લાવીશું;
અણબોલ્યા રહીશું અમો, રખે બોલાવો ત્યારે તમો.
જાણીએ સમસ્યા આપણ જેહ, પ્રાતઃકાળે બોલીશું તેહ;
અન્યો અન્યે કીધી પેર, નિશાળથી ગયાં બેઉ ઘેર.
વિલાસિનીને મન હરખ ન માય, જવા પોતે તત્પર થાય;
ત્રણસેં દાસીઓ પોતાતણી, સૌને ભોળવીઓ છે ઘણી.

મીઠાઇ મેવા ને મદ્યપાન,' ધાવ એક રાખી સાવધાન;
પાછલો દિવસ રહ્યો ઘડી ચાર, પ્રધાન પુત્રે કર્યો વિચાર,
ગોઠવણ આપે મનમાં ધરે, ચિંતવન એકાંતે ચિતમાં કરે;
વચન વિલાસિનીનું જો જશે, કામનિ એ તો કોપશે.
પ્રીછવશે પીતાને એમ, પછે જીવતા રહીશું કેમ;
વચન એનું કયમ લોપાય, માત તાત મુજ કેમ છોડાય
જો કુંવરીનું કહ્યું કરૂં, તો વણ મોતે નિશ્ચે મરૂં;
નવ કરૂં તોયે સંતાપ, પ્રગટશું મારૂં પૂરણ પાપ.
વિલાસિનીનું પરિયાણ જ કરૂં, વળી સર્ણ ઘાતથી ઉગરૂં;
એવી હવે ચલાવું બુદ્ધ, જેથી રહે દોણી ને દૂધ.
વિચારી અશ્વ કીધો તૈયાર, પોતા તણો લીધો શણગાર;
લીધાં વસ્ત્ર અનુપમ સાર, ગ્રહી કરમાંહે કટાર.
એટલે રજની જોતાં થઈ, પ્રધાનપુત્ર ચાલ્યો સહી;
ગુરુતણું મંદિર છે જ્યાંહ, વિનેચટ પોહોડયો છે ત્યાંય.
મૃદંગ ભેર વાગે છે જેમ, ભાઈનાં નાક બોલે છે તેમ;
શુદ્ધ કે સાન વસ્ત્રની, નથી, માએ જનમ્યો તેવી ગતી.

છપ્પો.

મૂરખનાં એ ચિન્હ, ભણવુ ગણવું નવ સૂઝે,
મૂરખનાં એ ચિન્હ, વિવેક એક નવ બૂઝે;
મૂરખનાં એ ચિન્હ, જૂઠ ઝાઝેરૂં બોલે,
મૂરખનાં એ ચિન્હ, છિદ્ર પોતાનું ખોલે;
વળી મૂરખ ઉદ્યમ નવ કરે, ઊંઘ આહાર અદકો હશે;
સામળ કે આ ચિન્હથી, પરખ મુરખની ઝટ થશે.

ચોપાઇ.

અશ્વેથી હળવે ઊતર્યો, મેહેતા તણે મંદીરે ઠર્યો;
હળવે હળવે હલાવે દ્વાર, ધીમે ધીમે કરે પોકાર.
સીતકાર કરે બહુ સાન, મારે તાળ ડચકારા જાણ;
હેરીયાં હરે જાળીયે ચઢી, ચંદ્રબુદ્ધને ચિંતા પડી.
મૂરખ જન જાગે નહિ આય, કામ કેઇ પેરે મારૂં થાય;
લજ્યા તો રાખે શ્રી રામ, એક પહોર ગઇ છે જામ.
એવે મૂરખચટ તે વાર, જોતાં ઝટ જાગ્યો નિરધાર;
ચટપટી ચાંચડની થઈ, માંકડ ઝાઝા વળગ્યા સહી

સાવચેત ન થયો જ્યાહરે, પ્રધાનપુત્ર બોલ્યો ત્યાહરે;
અરે ભાઇ ઉઘાડો બાર, તુજ કારણ આવ્યો છું સાર.

દોહરા.

મૂરખચટ ત્રાડી બોલીઓ, મીચી આંખ તે વાર;
જા રે વળી કેમ આવીયો, રાત સમે આ ઠાર.
મર્ણ માથે લાવીયો, જે આવીયો આણે ઠામ;
તારે તેવું છે નહીં, જા કો ગ્રહસ્થને ધામ.
રામજી રૂઠયા તુજને, હાંસલ જડશે એહ;
ભોગળ પ્રહારે હું હણું, તેમાં નહિ સંદેહ.
ગુરુ ગોરાણી માહરાં, ભર નિદ્રા મોજાર;
એવું કહીને કર વિષે, ભોગળ લીધી સાર.

ચોપાઇ.

કેમ ઉભો રહ્યો છે અહીં, કુંવર પછીથી બોલ્યો તહીં;
હું વિચાર કરૂં આ ઠાર, એને શી મારતાં વાર.
ચંદ્રબુદ્ધ કહે સાંભળજો તમો, પ્રધાન પુત્ર જાતે છું અમો;
કરવા આવ્યો છું તારૂં કામ, ધીરે રહી ઉઘાડો ધામ.
વાણી એવી સુણી જ્યાહરે, તતક્ષણ દ્વાર ખોલ્યું ત્યાહરે;
ઘરમાં તેડી પડીઓ પાય, હું બોલ્યો તે કરો ક્ષમાય.
અમો વસું તમારે ગામ, ફરમાવો તે કરૂં હું કામ;
આજ્ઞા તમારી લોપું નહીં, કેહો તે મારે કરવું સહી.

દોહરો.

વધામણીની વાત છે, તારે કર્મે કીધું જોર;
અસત્ય રખે તું માનતો, કહું સાચો અંકોર.

ચોપાઇ.

વિદ્યાવિલાસિની વિનતા જેહ, આજ તુંને પરણાવું તેહ;
કહું તે પેરે તમો કરો, ડરો રખે હિંમત દિલ ધરો.
નિશાળ વિષે આજને દન, મુજ ઉપર કીધું એણે મન;
કામ મુજથી એ નવ થાય, તમને નથી એમાં ચિંતાય.

ધરો વસ્ત્ર મારા શણુગાર, વળી લેજો મારો તોખાર;
સાથે લેજો મુજ કટાર, જવાનો કહું છું પ્રકાર.
નગર બહાર છે એક જાજન, દેહેરૂં આદેશર કેરૂં પાવન;
સંકેત અમે ત્યાં રાખ્યો વીર, સુખે વરો ધરો મન ધીર.
વરશે વિલાસિની સરખી નાર, તારા પુણ્ય તણો નહિ પાર;
મૂરખો કહે નહિ મારી જોગ, માહારો કયેમ કરશે સંજોગ.
ચતુર જાણી તમોને વરે, મૂર્ખ જાણી મને પરહરે;
તમો આદરો એવો અર્થ, તેને મન તો એ સૌ વ્યર્થ.
ચંદ્રબુદ્ધ કહે કહું છું સાચ, નવ આવે તને ઊની આંચ;
અણબોલ્યા રહેજો તમે, સંકેત એવો કીધો અમે.
પરણ્યા પુઠે પંથ પળાય, આગળ જતાં જ્યાં વ્હાણું વાય;
પછે મુખેથી સુખે બોલજો, દીલતણો પડદો ખોલજો.
દેવ સાખે વરશે સુંદરી, જાશે ક્યાં પછી પરહરી ?
વિનેચટ કહે કરીશ એ કામ, સુખે જાવ તમારે ધામ.
વસ્ત્ર શણુગાર અશ્વ ત્યાં દીધ, ચંદ્રબુદ્ધ ચાલ્યો પછી સીધ;
વિનેચટ પછી શું આદરે, જગાડવા ગુરુને સાદ જ કરે.
ગુરુને નિદ્રા આવી ઘણી, તોય સુણી વાણી તે તણી;
ઝબકીને જાગ્યો તે બ્રહ્મ, મૂરખ આ શું કીધું કર્મ.
મન કશો સૂજ્યો નહી મર્મ, ગ્રહસ્થાશ્રમનો જાણે નવ ધર્મ;
કાચી નિદ્રાએ જગાડે કોય, ગામ ભાંગ્યાનું પાપ જ હોય.
અલ્યા હતું એવું શું કાર, મુજને જગાડ્યો આ વાર;
તને વર્ષ થયાં છે વીશ, રૂઠયા તુંને તો જગદીશ.
મેહેતાજી રીસે બોલ્યા સહી, આહવો નિશાળીઓ દીઠો નહીં;
દશ વીશ એવા બેસે મળી, કરે આપણી સેવા ભલી.
નારી કહે સાંભળીએ નાથ, મૂરખને સમજો અનાથ;
જુઓ મને કેવો હરખાય, જાણે પરણવા કન્યા જાય.
હસ્યો વિનેચટ વાતજ વશી, ચરણે લાગ્યો ગુરુને ધશી;
આશીશ દોને ગુરુજી તમે, દેશ જઇએ પછીથી અમે.
હમણાં ગઇ છે ઝાઝી રાત, મળ્યો મને ઘરનો સંગાથ;
અખ્યારુ કેહે કહું છું હુંય, તે તો સાંભળ પૂરૂં તુંય.
મુજ મંદીર રહ્યો ખટમાસ, નવ લાગ્યો વિદ્યાનો પાસ;
એક દુઃખ લાગે છે બહુ, અહીં આવે તે શીખે સહુ.

પક્ષ એક જો પાટી ધરે, મહામૂર્ખ પાછો નવ ફરે;
બાણું વર્ષનો હું તો થયો, અભણ તુજ વિના કોઈ નવ ગયો.
સર્યું નહી તારૂં કંઈ કાજ, એમાં જાય છે મારી લાજ;
આથી રૂડું મોતજ સાર, અપવાદે જીવવું ધિક્કાર.
ઘડી ચાર રહો મુજ ધામ, કંઇ તમારૂં થાએ જો કામ;
ગોખ સ્થાનક છે સરસ્વતિ તણું, જેનું કર્યું આરાધન ઘણું;
પછી તે શે લાગે મુજકાજ, જાયે જ્યારે મારી લાજ;
કો દિન મેં બોલાવી નથી, તુજ માટે સાધું સરસ્વતી.
એવું કહી ગોખ આગળ ગયો, કરી સ્નાન પોતે શુદ્ધ થયો;
ધોયેલું વસ્ત્ર પેહેર્યું અનૂપ, નાના વિધ પૂજા ને ધૂપ.
દીપક જોત ધૃતજ તણી, ભક્તિ ભાવના આણી ઘણી;
આસન માંડ્યું રાખી દૃઢ ચિત્ત, પૂજે પૂરણ આણી પ્રીત.
પુંઠ પછવાડી વિનેચટ જેહ, ઊભો રાખ્યો કરજોડી એહ;
પછી પ્રક્ષાલ તે વિપ્રે કર્યો, સામાન સૌ તે આગળ ધર્યો.
કેશર ચંદન કુંકુમ હાર, ચોડ્યા અક્ષત પ્રીતે સાર;
ચુવા અત્તર ને અબીલ ગુલાલ, સીંદુર ટપકું કીધું ભાલ.
અગરબત્તીનો કર્યો છે ધૂપ, કીધાં આરતી નૈવેદ અનૂપ;
શોભતા ધરાવ્યા શણગાર, ગીત નૃત્ય સ્તવન અપાર.
દંડવત કીધા એકસો આઠ, ઝાંઝા કીધા ચંડીપાઠ;
અષ્ટોત્તરી માળા ફેરવે, સ્તુતિ મુખે માજીની સ્તવે.

* * * *

ચોપાઇ.

એવી સ્તુતિ વિપ્ર જ કરે, તુંહી તુંહી મુખે ઓચરે;
ત્રણ ઘડી ત્યાં પૂરણ થઇ, તોયે સરસ્વતી બોલ્યાં નહીં.
બ્રાહ્મણ તવ કરે બહુ રીશ, છેદવા લાગ્યો પોતાનું શીશ;
ઘણા દિવસ મેં સેવી તુને, ફળ તેં કંઇ નવ આપ્યું મને.
જોયું તારૂં બર્દ આ ઠામ, બ્રહ્મહત્યા આપું નિરવાણ;
બીહે એથી જગદાધાર, તુજથી કેમ સહેવાશે ભાર.
લાગ્યો કાપવા શિર જાહરે, પ્રસન્ન થયાં સરસ્વતી તાહરે;
માગ માગ મનમાં શું ધરે, વણ ખૂટે શાને તું મરે.
મહાપુજા કીધી તેં આજ, આરાધી મુજને શે કાજ;
વર માગે મુખથી જે તુંય, પ્રસન્ન થઇને આપું હુંય.

દોહરા.

દેવકૃષ્ણ મુખથી વદે, આપો એક વચન;
કૃપા કરી મુજ ઉપરે, આ બાળને થા પ્રસન.
સેવા મુજ અદકી કરી, કહ્યું મુખથી જેમ;
છ માસ તો અહીં થયા, પણ રહ્યો એમનો એમ.

* * * *

ત્યારે વિચારે શારદા, હું સારૂં એનો અર્થ;
કામ કર્યેથી છૂટકો, વચન કેમ જાયે વ્યર્થ.
સાચો ગુરુ તું તો સહી, તુજ જેવા નવ હોય;
થયો નહીં થાશે નહીં, જુગમાં બીજો કોય.

ચોપાઇ.

મરવા માટે તું આદરે, નિશ્ચે કામ એનું હું કરે;
સો જન્મ એના વહી જાય, તુજ વણ તો કારિજ નવ થાય;
પછી સરસ્વતી થયાં પ્રસંન, હંસવાહિની વધાં વચન;
વિનેચટને કરાવ્યું સ્નાન, પછી ધરાવ્યું વસ્ત્ર નિદાન.
મુખથી જિવ્હા કાહાડી બાહર, લખ્યા લેખ સાડાત્રણ સાર;
તંબોળ મુખથી પોતે દીધ, બોલ્યાં વચન થાશે તુજ સીધ.
શીર હાથ મૂકી કહે માય, તું બોલે તે અવિચળ થાય;
વિનેચટે કર્યો પ્રણામ, સઘળાં સુધર્યાં મારાં કામ.
દેવકૃષ્ણ કહે સાંભળ માય, બોલ્યું ચાલ્યું કરો ક્ષમાય;
થયાં માત પછિ અંતરધ્યાન, વિનેચટ બોલ્યો મુખ વાણ.
હવે ગુરુ મુજને શું કહો, 'જાઓ ભાઇ સુખીઆ તમો રહો';
સ્વામી સેવા મુજથી નવ થઈ, કષ્ટ કીધાં મુજ માટે સહી.
પરમારથ કાજ કરે કો નહીં, થયો વેચાણ તમારો સહી;
કામ પડે મારૂં જાહરે, દાસ હાજર હું છું તાહરે.
એવું કહીને લાગ્યો પાય, થયો વિદાય માગી આજ્ઞાય;
જશ વાધજો તારો ઘણો; થજે અધિપતિ અવનિતણો.
ગુરુ આશિષ એવી ઊચરે, માન પામજો પૃથ્વી પરે;
આશિષ એવી ગુરુએ દીધ, વિનેચટ ત્યાંથી ચાલ્યો સીધ.
આવ્યો હેઠે જ્યાં નિશાળ, કરવા માંડી જાવા ચાલ;
શણગાર વસ્ત્ર સત્યાં બહુ દેહ, પ્રધાન પુત્રે આપ્યાં જેહ.

ગતી એહની તો સઉ કહી, વિલાસિનીની શી ગત થઈ;
નિદ્રાવશ દાસી સઉ હોય, એનો મર્મ ન જાણે કોય.
ધાવ દાસી લીધી સાથ, અનરગળ દ્રવ્ય રાખ્યું હાથ;
નગદી હીરા ને ઝવેર, ખાતાં ખુટે નહીં તે પેર.
કડે બાંધી લીધી કટાર. અશ્વની ઊપર થઇ અસવાર;
બેઠી ઘોડે જાવા ચડી, ચાલી સઉકોને છેતરી.
રાત સમે કોઈ પુછે નહીં, સઉ સઉના ઘરમાં ઊંઘે સહી;
ન રહે દરવાજે દરવાન, રામરાજ્ય સરીખું છે જાણ.
સવા પોહોર જ્યાં રાત્રી ગઈ, વિલાસિની ત્યાં આવી સહી;
આદેશર સ્થાનક પાવન, વાટ જુવે રાખી એક મન,
પ્રધાન પુત્રનું ધ્યાન જ ધરે, વાર થઇ ચિંતા ચિત કરે;
પ્રધાન પુત્રનો ધર્યો શણગાર, સત્વર પોતે થયો તૈયાર.

દોહરા.

તે સમે વિનેચટ સજ થયો, ગુરુ મંદિરથી જેહ;
અશ્વે બેસી નીસર્યો, ચાલ્યો આપે તેહ.
નારી આગળ જઈ રહ્યો, આદેશરને દ્વારઃ
તે સમે મધ્ય પૂરણ થઈ, અંધારૂં થયું અપાર.
વિલાસિની કહે સારૂં થયું, સાચા જાણ્યા સાર;
ત્યારે વિનેચટ બોલ્યો નહીં, વિનતાશું લગાર.

ચોપાઈ.

મૂજને એણે કહ્યું છે જેમ, બોલે તે બોલાવ્યો કેમ;
દેવ સાક્ષી કર્યા તતકાળ, આરોપી તેને વરમાળ.
પછી અબળા તે બોલી આપ, આ વીણ બીજા ભાઇ ને બાપ;
વિલાસિની વિનેચટને વરી, એક વાર બોલો શ્રી હરી.
આદેશરને કર્યો જુહાર, ત્યાંથી ચાલ્યાં ત્રણે સાર;
આગળ વિનેચટ પુઠે નાર, પછી ધાવ ચડી તોખાર.
વેગે અશ્વો ચાલ્યા સહી, ચાર જોજન તો આવ્યા તહીં;
સોળ કોશ તો જાતાં થાય; ઉગ્યો રવિ ને વાણું વાય.

દોહરા.

વિનતા વાણી ઊચરી, ભોર ભયો મહારાજ;
તુજ મુખ જોવા કારણે, ઇચ્છા ધરે મન આજ.

પતિને પ્રભૂ જાણવા, સંસાર તણો સૌ સાર;
એ સરખું દૈવત નથી, દર્શન આપો ભરતાર.
હમ આહત તમ મિલનકું, પલ એક વર્ષ કે થોર;
હમ તો ઐસો ઇચ્છતી, જ્યઉં ચંદ્ર ઔર ચકોર.
મૃગ ચાહત રાગીકું, ધનકું ચાહત મોર;
કંથ રૈણી ભઈ પંથમેં, અબ તો ભયો હે ભોર.
વિનેચટ એમ બોલે નહીં, તવ સનમુખ આવી નાર;
વિનેચટ મુખ દેખતાં, પડી પેટમાં ફાંર.
અબળા અવનીપર ઢળી, ન રહી શુદ્ધ કે સાન;
હૈયે ડૂમો જામીયો, કંઠે આવ્યા પ્રાણ.
આંખ ઊંચી ચઢી ગઈ, અંગે આવ્યું શીત;
મુજને કાંઇ સૂઝે નહીં, ભમવા લાગ્યું ચીત.
જીભ થઈ છે તોતળી, મુખે નવ બોલાય;
દુઃખ સમુદ્રમાં પડી, વિનતા વ્યાકુળ થાય.

ચોપાઇ.

તુરંગથી ધાવ તતક્ષણ ઉતરી, કુંવરીનું મસ્તક ખોળે ધરી;
બોલે મુખમાં ઘાલી મુખ, અરે બાઇ થયું શું દુઃખ.
યાંહાં લગી આવ્યાં રળીઆત, મુખ જોતાં શો થયો ઉતપાત;
જો આદરવું આવું સાર, તો એવો કેમ કર્યો પ્રકાર.
શોધ કરાવશે પુંઠે તાત, વણસશે કાજ આવીશું હાથ;
વેગે અહીંથી જેમ જવાય, તેવો કાંઇ કરો ઉપાય.
ત્રણ ઘડી એમ કરતાં થઈ, ત્યારે વિલાસિની ત્યાં સજ થઈ;
ઉઘડ્યાં નેત્ર ને આવી ગતિ, વળતી ધાવ એને પૂછતી.
એકાએક આમ કેમ થયું, તે તો મુજને જોઇએ કહ્યું;
ત્યારે વિલાસિની એમ ઓચરી, પ્રધાન પુત્રે મને છેતરી.
કરમે ભાગ્યો મૂરખ એહ, ઉપન્યું દુઃખ શું કહું તેહ;
હંસ જાણી હું લેવા ગઈ, કાગ કર્મમાં આવ્યો સહી.
પોપટ હતો તે ઊડી ગયો, બગલો મારે હાથે રહ્યો;
ઉજળું દૂધ જાણી ગઇ પાસ, કર્મે નીકળી ખાટી છાસ.
અમૃત જાણી કીધી પેર, નિપન્યું તે હળાહળ ઝેર;
પ્રધાનપુત્ર ચતુર રહી ગયો, મૂરખ મુજ માથે ભાગીઓ.

તે માટે તજું છું પ્રાણ, બળતી ધાવ વદે મુખ વાણ;
હવે દુઃખ ધરવું નવ ઘટે, કર્મના લેખ તે કેમ કરિ મટે.
સકળ ગુણ છે એમાં સહી, મૂરખપણું હું દેખું નહીં;
ચપળ નયન એને મુખ તેજ, લક્ષણવંત દીસે છે એજ.
તું કહે તે હું માનું નહીં, પૂરો ઓળખું એને સહી;
કાષ્ટ પુતળી હોયે જેહ, રત્ન આભુષણે શોભે દેહ.
પ્રધાન પુત્રનો ધર્યો શણગાર, માટે દીસે રાજકુમાર;
તે માટે એ ઓપે ઘણું, સર્વ વૃત્તાંત જાણું એતણું.
જ્યારથી આવ્યો એ અહીં, મૂરખો ત્યારથી જાણું સહી;
મહા મૂર્ખ ને વડો ગમાર, બુદ્ધિ નવ દીસે લગાર.
નિશાળીઆની સેવા કરે, ગોર ગોરાણીની આદરે;
વિદ્યાવાન કહે તું આજ, તેમ તેમ મુજને આવે દાઝ.
ધાવ કહે એ કારણ સત્ય, કર્મ જોગે થઈ એ ગત્ય;
કણીકમાં પાણી પડીયું જેમ, જળમાં લુણ જઇ ભળાયું તેમ.
વસ્ત્ર ઉપર તો જેવી ભાત, બાઇ એવી જાણો વાત;
ઈશ્વરને જો કરવું કામ, તો આવી વસ્યો એ ગામ.

દોહરો.

વિલાસિની વાણી વદે, કહી તેં સાચી વાત;
પ્રતિજ્ઞા મારે એટલી, નહીં એ મારી સાથ.
નહિ મુખ જોવું એહનું, સહું નહિ એની વાણ;
દૈવે દંડી મુજને, થઇ હસવામાં હાણ.

ચોપાઇ.

એવું કહીને થઈ અસ્વાર, આગળ તે ચાલી નિરધાર;
ધાવે વચ્ચે ઘોડો રાખીઓ, વિનેચટનો પુંઠે ચાલીયો.
વિનેચટ વિચારે આપ, પાછળ ચાલ્યામાં નહિ બાધ;
હમણાં કહ્યું માને નહિ એહ, મારી વાત જાણે શું તેહ.
કો સમે જ્યારે પડશે કામ, ત્યારે કરશે સાત સલામ;
ખરૂં જોતાં વાંક જ નથી, દીઠું તે જાણે સરવથી.
મારે મન એ પ્રતિજ્ઞાય, એ સાથે બોલ્યાની નાય;
હું પરણ્યો છું એ નાર, મુજને એ પરણી નિરધાર.

પરી થાશે એનાથી કેમ? કરવું મારે એ કહે તેમ;
એવી જુગતે ત્રણે પરવરે, મંજલસર તે જઇને ઠરે.
એમ કરતાં ગયો એક માસ, આવ્યું પુર પૂરણ પ્રકાશ;
અંગદેશ ને પેઠજ ગામ, હેમપુરી હેમરથ રાય નામ.
હેમ પ્રિયા રાણી છે નેટ, પુત્રી લીલાવતી તેને પેટ;
ઘણી ચતુર ને બહુ ગુણ રૂપ, ઈંદ્ર અપ્સરા તેજ અનૂપ.
જાણે મોહની નાગ કન્યાય, વર્ણન તેનું કેમજ થાય;
ભામનિ ભરપુર છે અભિમાન, તરુણી ગણે સૌ તારાં સમાન.
પરણવા પિતાને કહે છે નાય, મન માનશે તો કહીશું હાય;
પંદર હજાર તે રાજકુમાર, એ અર્થે ફરે બારોબાર.
ચંદ્ર સરીખું મુખનું તેજ, મૂઢ બને જોતામાં સેહેજ;
લક્ષણવંતીના બોલે બોલ, સૌ દાસીઞં કરે કલોલ.
હેમપૂરીની શોભા ગણી, જાણે વેષતણો શિરમણી;
ચૌટાં ચોસઠ છે વિવેક, ભવ્ય ભોવન દીસે અનેક.
નગર વસ્તિ છે જોજન ચાર, અઢારે વર્ણ વસે છે સાર;
રાજાની છે નિરમળ મતી, પ્રજાને દુઃખ દેવું નહિ રતી.
ગરીબ તણી કરે સંભાળ, ગૌ બ્રાહ્મણ કહાવે પ્રતિપાળ;
મોટાઇ મનમાં નવ કશી, ભક્તિભાવ રુદે રહી વશી.
વાડી કુંજમાં બહુ ઠાઠ, ચીત્ર વિચિત્રની તેમાં ભાત;
કેવડો કેતકિ ને કંથાર, મોગરો માલતી બહુ સાર.
ચંપો ચંપેલી ડમરો જેહ, જુઇ જાઈ ગુલાબ જ તેહ;
દાડમઠી અંજીર આંબાસાખ, માંડવડે લચી રહી દ્રાક્ષ.
બીજાં થળ છે બહુ ભાતનાં, સુગંધીદાર ઉત્તમ જાતનાં;
લોક કરે છે ત્યાં કલોલ, એવી વાડી જોતાં સોળ.
વિદ્યાવિલાસિની વિનેચટ ધાવ, કર્યો નગ્રમાં વસવા ભાવ;
ધાવને કહે વિલાસિની નાર, જોઇએ ચતુરાઇ આણે ઠાર;
કહે ધાવ વિનેચટને તહીં, જુઓ ભુવન રહેવાનું અહીં;
વિનેચટ કહે બેસો તમો, ભુવન જોઇને આવું અમો.
એમ કહી આવ્યો નગ્ર મોઝાર, ભુવન ભવ્ય દીઠું ત્યાં સાર;
ચાર માળનો છે અવાસ, વેગે આવ્યો ધાવની પાસ.
ઘર જોઇ આવ્યા છું અમો, માટે વેગે ચાલો તમો;
ધાવસહ વિલાસિની નાર, આવી તે ભૂવનને દ્વાર.

મોટું મંદીર દીઠું સાર, તેને જોઈને કરે વિચાર;
આ તો મુજને પડે સંદેહ, તું કહે છે જે મૂરખ એહ.
ત્રીજે માળ વિલાસિની જાણુ, વચલે માળે ધાવ પ્રમાણુ;
નિચે વિનેચટ કેરો ઠામ, ધાવ કરે છે બેઊનાં કામ.
ખાન પાનનું સઘળું સૂખ, નહીં સંજોગ કે જોવું મુખ;
પેરે પેર ધાવ પ્રીછવે સહી, વિદ્યાવિલાસિની માને નહીં.
કાળ એમનો દિન નિરગમે, વિનેચટ શોક ધરે નહીં કયમે;
દિન ઉગતે કરે ઉપાય, પહેરી પોશાક ને ચૌટે જાય.
ભલા લોકનો કરે છે સંગ, કહે વાત સૌને મન રંગ;
ન્યાય ચુકવે ભલેરી ભાત, બન્નેને રાખે રળીઆત.
જ્યાં કોઇથી નવ ચૂકે રાડ, ક્ષણુ માત્રમાં ભાગે વઢવાડ;
મોહની દેખી મોહ ઊપજે જેમ, વિનેચટ ઉપર રહે સૌ તેમ.
ચેહેન પડે દેખે જ્યાહરે, દુઃખ થાય નવ દેખે ત્યાહરે;
વાધ્યો જશ જાણીતો થયો, ઘરનો મર્મ કોઇએ નવ લહ્યો.
ધાવ બંનેની સેવા કરે, કરી પાક તે આગળ ધરે;
હેઠળ રસોઇ વિનેચટ જમે, ઉપર વિલાસિની દિન નિરગમે.

[In spite of all entreaties of her nurse Vilasini refused to see her husband or to talk to him. Seven years passed thus in Hempuri. The king of that place then desired to dig a tank and a few days after the commencement of that work an inscribed copper-plate was dug up. No one in his court could read the inscription upon it, so he had it publicly announced to the beat of drum offering a handsome reward and his own daughter, Lilavati, to any one who could decipher the inscription. Vinechat now came forward to read it and was taken to the king as the only man who desired to tackle the mysterious writing.]

દોહરો.

હેમરથ કહે હવે શું જુઓ, તમથી થાશે અર્થ;
તારણુ હું કાઢી રહ્યો, વારિ વલોવો વ્યર્થ.

સુણી વિનેચટ સજ થયો, પલક ન લાગી વાર;
વસ્ત્ર અંગેથી ઉતારીયાં, પેહેરી પીતાંબર સાર.
પય મંગાવ્યું પાંચ મણુ. દધિ જોતાં મણુ એક;
પૂજન બહુ પ્રકારનાં, કીધાં વિવિધ વિવેક.
સમરી પછી શારદા, સમર્યા કૃષ્ણુ ગુરુદેવ;
પખાળ્યા અક્ષર પ્રથમ, દહીં દૂધે તતખેવ.
અબીલ ગુલાલ ને અરગજા, સિંદુર પુષ્પ સમેત;
પૂજન પ્રેમે આદર્યું, કંકુ ચંદન અંક્ષેત.
ધૂપ દીપ ને આરતી, પ્રદક્ષિણામાં મન;
હવે રાય તમે સાંભળો, વિનેચટ વદે વચન.
સ્વસ્તિ શ્રી દેવપુરી અહિ, પૂર્વમાં છે ગામ;
ગંગાધર ગીરજાધર, શીવતણો આ ઠામ.
પાટ હેઠળ પાંચ ગજ, દ્રવ્ય છે અપરંપાર;
ગણુતાં ગણુના થાય નહીં, વળી બીજો એક પ્રકાર.
દક્ષિણ દિશાની બાજુએ, ત્રણુ ગજ છે જેહ;
ભોયરૂં ભોળાનાથનું, ભંડારેશ્વરનું એહ.
ધન જે કોઇ ભોગવે, આવે જે દિન હાથ;
સવા સહસ્ર જમાડજો, પ્રીતે જોડાં સાથ.
હવન હોમ દીપમાલિકા, મહાપૂજન તે દન;
અરધું પુન્યમાં વાવરો, અરધું લેજો ધન.
કરશો લોભ દુઃખ પામશો, જો તમે ઇચ્છો ક્ષેમ;
તે લખ્યા પ્રમાણે ચાલજો, તદબીર કરીને તેમ.
લખીતંગ એ લાલભટ, દેવ અક્ષર કહેવાય;
પ્રત્યક્ષ મળે પરમેશ્વરી, તથી એ વંચાય.

ચોપાઇ.

વિનેચટે એવું વાંચ્યું જેહ, અચરત સૌને ઉપન્યું તેહ;
કો કહે એ તો પાખંડ, કોઇ કહે છે એ તો લંડ.
કો કહે ઠીંગ માર્યું એહ, મનથી ઉપાસી બોલે તેહ;
કો કહે દેવી તુષમાન, કો કહે મહા વિદ્યાવાન.

દોહરા.

વિનેચટ ગુણુ વરણાગીયો, આવ્યો સરોવર બહાર;
વસ્ત્ર પછી અંગે ધર્યાં, સજ્યા શુભ શણુગાર.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

મહીપતિને મજરો કર્યો, સર્યો તમારો અર્થ;
રાજા કહે જોઉં પારખું, નહિ તો સઘળું વ્યર્થ.

ચોપાઇ

સાચ જૂઠ જોવાને કામ, ખોદાવ્યું પછી તે ઠામ;
વિનેચટે કહ્યું જેટલું, મળ્યું જોતાં સર્વે તેટલું.
જે સ્થળ શિવજી તે સ્થળ ધન, માન્યું મહીપતિ કેરૂં મન:
ભાંગી ભ્રાંતી સૌકો તણી, હોમ હવન પૂજા કરી ઘણી.
પછી કરાવ્યું બ્રહ્મભોજન, દાન કીધું ત્યાં અરધું ધન;
દીપકમાલિકા કીધી સહી, મહાપૂજા તો કીધી તહીં.
પ્રભાતે પુરપતિ આવ્યો ગામ, પ્રજા ગઈ પોતાને ઠામ;
હર્ષ સૌકોને અધિકો થયો, વિનેચટ નિજ મંદિર પછી ગયો.

દોહરો.

પ્રભાતે ઉઠયો પુરપતિ, પાળવા નિજ બોલ;
અર્ધ રાજ્ય આપી દીકરી, તિલક કર્યું કપોલ.

ચોપાઇ.

પ્રકાશ થઈ પછી પુરમાં પેર, વિનેચટ આવ્યો નિજ ઘેર;
બેઠો સુખાસન મોઝાર, નેકી પોકારે છે ચોબદાર,
સાતસે સેવક આવ્યા અવાસ, ચમર ઢળે તેને ચોપાસ;
તત્ક્ષણ ધાવ તે ઉપર ગઈ, વિલાસિની આગળ વાત જ કહી.
અરે બાઇ ધરો મન ઉલ્લાસ, પ્રીતે આવો પીયુની પાસ;
મૂરખ મૂરખ કહેતાંતાં જેહ, પુરપતિને ગમીયો છે તેહ.
વાંચ્યા લેખ સરોવરતણા, તેમાં રહી નહીં કશી મણા;
હવણાં વાંચી અવ્યા અહીં, વિદ્યાવત ગણાયા તહીં.
અર્ધ રાજ્ય આપી દીકરી, પડી વાત વાંચી તે ખરી;
માન પાનથી આવ્યા ઘેર, તેતો તમે નિરખો સૌ પેર.
ઠામ ઠામ જશ એના ગાય, હમણાં સેવક મૂકી જાય;
વિનેચટની વળી એ ખ્યાત, નથી કરતા બડાઇની વાત.
એણે વારતા એહવી કહી, વિદ્યાવિલાસિની માને નહીં;
એમ કહી તું મૂકે પગ, એ પાણીએ નહીં ચડે મગ.

સૌ કહે એને ચતુર પુર્ખ, મારે મન વસ્યો એ મૂર્ખ;
નવકુળ નાગ જો સ્વર્ગે વસે, દેવતા સૌ પાતાળે ધસે.
પશ્ચિમ દિશાએ ઊગે ભાણ, એવી વારતા સૌ જાણ;
વનરાજે કીધું વન તાજ, કાંચીડો ત્યાં કરે છે રાજ.
વિદ્યાવાન અળગા સૌ રહ્યા, મૂરખ જાતે પંડિત થઈ ગયા;
પ્રપંચ જાણું એનો સઉ, બીજીવાર ઠગાઇ કેમ જઉ.
રાજાએ કીધું જેટલું, કારણ હું જાણું તેટલું;
એમાં શું સમજાવે રાય, લોભે લક્ષણ જોતાં જાય.
તરતીબ કરી એને તે વડે, એની કીર્તિ તે મુજવડે;
રૂપવંત જાણી રાખે પાસ, લેવા રાખે મુજ ધન આશ.
રાજાએ માન્યો જેહને, કબૂલ કોણ ના કરે તેહને;
મન મારૂં તો માને નહીં, જે કહેવું તે તું કહી રહી.
જાઓ કરો જઇ ઘરનાં કામ, હું મારે બેઠી છું ઠામ;
વચન વિલાસિનીનું મન ધરી, પછી ધાવ હેઠે ઊતરી.
પ્રાતઃકાળ સમો જવ થયો, વિનેચટ રાજસભામાં ગયો;
આપ મનમાં સમજી રહી, ઘરની વાત કોને નવ કહી.

છપ્પો.

પર આગળ કેહતાં વાત, માન ને જ્ઞાન ગમાવે,
પર આગળ કહેતાં વાત, અર્થ એકે નવ આવે;
પર આગળ કહેતાં વાત, કુળ હાથે લજ્જાવે,
પર આગળ કહેતાં વાત, ભાર ઘરનો નિજ જાવે;
બાંધી મૂઠી લાખની, સામળ મન સમજી રહો;
ડાહ્યા પુરુષ દિલમાં ગ્રહી, રખે બારે કોને કહો.

દોહરો.

એણી પેરે વિનેચટ તહીં, નિરગમે છે નિજ દન;
મહિપતિ માને છે ઘણું, મનથી રહે મગન.
એક દિવસને અવસરે, બની વિપરીત વાત;
વિનેચટ ઘેર આવ્યો સહી, નાપિક નરપત સાથ.
વતું કરાવ્યું વાળંદ કને, કીધું અંગ મરદન;
સ્નાન કર્યું ઉષ્ણોદકે, બેઠો કરવા ભોજન.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાતો.

ચોપાઇ.

વાળંદ ત્યાંથી નિસર્યો બહાર, વિલાસિનીએ દીઠો તે વાર;
પોતે તેડી ઊપર ધાવ, વાળંદને વેગે બોલાવ.
ધાવ બોલાવા વેગે ગઇ, બેઠી નારી ચકમાં જઇ;
એ આગળ એક આસન ધર્યું, સાવચેતન પોતાનું કર્યું
ચિત્ર વિચિત્ર શોભે છે માળ, અતિ ઉત્તમ ને ઝાક ઝમાળ;
જાણે બેઠી છે વિજળી, કે ફાનસમાં બળે દીવડી,
ચકમાં ચતુરા શોભે જહીં, ધાવ વાળંદને લાવી તહીં;
લટકો મટકો આવતો કરે, શીર પાઘ વાંકી લઇ ધરે.
મરડે મુછો ફેરવે હાથ, પોશાક સમારે ચતુરાઈ સાથ;
મનમાં ગોટો કરે વિચાર, કયમ તેડે મુજને એ નાર.
હું જાણું કંઇ અર્થ એ તણો, મુજમાં ગુણ કાંઇ દીઠો ઘણો;
મારી ચતુરાઈ મારાં ચેન, મારૂં શરીર મારાં મુખ વેણ.
બની ઠણી રાખું શુભ સાજ, તે તો અર્થ આવ્યું સૌ આજ;
શું જાણીએ શો હશે લાગ, કંઇક ભળીયું મારૂં ભાગ.
ચાલતે ડોલે ઝાઝો જેમ, મરકટે મદિરા પીધી તેમ;
અનેક એવા કરે છે ખેલ, વાળંદને વળી બેઠો વ્હેલ.

દોહરા.

એમ વિચારતો મન વિષે, નેન મહિલાની દીશ;
દાદર આગળ આવતાં, અફળાયું નિજ શીશ.

ચોપાઇ.

પામ્યું શરીર પછી સંતાપ, મનમાં પોકાર્યો નિજ બાપ;
બોલી ધાવ કરી બહુ રીશ, આંધળા જોને પ્રત્યક્ષ છે દીશ.
એમ કરતાં પછી આવ્યાં ત્યાંય, વિલાસિની વિનતા બેઠી જ્યાંય;
ચક આગળ મેલ્યો છે પાટ, બેઠો તે ઉપર કરી ઠાઠ.

દોહરા.

ચકમાંથી કાઢ્યો સહી, કમળ સરીખો હાય;
સામું જોઈને નખ લે, બોલી ધાવ તે સાથ.
નાપિક નખ ઉતારતાં, સ્નેહેથી વ્યાકુળ થાય;
ત્રાસનો માર્યો તે વળી, મુખથી નવ બોલાય.

સામળ ભટ્ટ.

આંબા મોહોર સરીખડા, કસ્તુરીની બેહેક;
જળ કરી તેને ઘણું, લઇને ચાલ્યો લેહેક.

ચોપાઇ.

જેના ઘરમાં આવી નાર, ધન્ય ધન્ય તેનો અવતાર;
કામની એવી જોતાં કહીં, ભૂતળમાં કંઈ ભાળી નહીં.
એ કામની મુજને કયાંથી મળે, પણ કામ નિપજે કંઈ એકે છળે;
અધિક પાંસળી ઓછી જાત, સોની સહસ્ર કરે જઇ*વાત.

છપ્પો.

વાળંદને ઉર વાત, રહે નહિ છાની છપની,
વાળંદને ઉર વાત, રહે નહિ ખોટી ખપની;
અઢાર વરણે એહ, અતીશે જાતજ ઓછી,
ના ગણે પુન્ય કે પાપ, છકે તેની મતિ છોછી;
સામળ શીખ દે સર્વને, દેશ વાગશે ઢુંડિયો;
જો વાળંદ આગળ વારતા, કહી રૂડી કે ભુંડિયો.

ચોપાઇ.

મનસુબો મન કીધો ઘણો, કહ્યો અકોર રાયને તે તણો;
ત્યારે અધિપતે તેડ્યો એકાંત, ભાંગી મનતણી તે ભ્રાંત.
કહું વધામણીનું એક કાજ, વિનેચટ ઘેર ગયો હું આજ;
કરી હજામત રૂડી પેર, અલૌકિક અબળા એને ઘેર.
શું હું જાણું તે તો રાજ, તેડ્યો નખ લેવાને કાજ;
નખ નિરખણ કરો તેહનું, પછી તોલ કીજે એહનું.
વાદળ વીજળી ચમકે જેમ, વિનેચટ ઘેર વિલાસિની તેમ;
એમ કહી આપ્યા છે નખ, રાજાએ દીઠા પ્રત્યક્ષ.

દોહરા.

નાપિક નખ આપી ગયો, મનમાં થયો મગન;
વિશુદ્ધ મંત્રીને તે સમે, કહે એમ રાજન.

ચોપાઇ.

ચતુરા એ ચંપાનો છોડ, જોયાનાં છે મુજને કોડ;
નાપીક નખ લઇ આવ્યો અહીં, વિનેચટ ઘેર શામા છે સહી.

પૃથ્વીમાં એનો અવતાર, દેવાંગના અપસરા સાર;
એકવાર જોઉં એનું રૂપ, ત્યારે જન્મ સફળ કહે ભૂપ.
મુજ મન બીજો નહીં વિચાર, એ માહરી પુત્રીને હાર;
તેહને જોવા કીજે સંચ, પ્રધાન કાંઈક કરો પ્રપંચ.
વિશુદ્ધિ મંત્રિ તવ વાણી વદે, ધરજો રાજા કહું તે રુદે;
વાત ઉઘાડી તો નવ થાય, નીચ બુદ્ધિ તેમાં કહેવાય.
વિનેચટ•અહીં આવે જેટલે, હાસ્યથી વાત કરશું તેટલે;
શક પડે નહી ને થાયે કામ, સાંભળજો તમે બેઠા મામ.
બોલું હું રૂડી રીત ભાત, જેમ માને એ સાચી વાત;
રાય પોતે ઇચ્છે છે એમ, જોવા મંદિર રાખે નેમ.
તમ ઘેર રસોઈ કાલે સાર, રાય જમે પીરસે તમ નાર;
માટે પુછીએ એહ અમો, પરણ્યા કે કુંવારા તમો.
પરણ્યા પેહેલા ભોજન કરે, પરણ્યા પછી ભંડાર ભરે;
એવી વાત કરીશું અમો, જોવા પુત્રી પધારો તમો.
એવી કહી પ્રધાને વાત, વીતી રાત ને થયો પ્રભાત;
વિનેચટ આવ્યો અશ્વ ચડી, સભા મધે બેઠો તે ઘડી.
બહુ માન દીધું છે તહીં, પ્રધાન વાત બોલ્યો છે સહી;
વિનેચટે મર્મ જ નવ લહ્યો, કહે વાત સુખેથી કહો.

દોહરો.

વિશુદ્ધ વળતું બોલીયો, સુણો વિનેચટ આજ;
ભોજન કરવા તમ ઘરે, ઇચ્છા કરે મહારાજ.

ચોપાઇ.

રાજા આગળ કરીતી વાત, તે સર્વે કરી વિખ્યાત;
તમારી સ્ત્રી ને લીલાવતી, ભેદાભેદ કાંઇ ગણતા નથી.
ઉલટ મન ધરે એ રાય, તમ ઘર જમવાનો મહિમાય;
વિનેચટ વિચારે મન સાથ, ઘરની કો જાણે નહીં વાત.
વાત કરૂં એ આગળ આજ, તોતો મુજને લાગે લાજ;
ચાલે છે કેવું મુજ ઘેર, તેની કેમ કેહેવાયે પેર.
એવી મન વિમાસણ કરે, અર્થ હવે તે કઇ પેરે સરે;
ના કહું જો આણી વાર, જાય મારો લાખેણો ભાર.
હા કેમ કેહેવાયે અહીં, વિલાસિની કરશે કેમ તહીં;
બેઉ તરેનું પ્રગટ્યું દુઃખ, વિનેચટનું ઉતર્યું મૂખ.

દોહેરા.

વિશુદ્ધ વળતું બોલીઓ, વિનેચટ પ્રત્યે એમ;
શું વિચારો મન વિષે, ચૂપ રહ્યા છો કેમ.
વિનેચટ કહે મંત્રી સુણો, હું મન હરખ્યો આજ;
મંદિર આવે મહીપતિ, તો રૂડાં થાયે કાજ.

[Vinechat went home in deep thought and explained the situation to the nurse. The nurse went up to Vilasini but she refused so listen to her at first. Finally she was induced to receive the king the next day on certain conditions.]

ચોપાઇ.

વિલાસિની તવ બોલી મુખ, શામાટે મુજને દે દુઃખ.
રાજાને પીરસું નવ સહી, ભાર મૂરખના રાખું નહીં;
તે માટે માહારે નહીં કામ, તું બેશી રહે તારે ઠામ.
ધાવ કહે મૂરખ એ નથી, રાજા કેમ માને સર્વથી;
હું કહે છે ચતુર એ ઘણો, શક ભાંગું તારા મન તણો.
પીરસું રસોઇ કરી કલોલ, જવ મુજ સરખી લાવે સોળ;
તારે ધાવ એમ બોલી તહીં, તારી જોડ તો જુગમાં નહીં.
વાત કરો સર્વે વ્યર્થ, એથી કાંઇ સરે નહીં અર્થ;
તું તારે જઇને કહે તહીં, ચતુર હશે તો લાવે સહી.
આવી ધાવ વિનેચટ પાસ, મૂકયો ત્યાં જઇ નિશ્વાસ;
ધાવ કહે સાંભળ મહારાજ, કેઇ પેરે થાશે એ કાજ.
વિનેચટ મુખ બોલ્યો તહીં, તમને ના કેઇ રીતે કહી;
ધાવ કહે બોલી એ બોલ, મુજ સરખી સ્ત્રી લાવે સોળ.
રાજાને હું પીરસું સહી, એ વાત વિલાસિનીએ કહી;
વિનેચટ કહે સુધર્યું મુજ કામ, એવું કહી ગયો તે ગામ.
જુજવા સોળ લીધા સણગાર, આવ્યો ઘેર નવ લાગી વાર;
જુજવાં રૂપ એથી બદલાય, ધરે અંગ તે નવ ઓળખાય.
એક છાબ મધ્યે તે ધરી, મંદિર આવ્યો પાછો ફરી;
મંદિરમાં આવ્યો તે તહીં, ધાવને બોલાવી સહી.

શામા કન્યા લાવ્યો સોળ, વિનેચટ વળતો બોલ્યો બોલ;
આ છાબમાં સોળે ખરી, લેઈ ચાલી પછી સુંદરી.
કહે ધાવ બુદ્ધિહીણુ બાળ, લાવ્યો બાપતણું કપાળ;
વિલાસિની કહે તે સાચું સહી, આ બુદ્ધિ તુને માને નહીં.
તારી સુજે ત્યાં હું જાણું, ફજેત રૂડી પેરે થાણું;
વિનેચટ તવ બોલ્યો બોલ, વિલાસિની કરશે એનું તોલ.
મૂરખમાં તું તો નવ ઠરે, ક્રોધ મુજ ઉપર નહીં કરે;
ધાવે છાબ કર માંહે ધરી, બીતી બીતી ચાલી સુંદરી.
તમે ફરમાવ્યું હતું જેહ, લાવ્યો છે વિનેચટ તેહ;
જોઇને વ્યાપ્યો છે કલ્લોલ, લાવ્યો સહી એ અબળા સોળ.
ધાવ પ્રત્યે વદે વચન, તે મારૂં કેમ માને મન;
ચતુર કોઇને પૂછી એમ, કહ્યા પ્રમાણે કીધું તેમ
મુખથી જે બોલી છું વાણુ, તે માહરે કરવું પ્રમાણુ;
કાલે તે આદરીશું જાણુ, બોલી વિલાસિની તે વાણુ.
મોકલવો એને ઘર બ્હાર, એનું મૂખ નવ જોવું સાર;
હરખે ધાવ હેઠે ઉતરી, વિનેચટ પ્રત્યે તે ઉચરી.
બોલ્યાનું તો બંદજ રહ્યું, વિદ્યાવિલાસિનીએ હા કહ્યું;
એક કામ તમે કરજો સહી, કાલે ઘરમાં રહેશો નહીં.
ભોજન કરી રાજા ઘેર જાય, ઉપર વિલાસિની પલાય;
પછી સુખે આવજો નિજ ધામ, વિનેચટ કહે કરશું એ કામ.
એમ કરતાં ગયો તે દન, સભા મધ્યે બેઠો રાજન;
વિનેચટ ઘરની જોતો વાટ, પછી વિલાસિની કરે શો ઘાટ.
હેઠી ઉતરી તેણી વાર, વિનેચટ સધાવ્યા ઘર બહાર;
ઘર મધ્યે રચના વિશાળ, સોળ દ્વાર ને એક પરસાળ.
તે ઠેકાણે લાગજ જોઈ, વિલાસિનીએ ત્યાં કરી રસોઇ;
બત્રીશ ભોજન ચોસઠ શાક, નાના વિધે પકાવ્યા પાક.

દોહરો.

વિલાસિની વળતું વદી, હવે જાની તું ધાવ;
હેમરથ રાયને વળી, વેગે તેડી લાવ.

ચોપાઇ.

વેગે દાસી આવી ત્યાંય, હેમરથ વાટ જુએ છે જ્યાંય;
કહે ધાવ ચાલો મહારાજ, વાર નથી કહે છે રાજ.

સામળ ભટ.

છઠી અસ્વારીએ ચાલ્યો સાર, સાથે નવ રાખ્યો પ્રતિહાર;
ધાવે ખબર જઇ આગળ કરી, હેમરથ આવે સુંદરી.
વિનતાએ આસન માંડયું જ્યાંય, વસ્ત્ર ઉતારી બેઠો ત્યાંય;
ઉષ્ણોદક આપ્યું શુભ સાજ, સ્નાન નિર્મળ કરવાને કાજ.

દોહરો.

અંગોળ કર્યું ઉષ્ણોદક, તેલ ફુલેલ મર્દન;
સેવા વિષે ધાવ રહી, આપે સર્વે સામન.

ચોપાઇ.

નાહી કરી ઊઠયા નિરધાર, પીતાંબર પેહેર્યું શુભ સાર;
પાવડીએ ચડી આવ્યા ત્યાંહ, બેઠા આસન માંડયું જ્યાંહ.
આગળ માંડી સોવર્ણ થાળ, સોળ કચોલે બાંધી પાળ;
હસ્ત પ્રક્ષાલન આપ્યું સાર, વિવેકથી પીરસે છે નાર.
બબે વાનાં પીરસે સહી, જુજવે દ્વારથી નિસરે તહીં;
પેશીને તે પાછી વળે, બીજે બારણેથી નીકળે.
તજે વસ્ત્ર ને તે શણગાર, ઉતારી મૂકે અબળા સાર;
ચાર ચાર વાનીનાં શાક, પીરસે પ્રેમ આણી સૌ પાક.
પ્રેમદા પછી આવે પરશાળ, પોશાક બીજો ધરે તતકાળ;
શણગાર વસ્ત્ર જે ત્રીજો સહી, ધરી ત્રીજે દ્વારે આવી તહીં.
વળી શાક મૂકયાં ત્યાં ચાર, પાછી ફરી નવ લાગી વાર;
સર્પ કાંચળી તજે બે જેમ, અબળાએ આચરિયું તેમ.

દોહરો.

ચતુરા ચોથે દ્વારથી, નિકળી તેણી વાર;
જુકતેથી પીરસ્યાં તહીં, શાક અનુપમ ચાર.
પાછી આવી પરસાળથી, નવો ધર્યો શણગાર;
ચાલી ચપળા ચાંપથી, આવી પાંચમે દ્વાર.
વેષ ધરીને નવ નવો, આવે હારોહાર;
અથાણાં રુડાં રાયતાં, પીરસે અપરમપાર.

ચોપાઈ.

પૂર્ણ પ્રકારે પીરસે સહી, વસ્તુ એકે ઓછી નહીં;
બબે વાનાં પીરસી વળી, સોળ બારણેથી તે નિકળી.

પીરસીને વળી પાછી ફરે, બીજે બારણેથી નીસરે;
બીજે દ્વાર બીજે શણગાર, ધરે ચતુર વિલાસિની નાર.
એમ જુજવા કર્યા શણગાર, રાજા નવ જાણે વિચાર;
રાજા મન વિચારે તેહ, સોળે સરખી દીસે દેહ.
દેખી મન વિમાસણ થાય, એ વિચાર કળ્યો નવ જાય;
એક છે કે સોળે સહી, બ્રાંતી મનમાં એવી થઇ.
જમી• કરી ઊઠ્યા મહારાજ, નવ સરીયું પોતાનું કાજ;
હેમરથ હૈયે પડ્યો વિચાર, હસે કોઈ વિલાસિની નાર.
વિનેચટ દિસે કરતો કલોલ, એ ઘેર જોતાં અબળા સોળ;
ભલો ભાગ્યશાળી એ ભૂપ, એથી અધિકું એનું રૂપ.
ભોજન કરવું ભૂલી ગયો, મનમાંહે વિચાર જ થયો;
આવ્યો હું જે ધારી અર્થ, તે તો સઘળું ગયું છે વ્યર્થ.
સોળ સાથે મારે નહીં કાર, જોવી એક વિલાસિની નાર;
જોવામાં તે આવી નહીં, રાયે વાત પકડી છે તહીં.
દૂધ સાથ કીધું ભોજન, હસ્ત પ્રક્ષાળી ઉઠ્યો રાજન;
સેવરધન સોપારી સાર, એલચી લવીંગ તજ અપાર.
ઉપર આપ્યાં બીડાં સહી, રાજાનું મન માને નહીં;
રાજાએ લીધો મુખવાસ, નારી જોવા ઉપન્યો ઉલ્લાસ.

[The king was sore disappointed as he was unable to know which of the sixteen girls (he believed he had seen) was the one he longed to see. So his minister thought out another plan that Vinechat should bring Vilasini with him to the temple outside the city and that there she should dance before the king while Vinechat made music, Vinechat seeing no immediate help consented with a heavy heart. He returned home and the nurse again went up to induce the proud maiden to consent.]

વિલાસિની મન વાણી વશી, ઝાઝું ખડખડી તે તો હશી;
એવું ક્યાંથી મારૂં ભાગ, તે તો તુજને લાગું પાગ.

એ મૂરખ શું વીણા વ્હાય, એમાં ક્યાંથી એ વિદ્યાય;
સાત સ્વર ને ત્રણ છે ગ્રામ, છત્રીશ રાગણી કેરાં ઠામ.
ચતુર શિરોમણિ બુદ્ધિનિધાન, ભણ્યો ગણ્યો હોયે વિદ્વાન;
એવા ગુણવાળો વીણા વ્હાય, એવું હોય તો લાગું પાય.
સંગે શું હું કરૂં તાહરે, ફજેત મુજને કરે જાહરે;
તોલ સર્વની આગળ જાય, નૃત્ય ભંગ વીણાથી થાય.
પ્રથમ જઇ પૂછોની એહ, પરીક્ષા મુજને આપે તેહ;
હેઠળ વીણા વાયે તર્ત, ઉપર હું કરૂં છું નૃત્ય.
વિલાસિનીએ કહ્યું જેટલું, વિનેચટને સોંપ્યું તેટલું;
વિનેચટ કહે એમાં શી વાર, હા કહે ઉપર જઈ નિરધાર.
એક બે ત્રણ ને ચોતાલ, એ જ્ઞાનનો સઘળો ખ્યાલ;
પ્રથમ પોહોર કેહેવાય લલીત, પછી અવીન્જાસ ને અભીત.
ચાર ઘડી ચડતાં ભેરવી થાય, સવા પોહોરે બિલાવર ગાય;
આશાવરી છે એની સંગ, પછી મધ્યાને સારંગ.
ગોડી સાંજ સમે તે હોય, સ્યામકલ્યાણ પછી તે સોય;
સવા પોહોરે તે અભિકલ્યાણ, મધ રાતે કાનુડો પ્રમાણ.
રાગ સ્વર વિના ગાએ જેહ, અસુરવત તો જાણવો તેહ;
નૃત્ય રીત સંપૂરણ હોય, કરી શકે નવ એવો કોય.
તાંડવ નૃત્ય શિવજીની પાસ, બીજું ઈંદ્ર કેરે નિવાસ;
તેથી નરતું સંગીત ગાન, ગાંધર્વ જન કરે તે તાન.
તાનસેન સરીખા જે થાય, પૂરણ રાગ તે ઘરના ગાય;
વણ સમજે ગાયન નવ થાય, અજાણ્યા ગોથાં બહુ ખાય.

દોહરો.

લખી પત્ર એહ પાઠવ્યો, વિલાસિની કેરી પાસ;
વિનતા વાંચ્યું મન કરી, પામી મન ઉલ્લાસ.

ચોપાઇ.

આ જોતાં વિદ્યા પૂરણ, બોતેર કળા બત્રીશ લક્ષણ;
ભણ્યા વિના એ ક્યાંથી લખે, મૂરખ એ આવું શું ભખે.
સરસ્વતિનો સંપૂરણ વાસ, આજ આવ્યો મુજને વિશ્વાસ;
કંઈક મન થયું તેણી વાર, આપી વીણા ધાવને કર સાર.

એને આપ તું વેગે કરી, પ્રગટ પારખું જોઇએ ફરી;
વીણા લઈને ધાવ જ ગઇ, વિનેચટને આપી તહીં.
વીણા આપી તેને હાથ, કહ્યું હવે વગાડો નાથ;
વીણા ગ્રહી પોતાને હાથ, વજાડવા નૃત્યની સાથ.

દોહરો.

વીણા વજાડી વિનેચરે, ઉપર અબળા કરે નૃત્ય;
તાળ સ્વર ને રાગણી, મળીયું વીણામાં સત્ય.
મોહ પામી તે માનની, શુધબુધ ભૂલી કાય;
વાગે ચરણે ઘૂઘરા, સુરભેર નાચે અબળાય
ભેદ કરે ઘણો ભામની, વિનેચટ ચૂકવા માટ;
સરળ પ્રકારે શોધતાં, નવ ભૂલ્યો એ ઘાટ.

ચોપાઇ.

સકળ ગુણ દીઠો ભંડાર, નારીનો ઉતર્યો અહંકાર;
જાણું એ મૂરખ છે સહી, એવો ગમાર જુગ મધ્યે નહીં.
ધાવને તો પાગે નમી, તારી વાત તો મુજને ગમી;
પ્રગટ પારખું લીધું આજ, હવે કહો તે કરૂં હું કાજ.
એમ કહીને રાખ્યું નૃત્ય, ધાવ લાજ ભાગે કેમ તર્ત;
વર્ષ આઠની સામટી તેહ, કાલે બોલાવું હું આણી નેહ.
નૃત્ય કરી આવું જ્યાહરે, બોલાવું હું તો તાહરે;
તે માટે સાંભળ મુજ વાત, અણબોલી આવું સંઘાત.
આવ્યા પછી કરૂં કંઈ વાત, બોલાવું કહી મારો નાથ;
હવે તજ્યો એને કેમ જાય, પળ એક વર્ષ સો તે થાય.
એવું કહી હેઠે ઉતરી, સજે શણગાર બહુ પ્રીતે કરી;
વાળ મોતીએ પરોવ્યા સાર, વળી સોળે સજ્યા શણગાર.

દોહરો.

પછી પુરપતિએ કહાવીયું, વિનેચટ કેરે ધામ;
વિલાસિની સહ આવજો, વાડી કેરે ઠામ.
સુખ આસન ત્યાં મોકલ્યું, સુંદર રત્ન જડાવ;
વિલાસિની બેઠી વેગે કરિ, મનમાં આણી ભાવ.

[The music and dancing pleased the king immensely and when the party broke up he took leave with many words of gratitude to Vinechat and of admiration and respect for Vilasini. The two-man and wife-who had not spoken to each other for nearly eight years were left alone together.]

વિદ્યાવિલાસિની કરે વિચાર, પિયુ બોલાવું શે પ્રકાર;
ડાબા પગનું ઝાંઝર જેહ, નૃત્ય કરતાં મૂક્યું એહ.
બોલાવું એ મસે કરી, સ્વામી ઝાંઝર હું વીસરી;
એવું વિચારી મૂક્યું સહી, સુખઆસનમાં બેઠી તહીં.
આવો મન વિચાર જ કરી, ચાલી નિજ મંદિર સુંદરી;
વિનેચટ થયો છે અસ્વાર, સાથે આવ્યો મંદિર સાર.
હરખ બેઉને સબળો મન, એમ કરતાં આવ્યાં સદન;
સુખ આસનથી ઉતરી કામની, ગઇ પૂરી અરધી જામની.
સુખ આસન લઇ સેવક ગયા, સૌ સૌને મારગે વહ્યા;
કામની કંઠે ઘાલ્યો હાથ, ચતુર શિરોમણી મારા નાથ
હીરા આગળ જેવો કાચ, તમ વીણા આગળ મુજ નાચ;
સમુદ્ર આગળ જેવો કૂપ, તેલ આગળ તો જેવું તૂપ.
બ્રાહ્મણ આગળ ભાટ જ જેમ, હું તમ આગળ શોભું તેમ;
વિવેક તનમાં અપરમપાર, વારી જાઉં હું વારમવાર.
પ્રધાન પુત્રનું થાજો ભલું, મન ગમતું જે મુજનું મળ્યું;
એવું કહી આપે તંબોળ, કુમકુમ તિલક કર્યું કપોળ.
રુદયાસું ભીડી તે વાર, તમો મારા હૈયાના હાર;
ચુંબન કરી ચતુરા કહે એમ, કામ એક છે પણ કહું કેમ.
વિનેચટ કહે વિનતા ઓચરો, રખે મન ધરો ખરખરો;
પ્રથમ તમારૂં કરીશું કામ, પછી વિશ્રામ લેશું આ ઠામ.

દોહરો.

વિદ્યાવિલાસિની વળતું વદે, સાંભળીએ મહારાજ;
નૃત્ય કર્યું ત્યાં માહરે, ઝાંઝર પડીયું આજ.
નેપુર તારા ચર્ણનું, લાવું હું નિરધાર;
કામ કરૂં હું કામની, ક્ષણું ન લાગે વાર.

સ્વામી મારા નવ જશો, પ્રાણી ગઇ છે રાત;
દરવાજા દીધા હશે, ખોળવજો પ્રભાત.
તમને હું કેમ મોકલું, આ વેળા મહારાય;
નેપૂર મારા ચર્ણનું, જાય તો છો જાય.
એમ કરીને કર ગ્રહ્યો, નાંખી કંઠે હાથ;
જાવા નહી દઉં નાથજી, એમ કહિ ભીડી બાથ.
વિનેચટ ત્હાં એમ વદે, સાંભળ ચતુર સુજાણ;
નેપૂર તો લાવ્યા વિના, નવ પડે ચેન નિરવાણ.
નેપૂર તારા ચર્ણનું, આણી આપું આજ;
વળતી તમે કહો તે કરૂં, નિશ્ચે હું તો કાજ.
કેમ જાશો પિયુ એકલા, ઘણી ગઈ છે રાત;
મન માને નહીં માહરૂં, કોહો તો આવું સાથ.
દરવાજા દીધા હશે, ઘોર અંધારી રાત;
ઘણા દિનના અબોલડા, માટે કરવી વાત.

ચોપાઇ

વનિતા નહીં લાગે કંઈ વાર, જોતામાં આવ્યો નિરધાર;
એવું કહીને વિનેચટ જાય, હોનારૂં અળગું નવ થાય.
નારી હૂં જાવાનો તહીં, એક પલકમાં આવું અહીં;
નેપૂર તારૂં લાવું સહી. ચિત્તમાં ચિંતા ધરશો નહીં.

દોહરો.

એવું કહીને સંચર્યા, નેપુર લેવા કાજ·
સ્યામા કહે વ્હેલા આવજો, શીઘ્ર થઇ મહારાજ.

ચોપાઈ.

વિનેચટ ત્યાંથી નીસર્યો, વાડી મધ્યે જઈને ઠર્યો;
ચાલ્યો ચપળ વેગે તહીં, નૃત્ય કર્યું ત્યાં આગળ સહી.
ખોળ કરી છે ત્યાં જેટલે, પડયું નેપૂર દીઠું તેટલે,
નેપૂર લીધું નારી તણું, મનમાં હરખ્યો પોતે ઘણું.
નેપૂર લઇ આવ્યો જે વાર, બીડયાં દીઠાં બંને દ્વાર;
વિનેચટ વિમાસે મનમાંય, હવે કરવો કોણ ઉપાય.

બાહર હવે જો વાસો રહું તો તો ઘેર દુઃખ પામે સહુ;
આ વેળા ઉઘડાવું દ્વાર, તો ઓળખે સહુ આ વાર.
આવડી રાતે ક્યાંથી ફર્યાં વિનેચટ શાને સંચર્યાં;
સેવક જન સૌ ક્યાં ગયા, પોતે કેમ જાતે આવીયા.
હાસ્ય કરે મારૂં સૌ સાર, નવ ઉઘડાવું માટે દ્વાર;
બીજો કાંઇ કરૂં પ્રપંચ, રચું નગર જાવાનો સંચ.
મન વિચાર કરે જેટલે, ઘણું દુઃખ પામ્યો તેટલે;
જો રહું હું આણે ઠામ, મહિલા આગળ જાએ મામ.
ધાર્યું કામ જે કરે તર્ત, વચન જાયે તેથી રૂડું મર્ત;
વાયદો વિલાસિનીને કીધો આજ, હમણાં જાઉં તો રહેશે લાજ.
વર્ષ આઠના અબોલા જેહ, તૂટયા તેહ થયો છે નેહ;
તે જોતાંમાં ભાગી જશે, કામનિ કો દિન મેણું મારશે.
હવે શો કરવો પ્રકાર, જાવું પુરમાં તો નિરધાર;
ચાલવું બુદ્ધિ માહરી આજ, જેથી સધરે મારૂં કાજ.
આ ઘરનાળે જાવાનો ઠામ, સરશે જેથી મારૂં કામ;
બાંધ્યા છે પત્થર ચોપાસ, એક ગજ પોહોળું પ્રકાશ,
ગજ ચાર લાંબું પ્રમાણ, તેમાંથી જાવું નિરવાણ;
તેમાં પેસવા તત્પર થાય, કચ્છ વાળીને પોતે જાય.
ચાંપી બાંધી માથે પાઘ, પેઠો તેમાં જોઇને લાગ;
ચોર પગલાં ધરે છે જેમ, વિનેચટ ચાલ્યો છે તેમ.

દોહરા.

અર્ધ ઘરનાળે આવીયો, તે થાનક મણીધર સાપ:
કંઇક કાળથી કરે, રખવાળું ત્યાં આપ.
વિનેચટને દેખાને, મનમાં આવી રીસ;
આજ સુધીમાં કોઈ પણ, આવ્યું નહીં આ દીસ.
એણે વાટ પડી અહીં, કોઇ દિન માહારે મૃત્ય;
તે નાગ મહાક્રોધમાં, સામો આવ્યો સત્ય.

ચોપાઈ.

ફેણ માંડીને ઊભો થયો, લગભગ વિનેચટ આવી રહ્યો;
ભુજંગ દેખી પાછો ધસ્યો, સાપ જઈ અંગૂઠે ડસ્યો.
મારી ડંશ ને પાછો ફર્યો, વિનેચટ ત્યાંથી નીસર્યો;
ચઢી લેહેર ચગડોળે ચઢ્યો, ઘરનાળાને મોઢે પડ્યો.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

નહી શરીરે શુદ્ધ કે શાન, બ્રહ્માંડે જઈ પહોંચ્યા પ્રાણ;
ઉંચાં નેત્ર ચડયાં છે નકી, કંઠે બાઝી છે કાચકી.
વિનેચટ તવ ધરણી ઢળ્યો, રામ શબ્દ મુખથી નિકળ્યો;
ઝેરની લેહેર વાપી છે તહીં, શબવત્ થઈ પડયો છે સહી.

દોહરા.

રામંનાર શ્રી રામજી, તે માર્યો કેમ જાય;
પાસે એક મેહેલ છે, વસે ત્યાંય ગુણકાય.
મણીમંજરી નામ એહનું, પાળે શુદ્ધ આચાર;
ગ્યાન વિદ્યા સુંદર સહી, અસત્ય નહીં ઉચ્ચાર.

ચોપાઇ.

નગર બહાર ગુણકા છે જેહ, મણીમંજરી કહીએ તેહ;
પાસે દ્રવ્ય તેને છે બહુ, વૈભવ દીસે છે ત્યાં સહુ.
સો સેવક દાસી પચ્ચાસ, કરે સેવ રહે એની પાસ;
વિનેચટ પડયો જ્યાહરે, શબ્દ સુણ્યો તેણે ત્યાહરે.
રામ નામ કીધો ઉચ્ચાર, ગુણકાએ સુણ્યો તે વાર;
વળી સુણ્યો તેણે ધબકાર, પડયો કોઈ પુરુષ તે દ્વાર.
એવું જાણી ઊઠી સહી, સેવક એક બોલાવ્યો તહીં;
મણીમંજરી હેઠી ઊતરી, દીપક કેરી જોત જ કરી.
સેવક પાસે ઉઘડાવ્યાં દ્વાર, રાત દીસે છે ઘોર અંધાર;
વેગે વિનતા ચાલી સહી, આવી વિનેચટ પાસે તહીં.
વિનેચટને જ્યારે નિરખિયો, જીવ મણીમંજરીનો હરખિયો;
હવે માહારૂં સર્યું કામ, વિનેચટ રાખું મુજ ધામ.
આવે ક્યાંથી એ આ દીશ, ચડયું વિષધર કેરૂં વિષ;
સર્પ ડંશ દીસે છે ચર્ણુ, રુધિરતણી ચાલી છે ઝર્ણ.
મોહોરો વળગાડયો ડંખ જ જયાંય, બીજો મૂકયો મુખની માંય;
જેવું પાણી મોહોરાનું ગળ્યું, વિષ તે વાન્તીથી નીકળ્યું.
વિનેચટ તવ થયો સચેત, ગુણકાને કહે આણી હેત;
ઘણો ગુણ તમોએ કર્યો, જેથી મુજ દેહ કુશળ રહ્યો.
ગુણકા બોલી નામી શીશ, કયમ આવ્યા રાતે આ દીશ;
આપોઆપ આવ્યા મહારાજ, અવઘડ જેવું શું છે કાજ.

વિનેચટ ત્યાં બોલ્યો વાણ, 'સાંભળ ચતુરા ચતુર સુજાણ;
નેપુર નારીનું લેવા કારણે, નિસર્યો આ સમે બારણે.
વિલાસિની પરણે દિન બહુ થયા, આઠ વર્ષ અબોલા રહ્યા;
હતી આંટી તે ભાંગી આજ, તવ થયું વિઘ્નકેરૂં કાજ.
ગુણ તને ઈશે આપીયો, જીવ મારોતો ઉગારીયો;
વધામણી કંઈ માગો તમો, પછી મંદિર પધારૂં અમો.
સ્વામી વાત કહું નિરધાર, જો વચન આપો શ્રી હાર;
આપ્યું વચન વિનેચટે તહીં, જે માગો તે આપું સહી.

દોહરો.

મણીમંજરી તે સમે, બોલી મુખે વાણ;
જો તમો મુજને વરો, તો થાએ કલ્યાણ.

ચોપાઈ.

તમને વચન કહું છું આજ, મુજ મંદિર રહેવું મહારાજ;
અરૂપરૂં તો જાવું નહીં, એ વચન હું માગું સહી.
લક્ષવશા રાજી છું હુંય, હમણાં જાવા દેની તુંય;
ઉત્તમ દિવસે કરિશું કામ, ગુણકા કહે રહો આજ આ ઠામ.
જે સમેનો ઝાલ્યો હાથ, તે સમે થયા છો નાથ;
બીજી જો કંઈ બોલો વાણ, તે વાતે તમને છે હાણ.
વિનેચટે મનમાં આદર્યું, ગુણકા કહે તે તો ખરૂં;
વચને બાંધ્યો વિનેચટ રાય, બોલ પોતાનો કેમ લોપાય.
વિનેચટ કહે તું કેહે તે કરૂં, દે આજ્ઞા તો મસ્તક ધરૂં;
જ્યારે આપો આજ્ઞા સાર, ત્યારે હું તો જાઉં નિરધાર.
મણીમંજરી બોલી વાત, સત્ય વચન એ તો મુજ નાથ;
ચાલો જઈએ આપણે ઘેર, વિહાર કરીએ રૂડી પેર.
સ્ત્રી ભરતારનો થાશે જોગ, રતિ સુખનો ભોગવીશું ભોગ;
વચન સુણીને ચાલ્યો તહીં, ગુણકા કેરે મંદિર સહી.

દોહરા.

પાંચમે માળે પ્રેમદા, તેડી ગઈ તત્કાળ;
તે સ્થાનક બહુ શોભતું, દીસે ઝાકઝમાળ.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

ચોપાઇ.

દિન દિન દીપકમાલિકા, સૂર્યવત પ્રગટે જોત;
બેદક બાવન ભાતની, ઉદેકાર ઉદ્યોત.

ચોપાઇ.

એથી ઉપમા બીજી કશી, સૂર્ય શશિ રહ્યા જેમ વશી;
ચિત્રનું બેહદ છે કામ, ભૂખ તરશ ખોવાનો ઠામ.
ફુંવારા છૂટે ચોપાસ, બેહેકે બહુ અત્તર બરાસ;
ત્યાં સેજ ગુણકાની જેહ, સવા લાખની જોતાં એહ.
ખાન પાન મેવા તંબોળ, કરે ક્રીડા ઉપજે કલ્લોલ;
સુખીયા દિન કાઢે સર્વથી, દુઃખને નજરે જોતી નથી.

દોહરા.

કામરુ દેશની કામની, આવી છે આ ઠાર;
મંત્ર તંત્ર ને મોહની, જાણે તે અપાર.
ગાન તાન ને ચપળતા, સંપૂરણ સઘળી વાત;
વર્ષ વીસ ભરજોબના, ઉત્તમકુળ ને ભાત.
મણીમંજરી મુખ ઓચરી, સુણો સ્વામીજન;
ક્રીડા મુજ સાથે કરો, કહું છું સત્ય વચન.

ચોપાઇ.

વિનેચટ તો વળતું વદે, સાંભળો કરણે ધરજો રુદે;
જાતે તું તો છે ગુણકાય, તું સંગે ક્રીડા કેમ થાય.
મણીમંજરી બોલી વાણ, સાંભળ વિનેચટ ચતુર સુજાણ;
મારે એક તમો ભરથાર, બીજા સાથે નહિ વેહેવાર.
પુરુષ જન્મથી દીઠો નથી, યદ્યપિ શુદ્ધ રહી સર્વથી;
અસત્ય વદે તેના બે બાપ, પ્રલયકાળતણું શિર પાપ.
મુજશું કરો ભોગ વિલાસ, હું જેથી પામું ઉલ્હાસ;
આપ્યો કોલ બોલો નહીં ફરી, વિનેચટે વિમાસણ કરી.
વિનેચટ કહે રાખું વિશ્વાસ, ખાનપાન પછી ભોગ વિલાસ;
જ્યારે પાછલી રહી જામની, મણીમંજરી ઉઠી ભામની.

વિચારી બુદ્ધિ મન પ્રકાશ, રાયલોકનો શો વિશ્વાસ;
પુત્ર પિતાને જોતાં સહી, કરે ઘાત તે ચૂકે નહીં.
એ ભાઈ રચે એક ઠાઠ, નિદ્રામાં ઘડે મુજ ઘાટ;
મારે એક કરૂં હું કાર, મંત્રી બાંધું સુતર તાર.
સાધી વિદ્યા કામાક્ષરી, સાઠ ગાંઠનો દોરો કરી;
વિનેચટ પગે બાંધ્યો જેટલે, પોપટ તર્ત થયો તેટલે.
સમજે મનમાં સઘળી ગતિ, શું કરે ચાલે નહિ મતિ;
મંત્રતણું ઝાઝું છે જોર, ઉતર્યો વિનેચટનો તોર.

[Vinechat remained in this state-a parrot by day, a man at night-at the house of Manimanjari. His cage was right at the top of her house. In the meantime the king, the Princess, Vilasini and all the town were searching high and low for him.]

દોહરા.

એમ કરતાં પૂરા પછી, થયા છે ખટ માસ;
ત્રણ દિવસ ઓછા રહ્યા, ત્યારે તૂટી આશ.
હલકારાની જોડીઓ, આવે દોટા દોટ;
શોધ કરી થાકયા અમો, રાજાને કહે હોઠ.
આશા તૂટી સર્વની, બોલે વિપરીત જન;
વિનેચટ લાધે નહીં, દુઃખ પામ્યો રાજન.
વિબુધને રાજા કહે, તજું દેહ નિરવાણ;
વચન મારૂં ફરે નહીં, જો પશ્ચિમ ઉગે ભાણ.
વિદ્યાવિલાસિની એમ કહે, સાંભળ ધાવ સુજાણ;
હવે અવધ પૂરી થઇ, દેહ તજું નિરવાણ.
વળતી લીલાવતી કહે, હવે જીવવું મિથ્યાય;
પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઇ, તજું હું મારી કાય.
એહેવી પેર કરી રહ્યાં, આપ આપણે મન;
વિનેચટજી તો ગયા, હવે સૌ પામે મર્ણ.

ચોપાઇ.

કર્યો વિચાર એમ અન્યોઅન્ય, મરવા ઉપર સૌનું મન;
વરતી રહ્યો છે હાહાકાર, એવે થયો છે એક પ્રકાર.

નારાયણની મોટી ગતિ, બુઝનાર સમર્થ યદુપતિ;
તે દિન જોતાં ગુણકા ઘેર, ઈશે કીધી ત્યાં શી પેર.

દોહરો.

તે દિવસ મણિમંજરી, ભોગ કરી અતિ સાર;
પોપટ રૂપ પાછું કરી, પુર્યો પિંજર મોઝાર.
નિદ્રા ભરીતી આંખડી, આળસ દીલ અપાર;
સેજ ઉપર સુતી જઇ, વિસરી દેવું બાર.
ભર નિદ્રા સુતી સહી, આળસ કીધું જાણ;
ખીલી દેવી વીસરી, સુતી ત્યાં નિરવાણ.

ચોપાઇ.

પિંજર ખીલી દેતી જ્યાહરે, કબજ વિનેચટ રહેતો ત્યાહરે;
ખીલી દેવી ચૂકી ચતુરાય, પછી નિદ્રાવશ તે ગુણકાય.

દોહરા.

રાત મધ્ય પૂરણ ગઇ, જોયો વિનેચટે લાગ;
આવો દાવ ક્યાંથી મળે, ભળાયું મારૂં ભાગ.
નિસર્યો પોતે પિંજર થકી, પોપટ રૂપે તેહ;
ત્યાંથી વેગે ઉડિયો, આવ્યો વિલાસિની ગેહ.
વિલાસિની ઘેર આવીયો, ભીડ્યાં દીઠાં દ્વાર;
ત્યાંથી વેગે . આવીયો, લીલાવતી કેરે દ્વાર.
ત્રીજી અગાસી ઉપરે, કષ્ટ કરે બહુ નાર;
આવ્યો પોપટ ત્યાં સહી, મુખથી કરે ઉચ્ચાર.
દીઠી નારી મહા દુઃખમાં, મનમાં મહા પરિતાપ;
એકી જીભે ઉચ્ચરે, વિનેચટ કેરો જાપ.
કરી વિલાપ વિનતા રુવે, વિનેચટ આવ્યો તે ઠામ;
રાધે કૃષ્ણ કહે પોપટો, મુખે કહે શ્રી રામ.
અબળા એવું સાંભળી, આપે માંડી દષ્ટ;
આવો તમે મુજકને, ભાગો માહારૂં કષ્ટ.
લીલાવતી કર જઇ રહ્યો, પોપટ તેણી વાર;
લીલાવતી મુખે કહે, આવો પ્રાણાધાર.

ભલે આવ્યા પોપટજી, કહો કંઇ નગ્રની વાત;
આ મંદીર શું કામ છે, કેમ આવ્યા માઝમ રાત.
ભલે આવ્યા પોપટજી, જાણો વિનેચટ વાત;
તો મુખ આગળ દાખજો, થાઉં જેથી રળીઆત.
રાજ સભા સૌ બંધ છે, ઉદાસ છે સૌ સાથ;
જાણતા હો તો કહો, કયાં છે વિનેચટ નાથ.
ત્યારે પોપટ ઓચર્યો, સાંભળને તું નાર;
વિનેચટ છે આ નગ્રમાં, કુશળ છે નિરધાર.
લીલાવતી એમ ઓચરી, સાંભળ પોપટ વાત;
કયે ઠામ છે નગ્રમાં, કહો તે સઘળી ખ્યાત.
સાંભળતાં સુખ ઊપજે, દુઃખ મહારૂં જાય;
વિનેચટની ભાળ કહો, તો સુખ મનમાં થાય.
પોપટ તો વળતું વદો, સાંભળ લીલાવતી નાર;
વિનેચટ તારે માળીએ, ધર મા દુઃખ લગાર.
એવું સુણી નારી તહીં, જોઈ આવી ઘર મોઝાર;
ખોળી આવી માળીએ, આવી પાછી તે ઠાર.
લીલાવતી વળતું વદે, સાંભળ પોપટ સાર;
નવ દેખું એને માળીએ, અસત્ય ન બોલું લગાર.
પોપટ પ્રેમે બોલીઓ, સાંભળ ગુણિયલ નાર;
વિનેચટ તુજ પાસ છે, હરખ ધરો અપાર.
લીલાવતી વળતું વદે, વિપરીત તારી જાત;
અહીંઆં તો દેખું નહીં, અસત્ય કેમ કરે વાત.
પોપટ વળતું વદે, સાંભળ લીલાવતી એહ;
વેચાયો વિનેચટ સહી, પરવશ પડીયો દેહ.
તેની વાત કહું તુજને, જો આપે બાપનો કોલ;
વિનેચટ હમણાં મેળવું સાચો મારો બોલ.
ઉઠી ફરી અબળા કહે, કરતી બહુ કલ્લોલ;
વચન પેહી મુજ તાતનું, નિશ્ચે કરજો તોલ.
તે માટે નિશ્ચે કરી, કરો નામ પ્રકાશ;
પરમારથનું પુન્ય છે, પૂરો આટલી આશ.
ત્યારે પોપટ વળતો વદે, અસત્ય ના બોલું નીશ;
વિનેચટ છે તમ કને, બેઠો તમ કર આ દીશ.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

લીલાવતી વળતું વદે, સાંભળો કંથજી વાત;
સ્વામી પોપટ કેમ થયા, તે કોહો સાક્ષાત.
પોપટ તવ વળતું વદે, સાચી કહું છું વાતોય;
દેહ મારી પરવશ સહી, વચને બાંધી કાય.
તે માટે તુજને કહું, જો આપે બાપનો કોલ;
વિનેચટ થઈ હમણાં મળું. કરો પછી કલ્લોલ.
વનિતા વળતું ઓચરી, સાંભળ સ્વામી બોલ;
વિનેચટ થઈ મળો મુને, તો સાત પરીયાનો કોલ.
પ્રભુજી તમે કહો તે કરૂં, પ્રગટો પ્રાણાધાર;
તમ વિણ હું ટળવળું, ટળવળે વિલાસિની નાર.
તમ વિના શેહેર સાંસે પડ્યું, દુઃખ ધરે ઘાવ અપાર;
વિશુદ્ધ પ્રધાન દુઃખિયો ઘણું, રાજા દુઃખીયો સાર.
તે માટે વેહેલા થઈ, પ્રગટ કરોને તન;
જેમ સૌને સુખ ઉપજે, પ્રસન્ન રહે મુજ મન.
વિનેચટે પગ આગળ ધર્યો, કહે દોરો આ છોડ;
આ રૂપ અળગું થશે, પહોંચે મનના કોડ.
દોરો છોડયો નારીએ, વિનેચટ થયો તે વાર;
રુદયા સાથે ભીડીયો, ચાલે આંસુધાર.
પૂછે પછી લીલાવતી, કહો તમતણી વાત;
કોણે પોપટ બનાવીયા, કોહો તે સર્વે ખ્યાત.
પૂછે પ્રેમદા પ્રીતથી, કહો કંથજી પેર;
આ ગતિ કોણે કરી, બાંધ્યું કોશું વેર.
શકે શાપ થયો સિદ્ધનો, કે દેવ રૂઠયા સોય;
વિનેચટ કહે કારણ કહું, વિતગ મૂજને હોય.
વિનેચટ વળતો વદે, સાંભળ નારી વાત;
મણીમંજરી રહે અહીં, ગુણકા કેરી જાત.
તેને માળ હુંતો રહું, પીંજર પાંચમે માળ;
પેહેલો તુજને કહું, વળતી કરજે ખ્યાલ.
એકાંત કહેજો રાયને, માગે પોપટ સાર;
જુલમ જોર એહને, નવ કરશો તલભાર
કાજ કરજો કળાયકી, બળનું નહિ કંઈ કામ;
પ્રપંચ કરીને પ્રેમથી, આવજો ગુણકા ધામ.

સામળ ભટ્ટ.

સવળાનું અવળુ કરે, સ્થળ કરે જળ જ્યાંય;
કામણ ટુમણ મંત્ર સહુ, એના દેહની માંય.

ચોપાઇ.

વાત એક સાચી કહું તુને, જીવત દાન દીધું છે મુને;
વાડીથી ઘેર આવું જેટલે, સર્પે ડંશ કીધો તેટલે.

દોહરા.

એના મેહેલની આગળે, મુજને વીત્યું જેહ;
પ્રાણુ ઉગાર્યો માહરો, સાચું કહું છું એહ.
મંદિર લઇ ગઇ માનની, રાખે પ્રીતે ઘેર;
આજ હું તો આવી ચડયો, કહુંછું મારી પેર.
રાતે રાતે પુરૂષ કરે, ખાન પાન નૈં ખોટ
ચતુરા આજ ચૂકી ગઇ, લાગી નિદ્રા ચોટ.
પિંજર કેરૂં બારણું, દેવું ભુલી ગઇ;
આવ્યો ત્યારે હું સહી, નિદ્રાવશ જવ થઇ.
ભલે પધાર્યો સ્વામીજી, સૌનાં રીઝ્યાં મન;
પૂરણુ થયા હત માસ છ, તો ખૂવત સૌનાં તન.
વિનેચટ કહે વનિતા સુણો, કહું છું સાચી વાત;
જાગશે મણીમંજરી, તો કરશે ઉત્પાત.
વચન એવાં સાંભળી, બાંધ્યો દોરો પાય;
પોપટ થઇ પાછો ગયો, પેઠો પિંજર માંય.
ભોર ભયો પછી તે સમે, જાગી છે ગુણકાય;
ઉઠીને વિનેચટતણું, મુખ જોવાને જાય.
ઉઘાડું દ્વાર દીઠું તહીં, ઝબકી હૃદયા માંહે;
ધન્ય ધન્ય એની જાતને, બેશી રહ્યો છે આંહે.
બીજો હોય તો બળ કરી, આપે ઊડી જાય;
હવે કદી ચૂકું નહીં, જોતાં લક્ષ વશાય.

[The next morning when the king was preparing in pursuance of his vow, to commit suicide he heard to his surprise his daughter Lilavati singing

joyously. She explained to him the cause of her joy, that Vinechat had been discovered. The king, therefore, with his chief minister went to Manimanjari's house. She received them with all due respect and entertained them with her songs and dances.]

દોહરો.

નવ ઘડી નૃત્ય કર્યું નારીએ, હરખ્યો પોતે રાય;
મહીપતિ કહે માગું વળી, આપો તે ગુણકાય.
ભામની કહે ભૂપતિ, રિદ્ધ સિદ્ધ ને ધામ;
અરપ્યું સર્વે આજ મેં, તમને આણે ઠામ.
મણીમંજરી તમે સાંભળો, માગું જે તમ પાસ;
તે મુજને તમો આપજો, મનમાં ધરી ઉલ્લાસ.
નારી ત્યાં વળતું વદે, વચન સુણો મુજ ઈશ;
સર્વ તમારૂં છેય પણ, પોપટ મહારૂં શીશ.
વળતું મહીપતિ એમ વદે, સાંભળ ગુણકા પાત્ર;
તુજ મંદિર હું આવીયો, પોપટ કારણ જ માત્ર.
વળતું મહીપતિ એમ કહે, મારે જેનો અર્થ.
હાથ ધરૂં એ કારણે, પોપટ વિણ સૌ વ્યર્થ.

ચોપાઈ.

મારે શાની બીજી ન્યૂન, નથી કોઇ વાતની ઊન;
મહિમા શો અહિં આવ્યા તણો, એ વાતે જશ તમને ઘણો.
મોહો જોઈ માગ્યું તમ પાસ, રાજા પસારે નહીં હાથ;
પણ તે મૂક્યું આજે જાણ, તું વિના બહૂ રાખશે કાણ.

દોહરો.

મંત્રી કહે મણીમંજરી, આપો પોપટ આજ;
ના કેવાયે કેમ તુજથી, માગે જે મહારાજ.
મણીમંજરી ત્યાં વદે, સાંભળજો મુજ ઇશ;
પોપટ વળતા લઇ જજો, પ્હેલું લ્યો મુજ શીશ.

સામળ ભટ્ટ.

રાજા વળતો એમ કહે, નહિ કંઈ બળનું કામ;
જે માગે તું મુજ કને, તે આપું આ ઠામ.
પ્રધાન વળતું બોલીયો, રાજા કરે પસાય;
માટે તમે તો સુંદરી, કહેશો નવ બાઈ નાય.
મણીમંજરી બોલ તું, જે તારે હોય કાજ;
માગી લે તું માનની, આપે શ્રી મહારાજ.

ચોપાઈ.

તમને ગમે તે માગી લીજીએ, લક્ષ વસા પોપટ દીજીએ;
મોહ્યું મન એ ઊપર રાય, ચતુરા તું ક્યાં ચૂકી જાય.
હોયે મહીપતિ સરખું કામ, કરો ફરમાશ ધરીને હામ;
જોર જુલમ તો કરતા નથી, રાજી રહો તમે સર્વંગી.

દોહરો.

નારી વિમાસે મન વિષે, સાંકડ આવી આજ;
ના કહે છૂટકો નથી, દુભાવે મહારાજ.
ગુણકા કહે સુણ ગુણનિધિ, પાળો બોલ્યો બોલ;
પોપટ આપું જ્યાહરે, દો મુજ હાથે કોલ.
જો પાળો શુદ્ધ દિલથી, કહેલી મારી વાત;
કલેશ પછી નવ ઊપજે, રહે સૌ રળીઆત.

ચોપાઈ.

રાજા કહે તમે કહેશો જેમ, રામ દુવાઈ કરીશું તેમ;
આપ્યો કોલ એવું કહી હાથ, ખુશી થઇ નારી મન સાથ.

દોહરો.

રાય પ્રત્યે ગુણકા કહે, સાચો કહું પ્રકાર;
પોપટ રૂપે પાંજરે, છે વિનેચટ નિરધાર.
માગું છું હું એટલું, એ મારો ભરતાર;
વિલાસિની લીલાવતી, તેની ત્રીજી હું નાર.

પુરપતિ કહે પ્રસન્ન હું, ના કહું કેમ જિનદાસ;
વચને આવ્યા દેવતા, વર્ષ્યા સઘળ તે થાવ.
તત્ક્ષણ દોરો છોડીઓ, કહાડ્યો પિંજર બહાર;
પક્ષી રૂપ ટળી ગયું, વિનેચટ થયો નિરધાર.

ચોપાઈ

તેવું વસ્ત્ર ને તેવું રૂપ, વિનેચટને મળીઆ ભૂપ;
પ્રધાન મળ્યો થઈ પ્રસન્ન, ખટ માસે થયું દરશન.
ગુણકાને કહે છે સાબાશ, આવી વિદ્યા શીખ્યો પાસ;
વિનેચટ તો બોલ્યો એમ, એનો ગુણ તો ભૂલું કેમ.

દોહરા.

મણીમંજરી મુજને મળી, તો આવ્યા આ દન;
મૂળથકી માંડી કહ્યું, હરખ્યો છે રાજન.
જાતે ગુણકા એ વળી, મણીમંજરી નાર;
મધ્યમની ઉત્તમ કરી, વિનેચટે તે વાર.

ચોપાઈ.

મણીમંજરીને કહે મહીપતિ, ખુશી થયા અમે સૌ અતિ;
અમ સર્વેના ઉગર્યા દેહ, તુજ પુન્ય પરતાપે તેહ.
એવું કહીને વિનેચટ સાથ, બેઠા ગજ ઉપર મહી હાથ;
રથ ઉપર આગળ પ્રધાન, પાછળ માગના હરખ્યા પ્રાણ.
હરખે રાજા આવ્યો ઘેર, આદર પામ્યો રૂડી પેર;
સર્વે જણ કરતા સનમાન, ઘણું ખુશી થાતા પ્રધાન.

દોહરા.

રથમાં બેશી રીઝમાં, આવ્યા વિલાસિની પાસ;
આપ્યું નેપુર નારીને, કરી વાત પ્રકાશ.
અબળા કહે ધન આ ઘડી, ધન મારો અવતાર;
નેપુર એવાં લાવ્યો સહી, ઓવારૂં વારંવાર;
એવું કહીને આંગણે, તોરણ કુંકુમ થાય;
ચોક પુરાવ્યો મોતીએ, દૂધે ઉમર ધોવાય.

વાજાં વાજે સૂરથી, જાચક પામે દાન;
ભોજન કરાવ્યું બ્રહ્મને, કહે મુખ કલ્યાણ.

ચોપાઈ.

વિદ્યાવિલાસિની નારી તહીં, પ્રીતિ તેની કેમ જાયે કહી;
ધાવને હરખતણો નહિ પાર, તેનો શોધ કહું પ્રકાર.
મણીમંજરી આવી ત્યાંય, વિદ્યાવિલાસિની બેઠી જ્યાંય;
બેઉ એકત્ર રહ્યાં છે તહીં, અન્યોન્ય પ્રીત ન જાયે કહી.
ધાવ કહે સુણ મણીમંજરી, તુજને વાત કહું છું ખરી;
તું મારે મન પુત્રી સહી, જેવી વિદ્યાવિલાસિની કહી.
એણીપેરે સુખ ભોગવે અપાર, રાયે કર્યો મનમાં વિચાર;
લાંબુ નભાવ્યામાં નહી માલ, ઘડીયાં લગન લઇ કરવું હાલ

[So Lilavati was married with great pomp to Vinechat a month later. He lived for sometime happily with his three wives.]

ચોપાઇ.

પ્રીત પ્રેમદાપર અન્યોઅન્ય, નહીં જુજવાં કોનાં મન;
જેવી વિદ્યાવિલાસિની નાર, મણીમંજરી ગુણ ભંડાર.
તેવી ત્રીજી લીલાવતી, વિનેચટને મન ભાવતી;
ત્રણે નારને સંપ જ ઘણો, પાર ન પામું હું તે તણો.
વિનેચટ સાથે અતિ રંગ, અંગ ઉમંગથી કરે છે સંગ;
એક વર્ષ એમ વીત્યું સહી, રાજાને ત્યાં વાત જ કહી.
આજ્ઞા આપોને નરેશ, જેથી જઇએ અમારે દેશ;
માત તાત ને બંધવ બેન, જુએ વાટ તલસે છે નેન.
હેમરથ કહે વિનેચટ સુણો, પાળો બોલ જે અમ તણો.
તમો પધારો શાને તહીં, માત પિતા તેડાવો અહીં.
અમને મૂકી કેમ જવાય, મારે પેટ નહીં પ્રજાય;
સર્વે તમારૂં ઘર ને ગામ, અમે સૌ તમારે નામ.
વિનેચટ વળતું એમ વદે, કહું તે તમે ધરજો હૃદે;
જો કરીએ અહીંનું રાજ, ન સુધરે અમારે કાજ.

સ્વશુર પક્ષમાં રહેતાં લાજ, નીચું નહિ એથી કંઇ કાજ;
ઓળે સાત પરિયાનું નામ, વદન જાણવું તેનું શ્યામ.
સ્વશુર પક્ષમાં રહું તો લાજ, એથી નહિ કંઇ નીચું કાજ;
સ્વશુર પક્ષમાં રહે જે નર, નિશ્ચે જાણવો તેને ખર.
સ્વશુર નામે જે ઓળખાય, ધિક જીવતર ધિક તેની કાય;
એકાંતરે તો મળીએ અન, અથવા કીજે પર સેવન.
અથવા કાંતો તજીએ પ્રાણ, લાંછન લાગે મોટી હાણ;
મોસાળ વડે જાણે લોક, તેનું પણ જીવતર છે ફોક.
શ્વાન પેરે ભરીએ પેટ, ગરધવની ગતીએ નેટ;
શાસ્ત્ર વચન એવું કેહેવાય, જાણીને તો કેમ રેવાય.
પિતા નામથી જે ઓળખાય, જીવિત તેનું ધન્ય કેહેવાય.
આપથિ રહિ કાઢે જે નામ, કરે પિતાથી સવાયું કામ;
ધન્ય માત કૂખે અવતાર, સંસારમાં તે જીત્યો સાર.
રાજા કહે વિનેચટ સુણો, માત પિતાનો પ્રેમ જ ઘણો.
કેમ જતાં વારીએ અમો, માગો જે જોઇએ તે તમો;
શુભ દિવસ જોઇ નિરધાર, જાવા એહ થયો તૈયાર.
રિદ્ધ સિદ્ધ સકળ જે સાર, આપ્યા ગજ રથ ને તોખાર;
ઝાઝા દાસી સેવક જન, વિનેચટનું રીઝે જેમ મન.
વિનેચટ ઝાઝું હરખાય, નગર લોક વળાવા જાય;
હરખે આંસુડાં ભરાય, ભાવે ભેટયાં પુત્રી પિતાય.
માતની માગે છે આજ્ઞાય, આશીશ આપી દે શિક્ષાય;
સૌભાગ્યવતી દીર્ઘાયુ હજો, પતિની માનીતી થજો.

દોહરો.

સાથે છે ત્રણ સુંદરી, વિનેચટ પંથે પળાય:
હેમરથજી વળાવીને, પુરમાં પાછા જાય.
અટણ કરતાં તે આવીયાં, સોમપુરી છે જેહ;
નિશાન ડંકા ગડગડે, જેમ અષાઢો મેહ.

[Somapal, the king of Somapuri, struck with wonder at the large and powerful retinue of Vinechat, offered to him his own daughter Suvadani, in

marriage and after celebrating the wedding install·ed Vinechat as his heir.]

દોહરો.

નરપતિ નવો જાણી શુભ, લાવ્યા નૌતમ ભેટ;
મેલી મહીપને મંદિરે, પાછા ફરિયા નેટ.
રીખવદંત મળવા આવીયો, સાથે સુત છે ચ્યાર;
વિનેચટ કેરો તાત છે, બીજા બંધવ સૌર.

ચોપાઇ.

બાર વરસે થયો મેળાપ, શું ઓળખાયે તેનું આપ;
સાહેબ સાહેબ શેઠજી કહે, વિનેચટ તે સૌ મનમાં લહે.
જે દિવસે હુતો ગુમાર, ત્યારે તો એનો કુમાર;
બોલ્યો બોલ હું આડે અંક, આજ શું કાઢું એનો વંક.
વિમળદંત પ્રથમ જે નામ, બીજું મૂરખચટ અભિધામ;
વિનેચટ નામ તે પરઠયું સહી, તેની ભાળ તે એને નહીં.
એવો મનસુબો મનમાં કીધ, બોલાવી આસન શુભ દીધ;
કેહો શેઠજી સત્ય વિચાર, સુત ચાર તે તમ પરિવાર;
બીજી ઘેર છે કંઇ પ્રજાય, ત્યારે શેઠ કહે વારતાય;
હૈયું ભરાયું આંખે નીર, વાણી સાંભળતાં ના રહી ધીર.

દોહરો.

રીખવદંત કહે રાયજી, મારો પાંચમો પરિવાર;
હમણાં ચાર મુખ આગળે, ગયો પાંચમો બ્હાર.

ચોપાઇ

સરવે વાતનું મુજને સુખ, પુત્ર તણું સાલે બહુ દુઃખ;
વહી ગયાં છે વરસ જ બાર, નવ જાણું ક્યાં ગયો કુમાર.

દોહરો.

વિનેચટ વળતું વદે, રાખો મનમાં હામ;
પિતા પુત્ર હું તમ તણો, મૂરખચટ જેનું નામ.

જે દિન તમે પુછ્યું હતું, પાંચ બંધવને જેમ;
તે તો સઘળું નીપન્યું, ભ્રાંતે ભૂલો કેમ.
તમો સર્વે સંપે કરી મુજને દક્ષણા દીધ;
તે પ્રતાપે શેઠજી, કારજ થયું મુજ સિદ્ધ.

ચોપાઈ.

સુણી વાક્ય વિનેચટ તણું, શરમાઇ ગયો છે પોતે ઘણું;
ચારે બાંધવ કરે વિચાર, રખે હવે કંઇ કાઢે બ્હાર.
એકથી એક અદકેરૂં કરે, સેવા ચાકરી અદકી કરે;
તાત પુત્ર બંધવ ને માય, બાર વરશે થયાં એકઠાંય.
માત સ્તનથી ચાલી ધાર, પડી વિનેચટ મુખ મોઝાર;
રુખમાદે થઈ રળીઆત, પુત્ર ચાંપ્યો રુદીયા સાથ.
બોલતો બાળાપણમાં જેહ, તોલ ઇશ્વરે રાખ્યો તેહ;
રીશ કરી બોલ્યાંતાં જેહ, રુદયમાં નવ રાખે તેહ.
ધન્ય તુજને કુખ મુજ ધન, મારે તો તું પુત્ર રતન;
સગાં સહોદર સરવે જાત, પ્રકાશ થઇ ત્યાં સઘળે વાત.

દોહરો

રીખવદંત કેરો દીકરો, વિનેચટ કહીએ સાર;
ભજ્યું ભાગ્ય ભાઇ એહનું, ઈશે રાખ્યો ભાર.
દિન દિન કળા અદકી કરે, વસે એકઠો પરિવાર;
વિનેચટ વચન લોપે નહીં, મોટાનું લગાર.

ચોપાઇ.

સેવા કરે ચારે સુંદરી, સાસરા સાસુની દીલ ધરી;
પુર્વ સંસ્કાર ફળી તો ગયો, વણિક જાત પણ રાજા થયો.
ચારેને આપ્યો અધિકાર, વડાને વજીરનો ઠાર;
બીજાને વળી ઉપપ્રધાન, ત્રીજાને સેનાપતિ જાણ.
ચોથાને સોંપ્યું એક કામ, ચર્ચા જોવી ઠામોઠામ;
એમ સોળ માસ તો વહી જાય, ત્યાર પછી ત્યાં તો શું થાય.

સામળ ભટ્ટ.

દોહરો.

શિખ લઇને સોમપાળ, જાવા તત્પર હોય;
સંગે લીધી સુંદરી, વળી પ્રજા સૌ કોય.
અધિપતિ માગે આગના, જાવા પોતે વન;
તપથી દેહ સાધન કરૂં, રીઝે જગજીવન.
જેવી રીત મુજ રાયની, તેવી રાખો પૂત્ય;
વિનેચટને સોંપો રખે, ચાલજો સર્વે સત્ય.

[The parents of Vilasini during all these twelve years had been mourning for her as lost. She also now began to feel a yearning to meet her parents again. So Vinechat addressed a letter to her father.]

દોહરો.

સ્વસ્તિશ્રી શોભતું, સિતળપુર છે ગામ;
મહારાજ રાજરાજેશ્રી, સિતળસેનજી નામ.
લક્ષણવંત વિવેકમાં, ચૌદવિદ્યા ગુણ જાણ;
વિવેકસાગર રાયજી, ચતુર બુદ્ધિનિધાન.
પરદુઃખભંજન સુખ કરણ, ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ;
મહારાજાધિરાજ તમો, શત્રુજનના કાળ.
આપ પુણ્ય પ્રતાપથી, જશ જુગમાં ગવાય;
દિન દિન કળા અદકેરડી, રામરાજ્ય મહિમાય.
શરપૂર શીરોમણી, દિલ નિરમળ દાતાર;
રાજ્ય અખંડ અવિચળ સહી, ક્ષત્રી કુળ શણગાર.

ચોપાઇ.

લખીતંગ સોમપુરી ગામ, વિનેચટ રાજાનું નામ;
આજ્ઞાંકિત સેવક તમ તણો, યશ પામે જે તમથી ઘણો.
સામાચાર એક જાણજો તમો, જામાત્ર પદવી પામ્યા અમો;
સુતા વિલાસિની તમ તણી, તે વરી મુજને પ્રીતે ઘણી.

દોહરો.

રખે ચિંતા મન ધરો, તમો છો ક્ષત્રી જાત;
તેમ હું વણીક છું, મળી જુક્તિ ભલી ભાત.

ચોપાઇ.

પૂર્વેથી ચાલ્યો વિવેક, એથી દોષ ન લાગે એક;
રાજપુત્રીના ત્રણ પ્રકાર, તેહ તણો કહું હું વિચાર.
માત તાત પરણાવે રળી, બીજી ઈશ મરજી છે બળી;
ત્રીજી આપ ગમે તે વરે, પણ સત્ય કો કાળે નવ હરે.
એક પતિવ્રત પળે જેહ, કશી આપદા નવ વેઠે તેહ;
બંને કુળમાં તારણહાર, સ્વશુરપક્ષ પીયર પરિવાર.
હું આવ્યો તમારે ગામ, રહ્યાં દેવગુરુને ધામ;
ઇચ્છાવર તે મુજને વરી, ત્યાંથી ચાલ્યા કપટે કરી.
મેલ્યું ગામ અમે રળીઆત, અવર કોઇ નવ પ્રીછે વાત;
સંગે આવી એક જ ધાવ, વિલાસિની મન અદકો ભાવ.
તમ પુત્રીને પગલે કરી, મુને બે રાજકુંવરીઓ વરી;
વડિ રાણિનો એ શિર ભાર, બીજી રહે સૌ આજ્ઞાકાર.
જેવી વિલાસિની જાણો તમો, સુત તમારા એવા અમો;
બીજી શી કહીએ ખાંચજો, થોડું લખ્યું અદકું વાંચજો.
અત્રે છે સૌ કુશળ ક્ષેમ, લખજો પત્ર આણીને પ્રેમ;
કંઇ કહાવજો અમને કામ, છું હું તો તમારે નામ.
પ્રજા સૌ કહાવે તમ તણી, અમારી વિનંતી માનો ઘણી;
બીજું લખવા કારણ એહ, મુજ ગુરુ મોકલજો જેહ.
વળી તમને મળીશું રાજન, તે દાહાડે હરખે મુજ મન;
કુશળતાનો પાઠવજો પત્ર, તલસે છે સૌનાં મન અત્ર.

દોહરો.

પત્ર લખી એક પાઠવ્યું, સોમપુરી છે જ્યાંય;
હલકારો હજૂરથી, પ્હોચ્યો સિતળપુર ત્યાંય.
સભા સૌકો દેખતાં, કરીયો છે જુહાર;
કાગળ કરમાં આપીઓ, વાંચે નૃપ તે વાર.

કુશળતા વાંચી લુટાવિયા, અક્ષય નિજ ભંડાર;
પ્રજા સૌ પ્રસન્ન થઇ, હરખે માત અપાર.
ધવળ મંગળ વરતાવીયાં, કાસદ પામ્યો બહુ માન;
સિતળસેન શું કર્યું, વિચાર કર્યો નિદાન.

ચોપાઇ.

સિતળસેન મન હરખ્યો ઘણું, ધન્ય ધન્ય જીવ્યું મુજ તણું;
વિનેચટ સરખો પામી ભરતાર, ધન્ય પુત્રી ધન તુજ અવતાર.
પ્રેમવતી રળીઆત જ થઈ, ચંદ્રબુદ્ધની ચિંતા ગઈ;
હરખ્યો વજીર કેરો કુમાર, ધન્ય વિનેચટ તુજ અવતાર.
દેવકૃષ્ણે જાણી વાત, મનમાં થયો અતિ રળીઆત;
ભલે સરસ્વતિ થઈ તુષમાન, બાળકનાં સુધર્યાં સૌ વાન.
પંડયાણીએ સરવે સુણ્યું, હરખી હૈડા માંહે ઘણું;
સરસ્વતિ કેરો પ્રતાપ, વિનેચટ થયો નગરનો નાથ.
ભલું થયું જે પામ્યો રાજ, પૂરણ થયાં મનવાંછિત કાજ;
વાત અન્યોઅન્ય એવી કહી, સીતળરાય સુખ પામ્યો સહી.
હલકારો આવ્યો તો જેહ, તેની જોડે મોકલીયા એહ;
ચંદ્રબુદ્ધ ને દેવકૃષ્ણ સાર, બીજા સેવકનો નહીં પાર.
દેવકૃષ્ણ સુખપાલે જાણ, ચંદ્રબુદ્ધ અશ્વે નિરવાણ;
થોડે દિવસે આવ્યા તાંહ, સોમપુરી નગરી છે જ્યાંહ.
મળ્યા ભેટયા થયો સંજોગ, અન્યો અન્ય પૂછે આરોગ;
ગુરુની સેવા માંડી ઘણી, કરે ચાકરી ચંદ્રબુદ્ધ તણી.
ગુરુની પૂજા કરી અપાર, પ્રેમ ધરી ષોડશ પ્રકાર;
ચર્ણોદકનું કરીયું પાન, આપ્યાં અભેપદનાં મહાદાન.
એક શકટ સોવર્ણે ભર્યું, ગુરુને પ્રેમે અરપણ કર્યું;
એક માસ એણી પેરે ગયો, અંગ ઉમંગ ઝાઝેરો થયો.
દિનદિન થાયે છે આનંદ, ગુરુ આશિષ લાગે સુખકંદ;
ચંદ્રબુદ્ધ બોલ્યો પછી સાર, વિનેચટને કહ્યો પ્રકાર.
આજ્ઞા દ્યો અમને પુરનાથ, મોકલો વિલાસિનીને અમ સાથ;
ઘણા દિવસનો વિયોગ જ જેહ, મળશે માતતાતને તેહ.
વિનેચટ કહે ભલી એ ભાત, એ વાતે અમે રળીઆત;
કાલ સવારે ઉત્તમ દન, તતપર કરો સર્વે સામન.

વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા.

વીતી રાત પ્રભાતજ થયો, સર્વે સાથ તતપર થઇ ગયો;
કૃષ્ણદેવ વિલાસિની નાર, ચંદ્રબુદ્ધ સૌ થયાં તૈયાર.
રાય વળાવા ગયા પુર બાર, પ્રગટી દિલગીરી અપાર;
ઘણા દિવસ ચાલતાં સાર, સિતળપુર પોંચ્યા નિરધાર.

દોહરા.

મા તાતને પુત્રી મળી, થયો હરખ અપાર;
વિયોગ ઝાઝા દિનનો નાંખ્યો છે વિસાર.
સુખ આનંદે મહાલતાં, થયા માસ જ ચાર;
વિલાસિનીને તેડું મોકલ્યું વિનેચટે નિરધાર.
સાસરવાસો બહુ પ્રીતથી, રાયે કર્યો તૈયાર;
સુખપાલે બેસી કરી, આવી તે રાજદ્વાર.

ચોપાઇ.

વિદ્યાવિલાસિની આવી ત્યાંય, વિનેચટ રાજ કરે છે જ્યાંય.
મળ્યાં હળ્યાં સ્ત્રી ભરતાર, વિનેચટ હરખ્યો અપરંપાર.
રિદ્ધ સિદ્ધ ભોગવે રૂડી પેર, પ્રજા ઉપર રાખે છે મ્હેર;
ધર્મ સત્ય સઉ તે આચરે, પુણ્ય દાન ઝાઝેરૂં કરે.
સદાવ્રત ઝાઝાં અપાય, ફરકે ધર્મ તણી ધજાય;
પ્રજા ઉલ્લાસે મનમાં ઘણું, સેવન કરે સરસ્વતીતણું.
કથા કીરતન શ્રવણે ધરે, રૂડાં વ્રત સરવે આચરે;
એમ કરતાં બહુ દિન જ ગયા, વિનેચટને પુત્ર જ થયા.

દોહરા.

મણીરત્ન સુત મંજરીતણો, ચતુર શિરોમણ સાર;
રૂપકુંવર લીલાવતી, શોભાનો નહિ પાર.
સુવદનીનો સુરસેન, તે ડાહ્યો અવિધાર;
પ્રીતિ ધર્મ ઉપર ઘણી, તેના શુભ વિચાર.
વિદ્યાવિલાસિનીનો તનુજ, ઘણો તેહ વિદ્વાન;
પ્રેમ વિનેચટનો ઘણો, તેથી પામે માન.
વિલાસકુંવર નામ છે, વડીલ તન છે તેહ;
ચાર પુત્રમાં અધિક છે, શોભીતો શુભ દેહ.

સામળ ભટ્ટ.

સંતોષ વિનેચટને હવો, મન જાવા કીધું વન;
સુખ સંપત સર્વે તજ્યાં, તજ્યું રાજ્યાસન.
ભવ્ય ભુવન છોડી અને, ચાલ્યો પોતે સાર;
દુઃખીઆરી પ્રજા થઈ, રુદન કરે અપાર.
વૈરાગ્ય આણી મનમાં, કર્યું પછે સઉ તાજ;
પ્રૌઢા પરિવાર જેહ, રુદન કરી આવ્યો વાજ.
શોક સમાવી સર્વનો, ચાલ્યો પોતે તર્ત;
નારી ચાર સાથે સહી, માંડ્યું અનશન* વ્રત.
થોડે દિવસે પામીયો, શિવ તણો કૈલાસ;
એવા નરને ધન્ય છે, થયા ગુણ પ્રકાશ.